II 31. 639

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC

vol. III
H—K

29.936

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1999

Mulțumim tuturor colaboratorilor și Regiei Autonome „Monitorul Oficial", îndeosebi Doamnei Director General, ing. Eugenia Ciubâncan, care ne-au ajutat la elaborarea și tipărirea acestui volum.

© Editura Enciclopedică, 1999
Comercializarea lucrării în afara granițelor țării fără acordul editurii este interzisă

ISBN: 973-45-0143-7
973-45-0273-5, vol. III (H—K)

COORDONARE GENERALĂ

MARCEL D. POPA

COORDONARE

RODICA CHIRIACESCU
ALEXANDRU STĂNCIULESCU
NICOLAE C. NICOLESCU
ANICUȚA TUDOR

AU COLABORAT

Marin Andrei, prof. univ., dr.
Mircea Anghelescu, prof. univ., dr.
Nadia Anghelescu, prof. univ., dr.
Mircea Babeș, prof. univ., dr.
Marin Bălan
Cornelia Bodea, acad.
Radu Bogdan, dr.
Gheorghe Brătescu, dr.
Gheorghe Buzatu, prof. univ., dr.
Dan Ceachir
Rodica Chiriacescu
Florin Constantiniu, m. coresp. al Acad.
Ștefan Costea, prof. univ., dr.
Florica Dobre
Alesandru Duțu, col., dr.
Klaus Fabritius, dr.
Doina Elena Făget
Costin Feneșan, prof. univ., dr.
Gheorghe Firca, dr.
Maria Georgescu
Dan Ghinea
Eliza-Daniela Ghinea
Dinu C. Giurescu, m. coresp. al Acad.
Ștefan Gorovei, prof. univ., dr.
Teofil Gridan, dr.
Dan Grigorescu, m. coresp. al Acad.
Angela Hondru
Teodor Hristea, prof. univ., dr.
Sergiu Stelian Iliescu, prof. univ., dr., ing.
Eduard Iricinschi
Carol König, dr.
Gabriel-Florin Matei
Horia C. Matei
Nicolae Mecu, dr.
Iulian Mircea
Nicolae Mitrofan, prof. univ., dr.
Dana Moroiu
Adela Motoc
Nicolae C. Nicolescu
Șerban Papacostea, m. coresp. al Acad.
Mircea Păcurariu, prof. univ., dr.
Georgeta Penelea-Filitti, dr.
Irina Ruxandra Popa
Marcel D. Popa

Mioara Popescu
Dumitru Preda
Constantin Rezachevici, dr.
Constantin Romanciuc
Remus Rus, prof. univ., dr.
Dorina N. Rusu, dr.
Ioan Scurtu, prof. univ., dr.
Marcel Segărceanu, prof. univ., dr., ing.
Sorin V. Stan, dr.
Alexandru Stănciulescu
Gruia Traian Stoia
Oltea Şerban-Pârâu
Pavel Şuşară, dr.
Şerban Toader
Anicuţa Tudor
Natalia Ţugulea
Laurenţiu Ulici
Florin Silviu Ursulescu
Octavian Ursulescu
Iuliu Vaida
Radu Vasile, prof. univ., dr.
Mihai Vasiliu, prof. univ., dr.
Vasile Văcaru, dr., ing.
Şerban Velescu
Gheorghe Vlăduţescu
Carmen Zgăvârdici, ing.

Paginare computerizată: Mihaela Mihalache

Tehnoredactare: Olimpiu Popa
Gabriela Iancu

Copertă şi supracopertă: Gheorghe Baltoc
Corectură: Daniela Cârligeanu
Mihai Grigorescu
Didona Ionescu
Margareta Petrescu

Cartografie: Vasile Mărgărit
Secretariat de redacţie: Vanda Anghel
Cristina Mihai
Danny Maryvonne Moldovan

Culegere şi corectură computerizată:
Ofelia Coşman
Cristian Dragomir
Astrid Gheorghiu
Silviu Iordache
Adrian Istrate
Ştefania Manea
Cornelia Năstase
Ana Maria Vintilă

Serviciul difuzare:
Cătălin Macovei
Marius Moldovan
Dumitru-Dorel Popa

ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA DICȚIONARULUI ENCICLOPEDIC

Structura articolelor

Definiția explicativă largă (urmată de informații enciclopedice) figurează de obicei la un singur reprezentant al familiei lexicale, cel mai răspândit.

La cuvintele cu mai multe sensuri, prezentarea explicativă pleacă de la sensul general, uzual, către cele speciale, filiația semantică făcându-se pe baza relațiilor logice. Contextele, exemplele au fost folosite pentru clarificarea sau completarea definiției. În interiorul unui articol, sensurile înrudite explicit sunt numerotate cu cifre arabe, iar cele mai îndepărtate cu cifre romane. Unitățile frazeologice care nu se subordonează unui sens principal figurează ca sensuri independente.

Definițiile sunt urmate de sinonime, când acestea există.

La numele de plante și de animale, definiția este urmată de numele științific (în latină) al speciei.

Semnul ✧ în interiorul unui articol marchează unitățile frazeologice (locuțiuni, expresii compuse etc.) subordonate unui sens principal, precum și unele schimbări stilistice sau gramaticale din cadrul unui sens, care nu cer o nouă definiție.

Semnul ✦ în interiorul unui articol marchează sensurile subordonate unui sens principal (notat cu cifre), pe alocuri și unitățile frazeologice mai îndepărtate de un sens principal.

Trimiterile pentru completarea informației se fac în două moduri: a) printr-un v., urmat de termenul la care se trimite, plasat la sfârșitul definiției unui cuvânt sau al unui sens; b) prin redarea unui termen (sau a unor termeni) din definiție cu caractere cursive.

Toate abrevierile folosite în cuprinsul lucrării sunt explicate în *Lista de abrevieri*. Se abreviază, de asemena, cuvântul-titlu în cuprinsul definiției ori în formularea unităților frazeologice dependente.

Accentul normativ este indicat printr-un punct plasat sub vocala respectivă din cuvântul-titlu **(CAIẸT)**. La cuvintele compuse care figurează ca articole independente este indicat numai accentul principal **(PIERDE-VẠRĂ, REA-CREDIṆȚĂ)**.

Numărul de ordine al omonimelor sau al omografelor este notat printr-un exponent pus după cuvântul-titlu **(MASĂ[1])**.

Formele concurente sunt înregistrate (în paranteză) alături de forma considerată recomandabilă: **AȊCI (ACI)**. Variantele lexicale cu circulație mai restrânsă nu figurează în lucrare. Parantezele au funcția de a izola elementele facultative sau explicative, dând definiției un plus de claritate. În cazul adjectivelor, definiția este precedată de indicația („despre lucruri"), („despre persoane"), arătând natura numelui al cărui calificativ este. Etimologiile sunt, în genere, cele admise în lucrările de specialitate. Câteva precizări se impun:

a) la cuvintele moștenite și la cele împrumutate este indicată limba (sau limbile) din care termenul provine în română;

b) la unele cuvinte recent împrumutate este menționată și circulația internațională a termenului respectiv {i}, crearea lui în terminologia de specialitate {s} ori formele

etimologice originare (cu explicarea lor), atunci când ele sunt utile pentru înțelegerea cuvântului românesc;

c) la cuvintele provenite prin derivare, compunere, regresiune etc. pe teren românesc este consemnat termenul de proveniență prin semnul < („provine din...").

Semnul * se folosește (la indicațiile etimologice) înaintea etimoanelor neatestate în texte (reconstituite).

Unitățile frazeologice figurează în principiu la termenul cel mai semnificativ din punct de vedere semantic (*acid clorhidric* — la **CLORHIDRIC**, *unghiuri adiacente* — la **ADIACENT** etc.).

Personalitățile aparținând aceleiași familii (ex.: membrii familiilor Asachi, Golescu sau Becquerel, Dumas ș.a.), regii (ex.: Carol — regi ai Spaniei, Carol — regi ai Suediei ș.a.), împărații (ex. Frederic — împărați germani), papii (ex. Grigore — numele a 16 papi), precum și denumirile geografice (ex.: Bistrița — râul ~, orașul ~; Mississippi — fluviul ~, statul ~), revistele (ex.: România literară — 1885, 1932, 1968; Contemporanul — 1891, 1946), ziarele (ex. Adevărul — 1888 și 1989) cu același nume sunt coordonate într-un singur articol.

Organizațiile, instituțiile etc. mai cunoscute prin forma lor abreviată sunt tratate în ordinea alfabetică a acestei forme și înregistrate sub denumirea integrală ca trimiteri (ex. **ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ...** v. **ASTRA**). Numele de organizații, societăți, periodice străine care nu au un corespondent în limba română sunt tratate cu numele lor original **(MONDE, Le ~)**.

Denumirile unor unități geografice care se găsesc pe teritoriul a două sau mai multe state au fost consemnate în formele oficiale corespunzătoare; ex.: **ELBA (ELBE, LABE), NEISSE (NYSA ŁUŻYCKA), DUNĂREA (DONAU, DUNAJ, DUNA, DUNAV, DUNAI), AMUR (HEILONGJIANG).**

Numirile oficiale duble **(ANTWERPEN = ANVERS, GENÈVE = GENF, LUIK = LIÈGE)** au fost înregistrate cu ambele forme.

Denumirile geografice, recent schimbate, sunt tratate la numele actual; ex.: **DAHOMEY** v. **BENIN, FORT-LAMI** v. **N'DJAMENA, SANTA ISABEL** v. **MALABO, VOLTA SUPERIOARĂ** v. **BURKINA FASO.**

Scrierea numelor proprii

În principiu, numele proprii străine apar înregistrate ca articole-titlu, în forma sub care au intrat în circulație în limba română.

Când limba română nu dispune de o formă consacrată, numele străine sunt scrise în forma lor originală sau într-o formă cât mai apropiată de aceasta, după sistemele de transcriere și transliterare recomandate de statele respective și de Academia Română, după cum urmează:

1 — Numele străine din limbile care folosesc grafia cu alfabet latin (ex.: limbile albaneză, cehă, croată, franceză, germană, poloneză, portugheză, spaniolă, suedeză, turcă, maghiară, vietnameză etc.) se scriu cu ortografia limbilor respective, folosind semnele diacritice specifice, iar, între paranteze drepte, se înregistrează pronunția.

2 — Numele străine din limbile cu alfabet nelatin sunt scrise astfel:

a) numele proprii din greaca veche (denumiri mitologice, alte denumiri din istoria antică, personalități etc.) sunt înregistrate în forma indicată de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație,* întocmit de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, 1995, iar, în paranteze rotunde, este menționată transliterarea formei originale în alfabet latin;

b) numele proprii de persoane din limbile care folosesc alfabetul chirilic (ex.: rusa, bulgara) sunt consemnate în dicționar potrivit indicațiilor de transcriere cuprinse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.* Pentru denumirile geografice se dă și o a doua formă, reprezentând transliterarea din „The World Atlas", 1967, Moscova, „Britannica Atlas", Londra, Chicago, 1994;

c) numele proprii de persoane din statele care utilizează alte alfabete (chinez, japonez, arab, persan, ebraic etc.) se redau în alfabet latin folosind sistemele internaționale de transliterare și transcriere (ISO, Hepburn, Pin-yin).

În cazul numelor proprii înregistrate cu două variante grafice, dintre care prima reprezintă transcrierea fonetică românească a celei de a doua, nu se mai indică pronunția (ex. *Șahtî—Šachty*).

Pentru redarea pronunției (atât pentru numele proprii, cât și pentru cele comune) se folosesc, pe cât posibil, semnele grafice din limba română. Pentru sunetele străine limbii române se apelează la următoarele semne speciale din scrierea fonetică internațională:

ă redă un *a* nazal, atunci când acesta este urmat de un *n* sau un *m* care nu se articulează; ex. **GALLAND** [galą̆]

ẽ redă un *e* nazal în aceleași condiții ca și ale lui *a*; ex. **TESSIN** [tesẽ]

æ redă un *e* foate deschis; ex. **BAFFIN** [bæfin], **KANSAS** [kænzəs]

õ redă un *o* nazal în condițiile lui *a* și *e*; ex. **GIRONDE** [ʒirõd]

ö și ü reprezintă sunetele cunoscute în limbile germană, maghiară ș.a.; ex. **JUSSIEU** [jüsiö]

e redă un sunet asemănător cu *a* românesc, dar mai închis; ex. **GALLUP** [gələp], **GEIGER** [gą̆igər]

ə̃ redă un *a* nazal; ex. **CAMPOS** [kə̃pus]

j sunet asemănător cu *i* românesc, palatalizat, folosit înaintea vocalelor, ex.: **JACOBAEUS** [jakobẹ:us], **JACOBI** [jakọbi]

ʒ sunet asemănător cu *j* românesc, ex.: **JACOB** [ʒakọb], **JACQUARD** [ʒaką̆:r]

k sunet asemănător lui *c* românesc, ex. **JOLIOT-CURIE** [ʒoliọ-kuri]

λ redă un *l* muiat; ex. **MODIGLIANI** [modiλą̆ni]

ñ redă un *n* muiat; ex. **SEGNI** [sẹñi]

ŋ sunet rostit ca *n* românesc din cuvintele *încă, lângă,* în care *n* nu se pronunță dental, ci își are punctul de articulație în vălul palatului; ex. **KINGSLEY** [kiŋsli]

θ sunet specific limbii engleze și spaniole, pronunțat ca un *s,* cu vârful limbii între dinți; ex. **JUAREZ** [huąreθ], **THACKERAY** [θækeri]

ð sunet specific limbii engleze, pronunțat ca un *z,* cu vârful limbii între dinți; ex. **GALSWORTHY** [gɔ: lzwẹ̆ði]

ʃ sunet care redă un *ș* românesc, ex.: **KIŠ** [kiʃ], **KOBAYASHI** [kobaią̆ʃi]

tʃ sunet asemănător cu *ci* românesc, dar mai aspru; ex. **KITSCH** [kitʃ]
dʒ sunet asemănător cu *gi* românesc, dar mai aspru; ex. **GEORGIA** [dʒɔrdʒe]
: indică lungimea vocalei precedente; ex. **KEATON** [ki:tən]

Semne convenționale*

□ orașe cu peste 1 mil. loc.
◎ orașe cu populația cuprinsă între 500 mii și 1 mil. loc.
◉ orașe cu populația cuprinsă între 100 mii și 500 mii loc.
o orașe sub 100 mii loc.
limită de graniță statală
limită de diviziune ad-tivă (stat, provincie, regiune, land, district etc.)
căi ferate
canale
ueduri
deșerturi
mlaștini

* Cu excepția hărților județelor României

LISTA DE ABREVIERI*

absol. = absolut
acad. = academie; academician
ad. = adâncime
adj. = adjectiv
adj. dem. = adjectiv demonstrativ
adj. inter.-rel. = adjectiv interogativ-relativ
adj. nehot. = adjectiv nehotărât
adj. pos. = adjectiv posesiv
ad-tiv = administrativ
adv. = adverb
afl. = afluent
AGR. = agricultură
AGRON. = agronomie
alb. = limba albaneză; albanez
alim. = alimentar
alt. = altitudine
ANAT. = anatomie
Antic. = Antichitate
ANTROP. = antropologie
APIC. = apicultură
arg. = termen (sau sens) de argou; argotic
arh. = arhipelag
ARHEOL. = arheologie
ARHiT. = arhitectură
art. = articol; articulat
art. adj. = articol adjectival
ARTE DEC. = arte decorative
ARTE PL. = arte plastice
art. hot. = articol hotărât
art. nehot. = articol nehotărât
art. pos. = articol posesiv
ASTR. = astronomie
AV. = aviație
bg. = limba bulgară; bulgar
BIBL. = bibliologie
BIOCHIM. = biochimie
BIOGEOGR. = biogeografie
BIOL. = biologie
BIOL. CEL. = biologie celulară
BIOL. MOL. = biologie moleculară
BIS. = biserică
BOT. = botanică
brit. = britanic
c. = circa
C. = (urmat de un nume propriu) câmpie
cap. = capitală
c. f. = căi ferate
cf. = confer, compară cu
C.F.A. = Comunitatea Financiară Africană
CHIM. = chimie
CIB. = cibernetică
CINEMAT. = cinematografie
com. = comună
concr. = concretizat
conf. = confecții
confl. = confluență
conj. = conjuncție
CONSTR. = construcții
constr. mașini = construcții de mașini
CONT. = contabilitate
COREGR. = coregrafie
cuv. = cuvânt
dan. = daneză
dat. = dativ
DEMOGR. = demografie
depr. = depresiune
deprec. = depreciativ
d. Hr. = după Hristos
DR. = drept
dr. = (referitor la un râu) pe dreapta
dr. = doctor
dr. doc. = doctor docent
DRUM. = drumuri
ebr. = ebraică
EC. = economie
ELECTR. = electricitate
ELT. = electrotehnică
EMBRIOL. = embriologie
engl. = limba engleză; englez
ENTOM. = entomologie
ETNOGR. = etnografie
ETOL. = etologie
Ev. Med. = Evul Mediu
ex. = (de) exemplu
expl. = exploatări
expr. = expresie
EXTR. = extracție; extractiv
f. = feminin
fam. = familiar
FARM. = farmacie, farmacologie
fig. = (sens) figurat; (folosire) figurată
FILAT. = filatelie
FILOL. = filologie
FILOZ. = filozofie
FIN. = finanțe; financiar
FITOPAT. = fitopatologie
FITOTEHN. = fitotehnie
FIZ. = fizică
FIZIOL. = fiziologie

* Nu au fost incluse în această listă abrevierile curente — nume de unități de măsură, de puncte cardinale etc.— și nici numele abreviate ale unor organizații, asociații, instituții etc.

fl. = fluviu
FOLC. = folclor
fr. = limba franceză; francez
G. = golf
gen. = (urmat de un nume propriu) general
GENET. = genetică
GEOCHIM. = geochimie
GEOFIZ. = geofizică
GEOGR. = geografie
GEOM. = geometrie
GEOMORF. = geomorfologie
germ. = limba germană; german
gr. = limba greacă (veche); grecesc
GRAM. = gramatică
gr. sp. = greutate specifică
HIDROTEHN. = hidrotehnică
HIST. = histologie
HORT. = horticultură
id., idem = același
IHT. = ihtiologie
Imp. = Imperiu (atunci când este urmat de alt cuvânt)
impr. = impropriu
ind. = industrie; industrial
INFORM. = informatică
ins. = (urmat de un nume propriu) insulă, insulele
interj. = interjecție
intranz. = intranzitiv
invar. = invariabil
ir. = ironic
IST. = istorie
it. = limba italiană; italienesc
izv. = izvor; izvorăște
î. Hr. = înainte de Hristos
încălț. = încălțăminte
înv. = învechit
jud. = județ
L. = (urmat de un nume propriu) lac
lat. = limba latină; latinesc
lat. = (precedat de o cifră) latitudine
lat. m. = latină medievală
lat. pop. = latină populară
lb. = limbă
LINGV. = lingvistică
LIT. = literatură
livr. = livresc
loc. = (după cifre) locuitori
loc. = (înaintea unei unități frazeologice) locuțiune
localit. = localitate
LOG. = logică
long. = longitudine
m. = masculin
M. = (urmat de un nume propriu) mare
m. al Acad. = membru al Academiei
m. coresp. al Acad. = membru corespondent al Academiei
magh. = limba maghiară; maghiar
MAT. = matematică
m. at. = masă atomică
mat. de constr. = materiale de construcție
max. = maxim; maximum
MED. = medicină
MED. VET. = medicină veterinară
METAL. = metalografie, metalurgie
METEOR. = meteorologie
METR. = metrologie
MICROBIOL. = microbiologie
mii. = milion
milen. = mileniu
MILIT. = militărie
min. = minereuri
MINER. = mineralogie
MITOL. = mitologie
m-ții = munții
MUZ. = muzică
n. = neutru
n. = (urmat de o cifră sau de un nume de localitate) născut
NAV. = navigație; naval
ngr. = limba neogreacă; neogrec
nr. = număr
nr. at. = număr atomic
num. = numeral
num. adv. = numeral adverbial
num. card. = numeral cardinal
num. col. = numeral colectiv
num. multipl. = numeral multiplicativ
num. nehot. = numeral nehotărât
num. ord. = numeral ordinal
Oc. = (urmat de un nume propriu) ocean
onomat. = onomatopee
op. = opere
op. pr. = operă principală sau opere principale
ORNIT. = ornitologie
PALEONT. = paleontologie
p. analog. = prin analogie
PARAZIT. = parazitologie
PEDAG. = pedagogie
PEDOL. = pedologie
peior. = peiorativ
pen. = peninsulă
pers. = persoană (verb, pronume)
PESC. = pescuit și instrumente de pescuit
PETROGR. = petrografie
p. ext. = prin extensie
p.f. = punct de fierbere
p. gener. = prin generalizare
piei. = pielărie
pl. = plural
pod. = podiș
POLIGR. = poligrafie
pol. = limba poloneză; polonez
POLIT. = politologie
pop. = popular
port. = limba portugheză
pr. = principal
pref. = prefix
prelucr. = prelucrare
prep. = prepoziție
p. restr. = prin restricție
prim.-min. = prim-ministru
prod. = producție
prof. univ. = profesor universitar
pron. = pronume
pron. dem. = pronume demonstrativ
pron. inter.-rel. = pronume interogativ-relativ
pron. întăr. = pronume de întărire
pron. nehot. = pronume nehotărât
pron. pers. = pronume personal
pron. pos. = pronume posesiv
pron. refl. = pronume reflexiv
prov. = provincie
PSIH. = psihologie
p. t. = punct de topire
refl. = reflexiv
refl. pas. = reflexiv pasiv
refl. recipr. = reflexiv reciproc
reg. = (cuvânt) regional
reg. = regiune
REL. = religie
rep. = republică
reșed. = reședință
REZ. MAT. = rezistența materialelor
rom. = limba română; român

rus. = limba rusă; rusesc
săs. = săsesc
scr. = limba sârbo-croată; sârbo-croat
SCULPT. = sculptură
sec. = secolul, secolele
Sf. = Sfântul, Sfânta
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
SILV. = silvicultură
sin. = sinonim
sl. = limba slavă; slav
s. m. = substantiv masculin
s. n. = substantiv neutru
SOCIOL. = sociologie
sp. = limba spaniolă; spaniol
STATIST. = statistică
stg. = (referitor la un râu) pe stânga
STIL. = stilistică
str. = (urmat de un nume propriu) strâmtoare
STRAT. = stratigrafie
subst. = substantiv
suf. = sufix
supr. = suprafață
tăt. = limba tătară; tătăresc
tc. = limba turcă; turcesc
t.d.w. = tone deadweight
TEHN. = tehnică și tehnologie
TELEC. = telecomunicații
temp. = temperatură
terit. = teritoriu
TOPOGR. = topografie și geodezie
TRANSP. = transporturi
tranz. = tranzitiv
t.r.b. = tone registru brut
țig. = limba țigănească; țigănesc
ucr. = limba ucraineană; ucrainean
unipers. = unipersonal
URB. = urbanism
v. = vezi
vb. = verb
vf. = (urmat de un nume propriu) vârf
VITICULT. = viticultură
voi. = volum, volumele
v. sl. = limba veche slavă; vechi slav
ZOOL. = zoologie
ZOOTEHN. = zootehnie

HĂRŢI

Haiti 8
Harghita (jud.) 27
Honduras 107
Hunedoara (jud). 129
Ialomiţa (jud.) 141
Iaşi (jud.) 148
Ilfov (jud) 170
India 191
Indonezia 198–199
Iordania 243
Iran 249
Iraq 251
Irlanda 256
Islanda 263
Israel 267
Italia 272
Iugoslavia 281
Jamaica 330
Japonia 338
Kazahstan 399
Kenya 406
Kiribati 419
Kîrgîzstan 424
Kuwait 456

TABELE CU ÎMPĂRŢIREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A STATELOR INDEPENDENTE

Haiti 8
Honduras 107
India 192
Indonezia 200
Iordania 243
Iran 249
Iraq 251
Irlanda 257
Islanda 263
Israel 266
Italia 273–274
Iugoslavia 280
Jamaica 331
Japonia 339
Kazahstan 400
Kenya 406
Kiribati 420
Kîrgîzstan 424
Kuwait 456

DESENE, GRUPAJE, PLANŞE, SCHEME, TABELE

Hărţi 31–32
Hieroglife 80
Himalaya 83
Hiperbolă 86
Hiperboloid 86
Hipocrat, jurământul lui ~ 88
Horă 112
Hormoni 114
Horoscop 116
Horst 116
Hotă ţărănească 118
Iaşi 146–147
Iglu 165
Imnul de stat al României 178
Indiană, artă ~ 194
Instrumente muzicale 215
Insule de pe Terra 217–218
Interferenţă 222
Invenţiune 229
Inversiune de relief 229
Italiană, artă ~ 276–277
Îmbinare nituită 293
Înălţime 298
Înger 309
Înscris, poligon ~; cerc ~ 341
Japoneză, artă 336–337
Judecata de Apoi 366
Judeţele României 367
Junimea, membrii Societăţii ~ 372
Khmeră, artă ~ 412

PLANŞE COLOR

Icoane; Iisus Hristos; Impresionism

H

H s. m. invar. **1.** A zecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă, consoană constrictivă (sau fricativă) laringală. **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *si*. **3.** Simbol chimic pentru *hidrogen*. **4.** (METR.) Simbol pentru *henry*.

h 1. (FIZ.) Simbol pentru constanta lui *Planck* (h = 6,626076 · 10^{-34}J·s). **2.** (METR.) Simbol pentru prefixul *hecto-*. **3.** Simbol pentru oră. **4.** (GEOGR.) Simbol pentru înălțime, diferență de nivel sau altitudine deasupra nivelului mării.

HA (onomat.) interj. (Repetat) Imită râsul (în hohote).

ha (METR.), simbol pentru *hectar*.

HAAKON [hą:ko:n] **(HAKON, HAKAN),** numele a șapte regi norvegieni. Mai importanți: **1. H. I cel Bun** (935–961). A încercat să-și creștineze supușii; **2. H. IV Haakonsson cel Bătrân** (1217–1263). A cucerit Groenlanda (1261) și Islanda (1262), alipindu-le Norvegiei; **3. H. V Magnusson** (1299–1319). A stabilit capitala la Oslo; **4. H. VI Magnusson** (1355–1380). Prin căsătoria cu Margareta, fiica regelui danez Valdemar IV, a realizat uniunea personală a Suediei, Norvegiei și Danemarcii (1363); **5. H. VII** (1905–1957). După invadarea țării de către trupele germane, s-a refugiat în Marea Britanie (1940–1945), de unde a organizat rezistența norvegiană împotriva ocupației.

Haakon VII

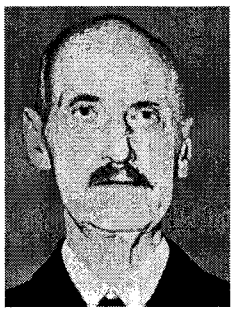

HAANPÄÄ [hą:npɛ:], **Pentti** (1905–1955), scriitor finlandez. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai prozei moderne din țara sa. Romane de atitudine antimilitaristă („Războiul în deșertul alb") sau de evocare a luptei țăranilor pentru existență („Făina").

HAARLEM [hą:rlem], oraș în V Olandei, la 7 km E de țărmul Mării Nordului, la 19 km V de Amsterdam; 150,2 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Renumit centru floricol (lalele) încă din prima jumătate a sec. 17. Metalurgie, constr. navale; echipament electronic; mașini de transport. Ind. chimică (cauciuc sintetic), textilă și alim. Parfumuri. Grote Kerk (fosta biserică St. Bavo, sec. 14–15), primărie (sec. 13, cu adăugiri din sec. 17). Important centru al picturii flamande. Muzeul „Frans Hals". Menționat documentar în sec. 10, a devenit reședința conților de Holland (sec. 12).

HAARLEMMERMEER [hą:rlemərmę:r], municipalitate în V Olandei, la SV de Amsterdam, în zona polderului omonim; 103,7 mii loc. (1994). Aeroportul Schiphol al Amsterdamului. Ind. metalurgică, constr. de mașini (avioane, nave). Floricultură și legumicultură. Cunoscut și sub numele de *Hoofddorp*.

HAAS, Conrad (1509–1579, n. Sibiu), inventator sas din Transilvania.

Haarlem. Grote Kerk

Schițe ale unei rachete imaginate de Conrad Haas

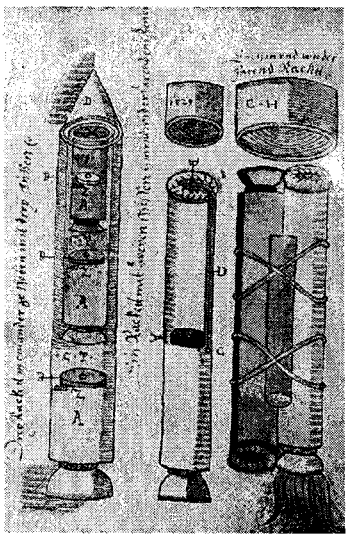

Habarovsk. Centrul orașului

Pionier al tehnicii rachetelor. A imaginat 17 tipuri de rachete cu mai multe trepte, direcționate prin aripioare de stabilizare, descrise în partea a treia a „Coligatului de la Sibiu", cel mai vechi manuscris din lume în acest domeniu.

HAAS [ha:s], **Ernst** (1921–1986), fotoreporter austriac. Contribuții la tehnica fotografiei color. A colaborat la „Life", „Paris-Match", „Esquire" ș.a.

HAAS [a:s], **Monique** (1909–1987), pianistă franceză. Soția compozitorului de origine română Marcel Mihalovici. Elevă a lui R. Casadesus, R. Serkin și G. Enescu. Parteneră, în muzica de cameră, cu G. Enescu și P. Fournier. Carieră internațională. Repertoriu modern. Înregistrări (integralele Debussy și Ravel).

HAAS [ha:s], **Wander Johannes de** (1878–1960), fizician olandez. Cercetări în domeniul temperaturilor joase, al supraconductivității și al magnetismului (efectul *Einstein—de Haas*).

HAAVELMO [ha:velmo], **Trygve** (n. 1911), economist norvegian. Prof. univ. la Oslo. A studiat metodele de prognoză economică. Unul dintre fondatorii modelelor econometrice în domeniul statisticii („Studiu privind teoria evoluției economice"). Premiul Nobel pentru economie (1989).

HAAVIKKO [ha:viko], **Paavo Juhani** (n. 1931), poet, prozator și dramaturg finlandez. Unul dintre cei mai mari poeți contemporani ai țării sale. A reînnoit formele tradiționale ale expresiei poetice, apelând la o metaforă de tip special, care îmbină mentalul cu materialul („Palatul de iarnă", „Arborii, toată verdeața lor", „Drumuri spre departe").

HÁBA [ha:ba], **Alois** (1893–1972), compozitor și muzicolog ceh. Prof. univ. la Praga. Unul dintre inițiatorii și teoreticienii compoziției pe baza sistemului „sferturilor de ton" („Noua teorie asupra armoniei"). Opere („Mama" „Vie împărăția Ta"), lucrări orchestrale, muzică de cameră, coruri, lieduri.

HABACHE [abaʃ], **Georges** (n. 1926), om politic palestinian. Fondator și conducător al Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei (1967). După evenimentele din Iordania (1970), s-a îndepărtat treptat de Organizația pentru Eliberarea Palestinei.

HABAN, -Ă (< germ.) s. m. și f., adj. f. **1.** S. m. și f. Membru al unei secte baptiste din Hanovra și Renania, ai cărei adepți au emigrat după 1547 în Moravia, Slovacia și Transilvania. Sub Maria Tereza (1760), au fost siliți să revină la catolicism. **2.** Adj. f. (ARTE DEC.) *Ceramică h.* = tip de ceramică din sec. 17, fină, smălțuită, pe fond alb, ornamentată cu motive cinegetice; a fost realizată la Vințu de Jos (jud. Alba).

HABANERA (cuv. sp.) s. f. Dans popular de origine cubaneză, în măsură binară, mișcare moderată, cu figuri ritmice caracteristice; melodia corespunzătoare acestui dans.

HABAR (< tc.) s. n. *A nu avea ~ (de* sau *despre cineva* sau *ceva)* = a nu ști nimic despre cineva sau ceva.

HABAROVSK, oraș în E Federației Ruse, în Extremul Orient, port pe Amur; 609 mii loc. (1994). Aeroport. Stație de c.f. pe Transsiberian. Nod rutier. Șantiere navale. Ind. constr. de mașini (motoare, strunguri, cabluri), chimico-farmaceutică, mat. de constr., de prelucr. a lemnului (mobilă) și a petrolului, ușoară și alim. Teatre, muzee. Întemeiat, ca fort, în 1652.

HABĂ (germ.) s. f. Recipient metalic de formă paralelipipedică, confecționat din tablă și profile sudate, cu fața superioară deschisă, utilizat ca rezervor pentru diferite fluide necesare operațiunilor de foraj.

HABEAS CORPUS ACT (loc. lat. *habeas corpus* „să păstrezi corpul") Lege votată de Parlamentul englez, în 1679, privind garantarea libertății individuale; era menită să îngrădească arestările și reținerea arbitrară a persoanei. Unele dintre prevederi (care se regăsesc în **H.**) au fost aplicate încă din sec. 13–14.

HABENECK [abenek], **François Antoine** (1781–1849), violonist, dirijor și compozitor francez. Prof. la Conservatorul din Paris. A propagat în Franța creația beethoveniană. Lucrări pentru vioară; opera „Aladin și lampa fermecată".

HABER [ha:bər], **Fritz** (1868–1934), chimist german. Stabilit în Elveția (1933). Prof. univ. la Berlin și Karlsruhe. Director al Institutului de Chimie Fizică „Kaiser Wilhelm" din Berlin (1911–1933). A descoperit procedeul de obținere a amoniacului pe cale sintetică, folosind hidrogenul și azotul din aer, și a realizat, împreună cu *C. Bosch,* aplicarea industrială a acestuia. Premiul Nobel pentru chimie (1918).

HABERMAS [ha:bermas], **Jürgen** (n. 1929), filozof și sociolog german. Continuator al *Școlii de la Frankfurt.* A elaborat o „teorie critică" de sorginte marxistă, pe care a opus-o atât pozitivismului, cât și hermeneuticii („Teorie

Fritz Haber

și practică"). A clasificat științele potrivit raportului dintre cunoaștere și interesul față de actul cognitiv („Cunoaștere și interes"). A propus o teorie numită „pragmatică universală" („Teoria acțiunii comunicative").

HABITACLU (< fr.; {s} lat. *habitaculum* „locuință, sălaș") s. n. Spațiu pentru echipaj, călători, bunuri etc. amenajat într-o aeronavă sau într-un automobil.

HABITAT (< fr.) s. n. **1.** (BIOL.) Ansamblu de condiții oferite vieții de un biotrop; ecotrop. **2.** Element al ecosistemului uman format din factorii mediului înconjurător și cei psihosociali. **3.** Spațiu structurat din punct de vedere urbanistic, ocupat de o comunitate umană.

HABITUDINE (< fr., lat.) s. f. **1.** (SOCIOL.) Mod de comportament al indivizilor ce aparțin aceluiași grup, format în procesul de socializare, reprezentând un act standardizat și reprodus ca atare timp îndelungat, nu prin constrângere, ci în virtutea normelor morale acceptate; obicei, obișnuință. ✧ *H. mentală* = acțiune sau grup de acțiuni ori operații mentale, automatizate prin repetare, care facilitează realizarea unor performanțe intelectuale. **2.** (FILOZ.) Mod de a fi general și permanent, stare a unei existențe considerată în ansamblul ei; *p. restr.* stare rezultată în urma unei schimbări, ca efect al adaptării.

HABITUS (cuv. lat.) s. n. **1.** (MED.) Aspect fizic exterior, static și dinamic al unui individ, care poate da indicații asupra stării de sănătate, a existenței unei predispoziții morbide sau a unei boli (ex. **h.** fizic, **h.** apoplectic). **2.** Manieră, mod de a fi; obișnuință. **3.** (SOCIOL.) Mod personal ori generic de a fi, a gândi, a acționa sau a reacționa în conformitate cu valorile normale, principiile reprezentative sau dominante dintr-o cultură sau dintr-un sistem social. **4.** (MINER.) Aspect morfologic exterior, specific, pe care îl capătă cristalele prin dezvoltarea relativă a fețelor cristalografice (ex. **h.** prismatic, acicular, tabular, lamelar etc.).

HABOTNIC, -Ă (< rus.) adj., s. m. și f. (Persoană) care respectă cu scrupulozitate prescripțiile religiei; fanatic **(1)**, bigot.

HABSBURG [ha:psburk], **Casa de ~,** dinastie care a domnit în Austria (1282–1918; duci din 1282, arhiduci din 1453 și împărați din 1804), în Cehia și Ungaria (1526–1918), în o parte a Italiei (sec. 16–1866), în Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană (1273–1291, 1298–1308, 1438–1740, 1745–1806), în Spania (1516–1700) etc. Numele acestei dinastii vine de la cetatea Habsburg (Habichtsburg), construită (sec. 11) în Elveția (cantonul Aargau). Cei mai cunoscuți suverani: *Carol Quintul, Maximilian I, Maximilian II, Rudolf II, Leopold I, Filip II, Maria Tereza, Iosif II, Francisc II, Franz Joseph.*

HABYARIMANA, Juvénal (1937–1994), general și om politic din Rwanda. Președinte (din 1973) și prim-min. (din 1974) al Rwandei. Președinte-fondator al partidului Mișcarea Revoluționară Națională pentru Dezvoltare (din 1975). Asasinat.

HÁCHA [hạ:ha], **Emil** (1872–1945), jurist și om politic ceh. Președinte al Cehoslovaciei (1938–1939), apoi al „Protectoratului German al Cehiei și Moraviei" (1939–1945). Arestat după eliberarea Cehoslovaciei, a murit în închisoare, în timpul judecării lui drept criminal de război.

HACHETTE [aʃẹt], editură franceză, fundată la Paris, în 1826, de Louis Cristophe Hachette (1800–1864). A publicat inițial manuale școlare; s-a extins, după 1863, prin publicarea „Dicționarului limbii franceze" al lui E. Littré, a ghidurilor turistice (*Guides bleus*, a seriei *Bibliothèque rose, Bibliothèque verte*) și a „Dicționarului Academiei".

HACHETTE [aʃẹt], **Jean Nicolas Pierre** (1796–1834), matematician francez. Prof. univ. la Paris. Lucrări de geometrie descriptivă și de mecanică („Tratat de geometrie descriptivă").

HACHIMAN [hatʃiman], zeu șintoist din mitologia japoneză care protejează războinicii și veghează la binele comunităților. În Japonia de azi îi sunt dedicate c. 25 000 de altare.

HACHINOHE [hatʃinọhe], oraș în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 241,1 mii loc. (1995). Metalurgie neferoasă. Ind. hârtiei, textilă (bumbac) și chimică. Conserve de pește.

HACHIŌJI [hatʃiọdʒi], oraș în Japonia (Honshū), în conurbația Tōkyō; 483,1 mii loc. (1995). Nod feroviar. Important centru al țesăturilor de mătase (sec. 18). Ind. electrotehnică.

HACHIRŌGATA [hatʃirọ:gata], lagună în partea de E a pen. Oga, în NV ins. Honshū (Japonia), asanată în anii 1957–1966. A fost al doilea lac ca supr. (220 km^2) după L. Biwa. Importantă zonă agricolă a țării.

Aram Ilici Haciaturian

HACHMANN [hạhman], **Rolf** (n. 1917), arheolog german. Prof. univ. la Saarbrücken. Cercetări privind cronologia Epocii bronzului în bazinul M. Baltice și a culturilor materiale germane din Epoca fierului („Perioada bronzului timpuriu în zona vestică a M. Baltice și relațiile cu centrul și sud-estul Europei", „Studii cronologice: cronologia perioadei pretimpurii a fierului"). M. de onoare al Acad. Române (1993).

HACIATURIAN, Aram Ilici (1903–1978), compozitor armean. Prof. univ. la Moscova. Balete („Gayaneh", „Spartacus"), simfonii, lucrări vocal-simfonice, concerte instrumentale, muzică de cameră, de scenă (pentru drama „Mascarada" de Lermontov), de film, caracterizate prin pitorescul armoniei, bogăția melodică, ritmurile complexe și expresive, culoarea orchestrală strălucitoare, succesiunea dinamică și sugestivă a imaginilor, inspirate în special din folclorul armean, gruzin și azer.

HACIENDA [asiẹnda] (cuv. sp.) s. f. Mare proprietate agricolă în America Latină hispanică, apărută în sec. 16. În prezent, **h.** a scăzut ca importanță în sistemul proprietății.

HACKMAN [hæ̨kmən], **Gene** (n. 1930), actor american de film. În-

Gene Hackman

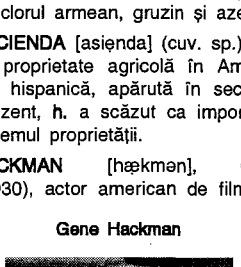

zestrat cu o deosebită capacitate de a întruchipa, în cele mai mici detalii emoţionale, oameni obişnuiţi („Nu am cântat niciodată pentru tata", „Sperietoarea", „Conversaţia", „Principiul dominoului", „De două ori într-o singură viaţă", „Firma"). Premiul Oscar: 1971 („Filiera"), 1992 („Necruţătorul").

HACKSPILL [akspil], **Louis Jean Henri** (1880–1968), chimist francez. Prof. univ. la Strasbourg şi Paris. Studii privind metalele alcaline şi alcalino-pământoase. A obţinut pentru prima dată (1905) cesiul în stare pură şi a elaborat noi metode pentru obţinerea borului lichid.

HADAMARD [adama:r], **Jacques Salomon** (1865–1963), matematician francez. Prof. univ. la Bordeaux şi Paris. A studiat teoria ecuaţiilor diferenţiale cu derivate parţiale, teoria funcţiilor de variabilă complexă, teoria numerelor; contribuţii în analiza funcţională şi în teoria funcţiilor analitice întregi. M. de onoare al Acad. Române (1957).

HADANO, oraş în Japonia (Honshū), la 60 km SV de Tōkyō; 155,6 mii loc. (1990). Ind. constr. de maşini şi de prelucr. a tutunului. Important centru comercial (tutun).

HADDAD-RIMMON, (în mitologia semitică), zeu personificând fenomene ale naturii: furtuna (la asirieni), ploaia şi fertilitatea pământului (în varianta aramaică).

HADDON [hædən], **Alfred Cort** (1855–1940), antropolog britanic. Prof. univ. la Dublin şi Cambridge. A introdus metoda observaţiei „pe teren", contribuind la fundamentarea antropologiei moderne („Evoluţie în artă", „Istoria antropologiei").

HADES (în mitologia greacă), zeu al Infernului. Fiu al lui Cronos şi al Rheei, frate cu Zeus, Poseidon ş.a. Stăpânul împărăţiei subpământene a morţilor. Casca pe care o primise în dar de la Ciclopi îl făcea invizibil. Adesea identificat cu *Pluton* („cel ce oferă bogăţii"); este reprezentat ţinând în mână cornul abundenţei.

HADFIELD [hædfi:ld], **Sir Robert Abbott** (1858–1940), inginer britanic. A brevetat (1883) unul dintre procedeele de obţinere a oţelului-mangan (conţinând 14% mangan), care îi poartă numele. Contribuţii în domeniul metalografiei cu raze X.

HADIT (HADITH) (arab. „vorbire, naraţiune") subst. Corpus literar păstrat şi transmis din generaţie în generaţie de un şir sau „lanţ" de transmiţători

Hades

sau „garanţi", care coboară în istorie până la Mahomed şi persoanele apropiate lui, formând un supliment sau îndrumar mai detaliat al mesajului coranic. Culegerile **h.** s-au conturat abia în sec. 9.

HADJIDAKIS, Manos (1915–1994), compozitor grec. Muzică de scenă şi film, valorificând bogăţia folclorului grecesc. Premiul Oscar: 1961 („Niciodată duminica").

HADLEY [hædli], **George** (1685–1768), meteorolog britanic. A elaborat (1735) o teorie termică a vânturilor alizee, devenită clasică.

HADRAMAUT (HADRAMAWT, HADHRAMAUT), regiune naturală în S Pen. Arabia (Yemen), în lungul coastei G. Aden; 155,4 mii km^2. Podiş calcaros, cu alt. medie de 500–1 200 m, limitat la N de deşertul Rub'al Khālī şi străbătut de uedul cu acelaşi nume (645 km). Tutun, grâu, mei, orez,

Ernst Heinrich Haeckel

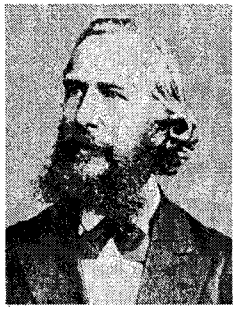

curmale şi bumbac. Creşterea nomadă a ovinelor şi caprinelor. Pescuit de sardele. Localit. pr.: Al-Mukallā, Tarim, Ash-Shihr. Pe terit. **H.** a existat un vechi stat, care, în sec. 3, a intrat în componenţa Regatului Saba, iar din sec. 7 a făcut parte, succesiv, din mai multe formaţiuni statale arabe. Protectorat britanic (din 1888). Din 1967 alipit Yemen-ului.

HADRON ({s} gr. *hadros* „mare, puternic") s. m. (FIZ.) Particulă elementară capabilă să participe la interacţiunea tare (ex. mezonii şi barionii).

HADRUMETUM, numele antic al oraşului *Sousse*.

HAECKEL [hękəl], **Ernst Heinrich** (1834–1919), biolog şi filozof german. Prof. univ. la Jena. Fondator al monismului materialist. Reprezentant al evoluţionismului. Cercetări în domeniul biologiei generale („Morfologia generală a organismelor", „Istoria naturală a creaţiei"), al zoologiei nevertebratelor, al filogeniei plantelor şi animalelor, al embriologiei, al antropologiei („Antropologia sau istoria dezvoltării omului"). Unul dintre autorii „legii biogenetice fundamentale", sintetizată în formula: „ontogenia repetă filogenia" (1866). Prin teoria gastreii (1868), a explicat originea metazoarelor din monocelularele coloniale. A formulat conceptul de ecologie (1866). Călătorii de studii în insulele Canare, Ceylon, Java şi în Marea Roşie.

HAEJU [hiʒu:], oraş în SV R.P.D. Coreene, port la Marea Galbenă; 195 mii loc. (1987). Ind. metalelor neferoase, chimică, a cimentului. Constr. de maşini agricole. Conserve de peşte.

HAEMUS, denumirea antică a M-ţilor *Balcani*.

HAËN, Anton de (1704–1776), medic olandez. Prof. univ. la Viena. Promotor al termometriei în clinica medicală.

HAFFKINE [hafkin], **Waldemar Mordecai Wolff** (1860–1930), microbiolog rus. Colaborator al lui Pasteur. A descoperit şi a folosit vaccinul contra holerei (1893–1894). Fondator al unui laborator de cercetări în Bombay. A introdus (1897) vaccinul împotriva ciumei.

HAFIZ (supranumele lui *Şams-od-Din Mohammed Hāfez*) (c. 1325–c. 1389), poet persan. Rubaiate, macameuri şi gazeluri celebrând vinul, frumuseţea, natura („Divan"). Datorită armoniei limbii şi a stilului, este considerat un cla-

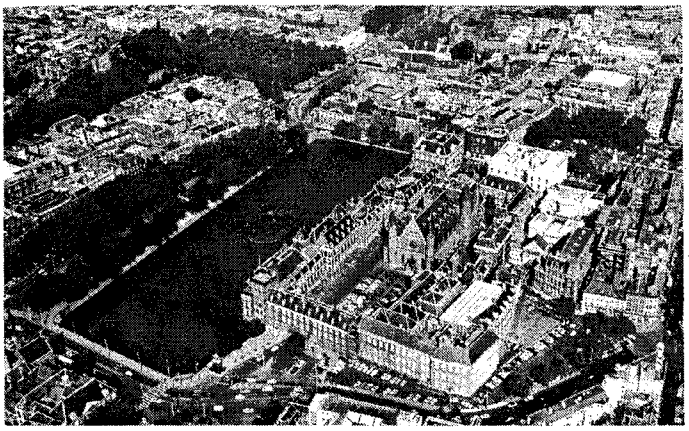

Haga
Centrul orașului. Vedere aeriană

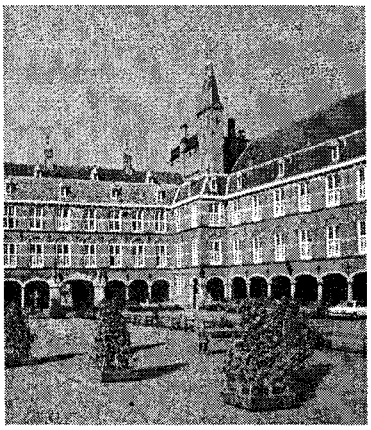

Curtea Internațională de Justiție

sic al literaturii persane și universale. Puternică influență asupra lui Goethe.

HĂFIZ-I ABRŪ (?–1430), istoric persan. L-a însoțit pe *Timur Lenk* în campaniile sale (1370–1405). Autor al unui „Compendiu de istorie" privind perioada preislamică, până la 1258.

HAFNIU (< fr. {i}; {s} dan. [*Koben*] *havn* „Copenhaga") s. n. Element chimic (Hf; nr. at. 72, m. at. 178,49, p.t. 2 220°C, p.f. 3 200°C). Este un metal rar, alb-argintiu, strălucitor, greu fuzibil, care se găsește în minereurile de zirconiu. Funcționează în combinații în starea de valență patru. Se întrebuințează în electronică, în tehnica nucleară (la fabricarea barelor de control din reactoarele nucleare). Intră în componența unor aliaje refractare și greu fuzibile folosite în aviație și în tehnica rachetelor. A fost descoperit de D. Coster și G. de Hevesy (1923).

HAFSIZI, dinastie berberă întemeiată de șeicul Abu Hafs Umar ibn Iahia al-Hintati. A condus (1228–1574) statul feudal din N Africii (care includea Tunisia, N Algeriei, N Marocului și NV Libiei de astăzi) cu capitala la Tunis.

HAFUN, Ras ~, cap în extremitatea orientală a Africii (Somalia), la 10°27' lat. N și 51°24' long. E; cel mai estic punct al continentului.

HAGA (DEN HAAG, 's GRAVENHAGE), oraș în V Olandei, străbătut de numeroase canale, port la Marea Nordului, reședință regală și a guvernului; 445,3 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Metalurgie. Constr. mecanice și aeronautice; ind. chimică, electronică, electrotehnică, de prelucr. a lemnului (mobilă), textilă, poligrafică și alim.; orfevrărie și sticlărie. Produse farmaceutice. La H. își au sediul mai multe organisme internaționale (Curtea Internațională de Justiție a O.N.U., Curtea Permanentă de Arbitraj, Academia de Drept Internațional ș.a.). Monumente: biserica gotică Sint Jakobs (sec. 14), Grote Kerk (sec. 15–16), Nieuwe Kerk (sec. 17), palatele Binnenhof (sec. 13, renovat și extins în sec. 18), Mauritshuis (sec. 17, cu celebrul cabinet regal de pictură olandeză), palatul regal („Huisten Bosch", 1640–1647), Palatul Păcii (1913). Muzeul Internațional al Presei. Conservator (1908). Academia Regală de Arte Frumoase. Atestat documentar în 1097, reședință regală din 1250. — **Conferințele de la ~:** 1899, 1907, conferințe internaționale care au adoptat 16 convenții asupra legilor și obiceiurilor războiului și ale rezolvării pe cale pașnică a conflictelor dintre state (interzicerea unor arme, definirea neutralității, declararea războiului înaintea deschiderii ostilităților, statutul prizonierilor de război). La H. au mai fost semnate: Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (1954) și convențiile privind dreptul internațional privat (1902–1905, 1954, 1955, 1956, 1961 etc.).

HAGAKURE, manual al samuraiului (1716), care cuprinde 1 300 reguli și învățături. Este una din cărțile de referință pentru codul samuraiului.

HAGANAH (cuv. ebraic „apărare"), organizație paramilitară evreiască fondată (1920) cu scopul de a proteja implantările coloniilor evreiești în Palestina. După al doilea război mondial, a stat la baza formării armatei statului Israel (1948).

HAGEN [hagən], oraș în V Germaniei (Renania de Nord—Westfalia), în bazinul Ruhr; 214,2 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Oțelării. Ind. constr. de mașini agricole, chimică, textilă, a hârtiei și mobilei. Muzeu al tehnicii (în aer liber). Menționat documentar în sec. 8.

HAGER [hagər], **Leopold** (n. 1935), dirijor austriac. Director general artistic al orchestrei Mozarteum din Salzburg (1969–1981) și director artistic al Orchestrei Simfonice a Radioteleviziunii din Luxemburg. Carieră internațională. Repertoriu clasic și contemporan.

HAGERDON [hagərdon], **Friedrich von** (1708–1754), poet german. Spirit anacreontic. Influențat de La Fontaine. Versuri caracterizate prin simplitate, spontaneitate, muzicalitate și accente satirice; au servit ca sursă de inspirație pentru muzicienii vremii sale („Culegere de fabule și povestiri poetice", „Culegere de noi ode și lieduri").

HAGGARD [hægə:d], **Sir Henry Rider** (1856–1925), romancier englez. Reprezentant tipic al literaturii de aventură, caracterizată prin exotism și mister („Ea", „Inelul Reginei din Saba", „Cleopatra", „Fiica lui Montezuma"); romanele sale au cunoscut versiuni cinematografice de mare succes.

HAGI, Gheorghe (n. 1965, Săcele, jud. Constanța), fotbalist român. Carieră internă (F.C. Farul, Sportul Studențesc, Steaua) și internațională remarcabilă (Real Madrid, F.C. Barcelona, Galatasaray Istanbul). Demonstrează o

tehnică deosebită și inteligență tactică de joc.

HAGIALÂC (< tc.) s. n. (Înv.) Pelerinaj făcut de un creștin sau de un musulman la locurile sfinte.

HAGIESCU, Nicolae (1850–1912), actor român de teatru. Angajat de I.L. Caragiale (din 1888) la Teatrul Național din București. Interpret de marcă al unor roluri din comediile caragialiene (Jupân Dumitrache, Nae Ipingescu, Conu Leonida, Zaharia Trahanache).

HAGI-MOSCO, Emanoil (1882–1976, n. București), istoric și publicist român. Fondator (1970) al Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie. Contribuții în domeniul heraldicii românești („Steme boierești române, 90 de steme în culori", „Boierii lui Mihai Viteazul", „București. Amintirile unui oraș").

HAGIOGRAF (< fr.) s. m. Autor care scrie despre viețile sfinților.

HAGIOGRAFIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Referitor la viețile sfinților. ✦ *Scriere h.* = scriere bisericească despre viața, patimile și faptele sfinților canonizați de Biserica creștină. Ca gen literar s-a constituit în Bizanț. În literatura română veche, una dintre cele mai importante scrieri h. este „Pătimirea sfântului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou" de Gr. Țamblac. **2.** (Și adverbial; peior.) Care laudă în mod exagerat, fără spirit critic.

HAGIOGRAFIE (< fr.; {s} gr. *hagios* „sfânt" + *graphe* „descriere") s. f. Ramură a teologiei care se ocupă cu viețiile sfinților.

HAGIU (< tc.) s. m. (Înv.) Creștin sau musulman care a fost în *hagialâc*.

HAGIU, Grigore (1933–1985, n. Târgu Bujor), poet român. Versuri de factură reflexivă, existențială („Continentele ascunse", „Nostalgica triadă"), care preiau de la Nichita Stănescu o serie de obsesii tematice și procedee artistice. Lirica sa îmbracă adesea un veșmânt sărbătoresc și solemn, când se întoarce asupra originilor, a lumii rurale și a trecutului din care coboară („Fantastica pădure", „Alte sonete").

Gheorghe Hagi

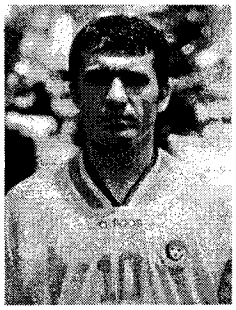

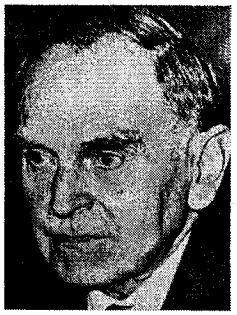

Otto Hahn

Christian Friedrich Samuel Hahnemann

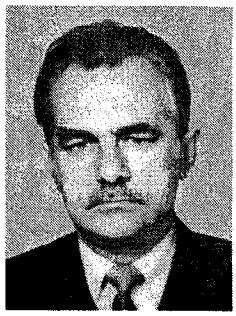

Ionel Haiduc

HAGIWARA [hadʒiuara] **Sakutarō** (1886–1942), poet, critic și eseist japonez. Părintele versului liber. Cunoscut pentru volumele sale de poezii „Lătram la lună" și „Pisica albastră".

HAHAM (< tc.) s. m. Persoană care taie vite și păsări după prescripțiile rituale mozaice.

HAHN [ha:n], **Hans** (1879–1934), matematician austriac. Prof. univ. la Bonn și Viena. Contribuții privind calculul variațiilor, funcțiile reale și de topologie (a elaborat o teorie care-i poartă numele). Unul dintre fondatorii Cercului de la Viena.

HAHN [ha:n], **Otto** (1879–1968), chimist și fizician german. Prof. univ. la Berlin. Lucrând cu Lise Meitner, a descoperit izotopii radioactivi ai actiniului. Împreună cu E. Rutherford, a efectuat cercetări asupra razelor alfa de emisie de radiotoriu și de radioactiniu, iar în colaborare cu F. Strassmann, a pus în evidență fisiunea uraniului și a toriului (1938). Premiul Nobel pentru chimie (1944). M. de onoare al Acad. Române (1965).

HAHN [an], **Reynaldo** (1875–1947), compozitor francez de origine venezueleană. Elev al lui Massenet. A compus melodii pe versurile lui Verlaine; balete („Balul Beatricei d'Este"), operete („Ciboulette", „Malvina"), opere („Carmelita", „Negustătorul din Veneția"). Critică muzicală.

HAHNEMANN [ha:neman], **Christian Friedrich Samuel** (1755–1843), medic german. În tinerețe, bibliotecar la Muzeul Brukenthal din Sibiu. Fondator al *homeopatiei* (1796), ale cărei principii le-a expus în „Tratat despre arta vindecării". Precursor al chimiei coloidale. A propus un tratament împotriva holerei.

HAHNIU (< n. pr. *Hahn*) s. n. Element chimic (nr. at. 105) transuranic, cu durata de viață de 1,6 secunde. A fost semnalat (1967) de G.N. Flerov și descoperit (1970) pe cale artificială de un colectiv de cercetători de la Univ. Berkeley. Ultima denumire propusă (1997) este *Dubnium* (simbol chimic Db).

HAI interj. **1.** Exprimă un îndemn la o acțiune sau la vorbă ✦ (Înaintea unui imperativ) Exprimă nemulțumirea, enervarea, nerăbdarea vorbitorului. **2.** (Cu funcție de imperativ) Vino! veniți! să mergem! ✦ (Repetat) Exprimă ideea unei înaintări încete, anevoioase. **3.** (Cu valoare verbală) Marchează începutul acțiunii: *își luă haina și hai la drum.*

HAIDE (HAIDA) (< tc., bulg.) interj. **1.** Exprimă un îndemn. **2.** (Cu funcție de imperativ, adesea împrumutând desinențe verbale de pers. 1 și a 2-a pl.) Vino! veniți! să mergem! ✧ Expr. (Adverbial) *Haide-hai* (sau *haida-hai*) = anevoios, încet. **3.** (Fam.) *Haida-de?* = aș! nici pomeneală! mie-mi spui? *Haide-haide* sau *haide-hai* se spune când mustrăm pe cineva cu indulgență.

HAIDUC (< bg., srb.) s. m. **1.** Răzvrătit împotriva ordinii stabilite, care, trăind în păduri, singur sau în cete, îi jefuia pe bogați și îi ajuta pe săraci. **2.** (Înv.) Soldat mercenar.

HAIDUC, Ionel (n. 1937, Cluj), chimist român. Acad. (1991), prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări în domeniul chimiei ciclurilor anorganice, al compușilor organometalici („Introducere în chimia ciclurilor anorganice", „Organometallics in Cancer Chemotherapy").

HAIDUCIE (< *haiduc*) s. f. **1.** Formă de luptă a haiducilor **(1)**, frecventă la

sfârşitul Evului Mediu în Ţările Române şi în Pen. Balcanică. **2.** Viaţă sau îndeletnicire de haiduc **(1)**.

HAIFA, oraş în NV Israelului, pr. port al ţării la M. Mediterană, situat la poalele de NE ale muntelui Carmel; 246,7 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii rutiere. Punct terminus de pipe-line. Rafinărie de petrol. Metalurgie. Montaj de automobile, constr. de aparataj electric. Îngrăşăminte chimice, ciment, sticlă, textile. Pescuit. Universitate şi institut politehnic. Muzeu maritim. Menţionat în *Talmud;* în Antichitate s-a numit *Sycaminum.*

HAIG [heig], **Alexander Meigs** (n. 1924), general şi om politic american. Colaborator apropiat al preşedintelui Nixon (secretar general al Casei Albe, 1973–1974). Comandant suprem NATO (1974–1979). Secretar al Departamentului de Stat (1981–1982). Memorii.

HAIG [heig], **Douglas, conte Bemersyde** (1861–1928), feldmareşal britanic. Comandant al Corpului 1 Armată (1914), al Armatei 1 (1915) şi al Corpului Expediţionar Britanic (1915–1918) în timpul primului război mondial. A luat parte la bătăliile de pe *Somme,* de la *Ypres* şi Cambrai (1917), unde a folosit pentru prima dată tancurile. Memorii.

HAIKAI v. **Haiku**.

HAIKOU, oraş în SE Chinei, centrul ad-tiv al prov. Hainan, port la str. omonimă; 280,2 mii loc. (1990). Centru comercial şi turistic. Şantiere navale. Ind. alim. (ulei de palmier, conserve de peşte, zahăr, ceai), chimică şi textilă (bumbac).

HAIKU (HAIKAI) (cuv. japonez) s. n. Poem clasic japonez, cultivat începând cu sec. 15; alcătuit din trei versuri, primul şi ultimul din cinci silabe, iar al doilea din şapte; se caracterizează printr-o deosebită concizie şi delicateţe a expresiei lirice. Au compus h.: Matsuō Bashō (1644–1694), Uejima Onitsura (1661–1738), Yosa Buson (1716–1784), Kobayashi Issa (1763–1827).

HAILAR, oraş în NE Chinei (Mongolia Interioară), pe râul omonim; 180,7 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Mare centru comercial. Ind. textilă, piei. şi alim. Vechiul nume: *Hulun.*

HAILE SELASSIE I [hi|le selase] (**Tafari Makonnen,** încoronat sub numele de ~) (1892–1975), împărat al Ethiopiei (1930–1974). În 1916, a devenit regent şi conducător *de facto* al ţării; în timpul ocupaţiei italiene a trăit în emigraţie (1936–1941). A iniţiat reforme social-economice (abolirea sclaviei, 1924), urmărind modernizarea statului. Detronat în 1974 printr-o lovitură militară şi, probabil, asasinat.

HAIMANA (< tc.) s. f. Om de nimic, fără căpătâi; derbedeu, vagabond. ✧ Expr. (Adverbial) *A umbla haimana* = a vagabonda, a hoinări.

HAIMANALELE v. **I. L. Caragiale**.

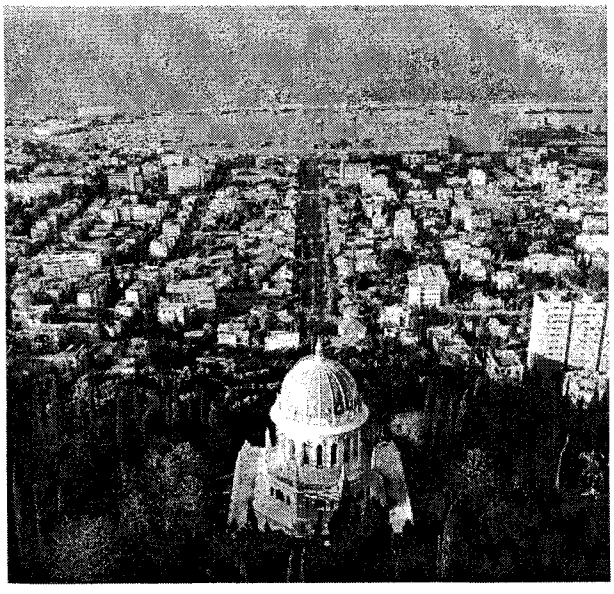

Haifa. Vedere de pe muntele Carmel

Haile Selassie I

Mendel Haimovici

HAIMOVICI 1. Mendel H. (1906–1973, n. Iaşi), matematician român. Acad. (1963), prof. univ. la Iaşi. Contribuţii în geometria diferenţială (la teoria spaţiilor cu metrică dată, a varietăţilor neolonome) şi în analiza matematică (la integrarea ecuaţiilor cu derivate parţiale). **2. Adolf H.** (1912–1990, n. Iaşi), matematician român. Frate cu **H. (1).** Prof. univ. la Iaşi. Contribuţii în geometria diferenţială a spaţiilor conforme sau cu conexiune afină şi în domeniul analizei matematice (la ecuaţiile cu derivate parţiale).

HAIN, -Ă (< tc.) adj. **1.** (Pop.) Neîndurător, crud, câinos, hapsân. **2.** (Înv.) Trădător, necredincios.

HAINAN 1. Insulă în Marea Chinei de Sud, în apropierea ţărmului de SE al R. P. Chineze, formând o prov. a Chinei (din 1988); 34 mii km^2; 7,3 mii. loc. (1997). Oraşe pr.: *Haikou* (centrul ad-tiv al prov.), Wuzhi Shan, Baoting. Relief muntos (alt. max.: 1 867 m). Climă tropical-musonică. Expl. de min. de fier, auro-argentifere, tungsten, huilă şi forestiere. Cafea, bumbac, orez, trestie de zahăr, banane şi piper. Sericicultură. **2.** Strâmtoare între insula cu acelaşi nume şi continent, unind Marea Chinei de Sud cu Golful Bac Bo. Lungime: 93 km; lăţime: 18,5 km.; ad.: 36–108 m.

HAINAUT [enọ] **(HENEGOUWEN)** [ha:nəkouə], regiune istorică la V de Masivul Ardeni (Belgia de S și N Franței), străbătută de fl. Escaut (cu afl. său Haine), afl. dr. al Meusei. Vechi expl. de huilă (Borinage și Charleroi). Ind. metalurgică, chimică, a sticlei, textilă și alim. Culturi de grâu și sfeclă de zahăr. Comitatul **H.** a fost întemeiat în sec. 9. Prin Tratatul de la Delft (1428), a intrat în stăpânirea ducilor de Burgundia, iar în 1477 (definitiv în 1482), în cea a Habsburgilor, devenind una dintre cele 17 provincii ale Țărilor de Jos. Conform prevederilor Păcii de la Nijmegen (1678), partea meridională a fost alipită Franței; în 1830, restul terit. a fost inclus în Belgia.

HAINĂ (< bg., srb.) s. f. **1.** (La pl.) Termen generic pentru obiecte de îmbrăcăminte (în special bărbătești). ✧ *Un rând de haine* = un costum bărbătesc complet, alcătuit din pantaloni, **h.** și vestă. ✦ (La sg.) Îmbrăcăminte bărbătească pentru partea de sus a corpului; sacou. ✦ Veșmânt lung și larg care acoperă tot trupul. ✦ Palton. **2.** (BIOL.) *H. de nuntă* = înfățișare deosebită pe care o capătă masculii unor pești, batracieni, păsări în perioada împerecherii.

HAI PHONG [hai fon], oraș în NE Vietnamului, în delta fl. Hong Ha; 456 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Aeroport. Pr. port al țării (export de cereale, cărbune, fosforite etc.). Metalurgia cositorului; constr. navale, montaj auto, sticlă, ciment, conserve de pește. Filatură de bumbac; ceramică. Punct terminus al c.f. dinspre Kunming (China). Întemeiat de francezi în 1846. A suferit importante distrugeri în timpul violentelor lupte între francezi și Viet-minh (1946); alipit statului nord-vietnamez prin Acordurile de la Geneva (1954). Bombardat în repetate rânduri de aviația americană în timpul războiului dintre Nord și Sud.

HAIT (< ucr.) s. n. (Reg.) Iaz artificial, format prin colectarea, cu ajutorul unui baraj, a apelor pâraielor, ceea ce duce la ridicarea nivelului apelor râului deversor, permițând înaintarea plutelor pe acest râu.

HAITĂ (< magh.) s. f. **1.** Grup de lupi (sau de câini) care umblă împreună (după pradă). ✦ Fig. Bandă (de răufăcători). **2.** Goană **(2).**

HAITI **1.** Vechiul nume al ins. *Hispaniola*. **2. Republica ~ (République d'Haïti/Repiblik Dayti),** stat în America Centrală insulară, în partea centrală a arh. Antilele Mari (M. Caraibilor), cuprinzând treimea vestică a ins. Hispaniola și mai multe insule mici din apropiere (Île de la Gonâve, Île de la Tortue, Île â Vache ș.a.); 27,8 mii km^2; 7,2 mii. loc. (1995). Limbi oficiale: franceza și creola haitiană. Religia: creștină (catolici 80%, protestanți 10% ș.a.), credințe africane (voudou). Cap.: *Port-au-Prince*. Orașe pr.: Cap-Haïtien, Gonaïves, Les Cayes. Este împărțit în nouă departamente. Relief predominant muntos (2/3 din terit.; alt. max. în vf. Morne la Selle, 2 674 m), mai semeț în SE, calcaros, iar în rest podișuri (în centru și N) și câmpii litorale. Climă tropicală, nuanțată de relief, cu două sezoane ploioase (mai—iul. și sept.—oct.); puternice uragane afectează mai ales coasta sudică. Temp. medie anuală este de 27°C, iar precipitațiile însumează c. 2 500 mm în sezoanele ploioase și c. 500 mm în extrasezon. Vegetație tropicală în câmpii, aridă și semiaridă în munți (pădurile acoperă doar 3,7% din terit.). Lipsit practic de resurse min. (mici zăcăminte de min. de fier, cupru, aur, argint, sulf, sare; cele de bauxită s-au epuizat), **H.** are o economie dominată de o agricultură de

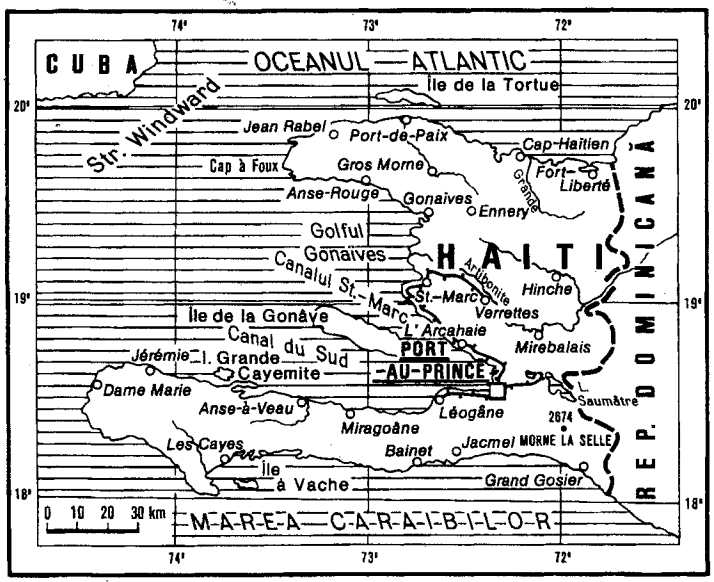

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Departamente	Suprafața (km^2)	Populația (1992)	Capitala
Artibonite	4 532	961 512	Gonaïves
Centre	3 700	467 514	Hinche
Grande Anse	3 284	616 200	Jérémie
Nord	2 045	724 100	Cap-Haïtien
Nord-Est	1 752	239 734	Fort-Liberté
Nord-Ouest	2 330	395 442	Port-de-Paix
Ouest	4 649	2 285 044	Port-au-Prince
Sud	2 893	630 007	Les Cayes
Sud-Est	2 215	444 323	Jacmel

subzistență, ce nu asigură necesarul intern. Terenurile arabile reprezintă 32,6% din supr. țării, pe care se cultivă porumb, orez, manioc, sorg, tutun, bumbac, arahide, fasole, batate (200 mii t, 1993), igname, legume; în 1993, existau plantații de mango (230 mii t), arbori de cafea (34 mii t, singura cultură comercială) și cacao, trestie de zahăr (2,6 mii. t), bananieri, ananas, citrice. Creșterea animalelor (mii capete, 1993): bovine (800), porcine (200), caprine (910). Ind. produce componente electronice, material sportiv, textile și conf., jucării, ciment, cherestea, încălț., medicamente, produse alim. (zahăr, rom, conserve, țigarete, brânzeturi, uleiuri eterice). Pescuit. C.f.: 354 km. Căi rutiere: 4 mii km. Navigație pe râul Artibonite (160 km). Turism: capitala și orașele Cap-Haïtien (ruinele palatului Paulinei Bonaparte, citadela și ruinele castelului Sanssouci al regelui Henri Christophe — 1811) și Les Cayes (fort, arsenal sec. 18–19). Moneda: 1 gourde = 100 centimes. Export: cafea, zahăr, rom, lemn prețios, mango, jucării și articole sportive, produse electronice. Import: produse alim., utilaje ind. și mijloace de transport, bunuri de larg consum, combustibili ș.a. — *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb (5 dec. 1492), care a denumit-o La Isla Española (Hispaniola) și a întemeiat aici (1493) fortul Navidad, nucleul localității *Isabela,* primul oraș spaniol pe teritoriul american. În secolul următor a devenit una dintre principalele baze ale piraților francezi, veniți din insulele Tortuga și Cayman. În mai puțin de un secol populația băștinașă, formată din indienii arawak și tainos, a fost exterminată și înlocuită, treptat, cu sclavi negri aduși din Africa Centrală și de Vest, care erau folosiți pe plantațiile de tutun, indigo, trestie de zahăr și cafea. Prin Tratatul de la Ryswick (1697), partea de V a insulei a fost cedată de spanioli francezilor, care au numit-o Saint-Domingue. În sec. 18 a cunoscut o deosebită prosperitate. În preajma Revoluției Franceze, compoziția etnică era: 465 000 de negri, 30 000 francezi și 27 000 mulatri. Încurajați de primirea drepturilor politice (1790), în 1791 sclavii negri s-au revoltat, sub conducerea lui *Toussaint L'Ouverture,* și au ocupat întreaga insulă. Intervenția Franței (care, prin Tratatul de la Basel, 1795, anexase și partea spaniolă) a restabilit temporar autoritatea metropolei. O nouă răscoală, condusă de *Jean Jacques Dessalines,* a fost încununată de succes, trupele franceze fiind alungate. La 1 ian. 1804, întreaga insulă și-a proclamat independența, sub numele de **H.** (recunoscută de Franța în 1825), iar Dessalines a devenit împărat (1804–1806), sub numele de Iacob I. A urmat o perioadă de instabilitate politică, în urma căreia, partea de E a insulei s-a proclamat independentă (1844), sub denumirea de Republica Dominicană (cu populație hispanică). În 1859, partea de V a devenit și ea republică (cu o populație francofonă), rămânând însă pradă convulsiilor politice. În perioada 1915—1934, S.U.A. a ocupat **H.**, încercând să stabilizeze situația, dar fără succes. După o perioadă de haos, în sept. 1957, *François Duvalier* (Papa Doc) a instaurat un regim dictatorial sângeros, sprijinit de poliția politică secretă (Tonton Macoutes), continuat după moartea lui (1971), de fiul său, *Jean Claude Duvalier,* în forme mai atenuate. Confruntat cu ostilitatea crescândă a populației, Jean Claude Duvalier a părăsit **H.** (1986), puterea fiind luată provizoriu de armată. Încercarea de a institui un regim democratic nu a izbutit, conflictele și tentativele de lovitură de stat multiplicându-se rapid și ducând la pauperizarea accentuată a țării. La 6 dec. 1990, cu o mare majoritate, a fost ales președinte preotul catolic Jean-Bertrand Aristide (primul președinte ales democratic), dar care a fost răsturnat (30 sept. 1991) printr-o lovitură de stat a armatei și obligat să părăsească țara, în care s-a instaurat un regim militar. La inițiativa O.N.U. și a Organizației Statelor Americane (O.S.A.) au fost impuse sancțiuni economice și o blocadă militară, solicitându-se revenirea la un regim democratic. În urma intervențiilor Consiliului de Securitate al O.N.U. (24 nov. 1992 și 31 iul. 1994), o forță multinațională (practic, americană) a ocupat **H.** (18–19 sept. 1994) și l-a reinstalat pe Jean-Bertrand Aristide ca președinte. La expirarea mandatului oficial al lui Aristide (17 dec. 1995) a fost ales președinte René Préval (intrat în funcție la 7 febr. 1996), dar situația economică și tulburările interne continuă să reprezinte o problemă. Republică prezidențială, potrivit Constituției adoptate în mart. 1987, parțial în vigoare. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, compus din Senat și Camera Deputaților, iar cea executivă de un cabinet numit de președinte (ales pentru un mandat de cinci ani).

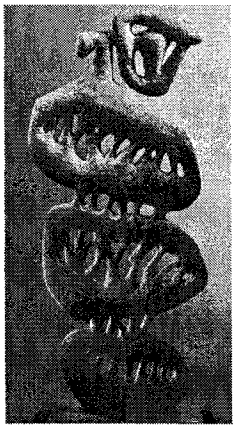

Étienne Hajdu: „Elena"

HAITINK, Bernard Johann Hermann (n. 1929), dirijor olandez. A condus orchestre importante, urmându-i lui Van Beinum în fruntea orchestrei Concertgebouw din Amsterdam. Preferință pentru repertoriul clasic, în special romantic (Wagner) și romantic târziu (R. Strauss, Mahler, Bruckner).

HAJDU [aidŭ], **Étienne** (n. 1907, Turda), sculptor francez de origine română. Stabilit la Paris (1927). Elev al lui Niclausse și Bourdelle. Lucrările sale decorativ-abstracte sunt influențate de F. Léger și, în special, de C. Brâncuși. Sculpturile, eliberate de orice modele exterioare, realizate în marmoră și, mai ales, în metal, au forme simple, stilizate și dinamice („Șapte coloane pentru Mallarmé", „Elena").

HĂJJ 'Umar, al- ('Umar ibn Sa'id Tal) (1797–1864), conducător militar arab. Desemnat de viceregele Egiptului, Ibrahim Pașa, calif al Africii Negre. A convertit, cu forța, la islamism mari regiuni din centrul Africii. Imperiul creat de el a fost anexat de francezi (1897).

HAJÓS [haioʃ] **György** (n. 1912), matematician ungur. Prof. univ. la Budapesta. Lucrări în domeniul geometriei. M. coresp. al Acad. Române (1965).

HAKASIA (HAKASĂ), republică (din 1992) în Federația Rusă, în SE Siberiei; 61,9 mii km^2; 584 mii loc. (1994). Centrul ad-tiv.: *Abakan.* Expl. forestiere, de cărbuni superiori, min. de fier, cupru, plumb, molibden, aur. Grâu, porumb și plante furajere. Creșterea bovinelor și porcinelor. Numele rep. vine de la populația hakașilor, de religie ortodoxă, care vorbesc hakasa, limbă din familia altaică, ramura turcică, scrisă (din 1939) cu alfabet rus.

HAKIM, Tawfiq al- (1898–1987), scriitor egiptean. Proză a realității cotidiene („Jurnalul unui judecător de țară"). Piesele sale, inspirate din mitologia antică („Oedip rege", după Sofocle) sau din patrimoniul religios și tradițional islamic („Muhammad", „Shahrăzăd"), dezbat, în manieră simbolică, probleme ale individului și, mai ales, ale intelectualului sfâșiat între diverse lumi sau aspirații („Între război și pace", „Călătorie spre mâine"). Eseuri („Arta literaturii").

HAKLUYT [hæklu:t], **Richard** (c. 1552–1616), geograf englez. A susținut în lucrările sale („Călătorie principală", „Călătorii și descoperiri ale națiunii engleze") politica de expansiune elisabetană.

HAKODATE, oraș în N Japoniei (Hokkaidō), port la str. Tsugaru; 298,9 mii loc. (1995). Constr. navale. Întreprinderi mecanice (strunguri), și alim. (conserve de pește). Legat printr-un feribot și prin tunelul Seikan cu orașul Aomori (Honshū). Universitate. Stațiune balneoclimaterică (ape termale). Turism.

HAKUSAN, vulcan stins în Japonia, în partea central-vestică a ins. Honshū, la c. 50 km SE de orașul Kanazawa. Are cinci vârfuri, între care cel mai înalt atinge 2 702 m. Inclus în Parcul Național Hakusan (474 km^2) Împreună cu Fuji Yama (Fuji San) și Tateyama reprezintă cei mai cunoscuți munți vulcanici din Japonia. Ceremonii religioase. Obiectiv turistic.

HALAB v. **Alep.**

HALAHA (cuv. ebr. „a merge") subst. (În tradiția ebraică) Ansamblu de legi cu caracter normativ-juridic, cuprinse în „Tora" și codificate în „Talmud", care organizează viața personală și colectivă în comunitățile evreiești.

HALAJ (< fr.) s. n. Operație de tragere (remorcare) a ambarcațiilor, plutelor, șlepurilor etc. pe canale, fluvii sau râuri; tragere la edec. ✧ *Drum* (sau *zonă*) *de halaj* v. *drum* **(1).**

HALAL (< tc.) subst., interj. **1.** Subst. Hrană pe bază de proteine animale (miel, capră, oaie, pui — carnea de porc fiind exclusă) pregătită potrivit preceptelor religioase musulmane. Echivalent al *cușerului* la evrei. **2.** Interj. Exclamație care exprimă admirația. ✧ Expr. (Fam., adesea ironic) *Halal să-mi* (ori *să-ți* etc.) *fie* = bravo! să-mi (ori să-ți etc.) fie de bine.

HALANAY, Aristide (1924–1997, n. Râmnicu Sărat), matematician român. Prof. univ. la București. Cercetări în domeniul ecuațiilor diferențiale („Teoria calitativă a ecuațiilor diferențiale", „Teoria calitativă a sistemelor cu impulsuri", în colab.).

Hală (2). Biserica Neagră din Brașov

Halberstadt. Biserica Lieben Frau

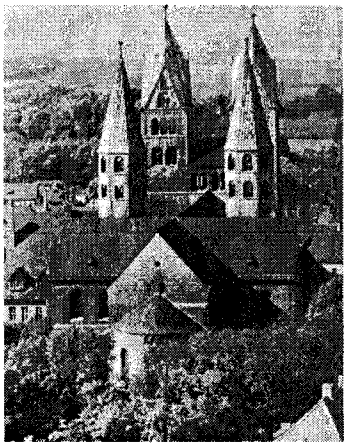

HALAS [halaʃ], **František** (1901–1949), poet ceh. Poezie modernistă, cu accente de revoltă socială, de inspirație tragică și metafizică sau patriotică („Cocoșul negru înspăimântă moartea", „Crâmpeie de speranță"). Participant la mișcarea de rezistență din timpul celui de-al doilea război mondial.

HALAT (< tc., bg., rus.) **s.** n. Haină lungă și largă, care se poartă în casă. ✧ *H. de baie* = **h.** confecționat dintr-o țesătură absorbantă care se îmbracă după baie. ✦ Obiect de îmbrăcăminte din pânză, purtat la lucru pentru a proteja îmbrăcămintea ori din motive de igienă.

HALĂ (< fr., germ.) s. f. **1.** Clădire dotată cu instalații necesare pentru comercializarea alimentelor; piață acoperită. **2.** (ARHIT.) Formă de organizare a spațiului în arhitectura unor biserici gotice. ✧ (adjectivat) *Biserica h.* = biserică având o navă centrală, dublată de nave laterale (Biserica Neagră din Brașov, Biserica Sf. Mihail din Cluj-Napoca. **3.** Clădire-parter acoperită, având una sau mai multe deschideri, care ocupă o suprafață de teren relativ mare. După destinație, se deosebesc: **h.** publice, **h.** industriale, **h.** de depozitare.

HALBAN [albă], **Hans** (1877–1964), fizician francez de origine austriacă. A descoperit (1939), împreună cu Fr. Joliot-Curie și L. Kowarski, emisia de neutroni care are loc în timpul fisiunii uraniului. Împreună cu L. Kowarski, a participat la construirea primului (1947) și a celui de-al doilea (1952) reactor nuclear pe bază de apă grea.

HALBĂ (< germ.) s. f. Cană special pentru bere, din sticlă, având capacitatea de o jumătate de litru; *p. ext.* cantitatea de bere dintr-o astfel de cană.

HALBE [halbə], **Max** (1865–1944), scriitor german. Influențat de Ibsen, a scris drame naturaliste cu elemente romantice, denunțând cu violență prejudecățile sociale („Maica glie", „Dezghețul", „Cei fără țară") și psihologice („Tinerețe"). Romane cu caracter autobiografic („Brazdă și destin", „Fapta lui Dietrich Stobäus").

HALBERSTADT [halberʃtat], oraș în partea central-nordică a Germaniei (Saxonia Superioară), la poalele M-ților Harz; 45,4 mii loc. (1991). Constr. de mașini agricole, vagoane de pasageri, utilaj energetic. Fabrici de hârtie, cauciuc, produse textile și alim. (zahăr, conserve de carne). Biserica romanică Lieben Frau (sec. 12), catedrală gotică (sec. 13–15), primărie (sec. 14). Muzeu. Fundat în sec. 12.

HALBWACHS [albvaʃ], **Maurice** (1877–1945), sociolog și statistician francez. Adept și continuator al lui E. Durkheim. A studiat îndeosebi mediile muncitorești („Cauzele sinuciderii", „Clasa muncitoare și nivelurile de trai"). Și-a bazat cercetările pe noțiunea de conștiință socială, manifestată prin intermediul memoriei colective („Cadrele sociale ale memoriei", „Psihologia colectivă", „Memoria colectivă"). A murit în lagărul de la Buchenwald.

HALCĂ (< magh.) s. f. Bucată mare de carne sau (mai rar) din alt aliment.

HALDAN s. m. v. **aldan.**

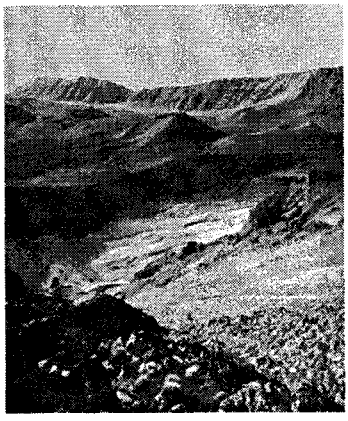

Haleakala. Interiorul craterului

HALDANE [hɔ:ldein] **1. John Scott H.** (1860–1936), fiziolog britanic. A stabilit rolul dioxidului de carbon în reglarea respirației. Inventator al unui aparat (care-i poartă numele) pentru studiul respirației. **2. John Burdon Sanderson H.** (1892–1964), biolog britanic. Fiul lui **H. (1).** Prof. univ. la Londra. Stabilit în India din motive politice (1957). Contribuții în domeniul evoluției geneticii, biochimiei, biometriei, al aplicațiilor matematicii în biologie și al problemelor filozofice ale științelor naturii („Biochimia geneticii").

HALDĂ (< germ.) s. f. Loc de depozitare a sterilului sau a minereului cu concentrație foarte slabă, rezultat din exploatările miniere în subteran sau la zi, de la prepararea minereurilor sau de la uzinele metalurgice. ✦ Loc de depozitare a gunoiului menajer.

HALE [heil], **George Ellery** (1868–1938), astronom american. Prof. univ. la Chicago. Unul dintre fondatorii astronomiei solare moderne. A inventat (1891) spectroheliograful și a construit (1897), la Yerkes, primul telescop-turn din lume. Studii asupra magnetismului solar (a descoperit câmpul magnetic al Soarelui, ciclul solar de 22 de ani și a emis, în 1908, o teorie cu privire la originea petelor solare). Organizatorul observatoarelor de pe Munții Wilson și Palomar.

HALE [heil], **Sir Matthew** (1609–1676), jurist englez. Unul dintre marii istorici ai dreptului, cunoscut pentru imparțialitatea sa judecătorească în timpul Revoluției Engleze (1642–1649). Rol important în fundamentarea juridică a Restaurației lui Carol II.

HALEAKALA, vulcan stins în ins. Maui (arh. Hawaii), cu un crater ce are 11,3 km lungime, 4 km lățime, 32 km circumferință, 762 m adâncime și 49 km^2, cel mai mare din lume. Alt. max.: 3 055 m. Parc național (11,1 ha, creat în 1961).

HALEBARDĂ (< fr.) s. f. (În Evul Mediu) Armă în formă de lance, terminată cu un vârf de fier ascuțit, prevăzut cu o secure pe o parte și cu un cârlig pe partea opusă.

HALES [heilz], **Stephen** (1677–1761), chimist și naturalist britanic. Inventator al unor dispozitive pentru conservarea alimentelor, pentru purificarea apei de mare etc. A efectuat experiențe cu privire la forța de ascensiune a sevei în plante.

HALEVI YEHUDAH (IUDA) (c. 1075–1141), poet și filozof evreu spaniol. Autor a peste 800 de poeme dedicate poporului evreu. Susține superioritatea iudaismului față de filozofia aristotelică, de creștinism și de islamism („Cartea de argumente și dovezi în apărarea credinței disprețuite") și relatează convertirea la iudaism a kazarilor din Crimeea („Cartea kazarilor").

HALÉVY [alevi] **1. Jacques Fromental H.** (pe numele adevărat *Elias Lévy*) (1799–1862), compozitor francez. Elev al lui Cherubini. Prof. al lui Gounod și Bizet. Opere în stil romantic, tragice sau comice („Evreica", „Fulgerul", „Regina Ciprului"), balete, cantate. **2. Ludovic H.** (1834–1908), scriitor francez. Nepotul lui **H. (1).** A scris, împreună cu H. Meilhac, librete de operă („Carmen" de Bizet), precum și libretele principalelor operete ale lui Offenbach („Frumoasa Elena", „Viața pariziană", „Pericola"). Romane de moravuri („Abatele Constantin").

Halebardă

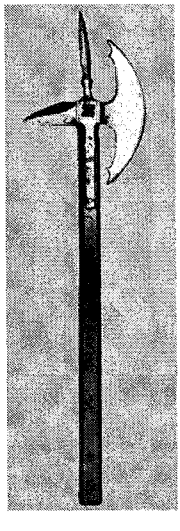

HALEVY, Mayer A. (1900–1972, n. Piatra-Neamț), rabin din România. Autor al unor studii privind comunitatea evreiască de pe teritoriul românesc („Comunitățile evreilor din Iași și București").

HALEY [heili], **Arthur** (n. 1920), scriitor australian. Romane cu acțiune dinamică („Aeroportul", „Roțile", „Hotelul", „Mânuitorii de bani", „Știrile de seară"), toate ecranizate.

HALEY [heili], **Bill** (pe numele adevărat *William John C. Haley*) (1925–1981), chitarist, cântăreț, dirijor și compozitor american. A evoluat (împreună cu formația sa „The Comets") de la muzica tradițională americană la rock-and-roll. În 1954 a devenit prima vedetă mondială a rock-and-roll-ului. Piesa „Rock around the clock" este primul hit al genului, devenind simbolul unei generații rebele și violente.

HALF (< engl.) s. m. (Rar) Jucător de fotbal la mijlocul terenului; mijlocaș.

HALFFTER [alfter], familie de muzicieni spanioli. **1. Rodolfo H.** (n. 1900), compozitor spaniol. Stabilit în Mexic. Membru al grupului celor opt. Tehnică îmbinând serialismul și tradiția lui M. de Falla. Balete („Don Lindo de Almeria"), lucrări orchestrale. **2. Ernesto** H. (n. 1905), compozitor și dirijor spaniol. Frate cu **H. 1.** Elev al lui de Falla, a cărui cantată scenică, „Atlantida", o finalizează după moartea acestuia. Lucrări influențate de Stravinski, de Grupul celor șase („Canticum In Memoriam P.P. Johannem XXIII"). **3. Cristobal** (n. 1930), compozitor și dirijor spaniol. Nepot al lui **H. 1.** și 2. Atașat, în compoziție, tradiției polifonice spaniole („Riccercare para organo"), este unul dintre principalii reprezentanți ai avangardei. Ca dirijor, repertoriul său a inclus treptat piese muzicale contemporane (invitat uneori să-și dirijeze propriile lucrări).

HALIÇ v. **Cornul de Aur.**

HALICARNAS (HALICARNASSUS), oraș antic pe țărmul de SV al Asiei Mici, întemeiat de coloniștii dorieni în sec. 12 î.Hr. Aici, Artemisa a construit (mijlocul sec. 4 î.Hr.) în memoria soțului ei Mausol, satrapul Cariei, un monument funerar (Mausoleul din H.),

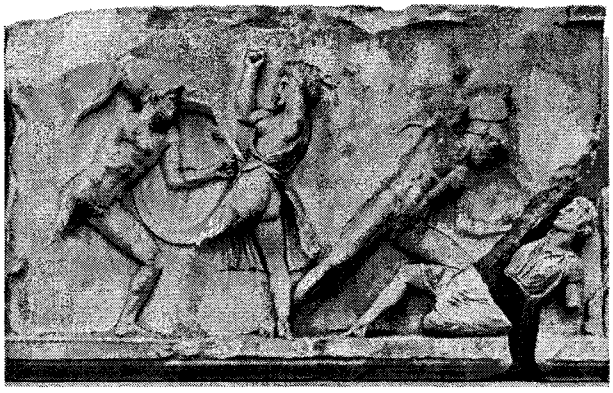

Halicarnas. Basorelief de pe mausoleu, reprezentând o scenă de luptă dintre greci și amazoane

considerat una dintre cele „șapte minuni" ale lumii. Azi *Bodrum,* Turcia.

HALICI, Mihail (1643 – c. 1712, n. Caransebeș), erudit și poet român. Rector al Colegiului reformat din Orăștie (1667–1669). Autorul unei ode (1674) scrise în românește, cu caractere latine, afirmând latinitatea poporului român. Presupus autor al primului dicționar bilingv având ca bază limba română, „Dictionarium valachico-latinum" („Anonymus Caransebesiensis").

HALICI-VOLÎNIA, cnezat rus constituit pe terit. de azi ale Ucrainei apusene și ale Poloniei, în timpul lui Roman Mstislavici (1199–1205), prin unificarea teritoriilor cnezatelor Halici și Volînia. A cunoscut o puternică înflorire sub *Daniil Romanovici.* Supus de tătari (1259) și de poloni (1387), sub a căror dominație a rămas până în 1772, când a fost înglobat Rusiei.

HALIDE, Edib Adivar (1883–1964), reformator și scriitor turc. Prof. univ. la Istanbul. Susținător al drepturilor femeilor. Adept al mișcării naționaliste. În exil (1925–1938) pentru convingerile sale politice. Romane cu tentă național-socială („Noul Turan", „Familia", „Fiul lui Zeyno").

HALIFAX [hælifæks] **1.** Oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la 35 km NE de Manchester; 87,5 mii loc. (1981). Nod de comunicații. Aeroport. Oțelărie. Constr. de strunguri. Filaturi și țesătorii de lână (covoare) și bumbac; conf., produse alim. Biserica Saint John (sec. 15, restaurată în sec. 19). Primărie (1863). Muzeu. **2.** Oraș în SE Canadei, centrul ad-tiv al prov. Nova Scoția, important port la Oc. Atlantic (peste 11 mil. t trafic); punct terminus al c.f. transcanadiene; 114,5 mii loc. (1991). Aeroport. Metalurgie. Constr. navale, de automobile și aeronautice; rafinărie de petrol; încălț., țesături, produse alim. (bere, conserve de pește). Șase universități (cea mai veche din 1789). Biserica Saint Paul (1750), citadelă (1749), clădiri din sec. 19. Muzeu maritim.

HALIFAX [hælifæks], **Edward Frederick Lindley Wood, conte** (1881–1959), diplomat și om politic conservator britanic. Vicerege al Indiilor (1926–1931). Ministru de Externe (1938–1940). Adept al politicii de conciliere cu Germania.

HALIFAX [hælifæks], **Sir George Savile, marchiz** (1633–1695), om de stat și eseist englez. Orator de mare talent. Adept al monarhiei absolute, H. a contribuit la aducerea pe tronul Angliei a lui Carol al II-lea Stuart și, apoi, a fiului acestuia, Iacob. Ulterior, a susținut aducerea pe tron a stathuderului Țărilor de Jos, Wilhelm de Orania.

HALIMA (< ngr.) s. f. Povestire, întâmplare complicată, extraordinară. ✦ Fig. Situație încurcată, amestecătură, confuzie.

HALIMA, carte populară alcătuită din fragmente ale colecției de povestiri și basme arabe cunoscute sub titlul de „O mie și una de nopți", îmbogățită și cu alte povestiri și fabule orientale, traduse sau apocrife, din culegerea „O mie și una de zile" de Pétis de la Croix. Realizată pentru prima dată în lb. neogreacă *(Aravicon Mithologhicon),* la mijlocul sec. 18, această selecție primește numele **H.** (înlocuindu-se cu acesta numele povestitoarei Șeherazada) și va fi tradusă, localizată și răspândită în numeroase manuscrise românești din a doua jumătate a sec. 18 și începutul sec. 19. Prima versiune integrală în limba română, datată 1783 și atribuită monahului Rafail de la mănăstirea Hurez, a fost tipărită de I. Gherasim Gorjanu, în patru vol., între 1835 și 1838 („Halima sau povestiri mitologhicești arăbești").

HALIPPA, Pan(telimon) (1883–1979, n. Cubolta, Soroca, Basarabia), publicist și om politic român. M. coresp. al Acad. (1918). În 1905, în fruntea unor tineri intelectuali basarabeni, încearcă să impulsioneze redeșteptarea spiritului național. Colaborează la ziarul „Basarabia", prima publicație românească cu caractere chirilice, în paginile căreia a tipărit *imnul revoluționar* „Deșteaptă-te române!"; arestat și condamnat de autoritățile ruse. În 1908, a tipărit la Chișinău, cu caractere chirilice, „Pilde și povețe. Întâia carte moldovenească de citire", iar în 1912, „Basarabia, schiță geografică". A condus ziarul „Cuvânt moldovenesc". Fondator al Partidului Național Moldovenesc (1917). Vicepreședinte (1917–1918) și președinte (nov.–dec. 1918) al Sfatului Țării, care a hotărât unirea Basarabiei cu România. Președinte al Partidului Țărănesc din Basarabia (1918–1921). Ministru de stat (1919–1920), reprezentant al Basarabiei în guvernul României. A făcut parte din Delegația Permanentă a Partidului Național-Ță-

Halifax (2). Vedere aeriană a citadelei

rănesc. De mai multe ori ministru. Arestat și închis la Sighet (1950) de autoritățile române; predat, peste doi ani, celor sovietice, a fost judecat și condamnat la 25 de ani muncă silnică în Siberia. Predat din nou autorităților române (1955), este închis la Gherla (până în 1957).

HALIT (< fr.; {i} gr. *hal-* „sare") s. n. Sare gemă.

HALL [ho:l], **Asaph** (1829–1907), astronom american. Prof. univ. la Harvard. A descoperit (1877) cei doi sateliți ai planetei Marte: Phobos și Deimos. Cercetări asupra planetelor, a paralaxei stelare și a stelelor duble.

HALL [ho:l], **Charles Francis** (1821–1871), explorator american. A efectuat trei expediții (1860–1862, 1864–1869, 1871) în Arhipelagul Arctic Canadian. A descoperit str. Robeson și M. Lincoln. Partea de NV a Groenlandei a primit numele de „Țara lui Hall".

HALL [ho:l], **Charles Martin** (1863–1914), chimist american. A descoperit (1886), independent de P. Héroult, procedeul de obținere a aluminiului din bauxită, prin electroliză.

HALL [ho:l], **Edwin Herbert** (1855–1938), fizician american. Prof. univ. la Harvard. A studiat proprietățile termice

Pan(telimon) Halippa

Edwin Herbert Hall

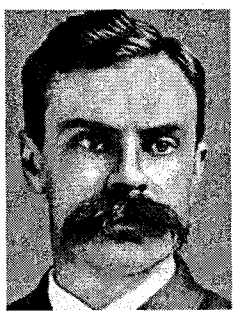

Halle. Der Rote Turm și Marktkirche

și electrice ale metalelor și materialelor semiconductoare. A descoperit (1879) fenomenul de apariție a unui câmp electric suplimentar într-un conductor sau semiconductor parcurs de curent electric când acesta se află în câmp magnetic (*efectul H.*).

HALL [ho:l], **Granville Stanley** (1844–1924), psiholog american. Prof. univ. la Harvard și la Johns Hopkins. A pus bazele primului laborator de psihologie (1883) din S.U.A.; fondator a mai multor periodice de specialitate. Cercetările sale s-au concretizat în numeroase lucrări („Probleme educaționale", „Întemeietorii psihologiei moderne", „Senescența: ultima jumătate a vieții").

HALLĀJ, Abū al-Mughīth al-Husayn ibn Mansūr al- ~ (c. 858–922), mistic musulman, predicator (India și China) și poet arab, originar din estul Iraq-ului. Autor al unor *qaside* și „fragmente" (adunate ulterior într-un „Divan") care ilustrează concepția sa religioasă ce presupune o comuniune extatică a sufletului cu Divinitatea. Condamnat pentru erezie, a fost închis și, în urma refuzului de a retracta, a fost torturat și decapitat.

HALLE (Halle an der Saale) [halə], oraș în partea central-estică a Germaniei (Saxonia Superioară), la 50 km NV de Leipzig, port pe Saale; 294 mii loc. (1995). Nod de comunicație. Expl. de lignit. Constr. de strunguri și utilaje electrotehnice, chimice și alim.; produse electronice, prelucr. cauciucului, conf. și tricotaje, produse alim., încălț. Universitate (1694). Monumente: Moritzkirche (sec. 14–16), primărie (sec. 15–16), Der Rote Turm (sec. 15), Marktkirche (sec. 16), dom (sec. 16) și castelul Moritzburg (sec. 15–16, reconstruit în sec. 19, azi muzeu). Academie de Arte Frumoase. Muzeul „G.F. Händel". Menționat documentar în 806. A făcut parte din Hansă (1281–1478). Reședință arhiepiscopală (1503–1680). A aderat la Reformă în 1522. Prin Pacea Westfalică (1648), **H.** a trecut la Brandenburg (în 1680).

HALLER [alər], **Albin** (1849–1925), chimist francez. Prof. univ. la Nancy și Sorbona. Cercetări în domeniul chimiei organice (sinteza acidului citric și a mentolului). Studii privind camforul și derivații săi. M. de onoare al Acad. Române (1909).

HALLER [germ. halər, fr. aler], **Albrecht von** (1708–1777), fiziolog, embriolog și poet iluminist elvețian de limbă germană. Prof. univ. la Göttingen. Contribuții în domeniul anatomiei și embriologiei, la studierea excitabilității și contractilității mușchilor, circulației sângelui și a respirației. A descoperit funcția bilei. Poeme descriptiv-didactice („Alpii"), lirică filozofică („*Despre originea răului*"), romane utopice („Usong") de orientare tradiționalistă.

HALLEY [hæli], **Edmond** (1656–1742), astronom și geofizician englez. Prof. univ. la Oxford. Director al Observatorului Greenwich. Cercetări asupra magnetismului terestru și asupra cometelor. A observat (1682) cometa care-i poartă numele și a arătat, prin calcule matematice, că aceasta se apropie de Pământ la fiecare 76 de ani. A întocmit catalogul stelelor din emisfera australă (1679) și a descoperit mișcările proprii ale stelelor (1718). A determinat paralaxa Soarelui. — **Cometa H.**, cometă cu perioada de revo-

Edmond Halley

Cometa Halley

luție circumsolară de 76 de ani. S-au înregistrat până în prezent 30 de apariții. A fost observată prima oară în 239 î.Hr. și ultima oară în 1986, când a fost studiată, sonda spațială „Giotto" executând fotografii ale nucleului său. Apariția ei, în 1066, în timpul cuceririi Angliei de către normanzi, a fost imortalizată pe tapiseria de la Bayeux.

HALLIDAY [hælidei], **Michael Alexander Kirkwood** (n. 1925), lingvist britanic. Prof. univ. la Londra și Sydney. Reprezentant al curentului funcționalist. Contribuții la teoria limbajului („Cercetări asupra funcțiilor limbajului", „Limbajul ca semiotică socială").

HALLOISIT (< fr.) s. n. Silicat natural hidratat de aluminiu din grupa mineralelor argiloase, alb sau divers colorat, mat. Se formează ca urmare a descompunerii alumosilicaților, prin procese hidrotermale sau în condiții exogene. În apă se umflă, mărindu-și de câteva ori volumul, fiind principalul component al refractarelor silico-aluminoase.

HALLOWEEN [hæləui:n] subst. Sărbătoare preluată de creștinism dintr-un cult păgân. În tradiția celtică, **H.**, ca sărbătoare a focului, anunța sfârșitul anului. În Marea Britanie, Irlanda și mai ales în S.U.A., unde se celebrează în seara zilei de 31 oct., se crede că de **H.** duhurile morților bântuie prin fostele lor case, iar vrăjitoarele și diavolii împânzesc văzduhul.

HALLSTATT [halștat], numele convențional al primei perioade a fierului, denumită astfel după stațiunea cu același nume din S Austriei, unde, în sec. 19, a fost descoperită o mare necropolă (peste 2 000 de morminte). Cuprinde intervalul de timp dintre anii 1200 și 400 î.Hr. Pe terit. României a cunoscut trei etape: **H.** vechi sau timpuriu (1150–850 î.Hr.), **H.** mijlociu (850–650 î.Hr.) și **H.** târziu (650–450/400 î.Hr.).

HALLSTEIN [halștain], **Walter** (1901–1982), jurist și diplomat german. Unul dintre fondatori și președinte (1958–1967) al Comunității Economice Europene (Piața Comună). A susținut ideea unei Europe unite.

HALLSTRÖM [ha:lström], **Per** (1866–1960), scriitor suedez. Maestru al nuvelei („Păsări rătăcite", „Purpură"); romane („O istorie veche"), teatru („Erotikon"), poezii simboliste („Lirică și fantezii").

HALLYDAY [hælidei], **Johnny** (pe numele adevărat *Jean-Philippe Smet*) (n. 1943), cântăreț francez. A debutat (1959) ca șansonetist, apoi a devenit un promotor al rock-and-roll-ului francez, în perioada în care în S.U.A. genul se apropia de apus. Contestat de mișcarea muzicii alternative, după un deceniu mai dificil, la începutul anilor '80 revine în forță cu albume mai complexe („Rock'n'roll Attitude, 1985) și o carieră cinematografică de același nivel. Roluri în filme („Detectivul").

HALMAHERA (GILOLO sau **JAILOLO) 1.** Insulă în arh. Moluce (Indonezia); 17,8 mii km². Localit. pr.: *Jailolo*. Relief muntos vulcanic (vf. Gamkonora: 1 635 m); păduri tropicale. Culturi de orez, porumb, palmier de cocos. Mirodenii. **2.** Mare de origine tectonică în V Oc. Pacific, între ins. Halmahera (la V) și Noua Guinee (la E); 75 mii km². Ad. max.: 3 225 m; ad. medie: 1 105 m. Comunică în S cu M. Ceram, iar în N cu Oc. Pacific prin str. omonimă (între ins. **H.** și Gebe). Salinitate: 34‰.

HALMĂȘD, com. în jud. Sălaj; 2 725 loc. (1998). Biserica Sf. Dumitru (sec. 18).

HALMEU, com. în jud. Satu Mare; 7 675 loc. (1998). Produse alim. Punct de frontieră cu Ucraina. Stație de c.f. Biserica Nașterea Maicii Domnului (1831), în satul Porumbești. Menționat documentar în 1271.

HALMIROLIZĂ ({s} gr. *halmyros* „sărat" + *lysis* „dizolvare") s. f. Proces de alterare și sintetizare a mineralelor noi, care au loc la mici adâncimi, în apele litorale ale mărilor și oceanelor (ex.: glauconitul).

HALMOȘ, Gheorghe (n. 1915, Oradea), pianist român. Prof. univ. la București. Afinități pentru repertoriul clasic, în special pentru Beethoven.

HALMSTAD [halmsta:d], oraș în SV Suediei, pe țărmul str. Kattegat; 83,5 mii loc. (1996). Ind. textilă și a pielăriei. Întemeiat la începutul sec. 14. Biserică în stil gotic (sec. 14); castel în stil renascentist (sec. 15).

HALO (< fr. {i}; {s} gr., lat.) s. n. **1.** Fenomen optic (fotometeor) care constă în apariția unor inele luminoase în jurul Soarelui sau al Lunii, datorită refracției, reflexiei și dispersiei luminii în cristalele de gheață aflate în suspensie în atmosfera înaltă. **2.** Zonă luminoasă care apare pe fotografii în jurul imaginii unui punct strălucitor. **3.** Fenomen psihologic normal, frecvent întâlnit, constând în contagiunea și influențarea percepției și a evaluării sau a aprecierii unui subiect (poate fi pozitiv sau negativ).

HALOFIȚĂ (< fr. {i}; {s} *gr. hal-* „sare" + *phyton* „plantă") s. f., adj. (Plantă) adaptată condițiilor de viață pe solurile sărate (ex. gărdurariță, sica).

HALOGENARE (< după fr.) s. f. Reacție chimică prin care se introduc unul sau mai mulți atomi de halogen în molecula unui compus organic. Se folosește (în special fluorurarea și clorurarea) la obținerea unor solvenți, freoni, polimeri, coloranți etc.

HALOGENI (< fr. {i}; {s} gr. *hal-* „sare" + *gennao* „a produce") s. m. pl. Denumire generică pentru elementele fluor, clor, brom, iod și astatin, din grupa a VII-a principală a sistemului periodic al elementelor; elemente foarte active din punct de vedere chimic, fiind cele mai electronegative; au proprietatea de a forma săruri prin combinare directă cu metalele.

HALOGENURĂ (< fr.) s. f. Compus al unui halogen cu alte elemente chimice, radicali organici sau anorganici.

HALOMORF, -Ă (< fr.) adj. (Despre sol) Caracterizat prin acumularea sărurilor solubile (cloruri, sulfați și azotați de sodiu) în orizontul superior (ex. solonceacul, solonețul, solodiul, răspândite în reg. deșertice, semideșertice și de stepă).

HALQ EL-OUÈD (HALQ AL-WĂDI), oraș în Tunisia, la NE de Tunis, port la M. Mediterană; 67,7 mii loc. (1989). Reparații navale. Pescuit. Export de min. de fier și fosfați. Stațiune balneară. Vechiul nume: *La Goulette.*

HALS [ha:ls], **Frans** (c. 1580–1666), pictor olandez. Maestru al portretului individual și de grup. Scenele de gen reflectă un amestec de senzualitate și dragoste de viață, de gravitate și de umor („Cina ofițerilor archebuzieri", „Vrăjitoarea Malle Babbe", „Țigancă râzând", „Bărbatul în haine negre"), și se caracterizează prin vervă, spontaneitate, tușă amplă și colorit discret.

HĂLSINGBORG v. **Helsingborg.**

HALSTED [hɔ:lstəd], **William Stewart** (1852–1922), chirurg american. Prof. univ. la Johns Hopkins. Fondatorul primei școli de chirurgie din S.U.A. A introdus noi procedee de tehnică operatorie. A preconizat tratarea cancerului de sân prin eliminarea glandei mamare, a mușchilor pectorali și a ganglionilor axilari.

HALTĂ (< germ., fr.) s. f. **1.** (TRANSP.) Punct de oprire reglementară (de scurtă durată) a trenurilor personale pentru deservirea traficului de călători; gară mică. **2.** Oprire, popas. **3.** (MILIT.) Scurtă oprire a trupelor în marș pentru odihnă, ajustarea echipamentului și verificarea tehnicii de luptă.

HALTER (< fr. {i}; {s} gr. *halteres* „haltere") s. m. (ZOOL.) Balansier **(3).**

HALTERĂ (< fr., gr.) s. f. **1.** Aparat de atletică grea, format dintr-o bară metalică, la capetele căreia se fixează discuri metalice de diferite greutăți; greutate **(6 c). 2.** (La pl.) Ramură sportivă care constă în ridicarea halterelor **(1),** folosind două procedee tehnice clasice (smuls și aruncat).

HALTEROFIL (< fr.; {s} fr. *haltère* „halteră" + gr. *philos* „iubitor") s. m. Persoană care practică sportul cu haltere **(1).**

HALUCINANT, -Ă (fr., lat.) adj. Care provoacă halucinații; *fig.* impresionant, grandios, uluitor.

HALUCINAȚIE (< fr., lat.) s. f. (MED., PSIH.) Tulburare psihică manifestată prin perceperea unui obiect sau fenomen fără ca acesta să fie prezent în realitate. ✦ Produs al acestei stări; nălucire **(1),** vedenie **(1).**

HALUCINOGEN, -Ă (< fr.) adj., s. n. (Substanță) care provoacă pe cale artificială halucinații (ex. haşiş, marijuana etc.).

Frans Hals: „Țigancă râzând"

HALUCINOZĂ (< fr., lat.) s. f. Sindrom delirant manifestat prin halucinații. Cazul tipic de **h.** este psihoza delirantă acută alcoolică.

HALVA (< tc.) s. f. Produs alimentar cu o mare valoare nutritivă, preparat din tahân sau din semințe de floarea-soarelui și zahăr.

HALVIȚĂ s. f. v. **alviță.**

HALYS v. **Kızıl Irmak.**

HALYSITES ({s} gr. *halysis* „lanț") subst. Celenterat antozoar colonial având calicii tubulare alipite, cu secțiune ovală, dispuse în șiruri liniare. Apare în Silurian.

HAM (< magh.) s. n. Ansamblu de curele sau de frânghii necesar înhămării calului la un vehicul. ✧ *Gură de h.* = **h.** rudimentar format numai din curelele de la pieptul și gâtul calului.

HAM (în „Vechiul Testament"), al doilea fiu al lui Noe. Considerat strămoșul hamiților.

HAMA (HAMĂH), oraș în V Siriei, la poalele M-ților Liban, pe Orontes; 273 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Centru agricol și comercial (cereale, bumbac, fructe). Ind. metalurgică, textilă, încălț. și alim. Moschee (sec. 12). Muzeu arheologic. Vechi oraș de origine hitită, frecvent menționat în „Biblie". În sec. 10 î.Hr. devine centrul unui puternic stat arameic, cunoscând apogeul dezvoltării sale în sec. 8 î.Hr.; cucerit de asirieni în 720 î.Hr. În sec. 2 î.Hr., regele seleucid Antioh IV îi schimbă numele în Epiphania, iar în 63 î.Hr. **H.** este inclus în provincia romană *Siria*; în a doua jumătate a sec. 7 a fost cucerit de arabi.

HAMA [amą], **Boubou** (1909–1982), om politic și scriitor de limbă franceză din Niger. Președinte al Adunării Naționale a Nigerului (1960–1974). Lucrări privind specificul african („Istoria tradițiilor poporului Zarma-Songhai", „Povești și legende din Niger").

HAMAC (< fr.) s. n. Bucată de pânză sau plasă de sfoară, suspendată între doi stâlpi sau doi pomi, servind drept pat mobil.

HAMADĂN, oraș în NV Iranului, la poalele masivului Elvend, la 1 650 m alt.; 406,1 mii loc. (1994). Important centru comercial (lână, piei, fructe uscate). Covoare, stofe de lână, țesături din bumbac, pielărie, produse alim. (vinuri). Mausoleul Gombad-e'Alavīyān (sec. 12, reconstruit sec. 14). În Antichitate s-a numit *Ecbatana.*

HAMADĂ (< fr.) s. f. Platou stâncos în regiunile deșertice, lipsit de o pătură de sol sau de nisip. Caracteristică Saharei, Pen. Arabia, Australiei Centrale și de V; deșert de piatră.

HAMĂDET el-HAMRA (al-Hammādah al-Hamrā'), podiș deșertic și pietros, nepopulat, în NV Libiei; c. 100 mii km^2. Se întinde de la E la V, pe 700 km și de la N la S, pe 200 km. Alt. medie: 500 m. Alt. max.: 968 m.

HAMADHĂNĪ (al-Hamadani) (pe numele adevărat *Badī'az-Zamān Abū al-Fadl Ahmad ibn al-Husayn al-Hamadhānī*) (c. 969–c. 1008), poet și prozator arab de origine persană. Inițiator al genului literar numit *macama.* Opera lui, adevărată frescă, cu accente picarești, a vieții sociale cotidiene din Orientul musulman, s-a impus prin originalitate și rafinament.

HAMĂH v. **Hama.**

HAMAL (< tc.) s. m. Muncitor care transportă poveri în porturi și în gări.

HAMAMATSU [hamamątsu], oraș în S Japoniei (Honshū), port fluvio-maritim pe Tenryūgawa, la 90 km SE de

Hamadă

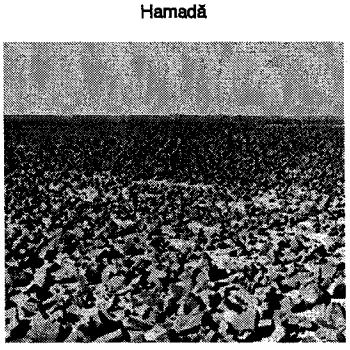

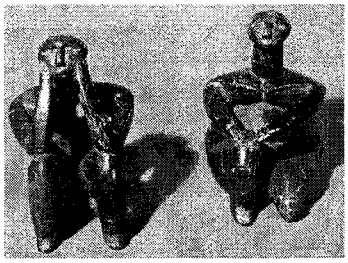

„Gânditorul şi perechea lui" — grup statuar aparţinând Culturii Hamangia, descoperit la Cernavodă

Nagoya; 552,4 mii loc. (1995). Ind. constr. de maşini (motociclete), textilă şi alim. Artizanat (instrumente muzicale). Temple budiste. Centru turistic.

HAMANGIA, cultură materială din Neoliticul timpuriu şi mijlociu (a doua jumătate a mileniului 5 î.Hr.), răspândită în Dobrogea, SE Munteniei, NE şi E Bulgariei. Se remarcă printr-o bogată serie de figurine antropomorfe (Gânditorul şi perechea lui). Numită astfel după fostul sat **H.** (în raza căruia s-au făcut primele descoperiri); azi com. Baia, jud. Tulcea.

HAMANGIU, Constantin (1869–1932, n. Bârlad), jurist român. M. de onoare al Acad. (1930). Ca ministru al Justiţiei (1931–1932), s-a preocupat de unificarea legislativă a ţării. Specialist în drept civil („Codul civil român", „Codul general al României", lucrare de referinţă, „Codul comercial").

HAMANN [ha:mə:n], **Johann Georg** (1730–1788), scriitor şi filozof german. Adversar al raţionalismului „luminilor" şi al criticismului kantian, a propus filozofia „sentimentului şi credinţei" şi a elaborat o teorie cristocentrică a istoriei („Jurnalul unui creştin", „Evenimente socratice memorabile"). Promotor al curentului *Sturm und Drang* şi precursor al romantismului.

HAMAS, organizaţie integristă palestiniană, înfiinţată (1987) de şeicul Ahmed Yassin, prin unirea mai multor grupări radicale de luptă împotriva ocupaţiei israeliene.

HAMBAR (< tc.) s. n. **1.** Magazie în care se păstrează produse agricole, în special cereale; grânar **(1). 2.** Cală[2] **(1).**

HAMBURG, oraş cu rang de land în N Germaniei, pe Elba, la 109 km de Marea Nordului; 755 km^2; 1,7 mil. loc. (1995), peste 2,2 mil. loc. cu suburbiile Altona, Harburg, Wilhelmsburg, Wandsbek, Bergedorf etc. Unul dintre marile porturi ale lumii, cu un trafic anual de c. 55 mii. t. Nod de comunicaţii. Aeroportul „Fuhlsbüttel". Metrou. Important centru comercial şi financiar al Europei Occidentale (peste 80 de bănci, bursă fundată în 1585). Mari şantiere navale (1/3 din producţia de nave a ţării). Ind. de prelucr. a petrolului (cinci rafinării cu o capacitate de 13,4 mil. t anual), siderurgică şi de metalurgia neferoaselor, constr. de maşini grele, echipament electronic şi electrotehnic, autovehicule, avioane, chimică (cauciuc sintetic, petrochimie, coloranţi), prelucr. lemnului, poligrafică şi alim. (conserve de peşte, ulei, tutun, bere). Centru cinematografic. Operă (1678). Universitate. Institut hidrografic. Muzee (Altona, Kunsthalle, de etnografie, de arte şi meserii). Grădină zoologică. Primărie în stilul Renaşterii

Constantin Hamangiu

(sec. 19). Jakobikirche (sec. 16), Michaeliskirche, cu un turn de 132 m, biserică protestantă (sec. 18), monumente din sec. 19 şi 20 (Chilehaus, 1922–1924). În 811 Carol cel Mare a întemeiat cetatea **H.,** din care s-a dezvoltat viitorul oraş, ca sediu al unui episcopat (831; din 834, arhiepiscopat), devenind un important centru misionar; prin uniunea dintre **H.** cu oraşul Lübeck (1158) s-au pus bazele Hansei. Oraş liber din 1292, inclus în imperiu (1510); a aderat la Reformă (1521–1529). În sec. 16–17, **H.** a devenit unul dintre cele mai importante porturi din Europa. În 1815, a intrat în componenţa Confederaţiei Germane, păstrându-şi statutul de oraş liber şi suveran, iar în 1866, în cea a Confederaţiei Germane de Nord. Declarat porto-franco (1881). La 26 ian. 1937, localit. Altona, Harburg şi Wandsbek au fost incluse în oraşul **H.** Puternicul bombardament anglo-american (iul.—aug. 1943), s-a soldat cu peste 50 000 de morţi.

Hamburg

Vedere generală

Chilehaus

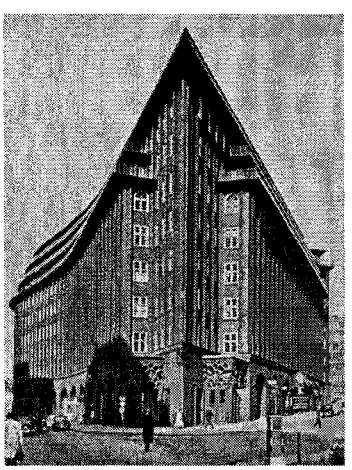

HAMBURGER (< n. pr. *Hamburg*) s. m. Chiftea din carne de vită condimentată, pusă, împreună cu diverse garnituri, într-o chiflă tăiată și a cărei denumire provine de la o specialitate de carne tocată din orașul Hamburg. Preparat și răspândit în S.U.A. de frații Maurice și Richard McDonald (1948).

HAMBURGER [ambürgə], **Jean** (1909–1992), urolog francez. A realizat (1962) primul transplant de rinichi și a perfecționat procedeul de hemodializă.

HAMCEARCA, com. în jud. Tulcea, pe Taița; 1 484 loc. (1998).

HĂMEENLINNA [hɑmenlinə] (în suedeză: **TAVASTEHUS**), oraș în SV Finlandei, la 15 km SE de L. Vanajavesi; 44,9 mii loc. (1995). Ind. textilă, încălțămintei și de prelucr. a lemnului. Muzeul memorial „Jean Sibelius". Castelul Hăme (sec. 13); biserică (1330–1750). Fundat în 1250, a primit statut de oraș în 1639. Turism.

HAMEI (< sl.) s. m. Plantă perenă, cățărătoare, din familia cannabaceaelor, cu flori unisexuate, galbene-verzui *(Humulus lupulus).* Crește spontan în țările cu climă moderată. Inflorescențele femele conțin o substanță aromatică *(lupulina)* și sunt folosite la fabricarea berii.

HAMELIN [amlẽ], **Octave** (1856–1907), filozof francez. Prof. univ. la Bordeaux și Paris (Sorbona). Reprezentant al idealismului neocritic. A prezentat și interpretat sistemele clasice ale filozofiei („Eseu asupra principalelor elemente ale reprezentării", „Sistemul lui Descartes", „Sistemul lui Aristotel").

HAMHŬNG [hamhu:n], oraș în E R.P.D. Coreene; 701 mii loc. (1987, împreună cu Hŭngnam, situat la 10 km SE, pe țărmul M. Japoniei, care îi este subordonat ad-tiv). Nod de comunicații. Reparații navale, rafinarea petrolului și combinat de îngrășăminte chimice (Hŭngnam). Metalurgia neferoaselor (aluminiu), constr. de mașini grele și de utilaj chimic; mat. de constr., fabrici textile, alim. (tutun), de ciment și mase plastice. Hidrocentrală. Pescuit. Muzeu de istorie.

HAMI [ha:mi], oraș în NV Chinei (Xinjiang Uygur), situat într-o oază din N depr. Turfan; 270,3 mii loc. (1986). Mare nod de comunicații și vechi centru comercial de frontieră. În apropiere, expl. de huilă, min. de fier și wolfram. Ind. metalurgică și chimică, constr. de mașini. Vechiul nume: *Kumul.*

HAMILCAR BARCA (Fulgerul) (c. 290–228 î.Hr.), general cartaginez. Tatăl lui Hannibal. Comandant al forțelor cartagineze din Sicilia în timpul primului război punic (247–241 î.Hr.); a înăbușit răscoala mercenarilor cartaginezi (241–238 î.Hr.). În 237, a inițiat o politică de cuceriri teritoriale în S Pen. Iberice (unde se găseau bogate mine de argint). A murit în timpul luptei cu triburile celtibere.

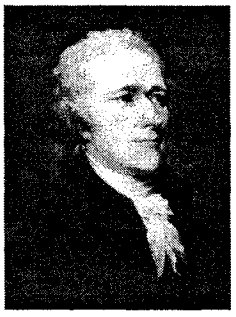

Alexander Hamilton

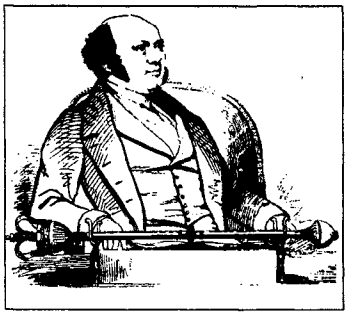

Sir William Rowan Hamilton

HAMILTON [hæmiltən] **1.** Oraș în SE Canadei (Ontario), port (peste 15 mil. t trafic anual) la L. Ontario; 318,5 mii loc. (1991). Aeroport. Metalurgie. Constr. de automobile, de aparataj electrotehnic și de mașini grele; produse chimice, textile și alim. Universitate. Grădină botanică. **2.** Oraș, centrul ad-tiv (din 1815) al arh. Bermude; 1,1 mii ioc. (1994). Porto-franco (1956). Reparații navale. Stațiune balneară. Muzeu de istorie. Catedrală în stil neogotic. Turism. Fundat în 1790. **3.** Oraș în Noua Zeelandă (Insula de Nord); 153,8 mii loc. (1994). Centru comercial și de transport. Ind. constr. de mașini agricole; prelucr. lemnului și produse alim. (conserve de pește). Universitate. Catedrală anglicană. Muzeu de artă. **4.** Oraș în NE S.U.A. (Ohio), la 29 km N de Cincinnati; 107,3 mii loc. (1990, împreună cu Middletown). Siderurgie. Constr. de automobile (uzine ale firmei „Ford"), utilaj aeronautic și pentru hârtie. Fabrici de hârtie și chimice. Universitate.

HAMILTON [hæmiltən], **Alexander** (1755–1804), om politic american. Unul dintre fondatorii Partidului Federalist. Secretar particular și aghiotant al lui George Washington. Secretar al Trezoreriei (1789–1795). A participat la organizarea Băncii Naționale (1791) și la elaborarea Constituției americane.

HAMILTON [hæmiltən], **Richard** (n. 1922), pictor britanic. Unul dintre precursorii curentului pop-art în Marea Britanie. Influențat de M. Duchamp, evoluează spre o artă abstractă ce promovează în special tehnica colajului („Omul care umblă", „Londra dansând", „Trafalgar Square").

HAMILTON [hæmiltən], **Sir William** (1788–1856), filozof și logician britanic. Prof. univ. la Edinburgh. A îmbinat filozofia „simțului comun" (a lui Thomas Reid) cu kantianismul („Filozofia necondiționalului"). Precursor al logicii simbolice („Lecții de metafizică și de logică").

HAMILTON [hæmiltən], **Sir William Rowan** (1805–1865), matematician irlandez. Prof. univ. la Dublin. Lucrări de algebră și de calcul vectorial. Contribuții în optică și în mecanica analitică (a formulat principiul minimei acțiuni și a elaborat sistemul de ecuații diferențiale ale mecanicii). A creat teoria cuaternionilor.

HAMILTONIAN (< n. pr. *Hamilton*) adj. (MAT.) *Drum h.* = drum într-un graf care trece prin toate vârfurile grafului o singură dată.

HAMITIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține vechilor hamiți.

HAMITO-SEMITICE (< fr. {i}) adj. *Limbi h.* = familie de limbi vorbite în N și E Africii, reprezentată de următoarele ramuri: berbera (vorbită de tuaregi și berberi); egipteana; cușitica (vorbită în Ethiopia); ciad (grup de limbi vorbite în N Nigeriei, dintre care cea mai importantă este hausa) și limbile semitice. V. *semitic.*

HAMIȚI (< fr. {i}) s. m. pl. Grup de popoare din N și E Africii, înrudite prin limbă.

HAMLET, personajul principal al dramei cu același nume de Shakespeare, inspirat de legendarul prinț danez Amletus, menționat în sec. 12–13 de Saxo Grammaticus. Drama și personajele au constituit motive de in-

Grigore Manolescu în rolul lui Hamlet

spirație pentru numeroase ecranizări, compoziții muzicale și picturi.

HAMM, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe râul Lippe, la NE de Dortmund; 183,2 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Expl. de cărbune. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică, textilă. Izvoare minerale sărate. Primărie (sec. 15). Fundat în 1226.

HAMMADIZI, dinastie berberă întemeiată de Hammad ibn Buluggin ibn Ziri. Au condus un stat feudal (1015–1152) în N Africii (în V Algeriei de astăzi); înlăturați după cucerirea statului de *Almohazi.*

HAMMĂR (HAWR AL-HAMMĂR), lac în S Iraq-ului, situat la S de confl. Tigrului cu Eufratul, în S Câmpiei Mesopotamiei, în zona orașului Basra; 2–5 mii km^2 (în funcție de revărsările celor două fluvii). Zonă mlăștinoasă cu ad. de 12–15 m. Zăcăminte de petrol.

HAMMARSKJÖLD [hɑmərʃöld] **1. Hjalmar H.** (1862–1953), jurist și om politic suedez. Prof. univ. la Uppsala. Prim-min. (1914–1917). Președinte al Institutului de Drept Internațional (1924–1938) și al Fundației pentru premiul Nobel (1929–1947). Intensă activitate diplomatică. **2. Dag H.** (1905–1961), diplomat suedez. Fiul lui **H. (1).** Secretar general al O.N.U. (1953–1961). A murit într-o catastrofă aviatică, provocată, probabil, de un atentat. Premiul Nobel pentru pace (1961), decernat postum.

HAMMERFEST [hɑmərfest], oraș în N Norvegiei, situat în ins. Kvaløy, cel mai nordic port din Europa (70°40' lat. N); 6,9 mii loc. (1990). Conserve și ulei de pește. Produse textile. Exportă blănuri și pește.

HAMMER-PURGSTALL [hɑmər-pʊrk-ʃtal], **baron Joseph von** (1774–1856), orientalist și diplomat austriac. Consul la Istanbul și Iași. Op. pr.: „Istoria Imperiului Otoman", „Istoria literară a arabilor", „Istoria Hoardei de Aur din Kîpciak", „Istoria Hanatului Crimeii".

HAMMERSTEIN [hɑmərʃtain], familie de muzicieni germani. **1. Oscar I H.** (1846—1919), organizator de spectacole american de origine germană. Înființează, la New York, Manhattan Opera House, apoi alte opere, la Philadelphia, Londra ș.a. **2. Oscar II H.** Nepotul lui **H. 1.** (1895–1960), libretist și organizator de spectacole american. Librete și texte pentru numeroase operete și comedii muzicale („Rose-Marie", „Oklahoma").

HAMMETT [hæmet], **Samuei Dashiell** (1894–1961), scriitor și scenarist american. Clasic al romanului polițist; a creat așa-numitul „roman negru" american („Secerișul roșu", „Șoimul maltez", „Cheia de sticlă"), realizând o imagine sugestivă a Americii în timpul prohibiției și denunțând violența și crima. Ecranizări.

HAMMURABI (HAMMURAPI), suveran al regatului vechi babilonian (1792–1749 î.Hr.). Abil om politic, talentat comandant militar, **H.** a transformat micul regat din Mesopotamia centrală în cea mai importantă putere a Orientului Mijlociu. După ce a cucerit întregul Sumer și a distrus regatul Mari, **H.** a constrâns Asiria să recunoască suzeranitatea Babilonului. Domnia sa reprezintă o epocă de vârf a civilizației babiloniene în care se încearcă unificarea jurisdicției mesopotaniene și se cristalizează cele două mari eposuri: „Poemul creațiunii" și „Epopeea lui Ghilgameș" — **Codul lui H.**, cel mai vechi cod de legi cunoscut până astăzi, întocmit la inițiativa lui **H.** și păstrat pe o stelă de diorit, sub forma unei lungi inscripții cuneiforme, a fost descoperit la Susa, în 1901. El reunește, în 282 de articole, remarcabile prin concizia și claritatea enunțului, dreptul civil, penal și comercial al epocii.

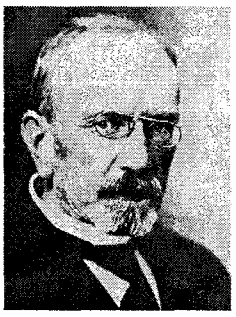

Hjalmar Hammarskjöld

Lionel Hampton

Hammurabi. Detaliu de pe stela de diorit

HAMPSON [hæmpsən], **William** (1854–1926), inventator britanic. I se datorează una dintre metodele de răcire a gazelor cu aer și apoi cu hidrogen și heliu lichefiat, un radiometru pentru măsurarea dozelor terapeutice de raze X, o metodă de control a bătăilor inimii pe cale electrică etc.

HAMPTON [hæmptən], **Lionel** (zis și *Hamp*) (n. 1913), vibrafonist, baterist, pianist și vocalist de jaz american. Decanul vibrafoniștilor de jaz, deși s-a lansat ca baterist. Vocație a scenei, farmec natural, forță de improvizație, exponent subtil al artei percuției, contribuție creativă la dezvoltarea acestei zone timbrale. Orchestră proprie de jaz. Colaborează cu *B. Goodman* până în 1940. Din anii '70, prezent la festivalurile de jaz din întreaga lume.

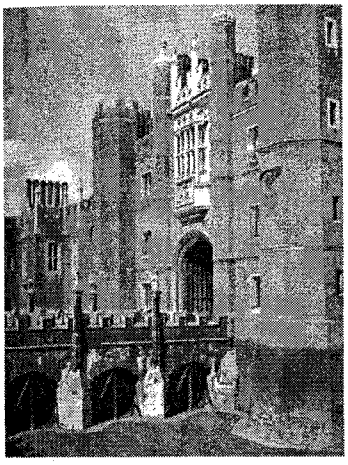

Hampton Court Palace

HAMPTON COURT [hæmptən ko:t], celebru palat englez, situat pe Tamisa, la 20 km SV de Londra. Construit (1515–1520) de Th. Wolsey, în stil Tudor. Reşedinţă regală din 1529. Restaurat (1689) de arhitectul Sir Christopher Wren. Azi muzeu. Adăposteşte o celebră colecţie de pictură italiană din sec. 16–17.

HAMPTON ROADS [hæmptən rəudz], complex portuar, situat pe ţărmul de E al S.U.A. (statul Virginia), în partea de SV a G. Chesapeake (Oc. Atlantic), în zona de vărsare a fluviilor James, Nansemond şi Elizabeth, format din oraşele-porturi *Hampton, Newport News, Portsmouth* şi *Chesapeake*. Creat în 1926, se află sub jurisdicţia autorităţii portuare locale a statului Virginia. Importantă bază navală a S.U.A., care include cartierul general al flotei Atlanticului (Norfolk). În această zonă există cel mai lung pod-tunel (Hampton Roads Bridge-Tunnel) din lume (28,4 km).

Knut Hamsun

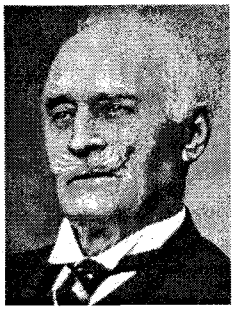

HAMSIE (< ngr.) s. f. Peşte teleostean marin, de c. 10–15 cm lungime, de culoare argintie *(Engraulis encrasicholus)*. Trăieşte, în bancuri masive, în Marea Neagră, Marea Mediterană şi în Oc. Atlantic. Din **h.** sărată se prepară anşoa-ul.

HAMSTER (< germ.) s. m. Hârciog auriu *(Mesocricelus auratus)*.

HAMSUN [ha:msun], **Knut** (pseud. lui *Knut Pedersen*) (1859–1952), scriitor norvegian. Proză lirică exaltând sentimentul naturii şi al aventurii în contrast cu realităţile citadine abrutizante („Pan"). Romane în care analizează condiţia tragică a individului, inspirate uneori din propria sa experienţă („Foamea", capodopera sa, „Mistere", „Rodul pământului", „Cercul se strânge"), drame cu implicaţii social-politice (trilogia „La porţile împărăţiei", „Jocul vieţii", „Amurg"). Premiul Nobel (1920). După eliberarea ţării, ca susţinător al nazismului şi al guvernării lui *V. Quisling*, a fost arestat şi condamnat.

HAMY [ami], **Ernest** (1842–1908), antropolog şi etnolog francez. Fondatorul muzeului etnografic Trocadéro (Paris, 1880). Autor al unui „Scurt tratat de paleontologie".

HAN[1] (< tc.) (În Evul Mediu) Titlu purtat de conducătorii mongoli şi preluat de suveranii multor ţări din Orient.

HAN[2] (< tc.) s. n. (În trecut) Edificiu public cu ospătărie, situat la marginea sau la răscrucea drumurilor, unde se puteau adăposti peste noapte drumeţii (cu caii şi căruţele lor).

HAN, dinastie chineză întemeiată de Liu Bang, care s-a proclamat împărat sub numele de Gaozu (206–195 î.Hr). Se împarte în dinastia *H. de Apus* sau *Timpurie* (206 î.Hr.–9 d.Hr.) şi *H. de Răsărit* sau *Târzie* (25–220 d.Hr.). Împăraţii din dinastia H. au dus o politică de centralizare a statului şi de expansiune în Pen. Coreeană, Asia Centrală, precum şi numeroase campanii împotriva hunilor. În această perioadă, confucianismul a devenit religia oficială a Imperiului, iar cultura şi ştiinţa au cunoscut o mare înflorire.

HAN, Oscar (1891–1976, n. Bucureşti), sculptor român. Prof. univ. la Bucureşti. Elev al lui D. Paciurea. Busturi şi portrete („Tonitza", „Eminescu", figuri de voievozi români), monumente statuare („Brâncoveanu", „Kogălniceanu" la Bucureşti, „Eminescu", „Anghel Saligny" la Constanţa şi „Mihai Viteazul" la Alba Iulia), compoziţii

Oscar Han

Monumentul „Kogălniceanu" de Oscar Han

(„Elegie") caracterizate prin monumentalitate şi o viziune clasicizantă. Critică de artă. Evocări memorialistice şi articole despre artă („Dălţi şi pensule"). Membru al *Grupului celor patru* (alături de N. Tonitza, Şt. Dimitrescu şi Fr. Şirato), a avut un rol important în promovarea artei moderne.

HANAP (< fr.) s. n. (În Evul Mediu) Cupă mare de lemn, jasp, metal etc., bogat ornamentată.

HANAT (< *han*[1]) s. n. Denumire a statului condus de un han[1] (ex. Hanatul Crimeii).

HANATUL CRIMEII, stat feudal tătar. Constituit în c. 1430, în urma descompunerii *Hoardei de Aur*, pe terit. care cuprindea pen. Crimeea, Kubanul, reg. M. Azov şi ţărmul de N al Mării Negre. Capitala la Bahcisarai.

Sub dinastia Ghiraiior, tătarii de aici au făcut dese incursiuni de pradă în Rusia, Ucraina, Polonia şi Ţările Române. Vasal Imp. Otoman (1475–1774), iar din 1783 alipit Rusiei.

HANCH [hank], **Johannes Carten** (1790–1872), scriitor danez. Prof. univ. la Copenhaga. Piese şi romane istorice („O familie poloneză"). Lirică romantică („Poezii lirice şi romanţe").

HANCOCK [hænkok], **Herbert Jeffrey** (zis *Herbie H.*) (n. 1940), pianist, organist, compozitor de jaz american. Personalitate reprezentativă a jazului modern. Până în 1968 lucrează cu Miles Davis. Se îndreaptă către orientarea electronică, apoi către rock-fusion. Orchestraţiile sale îmbină tradiţionalul cu elemente folclorice. Muzică de film.

HANDAN (HANTAN), oraş în NE Chinei (Hebei), pe râul Ziya He; 1,11 mil. loc. (1991). Nod de comunicaţii. Expl. de huilă şi min. de fier. Metalurgie. Ind. constr. de maşini, a cimentului, textilă. Centru al ceramicii Zizhou. Monumente: terasa Congtai, templul Huangliangmeng.

HANDBAL (< germ.) s. n. Joc sportiv de echipă, cu şapte jucători (iniţial cu 11), practicat pe un teren de 40/20 m, cu un balon, jucat numai cu mâinile, pe care fiecare dintre cele două echipe încearcă să-l introducă în poarta echipei adverse. **H.** a luat naştere în 1914, în Germania, dar oficial a fost recunoscut în 1921; în 1925 a avut loc prima întâlnire internaţională (între Austria şi Germania). Din 1936, **h.** a devenit sport olimpic. În România, **h.** a început să fie practicat din 1922, devenind unul dintre sporturile performante. Echipa naţională feminină de **h.** în 11 a fost campioană mondială în 1956 şi 1960, iar cea în şapte, în 1962; echipa naţională masculină de **h.** în şapte a fost campioană mondială în 1961, 1964, 1970 şi 1974.

HANDBALIST, -Ă (< *handbal*) s. m. şi f. Persoană care practică handbalul.

HĂNDEL [hendəl], **Georg Friedrich** (1685–1759), compozitor şi organist german. Stabilit în Anglia (1710), s-a naturalizat englez (1726). A creat la Londra Academia Regală. Sintetizând tendinţele epocii sale şi încadrându-le într-o viziune proprie, a creat stilul baroc târziu şi a pregătit apariţia clasicismului vienez; maestru al contrapunctului şi al armoniei. A compus opere („Xerxes", „Agrippina", „Rinaldo"), oratorii („Mesia", „Iuda Macabeul", „Solomon", „Herakles"), al căror tip clasic l-a cristalizat, piese pentru orgă şi clavecin, concerti grossi, suite instrumentale („Muzica apelor"), sonate, cantate, lieduri. Autor al unui celebru *Te Deum,* compus pentru a sărbători Pacea de la Utrecht (1713).

HANDICAP (< fr., engl.) s. n. **1.** Dezavantaj pe care îl are o persoană, ca urmare a unor deficienţe motorii, senzoriale sau mintale. **2.** (SPORT) Avantaj acordat unui concurent mai slab. **3.** Fig. Dificultate, piedică intervenită în activitatea cuiva.

HANDKE [hantkə], **Peter** (n. 1942), scriitor şi cineast austriac. Reprezentant al neoavangardismului, îmbină, într-un mod original, austeritatea, ermetismul şi gustul provocării. Opera sa, axată pe teme aparent comune, reflectă problematica înstrăinării în lumea contemporană („Scurtă scrisoare pentru o îndelungată despărţire", „Nefericire fără dorinţe", „După-amiaza unui scriitor"). Filme în colaborare cu Wim Wenders („Femeia stângace", „Aripile dorinţei").

Handbal. Echipa României — campioană mondială (1970)

Georg Friedrich Händel

HANDY [hændi], **William Christopher** (1873–1958), trompetist, compozitor şi dirijor de jaz american. Considerat părintele blues-ului, fiind printre primii care a introdus cuvântul *blues* în titluri de piese („Saint Louis Blues", „Memphis Blues" ş.a.) şi caracteristica „blue note" în compoziţii publicate.

HANEŞ, Petre V. (1879–1966, n. Călăraşi), istoric literar român. Sinteze şi studii („Histoire de la littérature roumaine", Paris, „Scriitori basarabeni", „Studii de istorie literară"); ediţii. A condus revista „Preocupări literare" (1936–1942) editată de Societatea „Prietenii istoriei literare".

HAN FEIZI (c. 280–233 î.Hr.), filozof chinez. Principalul reprezentant al şcolii legiştilor. A susţinut că la baza dezvoltării stau legile naturale şi a fost interesat de modul concret de guvernare, potrivit legilor. A avut o mare influenţă asupra împăratului Zheng, fondatorul dinastiei Qin.

HANGA, Vladimir (n. 1920, sat Cucova, jud. Bacău), jurist român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări de drept roman („Drept privat roman"), de istoria statului şi dreptului românesc („Les institutions du droit coutumier roumain") şi de informatică juridică („Dreptul şi calculatoarele").

HANGAIN (CHANGAJN NURUU), sistem muntos în V Mongoliei, pe direcţia NV–SE, alcătuit din granite şi bazalte. Lungime: 700 km; lăţime: 200 km; alt. medie: 2 000–3 000 m; alt. max.: 4 031 m (vf. Otgon Tenger). Păduri de conifere. Rezervaţii naturale.

HANGAN, Mihail (1897–1964, n. Botoşani), inginer român. Prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii privind comportamentul şi calculul structurilor de beton armat („Contracţia betonului şi influenţa sa asupra aderenţei", „Construcţii de beton armat", „Poduri industriale de beton armat").

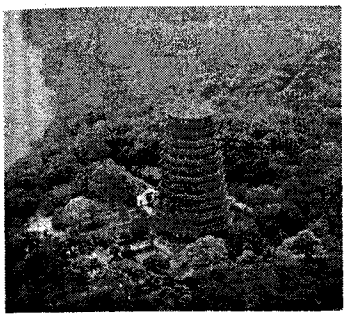

Hangzhou. Pagoda celor Şase Armonii

HANGAR (< fr.) s. n. Construcţie într-un aeroport, amplasată în apropierea pistei de decolare şi de aterizare, destinată adăpostirii avioanelor sau desfăşurării lucrărilor de întreţinere, revizie şi reparaţie a acestora; *p. ext.* construcţie destinată depozitării unor mărfuri.

HANGER (< tc.) s. n. Pumnal mare, încovoiat.

HANGIŢĂ (< *hangiu*) s. f. Soţie de hangiu; femeie care ţinea un han[2].

HANGIU (< tc.) s. m. Persoană care ţinea un han[2].

HANGU, com. în jud. Neamţ, pe pârâul omonim, în apropiere de vărsarea acestuia în lacul Izvoru Muntelui; 4 121 loc. (1998). Biserică de schit, cu hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1626–1629), ctitorie a lui Miron Barnovschi, în satul Buhalniţa şi biserică de lemn, cu hramul Sf. Nicolae (1829, refăcută în 1959), în satul Chiriţeni. Ruinele Palatului Cantacuzino. Urme de cultură materială din perioada geto-dacă până în feudalismul timpuriu.

HANGZHOU [haŋdʒou], oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Zhejiang, la 175 km SV de Shanghai, port la Marea Chinei de Est, la capătul Marelui Canal; 1,74 mil. loc. (1993). Nod de comunicaţii. Metalurgie. Prelucrarea iutei, mătăsii şi ceaiului; constr. de maşini agricole. Ind. chimică (răşini), a sticlei şi cimentului. Centru comercial (orez, mătase). Staţiune climaterică. Două universităţi. Turism. Numeroase monumente: pagoda celor Şase Armonii (970). Fundat în anul 589. Capitala Chinei în timpul dinastiei Song de Sud (1127–1279). Amintit de Marco Polo sub numele de *Kinsai.*

HANKA (XINGKAI), lac în E Asiei (Orientul Îndepărtat), la graniţa Federaţiei Ruse cu China, la 69 m alt.; 4,2 mii km^2 (supr. variază în funcţie de nivelul apei). Cuveta, de origine tectonică, are lungimea max. de 95 km, lăţimea max. de 70 km şi ad. max. de 10,6 m. Îngheaţă în perioada nov.–apr. Pescuit. Navigabil pentru vase mici. Rezervaţie de păsări.

HANKEL [hęnkəl], **Hermann** (1839–1879), matematician german. Prof. univ. la Erlangen şi Tübingen. Contribuţii la dezvoltarea analizei matematice, a teoriei funcţiilor de variabile complexe şi a ecuaţiilor diferenţiale. A introdus în fizica matematică funcţiile care îi poartă numele.

HANKENDÎ (HARKENDI), oraş în Azerbaidjan, în Pod. Armeniei, centrul ad-tiv al rep. autonome Nagornîi-Karabah; 33 mii loc. (1989). Nod de comunicaţii. Centru comercial. Constr. de maşini agricole. Ind. mat. de constr., a mobilei şi încălţ. Produse electrotehnice, textile şi alim. Teatru. Muzeu de istorie şi artă. În perioada 1923–1991 s-a numit *Stepanakert.*

HANKS [hænks], **Tom** (n. 1956), actor american de film. Debutează în comedii romantice, întruchipând eternul adolescent, ingenuu şi pur („Petrecerea burlacilor", „Omul cu un pantof roşu", „Vreau să fiu mare"). Ulterior, abordează roluri de compoziţie („Apollo 13"). Premiul Oscar: 1993 („Philadelphia"), 1994 („Forrest Gump").

Tom Hanks

HANN [ha:n], **Julius von** (1839–1921), meteorolog austriac. Prof. univ. la Viena. Studii asupra cicloanelor şi anticicloanelor. Contribuţii privind acţiunea combinată a factorilor meteorologici asupra climei unor regiuni. M. de onoare al Acad. Române (1914).

HANN, Sebastian (c. 1644–1713), meşter german. Stabilit la Sibiu (1675). Lucrări de orfevrărie în spiritul Renaşterii şi al barocului (cana de la Cisnădie, 1675, cristelniţă, 1680, cană cu capac, 1682 ş.a., de la Muzeul Brukenthal, Sibiu). A executat comenzi

Sebastian Hann:
„Cană cu capac" (1682)

pentru Constantin Brâncoveanu, adoptând formele şi iconografia specifice epocii acestuia (ferecăturile de carte de la Mitropolia din Bucureşti şi Muzeul Naţional de Artă al României).

HANNA [hænə], **William** (n. 1910), regizor şi producător de animaţie american. Împreună cu Joseph Barbera, realizează celebrele seriale „Tom şi Jerry" (începând din 1940 a obţinut şapte premii Oscar), „Familia Flintstone", „Yogi Bear" etc.

HANNIBAL (247–183 î.Hr.), general şi om de stat cartaginez. Fiul lui *Hamilcar Barca* şi frate cu Hasdrubal (1). Strălucit strateg al Antichităţii. În al doilea război punic (218–201 î.Hr.), fiind comandant-şef al armatei cartagineze, a condus una dintre cele mai vestite campanii militare din istorie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii şi a pătruns în Pen. Italică, unde a înfrânt armatele romane în câteva bătălii (Trasimene, 217 î.Hr.; Cannae, 216 î.Hr.). Rechemat din Italia, în 203 î.Hr., pentru a apăra *Cartagina,* a fost înfrânt de Publius Cornelius Scipio în bătălia de la Zama (202 î.Hr.); în 195 î.Hr., sub presiunea oligarhiei cartagineze şi a Romei, a fost nevoit să se refugieze în Asia Mică, la curtea lui Antioh III, suveranul Regatului Seleu-

Hannibal

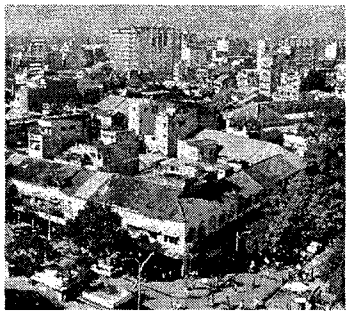

Hanoi
Vedere generală

Pagoda Mot-Kot

Gabriel Hanotaux

cid, unde a încurajat ostilitatea împotriva romanilor. După înfrângerea lui Antioh III (190 î.Hr.), amenințat cu captivitatea romană, s-a sinucis la curtea lui Prusias, regelui Bitiniei.

HANNON 1. H. Cartaginezul (Navigatorul) (sec. 6–5 î.Hr.) explorator cartaginez. A încercat să realizeze înconjurul Africii, navigând c. 4 500 km de-a lungul coastelor occidentale ale „Libiei" (505 î.Hr.), tentativă descrisă în lucrarea „Călătoria pe mare a lui Hannon" *(Periplus)*. Primul explorator menționat în sursele istorice cunoscute. **2. H. cel Mare** (sec. 3 î.Hr.), general și om politic cartaginez. Ca reprezentant al oligarhiei locale, H. a fost conducătorul partidei proromane din Cartagina. Adversar al lui Hamilcar Barca și Hannibal.

HANNOVER v. **Hanovra**.

HANOI (HÁ NỘI), capitala Vietnamului, situată în N țării, port pe Hong Ha; 1,3 mii. loc (1989). Nod de comunicații. Aeroportul „Gia Lam". Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Prelucr. metalelor; fabrici textile, chimico-farmaceutice, de prelucr. a lemnului, cauciucului și a pieilor; produse alim. Artizanat. Universitate. Grădină botanică. Numeroase temple și pagode (templul Van-Mieu, sec. 15, consacrat lui Confucius; pagodele Mot-Kot și a Marelui Buddha, sec. 11). Mausoleul lui Ho Și Min. Întemeiat în sec. 5 (potrivit altor date, în sec. 8); din sec. 11, capitala statului vietnamez; în 1902–1945, capitala Indochinei Franceze. După proclamarea R.D. Vietnam (1945), H. a devenit capitala acesteia, iar din 1976, a statului reunificat.

HANON [anõ], **Charles Louis** (1820–1890), pianist, organist și compozitor francez. Autor a numeroase lucrări didactice pentru pian („Pianistul virtuoz").

HANORAC (< fr., germ.) s. n. Haină impermeabilă cu glugă, folosită în sporturile de iarnă sau în excursii.

HANOTAUX [anoto], **Gabriel** (1853–1944), om politic și istoric francez. Ca ministru de Externe (1894–1895, 1896–1898), a avut un rol important în încheierea alianței franco-ruse, precum și în promovarea expansiunii coloniale franceze în Africa. Lucrări de sinteză („Istoria Franței contemporane", „Istoria ilustrată a războiului din 1914", 17 vol.).

HANOVRA, dinastie de suverani ai Marii Britanii (1714–1901), întemeiată de electorul George Ludovic, devenit rege sub numele de George I (1714–1727). Au mai făcut parte din ea: *George II* (1727–1760); *George III* (1760–1820); *George IV* (1820–1830); *William IV* (1830–1837) și *Victoria* (1837–1901).

HANOVRA (HANNOVER) 1. Regiune istorică în NV Germaniei, care, în Antichitate, a fost populată de cherusci, chatți și longobarzi. În perioada carolingiană a fost ocupată de saxoni; din 1235, pe terit. H. a existat ducatul Braunschweig-Lüneburg (din 1692, electorat). Între 1714 și 1837, în uniune personală cu Marea Britanie; din 1866, provincie a Prusiei. **2.** Oraș în N Germaniei, port pe Leine, centrul ad-tiv al landului Saxonia Inferioară; 526,4 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Aeroport. Metrou. Important centru industrial, comercial și financiar. Metalurgie neferoasă. Constr. de automobile (uzinele „Volkswagen"), tractoare, locomotive și vagoane, mașini-unelte. Ind. textilă, chimică, a cauciucului, electrotehnică, electronică, a hârtiei, poligrafică, a mobilei și alim. Marktkirche (sec. 14), primărie (sec. 15), Leibnizhaus (sec. 17), Palatul Herrenhausen (sec. 17–18). Muzee. Universitate tehnică. Academie de muzică și teatru. Operă. Târg anual internațional. Parc amenajat în stil baroc (cel mai important din Germania). Grădină zoologică. Menționat în sec. 12, H. a primit statutul de oraș liber (1241); din 1386, membru al Hansei. Reședința ducilor (din 1235), a electorilor (din 1692) și a regilor de H. (din 1815).

HANSA, uniune comercială și politică a orașelor de pe litoralul mărilor Baltică și Nordului. Inițial, **h.** a fost o asociație a negustorilor germani, care s-a născut prin fundarea, la Lübeck (1158), a „Comunității negustorilor germani sezonieri din Gotland". În sec. 13, **h.** din Londra și Hamburg, care obținuseră, în 1267, din partea regelui Henric III al Angliei, dreptul de a se constitui în asociații, au fuzionat cu **h.** din Colonia (Köln) (1281), formând **h.** teutonă. Treptat, au fost atrase și alte orașe-porturi, devenind (1350) o uniune, care, din 1356, avea o dietă. În sec. 15, cuprindea c. 160 de orașe și

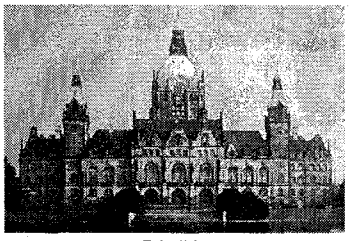

Primăria
Hanovra

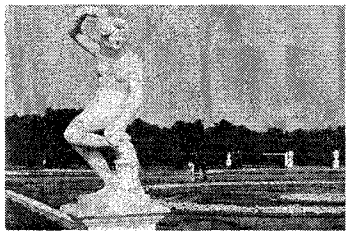

Parcul

avea antrepozite comerciale la Londra, Bruges, Bergen, Novgorod ş.a. Ca urmare a deplasării căilor comerciale maritime ale lumii din M. Baltică spre M. Mediterană şi Oc. Atlantic, h. şi-a pierdut importanţa şi s-a destrămat.

HANSEN [hæ:nsən], **Alvin Harvey** (1887–1975), economist american. Prof. univ. la Harvard. Consilier al preşedintelui F.D. Roosevelt în elaborarea strategiei sale economice. Adept al keynesismului. A considerat recesiunea economică urmarea unei insuficienţe cronice a investiţiilor („Ciclurile prosperităţii şi declinului", „Teoria monetară şi politica fiscală").

HANSEN [ha:nsən], **Gerhard Henrik Armauer** (1841–1912), medic şi botanist norvegian. A descoperit în 1879 agentul etiologic al leprei (*Mycobacterium leprae*), numit şi *bacilul H.*

HANSEN [ha:nsən], **Hans Christian Svane** (1906–1960), om politic danez. Unul dintre conducătorii Rezistenţei în timpul ocupaţiei germane (1940–1945). Preşedinte al Partidului Social-Democrat şi prim-min. (1955–1960), calitate în care a promovat măsuri de stabilitate economică. Ca ministru de Externe (1953–1958), a fost adept al politicii de întărire a structurilor N.A.T.O.

HANSEN [ha:nsən], **Peter Andreas** (1795–1874), astronom danez. Contribuţii în mecanica cerească. A elaborat o teorie a perturbaţiilor (*teoria lui H.*) pentru determinarea traiectoriei planetelor, asteroizilor, cometelor şi a Lunii şi a rezolvat problema calculului distanţei dintre două puncte inaccesibile (*problema lui H.*).

HAN SHUI, râu în E Chinei Centrale, afl. stg. al lui Yangtze (Chang Jiang) la Wuhan; 1 532 km. Izv. din M-ţii Qinling şi formează chei şi praguri în cursul superior. Navigabil pe c. 600 km, până la Guanghua. Irigaţii.

HANSKA (Ewelina Rzewuska) (1801–1882), contesă poloneză. A purtat o îndelungată corespondenţă cu Honoré de Balzac, a cărui soţie a devenit în 1850; acesta i-a dedicat trei romane din „Comedia umană".

HANSLICK [ha:nslik], **Eduard** (1825–1904), muzicolog, critic muzical şi pedagog austriac. Prof. univ. la Viena. Adversar al esteticii wagneriene şi postromantice. Promotor al esteticii formaliste („Despre frumosul muzical"). După 1890, susţine noua şcoală italiană de operă, în special pe Mascagni şi Leoncavallo.

HANSON [hænsən], **Howard** (1896–1981), compozitor american. Director al şcolii de muzică din Rochester (1924–1964). Simfonii (nr. 4 „Recviem"), poeme simfonice, concerte („Cântec pentru drepturile omului"), opere („Muntele vesel").

HANSSON [ha:nson], **Ola** (1860–1925), scriitor suedez. Lirică cu tematică socială („Poezii") sau de evocare delicată a peisajului natal („Nocturnă"); proză de analiză psihologică („Doamna Ester Bruce"). Eseuri.

HANSSON [ha:nson], **Per Albin** (1885–1946), om politic social-democrat suedez. Prim-min. (1932–1936, 1936–1946). A menţinut neutralitatea Suediei în cel de-al doilea război mondial.

HANTAN v. **Handan**.

HAN-TENGRI, vârf în masivul Tianshan, la graniţa Kîrgîzstanului cu China, la N de Pik Pobedî, alcătuit din roci calcaroase dure. Alt.: 6 995 m. Escaladat prima oară în 1931. În zona acestui vârf se află gheţarul *Enghilcek*.

HANTÎ-MANSIISK, regiune autonomă în Federaţia Rusă, în Câmpia Siberiei de Vest, 523,1 mii km^2; 1,3 mii. loc. (1990). Reşed.: *Hantî-Mansiisk*. Expl. de petrol şi gaze naturale.

HANTRU (< *h*[ectar] + *a*[rătură] *n*[ormală] + *tr*[actor]) s. m. Unitate de măsură convenţională pentru productivitatea tractoarelor agricole; reprezintă echivalentul energetic corespunzător executării cu tractorul a unei arături normale (de 18–20 cm adâncime) pe o suprafaţă de un hectar de teren de consistenţă mijlocie.

HANTZSCH [ha:ntʃ], **Arthur Rudolf** (1857–1935), chimist german. Prof. univ. la Zürich, Würzburg şi Leipzig. A realizat (1882) sinteza piridinei şi a elaborat stereochimia azotului. Lucrări de pionierat în domeniul spectrofotometriei.

HANUCA (ebr. *hanukkah* „inaugurare") (REL.) Sărbătoare anuală evreiască prin care se comemorează victoria evreilor, conduşi de Iuda Macabeul, asupra sirienilor seleucizi, avându-l în frunte pe Antioh IV Epifanes (165 î.Hr.) şi resfinţirea Templului din Ierusalim, profanat de duşmani; durează opt zile în luna decembrie. Este cunoscută şi sub denumirea de „Sărbătoarea luminilor".

HAN YU [ha:n-ju:] (768–824), poet, eseist şi filozof chinez. Reprezentant al confucianismului. A criticat budismul pentru faptul că nu acorda atenţie îndatoririlor familiale, sociale şi politice.

HANZELĂ s. f. Instalaţie de fabricat bomboane caramel, având ca elemente principale o maşină de rulat, un dispozitiv de ştanţare şi o pompă cu ajutorul căreia se introduce umplutura.

HAOS (< fr.; {s} gr. *khaos* „abis") s. n. **1.** (În mitologia greacă) Spaţiul nemărginit, cufundat în beznă şi umplut de „neguri", care există înaintea tuturor lucrurilor; personificare a acestuia sub forma unei divinităţi (Haosul); stare de dezordine primordială a materiei. **2.** Fig. Confuzie, dezordine, învălmăşeală, neorganizare. **3.** (FIZ.) Stare de dezordine şi iregularitate a unui sistem, a cărui evoluţie în timp, deşi guvernată de legi simple şi exacte, este extrem de sensibilă la condiţiile iniţiale (o mică variaţie a acestor condiţii sau o infimă perturbaţie exterioară poate produce rezultate complet diferite, astfel că, pe termen lung, comportamentul sistemului nu poate fi prevăzut). Majoritatea sistemelor din natură, societate etc. au un comportament haotic (vremea, economia etc.). ◇ *Teoria haosului* = teorie care studiază comportamentul impredictibil al unor sisteme care ar trebui să fie determinate logic.

HAOTIC, -Ă (< fr.) adj. Care are aspect de haos; *fig.* dezordonat, confuz.

HAPCĂ (< bg.) s. f. Cârlig de undiţă cu lungimea de 8–10 cm, folosit la pescuitul somnului.

HAPI (În mitologia egipteană) **1.** Divinitate ce personifică Nilul, protector al Egiptului. Reprezentat printr-o imagine androgină, purtând pe cap o tufă de papirus. **2.** Unul dintre numele date taurului sacru *Apis*.

HAPLOFAZĂ (< fr.; {s} *haplos* „simpiu" + fr. *phase* „fază") s. f. (BIOL.) Fază *haploidă*.

HAPLOID, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *haplos* „simplu" + *eidos* „aspect") adj. (BIOL.) *Fază ~* = stare în care se află celulele sexuale în nucleele cărora există o jumătate *(n)* din numărul de cromozomi (2 *n*) caracteristic celulelor somatice; haplofază.

HAPLOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *haplos* „simplu" + *logos* „vorbire") s. f. (LINGV.) Suprimare, prin disimilaţie totală, a unei silabe identice sau asemănătoare cu o silabă vecină din acelaşi cuvânt sau din cuvinte învecinate (ex. *jumate* pentru *jumătate*).

Nicolae Haralambie

HAPPENING [hæpəniŋ] (cuv. engl. „întâmplare") subst. Formă de spectacol bazată pe interferența dintre reprezentarea teatrală și arta figurativă, implicând participarea directă a publicului.

HAPPY END [hæpi end] (< engl. *happy* „fericit" + *end*, „sfârșit") s. n. Deznodământ fericit al unei întâmplări, al unei acțiuni.

HAPSÂN, -Ă adj. (Și subst.) Rău la inimă, hain **(1).** ✦ Lacom, avid, rapace.

HAPTEN s. n. (BIOL.) Substanță macromoleculară fără proprietăți imunogene, capabilă să stimuleze sinteza anticorpilor specifici după alipirea la o macromoleculă.

HAR (< sl.) s. n. **1.** (În religia creștină) Grație **(4).** ✦ Putere sacramentală a preoților de a oficia actele de cult. **2.** Calitate, însușire, dispoziție naturală care face pe cineva sau ceva vrednic de admirație; *p. ext.* talent, vocație.

HARABA (< tc.) s. f. Car mare pentru transportul grânelor și al altor poveri; *p. ext.* cantitate de material care intră într-un astfel de car.

HARABABURĂ (< ngr.) s. f. Dezordine, învălmășeală.

HARACHIRI (HARAKIRI) (< fr.; japonezul *hara* „stomac" și *kiri* „tăiere") s. n. Ritual japonez sinucigaș, datând din sec. 12, care constă în spintecarea pântecelui; practicat în special de către samurai, în caz de înfrângere, dezonoare sau condamnare la moarte. Actul se săvârșea în fața unui asistent care, la rândul lui, putea să intervină, decapitându-l pe samurai, pentru a-i scurta agonia. Practica a fost abolită în 1868. Termenul este folosit mai ales de europeni, denumirea tradițională japoneză fiind *seppuku*.

HARAC (< tc.) s. n. **1.** Tribut anual plătit sultanului de către țările vasale. Țara Românească, Moldova și Transilvania au plătit prima oară **h.** în 1415, 1456 și, respectiv, 1542. **2.** Una dintre cele patru rate în care se achitau dările; era numită și *seama cea mică*.

HARAG, Gheorghe (1925–1985, n. Marghita), regizor român de teatru. Spirit novator, a avut montări remarcabile la Teatrul maghiar din Cluj-Napoca („Azilul de noapte" de Gorki, „Floriile unui geambaș" de Sütö András), dar mai ales la Teatrul din Târgu Mureș („Fizicienii" de Dürrenmatt, „Omul care a văzut moartea" de Victor Eftimiu, „Livada cu vișini" și „Platonov" de Cehov).

HARAKIRI v. **Harachiri.**

HARALAMBIE, Sf. ~, sfânt mucenic, făcător de minuni și patron al bolilor, pe care le ține în lanț (în special ciuma), slobozindu-le, potrivit credinței populare, asupra celor ce-i nesocotesc ziua. De origine păstor, **H.** este considerat și ocrotitor al animalelor domestice. Prăznuit la 10 febr.

HARALAMBIE, Nicolae (1835–1908), general român. Participant la detronarea lui Al.I. Cuza (11/23 febr. 1866); membru al Locotenenței domnești instituite după aceea. Comandant al unui corp de armată în timpul Războiului de Independență (1877–1878), s-a distins în luptele de la Smârdan. Membru al *Opoziției unite* în timpul guvernării lui I.C. Brătianu (1876–1881 și 1881–1888).

HARALD [ha:ra:l] **(HAROLD),** numele a cinci regi ai Norvegiei. Mai importanți: **1. H. I Haarfager** (c. 872–c. 933). A reușit să unifice temporar țara; în timpul domniei sale, vikingii din Norvegia întreprind numeroase expediții în Scoția și ins. Hebride. A abdicat. **2. H. III Hardraade** (1047–1066). A

Harald V

purtat un îndelungat război cu danezii (1047–1062), a stabilit succesiunea la tronul țării (1063) și a încercat, fără succes, să pună stăpânire pe Anglia (1066), fiind înfrânt de regele anglo-saxon Harold II și ucis în bătălia de la Stamford Bridge. **3. H. V.** (n. 1937), rege (din 1991).

HARAM (< tc.) s. n. **1.** (La arabi) Denumire a unui loc sacru, asupra căruia există interdicția de acces. **2.** (Reg.) Jaf, pradă. ✦ Loc. *De haram* = de pomană, degeaba; pe nedrept.

HARAP s. m. **v. arap.**

HARAPNIC (< pol., rusă) s. n. Bici mare, împletit din cânepă sau din curele, cu codiriște scurtă și, de obicei, cu pleasnă de mătase.

HARAPPA, oraș antic (milen. 3–2 î.Hr.), unul dintre principalele centre ale civilizației **H.** *(Indus)* din Epoca bronzului (India și Pakistan). Săpăturile arheologice au scos la iveală orașe cu ziduri din cărămizi smălțuite. Ruinele se află astăzi în NV Pakistanului (Puniab).

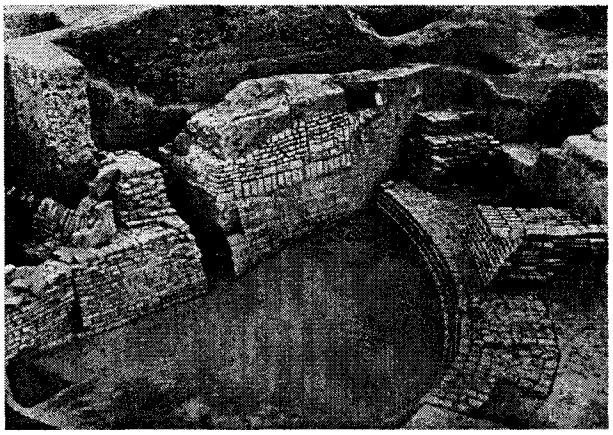

Harappa. Ruine în apropierea porții vestice

HARAR v. **Harer**.

HARARE, capitala Republicii Zimbabwe, situată în NE țării, pe platoul Matabele, la 1 473 m alt.; 1,2 mii. loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport. Pr. centru ind., financiar și comercial al țării. Expl. de aur. Ind. siderurgică, constr. de mașini (asamblare de automobile), chimică (îngrășăminte), textilă și alim. (tutun); prelucr. lemnului; ciment. Universitate. Două catedrale. Muzee. Grădină botanică. Fundat în 1890 de lordul Salisbury, orașul a purtat numele acestuia până în 1982. Cap. țării din 1980.

HARĂT v. **Herăt**.

HARBIN, oraș în NE Chinei, port pe Songhua Jiang, centrul ad-tiv al prov. Heilongjiang; 3,1 mil. loc. (1993). Nod de comunicații. Aeroport. Important centru economic și cultural. Laminate (sârmă și cabluri). Constr. de mașini (tractoare, avioane utilitare), de aparataj electrotehnic, utilaj energetic, mașini-unelte și rulmenți, instrumente de precizie. Ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, a mat. de constr. și alim. Festivalul gheții. Vechea denumire: *Pinkiang.*

HARBUZ (< ucr.) s. m. (Reg.) Pepene verde.

HARDANGERFJORDEN [hardaŋərfju:r], fiord pe coasta de SV a Norvegiei, la S de Bergen, având mai multe ramificații. Lungime: 183 km. Lățime: 7 km. Ad.: 253–891 m.

HARD BOP [ha:d bap] (cuv. engl.) s. n. Stil al jazului modern, apărut prin 1955, ca o formulă de compromis între inovațiile *be bop*-ului și ale stilului *cool* (prea intelectualizat). Îmbogățește formulele armonice și orchestrale ale *be bop*-ului, reabilitând totodată trăsăturile primordiale de *hot* și *swing* ale jazului. Reprezintă forma cea mai vie și mai dinamică a jazului modern.

HARD COPY [ha:d kopi] (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Dispozitiv care permite copierea imaginii curente de pe un monitor TV.

HARD DISK [ha:d disk] (cuv. engl.) s. n. V. *disc, ~ fix.*

HARDEN [ha:rdn], **Sir Arthur** (1865–1940), biochimist britanic. Prof. univ. la Londra. Cercetări în domeniul fermentației alcoolice (a descoperit cofermenții); a stabilit funcția *zimazei.* Premiul Nobel pentru chimie (1929), împreună cu Hans von Euler-Chelpin.

HARDENBERG, Friedrich Leopold v. **Novalis**.

HARDENBERG [ha:rdənberk], **Karl August, prinț von** (1750–1822), om politic prusian. Ministru de Externe (1804–1806, 1807) și cancelar al Prusiei (1810–1822); a promovat o politică de reforme politice și sociale liberale.

HARD PAN [ha:d pæn] (cuv. engl.) s. n. Strat de pământ compact, impermeabil, format la fundul brazdei ca urmare a tasării acesteia de brăzdarul plugului, ce împiedică pătrunderea rădăcinii plantelor în adâncime.

HARD ROCK [ha:d rok] (cuv. engl.) s. n. Muzică rock dezvoltată în perioada 1965–1975, cu o „bătaie" accentuată, hiperamplificată, evitând tipurile de melodii lente, armonioase și cu o puternică dependență de efectele electronice.

HARDUGHIE (< ngr.) s. f. Clădire, încăpere mare (și dărăpănată); șandrama.

Harare. Centrul orașului

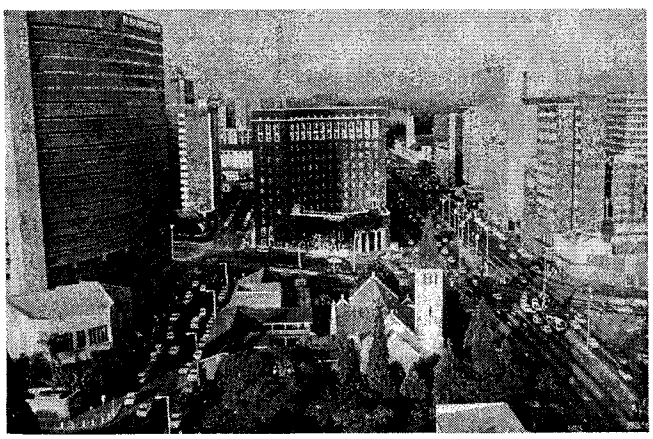

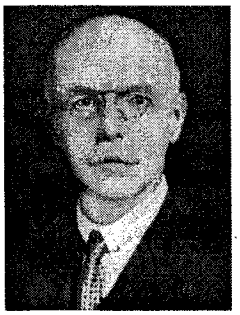

Sir Arthur Harden

Oliver Hardy

HARDWARE [ha:dueə] (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Ansamblul componentelor fizice ale unui sistem de calcul (tastatura, procesorul, discul fix, discul flexibil, monitorul, imprimanta etc.).

HARDY [ardi], **Alexandre** (c. 1570—1632), dramaturg francez. Piesele sale, caracterizate printr-un caracter melodramatic, violența pasiunilor, bogăția stilului („Didona", „Lucreția"), fac trecerea de la tragedia clasică la drama barocă.

HARDY [ha:di], **Godfrey Harold** (1877–1947), matematician britanic. Prof. univ. la Oxford și Cambridge. Contribuții privind teoria numerelor, ecuațiile integrale, analiza Fourier, teoria seriilor divergente. A descoperit (1908), simultan cu fizicianul german W. Weinberg, legea geneticii care permite determinarea frecvenței anumitor tipuri într-o populație *(legea H.-Weinberg).*

HARDY [ha:rdi], **Oliver** (1892–1957), actor american de film. Împreună cu *Stan Laurel,* a format un cuplu celebru în istoria cinematografului (cunoscut în România sub numele de *Stan și Bran*). În contrast evident (H. — supraponderal, autoritar, pompos, iar Laurel — slab, copilăros, plângăreț),

dar completându-se perfect ca personalitate scenică, cei doi se remarcă prin abilitate pantomimică și gaguri pline de haz și inocență („Stan și Bran contrabandiști", „Stan și Bran în Legiunea străină", „Stan și Bran fiii deșertului", „Stan și Bran studenți la Oxford"). Premiul Oscar: 1932 („Cutia cu muzică").

HARDY [ha:di], **Thomas** (1840–1928), scriitor englez. Nuvele („Micile ironii ale vieții") și romane cu atmosferă pesimistă și fatalistă, înfățișând cel mai adesea oameni înfrânți de destin („Departe de lumea dezlănțuită", „Întoarcerea băștinașului", „Primarul din Casterbridge", „Tess d'Urberville", „Jude nestiutul"), cu tendință simbolico-filozofică, remarcabile prin adâncimea analizei psihologice. Poeme în care lirismul se îmbină cu măreția epică („Poeme din Wessex", „Poezii despre trecut și prezent"). Drama în versuri „Suveranii".

HARE [he(ə)r], **Richard Mervyn** (n. 1919), filozof britanic. Reprezentant al filozofiei analitice. A elaborat, ca alternativă la *emotivism*, concepția prescriptivismului, urmărind obținerea unei raționalizări a discursului moral („Limbajul moralei", „Libertate și rațiune").

HARE-KRISHNA, sectă religioasă indiană fundată (1965) de A.C. Bhaktivedatta Swami Prabhupada (1896–1977), cu largă răspândire în Europa și S.U.A. Promovează bunăstarea, făcând apel la conștiința existenței lui Dumnezeu pe baza invocării vechilor texte vedice. Membrii ei duc o viață monahală, bazată pe subordonarea totală, până la renunțarea deplină la personalitatea individuală.

HAREM (< arabă „loc inviolabil, sacru") s. n. (La musulmani) Parte a casei rezervată femeilor și copiilor. ✦ Totalitatea cadânelor dintr-un harem.

HĂRER (HARAR), oraș în E Etiopiei, la poalele M-ților Ahmer; 131,1 mii loc. (1994). Ind. alim. (uleiuri). Piață pentru cafea, tutun, fructe, animale. Prod. meșteșugărească. Academie militară. Colegiu agricol. Fundat în sec. 7 de emigranții din Hadramaut; capitala unui emirat (din sec. 16), H. a fost încorporat Ethiopiei (1887).

Thomas Hardy

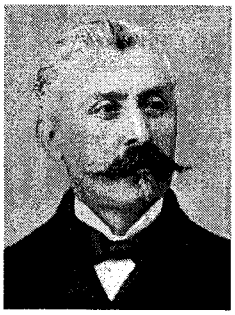

Spiru Haret

HARET, Spiru (1851–1912, n. Iași), matematician, sociolog, pedagog și om politic român. Acad. (1892), prof. univ. la București. Teza sa de doctorat, „Asupra invariabilității axelor mari ale orbitelor planetare", reprezintă o contribuție importantă în mecanica cerească (primul român doctor în matematică la Paris). A fost unul dintre primii sociologi care au întrevăzut posibilitatea aplicării matematicii la studiul societății. Creator al unei teorii de mecanică socială („La mécanique sociale", Paris, 1910). Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1897–1899, 1901–1904, 1907–1910), a reorganizat pe baze moderne învățământul de toate gradele și a inițiat mișcarea de esență poporanistă, ce-i poartă numele. Preocupări în domeniul astronomiei („Despre acceleratiunea seculară a mișcării medii a Lunii"). Numele său a fost atribuit unui crater de pe fața invizibilă a Lunii.

HARETISM (< n. pr. *Haret*) s. n. Curent socio-cultural apărut în România, în primul deceniu al sec. 20, pe baza concepției elaborate de Spiru Haret, potrivit căreia orice politică reformatoare se va dovedi eficientă doar în măsura în care, la realizarea ei practică, vor participa efectiv toate categoriile sociale.

HARGEYSA [ha:rgeisə], oraș în NV Somaliei, în apropiere de granița cu Ethiopia; 85 mii loc. (1985). Aeroport. Expl. de cuarț și azbest. Termocentrală. Ind. alim. și a conf. Centru comercial (animale vii, piei). Capitala vechii Somalii britanice. A suferit mari distrugeri materiale și pierderi de vieți omenești în timpul războiului civil din 1991.

HARGHITA 1. Masiv muntos vulcanic în Carpații Orientali, cuprins între M-ții Gurghiu (la NV), cursul superior al Mureșului (la N), valea Oltului (la E), M-ții Baraolt (la S) și cursul superior al Târnavei Mari (la V). Alcătuit din andezite cu piroxeni și amfiboli. Alt. max: 1 800 m (vf. Harghita). Resturi de cratere vulcanice. Nod hidrografic. Versanții sunt acoperiți cu păduri de conifere. Turism. **2.** Județ în partea central-nordică a României, în Pod. Transilvaniei, pe cursurile superioare ale Oltului, Mureșului și Târnavelor; 6 639 km^2 (2,78% din supr. țării); 343 467 loc. (1998), din care 46,1% în mediul urban; densitatea: 51,7 loc./km^2. Reșed.: municipiul *Miercurea-Ciuc*. Orașe: Băile Tușnad, Bălan, Borsec, Cristuru Secuiesc, Gheorgheni, Odorheiu Secuiesc (municipiu), Toplița, Vlăhița. Comune: 49. *Relief* predominant muntos (60% din supr. jud.) reprezentat prin M-ții Giurgeu, Harghita, Ciuc, Hășmaș și prelungirile M-ților Călimani, Gurghiu, Bodoc, Nemira și Bistriței, care închid între ei mai multe depresiuni (Bilbor, Borsec, Giurgeu, Ciuc, Uz, Casin ș.a); o subunitate aparte o formează zona dealurilor subcarpatice ale Pod. Târnavelor din SV jud., cu alt. de c. 1 000 m. *Climă* temperat-continentală, cu veri răcoroase (temp. medie în iul. 12–18°C) și ierni friguroase, cu frecvente inversiuni termice în depresiuni (localit. Miercurea-Ciuc, Toplița, Joseni și Gheorgheni fiind cunoscute drept cele mai friguroase din țară). Temp. medie anuală variază între 1 și 4°C în zonele muntoase înalte și între 4 și 6°C în depresiuni. Precipitațiile atmosferice însumează cantități medii anuale diferite, în funcție de alt. (550–1 200 mm); vânturi predominante dinspre NV și V. *Rețeaua hidrografică,* cu o densitate mare (1,1 km/km^2), este reprezentată în principal prin cursurile superioare ale râurilor Olt, Mureș, Târnava Mare, Târnava Mică, Bistricioara ș.a. cu numeroșii lor afl.; la acestea se adaugă nenumărate izv. cu ape minerale, un lac de origine vulcanică (Sfânta Ana, singurul din țară) și cel mai mare lac de baraj natural (Lacu Roșu, format în 1837). *Resurse naturale:* zăcăminte de min. de fier (Mădăraș, Vlăhița, Lueta), de cinabru (Sântimbru, Mădăraș), pirite cuprifere (Bălan, Jolotca), gaz metan (Săcel, Secuieni, Șimonești), turbă și lignit (Borsec), sare gemă (Praid); roci de constr.: marmură (Voșlăbeni, Lă-

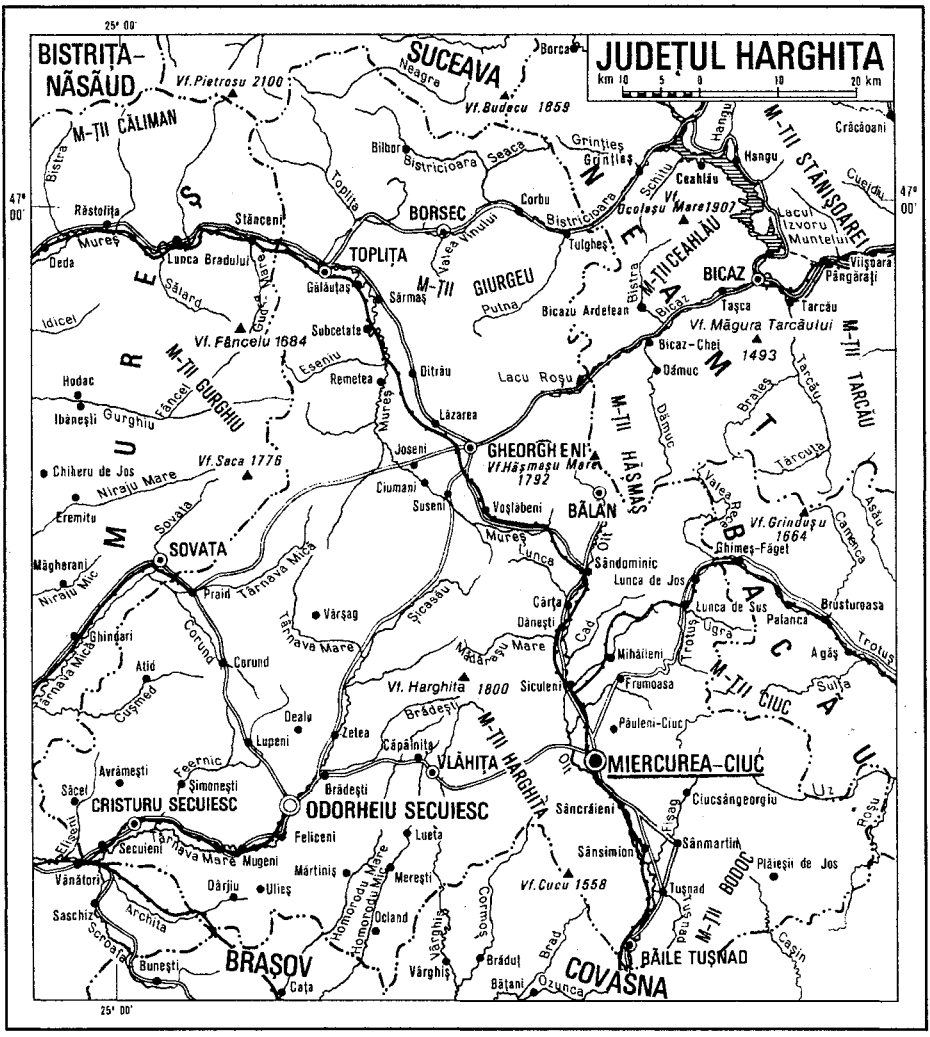

zarea), andezit (Miercurea-Ciuc, Ciceu, Sâncrăieni, Deluț, Corund ș.a.), dolomit (Voșlăbeni, Delnița, Sândominic), calcar (Bicăjel și Delnița), marne, gresii, argile ș.a.; păduri de conifere și de foioase (232 545 ha, 1996). *Economia:* ind. metalurgică (Vlăhița), constr. de mașini și prelucr. metalelor (Miercurea-Ciuc, Gheorgheni, Odorheiu Secuiesc), textilă, a conf. și tricotajelor (Miercurea-Ciuc, Odorheiu Secuiesc, Gheorgheni, Cristuru Secuiesc, Joseni, Bălan, Toplița), expl. și prelucr. lemnului (Miercurea-Ciuc, Odorheiu Secuiesc, Gheorgheni, Toplița, Cristuru Secuiesc, Gălăuțaș, Ditrău, Lunca de Jos, Tulgheș ș.a.), alim. Pr. produse industriale: oțeluri speciale, tractoare și subansambluri pentru tractoare și mașini agricole, utilaje și piese de schimb pentru ind. forestieră și cea a mat. de constr., instalații frigorifice, cilindri pentru laminoare, carcase pentru motoare electrice, mobilă, conf., tricotaje, fire de bumbac, in și cânepă, stofe de mobilă și țesături tehnice, încălțăminte, lapte praf, preparate din lapte și carne, spirt, bere, amidon etc. Produse meșteșugărești (ceramică de Corund). *Agricultura* este influențată de natura reliefului (predominant muntos), de temperaturile joase, și de solurile brune, podzolite. La sfârșitul anului 1996, din totalul supr. agricole (406 436 ha), terenurile arabile ocupau doar 92 729 ha, restul revenind pășunilor și fânețelor naturale (312 214 ha, locul 1 pe țară), livezilor ș.a. Pr. culturi agricole (1996): plante de nutreț (32 580 ha), grâu și secară (15 628 ha), cartofi (14 170 ha, locul 3 pe țară, după jud. Suceava și Covasna), orz și orzoaică, ovăz, sfeclă de zahăr ș.a. Zootehnia, dispunând de o bază furajeră importantă, înregistrează efective mari de ovine (202 mii capete, 1997), bovine (93 mii capete), porcine (95 mii capete), caprine (9 mii capete), cabaline (23 mii capete); avicultură (468 mii capete); apicultură (11 mii familii de albine). *Căi de comunicație* (1997): lungimea rețelei feroviare este de 213 km (165 km electrificate), iar cea a drumurilor publice de 1 448 km (431 km

modernizate). *Învățământ, cultură și artă* (1996/1997): 303 grădinițe de copii, 281 școli generale, 33 licee, cu predare în limbile română și maghiară, 287 biblioteci, cu 2 666 000 volume, patru cinematografe, numeroase muzee și case memoriale. *Turism.* Complexitatea și varietatea reliefului, cu locuri pitorești (lacul vulcanic Sfânta Ana, Lacu Roșu, defileele Oltului și Mureșului etc.) și numeroase rezervații naturale (mlaștinile Mohoș și Sâncrăieni, masivul calcaros „Pietrele Roșii" de la Tulgheș, cu specii floristice endemice etc.), prezența unor obiective istorice, de cultură și artă, cu importantă arhitecturală (cetatea Mikó, de fapt un castel rezidențial, fortificat, 1621, și mănăstirea franciscană, 1442, reconstruită în stil baroc în sec. 19, din Miercurea-Ciuc, fortificațiile dacice de la Siculeni, Jigodin-Băi, bisericile fortificate de la Delnița, Sânmartin, Dârjiu ș.a.), la care se adaugă existența renumitelor stațiuni climaterice și balneoclimaterice: Lacu Roșu, Borsec, Băile Tușnad, Izvoru Mureșului, Toplița ș.a., permit ca pe terit. jud. **H.** să se desfășoare un intens turism de sejur și de tranzit tot timpul anului. Indicativ auto: *HR.*

HARGREAVES [hɑ:gri:vz], **James** (c. 1720–1788), mecanic englez. Inventatorul (c. 1764) mașinii de filat „Jenny".

HARINGTON [hæriŋtən], **Charles Robert Sir** (1897–1972), chimist britanic. Prof. univ. la Londra. Cercetări în domeniul biochimiei. Lucrări privind chimia și fiziologia glandei tiroide. A sintetizat (1927) tiroxina.

HARÎRÎ (al-HARÎRÎ), Abū Muhammad al-Qāsim ibn 'Alī al- (1054–1122), scriitor și filolog arab. A desăvârșit stilul ornant al prozei arabe. O culegere de *macame*-uri. Scrieri filologice de orientare puristă.

HARÎRŪD, râu în Asia Centrală (Afghanistan și Turkmenistan); 1 150 km. Izv. din masivul Bamian, trece prin Herat și formează mai întâi granița dintre Afghanistan și Iran și apoi cea dintre Iran și Turkmenistan. Se pierde în nisipurile deșertului Kara Kum, unde poartă numele de *Tedjen.* Baraje și canale de irigații.

HARISMĂ (CHARISMĂ) (gr. *harisma,* lat. *charismata* „dar") **1.** Dar sau virtute împărtășită de Duhul Sfânt unor persoane, cum ar fi: darul înțelepciunii, al vindecării, al proorocirii, al tălmăcirii de limbi etc.; poate fi permanentă sau temporară. **2.** Calitate care permite po-

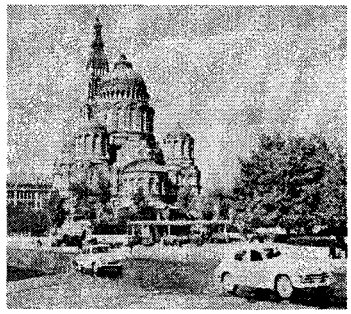

Harkov. Biserica Buna Vestire

sesorului ei să-și exercite ascendentul sau autoritatea asupra unui grup (**h.** omului politic).

HARITE v. **Grații.**

HARITON, Iulii Borisovici (1904–1996), inginer rus. A realizat (1939–1941), împreună cu J.B. Zeldovici, calculul reacțiilor de fisiune în lanț a uraniului. Unul dintre realizatorii armamentului și energeticii nucleare sovietice (1949).

HARKENDI v. **Hankendî.**

HARKOV, oraș în E Ucrainei; 1,6 mil. loc. (1995). Nod de comunicații. Aeroport. Metrou. Constr. de tractoare și mașini agricole, utilaj energetic (turbine), motoare Diesel, locomotive, vagoane, avioane, aparataj electrotehnic și electronic, utilaj minier și mașini-unelte; țesături de lână, tricotaje, mase plastice, lacuri și vopsele, medicamente, încălț., mat. de constr., poligrafie, produse alim. Important centru cultural. Universitate (1805). Teatre, muzee de istorie și artă. Bisericile Pokrovski (sec. 17), Buna Vestire (sec. 19) și Adormirea Maicii Domnului (sec. 18). Palatul Ekaterina (sec. 18, azi institut politehnic). Întemeiat în sec. 17 de cazacii zaporojeni ca fortăreață. Cap. Ucrainei (1919–1934).

HARLAMOV, Valeri Borisovici (1948–1981), hocheist rus. Multiplu campion național (1968–1981), european, mondial (1969–1971) și olimpic (1972, 1976).

HARLEM, faimos cartier al New York-ului, la NE de Manhattan, unde se află una dintre cele mai mari comunități ale negrilor din S.U.A., fiind totodată și un important centru al culturii acestora. Aici locuiesc și un mare număr de portoricani.

HARLOW [hɑ:rləu], **Jean** (pseud. lui *Harlean Jean Carpentier*) (1911–1937), actriță americană de film. Debutează în roluri de ingenuă, evoluând ulterior spre tipologia „vampelor" provocatoare, pasionale și capricioase („Patima blondă", „Îngerii infernului", „Frumoasa din Saigon", „Saratoga"). Sex-simbol al cinematografului anilor '30.

HARMATTAN (cuv. arab) s. n. Vânt fierbinte și uscat ce suflă din NE sau E în S Saharei, în special iarna. Poartă mari cantități de nisip la sute de km peste Oc. Atlantic.

HARMONIA (în mitologia greacă), zeița bunei înțelegeri, simbolizând veghea armoniei cosmice și terestre. Soția regelui Cadmos al Tebei, fiica lui Ares și a Afroditei.

HARNACK [hɑ:nɑ:k], **Adolf von** (1851–1930), teolog și istoric german. Prof. univ. la Leipzig, Marburg și Berlin. Filozof al religiei. Reprezentant al protestantismului liberal. Lucrări privind istoria creștinismului și de critică a textelor religioase („Istoria dogmelor", „Istoria vechii literaturi creștine până la Eusebiu", „Studii privind Noul Testament", „Esența creștinismului").

HARNAJ, Veceslav (1917–1988, n. Baimaclia, Basarabia), inginer, apicultor și inventator român. Prof. univ. la București. Contribuții la construcția metroului bucureștean și a Canalului Dunăre—Marea Neagră. Președinte al Asociației Crescătorilor de Albine din România (1957–1982) și al Federației Internaționale a Asociațiilor de Apicultură — APIMONDIA (1965–1988). Laureat al mai multor premii și ordine naționale și internaționale.

HARNAȘAMENT (< fr.) s. n. Totalitatea ansamblurilor și obiectelor necesare pentru înhămarea, înșeuarea sau conducerea calului (hamuri, hățuri, frâie, șa etc.).

HARNIC, -Ă (< bg.) adj. Care muncește mult și cu râvnă, care lucrează iute și cu spor; sârguincios. ✦ (Pop.) Capabil, destoinic, vrednic.

Veceslav Harnaj

HARNONCOURT [arnōkụ:r], **Nikolaus** (n. 1929), violoncelist, muzicolog și dirijor austriac. A fundat la Viena (1953) orchestra „Concetus Musicus", alcătuită din instrumente de epocă sau construite după modelul acestora, urmărind redarea sonorităților și a manierei de interpretare proprii stilurilor din perioada Renașterii timpurii până la baroc.

HAROLD [hærəld], numele a doi regi anglo-saxoni. Mai important: **H. II** (ian.–oct. 1066). Înfrânt în bătălia de la *Hastings* de William Cuceritorul.

HARPAGỌN (< n. pr. *Harpagon*, personaj principal din piesa „Avarul" de Molière) s. m. Om avar; zgârcit.

HẠRPĂ (HẠRFĂ) (< fr., germ.) s. f. Instrument muzical de formă triunghiulară, cu coarde inegale, ale cărui sunete se obțin prin ciupire cu degetele de la ambele mâini. Primele reprezentări grafice ale **h.** datează din milen. 3 î.Hr.

HARPER [hạ:rpər], familie de editori americani. James **H.** (1795–1869) și fratele său John H. (1797–1875) au fundat (1817) prima casă editorială cu sediul la New York. În 1833, li s-au alăturat și ceilalți doi frați Joseph Wesley **H.** (1801–1870) și Fletcher H. (1806–1877), punând bazele casei editoriale Harper & Brothers, care își va extinde activitatea și în domeniul publicisticii, inițiind editarea a numeroase reviste.

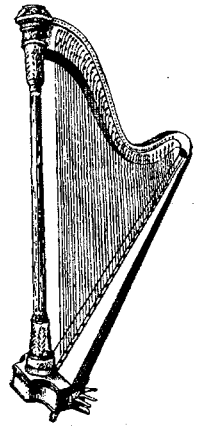

Harpă

Una dintre cele trei Harpii

Harrisburg. Capitoliul

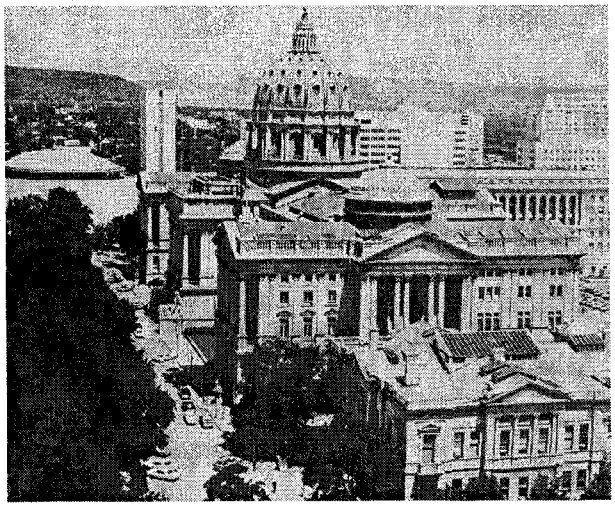

HARPER [hạ:rpə], **Heather** (n. 1930), soprană irlandeză. Repertoriu de operă (clasică, romantică, modernă), pe mari scene ale lumii. Ca solistă de concert, a abordat atât genul oratoriului baroc-clasic, cât și creația modernă (în special B. Britten).

HARPERS FERRY [hạ:pərz feri], oraș în E S.U.A. (Virginia de Vest), la confluența râurilor Shenandoah și Potomac, la 88 km NV de Washington; 308 loc. (1990). Parc național istoric. Atacul abolioniștilor, conduși de John Brown, asupra arsenalului orașului (16–18 oct. 1859) a constituit una dintre primele acțiuni premergătoare Războiului de Secesiune.

HARPIGNIES [arpiñẹ], **Henri** (1819–1916), pictor și acuarelist francez. Influențat de Corot și de Școala de la Barbizon, se face cunoscut prin compozițiile sale peisagistice.

HARPII (în mitologia greacă), divinități răufăcătoare. Fiicele lui Thaumas și ale oceanidei Electra, trei la număr (Aelo, Celeno și Ocipete). Înfățișate ca monștri feminini înaripați sau ca păsări de pradă cu cap de femeie. La Homer, apar ca personificări ale vârtejurilor și uraganelor. ✦ Fig. (La sg.) Femeie hrăpăreață, arțăgoasă și rea.

HARP|ST, -Ă (< *harpă;* fr.) s. m. și f. Persoană care cântă la harpă.

HARPỌN (< fr.) s. n. Unealtă în formă de lance, formată dintr-o bară din metal sau din lemn și un vârf metalic în formă de săgeată, atașată unei frânghii lungi și folosită pentru vânarea animalelor marine mari. La **h.** moderne, vârful este prevăzut cu aripioare care se deschid sau cu o grenadă ce explodează în corpul animalului.

HARRIMAN [hærimən], **William Averell** (1891–1986), finanțist și om politic american. Ambasadorul S.U.A. la Moscova (1943–1946). Ambasador itinerant al Planului Marshall de redresare economică a Europei Occidentale postbelice. A negociat cu U.R.S.S. Tratatul privind încetarea experiențelor nucleare (Moscova, 1963).

HARRIS [hæris], **Richard** (n. 1932), actor britanic. Unul dintre reprezentanții generației de actori ai anilor '60, ai tinerilor furioși și rebeli („Viața sportivă", „Deșertul roșu", „Cromwell", „Camelot").

HARRIS [hæris], **Wilson** (n. 1921), scriitor caraibian de limbă engleză. Stabilit la Londra (1959). Romane cu tematică socială, proiectate pe fundalul mirificei naturi din Guyana („Lunga călătorie a lui Qudin", „Inima țării", „Ochiul sperietorii de păsări", „Sala de așteptare"). Versuri („Eternitate prin renaștere").

HARRIS [hæris], **Zellig Sabbetai** (n. 1909), lingvist american originar din Ucraina. Stabilit în S.U.A. (1913). Inițial adept al teoriei distributive, promovată de *L. Bloomfield*, elaborează ulterior metoda transformațională („Scrieri de lingvistică structurală și transformațională", „Studii de sintaxă").

HARRISBURG [hærisbərg], oraș în NE S.U.A., pe râul Susquehanna, centrul ad-tiv al statului Pennsylvania;

54,3 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Siderurgie. Constr. de avioane și strunguri; produse electrotehnice, textile și alim.; prelucr. lemnului. Capitoliul (81,60 m înălțime), construit în 1906 după planurile lui J.M. Houston, asemănătoare bazilicii Sf. Petru din Roma. Întemeiat în c. 1718.

HARRISON [hærisən], **John** (1693–1776), inventator britanic. A realizat un pendul pentru corectarea neregularităților ce intervin în funcționarea ceasurilor datorită variației de temperatură (1726) și un cronometru marin pentru determinarea longitudinii (1736).

HARRISON [hærisən], **Rex** (pseud. lui *Reginald Carey Harrison*) (1908–1990), actor american de teatru și film de origine engleză. Distincția masculină, umorul și ironia tipic anglo-saxone îl impun în „Citadela", „Anna și regele Siamului", „Fantoma și doamna Muir", „Agonie și extaz". Premiul Oscar: 1964 („My Fair Lady").

HARRISON [hærisən], **Wallace K(irkman)** (1895–1981), arhitect american. Reprezentant al funcționalismului. A colaborat la realizarea unor construcții reprezentative (Rockefeller Center, Trylonul și Perisfera — construcții simbol ale Expoziției Universale de la New York, din 1939, Palatul O.N.U., Lincoln Center).

HARRIOT [hæri:ət], **Thomas** (1560–1621), matematician și astronom englez. Contribuții la teoria ecuațiilor. A introdus simbolurile matematice de inegalitate („<" — mai mic și „>" — mai mare). A observat concomitent, dar independent de Galileo Galilei, petele solare și sateliții lui Jupiter.

HARROD [hærəd], **Sir (Henry) Roy (Forbes)** (1900–1978), economist britanic. Prof. univ. la Oxford. Continuator al lui Keynes. Lucrări privind condițiile ce favorizează creșterea economică armonioasă în economia de piață și factorii de instabilitate care o pot perturba („Spre o teorie a dinamicii economice", „Economia internațională", „Dolarul", „Moneda").

Rex Harrison

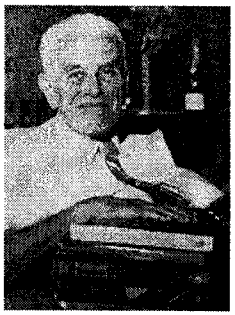

John C. Harsanyi

HARSANYI [hærʃəni], **John C.** (n. 1920), matematician și profesor de conducerea afacerilor american de origine maghiară. Prof. univ. la Sydney, Detroit, Berkeley și Stanford. Lucrări de pionierat în domeniul *teoriei jocurilor,* cu aplicații în economie („Contribuții la teoria jocului" și „Comportament rațional și echilibrul afacerilor"). Premiul Nobel pentru economie (1994), împreună cu J.F. Nash și R. Selten.

HARSANYI [hærʃəni], **Tibor** (1898–1954), pianist și compozitor francez de origine maghiară. Elev al lui B. Bartók și Z. Kodály. Face parte din grupul ce reunește muzicieni originari din E Europei, numit Școala de la Paris. Stil sintetizând elementele folclorice și tendințele neoclasice. Balete („Șota Rustaveli"), opere, muzică simfonică și de cameră, de scenă și de film.

HARȘA (HARSHAVARDHANA), conducător al statului din N Indiei (c. 606/607–647), care, prin cuceriri, a pus bazele unui mare imperiu, cuprinzând Valea Gangelui, Orissa și o parte a Indiei Centrale, cu capitala la Kanauj. Cunoscut ca literat și protector al artelor.

HART [ha:t], **Herbert Lionel Adolphus** (1907–1992), filozof britanic. Împreună cu J.L. Austin, a promovat curentul de filozofie analitică de la Oxford. Contribuții la filozofia dreptului, lucrările sale conținând reflecții asupra naturii dreptului și a relațiilor acestuia cu morala („Ideea de libertate", „Pedeapsă și responsabilitate").

HARTĂ (< ngr.) s. f. **1.** Reprezentare grafică convențională (totală sau parțială) pe un plan a suprafeței terestre, generalizată și micșorată conform unei anumite scări de proporție și întocmită pe baza unei *proiecții cartografice.* În funcție de scară, se deosebesc: *h. topografice* (la scări mai mari de 1 : 200 000), *h. topografice de ansamblu* (la scări mijlocii, cuprinse între 1 : 200 000 și 1 : 500 000) și *h. de ansamblu* (la scări mai mici de 1 : 500 000). După conținut, se deosebesc: *h. topografice (chorografice),* ce pot fi în relief, hidrografice, batimetrice, planimetrice ș.a. și *h. speciale (tematice),* ce pot fi geologice, pedologice, orografice, climatice, hidrografice, istorice, etnografice etc.; mai multe **h.** grupate formează un *atlas.* În funcție de utilizare, se deosebesc **h.** didactice, turistice, de navigație etc. **H.** reprezintă metoda de bază a reprezentării în spațiu și la scară a fenomenelor geografice și servește pentru analize spațiale și sinteze geografice. ✧ *H. sinoptică* = **h.** executată din șase în șase ore, pe care sunt înscrise, prin cifre și simboluri, datele meteorologice măsurate la fiecare stație sinoptică a unei regiuni geografice la ora respectivă de observație. Constituie cel mai important material sinoptic în elaborarea prevederii timpului. *H. geologică* = **h.** topografică a unei suprafețe din scoarța Pământului, pe care este reprezentată răspândirea formațiunilor geologice de diferite vârste (prin culori și hașuri standardizate), precum și poziția și raporturile lor spațiale (falii, axe de cute, limite stratigrafice etc.). În funcție de problemele speciale pe care le reprezintă, se deosebesc următoarele tipuri de *h.g.:* hidrogeologică, litofacială, paleogeografică, metalogenetică, geotectonică, pedologică. *H. hidrogeologică* = **h.** pe care sunt reprezentate repartiția, proprietățile fizice și chimice și condițiile de zăcământ ale apelor subterane. *H. lingvistică* = **h.** care înregistrează repartiția pe un teritoriu dat a unui fenomen de limbă. **2.** *H. genetică* = schema dispunerii în cromozom a locurilor mutabile, alcătuită pe baza rezultatelor experiențelor de recombinare genetică.

HARTE [ha:rt], **Bret** (pseud. lui *Francis Brett* **H.**) (1836–1902), scriitor american. A introdus în literatura americană exotismul Vestului și culoarea locală. Povestiri în care relatează aventurile locuitorilor de la frontieră, amalgam de realism și sentimentalism („Norocel din Roaring Camp"). Poeme („Limbajul fără ocolișuri al sincerului James", cunoscut îndeosebi sub titlul „Chinezul păgân").

HARTFORD [ha:rtfərd], oraș în NE S.U.A., pe fl. Connecticut, centrul ad-tiv al statului Connecticut; 136,7 mii

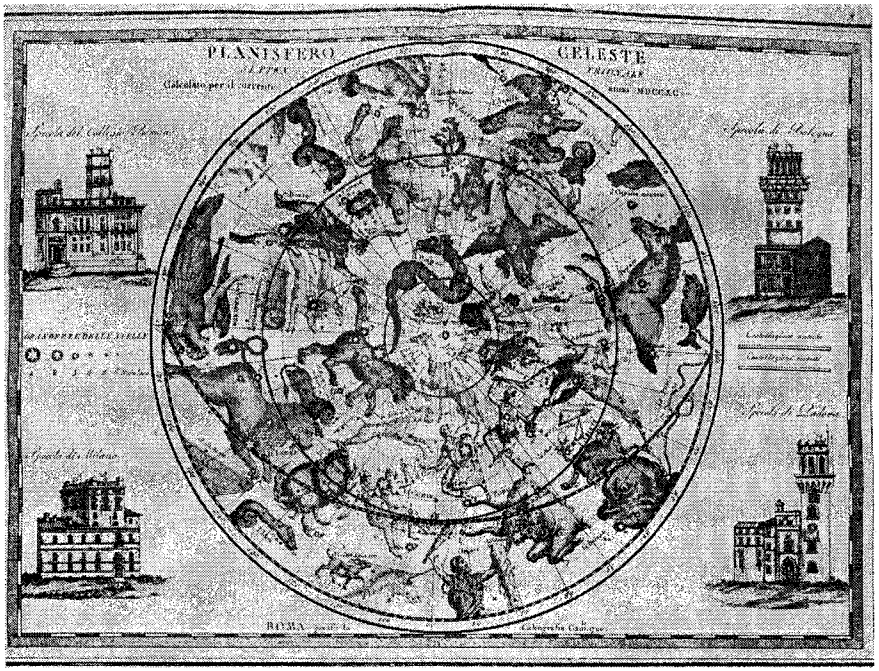

Harta cerului (zona septentrională) realizată în 1790 de Giovanni Maria Cassini

Harta lumii întocmită de Andrea Cellarius în 1661 pe baza elementelor furnizate de lucrarea lui Ptolemeu, „Geographia"

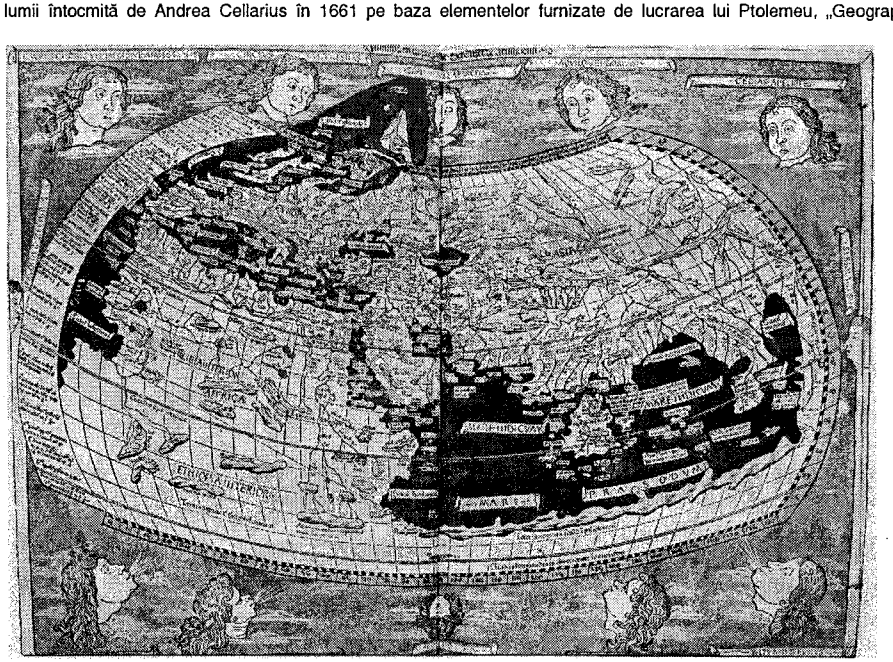

Harta Europei (autor: Willem Janszoon Blaeu) apărută la Amsterdam în 1645

Harta României (1938)

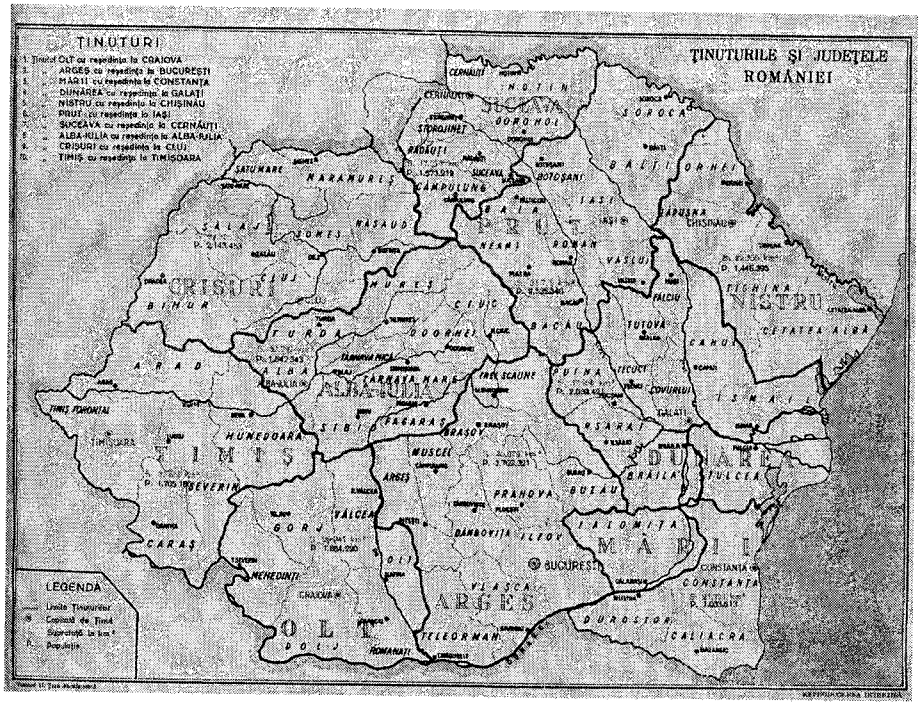

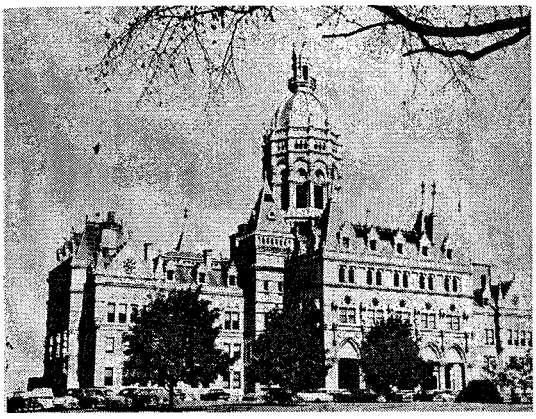

Hartford. Palatul administrativ

loc. (1994). Port fluvial. Nod de comunicații. Centru ind., financiar și cultural al Noii Anglii. Metalurgie. Constr. de utilaj ind., armament, piese pentru avioane și automobile, mașini-unelte, motoare; mecanică fină, produse electrotehnice. Instrumente muzicale. Ind. hârtiei, poligrafică și alim. Palat administrativ în stil colonial (1796). Muzeul „Mark Twain". Colegii din sec. 19. Întemeiat ca fort (1633).

HARTLEY [ha:tli], **Sir Charles Augustus** (1825–1915), inginer britanic. Între 1858 și 1861 a lucrat la modernizarea portului Sulina. A întocmit planuri de amenajare pentru mari porturi (Trieste, Odessa, Constanța) și fluvii (Don, Gange). Op. pr.: „Descrierea Deltei Dunării și lucrările ei", „Navigația internă în Europa". M. de onoare al Acad. Române (1907).

HARTLEY [ha:tli], **David** (1705–1757), filozof, medic și psiholog britanic. A încercat, prin teoria sa materialist-mecanicistă a „vibrației", să explice originea fenomenelor psihice. Fondator al *asociaționismului* în psihologie („Reflecții despre om, structura, îndatoririle și speranțele sale").

HARTLEY [ha:tli], **Leslie Poles** (1895–1972), scriitor englez. Povestiri („Spaime nocturne") și bildungsromane (trilogia „Eustace și Hilda") axate pe ideea rolului memoriei în maturizarea individului. Critică literară („Responsabilitatea romancierului").

HARTLEY [ha:rtli], **Ralph Windon Lyon** (1888–?), fizician american. Studii și cercetări privind circuitele electrice și electronice. A demonstrat (1927) cum poate fi măsurată informația, unitatea de măsură pentru informație (bitul) purtând mult timp numele său.

HARTLINE [ha:rtlain], **Haldan Keffer** (1903–1983), neurofiziolog american. Prof. univ. la Pasadena, Baltimore, New York. Cercetări în domeniul neurofiziologiei vederii (potențialele bioelectrice ale unor celule nervoase ale retinei). Contribuții privind percepția retiniană colorată. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1967), împreună cu R. Granit și G. Wald.

HARTMAN [ha:rtma:n], **Johannes Franz** (1865–1936), astrofizician german. Prof. univ. la Göttingen. Lucrări de spectroscopie. A construit (1899) un microfotometru, care-i poartă numele și a inventat (1904) spectrocomparatorul.

HARTMANN [ha:rtma:n], **Eduard von** (1842–1906), filozof monist german. În concepția sa, un „realism transcendental" susține „inconștientul" ca bază a ordinii cosmice și a vieții psihice a individului („Filozofia inconștientului"). Contribuții în estetică, etică, axiologie („Estetica", „Fenomenologia conștiinței etice").

HARTMANN [ha:rtma:n], **Nicolai** (1882–1950), filozof german. Prof. univ. la Marburg, Köln, Berlin și Göttingen. Influențat inițial de neokantianism, devine ulterior adept al fenomenologiei lui Husserl. Întemeietor al unui sistem ontologic în care realitatea prezintă mai multe niveluri (anorganic, organic, psihic și spiritual) ordonate pe categorii fundamentale („Bazele ontologiei"). Contribuții în axiologie și filozofia culturii („Estetica", „Etica").

HARTMANN VON AUE [ha:rtma:n fon aue] (c. 1170–c. 1220), poet german. Unul dintre clasicii literaturii germane de curte. Romane versificate („Büchlein") și poeme cavalerești, cu teme inspirate din ciclul „Mesei rotunde" („Erek", „Iwein"), uneori cu tentă religioasă („Sărmanul Heinrich").

HARTSOEKER [hartsökər] (**HARTSOECKER**), **Nicolas** (1656–1725), medic olandez. Prof. univ. la Düsseldorf. A perfecționat unele instrumente optice (telescopul, microscopul — cu ajutorul căruia a descoperit spermatozoizii). Studii în domeniul magnetismului.

HARTULARY-DARCLÉE, Ion v. **Darclée (2)**.

HARTUNG [hartuŋ], **Hans** (1904–1989), pictor și grafician francez de origine germană. Unul dintre principalii reprezentanți ai artei abstracte. Manieră caracterizată prin grafismul petelor mari de tuș, care se detașează pe un fond luminos de culoare („T 35–1").

HARTZENBUSCH [ha:rtsebu:ʃ], **Juan Eugenio** (pe numele adevărat *Juan Eugenio Hartzenbusch y Martinez*) (1806–1880), dramaturg, poet și erudit spaniol. Reprezentant de seamă al teatrului romantic; piesele sale se impun printr-o ingenioasă structură scenică și eleganță formală („Viață întru onoare", „Arhiducesa", „Flaconul vrăjit", „Amanții din Teruel" — capodopera sa). Versuri.

HARȚAG s. n. v. **arțag**.

HĂRÛN AR-RAȘID, calif arab (786–809) din dinastia Abbasizilor. În

Haldan Keffer Hartline

Nicolai Hartmann

Suzuki Harunobu: „Îndrăgostiți sub ninsoare"

timpul lungii sale domnii, califatul (cu capitala la Bagdad) cunoaște o epocă de dezvoltare economică, politică și culturală, în pofida necurmatelor războaie cu bizantinii (791–809), cele mai multe victorioase. A stabilit relații cu Imperiul Chinez și, se pare, cu împăratul Carol cel Mare. Curtea sa, aflată un timp sub influența vizirilor de origine persană, era renumită prin bogăție și pentru rafinamentul și valoarea intelectualilor pe care-i adăpostea. Apare ca personaj principal în „O mie și una de nopți".

HARUNOBU Suzuki (c. 1725—1770), pictor și xilogravor japonez din școala Ukiyo-e. Lucrări cu un colorit delicat, înfățișând îndeosebi copii actori, femei cu siluete zvelte și grațioase („Tânără femeie cântând din flaut", „Femeie pe punte", „Fată dezvelind lăstari de bambus de sub zăpadă", „Îndrăgostiți sub ninsoare", „Plimbare pe malul râului", „Plimbare în ploaie", „Femeie în luptă cu vântul", ciclul „Opt vederi de interior"). A contribuit la perfecționarea tehnicii stampei în mai multe culori, mărind numărul clișeelor în lemn de la trei la șapte-opt pentru fiecare culoare.

HAR US NUUR (CHAR US NUUR), lac în V Mongoliei, alcătuit din două bazine lacustre, situat la 1 157 m alt., la poalele M-ților Altaiul Mongol. Supr.: 1,49 mii km^2. Ad.: 4–5 m. În el se varsă râul Kobdo (Chovd).

HARUSPICIU (< lat.) s. m. și n. (În Roma antică) **1.** S. m. Preot care îndeplinea ritualul interpretării viitorului prin examinarea măruntaielor animalelor sacrificate. **2.** S. n. (La pl.) Ritual divinatoriu cu scopul de a interpreta voința zeilor după anumite semne din natură (fulgere, trăznete, cutremure) sau după aspectul măruntaielor animalelor sacrificate.

HARVARD [hạ:rvərd], universitate americană privată, acreditată, una dintre cele mai importante și mai bine dotate instituții educaționale din lume, fundată în 1636 de John Harvard, la Cambridge (Massachusetts). Bibliotecă universitară impresionantă, cuprinzând c. 9 mil. volume și broșuri (anual, biblioteca se îmbogățește cu c. 175 000 volume și 50 000 numere de periodice).

HARVEY [ạrvei], **Jean-Charles** (1891–1967), scriitor canadian de limbă franceză. Exponent al nonconformismului, a scris nuvele („Omul care merge", „Sébastien-Pierre") și un roman („Semi-civilizații") interzis de Bisericã. A manifestat o atitudine anticomunistă („Paradisul de nisip"). S-a pronunțat împotriva separatismului Québec-ului.

HARVEY [hạ:vi], **Laurence** (pseud. lui *Larry Skikne*) (1928–1973), actor și regizor britanic de teatru și film, de origine lituaniană. Talentat interpret al teatrului shakespearian („Romeo și Julieta"). Se remarcă prin incisivitatea și consistența dramatică a jocului; interpretează în film personaje ardente, marcate de o vibrantă spiritualitate artistică („Drumul spre înalta societate", „Vară și fum", „Robii", „Darling").

HARVEY [hạ:vi], **William** (1578—1657), medic englez. Fondatorul fiziologiei moderne. A descris (1628) circulația sangvină („De Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus"). Contribuții în domeniul embriologiei (formarea fetusului la mamifere).

HARWELL [hạ:uel], localitate în Marea Britanie (Anglia), la S de Oxford; c. 1,5 mii loc. Aici se află primul reactor nuclear din Marea Britanie, dat în funcțiune în 1947. Centru de cercetări atomice.

HARYANA, stat în NV Indiei, în bazinul superior al râului Yamuna; 44,2 mii km^2; 17,9 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Chandigarh.* Cereale (porumb, mei, orez). Creșterea animalelor. Zahăr.

HARZ [harts], masiv muntos hercinic în partea central-nordică a Germaniei, între Saale și Weser, alcătuit din cuarțite, granite și șisturi cristaline. Platou ondulat cu alt. de 300–900 m. Alt. max.: 1 142 m (vf. Brocken). Lungime: 90 km. Climă rece și umedă. Expl. de cupru, argint, zinc, plumb, fier. Creșterea animalelor. Turism; sporturi de iarnă. Parc natural.

HASA, Al ~, regiune naturală în E Arabiei Saudite, la G. Persic; c. 107 mii

William Harvey

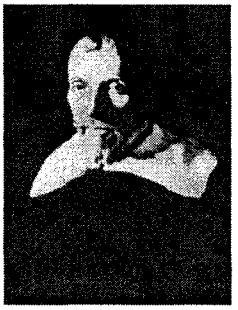

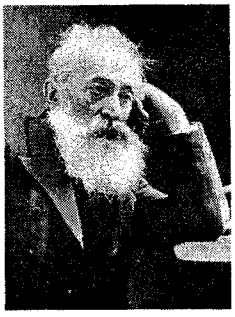

Bogdan-Petriceicu Hasdeu

Iulia Hasdeu

km^2. Oraşe pr.: Al-Hufūf, Ad-Dammām. Relief de câmpie deşertică cu oaze. Mari expl. de petrol (Ghawar, Abqaiq) şi sare. Orez, grâu, smochini, curmali, legume. Creşterea animalelor (oi, cămile, catâri).

HASDEU 1. Bogdan-Petriceicu H. (1838–1907, n. Cristineşti, Hotin), scriitor, lingvist, filolog, folclorist şi istoric român. Acad. (1877), prof. univ. la Bucureşti. Spirit enciclopedic. A condus numeroase publicaţii satirice („Aghiuţă", „Satyrul"), istorice („Columna lui Traian", „Arhiva istorică a României"), literar-culturale („Revista nouă"). Director al Arhivelor Statului (1876–1900). Militant unionist, antidinastic, antijunimist. Versuri romantice de inspiraţie socială şi fantastică („Sarcasm şi ideal"); proză de notaţie realistă, cu puternice influenţe livreşti („Duduca Mamuca") sau de evocare a trecutului („Ursita"); drama istorică în versuri „Răzvan şi Vidra", prima reuşită a genului din literatura română; comedia „Trei crai de la Răsărit", satiră a stricătorilor de limbă. Întemeietor al lingvisticii, filologiei şi lexicografiei ştiinţifice româneşti. Primul lingvist român care a folosit larg metoda comparativ-istorică („Principii de filologie comparativă ario-europea") şi care a atras atenţia asupra substratului dacic („Perit-au dacii?"). A formulat, pentru întâia oară, în mod argumentat, teoria circulaţiei cuvintelor. A proiectat un vast dicţionar al limbii române („Etymologicum Magnum Romaniae", elaborat până la cuvântul *bărbat*), conceput ca o enciclopedie a traiului, credinţelor şi psihologiei poporului român, punând la temelia lui limba vie; a realizat, prin corespondenţă, prima anchetă dialectală din România. Unul dintre fondatorii folcloristicii comparate în România, a studiat geneza motivelor (vol. II din „Cuvinte din bătrâni"). A pus bazele filologiei ştiinţifice româneşti prin precizarea unor metode şi principii de studiu care preconizau publicarea integrală a documentelor, însoţite de un comentariu filologic şi istoric. Bun cunoscător al limbilor slave, a publicat documente slavone, ruseşti, sârbeşti şi polone privind istoria Ţărilor Române. Admirator al lui Bălcescu, a scris în formula romantică a acestuia monografia „Ion-Vodă cel Cumplit" şi „Istoria critică a românilor". Spre sfârşitul vieţii, zdruncinat de moartea fiicei sale, Iulia, a cultivat spiritismul („Sic cogito"). **2. Iulia H.** (1869–1888, n. Bucureşti), poetă română de limbă franceză. Fiica lui **H. (1).** Satire, meditaţii, comedii şi drame pline de sensibilitate („Opere postume").

HASDRUBAL, numele mai multor generali cartaginezi. Mai importanţi: **1. H.** (sec. 3 î.Hr.). Fratele lui Hannibal. Înfrânt şi ucis de romani în cel de-al doilea război punic, în bătălia de pe râul Metaurus (207 î.Hr.). **2. H.** (sec. 2. î.Hr.), apărător al Cartaginei în timpul celui de-al treilea război punic (149–146 î.Hr.).

HAŠEK [haʃek], **Jaroslav** (1883–1923), scriitor ceh. Autorul popularului roman cu accente satirice şi antimilitariste „Peripeţiile bravului soldat Švejk". Povestiri umoristice.

HASELBÖCK [hazelbök], familie de muzicieni austrieci: **1. Hans H.** (n. 1928), organist, compozitor şi muzicolog. Organist la Viena (Dominikanerkirche). Studii despre Wagner şi istoria orgii în Austria Inferioară. Muzică religioasă. **2. Martin H.** (n. 1954), organist şi muzicolog. Fiul lui **H. (1).** Studii la Viena şi Paris (între profesori, Mihai Rădulescu). Premii internaţionale. Integrale pe disc ale muzicii pentru orgă de Bach şi Liszt.

HASENCLEVER [hazənklevər], **Walter** (1890–1940), dramaturg german. Piesele sale, în manieră expresionistă, reflectă revolta tinerei intelectualităţi germane împotriva valorilor sociale din primele decenii ale sec. 20, considerate perimate („Fiul", „Salvatorul", „Fiinţele umane"). Romane („Greşeală şi pasiune").

HASIDISM s. n. **1.** Nume dat unor curente mistice ebraice apărute în Germania (sec. 12–14). **2.** Mişcare fondată în Polonia (1736), de Israel ben Eliezer, cunoscut sub numele de Baal Şem Tov, cu o mare răspândire în Europa Răsăriteană. A intrat în conflict cu rabinismul oficial. După cel de-al doilea război mondial, dezvoltată în forme particulare, a fost reprezentată de M. *Buber* şi A.J. Heschel. Pune accentul pe asceză, studiul savant al „Torei" şi „Talmudului", pe atmosfera de cântece, joc şi bucurie a celor simpli, capabili să-l întâmpine şi să se apropie de Dumnezeu.

HASKALA (< ebr. *haskalah* „educaţie, cultură"), mişcare intelectuală ebraică, de inspiraţie iluministă, apărută în Germania (1770). Răspândită şi în alte ţări din Europa la sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19, este considerată precursoare a sionismului. Principalul exponent a fost *Moses Mendelssohn.*

HASKIL, Clara (1895–1960, n. Bucureşti), pianistă elveţiană de origine

Jaroslav Hašek

Clara Haskil

română. Stabilită în Elveţia (1942). Elevă a lui A. Cortot şi I. Paderewski. Remarcabilă interpretă a muzicii lui Scarlatti, Mozart, Beethoven. A cântat în formaţii de muzică de cameră cu G. Enescu, D. Lipatti, E. Ysaye, P. Casals, A. Grumiaux. Consacrată prin repertoriul romantic, interpretat cu o rară sobrietate şi intensitate.

HASKOVO, oraş în S Bulgariei; 80,8 mii loc. (1993). Constr. de maşini (utilaje chimice, alim. şi pentru tutun), filaturi de mătase, combinat textil, ţigarete. Centru agricol (tutun, trandafiri). Staţiune balneoclimaterică.

HASMAŢUCHI (< tc.) s. m. (BOT.) Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori albe, frunze divizate, plăcut mirositoare, folosite drept condiment *(Anthriscus cerefolium).* Originară din V Asiei.

HASNAŞ, Irina (n. 1954, Bucureşti), compozitoare română. Lucrări pentru formaţii instrumentale („Vocile Mioriţei", „Polichromii", „Evolutio"), precum şi lieduri pentru voce şi ansamblu orchestral (pe versuri de Ion Barbu şi Nichita Stănescu).

HASPEL [haʃpel] (cuv. germ.) s. n. Dispozitiv de formă cilindrică, format dintr-unul sau două tambure acţionate cu ajutorul unei manivele (în minerit, electric sau prin presiunea aerului). Este folosit pentru rularea, respectiv, derularea firelor, fibrelor, sârmelor etc., ridicarea, respectiv, coborârea, unor greutăţi sau în tăbăcărie pentru prelucrarea pieilor.

HASSALL [hæsl], **Arthur Hill** (1817–1894), medic britanic. A descris, printre primii, formaţiunile celulare prezente în structura timusului *(corpusculii lui H.).*

HASSAN II (n. 1929), rege al Marocului (din 1961). În 1961–1963 şi 1965–1967 a îndeplinit şi funcţia de şef al guvernului. Rol activ în negocierea conflictului arabo-israelian. I-a sprijinit pe Aliaţi în *Războiul din Golf* (1990–1991).

HASSE [hasə], **Johann Adolph** (1699–1783), compozitor german. Carieră internaţională (mai ales în Italia). Reprezentant al operei *seria napoletană,* a precizat forma ariei *da capo,* pe care a îmbogăţit-o prin expresivitatea motivic-concertantă a partiturii instrumentale. A compus c. 60 de opere („Antioh", „Atalanta", „Didona părăsită", „Soliman"), muzică religioasă (11 oratorii, un Recviem, mise, motete) şi

Hassan II

instrumentală (concerte, sonate solo şi trio-sonate).

HASSEL [hasəl], **Odd** (1897–1981), chimist norvegian. Prof. univ. la Oslo. Cercetări în domeniul izomeriei ciclohexanului, contribuind astfel la dezvoltarea unui nou domeniu de studiu în chimia organică, analiza conformaţională. Premiul Nobel pentru chimie (1969), împreună cu D. Barton.

HASSELT [haselt; aselt], oraş în NE Belgiei, pe Demer, la 68 km E de Bruxelles; 67,5 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini agricole; produse electronice, chimice, ceramice şi alim. (vinuri, alcooluri). Manufacturi de tutun. Biserica St. Quentin (sec. 13), primărie (sec. 17). Statut de oraş din 1232.

HASSI MESSAOUD [hasi mesaud], oraş în partea de NE a Algeriei, mare centru de expl. a petrolului (din 1956), legat prin conducte (pipe-line) cu Béjaïa, Alger, Arzew şi Skikda.

HASSI R'MEL, oraş în partea de N a Algeriei, la NV de Ghardaïa, în arealul căruia se exploatează gaze naturale, transportate prin gazoducte la Arzew, Alger şi Ouahran.

HASSIUM (< n. pr. *Hessen*) s. n. Element chimic (Hs.; nr. at. 108) transuranic. A fost descoperit în 1984.

Odd Hassel

HASSLER [haslər], **Hans Leo** (1564–1612), organist şi compozitor german. Primul muzician german care a studiat în Italia (cu A. şi G. Gabrieli). A preluat stilul maeştrilor italieni, imprimându-i însă trăsături proprii: legătura cu dansul (uneori popular), afirmarea accentului măsurat (în contrast cu modurile ritmice) şi a caracterului major-minor (distanţându-se de modurile medievale). A compus muzică sacră şi profană (motete, mise, madrigaluri etc.).

HASTINGS [heistiŋz], oraş în SE Marii Britanii (Anglia), port la Marea Mânecii; 78,1 mii loc. (1991). Şantier naval. Pescuit. Staţiune balneară renumită (din 1872). Celebru turneu de şah (1920). Ruine ale unui castel din sec. 11. Aici, la 14 oct. 1066, armata normandă, condusă de Wilhelm Cuceritorul, a obţinut o victorie hotărâtoare asupra anglo-saxonilor lui Harold II, cuceritorul normand devenind rege al Angliei (William I).

HASTINGS [heistiŋz], **Warren** (1732–1818), administrator colonial britanic. În serviciul Companiei Indiilor Orientale (din 1750); guvernator al Bengalului (1772–1773) şi guvernator general al Indiei (1773–1785). A introdus un program de reforme financiare şi a încercat să protejeze civilizaţia şi cultura indiană. Acuzat de administrare frauduloasă, s-a întors în ţară, unde, în urma unui îndelungat şi răsunător proces (1788–1795), a fost achitat.

HAŞE (< fr.) s. n. Conservă preparată din ficat, carne de porc şi slănină.

HAŞEMIŢI, familie quraişită care îşi trage numele de la Haşim, străbunul lui Mahomed şi din care s-au desprins mai multe linii de şerifi Hasanizi, conducători la Mecca din sec. 10 până în 1924 şi, din sec. 20, regi în Hijăz (1916–1924), Siria (1920), Iraq (1921–1958) şi Iordania (din 1921).

HAŞIŞ (< fr.) s. n. Alcaloid extras dintr-o specie de cânepă exotică *(Cannabis indica),* folosit ca excitant psihic. Consumarea lui îndelungată ca drog generează dependenţă şi provoacă intoxicaţii grave.

HAŞURA (< fr.) vb. I tranz. A acoperi cu haşuri o porţiune dintr-un desen, dintr-o hartă etc.

HAŞURI (< fr.) s. f. pl. Linii paralele sau întretăiate cu ajutorul cărora se obţin semitonurile sau umbrele într-o gravură, într-un desen, sau se evidenţiază secţiunile într-un desen tehnic. ✦ Sistem de linii folosite pentru

Coloană hatorică

Regina Hatshepsut

reprezentarea reliefului pe hartă. Pantele mari de relief sunt redate prin h. dese și scurte, iar cele mici, prin h. rare și mai lungi. Regulile și metodele de realizare a hărților în h. au fost stabilite (1799) de germanul Johann Georg Lehmann.

HAT (< ucr.) s. n. Fâșie îngustă de pământ necultivat care servește drept hotar între două ogoare; răzor[1] **(1).** ✦ Mejdină; mejdie.

HATA Sahachirō (1873–1938), bacteriolog și farmacolog japonez. Prof. univ. la Tōkyō. A introdus (1909, împreună cu P. Ehrlich) salvarsanul în tratamentul sifilisului.

HATANGA, fluviu în Siberia (Federația Rusă) format prin unirea râurilor Heta și Kotui; 1 636 km. Izv. din Pod. Siberiei Centrale și se varsă în M. Laptev printr-un estuar. Pescuit. Navigație. Înghează în perioada sept.–mai.

HATANO Seiichi (1877–1950), erudit și filozof japonez. Prof. univ. la Tōkyō și Kyōto. Istoric al filozofiei și al filozofiei religiilor, puternic influențat de teologia creștină. Prin cartea sa „Timp și eternitate" introduce pentru prima dată în Japonia, într-o manieră academică, ideea de eternitate.

HATÂR (< tc.) s. n. **1.** Plăcere, poftă, plac. **2.** Favoare, concesie, serviciu.

HATCHETT [hætʃət], **Charles** (1765–1847), chimist britanic. A descoperit (1801) elementul niobiu (pe care inițial l-a numit columbiu). O serie de substanțe minerale îi poartă numele (ex. hatchettita).

HATHAWAY [hæðəuei], **Henry** (pseud. lui *Marquis Henri Leopold De Fiennes*) (1898–1985), regizor american de film. Filme de suspans și de aventuri, în care personajele negative sunt prezentate într-o manieră complexă și pitorească („Bengali", „Sărutul morții", „Niagara").

HATHAYOGA (HATHA-YOGA) subst. (REL.) Sistem de exerciții fizice și psihice în hinduism, care, prin posturi și tehnici respiratorii, ce au ca scop purificarea trupului și a spiritului, caută obținerea „eliberării" din ciclul reîncarnărilor succesive.

HATHOR (în mitologia egipteană), fiica lui Ra și mama zeului Horus. Zeiță a cerului și mamă universală, era, în același timp, zeița dragostei și a fertilității, a muzicii și a dansului, a veseliei și a bucuriei. Protectoare a femeilor și călăuză a morților. Reprezentată ca femeie cu cap de vacă sau cu un cap prelung, imaginând instrumentul muzical *sistrum,* ornat cu urechi de vacă și purtând între coarne discul solar. Identificată mai târziu cu *Isis.*

HATIȘERIF (< tc.) s. n. Decret sau ordin emis de cancelaria Porții Otomane către marii demnitari ai imperiului și către domnii Țării Românești și ai Moldovei; purta pecetea (tugra) sultanului pentru executarea întocmai.

HATMAN (< pol.) s. m. **1.** (În Evul Mediu, în Moldova) Titlu dat boierului însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri, având în același timp și funcția de pârcălab și portar al Sucevei. Este menționat documentar din 1541. **2.** (În Evul Mediu) Titlu purtat de marii comandanți ai oștilor polone și ai celor căzăcești.

HATMANU, Dan (n. 1926, Scobinți, jud. Iași), pictor și grafician român. Deși tematica preferată este cea a portretului, el abordează cu egală dezinvoltură peisajul, natura statică, scena de gen și compoziția complexă. A evoluat de la viziunea realismului tradițional, dar de factură modernă, către expresivitatea formelor stilizate, construite concis și pătrunse adesea de un umor cu accente groteși (ciclurile „Autoportret în timp", „Lașul, evocare sentimentală", „Om și sentiment").

HATORICĂ (< fr.; {s} n. pr. *Hathor*) adj. *Coloană ~* = (în arhitectura vechiului Egipt) coloană având capitelul decorat cu patru capete ale zeiței Hathor.

HATSHEPSUT [hatʃepsut], regină în Egiptul antic din dinastia 18. Fiica lui Tutmes I, căsătorită cu Tutmes II (fratele ei vitreg), alături de care a domnit (din 1512 î.Hr.). După moartea soțului (1504 î.Hr.), **H.** își asumă regența în numele moștenitorului, Tutmes III, până în 1482 î.Hr. În timpul ei a fost construit templul în terase de la Deir el-Bahri, de lângă Teba.

HATTA, Mohammad (1902–1980), om politic și economist indonezian. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională împotriva ocupației olandeze. Prim-min. (ian.–dec. 1948, 1949–1950). Oponent al politicii autoritare promovate de președintele Sukarno.

HATTERAS [hætərəs], cap pe coasta estică a Americii de Nord (în partea de E a S.U.A.), la 35°13' lat. N și 75°32' long. V, pe un perisip care separă Oc. Atlantic de laguna Pamlico. Rezervație naturală de coastă. Aici se află cel mai înalt far maritim din S.U.A. (63 m).

Dan Hatmanu: „Autoportret la Paris"

HATTȚRIA (< fr.) subst. Șopârlă de c. 50 cm lungime, de culoare măslinie, reprezentant unic al unui grup de reptile din Mezozoic, considerată adevărată „fosilă vie" *(Sphenodon punctatus)*. Trăiește în Noua Zeelandă.

HATTUSILIS (HATTUȘIL), numele a trei regi hitiți. Mai important: **H. III** (c. 1289–c. 1265 î.Hr.). A încheiat în c. 1283 î.Hr. un tratat de pace cu faraonul Ramses II (primul tratat cunoscut în istorie), prin care se fixau hotarele stăpânirii celor două state în Siria.

HATTUȘAȘ, oraș antic în centrul Asiei Mici. Devenit capitala statului hitit în timpul lui Hattusilis I (1650–1620 î.Hr.), și-a menținut acest statut până în sec. 12 î.Hr. **H.** a fost redescoperit în 1834. Azi *Boğazköy/Bogazkale* (Turcia).

HATVANI [hotvoni] **Imre** (?–1856), comandant de honvezi în timpul Revoluției de la 1848–1849 din Transilvania. În perioada tratativelor dintre români și unguri din mai 1849, de la Abrud, **H.** a ocupat și a prădat orașul; Avram Iancu a ripostat, nimicindu-i corpul de oaste la 8/20 mai 1849.

HATZIDAKIS [hatzidąkis] **(KHATZIDAKIS), George N.** (1848–1941), lingvist grec. Prof. univ. la Atena și Salonic. Studii privind greaca veche și neogreaca („Introducere în gramatica neogreacă"). A inițiat un lexicon istoric al limbii neogrecești.

HAȚEG 1. Depresiunea ~ (Țara Hațegului), depresiune tectono-erozivă cuprinsă între M-ții Retezat, Poiana Ruscăi și Sebeșului, împărțită de dealurile Dumbrava, Ploștina și Poieni în două subunități: Haței și Pui. Supr.: c. 380 km^2. În compartimentul de V (Haței) are un relief de câmpie piemontană, mărginită de dealuri și drenată de Râul Mare, iar în cel de E (Pui), o întinsă zonă piemontană străbătută de râuri paralele, colectate de Strei. În SE comunică cu Depr. Petroșani, prin pasul Merișor (756 m), în SV cu culoarul Timișului, prin Poarta de Fier a Transilvaniei (699 m), iar în N cu culoarul Mureșului, prin „poarta" de la Subcetate, pe valea Streiului. Climă răcoroasă (temp. medie anuală: 6–8°C); precipitații medii anuale în jur de 800 mm. Culturi cerealiere, pomicultură și creșterea animalelor. Menționată în *Diploma Ioaniților* (1247). Cunoscută și sub denumirea de *Haței-Pui.* **2.** Oraș în jud. Hunedoara, în depresiunea omonimă; 12 604 loc. (1998). Ind. textilă (prelucr. lânii), a conf. și de prelucr. a lemnului; produse alim. (preparate din carne și lapte, conserve din legume și fructe, bere); abator. Centru pomicol. În apropiere, în pădurea Slivuț (40 ha), se află o rezervație naturală de zimbri și cerbi. Importantă zonă etno-folclorică. Muzeu etnografic. Menționat documentar în 1315. Devenit oraș în sec. 15 și apoi oraș grăniceresc în 1764. Biserica Sf. Nicolae (sec. 19). În satul Silvașu de Sus se află mănăstirea Prislop, cu biserica Sf. Evanghelist Ioan (sec. 15).

Hatteria

Biserica Sf. Evanghelist Ioan a mănăstirii Prislop

Haței (2).

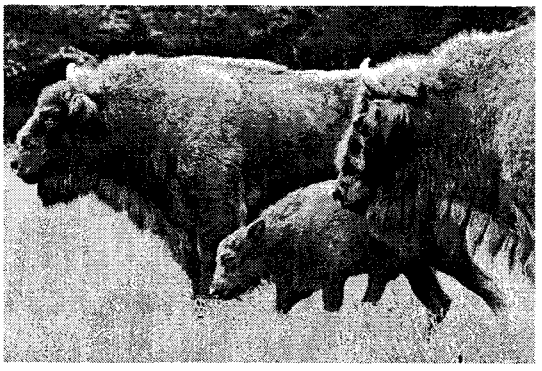

Rezervația de zimbri

HAȚEGAN, Cornel (n. 1940, satul Ohaba Mâtnic, jud. Caraș-Severin), fizician român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări în domeniul reacțiilor nucleare; a pus în evidență o nouă clasă de efecte de prag („Evidențierea

Cornel Hațegan

unei noi clase de efecte de prag", „Defectul cuantic şi matricea de ciocnire redusă").

HAŢEGANA (< n. pr. *Haţeg*) s. f. art. Dans popular românesc, răspândit în S Transilvaniei, cu ritm binar şi mişcare foarte vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans.

HAŢIEGANU 1. Emil H. (1878–1959, n. Tritenii de Sus, jud. Cluj), jurist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1945). Prof. univ. la Cluj. Membru în Consiliul Dirigent al Transilvaniei. Membru marcant al Partidului Naţional Ţărănesc. În 1940, rămas în partea ocupată a Transilvaniei, este ales în fruntea comunităţii naţionale a românilor; a fost arestat şi deţinut la Budapesta şi Győr (1944—1945). De mai multe ori ministru, ultima dată ca reprezentant al P.N.Ţ. (ministru de Stat în guvernul Groza, 1946). Deţinut politic (1948–1951). **2. Iuliu H.** (1885—1959, n. satul Dârja, jud. Cluj), medic român. Frate cu **H. (1)**. Acad. (1955), prof. univ. la Cluj, unde a creat o prestigioasă şcoală de medicină internă. Cercetări privind formele viscerale ale sifilisului („Sifilisul visceral medical"), *diverse afecţiuni ale tubului digestiv*, tulburările psihosomatice la femeie („Clinică şi patologie medicală"). Împreună cu I. Goia, a condus redactarea unui important tratat de semiologie şi patologie medicală.

HAUCH [hauk], **Johannes Carsten** (1790–1872), scriitor danez. Prof. univ. de estetică la Copenhaga. Romane istorice („O familie poloneză", Castelul de pe Rin"), drame („Onoarea pierdută şi recucerită"). Memorii.

HAUER [hauər], **Joseph Matthias** (1883–1959), compozitor şi muzicolog austriac. Opere („Salambô"), oratorii, mise, muzică simfonică şi de cameră. Promotorul sistemului serial, dezvoltat apoi de A. Schönberg.

HAUFF [hauf], **Wilhelm** (1802–1827), scriitor german. Basme inspirate din folclor („Muck cel mic", „Califul Barză"), lirică în stil popular. Nuvele cu accente de satiră social-politică („Evreul Süss"), romane istorice („Lichtenstein").

HAUG [o:g], **Gustave Émile** (1861—1927), geolog francez. Prof. univ. la Sorbona. Autor al teoriei geosinclinalelor („Tratat de geologie", „Geosinclinalele şi ariile continentale: contribuţii la studiul transgresiunilor şi regresiunilor marine").

HAUGE [haugə], **Alfred** (n. 1915), romancier norvegian. Proză inspirată de motive religioase, reflectând concepţia autorului privind tehnica de construcţie a romanului — un joc caleidoscopic de întâmplări reale şi posibile, o succesiune continuă de lumini şi umbre („Şantajul", „An fără primăvară", „Clipa eternă", „Plaja de sidef", „Leviathan").

HAUGHEY [ho:gi], **Charles James** (n. 1925), om politic irlandez. Preşedinte al partidului Fianna Fáil (1979–1992). De mai multe ori ministru, apoi prim-min. (1979–1981, mart.–dec. 1982, 1987–1992).

HAUPTMAN [hauptmən], **Herbert Aaron** (n. 1917), matematician şi cristalograf american. Studii asupra metodelor matematice pentru determinarea structurilor cristaline. Premiul Nobel pentru chimie (1985), împreună cu J. Karle.

HAUPTMANN [hauptman], **Gerhart** (1862–1946), dramaturg şi romancier german. Iniţial drame de viziune naturalistă, axate pe teme sociale pline de compasiune pentru soarta colectivităţii sau a individului strivit de indiferenţa şi impulsivitatea mediului („În zori", „Oameni singuratici", „Ţesătorii" — capodopera sa, „Cărăuşul Henschel", „Şobolanii"), apoi neoromantice şi simboliste („Clopotul scufundat", „Înălţarea la cer a Hannelei") şi de inspiraţie antică („Tetralogia Atrizilor"). Comedii de moravuri („Blana de biber"). Proză cu subiect mistic („Smintitul întru Hristos Emanuel Quint") sau păgân („Ereticul din Soana") ori autobiografic („În vârtejul vocaţiei"); poeme epopeice („Till Eulenspiegel"), nuvele („Cantonierul Thiel"); memorialistică. Premiul Nobel pentru literatură (1912).

HAUSA (< fr.) s. f. Populaţie care s-a format în Sudanul Occidental. Constituie majoritatea în Nigeria de N; mai trăieşte, de asemenea, în Niger, Camerun, Republica Central-Africană ş.a. De religie islamică; în aşezările sătesti s-a menţinut cultul naturii şi al strămoşilor. În Evul Mediu, în regiunea populată de **h.**, au existat câteva oraşe-state. La sfârşitul sec. 19, pe terit. denumit mai târziu Nigeria de Nord, şi-au făcut apariţia englezii, care, la începutul sec. 20, au ocupat această ţară. Alte zone populate de **h.** au fost cucerite de Franţa. ✧ *(Limba)* **h.** ≈ una dintre cele mai răspândite limbi din Africa (locul trei după *arabă* şi *swahili*), de origine negro-africană sau afro-asiatică. Atestată încă din sec. 14, are o bogată literatură, deocamdată doar parţial notată. Împrumuturi din arabă, din limbile negro-africane şi, mai recent, din engleză. Alfabetul arab, folosit iniţial, a fost înlocuit cu cel latin. Limbă oficială în Nigeria şi în Togo. Serveşte ca limbă comercială în toată Africa de Vest.

HAUSDORFF [hausdorf], **Felix** (1868–1942), matematician german. Prof. univ. la Bonn. Contribuţii la teoria mulţimilor şi teoria funcţiilor reale. Unul dintre creatorii fundamentelor axiomatice ale teoriei grupurilor şi ale topologiei.

HAUSER [hauzər], **Arnold** (1892—1978, n. Timişoara), sociolog şi istoric de artă britanic, de origine maghiară. Autor al unor importante lucrări de critică, în care fenomenele artistice sunt caracterizate în funcţie de contextul istorico-social („Istoria socială a artei şi literaturii", „Filozofia istoriei artei", „Sociologia artei").

HAUSER, Arnold (1929–1990, n. Braşov), prozator şi publicist german din România. Tematică îmbrăţişând probleme sociale şi de conştiinţă ale generaţiei postbelice. Romane („Îndoielnicul raport al lui Iakob Bühlman") şi proză scurtă („Zăpadă târzie", „Examen cotidian").

HAUSHOFER [haushofər], **Albrecht** (1903–1945), scriitor german. Versuri

Emil Haţieganu

Iuliu Haţieganu

Gerhart Hauptmann

(„Sonetele din Moabit") și drame de factură clasică, exprimând opoziția față de tiranie („Scipio", „Sylla", „Augustus"). Participant la Rezistența antinazistă; arestat și executat.

HAUSHOFER [haushofer], **Karl Ernst** (1869–1946), general și geograf german. Prof. univ. la München. A dezvoltat teoria geopoliticii, încercând să fundamenteze conceptul „spațiului vital", prin care a justificat politica de expansiune a Reichului nazist („Geopolitica Oceanului Pacific", „Ideea național-socialistă în lume", „Semnificația geografico-politică a frontierelor").

HAUSMANN [hausmạn], **Raoul** (1886–1971), pictor și fotograf austriac. Unul dintre fondatorii *dadaismului* la Berlin (1917). Inițiatorul revistei „Der Dada" (1919–1920). Începând cu anul 1923, folosește predilect colajul (fotografii, ilustrații, uneori chiar scrisori și poeme), urmărind să șocheze spectatorul („Critica artei").

HAUSSE (à la ~) [o:s] (expr. fr. „în creștere") **1.** Situație a pieței bursiere în care există un număr mai mare de cursuri în creștere ale valorilor cotate la bursă decât numărul celor în scădere. **2.** Tip de operațiuni bursiere cu caracter speculativ, care constau în cumpărarea de valori mobiliare și mărfuri, în perspectiva unor creșteri de prețuri (cursuri), în scopul obținerii de profituri prin revânzarea lor ulterioară, profitul obținut reprezentând diferența dintre prețul de cumpărare (mai mic) și cel de vânzare (mai mare).

HAUSSMANN [ọsman], **Georges Eugène, baron** (1809–1891), om politic și urbanist francez. Prefect al departamentului Senei (1853–1870). A realizat marile transformări ale Parisului, făcând trecerea de la orașul medieval la cel modern prin bulevarde largi, străzi noi, alinierea fațadelor, parcuri sau zone verzi și centuri concentrice.

Havaiană

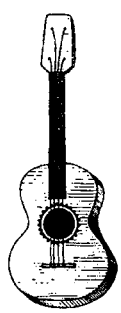

HAUSSMANN [ọsman], **Jean Michel** (1749–1824), chimist și industriaș francez. A folosit pentru prima oară procedeul de gravare litografică pentru imprimarea stofelor. A descoperit (1788) acidul picric.

HAUSTOR (< germ., engl.; {s} lat. *haustor* „cel care soarbe") s. m. (BOT.) Organ vegetal asemănător cu o ventuză, cu ajutorul căruia unele plante parazite absorb hrana din plantele parazitate (ex. la cuscută).

HAUTECOEUR [otkœr], **Louis** (1884–1973), istoric de artă francez. Prof. univ. la Caen, Paris și Geneva. Specializat în istoria picturii și arhitecturii clasice („Arhitectura clasică la Sankt Petersburg", „Istoria arhitecturii clasice în Franța", „Simbolismul cercului și al cupolei", „David"). Autor al unei monumentale „Istorii a artei".

HAUTERIVIAN [otriviạn] (n. pr. *Hauterive*), etaj al Cretacicului inferior caracterizat prin specii de amoniți, belemniți și lamelibranhiate; petrografic, este reprezentativ faciesul pelagic marno-argilos sau calcaros cu gasteropode, sau faciesul neritic de mică adâncime.

HAÜY [aüi], **René Just** (1743–1822), mineralog francez. Abate. Întemeietorul cristalografiei. A descoperit anizotropia cristalelor și a elaborat teoria structurii lor interne („Tratat de mineralogie" „Tratat de cristalografie").

HAVA (< fr.) vb. I tranz. A tăia făgașe în frontul unei lucrări miniere dintr-un zăcământ în curs de exploatare, pentru a ușura desprinderea materialului din masiv.

HAVAȚ s. n. v. **avaet.**

HAVAIANĂ (< fr.) s. f. Instrument muzical cu coarde, asemănător cu chitara. Sin. *ukulele.*

HAVALELE (< tc.) s. f. pl. (În Evul Mediu, în Țările Române) **1.** Ordine ale Porții Otomane către domnii Țărilor Române pentru executarea anumitor prestații (în bani sau în natură) în contul haraciului. **2.** Munci prestate de țărani la curțile boierești sau pentru domn.

HAVAN (< fr.) adj. invar. Care este de culoare brun-roșcat (ca aceea a tutunului).

HAVANA (LA HABANA), capitala Cubei, situată în NV țării, port la str. Florida; 2,2 mil. loc. (1994, cu suburbiile Guanabacoa, Marianao, Regla). Centrul politic, economic (peste 50% din prod. ind. a Cubei) și cultural al

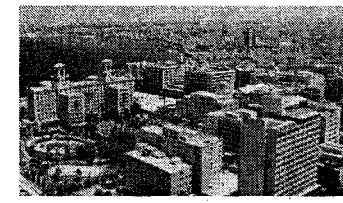

Havana. Vedere generală

Havana. Catedrala San Cristóbal

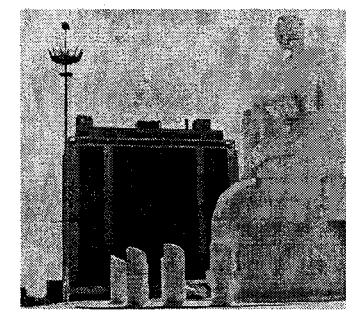

Havana. Monumentul lui José Martí

țării. Nod de comunicații. Aeroportul „José Martí". Combinat metalurgic. Rafinării de petrol. Șantiere navale. Material feroviar. Ind. chimico-farmaceutică, a conf., mobilei, încălț., poligrafică, alim. (zahăr, cafea, țigarete, conserve de fructe, produse lactate și din carne, rom). Academie de Științe. Universitate (1728). Muzeul Național și Muzeul „E. Hemingway". Fortăreață (1538). Castelul El Morro (1589–1630). Catedrala San Cristóbal (1660–1724), Palatul guvernatorilor spanioli, monumentul lui José Martí. Centru turistic. Fundată în c. 1515 de conchistadorul spaniol Diego Velásquez și mutată pe locul actual în 1519. Din 1902, capitala Cubei independente.

HAVANĂ (< fr.) s. n. Țigară de foi fabricată din tutun de calitate superioară provenit din Cuba; *p. ext.* țigară de foi.

HAVANT AND WATERLOO [hævənt end uọ:telu:], oraș în partea de S a Marii Britanii (Anglia), la NE de Portsmouth; 117,4 mii loc. (1991). Ind.

Václav Havel

electrotehnică, de prelucr. a metalelor, constr. de automobile, mase plastice și jucării. Biserică (sec. 12). Turism.

HAVAS [avas] **(Agence ~)**, prima agenție franceză de presă. Întemeiată la Paris, în 1832/5, de Charles Henri Havas (1783–1858). În 1944, a fost înlocuită de agenția *France Presse*.

HAVÂRNA, com. în jud. Botoșani, pe râul Başeu; 4 953 loc. (1998). Iazuri și heleșteie. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1795), în satul Havârna și biserica Sf. Ioan (1851), în satul Tătărășeni.

HAVEL, râu în NE Germaniei, afl. dr. al Elbei; 341 km. Izv. din Pod. Mecklenburg, străbate C. Germaniei de Nord și primește ca afl. râul Spree. Trece prin Berlin, Potsdam și Brandenburg. Navigabil. Unit prin canale cu Spree, Oder și Elba.

HAVEL [havel], **Václav** (n. 1936), om politic și scriitor ceh. Piese de teatru criticând absurditatea societății contemporane și a regimurilor totalitare („Garden Party", „Dificultatea sporită de a te concentra", „Conspiratorii", „Largo desolato") sau exprimând dezamăgirea cu privire la societatea posttotalitară („Meditații de vară"). Unul dintre întemeietorii mișcării contestatare *Carta 77*. Arestat și închis de mai multe ori în perioada 1977–1989 pentru atitudinea sa anticomunistă, timp în care elaborează „Scrisori către Olga". Președinte al Republicii Federative Cehe și Slovace (1989–1992); președinte al Republicii Cehe (din ian. 1993).

HAVERS [hævəz], **Clopton** (c. 1650/1660–1702), anatomist și medic englez. Studii asupra sistemului osos *(canalele H., sistemul H.)*. A făcut prima descriere detaliată a structurii osoase („Osteologia Nova").

HAVEZĂ (< fr.) s. f. Mașină minieră care execută operația de tăiere a unor făgașe (scobituri) în zăcămintele miniere, pentru ușurarea desprinderii materialului din masiv; este folosită în zăcămintele de roci cu duritate medie (cărbuni, sare gemă, tufuri, talc etc.); mașină de havat.

HAVIŘOV [haviriof], oraș în E Cehiei, la SE de Ostrava; 87,9 mii loc. (1996). Unul dintre pr. centre de expl. a huilei din bazinul carbonifer Ostrava-Karviná.

HAVLÍČEK-BOROVSKÝ [havlitʃek borofski], **Karel** (1821–1856), poet și publicist ceh. Unul dintre principalii promotori ai luptei naționale. Poeme satirice, antihabsburgice și anticlericale („Elegii tiroleze", „Botezul Sf. Vladimir").

HAVRÁNEK [havra:nek], **Bohuslav** (1893–1978), lingvist ceh. Specialist în slavistică. Lucrări de gramatică comparată pe baze structuraliste. Unul dintre conducătorii „Cercului lingvistic de la Praga" (1926–1950).

HAVRĂ (< tc.) s. f. Sinagogă **(2)**.

HAVRE, Le ~ [lə a:vr], oraș în NV Franței (Normandia), în estuarul Senei, la 177 km NV de Paris, port comercial și pentru călători (avanport al Parisului); 197,2 mii loc. (1990). Mare piață pentru bumbac, cafea și zahăr. Metalurgia neferoaselor. Constr. navale, de mașini grele și de automobile; prelucr. petrolului; ind. electrotehnică; produse alim. (zahăr); fabrici de ciment, filaturi și țesătorii de bumbac. Bisericile Granville-Sainte-Honorine (sec. 11) și Notre-Dame (sec. 15); Palatul de Justiție (sec. 18). Muzeu de artă, muzeu de sculptură și arheologie medievală. Institut oceanografic. Fundat în 1517.

HAVUZ (< tc.) s. n. Bazin în parcuri, scuaruri etc., construit din piatră sau din beton armat și cu fântână arteziană în interior.

HAWAII 1. Arhipelag vulcanic și coraligen în partea central-nordică a Oc. Pacific, între 19° și 28° lat. N și 155° și 178° long. V, la 3 363 km VSV de țărmul de V al S.U.A.; format din șapte insule mari și 129 mai mici; 16,8 mii km^2; 1,2 mii. loc. (1996). Nod de comunicații în N Oc. Pacific. Din 1959, al 50-lea stat al S.U.A. Centrul ad-tiv: *Honolulu*. Ins. pr.: Hawaii, Maui, Oahu, Kauai, Molokai, Lanai, Niihau etc. Relief muntos vulcanic: Mauna Kea (4 205 m), Mauna Loa (4 169 m), Kilauea (1 247 m). Climă subtropicală oceanică, cu precipitații bogate (până la 12 600 mm/an). Floră și faună endemice. Trestie de zahăr, ananas (cel mai mare exportator mondial), bananieri, arbori de cafea, tutun, sisal, orez. Artizanat. Renumite stațiuni turistice. Populat în sec. 5 de polinezieni, care au dezvoltat o cultură originală. Descoperit de spanioli în sec. 16, a fost redescoperit (1778) de căpitanul *Cook*, care a debarcat în arhipelag, denumindu-l insulele Sandwich, în onoarea primului lord al Amiralității. Începând cu 1820, au sosit misionari englezi, francezi, americani. Conflictele militare cu localnicii s-au intensificat, deși Marea Britanie, Franța și Statele Unite s-au angajat (1842–1843) să respecte independența declarată a arhipelagului. În 1849, americanii au obținut acces liber în porturile din **H.**, apoi au încheiat un tratat de reciprocitate comercială

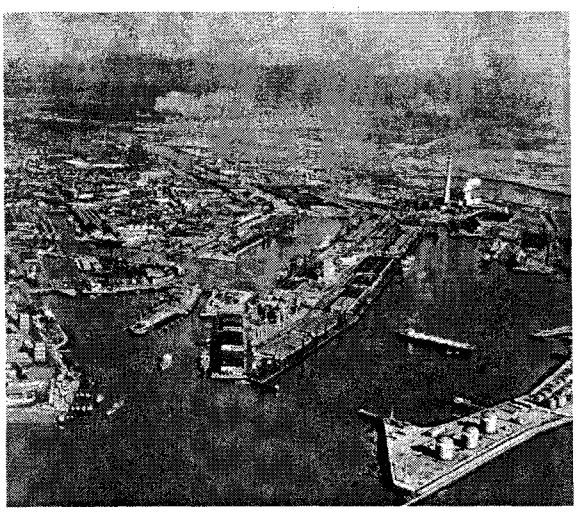

Le Havre. Vedere aeriană a portului

(1875). În 1888, Pearl Harbour a fost cedat S.U.A. În 1795, regele Kamehameha a unificat stăpânirile din arhipelag, punând bazele unei dinastii ce a cârmuit până în 1893, când a fost abolită monarhia și s-a proclamat republica (1894). În 1898, arh. H. a fost anexat de S.U.A. Centru al unei intense activități militare în timpul celui de-al doilea război mondial, după atacul japonez de la Pearl Harbour (7 dec. 1941). **2.** Cea mai mare ins. a arh. H., situată în SE acestuia; 10,4 mii km^2; Oraș pr.: *Hilo*. Relief vulcanic. Parcuri naționale (Akaka Falls, Pu'uhonua o Honaunau, Parcul național vulcanic H.).

HAWALLI, oraș în Kuwait, la 8 km SE de Al-Kuwait; 82,2 mii loc. (1995). Ind. chimică și a cimentului.

HAWKAL v. **Ibn Hawqal**.

HAWKE [hɔ:k], **Robert James Lee** (n. 1929), jurist și om politic australian. Președinte al Partidului Laburist (1973–1978, 1983–1991). Prim-min. (1983–1991).

HAWKER [hɔ:kə], companie aeronautică britanică, fundată în 1920; poartă numele unuia dintre primii săi piloți. Specializată în construcția de avioane de vânătoare („Hawker Hurricane" a devenit celebru în timpul celui de-al doilea război mondial).

Coleman Hawkins

Nathaniel Hawthorne

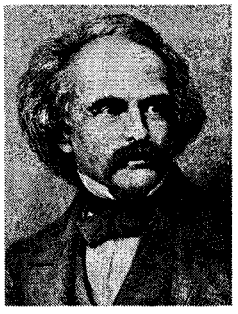

HAWKING [hɔ:kiŋ], **Stephen William** (n. 1942), fizician și matematician britanic. Prof. univ. la Cambridge. A studiat găurile negre și teoria câmpului gravitațional. Cercetări teoretice în domeniul termodinamicii, mecanicii cuantice și al relativității („De la big bang la găurile negre", „Superspațiu și supergravitație", „Găurile negre și Universurile nou născute").

HAWKINS [hɔ:kinz], **Coleman** (zis *The Bean* sau *Hawk*) (1901–1969), saxofonist și compozitor american de jaz. Se afirmă în perioada dominată de Louis Armstrong și, ca o reacție, începând din anii '30, lansează un stil personal, reușind să impună saxofonul tenor ca instrument principal în jaz. Manieră de interpretare caldă, vibrantă („Body and Soul"). A influențat decisiv saxofoniștii de swing.

HAWKINS [hɔ:kinz], **Sir John** (1532–1595), navigator englez. Pirat și comandant de flotă. Primul englez care a practicat, între 1562 și 1567, comerțul cu sclavi negri din Africa; s-a remarcat în luptele împotriva flotei spaniole (*Invincibila Armada*). A participat la expediția condusă de Fr. Drake (1595).

HAWKS [hɔ:ks], **Howard Winchester** (1896–1977), regizor, scenarist și producător american de film. Bogată filmografie (de la comedie la thriller) dominată de tema prieteniei dintre eroii aflați în situații limită și a degradării psihice a bărbatului din cauza femeii („Somnul de veci", „Domnii preferă blondele", „Rio Bravo"). Premiul Oscar: 1974 (pentru întreaga activitate).

HAWN [hɔ:n], **Goldie** (n. 1945), actriță americană de film. Interpretează, cu vervă și aplomb, roluri de blonde vaporoase, vulnerabile, zăpăcite, dar și îndrăznețe, în comedii burlești și sentimentale („Fluturii sunt liberi", „Benjamin, recrut fără voie", „O amnezie cu peripeții", „Tinerețe veșnică"). Premiul Oscar: 1969 („Floarea de cactus").

HAWORTH [hɔ:əθ], **Sir Walter Norman** (1883–1950), biochimist britanic. Prof. univ. la Durham și Birmingham. Contribuții la studiul hidraților de carbon și la sinteza vitaminei C (acidul ascorbic) (1933). Premiul Nobel pentru chimie (1937), împreună cu P. Karrer.

HAWR AL- HAMMĀR v. **Hammār**.

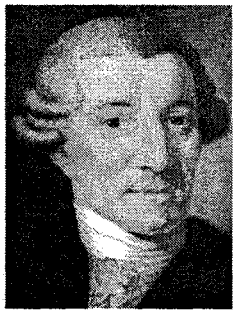

Joseph Haydn

HAWTHORNE [hɔ:θo:n], **Nathaniel** (1804–1864), scriitor american. Romane psihologice remarcabile prin acuitatea observației, forța descriptivă și valoarea simbolică („Litera stacojie" — capodopera sa, „Casa cu șapte frontoane", „Iubire la Blithedale", „Faunul de marmură").

HAWTREY [hɔ:tri], **Sir Ralph George** (1879–1975), economist britanic. Studii în domeniul financiar; a demonstrat rolul vitezei de circulație a monedei și al funcționării sistemului bancar în influențarea fluctuațiilor economice („Circulația monetară și creditul", „Capitalul și folosirea lui", „Renașterea economică", „Bilanțul plăților și nivelul vieții").

HAYA DE LA TORRE [aia de la tore], **Victor Raúl** (1895–1979), om politic peruan. A creat Alianța Populară Revoluționară Americană (1924), mișcare naționalistă cu un pronunțat caracter de stânga, opusă dominației S.U.A. și oligarhiilor militare sud-americane. A reprezentat un simbol în lupta pentru democrație și revenirea la statul de drept în Perú și în alte țări ale Americii de Sud.

HAYAM WURUK, conducător (1350–1389) al statului Madjapahit, sub titlul de rajasanagara. În timpul său, statul și-a extins puterea asupra întregului arhipelag indonezian. A construit numeroase lăcașe de cult, între care și templul din Panatara.

HAYDN [haidən] **1. Joseph H.** (1732–1809), compozitor austriac. Reprezentant al clasicismului vienez. Unul dintre cei mai fecunzi compozitori (104 simfonii, 60 de sonate, 68 cvartete de coarde, 14 mise, 13 opere etc.). Creatorul stilului clasic în muzica instrumentală. Părintele simfoniei, al sonatei, al cvartetului de coarde. Simfonii („Orologiul", „Vânătoarea", „Ursul", „Simfonia cu lovitura de timpan",

„Simfonia despărțirii"), opere („Il mondo della Luna"), oratorii („Creațiunea", „Anotimpurile"), mise, cvartete („Cvartetele ruse", „Cvartete prusace"), concerte instrumentale, piese orchestrale, muzică pentru diferite formații de cameră, prelucrări de cântece populare. **2. Michael H.** (1737–1806), compozitor austriac. Fratele lui **H. (1).** Opere, simfonii, oratorii, cantate, lieduri, lucrări instrumentale, muzică bisericească. A activat mulți ani la Oradea, ca dirijor al orchestrei episcopale.

HAYEK [heik], **Friedrich August von** (1899–1992), economist britanic de origine austriacă. Promotor al neoliberalismului (a susținut libertatea economiei în raport cu planificarea). Studii și lucrări în domeniul economiei și finanțelor („Prețurile și producția", „Individualismul economic și ordinea economică", „Drumul către servitute"). Premiul Nobel pentru economie (1974), împreună cu K.G. Myrdal.

HAYES [heiz], **Helen** (pe numele adevărat *Helen Hayes Brown*) (1900—1993), actriță americană de teatru și film. Considerată „prima doamnă" a teatrului american. Apariții în teatrele de pe Broadway („Pollyanna", „Dragă Brutus", „Cocheta", „Maria a Scoției") și în filme remarcabile („Păcatul lui Madelon Claudet", „Adio, arme!", „Aeroportul"). Un teatru de pe Broadway îi poartă numele.

HAYES [heiz], **Isaac Israel** (1832–1881), explorator american. A efectuat trei expediții în mările arctice (1853–1855, 1860–1861, 1869), în ins. Ellesmere și Groenlanda; a ajuns la concluzia că Polul Nord e înconjurat de o „mare polară deschisă" (1867).

HAYEZ, Francesco (1791–1882), pictor italian. Exponent al romantismului, se orientează spre teme istorice, realizate în tonuri vii și tușe accentuate, remarcându-se prin finețea

Friedrich August von Hayek

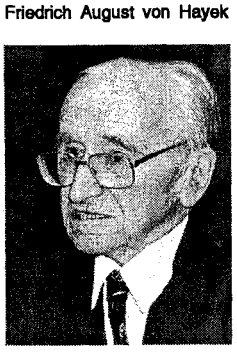

Francesco Hayez: „Vecerniile siciliene"

trăsăturilor și sobrietate („Vecerniile siciliene", „Sărutul"). Portrete („Manzoni", „Cavour").

HAYNALD [hoinald] **Lájos** (1816—1891), cardinal, om politic și botanist ungur. A desfășurat atât o activitate politică (numit diplomat în 1860), cât și una științifică, cu precădere în domeniul botanicii („De distributione geographica castanae in Hungaria", „Plantae desideratae ex flora europaea"). Filantrop. M. de onoare al Acad. Române (1883).

HAYNES [heinz], **Elwood** (1857—1925), inventator american. A proiectat și a construit (1893–1894) primul automobil din S.U.A. A descoperit (1911–1912) o serie de aliaje (de cobalt, de crom, de molibden), precum și oțelul inoxidabil (1911, brevetat în 1919).

HAYWORTH [heiuərθ], **Rita** (pe numele adevărat *Margarita Carmen Cansino*) (1918–1987), dansatoare, cântăreață și actriță americană de film. Debutează în filme polițiste și de aventuri („Numai îngerii au aripi"), muzicale („Ești cea mai frumoasă", „Modelul"). Se impune cu personaje dramatice, dovedind forță de sugestie și fascinație exotică („Roșcovana", „În noaptea asta și în toate nopțile", „Gilda").

HAZ (< tc.) s. n. **1.** Veselie. ✧ *A avea haz* = a avea farmec, a fi spiritual. *Vorbe de haz* = vorbe spirituale, glume. ✦ Însușire a unei persoane de a înveseli pe cei din jur, de a fi spiritual.

HAZARD (< fr.) s. n. **1.** Întâmplare **(2)**; *p. ext.* întâmplare neprevăzută, neașteptată ✧ *Joc de hazard* = joc de noroc. ✦ (FILOZ.) Lipsă de ordine în structura unor sisteme ca urmare a acțiunii unor factori aleatorii care nu decurg cu necesitate din respectivele sisteme. **2.** Soartă, destin.

HAZARD [azaːr], **Paul** (1878–1944), istoric literar francez. Prof. univ. la Sorbona și la Collège de France. Promotor al literaturii comparate, a întemeiat „Revue de littérature comparée", împreună cu F. Baldensperger. Sinteze („Criza conștiinței europene 1680–1715", „Gândirea europeană în sec. 18", „Istoria ilustrată a literaturii franceze", în colab. cu J. Bédier).

HAZARDA (< fr.) vb. I refl. A întreprinde ceva, bazându-se pe întâmplare și pe noroc; a risca.

HAZARDAT, -Ă (< fr.) adj. Periculos, riscant.

HAZLITT [hæzlit], **WILLIAM** (1778—1830), eseist și critic literar englez. Adept al descriptivismului. Inițiatorul criticii dramatice în Anglia, urmărind în special psihologia personajelor („Panorama teatrului englez", „Personajele din piesele lui Shakespeare", „Creația dramatică din perioada elisabetană",

Rita Hayworth

Hărman. Biserica evanghelică

„Poeții comici englezi"). Eseuri („Prima mea întâlnire cu poeții", „Despre teama de moarte", „Despre gust").

HAZLIU, -IE, (< *haz*) adj. **1.** Plin de haz, de umor; glumeț; spiritual, vesel. **2.** Atrăgător, plăcut, simpatic, nostim.

HAZNA (< tc.) s. f. **1.** (În Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) Clădire, încăpere în care se păstrau un tezaur, o sumă mai mare de bani sau alte lucruri de preț; vistierie. **2.** Bazin subteran cu dimensiuni relativ mici, folosit pentru colectarea și decantarea apelor reziduale menajere, provenite de la un număr mic de gospodării; *p. ext.* latrină.

HAZOUMÉ [azumę], **Paul** (1890–1980), scriitor de limbă franceză din Benin. Lucrări de etnografie. Este autorul primului roman istoric african („Doguicimi").

HĂBĂȘESCU, familie de boieri din Moldova. Mai important: **Grigore H.,** boier dregător (1640–1673); a condus oastea moldoveană trimisă de domnul Gheorghe Ștefan principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II, pentru a lupta împotriva polonilor (1657).

HĂBĂȘEȘTI, sat în com. Strunga, jud. Iași. Așezare eneolitică de tip Cucuteni, puternic fortificată (milen. 4 î.Hr.). Casele familiei Hăbășescu (sec. 18).

HĂGHIG, com. în jud. Covasna, pe Olt; 2 185 loc. (1998). Expl. de nisipuri cuarțoase. În satul Hăghig, menționat documentar în 1332, se află o biserică reformată (sec. 16–17).

HĂGHIMAȘ v. **Hășmaș (1).**

HĂITAȘ (< *hăitui*) s. m. Persoană care stârnește vânatul și îl gonește spre vânători; gonaci, mânător.

HĂITUI (< magh.) vb. IV tranz. **1.** A goni **(1)** vânatul. **2.** Fig. A urmări, a fugări pe cineva pentru a-i face un rău.

HĂLĂUCEȘTI, com. în jud. Iași, pe valea Siretului; 6 308 loc. (1998). Stație de c.f. Fabrică de tricotaje. Bisericile catolică, cu hramul Sf. Fecioară (ante 1762), și ortodoxă, cu hramul Sf. Voievozi (1840). Curtea boierului Al. Balș.

HĂLCHIU, com. în jud. Brașov; 5 807 loc. (1998). Creșterea bovinelor și a păsărilor. În satul Hălchiu, menționat documentar în 1335, se află o biserică din sec. 13 (azi evanghelică), refăcută în sec. 15 și 19 și o biserică ortodoxă cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1791).

HĂLMAGIU, com. în jud. Arad, pe Crișu Alb; 3 818 loc. (1998). Expl. de andezit și plumb (Brusturi). Centru pomicol. Stație de c.f. În satul Hălmagiu, menționat documentar în 1390, se află bisericile Adormirea Maicii Domnului (c. 1440, restaurată în 1974–1975) și Nașterea Maicii Domnului (1754–1760). În satul Ionești, biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (1750–1760).

HĂLMĂGEL, com. în jud. Arad; 1 804 loc. (1998). Expl. de granit. Centru de ceramică smălțuită (Târnăvița). Bisericile de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17) și Sf. Gheorghe (1835), în satul Luncșoara.

HĂMEȘIT, -Ă (< *hămesi,* vb. rar folosit) adj. (Fam.) Foarte flămând, lihnit de foame. ✦ Lacom, nesățios, nesăturat.

HĂNEȘTI, com. în jud. Botoșani, pe râul Başeu; 2 358 loc. (1998). În satul Hănești biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1802), construită de M. Sturdza, precum și un conac (1880).

HĂRĂU, com. în jud. Hunedoara, pe dr. văii Mureșului; 2 059 loc. (1998). Expl. de travertin (Banpotoc). În satul Bârsău, menționat documentar în 1440, se află biserica Sf. Nicolae (1563).

HĂRĂZI (< sl.) vb. IV tranz. **1.** (Înv. și arh.) A destina **(1).** ✦ A dedica **(1). 2.** (Înv.) A face cuiva un dar, o donație; a acorda un titlu, o distincție.

HĂRMAN, com. în jud. Brașov, pe Olt; 4 250 loc. (1998). Stație de c.f. Biserică fortificată, construită inițial în stil romanic (1280–1290), refăcută ulterior în stil gotic, azi evanghelică.

HĂRMĂLAIE (onomat.) s. f. Zgomot mare, larmă (de glasuri); zarvă, tărăboi.

HĂRNICIE (< *harnic*) s. f. Zel în muncă, sârguință. ✦ Vrednicie, destoinicie.

HĂRȚUI (< *harță*) vb. IV. **1.** Tranz. A necăji, a chinui pe cineva cu tot felul de probleme, întrebări etc.; a nu da cuiva pace; a cicăli, a sâcâi, a pisa[3]. **2.** Refl. A se lua la ceartă sau la bătaie; a se încăiera. **3.** Tranz. A desfășura atacuri repetate, de mică amploare, asupra inamicului, pentru a-i provoca neliniște și a-i împiedica deplasarea sau pregătirea unor acțiuni de luptă.

HĂRȚUIALĂ (< *hărțui*) s. f. Harță, hărțuire, încăierare.

HĂRȚUIT, -Ă (< *hărțui*) adj. Care nu este lăsat în pace, care este sâcâit, cicălit; frământat, agitat, neliniștit.

HĂȘMAȘ 1. Masiv muntos în Carpații Orientali, între M-ții Giurgeu (la N), Tarcău (la E) și Ciuc (la S) și depr. Giurgeu-Ciuc (la V); important nod orohidrografic (de aici izvorăsc

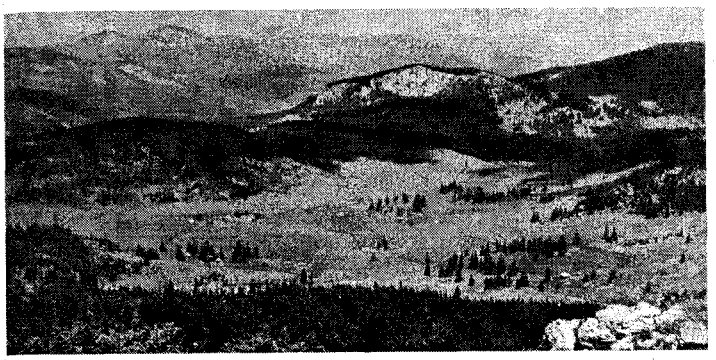

Hăşmaş (1). Vedere generală

Oltul, Mureşul, Bicazul, Trotuşul). Alcătuit din roci cristaline şi calcare jurasice. Frecvente forme carstice (doline, lapiezuri, chei). Alt. max.: 1 792 m (vf. Hăşmaşu Mare). Versanţii sunt acoperiţi cu păduri de molid. Cunoscut şi sub numele de *M-ţii Curmăturii* sau *Hăghimaş*. **2.** Com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 1 387 loc. (1998). Pomicultură. Biserică de lemn (sec. 18), în satul Agrişu Mic.

HĂŢ s. n. Parte a harnaşamentului alcătuită din curele (sau frânghii) lungi, fixate în inelele căpeţelei şi care serveşte la conducerea cailor.

HĂŢAŞ (< *hăţ*) s. m. Cal mânat cu ajutorul hăţurilor, având lângă el un lăturaş; cal de ham.

HĂŢIŞ s. n. Suprafaţă de teren invadată de mărăcini sau de arbuşti spinoşi; pădure mică foarte deasă, cu mulţi lăstari tineri şi arbuşti; sihlă.

HĂU s. n. Prăpastie adâncă; abis, genune.

HĂULI (onomat.) vb. IV intranz. A chiui. ✦ A răsuna prelung, a hăui, a hui.

HĂULICĂ, Dan (n. 1932, Iaşi), critic literar şi de artă român. M. coresp. al Acad. (1993), prof. univ. la Bucureşti. Redactor-şef al revistei „Secolul 20" (1967–1990). Preşedinte al Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Artă (1981–1984). Ambasador, delegat permanent al României pe lângă UNESCO (din 1990). Preocupări în domeniul artei şi literaturii contemporane („Critică şi cultură", „Brancusi, ou l'anonymat du génie", „Peintres roumains", „Nostalgia sintezei", „Geografii spirituale", „Dimensiuni ale artei moderne").

HĂULICĂ, Ioan D. (n. 1924, Ipatele, jud. Iaşi), medic şi fiziolog român. Acad. (1994), prof. univ. la Iaşi. Cercetări privind anatomia şi fiziologia sistemului nervos vegetativ („Sistemul nervos vegetativ"), reglările neuroendocrine, sistemul renină-angiotensină din creier şi glandele anexe („Hormoni locali").

HÂJDEU, Alexandru (1811–1872, n. Cristineşti, Hotin), cărturar şi scriitor român. Tatăl lui *B.P. Hasdeu*. Acad. (1866). Spirit enciclopedic având preocupări de filozofie, istorie, folcloristică, literatură (proză istorică — „Domnia Arnăutului", poezii şi prelucrări). Militant pentru cauza politică şi culturală a românilor basarabeni.

HÂNCU, Mihalcea (sec. 17), boier moldovean. Mare serdar. Împreună cu Apostol Durac, a condus răscoala din 1671–1672 provocată de politica fiscală apăsătoare a domnului Gheorghe Duca şi reprimată cu ajutor turco-tătar.

HÂNGĂNUŢ, Marius (1895–1971, n. Prundu Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud), medic român, prof. univ. la Cluj. Lucrări privind balneoterapia şi diagnosticul radiologic şi de laborator al bolilor interne.

HÂNSARI s. m. pl. (În Evul Mediu, în Moldova) Ostaşi călări care mergeau la război „în dobândă", fără leafă, urmărind jefuirea duşmanilor.

HÂRÂI (< *hâr*) vb. IV 1. Intranz. (Despre unele mecanisme stricate) A produce un zgomot specific, dogit. **2.** Intranz. (Despre oameni) A respira greu. **3.** Intranz. (Despre câini) A mârâi. **4.** Tranz. (Fam.) A întârâta, a irita pe cineva. ✦ Refl. A se certa.

HÂRB (< bg.) s. n. 1. (Pop.) Ciob, spărtură. **2.** Vas (de bucătărie) vechi, uzat, spart sau de proastă calitate; *p. gener.* orice lucru lipsit de valoare, vechi, stricat. **3.** Fig. Om bătrân, bolnav, neputincios.

HÂRBUI (< *hârb*) vb. IV tranz. şi refl. A (se) preface în hârburi; a se hodorogi, a (se) uza, a (se) strica.

HÂRCIOG (< magh.) s. m. Mamifer rozător de c. 30 cm lungime, cu blana pufoasă, roşcată şi cu două pungi în obraji *(Cricetus cricetus)*. Se hrăneşte cu cereale.

HÂRDĂU (< magh.) s. n. Vas din doage de lemn; ciubăr.

HÂRJEU, Constantin N. (1856–1928, n. Bucureşti), general român; inginer. M. coresp. al Acad. (1909), prof. la Şcoala Superioară de Război şi la cea de artilerie şi geniu. Ministru de Răz-

Dan Hăulică

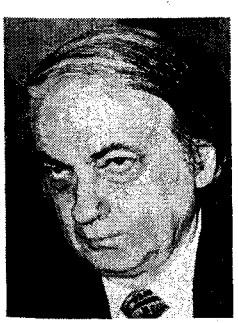

Ioan D. Hăulică

Alexandru Hâjdeu

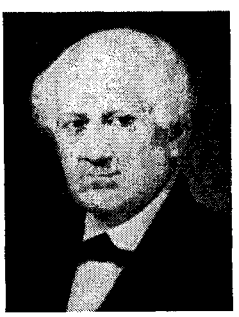

Constantin N. Hârjeu

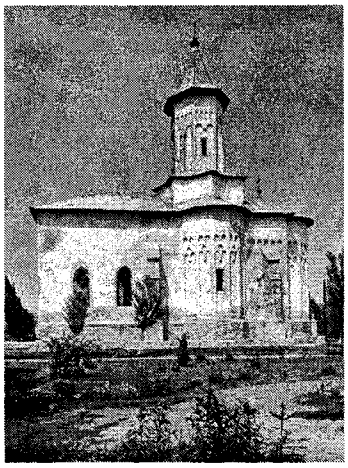

Biserica Sf. Dumitru

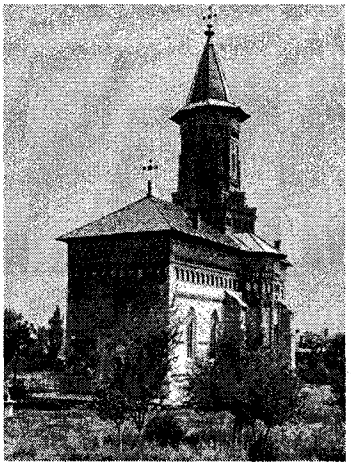

Biserica Sf. Gheorghe

Hârlău

boi (1912–1913; mart.–oct. 1918). Lucrări de istorie şi teorie militară („Istoria armei geniului", „Curs de topografie").

HÂRLĂU, oraş în jud. Iaşi, pe râul Bahlui; 12 223 loc. (1998). Staţie finală de c.f. Expl. de gresii şi calcare oolitice. Fabrici de mobilă şi cherestea, de tricotaje şi conf., de mase plastice; ţesătorie de mătase; produse alim. (conserve de legume şi fructe, preparate din lapte, băuturi alcoolice, oţet). Centru pomicol şi viticol. Muzeu de arheologie şi etnografie. Biserica Sf. Gheorghe (ctitorie din 1492 a lui Ştefan cel Mare), cu valoroase picturi murale interioare (1530); biserica Sf. Dumitru (ctitorie din 1535 a lui Petru Rareş, cu unele transformări din 1779, iniţiate de marele spătar Iordache Cantacuzino-Deleanu); biserica Sf. Nicolae-Munteni (ante 1848). Ruinele caselor domneşti. Prima menţiune documentară datează din 1384. Reşedinţă domnească. Ştefan cel Mare a încheiat aici, cu polonii, Tratatul de pace din 12 iul. 1499. Declarat oraş în 1968.

HÂRLESCU, Dimitrie (1873–1923, n. Fălticeni), pictor român. Creaţia sa, caracterizată prin spontaneitate şi nerv, prin notaţii sensibile de mişcare şi atmosferă („Cămile în popas", „Curtea atelierului din Tecuci", „Colţ de cafenea") şi prin accentele de încordare aproape dramatică prezente în portrete („Cap de copil", „Cântăreţi ambulanţi", „Bătrânul", „Doi prieteni"), degajă o energie impresionantă în mânuirea penelului.

HÂRLEŢ (< sl.) s. n. Cazma.

HÂRLOSTEA s. f. Plan înclinat, construit din scânduri, acoperit cu o ţesătură de lână scămoşată, care serveşte la reţinerea firişoarelor de aur din nisipurile aurifere spălate cu apă.

HÂRSENI, com. în jud. Braşov; 2 152 loc. (1998). Biserica Buna Vestire, în stil brâncovenesc (1726), în satul Copăcel, şi biserica Sf. Nicolae (1791), în satul Mărgineni.

HÂRSEŞTI, com. în jud. Argeş; 2 680 loc. (1998). Staţie de c.f. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1791), în satul Hârseşti.

HÂRŞOVA, oraş în jud. Constanţa, port pe dr. Dunării; 11 160 loc. (1998). Expl. de calcar. Constr. de maşini; prelucr. lemnului; produse alim. Centru viticol şi pomicol. Izv. cu ape minerale mezotermale. Bază de tratament. În localit. componentă Vadu Oii se află capătul dobrogean al podului Giurgeni—Vadu Oii (v. Giurgeni). Vestigii ale aşezării antice *Carsium*. Ruinele unei cetăţi medievale (sec. 13–18). Geamie (1812). Biserica Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (1903). Mihai Viteazul i-a învins aici pe turci, la 1 ian. 1595.

HÂRTIBACI 1. Podişul Hârtibaciului, subunitate a Pod. Târnavelor, între Târnava Mare (N), Subcarpaţii Homoroadelor (E), depr. Făgăraş (S) şi râul Vişa (V). Apare sub forma unei largi platforme de eroziune, cu alt. medie de c. 500 m, intens fragmentată de văi. Alt. max.: 659 m (Dealul Şoarş). **2.** Râu, afl. stg. al Cibinului, pe terit. com. Roşia; 89 km. Izv. din podişul cu acelaşi nume şi trece prin Agnita.

HÂRTIE (< sl.) s. f. **1.** Material care se prezintă sub formă de foi subţiri, folosit pentru scris, tipărit, desenat, împachetat etc.; este fabricat din celuloză, cu sau fără adaos de fibre animale, minerale, artificiale sau sintetice şi de materiale de umplutură, de încleiere şi de colorare. Inventată în sec. 2 de chinezul Tsai-Lun, este răspândită în sec. 6–7 în ţările Asiei şi abia în sec. 11–12 în Europa. Producţia de **h.** s-a dezvoltat după apariţia tiparului. ✧ Expr. *A pune* (sau *a aşterne) pe hârtie* = a scrie, a redacta. **2.** Foaie de hârtie **(1)** scrisă sau tipărită. **3.** Act oficial de legitimare, scrisoare, document, bancnotă etc. **4.** (FIN.) *H. de valoare* = titlu de valoare negociabil care conferă drepturi patrimoniale pentru deţinătorii lor, conform legii şi în condiţiile specifice de emisiune a acestora. Cuprinde valorile mobiliare (acţiuni, obligaţiuni şi instrumente financiare derivate) tranzacţionate pe piaţa financiară, efectele de comerţ (cambia, biletul la ordin, warant-ul, cecul), bonurile de tezaur tranzacţionate pe piaţa monetară şi creanţele ipotecare tranzacţionate pe piaţa ipotecară. *H.-monedă* = bani de hârtie. **5.** (SPORT) Categorie de box

Hârşova. Biserica Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena

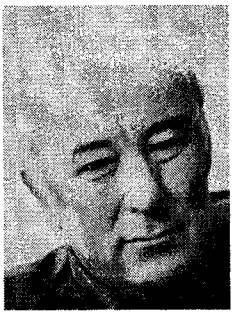

Seamus Heaney

Christian Friedrich Hebbel

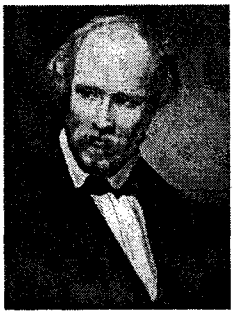

folosită numai la juniori, cu o greutate a corpului între 45 şi 48 kg.

HÂRTIEŞTI, com. în jud. Argeş, pe râul Argeşel; 4 815 loc. (1998). În satul Hârtieşti, menţionat documentar în 1475, se află biserica Sf. Nicolae (sec. 14, refăcută în c. 1531–1532).

HÂRTOP (VÂRTOP) (< sl.) s. n. Adâncitură, groapă formată pe un drum. ✦ Râpă prăpăstioasă săpată de ape. ✦ Adâncitură de dimensiuni variabile situată între valurile unei alunecări de teren, în care se formează lacuri efemere.

HÂRŢOAGĂ (< *hârtie*) s.f. (Deprec.) Hârtie scrisă, act sau document vechi, fără valoare.

HÂRZOB (< bg.) s. n. (Reg.) **1.** Funie groasă întrebuinţată la coborârea sau la ridicarea greutăţilor din adâncime. ✧ Expr. *(A se crede) coborât cu hârzobul din cer* = (a se considera) nobil; (a se socoti) superior celor din jur; (a fi) îngâmfat, înfumurat. **2.** (TEATRU) Ladă care odinioară servea drept „scenă" şi în spatele căreia păpuşarul mânuia păpuşile. Se mai numea şi „lada păpuşilor". **3.** Coşuleţ din crenguţe de brad, în care se păstrează peştii prinşi în apele de munte.

He, simbol chimic pentru *heliu*.

HEAD [hed], **Barclay Vincent** (1844–1924), numismat britanic. Conservator în cadrul Departamentului de monede şi medalii de la British Museum. Lucrări privind monedele vechi („Monedele din Lydia şi Persia", „Catalog al monedelor greceşti din British Museum"). M. de onoare al Acad. Române (1914).

HEANEY [hini], **Seamus** (n. 1939), scriitor irlandez. Prof. univ. la Harvard şi Oxford. Poeme în care prezintă ţinutul natal şi evocă momente din istoria zbuciumată a poporului irlandez („Nord", „Station Island", „Poartă în întuneric"). Eseuri critice („Preocupări"). Premiul Nobel pentru literatură (1995).

HEARD şi McDONALD, grup de insule vulcanice în S Oc. Indian, la 500 km SE de arh. Kerguélen; 369 km^2. Ins. pr.: Heard, Shag, McDonald. Relief muntos cu alt. de 2 750 m (Mt. Mawson). Descoperite de englezi în 1833. Staţii meteorologice. Constituie, din 1947, un terit. extern al Australiei.

HEARN [hə:n], **Lafcadio** (pseud. lui *Patricio L. Tessima Carlos*) (1850–1904), scriitor japonez de origine britanică. Stabilit în Japonia (1890), sub numele de *Koizumi Yakumo*. Romane lirice („Chita. Amintiri despre Last Island", „Youma"), povestiri ciudate şi exotice („Kwaidan") şi studii despre Orientul Îndepărtat („Japonia necunoscută", „Japonia: o încercare de interpretare").

HEARNE [hə:n], **Samuel** (1745–1792), călător şi explorator britanic în Arctica. A explorat (1769–1772) un vast teritoriu din N Canadei, între G. Hudson şi Oc. Îngheţat, traversând continentul şi fiind primul european care a atins Oc. Arctic în N Americii. A descoperit lacul Dubawnt, râul Coppermine şi, probabil, lacurile Sclavilor şi Athabaska.

HEARST [hə:rst], insulă antarctică în M. Weddell, la E de Ţara lui Graham, prinsă în gheţarul de şelf Larsen; 1,3 mii km^2. Lungime max.: 67,5 km; lăţime max.: 19,3 km. Relief stâncos cu alt. de 366 m. Descoperită în 1928 de Sir G.H. Wilkins.

HEARST [hə:rst], **William Randolph** (1863–1951), magnat de presă american. Fiul magnatului George H. (1820–1891), de la care a moştenit ziarul „San Francisco Examiner". A fundat, în 1895, unul dintre cele mai mari imperii de presă din istoria jurnalisticii. A editat peste 40 de ziare („Evening Journal", „Chicago Examiner", „New York Morning Journal") şi reviste („New York World", „American Weekly", „Cosmopolitan"); a iniţiat suplimentele duminicale. Este considerat creatorul presei de senzaţie şi de mare tiraj.

HEATH [hi:θ], **Sir Edward Richard George** (n. 1916), om politic britanic. Lider al Partidului Conservator (1965–1975). Prim-min. (1970–1974). A avut un rol important la integrarea Marii Britanii în Comunitatea Economică Europeană (1972).

HEAVISIDE [hevisaid], **Oliver** (1850–1925), matematician şi fizician britanic. Lucrări în domeniul electricităţii (transmisia undelor electromagnetice) şi al matematicii (calculul operaţional). A formulat (1902), la scurtă vreme după A.E. Kennelly, ipoteza existenţei ionosferei *(stratul lui Kennelly–H.)*.

HEAVY METAL [hevi metəl] expr. engl. Muzică rock a cărei dezvoltare maximă se situează în perioada 1968–1975 (Deep Purple, ZZ Top). Pune accentul pe forţa muzicii de a zdruncina auzul, apelând la deformarea sunetelor (cu precădere din surse electronice), la ţipăt în emisia vocală, la o intensitate sonoră excesivă şi la o punere în scenă şocantă.

HEBBEL [hebəl], **Christian Friedrich** (1813–1863), scriitor german. Unul dintre creatorii dramei germane moderne. Teatru de idei, reînnoind sentimentul tragicului, în care problemele generale ale umanităţii sunt prezentate sub aspect filozofic („Judith", „Gyges şi inelul său", „Maria Magdalena", trilogia „Nibelungii"), comedii („Diamantul", „Rubinul"); poeme, proză scurtă, memorialistică.

HEBDOMADAR, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. Publicaţie care apare o dată pe săptămână; săptămânal.

HEBE 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Zeus şi a Herei; soţia lui Herakles.

Hebe (1)

Zeiță a tinereții, simbolizează prospețimea trupească eternă. Paharnică a zeilor în Olimp, până când a fost înlocuită cu *Ganimede*. Cunoscută la romani sub numele de *Iuventas*. **2.** Asteroid cu magnitudinea 7,7 la opoziție, descoperit în 1847 de către K. Hencke; al șaselea în ordinea descoperirii.

HEBEFRENIE (< fr. {i}; {s} gr. *hebe* „adolescență" + *phren* „gândire") s. f. Boală psihică ce apare la pubertate, constituind una dintre formele schizofreniei.

HEBEI, provincie în E Chinei; 190 mii km^2; 64,8 mil. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Shijiazhuang*. Expl. de cărbune, min. de fier, auro-argentifere și de wolfram. Ind. siderurgică, constr. de mașini, ușoară și alim. Culturi de bumbac, grâu, gaolean, batate, tutun și susan. Legumicultură. Pomicultură. Pescuit. Pe terit. prov. se află municipalitățile autonome Beijing și Tianjin.

HÉBERT [ęber], **Anne** (n. 1916), scriitoare canadiană de limbă franceză. Poeme exprimând neliniștea singurătății („Mormântul regelui"). Romane cu pronunțată tentă fantastică („Copiii sabatului", „Heloïse"). Teatru.

HÉBERT [ębe:r], **Jacques René** (1757–1794), ziarist și om politic francez. În timpul Revoluției Franceze (1789–1794) a fost conducătorul grupării iacobinilor de stânga („hebertiștii"). Ghilotinat.

HEBETUDINE (< fr.) s. f. Stare de abrutizare mintală cauzată de o afecțiune psihică sau de un șoc emotiv.

HEBRA, Ferdinand von (1816–1880), medic austriac. Prof. univ. la Viena. A elaborat o nouă nomenclatură și clasificare a bolilor de piele, fiind considerat unul dintre fondatorii dermatologiei moderne. A descris diverse maladii: impetigo herpetiform, eritem multiform exudativ (*boala lui* **H.**) etc.

HEBRIDE, arhipelag britanic în Oc. Atlantic, în NV Scoției, alcătuit din c. 500 de ins., din care 100 locuite; 7,5 mii km^2; 30,7 mii loc. (1991). Ins. pr.: Lewis, North Uist, South Uist, Barra, Skye, Mull. Localit. pr.: *Stornoway* (în ins. Lewis). Relief muntos alcătuit din roci cristaline și bazaltice cu alt. max. de 993 m. Climă temperat-oceanică. Zăcăminte de cupru, plumb și fier. Pescuit. Păstorit. Celebra grotă Fingal (ins. Staffa). Monumente megalitice.

HEBRON (al-Khalīl), oraș în Cisiordania, la 29 km SV de Ierusalim; c. 100 mii loc. (1996). Nod rutier. Ind. textilă. Ruinele zidului de incintă, construit în vremea lui *Irod cel Mare*, care înconjură o biserică ridicată în c. 1195 (transformată în moschee) pe locul unde se presupune că se află mormântul lui *Avraam*. Fundat în 1730 î.Hr. Vechi centru religios iudaic și arab. Menționat în „Biblie". Prima reședință (din 1004 î.Hr.) a regelui David. Distrus de romani, a fost cucerit, rând pe rând, de arabi, de cruciați și din nou de arabi; în stăpânirea Imperiului Otoman (sec. 16–1918), iar între 1923 și 1948, în componența Palestinei, sub mandat britanic. Din 1948, a făcut parte din Iordania. Ca urmare a Războiului arabo-israelian din 1967, a fost ocupat de Israel. În ian. 1997, potrivit Tratatului de pace, **H.** a revenit autorității palestiniene.

HECATE v. **Hekate**.

HECATEU (HEKATAIOS) din Milet (c. 549 sau 540–c. 479 sau 472 î.Hr.), istoric, călător și geograf grec. Autor al unei „Genealogii" și al lucrării „Periegesis", cea dintâi descriere a pământurilor cunoscute de greci (ambele păstrate fragmentar). Considerat precursor al lui Herodot.

HECATOMBĂ (< fr., lat.) s. f. (În Antichitate, la greci și la romani) Jertfă religioasă de o sută de animale; (la greci) numele sărbătorii în timpul căreia se făceau asemenea jertfe. ✦ Fig. Masacru, măcel; grămadă de cadavre.

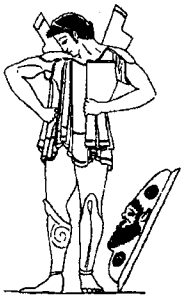

Hector

Hecuba

HECCEITATE (HAECCEITATE, ECCEITATE) subst. (FILOZ.) Termen al filozofiei scolastice creat de Duns Scottus pentru a desemna proprietatea formală a unei persoane (sau a unui obiect), care o distinge de orice altă persoană (sau obiect) și o face să fie ea însăși, perfect individualizată.

HECHT (cuv. germ.) s. n. Formă sub care se prezintă pielea animalelor după eliminarea părților cu structură prea rară pentru a putea fi croite.

HECHT [hekt], **Ben** (1894–1964), scenarist, romancier și dramaturg american. Scenarii (uneori în colab.) de filme („La răscruce de vânturi", „Notorius", „Fascinație"), romane („Erik Dorn") și piese de teatru („Secolul 20"). Autobiografia „Copilul secolului".

HECKEL [hękəl], **Erich** (1883–1970), pictor și gravor german. Unul dintre fondatorii mișcării expresioniste „Die Brücke", de la începutul sec. 20. A pictat nuduri („Femei pe malul lacului") și a folosit cu abilitate în peisajele sale culoarea și liniile distorsionate ale spațiului pentru a obține efecte emoționale sporite („Portul de la Stralsund", „Retragerea lui Ensor"). Gravuri în lemn.

HECTAR (< fr. {i}; {s} gr. *hekaton* „sută" + fr. *are* „ar") s. n. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren agricol, egală cu 100 ari (10 000 m^2) (simbol: ha).

HECT(O)- ({s} gr. *hekaton* „sută") Element de compunere cu sensul „o sută de", folosit pentru formarea denumirii multiplilor unităților de măsură; are simbolul „h", care se scrie înaintea simbolului unității de măsură.

HECTOGRAF (< germ.) s. n. Șapirograf.

HECTOGRAM (< fr.) s. m. Multiplu al gramului egal cu o sută de grame (simbol: hg).

HECTOLITRU (< fr.) s. m. Multiplu al litrului egal cu o sută de litri (simbol: hl).

HECTOMETRU (< fr.) s. m. Multiplu al metrului egal cu o sută de metri (simbol: hm).

HECTOR (în „Iliada"), erou legendar troian. Fiul mai mare al regelui Priam și al Hecubei; soțul Andromacăi. Cel mai viteaz dintre troieni. L-a omorât în luptă pe Patrocle, dar a fost ucis de Ahile și târât de acesta, în urma carului său, în jurul Troiei.

HECUBA (HECABE) (în „Iliada"), a doua soție a lui Priam. Și-a pierdut toți

Sven Anders Hedin

cei 19 copii în timpul Războiului troian. Figura ei a devenit un simbol al durerii şi al refuzului individului de a accepta fatalitatea.

HEDĀYAT [hədayat], **Sādeq** (1903–1951), scriitor iranian. Reprezentant de seamă al literaturii contemporane iraniene. Operă marcată de pesimism („Mormântul viu", „Trei picături de sânge", „Cucuveaua oarbă"). Contribuţii în domeniul filologiei (a publicat o colecţie de cântece populare) şi al istoriei persane (perioada sasanidă). Traduceri.

HEDER (< rus., engl.) s. n. Parte componentă a combinelor de cereale, formată dintr-o platformă care are în faţă aparatul de tăiere, despicătorul de lan, transportorul şi limitatorul de brazdă, rabatorul şi mecanismele de acţionare ale acestora.

HEDGING [hedʒiŋ] (cuv. engl.) subst. Operaţiuni bursiere la termen, numite operaţiuni de acoperire, prin care cel ce le realizează doreşte să-şi conserve valoarea activelor şi să se protejeze contra eventualelor pierderi care ar rezulta din fluctuaţiile cursului activelor financiare (acţiuni, obligaţiuni, bonuri de tezaur, valute etc.) şi ale preţurilor mărfurilor tranzacţionate la bursa de mărfuri.

HEDIN, Sven Anders (1865–1952), geograf, geofizician şi explorator suedez al Asiei Centrale. A cercetat (1893–1897 şi 1899–1902) Pod. Tibet, Pamir şi Takla-Makan, descoperind Lob Nor şi vestigiile unui străvechi oraş şi a explorat (1906–1909) partea de NE a Iranului, Kashmirul şi Transhimalaia, atingând izv. Brahmaputrei şi Sutlejului. A condus o expediţie chino-suedeză (1933–1935), explorând deşertul Gobi şi Pod. Tibet şi cursul superior al fl. Huang He. Lucrări: „Tibetul de Sud", „Trei ani de luptă în deşerturile Asiei".

HEDJAZ v. **Hijāz.**

HEDONISM (< fr. {i}; {s} gr. *hedone* „plăcere") s. n. (ETICĂ) Concepţie care proclamă plăcerea, desfătarea drept binele suprem, iar năzuinţa de a o obţine, principiu al comportamentului; cult al plăcerii. Întemeiat de *Aristipp* din Cirene (care a pus accentul pe plăcerile senzuale), a fost dezvoltat pe baze raţionaliste de Epicur, apoi de umaniştii Renaşterii, de materialiştii şi iluminiştii sec. 18 (cu accente antireligioase, individualiste).

HEDWIG [hedvig], **Johann** (1730–1799), botanist german, născut la Braşov. Prof. univ. la Leipzig. Considerat fondatorul criptogamiei („Fundamentum historiae naturalis muscorum frandosorum", „Stirpes cryptogamicae").

HEERLEN [he:rlə], oraş în SE Olandei; 95,8 mii loc. (1994). Nod feroviar. Expl. de huilă. Siderurgie; echipament electronic; ind. chimică, constr. de maşini, a cimentului, sticlei şi alim. Vestigii romane; biserica St. Pancraţiu (sec. 12); turnul fostei cetăţi (sec. 14). Muzee de arheologie şi de geologie.

HEFA v. **Haifa.**

HEFAISTOS (în mitologia greacă), zeu al focului şi meşteşugurilor. Fiul lui Zeus şi al Herei, soţul Afroditei. A făurit, ajutat de ciclopi, în atelierul său din craterul vulcanului Etna, trăsnetele lui Zeus, tronul de aur al Herei, armele lui Ahile ş.a. Identificat la romani cu *Vulcan.*

HEFEI, oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Anhui; 1,0 mil loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport. Ind. metalurgică, constr. de maşini, mat. de constr., electronică, chimică şi alim. Combinat textil. Universitate. Templul Baozheng.

HEGANG, oraş în NE Chinei (Heilongjiang), la poalele M-ţilor Micul

Hefaistos

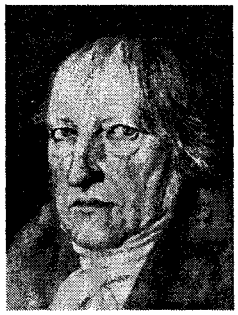

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Hingan (Xinggan); 522,7 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Mari expl. de huilă. Termocentrală.

HEGEL [he:gəl], **Georg Wilhelm Friedrich** (1770–1831), filozof german. Reprezentant de seamă al filozofiei clasice germane. Prof. univ. la Jena, Heidelberg şi Berlin. Autor al unui sistem idealist obiectiv, a întreprins şi o critică a filozofiilor lui Kant, Fichte şi Shelling. Pentru H., dialectica reprezintă ansamblul legilor dezvoltării gândirii şi a realităţii, o logică a mişcării prin care sunt depăşite contradicţiile din istoria, cultura şi gândirea umană; ea poate fi simplificată prin formula „Teză-antiteză-sinteză". Subiectul procesului universal este pentru H. un principiu spiritual obiectiv, „Ideea" sau „Spiritul absolut". Acesta se afirmă mai întâi ca fiinţare pur logică, apoi se „înstrăinează" de sine sub forma naturii şi, în sfârşit, se reîntoarce la sine ca „spirit", sub forma conştiinţei şi a istoriei. Sistemul idealist nu i-a îngăduit lui H. să dezvolte în mod consecvent dialectica; concluzia sistemului său, potrivit căreia propria sa filozofie ar fi fost întruchiparea adevărului absolut, reprezentând sfârşitul istoriei, contrazicea esenţa însăşi a metodei dialectice („Fenomenologia spiritului", „Ştiinţa logicii", „Enciclopedia ştiinţelor filozofice", „Filozofia spiritului", „Filozofia dreptului", „Estetica", „Filozofia istoriei", „Istoria filozofiei").

HEGEL [hegəl], **Vladimir** (1839–1918), sculptor polonez. Stabilit în România (1885). Opere statuare echilibrate şi armonioase („C.A. Rosetti" din Bucureşti şi „Miron Costin" din Iaşi), „Monumentul pompierilor" din Bucureşti. Busturi ale contemporanilor săi (M. Kogălniceanu, V. Alecsandri).

HEGELIAN, -Ă (< fr.) adj., s. m. Care se referă la filozofia lui Hegel. ✦ (Substantivat) Adept al filozofiei lui

Martin Heidegger

Hegel. ✧ *Hegelienii de dreapta* (sau *bătrânii hegelieni)* = adepții conservatori (ortodocși) ai lui Hegel (A.E. Biedermann, K. Fischer, G.F. Göschel, G.A. Gabler, C.H. Weisse ș.a.). *Hegelienii de stânga* (sau *tinerii hegelieni)* = discipolii liberali, materialiști ai lui Hegel, cu tendințe ateiste (D.F. Strauss, frații Edgar și Bruno Bauer, M. Stirner, L. Feuerbach, A. Ruge, K. Marx, Fr. Engels ș.a.). Neohegelienii păstrează din filozofia lui Hegel idealismul și concepția sa despre stat (B. Croce, G. Gentile, J.H. Stirling). V. și *neohegelianism.*

HEGELIANISM (< fr.) s. n. Doctrina lui Hegel și a adepților săi; școala lui Hegel.

HEGEMON (cuv. gr.) s. m., adj. m. Conducător, (cel) care reprezintă forța conducătoare.

HEGEMONIE (< fr.; gr. *hegemonia,* de la *hegemon* „conducător") s. f. Supremație, dominație, rol de conducere, de obicei, a unei clase față de alta, a unui partid față de altul sau a unui stat față de alte state.

HEGIRA (< cuv. arab „ieșire", „fugă") s. f. Data strămutării lui Mahomed de la Mecca la Medina, considerată ca începutul erei musulmane (16 iul. 622).

HEIAN, perioadă din istoria Japoniei, de la stabilirea capitalei imperiale la Heiankyō (azi Kyōto) de către împăratul *Kammu* (794), până în 1185, când Minamoto no Yoritomo pune bazele șogunatului de la Kamakura. Se caracterizează prin afirmarea majoră a puterii aristocrației — reprezentată la curte de familia *Fujiwara* —, maxima înflorire a artei și culturii și asimilarea completă a elementelor de cultură chineze.

HEIBERG [haiber], **Johan Ludvig** (1791–1860), scriitor danez. Inițiator al vodevilului danez („Regele Solomon și pălărierul Jørgen", „Inseparabilii"). Comedii romantice („Colina elfilor", „Fata morgana") și satirice („Un suflet după moarte").

HEIDEGGER [haidegər], **Martin** (1889–1976), filozof german. Unul dintre cei mai influenți gânditori ai secolului. Format la școala fenomenologică, se îndepărtează ulterior de aceasta. „Ființă și timp", principala sa operă (rămasă neterminată), conține o analiză a modului specific de a fi în lume al omului. Ontologia fundamentală dezvoltată de H. descrie structurile importante *(existențialii)* ale omului, singurul care are posibilitatea de a pune întrebarea privind sensul ființei. H. a făcut distincție între gândire și tehnică, supremația celei din urmă în civilizația occidentală semnificând intrarea filozofiei în stadiul ei terminal. Singură, reflecția asupra limbii („Loc de adăpost al ființei") oferă o modalitate de a împiedica uitarea ființei („Despre esența adevărului", „Originea operei de artă", „Nietzsche", „Esența limbii", „Repere pe drumul gândirii").

HEIDELBERG [haidəlberk], oraș în SV Germaniei (Baden-Württemberg), pe Neckar, la SE de Mannheim; 139,9 mii loc. (1993). Ind. constr. de mașini (vagoane, utilaj poligrafic, instrumente de precizie, strunguri), electrotehnică, textilă, a medicamentelor, piel. și a tutunului. Universitate celebră (1386). Biblioteca palatină (sec. 15). Grădină botanică. Observator astronomic. Institutul de Astronomie și de Fizică nucleară „Max Planck". Turism. Centru al calvinismului german în sec. 16. Heiliggeistkirche (sec. 15–16), Biserica iezuiților (sec. 18). Castel (sec. 16–17), reședință a electorilor palatini. Primărie (1701–1703). Menționat documentar la 1196. — **Omul de la ~,** nume dat (după mandibulele descoperite în 1907 la Mauer, lângă H.) unui stadiu intermediar de dezvoltare a speciei *Homo errectus (Homo errectus heidelbergensis).* **Catehismul de la ~,** unul dintre cele mai importante catehisme ale Reformei luterane, publicat în 1563 de o comisie de teologi (Olevianus, Ursinus ș.a.), încercând să concilieze calvinismul cu luteranismul.

HEIDELBERGER [haidelbergər], **Michael** (1888–1991), imunolog american. Prof. la Univ. Columbia. Părintele imunologiei moderne. Cercetări în chimia organică, chimioterapie, alcaloizi etc.

HEIDEN [haidən], **Eric** (n. 1958), patinator de viteză american. Campion olimpic (Lake Placid, 1980) în cinci probe (500 m, 1 000 m, 1 500 m, 5 000 m și 10 000 m), triplu campion mondial absolut (1977, 1978, 1979) și de patru ori în probele de sprint (1977, 1978, 1979 și 1980).

HEIDENSTAM [ha:dənstam], **Carl Gustaf Verner von** (1859–1940), scriitor suedez. Inițiator al neoromantismului și novator al poeziei suedeze, în care a introdus elemente ludice și baroce. Lirică de nuanță patriotică și exotică („Poezii", „Poeme noi"). Romanul în versuri „Hans Alienus" ilustrează căutarea frumosului, aprofundând sentimentul tragic al singurătății. Proză de inspirație mitologică și istorică („Sf. Gheorghe și balaurul", „Carolinii").

Heidelberg. Vedere generală

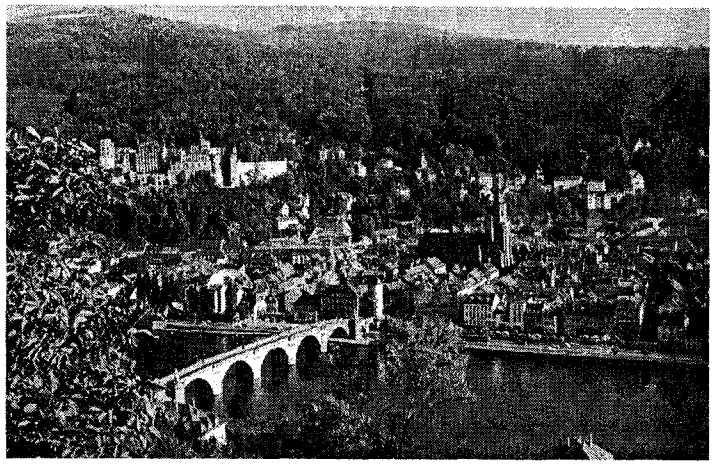

Carl Gustaf Verner von Heidenstam

Eseuri („Renașterea", „Clasicism și germanism"). Premiul Nobel pentru literatură (1916).

HEIFETZ [hạ:fets], **Jascha** (pe numele adevărat *Iosif Robertovici H.*) (1901–1987), violonist american de origine lituaniană. Debut precoce. Concerte în întreaga lume, realizând numeroase transcripții de piese pentru instrumentul său. Îi sunt dedicate mai multe creații ale sec. 20, a căror primă audiție o semnează. Interpret, cu o tehnică remarcabilă, al repertoriului clasic și romantic. Din 1959, carieră pedagogică.

HEIJERMANS [hi:jərmans], **Herman** (1864–1924), dramaturg și romancier olandez. Romane („Trinette", „Orașul diamantelor") și drame („Ghetto", „Al șaptelea comandament", „Buna speranță") contestatare, notabile prin atmosfera emotivă tensionată.

HEIKE MONOGATARI, cea mai importantă operă literară japoneză a perioadelor Kamakura (1185–1333) și Muromachi (1333–1568); roman istoric ce descrie războaiele dintre două mari familii rivale ale vremii, Taira și Minamoto.

HEILBRONN [hailbron], oraș în S Germaniei (Baden-Württemberg), la 43 km N de Stuttgart, port fluvial pe Neckar; 122,6 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Expl. de sare. Oțelării.

Jascha Heifetz

Constr. mecanice (electrotehnică, automobile), ind. aluminiului, chimică, textilă, a încălț., hârtiei și alim. Izv. termale. Kiliankirche, în stil gotic (sec. 13). Primărie (sec. 16). Menționat documentar în 741. Declarat oraș în 1281.

HEILER [hạilər], **Friedrich Johann** (1892–1967), teolog german. Prof. univ. la Marburg. Catolic convertit la luteranism. Lucrări de referință pentru istoria religiilor și știința confesională („Catolicitatea evanghelică", „Protobiserica și bisericile răsăritene", „Autonomia vechii biserici și centralismul papal", „Esența și formele de manifestare ale religiei").

HEILMAN [hẹilmən], **Luigi** (n. 1911), lingvist american. A folosit metode structuraliste în studierea lingvisticii, pe care a abordat-o în strânsă legătură cu psihologia și sociologia („Lingvistică și umanism").

HEILONGJIANG (HEILUNGKIANG) **1.** Provincie în NE Chinei; 469 mii km^2; 37,3 mil. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Harbin.* Expl. forestiere, de min. auro-argentifere, cărbuni și șisturi bituminoase. Ind. constr. de mașini; prelucr. lemnului etc. Grâu, porumb, soia, in, sfeclă de zahăr; creșterea animalelor. **2.** Denumirea chineză a fl. *Amur.*

HEIM [aim], **Albert** (1849–1937) geolog elvețian. Prof. univ. la Zürich. A explicat cutarea formațiunilor de roci sedimentare și metamorfice, arătând că, în adâncime, acestea se comportă ca un material plastic. A descris pe larg eroziunea glaciară.

HEIM [aim], **Roger** (1900–1979), botanist francez. Cercetări de micologie („Ciupercile toxice și halucinogene"). Contribuții la promovarea ideilor de ocrotire a naturii și de conservare a resurselor naturale.

HEIMSOETH [hịmsut], **Heinz** (1886–1975), istoric german al filozofiei. A pus în evidență filiațiile religioase și mistice provenite din gândirea scolastică și renascentistă, detectabile în sistemele filozofice clasice, ale raționalismului și ale idealismului german. Lucrări: „Critică și metafizică", „Cele șase mari teme ale metafizicii occidentale și sfârșitul Evului Mediu".

HEINE [hạinə], **Heinrich** (1797–1856), poet german. Stabilit (1831) la Paris. Ultimul mare reprezentant al liricii romantice germane. În egală măsură poet liric și polemist, înzestrat cu o rară mobilitate spirituală, a împletit în opera sa lirismul fin, de sursă populară, cu verva și ironia sclipitoare, într-o limbă

Heinrich Heine

de o simplitate clasică, muzicală, de mare fluență și expresivitate plastică. Balade („Lorelei", „Cei doi grenadiri") și lieduri („Cartea cântecelor", „Romanzero"), remarcabile prin spontaneitate, naturalețe, prin tonul apropiat de cel popular. Notele de drum, cuprinzând o analiză lucidă a stărilor sociale din Germania („Tablouri de călătorie", „Călătorie în Harz"), inițiază prin vioiciunea și firescul narațiunii stilul prozei moderne, inaugurând un nou gen literar, foiletonul. Epopei satirice, lirico-fantastice („Atta Troll. Visul unei nopți de vară", „Germania. O poveste de iarnă"). Eseurile sale („Școala romantică") au făcut cunoscută cultura germană în Franța.

HEINE [hạinə], **Heinrich Eduard** (1821–1881), matematician german. Prof. univ. la Bonn și Halle. Contribuții în analiza matematică. A elaborat teorema care îi poartă numele, reluată ulterior de G. Cantor.

HEINEMANN [hạinəman], **Gustav** (1899–1979), om politic german. Președinte al R.F. a Germaniei (1969–1974).

HEINKEL [hạinkel], **Ernst Heinrich** (1888–1958), inginer german. Proiectant și fabricant de avioane. A construit, începând cu 1910, o serie de avioane de bombardament folosite în cel de-al doilea război mondial, printre care He-178 (1939) — primul avion de luptă cu reacție.

HEINLEIN [hạinlain], **Robert Anson** (1907–1988), scriitor american. Romane științifico-fantastice („Revoltă în anul 2100", „Străin în țară străină", „Hăul tenebrelor").

HEISEI, actuala perioadă istorică japoneză, începând din 1989, o dată cu moartea lui Hirohito, împăratul perioadei Shōwa (1926–1989), căruia i-a succedat la tron fiul său, Akihito.

HEISENBERG [hạizənberk], **Werner Karl** (1901–1976), fizician german.

Werner Karl Heisenberg

Prof. univ. la Leipzig, Berlin, Göttingen, München. Director al Institutului „Max Planck" (1945–1976) din Göttingen. Unul dintre întemeietorii mecanicii cuantice, a cărei aplicare a condus, printre altele, la descoperirea formelor alotropice ale hidrogenului; a formulat (1927) relaţiile de incertitudine *(relaţiile H.)*, cu aplicaţii la studiul fenomenelor microcosmosului. A fundamentat teoria cuantică a feromagnetismului, a electrodinamicii şi a particulelor elementare („Principiile fizice ale teoriei cuantice"). Lucrări de popularizare a ştiinţei („Natura în fizica contemporană", „Revoluţie în ştiinţa modernă"). M. de onoare al Acad. Române (1938). Premiul Nobel pentru fizică (1932).

HEITLER [haitlər], **Walter Heinrich** (1904–1981), fizician irlandez de origine germană. Stabilit în Elveţia. Prof. univ. la Dublin şi Zürich. Cercetări în domeniul radiaţiei cosmice şi al particulelor rapide. Contribuţii la teoria forţelor nucleare şi la studiul mezonilor. A elaborat (1927), împreună cu F. London, teoria legăturii de valenţă.

HEJĀZ v. **Hijāz**.

HEKATE (HECATE) (în mitologia greacă), divinitate arhaică pur benefică (ocrotitoare a naşterii, căsătoriei, vânatului etc.), **H.** devine ulterior zeiţă a lumii subterane, a magiei, vrăjitoriei şi otrăvurilor, patronând fantomele şi spaimele nopţii. Fiica Asteriei şi a titanului Perses. La romani, reprezentată cu trei trupuri (lipite spate-n spate) sau trei capete (de cal, de câine şi de leu), indicând cele trei imperii peste care domneşte (Cerul, Pământul şi Infernul). Identificată de cele mai multe ori cu *Artemis*.

HEKLA, vulcan activ în SV Islandei, alcătuit din lave bazaltice şi andezitice. Alt.: 1 491 m. În ultimii 700 de ani au avut loc 21 de erupţii importante: 1300, 1776, 1947–1948 (a durat 13 luni, lava acoperind 250 km^2), 1980.

HELE (HELLE) (în mitologia greacă), fiica lui Athamas, rege al Tebei. Persecutată de mama sa vitregă, Ino, a fost salvată, împreună cu fratele ei, Frixos, de un berbec înaripat, ducând cu ei Lâna de aur. Zburând deasupra Hellespontului (Dardanele), a căzut şi s-a înecat în apele care îi poartă de atunci numele.

HELEGIU, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 7 092 loc. (1998). Biserica de lemn Sf. Gheorghe (1822, renovată în 1881), în satul Helegiu; în satul Brătila se află biserica de lemn Sf. Nicolae (sec. 18, refăcută în 1930) şi două biserici de zid, ambele cu acelaşi hram — Sf. Voievozi —, una construită în 1775 (sau 1800) şi alta în 1792 (refăcută în 1936).

HELENA [helenə], oraş în NV S.U.A., pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Montana, la poalele M-ţilor Stâncoşi; 24,6 mii loc. (1990). Centru comercial. Siderurgie. Prelucr. lemnului; ind. constr. de maşini şi chimică (vopsele). Ţesături de mătase.

HELEŞTENI, com. în jud. Iaşi, la poalele dealului Ruginoasa; 2 693 loc.

Hekate

Hele

(1998). Centru pomicol şi viticol. Biserica Sf. Voievozi (1780), în satul Heleşteni.

HELEŞTEU (< magh.) s. n. Lac sau baltă artificială, special amenajată pentru creşterea şi reproducerea peştilor.

HELGOLAND 1. Insulă germană în SE Mării Nordului, în golful omonim, în largul estuarelor Elbei şi Weserului (Schleswig-Holstein), la 45 km de ţărm; 2,09 km^2; 2,2 mii loc. (1983). Relief colinar. Staţiune balneară şi turistică. Pescuit. A aparţinut Danemarcii (1714–1807), Marii Britanii (până în 1890, când a revenit Germaniei). Bază navală germană în timpul celor două războaie mondiale. Dezafectată în 1945. **2.** Golf în SE Mării Nordului, pe coasta de NV a Germaniei (Saxonia Inferioară şi Schleswig-Holstein). Aici se varsă Elba şi Weser.

HELIADE-RĂDULESCU, Ion (1802–1872, n. Târgovişte), scriitor, lingvist, gânditor şi om politic român. Acad. (1867), primul preşedinte al Acad. Române (1867–1870). Prof. la Liceul „Sf. Sava". Spirit enciclopedic, animatorul mişcării culturale româneşti pre- şi postpaşoptiste. Unul dintre iniţiatorii „Societăţii literare" (1827) şi ai „Societăţii filarmonice" (1833). În 1829, editează prima gazetă în limba română apărută în ţară, „Curierul românesc", iar în 1837, „Curier de ambe sexe", revistă de cultură şi literatură adresată unui larg cerc de cititori; aici, el promovează o politică literară de încurajare a debuturilor şi a traducerilor, precum şi de valorificare a creaţiei populare. Activitatea sa culturală şi publicistică, nelipsită de violente accente critice (împotriva protectoratului rusesc, a cenzurii etc.) manifestate în pamflete, articole de gazetă, versuri satirice, îi aduce o mare popularitate. Ca membru al Guvernului provizoriu şi al Locotenenţei domneşti, a avut o atitudine moderată, căutând să împiedice, fără a reuşi însă, intervenţia armată a Rusiei şi a Imperiului Otoman. În perioada emigraţiei, în Franţa şi apoi în Imperiul Otoman, a desfăşurat o bogată activitate propagandistică în favoarea ţării şi a revoluţiei, situându-se pe poziţiile unui liberalism cu elemente doctrinare conservatoare (de unde dictonul său „nu există progres fără conservaţie"), colaborând la diferite publicaţii franceze şi tipărind mai multe volume („Amintiri şi impresii ale unui proscris", „Memorii asupra istoriei regeneraţiei române"). Într-o viziune poetică a trecutului naţional şi pe baza unor păreri

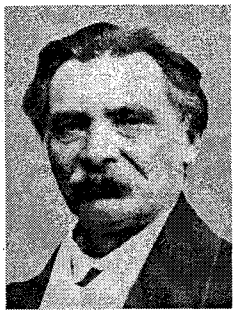

Ion Heliade-Rădulescu

proprii, elaborează o concepție filozofică „trinitaristă", având la bază triada *spirit-materie-univers* și o variantă proprie a unei dialectici diferite de cea hegeliană („Echilibru între antiteze", „Istoria critică universală"). Spirit imaginativ și sarcastic, poet al marilor spectacole apocaliptice, infernale și paradisiace, și-a proiectat textele lirice într-un mare ciclu consacrat genezei cosmosului și umanității, pentru care elaborează un fel de „legendă a secolelor", neterminată: „Anatolida sau omul și forțele". A cultivat meditația preromantică („O noapte pe ruinele Târgoviștei"), a proiectat o epopee națională („Michaida", neterminată) și a valorificat liric mitologia populară („Sburătorul") etc. Memoriile sale și publicistica sunt presărate cu portrete și schițe savuroase, de tipul fiziologiilor („Cuconița Drăgana", „Cuconul Drăgan", „Domnul Sarsailă autorul"). A tradus și prelucrat din Safo, Dante, Tasso, Boileau, Ariosto, Molière, Voltaire, Byron, Hugo, Ossian, Lamartine, Dumas ș.a. Inițial, adept al ortografiei fonetice („Gramatică românească", 1828), devine ulterior teoreticianul unui sistem ortografic italienizant („Paralelism între dialectele român și italian"), dar va combate pe latiniștii exagerați din Academie.

HELIANTINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helios* „soare" + *anthos* „floare") s. f. (CHIM.) Metiloranj.

HELIASTREA s. f. Gen de celenterate hexacoraliere coloniale, cu scheletul calcaros; a apărut în Jurasic și trăiește până în prezent.

HELICON (< fr.; {s} gr. *helix* „spirală") s. n. Instrument muzical de suflat din alamă, asemănător tubei, folosit în fanfarele militare, alcătuit dintr-un tub încovoiat în formă de spirală, prin care trec capul și mâna dreaptă a instrumentistului.

HELICOPTER s. n. v. **elicopter**.

HELIKON (ELIKÓN), masiv muntos în Grecia (Beoția); 1 748 m. Potrivit relatărilor lui Hesiod era locul legendar al întâlnirii muzelor, care se adunau în jurul fântânilor lui Hippocrene și Aganippe și în pădurea sacră de pe versantul de NE al muntelui. Descris de geograful Pausanias drept cel mai fertil munte al Greciei.

HELIO- ({s} gr. *helios* „soare") Element de compunere cu sensul „privitor la Soare, al Soarelui", care servește la formarea unor adjective și substantive.

HELIOCENTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *helio-* + lat. *centrum* „centru") adj. Care are Soarele drept centru; raportat la centrul Soarelui (ex. paralaxă h., sistem h.).

HELIOCENTRISM (< fr.) s. n. Concepție cosmogonică conform căreia Soarele se află în centrul sistemului nostru planetar, iar Pământul și celelalte planete se rotesc în jurul său. H. a fost conceput prima oară de Aristarh din Samos (în 265 î.Hr.), fundamentat de Copernic (1543) și dezvoltat de Kepler (1609), Galilei (1613), Newton (1687) ș.a.

HELIODOR (< fr. {i}; *helio-* + gr. *doron* „dar") s. n. Varietate de beril galben, transparentă, care conține puțin oxid de fier; utilizat ca piatră prețioasă.

HELIODOR (HELIODOROS) din Emesa (sec. 3), scriitor grec. Romanul său „Etiopica", în care, prin intermediul unei intrigi stufoase, este redată povestea de dragoste dintre Theagene și Haricleea, a avut, în Evul Mediu, o mare circulație în Bizanț și în restul Europei. A fost tradus în limba română de logofătul Toma Dimitriu, din Iași (1772–1773). În Moldova a circulat și sub denumirea de *Iliodor*.

HELIOGABAL v. **Elagabal**.

HELIOGRAF (< fr. {i}) s. n. **1.** Instrument meteorologic cu ajutorul căruia se măsoară, prin înregistrare, durata strălucirii Soarelui într-o anumită perioadă de timp. **2.** Aparat utilizat la reproducerea, prin copiere, a desenelor executate pe hârtie de calc, cu ajutorul unei hârtii speciale, impregnată cu o soluție sensibilă la lumină (ex. hârtie ozalid), developarea făcându-se cu vapori de amoniac. **3.** Instrument format din oglinzi ajustabile, cu ajutorul căruia se transmit semnale luminoase codificate; folosit în special în scopuri militare. A fost inventat de inginerul englez Sir Henry Cristopher Mance.

HELIOGRAFIE (< fr. {i}; {s}; *helio-* + gr. *graphe* „descriere") s. f. Procedeu de tipar calcografic, care folosește clișee (plăci de cupru) obținute pe cale fotochimică, acoperite cu un strat de granule foarte fine de asfalt.

HELIOGRAVURĂ (< fr.) s. f. **1.** Ansamblul procedeelor chimice și fizice utilizate la executarea clișeelor de cupru pentru imprimarea heliografică; gravură obținută printr-un astfel de procedeu. **2.** Procedeu fotomecanic de gravare a formelor de tipar adânc.

HELIOMETRU (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument optic pentru determinarea diametrului aparent al Soarelui ori al altor corpuri cerești sau a distanței unghiulare dintre două stele.

HELION (< fr. {i}) s. m. Nucleul atomului de heliu; particulă α.

HELIOPOLIS (gr. „orașul Soarelui") **1.** Oraș în Egiptul antic, în delta Nilului, la c. 10 km de actualul Cairo. Important centru religios al zeului Ra în timpul regatelor Timpuriu și Vechi (*milen.* 3 î.Hr.). Monumente: obeliscul lui Sesostris I. Azi: *Tell Hasan.* **2.** V. *Baalbek.*

HELIOS (în mitologia greacă), zeul Soarelui. Unul dintre titani; fiul lui Hiperion și al Theiei. Reprezentat ca un tânăr de mare forță și frumusețe. Adorat mai ales în ins. Rhodos, unde se afla odinioară o celebră statuie a sa,

Piatră sacră din Heliopolis

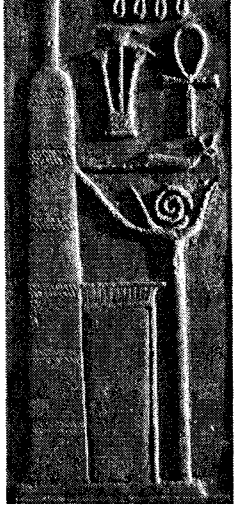

Helios

Colosul din Rhodos. Treptat, **H.** a fost înlocuit cu Apolo şi adorat sub numele de *Phoibos Apollon.* În mitologia romană se numea *Sol.*

HELIOSCOP (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *skopein* „a examina") s. n. Dispozitiv care se ataşează la o lunetă pentru a proteja vederea în timpul observării discului solar.

HELIOSTAT (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *statos* „oprit") s. n. Instrument alcătuit dintr-un sistem optic acţionat de un mecanism de ceasornic; folosit, în semnalizare, pentru a trimite un fascicul de raze solare într-o anumită direcţie.

HELIOTEHNICĂ (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *tekhnicos* „artă, meserie") s. f. Ramură a tehnicii care studiază bazele teoretice, metodele practice şi mijloacele tehnice de transformare a energiei solare în alte forme de energie.

HELIOTERAPIE (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. (MED.) Tratament cu raze solare (raze ultraviolete) folosit în rahitism, tuberculoză osoasă, unele boli de piele etc.

HELIOTERMIE (< fr.; {s} *helio-* + gr. *thermos* „cald") s. f. (METEOR.) Fenomen fizic care constă în păstrarea căldurii înmagazinate de apa unor lacuri sărate un timp mai îndelungat decât în regiunile învecinate, datorită gradului de mineralizare şi a prezenţei, la suprafaţă, a unui strat izolator de apă dulce, care împiedică iradierea căldurii în atmosferă (ex. lacul Ursu de la Sovata).

HELIOTIPIE (< fr.; {s} *helio-* + gr. *typos* „model") s. f. Procedeu de reproducere a imaginilor prin imprimare, care foloseşte pentru prepararea tiparului (formei) substanţe coloidale, expuse la acţiunea luminii solare.

HELIOTROP (< fr.; {s} *helio-* + *trope* „întoarcere") I S. m. (BOT.) Plantă aromatică spontană din familia boraginaceelor, cu tulpina erectă, cu frunze ovate nedinţate şi cu flori albe sau albastre-deschis în inflorescenţe *(Heliotropium europaeum).* II S. n. (MINERAL.) Varietate de calcedonie, opacă, de culoare verde închis cu pete roşii, utilizată ca piatră semipreţioasă. III S. n. Instrument de semnalizare folosit în geodezie pentru uşurarea vizibilităţii la distanţe mari în cazul existenţei unor impurităţi în atmosferă.

HELIOTROPINĂ (< fr. {i}) s. f. (FARM.) Substanţă chimică cristalină extrasă din heliotrop I, cu miros de violete, utilizată în preparatele de parfumerie şi în cosmetică; piperonal.

HELIOTROPISM (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *trope* „întoarcere") s. n. (BOT.) Fototropism **(2).**

HELIOZĂ (< fr.) s. f. (MED.) Insolaţie.

HELIPORT s. n. Aeroport pentru elicoptere.

HELIS, reşedinţa regelui get Dromichaites, situată în Câmpia Română. Neidentificată.

HELIU (< fr. {i}; {s} gr. *helios* „soare") s. n. Element chimic (He; nr. at. 2, m. at. 4,003, p.t. –272,2°C [la 25 at], p.f. –268,9°C) din familia gazelor nobile. Se găseşte în cantitate foarte mică în atmosferă şi în scoarţa terestră (unde se formează ca urmare a dezintegrării elementelor radioactive). Incolor, inodor şi insipid, uşor (al doilea după hidrogen), neinflamabil (folosit la umplerea baloanelor dirijabile). Se lichefiază mai greu decât toate gazele cunoscute. Este unicul element care, ia presiuni normale, nu se solidifică nici la cea mai joasă temperatură. Se utilizează în sudura cu arc a unor metale, în tehnica criogenică, la diluarea oxigenului şi a altor gaze folosite în anesteziile chirurgicale, în rezervoarele scafandrilor etc. **H.** lichid există sub două forme: **H.** I (între –268,9°C şi –270°C) şi, sub –270°C, **H.** II, bun conducător termic, care prezintă şi proprietatea de *suprafluiditate.* A fost descoperit (1868) în atmosfera gazoasă a Soarelui (unde are o mai largă răspândire şi de unde îi provine şi numele) de P. Janssen şi J.N. Lockyer şi a fost izolat de W. Ramsay (1895).

HELLENS [elę], **Franz** (pseud. lui *Frédéric von Ermenghem*) (1881–1972), scriitor belgian de limbă franceză. Romane fantastice în care este dezbătută problema răului existent în om („Mélusine", „Naştere şi moarte", „Memorii din Elsenor"); eseuri („Fantasticul real"); versuri („Oglinzi conjugate"), teatru.

HELLER [helər], **Joseph** (n. 1923), romancier american. Cunoscut pentru satira „Alineatul 22". Alte romane: „S-a-ntâmplat ceva", „Dumnezeu ştie".

HELLESPONT, numele antic al strâmtorii *Dardanele.*

HELLS CANYON [hels kæniən], canion în NV S.U.A. (Idaho şi Oregon) format pe cursul râului Snake. Ad. max.: 2 448 m (cel mai adânc canion de pe glob). Lăţime min.: 30 m; lungime: 64 km.

HELLSTRÖM [helström], **Gustaf Erik** (1882–1953), scriitor suedez. Romane de observaţie psihologică şi socială („Ceaprazarul Lekholm are o idee") sau cu caracter autobiografic („Un om fără umor").

HELMAND (HULMEND), râu în Afghanistan; 1 050 km. Izv. din masivul Kūh-e-Bābā (M-ţii Hindukush) şi se varsă în L. Hamun, la graniţa cu Iran, printr-o mică deltă. Irigaţii.

HELMHOLTZ (< n. pr. *Helmholtz*) s. m. Unitate de măsură a momentului electric al unui dipol, egală cu $3{,}3361 \times 10^{-10}$ C × m^{-1}.

HELMHOLTZ [helmholts], **Hermann Ludwig Ferdinand von** (1821–1894), fizician şi fiziolog german. Prof. univ. la Königsberg, Bonn, Heidelberg şi Berlin. A formulat matematic principiul transformării şi conservării energiei (1847). Contribuţii în hidrodinamică (curgerea turbionară), acustică (senzaţiile auditive, 1863), teoria muzicii, electricitate şi în studiul fiziologiei auzului şi vederii. Autor al teoriei reversibilităţii pilelor electrice, teoria termodinamică a proceselor chimice şi a introdus noţiunile de energie liberă şi energie legată. A măsurat viteza de propagare a influxului nervos şi a inventat oftalmoscopul (1851).

Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz

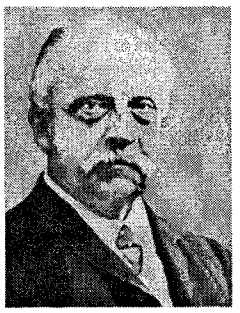

Helsingborg. Vedere generală

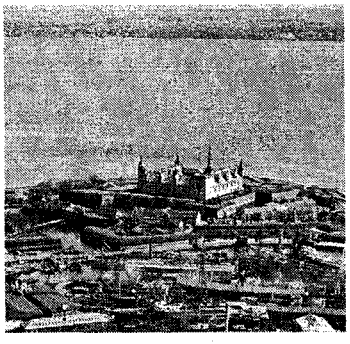

Helsingør. Castelul Kronborg

HELMINTIAZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helminth-* „vierme") s. f. Infestare cu viermi paraziți și intestinali, întâlnită mai ales la copii.

HELMINTOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *helminth-* „vierme" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a parazitologiei care studiază viermii, bolile provocate de aceştia şi mijloacele de combatere a lor.

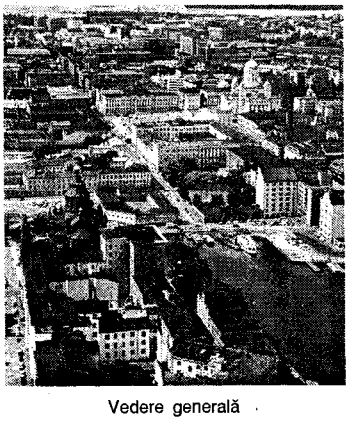

Vedere generală

HELMINTOSPORIOZĂ (< fr. {i}) s. f. Boală a plantelor provocată de ciuperci parazite din genul *Helminthosporium,* manifestată prin apariția pe frunze a unor pete brune, în dreptul cărora țesuturile se rup (de ex. sfâșierea frunzelor *[H. gramineum]* la orz).

HELMONT [elmō], **Jan Baptista van** (1579–1644), medic şi chimist flamand. A identificat dioxidul de carbon (gaz *sylvestre*). Considerat întemeietorul biochimiei. Unul dintre fondatorii patologiei moderne.

HELOFIȚĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helos* „mlaştină" + *phyton* „plantă") s. f. şi adj. (Plantă de mlaştină) cu rizomul în apă sau în nămol, intermediară între plantele terestre şi cele acvatice (ex. papura, obligeana).

HELPMANN [helpmən], **Sir Robert** (1909–1986), dansator şi actor britanic de origine australiană. Alături de Anna Pavlova şi Margot Fonteyn, a realizat interpretări unice în „Hamlet", „Electra" ş.a., semnând şi coregrafia. Filme („Povestirile lui Hoffmann").

HELSINGBORG (HĂLSINGBORG [helsiŋbor]), oraş în S Suediei, port la str. Øresund; 114,4 mii loc. (1996). Constr. navale. Ind. metalurgică (cupru), electrotehnică, chimică (cauciuc), textilă, alim. (zahăr, băuturi). Este legat prin feribot cu oraşul danez *Helsingør.* Staţiune balneară. Castel (sec. 10). Biserică (sec. 13). Primărie în stil gotic (1897). Menţionat documentar în 1085.

HELSINGFORS v. **Helsinki.**

HELSINGØR [helseŋö:r], oraş în Danemarca (Sjæland), la N de Copenhaga, port la str. Øresund; 57,4 mii loc. (1996). Constr. navale. Ind. chimică, textilă, a cauciucului şi a berii. Pescuit. Este legat prin feribot cu oraşul suedez *Helsingborg.* Biserici gotice. Muzeu. Aici se află castelul Kronborg (1574–1585), unde W. Shakespeare şi-a plasat acţiunea tragediei „Hamlet". Se mai numeşte *Elsinore.*

HELSINKI (sued. **HELSINGFORS**), capitala Finlandei, port la G. Finic; 525 mii loc. (1995). Nod de comuni-

Helsinki

Palatul Congreselor

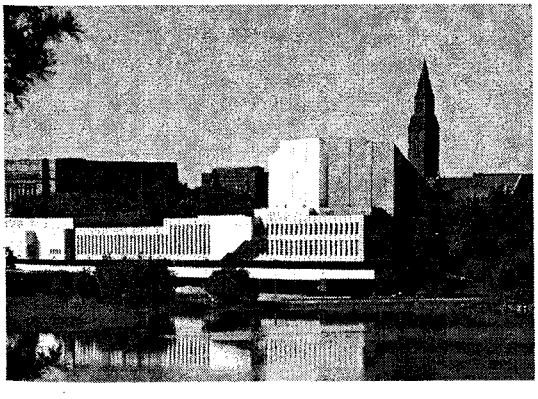

Banca Finlandei

cații. Aeroportul Vantaa Malmi. Metrou. Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Constr. navale, de motoare, de mașini-unelte și utilaj forestier, de aparataj electrotehnic; medicamente, produse chimice, textile, conf. și alim. (zahăr). Universitate (1828), institut politehnic. Academia de muzică „J. Sibelius" și Academia de Arte Frumoase. Monumente: catedrala luterană St. Nikolai, în stil neoclasic (1830–1852), Cetatea Sveaborg (mijlocul sec. 18), Catedrala Uspenia (sec. 19), Palatul Finlandia (1967–1971). Muzeul Național (1912). Locul de desfășurare a celei de-a XV-a ediții a Jocurilor Olimpice de vară (1952). Întemeiat, în 1550, de regele *Gustav I Vasa*, pe malul râului Vanda, de unde a fost transferat pe actualul loc în 1641, **H.** a devenit, în 1812, capitală a Marelui Ducat al Finlandei (sub suzeranitate rusă), iar după proclamarea independenței țării, capitală a Republicii Finlanda (1917). În 1973, respectiv 1975, aici a avut loc deschiderea și semnarea actului final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa.

HELST, Bartolomeus van der (1613–1670), pictor olandez. Reprezentant al barocului, influențat în perioada de început de Rembrandt și Franz Hals. Portrete realiste, remarcabile prin forța și perfecțiunea detaliului și eleganța stilului („Autoportret", „Cei patru regenți de la Walenweeshuis").

HELTAI [hæltoi] **Gáspár** (c. 1510—1575), cărturar umanist și tipograf maghiar din Transilvania. Pastor luteran. A întemeiat o tipografie la Cluj. Este autorul unei cronici despre istoria Ungariei; a tipărit fabule (după Esop) și a tradus câteva capitole din „Vechiul Testament".

HELVÉTIUS [elvesiʊs], **Claude-Adrien** (1715–1771), filozof francez. Figură reprezentativă a filozofiei „enciclopediștilor". Concepția sa filozofică, materialistă și ateistă, după care oamenii sunt produsul „împrejurărilor", al „mediului", precum și morala interesului colectiv, preconizată de el, au influențat socialismul utopic din sec. 19 („Despre spirit", „Despre om, despre facultățile sale intelectuale și educația sa"). Colaborator la *Enciclopedie.*

HELVEȚI (< lat. {i}) s. m. pl. Populație celtică, stabilită inițial (în a doua jumătate a milen. 1 î.Hr.) în SV Germaniei, de unde a migrat în sec. 2 î.Hr. pe terit. Elveției de azi.

HELVEȚIAN, etaj al Miocenului, caracterizat din punct de vedere paleontologic printr-o bogată faună de lamelibranhiate, gasteropode și mamifere; petrografic, depozitele **H.** sunt reprezentate prin argile, marne, nisipuri, conglomerate cu intercalații de gips.

HEM (< fr. {i}; {s} gr. *haima* „sânge") s. n. Nucleul tetrapirolic, de tip protoporfirinic, al *hemoglobinei* și al altor pigmenți respiratori celulari, conținând un ion de fier bivalent.

HEMA- (HEMO-) ({s} gr. *haima* „sânge") Element de compunere cu sensul „(referitor la) sânge", servind la formarea unor substantive și a unor adjective.

HEMACANDRA (1088–1172), călugăr și scriitor indian. Reprezentant principal al *jainismului.* A obținut anumite concesii în favoarea religiei sale de la regele Siddharaja Jayasimha din Gujarat. Consilier al regelui Kumărapăla, pe care l-a convertit la religia sa. Autor, în sanscrită, a numeroase lucrări de filozofie, poetică, lexicografie și gramatică.

HEMANGIOM (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *aggeion* „vas") s. n. Anomalie vasculară, adesea congenitală, care constă dintr-o aglomerare de capilare nou formate. Se prezintă ca o pată sau o excrescență roșie-violacee, de dimensiuni variabile, localizată pe mână, față, buze etc.

HEMARTROZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *arthron* „articulație") s. f. Acumulare de sânge într-o articulație, cauzată de o fractură, de o boală de sânge, de scorbut etc.

HEMATEMEZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *emesis* „vărsătură") s. f. Vomă cu sânge provenit din leziuni ale tractului digestiv. Se întâlnește mai ales în ulcerul gastro-duodenal și în cancerul gastric.

HEMAȚIE (< fr.; {s} gr. *haima* „sânge") s. f. Celulă sangvină de culoare roșie, datorită hemoglobinei pe care o conține; globulă roșie. La om, numărul **h.** este de 4–5 milioane într-un milimetru cub de sânge. Scăderea sub normal a numărului de **h.** se întâlnește în *anemie.* Sin. *eritrocit.* V. *hemoglobină.*

Claude-Adrien Helvétius

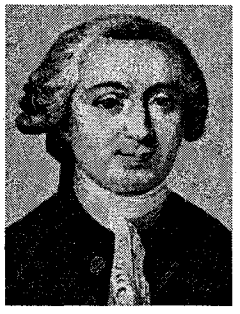

HEMATINĂ (< fr. {i}) s. f. Pigment care derivă din sânge și conține fier.

HEMATIT (< fr. {i}) s. n. Oxid natural de fier, cu aspect lamelar sau în agregate stalactitice, de culoare cenușie-neagră (în lamele foarte subțiri este roșu intens) și luciu semimetalic; varietățile bine cristalizate sunt cunoscute sub numele de *oligist.* Important minereu de fier.

HEMATOCRIT (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *krites* „care judecă") s. n. Aparat pentru stabilirea volumului procentual de hematii. La bărbați valoarea normală este de 43%, iar la femei, de 41%. Sin. *hematoglobinometru.*

HEMATOFAG, -Ă (< fr.; {s} *hema-* + gr. *phagein* „a mânca") adj., s. m. și f. (Animal) care se hrănește cu sângele altui animal.

HEMATOGLOBINOMETRU s. n. (MED.) Hematocrit.

HEMATOLOGIE (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul morfofiziologiei și patologiei sângelui și al organelor hematopoetice.

HEMATOM (< fr.; {s} gr. *haima* „sânge") s. n. Acumulare de sânge în diferite țesuturi, din cauza ruperii unor vase sangvine, spontan sau traumatic.

HEMATOPOEZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *poesis* „facere") s. f. Proces de formare și de maturație a celulelor sangvine (hematii, leucocite, limfocite, trombocite) în organele hematopoetice (măduva osoasă, țesutul limfoid și sistemul reticulo-endotelial). **H.** începe încă din viața embrionară.

HEMATOPORFIRINĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *porphyra* „purpură") s. f. Substanță derivată din *hem* prin eliminarea fierului. Apare, ca produs de descompunere a hemoglobinei, în sânge și în urină.

HEMATOZĂ (< fr.; {s} gr. *haimat-* „sânge") s. f. (FIZIOL.) Transformare a sângelui venos în sânge arterial în plămâni, prin eliminarea dioxidului de carbon și fixarea oxigenului din aerul inspirat.

HEMATOZOAR (< fr.; {s} *hema-* + gr. *zoon* „animal") s. n. Sporozoar parazit în hematii (la om) sau în tubul

digestiv (la ţânţarul anofel), care provoacă malaria (*Plasmodium malariae*).

HEMATURIE (< fr.; {s} *hema* + gr. *uron* „urină") s. f. Prezenţă în urină a sângelui, provenit din aparatul urinar, întâlnită în unele afecţiuni renale, vezicale, uretrale etc.

HEMEIUŞ, com. în jud. Bacău, pe dr. văii Bistriţei; 3 284 loc. (1998). Hidrocentrală (Bacău I). Parc dendrologic (47,5 ha). Conacul Cantacuzino—Paşcanu (1880). Biserica Sf. Voievozi (c. 1700), în satul Fântânele.

HEMERALOPIE (< fr. {i}; {s} gr. *hemera* „zi" + *ops* „vedere") s. f. Diminuare sau pierdere a vederii în condiţii de iluminare redusă, provocată de lipsa vitaminei A; cecitate diurnă.

HEMEROFITE (< fr.) s. f. pl. Plante introduse şi încetăţenite în culturi; plante de cultură (ex. porumbul, cartoful).

HEMI- (EMI-) ({s} gr. *hemi* „pe jumătate") Element de compunere cu sensul „jumătate", care formează substantive şi adjective.

HEMIANESTEZIE (< fr.; {s} *hemi-* + gr. *anaisthesia* „insensibilitate") s. f. Pierdere a sensibilităţii într-una dintre jumătăţile corpului; poate fi organică sau funcţională.

HEMIANOPSIE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *an-* „fără" + *ops* „vedere") s. f. Diminuare sau pierdere a vederii într-o jumătate a câmpului vizual al fiecărui ochi întâlnită în boli nervoase.

HEMICELULOZĂ (< fr. {i}) s. f. Amestec complex de hexozani, pentozani, acid poliuronic şi gume vegetale, care se găseşte, alături de celuloză şi de lignină, în plante. Spre deosebire de celuloză, **h.** se hidrolizează mult mai uşor şi este solubilă în soluţii diluate de hidroxid de sodiu.

HEMICICLU (< fr.; {s} *hemi-* + gr. *cyclos* „cerc") s. n. Construcţie sau amenajare în formă de semicerc (săli de cursuri, abside etc.).

HEMICRANIE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *kranion* „craniu") s. f. (MED.) Migrenă.

HEMICRIPTOFITĂ (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *kryptos* „ascuns" + *phyton* „plantă") adj., s. f. (Plantă perenă) la care mugurii regenerativi se formează la baza tulpinii (lăstarilor) şi iernează în pământ, la mici adâncimi, protejaţi de frunzele căzute în toamnă şi de eventualul strat de zăpadă (ex. fragii, urzica moartă).

Ernest Hemingway

HEMICRISTALIN, -Ă (< fr.) adj. (Despre roci vulcanice şi despre structura lor) Care este parţial cristalizat.

HEMIMETABOLĂ (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *metabole* „schimbare") adj. (ZOOL.) Heterometabolă.

HEMINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *haima* „sânge") s. f. Substanţă organică produsă prin încălzirea hemoglobinei cu clorură de sodiu şi acid acetic. Reacţia este folosită în medicina judiciară pentru identificarea petelor de sânge. **H.** conţine un ion de fier trivalent.

HEMINGWAY [hemiŋuei], **Ernest (Miller)** (1899–1961), prozator american. Scriitor marcant al perioadei interbelice, reprezentant al „Generaţiei pierdute" alături de S. Fitzgerald, Dos Passos ş.a. Participant la primul război mondial (1918), pe frontul italian. Corespondent de presă la Paris şi în Spania, în timpul Războiului Civil. În romanele („Fiesta", „Adio, arme!", „Pentru cine bat clopotele", „Insule în vâltoare") şi nuvelele sale („Bărbaţi fără femei", „Zăpezile de pe Kilimanjaro", „Moartea după-amiază", „Colinele verzi ale Africii", „Bătrânul şi marea", „Câştigătorul nu ia nimic"), personajele, oameni obişnuiţi, îşi dezvăluie dimensiunea eroică, gustul riscului, curajul, capacitatea de a converti înfrângerea în victorie. A reînnoit proza modernă prin maniera simplă, de o mare economie a mijloacelor stilistice, lapidară şi percutantă, de a scrie, tributară stilului jurnalistic, şi prin consacrarea limbajului colocvial. Premiul Nobel pentru literatură (1954).

HEMIPAREZĂ (< fr. {i}) s. f. Reducere a forţei, vitezei şi amplitudinii mişcărilor voluntare într-una din jumătăţile corpului. Este de natură organică sau funcţională (ex. **h.** isterică).

HEMIPELAGIC (s. gr. *hemi* „jumătate" + *pelagos* „mare") adj. (Despre elementele care aparţin adâncurilor) Situate între 800 şi 2 400 m în mări şi oceane (ex.: sedimente **h.**).

HEMIPLEGIE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *plege* „lovitură") s. f. Suprimare a mişcărilor voluntare într-una din jumătăţile corpului. Este cauzată, de obicei, de lezarea unilaterală a căii nervoase motorii.

HEMIPTERE (< gr. *hemi* „jumătate" + *pteron* „aripă") s. f. pl. Superordin de insecte cu armătura bucală adaptată pentru înţepat şi supt, cu aripile posterioare membranoase, cele anterioare fiind şi chitinoase în regiunea bazală. Cuprinde ordinele *heteropterelor* şi *homopterelor*. Apar în Permian.

HEMIŞTIH s. n. v. **emistih.**

HEMO- v. **hema-.**

HEMOCIANINĂ (< fr. {i}; {s}) *hemo-* + gr. *kyanos* „albastru") s. f. Cromoproteină de culoare albastră, conţinând cupru, transportoare de oxigen, prezentă în hemolimfa unor moluşte şi a crustaceelor.

HEMOCULTURĂ (< fr.; {s} *hemo-* + lat. *cultura* „cultivare") s. f. Cultivare şi identificare a unor germeni patogeni din sânge, prin însămânţarea pe un mediu de cultură.

HEMODIALIZĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *dialysis* „separare") s. f. Metodă de tratament al insuficienţei renale acute sau cronice cu ajutorul rinichiului artificial. V. *dializă*.

HEMODINAMICĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *dynamis* „forţă") s. f. (FIZIOL.) **1.** Circulaţie a sângelui în arborele vascular. **2.** Capitol al fiziologiei care se ocupă cu circulaţia sangvină.

HEMOFILIE (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *philein* „a iubi") s. f. Boală de sânge ereditară, transmisă de mamă copiilor de sex masculin, caracterizată printr-o dispoziţie patologică la hemoragii (în urma celor mai neînsemnate traume) din cauza duratei îndelungate a timpului de coagulare a sângelui.

HEMOGENIE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *gennao* „a produce") s. f. Boală de sânge caracterizată prin scăderea numărului trombocitelor, purpură hemoragică, creşterea timpului de sângerare; este mai frecventă la femei.

HEMOGLOBINĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + lat. *globus* „sferă") s. f. Pigment organic de culoare roşie conţinut în globulele roşii; datorită proprietăţii sale de a se oxida şi de a se reduce cu uşurinţă, creând compuşi reversibili, are rol în respiraţie, transportând oxigenul de la plămân la ţesuturi şi vehiculând

Philip Showalter Hench

în sens invers dioxidul de carbon. Unele boli ale sângelui (anemii) sunt condiționate de modificări structurale ale **h.**, care pot fi și ereditare.

HEMOGLOBINURIE (< fr. {i}; {s} fr. *hémoglobine* + gr. *uron* „urină") s. f. Prezența în urină a hemoglobinei libere, a cărei culoare, datorită acidității mediului, devine brună.

HEMOGRAMĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *gramma* „desen") s. f. Examen de laborator care constă în determinarea numărului de hematii, leucocite și trombocite dintr-un milimetru cub de sânge, a procentului diverselor tipuri de leucocite și a conținutului în hemoglobină al hematiilor.

HEMOLIMFĂ (< fr. {i}) s. f. Lichid organic care are aceleași proprietăți cu ale sângelui și care se găsește în aparatul circulator al nevertebratelor.

HEMOLIZĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *lysis* „dizolvare") s. f. Distrugere patologică a globulelor roșii din sânge.

HEMOLIZINĂ (< fr.) s. f. Substanță de origine vegetală (ricina), animală (veninuri) sau de natură imună (anticorpi antiglobulari), caracterizată prin proprietatea comună de a liza globulele roșii, eliberând hemoglobina.

Arthur Henderson

HÉMON [emõ], **Louis** (1880–1913), romancier francez. Stabilit în Canada (1911). Romane („Maria Chapdelaine") și nuvele („Frumoasa pe care o vezi") ce evocă cu intensitate viața și tradițiile coloniștilor francezi din Canada.

HEMOPATIE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *pathos* „suferință") s. f. Denumire generică dată bolilor de sânge (ex. leucemie, anemie, policitemie).

HEMOPTIZIE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *ptysis* „scuipat") s. f. Eliminare, prin tuse, a unei cantități de sânge de origine pulmonară; apare frecvent în tuberculoza pulmonară.

HEMORAGIE (< fr. {s} *hemo-* + gr. *rhag-* „a țâșni") s. f. Ieșire a sângelui din arborele vascular din cauza ruperii peretelui unui vas sangvin. **H.** poate fi externă sau internă.

HEMOROIZI (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *rhein* „a curge") s. m. pl. Dilatație și trombozare a venelor anorectale, manifestate prin dureri și hemoragii; apar mai ales la cei ce duc o viață sedentară, la persoanele constipate, la femeile însărcinate etc. **H.** pot fi externi sau interni.

HEMOSIDERINĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *sideros* „fier") s. f. Pigment bogat în fier, prezent în ficat.

HEMOSIDEROZĂ (< fr.) s. f. Boală caracterizată prin depunere de hemosiderină în diverse organe (plămâni, ficat etc.).

HEMOSTATIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s. n. (Agent mecanic, fizic sau chimic) care oprește hemoragia (ex. garoul, trombina etc.).

HEMOSTAZĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *stasis* „oprire") s. f. Oprire a unei hemoragii prin mijloace proprii organismului sau pe alte căi: administrare de medicamente, aplicarea unui garou, ligatura vaselor etc.

HEMOTERAPIE (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Administrare de sânge în scop terapeutic. Se poate face prin introducere de sânge propriu (*autohemoterapie),* transfuzie de la mamă la copil (*maternohemoterapie)* etc.

HEMOTORAX (< fr.; {s} *hemo* + gr. *thorax* „torace") Acumulare de sânge în cavitatea pleurală, ca urmare a unui traumatism toracic sau a unor leziuni pulmonare sau cardiovasculare.

HEMPEL [hempəl], **Carl Gustav** (n. 1905), filozof și logician german. Stabilit în S.U.A. (1937). Prof. univ. la Yale și Princeton. Reprezentant al pozitivismului logic. Paradoxul lui **H.** privește maniera în care enunțurile de observație induc o generalizare a fenomenelor observate. A făcut o analiză a explicației științifice pe baza unui model „deductiv nomologic" („Aspecte ale explicației științifice").

HENAN, provincie în China, în bazinul inferior al fl. Huanghe He; 167 mii km^2; 91,7 mii. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Zhengzhou.* Expl. forestiere (esențe prețioase); expl. de cărbuni, azbest și grafit. Mare zonă agricolă (86% din supr. cultivată este irigată) care produce grâu, bumbac, tutun, porumb, soia, gaolean și arahide. Sericicultură. Creșterea animalelor.

HENCH [hentʃ], **Philip Showalter** (1896–1965), medic american. Prof. univ. în Minnesota. A introdus în tratamentul diferitelor tipuri de reumatism cortizonul, ACTH-ul, extractele de hipofiză și suprarenală. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1950), împreună cu E.C. Kendall și T. Reichstein.

HENDERSON [hendəsn], **Arthur** (1863–1935), om politic laburist britanic. De mai multe ori ministru (1929–1931). A prezidat (1932–1933) Conferința pentru dezarmare de la Geneva. Premiul Nobel pentru pace (1934).

HENDERSON [hendərsən], **Fletcher** (zis și *Smack*) (1897–1952), pianist, aranjor, compozitor și dirijor american de jaz. În anii '30 a condus prima mare orchestră de jaz, celebră prin soliști ca: L. Armstrong, Ch. Green, C. Hawkins ș.a., dar și prin inegalabila partidă de trombon. Aranjamentele lui au creat un stil în anii '30. Alături de *B. Goodman* a fost principalul reprezentant al stilului *swing.*

HENDERSON [hendəsn], **Lawrence Joseph** (1878–1942), biochimist britanic. A descoperit mecanismele chimice prin care se întreține în natură echilibrul acid-bază (descris de *ecuația H.–Hasselbach*).

HENDIADĂ (< fr.; gr. *hendiadyoin* „unu prin două") s. f. Figură de stil care constă în înlocuirea unui substantiv însoțit de un atribut prin două substantive sau a unui atribut adjectival cu unul substantival.

HENDRICKS, [hendriks] **Barbara** (n. 1948), soprană americană. Strălucită carieră atât ca interpretă de operă (Mozart, Puccini, R. Strauss), de oratoriu, cât și de lieduri. A făcut parte

Barbara Hendricks

Jimmy Hendrix

din echipa ce a realizat CD-ul cu opera „Oedip" de G. Enescu.

HENDRIX, [hęndriks] **Jimmy** (pe numele adevărat *James Marshall H.*) (1942–1970), chitarist, cântăreț și compozitor de rock experimental american. În 1966 înființează propriul grup, care devine cel mai cunoscut trio din istoria rock-and-roll-ului. Virtuos al chitarei electrice, autentic explorator al universului sonor (inventează o serie de efecte), inaugurează era de glorie a chitarei și stă la baza dezvoltării orientărilor heavy metal, hard rock sau jazz rock. Datorită lui, muzicienii clasici și de jazz au început să respecte rock-ul. Discografie selectivă: „Are you experienced?", „Axis: bold as love", „Electric Ladyland".

HENEGOUWEN v. **Hainaut.**

HENGELO [hęŋəlo:], oraș în E Olandei, port pe canalul Twente; 77,5 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Expl. de sare. Ind. constr. de mașini (motoare electrice, produse electronice), chimică, textilă (bumbac) și alim. (băuturi). Castelul Twickel (1347).

HENGYANG [haŋiaŋ], oraș în SE Chinei (Hunan), pe râul Xiang; 487,1 mii loc. (1990). Mare nod de comunicații. Expl. de cositor și zinc. Constr. de mașini grele, de mașini agricole și de utilaj minier.

HENJE [hęnie], **Sonja** (1912–1969), patinatoare și actriță de film norvegiană. Campioană olimpică în proba de simplu femei la patinaj artistic (1928, 1932, 1936) și mondială, de 10 ori consecutiv în perioada 1927–1936. Filme muzicale („Regina gheții", „Serenada din Valea Soarelui").

HENLE [hęniə], **Friedrich Gustav Jacob** (1809–1885), anatomist și fiziolog german. Prof. univ. la Heidelberg și Göttingen. Unul dintre fondatorii anatomiei generale, bazate pe teoria celulară. Contribuții și descoperiri în studiul morfologiei diferitelor organe (ex. epiteliul, *ansa lui H.* în rinichi).

HENLEIN [henlain], **Konrad** (1898–1945), om politic german din Cehoslovacia. Fondator (1933) și lider (până în 1938) al Partidului Sudeților Germani. A sprijinit politica de anexare a zonei sudete la Germania. S-a sinucis.

HENNA (< ar. *hanna*), subst. Pudră care se obține din frunzele uscate și zdrobite ale arbuștilor spinoși *Lawsonia inermis* și *Lawsonia alba* (originari din india și Arabia); este folosită la vopsirea părului și drept colorant alimentar.

HENNEBIQUE [ębik], **François** (1841–1921), inginer francez. A inițiat tehnica de construcție cu beton armat (brevetată în 1892), folosită și astăzi.

HENNING, Hans (sec. 17–18), argintar sas din Transilvania. A activat la Brașov între 1690 și 1721. Lucrări în argint ciocănit, cizelat și aurit, în stil renascentist (ferecătură de evangheliar, candele).

HENOTE|SM (< germ. {i}; {s} gr. *hen* „unu" + *theos* „zeu") s. n. Formă primitivă de religie care marchează trecerea de la politeism la monoteism, una dintre zeitățile adorate devenind principalul obiect de cult.

HENRIC, numele mai multor regi și împărați germani. Mai importanți: **1. H. I Păsărarul,** rege al Germaniei (919–936), întemeietor al dinastiei saxone. Victorios asupra slavilor (929) și ungurilor (933). În 925, a alipit Lorena la Germania. **2. H. II cel Sfânt,** rege (1002–1014) și împărat (1014–1024, încoronat la Roma) al Sfântului Imperiu Roman. Ultimul reprezentant al dinastiei saxone. Canonizat în 1146. **3. H. IV,** rege (1056–1105) și împărat (din 1084). Prin politica de întărire a autorității centrale, a provocat revolta marilor seniori feudali. A intrat în conflict și cu papa Grigore VII în problema acordării învestiturii episcopilor germani. Victorios asupra feudalilor, l-a depus pe Grigore VII (Worms, 1076); excomunicat, la rândul său, de papă, care i-a dezlegat pe supușii săi de jurământul de credință, a fost nevoit să se umilească la *Canossa* (1077). Perioada domniei sale se caracterizează prin slăbirea puterii centrale și tendința de creștere a fărâmițării teritoriale a Germaniei. **4. H. V,** fiul lui **H. IV,** rege (1105–1125) și împărat (din 1111). A încheiat cu papa Calixt II Concordatul de la Worms (1122), care punea capăt luptei pentru *învestitură*. Ultimul reprezentant al dinastiei franconiene.

HENRIC, numele a opt regi ai Angliei: **H. I** (1100–1135), fiul lui William I Cuceritorul. A ocupat tronul cu sprijinul baronilor englezi, cărora le-a acordat, pentru prima dată, o „Cartă a libertăților". Urmărind consolidarea puterii regale, a intrat în conflict cu Anselm, arhiepiscop de Canterbury, iar apoi cu papa în problema dreptului de învestitură. **H. II** (1154–1189), întemeietorul dinastiei *Plantagenet*. A stăpânit întinse teritorii și în Franța (Normandia, Anjou, Poitou, Aquitania ș.a.). Prin reformele sale administrative, militare și judecătorești a întărit puterea centrală. A încercat, prin Constituțiile de la Clarendon (1164), să subordoneze jurisdicția ecleziastică autorității regale, ceea ce a stârnit nemulțumirea clerului; însuși

Henric I al Angliei

Henric III al Angliei

Henric V al Angliei

Henric VI al Angliei

Henric VII al Angliei

Henric VIII al Angliei

arhiepiscopul de Canterbury, Thomas Becket, a căzut victimă acestui conflict (1170). În vremea sa, a început ocuparea Irlandei. **H. III** (1216–1272). În timpul domniei sale, impozitele, abuzurile, dependența de Papalitate etc. au provocat o ascuțire a luptei politice, care a condus la război civil (1263–1267), având drept principal rezultat instituirea practicii convocării Parlamentului în Anglia (1265). **H. IV** (1399–1413), întemeietor al dinastiei *Lancaster*. Proclamat rege în urma detronării lui Richard II. În timpul domniei sale au fost extinse drepturile Parlamentului. **H. V** (1413–1422). Fiul lui **H. IV**. Reluând ostilitățile în *Războiul de 100 de Ani*, a înfrânt armata franceză la *Azincourt* (1415). În urma Tratatului de la Troyes (1420), a obținut regența și moștenirea tronului Franței (prin căsătoria cu Caterina de Franța). **H. VI** (1422–1461 și 1470–1471). Fiul lui **H. V**. A pierdut toate posesiunile engleze din Franța (cu excepția Calais-ului). Dominația seniorilor feudali și fiscalitatea excesivă au provocat mari nemulțumiri sociale, care au culminat cu răscoala condusă de John *Cade* (1450). În timpul domniei sale, a izbucnit și *Războiul Celor Două Roze* (1455–1485). A fost detronat, închis și ucis. **H. VII** (1485–1509), întemeietor al dinastiei *Tudor*. A pus capăt Războiului Celor Două Roze. Restaurând autoritatea regală, a creat bazele regimului monarhiei absolute din Anglia și a asigurat țării o lungă perioadă de prosperitate. **H. VIII** (1509–1547). A continuat politica de întărire a absolutismului, slujind, într-o anumită măsură, interesele burgheziei și ale noii nobilimi și a agravat situația țăranilor prin introducerea „legilor sângeroase" (1530 și 1536). S-a aflat în conflict cu Papalitatea și s-a separat de Biserica catolică, devenind șef al Bisericii anglicane (1534). A unit Țara Galilor la Anglia (1534–1536) și s-a proclamat rege al Islandei (1541). A secularizat averile mănăstirești (1536, 1539).

HENRIC, numele a patru regi ai Franței. Mai importanți: **1. H. II** (1547–1559). A continuat lupta începută de tatăl său, Francisc I, împotriva lui Carol Quintul, aliindu-se cu principii protestanți germani. A încheiat cu Spania Tratatul de la Cateau-Cambrésis (1559), care punea capăt războaielor pentru supremație în Pen. Italică (*Războaiele italiene*) (1494–1559). Pe plan intern, a întărit monarhia; i-a prigonit pe protestanți (edictul de la Châteaubriant, 1551) și a introdus impozite, care au provocat răscoale. **2. H. III** (1574–1589). Fiul lui **H. II** și al Caterinei de Medici. Ultimul rege din dinastia de Valois. A fost și rege al Poloniei (1573–1574). Domnia lui se caracterizează printr-o fiscalitate apăsătoare, care a nemulțumit atât pe hughenoți, cât și pe catolici. Neliniștit de creșterea popularității liderului Ligii Catolice, Henric de Guise, organizează asasinarea acestuia (1588); pentru a face față Ligii, **H. III** l-a recunoscut pe **H.** de Navarra ca moștenitor prezumtiv al coroanei Franței. Asasinat de un călugăr dominican. **3. H. IV**, rege al Navarrei, ca **H. III** (din 1572), și al Franței (1589–1610), întemeietor al ramurii de *Bourbon* a dinastiei *Capetingilor*. Pentru a obține tronul a luptat împotriva Ligii Catolice, dar a fost nevoit să revină la catolicism (1593). Victorios asupra Spaniei, a restabilit, prin Tratatul de la Vervins (1598), pacea, iar prin *Edictul de la Nantes* (1598) a pus capăt războaielor religioase, asigurând hughenoților libertatea cultului. Ajutat de hughenoți (ducele de Sully) și de catolici (Pierre Jeannin), a consolidat absolutismul monarhic și a dezvoltat industria, comerțul și agricultura. În 1604, a început colonizarea franceză a Canadei. Asasinat de un catolic fanatic.

HENRI DE FLANDRA și HAINAUT, împărat latin de Constantinopol (1206–1216). A luptat cu bizantinii (1211–1214), pe care i-a înfrânt, stabilind granițele imperiului prin Pacea de la Nymphayon (1214).

HENRIC NAVIGATORUL (HENRIQUE [ērikə] **O NAVEGADOR)**

Henric II al Franței

Henric III al Franței

Henric IV al Franței

Henric Navigatorul

Sava Henţia

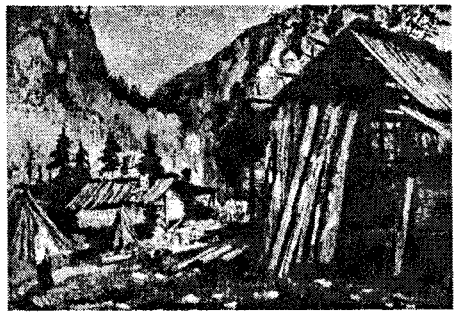

Sava Henţia: „Peisaj"

(1394–1460), prinţ portughez. Fiul regelui Ioan I. A întemeiat un observator şi o şcoală de navigaţie la Sagres, reşedinţa sa. Începând din 1418, a organizat numeroase expediţii de explorare a ţărmului de NV al Africii, folosind în acest scop caravele.

HENRY (< fr. {i}; {s} n. pr. *J. Henry*) s. m. Unitate de măsură a inductanţei (simbol: H).

HENRY [hęnri], **Joseph** (1797–1878), fizician american. Realizatorul primilor electromagneţi (1829) şi al unei forme primitive de telegraf. A realizat o primă versiune a motorului electromagnetic (1831) şi a descoperit fenomenul de autoinducţie (1832).

HENRY [ări], **Louis** (1834–1913), chimist belgian. Autor al unui tratat de chimie generală şi a numeroase studii de specialitate. M. de onoare al Acad. Române (1909).

HENRY [ări], **Paul** (1896–1967), istoric şi filolog francez. Prof. univ. la Cernăuţi, Clermont Ferrand şi Rennes. Director al Institutului de Înalte Studii Franceze din Bucureşti (1925–1932), ministru al Educaţiei (1960–1962). Studii privind monumentele din N Moldovei („Biserica din Moldova de Nord de la origini până la sfârşitul sec. XVI. Arhitectură şi pictură", „Domnia şi construcţiile lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei (1457–1504)"); a scris o „Istorie a românilor". M. coresp. al Acad. Române (1938).

HENRY [ări], **Pierre** (n. 1927), compozitor francez. Unul dintre cei mai importanţi creatori de muzică electroacustică. Fecunditate, putere de muncă, diversitate expresivă, tehnică impecabilă, atracţie pentru exces, îmbinarea grotescului cu sublimul. Colaborează cu Pierre Schaeffer în domeniul muzicii concrete. Lucrări: „Simfonie pentru un bărbat singur" (în colab.), „Microfonul bine temperat", „Muzică fără titlu", „Simfonia a zecea, omagiu lui Beethoven" ş.a.

HENRY [hęnri], **William** (1775–1836), chimist britanic. A descoperit (1803) legea conform căreia masa unui gaz care se dizolvă sau este absorbit într-un volum dat de dizolvant este proporţională cu presiunea gazului la temperatură constantă *(legea lui H.)*.

HENSON [hęnsən], **Jim** (1936–1990), actor şi cineast american. A realizat primul spectacol (1969) cu păpuşile Muppets, iar, în perioada 1976–1981, serialul de televiziune „The Muppets Show".

HENTEI (CHENTEJN–HURUU), sistem muntos în Mongolia central-nordică, la NE de Ulan Bator, alcătuit din granite. Lungime: 250 km. Alt. max.: 2 800 m. Urme glaciare. Rezervaţii naturale.

HENŢ (< engl.) s. n. (La fotbal) Atingere neregulamentară a mingii cu mâna de către un jucător în suprafaţa de joc (exceptând portarii, în careul de 16 metri).

HENŢIA, Sava (1848–1904, n. Sebeş), pictor român. De formaţie neoclasică. Elevul lui Th. Aman. Scene de gen („Psyche părăsită de Amor"), portrete („Brătianu", „Ana Davila", „Cap de fetiţă"), peisaje („Moara", „Târgul Moşilor"), tablouri istorice (printre care lucrări din timpul Războiului de Independenţă, la care a participat).

HENZE [hęntsə], **Hans Werner** (n. 1926), compozitor german. Stabilit în Italia (1953). Stil eclectic, cu elemente de serialism. Considerat ca aparţinând avangardei internaţionale, este unul dintre primii care renunţă la serialism în favoarea unui stil componistic mai liber. Opere („Prinţul din Homburg"), balete („Undine"), simfonii, concerte, muzică de cameră şi de film.

HEPARINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hêpar* „ficat") s. f. Substanţă medicamentoasă cu acţiune anticoagulantă, utilizată în tratamentul infarctului miocardic, tromboflebitelor, flebitelor etc.

HEPATIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hepatos* „ficat") adj. Care aparţine ficatului, referitor la ficat (ex. arteră **h.**). ✦ Localizat la ficat (ex. colică **h.**). ✦ Care este bolnav de ficat.

HEPATICE (< fr. {i}; {s} gr. *hepatikos* „de ficat") s. f. pl. Clasă de briofite (muşchi) cu corpul vegetativ format dintr-un tal nediferenţiat în tulpină (ex. fierea-pământului).

HEPATITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hepat(o)* „ficat") s. f. Inflamaţie a ficatului, la om şi la animale, de natură virotică, microbiană sau toxică. ✧ *H. epidemică* (sau *h. Botkin*) = **h.** provocată de un virus care se transmite prin contact direct, pe cale digestivă sau nazofaringiană. *H. serică* (sau *h. prin ser omolog, h. de seringă*) = **h.** provocată de un virus care se transmite prin sângele sau numai prin plasma contaminată, precum şi prin instrumentele medicale contaminate (seringă, aparate dentare sau chirurgicale). *H. anicterică* = **h.** care prezintă simptomele obişnuite, în afară de icter.

HEPATOMEGALIE (< fr.; {s} gr. *hepat(o)* „ficat" + *megal-* „mare") s. f. Mărire exagerată a dimensiunilor ficatului; se produce ca urmare a unor boli ale ficatului, ale inimii etc.

HEPBURN [hępbərn], **Audrey** (pseud. *Eddei van Heemstra Hepburn-Ruston*) (1929–1993), actriţă americană de teatru şi film de origine belgiană. Fragilă şi strălucitoare, expansivă şi graţioasă, jocul ei se remarcă prin sensibilitate delicată şi adolescentină („Sabrina", „Război şi pace", „Mic dejun la Tiffany", „Şarada", „My Fair Lady", „Cum să furi un milion"). Premiul Oscar: 1953 („Vacanţă la Roma").

Audrey Hepburn

Katharine Hepburn

HEPBURN [hepbərn], **Katharine** (n. 1909), actriță americană de teatru și film. Personalitate scenică voluntară și sofisticată, dotată cu inteligență și sensibilitate, remarcabilă prin stilul de interpretare modern, spiritualizat, adaptat unui repertoriu variat și complex („Cele patru fiice ale doctorului March", „Poveste din Philadelphia", „Regina africană", „Omul care aduce ploaia", „Idila"). Premiul Oscar: 1932–1933 („Focul sacru"), 1967 („Ghici cine vine la cină?"), 1968 („Leul în iarnă") și 1981 („Pe lacul auriu").

HEPITES, Constantin C. (1802–1890, n. Cernica, jud. Ilfov), medic și farmacist român. Prof. la Școala Națională de Medicină și Farmacie din București. A condus lucrările de redactare a primei ediții a „Farmacopeii române". Studii privind apele minerale de la Balta Albă (jud. Buzău).

HEPITES, Ștefan (1851–1922, n. Brăila), fizician și meteorolog român. Acad. (1902). Organizator al rețelei meteorologice din România (prima stație meteorologică fiind înființată în 1878, la Brăila). Contribuții în domeniile climatologiei, metrologiei, astronomiei și seismologiei (a participat, în 1892, la înființarea primei stații seismologice românești, la București, și a întocmit, împreună cu I. St. Murat, prima hartă magnetică a României).

Ștefan Hepites

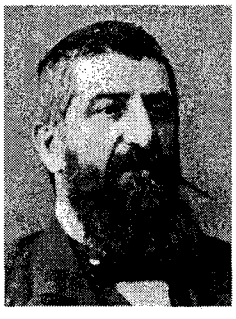

HEPTA- (gr. {s} *hepta-* „șapte") Element de compunere având sensul de „șapte", „de șapte ori" și servind la formarea de substantive sau adjective.

HEPTAEDRU (< fr.; {s} *hepta-* + *hedra* „bază") s. n. Corp geometric cu șapte fețe.

HEPTAGON (< fr., gr.) s. n. Poligon cu șapte laturi.

HEPTAMETRU (< fr., lat.) s. n. Vers alcătuit din șapte picioare.

HEPTAN (< fr. {i}; {s} *hepta-*) s. m. Hidrocarbură saturată din clasa parafinelor. Este un lichid inflamabil folosit drept carburant de referință în determinarea cifrei octanice.

HEPTARHIE, nume dat celor șapte regate anglo-saxone întemeiate în Anglia, în sec. 5–9: Northumbria, Mercia, East-Anglia, Essex, Kent, Sussex și Wessex.

HEPTATONIE (< fr.) s. f. Sistem muzical de organizare a înălțimilor, format din cele șapte sunete naturale.

HEPTAVALENT, -Ă (< fr.) adj. (Despre radicali sau despre elemente chimice) Care are valența șapte.

HEPTEMIMER, -Ă (< fr.; {s} *hepta-* + *hemi-* + *meros* „parte") adj. (Despre cezura unui vers) Care se află după a șaptea jumătate de picior.

HEPTODĂ (< fr. {i}; {s} *hepta-*) s. f. Tub electronic cu vid, care are șapte electrozi: catodul emițător, cinci grile și anodul. Are funcția de schimbător de frecvență sau de amplificator de pantă variabilă, de înaltă sau medie frecvență.

HEPWORTH [hepuə:θ], **Dame Jocelyn Barbara** (1903–1975), sculptoriță britanică. Elevă a lui Brâncuși. Preocupată de raporturile și interferențele formelor geometrice („Forme cu unghi drept și cerc"), a creat lucrări nonfigurative care vădesc un excepțional simț al materiei, perfecțiunea suprafețelor articulate în succesiuni subtile, totul conceput cu maximă simplitate („Siluetă culcată", „Valul", „Siluetă înaripată", „Formă înaripată").

HERA (în mitologia greacă), cea mai de seamă dintre zeițele olimpiene. Fiica lui Cronos și a Rheei; sora și soția lui Zeus. Mama zeilor Ares și Hefaistos și a zeițelor Hebe și Eileithyia. Pătimașă, orgolioasă, irascibilă și geloasă, se răzbună pe infidelitățile soțului ei (Alcmene, Europa, Io,

Hera

Leto, Echo, Semele ș.a.) și pe copiii naturali ai acestuia (Herakles). În Războiul troian, supărată pe Paris, care a preferat-o pe Afrodita, ea îi va ajuta pe greci, contribuind la prăbușirea Troiei. Protectoarea căsniciei. Reprezentată ca o tânără matroană impozantă, frumoasă și gravă. Identificată la romani cu *Iunona*.

HERA, Cristian Ioan D. (n. 1933, Ploiești), inginer agronom român. M. coresp. al Acad. (1995), prof. univ. la București. A introdus în România cercetarea cu izotopi stabili și radioactivi în agricultură („Tehnici nucleare în agricultură"). Contribuții în domeniul științei solului, nutriției plantelor și folosirii raționale a îngrășămintelor („Fertilitatea și fertilizarea solurilor. Compendiu de agrochimie"). Coautor la nouă brevete de invenții în teoria și practica fertilizării.

Cristian Ioan Hera

HERACLEEA PONTICA, oraş pe ţărmul de N ai Asiei Mici, fundat în sec. 6 î.Hr. de coloniştii din Megara. Azi *Ereğli* (Turcia).

HERACLEOPOLIS, oraş în Egiptul antic, în apropierea oazei Al Fayûm. Capitală a faraonilor din dinastiile 9 şi 10 (sec. 23–21 î.Hr).

HERACLIT din Efes (c. 540—c. 475 î.Hr.), filozof presocratic grec. Reprezentant al Şcolii ionice. Considerând că principiul fundamental a tot ce există este „focul", pentru **H.** lumea se află într-o continuă schimbare ce are loc potrivit *logos*-ului, înţeles ca divinitate, iar conflictul contrariilor face mereu posibilă recompunerea unităţii fundamentale. Ideile lui au influenţat filozofia secolelor următoare: teoria despre *logos* avea să fie reluată de stoici, de alexandrini şi de creştini, iar Hegel a preluat ideea eternei deveniri. Din opera sa s-au păstrat doar fragmente.

HERACLIU I (HERAKLEIOS), împărat bizantin (610–641). A obţinut domnia în urma unei răscoale prin care a fost înlăturat *Focas.* În luptele cu persanii a pierdut Siria, Palestina şi Egiptul (613–622), pe care le-a recucerit în războiul din 622–628. A luptat cu avarii; în luptele cu arabii a pierdut Siria, Palestina, Mesopotamia şi Egiptul (635–641). Creator al *themelor* din Asia Mică.

HERAKLES (HERCULE), în mitologia greacă, cel mai de seamă erou, înzestrat cu o forţă fizică neobişnuită. Fiu al lui Zeus şi al muritoarei Alcmene. La porunca regelui Euristeu al Argosului, şi pentru a ispăşi păcatul de a-şi fi omorât soţia şi copiii, **H.** îndeplineşte cele 12 munci (încercări) din care iese victorios. De pe rugul pe care şi-l ridicase, pentru a scăpa de chinurile pricinuite de cămaşa otrăvită cu filtrul magic trimisă de soţia sa

Heraclit din Efes

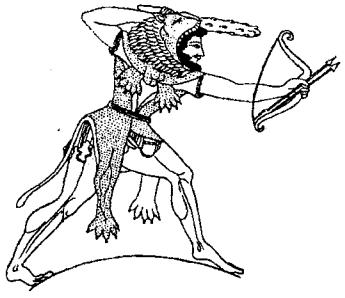

Herakles

Herakles ucigând Leul din Nemeea

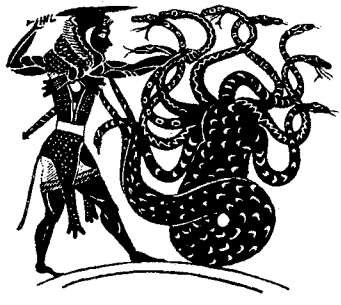

Herakles ucigând Hidra din Lerna

Deianeira, **H.** a fost înălţat de zei în Olimp, dobândind nemurirea. Aici se va căsători cu *Hebe. Muncile lui H.*: uciderea prin sugrumare a Leului din Nemeea; uciderea Hidrei din Lerna; prinderea şi aducerea, de viu, pe umeri, a mistreţului de pe muntele Erymanthos; prinderea căprioarei cu copite de aramă şi coarne de aur; curăţarea grajdurilor regelui Augias; omorârea păsărilor dăunătoare de pe lacul Stymphalos; prinderea taurului din Creta; îmblânzirea iepelor antropofage ale regelui Diomede; răpirea cingătorii reginei Amazoanelor; aducerea cirezilor de boi ale lui Geryoneus şi omorârea acestuia; furtul merelor de aur din grădina *Hesperidelor;* aducerea din Infern a câinelui cu trei capete, Cerber, şi înapoierea acestuia lui Hades.

HERÁKLION v. **Iráklion.**

HERÁLD (< lat. m. *heraldus*) s. m. (În Evul Mediu) Dregător având sarcina de a purta însemnele suveranilor sau ale principilor, de a organiza turnirele, de a transmite declaraţiile de război etc.

HERÁLDIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine heraldicii, privitor la heraldică.

HERÁLDICĂ (< fr., lat. m.) s. f. Disciplină auxiliară a istoriei, care studiază regulile de alcătuire şi interpretare a stemelor şi blazoanelor ca izvoare istorice specifice.

HERÁT (HARĀT), oraş în NV Afghanistanului, pe Harirûd; 177,3 mii loc. (1988). Nod rutier. Aeroport. Ţesături de mătase şi de lână. Covoare. Produse alim. Centru comercial (oi karakul). Întemeiat, potrivit tradiţiei, de Alexandru Macedon. Monumente de arhitectură din sec. 13–15 (citadelă, mausoleu, moschei, palate), majoritatea în ruine.

HERĂSTRĂU 1. Lac antropic, pe valea Colentinei, în întregime asanat, situat în N municipiului Bucureşti; 77 ha. Loc de agrement pentru locuitorii Capitalei şi bază de sporturi nautice. **2.** Parc în partea de N a Bucureştiului (187 ha), realizat în 1930–1936 de ing. N. Caranfil (forma de astăzi datează din 1951). Aici se află Muzeul Satului, întemeiat de Dimitrie Gusti şi inaugurat la 17 mai 1936, Palatul Elisabeta (1936) ş.a.

HERB (< pol.) s. n. (Înv.) Stemă, blazon al unei ţări, regiuni sau persoane, cuprinzând desene ce simbolizează trăsăturile lor specifice.

HERBĂR s. n. v. **ierbar.**

HERBART, Johann Friedrich (1776–1841), filozof, psiholog şi pedagog german. Unul dintre fondatorii

Herāt. Marea moschee

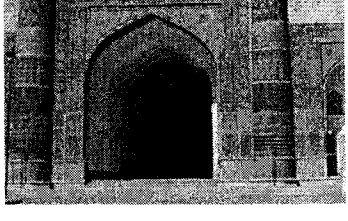

pedagogiei ştiinţifice moderne. A interpretat procesul de învăţământ ca pe un transfer dinamic al ideilor către acţiune, preconizând reîntoarcerea la experienţă („Introducere în psihologie", „Direcţii ale doctrinei educaţionale"). Ideile sale privind procesul educaţional (herbartianism) au fost folosite în special de pedagogia germană.

HERBERHAN [hərbərhæn], **Ronald B.** (n. 1940), biolog şi medic american. A descoperit celulele NK (celule natural ucigaşe), care asigură apărarea imună a organismelor împotriva bolii neoplazice. Cercetări în domeniul antigenelor tumorale, al imunodiagnosticului în cancer, al imunoterapiei etc. M. de onoare al Acad. Române (1992).

HERBERT [hə:bət] (pseud. lui *Albert Haddock*), **Sir Alan Patrick** (1890–1971), publicist şi scriitor englez. Eseuri umoristice („Cazuri înşelătoare în dreptul cutumiar"). Music-hall-uri, operete („Anne care râde", „Balade pentru oameni cu fruntea lată", „Cântecul lebedei"). Romane („Bătălia secretă", „Ţiganii apelor").

HERBERT [hə:bət] **1. Edward, lord of Cherbury** [əv tʃə:bəri] (1583–1648), filozof, diplomat şi poet englez. Întemeietorul deismului englez („De veritate..."). A încercat să stabilească o structură raţională a tuturor religiilor decurgând din natura omului, ca religie naturală, bazată pe cinci principii („De caussis errorum...", „De religione gentilium..."). Memorii. **2. George H.** (1593–1633), poet şi eseist englez. Frate cu **H. (1).** Lirică de inspiraţie religioasă („Templul", „Poeme sacre", „Sacrificiul"). Autor al unui tratat despre îndatoririle preoţeşti.

HERBERT, Zbigniew (n. 1924), scriitor polonez. Poet („Domnul Cogito"), dramaturg („Peştera filozofilor") şi eseist („Un sălbatic în grădină"); opera sa reflectă interesul pentru istoria şi cultura europeană.

HERBIG [hərbig], **George Howard** (n. 1920), astronom american. Prof. univ. la Chicago. Cercetări în domeniul spectroscopiei solare. A studiat în special stelele variabile.

HERBIN [herbẽ], **Auguste** (1882–1960), pictor şi teoretician de artă francez. Influenţat iniţial de impresionism, trece ulterior de la figurativ la compoziţia cubistă şi apoi la abstracţia radicală. Creează tablouri monumentale, elaborând un „alfabet plastic" al formelor geometrice variat colorate şi combinate („Compoziţie", „Vineri", „Ploaia"). Împreună cu G. Vantongerloo a înfiinţat grupul „Abstracţie—Creaţie". A teoretizat formele geometrice („Arta nonfigurativă nonobiectivă").

HERCINIC, -Ă (după fr. {i}; {s} lat. *Hercynia silva* „Pădurea Neagră") adj. **1.** *Sistemul h.* = sistem de munţi vechi, cutaţi, ridicaţi în timpul Carboniferului şi Permianului, ca efect al orogenezei **h.** În Europa, sistemul este reprezentat prin masive parţial penaplenizate ca: Masivul Armorican din Bretania, Masivul Central Francez, Ardenii, Vosgii, Pădurea Neagră, Sudeţii, Łysa-Góra, Munţii Măcinului etc. **2.** *Orogeneza h.* = totalitatea mişcărilor orogenice, manifestate din Devonian până în Permian, în urma cărora s-a format *sistemul h.*

HERCULANEUM, oraş antic în Italia, pe coasta de SE a golfului Napoli, acoperit de lavă în anul 79, în timpul erupţiei Vezuviului. Săpăturile arheologice, iniţiate la începutul sec. 18, au dat la iveală strălucirea oraşului din sec. 1 d.Hr. Azi, *Ercolano.*

HERCULANO DE CARVALHO E ARAÚJO [irkulanu də kərvaλu i ərəujiu], **Alexandre** (1810–1877), scriitor şi istoric portughez. Lirică romantică („Harpa credinciosului"), romane istorice. Lucrările sale alcătuiesc un tablou pitoresc al societăţii şi tradiţiilor portugheze („Legende şi povestiri").

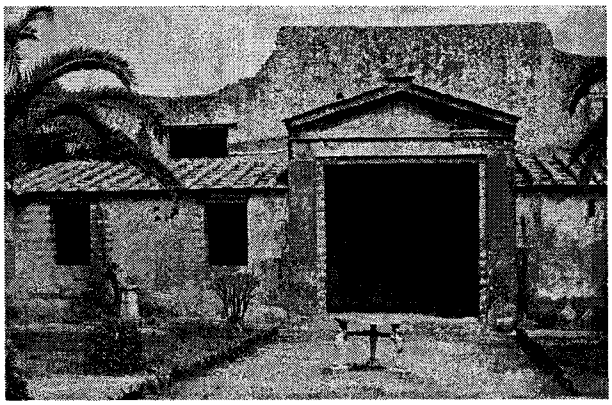

Herculaneum. Casa cerbilor

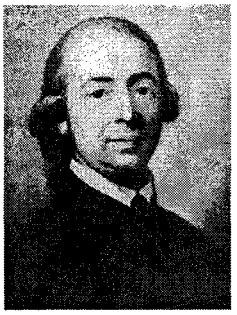

Johann Gottfried von Herder

HERCULE 1. V. **Herakles. 2.** Constelaţie din emisfera boreală, situată între constelaţiile Lyra şi Coroana Boreală. Este vizibilă mai ales primăvara şi vara. În *H.* se află *apexul* solar. Cea mai importantă stea din constelaţie este giganta roşie α-Herlis sau Ras Algethi. Conţine mai multe stele duble şi roiuri globulare, cel mai cunoscut fiind M–13 (descoperit, în 1714, de E. Halley), vizibil chiar şi cu binoclul. Numele popular: *Omul.*

HERCULEAN, -Ă (< fr.) adj. Asemenea lui Hercule; foarte puternic, voinic.

HERCZEG [hærtæg] **Ferenc** (1863–1954), scriitor şi publicist ungur. Romane („Fetele Gyurkovics", „Păgânii", „Poarta vieţii") şi piese („Bizanţ", „Vulpea albastră") de factură realistă, pe teme sociale şi istorice.

HERDER [hərdər], **Johann Gottfried von** (1744–1803), filozof iluminist, critic literar şi scriitor german. Cleric. Autor al uneia dintre primele sinteze despre istoria civilizaţiei mondiale, axată pe ideea progresului („Idei asupra filozofiei istoriei omenirii"). Teoretician al curentului literar *Sturm und Drang.* Precursor al romantismului german, a relevat valoarea poeziei populare ca „arhivă a popoarelor" şi caracterul naţional al artei („Glasurile popoarelor în cântece").

HERECLEAN, com. în jud. Sălaj, pe râul Crasna; 3 732 loc. (1998). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18), în satul Bocşiţa.

HEREDIA, oraş în partea centrală a statului Costa Rica, la 15 km NV de

San José, la 1 137 m alt.; 74,9 mii loc. (1996). Ind. de prelucr. a laptelui și tutunului. Centru agricol și comercial pe șoseaua Pan Americană. Fundat c. 1570.

HÉREDIA [eredia], **José María de** (1842–1905), poet francez de origine cubaneză. Reprezentant al parnasianismului, s-a făcut cunoscut prin volumul de sonete „Trofeele", remarcabil prin perfecțiunea formei, plasticitatea imaginilor și sonoritatea cuvântului.

HEREDIA Y CAMPUZANO [eredia i kampusano], **José María de** (1803–1839), poet cubanez. Poezie clasică, cu accente romantice, închinată independenței patriei („Opere poetice").

HEREFORD [herifəd] **1.** Oraș în SV Marii Britanii, pe râul Wye, la N de Cardiff; 47,7 mii loc. (1994). Renumit centru de creștere a bovinelor (rasa *H.*). Catedrală (sfârșitul sec. 11). **2.** (ZOOT.) Rasă de taurine precoce, formată în Anglia, crescută și în România pentru producția de carne. Are culoarea roșie (cu excepția capului, abdomenului și extremităților membrelor, care sunt albe).

HÉRELLE [erel] **Félix Hubert d'** (1873–1949), medic și microbiolog canadian. Prof. univ. la Leiden și Yale. A descoperit (1918) și a cercetat fenomenul bacteriofagiei, relevând importanța acestuia.

HERESCU, Petre (1868–1915, n. București), medic român. Prof. univ. la București. A pus bazele urologiei științifice în România („Clinica bolilor urinare").

HERGHELIE (< tc.) s. f. **1.** Creșcătorie de cai alcătuită din animale de reproducție (iepe și armăsari) și tineret de diferite vârste; loc unde se află această creșcătorie. **2.** Grup mare de cai de o anumită categorie (**h.** de iepe, **h.** de mânji etc.).

HÉRIAT [eriа], **Philippe** (pseud. lui *Raymond Gerard Payelle*) (1898–1971), scriitor francez. Romane-frescă evocând istoria unei familii („Familia

Hering

Nicolae Herlea

Boussardel"). Teatru („Imaculata", „Bucuriile familiei"). Memorii.

HERING (< germ.) s. m. Pește teleostean marin (*Clupea harengus*), de c. 20 cm lungime, albastru-argintiu, cu corpul turtit, având o musculatură bine dezvoltată și oase subțiri. Trăiește în bancuri în Oc. Atlantic și în mările Nordului și Baltică; se pescuiește în cantități foarte mari.

HERISAU [herizau; fr. erizo], oraș în NE Elveției, centrul ad-tiv al semicantonului Appenzell Ausser-Rhoden; 16 mii loc. (1996). Nod feroviar. Ind. mătăsii (muselină) și bumbacului. Stațiune balneoclimaterică. Biserica St. Laurent (sec. 10).

HERLEA, Nicolae (n. 1926, București), bariton român. Voce de o rară calitate, dublată de un autentic talent actoricesc. Interpret al marilor roluri din repertoriul italian („Bărbierul din Sevilla" de Rossini, „Nunta lui Figaro" de Mozart, „Rigoletto" de Verdi). Carieră internațională pe marile scene ale lumii (Scala din Milano, Metropolitan Opera din New York).

HERLEN HE v. **Kerulen.**

HERMAFRODIT (în mitologia greacă), fiul lui Hermes și al Afroditei, de o frumusețe rară. Îndrăgostindu-se de el, nimfa Salmacis a implorat zeii să le unească trupurile pentru totdeauna. Dorința fiindu-i îndeplinită, a rezultat o ființă fabuloasă, având ambele sexe. Reprezentat ca făcând parte din cortegiul lui Dionysos.

HERMAFRODIT, -Ă (< fr.; n. pr. *Hermes* + *Aphrodita*) adj. (Despre plante sau animale) Care are organe de reproducere atât masculine, cât și feminine pe același individ (ex. melcul, râma, majoritatea plantelor cu flori); bisexuat, bisexual. ✦ (Substantivat) Om având caractere specifice ambelor sexe.

HERMAFRODITISM (< fr. {i}) s. n. (BIOL.) Prezența ambelor sexe la același individ; bisexualitate. **H.** este normal la unele animale nevertebrate (ex. hidra, melcul, râma) și patologic la om și la animalele superioare.

HERMAN, Vasile (n. 1929, Satu Mare), compozitor și muzicolog român. Prof. univ. la Cluj. Muzică simfonică („Ritornele", „Cantilații"), vocal-simfonică („Balada lui Pintea Viteazul"), de cameră („Episoade"). Studii de muzicologie („Formă și stil în noua creație muzicală românească").

HERMANDAD (SANTA HERMANDAD) („Fraternitate"), ligă armată spaniolă, fundată în sec. 15, cu scopul de a stârpi hoția ce amenința ordinea în stat; avea putere de jurisdicție. În Castilia a funcționat până în 1835.

HERMANN von SALZA (1170–1239), mare maestru al Ordinului Teutonic (1209–1239). A strămutat Ordinul din Palestina în Europa (colonizați, din 1211 până în 1225, de regele ungur Andrei al II-lea în Țara Bârsei). În timpul lui a avut loc unirea Ordinului Teutonic cu Ordinul Livonian (1237).

HERMANN, Hans (1885–1980, n. Sibiu), pictor și grafician german din România. Peisagist de formație clasică cu accente romantice, prezintă cu precădere priveliști panoramice. Pictură murală și restaurări de frescă.

HERMENEUTICĂ (ERMENEUTICĂ) (< fr., gr.) s. f. Arta sau știința de a interpreta textele vechi; știința exegezei. Prefigurată în filozofia greacă, **h.** s-a conturat mai precis în contextul polemicii dintre protestanți și catolici privind interpretarea textelor biblice *(h. sacră)*. În Evul Mediu, **h.** presupunea o lectură a „Bibliei" pe patru niveluri de interpretare: literar, alegoric, moral și escatologic. Ulterior, **h.** s-a aplicat și relatărilor cu valoare istorică *(h. istorică)*, diverselor categorii ale operei de artă *(h. artei)*, elaborării regulilor pentru interpretarea legii *(h. juridică)*. O dată cu *Fr. Schleiermacher*, se constituie o *h. generală*, ca studiu al expresiilor aparținând diferitelor culturi și epoci. Apoi, W. Dilthey (și școala sa) includ **h.** printre metodele cunoașterii specifice „științelor spiritului". Ca metodă, **h.** stabilește regulile de comprehensiune și interpretare a simbolurilor care exprimă viața spirituală. *M. Heidegger* a utilizat **h.** în interpretarea ființării umane, iar *H. Gadamer* a elaborat *h. filozofică* înțeleasă ca o „filozofie practică" orientată spre cercetarea „fenomenului comprehensiunii", a

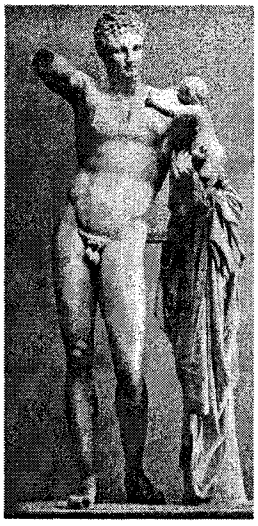

„Hermes cu Dionysos copil"
de Praxiteles

presupozițiilor care scapă abordării analitico-experimentale. Dezvoltând programul lui Gadamer, *M. Riedel* a inițiat o *h. criticistă,* având ca obiect practica cercetării din disciplinele socio-umane contemporane.

HERMES 1. (În mitologia greacă) zeul comerțului și al drumurilor, mesagerul zeilor, patronul hoților, întruchiparea iscusinței și a șireteniei. Fiul lui Zeus și al Maiei. Ocrotitor al turmelor și cirezilor. Atributele sale erau *caduceul,* pălăria cu boruri largi *(petasos),* sandalele de aur cu aripi. Este considerat inventatorul lirei. La romani îi corespunde *Mercur.* **2.** Mic asteroid (diametru c. 1,5 km) care se poate apropia destul de mult de Pământ (până la câteva sute de mii de km). Descoperit, în 1937, de astronomul german K.W. Reinmuth.

HERMES, Georg (1775–1831), teolog și filozof german. Prof. univ. la Münster și Bonn. A dezvoltat doctrina filozofică a hermesianismului (condamnată de papa Grigore XVI, 1835), care cerea interpretarea rațională a dogmei creștine („Introducere în teologia creștin-catolică", „Dogmatica creștin-catolică").

HERMES TRISMEGISTUS („Hermes cel de trei ori mare"), zeu sapiențial, recompus în miturile grecești după modelul zeului egiptean *Thot.* I s-au atribuit mai târziu un mare număr de scrieri inițiatice sacre, de magie și alchimie (cărți sau texte ermetice). În Evul Mediu era considerat părintele alchimiei și al magiei.

HERMETISM (< fr., n. pr. *Hermes*) s. n. (FILOZ.) Ansamblu de doctrine expus în cele 17 tratate din *Corpus Hermeticum,* apărute în sec. 2–3 în Egipt. Alchimia, astrologia, filozofia, magia și teologia formează în h. o doctrină a mântuirii, o revelație oferită celui ce caută unirea cu divinitatea. **H.** a influențat, în maniere diferite, atât pe Părinții Bisericii, cât și pe filozofii Renașterii.

HERMINAT, -Ă (< fr.) adj. (ZOOT.; despre găini) Care are culoarea penajului, caracterizat printr-un fond alb, cu penele din coadă și vârful aripilor negre, cu cele de la gât (lanțetele) negre, mărginite cu alb. ✦ (Substantivat, f.) *Herminată* de *Bonțida* = rasă de găini creată în România și crescută pentru producția mixtă (ouă și carne).

HERMINĂ (< fr.) s. f. Mamifer carnivor *(Mustela erminea)* asemănător nevăstuicii. Are blana cafenie vara și albă iarna, lungimea corpului ajunge la 32 cm, iar coada (al cărei vârf este negru) măsoară între 6,5 și 12 cm. Răpitoare, se hrănește cu rozătoare mici. Vânată pentru blana ei prețioasă. Trăiește în Europa, Asia și America de Nord; în România este răspândită în Delta Dunării și în N Moldovei. Sin. *hermelină, cacom.* ✦ Blana prelucrată sau haina făcută din blana acestui animal.

HERMITE [ermit], **Charles** (1822–1901), matematician francez. Prof. univ. la Paris. Lucrări în domeniul teoriei funcțiilor eliptice și în aplicațiile acesteia. A studiat o clasă de polinoame ortogonale, funcțiile dublu periodice, teoria interpolării și a formelor pătratice. A dovedit transcendența numărului „e".

HERMON (JABAL ASH-SHAYKH) [dʒabal aʃ ʃaik], masiv în S M-ților Antiliban (Siria și Liban). Lungime: 45 km. Alt. max.: 2 814 m (vf. Ash-Shaykh). Păduri de stejar.

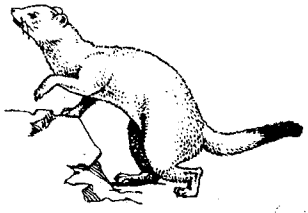

Hermină

HERMOSILLO [ermosijo], oraș în NV Mexicului, centrul ad-tiv al statului Sonora; 449,5 mii loc. (1990). Nod de transport. Aeroport. Expl. de min. auro-argentifere, molibden și cupru. Ind. constr. de mașini, chimică, a cimentului și alim. Centru turistic. Universitate. Întemeiat în 1750, pe locul unei vechi așezări indiene.

HERMOTIMUS din Clazomene (sfârșitul sec. 6 î.Hr.), filozof și extatic grec. Presocratic. Potrivit lui Aristotel, **H.** ar fi afirmat cel dintâi că spiritul este cauza tuturor lucrurilor. **H.** a devenit un personaj mitic după ce, în timpul unei experiențe în afara corpului, dușmanii i-au ars trupul lipsit de spirit.

HERNÁNDEZ [ernandeθ] **(FERNÁNDEZ), Gregorio** (1576–1636), sculptor spaniol. Considerat cel mai strălucit reprezentant din Castilia al sculpturii policrome în lemn. Lucrări remarcabile prin expresivitate („Sfânta Veronica", „Pietà", „Crist zăcând", „Imaculata Concepțiune").

HERNÁNDEZ [ernandes], **José** (1834–1886), poet argentinian. Opera sa, „Martin Fierro", considerată poem național, reprezintă epopeea unui „gaucho", remarcabilă prin dinamismul acțiunii și spontaneitatea limbajului popular.

HERNÁNDEZ [ernandeθ], **Miguel** (1910–1942), poet spaniol. Participant la Războiul Civil, a murit în închisoare. Lirică pasională („Expert în luni", „Ful-

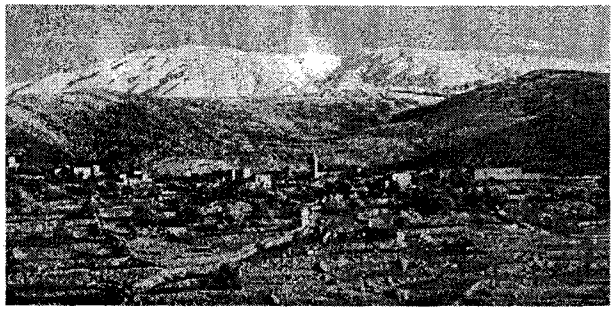

gerul neîntrerupt", „Vântul poporului"), ale cărei motive sunt dragostea, sentimentul dreptății și al revoltei sociale, încrederea în viitor.

HERNE, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr, la 16 km NV de Dortmund; 179,1 mii loc. (1992). Nod rutier. Port pe canalul Rin-Herne. Expl. de huilă. Uzine cocsochimice și metalurgice. Constr. de mașini (utilaj minier, cabluri); ind. textilă și de prelucr. a lemnului.

HERNIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Ieșire printr-un orificiu sau traiect, preexistente embrionar, a unuia sau a mai multor viscere, în afara cavității în care se găsesc în mod normal. În cazul **h.** externe, care se produce prin peretele abdominal, viscerul migrator poartă în „cap" peritoneul, care formează un sac herniar (ex. **h.** inghinală, **h.** ombilicală). În cazul **h.** interne, viscerul migrator trece din cavitatea abdominală în cea toracică (ex. **h.** diafragmatică). Viscerele ieșite din cavitatea abdominală (ansele intestinale) pot fi strangulate în orificiile herniare. V. *eventrație, evisceratie. H. de disc* = ieșire a discului cartilaginos din spațiul intervertebral. **2.** (FITOPAT.) *Hernia verzei* = boală a verzei provocată de ciuperca *Plasmodiphora brassicae,* manifestată prin apariția pe rădăcinile plantelor atacate a unor tumori galbene, apoi brune.

HERNING [hernen], oraș în Danemarca, în partea central-vestică a pen. Iutlanda (Jylland); 58 mii loc. (1996). Nod feroviar și rutier. Constr. de mașini agricole; produse textile. Muzeu în aer liber care cuprinde case vechi ale fermierilor.

HERO (în mitologia greacă), preoteasă din Sestos, pe coasta europeană a Hellespontului, iubită de tânărul Leandru din Abydos, oraș de pe țărmul asiatic al strâmtorii. Pentru a o întâlni pe **H.**, Leandru traversa în fiecare noapte înot Hellespontul. Într-o noapte cu furtună, tânărul și-a aflat moartea în apele mării, iar **H.**, nevrând să-i supraviețuiască, s-a aruncat din înaltul unui turn.

HEROD v. **Irod.**

HERODIAN (c. 180–c. 250), istoric grec. Autor al unei istorii a împăraților romani între 180 și 238, de o reală valoare documentară, **H.** fiind contemporan evenimentelor narate.

HERODOT (c. 484–426 sau 424 î.Hr.), istoric, geograf și călător grec, originar din orașul Halicarnas.

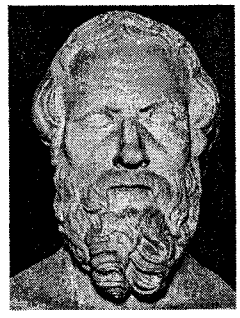

Herodot

Supranumit „părintele istoriei". A călătorit în Orientul Apropiat, Egipt, Libia, Italia, trăind apoi timp îndelungat la Atena. Opera sa „Istorii" (9 cărți) constituie prima încercare de a reuni într-un tot datele istorice și geografice cunoscute până la el și de a le subordona temei principale, lupta dintre greci și „barbari". A descris pentru prima dată Sciția și popoarele ei și a făcut referiri la teritoriile locuite de geți, considerați a fi „cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci".

HEROFIL (HEROPHILOS) din Calcedon (c. 335—c. 280 î.Hr.), medic și anatomist grec. Considerat părintele anatomiei științifice. Unul dintre primii medici care a practicat sistematic disecția. Cercetări asupra intestinelor (a descoperit duodenul), a nervilor (i-a clasificat în motori și senzitivi), a circulației sangvine (a explicat pulsul) ș.a.

HEROIDĂ (< fr.; {s} gr. *heroidos* „care aparține eroilor") s. f. Epistolă în versuri, consacrată unui erou sau unui personaj celebru (ex. „Heroidele" lui Ovidiu).

HEROINĂ (< fr. {i}; {s} lat. *heroine* „eroină, fiică de zeu") s. f. Alcaloid derivat din morfină (diamorfină), cu aspect de pulbere albă, cristalină, ușor solubilă în apă și în alcool, inodoră și cu gust amar. Descoperită în 1896, a fost folosită inițial (datorită proprietății ei analgezice) în medicină. Ulterior, din cauza nocivității (mai toxică decât morfina), consumul ei a fost interzis. Utilizarea repetată a **h.** provoacă dependență și toxicomanii grave.

HERON din Alexandria (sec. 1 d.Hr.), matematician grec. A descris metodele de determinare a ariei figurilor plane și a volumelor corpurilor geometrice („Metrica") și a stabilit formula calculului ariei unui triunghi în funcție de lungimea laturilor acestuia. Inventator al unor mașini simple și dispozitive acționate de abur sau apă (fântâna lui H.), al unor instrumente de măsură și chiar automate („Pneumatica", „Mecanica").

HERONDAS (c. sec. 3 î.Hr.), poet grec. Unul dintre creatorii genului „mimilor", mici scenete înfățișând, cu vervă și fantezie, scene din viața cotidiană („Mijlocitoarea", „Geloasa", „Cizmarul").

HEROSTRAT (sec. 4 î.Hr.), locuitor din Efes. În dorința de a deveni celebru, a incendiat, în 356 î.Hr., Templul zeiței Artemis din acest oraș, considerat una dintre cele „șapte minuni" ale lumii.

HÉROULT [eru], **Paul Louis Toussaint** (1863–1914), inginer francez. A brevetat (1886), simultan cu chimistul american C.M. Hall, procedeul de obținere a aluminiului prin electroliză și a inventat cuptorul electric (1907), ce-i poartă numele, folosit în producția oțelului.

HERPES (< fr., lat.) s. n. Boală virotică a pielii, foarte persistentă, manifestată prin grupuri de bășicuțe localizate de obicei în jurul gurii, al nasului sau al organelor genitale; are caracter recidivant.

HERPETOLOGIE (< fr.) s. f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul amfibienilor și al reptilelor.

HERRERA [ereра], **Fernando de** (1534–1597), poet spaniol. Principal reprezentant al petrarchismului spaniol și al „Școlii de la Sevilla"; preocupat de forma poetică. Supranumit „Divinul". Poeme eroice („Cântec pentru victoria de la Lepanto"), sonete de dragoste. Comentarii critice („Adnotări la operele lui Garcilaso").

HERRERA [ereра] **1. Francisco H.** (numit și *El Viejo* „cel Bătrân") (c. 1576–1656), pictor și gravor spaniol. Reprezentant al Școlii de la Sevilla. Tablouri religioase și mari decorații murale într-un colorit bazat pe contraste puternice („Apoteoza Sf. Hermenegilde", „Judecata de Apoi"). Primul maestru al lui Velâsquez. **2. Francisco H.** („cel Tânăr") (1622–1685), pictor și arhitect spaniol. Fiul lui **H. (1).** Reprezentant al barocului („Sf. Francisc", decorație la Catedrala din Sevilla, „Triumful Sf. Hermenegilde").

HERRERA [ereра], **Helenio** (1916—1997), antrenor de fotbal italian, de origine argentiniană. În anii '60 a condus echipa Internationale Milano, câștigătoare a Cupei Campionilor Europeni și a Cupei Intercontinentale. Supranumit „Magul" pentru modul în care a

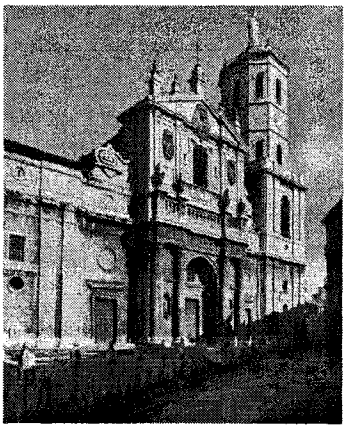

Juan Bautista de Herrera și A. de Churriguera: „Catedrala din Valladodid", Spania

condus echipa și pentru crearea stilului de joc numit „il catenaccio".

HERRERA [ereṛa], **Juan Bautista de** (c. 1530–1597), arhitect spaniol. Reprezentant principal al Renașterii spaniole. A construit Palatul Escorial de lângă Madrid (în colaborare cu Juan Bautista de Toledo) și a proiectat fațada de S a Alcazarului din Toledo.

HERRERA Y REISSIG [ereṛa i reisig], **Julio** (1875–1910), poet uruguaian. Principal reprezentant al modernismului latino-american. Poezie stranie, exotică, parnasiană („Extazele muntelui", „Sonetele basce").

HERRICK [herik], **Robert** (1591–1674), poet englez. Cel mai de seamă poet cavaler. Reprezentant al poeziei baroce. Volumul „Hesperide", care cuprinde minuscule bijuterii lirice, de mare muzicalitate, caracterizate printr-un păgânism senzual și hedonist, îi dezvăluie optimismul și dragostea de viață.

HERRIOT [eriọ], **Édouard** (1872–1957), om politic și scriitor francez. Președintele Partidului Radical (1919–1957, cu întreruperi). De mai multe ori ministru; prim-min. (1924–1925, iul. 1926, iun.–dec. 1932). Primar al orașului Lyon (1905, 1942, 1945–1955). Deportat în Germania (1942–1945). Lucrări de critică literară.

Sir William Herschel

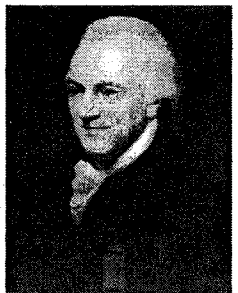

HERSCHBACH [hərʃbæh], **Dudley Robert** (n. 1932), chimist american. Prof. univ. la Harvard. Cercetări privind dinamica moleculară a reacțiilor chimice. Premiul Nobel pentru chimie (1986), împreună cu J.C. Polanyi și T. Yuan Lee.

HERSCHEL [he:ʃəl], familie de astronomi englezi de origine germană: **1. Sir William H.** (1738–1822). A pus bazele astronomiei stelare. Constructor al mai multor telescoape. A descoperit planeta Uranus (1781) și doi dintre sateliții săi (1787, Titania și Oberon), doi sateliți ai planetei Saturn (1789, Encelade și Mimas), mai mult de 800 de stele duble, peste 2 500 de nebuloase, roiurile stelare, mișcarea de ansamblu a sistemului solar, radiațiile infraroșii etc. **2. Caroline Lucreția H.** (1750–1848). Sora lui **H. (1)**. A colaborat cu fratele său la alcătuirea unui catalog stelar și a descoperit câteva comete și nebuloase. **3. Sir John Frederick William H.** (1792–1871). Fiul lui **H. (1)**. A continuat lucrările tatălui său, descoperind numeroase alte stele duble și nebuloase și întocmind cataloage stelare.

HERSENI, Traian (1907–1980, n. satul Iași, jud. Brașov), sociolog, jurist, psiholog și etnolog român. Prof. univ. la București. Membru marcant al Școlii sociologice de la București. Cercetări teoretice și aplicate, contribuind la cristalizarea teoriei monografiei sociologice, susținută și prin participarea la anchete („Realitatea socială. Încercare de antologie regională", „Teoria monografiei sociologice", „Sociologia literaturii", „Sociologie", „Forme străvechi de cultură populară românească", „Introducere în psihologia socială", în colab. cu M. Ralea). Deținut politic (1952–1956).

HERSHEY [hərʃi], **Alfred Day** (1908–1997), genetician și virusolog american. Prof. univ. la Michigan. A descoperit modul de înmulțire a bacteriofagului în interiorul celulei; a inițiat studiile asupra rolului acizilor nucleici în ereditate și în prevenirea infecțiilor virotice. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1969), împreună cu M. Delbrück și S.E. Luria.

HERSKOVITS [hərsko:vəts], **Melville Jean** (1895–1963), antropolog american. Prof. la Univ. Northwestern din Evanston. A studiat în special folclorul și structurile economice ale negrilor (afro-americanilor) din S.U.A. („Antropologia economică", „Dinamici culturale").

HERSON, oraș în S Ucrainei, port fluvio-maritim pe Nipru; 366 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Șantier naval. Constr. de turbine cu abur, mașini agricole, echipament electric. Rafinărie de petrol. Mat. de constr., sticlă, celuloză și hârtie, conserve din carne și pește. Arsenal (sec. 18); biserica Sf. Sofia (1780) și catedrala Sf. Ecaterina (1786) și Spasski (1806). Muzeu de artă. Teatre. Întemeiat în 1778 de feldmareșalul G.A. Potemkin, ca fortăreață și bază navală.

HERSONES v. **Chersones.**

's HERTOGENBOSCH [ʃertohənbɔs], oraș în S Olandei; 95,4 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Produse electrotehnice. Ind. chimică, textilă (tricotaje); țigarete. Catedrală (sec. 14–16). Fortăreață. Primărie (1670). Muzeu. Oraș din 1185. Între 1794 și 1814 a aparținut Franței și s-a numit *Bois-le-Duc.*

HERTZ (< germ., fr. {i}; {s} n. pr. *Hertz*) [herts] s. m. Unitate de măsură a frecvenței (simbol: Hz), egală cu frecvența unui fenomen periodic care se repetă o dată la fiecare secundă; ciclu pe secundă. În practică, sunt des utilizați multiplii săi: *kilohertz* (1 kHz = 10^3 Hz), *megahertz* (1 MHz = 10^6 Hz) și *gigahertz* (1 GHz = 10^9 Hz).

HERTZ [herts] **1. Heinrich Rudolph H.** (1857–1894), fizician german. Prof. univ. la Karlsruhe și Bonn. A demonstrat experimental (1886–1888) existența undelor electromagnetice (hertziene), prevăzută de Maxwell, punând astfel

Traian Herseni

bazele tehnicii frecvențelor înalte și ale telegrafiei fără fir; a cercetat descărcările în gaze și fenomenele fotoelectrice, descoperind (1887) fotoefectul extern. **2. Gustav Ludwig H.** (1887–1975), fizician german. Nepotul lui **H. (1).** Prof. univ. la Halle și Leipzig. Între 1945 și 1954 a lucrat în U.R.S.S. Împreună cu J. Franck a pus în evidență (prin experiențele Franck-H., 1913–1914) caracterul discontinuu al stărilor de energie în atom. A elaborat metoda de separare *prin* difuzie a izotopilor. Cercetări în domeniile *ultrasunetelor, semiconductorilor* și luminescenței. M. de onoare al Acad. Române (1965). *Premiul* Nobel pentru fizică (1925), împreună cu J. Franck.

HERTZ [herts], **Robert** (1881–1915), sociolog francez. Membru al Școlii sociologice durkheimiste. Specialist în sociologia religiei („Culegeri de sociologie religioasă și folclor", „Asupra reprezentării colective a morții").

HERTZIAN, -Ă (< fr.) [hertian] adj. Referitor la undele electromagnetice radio. ✧ *Undă h.* = undă electromagnetică radio.

HERTZOG [hertsog], **James B(arry) M(unnick)** (1866–1942), general și om politic sud-african. A fundat Partidul Afrikaaner Naționalist (1914). Prim-min. (1924–1939). Unul dintre artizanii modernizării statului.

HERTZSPRUNG [hertzbron], **Ejnar** (1873–1967), astronom danez. Prof. univ. la Leiden. Împreună cu astronomul american H. N. Russell, a propus clasificarea stelelor după tipul spectral și după luminozitate *(diagrama H.–Russell)*; a studiat stelele duble, stelele variabile și roiurile de stele deschise.

HERȚA, oraș și raion în SV Ucrainei, în reg. Cernăuți, pe cursul superior al Prutului, la jumătatea distanței dintre Cernăuți și Dorohoi. Raionul **H.** cuprinde un oraș **(H.)**, opt comune (Buda, Cristinești, Horbova, Ibănești, Molnița, Pomârla, Probotești, Suharău) și 47 de sate, cu o populație de 29 611 (1989), din care 27 517 români (92,9%), 1 569 ucraineni (5,3%) și 1 515 alte minorități (1,8%). În 1940, ținutul **H.** făcea parte din jud. Dorohoi și avea o supr. de 340 km^2, cu o populație de c. 63 000 loc. (orașul **H.** avea 8,4 mii loc.; prima atestare *documentară* datează *din* 1408). Ocupat de U.R.S.S. (29 iun.), în urma *notelor ultimative din* iun. 1940, a fost eliberat de armata română în 1941. Reanexat la U.R.S.S. (1944); din 1991, după destrămarea U.R.S.S., **H.** a intrat în componența Ucrainei.

HERȚEG (< germ.) s. m. Titlu adăugat la titulatura domnilor Țării Românești care stăpâneau ținuturile Amlașului și Făgărașului din Transilvania; persoană având acest titlu.

HERȚEGOVINA v. **Bosnia și Herțegovina.**

HERULI (< fr., lat.) s. m. pl. Populație germanică originară din S Scandinaviei și din Pen. Iutlanda, care, în sec. 3, sub presiunea danilor, migrează spre S Europei; o ramură se deplasează în reg. Rinului inferior, iar alta se oprește în reg. Mării Azov, de unde, în alianță cu goții, întreprind atacuri în provinciile europene și asiatice ale Imperiului Roman. Supuși de huni, **h.** își redobândesc libertatea după destrămarea statului acestora (454) și se stabilesc, ca federați ai Imperiului Roman, în zona Dunării de Jos, unde formează un regat, distrus, în 512, de longobarzi.

HERUVIC (< *ngr.*) s. *n.* (REL.) *Imn* liturgic ortodox dedicat Sf. Fecioare *Maria.*

HERUVIMI (< sl.) s. m. (În „Vechiul Testament") Una dintre cele nouă cete îngerești, care constituie, împreună cu *serafimii* și *scaunele,* primul rang în ierarhia slujitorilor spirituali ai lui Dumnezeu. Reprezentați sub forma unui cap înaripat sau a unor roți pline cu ochi, purtând tronul sau căruța lui Dumnezeu, fiecare **h.** având patru înfățișări: de om, de bou, de leu și de vultur.

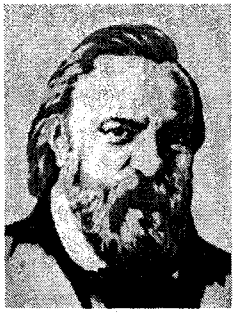

Aleksandr Ivanovici Herzen

HERVIEU [erviё], **Paul-Ernest** (1857–1915), scriitor francez. Romane („Necunoscutul", „Flirt") și piese de teatru („Legea omului", „Nimicuri", „Soarta e stăpână") axate, în special, pe critica severă a societății aristocratice aflate în declin.

HERWEGH [herveg], **Georg** (1817–1875), poet german. Promotor al curentului „Tânăra Germanie". După Revoluția din 1848, s-a refugiat în Elveția. Versuri exprimând idealul său politic („Poeziile unui om în viață").

HERZ, Adolf de (1887–1936, n. București), scriitor român. Dramaturg de oarecare notorietate în epocă, autorul comediei de succes „Păianjenul".

HERZBERG [hertsbə:g], **Gerhard** (n. 1904), fizician și chimist canadian de origine germană. Stabilit în Canada (1935). Cercetări fundamentale în domeniul structurii și spectroscopiei atomice și moleculare. Premiul Nobel pentru chimie (1971).

HERZEN [hertsən], **Aleksandr Ivanovici** (1812–1870), filozof și scriitor rus. A trăit, din 1847, în emigrație, editând la Londra ziarul „Clopotul". Adversar al iobăgiei și al autocrației din Rusia, influențând gândirea rusă a sec. 19. Filozofia sa, denumită „empirism speculativ", a avut ca punct de plecare dialectica hegeliană („Diletantismul în știință", „Scrisori despre studiul naturii"). Considerat părintele „poporanismului rus". Proză (satira „Doctorul Krupov", romanul-pamflet „Cine-i de vină?", nuvela „Cotofana hoață"), memorialistică („Amintiri și cugetări").

Heinrich Rudolph Hertz

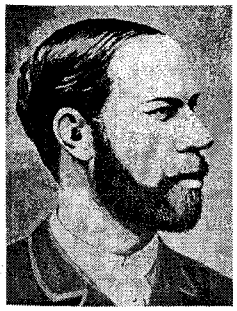

Gustav Ludwig Hertz

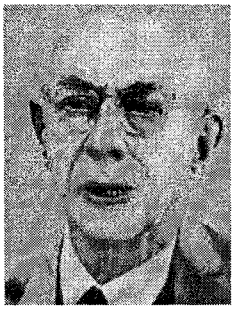

Gerhard Herzberg

Theodor Herzl

HERZL [hertsl], **Theodor** (1860–1904), scriitor şi om politic evreu originar din Ungaria. Fondator al *sionismului*. Şi-a susţinut tezele în lucrarea „Statul evreu", preconizând crearea unui stat evreiesc în Palestina.

HERZOG [hertsog], **Chaim** (1918–1997), general şi om politic israelian. Membru al Partidului Muncii. Preşedinte al Israelului (1983–1993).

HERZOG [hertzog], **Colette** (1923–1986), soprană franceză. Soţia muzicologului de origine română *Antoine Goléa*. Manieră de interpretare marcată de un deosebit rafinament, de o rară muzicalitate şi de o profundă înţelegere a textelor. Abordează piese aparţinând repertoriul clasic şi contemporan. Activitate pedagogică.

HERZOG [hertsog], **Eugen** (1875–1928), lingvist austriac. Stabilit în România. Prof. univ. la Cernăuţi. Cercetări de romanistică (printre altele, un manual de lb. română în colab. cu S. Puşcariu), dialectologie română („Glosarul dialectului mărginean"). M. coresp. al Acad. Române (1914).

HERZOG [hertsog], **Maurice** (n. 1919), explorator şi alpinist francez. Împreună cu Louis Lachenal, a escaladat vf. Annapurna I (3 iun. 1950),

Roman Herzog

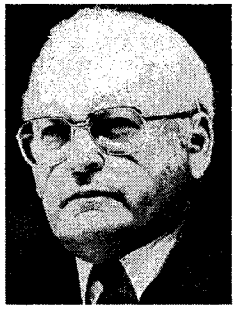

primul vârf de peste 8 000 m cucerit de om.

HERZOG [hertsog], **Roman** (n. 1934), jurist şi om politic german. Prof. univ. la München, Berlin şi Speyer. Preşedinte al Germaniei (din 1994). Lucrări privind teoria statului şi a dreptului („Teoria generală a statului", „Statele la începutul epocii istorice", „Originile şi formele de guvernământ"). M. de onoare al Acad. Române (1995).

HERZOG [hertsog], **Werner Stipetic** (n. 1942), regizor german de film. Fascinat de absurditatea condiţiei umane, filmele sale reflectă cu predilecţie cazuri limită, idealuri romantice strivite de realitate, existenţe umane aflate la periferia societăţii („Fata Morgana", „Aguirre, biciul lui Dumnezeu", „Nosferatu, fantoma nopţii", „Cobra verde").

HESHANG GONG, sihastru chinez din perioada dinastiei Han de Apus. Potrivit legendei, împăratul Wendi (179–157 î.Hr.), dorind să înţeleagă mesajul „Cărţii despre Tao" (*Dao de jing*), l-a vizitat, aflând astfel sensul aforismelor lui Laozi. Versiunea lui **H.G.** a acestei cărţi a devenit un text canonic pentru adepţii religiei taoiste.

HESIOD (HESIODOS) (sec. 8–7 î.Hr.), poet grec. Poeme didactice cuprinzând indicaţii tehnice referitoare la agricultură şi navigaţie, meditaţii despre viaţa ţărănimii („Munci şi zile") sau poeme de factură filozofică explicând geneza Universului şi genealogia zeilor („Theogonia", singura cosmogonie mitică păstrată integral).

HESIONA (în mitologia greacă), fiica lui Laomedon, regele Troiei. Oferită ca jertfă unui monstru marin, a fost salvată de Herakles.

HESPERIDĂ (< fr.) s. f. Fruct baciform, multisperm, cu epicarpul gros, moale, prevăzut cu buzunare secretoare de uleiuri eterice; mezocarpul este subţire, iar endocarpul este cărnos şi comestibil (ex. lămâia, portocala).

HESPERIDE (în mitologia greacă), nimfe ale Crepusculului, în număr de trei, fiice ale lui Nyx, Zeus sau Atlas. Păzeau, împreună cu dragonul Ladon, o grădină cu mere de aur, primite, de Hippomenes, ca dar de nuntă de la Afrodita, mere care ofereau nemurirea celui ce le mânca. Herakles a ucis dragonul şi a luat merele (una dintre „cele 12 munci"). **H.**, ca şi *Sirenele*, aveau darul de a fermeca pe oricine cu cântecul lor.

„Grădina Hesperidelor" (detaliu) de Edward Burne-Jones

HESPERORNIS (< fr. {i}; {s} gr. *hesperos* „de seară, de apus" + *ornis* „pasăre") subst. Pasăre acvatică fosilă, cu talia şi înfăţişarea unui cufundar, bună înotătoare, dar cu aptitudini de zbor mai reduse. A trăit în Cretacicul superior şi a fost descoperită în depozitele de cretă din Kansas (S.U.A.).

HESS, Gherman Ivanovici (1802–1850), chimist rus de origine elveţiană. Prof. univ. la Sankt Petersburg. A cercetat chimia gazelor şi a descoperit (1840) legea de bază a termochimiei (legea aditivităţii căldurilor de reacţie), care-i poartă numele.

HESS, Harry Hammond (1906–1969), geolog şi geofizician american. Prof. univ. la Princenton. Fondator al unei noi geologii şi tectonici oceanice. Contribuţii privind lanţurile muntoase, structura rocilor submarine (în special din Oc. Pacific) şi arcurile insulare. A dezvoltat ideea expansiunii fundului oceanelor, prefigurând teoria tectonicii plăcilor.

HESS, Rudolf (1894–1987), om politic naţional-socialist german. Colaborator apropiat al lui Hitler. În 1941, din raţiuni neelucidate, a fugit în Marea Britanie. Condamnat la închisoare pe viaţă de Tribunalul de la Nürnberg (1945); a fost deţinut în închisoarea de la Spandau până în 1987, când s-a sinucis.

HESS, Victor Franz (1883–1964), fizician austriac. Stabilit în S.U.A. (1944). Prof. univ. la Viena, Graz şi Innsbruck, New York şi New Jersey. Cercetări în domeniul electricităţii atmosferice. A descoperit (1912), în timpul unui zbor cu balonul, *radiaţiile cosmice* şi a demonstrat că intensitatea acestora creşte o dată cu altitudinea. Premiul Nobel pentru fizică (1936), împreună cu Carl D. Anderson.

Victor Franz Hess

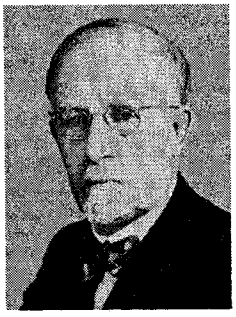

Walter Rudolf Hess

HESS, Walter Rudolf (1881–1973), fiziolog elveţian. Prof. univ. la Zürich. A perfecţionat metoda chirurgicală, numită leucotonomie, folosită în tratamentul unor psihoze. A descoperit centrii diencefalului care controlează sistemul nervos vegetativ („Biologia creierului"). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1949), împreună cu A.C. Moniz.

HESSE [hesə], **Hermann** (pe numele adevărat *Emil Sinclair*) (1877–1962), scriitor german. Stabilit în Elveţia (1914). Romane de factură tradiţionalistă, iniţial în manieră neoromantică, cu elemente autobiografice („Peter Camenzind", „Gertrud"), dobândind ulterior

Hermann Hesse

implicaţii psihanalitice („Demian", „Lupul de stepă"). Capodopera sa, „Jocul cu mărgele de sticlă", roman alegoric al formării personalităţii, este o sinteză ideală a cunoaşterii umane în aspiraţia către desăvârşire. Lirică romantică („Muzica singuraticului"), cu ecouri simboliste („Poezii", „Mângâierea nopţii"). Eseuri; jurnal de călătorie („India"). Premiul Nobel pentru literatură (1946).

HESSE [hesə], **Ludwig Otto** (1811–1874), matematician german. Prof. univ. la Halle, München, Heidelberg. Contribuţii în geometria analitică. A studiat curbele de ordinul 3 şi 4.

HESSEN [hesən] **1.** Regiune istorică în Germania, denumită astfel după populaţia *hessen,* care a locuit-o. Ocupată iniţial de chaţi, a fost invadată de franci şi creştinată (sec. 7). Landgrafiat (din 1292). După o perioadă de fărâmiţare şi repetate divizări (sec. 14–15), terit. **H.** a fost unificat de Filip Magnanimul (1509–1567), în timpul domniei căruia populaţia de aici a îmbrăţişat luteranismul (1526). În 1567, **H.** s-a împărţit în *H.-Kassel* (care, în 1866, a fost anexat de Prusia şi inclus, în 1868, în provincia nou creată, *H.-Nassau*) şi *H.-Darmstadt* (care, în 1918, a intrat în componenţa Republicii de la Weimar). **2.** Land în partea central-vestică a Germaniei; 21,1 mii km^2; 6,0 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Wiesbaden.* Expl. de cărbune, gaze naturale, săruri de potasiu (45% din prod. ţării), min. de fier şi cupru; expl. forestiere (40% din teritoriul landului este acoperit cu păduri). Automobile; ind. electrotehnică, chimică şi textilă. Cereale, tutun, cartofi. Viticultură. Legumicultură. Creşterea animalelor.

HESSIAN (< fr. {i}) s. n. **1.** Ţesătură de iută cu legătură de pânză, folosită în tapiserie, la confecţionarea sacilor şi ca ambalaj. **2.** (MAT.) Matrice formată din derivatele parţiale de ordinul doi ale unei funcţii cu mai multe variabile.

HESTIA (în mitologia greacă), zeiţa protectoare a focului şi a căminului. Fiica cea mare a lui Cronos şi a Rheei, sora lui Zeus şi a Herei. A rămas pururea fecioară. Identificată la romani cu *Vesta.*

HESTON [hestən], **Charlton** (pseud. lui *Charles Carter H.*) (n. 1923), actor american de teatru şi film. Joc sobru, concis, susţinut de o ţinută atletică, bărbătească („Cele zece porunci", „Stigmatul răului", „Cidul", „Agonie şi extaz", „Un om pentru eternitate", „Tombstone"). Premiul Oscar: 1959 („Ben Hur").

HETAIRĂ (cuv. gr.) s. f. (În Grecia antică). Curtezană. Trăia în preajma oamenilor de cultură şi artă, având ea însăşi unele cunoştinţe de filozofie, muzică, literatură ş.a.

HETERO- v. **etero-.**

HETEROAUXINĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Hormon vegetal de creştere, derivat al triptofanului. Se găseşte în drojdii, în ciuperci, în plantele superioare şi în intestinul animalelor (unde este produs de activitatea enterobacteriilor).

HETEROCICLU (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *kyklos* „cerc") s. n. (CHIM.) Compus organic ciclic care conţine, pe lângă atomi de carbon, şi atomi ai altor elemente, ca: azot, sulf, oxigen (ex. tiofen, furan, piridină etc.).

HETEROCLIT -Ă (< fr., gr.) adj. Alcătuit din elemente disparate, eterogene; divers, variat. ✦ Neobişnuit, anormal; bizar, ciudat.

HETEROCROMOZOM (< fr. {i}) s. m. (GENET.) Alozom.

HETERODINĂ (< fr. {i}; {s} *hetero* + *dyn[amis]* „forţă") s. f. **1.** Circuit electronic pentru producerea unei oscilaţii de frecvenţă constantă, care, suprapusă peste alta, de frecvenţă apropiată, determină apariţia unor bătăi ce pot fi recepţionate prin mijloace simple. **2.** Generator de semnale de înaltă frecvenţă utilizat în operaţii de măsurare sau de control. **3.** Generator de ton, în care semnalul de joasă frecvenţă (tonul) este obţinut prin suprapunerea a două semnale de frecvenţă înaltă şi apropiată.

HETERODONT -Ă (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *odont-* „dinte") adj., s. m. (Animal) care are dinţii diferenţiaţi în canini, incisivi, molari etc. (ex. mamiferele).

Charlton Heston

HETERODOXIE s. f. v. **eterodoxie.**

HETEROFILIE (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *phyllon* „frunză") s. f. (BOT.) Particularitate a unor plante de a prezenta frunze de forme diferite pe acelaşi individ (ex. la iederă, dud etc.).

HETEROFONIE (< fr.) s. f. Tip de structură muzicală (de origine folclorică) bazat pe parcurgerea de către două sau mai multe voci (instrumente) a unui traseu melodic unic, cu unele abateri de la acesta. Intermediară între monodie şi polifonie, **h.** s-a impus prin muzica lui G. Enescu, fiind preluată şi dezvoltată şi de alţi compozitori români.

HETEROGAMIE (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *gamos* „unire") s. f. (BIOL.) Fuziune a doi gameţi deosebiţi ca formă, dimensiune şi sex: gametul masculin, mic şi mobil, iar cel feminin, mare şi imobil; anizogamie.

HETEROJONCŢIUNE (< *hetero-* + *joncţiune*) s. f. Joncţiune dintre doi semiconductori de polarităţi opuse (de tip *p*, respectiv *n*) şi energie de goluri diferită între benzile de valenţă şi de conducţie.

HETEROMETABOLĂ (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *metabole* „transformare") adj. fem. (Despre insecte) Cu metamorfoză incompletă, larvele semănând cu adultul, fără stadiul imobil de pupă (ex. lăcusta, gândacii de bucătărie); hemimetabolă.

HETEROMORF,-Ă (< fr.) adj. (Despre unele substanţe) Care are două sau mai multe forme cristaline diferite.

HETEROPTERE (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *pteron* „aripă") s. n. pl. Ordin de insecte care au prima pereche de aripi pe jumătate chitinizată şi în rest membranoasă, a doua pereche fiind în întregime membranoasă (ex. ploşniţa).

HETEROSFERĂ s. f. (< fr.; {s} *hetero-* + *sphaira* „sferă") (METEOR.) Înveliş al atmosferei, la peste 90–100 km, format din gaze uşoare, rarefiate din cauza disocierii moleculelor şi dispuse în patru straturi concentrice (azot molecular, oxigen, heliu şi hidrogen atomic).

HETEROSTILIE (< fr.; {s} *hetero-* + fr. *style* „stil") s. f. (BOT.) Diversitate a stilelor la florile unor plante care aparţin aceleiaşi specii (ex. ciuboţica-cucului are flori atât cu stile lungi cât şi cu stile scurte).

HETEROTERMIE (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *thermos* „cald") s. f. (BIOL.) Pier-

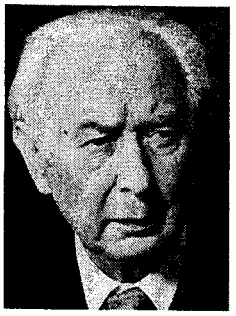

Theodor Heuss

dere sezonieră a capacităţii de termoreglare, proprie animalelor care hibernează.

HETEROTROF, -Ă (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *trophe* „hrană") adj., s. m. şi f. (Organism) care nu-şi poate sintetiza singur hrana; nefiind capabil să asimileze dioxidul de carbon pe cale fotosintetică se hrăneşte cu substanţe organice. Sunt **h.** toate animalele, plantele parazite şi saprofite, majoritatea microorganismelor.

HETEROTROFIE (< fr. {i}) s. f. (BIOL.) Mod de hrănire a organismelor heterotrofe.

HETEROZIDE (< fr.) s. f. pl. (BIOCHIM.) Glicozide.

HETEROZIGOT (fr. {i}; {s} *hetero-* + fr. *zygote* „zigot") s. m. (GENET.) Organism rezultat din unirea a doi gameţi, genetic diferiţi, ale cărui caractere sunt instabile în descendenţă; **h.** posedă ambii factori ereditari (alele), fiind considerat un hibrid „impur" genetic.

HETEROZIS (< fr. {i}; {s} *hetero-* [*zygo*]*sis*) s. n. (GENET.) Fenomen de creştere a vigorii, cu mult peste media de vigoare a părinţilor, şi chiar a raselor (soiurilor) din care provin, la

György József Hevesy

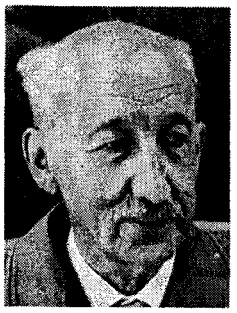

hibrizii din prima generaţie, obţinuţi din organisme genetic diferite.

HETEROZOM (< fr.) s. m. (GENET.) Alozom; heterocromozom; cromozom de sex.

HETTNER [hetnər], **Alfred** (1859–1941), geograf german. Prof. univ. la Leipzig, Tübingen şi Heidelberg. Contribuţii la fundamentarea ştiinţifică şi filozofică a geografiei („Geografia"). A condus expediţii în America de Sud (1882–1884, 1888–1890), Africa de Nord (1911) şi Asia de Est (1913–1914).

HEUSS [hois], **Theodor** (1884–1963), om politic german. Fondator şi lider (din 1948) al Partidului Liber-Democrat. Preşedinte al R.F. Germania (1949–1959). Memorii.

HEUTSZ [höts], **Johannes Benedictus van** (1851–1924), general şi administrator colonial olandez. Guvernator general al Indiilor Olandeze (1904–1909). A extins şi consolidat stăpânirea Olandei asupra celei mai mari părţi a Arh. Indonezian.

HEVELIUS, Johannes (HEVEL, HÖWELCKE) (1611–1687), astronom german. Considerat fondatorul topografiei selenare (a întocmit primul atlas al suprafeţei Lunii). Studii privind eclipsele şi petele solare, precum şi fazele planetelor Mercur şi Saturn. A descoperit patru comete şi o stea variabilă. A întocmit un catalog (neterminat) stelar (cuprinde c. 1 500 de stele).

HEVESY [hævæʃi] **György József** (1885–1966), chimist ungur. Prof. univ. la Freiburg, Copenhaga şi Stockholm. Cercetări asupra mobilităţii ionilor şi a separării izotopilor. A descoperit (1923) elementul chimic *hafniu,* împreună cu D. Coster, şi metoda folosirii izotopilor radioactivi ca elemente trasoare în cercetarea proceselor chimice. Premiul Nobel pentru chimie (1943).

HEWISH [hiuiʃ], **Antony** (n. 1924), astrofizician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Contribuţii în radioastronomie, la studiul pulsarilor (pe care i-a descoperit în 1967) şi al quasarilor. Premiul Nobel pentru fizică (1974), împreună cu M. Ryle.

HEWITT [hiuit], **Peter Cooper** (1861–1921), inventator şi fizician american. A inventat (1901) lampa cu vapori de mercur. A descoperit principiul fundamental al amplificatoarelor cu tub vidat, folosite în radio. Cercetări în domeniul aeronauticii (în 1918 a construit un elicopter).

HEWLETT PACKARD [hyulit pækərd], concern industrial american specializat în producția de echipament electronic, calculatoare, imprimante etc. Fundat, în 1939, de William **H.** (n. 1913) și David **P.** (1912–1996).

HEX(A)- ({s} gr. *hex* „șase") Element de compunere cu sensul „șase", care formează substantive și adjective.

HEXACLORBENZEN (< fr.) s. m. Compus chimic obținut prin substituirea atomilor de hidrogen din benzen cu atomi de clor. Este întrebuințat în sinteze organice, la combaterea mălurii grâului etc.

HEXACLORCICLOHEXAN (< fr. {i}) s. m. Compus chimic sintetic, amestec de mai mulți izomeri, dintre care izomerul *gamma* este un bun insecticid; cunoscut sub numele comun internațional de *lindane*. Din cauza persistenței în ecosistem și a acumulării sale în țesutul adipos al animalelor, aria de aplicare este din ce în ce mai restrânsă.

HEXACORALIER (< fr.) s. m. (La pl.) Subclasă de celenterate ce cuprinde animale caracterizate printr-un caliciu împărțit prin șase septe principale radiare, între care apar cicluri succesive de septe secundare (dediței-de-mare, madreporari). Genurile actuale au în jurul gurii șase (sau un multiplu de șase) tentacule. Apar în Jurasic și formează calcare recifale masive.

HEXAEDRU (< fr., gr.) s. n. Corp geometric cu șase fețe.

HEXAGON (< fr., gr.) s. n. Poligon cu șase laturi.

HEXAGONAL, -Ă (< fr.) adj. În formă de hexagon. ✧ *Sistem h.* = sistem de cristalizare cu o axă de simetrie de gradul șase. Axele de coordonare în care se încadrează sunt în număr de patru.

HEXAMETAFOSFAT (< fr.) s. m. (CHIM.) Polimer al metafosfatului de sodiu. Se întrebuințează la dedurizarea apelor și în industria petrolieră (la subțierea noroiului de sondă).

HEXAMETILENTETRAMINĂ (< fr.) s. f. Substanță chimică cristalină, folosită ca antiseptic în infecțiile renale și intestinale și ca intermediar la fabricarea rășinilor sintetice; urotropină.

HEXAMETRU (< fr., gr.) s. m. Vers antic alcătuit din șase picioare în care predomină, în general, dactilul (obligatoriu în piciorul al cincilea); folosit de obicei în epopei, în satire și scrisori (ex. la Homer, Hesiod, Lucrețiu, Vergiliu, Horațiu, Iuvenal ș.a.). ✦ (Impr.; în versificația modernă) Orice vers compus din șase picioare.

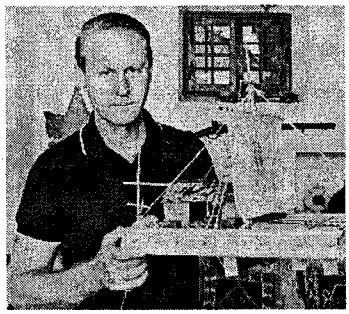

Thor Heyerdahl

HEXAN (< fr. {i}) s. m. Hidrocarbură alifatică saturată, care se prezintă sub forma mai multor izomeri. Este o substanță lichidă, incoloră, volatilă, insolubilă în apă, solubilă în alcool, inflamabilă. Se obține prin distilarea fracționată a petrolului. Se folosește ca dizolvant.

HEXASTIL (< fr. *hexa-* + gr. *stylos* „coloană") s. n. Edificiu sau monument cu șase coloane la fațada principală.

HEXAVALENT (< fr.) adj. (Despre radicali sau elemente chimice) Care are valența șase.

HEXODĂ (< fr. {i}; {s} *hex-* + fr. *[electr]ode* „electrod") s. f. Tub electronic cu vid, care are șase electroni: catodul, patru grile și anodul.

HEXOZĂ (< fr. {i}; {s} *hex-*) s. f. Nume generic dat monozaharidelor cu șase atomi de carbon în moleculă (ex. glucoza, galactoza, fructoza).

HE YAN [hə yen] (190–249 d.Hr.), învățat chinez. Adept al școlii misterelor. Unul dintre fondatorii mișcării filozofice „conversația pură", care oferă o nouă interpretare textelor confucianiste cu ajutorul conceptelor taoiste, respectiv a gândirii taoiste, cu ajutorul moralei confucianiste.

Corneille J. Fr. Heymans

HEYDRICH [haidrih], **Reinhard** (1904–1942), om politic național-socialist german. A organizat serviciul de securitate în cadrul S.S. german. Unul dintre creatorii *Gestapo*-ului. Adept al „soluției finale" vizând exterminarea evreilor europeni. Șef al Protectoratului Boemiei și Moraviei (din 1941). Asasinat de patrioții cehi; ca represalii, ocupanții germani au ras de pe suprafața pământului localitatea *Lidice*.

HEYERDAHL [heierdal], **Thor** (n. 1914), etnograf, arheolog și explorator norvegian. Conducător al expediției „Kon-Tiki" (1947), a străbătut 8 000 de km în Oc. Pacific (între Callao, Perú și arh. Touamotou) pe o plută din lemn de balsa, încercând să demonstreze ipoteza populării Polineziei de către amerindieni, veniți aici pe plute. A condus expedițiile „Ra I" și „Ra II" (1969–1970), de traversare a Atlanticului pe ambarcațiuni din papirus, plecând din Safi (Maroc) către Antile. Expediția „Tigris" (1977–1978), pe fl. Tigru, până în str. Bab el-Mandeb (atingând țărmul actualului stat Djibouti). Expediții arheologice în arh. Galâpagos (1954), în Insula Paștelui (1956, numită „Aku Aku") și în arh. Maldive (1982–1983). A fundat (1949) Muzeul „Kon-Tiki" din Oslo.

HEYM [haim], **Georg** (1887–1912), poet german. Lirică expresionistă prezentând în imagini terifiante, apocaliptice, declinul lumii moderne, singurătatea omului în ambianța de indiferență a marilor orașe („Ziua cea veșnică", „Umbra vitae", „Marathon").

HEYM [haim], **Stefan** (pe numele adevărat *Helmut Flieg*) (n. 1913), scriitor și ziarist german. Romane cu marcată tentă politică („Cazul Plasenapp", „Laurul amar", „Ochii rațiunii", „Relatare despre regele David"). Eseuri, reportaje.

HEYMANS [heimans], **Corneille Jean François** (1892–1968), medic și farmacolog belgian. Prof. univ. la Gent. Contribuții la studiul mecanismelor de reglare a respirației. A descoperit presoreceptorii și chemoreceptorii. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1938).

HEYROVSKÝ [herofski], **Jaroslav** (1890–1967), chimist ceh. Prof. univ. la Praga. Inventatorul unei noi metode de analiză fizico-chimică, polarografia;

Jaroslav Heyrovský

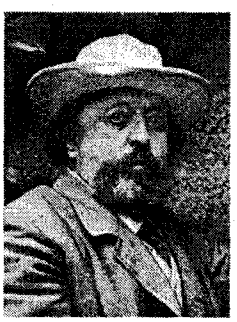

Paul J. L. von Heyse

a conceput şi construit polarograful. Premiul Nobel pentru chimie (1959).

HEYSE [haize], **Paul Johann Ludwig von** (1830–1914), scriitor german. A făcut parte din „Cercul poeţilor münchenezi", continuatori ai tradiţiilor clasicismului şi romantismului. Operă marcată de cultul pentru frumosul ideal. Nuvele de factură lirică, descriptivă („Arrabbiata", „Fata din Treppi"), romane social-critice („Copiii lumii", „În paradis"). Drame istorice („Violul Lucreţiei"). Traduceri din lirica italiană şi spaniolă. Premiul Nobel pentru literatură (1910).

HEYWOOD [heiwud], **John** (c. 1497–c. 1580), dramaturg şi poet englez. Autor de epigrame, poeme alegorico-satirice şi interludii comice. Marchează trecerea de la drama medievală la comedia modernă; a înlocuit personajele alegorice cu tipuri umane şi a dezvoltat intriga („Cei patru P.", „Vânzătorul de inocenţe şi călugărul").

HEYWOOD [heiwud], **Thomas** (c. 1574–1641), dramaturg englez. Autor a peste 200 de piese, caracterizate prin inventivitatea şi veridicitatea prezentării peisajului, atmosferei şi personajelor („Avertisment pentru femeile frumoase", „O femeie omorâtă prin bunătate").

HEZBOLLAH („Partidul lui Alah"), mişcare şiită libaneză, proiraniană, fundată după ocuparea de către trupele israeliene a unui important teritoriu în S Libanului (1982). Organizată potrivit modelului fundamentalist iranian, constituie principalul adversar al Israelului în S Libanului, urmărind crearea unui stat libanez care să fie guvernat după principiile stricte ale Islamului.

HF (High Frequency), simbol internaţional pentru frecvenţa cuprinsă între 3 şi 30 MHz.

Hf, simbol chimic pentru *hafniu.*

Hg, simbol chimic pentru *mercur* (hidrargir). 1 mm Hg = 133,3 Pa.

HIACINT (< fr., lat.) s. n. Varietate de zircon de culoare galben-roşiatică, transparentă până la tulbure, cu luciu adamantin şi aspect de cristale columnare. Utilizat ca piatră semipreţioasă şi pentru obţinerea dioxidului de zirconiu (conţine 67,1 %).

HIALIN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hyalos* „sticlă") adj. Care are înfăţişarea, transparenţa sticlei. ✧ *Ţesut h.* = substanţă omogenă, clară, fără structură. În mod normal există în cartilaje, corpul vitros, glanda tiroidă, iar în unele tumori apare prin degenerarea ţesutului conjunctiv. ✦ (GEOL.) (Despre elementele componente ale rocilor magmatice) Care se prezintă sub formă sticloasă, datorită răcirii rapide a topiturii din care s-au format.

HIALINOZĂ (< fr.) s. f. (MED.) Transformare patologică a ţesutului conjunctiv în ţesut hialin; apare în unele boli cronice de inimă, de rinichi etc.

HIALIT (< fr.; {s} gr. *hyalos* „cuarţ", „sticlă") s. n. Varietate de opal incoloră, transparentă, cu aspect de stalactite sau de globule reniforme, formată prin alteraţia hidrotermală a silicaţilor. Predomină în trunchiurile arborilor silicifiaţi.

HIALOGRAF (< fr.; gr. *hyalos* „sticlă" + *grapho* „a scrie") s. n. Instrument cu dispozitive reglabile şi părţi transparente, cu ajutorul căruia se poate desena mecanic perspectiva.

HIALOPLASMĂ (< fr. {i}) s. f. (HIST.) Ectoplasmă.

HIAT (HIATUS) (< fr., lat.) s. n. (LINGV.) Alăturare a două vocale care fac parte din silabe diferite (fie în acelaşi cuvânt, fie în două cuvinte alăturate). ✦ Fig. Discontinuitate, întrerupere, gol.

HIAWATHA [haieuoθə] (sec. 16), şef amerindian din tribul onondaga din America de Nord, care ar fi înfiinţat, în c. 1570, Confederaţia triburilor iroheze. Legenda îl înfăţişează ca pe o figură magică cu rol important în civilizarea poporului său.

HIBERNA (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre animale) A petrece iarna în stare de viaţă latentă.

HIBERNAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De iarnă.

HIBERNARE (< după fr. *hibernation*) s. f. (ZOOL.) Faptul de a hiberna; stare de viaţă latentă a unor animale (ex. ursul, ariciul, liliacul, popândăul) în timpul iernii. În cursul h., metabolismul este încetinit şi temperatura scăzută. V. *diapauză* şi *estivaţie* ✧ *H. artificială* = hibernoterapie.

HIBERNOTERAPIE ({s} lat. *hibernus* „de iarnă" + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Stare asemănătoare aceleia a animalelor aflate în hibernare, realizată artificial (cu ajutorul medicamentelor), în scop terapeutic sau ca adjuvant în unele intervenţii chirurgicale; hibernare artificială.

HIBINI, masiv muntos în NV Federaţiei Ruse (pen. Kola).. Alt. max.: 1 191 m (vf. Ceasnaciorr). Cele mai mari zăcăminte de apatit din lume. În oraşul Vudevrciorr se află cea mai nordică grădină botanică de floră alpină.

HIBISCUS (cuv. lat.) subst. Gen de plante din familia *malvaceelor,* cu numeroşi reprezentanţi în ţinuturile calde, în special arbuşti (de exemplu, trandafirul chinezesc — *H. rosa sinensis,* la noi, arbuşti de apartament), sau bama *(H. esculentus).*

HIBRID, -Ă (< fr., lat.) s. m., adj. **1.** S. m., adj. (Organism) provenit din încrucişarea a doi indivizi deosebiţi din aceeaşi specie sau din specii diferite. ✦ Metis, corcitură. **2.** Adj. (Fig.) Alcătuit din elemente disparate. **3.** S. m. (INFORM.) Element sau sistem realizat atât din componente analogice, cât şi numerice (de ex. calculatorul analogic ce utilizează pentru calcule elemente numerice de circuit şi care prezintă şi interfeţe pentru mărimi numerice).

HIBRIDARE (după fr. *hybridation*) s. f. (BIOL.) Proces de obţinere a unui *hibrid* prin încrucişare sexuată sau vegetativă între organisme parentale deosebite genotipic. H. poate fi în interiorul speciei (intraspecifică) sau între specii diferite (interspecifică).

HIBRIDIZARE (< engl. *hybridization* {i}) s. f. (CHIM.) Fenomen prin care, dintr-un număr de orbitali atomici de energie și geometrie diferită, se obține, prin contopire, același număr de orbitali cu energie și geometrie identică, numiți orbitali degenerați sau hibridizați.

HICKS [hiks], **Sir John Richard** (1904–1989), economist britanic. Prof. univ. la Oxford. Plecând de la teoria lui Keynes, a studiat relațiile dintre politica monetară și politica bugetară. Contribuții importante la teoria valorii și a prețului („Valoare și capital", „Contribuții la teoria ciclului afacerilor"). Premiul Nobel pentru economie (1972), împreună cu K. Arrow.

HICLENIE (< *hiclean*, înv., „viclean") s. f. (În vechiul drept românesc) Felonie, trădare.

HICORI (< fr. {i}) s. m. Arbore subtropical din familia juglandaceelor, asemănător cu nucul *(Carya ovata)*. Din nuci de h. se prepară, în India, băutura cu același nume. Lemnul de h., tare, dens, foarte elastic, este folosit la fabricarea schiurilor și a altor materiale sportive.

HICSOȘI (< fr.) s. m. pl. Triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul și l-au stăpânit în sec. 18–16 î.Hr.

HIDA, com. în jud. Sălaj, pe Almaș; 3 203 loc. (1998). Pomicultură (meri, pruni, peri). Biserici de lemn cu același hram — Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil —, în satele Baica (1643–1645), Hida (sec. 18) și Miluani (1783); bisericile de lemn Sf. Apostoli Petru și Pavel (1494, refăcută în sec. 17) și Adormirea Maicii Domnului (sec. 16), în satele Sânpetru Almașului și Miluani.

HIDALGO (cuv. sp.) s. m. Denumire dată nobilimii mici și mijlocii din Spania, în sec. 12–17. Termenul a apărut la sfârșitul sec. 12, iar în sec. 13–14 desemna clasa cavalerilor, care au avut un rol important în vremea Reconquistei.

Sir John Richard Hicks

HIDALGO, mic asteroid (diametru 40–60 km), cu orbita foarte înclinată (42°) față de planul eclipticii. Descoperit în 1920 de astronomul W. Baade.

HIDALGO [idalgo], stat în Mexic, în SV Pod. Mexican; 21 mii km^2; 1,88 mil. loc. (1990). Centrul ad-tiv.: *Pachuca* [de Soto]. Expl. forestiere și de min. auro-argentifere, plumb și cupru. Cereale. Viticultură. Creșterea animalelor.

HIDALGO Y COSTILLA [idalgo i kostija], **Miguel** (1753–1811), preot mexican. Erou național. Unul dintre conducătorii Războiului de Independență împotriva dominației spaniole. Înfrânt la Calderón, lângă Guadalajara, a fost prins și executat.

HIDAPOGEN (gr. *hydor* „apă" + *genesis* „formare") adj. (Despre minerale) Formate din soluțiile magmatice bogate în apă.

HIDARTROZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + fr. *arthroze* „artroză") s. f. (MED.) Acumulare de lichid seros sau purulent în articulații, care determină mărirea volumului acestora.

HIDATIC (< fr.) adj. (MED.) *Chist ~* v. *chist.*

HIDATIOZĂ (< fr., engl. {i}) s. f. (MED.) Contaminare a unui organism cu forma larvară de *Taenia echinococcus,* manifestată prin apariția de chisturi hidatice în diverse organe.

HIDATODĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + *odos* „cale") s. f. (BOT.) Formație epidermică a frunzelor, cu structuri diferite, având funcția de a elimina apa sub formă de picături.

HIDDEN PEAK [hidn pi:k] v. **Gasherbrum.**

HIDEYOSHI v. **Toyotomi Hideyoshi.**

HIDIȘELU DE SUS, com. în jud. Bihor; 3 260 loc. (1998). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18, pictată în 1778), în satul Hidișelu de Jos.

HIDOS, -OASĂ (< fr.) adj. Foarte urât; slut, scârbos, dezgustător.

HIDOȘENIE (< *hidos*) s. f. Urâțenie; slutenie.

HIDRA (< n. pr. *Hydra*), constelație din emisfera australă, situată la S de constelațiile Fecioara, Corbul, Cupa și Cancerul. Conține un șir de 13 stele mai strălucitoare.

HIDRACARIENI (< fr.; {s} gr. *hydor* „apă" + fr. *acariens* „acarieni") s. m. pl. Grup eterogen de acarieni adaptați la viața acvatică (ex. păianjenul de apă).

HIDRACID (< fr.) s. m. Acid compus dintr-un halogen sau un metaloid din grupa oxigenului și unul, respectiv, doi atomi de hidrogen (ex. acid clorhidric, acid sulfhidric etc.).

HIDRA (HYDRA) DIN LERNA (în mitologia greacă), monstru din lacul Lerna (Peloponeș), pe care-l otrăvea cu respirația celor 100 de guri ale celor 100 de capete, ce se regenerau atunci când erau retezate. Ucisă de Herakles („una dintre cele 12 munci"), care i-a retezat unicul cap nemuritor și i le-a ars pe celelalte.

HIDRAMNIOS (< fr. {i}) s. n. (MED.) Prezența unei cantități mari de lichid (peste 1,5 l) în *amnios.*

HIDRANT (< fr.; {s} gr. *hydor* „apă") s. n. Dispozitiv de închidere și deschidere care permite legarea furtunurilor cu debit mare (ex. pentru stins incendii, la irigații etc.) la conducta de distribuție a apei.

HIDRARGILIT (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + *argilos* „argilă albă") s. m. (MINER.) Hidroxid natural de aluminiu format, în general, în condiții exogene, de climă caldă tropicală și subtropicală. Are culoare albă, luciu sticlos-sidefiu, aspect de agregate radiale foioase, solzoase sau de formațiuni stalactitice. La temperaturi mari trece în *corindon.* Este minereu de aluminiu (sub formă de bauxită, conține 65,43% corindon); gibbsit.

HIDRARGIR (< fr., gr.) s. n. (CHIM.) Mercur.

HIDRARGIRISM (< fr.) s. n. (MED.) Intoxicație provocată de vaporii sau sărurile de mercur; poate fi acută sau cronică.

HIDRAT (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă") s. m. **1.** Substanță chimică solidă, de obicei sare, uneori acid, bază sau chiar substanță simplă, cristalizată cu una sau cu mai multe molecule de apă de cristalizare. **2.** Denumire improprie folosită pentru *hidroxid.* **3.** (BIOCHIM.) *Hidrați de carbon* = glucide, zaharuri, zaharide.

HIDRATA (< fr.) vb. I refl. (Despre substanțe chimice) A se combina cu apa.

HIDRATARE (< după fr. *hydratation*) s. f. 1. (CHIM.) Faptul de a se hidrata; interacțiunea dintre particulele

unei substanțe dizolvate (molecule sau ioni) și moleculele de apă. **H.** este însoțită de degajare de căldură. **2.** (MED.) Introducere de apă în organism în caz de hemoragii, vărsături ș.a.

HIDRAULIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține hidraulicii; care funcționează prin presiunea apei sau a altor lichide. ◇ *Presă h.* = presă al cărei mecanism este constituit dintr-un cilindru cu piston acționat de un lichid (apă, ulei etc.) sub presiune.

HIDRAULICĂ (< fr.) s. f. Știință care studiază legile de echilibru și de mișcare a fluidelor din punctul de vedere al aplicațiilor în tehnică.

HIDRAZIDĂ (< engl. *hydrazide* {i}) s. f. (CHIM.) Compus organic derivat al hidrazinei. E o substanță cristalină, cu caracter bazic și însușiri reducătoare, folosită în diferite sinteze organice. **H.** acidului izonicotinic este utilizată în tratamentul tuberculozei, sub diferite denumiri comerciale.

HIDRAZINĂ (< fr. {i}) s. f. (CHIM.) Combinație chimică a azotului cu hidrogenul. Este un lichid incolor care fumegă în aer. Folosită ca antioxidant, reducător, combustibil pentru rachete etc.

HIDRAZOBENZEN (< fr.) s. m. (CHIM.) Derivat al hidrazinei sub formă de cristale incolore, cu miros de camfor. Se folosește la fabricarea benzidinei, ca insecticid etc.

HIDRAZONĂ (< fr.) s. f. (CHIM.) Combinație organică rezultată prin condensarea hidrazinei cu un compus carbonilic (aldehidă sau cetonă).

HIDRĂ (< fr.; n. pr. *Hydra*) s. f. **1.** V. **Hidra.** ✦ Fig. Rău ce apare cu toate măsurile luate pentru a-l stârpi. **2.** (ZOOL.) Celenterat dulcicol fixat care are 6–8 tentacule în jurul gurii *(Hydra).*

Hidră (2)

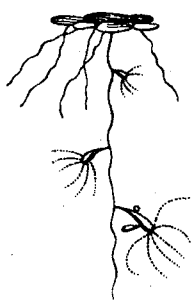

HIDREMIE (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + *haima* „sânge") s. f. (MED.) Creșterea compensatorie a plasmei sangvine întâlnită în hemoragii puternice, în anemii grave etc.

HIDRIE (< gr. *hydria*) s. f. (În Antichitate) Vas mare de forma unei amfore cu mânere, din ceramică sau metal, folosit pentru transportul și păstrarea apei.

HIDR(O)- ({s} gr. *hydor* „apă") Element de compunere cu sensul „care se referă la apă sau la hidrogen"; servește la formarea unor substantive și adjective.

HIDROACUSTICĂ (< *hidro-* + *acustică*) s. f. Ramură a acusticii care studiază producerea, propagarea și captarea undelor sonore în mediile acvatice, în scopuri de locație și de telecomunicație subacvatică.

HIDROAMELIORAȚII (< *hidro-* + *ameliorație*) s. f. pl. Lucrări de îmbunătățiri funciare menite să creeze și să mențină un raport favorabil între apă și alți factori ai fertilității solului pe terenurile cu deficit sau cu exces de apă (îndiguiri, desecări, irigații etc.).

HIDROAVION (după fr. *hydravion*) s. n. Aeronavă de tip avion, având un echipament propulsor, precum și un dispozitiv de amerizare (înlocuind trenul de aterizare), care îi permite să plutească pe apă. **H.** este dotat și cu dispozitive de remorcare, ancorare, salvare pe apă și catapultare de pe puntea navelor.

HIDROBICICLETĂ (< *hidro-* + *bicicletă*) s. f. Ambarcație sportivă de agrement echipată cu un mecanism propulsor acționat prin pedale.

HIDROBIOLOGIE (fr. {i}; {s} *hidro-* + *bios* „viață" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază raporturile dintre organismele acvatice și mediul acvatic în totalitatea lui. Cuprinde trei mari direcții de cercetare: *oceanologia* (biologia marină), *limnobiologia* (biologia apelor interioare) și *freatobiologia* (biologia apelor subterane). Permite stabilirea măsurilor de ameliorare și protecție biotică a mediilor acvatice.

HIDROBION ({s} *hidro-* + gr. *bios* „viață") s. n. Vas din tablă sau din lemn, de dimensiuni variabile, utilizat pentru transportul peștilor vii. Este prevăzut cu instalații pentru aerisirea apei.

HIDROBUZ (< *hidro-* + *[auto]buz*) s. n. Navă de mic tonaj, utilizată de obicei pentru transportul pasagerilor de-a lungul coastei mării.

HIDROCARBURI (< fr.) s. f. pl. (CHIM.) Compuși organici formați din carbon și hidrogen. După modul în care se leagă între ei atomii de carbon, se deosebesc următoarele tipuri: **h.** aciclice, saturate sau parafinice *(alcani);* **h.** aciclice, nesaturate, cu o dublă legătură sau olefinice *(alchene);* **h.** aciclice, nesaturate, cu două duble legături *(diene)* sau cu mai multe duble legături *(poliene);* **h.** aciclice, nesaturate, cu o triplă legătură sau acetilenice *(alchine);* **h.** ciclice, saturate sau cicloparafinice *(cicloalcani);* **h.** aromatice *(arene).* Se găsesc în petrol și în gudroanele de la distilarea cărbunilor; se obțin și pe cale sintetică.

HIDROCEFALIE (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *kephale* „cap") s. f. (MED.) Acumulare excesivă de lichid cefalorahidian în ventriculii cerebrali și în spațiile subarahnoidiene, însoțită de atrofia creierului, iar la copii și de creșterea progresivă a volumului cutiei craniene incomplet osificate.

HIDROCELULOZĂ (< fr. {i}) s. f. (CHIM.) Celuloză parțial degradată prin acțiunea acizilor minerali.

HIDROCENTRALĂ (< fr.) s. f. *Centrală* hidroelectrică.

HIDROCHIMIE (< fr.) s. f. Știință care studiază compoziția chimică a apelor naturale și variația ei sub influența factorilor fizici, chimici și biologici.

HIDROCHINONĂ (< fr. {i}) s. f. Substanță chimică obținută prin reducerea chinonei. Se folosește ca revelator în fotografie.

HIDROCICLON (< fr.) s. n. Aparat de clasare și de concentrare a materialelor granulare, în care separarea granulelor se face sub acțiunea forței centrifuge, exercitată de un curent de apă.

HIDROCORĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *khorein* „a se deplasa") adj., s. f. (Plantă) ale cărei fructe sau semințe sunt adaptate la răspândirea prin intermediul apei (ex. cucuta, cocotierul etc.).

Hidrobuz

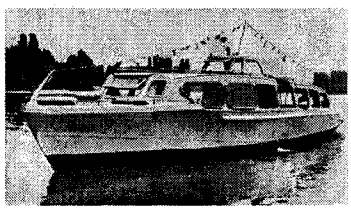

HIDROCRATIC, -Ă (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *kratynein* „a se consolida") adj. *Mișcări hidrocratice* = mișcări ale suprafeței oceanelor, mărilor, lacurilor, provocate de schimbările volumului de apă: procese hidrochimice, evaporări intense etc.; cele mai puternice s-au manifestat în Cuaternar, în fazele glaciare și interglaciare.

HIDROCULTURĂ (< *hidro-* + *cultură*) s. f. Cultivarea plantelor în apă sau în soluții nutritive.

HIDRODINAMICĂ (< fr. {i}) s. f. Ramură a hidromecanicii care studiază legile de mișcare a lichidelor. **H.** are numeroase aplicații practice în domeniul construirii navelor și al barajelor, la scurgerea apelor prin conducte și la punerea în mișcare a turbinelor ✧ *H. magnetică* = știință despre mișcarea mediilor electroconductibile (metale, lichide, electroliți, plasmă) într-un câmp magnetic și a cărei bază teoretică o constituie ecuațiile hidrodinamicii. Are aplicații practice în construirea de generatoare și pompe magnetohidrodinamice sau în realizarea fuziunii termonucleare dirijate.

HIDROELECTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre centrale electrice) Care utilizează debitul și căderea unui sector al unui râu sau fluviu pentru producerea energiei electrice.

HIDROELEVATOR (< *hidro-* + *elevator*) s. n. Dispozitiv utilizat pentru ridicarea și îndepărtarea apei și a noroiului din săpăturile executate cu mijloace hidromecanice.

HIDROFIL, -Ă (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *philos* „iubitor") adj., s. f. **1.** Adj. (CHIM.; despre substanțe chimice sau sisteme) Care au afinitate pentru apă. **2.** Adj., s. f. (BOT.) (Plantă) ale cărei flori se polenizează prin intermediul apei (ex. orzoaica de baltă); hidrogamă.

HIDROFILIE (< fr. {i}) s. f. (CHIM.) Proprietate a unor substanțe de a fi hidrofile **(1)** datorită unor atracții puternice între apă și anumite grupări funcționale din molecula lor.

HIDROFINARE (< după engl. *hydrofining*) s. f. (CHIM.) Operație de eliminare prin hidrogenare catalitică a sulfului sau a unor compuși care conțin sulf din unele produse petroliere, aplicată în scopul desulfurării lor.

HIDROFITĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *phyton* „plantă") adj., s. f. (Plantă) adaptată la viața acvatică (ex. nufărul, broscarița).

HIDROFOB, -Ă (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *phobos* „teamă") adj., s. m. și f. **1.** Adj. (Despre substanțe chimice sau sisteme) Care nu au afinitate pentru apă; hidrofug; (despre organisme) care evită apa; (despre materiale) care nu se îmbibă cu apă (ex. bitumul, gudronul, parafina etc.). **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care suferă de hidrofobie **(2)**.

HIDROFOBIE (< fr. {i}) s. f. **1.** (CHIM.) Proprietate a unei substanțe de a fi hidrofobă **(1)**. **2.** (MED.) Teamă morbidă de contactul corporal cu apa. ✦ Aversiune față de ingerarea apei și a lichidelor întâlnită în tetanos, meningită, turbare etc.

HIDROFON (< fr.) s. n. Traductor electroacustic imers (montat pe o navă sau lângă mal) destinat captării și transformării oscilațiilor acustice în oscilații electrice. A fost inventat de Max Mason, în 1917. Este folosit la prospecțiunile petroliere, explorarea seismică a mărilor și oceanelor, detectarea bancurilor de pești.

HIDROFOR (cf. gr. *hydrophoros* „purtător de apă") s. n. Instalație compusă dintr-o pompă de apă, recipiente de presiune compensatoare și un compresor de aer; asigură presiunea necesară în rețeaua de distribuție a apei dintr-o clădire înaltă, dintr-un cartier etc.

HIDROFUG (< fr.; {s} *hidro-* + lat. *fugio* „a fugi") adj. Hidrofob **(1)**.

HIDROFUGARE (< *hidrofug*) s. f. Operație de finisare a țesăturilor care urmărește micșorarea capacității de umezire a acestora fie prin apretare, fie prin modificarea structurii chimice a fibrelor.

HIDROGAMĂ (< fr. {i}) adj., s. f. (BOT.) Hidrofilă **(2)**.

HIDROGEL (< fr. {i}) s. n. (CHIM.) Gel al unui coloid în care mediul de dispersie este apa.

HIDROGEN (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *gennao-* „a produce") s. n. Element chimic (H; nr. at. 1, m. at. 1,008, p.t. –259°C, p.f. –252,8°C). Gaz incolor, inodor, insipid, inflamabil, de 14,4 ori mai ușor decât aerul. Este foarte răspândit, reprezentând peste 70% din materia Universului. **H.** se găsește în natură atât în stare liberă (în păturile superioare ale atmosferei, în unele gaze naturale), cât și sub formă de combinații (apa, substanțele organice etc). Se combină cu multe elemente, formând hidruri. În combinații funcționează monovalent. Se obține prin electroliza apei, prin descompunerea termică a metanului etc. Este întrebuințat în industrie, în numeroase sinteze (amoniac, carburanți etc.), precum și, recent, ca sursă alternativă de energie (automobile alimentate cu **h.**). A fost descoperit de H. Cavendish, în 1766. ✧ *H. fosforat* = combinație a fosforului cu hidrogenul. Gaz incolor, foarte toxic, este un puternic agent reducător. Sin. *fosfină*. *H. greu* = deuteriu. *H. sulfurat* = combinație a sulfului cu hidrogenul. Gaz incolor, cu miros de ouă stricate, toxic, întrebuințat ca reactiv în chimia analitică. Sin. *acid sulfhidric*. *Bombă cu h.* v. *bombă*.

HIDROGENARE (< după fr.) s. f. Reacție prin care se introduce hidrogen în molecula unei combinații chimice. Este folosită în general pe scară industrială (de ex.: obținerea benzinelor sintetice, a grăsimilor, prelucrarea țițeiului etc.).

HIDROGENERATOR (< germ.) s. n. Generator electric, în general de curent alternativ, acționat de un motor hidraulic (turbină hidraulică).

HIDROGENOLIZĂ ({s} fr. *hidrogéner* + gr. *lysis* „descompunere") s. f. (CHIM.) Reacție simultană de hidrogenare și de rupere a unei catene de atomi de carbon.

HIDROGEOCHIMIE (< *hidro-* + *geochimie*) s. f. Metodă geochimică de prospecțiune bazată pe analiza cantitativă și calitativă a sărurilor din apele superficiale (provenite din zăcămintele de țiței sau indicând existența unor asemenea acumulări).

HIDROGEOLOGIE (< fr. {i}; {s} *hidro-* + *geologie*) s. f. Știință care se ocupă cu studiul distribuției, regimului, dinamicii, bilanțului și genezei apelor subterane; cuprinde și prospecțiunea, exploatarea și captarea acestora pentru alimentarea cu apă a populației, industriei etc. și a pregătirii lucrărilor hidrotehnice de desecare, de evacuare din lucrările miniere etc.

HIDROGLISOR (< fr.) s. n. (NAV.) Ambarcație foarte rapidă, cu fundul plat, cu propulsie prin elice aeriană sau reactor.

HIDROGRAD (< fr. {i}; {s} *hidro-* + lat. *gradus* „treaptă") s. n. (GEOGR.) Unitate de măsură care reprezintă a zecea parte din amplitudinea maximă a tuturor nivelurilor înregistrate într-o lungă perioadă de timp, într-un sector oarecare a unui curs de apă.

HIDROGRAF (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *graphein* „a scrie") s. n. (GEOGR.)

Diagramă care redă variația în timp a debitelor unui curs de apă într-un anumit sector sau la un post hidrometric.

HIDROGRAFIE (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *graphe* „descriere") s. f. Ramură a *hidrologiei* care se ocupă cu descrierea și caracterizarea apelor de suprafață de pe un teritoriu, executând hărțile rețelei fluviale, ale lacurilor, țărmurilor, curenților marini și reliefului submarin.

HIDROIZOHIPSĂ s. f. (GEOL.) Linie care unește punctele de egală înălțime ale suprafeței libere a apelor subterane freatice.

HIDROIZOPIEZĂ s. f. (GEOL.) Linie care unește punctele de egală presiune piezometrică a apelor subterane ascensionale sau arteziene.

HIDROLACOLIT (< fr.) s. m. (GEOGR.) Ridicătură rotundă sau ovală, înaltă până la 50 m, formată în zonele subpolare cu îngheț relativ adânc al solului, prin crearea în interior a unei lentile de gheață; pingo.

HIDROLAZĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Enzimă care catalizează reacțiile de hidroliză (ex. carbohidraze, amidaze, peptidaze). Are un rol important în metabolismul substanțelor alimentare (degradează moleculele mari în componenți simpli, accesibili resorbției).

HIDROLIZĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *lysis* „descompunere") s. f. Reacție chimică între ionii unei sări și ionii apei, cu formarea unui acid slab, a unei baze slabe sau a ambelor; reacție chimică între un compus organic și apă, care se produce în prezența unui catalizator.

HIDROLOCAȚIE (< fr.) s. f. Sistem folosit de nave pentru determinarea poziției diferitelor obiecte aflate în apă; se bazează pe proprietatea undelor sonore de a fi reflectate de obstacolele întâlnite.

HIDROLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (GEOGR.) Care aparține hidrologiei, care se referă la hidrologie. ◇ *Bilanț h.* = raportul dintre cantitatea de apă primită și cea cedată de un bazin hidrografic într-o unitate de timp (de obicei un an); elementele sale principale sunt: precipitațiile atmosferice, scurgerea apei la suprafață, evaporarea și infiltrarea. *Regim h.* = evoluția medie în timp a debitelor unei ape curgătoare. Este determinat de regimul climatic și de structura bazinului hidrografic.

HIDROLOGIE (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază originea apelor continentale și marine, proprietățile fizico-chimice, dinamica lor, raporturile cu celelalte geosfere, circuitul apei în natură, în vederea folosirii lor raționale. Cuprinde: oceanografia, limnologia, telmatologia (mlaștinile), potamologia (**h.** fluviatilă), glaciologia, hidrometria.

HIDROMANIE (< germ.) s. f. (MED.) Tulburare psihică a cărei caracteristică este tendința de sinucidere prin înec; se întâlnește frecvent la bolnavii de pelagră.

HIDROMECANICĂ (< fr.) s. f. Ramură a mecanicii al cărei obiect îl constituie studiul legilor de echilibru și de mișcare ale fluidelor, precum și acțiunea lor asupra corpurilor solide cu care vin în contact.

HIDROMECANIZARE (< *hidro-* + *mecanizare*) s. f. Ansamblul procedeelor de mecanizare, cu ajutorul curenților de apă, a lucrărilor de excavare, transportare și depunere a materialelor rezultate, aplicate în exploatările din cariere, în mine, la săparea canalelor, la construcții de terasamente, diguri și rambleuri etc.

HIDROMEL (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *meli* „miere") s. n. Băutură alcoolică obținută prin fermentarea mierii de albine cu apă.

HIDROMETALURGIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a metalurgiei care se ocupă cu extragerea metalelor din minereuri cu ajutorul soluțiilor apoase, prin solubilizare, filtrare, precipitare etc.

HIDROMETEORI (< fr.) s. m. pl. Formele pe care le îmbracă produsele de condensare (și sublimare) a vaporilor de apă pe sol, în stratul de aer din apropierea acestuia și în atmosfera liberă.

HIDROMETRIE (< fr. {i}) s. f. Disciplină a hidrologiei al cărei obiect de studiu îl constituie culegerea și prelucrarea datelor hidrologice, precum și cunoașterea aparaturii instalațiilor aferente, în vederea realizării proiectelor de construcții hidrotehnice și a planurilor de gospodărire a surselor de apă.

HIDROMETRU (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *metron* „măsură") s. n. **1.** Aparat pentru măsurarea densității și a vitezei de curgere a lichidelor. **2.** Manometru metalic cu scara gradată în unități de coloană de apă, cu ajutorul căruia se măsoară nivelul unui curs de apă.

HIDROMODUL (< fr.) s. m. Debit de apă, exprimat în litri pe secundă, necesar în timpul unui sezon pentru irigarea suprafeței de un hectar, calculat pentru fiecare cultură agricolă.

HIDROMONITOR (< germ.) s. n. Dispozitiv folosit la tăierea și la transportul hidromecanizat al pământului, al rocilor friabile sau al minereurilor metalifere dezagregate; este compus dintr-o țeavă metalică cu ajutaj, racordată la o conductă de apă sub presiune și care proiectează un jet puternic de apă.

HIDROMORF, -Ă (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *morphe* „formă") adj. (Despre grupe de soluri sau orizonturi de sol) Ale căror caractere se datorează prezenței temporare sau permanente a apei: exces de umiditate (înmlăștinare), apă freatică la mică adâncime (ex. solurile de fâneață, turbogleice, pseudogleice, de mangrove ș.a.).

HIDRONEFROZĂ (< fr. {i}) s. f. (MED.) Acumulare de urină în caliciile și bazinetul renal din cauza unui obstacol pe ureter.

HIDRONIMIE (< fr. {i}), s. f. Totalitatea numelor de ape (dintr-o anumită zonă).

HIDRONIU (< fr. {i}) s. m. (CHIM.) Ion rezultat din unirea protonului cu o moleculă de apă. În soluțiile apoase ale acizilor, protonii nu există în stare liberă, ci sub forma ionilor de hidroniu; oxoniu.

HIDROPEROXID (< germ.) s. m. *H. de cumen* = compus chimic obținut prin oxidarea cu aer a cumenului (izopropilbenzenului). Este întrebuințat ca intermediar la fabricarea fenolului și a acetonei din benzen și propilenă.

HIDROPIC, -Ă (< fr.; lat. {s} *hidro-* + gr. *ops* „înfățișare") s. m. și f., adj. (MED.) (Persoană) care suferă de hidropizie.

HIDROPIZIE (< fr.; {s}) s. f. (MED.) Acumulare patologică de apă în țesuturi și în cavitățile naturale ale organismului.

HIDROPLANARE (< după fr.) s. f. Deplasare a unui hidroavion pe apă prin autopropulsie aerodinamică.

HIDROPONIC, -Ă (< fr. {i}) adj. *Cultură* ~ = cultură legumicolă sau floricolă în care pământul este înlocuit fie cu soluții nutritive, fie cu un substrat de pietriș sau de nisip prin care circulă permanent apă cu îngrășăminte chimice. Are avantajul scurtării perioadei de vegetație, lipsei buruienilor,

evitării pierderilor de substanțe nutritive etc. În prezent, este studiată de NASA, ca o posibilă metodă de cultivare a plantelor în navele spațiale, pe alte planete etc.

HIDROSADENÍTĂ (< fr.; {s} gr. *hydor* „sudoare" + *aden* „glandă") s. f. (MED.) Inflamație a glandelor sudoripare.

HIDROSCÁLĂ (< *hidro-* + *escală*) s. f. Aeroport care cuprinde ansamblul instalațiilor necesare decolării, amerizării, adăpostirii și întreținerii hidroavioanelor.

HIDROSEPARÁTOR (< *hidro-* + *separator*) s. n. Instalație de separare și eliminare a sterilului cu ajutorul unui curent ascendent de apă, folosită la prepararea mecanică a cărbunilor cu dimensiuni medii și mici.

HIDROSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *sphaira* „sferă") s. f. (GEOGR.) Învelișul de apă al globului pământesc, cuprins între atmosferă și litosferă, incluzând Oceanul Planetar (care ocupă 70,8% din suprafața Pământului) și apele continentale (inclusiv cele subterane), zăpezile și ghețurile.

HIDROSÓL (< fr. {i}; {s} *hidro-* + lat. *solubilis* „solubil") s. n. (CHIM.) Sistem coloidal solubil, în care mediul de dispersie este apa.

HIDROSOLÚBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanțe) Care se dizolvă în apă.

HIDROSTÁT (< fr.) s. n. Aparat pentru cercetări și lucrări subacvatice care poate fi folosit până la adâncimi de 300 m. Are forma unei camere sferice sau cilindrice în care se află echipajul (1–3 persoane), aparatura de cercetare, sistemele de reglare a aerului etc.

HIDROSTÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la hidrostatică, care aparține hidrostaticii. ✧ *Balanță h.* = balanță care servește la determinarea densității corpurilor prin cântărirea lor mai întâi în aer, iar apoi cufundate într-un lichid.

HIDROSTÁTICĂ (< fr. {i}) s. f. Parte a hidromecanicii care studiază echilibrul fluidelor; statica lichidelor. A fost fundamentată de Arhimede, Galilei, Torricelli și Pascal. Legile h. prezintă o importanță deosebită în construcția barajelor, în sistemele de alimentare cu apă etc.

HIDROSULFÍȚI (< fr. {i}) s. m. pl. (CHIM.) Denumire improprie pentru *ditioniți*.

HIDROSULFÚROS (< fr.) adj. *Acid ~* = acid *ditionos*.

HIDROTEHNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la hidrotehnică, care aparține hidrotehnicii; care se referă la folosirea apei și a energiei hidraulice. ✧ *Sistem h.* = ansamblu de construcții și de amenajări constituit din noduri hidrotehnice reunite prin cursuri de apă amenajate sau prin construcții de transport al apei (canale, conducte); este destinat utilizării în scopuri energetice, pentru navigație, irigații, alimentări cu apă, piscicultură etc.

HIDROTEHNICĂ (< fr. {i}) s. f. Ramură a tehnicii care se ocupă cu proiectarea și executarea lucrărilor de folosire a apei (navigație, irigații și desecări, alimentări cu apă), a energiei hidraulice și a lucrărilor de prevenire a distrugerilor provocate de ape (regularizarea cursului râurilor, îndiguiri), precum și cu studiul metodelor de realizare a acestor obiective.

HIDROTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. (MED.) Folosire terapeutică a apei având diverse temperaturi, sub formă de dușuri, băi, aburi etc.

HIDROTÉRMAL, -Ă (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *thermos* „cald") adj. Care se referă la ape fierbinți provenite din răcirea topiturilor magmatice. ✧ *Proces h.* sau *fază h.* = ultima fază din procesul de consolidare a magmei, care se desfășoară la temperaturi cuprinse între 500 și 100°C, caracterizată prin separarea unei soluții reziduale apoase și fierbinți, din care, pe crăpăturile scoarței terestre, se formează și se depun minerale metalice, sulfați, carbonați, cuarț. În funcție de temperatura pe care o au, soluțiile apoase fierbinți pot fi *hipertermale* (500–300°C), *mezotermale* (300–175°C) și *epitermale* (175–50°C). Ele acționează asupra formațiunilor traversate, schimbându-le compoziția chimică și structura.

HIDROTIPÍE (< fr.) s. f. Procedeu de realizare a fotografiilor în culori, cu ajutorul căruia, pornind de la negativul în culori, se obțin, prin copiere succesivă, matrițe în relief, care se colorează cu coloranți solubili în apă și care se transpun cu ajutorul unor mașini speciale pe noul film. Este folosit mai ales la copierea filmelor cinematografice în culori (ex. procedeul „tehnicolor").

HIDROTROPÍSM (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *trope* „întoarcere") s. n. (BOT.) Mișcare de orientare a organelor vegetative către zonele mai umede ale solului.

HIDROXIACÍD (< engl.) s. m. (CHIM.) Acid organic care conține în moleculă grupe hidroxil și carboxil; oxiacid **(2)**.

HIDROXÍL (< fr. {i}) s. m. (CHIM.) Grupare monovalentă (–OH), formată dintr-un atom de hidrogen și un atom de oxigen; oxidril.

HIDROXILAMÍNĂ (< fr. {s}) s. f. Compus chimic obținut prin reducerea electrolitică a acidului azotic. Este un agent reducător puternic, folosit sub formă de clorhidrat sau de sulfat în tehnica fotografică sau în sinteze de medicamente etc.

HIDROXÍZI (< fr. {i}) s. m. pl. Compuși chimici care conțin în moleculă una sau mai multe grupări hidroxil (–OH). ✧ *Hidroxid de aluminiu* = compus alb, gelatinos, insolubil în apă, cu caracter amfoter; este întrebuințat ca mordant în vopsitorie și în instalațiile de limpezire a apelor. Se găsește în natură sub formă de hidrargilit și ca bayerit. *Hidroxid de amoniu* = compus obținut prin dizolvarea amoniacului în apă. Soluția are caracter ușor bazic; nu se poate izola în stare pură. *Hidroxid de calciu* = compus obținut prin combinarea oxidului de calciu cu apa (stingerea varului). Este puțin solubil în apă. Soluția are reacție bazică puternică (se mai numește și apă de var). Suspensia de *h.* de *c.* în apă (laptele de var) este folosită la văruit. Sin. *var stins*. *Hidroxid de potasiu* = compus cristalin, alb, higroscopic. Bază puternică, folosită la fabricarea săpunurilor moi, a săpunului de ras, a sărurilor de potasiu. Sin. *potasă caustică*. *Hidroxid de sodiu* = compus solid, alb, higroscopic. Bază puternică, întrebuințată la fabricarea săpunului, la rafinarea uleiurilor vegetale, în industriile petrolieră și textilă (la mercerizarea bumbacului). Sin. *sodă caustică*.

HIDROZOÁR (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *zoon* „animal") s. n. (La pl.) Clasă de celenterate marine și dulcicole, coloniale sau solitare, care cuprinde hidrele și meduzele cu văl; (și la sg.) animal din această clasă.

HIDRÚRĂ (< fr.) s. f. (CHIM.) Combinație binară a hidrogenului cu un alt element chimic. ✧ *H. de bor* = boran.

HIELSCHER [hilșer], **Kurt** (1881—1948), fotograf german. Albume remarcabile dedicate României în urma că-

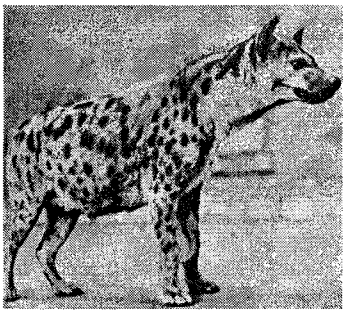

Hienă

lătoriilor pe care le-a întreprins aici. („Rumänien", „Siebenbürgen").

HIENĂ (< fr., lat.) s. f. Mamifer carnivor, asemănător canidelor, cu blană cenușie-tărcată, cu gât gros, urechi golașe și picioarele anterioare mai lungi decât cele posterioare *(Hyaena hyaena)*. Cântărește între 34 și 79 kg și are o lungime de 0,9–1,8 m (inclusiv coada). Animal nocturn, trăiește în Africa și Asia și se hrănește mai ales cu cadavre. ✦ Fig. Om ticălos, nemernic.

HIERATIC, -Ă (< lat. *hieraticus*, gr. *hieratikos*) adj. **1.** Care ține de lucruri sfinte. ✧ *Artă h.* = pictură sau sculptură în care personajele reprezentate au atitudini solemne, rigide, conform regulilor fixate de canoanele religioase (ex. sculptura figurativă egipteană, pictura bizantină). **2.** *Scriere h.* = scriere cursivă în Egiptul antic, derivată din scrierea hieroglifică. A fost înlocuită, începând din sec. 7 î.Hr., cu scrierea demotică. **3.** Care pare impus de un ritual; solemn.

HIEROBOTANICĂ (< fr.) s. f. Studiul plantelor menționate în „Biblie".

HIERODUL, -Ă (< fr., gr. *hieros* „sacru" + *doulos* „servitor") s. m. și f. (În Grecia antică) Sclav în serviciul unui templu.

HIEROFANIE ({s} gr. *hieros* „sacru" + *phainein* „a arăta") s. f. (REL.) Noțiune definită de Mircea Eliade pentru a desemna, în orice religie, diversele forme sub care se manifestă sacrul. Istoria religiilor este constituită, după Eliade, dintr-o acumulare de **h.**, separând astfel sacrul de profan.

HIEROFANT (< fr., gr. *hieros* „sacru" + *phainein* „a arăta") s. m. (În Grecia antică), preot care prezida misterele de la *Eleusis*, inițiindu-i pe neofiți; *p. ext.* (fig.) preot, pontif.

HIEROGLIFĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hieros* „sacru" + *gliphein* „a sculpta") s. f. **1.** Semn din scrierea vechilor egipteni cu o valoare figurativă (pictogramele) sau ideografică (ideogramele). Primele **h.** au fost descifrate (1821) de egiptologul francez *J. Fr. Champollion*. **2.** (GEOL.) Impresiuni proeminente, alungite și ramificate, întâlnite pe suprafețele inferioare ale stratelor de gresii fine și de aleurite. În funcție de geneză, se deosebesc: mecanoglife, pedoglife, bioglife, reoglife.

HIEROGLIFIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Scris cu hieroglife; *fig.* indescifrabil, necitet, ilizibil.

HIERON, numele mai multor conducători greci din Sicilia. **1. H. I**, tiran al Gelei (485–466 î.Hr.) și al Siracuzei (478–466 î.Hr.); i-a înfrânt în 474 pe etrusci la Cumae, oprind expansiunea acestora spre S. **2. H. II**, tiran (din 269 î.Hr.) și rege al Siracuzei (268–215 î.Hr.). La începutul primului război punic, i-a sprijinit pe cartaginezi, dar, în 263, a încheiat pacea cu Roma, asigurând astfel independența Siracuzei; în al doilea război punic, a fost aliat fidel al Romei.

HIERONYMUS VAN AEKEN v. **Bosch, Hieronymus.**

HIERRO (FERRO), insulă vulcanică în SV arh. Canare; 277 km². Oraș pr.: *Valverde*. Izvoare termale. Considerată în Antichitate limita de V a lumii, a fost luată în sec. 16–17 ca punct de referință pentru măsurarea longitudinii.

HIFĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hyphe* „țesut") s. f. (BOT.) Filament mono- sau pluricelular, simplu sau ramificat, formând aparatul vegetativ sau miceliul ciupercilor.

Patricia Highsmith

HI-FI (cuv. engl.) Abreviere de la *high fidelity* „înaltă fidelitate". V. *fidelitate* **(2)**.

HIGASHI ŌSAKA [higaʃio:saka], oraș în Japonia (Honshū), în E conurbației Ōsaka, constituit, în 1967, prin unirea orașelor Fuse, Kawachi și Hiraoka; 496 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, a fibrelor sintetice, a hârtiei și alim. Centru turistic la poalele muntelui Ikoma.

HIGHIȘ-DROCEA v. **Zarand, M-ții ~.**

HIGH-LIFE [hailaif] (loc. engl.) s. n. Denumire dată înaltei societăți. ✦ (Adjectival) De elită.

HIGHSMITH [haismiθ], **Patricia** (1921–1995), scriitoare americană. Romane polițiste care pun accentul pe ancheta psihologică („Necunoscuții din Nord Expres", „Strigătul cucuvelei", „Sirenele din golf", „Ape adânci"), personajele sale reprezentând o alegorie a binelui și a răului. Numeroase ecranizări.

HIGRO- ({s} gr. *hygros* „umed") Element de compunere cu sensul „umed, referitor la umiditate"; servește la formarea de substantive și adjective.

HIGROFIȚĂ (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *phyton* „plantă") adj., s. f. (Plantă) care se dezvoltă în locuri cu exces de umiditate atmosferică și edafică (ex. rogozul, pipirigul).

HIGROGRAF (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *graphein* „a scrie") s. n. (METEOR.)

Hieroglife

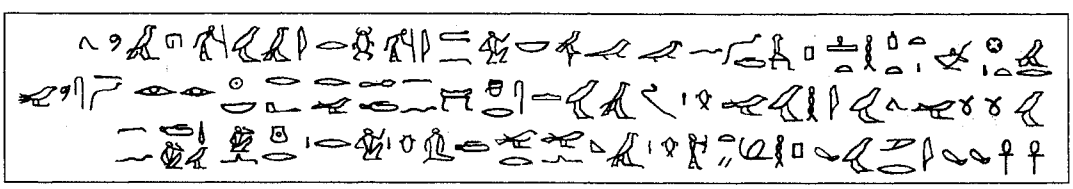

Instrument pentru înregistrarea gradului de umiditate relativă a aerului din atmosferă.

HIGROMĂ (< fr. {i}; {s} *higro-* + *-om(a)*) s. f. (MED. VET.) Inflamație a pungilor seroase de sub piele, în dreptul unor articulații, provocată de traumatisme sau de infecții.

HIGROMETRIE (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *metron* „măsură") s. f. Ramură a *meteorologiei* care studiază metodele și aparatele utilizate în determinarea umidității relative a aerului din atmosferă.

HIGROMETRU (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Aparat pentru măsurarea umidității relative a atmosferei sau a altor medii gazoase.

HIGROSCOP (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *skopein* „a examina") s. n. Aparat pentru observarea cu aproximație a variațiilor umidității aerului din atmosferă.

HIGROSCOPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre materiale) Care absoarbe cu ușurință apa din atmosferă (clorura de sodiu, clorura de calciu, nisipul etc.).

HIGROSTAT (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *statos* „care stă") s. n. Aparat pentru controlul și supravegherea umidității relative a aerului, prevăzut cu un releu, care, la nevoie, pune în funcțiune sistemul de încălzire sau sistemul de umidificare a aerului.

HIGUCHI [higuțʃi] **Ichiyō** (pseud. lui *Higuchi Natsu*) (1872–1896), prozatoare japoneză. Cea mai importantă scriitoare din perioada Meiji (1868–1912). Operă marcată de sensibilitate și tradiționalism („Comparând înălțimile", „A treisprezecea noapte", „Umbra frunzelor tinere", „Ultima zi a anului").

HIIUMAA sau **DAGÖ**, insulă estoniană în E M. Baltice care închide, la N, G. Riga; 989 km^2. Orașe pr.: Kärdla, Emmaste. Relief calcaros (alt. max.: 54 m). Pescuit; creșterea bovinelor.

HIJĂZ, Al- ~ (HEJĂZ sau **HEDJAZ)**, regiune naturală în V Pen. Arabia (Arabia Saudită), de-a lungul țărmului Mării Roșii, între G. 'Aqaba și orașul Mecca; c. 390 mii km^2. Orașe pr.: Mecca, Medina, Jiddah, Yanbu. Litoral nisipos, mărginit de recife coraligene, iar, spre interior, un podiș muntos cu alt. de 1 400–1 800 m. Curmali, sorg, orez. Creșterea cămilelor și cabalinelor. Pescuit de perle. Locul de naștere al lui Mahomed și „pământul sfânt" al musulmanilor. H. a fost transformat în regat independent după ce șeriful Husayn a ieșit de sub suzeranitatea otomană (1916). Cucerit de Abdul-Aziz III ibn Saud (1924), a devenit provincie a Arabiei Saudite (1932).

HIKMET, Nazim (1902–1963), scriitor turc. Stabilit în U.R.S.S. (1951), ca urmare a convingerilor sale comuniste. Poezii („835 de rânduri", „Exilul este o meserie grea"), piese („Legenda dragostei", „Povestire despre Turcia", „Sabia lui Damocles"), romane („Romanticii") de atitudine militantă.

HIL (< fr., {s} lat. *hilum*) s. n. **1.** (ANAT.) Regiune pe suprafața unui organ pe unde pătrund vasele și nervii (ex. h. hepatic, h. renal). **2.** (BOT.) Porțiunea subțiată a funiculului ovulului; după formarea seminței, rămâne pe suprafața acesteia sub forma unei cicatrici.

HILBERSEIMER [hilbərzaimər], **Ludwig** (1885–1967), arhitect american de origine germană. Prof. univ. la Berlin și Chicago. S-a afirmat în urbanistică prin teoria „arhitecturii marelui oraș". Proiecte de sistematizare la Dessau, Montreal, Chicago. Lucrări teoretice („Noul model regional", „Natura orașelor", „Arhitectura contemporană, rădăcinile și tendințele ei").

HILBERT, David (1862–1943), matematician german. Prof. univ. la Königsberg și Göttingen. Creatorul geometriei axiomatice („Fundamentele geometriei"). Din ideile sale asupra ecuațiilor integrale s-a dezvoltat studiul „spațiilor Hilbert". Contribuții în fizica matematică („Teoria cinetică a gazelor", „Teoria

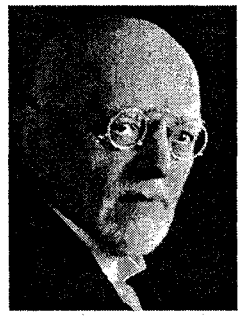

David Hilbert

relativității"). Lucrări privind invarianții algebrici și teoria numerelor. Întemeietorul *formalismului* logic („Fundamentele logicii teoretice").

HILDEBRAND [hildəbrant], **Adolf von** (1847–1921), sculptor și teoretician de artă german. Preocupat de studiul artei antice și al Renașterii, a încercat să reînnoiască statuara monumentală germană (fântâna Wittelsbach din München). Lucrări teoretice („Problema formei în arta plastică").

HILDEBRAND [hildəbrant], **Bruno** (1812–1878), economist și statistician german. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai vechii *școli istorice* în economia politică („Economia politică a prezentului și viitorul").

HILDEBRANDSLIED [hildəbrantli:d] („Cântecul lui Hildebrand"), cel mai vechi poem epic, care datează din c. 800. Relatează isprăvile vitejești ale unui erou legendar, reprezentând încarnarea regelui ostrogot Teodoric.

HILDEBRANDT [hildəbrant], **Johann Lukas von** (1668–1745), arhitect austriac. Reprezentant al barocului central-european (Palatul Daun-Kinsky, Palatul Cancelariei Imperiale). Capodopera sa este Palatul Belvedere din Viena, remarcabil prin unitatea dintre ansamblurile arhitectonice și parcurile înconjurătoare, prin eleganța și armonia interioarelor. A reconstruit Palatul Mirabell din Saizburg.

Al-Hijāz

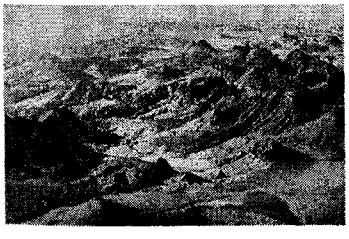

Johann Lukas von Hildebrandt: „Palatul Belvedere"

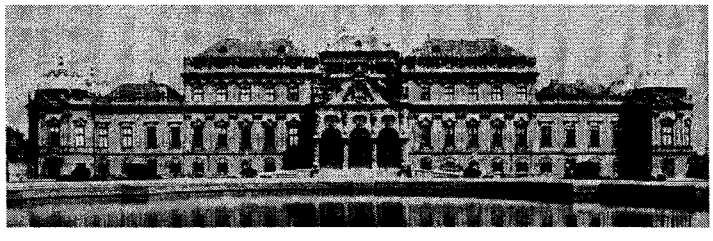

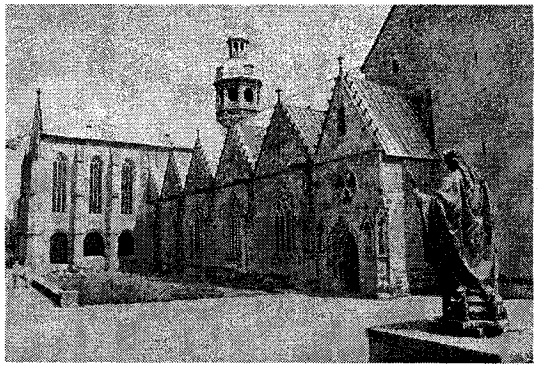

Hildesheim. Biserica Sankt Michael

HILDESHEIM [hildəshaim], oraș în partea central-nordică a Germaniei (Saxonia Inferioară), la 29 km SE de Hanovra; 106,5 mii loc. (1993). Port pe o ramificație a canalului Weser—Elba. Metalurgie. Constr. de mașini agricole și produse electrotehnice. Ind. chimică (cauciuc), textilă și alim. Catedrală și Dom (sec. 11), biserica Sankt Michael (sec. 11–13), primărie (sec. 15) în stil gotic. Muzeul Roemer-Pelizacus (colecție de artă egipteană). Fundat în 815. A primit statut de oraș în 1300.

HILEA subst. (GEOGR.) Denumire a pădurilor dese și înalte din regiunile tropicale ploioase.

HILEL I (HILLEL) (zis și *Hilel cel Bătrân*) (a doua jumătate a sec. 1 î.Hr.—prima jumătate a sec. 1 d.Hr.), învățat evreu. Fondatorul unei importante școli care îi poartă numele *(Bet Hilel).* Exeget al „Bibliei", i se datorează formularea celor șapte reguli de interpretare sistematică a acesteia. A constituit subiectul a numeroase legende și povestiri.

HILEMORFISM (cf. gr. *hyle* „materie" + *morphe* „formă") s. f. Doctrină metafizică aristotelico-scolastică potrivit căreia existența naturală este constituită în substanța ei de materie și formă ca principiu potențial, respectiv principiu actual.

HILESISTEMATISM (cf. gr. *hyle* „materie"+ *systema,* „unire", „compoziție") s. n. Teorie metafizică după care existențele naturale sunt compuse din materie și o pluralitate actuală de forme subordonate și unificate de o formă superioară.

HILIȘEU-HORIA, com. în jud. Botoșani, pe Jijia; 3 368 loc. (1998). Biserica de zid Sf. Voievozi (1853–1855), în satul Hilișeu-Horia și bisericile de lemn Cuvioasa Parascheva (sec. 18, cu refaceri din 1802 și 1813) și Adormirea Maicii Domnului (1802), în satele Corjăuți și Hilișeu-Crișan.

HILKER [hilkər], **Franz** (1881–1969), pedagog german. Specialist în educația fizică și estetică, precum și în pedagogia comparată („Pedagogie comparată", „Școlile în Europa Occidentală").

HILL [hil], **Archibald Vivian** (1886—1977), fiziolog britanic. Prof. univ. la Manchester și Londra. A cercetat mecanismul contracției musculare, stabilind că în urma ei are loc o eliberare de căldură. M. de onoare al Acad. Române (1965). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1922), împreună cu O. Meyerhof.

HILL [hil], **George Roy** (n. 1921), regizor american. Filmele sale se caracterizează prin modul ingenios în care este condusă intriga, deseori îmbinare de acțiune, umor și sensibilitate („Școala tinerilor căsătoriți", „Butch Cassidy și Sundance Kid", „Lumea lui Garp"). Premiul Oscar: 1973 („Cacealmaua").

HILL [hil], **Graham** (pe numele adevărat *Norman Graham*) (1929–1975), automobilist britanic. Pilot de curse de Formula 1. Campion mondial (1962, 1968). A câștigat mari circuite ale lumii (Indianapolis, 1966, Le Mans, 1972) și 20 de Grand Prix-uri.

Sir Edmund Percival Hillary

HILL [hil], **Joe** (pseud. lui *Joseph Hillstrom* sau *Joel Hägglund*) (1879–1915), poet american de origine suedeză. Lider sindical. Condamnat la moarte sub acuzația de asasinat, a devenit erou al folclorului muncitoresc din S.U.A.

HILL [hil], **Walter** (n. 1942), regizor și scenarist american. Filme de acțiune cu tentă de violență („Șoferul", „Johnny, băiat frumos"). A colaborat la realizarea scenariului pentru filmul „Alien".

HILLAH, Al- ~, oraș în Iraq, la 93 km S de Bagdad, pe Chatt-al-Hillah (afl. al fl. Eufrat); 268,8 mii loc. (1987). Piață agricolă pentru cereale. Ind. cimentului și textilă. La NV de oraș se găsesc ruinele *Babilonului.*

HILLARY [hilәri], **Sir Edmund Percival** (n. 1919), alpinist și explorator neozeelandez. A participat la mai multe expediții în Himalaya. La 29 mai 1953, împreună cu nepalezul *Tenzing Norgay,* a cucerit cel mai înalt vârf de pe Pământ, Chomolungma (Everest). În 1956–1958, în cadrul expediției antarctice britanico-neozeelandeze, a atins Polul Sud (4 ian. 1958). A condus expediția pe Gange (1977; 2 700 km).

HILLER [hilər], **Johann Adam** (1728–1804), compozitor, pedagog și critic muzical german. Oferă concertelor de la Gewandhaus o strălucire care va dura două secole. Fundează și editează, începând din 1766, „Wöchentliche Nachrichten", prima revistă muzicală în sens modern. Studii de critică și estetică muzicală. Scrie muzică vocală, religioasă și profană.

HILLERY [hilәri], **Patrick John** (n. 1923), medic și om politic irlandez. Laburist. De mai multe ori ministru. Președinte al Rep. Irlanda (1976—1990).

HILLIARD [hiliərd], **Nicholas** (c. 1547–1619), miniaturist și orfevru englez. Pictor de curte al reginei Elisabeta I și al regelui Iacob I. Se remarcă prin finețea și eleganța portretelor („Tânăr între trandafiri"). Autor al tratatului „Arta miniaturii".

HILOT s. m. v. **ilot.**

HILOZOISM (HYLOZOISM) (< fr. {i}; {s} gr. *hyle „materie" + zoe* „viață") s. n. Doctrină filozofică potrivit căreia întreaga natură este înzestrată cu

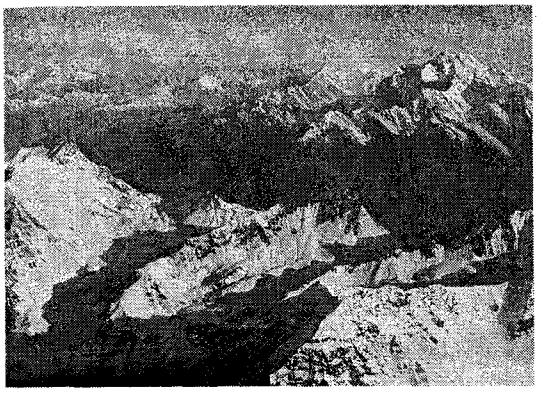

Vedere generală a părții de NV a lanțului himalayan

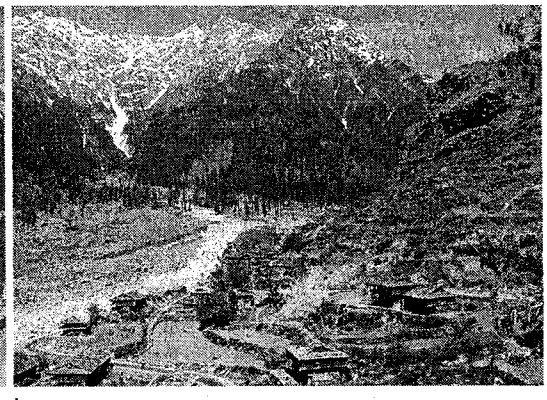

Valea superioară a râului Kulu din Himalaya

Himalaya

HIMALAYA. Vârfurile de peste 8 000 m înălțime

Denumirea vârfului	Alt. (m)	Data și numele celor care l-au cucerit
Chomolungma (Everest)	8 848	29 mai 1953 Edmund Hillary și Tenzing Norgay
Kānchenjunga	8 598	25 mai 1955 J. Brown, G. Band, N. Hardie, T. Streather sub conducerea lui Ch. Evans
Lhotse	8 501	18 mai 1956 E. Reiss, Fr. Luchsinger
Makalu	8 481	15 mai 1955 Lionel Terray, Jean Couzy sub conducerea lui J. Franco
Dhaulagiri	8 172	13 mai 1960 A. Schelbert, E. Forrer, K. Diemberger, P. Diener sub conducerea lui Max Eiselin
Manāslū	8 156	mai 1956 *Toshio Imanishi, Gyattsen Norbu* ș.a. sub conducerea lui Maki Yuro
Cho Oyu	8 153	19 oct. 1954 Sepp Jöchler, Dawa Pasang sub conducerea lui Herbert Tichy
Nānga Parbat	8 126	3 iul. 1953 Hermann Buhl
Annapurna I	8 078	3 iun. 1950 Maurice Herzog, Louis Lachenal
Gosainthan (Xixabanga Feng)	8 013	1964 Expediție chineză condusă de Xiu Jing

viață. H. a fost susținut, într-o formă primară (brută), de unii dintre filozofii presocratici (Thales, Anaximene, Heraclit) și de stoicii greci, iar într-o formă spiritualistă, de gânditori ai Renașterii (B. Telesio, G. Bruno) și de platonicienii de la Cambridge. E.H. Haeckel a elaborat o formă materialistă de h.

HILTON [hiltən], **Conrad Nicholson** (1887–1979), om de afaceri american. Fondatorul celei mai mari rețele hoteliere din lume, a creat, în 1946, fundația Hilton Hotels Corporation, iar în 1949, Hilton International. Memorii.

HILVERSUM [hilvərsüm], oraș în centrul Olandei, la SE de Amsterdam; 84,2 mii loc. (1994). Mașini electrice; produse farmaceutice. Ind. hârtiei, textilă și alim. Principalul post de emisie radio și TV al țării. Centru turistic. Castel (sec. 17).

HILWAN v. **Hulwan**.

HIMĀCHAL PRADESH [himahal prade:ʃ], stat în N Indiei, la poalele vestice ale M-ților Himalaya; 55,7 mii km^2; 5,5 mii. loc (1994). Centrul ad-tiv: *Simla*. Expl. forestiere (conifere). Grâu, porumb, orez, ceai. Pomicultură. Creșterea ovinelor și caprinelor. Turism.

HIMALAYA (HIMALAIA), cel mai înalt sistem muntos de pe Pământ, situat în Asia Centrală, între C. Indo-Gangetică (la S) și Pod. Tibet (la N). Formează o barieră naturală, în special climatică, între deșerturile muntoase ale Asiei Centrale și zonele tropicale ale Asiei de S. Se extinde pe terit. Indiei, Nepalului, Chinei, Pakistanului și Bhutanului; c. 2 500 km lungime și 180–350 km lățime. Cuprinde trei trepte: în S, M-ții (Colinele) Sivalik (900–1 200 m), în partea centrală, Himalaya Joasă (3 500–4 500 m), iar în N, lanțul principal, Himalaya Înaltă, cu piscuri ce depășesc 8 000 m. Alt. max.: 8 848 m. (vf. Chomolungma, cunoscut și sub denumirea de Everest). Sunt munți tineri, formați în orogeneza alpină. Versanții sudici sunt alcătuiți din conglomerate și gresii, iar cei nordici din gnaisuri, granite, șisturi cristaline și filite. Pe versantul sudic, vegetația urcă până la 4 000 m, iar limita zăpezilor persistente coboară la 4 500 m. Versantul de nord este arid, cu limita zăpezilor persistente la 5 500 m. De aici izvorăsc principalele fluvii ale Asiei de S: Ind, Gange, Brahmaputra ș.a. Defilee sălbatice. Culmi de tip alpin; puternică glaciație cuaternară. Alpinism.

HIMALAYA ÎNALTĂ, cea mai înaltă treaptă a munților Himalaya, a cărei altitudine depășește 8 000 m în nouă

vârfuri (Chomolungma, Lhotse, Makalu, Annapurna I ş.a.). Lăţime: 50–90 km. Limita zăpezilor persistente se află între 4 500 şi 5 500 m. Numeroşi gheţari.

HIMALAYA JOASĂ, zonă muntoasă în partea centrală a Himalayei, între Himalaya Înaltă la N şi M-ţii Sivalik la S; c. 2 000 km lungime şi 10–100 km lăţime. Alt.: 3 500–4 500 m. Cuprinde depr. înalte şi fertile (Kathmandu, Kashmir). Până la 3 500 m, versanţii sunt acoperiţi cu păduri, iar mai sus cu păşuni alpine.

HIMALIA, satelit al lui Iupiter, aproape sferic, cu raza de 90 km. A fost descoperit, în 1904, de C. Perrine.

HIMEJI [himeʤi], oraş în Japonia (Honshū), la NV de Kōbe, pe râul Ichikawa; 464,7 mii loc. (1995). Oţelării. Rafinărie de petrol. Ind. constr. de maşini şi alim. Castelul Egretei albe, (1345, reconstruit în 1610 şi 1956). Temple budiste.

HIMEN (< fr. {i}; {s} gr. *hymen,* „membrană") s. n. **1.** Membrană care închide, parţial, vaginul la virgine. **2.** (BOT.) Stratul superficial fertil al corpului de fructificaţie la ciupercile superioare, alcătuit din asce sau bazidii, în care se formează ascospori, respectiv bazidiospori.

HIMENEU (HYMENAIOS) (în mitologia greacă), zeul căsătoriei. Fiul lui Apolo şi al unei muze (Clio sau Caliope). Conducător al cortegiilor nupţiale şi al cântecelor de nuntă. Reprezentat ca un tânăr frumos, împodobit cu ghirlande de flori şi cu o torţă în mână.

HIMENOPTERE (< fr. {i}; {s} gr. *hymen* „membrană" + *pteron* „aripă") s. f. pl. Ordin de insecte cu două perechi de aripi membranoase şi cu ovipozitor sau cu un ac (la femele), adesea organizate în colonii (ex. albina, viespea, furnica, ihneumonidele).

HIMERA (HIMAIRA) (în mitologia greacă), monstru tricefal (un cap de leu, unul de capră şi altul de şarpe). După altă versiune, avea trupul de capră, capul de leu şi coada de şarpe. A fost ucisă de Belerofon, care călărea legendarul cal Pegas.

HIMERĂ (< n. pr. *Himera*) s. f. **1.** Motiv decorativ reprezentând Himera din mitologie. **2.** Închipuire, fantezie irealizabilă, iluzie. **3.** (BIOL.) Organism ale cărui celule provin din doi sau mai mulţi zigoţi distincţi. **4.** (BOT.) Parte a unui organism, genetic diferită de restul organismului.

HIMERIC, -Ă (< după fr.) adj. Care se bazează pe o himeră **(2);** imaginar, irealizabil. ✦ (Şi adverbial) Ca de himeră, fantastic.

HIMILCON (HIMILCO) (sec. 5 î.Hr.), navigator cartaginez. A explorat, în jurul anului 450 î.Hr., coasta atlantică a Europei, de la Cădiz până pe ţărmurile pen. Cornwall şi ale Irlandei. Se pare că a ajuns până în Marea Sargasselor.

HIMKI, oraş în Federaţia Rusă, la NV de Moscova, pe canalul Moscova; 138,1 mii loc. (1991). Ind. de prelucr. a maselor plastice şi încălţ.

HIMMLER [hɪmlər], **Heinrich** (1900–1945), om politic naţional-socialist german. Colaborator apropiat al lui Hitler. Organizator al SS-ului (1929), şef al Gestapo-ului (1934–1945). Ministru de Interne (1943–1945). Promotor al politicii de reprimare a oricărei forme de opoziţie şi de exterminare a evreilor în Germania şi în teritoriile ocupate. A încercat să negocieze, fără ştirea lui Hitler, cu anglo-americanii (1945), fiind exclus din partid, când acesta a aflat de demersurile sale. Arestat de englezi, s-a sinucis.

Himera

HIMS v. **Homs.**

HĪNAYĀNA (cuv. sanscrit, „calea îngustă a mântuirii") s. f. (REL.) Sectă dogmatică apărută în sec. 1 d.Hr. în sânul budismului, fidelă doctrinei iniţiale a lui Buddha; theravada. Răspândită astăzi în Sri Lanka, Uniunea Myanmar, Thailanda şi Cambodgea. V. *māhāyana.*

HINCIN, Aleksandr Iakovlevici (1894–1959), matematician rus. Prof. univ. la Moscova. Unul dintre întemeietorii teoriei moderne a probabilităţilor. Lucrări de analiză matematică şi teoria numerelor.

HINCMAR (c. 806–882), prelat francez. Arhiepiscop de Reims (din 845). Consilier al lui Carol II cel Pleşuv, pe care l-a susţinut când Ludovic I Germanicul a invadat regatul (859). În disputele sale cu papa Nicolae I, a încercat să demonstreze falsitatea *Decretaliilor.* Autor al mai multor tratate politice şi teologice („De una et non trina Deitate")

HINDĂU, veche localit. în Moldova. Aici, oastea Moldovei, condusă de domnul Ştefan I (c. 1394–1399), a înfrânt, în febr. 1395, oastea regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, care invadase ţara. Azi, satul Ghindăoani, com. Bălţăteşti (jud. Neamţ).

HINDEMITH [hɪndəmɪt], **Paul** (1895–1963), violonist, compozitor, dirijor şi pedagog german. Persecutat de naziştі, s-a stabilit în Elveţia (1934), apoi în S.U.A. (1940). În anii '20, s-a integrat avangardei expresioniste, grupată în jurul Festivalului de la Donaueschingen (operele „Cardillac", „Sfânta Susanna", spectacolul de marionete „Nusch-Nuschi"), apoi, după o

Himeji. Castelul Egretei albe

perioadă neoclasică (anii '30–'40), reface legăturile cu stilurile Renașterii (opera „Mathis pictorul", ciclul de lieduri „Viața Mariei") și ale barocului („Ludus tonalis"), transformând polifonia celui din urmă în linearism, dar preluându-i dinamica ritmului pulsatoriu. Lucrări teoretice: „Inițiere în compoziție", „Lumea unui compozitor".

HINDENBURG [hindənburk], **Paul von Beneckendorff und von** (1847–1934), feldmareșal și om politic german. Comandant al armatelor germane pe Frontul de Est (1914–1916), în timpul primului război mondial, a învins armatele rusești la *Tannenberg* și *Lacurile Mazuriene*; șef al Marelui Cartier General al armatei germane (1916–1918). Președinte al Germaniei (1925–1934); în ian. 1933, H. l-a numit pe Hitler în funcția de cancelar.

HINDI (cuv. persan „indic") subst. Limbă indo-europeană, din ramura indo-iraniană, grupul indic, devenită, din 1965, limbă oficială în India. Este scrisă în alfabetul nagari.

HINDUISM (< fr. {i}) s. n. (REL.) Religie politeistă, apărută în India (sec. 5–4 î.Hr.), care reprezintă o îmbinare a brahmanismului cu elemente budiste; propunând o nouă cale a mântuirii, prin iubire și dăruire, accesibilă oricui. Pasul cel mai important realizat de h. este trecerea de la panteismul impersonal la teismul personal. Panteonul hinduist fundamental conține 33 de divinități, subordonate triadei supreme de zei: *Brahmă, Vișnu, Shiva*. H. afirmă identitatea dintre sinele individual *(Ātman)* și sinele universal, absolutul *(Brahmān)*, precum și existența unui ciclu al renașterilor succesive, rezultat al ignoranței, de care credinciosul se desprinde prin acțiune *(karma)*, devoțiune *(bhakti)*, meditație și cunoaștere *(jñana)*. O diferență mai evidentă față de vechile religii indiene este prezența masivă a templelor și a iconoplastiei. Răspândită astăzi în India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal.

HINDUKUSH [hindukuʃ], sistem muntos asiatic, ridicat în orogeneza terțiară alpino-himalayană, aflat pe terit. Afghanistanului și Pakistanului. Lungime: 800 km; lățime: 50–350 km. Alt. max.: 7 690 m (vf. Tirich-Mir). Formează cumpăna de ape dintre bazinele fl. Amu Daria, Ind și Helmand. Se împarte în masivele Kūh-e-Bābā, H. Central și H. Estic; culmile vestice formează, la N de primele, un lanț longitudinal, separat de ele prin zona depr. Parvan. Alt. medii: 4 000–6 000 m; caractere alpine, urme ale

Paul Hindemith

glaciației cuaternare, ghețari actuali și numeroase văi longitudinale sau transversale. Limita zăpezilor permanente este în jur de 5 000 m, iar supr. acoperită de ghețari este de 6 200 km^2. H. sunt formați din granite, gnaisuri, gresii și calcare. Seismicitate accentuată.

HINDUS, -Ă (după fr. *hindou*) adj., s. m. și f. 1. Adj. Care aparține Indiei sau populației ei, privitor la India sau la populația ei. 2. S. m. și f. Persoană făcând parte din populația Indiei; persoană aparținând religiei brahmanice sau celei hinduiste.

HINDUSTAN, peninsulă în S Asiei, limitată de Marea Arabiei (la V) și de G. Bengal (la E). Are formă triunghiulară și se prelungește, în N, printr-o zonă de podiș; c. 2 mil. km^2. Limita de N, convențională, este o linie care unește deltele Indului și Gangelui. Cea mai mare parte a ei este ocupată de Pod. Deccan, care este mărginit de M-ții Gați. Alt. max. în S: 2 695 m (vf. Anai Mudi). Expl. de cărbune, min. de fier, mangan, bauxită, mică. Climat tropical și subecuatorial (în interior), iar în N, tropical musonic, cu un sezon de vară umed. Temp.: 21–29°C (ian.) și 30–40°C (mai). Precipitații: 500–700 mm (în interior) și c. 3 000 mm în M-ții Gați. Străbătută de fl. Narmada, Godavari, Krishna, Mahanadi. Vegetație de păduri tropicale și musonice, iar, în interior, savane. În delte, păduri de mangrove. Culturi de grâu, mei, orez și bumbac. În pen. H. se află cea mai mare parte a terit. statului indian, precum și părți ale terit. statelor Bangladesh și Pakistan.

HINDUSTANI (< fr.) s. f. Denumire creată, în 1787, de orientalistul britanic J.B. Gilchrist pentru limba hindi-urdu (după cele două variante literare ale sale, hindi și urdu, bazate pe același dialect).

HINES [hainz], **Earl Kenneth** (zis *Fatha*) (1905–1983), pianist, cântăreț și compozitor american de jaz. Influențat de Louis Armstrong. Orchestră proprie (1928). Înregistrări cu Louis Armstrong's All Stars, solo sau cu propriul trio. Manieră de interpretare imaginativă, mai ales în privința ritmului și a corelării cu solistul, considerată stil „trompetă". Printre cei pe care i-a influențat sunt Art Yatum, Nat King Cole sau Mary Lou Williams.

HINES [hainz], **Jerome** (pseud. lui *Jerome Heinz*) (n. 1921), bas american. A susținut, grație vocii sale profunde și a remarcabilei tehnici interpretative, toate rolurile de bas, inclusiv pe cele wagneriene și musorgskiene. A rămas fidel și formației sale de chimist și de matematician (autor de tratate în acest ultim domeniu).

HINES [hainz], **Jim** (n. 1946), atlet american. Primul sprinter din lume care a parcurs 100 m plat în mai puțin de 10 secunde (9,95; Sacramento, 20 iun. 1968). Dublu campion olimpic (Ciudad de Mexico, 1968) la 100 m și cu ștafeta de 4 x 100 m.

HINGANUL MARE (DA XINGGAN LING), culme muntoasă în NE Chinei și E Mongoliei, cu direcția SV–NE, alcătuită din granite și andezite. Formează limita între Asia Centrală și de Est. Lungime: 1 200 km; lățime: 400 km. Alt. medie: 800–1 200 m; alt. max.: 2 158 m (vf. Huanggangshan). Rezervații naturale.

HINGANUL MIC (XIAO XINGGAN LING), culme muntoasă în E Asiei (China și Rusia), alcătuită din șisturi cristaline, gnaisuri, granite și bazalte. Lungime: 500 km; lățime: 320 km. Alt. medie: 400–800 m; alt. max.: 1 150 m. Rezervații naturale.

HINO Ashihei (pseud. lui *Tamai Kasunari*) (1907–1960), scriitor japonez. Romane notabile prin spiritul de observație și căldura umană, într-un stil aproape reportericesc, ce abordează în special tematica războiului ca urmare a participării sale la Războiul chino-japonez din 1937–1945 („Grâul și soldații", „Visul lui Neptun", „Floarea și dragonul").

HINOVA, com. în jud. Mehedinți, pe Dunăre; 2 769 loc. (1998). Expl. de argile și balast. Fabrică de cărămizi. Vestigii neolitice. Tezaur de aur datând de la sfârșitul Epocii bronzului și începutul Epocii fierului. Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1833–1836) și Sf. Gheorghe (1892–1894), în satele Bistrița și Hinova. Rezervație forestieră (pădurea Stârmina, 100 ha).

HINSHELWOOD [hinʃəlwud], **Sir Cyril Norman** (1897–1967), chimist britanic. Prof. univ. la Oxford. Cercetări în domeniul mecanismului reacțiilor chi-

mice (reacția de formare a apei), precum și al cineticii moleculare (adaptarea bacteriilor). Premiul Nobel pentru chimie (1956), împreună cu N.N. Semionov.

HINTERLAND (cuv. germ.) s. n. **1.** (GEOL.) Regiune relativ rigidă din punct de vedere tectonic, situată în spatele unui sistem muntos cutat. **2.** (GEOGR.) Zona de aprovizionare a unui oraș cu produse agricole, mai ales perisabile (legume, zarzavat, lapte, flori etc.), cu forță de muncă și locuri de agrement.

HINTIKKA, Jaakko (n. 1929), logician și filozof finlandez. Contribuții în domeniul logicii, al matematicii și în epistemologie („Logica jocurilor lingvistice și informația", „Timp și modalitate în gândirea antică").

HINTON [hințn], **Christopher Sir** (1901–1983), inginer britanic. A conceput și realizat centrala nucleară de la Caldor Hali (1956), prima din lume care a furnizat o putere electrică apreciabilă (202 MW).

HINȚESCU, I.C. (pe numele adevărat *Hintz*) (sfârșitul sec. 19), librar și folclorist sas din Brașov. A publicat mai multe culegeri de folclor românesc, între care „Proverbele românilor".

HIOID (< fr.; {s} gr. *hyoeides* „în forma literei *υ* hioid") adj. *Os* ~ = os în formă de potcoavă, situat, transversal, deasupra laringelui.

HIONOSFERĂ ({s} gr. *hioni* „zăpadă") s. f. (METEOR.) Strat atmosferic în care temperaturile se mențin sub 0°C, iar umiditatea favorizează ninsori. Limita lui inferioară este la c. 5 000 m la Ecuator și zero metri la poli, unde coincide cu limita zăpezilor permanente.

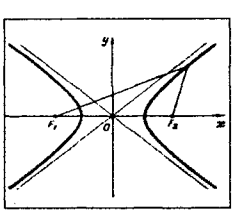

Hiperbolă (1)

Hiperboloid

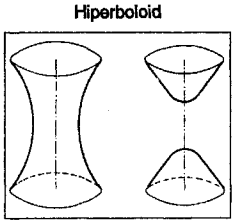

HIPARH (HIPPARCHOS) (c. 190–125 î.Hr.), astronom și matematician grec. Autor al unui catalog ce cuprinde peste 1 000 de stele, împărțite după strălucire în șase mărimi. Descoperind precesia echinocțiilor, a determinat durata anotimpurilor, a anului solar, distanța de la Pământ la Lună. A calculat momentele producerii eclipselor de Lună și de Soare. I se datorează introducerea noțiunilor de *longitudine* și *latitudine* (punând bazele geografiei matematice). A pus și bazele trigonometriei.

HIPARION (< fr. {i}; {s} gr. *hipparion* „căluț") s. m. Gen fosil de mamifer imparicopitat, din familia ecvide, de talia unui asin, cu picioare tridactile, care aveau degetul din mijloc funcțional, cele laterale mai scurte sau atingând pământul *(Hipparion)*. A apărut în Miocenul superior, fiind întâlnit și în tot Pliocenul. A trăit pe toate continentele, cu excepția Australiei și Americii de Sud.

HIPER- ({s} gr. *hyper* „peste, deasupra") Element de compunere cu sensul „peste, exagerat, excesiv de..."; folosit la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPERACIDITATE (< fr.) s. f. (MED.) *H. gastrică* = exces de acid clorhidric în sucul gastric, întâlnit în gastrite, boală ulceroasă. Sin. *hiperclorhidrie*.

HIPERACUZIE (< fr.) s. f. Acuitate auditivă ieșită din comun, întâlnită la unele persoane care pot percepe cele mai slabe sunete. Cauzele pot fi modificări la nivelul urechii interne sau circulatorii.

HIPERBAT (< fr.; gr.) s. n. Figură de stil constând în schimbarea, prin dislocări, a topicii normale; inversare.

HIPERBOLĂ (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *ballein* „a arunca") s. f. **1.** (MAT.) Curbă plană cu un centru și două asimptote, reprezentând locul geometric al punctelor pentru care diferența distanțelor față de două puncte fixe (numite focare) este constantă. A fost descoperită de Menechmus (sec. 4 î.Hr.). **2.** (LIT.) Figură de stil constând în exagerarea dimensiunilor, efectului unui fapt, importanței unui personaj etc.

HIPERBOLIC, -Ă (< fr., gr.) adj. În formă de hiperbolă **(1)**. ✦ Care ține de hiperbolă. ✧ *Funcție h.* = funcție definită cu ajutorul numărului *e* (baza logaritmilor neperieni), având proprietăți asemănătoare funcțiilor trigonometrice. ✦ Exagerat.

HIPERBOLOID (< fr. {i}; {s} gr. *hyperbole* „hiperbolă" + *eidos* „aspect") s. m. (MAT.) Suprafață cu un centru de simetrie și cu un con asimptotic, al cărui vârf coincide cu centrul de simetrie. Există **h.** cu o pânză și **h.** cu două pânze.

HIPERCHERATOZĂ (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *kerat-* „corn") s. f. (MED.) Îngroșare fiziologică sau patologică a stratului cornos al pielii.

HIPERCHINEZIE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *kinesis* „mișcare") s. f. (MED.) Activitate motorie exagerată efectuată de mușchii scheletici (tremurătură, mișcare coreică etc.) sau de musculatura netedă a unui organ cavitar (stomac, intestin).

HIPERCLORHIDRIE (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *chlore* „clor" + *hydor* „apă") s. f. (MED.) Hiperaciditate gastrică.

HIPERCORECT, -Ă (*hiper-* + *corect*) adj. (LINGV.) *Formă hipercorectă* = hiperurbanism, hipercorectitudine.

HIPERCORECTITUDINE (*hiper-* + *corectitudine*) s. f. (LINGV.) Formă hipercorectă; hiperurbanism.

HIPEREMIE (< fr. {i} ; {s} *hiper-* + gr. *haima* „sânge") s. f. (MED.) Acumulare de sânge într-un organ sau într-o regiune a corpului; este caracteristică în inflamațiile localizate.

HIPEREMOTIVITATE (< fr.) s. f. Reacție emoțională exagerată față de anumiți stimuli sau situații. Este însoțită, de regulă, de paloare sau roșeață, tremurături, palpitații, poliurie etc.

HIPEREST EZIE (< fr.) s. f. Creștere a intensității senzațiilor și percepțiilor, datorată coborârii pragului senzorial. Apare în perioade de suprasolicitare nervoasă și fizică, în debutul bolilor infecto-contagioase sau psihice, când persoanele afectate nu suportă lumina, căldura, zgomotul.

HIPERFOLICULINISM (< fr.) s. f. (MED.) Secreție exagerată de foliculină, întâlnită în unele boli ale ovarului, ale corticosuprarenalei etc.

HIPERGLICEMIE (< fr.; {s} *hiper-* + *glykys* „dulce" + *haima* „sânge") s. f. (MED.) Creșterea concentrației glucozei sangvine peste valorile normale (0,9–1,2 g‰), întâlnită în diabetul zaharat.

HIPERHIDROZĂ ({s} *hiper-* + gr. *hydros* „sudoare") s. f. Secreție sudoripară exagerată, localizată sau generalizată, întâlnită la tuberculoși, în unele afecțiuni nervoase, la persoane emotive etc.

HIPERINSULINISM (< fr. {i}) s. n. (MED.) Boală endocrină cauzată de secreția excesivă de insulină.

HIPERION (HYPERION) 1. (În mitologia greacă) Unul dintre titani; fiul Geei și al lui Uranus. Tatăl lui Eos (Aurora), Helios (Soarele) și al Selenei (Luna). Confundat uneori cu Soarele sau cu unul dintre aștrii nocturni (ex. Luceafărul). **2.** Satelit al lui Saturn, situat în spatele lui Titan. Este de forma unui disc cu diametrul de 410 km și grosimea de 220 km. De aceleași dimensiuni cu Mimas, este foarte diferit de acesta. Are o rotație instabilă, iar suprafața prezintă multe cratere. A fost descoperit de W. Bond (1848).

HIPERMENOREE (< fr.) s. f. (MED.) Menstruație foarte abundentă întâlnită la începutul menopauzei, în unele boli endocrine etc.

HIPERMETROPIE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *metron* „măsură" + *ops* „vedere") s. f. Anomalie a vederii consecutivă fie unei reduceri a axului anteroposterior al ochiului, fie unei insuficiențe a forței refractive a aparatului dioptric ocular, imaginea formându-se în spatele retinei.

HIPERMETRU (< fr., gr.) s. m. Vers antic cu o silabă suplimentară, care, în rostire, se elimină înaintea cuvântului următor, dacă acesta începe cu o vocală.

HIPERMNEZIE (< fr.) s. f. Creștere exagerată a funcției memoriei, aducerile aminte depășind necesitățile firești. Poate fi generală, manifestându-se printr-o exaltare a memoriei, sau parțială, la oameni normali sau superdotați (ex. memoria datelor sau a cifrelor), dar și la debili mintali.

HIPERONI (< fr. {i}; {s} *hiper-*) s. m. (FIZ.) Particule elementare stabile, cu masa mai mare decât cea a nucleonilor și cu o durată de viață mai lungă (ex. particulele lambda, sigma etc.).

HIPERPARATIROIDISM (< fr.) s. n. (MED.) Osteoză fibrochistică.

HIPERPLAZIE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *plasis* „formare") s. f. Creștere exagerată a unui țesut datorată înmulțirii rapide a celulelor.

HIPERSPAȚIU (< fr.) s. n. (FIZ.) Spațiu diferit de cel euclidian, având mai mult de trei dimensiuni (sau de patru, atunci când timpul este considerat a patra dimensiune). Este utilizat în fizică și astrofizică (de ex. teoriile lui Kalutza-Klein, supergravitația, supercorzile etc.).

HIPERSTEN (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *sthenos* „forță") s. m. Varietate de piroxen rombic, format pe cale magmatică în rocile bogate în fier. Are culoare verde până la neagră, luciu sticlos-metalic și prezintă irizații datorită incluziunilor de *ilmenit* și *hematit*. Utilizat ca piatră semiprețioasă.

HIPERSUNET (< *hiper-* + *sunet*) s. n. Partea de înaltă frecvență a spectrului undelor elastice (între 10^9 și 10^{12}–10^{13} Hz).

HIPERSUSTENTAȚIE (< fr.) s. f. Mărire a sustentației avioanelor cu ajutorul unor dispozitive manevrabile sau automate, montate la bordurile aripilor sau pe ampenaje.

HIPERTENSIUNE (< fr. {i}) s. f. (MED.) Creștere trecătoare sau constantă a presiunii sângelui în sistemul arterial *(h. arterială)* sau în cel venos *(h. venoasă)*. Frecventă după vârsta de 40 de ani, are cauze nervoase, renale, endocrine, metabolice, cardiovasculare etc. Sin. *hipertonie* **(2)**.

HIPERTENSIV, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) care suferă de hipertensiune.

HIPERTIMISM (< fr.) s. n. (MED.) Funcție exagerată a *timusului*.

HIPERTIROIDIE (< fr.) s. f. Boală endocrină datorată secreției excesive a hormonilor tiroidieni și manifestată prin scăderea în greutate a organismului și creșterea metabolismului bazal, cu sau fără hipertrofia tiroidei etc. Sin. *hipertiroidism*.

HIPERTIROIDISM (< fr. {i}) s. n. Hipertiroidie.

HIPERTONIE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *tonos* „încordare") s. f. **1.** Creștere a tonusului mușchilor (scheletici) sau al diferitelor organe interne (intestin, căi biliare, artere etc.) și a sistemului nervos vegetativ *(h. simpatică, h. parasimpatică)*. **2.** Hipertensiune.

HIPERTRICOZĂ (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *thrix* „fir de păr") s. f. (MED.) Hirsutism.

HIPERTRITON (< *hiper-* + *triton*) s. m. Nucleu atomic instabil, izotop al hidrogenului, alcătuit dintr-un proton și trei neutroni.

HIPERTROFIE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *trophe* „hrană") s. f. **1.** (ANAT.) Creștere anormală a volumului unui organ sau al unui țesut, fără înmulțirea celulelor acestuia (ex. *h. cardiacă*). **2.** (BOT.) Dezvoltarea exagerată a unor țesuturi sau organe vegetative, ca urmare a diviziunilor celulare continue provocate de diferiți agenți patogeni (ciuperci, insecte etc.).

HIPERURBANISM (< fr.; {s} *hiper-* + lat. *urbanus* „ales, elegant") s. n. Fenomen care constă în schimbarea formei (fonetice, gramaticale sau grafice) corecte a unui cuvânt, printr-o altă formă, incorectă, pe care vorbitorul o consideră literară; formă care rezultă din acest fenomen (de ex. *piftea* pentru *chiftea*). Sin. *formă hipercorectă, hipercorectitudine*.

HIPERVITAMINOZĂ (< fr. {i}) s. f. Tulburare a funcțiilor organismului ca urmare a administrării exagerate a unor vitamine, în special a vitaminelor A sau D.

HIPIC, -Ă (< fr., gr.) adj. De cai, referitor la caii de curse.

HIPIDIOMORF (fr.; {s} *hipo*[1]- + *idios* „propriu" + *morphe* „formă") adj. (Despre structura rocilor magmatice intruzive) În a căror componență primele minerale cristalizate au forma lor proprie, celelalte, cristalizate ulterior, au forma condiționată de spațiile rămase libere între elementele formate anterior.

HIPISM (< fr.; {s} gr. *hippos* „cal") s. n. Denumire generică dată întregii activități legate de folosirea calului în

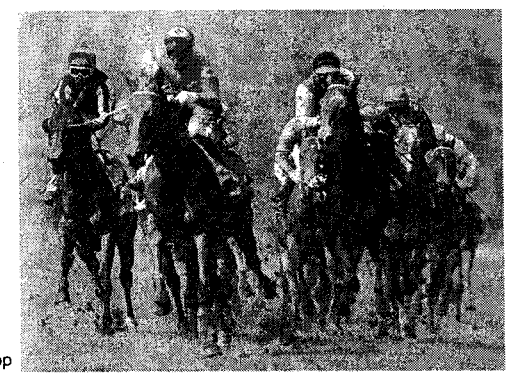

Hipism. Cursă de galop

întrecerea sportivă, indiferent de profilul ei. Cuprinde probe de dresaj, concursuri hipice (ex. trecerea peste obstacole), triatlon (călărie de manej, probe de câmp, obstacole), curse de cai, curse pe terenuri accidentate, alergări de viteză etc.

HIPNOPEDIE (< fr.; {s} gr. *hypnos* „somn" + *paideia* „educație") s. f. Metodă pedagogică de învățare pasivă, bazată pe sugestie hipnotică, având la bază ipoteza că memoria se poate încărca cu informații în anumite faze ale somnului (somnolența, somnul superficial și somnul neprofund). Experimentele făcute până în prezent au dat rezultate contradictorii.

HIPNOTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hypnotikos* „soporific") adj., s. n. **1.** Adj., s. n. (Substanță) care provoacă un somn artificial (ex. barbituricele, cloralhidratul); hipnotizant **(2)**, somnifer, soporific. **2.** Adj. Provocat de hipnoză, caracteristic celui hipnotizat, de hipnoză. **3.** Adj. Fig. Fascinant, captivant.

HIPNOTISM (< fr. {i}; {s} gr. *hypnos* „somn") s. n. **1.** Ansamblul fenomenelor legate de *hipnoză*, în special ansamblul procedeelor practicate pentru provocarea hipnozei și a aplicațiilor ei terapeutice. **H.** este cheia explicării multor fenomene religioase, din culturile primitive până la cele evoluate. Adesea, **h.** a fost folosit ca mijloc de „spălare" a creierului. **2.** Știință care studiază provocarea artificială a somnului.

HIPNOTIZA (< fr. {i}) vb. I tranz. A provoca cuiva starea de hipnoză.

HIPNOTIZANT, -Ă (< *hipnotiza*) adj., s. n. **1.** Adj. Care hipnotizează. **2.** S. n. Hipnotic **(1)**.

HIPNOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hypnos* „somn") s. f. Stare asemănătoare cu somnul sau cu somnambulismul, provocată artificial, printr-un act voluntar asupra propriei persoane (autohipnoză) sau a unei alte persoane (inductiv), în timpul căreia controlul conștient asupra propriei comportări și contactul cu realitatea slăbesc imaginația, trăirile și acțiunile persoanei hipnotizate fiind subordonate sugestiilor hipnotizatorului. ✦ Fig. Fascinație.

HIPO-[1] ({s} gr. *hypo* „sub, dedesubt") Element de compunere cu sensul „sub, mai puțin"; servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPO-[2] ({s} gr. *hippos* „cal") Element de compunere cu sensul „(referitor la) cal"; servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPOACIDITATE (< fr. {i}) s. f. Scădere a acidității gastrice sub valorile normale, întâlnită în unele boli de stomac; hipoclorhidrie.

HIPOACUZIE (< fr.) s. f. Diminuare a sensibilității auditive desemnând toate formele de scădere a auzului, începând cu cele discrete și mergând până la cele severe. Cauzele **h.** sunt unele leziuni la nivelul sistemului de transmitere a sunetelor, al urechii interne sau la nivelul cortical. **H.** poate influența negativ însușirea și folosirea limbajului, școlaritatea și chiar dezvoltarea personalității.

HIPOCAUST (< fr.; lat. *hypocaustum* „focar subteran") s. n. **1.** (În Antichitate) Sistem de încălzire cu aer cald prin conducte aflate sub dalaj. **2.** Focar **(3)** subteran folosit în **h. (1)**.

HIPOCENTRU (< fr.; {s} *hipo-*[1] + lat. *centrum* „centru") s. n. Punctul central al unui focar seismic, de unde începe deplasarea maselor de roci din interiorul Pământului; în funcție de adâncimea din scoarța terestră, determină cutremure: superficiale (sub 10 km), normale (10–60 km), intermediare (60–300 km) și adânci (300–800 km).

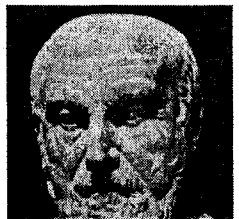

Hipocrat

JURĂMÂNTUL LUI HIPOCRAT

Jurați solemn, fiecare pe ce are mai sfânt: că veți fi loiali profesiunii de medic, drepți și generoși cu toți cei care o practică; că vă veți conduce viețile și vă veți practica știința cu cinste și corectitudine; că, indiferent în ce casă veți intra, va fi pentru a vă strădui, din toate puterile, să-i tămăduiți pe cei bolnavi, ferindu-vă de a greși, de a vă lăsa corupți sau de a-i ispiti pe alții la fapte rele; că vă veți folosi cunoștințele numai pentru a vă vindeca pacienții, și că nu veți da medicamente și nu veți face operații în scopuri criminale, chiar dacă vi se cere sau vi se sugerează acest lucru; că veți păstra secretul inviolabil a orice veți vedea sau auzi legat de viețile pacienților, ce nu poate fi povestit. Jurați că veți îndeplini toate aceste lucruri. Fiecare candidat să ridice mâna dreaptă în semn de acceptare.

HIPOCICLOIDĂ (< fr. {i}) s. f. (MAT.) Curbă plană descrisă de un punct de pe circumferința unui cerc care se rostogolește, fără să alunece, pe un alt cerc fix, cercurile fiind interioare.

HIPOCLORHIDRIE (< fr. {i}) s. f. Hipoaciditate.

HIPOCLORIȚI (< fr. {i}) s. m. pl. Săruri ale acidului hipocloros, care se obțin prin acțiunea clorului asupra hidroxizilor puternic bazici sau pe cale electrolitică. **H.** sunt oxidanți puternici. ✧ *Hipociorit de sodiu* = sare de sodiu a acidului hipocloros; este întrebuințat ca decolorant și dezinfectant. Soluția apoasă se numește *apa lui Labaraque*. *Hipociorit de potasiu* = sare de potasiu a acidului hipocloros; are proprietăți similare cu ale **h.** de sodiu. Soluția apoasă se numește *apă de Javel*.

HIPOCLOROS (< fr.) adj. *Acid ~* = acid obținut prin acțiunea clorului asupra unei suspensii de oxid de mercur în apă. Nu poate fi izolat în stare pură, ci numai în soluție apoasă; puternic oxidant, este folosit ca decolorant.

HIPOCONDRU (< fr.; {s} *hipo-*[1] + gr. *chondros* „cartilaj") s. n. (ANAT.) Fiecare dintre regiunile superioare ale abdomenului, situate de o parte și de alta a epigastrului, sub ultimele coaste.

HIPOCORISTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte sau despre sufixe) Care exprimă sentimente de afecțiune; dezmierdător, alintător.

HIPOCOTIL (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + fr. *cotyl[édon]* „cotiledon") s. n. (BOT.) Porțiunea de tulpiniță a unei plantule, situată între cotiledoane și radiculă. La planta matură, **h.**, împreună cu epicotilul, formează tulpina principală.

HIPOCRAT (HIPPOKRATES) din Chios (sec. 5 î.Hr.), geometru grec. Autorul primei lucrări sistematice de geometrie. A descoperit lunulele (care îi poartă numele), unul dintre primele exemple de calcul al unei arii mărginite de linii curbe.

HIPOCRAT (HIPPOKRATES) din Kos (c. 460–c. 377 î.Hr.), medic și filozof grec. Supranumit „părintele

medicinei". Este considerat autorul celor c. 60 de tratate medicale antice, alcătuind „Corpusul hipocratic". A contribuit la fundamentarea metodologică a medicinei raționale, insistând asupra rolului pe care îl au factorii fizici (mediul geografic, conjunctura meteorologică, asigurarea regimului alimentar echilibrat etc.) în apariția bolilor. Promotor al doctrinei umoraliste, care consideră că procesele normale sau patologice din corpul omenesc se desfășoară prin conlucrarea sau prin conflictul dintre anumite lichide organice fundamentale. *Jurământul lui Hipocrat (hipocratic)*, cuprinzând reguli de etică profesională recunoscute de corpul medical de-a lungul a peste două milenii, a fost redactat după moartea sa.

HIPOCRATISM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Hipocrat*) s. n. (MED.) **1.** Sistem de tratament care are la bază concepția lui Hipocrat. **2.** *H. digital* = îngroșare a extremităților degetelor, cu bombarea unghiilor.

HIPOCRISTALIN, -Ă (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + *kristallos* „cristal") adj. (Despre rocile vulcanice) Care este alcătuit din cristale și din sticlă.

HIPODERM (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *derma* „piele") s. n. **1.** Strat profund al pielii, situat sub dermă; este bogat în țesut adipos. **2.** (BOT.) Primele straturi ale scoarței, adesea îngroșate, situate sub epidermă (ex. tulpina de porumb).

HIPODERMOZĂ (< fr.) s. f. Boală parazitară a animalelor rumegătoare mari, provocată de larvele muștei *Hypoderma bovis*, care se localizează în straturile profunde ale pielii.

HIPODROM (< fr.; {s} *hipo-*[2] + gr. *dromos* „cursă") s. n. Teren special amenajat pentru desfășurarea concursurilor hipice și pentru antrenarea cailor trăpași și de curse. Are o pistă ovală (pe care se desfășoară competițiile), piste pentru antrenament, tribune pentru spectatori, clădiri auxiliare (manejuri acoperite, grajduri etc.). În Antichitate era folosit și pentru întreceri de care, cel mai cunoscut din Grecia antică fiind **h.** din Olimpia. În România, la București, în partea de N a orașului, a existat un **h.** construit în 1906 de arhitectul I. Berindei, unul dintre cele mai frumoase din Europa; a fost demolat în 1966. În prezent, un **h.** funcționează la Ploiești.

HIPOESTEZIE (< fr.; {s} *hipo-*[1] + gr. *aisthesis* „senzație") s. f. Scădere a sensibilității cutanate, întâlnită în unele boli nervoase.

HIPOFIZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hypophysis* „creștere dedesubt") s. f. Glandă endocrină coordonatoare, la animalele vertebrate și la om, situată la baza creierului, formată dintr-un lob anterior (adenohipofiza) și unul posterior (neurohipofiza), legat de *hipotalamus*. Secretă numeroși hormoni, dintre care mai importanți sunt: hormonul de creștere sau somatotrop, hormonii care stimulează secreția altor glande endocrine (tireotrop, corticotrop sau ACTH) etc. Împreună cu hipotalamusul, **h.** formează un sistem funcțional unic (sistemul hipotalamic-hipofizar).

HIPOFOSFAȚI (< fr.) s. m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului hipofosforic.

HIPOFOSFIȚI (< fr. {i}) s. m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului hipofosforos.

HIPOFOSFORIC (< fr.) adj. *Acid ~* = acid oxigenat al fosforului, care cristalizează din soluție sub formă de plăci incolore; prin solubilizare în apă se descompune.

HIPOFOSFOROS (< fr.) adj. *Acid ~* = acid oxigenat al fosforului, întrebuințat ca agent reducător; este un lichid uleios, incolor, solubil în apă și alcool.

HIPOFUNCȚIE (< fr.) s. f. Diminuare a activității unui organ, a unui sistem, a unei funcții (ex. **h.** tiroidiană, **h.** digestivă).

HIPOGASTRIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține hipogastrului, privitor la hipogastru (ex. regiune **h.**).

HIPOGASTRU (< fr., {s} *hipo-*[1] + gr. *gaster* „stomac") s. n. Regiune a abdomenului situată sub regiunea ombilicală.

HIPOGEN ({s}. *hypo*[1]- + gr. *genesis* „formare") adj. (Despre minerale și roci) Care se formează în adâncime.

HIPOGEU, -EE (< fr., {s} *hipo-*[1] + gr. *ge* „pământ") s. n., adj. **1.** S. n. (În Antichitate) Construcție subterană alcătuită din mai multe camere, cu destinație mai ales funerară. **2.** Adj. (ZOOL., BOT.) Care trăiește sub pământ (ex. animal **h.**, cotiledon **h.**).

HIPOGLICEMIANT, -Ă (< fr.) adj. Care produce hipoglicemie.

HIPOGLICEMIE (< fr. {i}) s. f. Scădere a glucozei sangvine sub valorile normale.

HIPOLIT (HIPPOLYTOS) (în mitologia greacă), fiul lui Teseu și al unei amazoane. A respins dragostea mamei sale vitrege, Fedra, care, jignită, l-a acuzat că ar fi vrut să o seducă. A murit sub copitele cailor săi, speriați de un monstru trimis de Poseidon, la cererea lui Teseu.

HIPOLOGIE (< fr. {i} ; {s} *hipo-*[2] + gr. *logos* „studiu") s. f. Ramură a zootehniei care are drept obiect de studiu anatomia și fiziologia calului, clasificarea raselor de cai, metodele de ameliorare și de dresare a cailor.

HIPOMANIE (< fr.) s. f. Formă a maniei, diminuată însă ca intensitate. Persoanele suferind de **h.** afișează bună dispoziție, optimism permanent, încredere, entuziasm, dar randamentul lor este scăzut, ele nefiind capabile să ducă la capăt nici o acțiune începută.

HIPOMENOREE (< fr.; {s} *hipo-*[1] + gr. *men* „lună" + *rhein* „a curge") s. f. Menstruație redusă cantitativ, întâlnită în unele boli endocrine, la sfârșitul menopauzei etc.

HIPOMETRU (< germ; {s} *hipo-*[2] + gr. *metron* „măsură") s. n. (ZOOT.) Aparat care servește la măsurarea diferitelor dimensiuni corporale ale cailor.

HIPONASTIE (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *nastos* „des") s. f. (BOT.) Mișcare provocată de creșterea mai rapidă a suprafeței dorsale a unui organ vegetal plat (frunză, petală) decât a celei ventrale, care devine astfel concavă. Produce închiderea unor flori sau inflorescențe.

HIPOPLAZIE (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *plasis* „formare") s. f. Dezvoltare insuficientă sau incompletă a unui organ sau a unui țesut.

HIPOPOTAM (< fr., {s} *hipo-*[2] + gr. *potamos* „râu") s. m. Mamifer erbivor nerumegător, cu corpul masiv (până la 4,5 t) și o lungime de c. 4–5 m; are capul mare, labele scurte și pielea lipsită de păr *(Hippopotamus amphibius)*. Trăiește în fluviile și în lacurile din Africa Ecuatorială. ✧ *H. pitic*, specie rară, cu o lungime de 1,70–1,85 m și

Hipopotam

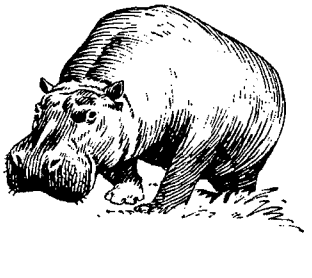

o greutate de c. 2,50–2,70 t *(Choeropsis liberiensis)*; vânarea lui este interzisă.

HIPOPROSEXIE (< fr.; {s} *hipo-* + gr. *prosexein* „a fi atent") s. f. Tulburare cantitativă a atenției caracterizată prin diminuarea orientării selective a activității de cunoaștere. Apare în toate stările de insuficientă dezvoltare cognitivă (oligofreni) și în cele de deteriorare cognitivă (predemențe și demențe). Uneori apare la persoane normale, în stările de epuizare, surmenaj sau anxioase.

HIPOSECREȚIE (< fr.) s. f. Scădere a secreției unei glande sub valorile normale.

HIPOSTIL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hypostilos* „susținut de coloane") adj. Care are plafonul susținut de coloane (ex. sala **h.** a templului de la Karnak).

HIPOSULFIT (< fr. {i}) s. m. Denumire improprie pentru tiosulfat.

HIPOTALAMUS (< fr.) s. m. (ANAT.) Formație cenușie a creierului, care corespunde părții inferioare a *diencefalului,* având rol important în reglarea superioară a funcțiunilor vegetative ale organismului (ex. foamea, setea, somnul etc.).

HIPOTENSIUNE (< fr. {i}) s. f. Scădere trecătoare (în hemoragii mari, în stări de șoc etc.) sau menținere constantă a tensiunii arteriale sub valorile normale; hipotonie **(2).**

HIPOTENSIV, -Ă (< fr.) adj., subst. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care suferă de hipotensiune. **2.** S. n. Medicament care provoacă scăderea tensiunii arteriale; utilizat în hipertensiunea arterială.

HIPOTERMAL, -Ă (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *thermos* „cald") adj. (Despre o treaptă a procesului hidrotermal) Care se referă la prima etapă a depunerii mineralelor din soluții fierbinți, cu temperatura cuprinsă între 500 și 300°C. În aceste condiții iau naștere zăcăminte de wolfram, molibden, bismut, staniu, aur ș.a. (asociate cu mică, fluorină, topaz etc.).

HIPOTERMIE (< fr., gr.) s. f. Scădere a temperaturii corpului sub limita normală. În marea chirurgie a cordului, este provocată ca metodă secundară a narcozei.

HIPOTIPOZĂ (< fr., gr.) s. f. Figură de stil realizând, prin intermediul epitetelor și al comparației, imagini vizuale foarte pregnante.

HIPOTIROIDIE (< fr.) s. f. Sindrom endocrin datorat reducerii secreției tiroidei și manifestat clinic prin mixedem la adulți și cretinism la copii; hipotiroidism.

HIPOTIROIDISM (< fr.) s. n. Hipotiroidie.

HIPOTONIE (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *tonos* „încordare") s. f. **1.** Scădere a tonusului mușchilor scheletici sau al mușchilor netezi ai organelor interne. **2.** Hipotensiune.

HIPOTRACȚIUNE (< *hipo-*[2] + *tracțiune*) s. f. Tracțiune cu cai.

HIPOTROFIE (< fr. {i}; {s} *hipo-*[1] + gr. *trophe* „hrană") s. f. Dezvoltare insuficientă a unui organ sau a unui țesut față de vârsta acestuia (ex. **h.** musculară).

HIPOVITAMINOZĂ (< fr. {i}) s. f. Tulburare funcțională sau organică cauzată de insuficiența în alimentație a uneia sau a mai multor vitamine (ex. hemeralopie, astenie de primăvară).

HIPOXIE (< fr.) s. f. (MED.) Oxigenare insuficientă a țesuturilor cauzată de o concentrație a oxigenului în sânge sub limita normală (c. 1 l oxigen la 600–700 g hemoglobină).

HIPPARCOS (*High Precision Parallaxe Collecting Satelitte*), primul satelit de astrometrie optică (realizat de *ESA*), cu orbită geospațială, care, începând din 1989, a stabilit pozițiile exacte pentru sute de mii de stele.

HIPPIAS din Elis (sec. 5–4 î.Hr.), filozof grec. Sofist. **H.** a fost înfățișat de Platon în trei dialoguri: „Protagoras", „Hippias Minor" și „Hippias Maior". Opera lui **H.** s-a pierdut aproape în întregime.

HIPPODAMOS din Milet (sec. 5 î.Hr.), arhitect și urbanist grec. A conceput planuri de orașe într-o manieră sistematică (portul Pireu din Atena).

HIPPY (HIPPIE) (cuv. din engl. americană) subst. Mișcare de tineret contestatară, nonconformistă, apărută în anii '60 în S.U.A. și întemeiată pe refuzul societății de consum, al valorilor sociale și morale tradiționale; tânăr care face parte din această mișcare.

HIPSOGRAFIE (< fr.) s. f. Ramură a geomorfologiei care are ca obiect descrierea formelor de relief de pe suprafața Pământului sau a unei regiuni a acestuia sub raportul aspectului și al dimensiunilor (altitudine); orografie.

HIPSOGRAMĂ s. f. (GEOGR.) Grafic care indică repartiția înălțimilor unor suprafețe dintr-o unitate teritorială (bazin hidrografic, depresiune etc.).

HIPSOMETRIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a *geodeziei* care se ocupă cu măsurarea și analiza altitudinilor reliefului continental și oceanic.

HIPSOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *hypsos* „înălțime" + *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru determinarea altitudinii unui loc prin măsurarea variației temperaturii de fierbere a apei, raportată la presiunea atmosferică.

HIPURIC (< fr. {i}; {s} *hipo-*[2] + gr. *ouron* „urină") adj. *Acid* ~ = formă sub care derivații acidului benzoic prezenți în vegetale sunt eliminați din organism prin urină, prin combinarea acidului benzoic cu glicocolul; se găsește în special în urina de cal.

HIPURIT (< fr. {i}) s. m. Gen fosil de lamelibranhiate cu valvele modificate aberant: cea dreaptă este inferioară, conică alungită, fixată, iar cea stângă este superioară, în formă de capac și poroasă *(Hippurites).* A trăit în Cretacic, intrând în compoziția calcarelor alături de recifi.

HIRAGANA (cuv. jap.) s. f. Scriere japoneză folosită pentru notarea elementelor gramaticale ce servesc la formarea cuvintelor. V. și **kana.**

HIRAKATA, oraș în Japonia (Honshū), în conurbația Ōsaka, pe râul Yodogawa; 394,9 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Ind. siderurgică, constr. de mașini, a prelucr. metalelor și textilă. Templul Kudara (sec. 8). Pădure-parc.

HIRAM (AHIRAM), rege al Tirului (969–936 î.Hr.). În timpul domniei lui, orașul fenician atinge apogeul puterii. A întreținut strânse raporturi politice și comerciale cu Regatul Israel, căruia i-a furnizat meșteșugari și materiale (în schimbul cerealelor și uleiului) pentru construcția palatului și templului din Ierusalim.

HIRATA Atsutane (pe numele adevărat Ōwada, cunoscut și sub denumirile de *Hanbee, Masugenoya, Ibukinoya*) (1776–1843), învățat japonez. Influențat de Motoori Norinaga. Teoretician al școlii naționaliste de renaștere a *șintoismului.* Lucrări privind istoria veche a Japoniei („Explicație a istoriei vechi", 32 vol.), în care exalta drepturile divine ale dinastiei imperiale, ceea ce a provocat ostilitatea șogunatului.

Hirohito

HIRATSUKA [hiratsuka], oraş în Japonia (Honshū), port de pescuit la Oc. Pacific (G. Sagami), la 29 km SV de Yokohama; 251,7 mii loc. (1995). Constr. de automobile, cauciuc, ind. alim. Staţiune balneară.

HIRATSUKA [hiratsuka] **Masunori** (1907–1981), pedagog japonez. Cercetări privind reforma învăţământului în Japonia; a contribuit la promovarea ideilor pedagogice liberale în Asia („O istorie a educaţiei în Japonia", „Viitorul Japoniei şi educaţia morală").

HIROHITO (1901–1989), împărat al Japoniei (1926–1989); regent (din 1921). Până la adoptarea Constituţiei din 1947, puterea sa a fost absolută (o dată cu instaurarea regimului parlamentar, H. a fost nevoit să renunţe la prerogativele divine, rămânând însă un simbol al unităţii statale). În 1945, după bombardamentul atomic asupra oraşului Nagasaki, a făcut presiuni asupra cabinetului de război pentru a pune capăt ostilităţilor.

HIRONAKA Heisuke (n. 1931), matematician japonez. Prof. univ. la Harvard. Lucrări de geometrie algebrică şi de algebră comutativă. Medalia Fields (1970).

HIROSAKI, oraş în Japonia (Honshū), la 37 km S de Aomori, lângă muntele Iwaki; 174,6 mii loc. (1995). Ind. mătăsii, de prelucr. a lemnului şi alim. (fructe). Renumit pentru producţia de lacuri verzi. Universitate. Castel (sec. 17).

HIROSHIGE [hiroʃige] (pe numele adevărat *Andō Tokuitarō*) (1797–1858), pictor şi xilogravor japonez. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai şcolii Ukiyo-e. Peisaje („Şaizeci şi nouă de staţii pe drumul Kisō", „Cincizeci şi şase de staţii pe drumul Tokaidō", „Vederi din Kyōto", „100 de stampe privind Edo") de o mare precizie şi fineţe în redarea atmosferei. I-a influenţat pe impresioniştii şi postimpresioniştii europeni.

HIROSHIMA [hiroʃima], oraş în Japonia (Honshū), port la golful omonim, în delta fl. Ōtagawa; 1,08 mii. loc. (1995). Nod de comunicaţii. Şantiere navale. Ind. constr. de maşini (camioane, automobile, maşini-unelte), textilă, de prelucr. a lemnului, chimică (răşini sintetice), a hârtiei şi poligrafică, alim. Universitate. Fundat la sfârşitul sec. 16 în jurul unui castel. La 6 aug. 1945, superfortăreaţa americană „Enola Gay" a lansat asupra oraşului H. prima bombă atomică, distrugându-l în proporţie de 75%, şi provocând moartea imediată a c. 80 000 de oameni, iar prin urmările poluării cu substanţe radioactive, moartea ulterioară a peste 200 000 de oameni. Reconstruit după 1950. Muzeu Memorial al Păcii (1952),

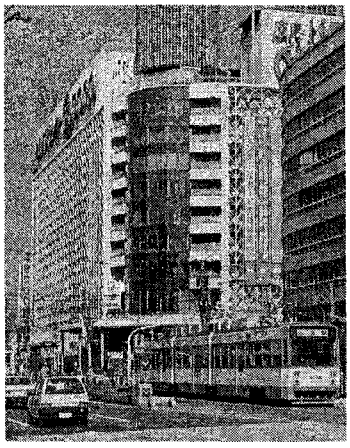

Vedere din oraş **Hiroshima** Muzeul Memorial al Păcii

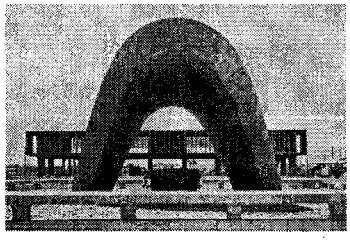

Muzeu de Artă (1978) şi Parcul Păcii şi o catedrală memorială.

HIROTONIE (< gr. *heirotonia* „punerea mâinii") s. f. (În ritualul creştin) Taină a preoţiei în care, prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfânt, prin binecuvântare şi prin punerea sacramentală a mâinilor, de către un episcop (sau doi-trei episcopi), pe capul slujitorilor sacerdotali, aceştia sunt con-

Hirosaki. Castelul

Hiroshige: „Una dintre cele 56 de staţii pe drumul Tokaidō"

sacrați într-una dintre cele trei trepte: diacon, preot, arhiereu. Sin. *hirotonisire.*

HIRSCH [hirʃ], **Moritz von Freiherr von Hirsch auf Gereuth** (1831–1896), filantrop și om de afaceri evreu din Germania. A fundat și finanțat Alianța israelită universală (1891), cu scopul de a coloniza evreii din Europa și Asia în Argentina.

HIRSCHER [hirʃər], **Lucas** (1519–1590, n. Brașov), cărturar luteran sas. A avut un mare rol politic și cultural în cadrul comunității săsești. Prim-jude al Brașovului (1561–1590). A întreținut strânse legături cu Țara Românească și a susținut activitatea tipografică a diaconului Coresi.

HIRSUT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Cu părul și cu barba stufoase, zbârlite; neîngrijit. **2.** Fig. Grosolan, aspru, vulgar. ✦ Ursuz, morocănos, taciturn. **3.** (Despre frunze, tulpini etc.) Prevăzut cu peri rigizi, lungi.

HIRSUTISM (< fr. {i}; {s} lat. *hirsutus* „păros") s. n. Creștere anormală de păr pe față, pe corp și pe membre, în special la femei, din cauza unor tulburări endocrine; hipertricoză.

HIRSZFELD [hirʃfeld], **Ludwik** (1884–1954), hematolog polonez. Prof. univ. la Varșovia. Fondator (1945) al Institutului de imunologie de la Wrocław. A descoperit (1911) ereditatea grupelor sangvine. Lucrări de patologie a sarcinii.

HIRTIUS AULUS (c. 90–43 î.Hr.), istoric și om politic roman. Ofițer, secretar și confident al lui Cezar în Galia (din 54 î.Hr.), **H.** devine, rând pe rând, pretor, guvernator, consul. A adăugat la lucrarea „De bello Gallico" a lui Cezar Cartea a 8-a, care narează evenimentele anilor 51–50 î.Hr.

HIRUDINEE (< fr.; {s} lat. *hirudo* „lipitoare") s. n. pl. Clasă de viermi din încrengătura anelidelor (ex. lipitoarea), cu corpul segmentat, turtit dorso-ventral, cu câte o ventuză la extremități *(Hirudinea)*; sunt animale acvatice (dulcicole); se hrănesc cu sânge.

HIS 1. Wilhelm H. (1831–1904), anatomist și antropolog german de origine elvețiană. Promotor al teoriei anatomo-fiziologice a mecanicii dezvoltării formațiilor organice. Lucrări privind embrionul uman și morfologia sistemului nervos. **2. Wilhelm H. Jr.** (1863–1934), clinician și anatomist german de origine elvețiană. Fiul lui **H. (1).** A descris fasciculul atrioventricular de transmitere prin țesutul cardiac a influxului nervos care stimulează contracția inimii.

HISDAI (HASDAI) ibn SHAPRUT *(Hisdai Abu Yusuf ben Isaac ben Ezra ibn Shaprut)* (c. 915–c. 975), medic evreu de curte și vizir *de facto* al califului *Abd er-Rahman III* din Córdoba. Numeroase misiuni diplomatice; a tradus în arabă tratatul de farmacologie ai lui *Dioscorides.* I-a sprijinit pe eruditii evrei și a încurajat studiile talmudice, inaugurând epoca de aur a scrierilor ebraice în Spania maură.

HISHĀM ibn al-KALBĪ (ABŪ al-MUNDHIR) (înainte de 747–819/821), învățat arab. A trăit cea mai mare parte a vieții la Bagdad. Autor a peste 140 de lucrări consacrate cu precădere studierii literaturii și politicii preislamice și musulmane timpurii, precum și a datinilor străvechi, bătăliilor, tradițiilor orale ș.a.

HISPANIA, denumirea romană a Spaniei. Ocupată parțial de romani în timpul celui de-al doilea război punic, **H.** a fost împărțită, în 197 î.Hr., în două provincii: *H. Citerior* și *H. Ulterior,* iar în timpul lui August, în trei regiuni ad-tive: *H. Citerior, Lusitania* și *Baetica.*

HISPANIOLA (ESPAÑOLA), insulă în arh. Antilele Mari, despărțită de Cuba prin str. Windward și de ins. Puerto Rico prin str. Mona; 76,2 mii km^2; 13 mil. loc. (1990). În partea de E a ins. **H.** (c. 2/3) se află Rep. Dominicană, iar în cea de V (c. 1/3), Rep. Haiti. Orașe pr.: Santo Domingo, Port-au-Prince, Santiago, Cap-Haïtien. Relieful cuprinde patru culmi muntoase orientate NV–SE, care închid depr. alungite. Alt. max.: 3 175 m (Pico Duarte). Climă tropicală. Expl. de bauxită, platină, cupru, mercur. Plantații de cafea, cacao, trestie de zahăr și culturi de tutun, bumbac, orez, manioc, batate. — *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb (1492), **H.** a constituit centrul stăpânirii spaniole în Indiile de Vest. Ocuparea de către francezi, în sec. 17, a părții occidentale a insulei a fost recunoscută prin Tratatul de la Ryswick (1697). În urma Tratatului franco-spaniol de la Basel (1795), Franța a primit partea spaniolă din **H.** Vechea denumire: *Haiti.*

HISPANIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Specialist în studiul limbii și literaturii spaniole.

HISSARLÎK, zonă colinară în NV Asiei Mici (Turcia), unde, între 1870 și 1872, **H.** Schliemann a descoperit ruinele cetății *Troia.*

HISTAMINĂ (< fr. {i}) s. f. Amină biogenă rezultată din decarboxilarea *histidinei.* Prezentă în țesuturile vegetale și animale, **h.** are acțiuni multiple: vasodilatație puternică și hipotensiune, excitarea musculaturii netede, hipersecreții glandulare, creșterea permeabilității capilare, rol important în șocul *anafilactic* etc. V. *histidină.*

HISTASPE (HYSTASPES), satrap persan al Partiei și Hyrcaniei (sec. 6 î.Hr.). Tatăl regelui Darius I.

HISTERECTOMIE (< fr. {i}; {s} gr. *hystera* „uter" + *ektome* „amputare") s. f. Îndepărtarea chirurgicală a uterului.

HISTEREZIS (< fr.; {s} gr. *hysterezis* „lipsă, întârziere") s. n. (FIZ.) Fenomen cu caracter ireversibil care constă în faptul că succesiunea stărilor unei substanțe, determinate de variația unui parametru, diferă de succesiunea stărilor determinate de variația în sens contrar a aceluiași parametru (ex. **h.** electric, **h.** mecanic etc.). ✧ *H. magnetic* = **h.** care constă în dependența neunivocă a inducției magnetice a unui corp feromagnetic față de intensitatea câmpului magnetic exterior.

HISTEROTOMIE (< fr.; {s} gr. *hystera* „uter" + *tome* „tăiere") s. f. Intervenție chirurgicală constând în extragerea fătului din uter, în cazul unei nașteri dificile; cezariană.

HISTIDINĂ (< fr. {i}) s. f. Aminoacid heterociclic, foarte răspândit în natură, intrând în structura majorității proteinelor, prezent în cantități relativ mari în hemoglobină. V. *histamină.*

HISTIOCIT (< fr. {i}; {s} gr. *histos* „țesut" + *cito-*) s. m. Celulă stelată, mobilă, care aparține țesutului conjunctiv; are un rol important în apărarea organismului față de infecții și în cicatrizare.

HISTOAUTORADIOGRAFIE (< fr.) s. f. Metodă modernă de studiu a preparatelor histologice în care se utilizează o peliculă radiografică, marcată cu izotopi radioactivi, fixată în secțiune.

HISTOCHIMIE (< fr.) s. f. Ramură a *histologiei* care studiază, cu ajutorul unor coloranți cu afinitate selectivă, structura chimică a celulelor și a țesuturilor organismului.

HISTOFIZIOLOGIE (< fr.) s. f. Ramură a *histologiei* și a *fiziologiei* care

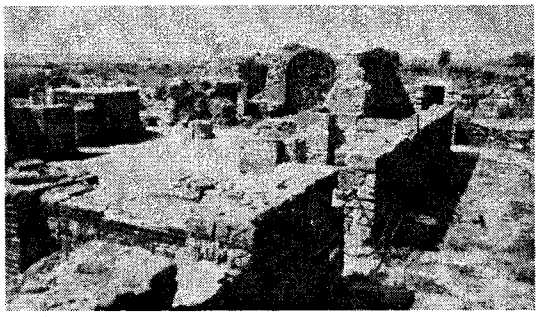

Ruinele oraşului antic

Histria

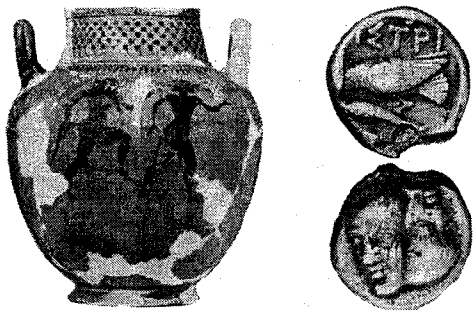

Vas grecesc şi monedă descoperite la Histria

studiază funcţiunile celulei şi ale ţesuturilor organismului.

HISTOGENEZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *histos* „ţesut" + *genesis* „naştere", „origine") s. f. Proces de formare a ţesuturilor în cursul dezvoltării embrionare a animalelor şi a plantelor.

HISTOGRAMĂ (< fr.; {s} gr. *histos* „ţesut" + *gramma* „desen") s. f. Reprezentare grafică (în statistica matematică) a unei distribuţii statistice prin dreptunghiuri, astfel ca înălţimea fiecărui dreptunghi să fie proporţională cu mărimile pe care le reprezintă.

HISTOLIZĂ (< fr.) s. f. Dezorganizare a unui ţesut organic. ✦ (ENTOM.; la metamorfoza completă — holometabolă) Proces de distrugere, mai mult sau mai puţin profund, a organelor vechi, care vor lăsa locul organelor noi, definitive, ale viitorului adult.

HISTOLOGIE (fr. {i}; {s} gr. *histos* „ţesut" + *logos* „studiu") s. f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul ţesuturilor, la nivel microscopic şi submicroscopic. V. şi *histogeneză, histofiziologie.*

HISTOMONOZĂ (< fr. {i}) s. f. (MED. VET.) Boală parazitară a păsărilor (în special a puilor de curcă) provocată de protozoarul *Histomonas meleagridis,* care se localizează în intestin şi în ficat.

HISTONE (< fr. {i}) s. f. pl. Proteine bazice bogate în arginină, prezente, în combinaţie cu acizii nucleici (nucleohistone), în nucleul celular. **H.** participă la transmiterea caracterelor genetice.

HISTOPATOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Parte a histologiei care studiază aspectul microscopic al organelor sau ţesuturilor bolnave.

HISTORIA AUGUSTA, culegere de biografii ale împăraţilor romani, de la Adrian (117–138) până la Numerian (283–284), inclusiv uzurpatorii. Apărută la sfârşitul sec. 4 sau la începutul sec. 5. Deşi controversată, constituie unul dintre cele mai importante izvoare ale istoriei Imp. Roman pentru sec. 2–3.

HISTORIOGRAMĂ (< fr.; {s} gr. *historia* „istorie" + *gramma* „scriere") s. f. (STATIST.) Grafic construit în coordonate rectangulare, având pe axa absciselor scara timpului, iar pe axa ordonatelor scara valorilor; folosit pentru reprezentarea grafică a seriilor dinamice. Se mai numeşte şi cronogramă.

HISTRIA, colonie milesiană întemeiată în 657/656 î.Hr. pe ţărmul apusean al Pontului Euxin (azi Marea Neagră), la N de Tomis (pe actualul terit. al com. Istria, jud. Constanţa). Sub dominaţie romană de la sfârşitul sec. 1 î.Hr., distrusă de goţi în sec. 3 şi apoi refăcută din temelii. Existenţa ei încetează la sfârşitul sec. 6, ca urmare a invaziilor avaro-slave. Aici au fost bătute primele monede de pe terit. României (sec. 5 î.Hr.). Săpăturile arheologice, iniţiate în 1914 de V. Pârvan, continuă şi azi.

HISTRION (< fr., lat.) s. m. **1.** (În Antichitatea greco-romană) Actor de comedie, bufon. **2.** Măscărici, comediant lipsit de talent. ✦ Fig. Om ipocrit, şarlatan.

HISTRIONIC, -Ă, (< fr., lat.) adj. De histrion, referitor la histrion. ✦ Fig. Ipocrit, şmecher, fariseu.

HITACHI [hitaʧi], oraş în Japonia (Honshū), la N de aglomeraţia Tōkyō, port la Oc. Pacific; 202,5 mii loc. (1991). Expl. de min. cuprifere şi auro-argentifere. Constr. navale (şantierele firmei „Hitachi Zosen", din 1905). Ind. electrotehnică şi electronică. Metalurgia cuprului.

HITCHCOCK [hiʧkok], **Sir Alfred Joseph** (1899–1980), cineast britanic. Stabilit în S.U.A. (1940). Maestru al suspansului. Personajele sale sunt victime ale secolului angoasei. Thriller-ul lui **H.** se remarcă prin măiestria tehnică, precizia observaţiei, simţul plastic, dublate de comunicarea specială dintre regizor şi spectator („Chiriaşul", „Şantaj", „Femeia dispărută", „Rebecca" — Premiul Oscar pentru cel mai bun film, 1940, „Fascinaţie", „Notorius", „Amețeala", „La nord prin nord-vest", „Psihoză", „Păsările", „Perdeaua sfâşiată", „Topaz").

Sir Alfred Joseph Hitchcock

HITCHINGS [hiʧiŋz], **George Herbert** (n. 1905), biochimist şi farmacolog american. Prof. univ. la Harvard. A studiat, împreună cu G.B. Elion, sinteza acizilor nucleici şi a realizat mai multe medicamente, folosite în tratamentul gutei, leucemiei, în grefele de organe. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1988), împreună cu G.B. Elion.

HITCHINS [hiʧinz], **Keith** (n. 1931), istoric american. Prof. univ. la Urbana (Illinois). Specialist în istoria modernă a României şi a Europei de Sud-Est („Ortodoxie şi naţionalitate: Andrei Şaguna şi românii din Transilvania, 1846–1873", „România, 1866–1947", „Mişcarea naţională a românilor din Transilvania, 1780–1849", „Românii,

Keith Hitchins

1774–1866", „Mit şi realitate în istoriografia românească"). Preocupări privind istoria Asiei Centrale şi a kurzilor. M. de onoare al Acad. Române (1991).

HITITĂ (< fr. {i}) s. f. Limbă indo-europeană dispărută, din ramura anatoliană, vorbită de hitiţi. Scrierea h. folosea caractere cuneiforme babiloniene; a fost descifrată de lingvistul ceh B. Hrozný. Textele hitite sunt cele mai vechi texte indo-europene cunoscute şi au o importanţă deosebită pentru studiul comparativ al limbilor din această familie, oferind material pentru reconstituirea ei.

HITIŢI (< fr. {i}) s. m. pl. Populaţie indo-europeană stabilită în milen. 3–2 î.Hr. în partea centrală şi de E a Asiei Mici, care a întemeiat, în sec. 17 î.Hr., un puternic stat cu capitala la *Hattuşaş*. În sec. 12 î.Hr., Regatul Hitit s-a destrămat sub loviturile „popoarelor mării".

Scriere hitită

HITLER, Adolf (1889–1945), om politic naţional-socialist german. Şeful (1920) Partidului Naţional-Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP). Cancelar (din ian. 1933) şi conducător (Führer) al statului german (din aug. 1934). Creatorul doctrinei naţional-socialiste (în lucrarea „Mein Kampf"), întemeiată pe pangermanism şi rasism. A instaurat în Germania o dictatură de extrema dreaptă şi a promovat o politică externă agresivă, revanşardă, care a dus la declanşarea celui de-al doilea război mondial şi a supus aproape toate ţările ocupate unui regim de teroare, urmărind, printre altele, exterminarea evreilor. Spre sfârşitul războiului, când zdrobirea Germaniei devenise evidentă, s-a sinucis (apr. 1945).

HITTI [hiti], **Philip Khuri** (1886–1978), istoric american de origine libaneză. Lucrări de orientalistică („Originea statelor islamice", „Istoria arabilor", „Orientul Apropiat în istorie").

HITTORFF, Jacques Ignace (1792–1867), arhitect şi arheolog francez de origine germană. Influenţat de arhitectura Greciei antice. În calitate de arhitect-şef al oraşului Paris şi al guvernului (1830), a sistematizat bulevardul Champs-Elyseés şi Place de la Concorde şi a construit biserica Saint-Vincent de Paul şi Gara de Nord.

HITTORF, Johann Wilhelm (1824–1914), fizician german. Prof. univ. la Münster. Lucrări de pionierat în electrochimie (migraţia ionilor în timpul electrolizei). A introdus (1853) noţiunea de număr de transport.

HIV, abreviere pentru *H*uman *I*mmunodeficiency *V*irus. V. **Sida**.

HJÄLMAREN [jelmarən] **(HJÄLMAR)**, lac tectono-glaciar în partea de S a Suediei, unit cu L. Mälaren prin râul Eskilstuna; 483 km^2; ad. max.: 22 m. Pe ţărmul de V se află oraşul *Örebro*. Numeroase insule.

HJELMSLEV [jelmslev], **Louis** (1899–1965), lingvist danez. Prof. univ. la Århus şi Copenhaga. Conducător al Cercului lingvistic de la Copenhaga (pe care l-a fundat în 1937, împreună cu Viggo Brøndal). Specialist în lingvistica generală, creator al glosematicii („Preliminarii la o teorie a limbii").

HLAMIDĂ (< fr., 2 sl.) s. f. **1.** Mantie amplă, prinsă pe umăr cu o agrafă, purtată de vechii greci şi de romani. **2.** (La bizantini) Pelerină circulară sau semicirculară, purpurie, purtată de împăraţi şi arhierei.

HLAVÁCEK, Karel (1874–1898), poet ceh. Versuri melancolice („Târziu, spre dimineaţă") sau de revoltă deznădăjduită împotriva morţii şi a nedreptăţii sociale („Cantilena răzbunării").

HLINCEA, sat în com. Ciurea, jud. Iaşi. Aşezare cu urme de locuire din sec. 7. Mănăstire de călugări, cu biserica Sf. Gheorghe, ctitorie din c. 1587 a domniţei Maria, fiica lui Petru Şchiopul, renovată şi pictată în 1659–1661, consolidată şi restaurată în 1980–1984; redeschisă în 1990.

HLINKA, Andrej (1864–1938), preot şi om politic slovac. Fondator al Partidului Popular Slovac (1905). S-a opus unirii Slovaciei cu Cehia, susţinând necesitatea existenţei unui stat slovac autonom. Simpatizant al nazismului.

HLIPICENI, com. în jud. Botoşani, pe Jijia; 3 355 loc. (1998). Centru viticol şi de vinificaţie.

HLÎNOV v. **Kirov (2)**.

HLOPIN, Vitali Grigorovici (1890–1950), radiochimist rus. Fondator al şcolii de radiochimie. A pus bazele ştiinţifice ale primei uzine de producere a radiului în Ucraina şi a obţinut (1921) primele preparate pe bază de radiu.

HLOPKIN, Nikolai Sidorovici (n. 1923), termofizician rus. Contribuţii privind instalaţiile energetice nucleare, termofizica şi dinamica reactorilor nucleari.

HMELNIŢKI 1. Bogdan Zinovi H. (c. 1595–1657), hatman al Ucrainei (1648–1657). A condus războiul de eliberare a Ucrainei de sub dominaţia polonă (1648–1654) şi a realizat unirea Ucrainei cu Rusia, proclamată de Rada de la Pereiaslav (ian. 1654); a încheiat o alianţă militară cu Vasile Lupu, domnul Moldovei. **2. Timofei (Timuş) Bogdanovici H.** (c. 1632–1653). Fiul lui **H. (1)**. Căsătorit cu Ruxanda,

Adolf Hitler

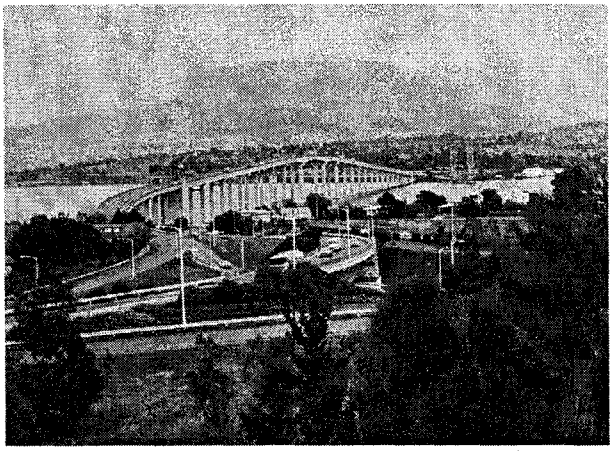

Hobart. Podul Tasman

fiica domnului Moldovei Vasile Lupu, de partea căruia a intervenit în conflictul acestuia cu Matei Basarab. În sept. 1653, a fost asediat în cetatea Sucevei, unde a şi murit.

HMELNIŢKI, oraş în V Ucrainei, pe Bugul de Sud; 258 mii loc. (1995). Ind. constr. de maşini (piese, maşini-unelte, produse electrotehnice), a mat. de constr., textilă (tricotaje), chimică, a mobilei, încălţ. şi alim. (zahăr, conserve de carne, produse lactate). Teatre. Filarmonică. Muzee. Institut de învăţământ superior tehnic. Fundat în 1493. Până în 1954 s-a numit *Proskurov.*

HNUM (în mitologia egipteană), zeu arhaic, paznic al izvoarelor Nilului. Considerat generatorul vieţii şi creatorul tuturor vieţuitoarelor, **H.** este olarul ce modelează pe roata sa oul din care trebuie să se ivească întreaga viaţă cosmică. Reprezentat uneori antropomorfic, alteori cu cap de berbec, având coarne duble.

Ho, simbol chimic pentru *holmiu.*

HOARDA DE AUR, stat feudal mongolo-tătar, întemeiat de Batu Han în urma campaniilor de cucerire din 1236–1243 pe un vast terit., ce cuprindea Asia Centrală şi E Europei; capitala la Sarai-Batu, apoi la Berke Sarai. Apogeul puterii politice şi militare, precum şi al expansiunii teritoriale a **H. de A.** a fost atins în timpul hanilor Uzbek (1313–1341) şi Djanibek (1342–1357). Şi-a extins dominaţia şi asupra unei părţi a spaţiului românesc. Cnezatele ruse s-au aflat în raporturi de vasalitate faţă de **H.** În a doua jumătate a sec. 14 a început procesul de destrămare a **H. de A.**, pe ruinele căreia s-au constituit, în sec. 15, mai multe formaţiuni, printre care hanatele Crimeea (c. 1430), Kazan (1438) şi Astrahan (1466).

HOARDĂ (< pol.) s. f. **1.** Grupare în care erau organizate vechile popoare mongole. **2.** Ceată, bandă de oameni care pradă şi pustiesc; *p. ext.* armată cotropitoare.

HOBAN (< fr.) s. n. Tijă sau coardă de oţel care serveşte la rigidizarea legăturii aripilor cu fuzelajul unui avion. ✦ Coardă pentru susţinerea catargelor.

HOBANA, Ion (n. 1931, Sânnicolau Mare), scriitor român. Proză ştiinţifico-fantastică, relevând o imaginaţie fecundă şi o bună tehnică a construcţiei („Odiseea marţiană. Maeştrii anticipaţiei clasice", „O falie în timp", „Un englez neliniştit"). Antologia critică „Vârsta de aur a anticipaţiei româneşti".

HOBART [hoube:t], oraş în S Australiei, centrul ad-tiv al statului Tasmania, port la Oc. Pacific, la vărsarea râului Derwent; 194,2 mii loc. (1994). Aeroport. Metalurgia zincului şi a fierului. Constr. şi reparaţii navale. Automobile, acid sulfuric, ciment, conserve, ţesături de lână. Export de cereale, lână, lemn, fructe şi minerale. Universitate. Muzeu de artă. Clădirea Parlamentului (1834). Întemeiat, în 1804, de britanici, ca o colonie penitenciară.

HOBBEMA, Meindert (1638–1709), pictor olandez. Elev al lui Ruysdael. Peisaje luminoase, într-un colorit bogat nuanţat, cu subtile zone de umbră, accentuând cu fineţe detaliile („Aleea din Middelharnis", „Moara de apă", „Ruinele castelului Brederode", „Rază de lumină printre nori").

HOBBES [hobz], **Thomas** (1588–1679), filozof englez. Continuator al lui Fr. Bacon. A elaborat un empirism nominalist şi raţionalist, aplicând matematica filozofiei, concepută ca doctrină despre corp şi mişcare. Omul, egoist prin natura sa, se comportă ca un „lup" pentru semenii săi *(Homo homini lupus).* În vederea menţinerii ordinii şi a cenzurii egoismului, oamenii au creat statul, un corp artificial, numit,

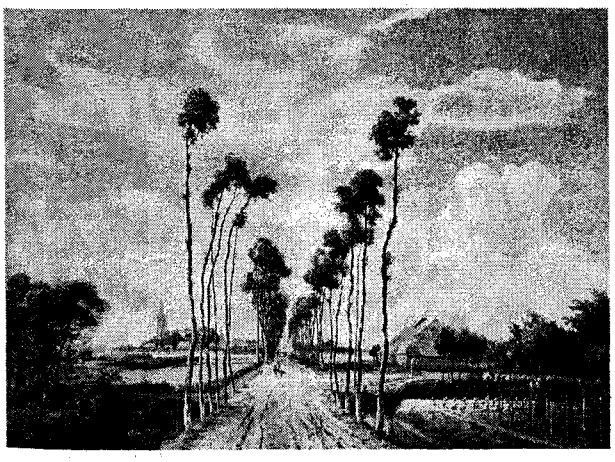

Meindert Hobbema: „Aleea din Middelharnis"

Thomas Hobbes

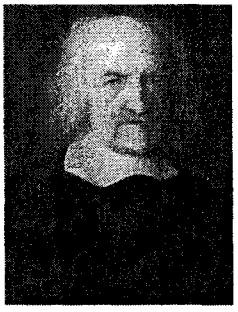

Hochei pe gheaţă. Fază din meciul România—R.D. Germană din cadrul Campionatului Mondial, Bucureşti, 1972

după monstrul biblic, „leviathan"; ca formă de guvernare, **H.** a propus monarhia absolută („Leviathan sau materia, forma şi puterea unui stat ecleziastic şi civil", „Despre corp").

HOBBS [hobz], **Ţara ~**, porţiune muntoasă a ţărmului Antarcticii la Oc. Pacific, la S de Ţara Mary Byrd, între c. 130° şi 140° long. V. Alt. max.: 3 498 m (vf. Mount Berlin, din culmea Flood).

HOBBY [hobi], (cuv. engl.) s. n. Îndeletnicire plăcută, constantă, în afara preocupărilor profesionale, exercitată în timpul liber.

HOBHOUSE [hobhaus], **Leonard Trelawney** (1864–1929), filozof, sociolog şi jurnalist britanic. Fondator al sociologiei empirice în Marea Britanie. Lucrări de epistemologie care conţin elemente evoluţioniste spenceriene („Teoria cunoaşterii", „Gândirea în evoluţie"). A criticat concepţia hegeliană asupra statului („Teoria metafizică a statului").

HOBOKEN [hobokē], oraş în N Belgiei, pe Schelde, suburbie industrială în SV oraşului Antwerpen; 34,6 mii loc. (1981). Constr. navale. Metalurgia cuprului, argintului, antimoniului şi plumbului. Ind. chimică, textilă şi alim. Menţionat documentar în 1135.

HOBSON [hobsən], **John Atkinson** (1858–1940), economist britanic. A fundamentat teoria privind distribuţia inegală a averii, ceea ce duce, pe de o parte, la acumularea şi exportul de capital, iar pe de alta, la creşterea şomajului („Fiziologia industriei"). A introdus termenul de imperialism („Imperialismul").

HOCENI, com. în jud. Vaslui; 2 985 loc. (1998). Viticultură. Bisericile de lemn Cuvioasa Parascheva (c. 1760) şi Sf. Gheorghe (1820), în satele Şişcani şi Hoceni.

HOCES, Francisco de ~ (sec. 16), navigator spaniol. Primul care a atins extremitatea sudică a Americii (febr. 1526), respectiv capul Horn, în zona de contact a apelor oceanelor Pacific şi Atlantic (Ţara de Foc).

HOCHE [oʃ], **Lazare** (1768–1797), general francez. Participant la Revoluţia Franceză din 1789–1794. Tactician remarcabil, s-a distins în timpul războaielor revoluţionare pe fronturile din NE Franţei (Moselle, Rin), în luptele cu prusienii şi austriecii. A reprimat insurecţia regalistă din Vendée (1794–1796).

HOCHEI (< engl., fr.) s. n. (Şi în sintagmele) *H. pe gheaţă* = joc sportiv de echipă, practicat pe un patinoar (60/30 m) mărginit de mantinelă, în care jucătorii, pe patine, în număr de şase, încearcă să introducă *pucul,* lovit cu *crosa,* în poarta adversarului pentru a marca gol. Un meci are trei reprize a 20 de minute de joc efectiv. Originar din Canada, este singurul joc sportiv de iarnă. În Europa pătrunde în 1898, când canadienii au susţinut un joc demonstrativ. A devenit sport olimpic în 1920. *H. pe iarbă* = joc sportiv de echipă, asemănător ca reguli de desfăşurare cu **h.** pe gheaţă, dar care se practică pe iarbă, între două echipe cu câte 11 jucători, pe un teren de fotbal cu porţi reduse, prevăzute cu plase metalice, folosind o minge în loc de puc. Un meci are două reprize a 35 de minute. A devenit sport olimpic în 1908. Inventat de englezi, în prezent este sport naţional în India şi Pakistan.

HOCHEIST, -Ă (< *hochei*) s. m. şi f. Persoană care practică hocheiul.

HOCHHUTH [hǫ:hu:t], **Rolf** (n. 1931), scriitor german. Stabilit în Elveţia. Teatru („Soldaţii", „Juriştii") şi proză (romanul „Dragostea în Germania") cu un pronunţat caracter antimilitarist şi antinazist sau criticând lipsa de atitudine a Vaticanului în problema exterminării de către nazişti a evreilor („Vicarul"). Discută răspunderea socială a scriitorului („Moartea vânătorului", piesă inspirată din viaţa lui Hemingway). Comedii care vizează emanciparea femeii („Lysistrata").

HOCHSTUHL v. **Karawanken.**

HOCIOTĂ, Dorin (1925–1990, n. Sibiu), medic român. Prof. univ. la Bucureşti. Creatorul Centrului Medical de Fono-Audiologie şi Chirurgie Funcţională — O.R.L. (1973), în cadrul căruia a promovat, în special, cercetări de protezare auditivă. Întemeietorul şcolii româneşti de cofochirurgie, având o contribuţie importantă în logicizarea tratamentului surdităţii. Deţine cinci brevete de invenţii.

HOCKING [hǫkiŋ], **William Ernest** (1873–1966), filozof american. Prof. univ. la Yale şi Harvard. Reprezentant al *personalismului* („Semnificaţia divinităţii în experienţa umană", „Sinele, trupul şi libertatea sa", „Elemente permanente ale individualismului").

HOCKNEY [hǫkni], **David** (n. 1937), pictor britanic. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai orientării hiperrealiste („Doi băieţi în piscină"). Decoruri şi costume de teatru („Ubu rege").

HODAC, com. în jud. Mureş, pe râul Gurghiu; 4 727 loc. (1998). Satul Hodac apare menţionat documentar în 1453.

HODEIDA (AL-HUDAYDAH), oraş în V Yemenului, port la Marea Roşie; 155,1 mii loc. (1995). Aeroport. Prelucr. lemnului, egrenarea bumbacului. Ind. alim. (tutun) şi a hârtiei. Export de cafea, bumbac, curmale şi piei. Moschei. Poarta Bab el-Mushaif.

HODGKIN [hǫdʒkin], **Sir Alan Lloyd** (n. 1914), fiziolog şi biofizician britanic. A descris impulsul nervos şi a emis teoria „pompei de sodiu" în conducerea influxului nervos. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1963),

Rolf Hochhuth

împreună cu J.C. Eccles şi A.F. Huxley.

HODGKIN [hɒdʒkin], **Dorothy Mary Crowfoot** (1910–1994), chimistă britanică. Prof. univ. la Oxford. Specialistă în analiza cristalografică. A stabilit, folosind analiza cristalografică cu raze X, structura penicilinei (1947) şi a vitaminei B_{12} (1956). Premiul Nobel pentru chimie (1964).

HODGKIN [hɒdʒkin], **Thomas** (1798–1866), medic britanic. A semnalat poliadenopatiile cronice netuberculoase, cunoscute ulterior sub denumirea de limfogranulomatoză malignă *(Boala lui H).*

HODGSON [hɒdgsən], **Brian** (1800–1894), orientalist britanic. În serviciul Companiei Indiilor Orientale, a slujit în India (1818–1820) şi Nepal (1820–1843). Colecţionar de manuscrise budiste şi specii de animale. Autor al lucrărilor „Religia şi literatura ilustrată a budismului", „Studii privind limba, literatura şi religia din Nepal şi Tibet".

HODJA, Enver v. **Hoxha, Enver.**

HODJENT, oraş în N Tadjikistanului, pe cursul superior al Sîr-Dariei, în V oazei Fergana; 164,5 mii loc. (1991). Expl. de uraniu. Mare centru al ind. mătăsii. Produse textile (egrenarea bumbacului, conf. şi tricotaje). Fabrici

Sir Alan Lloyd Hodgkin

Dorothy Mary Crowfoot Hodgkin

Ferdinand Hodler: „Inspiraţie"

de mobilă, sticlărie, încălţ., mat. de constr. şi alim. (conserve de carne). S-a aflat pe fostul „drum al mătăsii" care ducea din China în Europa. Ruinele mausoleului Tubahon (sec. 14); moscheea-mausoleu a şeicului Muslihitdin (sec. 14). Muzeu de istorie şi arheologie. Teatru. Grădină botanică. Cunoscut din sec. 7. În perioada 1936–1991 s-a numit *Leninabad.*

HODLER [germ. ho:dlər; fr. odler], **Ferdinand** (1853–1918), pictor elveţian. Unul dintre principalii iniţiatori ai picturii moderne naţionale. Stil clar şi sever, în forme precis delimitate. Peisaje alpine, compoziţii dominate de alegorii şi simboluri („Noaptea", „Ziua", „Inspiraţie", „Euritmie"), scene istorice („Retragerea de la Marignano").

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY [hǫ:dmæzövа:ʃa:rhei], oraş în SE Ungariei; 52,2 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini (balanţe, utilaj agricol), textilă, alim. Porţelan şi faianţă.

HODOD, com. în jud. Satu Mare; 3 280 loc. (1998). Pomicultură. În satul Hodod, menţionat documentar în 1334, se află conacul Wesselényi-Degenfeld (1763–1776), în stil baroc, cu modificări neoclasice; biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18), în satul Lelei.

HODOGRAF (< fr. {i}) s. n. Curbă plană sau în spaţiu, loc geometric al extremităţilor vectorilor care reprezintă valorile unei funcţii vectoriale, presupunând că aceşti vectori au originea comună într-un punct fix, numit polul **h.**

HODOŞ 1. Iosif H. (Hodoşiu) (1829–1880, n. Bandu de Câmpie, jud. Mureş), istoric şi om politic român. Acad. (1866). Participant la Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania (prefect al Legiunii Clujului). Unul dintre fondatorii organizaţiei ASTRA; militant pentru drepturile românilor transilvăneni („Românii şi constituţiunile Transilvaniei"). I se datorează traducerea şi editarea lucrărilor lui D. Cantemir: „Descrierea Moldovei" şi „Istoria Imperiului Otoman". A colaborat la Dicţionarul Academiei. **2. Enea H.** (1858–1945, n. Roşia Montană, jud. Alba), literat şi folclorist român. Fiul lui **H. (1).** M. coresp. al Acad. (1904). A alcătuit, cu ajutorul elevilor săi din Caransebeş, cea mai de seamă colecţie de lirică bănăţeană („Poezii poporale din Bănat"). Autor al unui manual de istoria literaturii române. **3. Nerva H.** (1869–1913, n. Baia de Criş, jud. Hunedoara), istoric şi bibliograf român. Fiul lui **H. (1).** S-a ocupat de organizarea modernă a bibliotecilor şi, îndeosebi, a Bibliotecii Academiei. Editor al „Revistei bibliografice" (1903–1904), primul periodic în această specialitate.

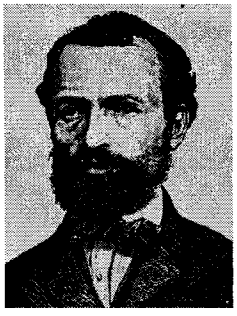

Iosif Hodoş

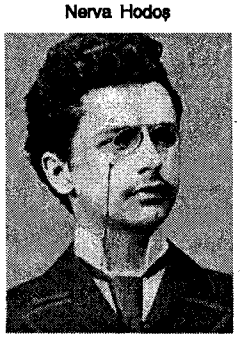

Nerva Hodoş

Hodoș-Bodrog. Biserica Adormirea Maicii Domnului

În colab. cu I. Bianu, a scos „Bibliografia românească veche" (vol. 1, 2 și fasc. 1–2 din voi. 3), și cu Al. Sadi-Ionescu, „Publicațiunile periodice românești". Și-a legat numele de editarea colecției de documente Hurmuzaki.

HODOȘA, com. în jud. Mureș; 1 469 loc. (1998). Fabrică de cherestea. În satul Hodoșa, menționat documentar în 1332, se află o biserică romano-catolică (sec. 14, cu refaceri din sec. 18), iar în satul Isla, o biserică unitariană (sec. 17).

HODOȘ-BODROG, mănăstire (de călugări) situată în satul Bodrogu Nou, com. Felnac, jud. Arad. Întemeiată în sec. 12 (cea mai veche din România) și atestată documentar în 1177. Inițial, mănăstirea a avut o biserică de lemn, pe locul căreia s-a zidit, la sfârșitul sec. 14, biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului, care a suferit importante modificări și restaurări (1766, 1803, 1902–1907), în stil baroc. Picturi murale din 1766. Colecție de icoane (sec. 15–18), de cărți vechi, manuscrise, argintărie etc.

HODOȘIU, Iosif v. **Hodoș.**

HODŽA [hoja], **Milan** (1878–1944), om politic cehoslovac. Prim-min. (1935–1938). A demisionat în urma *Acordului de la München* (1938), care hotărâse dezmembrarea Cehoslovaciei, și s-a exilat.

HOE [hau], **Richard March** (1812–1886), inventator și industriaș american. A construit prima rotativă pentru industria tipografică (brevetată și intrată în funcțiune în 1847).

HOECHST [höchst], concern german al industriei chimice și farmaceutice, fundat în 1863. Are filiale în peste 120 de țări. Se situează pe primul loc în lume în producția de medicamente.

HOEL [huəl], **Sigurd** (1890–1960), scriitor norvegian. Promotor al literaturii moderne în Scandinavia. Nuvele („Viața pe care am parcurs-o") și romane („Călătorie la capătul lumii", „Întâlnire lângă borna militară", „La picioarele turnului Babel").

HOFBAUER [hofbauər], **Klemens Maria** (1751–1820), cleric german. A fundat în Europa Centrală mănăstiri redomptoniste. Patron al Vienei. Canonizat (1909).

HOFBURG, palat, fostă reședință imperială din Viena (sec. 13; cu adăugiri din sec. 16–19); aici, Fischer von Erlach a construit Manejul spaniol și biblioteca.

HOFER [hofər], **Andreas** (1767–1810), patriot tirolez. Conducătorul luptei armate tiroleze din 1809 împotriva guvernului bavarez și a trupelor franceze de ocupație; înfrânt de o armată franco-bavareză, a fost prins și împușcat. Erou național.

HØFFDING [höfdiŋ], **Harald** (1843–1931), filozof danez. Prof. univ. la Copenhaga. Teoria lui H. asupra cunoașterii își află un puternic sprijin în psihologie. Spre deosebire de Kant, H. susține că, o dată cu dezvoltarea cunoașterii, se modifică și categoriile ce o fac posibilă („Gândirea umană", „Conceptul de analogie"). Este și autorul unei „Istorii a filozofiei moderne".

HOFFINGER, Johann Georg (1756–1792), medic sas din Sibiu. A descris, în lucrarea „Scrieri medicale variate" (Viena, 1791), anchilostomiaza și alte boli ale minerilor din Slovacia și Transilvania.

HOFFMAN, Alfred (1929–1995, n. București), muzicolog și critic muzical român. Îndelungată activitate axată pe problemele interpretării muzicale. Lucrări: „Drumul operei", „George Enescu" (în colab.).

HOFFMAN [hofmən], **Dustin** (n. 1937), actor american de film. Ilustrează antistarul hollywoodian, lipsit de strălucire fizică, însă plin de umor și de căldură umană („Cow-boy-ul de la miezul nopții", „Micul om mare", „Papillon", „Toți oamenii președintelui", „Tootsie", „Moartea unui comis-voiajor"). Premiul Oscar: 1979 („Kramer contra Kramer"), 1988 („Rain Man").

HOFFMANN [hofman], **August Heinrich** (pe numele adevărat *Hoffmann von Fallersleben*) (1798–1874), poet, filolog și istoric al literaturii germane. Prof. univ. la Breslau. Lirică patriotică („Cântece pentru tânăra Germanie"), pentru copii („Toate păsările au venit"). A scris „Deutschland, Deutschland über Alles", devenit, în 1922, imnul național al Germaniei.

HOFFMANN [hofman], **Ernst Theodor Amadeus** (1776–1822), scriitor, pictor și compozitor romantic german. Maestru al fantasticului, deschis spre grotesc și ironie. Basme („Ulciorul de aur", „Spărgătorul de nuci și regele șoarecilor", „Prințesa Brambilla"), nuvele și romane („Elixirele diavolului", „Părerile despre viață ale motanului Murr"). A anticipat realismul poetic al sec. 20 și a influențat creația literară și muzicală. Piese pentru pian, lieduri, lucrări corale, muzică de scenă, opere („Ondine"). Critic muzical și desenator (mai ales caricaturist).

Dustin Hoffman

E. Th. Amadeus Hoffmann

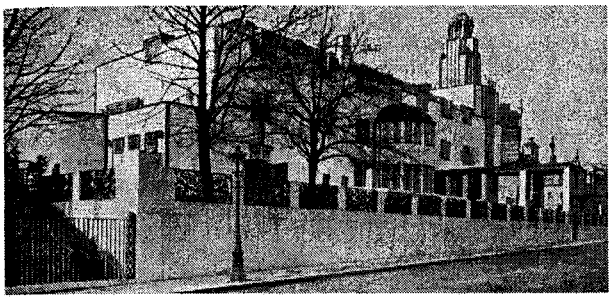

Josef Hoffmann: „Palatul Stoclet"

HOFFMANN [hɔfman], **Friedrich** (1660–1742), medic și chimist german. Creator al sistemului medico-biologic mecanicist al echilibrului organic (teoria organicistă), a considerat că starea de sănătate sau de boală este determinată de circulația sângelui și de tonusul unor fibre care pun în legătură creierul cu întregul organism. A introdus termenul de anatomie patologică.

HOFFMANN [hɔfman], **Josef** (1870–1956), arhitect, decorator și designer austriac. Prof. univ. la Viena. Arhitect al orașului Viena (1920). Întemeietor al „Atelierelor vieneze" (decorații interioare și lucrări artizanale). Fondator al Societății „Wiener Sezession". Adept al funcționalismului, construcțiile sale se remarcă prin stil reticular, precubist, sobru, cu decoruri rafinate (Palatul Stoclet din Bruxelles, Sanatoriul de la Purkersdorf, magazinul „Apollo" din Viena).

Hugo von Hofmannsthal

Robert Hofstadter

HOFFMANN [hɔfman], **Paul Erich** (1868–1959), dermatolog și bacteriolog german. A descoperit (împreună cu F.R. Schaudinn) agentul etiologic al sifilisului — *Treponema pallidum* (1905).

HOFFMANN [hɔfmən], **Roald** (n. 1937), chimist american originar din Polonia. Prof. univ. la New York. Cunoscut pentru teoriile sale, privind desfășurarea reacțiilor chimice, dezvoltate independent de Kenichi Fukui. Împreună cu R.B. Woodward, a formulat conceptul de conservare a simetriei orbitalilor moleculari. Premiul Nobel pentru chimie (1981), împreună cu K. Fukui.

HOFFMANN [hɔfman], **Ulrich** (?–1866), botanist și horticultor german. Stabilit în România. A amenajat, în 1860, Grădina Botanică din București, creată din inițiativa lui C. Davila.

HOFFMANN [hɔfman], **Walter** (1879–1952), inginer german. Prof. univ. la Freiburg. Lucrări referitoare la România („România de azi") și la aspectele economice ale sud-estului european („Europa de Sud-Est. Bulgaria, Iugoslavia, România. O incursiune prin politică, cultură și economie"). M. de onoare al Acad. Române (1942).

HOFFMANN [hɔfman], **August Wilhelm von** (1818–1892), chimist german. Prof. univ. la Berlin. Cercetări în domeniul chimiei organice. A descoperit o metodă generală de preparare a aminelor. A izolat benzenul și anilina din gudroanele de la distilarea cărbunelui și a realizat sinteza anilinei. Contribuții la apariția și dezvoltarea industriei coloranților sintetici.

HOFMANN [hɔfman], **Hans** (1880–1966), pictor american de origine germană. Promotor al expresionismului abstract. A combinat formele cubiste cu tonurile luminoase ale foviștilor, obținând un nou tip de pictură abstractă, într-un stil îndrăzneț și viguros („Încântare", „Exuberanță"). A fundat, în 1915, prima școală de artă modernă din Europa Centrală.

HOFMANNSTHAL [hɔ:fmansta:l], **Hugo von** (1874–1929), scriitor austriac. Poezii simboliste și drame lirice („Moartea lui Tizian", „Nebunul și moartea") exprimând o muzicalitate nostalgică. A dat spiritualității austriece o amploare europeană (comedia „Dificilul"). Tragedii neoromantice de inspirație antică („Oedip și Sfinxul", „Electra") sau cu motive din teatrul lui Calderon de la Barca („Micul teatru al lumii", „Turnul") și din misterele medievale („Jedermann"). Proză impresionistă („Povestea celei de-a 672-a nopți", „Aventura mareșalului Bassompierre", romanul neterminat „Andreas sau reuniții"). Eseuri. Librete pentru operetele lui R. Strauss („Cavalerul rozelor", „Ariadna la Naxos").

HOFMEISTER [hɔfmaister], **Wilhelm Friedrich Benedikt** (1824–1877), botanist german. Prof. univ. la Heidelberg și Tübingen. A descris pentru prima oară alternanța de generații („Originea embrionului fanerogamelor", „Cercetări comparative asupra germinării, dezvoltării și fructificării criptogamelor superioare").

HOFSTADTER [hɔfstetər], **Robert** (1915–1990), fizician american. Prof. la Univ. Stanford. Studii asupra fotoconductivității și a efectului Compton. Contribuții în fizica particulelor elementare. Cercetări asupra difuziei electronilor de energii mari în nuclee atomice, care au condus la descoperirea structurii nucleonilor; a demonstrat complexitatea structurii protonului și neutronului. Premiul Nobel pentru fizică (1961), împreună cu R. Mössbauer.

HOFUF v. **Hufūf.**

HOGARTH [hɔuga:θ], **William** (1697–1764), pictor și gravor englez.

William Hogarth: „Vânzătoarea de creveți"

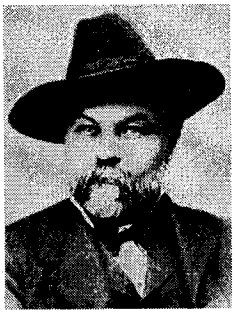

Calistrat Hogaş

Tablouri de gen şi gravuri dezvăluind, cu un viu simţ al umorului şi al ironiei, viciile epocii şi ale vechii Anglii (ciclul „Căsătorie la modă", apoi „Cariera unei prostituate", „Viaţa unui libertin", „Predica"). Portrete expresive („Vânzătoarea de creveţi", „Servitorii artistului", „Garrick cu soţia sa"). Autor al unei lucrări de teoria artei, „Analiza frumosului", concepută în spirit iluminist.

HOGAŞ, Calistrat (1848–1917, n. Tecuci), scriitor român. Colaborator al „Vieţii româneşti". A debutat cu versuri. Povestitor cu vocaţia sublimului şi a ironiei, a evocat peisajul carpatin şi oamenii de la munte, dând o valoare sporită memorialului de călătorie („Pe drumuri de munte", alcătuit din două părţi: „Amintiri dintr-o călătorie" şi „În munţii Neamţului"). Portrete satirice („Cucoana Marieta").

HOGBACK [hogbæk] (cuv. englez) s. n. Formă de relief tipic eroziv-structural, care apare în urma eroziunii diferenţiale, în zonele cu straturi de duritãţi diferite, puternic înclinate (până la verticală). Se formează în roci sedimentare cutate şi pe seama rocilor magmatice apărute la zi, intruse în roci mai puţin dure.

Hogback

HOGGAR v. **Ahaggar.**

HOGE (< tc.) s. m. Preot musulman; *p. ext.* învăţător, dascăl musulman.

HOGEAG (OGEAG) (< tc.) s. n. (Reg.) Coş, horn; *p. ext.* încăperea în care se află vatra.

HOGHILAG, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 2 061 loc. (1998). În satul Hoghilag, menţionat documentar în 1309, se află o biserică din 1446 (azi evanghelică; reconstruită în 1730 şi renovată în 1834), iar în satul Valchid, o cetate cu biserică de incintă (sec. 14, refăcută în sec. 16).

HOGHIZ, com. în jud. Braşov, în Depr. Făgăraş, pe Olt; 5 480 loc. (1998). Expl. de bazalt şi marne. Fabrică de ciment. Muzeu (în satul Cuciulata) cu colecţii de istorie, arheologie şi etnografie. În satul Hoghiz, menţionat documentar în 1186, se află un parc natural de stejari seculari; castel (1553); biserică reformată (1749).

HOGWOOD [hɒgwud], **Christopher Jarvis Haley** (n. 1941), clavecinist şi dirijor britanic. A fundat (1973) şi dirijat Academia de Muzică Veche din Londra, consacrată repertoriului baroc şi clasic, redat într-un spirit autentic. A dirijat orchestre americane. Discografie remarcabilă.

HOHENLINDEN [ho:ənlindən], localitate în Bavaria (Germania), unde trupele franceze, conduse de *J. Moreau,* au obţinut victoria asupra celor austriece (3 dec. 1800), ceea ce a condus la încheierea Păcii de la Lunéville (9 febr. 1801).

HOHENLOHE-SCHILLINGSFÜRST [hoənloə-ʃiliŋsfürst], **Chlodwig, prinţ von Ratibor** şi **Corvey** (1819–1901), om politic liberal german. Cancelar al Reich-ului (1894–1900). A extins posesiunile germane în China şi a luptat pentru întărirea puterii militare a Germaniei. Memorii.

HOHENSTAUFEN [hoenʃtaufən] **(STAUFER),** familie princiară germană. Unii dintre membrii ei au fost suverani în Germania (1138–1208 şi 1212–1254) şi în Sicilia (1194–1268). Din dinastia **H.** fac parte împăraţii Sfântului Imp. Roman: *Conrad III, Frederic I Barbarossa* şi *Frederic II.* S-au aflat în conflict cu Papalitatea şi cu oraşele italiene. Şi-a luat numele de la castelul **H.** din Suabia, de unde erau originari.

HOHENZOLLERN [ho:əntsolərn], familie princiară germană, căreia îi aparţin dinastiile electorilor de Brandenburg (1415–1701), a regilor prusieni (1701–1918) şi a împăraţilor germani (1871–1918). Mai importanţi: *Frederic I, Frederic Wilhelm, Frederic II, Wilhelm I, Wilhelm II.* Reprezentanţi ai ramurii suabe din familia de Hohenzollern–Sigmaringen au ocupat, între 1866 şi 1947, tronul României: *Carol I, Ferdinand I, Carol II, Mihai I.* Şi-a luat numele de la castelul **H.** de lângă Sigmaringen.

HOHE TAUERN [ho:ə tauərn] v. **Tauern înalţi.**

HOHHOT (HUHEHAOTE), oraş în NE Chinei, centrul ad-tiv al reg. autonome Mongolia Interioară (Nei Menggu Zizhiqu); 890 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini, siderurgică, a piel., bumbacului şi alim. (carne, zahăr). Centru cultural şi ştiinţific. Universitate. Templul Dazhao (1580). Mănăstirea Wutasi (a celor cinci pagode). Marea moschee.

HOHNECK [onek] **(Le ~),** vârf în masivul Vosgi (Franţa), puternic denudat. Alt.: 1 362 m. Sporturi de iarnă.

HOHOT (< *hohoti*) s. n. Izbucnire zgomotoasă de râs sau de plâns. ✧ Expr. *A plânge* (sau *a râde*) *cu hohot* (sau *în hohote*) = a plânge (sau a râde) foarte zgomotos.

HOHOTI (< sl.) vb. IV intranz. A izbucni în hohote; a plânge sau a râde cu hohote. ✦ Fig. (Despre o pădure, o vale etc.) A vui, a răsuna.

HOINAR, -Ă (< *hoină,* înv. „oină") adj., s. m. şi f. (Persoană) care umblă fără ţintă, fără rost; vagabond.

HOINĂRI (< *hoinar*) vb. IV intranz. A bate drumurile, a umbla fără rost; *p. ext.* (fam.) a călători fără o ţintă precisă.

HOIT (< magh.) s. n. Cadavru (mai ales al unui animal) intrat în descompunere; mortăciune, stârv, leş.

HOITAR (< *hoit*) s. m. Specie de vultur mic (65–68 cm), de culoare

Hoitar

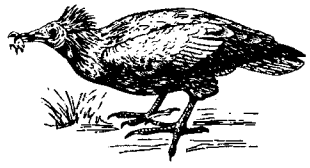

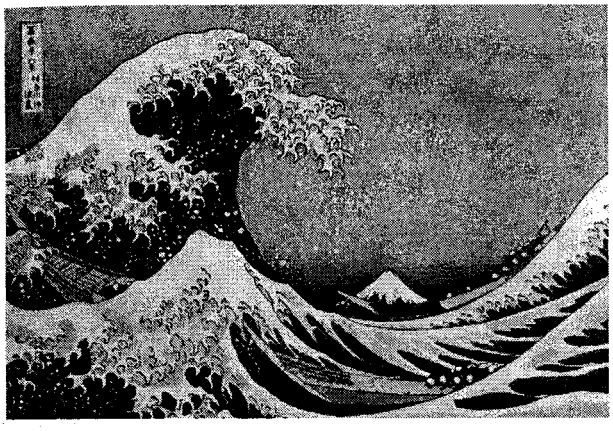

Hokusai: „Muntele Fuji și marele val"

albă-gălbuie, cu vârful aripilor negre, cu capul golaș; se hrănește cu hoituri, excremente și insecte *(Neophron percnopterus)*. În România este oaspete de vară. Monument al naturii.

HOJEDA [oheda], **Alonso de** (c. 1470–1515), navigator și conchistador spaniol. L-a însoțit pe Columb în a doua călătorie în America (1493–1496); a cercetat ins. Hispaniola. A descoperit țărmul Guyanei până la G. Darién (1499–1500). Fondator al primei cetăți spaniole în America de Sud (San Sebastian, 1510).

HŌJŌ, familie nobiliară japoneză din perioada Kamakura (1185–1333), întemeiată de **H.** Tokimasa (1138–1215), ai cărei membri au condus țara în calitate de regenți (1199–1333). După 1247, a controlat peste jumătate din provinciile japoneze, cunoscând apogeul sub **H.** Tokimune (1268–1284), care a respins invaziile mongolilor din 1274 și 1281.

HŌJŌKI [ho:dʒo:ki] („Însemnări din coliba mea"), lucrare japoneză (din 1212) aparținând genului eseistic, scrisă de călugărul budist *Kamo no Chōmei,* considerată capodoperă a stilului zuihitsu, și care cuprinde, în prima parte, referiri asupra unor evenimente neobișnuite sau a unor impresii de moment. În partea a doua, este prezentată viața sufletească a autorului, împăcat cu sine însuși, după ce a devenit călugăr budist.

HOKA-SIOUX [hoka-suz] subst. Familie de limbi din America de Nord, vorbite de amerindienii sioux (dakota), irochezi, musgaci (maskoci), hoka etc.

HOKKAIDŌ, cea mai nordică insulă a arh. Japonez (a doua ca mărime după ins. Honshū), separată de ins. Sahalin prin str. La Pérouse și de ins. Honshū prin str. Tsugaru; 83,5 mii km². Orașe pr.: Sapporo, Hakodate, Otaru, Asahikawa. Relief muntos cu vulcani activi (Asahi, Tokachi) și alt. max. de 2 290 m (vf. Asahi). Climă temperată, cu influență musonică. Aproximativ 60% din supr. insulei este acoperită cu păduri de conifere și foioase. Expl. de cărbuni, petrol, sulf, min. de fier, crom, mangan. Pescuit. Turism. Sporturi de iarnă. Parcuri naționale.

HOKUSAI (supranumit **Katsushika**) (1760–1849), pictor și xilogravor japonez. Reprezentantul cel mai important al școlii Ukiyo-e. A evocat natura și viața cotidiană a poporului japonez într-un mare număr de lucrări (peste 30 000), remarcabile prin desenul sugestiv și dinamic, minuțiozitatea expresivă a detaliului, prin coloritul viu și nuanțat (ciclul „Cascadele", „36 de vederi ale muntelui Fuji", „Podurile"). Celebru ilustrator de cărți (xilogravură). Opera sa i-a influențat pe impresioniști.

HOL (< fr., engl.) s. n. Încăpere dintr-o locuință sau clădire publică care face legătura cu intrarea și în jurul căreia sunt dispuse celelalte încăperi.

HOLAN, Vladimír (1905–1980), poet ceh. Versuri onirice într-un limbaj purificat de convenții și automatisme, cu metafore surprinzătoare („Evantaiul himeric", „Triumful morții", „Un cocoș pentru Asklepios"). Interzis o perioadă pentru formalism, a reînceput să publice după 1960 („Mozartiana", „Fără titlu", „Până la ultima suflare").

HOLBĂ (lat. *volvere*) vb. I tranz. A face ochii mari, a-i deschide tare (de mirare, de curiozitate, de spaimă etc.). ✦ Refl. A se uita la ceva sau la cineva cu ochii măriți.

HOLBACH [olbak], **Paul Henri Thiry, baron D'** (1723–1789), filozof și scriitor francez de origine germană. Colaborator al „Enciclopediei". A expus sistematic concepția materialist-mecanicistă a materialiștilor francezi din sec. 18 în lucrarea „Sistemul naturii". Pamflete antireligioase de răsunet („Creștinismul demascat").

HOLBAN, Anton (1902–1937, n. Huși), scriitor român. Colaborator la „Sburătorul". Evocări ale copilăriei și adolescenței („Romanul lui Mirel"); notații portretistice inspirate de mediul liceelor provinciale („Parada dascălilor"). Analist lucid al dragostei și al neliniștii intelectuale (romanele „O moarte care nu dovedește nimic", „Ioana", „Jocurile Daniei", nuvelele „Conversații cu o moartă" și „Bunica se pregătește să moară"), a avut o contribuție notabilă la dezvoltarea prozei psihologice românești. Comentarii critice.

HOLBAN, Ion (1916–1995, n. Huși), psiholog român. Cercetări experimentale și aplicate în domeniul psihologiei feroviare și al orientării profesionale („Probleme de psihologia muncii", „Laboratorul școlar de orientare", „Teste de cunoștințe").

HOLBAN 1. Ștefan H. (1869–1939, n. Vaslui), general și om politic român. În primul război mondial a comandat Divizia 9 în Dobrogea și Divizia 2 în Moldova (1917). În 1918–1919, a comandat Divizia 6 în Transilvania și Ungaria, până la ocuparea Budapestei, al cărei guvernator militar a fost în perioada 1919–1920. Ministru de Război (1921–1922). Membru al P.N.Ț. (din 1928). **2. Maria H.** (1901–1991, n. București), istoric român. Fiica lui **H. (1).** M. coresp al Acad. (1990). Specialistă în paleografie latină și în limba textelor latine medievale. Editor și coordonator al unor importante corpus-uri de documente („Documente privind is-

Anton Holban

Ştefan Holban

Maria Holban

toria României", seria „Transilvania" şi „Călători străini despre Ţările Române", vol. I–V). Autoare a lucrărilor „Din cronica relaţiilor româno-ungare în sec. XIII–XIV", „Istoria raporturilor româno-maghiare".

HOLBEIN [hǫlbain] **1. Hans H. cel Bătrân** (c. 1465–1524), pictor şi desenator german. Maestru al goticului târziu, a suferit totodată influenţa picturii flamande renascentiste; altare (la mănăstirile din Augsburg şi din Kaisheim, azi la München) şi portrete. **2. Hans H. cel Tânăr** (1497 sau 1498–1543), pictor şi desenator renascentist german. Fiul lui **H. (1).** A lucrat la Basel (1515–1532), apoi s-a stabilit în Anglia (1532), unde a devenit pictorul de curte al lui Henric VIII. Tablouri religioase („Hristos mort", „Madona primarului Meyer"), desene pline de vervă (ciclul „Elogiul nebuniei", „Dansul macabru") şi mai cu seamă portrete, remarcabile prin precizia desenului, subtilitatea coloritului şi pătrunderea psihologică („Erasmus din Rotterdam", „Thomas Morus", „Soţia şi copiii artistului", „Portretul negustorului Gisze", „Henric al VIII-lea", „Ambasadorii").

HOLBERG, Ludvig, baron (1684–1754), scriitor danez de origine norvegiană. Întemeietorul teatrului naţional. Comedii de caracter inspirate din creaţia lui Molière („Erasmus Montanus", „Femeia nehotărâtă", „Mascarada"), lucrări de istorie („Istoria regatului Danemarcii"), scrieri cu caracter filozofico-moral („Epistole", „Fabule morale") şi un roman umoristic („Călătoria subterană a lui Niels Klim").

HOLBOCA, com. în jud. Iaşi, pe stg. Jijiei; 11 836 loc. (1998). Termocentrală. Fabrică de cărămizi. Staţie de c.f. Rezervaţie botanică, în satul Valea Lungă. Bisericile Sf. Nicolae (1805) şi Adormirea Maicii Domnului (1820), în satele Holboca şi Rusenii Vechi.

HOLDĂ (< magh.) s. f. Câmp semănat cu acelaşi fel de plante (în special cereale); *p. ext.* (mai ales la pl.) semănăturile de pe acest câmp; lan.

Hans Holbein cel Bătrân: „Circumcizia" (detaliu)

Hans Holbein cel Tânăr: „Portretul negustorului Gisze"

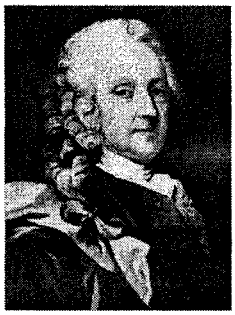

Ludvig Holberg

Johann Christian Friedrich Hölderlin

HOLDEN [hǫuldən], **William** (pseud. lui *William Franklin Beedle Jr.*) (1918–1981), actor american de film. A interpretat rolul personajului ideal al anilor '50 („homo americanus"), eficient, de încredere, realizat profesional şi ocupând un loc important în societate („Sunset Boulevard", „Sabrina", „Hoarda sălbatică", „Vulcanul"). Premiul Oscar: 1953 („Stalag 17").

HÖLDER [höldər], **Alfred Theophil** (1840–1916), filolog austriac. A editat operele lui Horaţiu, Tacit, Cezar, Saxo Grammaticus, Beda Venerabilul ş.a.

HÖLDER [hǫldər], **Ludwig Otto** (1859–1937), matematician german. Prof. univ. la Tübingen, Königsberg şi Leipzig. Studii privind teoria grupurilor. A contribuit, prin metoda sa de însumare cu ajutorul mediei aritmetice, la dezvoltarea teoriei seriilor divergente.

HÖLDERLIN [hǫldərli:n], **Johann Christian Friedrich** (1770–1843), poet german. Clasic prin perfecţiunea formei, cultul frumuseţii şi armoniei antice, romantic prin sensibilitate şi sentimentul naturii. Proză celebrând unitatea cosmică a Universului, ideea de natură şi de frumos (romanul liric

„Hyperion sau ermitul din Grecia"); teatru parabolic afirmând misiunea sacră a poetului în societate (fragmentul de tragedie „Moartea lui Empedocle"). Lirica sa cuprinde „Imnuri", „Ode" şi „Elegii", închinate idealurilor de libertate şi comuniune spirituală ale umanităţii.

HOLDING [hoʊldiŋ] (< cuv. engl.) s. n. Societate al cărei obiect constă în achiziţionarea acţiunilor altor firme în scopul deţinerii unui portofoliu de titluri de participare care să-i asigure o poziţie de control. **H.** încasează dividende de la firmele controlate (filiale), dar participă la finanţarea acestora prin acordarea şi/sau garantarea unor împrumuturi făcute de filiale şi prin participarea la majorarea capitalului. **H.** poate fi pur, dacă obiectul lui exclusiv este gestionarea titlurilor de participare deţinute, şi mixt, în cazul în care exercită şi activităţi industriale sau în domeniul comerţului.

HOLENDER (< germ.) s. n. (TEHN.) Maşină cu funcţionare discontinuă folosită pentru diferite operaţii în procesul de fabricare a hârtiei (ex. **h.** de măcinare, **h.** spălător, **h.** destrămător şi **h.** pentru înălbire).

HOLENDER, Ioan (n. 1932, Timişoara), bariton, impresar şi manager austriac de origine română. Stabilit în Austria, unde deţine roluri secundare în opere. Înfiinţează agenţia de impresariat „Holender", pe care o dezvoltă împreună cu Toma Popescu. Calităţi manageriale deosebite. Director al Operei din Viena (din 1991). Atenţie constantă acordată artei lirice româneşti.

HOLENDRU (< germ.) s. n. (TEHN.) Racord olandez.

HOLERĂ (< lat., ngr., rus.) s. f. **1.** Maladie infecţioasă acută, foarte contagioasă, provocată de microbi mobili (vibrionul holerei), caracterizată prin diaree, putând duce la o deshidratare extremă a organismului, deseori mortală. **2.** Boală infecţioasă a păsărilor, cu evoluţie gravă, provocată de un microb din grupa *Pasteuerella;* pasteureloză.

HOLERINĂ (< fr.) s. f. Formă uşoară de holeră, manifestată numai prin diaree.

HOLGUIN [olgín], oraş în E Cubei; 242,1 mii loc. (1994). Aeroport. Piaţă agricolă (trestie de zahăr, tutun şi cafea). Fabrici de zahăr, distilerii de rom, manufacturi de tutun. Fundat în 1523.

Billie Holiday

HOLIDAY [holideí], **Billie** (pe numele adevărat *Eleanore Gough McKoy,* zisă *Lady Day*) (1915–1959), cântăreaţă americană de jaz. Consideratâ, alături de Ella Fitzgerald, una dintre cele mai mari şi mai sensibile cântăreţe ale genului. Voce bogată în umbre, lirică, sugerând graţia melodică a saxofonului tenor; excelent simţ al timpului muzical. A colaborat cu B. Goodman, L. Armstrong ş.a.

HOLISM (< engl.; cf gr. *holos* „întreg") s. n. Concepţie susţinând ireductibilitatea întregului la suma părţilor, în sensul că anumite caracteristici ale acestuia nu pot fi explicate în termenii proprietăţilor şi relaţiilor componentelor. Prezentă şi în Antichitate, ideea întregului se impune, în epoca modernă, ca principiu alcătuitor şi ordonator (ex. *gestalt*-ul). O dată cu *L. von Bertalanffy,* principiul **h.** este ridicat la nivelul unei teorii generale a sistemelor. Perspectiva holistă şi-a găsit numeroase aplicaţii în economie, sociologie, filozofia culturii etc. ✧ *H. semantic* = concepţie despre natura şi testarea teoriilor ştiinţifice, dezvoltată de *W. van Quine,* conform căreia semnificaţia empirică nu se stabileşte la nivelul enunţului, ci la nivelul întregului sistem de enunţuri.

HOLLAND [hólənd], **John Philip** (1840–1914), inventator american de origine irlandeză. A proiectat şi a construit primul submarin acceptat de Marina militară a S.U.A. („Holland", 1898).

HOLLAR [hólər], **Wenceslas** (pe numele adevărat *Václav Holar*) (1607–1677), desenator şi gravor ceh. A lucrat mult timp la Londra. Peisaje („Vedere panoramică a oraşului Praga", seria „Vederi din Londra") şi ilustraţii pentru operele lui Homer, Vergiliu, Esop ş.a.

HOLLERITH [hólərið], **Herman** (1860–1929), inginer american. A inventat (1887) maşina de calculat cu cartelă perforată, una dintre precursoarele calculatoarelor actuale. Societatea creată de el (1896) a devenit (1924), prin fuziune, IBM Corporation.

HOLLEY [hóli], **Robert William** (1922–1993), biochimist american. A purificat acidul ribonucleic şi a determinat structura lui chimică. Lucrări valoroase privind codul genetic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1968), împreună cu H.G. Khorana şi M.W. Nirenberg.

HOLLICK-KENYON PLATEAU [hólikkeniən plætəu], platou de gheaţă în NV Antarctidei, în Ţara Ellsworth, cu alt. max. de 2 210 m, dominat de masivul Vinson (4 897 m). Grosimea gheţii: 2 000–3 000 m. Descoperit din avion, în 1935, de expediţia americană condusă de L. Ellsworth şi numit în onoarea pilotului G. Hollick-Kenyon.

HOLLIDAY [hóiideí], **Judy** (pseud. lui *Judith Tuvim*) (1922–1965), actriţă americană de film. Roluri de comedie, interpretate cu temperament şi exuberanţă („Ţi s-ar putea întâmpla şi ţie", „Phfft", „Un Cadillac din aur masiv"). Premiul Oscar: 1953 („Născută ieri").

HOLLIGER [hólíger], **Heinz** (n. 1939), oboist şi compozitor elveţian. S-a format cu instrumentişti şi compozitori ataşaţi avangardei. Precizia intonaţiei, calitatea şi culoarea sunetului, frazarea amplă îl plasează între virtuozii instrumentului. Inovaţii în tehnica de execuţie. Muzică de cameră, în care recurge şi la voce.

HÖLLOCH [hóloh], peşteră în Elveţia centrală, la E de Lacul celor Patru Cantoane, lângă localit. Moutathal, la 700 m alt. Lungimea max. a galeriilor: 135,6 km (a treia peşteră a lumii). Ad. max.: 828 m. Turism.

HOLLY [hóli], **Buddy** (1936–1959), cântăreţ şi chitarist american. Unul

Robert William Holley

dintre fondatorii mişcării rock-and-roll. Împreună cu grupul său, „The Crickets", lansează numeroase piese celebre („Oh, Boy!", „Peggy Sue"). Sonoritatea formaţiei este caracterizată de calitatea orchestraţiilor, de aspectul coral şi de umorul versurilor. Moare într-un accident de avion.

HOLLYWOOD [hǫliwud], oraş în S.U.A. (California), în conurbaţia Los Angeles; c. 200 *mii loc.* Principalul centru al industriei cinematografice şi de televiziune americane (din 1911). Ind. aeronautică.

HOLMES [həumz], **Arthur** (1890–1965), geolog şi mineralog britanic. Prof. univ. la Durham şi Edinburgh. Pionier al datării rocilor cu ajutorul metodelor radioactive şi geotermale.

HOLMES [həumz], **Oliver Wendell** (1809–1894), scriitor şi medic american. Prof. univ. la Harvard. Exponentul elitei culturale a Noii Anglii. S-a făcut cunoscut prin seria de eseuri „Micul dejun".

HǪLMIU (< fr. {i}; {s} lat. *Holmia* „Stockholm") s. n. Element chimic (Ho; nr. at.: 67, m. at.: 164,93), metal din familia lantanoidelor. Se găseşte, în natură, în mineralul gadolinit. A fost descoperit de J.L. Soret în 1878 şi, independent, de P.T. Cleve, în 1879.

HOLO- (OLO-) ({s} gr. *holos* „întreg") Element de compunere cu sensul „întreg, tot"; serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

HOLOCAUST (< fr.; {s} *holo-* + gr. *kaustos* „de ars") s. n. (REL.) Sacrificiu practicat în Antichitate de unele popoare (evrei, asirieni etc.), care consta în arderea integrală a animalelor pe altar. ✦ Spec. Exterminare (prin diferite metode) a unei mari părţi a populaţiei evreieşti (circa 6 mil.) din Europa (în Germania, precum şi în terit. ocupate vremelnic în timpul celui de-al doilea război mondial) de către naziştii şi aliaţii lor. În prezent, se foloseşte tot mai frecvent, termenul de *shoah* (în ebraică „nimicire, distrugere") ✦ (În prezent) Ucidere în masă datorată unor motive politice, religioase sau ca urmare a unor cataclisme provocate de om (ex. **h.** ecologic, prin distrugerea mediului înconjurător sau **h.** atomic, prin consecinţele nefaste ale unui război nuclear).

Holocristalin

Holoturoidea

HOLOCEN, diviziunea superioară a Cuaternarului, care începe o dată cu retragerea ultimei glaciaţiuni din emisfera nordică. Se caracterizează prin desăvârşirea treptată a tipurilor umane şi dezvoltarea culturii materiale (*Homo sapiens sapiens* trece de la prelucrarea pietrei cioplite, din Paleolitic, la cea a pietrei şlefuite şi la folosirea metalelor). Clima rece, arctică, trece treptat de la cea boreală, la cea atlantică, tinzând spre clima actuală, modificări ce au marcat şi evoluţia faunei şi a florei. Sin. *Aluviu.*

HOLOCRISTALIN, -Ă (< fr. {i}; {s} *holos-* + gr. *kristallos* „cristal") adj. (Despre structura rocilor intrusive şi metamorfice) Care este cristalizat în întregime.

HOLOD, com. în jud. Bihor; 3 433 loc. (1998). Staţie de c.f. Colecţie muzeală sătească. Satul Holod apare menţionat documentar în 1326.

HOLOENZIMĂ (< fr. {i}) s. f. Complexul enzimatic, în totalitatea sa, conţinând atât apoenzima (parte proteică, specifică), cât şi coenzima (gruparea efectoare propriu-zisă); holoferment.

HOLOFERMENT (< fr.) s. m. (BIOCHIM.) Holoenzimă.

HOLOFERN, general al regelui babilonian Nabucodonosor. Potrivit „Vechiului Testament", a fost omorât în somn de *Iudita,* în timpul asediului cetăţii Bethulia.

HOLOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *holo-* + gr. *graphein* „a scrie") s. f. Metodă de înregistrare şi reproducere a câmpurilor ondulatorii, bazată pe fenomenul de interferenţă a undelor. Inventată (1948) de fizicianul *Dennis Gábor.* Prin interferenţa undelor se obţine o imagine exactă a obiectului dat, care, fiind fixat pe o suprafaţă fotosensibilă, constituie o hologramă.

HOLOGRAMĂ (< fr. {i}) s. f. Imagine interferenţială înscrisă pe un material fotosensibil care, prin recompunere, redă imaginea spaţială a obiectului holografiat.

HOLOMETABOLĂ (< fr. {i}; {s} *holo-* + gr. *metabole* „transformare") adj. (Despre insecte) Care are metamorfoză completă, trecând prin stadiile de larvă, pupă şi adult (ex. dipterele, lepidopterele).

HOLON, oraş în VNV Israelului, la S de Tel Aviv; 163,7 mii loc. (1995). Ind. textilă. Prelucr. argintului. Fundat în 1925.

HOLOPARAZIT, -Ă (< fr.) adj., s. m. şi f. (Plantă lipsită de clorofilă) care trăieşte parazitar pe o altă plantă, din care extrage, cu *haustorii,* hrana necesară (ex. cuscuta).

HOLOSIDERIT (< fr.; *holo-* + gr. *sideros* „fier") s. n. Rocă metamorfică formată preponderent din fier, alături de cantităţi mici de nichel, carburi şi fosfuri de fier, de nichel şi de cobalt, grafit, diamant etc.

HOLOTUROIDEA (< fr., lat.) s. f. Clasă de echinoderme cu corpul moale, alungit, fără înveliş calcaros, cu excepţia scleritelor din epidermă *(Holothuroidea).* Gura este înconjurată de tentacule şi în lungul corpului prezintă zone ambulacrare. Au rol important în distrugerea recifelor şi în formarea calcarelor fine. Apar în Cambrian. Sin. *castravete-de-mare.*

HÖLSKI [hölski], **Adriana** (n. 1953, Bucureşti), compozitoare germană de origine română. Lucrări pentru ansambluri orchestrale, camerale („Flautele luminii") şi vocale.

HOLST [holst], **Gustav** (1874–1934), compozitor, organist şi pedagog britanic de origine suedeză. Aparţine epocii „naţionaliştilor", care s-au inspirat din folclor şi din epoca de aur a muzicii britanice, reprezentată de Purcell. Lucrarea sa cea mai cunoscută rămâne „Planetele" (1919), ce impresionează prin modernitatea limbajului şi arta orchestraţiei. Autor de opere, lucrări pentru pian şi lieduri de orientare postromantică.

HOLSTEIN [hǫlʃtein] (n. pr. *Holstein*) subst. **1.** Varietate de taurine din rasa ostfriză, de culoare bălţată (alb cu negru). Este specializată pentru producţia de lapte. **2.** Rasă de cabaline de talie mare, folosită în agricultură şi în transporturi.

HOLTEI (< ucr.) s. m. Bărbat necăsătorit; burlac, celibatar. ✦ Tânăr de însurat, flăcău.

HOLUB [holup], **Emil** (1847–1902), explorator și naturalist ceh. A călătorit (1873–1875) în S Africii, ajungând până la cursul superior al fl. Zambezi și cascada Victoria. Urmărind să traverseze Africa de la S la N, a parcurs doar o treime din traseu (1883–1887). Autor al lucrării „Șapte ani în Africa de Sud".

HOLYROOD [hɔuliru:d], palat din Edinburgh (Scoția), reședință a regilor scoțieni. Palatul, construit de Iacob IV la începutul sec. 16, a fost distrus în cea mai mare parte de un incendiu (1650). Cu excepția turnului, în care se află locuința Mariei, regina Scoției, palatul de azi datează din 1679. În apropiere se găsesc ruinele unei mănăstiri din sec. 12.

HOLZ [holts], **Arno** (1863–1929), scriitor german. Teoretician al naturalismului în Germania. Poezii de esență naturalistă („Cartea timpului"), lirică erotică în manieră barocă („Daphnis"). Drame („Social-aristocrații", „Eclipsa de soare"). Eseuri („Revoluția liricii").

HOMANS [hɔmənz], **George Caspar** (n. 1910), sociolog american. Prof. univ. la Harvard. A analizat societatea ca un sistem de echilibru care reunește indivizii în activități de schimb, viața socială fiind o rezultantă a ansamblului concurențial al acțiunilor umane („Grupul uman", „Comportamentul uman — formele sale elementare", „Sentimente și activități. Eseuri în știința socială").

HOMAR (< fr.) s. m. Crustaceu decapod marin comestibil, asemănător cu racul, de c. 30–50 cm lungime și o greutate de 2–17 kg *(Homarus vulgaris)*. Se hrănește cu pești, crustacee, etc.

HOMEL v. **Gomel**.

HOMEO- v. **homo-**.

HOMEOMERI (HOMEIOMEREIAI) ({s} *homeo-* + *meros* „parte") s. n. pl. Elemente materiale prime, infinit divizibile, care conțin, în filozofia presocraticului Anaxagora din Clazomene, un amestec complet al tuturor corpurilor asemănătoare posibile. Termenul **h.** nu apare însă la Anaxagora, care l-a folosit pe acela de „semințe", ci i-a fost atribuit de Aristotel.

Homar

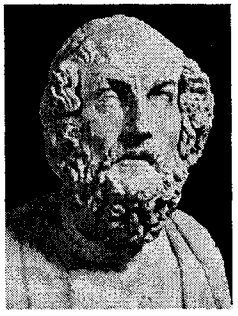

Homer

HOMEOMORFISM (< fr.; {s} *homeo-* + *morphe* „formă") s. n. (MAT.) Funcție continuă între două spații topologice, bijectivă, cu proprietatea că inversa sa este tot o funcție continuă.

HOMEOPATIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la homeopatie ✧ *Doză h.* = medicament prescris în cantitate foarte mică.

HOMEOPATIE (< fr. {i}; {s} *homeo-* + *pathos* „boală") s. f. Doctrină terapeutică bazată pe administrarea în doze mici, infinitezimale, a substanțelor care, în doze toxice, ar provoca unui om sănătos simptomele bolii respective; se bazează pe legea similitudinilor. A fost aplicat pentru prima dată de medicul german S. *Hahnemann* (1796).

HOMEOSTAT (< fr.) s. n. Sistem cibernetic cu organizare automată, propus de neurologul și ciberneticianul W.R. Ashley (1948), constând dintr-un complex de elemente (magneți) care se rotesc într-un câmp magnetic ce stimulează funcția de homeostazie **(1)**. Se utilizează la determinarea parametrilor optimi ai sistemelor tehnice de reglare automată (de ex. pilotul automat).

HOMEOSTAZĂ s. f. Homeostazie.

HOMEOSTAZIE (< fr.) s. f. **1.** (FIZIOL.) Menținere, la valoarea normală, a diferitelor constante fiziologice ale mediului intern (concentrația sângelui și a limfei, tensiunea arterială). **2.** (GENET.) Menținerea constantă a genomului într-o populație. **3.** (BIOL.) Echilibru natural, biologic și ecologic, în biosferă și ecosisteme. ✦ (În autecologie) Echilibrul dintre organisme și mediu.

HOMEOTERM, -Ă (< fr. {i}; {s} *homeo* + *thermos* „cald") adj., s. m. și f. (Organism) care își păstrează temperatura internă relativ constantă (păsările și mamiferele), indiferent de variațiile temperaturii externe.

HOMEOTERMIE (< fr.) s. f. Proprietate a unor animale de a fi homeoterme.

HOMER (probabil între sec. 10 și 8 î.Hr.), cel mai mare poet epic antic grec. I se atribuie poemele „Iliada" și „Odiseea". Capodopere ale literaturii antice, ele sintetizează o materie epică bogată, centrată în principal pe legenda Războiului troian și pe aventurile lui Ulise de la plecarea sa din Troia până la întoarcerea în *Itaca*. Legenda îl înfățișează ca pe un bătrân orb, care rătăcea din oraș în oraș, recitându-și versurile. Discuția în jurul paternității acestor două poeme a dat naștere *controversei homerice*.

HOMER [hɔumə], **Winslow** (1836–1910), pictor american. Lucrări în ulei și acuarelă, reprezentând în special marea, remarcabile prin dramatismul și intensitatea lor („Nopți de vară", „Pescuitul de heringi", „Curentul Golfului").

HOMERIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Care aparține lui Homer, privitor la Homer sau la epopeile lui. ✧ *Controversa h.* = controversa iscată în jurul existenței lui Homer și a paternității „Iliadei" și „Odiseei". **2.** P. ext. De proporții neobișnuite; grandios. ✧ *Râs h.* = râs puternic, zgomotos, cu hohote.

HOMERIZI (< fr.; n. pr. *Homer*) s. m. pl. Rapsozi și poeți epici din insula Chios (Grecia), pretinși descendenți ai lui Homer, care au avut un rol important în transmiterea și închegarea definitivă a epopeilor homerice (Kynaerthos, Partenios).

HOME RULE [hɔum ru:l] (engl. *home* „casă" și *rule* „guvernare") Denumire a programului pentru autonomia Irlandei în cadrul Imp. Britanic, inițiat de pastorul protestant Isaac Butt. În urma războiului de eliberare (1919–1921), guvernul englez a acordat statutul de dominion părții de S a Irlandei (devenită republică independentă în 1949), partea de NE rămânând în componența Marii Britanii.

HOMINIDE (< fr. {i}; {s} lat. *homin-* „om" + gr. *eidos* „aspect") s. f. pl. Suprafamilie de primate *(Hominidae)* ai căror reprezentanți au apărut în Cuaternar și au evoluat spre genul *Homo* — omul actual. *Ramapithecus*, un semibiped, populа zonele de savană, hrănindu-se cu rădăcini. *Australopitecii*, un grup eterogen, cuprindea doi repre-

zentanți tipici: *Australopithecus gracilis* (1,30 m înălțime, 30 kg greutate și 450 cm^3 capacitate craniană) și *Australopithecus robustus* (1,60 m, 60 kg, 530 cm^3 capacitate craniană). Primul reprezentant al genului *Homo* este *Homo habilis*, apoi *Homo erectus*, care a cunoscut o largă răspândire, ce explică diferențele de detaliu în cadrul structurii craniene, separându-se astfel grupe geografice distincte: pitecantropii *(Pithecanthropus)* din ins. Java, sinantropii *(Sinanthropus)* din China, atlantropii *(Atlanthropus)* din Africa de Nord-Vest, teleantropii *(Teleanthropus)* din Africa de Sud, „omul de Mauer" *(Homo heidelbergensis)* din Europa Centrală etc. Acesta este grupul „oamenilor arhaici" *(arheantropii)*, care foloseau unelte din silex; caracteristici Paleoliticului inferior și primei jumătăți a Paleoliticului mijlociu. *Paleantropii* apar în a doua jumătate a Paleoliticului mijlociu, reprezentați prin *„oamenii de Neanderthal" (Homo sapiens neanderthalensis)*, în perioada glaciațiilor Würm I–II și în interglaciarul Würm I–II, în Europa și Asia Mică. Urmează grupul *neantropilor* (1,50 m înălțime și 1 300 cm^3 capacitate craniană) cu două importante subspecii: a) *Homo sapiens fosilis* — apare în interglaciarul Würm II–III cu principalele tipuri geografice: *Cro-Magnon* (1,80 m înălțime) în Europa, Asia, Africa, *Grimaldi* (1,70 m), metis mediteranid cu nord-african (negrid), *Chancellade* (1,60 m), cu caractere mongoloide și europeide (1 700 cm^3 capacitate craniană); b) *Homo sapiens sapiens* — apare la sfârșitul ultimei glaciații Würm IV. Foloseau unelte prelucrate din os sau fildeș.

HOMO- (OMO-) ({s} gr. *homoios-* „asemănător") Element de compunere cu sensul „egal, la fel, asemănător"; formează substantive și adjective.

HOMOCEA, com. în jud. Vrancea, pe stg. văii Siretului; 9 600 loc. (1998). În satul Ploscuțeni se află mănăstirea (de maici) Sihastru, întemeiată în 1474 de hatmanul Șendrea, cu biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel, construită în 1882–1891 (pe locul uneia de lemn), renovată și repictată după cutremurul din 1940 și în 1980–1985; bisericile Nașterea Maicii Domnului (1809) și Sf. Gheorghe (ante 1809, refăcută în 1834 de Al. Balș și apoi în 1903–1916), în satele Lespezi și Homocea.

HOMOCROMIE (< fr.; {s} *homo-* + gr. *khroma* „culoare") s. f. (BIOL.) Ca-

Homorod (3). Cetatea și biserica evanghelică

pacitate a anumitor specii de animale de a-și armoniza culoarea (permanent sau temporar) cu mediul în care trăiesc (de ex. cameleonul).

HOMOGAMIE ({s} *homo-* + gr. *gamos* „unire") s. f. **1.** Căsătorie între persoane din medii socio-culturale asemănătoare. **2.** (BOT.) Autopolenizare a florilor hermafrodite atunci când elementele reproducătoare masculine și feminine se maturizează simultan.

HOMOJONCȚIUNE (< fr.) s. f. Joncțiune *p-n* dintre două regiuni de polaritate opusă din interiorul unui semiconductor.

HOMOLLE [omol], **Théophile** (1848–1925), arheolog francez. A efectuat ample săpături la Delos și Delfi (1892–1903). A colaborat la elaborarea lucrării „Corpus inscriptionum graecarum christianorum". M. de onoare al Acad. Române (1924).

HOMOMORF, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanțe) Care au aceeași formă cristalină, dar compoziție chimică diferită.

HOMOMORFISM (< fr.; {s} *homo-* + gr. *morphe* „formă") s. n. **1.** (MAT.) Aplicație între două structuri algebrice, de ex. grupurile (G, +) și (G', ×), cu proprietatea $\varphi(x + y) = \varphi(x) \times \varphi(y)$, oricare ar fi elementele x și y din G. Sin. *morfism, omomorfism.* **2.** *H. de automate* = ansamblu de două automate a căror funcționare are la bază această proprietate.

HOMOPTER (< fr. {i}; {s} *homo-* + gr. *pteron* „aripă") s. n. (La pl.) Ordin de insecte cu două perechi de aripi asemănătoare, membranoase; (și la sg.) insectă din acest ordin (ex. filoxera, cicada).

HOMOROADE, com. în jud. Satu Mare, pe Homorod; 2 345 loc. (1998). Reședința com. este satul Homorodu de Mijloc (menționat în 1394). Pomicultură.

HOMOROD 1. Râu, afl. stg. al Someșului; 55 km. Izv. din Culmea Codrului, trece prin C. Someșului și se varsă pe terit. Ungariei. Canalizat în cursul inf. Se mai numește *Homorodu Vechi.* **2.** Râu, afl. dr. al Oltului, format din Homorodu Mare (52 km) și Homorodu Mic (46 km), care izv. din M-ții Harghita. **3.** Com. în jud. Brașov, pe râul Homorod **(2);** 2 549 loc. (1998). Expl. de andezite. Cherestea și produse lactate. Herghelie. Stațiune balneoclimaterică de interes local, cu izvoare de ape minerale sulfuroase, clorurate, bicarbonatate. Biserică evanghelică (sec. 13), cu fresce din sec. 14, refăcută și întărită (sec. 16—19), situată în mijlocul unei puternice cetăți țărănești, cu dublă incintă (sec. 15–16).

HOMOSEXUALITATE (< fr. {i}; {s} *homo-* + lat. *sexus* „sex") s. f. Atracție sexuală pentru indivizi de același sex.

HOMOSFERĂ (< fr.; {s} *homo-* + gr. *sphaira* „sferă") s. f. Stratul inferior al atmosferei, situat între suprafața Pământului și altitudinea de 90 km. Caracterizat prin proporția constantă a azotului și oxigenului. Se împarte în: troposferă, stratosferă și mezosferă.

HOMOZIGOT (< fr. {i}; {s} *homo-* + fr. *zygote* „zigot") s. m. (BIOL.) Celulă sau organism diploid care are două gene similare pe același locus, în cei doi cromozomi omologi.

HOMS (HIMS), oraș în V Siriei, pe râul Oronte; 558 mii loc. (1994). Important centru comercial și nod de comunicații. Prelucr. petrolului; ind. textilă (țesături de mătase), a tananților, alim. (conserve de fructe, zahăr, ulei). Legumicultură. Moschee (1908). În Antichitate s-a numit *Emesa.*

HOMUNCULUS (< lat.) subst. **1.** Om (artificial) de dimensiuni mici, dotat cu puteri nefaste și supranaturale, pe care alchimiștii Evului Mediu pretindeau că-l pot crea. **2.** (Înv.) Avorton.

HON (< engl.) s. n. Sculă așchietoare formată dintr-un corp rotativ de oțel pe care sunt fixate elastic mai multe pietre abrazive paralelipipedice; este folosită la operația de suprafini-

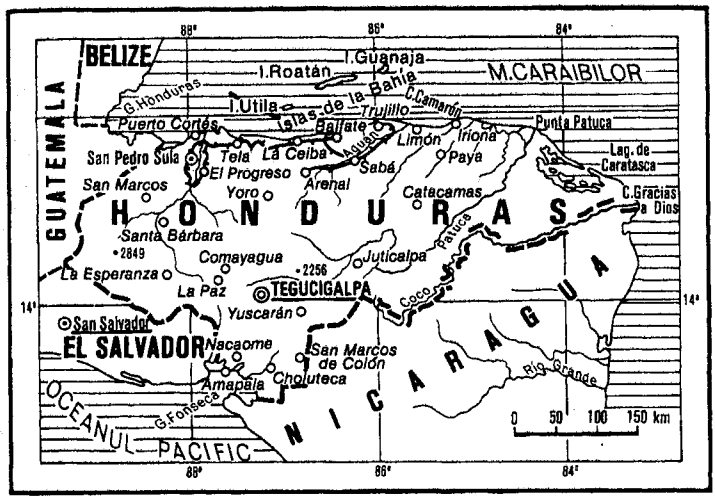

Este împărțit în 18 departamente. Una dintre cele mai muntoase țări din lume (peste 80% din supr.; alt. max. în vf. Cerro Las Minas, 2 849 m), dar unica din America Centrală fără vulcani activi. Depresiune centrală străbătută de valea râului Ulua și înguste câmpii litorale. Climă tropical umedă cu precipitații bogate pe coasta caraibiană (peste 2 000 mm anual), modificată de alt. Rețea hidrografică bogată, cu râuri scurte și lacuri. Pădure tropicală (35% din terit.) cu esențe prețioase (cedru, mahon) și savană. Resurse min. variate, dar insuficient valorificate (min. auro-argentifere, zinc, plumb, sare, petrol). Economie bazată pe agricultură (60% din populația activă, c. 25% din PNB și 2/3 din exporturi). Terenurile arabile reprezintă 15,8% din terit. țării. Se cultivă porumb (1/3 din supr. totală cultivată), manioc, sorg, orez, batate, fasole, legume, tutun, trestie de zahăr (2,9 mii. t, 1993); plantații de citrice, mango, *Persea americana* (fructul avocado), ananas, bananieri (931 mii t, 1993), arbori de cafea, cacao, palmieri de cocos. Creșterea bovinelor pentru carne (2,3 mil. capete, 1993) și a porcinelor (0,6 mil. capete). Industria (15% din populația activă și 17% din PNB) produce bunuri de consum (produse textile și alim., încălț., țigarete, zahăr, bere, lactate), cherestea, ciment, produse petroliere. C.f.: 1,27 mii km. Căi rutiere: 18 629 km (inclusiv autostrada panamericană). Turism dezvoltat: capitala, apoi vestigiile maya de la Copán (al doilea mare oraș al mayașilor), orașul San Pedro Sula, minele maya de la Travesia, lacul Yojoa — sporturi nautice, plajele de la Islas de la Bahía (G. Honduras) și Trujillo (M. Caraibilor). Moneda: 1 lempira = 100 centavos. Export: cafea (40%), banane, lemn, carne, minereuri. Import: mașini și echipament de transport, combustibili, produse manufacturate de bază

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Departamente	Suprafața (km^2)	Populația (1991)	Capitala
Atlántida	4 251	255 000	La Ceiba
Choluteca	4 211	309 000	Choluteca
Colón	8 875	164 000	Trujillo
Comayagua	5 196	257 000	Comayagua
Copán	3 203	226 000	Santa Rosade Copán
Cortés	3 954	706 000	San Pedro Sula
El Paraíso	7 218	277 000	Yuscarân
Francisco Morazán	7 946	878 000	Tegucigalpa
Gracias a Dios	16 630	37 000	Puerto Lempira
Intibucá	3 072	130 000	La Esperanza
Islas de la Bahía	261	24 000	Roatán
La Paz	2 331	112 000	La Paz
Lempira	4 290	180 000	Gracias
Ocotepeque	1 680	77 000	Nueva Ocotepeque
Olancho	24 351	309 000	Juticalpa
Santa Bárbara	5 115	291 000	Santa Bárbara
Valle	1 565	121 000	Nacaome
Yoro	7 939	355 000	Yoro

sare (honuire) a suprafețelor cilindrice interioare ale pieselor metalice.

HON'AMI [honẹmi] **Kōetsu** (1558—1637), caligraf și pictor japonez. Cunoscut prin lucrări de caligrafie, ceramică, incrustații pe obiecte lăcuite și pentru încercarea de revigorare a tradițiilor clasice de la Curtea imperială.

HONDA Motor Co Ltd., companie japoneză, producătoare de motociclete și automobile, creată (1946) de *Sōichirō H.* (1906–1991), la Tōkyō. A început să participe la competiții sportive din 1959 (curse de Formula 1).

HONDA Toshiaki (1744–1821), matematician, astronom și economist japonez. A susținut introducerea unor elemente ale civilizației occidentale (dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport) în viața social-economică japoneză, care, în viziunea sa, aveau rolul de a impulsiona dezvoltarea Japoniei.

HONDO v. **Honshū.**

HONDURAS 1. Republica ~ (República de Honduras), stat în America Centrală istmică, cu largă ieșire la Oc. Atlantic (M. Caraibilor) și Pacific; 112,1 mii km^2; 5,6 mii. loc. (1995). Limba oficială: spaniola; uzuale: dialecte amerindiene. Religia: creștină (catolici 90%, protestanți etc.). Cap.: *Tegucigalpa.* Orașe pr.: San Pedro Sula, El Progreso, Choluteca, Danlí, La Ceiba.

și chimice etc. În nov. 1998, H. a fost afectat de uraganul Mitch, care a provocat numeroase victime omenești și grave pagube materiale. — *Istoric.* H. a fost locuit în epoca precolumbiană de triburi amerindiene (lencas, paya, pipila), nordul și vestul terit. aparținând strălucitei civilizații maya. Descoperit în 1502 de Cristofor Columb, care i-a dat actuala denumire, H. a fost cucerit (din 1524), ca urmare a expedițiilor conduse de conchistadorii Cristobal de Olid, Hernán Cortés și Pedro de Alvarado. În 1537 are loc revolta indienilor conduși de Lempira; asasinat în 1538, el va deveni erou național, numele său fiind dat monedei honduriene. În 1539 este inclus în Căpitănia Generală Guatemala. Populația H. va crește numeric după descoperirea zăcămintelor de aur și argint de la Comayagua (1578). În 1579 a fost fundat orașul Tegucigalpa, viitoarea capitală a țării. În sec. 17–18, pe terit. H., cu ajutorul indienilor mosquito, au pătruns englezii. La 15 sept. 1821, s-a declarat independent, dar, între 1822 și 1823, a fost anexat Imperiului Mexican, iar, între 1823 și 1838, a făcut parte din Federația Provinciilor Unite ale Americii Centrale (alături de El Salvador, Guatemala, Nicaragua, Costa Rica) care se destramă în 1838, cele cinci state devenind independente. Ca și majoritatea statelor Americii Centrale, H. a cunoscut, până la mijlocul sec. 20, o pronunțată instabilitate politică, soldată cu numeroase lovituri de stat, dictaturi, revolte sociale și armate. Exemplu tipic de „republică bananieră", controlată de o oligarhie ale cărei interese sunt legate de marile companii nord-americane „United Fruit" și „Standard Fruit". Instabilitatea politică internă a determinat intervenția S.U.A., care a ocupat H. (1911–1933), fără a reuși să instaureze un regim democratic. Numeroase litigii privind frontierele opun H. țărilor învecinate Nicaragua și El Salvador (războiul declanșat cu acesta în 1969, în urma unei partide de fotbal a fost aplanat sub patronajul Organizației Statelor Americane — O.S.A. — prin Tratatul de pace încheiat în 1980). Fragilitatea democrației este accentuată de imixtiunea armatei în treburile politice (260 revolte armate în 160 de ani de la proclamarea independenței). Datorită poziției sale strategice, H. a fost folosit de S.U.A. în încercarea de a pune capăt războaielor din Nicaragua și El Salvador. Ultimii ani sunt dominați de eforturile guvernamentale de a introduce în țară un regim democratic. Republică prezidențială potrivit Constituției din 1982, puterea legislativă este exercitată de un Parlament unicameral, Adunarea Națională, iar cea executivă, de președinte, ales pe patru ani.

Arthur Honegger

HONDURASUL BRITANIC, denumirea, între 1862 și 1973, a terit. colonial (azi statul) *Belize.*

HONECKER [honeker], **Erich** (1912–1994), om politic comunist din Republica Democrată Germană. Membru al Biroului Politic (din 1950), secretar (1958–1971) și prim-secretar (1971–1989) al C.C. al Partidului Socialist Unit. Președinte al Consiliului de Stat (șef al statului; 1976–1989). A respins inițierea oricăror reforme pe plan intern, iar pe plan extern a urmat cu fidelitate politica U.R.S.S. După căderea regimului comunist (1989) s-a refugiat la Moscova; extrădat, a fost judecat pentru victimele de la Zidul Berlinului. A plecat în Chile, unde a și murit.

HONEGGER [onegę:r], **Arthur** (1892–1955), compozitor francez de origine elvețiană. Elev al lui C.M. Widor și V. d'Indy; membru al „Grupului celor șase". Opere („Antigona"), balete („Semiramis"), oratorii („Regele David", „Ioana d'Arc pe rug", „Dansul morților"), concerte, simfonii („Liturgica"), piese orchestrale („Pacific 231"), muzică de cameră („Pastorală de vară"), de scenă, de film. A reluat marile forme clasice într-un spirit nou, aducând interesante soluții în domeniul recitativului vocal și al valorificării muzicale a cuvântului. Mare armonist. Un liric autentic, H. și-a propus să obțină un contact cât mai direct între muzica sa și public. Memorii.

HŌNEN (pe numele adevărat *Genkū;* cunoscut și sub denumirile de *Seishi-Mara, Hōnenbō Genkū, Urushima, Fujii Motohiko, Enkō Daishi, Ganso*) (1133–1212), reformator religios japonez. Fondator al sectei Jōdo, una dintre principalele forme ale budismului japonez, având centrul la Kyōto.

HÔNG GAI, oraș în NE R.S. Vietnam, la 70 km NE de Hai Phong, port la G. Bac Bo; 129,4 mii loc. (1989). Centrul unui bazin carbonifer. Ind. metalurgică, chimică, alim.

HONG HA (YUAN JIANG/FLUVIUL ROȘU), fluviu în SE Asiei (China și Vietnam); 1 183 km. Izv. din Pod. Yunnan și se varsă printr-o deltă de c. 15 mii km^2 în Marea Chinei de Sud (G. Bac Bo). Afl. pr.: Song Da. Navigabil în aval de Man-Go, iar, pentru vasele oceanice, de la Hanoi (174 km).

HONG KONG 1. (XIANGGANG), teritoriu în SE Chinei (prov. Guangdong), format din ins. Hong Kong (80 km^2), Lantau (93 km^2), Po Toi, Lamma și

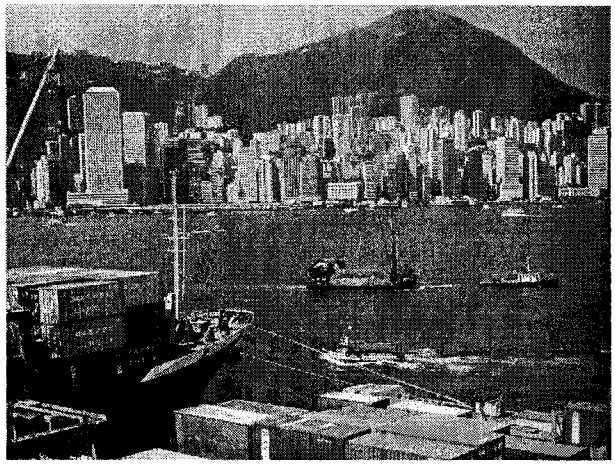

Hong Kong (2). Portul și centrul comercial

alte 230 de ins., precum şi dintr-o porţiune din Pen. Jiulong (Kowloon) (46,27 km²); 1,12 mii km²; 6,3 mii. loc. (1997). Centrul ad-tiv.: *Hong Kong (Victoria).* Oraşe pr.: Jiulong, New Kowloon, Tai Po, Kwai Chung. Relief accidentat, colinar, cu alt. max. de 957 m — vf. Tai Mo Shan, din pen. Jiulong (Kowloon). Climă subtropical-*musonică*, cu *precipitaţii* abundente (2 100 mm/ an). Vegetaţie luxuriantă cu arbori de camfor, palmieri, conifere ş.a. Expl. de min. de fier, wolfram, feldspat. Important centru economic (ind. siderurgică, constr. de nave, de aparate electrice şi electronice, chimică, de prelucr. a cauciucului, textilă, jucării, alim. ş.a.), bancar şi financiar. Flotă comercială. Porto-franco. Mare port internaţional de tranzit şi redistribuire. Turism dezvoltat. —*Istoric.* **H.** a fost ocupat în 1841 de britanici (primul război al opiului), devenind, în 1843, colonie britanică. Prin Convenţia de la Beijing, din 1860, China a cedat Marii Britanii Pen. Jiulong (Kowloon), iar zona numită Noile Teritorii a fost închiriată, în 1898, pe o perioadă de 99 de ani. La 19 dec. 1984, a fost semnată, la Beijing, Declaraţia comună chino-britanică privind statutul **H.**, care prevedea înfiinţarea unei regiuni administrative speciale, cu un înalt grad de autonomie, sub autoritatea R.P. Chineze. Potrivit Declaraţiei, sistemul economic şi social va rămâne neschimbat, **H.** păstrându-şi statutul de port liber şi centru financiar internaţional pe o perioadă de 50 de ani. La 1 iul. 1997, **H.** a reintrat în hotarele statului chinez, sub numele de Hong Kong S.A.R. (Special Administrative Region). **2.** („Portul parfumat"), oraş în SE Chinei, pe insula cu acelaşi nume, centrul ad-tiv al Regiunii Hong Kong, port la Marea Chinei de Sud; c. 700 mii loc. Important centru economic, comercial, financiar, bancar şi turistic. Nod de comunicaţii aeriene (aeroportul Chek Lap Kok, inaugurat la 3 iul. 1998) şi navale pentru zona Asia—Pacific. Ind. siderurgică. Produse electrice, electronice, electrotehnice, textile, alim. etc. Universitate (1911). Legat de oraşul Jiulong (Kowloon) printr-un tunel subacvatic. Cunoscut şi sub numele de *Victoria.*

HONG Rengan (supranumit *Hung Jin*) (1822–1864), revoluţionar chinez. Prim-min. în timpul lui Hong Xiuquan, (Hung Hsiu-Ch'ian), vărul lui. A încercat să modernizeze societatea chineză după model american. După înfrângerea răscoalei taipinilor, a fost prins şi executat.

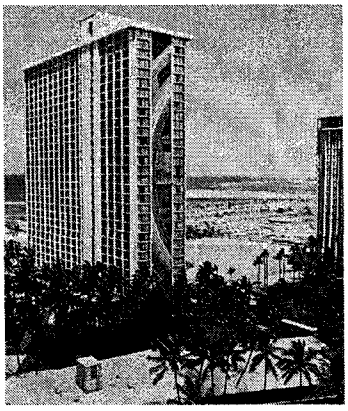

Honolulu. Hotel „Hilton"

HONGSHUI, râu în S Chinei, afl. stg. al lui Xijiang la Guiping; 1 130 km. Izv. din Pod. Yunnan şi străbate Câmpia Chinei de Sud. Navigabil.

HONG XIUQUAN [huŋʃeutʃeuan] (1814–1864), lider religios şi revoluţionar chinez. Organizator al unei societăţi mistice opuse confucianismului, bazată pe ideile creştinismului. Conducător al Răscoalei *taipinilor,* devenind (1851) şeful statului creat de aceştia. Înfrânt la Nanking de trupele guvernamentale chineze şi cele britanice, s-a sinucis.

HONGZE, lac în extremitatea de E a Chinei, în prov. Jiangsu; 1 300 km². În el se varsă râul Huai He (565 km lungime).

HONIARA, capitala statului Solomon, în ins. Guadalcanal; 35,3 mii loc. (1990). Aeroportul Henderson. Port pentru export de cafea, copra, nuci de cocos, lemn şi peşte. Turism.

Honshū. Ţărmul de sud-est

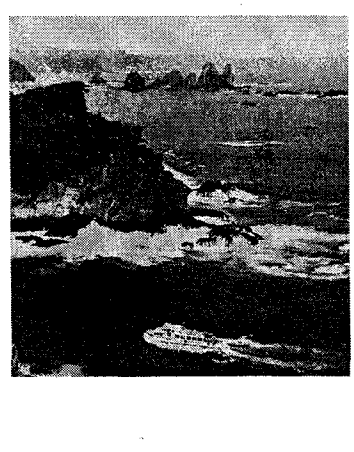

HONIGBERGER, Johann Martin (1795–1869, n. Braşov), medic şi explorator sas din Transilvania. Contribuţii în domeniul botanicii, etnografiei, arheologiei şi numismaticii. A explorat Orientul Mijlociu şi Îndepărtat, mai multe ţări africane, ajungând până la Capul Bunei Speranţe. *I se mai spunea* şi „unchiul din India".

HONOLULU [hɔnəlu:lu:], oraş în S.U.A., în SE ins. Oahu, port la G. Mamaia (Oc. Pacific), centrul ad-tiv al statului american Hawaii; 385,9 mii loc. (1994). Aeroport (loc de escală între America de Nord şi Asia). Centru comercial. Industrie alim. (conserve de fructe, zahăr şi peşte). Mari şantiere navale. Universitate. Palatul Iolani (sec. 19). Centru turistic (renumita plajă Waikiki). În apropiere se află portul militar *Pearl Harbour.*

HONORIU (Flavius Honorius), primul împărat al Imp. Roman de Apus (395–423). Fiul lui Teodosiu cel Mare. Domnia lui a fost marcată de tutela lui Stilicon (395–408) şi de jefuirea Romei de către vizigoţi (410).

HONORIUS, numele a patru papi şi al unui antipapă. Mai importanţi: **H. II** *(Lambert Scannabecchi)* (1124–1130). A negociat, în numele papei Calixt II, Concordatul de la *Worms* (1122) care punea capăt luptei pentru învestitură, şi a confirmat Ordinul Templierilor; **H. III** *(Cencio Savelli)* (1216–1227). Considerat un mare administrator, a întărit rolul Papalităţii. I-a înfrânt pe *albigenzi.* A confirmat ordinele Dominicanilor, Franciscanilor şi Carmeliţilor.

HONSHŪ [hoŋʃu] **(HONDO),** cea mai mare insulă japoneză, cuprinsă între Marea Japoniei (la V) şi Oc. Pacific (la E); 230,9 mii km²; 100,3 mil. loc. (1990). Oraşe pr.: Tōkyō, Ōsaka, Nagoya, Kyōto, Kōbe, Hiroshima, Niigata, Yokohama, Shimonoseki. Relief muntos vulcanic. Alt. max.: 3 776 m (vf. Fuji Yama). Climă temperată. Expl. forestiere, de cărbune, petrol, fier, polimetale, uraniu. Culturi de orez, ceai, bumbac. Pescuit. Oraşul Shimonoseki este legat de Kitakyūshū (din ins. Kyūshū) printr-un tunel subacvatic (feroviar şi rutier), lung de 2,4 km, pe sub str. Shimonoseki.

HONSU (în mitologia egipteană), zeul Lunii. Fiul lui Ammon şi al zeiţei Nut. Zeu al destinului şi divinitate oraculară, **H.** va fi adorat ulterior pentru puterea de a desface vrăjile *duhurilor*

Johannes Honterus

rele, dar şi de a patrona fertilitatea şi creşterea. Reprezentat ca mumie a unui bărbat tânăr sau ca om cu cap de şoim purtând pe creştet discul lunar.

HONTERUS, Johannes (1498–1549, n. Braşov), umanist sas din Transilvania. Adept al luteranismului. A reformat biserica săsească din Braşov (1542); a înfiinţat în oraşul natal o tipografie (1535) şi un gimnaziu pe baze umaniste. Lucrarea sa „Rudimenta Cosmographiae" (1530), în care a susţinut concepţia geocentrică, a fost larg răspândită ca manual de geografie şi de astronomie în Germania şi în SE Europei. Manual de cântece polifonice („Odae cum harmoniis").

HONTHORST, Gerrit van (1590–1656), pictor, desenator şi gravor olandez. Elev al lui Caravaggio. A folosit tonuri violente, excelând în scenele de noapte („Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul", „Christ în faţa marelui preot") şi în compoziţiile care reprezintă imagini din cabarete şi momente din concerte („Super Party").

HONUI (< *hon*) vb. IV tranz. A netezi suprafaţa interioară cilindrică a unei piese (în special cilindri de motoare şi de pompe cu piston) cu ajutorul maşinii de honuit.

HONUIT (< *honui*) s. n. Acţiunea de a honui. *Maşină de h.* = maşină-unealtă cu scula constituită dintr-un corp cu 3–12 bare abrazive care execută o mişcare de rotaţie concomitent cu o mişcare rectilinie alternativă; este folosită pentru executarea operaţiei de honuire.

HONVED (< magh.) s. m. (În trecut, în Ungaria şi Austro-Ungaria) Soldat în armata pedestră.

HOOCH (HOOGH) [ho:h], **Pieter de** (1629–c. 1683), pictor olandez. Apropiat de Vermeer prin echilibrul compoziţiei, puritatea culorilor şi ştiinţa distribuirii luminii, a evocat atmosfera interioarelor calme, intime („Interior olandez", „Femei torcând", „Jucătorii de cărţi").

HOOD [hud], **Raymond Mathewson** (1881–1934), arhitect american. Reprezentant al eclectismului. A realizat construcţii în stilul zgârie-nori (Chicago Tribune Building, McGraw-Hill Building) şi a proiectat (în colab.) Rockefeller Center.

HOOD [hud], **Thomas** (1799–1845), poet britanic de origine scoţiană. Reprezentant de seamă al postromantismului. Poeme de influenţă cartistă („Cântecul cămăşii", „Puntea suspinelor") şi narative („Visul lui Eugene Aram"). A editat numeroase reviste („London Magazine", „New Monthly Magazine" etc.).

HOOFDDORP v. **Haarlemmermeer.**

HOOFT [ho:ft], **Pieter Corneliszoon** (1581–1647), scriitor şi istoric olandez. Reprezentant al Renaşterii. Poeme şi drame pastorale („Grandida") elogiind triumful iubirii într-un cadru idilic; cântece şi sonete („Embleme ale dragostei"). Piese de inspiraţie istorică şi legendară („Geeraert van Velsen", „Baeto"). Lucrarea sa „Istoria Ţărilor de Jos" (27 voi.), cronică a războiului împotriva Spaniei, a influenţat, prin stilul ei concis, proza olandeză.

HOOKE [huk], **Robert** (1635–1703), savant englez. Contribuţii în astronomie (a descoperit rotaţia planetei Jupiter, forma eliptică a orbitei descrise de centrul de gravitaţie al Sistemului Pământ-Lună). Autor al *legii H.*, care stabileşte proporţionalitatea între deformaţiile elastice ale unui corp şi tensiunile la care este supus. Pionier în

Hoover Dam

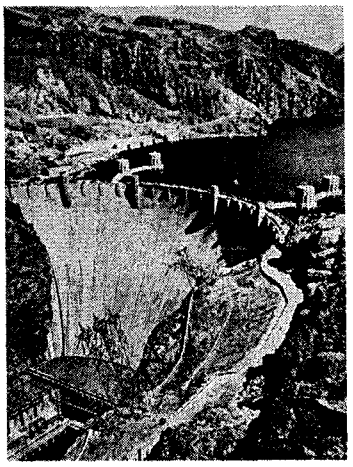

Herbert Clark Hoover

domeniul biologiei microscopice (a stabilit structura celulară a ţesuturilor şi a introdus, în 1665, în lucrarea sa „Micrographia", noţiunea de celulă). A inventat şi perfecţionat mai multe instrumente de observare şi măsurare (telescoape, termometre, microscoape). Independent de Newton, a emis ipoteza gravitaţiei.

HOOKER [hu:kər], **John Lee** (n. 1917), cântăreţ şi chitarist american de blues. Unul dintre iniţiatorii genului. Printre primii care concertează în Europa. Marcat de originile sale rurale, se detaşează de blues-ul din Chicago prin ritmurile sincopate şi un stil aspru, adaptat chitarei sale electrice. Voce gravă, ritmuri pregnante, cuvinte crude, cântate cu accentul şi în argoul din Sud („Boogie chillen", „Shake it baby", „Let's make it baby").

HOORN v. **Horn.**

HOOVER [hu:vər] **DAM,** baraj pe fl. Colorado (unul dintre cele mai mari din lume), construit (1931–1936) între statele Nevada şi Arizona; 221 m înălţime şi 379 m lungime. În spatele barajului, s-a format lacul Mead (588 km^2; 185 km lungime; 150 m adâncime, lângă baraj; 38,5 miliarde m^3). Între 1936 şi 1947, s-a numit *Boulder Dam.*

HOOVER [hu:vər], **Herbert Clark** (1874–1964), om politic republican american. Preşedinte al S.U.A. (1929–1933). Confruntat cu efectele marii crize economice izbucnite în 1929, a promovat politica de izolare a S.U.A. faţă de restul lumii. Învins în alegeri de F.D. Roosevelt.

HOOVER [hu:vər], **John Edgar** (1895–1972), înalt funcţionar american; jurist. Fondatorul şi organizatorul (1924) Biroului de Investigaţii (din 1935, Biroul Federal de Investigaţii — F.B.I.), al cărui director a fost până în

John Edgar Hoover

1972, stabilind un record de longevitate în funcție.

HOP (onomat.) **I.** Interj. **1.** Exclamație care însoțește o săritură peste un obstacol, ridicarea unei greutăți, aruncarea sau scăparea (din mână) a unui obiect. **2.** (Rar) Exclamație care exprimă o surpriză. **3.** (Cu valoare verbală) Iată (că vine)! **II.** S. n. **1.** Salt, săritură peste un obstacol. **2.** (Concr.) Groapă, adâncitură sau ridicătură pe un drum. ✦ Fig. (Fam.) Piedică, obstacol; dificultate.

HOPÂRTA, com. în jud. Alba; 1 417 loc. (1998). Satul Hopârta este menționat documentar în 1332. În satul Spălnaca a fost descoperit (1887) un depozit de obiecte din bronz (c. 1 200 kg) din prima Epocă a fierului. Tot aici se află bisericile de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18) și Sf. Gheorghe (sec. 18, renovată în 1865 și pictată în 1869); în satul Turdaș există biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1770).

HOPE [həup], **Bob** (pseud. lui *Leslie Townes Hope*) (n. 1903), actor american de film de origine britanică. Roluri de comedie cu numeroase apariții pe scenă, în film, la radio și TV. A format, împreună cu Bing Crosby și Dorothy Lamour, un trio celebru al anilor '40–'50 (seria de filme „Road to..."). Premiul Oscar: 1940, 1944, 1952, 1954, 1965 (pentru întreaga activitate cinematografică și acțiuni umanitare).

Sir Anthony Hopkins

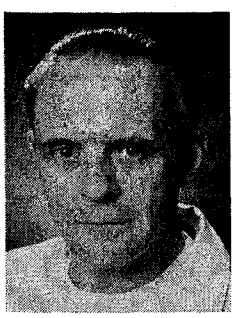

HOPE [həup], **Thomas Charles** (1766–1844), chimist britanic. A descoperit stronțiul (1792); a demonstrat experimental (1805) că masa volumică a apei este maximă la 4°C.

HOPKINS [hɔpkinz], **Sir Anthony** (n. 1937), actor britanic de teatru și film. Creații remarcabile în teatru („Dansul morții"). Ca actor de film, interpretează roluri de mare forță dramatică ce vădesc extraordinara sa capacitate de a-și ascunde zbuciumul sufletesc sub masca unui chip impenetrabil („Leul în iarnă", „Un pod prea îndepărtat", „Othello", „Rămășițele zilei", „Legendele toamnei", „Picasso — artist și demon"). Premiul Oscar: 1991 („Tăcerea mieilor").

HOPKINS [hɔpkinz], **Sir Frederick Gowland** (1861–1947), fiziolog și biochimist britanic. Prof. univ. la Cambridge. Primul care a aplicat metodele chimice la studiul organismelor vii. A descoperit (1901) *triptofanul*. Contribuții valoroase în studiul vitaminelor. A explicat, împreună cu W.M. Flecker, rolul acidului lactic în contracția musculară. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1929), împreună cu Ch. Eijkman.

HOPKINS [hɔpkinz], **Gerald Manley** (1844–1889), poet englez. Preot iezuit. Străbătută de fervoare religioasă, poezia sa recurge la notația realistă, de minuțioasă reproducere a detaliului natural („Naufragiul vasului «Deutschland»", „Măreția lui Dumnezeu", „Frumusețe multicoloră"). Mare experimentator în domeniul metricii, **H.** a introdus termenul de „sprung rythm" (ritm abrupt). Poemele sale au influențat lirica engleză a sec. 20.

HOPKINS [hɔpkinz], **Johns** (1795—1873), bancher și filantrop american. Din averea sa considerabilă, a creat o fundație pentru orașul Baltimore, în vederea înființării unei universități și a unui spital, care îi poartă numele.

HOPKINS [hɔpkinz], **Lightnin'** (pe numele adevărat *Sam Hopkins*, zis și *Fulgerul*) (1912–1985), cântăreț și chitarist american. Unul dintre maeștrii blues-ului acustic. Format la școala texană, a știut, fără a părăsi linia tradițională, să găsească legătura între blues și rock. Două perioade de glorie, cu o întrerupere în anii '50. Voce gravă, tehnică suplă, text umoristic, solo-uri strălucitoare.

Sir Frederick Gowland Hopkins

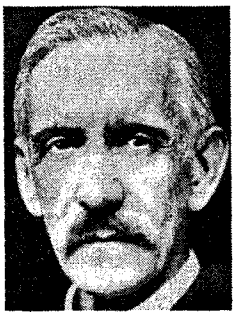

HOPLIT (< fr., gr.) s. m. (În Grecia antică) Soldat pedestru echipat cu armament greu.

HOPLOLATRIE ([s] gr. *hoplon* „armă" + *latreia* „cult") s. f. (REL.) Adorare a uneltelor și armelor de vânătoare de către populațiile primitive.

HOPOR, râu în Federația Rusă, afl. stg. al Donului; 979 km. Izv. din zona deluroasă a Privolgăi și străbate Marea Câmpie Rusă, trecând prin orașele Balașov și Uriupinsk. Navigabil până la Borisoglebsk. Afl. pr.: Buzuluk, Vorona.

HOPPER [hɔpər], **Dennis** (n. 1936), actor și regizor american de film. Ca actor, interpretează personaje protestatare, nemulțumite, uneori violente („Johnny Guitar", „Rebel fără cauză", „Apocalipsul acum", „Catifeaua albastră"). Regizor reprezentativ pentru generația hippy („Easy Rider").

HOPPER [hɔpər], **Edward** (1882—1967), pictor american. Autodidact, H. s-a afirmat ca observator al peisajului urban. Formele constituite geometric, scăldate de o lumină violentă, nu lasă loc nici unui efect de atmosferă sau de context. În plin avânt al abstrac-

Hoplit

Horaţiu (basorelief greco-roman)

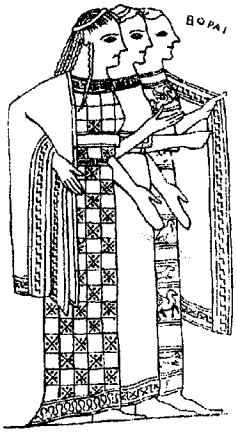

Hore

ţionismului şi al decorativului, H. reafirmă dreptul artei de a fi o oglindă a lumii sensibile („O dimineaţă de duminică", „Întoarcerea în oraş").

HOPPE-SEYLER [ho:pə zi:lər], **Ernst Felix Immanuel** (1825–1895), fiziolog şi biochimist german. Prof. univ. la Berlin, Tübingen şi Strasbourg. Contribuţii privind structura şi fiziologia pigmenţilor sangvini, rolul hemoglobinei în procesele oxidative etc. A obţinut lecitina în stare pură; a introdus termenul de proteidă (azi proteină).

HORA, numele popular al constelaţiei *Coroana Boreală.*

HORA, Josef (1891–1945), poet ceh. Lirică impresionistă, de inspiraţie socială („Copacul înflorit", „Inima şi tumultul lumii"). Admirabil peisagist („Italia"). În timpul ocupaţiei naziste a scris poeme de dragoste şi speranţă („Patria", „Torentul").

HORAIŢA, mănăstire de călugări, înfiinţată în 1725, în com. Dobreni (jud. Neamţ). Biserica Botezul Domnului, construită în 1867, a fost resfinţită în 1993.

HORAŢII (sec. 7 î.Hr.), trei fraţi gemeni din cetatea Romei. Potrivit legendei, au înfrânt, în timpul regelui Tullus Hoştilius, pe alţi trei fraţi gemeni, *Curiaţii,* din Alba Longa, într-o luptă directă, care urma să decidă supremaţia dintre cele două oraşe. Ultimul dintre Horaţi, rămânând unicul supravieţuitor, a adus Romei victoria. A servit ca sursă de inspiraţie pentru drama lui Corneille.

HORAŢIU (Quintus Horatius Flaccus) (65–8 î.Hr.), poet latin. Fiu al unui sclav eliberat. Protejat al împăratului Augustus prin intermediul lui Mecena. Versuri elegante şi echilibrate, de o savantă simplitate, marcând în planul concepţiei despre sensul vieţii trecerea de la epicureism la hedonism şi stoicism. Satire şi epode cu accente critice la adresa moravurilor corupte ale societăţii romane, ode închinate contemporanilor, epistole cu caracter filozofic, etic sau literar. Epistola intitulată „Ad Pisones", cunoscută şi sub numele de „Ars poetica", testamentul său literar, cuprinde principiile clasicismului antic. Poemul „Carmen saeculare" (dedicat lui Augustus) este important pentru istoria religiilor.

HORĂ (< bg.) s. f. **1.** Dans popular românesc, răspândit în întreaga ţară, având multiple variante şi denumiri, cu ritm binar şi mişcare moderată, în care jucătorii se prind de mână, formând un cerc închis (simbol al perfecţiunii). Are funcţie rituală în obiceiurile din ciclul calendaristic şi al vieţii, sau festivă şi distractivă. ✦ Cerc format de cei care execută acest dans. ✦ Melodia corespunzătoare acestui dans. ✧ *H. lungă* = doină. **2.** Petrecere colectivă ţărănească, cu caracter sărbătoresc, unde se execută jocuri populare româneşti, fie în vatra satului, fie într-un alt loc

Horă

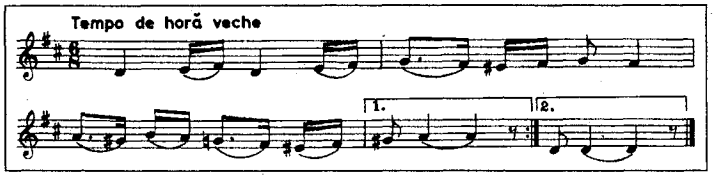

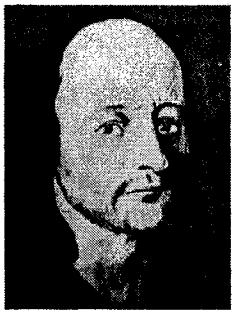

Horea (Vasile Ursu Nicola)

prestabilit. ✧ Expr. *A ieşi la horă* = a intra (ajungând la vârsta cuvenită) în rândul tinerilor care joacă hora. *Dacă ai intrat în horă, trebuie să joci* = dacă te-ai apucat de un lucru, trebuie să-l duci până la capăt.

HORĂICIOARA, schit, cu hramul Izvorul Tămăduirii, aflat în arealul com. Crăcăoani (jud. Neamţ), dependent de mănăstirea Horaiţa. Redeschis în 1993.

HORBOTĂ (HORBODĂ) (< pol.) s. f. (Reg.) Dantelă.

HORE (în mitologia greacă), zeiţe ale ritmului cosmic: Eunomia („Disciplina"), Dike („Dreptatea") şi Irene („Pacea"). Vegheau asupra ordinii din natură, a echilibrului universal şi a succesiunii orelor şi anotimpurilor.

HOREA (c. 1731–1785, n. Arada, azi sat Horea, com. Horea, jud. Alba), conducătorul răscoalei ţăranilor români din Transilvania din 1784–1785. Se numea Vasile Ursu Nicola, H. fiind poreclă după obiceiul lui de a „hori", adică de a cânta. Iobag pe domeniul fiscal al Zlatnei, este, încă înainte de răscoală, agitator al ţăranilor din munţi şi unul dintre purtătorii lor de cuvânt în lupta împotriva sarcinilor excesive şi a abuzurilor. În această calitate a călătorit, împreună cu alţii, de patru ori la Viena, ajungând să prezinte plângerile supuşilor chiar împăratului. Temporar şi supus nobiliar, în Ciucea, pe domeniile Bánffy, moţ peregrin, cu meseria lui de lemnar, a cunoscut prin propria experienţă viaţa semenilor săi iobagi şi din afara munţilor. — **Răscoala condusă de H., Cloşca şi Crişan.** Precedată de agitaţiile în jurul conscripţiei militare, răscoala a izbucnit la 2 nov. 1784, în Zarand, cuprinzând repede M-ţii Apuseni, comitatele Hunedoara şi Alba, trecând şi în comitatele Turda, Cluj, Sibiu şi ameninţând să cuprindă toată Transilvania. În culmea

biruinței, țăranii au adresat, la 11 nov., un ultimatum nobilimii: nobilime să nu mai fie, pământurile ei să se împartă poporului de rând. În acțiunea sa, H. a fost secondat de *Cloșca* și *Crișan,* amândoi din Cărpiniș. Împotriva răscoalei s-a înarmat nobilimea, dar împăratul a oprit-o de la acțiune militară proprie. Răscoala a fost reprimată de armata imperială. Conducătorii au fost prinși, **H.** și Cloșca, la 27 dec., Crișan, la 30 ian., și închiși la Alba Iulia. Aici au fost cercetați și osândiți de comisia regală de investigație. Crișan s-a sinucis în închisoare, iar H. și Cloșca au fost executați, la 28 febr. 1785, prin frângerea cu roata, în fața câtorva mii de țărani aduși din comitatele cuprinse de răscoală. Scopul ultim al răscoalei a fost desființarea iobăgiei. Ca atare, ea este prima ridicare revoluționară din cuprinsul țării, marcând începutul procesului revoluționar de desființare a raporturilor feudale. Rolul lui **H.** a fost atât de important în izbucnirea și desfășurarea ei, încât evenimentul însuși s-a fixat în istorie sub numele de „Răscoala lui Horea". Printre urmările imediate ale răscoalei trebuie numărată și patenta de desființare a șerbiei *(Leibeigenschaft)* din 22 aug. 1785. Numele lui **H.** a rămas mobilizator nu numai pentru luptele de mai târziu ale țărănimii, dar și pentru luptele de eliberare ale poporului român în genere.

HOREA, com. în jud. Alba; 2 223 loc. (1998). Casa memorială și bustul lui Horea (de Romulus Ladea, 1967), în satul Horea.

HOREA 1. Mihai H. (n. 1926, sat Petea de Câmpie, jud. Mureș, pictor român. Autor de tablouri abstracte, monocrome, cu un colorit temperat și o vibrație rafinată a suprafeței. **2. Ion H.** (n. 1929, sat Petea de Câmpie, jud. Mureș), poet român. Frate cu **H. (1).** Lirică bucolică („Coloana în amiază", „Umbra plopilor", „Calendar", „Măslinul lui Platon"). Versuri pentru copii.

HOREMHEB, faraon egiptean (1348–1320 î.Hr.), din dinastia XVIII. A restabilit cultul zeului Amon și a început construcția sălii hipostile de la Karnak. Reformator al sistemului judiciar.

HORENSTEIN [hoːrənʃtain], **Jascha** (1898–1937), dirijor american de origine ucraineană. Asistent al lui *Furtwängler,* a făcut carieră la Viena, Düsseldorf, precum și în alte centre culturale, cu „Baletele ruse". Specialist în Mahler și Bruckner, a promovat și opera modernă („Wozzeck" de Berg, „Casa morților" de Janáček și „Doktor Faust" de Busoni).

HOREZM, regiune istorică din Asia Centrală (azi în Uzbekistan), pe teritoriul căreia, de-a lungul timpului, au existat mai multe formațiuni statale. În Antichitate, în sec. 7 î.Hr., a fost populată de triburile est-iraniene ale horezmilor. Satrapie persană (sec. 6 î.Hr.). Stat independent (din sec. 4 î.Hr.), a cunoscut o mare prosperitate. În sec. 1–2 d.Hr., integrat Imp. Kușanilor. Cucerit de Califatul arab (712), regiunea a fost condusă (sec. 11–13) de dinastia Horezm-șahilor, de la care a fost cucerită (1220) de mongolii lui Genghis Han, apoi de către Timurizi (1388); din sec. 16 a fost inclus în Hanatul Hivin. În 1873 a fost anexat de Rusia.

HOREZMI (AL-HOREZMI), Muhammed ibn Musa (780–c. 850), matematician, astronom și geograf arab. Autor al unui important tratat de algebră (de la titlul căruia, în arabă — „al Djabr" —, derivă chiar termenul de astăzi), care cuprinde și elemente de rezolvare a ecuațiilor. De la versiunea latinizată a numelui său s-a format termenul *algoritm.* Lucrări de astronomie și trigonometrie.

HOREZU, oraș în depresiunea cu același nume, la poalele Măgurii Slătioara, în jud. Vâlcea: 7 412 loc. (1998). Stațiune climatericĂ. Vestit centru etnografic și de ceramică populară. Centru pomicol. Cherestea. Întreprindere minieră (expl. de lignit). Menționat documentar în 1487. Declarat oraș în 1968. În apropiere se află complexul mănăstiresc *Hurez.*

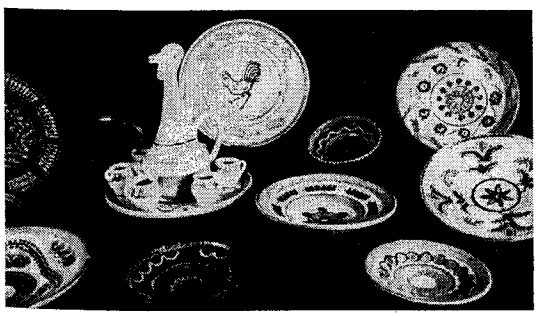

Horezu. Vase ceramice de Horezu

Vintilă Horia

HORGEȘTI, com. în jud. Bacău; 4 480 loc. (1998). Pomicultură. În satul Horgești, menționat documentar în 1453, se află biserica Sf. Voievozi (1885).

HORI (< *horă*) vb. IV intranz. și tranz. A cânta o horă sau o doină; a doini.

HORIA 1. Vechea denumire (până la 20 mai 1996) a com. Ghindărești, jud. Constanța (4 063 loc., 1997). Creșterea bovinelor. Biserică (1892–1895), în satul Tichilești. **2.** Com. în jud. Neamț, în luncile și pe terasele Siretului și Moldovei; 6 566 loc. (1998). **3.** Com. în jud. Tulcea, pe râul Telița; 1 698 loc. (1998). Creșterea bovinelor. Viticultură. Expl. de diorite.

HORIA, Vintilă (pe numele adevărat *Vintilă Caftangioglu*) (1915–1992, n. Șegarcea), scriitor român. După 1945, obligat să trăiască în exil. Stabilit în Spania. Prof. univ. la Buenos Aires și Madrid. Debutează ca poet de factură tradiționalistă („Procesiuni"), afirmându-se ulterior ca romancier („Acolo și stelele ard"). Romane inspirate de experiența expatrierii și de nostalgia țării natale, conferind exilului o dimensiune arhetipală (trilogia în lb. franceză „Dumnezeu s-a născut în exil" — premiul Goncourt, 1960 —, „Cavalerul resemnării", „Prigoniți-l pe Boețiu!"). O trilogie, în lb. spaniolă, despre cel de-al doilea război mondial („Imposibilii", „Omul din neguri", „Marta sau al doilea război mondial"). Studii și eseuri de critică literară („Prezența mitului", „Literatura secolului XX", „Literatura și disidența"); publicistică.

HORKHEIMER [hǫrkhaimər], **Max** (1895–1973), filozof şi sociolog german. Unul dintre fondatorii „Şcolii de la Frankfurt". A iniţiat teoria critică privind destinul individului în contextul monopolizării economiei; după război, a făcut „critica raţiunii instrumentale", analizând fenomenele de alienare („Dialectica raţiunii", în colab.).

HORLEŞTI, com. în jud. Iaşi; 3 246 loc. (1998). Expl. de argilă. În satul Horleşti, menţionat documentar în 1471, se află o biserică catolică (1871). Biserica ortodoxă Sf. Ioan (1822), în satul Bogdăneşti.

HÖRMANDER, Lars Valter (n. 1931), matematician suedez. Prof. univ. la Lund. Lucrări de analiză matematică, ecuaţii cu derivate parţiale. Medalia Fields (1962).

HORMISM (< engl; {s} gr. *horme* „impuls, pornire") s. n. Concepţia psihologică a lui W. McDougall (1871–1938), conform căreia orice comportament este dirijat către un scop de o forţă, de un impuls instinctual.

HORMON (< fr. {i}; {s} gr. *hormaein* „a excita, a stimula") s. m. Produs de secreţie al unei glande endocrine sau al unor ţesuturi fără structură glandulară tipică; vehiculat pe cale sangvină în tot organismul, acţionează la distanţă, în doze foarte mici, asupra unor organe sau ţesuturi (ex. insulina, testosteronul etc.). **H.** contribuie la dezvoltarea şi funcţionarea normală a organismului. Descoperiţi iniţial de Arnold A. Bertholt (1849), au fost studiaţi ulterior de Ch. Darwin, Johannes Fiting, Ernest H. Starling (care a introdus denumirea), împreună cu William M. Bayliss. Au fost izolaţi de Fr.G. Banting şi Ch.H. Best (1921). **H.** sintetici au utilizări importante în medicina genetică şi agricultură.

HORMONI

Hormonul	Locul unde este secretat	Efectul (Funcţia)
hormonul de creştere (somatotrofina)	lobul anterior al hipofizei	reglează creşterea generală a organismului
adrenocorticotrofina (ACTH)	lobul anterior al hipofizei	stimulează secreţia hormonilor de către cortexul adrenal
hormonul foliculostimulant	lobul anterior al hipofizei	la femeie: stimulează dezvoltarea foliculilor ovarieni, ca şi secreţia lor estrogenă
luteostimulina (LH)	lobul anterior al hipofizei	la femeie: stimulează ovulaţia şi formarea corpului galben
luteotrofina (sau hormonul lactogenic ori prolactina)	lobul anterior al hipofizei	stimulează secreţia corpului galben şi lactaţia
hormonul tireotrop hipofizar	lobul anterior al hipofizei	stimulează creşterea şi funcţia glandei tiroide
endorfinele	hipofiza şi creierul mijlociu	înlătură durerea
tiroxina	glanda tiroidă	stimulează metabolismul
hormonul corticosuprarenal	cortexul glandelor suprarenale	reglează cantitatea de săruri şi apă din toate fluidele organismului
adrenalina	medulosuprarenala	stimulează inima şi are efect de vasoconstricţie şi bronhodilataţie, precum şi efecte metabolice (glicogenoliză, hiperglicemie etc.)
insulina	insulele pancreatice Langerhans	reduce cantitatea de glucoză (zahăr) din sânge
estrogenul	foliculii ovarieni	controlează şi stimulează dezvoltarea organelor sexuale feminine şi a caracterelor sexuale secundare feminine
progesteronul (luteina)	corpul galben *(corpus luteum)*	controlează ovarul şi menţine în repaus uterul în timpul sarcinii; favorizează implantarea şi hrănirea oului
testosteronul	celulele interstiţiale ale testicolelor	controlează şi stimulează dezvoltarea organelor sexuale masculine şi a caracterelor sexuale secundare masculine; influenţează comportamentul sexual masculin
hormonul paratiroid (parathormon)	glandele paratiroide	influenţează metabolismul calciului şi fosforului, precum şi formarea oaselor
vasopresina (hormonul antidiuretic) (ADH)	hipofiza posterioară	are acţiune vasoconstrictoare şi antidiuretică
oxitocina	hipofiza posterioară	stimulează contracţia musculară a uterului în timpul sarcinii, precum şi lactaţia
gastrina	celulele mucoasei stomacale	stimulează secreţia sucului gastric
enterogastron	celulele mucoasei intestinului subţire	inhibă secreţia sucului gastric, precum şi mobilitatea pereţilor stomacali
secretina	celulele mucoasei intestinului subţire	stimulează secreţia pancreatică şi pe cea a bilei
colecistochinina	celulele mucoasei intestinului subţire	stimulează contracţia vezicii biliare

HORMONOLOGIE (< fr.) s. f. Ramură a endocrinologiei care studiază în special originea, structura chimică și acțiunea specifică a hormonilor.

HORMONOTERAPIE (< fr.) s. f. Tratament cu hormoni (cortizon, insulină, testosteron) aplicat în diferite boli.

HORMUZ v. **Ormuz.**

HORN (< ucr.) s. n. **1.** Partea de zidărie de deasupra vetrei țărănești, în care se captează și pe unde se evacuează fumul prin coș. **2.** Parte a coșului unei sobe constituită din canalul îngropat în zidărie; cămin **(3)**; hogeac; *p. ext.* întregul coș al unei sobe de încălzit. **3.** Crăpătură verticală îngustă într-un perete stâncos, prin care se scurg materialele rezultate în urma procesului de dezagregare a rocilor.

HORN (HOORN, CABO DE HORNOS [cabo de ornos]), cap în extremitatea sudică a Americii de Sud (Chile), în insula omonimă, la S de ins. Țara de Foc, la 55°59' lat. S și 67°16' long. V. Navigație dificilă. Ocolit prima oară de Francisco de Hoces (1526), iar, ulterior, de Francis Drake (1578) și de Jakob Le Marie împreună cu Willem Cornelis Schouten (1616), care l-au numit Hoorn, după locul de naștere al lui Schouten.

HORN Gyula (n. 1932), economist și om politic ungur. Președinte al Partidului Socialist (1990–1998). Prim-min. (1994–1998).

HORN (HOORNE), Philip de Montmorency conte (c. 1524–1568), general, unul dintre conducătorii opoziției nobiliare din Țările de Jos împotriva stăpânirii spaniole. Executat din ordinul ducelui de Alba.

HORNAR (< *horn*) s. m. Coșar[2] **(1)**.

HORNBLENDĂ (< germ.) s. f. (MINER.) Silicat natural hidratat de calciu, sodiu, magneziu, fier și aluminiu din grupa amfibolilor monoclinici. Se formează în roci magmatice intruzive intermediare și apare rar în lave vulcanice alcaline; are culoare verde, brună sau negricioasă, cu luciu sticlos.

HORNBLENDIT (< fr. {i}) s. m. (MINER.) Rocă intruzivă ultrabazică, grăunțoasă, alcătuită preponderent din hornblendă; poate conține 30% olivină.

HORNE [ho:rn], **Marilyn** (n. 1934), mezzo-soprană americană. Una dintre marile personalități ale perioadei „după Callas". A debutat ca soprană, dar a abordat (o vreme în paralel) principalele roluri de operă de mezzo-soprană, până la cele de contralto („Trubadurul", „Aida" de Verdi; „Orfeu" de Gluck și „Paiațe" de Leoncavallo). Premiul Rossini (1982) pentru maniera de interpretare. Apreciată pentru perfecțiunea coloraturii, triluri și bogăția ornamenticii. Celebru duet feminin cu Joan Sutherland. Memorii.

HORNET, Theodor J. (1903–1982, n. Brăila), neurolog român. Lucrări privind histochimia enzimelor neurotrope și mecanismele nervoase ale declanșării bolilor cerebrovasculare.

HORNEY [horni], **Karen** (1885–1952), psiholog american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1932). Prof. univ. la New York. În contradicție cu Freud, a demonstrat rolul factorilor sociali și culturali în declanșarea nevrozelor, elaborându-și propria teorie în jurul conceptului de „angoasă" („Personalitatea nevrotică a timpului nostru", „Direcții noi în psihanaliză", „Autoanaliza", „Conflictele noastre interne").

HORNIG [ho:rnig], **Donald Frederick** (n. 1920), chimist american. Prof. univ. la Princeton. Cercetări în domeniul spectroscopiei. M. coresp. al Acad. Române (1965).

HORNINDALSVATNET, lac glaciar în SV Norvegiei, la capătul Nordfjord-ului, de care este separat printr-un prag submers; 50,8 km^2. Ad. max.: 514 m (cel mai adânc din Europa). Pescuit. Turism.

HORNPIPE [ho:npaip] (cuv. engl.) s. n. **I. 1.** Instrument muzical arhaic cu ancie dublă, confecționat din corn de animale. **2.** (În Anglia) Fluierul (carabei) de la cimpoi. **II.** Dans popular de origine scoțiană (întâlnit și în Wales), în măsură ternară, dar și binară, cu ritmuri complicate. Instrumentul predilect de redare a melodiei dansului este cimpoiul. Purceil și Händel au introdus **h.** în muzica de scenă și în suită.

HOROATU CRASNEI, com. în jud. Sălaj, pe Crasna; 2 817 loc. (1998). În satul Horoatu Crasnei, menționat documentar în 1213, se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată), cu adăugiri din sec. 18.

HORODIȘTEA, sat în com. Păltiniș, jud. Botoșani. Așezare din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca bronzului (sfârșitul milen. 3 î.Hr. și începutul milen. 2 î.Hr.), care a dat numele culturii **H.**-Folteşti. Biserica Sf. Nicolae (1770). Satul **H.** este considerat punctul nordic extrem al României, aflat la 48°15'06" lat. N.

HORODNIC, com. în jud. Suceava; 7 084 loc. (1998). Reșed. com. este satul Horodnic de Sus. Bisericile de lemn Înălțarea Sfintei Cruci (1717) și Sf. Dumitru (1790), în satele Horodnic de Jos și Horodnic de Sus.

HORODNICEANU (HORAUD), Florian (n. 1925, București), virusolog român. Stabilit în Franța. Cercetări privind biologia, genetica și epidemiologia virusului poliomielitic; s-a ocupat de prepararea vaccinului respectiv. A făcut parte din conducerea Institutului „Pasteur" din Paris.

HORODNICENI, com. în jud. Suceava; 3 810 loc. (1998). Bisericile Pogorârea Duhului Sfânt (1539) și Sf. Treime (1856), în satele Horodniceni și Rotopănești.

HOROG, oraș în Tadjikistan, centrul ad-tiv al reg. autonome *Gorno-Badahșan,* în M-ții Pamir, la 2 200 m alt.; 15 mii loc. (1991). Nod rutier. Centru comercial. Produse din lapte și carne.

HOROSCOP (< fr., gr.) s. n. Tablou cu pozițiile astrelor în momentul unui eveniment sau al nașterii unui copil, pe baza căruia astrologii fac deducții și interpretări asupra trăsăturilor de caracter, a evoluției evenimentului sau persoanei, a viitorului etc.

HOROWITZ [ho:rəvits], **Vladimir** (1904–1989), pianist american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1928). Urmaș al tradiției interpretative a lui A. Rubinstein. Primele înregistrări în 1928. Tehnică prodigioasă. Repertoriu vast, excelând în interpretarea lui Chopin, Liszt, Debussy, prin calitățile sale devenind idealul mai multor generații de pianiști.

HORROR (cuv. engl.) s. n. Gen de film caracterizat prin atmosferă și temă macabre, întâmplări violente, fiind conceput pentru a stârni groaza. Filmele **h.** pot fi studii psihologice fine ale

Vladimir Horowitz

HOROSCOP
Semnele zodiacale

Semnul		Simbolul	Planeta	Personalitatea	Elementul
	Berbec **21 martie–19 aprilie**		Marte	Îndrăzneț, impulsiv, încrezător în forțele proprii, independent	Foc
	Taur **20 aprilie–20 mai**		Venus	Răbdător, hotărât, încăpățânat, devotat	Pământ
	Gemeni **21 mai–21 iunie**		Mercur	Ambițios, viol, inteligent, temperamental	Aer
	Rac **22 iunie–22 iulie**		Luna	Capricios, sensibil, impresionabil, milos	Apă
	Leu **23 iulie–22 august**		Soare	Nobil, generos, entuziast, temperamental	Foc
	Fecioara **23 august–22 septembrie**		Mercur	Intelectual, metodic, placid, fără tact	Pământ
	Balanța **23 septembrie–23 octombrie**		Venus	Onest, milos, persuasiv, ordonat, sociabil	Aer
	Scorpion **24 octombrie–21 noiembrie**		Marte	Loial, filozof, voluntar, dominator	Apă
	Săgetător **22 noiembrie–21 decembrie**		Jupiter	Practic, onest, imaginativ	Foc
	Capricorn **22 decembrie–19 ianuarie**		Saturn	Ambițios, încăpățânat, loial, tenace	Pământ
	Vărsător **20 ianuarie–18 februarie**		Uranus	Generos, idealist, original, altruist	Aer
	Pești **19 februarie–20 martie**		Neptun	Milos, sensibil, timid, metodic	Apă

unor personaje deformate sau malefice („Nosferatu", „Dr. Jekyll și Dl. Hyde", „Fantoma de la operă", „Dracula", „Psihoză"), povestiri despre personaje înspăimântătoare („Frankenstein", „Mumia", „King Kong", „Vârcolacul") sau *thriller*-uri misterioase pline de suspans („Păsările").

HORSENS [horsəns], oraș în Danemarca, în extremitatea de E a pen. Iutlanda (Jylland), port la G. Horsens Fjord, la SV de Århus; 55,7 mii loc. (1996). Ind. constr. de mașini, textilă, de prelucr. a tutunului și alim. (preparate din lapte). Pescuit. Vor Frelsers Kirhe (sec. 13). Fundat (sec. 11).

HORST (< germ. {i}) s. n. Compartiment ridicat al scoarței terestre, delimitat prin falii în trepte de compartimentele mai coborâte din jur. Poate apărea la suprafață (ex. M-ții Măcinului) sau nu (ex. zona șisturilor verzi din Dobrogea centrală, delimitată de faliile Peceneaga-Camena la N și Capidava-Canara la S).

HORTA, Victor (1861–1947), arhitect și decorator belgian. Principalul creator (alături de Van del Velde) al stilului *Art Nouveau* și precursor al funcționalismului. Construcții în manieră dinamică (Casa Poporului, Palatul Artelor Frumoase și casa Tassel din Bruxelles, clădiri de locuit și de utilitate publică, magazine, în Belgia și Germania).

HORTATIV, -Ă (< lat. *hortativus*) adj. (Despre forme verbale, propoziții) Care exprimă un îndemn.

HORTENSIE (< fr. {i}; {s} *Hortense [Lepante]*) s. f. Arbust decorativ, înalt de 60–150 cm, cu inflorescență globuloasă, flori roz și albastre *(Hydrangea macrophylla)*. Originar din Extremul Orient, este cultivat la noi în parcuri și grădini.

HORTHY DE NAGYBÁNYA Miklós (1868–1957), amiral și om politic ungur. Regent al Ungariei (1920–1944). A promovat o politică de strânsă colaborare cu Italia și Germania. Înlăturat, din ordinul lui Hitler, când a anunțat intenția de a se desprinde de Germania și de a încheia armistițiu. Din 1949, a trăit în Portugalia.

Horst

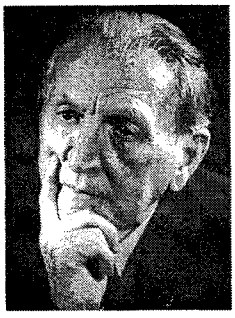

Nicolae Hortolomei

Iuliu Hossu

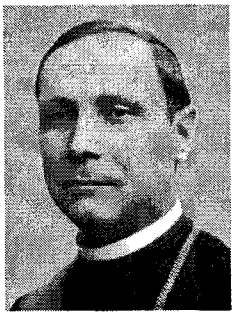

HORTICOL, -Ă (< fr.; lat. *hortus* „grădină" + *colere* „a cultiva") adj. Care ţine de horticultură, care este în legătură cu profesiunea de horticultor.

HORTICULTOR, -OARE (< fr.) s. m. şi f. Persoană care se ocupă cu horticultura.

HORTICULTURĂ (< fr. {i}; {s} lat. *hortus* „grădină" + *cultura* „cultivare") s. f. Ştiinţă a agronomiei care cuprinde: pomicultura, legumicultura, floricultura şi arhitectura peisageră, viticultura.

HORTOLOMEI, Nicolae (1885–1961, n. Huşi), chirurg şi urolog român. Acad. (1948), prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Ministru al Sănătăţii (1939–1940). A efectuat cercetări experimentale asupra dinamicii normale şi patologice a căilor urinare şi a perfecţionat tehnicile intervenţiilor operatorii pe tubul digestiv, rinichi, organele genito-urinare, glandele endocrine, sistemul nervos vegetativ. Promotor, în România (după 1950), al chirurgiei cordului şi a vaselor mari. A creat o valoroasă şcoală chirurgicală la Iaşi şi Bucureşti.

Horus

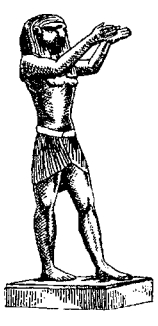

HORUS (în mitologia egipteană), zeul Cerului; a devenit mai târziu zeu solar, iar apoi Soarele însuşi, ca fenomen cosmic. Protector personal al faraonului, se confundă uneori cu acesta. Fiul zeului Osiris şi al zeiţei Isis. Moştenitorul legitim al Pământului, de care este însă deposedat prin uciderea tatălui său de către Set (fratele acestuia). **H.** l-a înfrânt în luptă pe Set, răzbunând astfel moartea părintelui său. Reprezentat ca un şoim sau ca un om cu cap de şoim.

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L'~, oraş în NE Spaniei (Catalonia), la S de Barcelona; 262,5 mii loc. (1995). Ind. siderurgică, chimică şi textilă. Institut agricol.

HOSSU, Iuliu (1885–1970, n. Milaşu Mare, jud. Bistriţa-Năsăud), prelat unit român. Episcop la Gherla (din 1917) şi Cluj—Gherla (1930–1948). M. de onoare al Acad. Române (1945). Unul dintre organizatorii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia (1 dec. 1918), a condus delegaţia care a prezentat regelui Ferdinand I documentul prin care se declara unirea Transilvaniei cu România. Membru fondator al organizaţiei ASTRA. Ca episcop şi senator, a desfăşurat atât o susţinută activitate de construcţie a unor aşezăminte bisericeşti, cât şi una cultural-tipografică. În timpul ocupaţiei horthyste, ca administrator apostolic al eparhiei de Oradea, a condamnat masacrele săvârşite de autorităţile maghiare împotriva românilor. Arestat şi deţinut pentru convingerile sale religioase (1948–1955), apoi cu domiciliu obligatoriu (la mănăstirile Curtea de Argeş, Ciorogârla şi Căldăruşani). Promovat (1969) cardinal *in pectore* de către papa Paul VI.

HOSTIE (< fr., lat.) s. f. (BIS.) Pâine nedospită (azimă), folosită de catolici la împărtăşanie.

HO ŞI MIN 1. (pseud. lui *Nguyen That Thành*) (1890–1969), om politic comunist vietnamez. Preşedinte al C.C. al Partidului Celor ce Muncesc din Vietnam (1951–1969), preşedinte al R.D. Vietnam (1945–1969). Unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Indochina (1930) şi al Ligii pentru Independenţa Vietnamului (Viet Min, 1941). Prim-min. al R.D. Vietnam (1946–1955). A condus lupta de eliberare a ţării de sub stăpânirea colonială franceză (1946–1954) şi împotriva regimului de la Saigon, aliat al S.U.A. (1959–1969). **2.** Oraş în Vietnam, port pe fl. Saigon; 3,9 mil. loc.

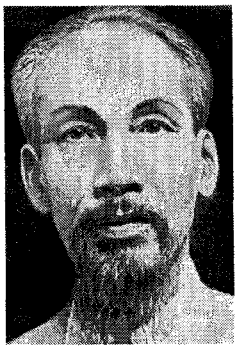

Ho Şi Min (1)

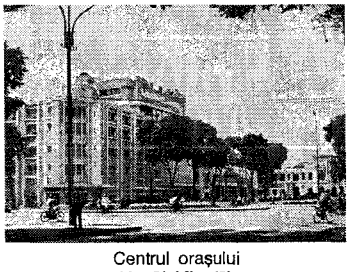

Centrul oraşului

Ho Şi Min (2)

Marea Pagodă

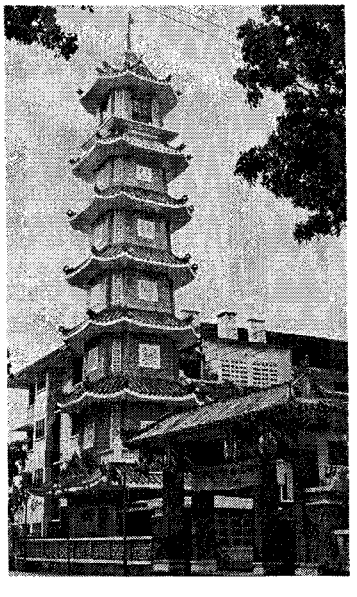

(1989). Nod de comunicații. Aeroportul „Tan Son Nhut". Centru comercial și ind.; constr. navale, fabrici de biciclete, cauciuc și săpun, ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului și alim. (decorticarea orezului). Universitate. Muzee. Teatre. Marea Pagodă (sec. 19). Menționat în sec. 17. Întemeiat în 1778, sub denumirea de Saigon. Ocupat de francezi în 1859, a devenit, în 1867, capitala *Cochinchinei*; în 1940, a fost ocupat de japonezi. În aug. 1945, aici a avut loc o puternică mișcare anticolonialistă. Reședință a autorităților sud-vietnameze (1945–1975). Cucerit, în 1975, de Armata de Eliberare Națională a R.D. Vietnam, a devenit capitala Republicii Vietnamul de Sud. După reunificarea întregului Vietnam, a adoptat actuala denumire (1976).

HOT (cuv. engl. „fierbinte") adj. (Despre modul de execuție propriu jazului anilor 1926–1930) Caracterizat printr-o expresie vibrantă, tensionată și prin exuberanță.

HOTAR (< magh.) s. n. **1.** Frontieră, graniță. **2.** Linie despărțitoare între două proprietăți. **3.** Fig. Limită, margine. **4.** Moșie, proprietate; *p. ext.* regiune, țară.

HOTARELE, com. în jud. Giurgiu, în lunca Argeșului; 9 152 loc. (1998). Casa lui Udriște Năsturel (sec. 17, azi muzeu; modificată în 1833 și restaurată în 1956–1959), biserica Sf. Voievozi (1643–1644, refăcută în 1833), ctitorie a Doamnei Elina, soția lui Matei Basarab, și conacul Stolojan (1900).

HOTARNIC, -Ă (< *hotar*) adj. (Înv.) Care se referă la hotarele unei moșii. ✧ *Inginer h.* = agronom care se ocupă cu măsurarea proprietăților funciare.

HOTĂ (< fr.) s. f. Construcție de zid, de metal etc. așezată deasupra unei surse de substanțe nocive gazoase pentru a le colecta și elimina printr-un coș sau canal de ventilație. ✦ Aparat electrocasnic, prevăzut cu filtre pentru a absorbi aburul și mirosurile.

Hotă țărănească

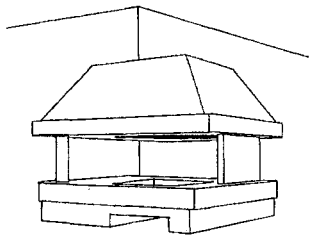

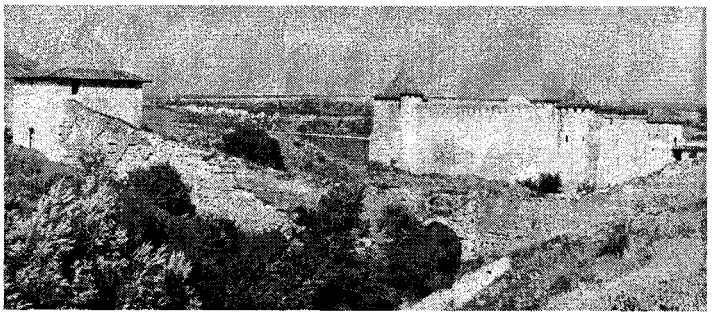

Cetatea Hotin

HOTĂRÂRE (< *hotărî*) s. f. **1.** Faptul de a (se) hotărî; ceea ce hotărăște cineva; decizie. ✦ Fermitate în conduita, în atitudinea cuiva. **2.** (DR.) Denumire generică dată actului unui organ colegial de stat sau de partid, în urma unor dezbateri și în cadrul competenței lor legale. ✧ *H. judecătorească* = act al unei instanțe judecătorești dat în soluționarea unui litigiu. *H. definitivă* = h. judecătorească împotriva căreia nu mai există căi ordinare de atac (apel sau recurs).

HOTĂRÂT, -Ă (< *hotărî*) adj. **1.** Care a luat o hotărâre, decis; *p. ext.* care nu șovăie, ferm. **2.** Decretat, stabilit, fixat. **3.** (Și adverbial) Precis, categoric, indiscutabil. **4.** (GRAM.) *Articol h.* = articol care arată că obiectul denumit de substantivul pe care îl determină este cunoscut de vorbitor sau individualizat; articol *definit*.

HOTĂRÂTOR, -OARE (< *hotărî*) adj. Care hotărăște sau care poate să determine luarea unei hotărâri; determinant, decisiv.

HOTĂRÎ (< *hotar*) vb. IV **1.** Tranz. și refl. A lua sau a face să ia o hotărâre; a (se) decide. **2.** Tranz. A dispune, a decreta; a stabili; a fixa (o dată, un termen etc.).

HOTĂRNICI (< *hotarnic*) vb. IV tranz. A fixa hotarele unui teritoriu; a delimita.

HOT DOG (expr. engl. „câine fierbinte") Crenvurșt fiert, pus într-un corn fierbinte și servit cu muștar (și alte ingrediente).

HOTEL (< fr.) s. n. Clădire cu mai multe camere sau apartamente mobilate, care se închiriază, de obicei, cu ziua. Sunt clasificate pe o scară valorică de la 1 la 5 stele, în funcție de gradul de confort și serviciile oferite.

HOTELIER, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (Rar) Persoană care administrează un hotel; proprietar al unui hotel. **2.** Adj. Care aparține hotelurilor, privitor la hoteluri.

HOTENTOȚI (< fr. {i}) s. m. pl. Popor din familia de limbi hotentotă-boșimană, răspândit în vechime în Africa de Est și de Sud. Azi, triburi de **h.** trăiesc în rezervații pe terit. Republicii Africa de Sud; (și la sg.) persoană care aparține acestui popor.

HOTIN, oraș în SV Ucrainei, pe Nistru; c. 12 mii loc. Covoare. Brânzeturi. Combinat de vinificație. Prima mențiune documentară datează din 15 febr. 1310; atestat ca punct vamal (6 oct. 1408). În 1715, când **H.** devine raia turcească, aici se zidește o moschee. Prin Pacea de la București (1812), **H.,** împreună cu Basarabia, a fost anexat de Rusia. În 1918, orașul, împreună cu Basarabia, s-a unit cu România, iar în 1940 a fost reanexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), **H.** a fost reocupat de trupele sovietice (1944). — **Cetatea H.,** construită în timpul domnului Moldovei Alexandru cel Bun, cu ajutorul marelui duce al Lituaniei Vitold, a fost amplificată și înfrumusețată de Ștefan cel Mare și Petru Rareș. A avut un rol important în războaiele turco-polone (sec. 17) și ruso-turce (sec. 18–19). Restaurată în deceniul 7 al sec. 20. Biserică catolică (ante 1345); paraclisul cetății a fost zidit din porunca lui Ștefan cel Mare (sec. 15); biserica armenească (ante 1551, reclădită în 1801); biserica ortodoxă Înălțarea Domnului (1810).

HOTNOG (< magh.) s. m. (În sec. 16–17, în Moldova) Comandant a peste 100 de soldați; sutaș[2]. În sec. 17 s-a numit și *iuzbașă*.

HÖTZENDORF v. **Conrad von Hötzendorf.**

HOȚ, HOAȚĂ s. m. și f. Persoană care fură. ✦ (Fam. și adj.) Viclean; șiret, șmecher.

HOȚIE (< *hoț*) s. f. Faptul de a fura; furt. ✦ Tâlhărie. ✦ Fraudă.

HOUDINI [hu:dini], **Harry** (1874–1926), magician american de origine maghiară. Unul dintre cei mai mari iluziniști ai epocii sale; și-a uimit contemporanii prin abilitatea prezentării numerelor. Fondatorul unei celebre companii de circ, care i-a purtat numele.

HOUDON [udõ], **Jean Antoine** (1741–1828), sculptor francez. Exponent al stilului rococo („Diana"); portrete remarcabile prin eleganța expresiei și subtilitatea psihologică („Diderot", „J.-J. Rousseau", „D'Alembert", „Voltaire", „Washington", „Franklin").

HOUDRY [udri], **Eugène** (1892–1962), inginer chimist francez. A elaborat procedeul de cracare catalitică a hidrocarburilor conținute în fracțiunile petroliere (din 1936, a început producerea comercială a benzinei). Cercetări legate de obținerea catalitică a cauciucului sintetic.

Jean Antoine Houdon:
„Diana"

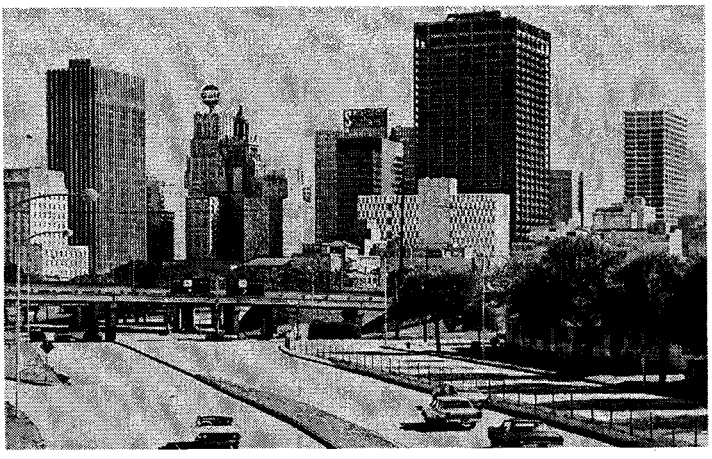

Houston. Centrul orașului

HOUGH [hɒf], **Frederic-Leon** (1915–1993), pomicultor american. Prof. la Univ. Rutgers din New Jersey. Cercetări în domeniul geneticii și ameliorării plantelor pomicole (a creat primele soiuri de măr cu rezistență genetică la boli). M. de onoare al Acad. Române (1992).

HOUNSFIELD [haunzfi:ld], **Sir Godfrey Newbold** (n. 1919), inginer britanic. Inventator al sistemului *EMI-Scanner* în tomografia axială computerizată, pentru examenul radiologic (în special al creierului). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1979), împreună cu A.M. Cormack.

HOUPHOUËT-BOIGNY [ufuę-boaŋi], **Félix** (1905–1993), om politic din Côte d'Ivoire. Fondator (1945), președinte și, ulterior, președinte de onoare al Partidului Democratic. Președinte al Republicii și șef al guvernului (1960–1993).

HOUSSAY [usai], **Bernardo Alberto** (1887–1971), medic argentinian. Prof. univ. la Buenos Aires, Montevideo, Bogotá, Lima. Contribuții la studiul glandelor endocrine (hipofiza, tiroida, paratiroida). A demonstrat importanța secreției lobului anterior al hipofizei în declanșarea diabetului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1947), împreună cu soții Cari F. și Gerty T. Cori.

HOUSTON [hyustən], oraș în S S.U.A. (Texas), port pe canalul navigabil H., la 84 km de G. Mexic; 1,7 mil. loc. (1994). Aeroport. Important centru comercial și financiar. Ind. de prelucr. și chimizare a petrolului și a gazelor naturale. Siderurgie, constr. de utilaj petrolier și de echipament electronic; șantiere navale. Prelucr. bumbacului și a cărnii. Poligrafie. Însemnat centru cultural (patru universități; teatru, muzeu de artă etc.). Centru de cercetări spațiale. Astrodrom. Fundat în 1836. Capitala Texasului (1837–1839 și 1842–1845).

HOUSTON, Whitney (n. 1963), cântăreață americană de culoare. A debutat (1984) cu cântecul „Hold Me" (în duet cu Teddy Pendergrass). Vocea amplă, inconfundabilă, i-a asigurat o evoluție rapidă. Concerte de mare succes în America și în unele țări din Europa și Africa, fiind cântăreața cu cele mai multe discuri vândute (peste 40 milioane de albume), dintre care: „Whitney Houston", „I'm Your Baby Tonight". Filme: „Bodyguardul", „Dragoste de înger".

HOVERCRAFT [hovəkra:ft] (cuv. engl.) subst. v. **aeroglisor**.

HOWARD [hauəd], **Leslie** (pseud. lui *László Stainer*) (1893–1943), actor și regizor de film britanic. Reprezintă tipul

Leslie Howard

gentlemanului perfect, îmbinare de romantism și incisivitate intelectuală („Pădurea împietrită", „Romeo și Julieta", „Pygmalion", „Pe aripile vântului", „Intermezzo", „Paralela 49").

HOWELL [hauəl], **William Henry** (1860–1945), fiziolog american. Cercetări în domeniul hematologiei; a elaborat tehnica de măsurare a timpului de coagulare a sângelui.

HOWELLS [hauəlz], **William Dean** (1837–1920), scriitor și editor american. Reprezentant de seamă al realismului în literatura americană. A editat „Atlantic Monthly". Autor a peste 100 de volume de proză, dramaturgie, poezie, critică, însemnări de călătorie, biografii și memorii („Ascensiunea lui Silas Lapham", „O întâlnire întâmplătoare", „Vară târzie", „Un călător din Altruria"). Unul dintre primii analiști ai stilului literar („Critică și proză literară"). A exercitat o puternică influență asupra scriitorilor generației sale (Stephen Crane, Mark Twain).

HOWLAND, JARVIS și BAKER [haulənd, ja:vəs și beikə], grup de insule coraligene în Pacificul Central, lângă Ecuator, la SV de arh. Hawaii: 13,1 km^2 (Howland 2,6 km^2, Jarvis 7,7 km^2, Baker 2,8 km^2). Aeroport. Depozite de guano. Aparțin S.U.A. (din 1936).

HOWLIN [haulin] **Wolf** (pe numele adevărat *Chester Arthur Burnett*) (1910–1976), chitarist și cântăreț american de blues. Reprezentant al blues-ului electric din Chicago. Unul dintre interpreții cei mai fascinanți ai genului. Impresionantă carieră de înregistrări. Practică un amalgam al mai multor stiluri de blues („Moanin' at Midnight". „How Many More Years"). Rivalul lui *Muddy Waters*.

HOWRAH [haurə], oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), port pe brațul Hooghly al deltei Gangelui, la V de Calcutta; 950,4 mii loc. (1991). Nod de c.f. Laminate, acumulatori, produse chimice, reparații de utilaj rulant. Ind. sticlei, textilă (iută, bumbac), a lemnului și alim. (uleiuri, morărit, orez). Grădină botanică la Sibpur (1786).

HOXHA [hɔdza] **(HODJA), Enver** (1908–1985), om politic comunist albanez. Secretar general (1943–1954) și prim-secretar al C.C. (1954–1985) al Partidului Muncii din Albania (până în 1948, Partidul Comunist Albanez). Președinte al Consiliului de Miniștri (1944–1954). A condus țara în mod dictatorial, promovând, până în 1961,

Hradec Králové. Vechiul centru

apropierea de U.R.S.S., apoi de China (până în 1978).

HOYERSWERDA [hojərzverdə], oraș în extremitatea de E a Germaniei (Saxonia), pe râul Elsterul Negru; 62,4 mii loc. (1992). Combinatul de înnobilare a lignitului „Schwarze Pumpe". Termocentrale. Cocserie. Fabrici de brichetare și de gazeificare sub presiune. Menționat documentar în 1268.

HOYLE [hoil], **Sir Fred** (n. 1915), astrofizician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Lucrări privind vârsta și evoluția stelelor. A contribuit la formularea unei teorii cosmologice (ulterior abandonată) care presupunea Universul staționar prin crearea continuă de materie. Pionier al astrofizicii nucleare. Romane de science-fiction.

HOYSALA, dinastie care a domnit în S Indiei actuale (1006–1346). Statul condus de **H.**, cu capitala la Dōrasamudra (azi Halebid), a atins apogeul puterii politice și de expansiune teritorială în timpul lui Ballala II (1173–1220). Celebră prin crearea

Hrană. Hrana-vacii

unui stil specific în arhitectura unor temple hinduse, cu sculpturi rafinate, care se află în numeroase localități ale statului Mysore.

HRABAL, Bohumil (1914–1997), scriitor ceh. Povestiri cu caracter ironic, construite pe juxtapunerea mai multor limbaje („Lecția de dans pentru adulți", „Vând o casă în care nu mai vreau să trăiesc"). Romane suprarealiste („O singurătate prea zgomotoasă", „L-am servit pe regele Angliei", „Nopțile în casă", „Noduri la batistă"). Memorii.

HRABAN MAURUL v. **Rabanus Maurus**.

HRADEC KRÁLOVÉ [hradets kralove], oraș în partea de N a Cehiei, pe fl. Labe (Elba); 100,5 mii loc. (1996). Nod de comunicații. Centru comercial. Ind. constr. de mașini, chimică, de prelucr. a lemnului și alim. Catedrală gotică (1307), biserică în stil baroc (1654–1666), Colegiul iezuiților (1671). Cunoscut și sub numele de *Königgrätz*.

HRAM (< sl.) s. n. Patronul unei biserici; *p. ext.* sărbătorirea patronului unei biserici.

HRANĂ (< sl.) s. f. Tot ceea ce servește la nutriția omului, a animalelor sau a plantelor. ✧ *Hrana-vacii* = plantă erbacee de nutreț din familia cariofilaceelor, cu tulpina păroasă, frunze opuse, liniare și flori mici, albe *(Spergula arvenis)*. Crește prin locuri nisipoase și pe câmpuri.

HRĂNI (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A mânca sau a da cuiva să mănânce; a (se) alimenta, a (se) nutri. ✦ Tranz. Fig. A întreține (o stare sufletească), a cultiva (o idee, un sentiment).

HRĂNITOR, -OARE (< *hrăni*) adj. Care hrănește; nutritiv.

HRĂPĂREȚ, -EAȚĂ (< *hrăpi*, reg. „răpi") adj. Lacom de avere, de câștig etc.; rapace.

HRDLIČKA [hərdliʧka], **Aleš** (1869–1943), antropolog american, originar din Cehia. Curator (1910–1942) al Muzeului Național de Științele Naturii din Washington D.C. Fondator și editor al „Jurnalului american de antropologie fizică". A elaborat teoria originii asiatice a indienilor americani („Antropologie fizică", „Vechii americani").

HREAN (< sl.) s. m. Plantă legumicolă perenă din familia cruciferelor, cu tulpina subterană (rizom), cilindrică, groasă, lungă de 15–20 cm, albă în interior *(Armoracia rusticana)*. Se culti-

vă pentru rizomi, folosiți drept condiment sau în industria farmaceutică.

HRIB (< ucr.) s. m. Ciupercă comestibilă din familia poliporaceelor, cu pălăria brun-gălbuie și piciorul umflat *(Boletus edulis)*. Crește prin păduri. Sin. *mânătarcă*.

HRISANIDE, Alexandru (n. 1936, Brăila), compozitor și pianist român. Stabilit în Olanda (1974). Studii la București (cu Florica Musicescu și Mihail Jora) și la Paris (cu Nadia Boulanger). Prof. univ. la Amsterdam și Tilburg. Muzică simfonică („Omagiu lui Euripide", „Ro", „Sonete" — concert pentru clavecin și orchestră), piese camerale. Promotor al muzicii moderne, inclusiv al celei românești.

HRISOSTOM, Ioan v. **Ioan Hrisostom**.

HRISOV (< ngr.) s. n. (În Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) Act emis de cancelaria domnească prin care domnul (împreună cu Sfatul domnesc) acorda sau confirma cuiva anumite privilegii; ispisoc.

HRISOVERGHI, Alexandru (1811—1837, n. Iași), poet român. Adept al romantismului, rămâne însă dependent de formele greoaie ale liricii sec. 18 (oda „Ruinelor cetății Neamțu"). Traduceri din Hugo, A. Chénier, Schiller.

HRISTEA, Theodor (n. 1930, Drănic, jud. Dolj), lingvist român. Prof. univ. la București, Praga, Seattle, Boston, Rochester, Lyon și Saint-Étienne. Contribuții în domeniul vocabularului, etimologiei și frazeologiei („Probleme de etimologie", „Sinteze de limbă română", în colab.). Susținută activitate de cultivare a limbii. Colaborator la marile lucrări lexicografice românești.

HRISTOCENTRISM s. n. Atitudine existențială creștină potrivit căreia în

Alexandru Hrisanide

centrul vieții individuale și comunitare se află Iisus Hristos.

HRISTOPOULOS, Athanasios (1772–1847), poet grec. A trăit cea mai mare parte a vieții în Țara Românească, versurile sale influențând profund poezia română de la începutul sec. 19. Lirică anacreontică, remarcabilă prin fluiditatea și simplitatea exprimării („Noul Anacreon"). Drama „Ahile"; studii lingvistice.

HRISTOS v. **Iisus Hristos**.

HRISTOV, Kiril (1875–1944), scriitor bulgar. Versuri celebrând bucuria de a trăi („Cântece și suspine", „Imnuri aurorii"); poeme epice („Fiii Balcanilor"), teatru, romane.

HRIȘCĂ (< ucr.) s. f. Plantă erbacee anuală, meliferă, cu frunze triunghiulare sau sagitat-cordate și flori mici, albe-roz sau roșii *(Fagopyrum esculentum)*. Cultivată pentru fructele sale, cu mare valoare nutritivă, folosite în alimentație.

HRON, râu în Slovacia centrală, afl. stg. al Dunării, la Štúrovo; 276 km. Izv. din masivul Tatra Mică și trece prin orașele Banská-Bystrica și Zvolen. Hidrocentrale. Plutărit. În al doilea război mondial (primăvara anului 1945), pe valea H. s-au purtat lupte grele, cu participarea armatei române.

HROTSVIT (ROSWITHA) von GANDERSHEIM (c. 935–c. 973), poetă germană. Călugăriță la mănăstirea Gandersheim. A contribuit, prin opera sa, la încercarea de creștinare a vechilor germani („Abraham", „Maria", „Faptele împăratului Otto I").

HROZNÝ, Bedřich (1879–1952), lingvist și arheolog ceh. Prof. univ. la Viena și Praga. Specialist în orientalistică. Săpături arheologice (1925) în așezarea asiriană de la Kültepe (Kanish). A descifrat textele hitite („Limba hititilor, structura și apartenența ei la familia indo-germanică").

HRUBĂ (< ucr.) s. f. **1.** Încăpere sau galerie subterană, cu pereții și tavanul de zidărie, folosită pentru depozitarea produselor (de obicei alimentare). **2.** Galerie subterană care servește ca loc de trecere. **3.** Bordei săpat în pământ.

HRUȘCIOV, Nikita Sergheevici (1894–1971), om politic sovietic. Prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. (1953–1964) și prim-min. al U.R.S.S. (1958–1964). A condus procesul de dezvăluire, parțială, a represiunii staliniste și de înlăturare a urmărilor cultului personalității lui I.V. Stalin. Unul dintre inițiatorii „dezghețului" în politica internă și externă, H. a încercat să reformeze sistemul social-politic sovietic. Acuzat de liderii conservatori ai P.C.U.S. de promovarea unei politici voluntariste (criza Berlinului din 1961 și cea a Caraibilor, din 1962), a fost înlăturat de la putere. Memorii.

HRYSIPPOS din Soloi sau din Tars v. **Chrysippos.**

Hs, simbol chimic pentru *hassium*.

HSINBYUSHIN, rege al Birmaniei (1763–1776) din dinastia Alaungpaya. A cucerit Siamul (1764–1767). În timpul domniei sale, s-a realizat, pentru prima dată, unitatea statului birman. A sprijinit traducerea a numeroase lucrări din limbile sanscrită și pali.

HSÜAN-TSANG v. **Xuan Zang**.

HSÜN-TZU v. **Xun Zi**.

HTONIAN (< gr.) adj. (În religiile antice) Epitet acordat divinităților și demonilor care au legătură cu lumea subpământeană (ex. Hades, Demetra și Persefona alcătuiau o triadă **h.**).

HUA GUOFENG [huạ kofəŋ] (n. 1920), om politic chinez. Membru al Biroului Politic al C.C. (1973–1982), președinte al C.C. (1976–1981) și președinte al Comisiei Militare a C.C.

Hrean

Nikita Sergheevici Hrușciov

(1976–1981) ale Partidului Comunist Chinez. Premier al Consiliului de Stat (guvernul) al R.P. Chineze (1976–1980).

HUAI HE, fluviu în E Chinei; 813 km. Izv. din culmea Tongbai Shan, străbate o regiune mlăştinoasă din Câmpia Chinei, azi îndiguită şi desecată, şi se varsă în Marea Galbenă. Trece prin Huainan şi Bangbu. Folosit pentru irigaţii. De-a lungul timpului şi-a schimbat de mai multe ori cursul.

HUAINAN, oraş în E Chinei (Anhui), pe râul Huaihe, la NV de Nanjing; 1,2 mil. loc. (1991). Mari expl. de huilă. Termocentrală. Constr. de utilaj minier. Ind. metalurgică, chimică (medicamente, răşini sintetice), a hârtiei şi alim.

HUALLAGA [ualaga], râu în partea centrală şi de N a statului Perú, afl. dr. al lui Marañón în Câmpia Amazonului; 1 125 km. Izv. de pe pantele estice ale Cordillierei Occidentale (Anzi), din apropiere de Cerro de Pasco. Navigabil în perioada ploilor (sept.–apr.) pe cursul inf. până la Yurimaguas (250 km).

HUAMBO, oraş în V Angolei centrale, în zona M-ţilor Serra do Chilengue, la c. 1 800 m alt.; 400 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Aeroport. Expl. de min. de fier. Ateliere feroviare. Ciment. Centru comercial (cereale, fructe, animale). Produse alim.; biciclete. Vechiul nume *Nova Lisboa* (1928–1977). Fundat de portughezi în 1912.

HUANCAYO [uaŋkaio], oraş în centrul Perú-lui, la E de Lima, pe râul Mantaro, în Cordillerei Occidentale, la 3 258 m alt.; 258,2 mii loc. (1993). Expl. de argint. Centrul unei zone agricole (grâu). Ind. textilă (lână), alim., mat. de constr. Observator pentru studierea magnetismului terestru. Universitate. Muzeu arheologic. Biserică (1617). Întemeiat în 1538.

Edwin Powell Hubble

HUANG DI („Împăratul Galben") (c. sec. 26 î.Hr.), personaj legendar chinez, venerat ca unul dintre strămoşi. Potrivit tradiţiei, era purtătorul auspiciilor elementului pământ (căruia îi corespunde centrul şi culoarea galbenă, de unde şi denumirea). Este inclus în panteonul taoist, iar scrierile care i se atribuie fac parte din *Canonul* taoist şi Tratatul de medicină internă, baza acupuncturii.

HUANG-FU MI [huaŋ-fu-mi] (215–282), medic chinez. Autor al unui „Tratat clasic de acupunctură".

HUANG HE [huaŋhə], fluviu în E Chinei; 4 845 km; supr. bazinului: 771 mii km^2. Izv. din E pod. Tibet, străbate M-ţii Kunlun, înconjură Pod. Ordos, apoi îşi sapă o vale cu aspect de canion în Podişul de Loess, străbate Câmpia Chinei şi se varsă în G. Bohai (Marea Galbenă) printr-o deltă. În cursul superior (1 172 km) are caractere montane, în cel mijlociu (2 970 km) are maluri înalte de 50–100 m, iar în cursul inferior (703 km), este îndiguit. Hidrocentrale; irigaţii. Trece prin Lanzhou, Baotou, Luoyang, Zhengzhou, Kaifeng şi Jinan. Viituri puternice în timpul ploilor musonice de vară (iul.–sept.) şi ape mici iarna (ian.–febr.) Debitul mediu la vărsare este de 1 500 m^3/s, iar debitele maxime ajung la 22 000 m^3/s. Datorită curgerii prin Podişul de Loess, apele lui sunt bogate în aluviuni (1 380 mil.t ajung anual în mare). Delta înaintează cu c. 200 m pe an. În decurs de 4 000 de ani, H. şi-a schimbat de şapte ori albia în sectorul inferior şi a distrus aproape 1 600 de diguri, producând inundaţii de multe ori catastrofale. Navigabil pe 1 600 km (până la oraşul Baotou). Din 1956, s-au întreprins ample lucrări de regularizare a cursului său. Cunoscut şi sub denumirea de *Fluviul Galben.*

HUANGSHI [huanʃi], oraş în SE Chinei (Hubei), port pe Yangzi; 457,6 mii loc. (1990). Expl. de cărbune, min. de fier şi neferoase. Metalurgie, constr. de utilaj greu, produse chimice şi alim. Ciment.

HUÁNUCO, oraş în Perú, pe stg. râului Huallaga, la 1 912 m alt., la c. 275 km NE de Lima; 86,3 mii loc. (1990). Aeroport. Centrul unei reg. agricole (trestie de zahăr, bumbac, cafea, cacao, fructe). Ind. zahărului. Universitate.Fundat în 1539 de spanioli, pe locul unei vechi aşezări incaşe.

HUARTE de SAN JUAN [uarte de san huan], **Juan** (1526–1592), filozof şi medic spaniol. Considerat precursor al „orientării profesionale". A explicat specificul fiinţei umane (puterea de cunoaştere, moralitatea) prin elemente de biologie, anatomie şi fiziologie („Examenul spiritului").

HUASCARÁN [uaskaran], vârf în N Anzilor Centrali (Perú), în Cordillera Blanca. Alt.: 6 768 m. Zăpezi veşnice.

HUA TUO (c. 190–265), medic şi chirurg chinez. A perfecţionat tehnicile chirurgicale curente, a promovat gimnastica igieno-medicală şi a propus tratamente care prefigurează homeopatia.

HUBAY [hubəi] **Jenő** (pe numele adevărat *Huber Eugen*) (1858–1937), violonist şi compozitor ungur. Carieră internaţională. Compoziţii concertante şi camerale de vioară.

HUBBLE [habl], **Edwin Powell** (1889–1953), astronom american. A lucrat la Observatorul de pe Muntele Wilson, la cel din Pasadena (California) şi la cel de pe Muntele Palomar. Cercetări asupra nebuloaselor galactice şi extragalactice; a descoperit (1929) că viteza cu care acestea se îndepărtează unele de altele este direct proporţională cu depărtarea dintre ele *(legea lui H.).* **—Telescopul spaţial H.,** telescop spaţial american, cu o deschidere de 2,4 m, cântărind 12,75 t, lansat la 25 apr. 1990 cu ajutorul navetei „Discovery". Plasat pe o orbită la distanţa de 610 km de Pământ.

HUBEI, provincie în SE Chinei, în bazinul mijlociu al fl. Yangzi (Changjiang); 187,4 mii km^2; 58,3 mii. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Wuhan.* Expl. de min. de fier, cupru, mangan şi de cărbuni. Ind. dezvoltată (metalurgie, constr. de maşini şi navale, uşoară şi alim.). Culturi irigate de bumbac. Orez, grâu, soia, tutun, arahide, batate, ceai şi susan. Creşterea animalelor. Pescuit.

HUBEL [hjubəl], **David Hunter** (n. 1926), neurofiziolog american de origine canadiană. Stabilit în S.U.A. (din 1951). Prof. univ. la Harvard. Cercetări privind instrumentarul necesar investigării de finete a creierului. În colab. cu T.N. Wiesel, a pus în evidenţă activitatea diferiţilor neuroni ai cortexului vizual şi a studiat transmiterea influxului nervos de la retină până la creier. Lucrări asupra anatomiei şi neurofiziologiei ochiului („Ochi, creier şi imagine") şi a simetriei emisferelor cerebrale. Premiul Nobel pentru fizio-

logie şi medicină (1981), împreună cu T.N. Wiesel şi R.W. Sperry.

HUBER [ũbər], **Klaus** (n. 1924), compozitor elveţian. Lucrări pentru formaţii instrumentale restrânse („O adiere de nicicând"), însoţite uneori de voce („Adresarea îngerului către suflet"), cu caracter meditativ şi pătrunse de spirit mistic.

HUBER [hụ:bər], **Nikolaus A.** (n. 1939), compozitor german. Muzică de cameră, electronică şi orchestrală. Lucrări cu tentă politică („Morgenlied"), în urma colaborării cu grupa teatrală „Dampfmaschine".

HUBER [hụ:bər], **Robert** (n. 1937), chimist german. Prof. univ. la München. Director al Institutului de biochimie „Max Planck" (din 1972). A identificat structura complecşilor proteici esenţiali în procesul fotosintezei. Premiul Nobel pentru chimie (1988), împreună cu J. Deisenhofer şi H. Michel.

HUBERMAN [hụ:bərman], **Bronisław** (1882–1947), violonist polonez. Activitate cameralĕ şi concertistică internaţională. În 1936, a emigrat în Palestina, unde a înfiinţat Orchestra Simfonică din Tel Aviv.

HUBER-PANU, Ion (1904–1974, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii în domeniul flotaţiei minereurilor; a studiat influenţa temperaturii asupra flotaţiei, efectuând primele cercetări pe plan mondial în domeniul cineticii acesteia — a definit cel dintâi viteza de flotaţie („Studiul actual al bazelor teoretice ale flotaţiei", „Un model matematic al procesului de flotaţie în maşini multicelulare").

HUBIC 1. Francisc H. (1883–1974, n. Abram, jud. Bihor), compozitor, dirijor de cor şi pedagog român. Prof. univ. la Oradea şi Blaj. Lucrări vocal-simfonice cu tematică religioasă („Liturghia Sf. Vasile cel Mare" şi „Vecernia", ambele pentru cor mixt şi orchestră). Armonizări de melodii populare pentru cor *à cappella*. Culegeri de folclor muzical. **2. Lia H.** (n. 1911, sat Paleu, jud. Bihor), cântăreaţă română. Fiica lui **H.(1)**. Roluri de soprană în opere italiene.

HUBLI-DHĂRWĂR, oraş în India (Karnataka), în M-ţii Gaţii de Vest, la V de Panaji; 648,3 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Mare piaţă agricolă. Ind. chimică, constr. de maşini, metalurgică, a piel. şi textilă (bumbac). Templul Bhavani Shankar (sec. 11).

Ion Huber-Panu

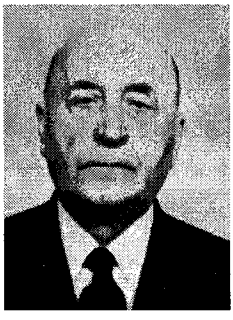

Ioan Hudiţă

Moscheea Mahadi. Municipalitate formată în 1961.

HUBLOU (< fr.) s. n. Fereastră mică, de formă circulară, care se poate închide ermetic, prevăzută în peretele unei nave sau al unui avion.

HÜBNER, Israel (sec. 17), astronom sas din Transilvania. Autor al unei teorii originale asupra structurii sistemului solar, compromis între geocentrism şi heliocentrism.

HUBSCH, Eduard (1833–1894, n. Trenčin, Slovacia), locotenent-colonel român de origine germană. Stabilit la Iaşi (1858). Inspector general al muzicilor militare (din 1867). Concertmaistru al Societăţii Filarmonice Române din Bucureşti (1868–1894). Autor al imnului regal, pe versuri de V. Alecsandri (1884).

HUCH [hu:h], **Ricarda** (1864–1947), scriitoare germană. Lirică nostalgică, nuvele, romane („Uliţa triumfului"). Scrieri istorice monumentale („Marele război"). Lucrarea sa „Răspândirea şi decadenţa romantismului" este o sinteză critică fundamentală asupra acestui curent.

HUDA LUI PĂPARĂ, peşteră în NV M-ţilor Trascău, la 567 m alt., pe versantul dr. al văii Arieş. Lungime: 2 022 m. Prezintă numeroase săli (cea mai mare fiind Sala Minunilor), cascade şi sifoane. Adăposteşte stalactite uriaşe şi depozite de cheropterit (excremente de lilieci). Temp. aerului: 10–20°C. Faună cavernicolă bogată (lilieci, păianjeni, melci, insecte etc.). Greu accesibilă.

HUDDERSFIELD [hạdəzfi:ld], oraş în partea centrală a Marii Britanii (Anglia), la SV de Leeds; 123,9 mii loc. (1981). Face parte din conurbaţia West Yorkshire. Ind. metalurgică, constr. de maşini (electrotehnică), chimică şi textilă (lână şi mătase). Biserică (sec. 12; restaurată în 1836).

HUDEŞTI, com. în jud. Botoşani; 6 373 loc. (1998). Expl. de gresii şi nisipuri. Viticultură. Parc dendrologic. Biserica Sf. Gheorghe (1803), în satul Mlenăuţi. În satul Hudeşti, atestat documentar ante 1459, se află biserica Sf. Voievozi (1759) şi curţi boiereşti (ante 1627).

HUDIŢĂ, Ioan (1896–1982, n. Bogdăneşti, jud. Suceava), istoric şi om politic român. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Membru marcant al Partidului Naţional-Ţărănesc. Ministru al Agriculturii (1944–1945). Studii şi cercetări privind istoria modernă a României („Histoire des relations diplomatiques entre la France et la principauté de Transylvanie au XVII-ème siècle", „Franţa şi Cuza Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863"). Arestat pentru convingerile sale politice. Memorii.

HUDSON [hadsn] **1. Henry H.** (c. 1550–1611), navigator şi explorator arctic englez. A condus patru expediţii în mările arctice, atingând în 1607 ins. Groenlanda şi arh. Spitsbergen şi descoperind ins. Jan Mayen, iar în 1608 arh. Novaia Zemlea. În căutarea „Pasajului de Nord-Est", a descoperit şi a explorat, în 1610 (în a treia expediţie), golful, strâmtoarea şi fluviul care-i poartă numele. **2.** Golf în NV Oc. Atlantic, pe ţărmul de N al Canadei, care se continuă în interiorul continentului cu G. James; comunică cu oceanul prin strâmtoarea cu acelaşi nume; 1,23 mii. km^2. Ad. medie: 128 m; ad. max.: 259 m. Înălţimea fluxului: 7,9 m. Îngheaţă în perioada oct.–apr. În partea sa de N se află insulele Southampton, Coats, Mansei etc., iar în SE şi S, insulele Belcher, Akimiski etc. Descoperit de fraţii Cabot (1598) şi explorat apoi de **H. (1)** ş.a. Pr. port: Churchill. **3.** Strâmtoare între pen. Labrador şi ins. Ţara lui Baffin, care uneşte apele Oc. Atlantic cu golful **H.**

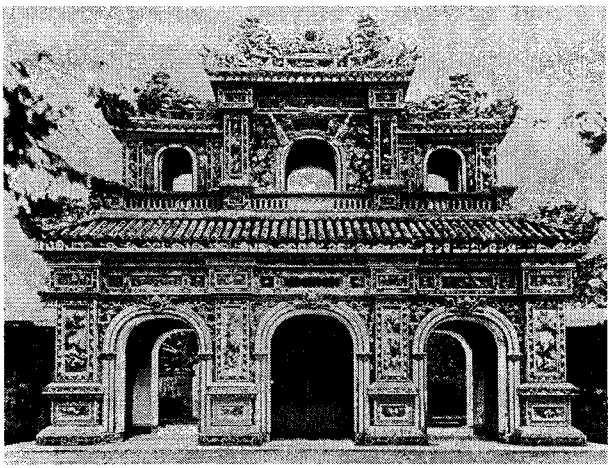

Huê. Poarta palatului imperial

Lungime: 806 km; lățime: 115–407 km. Ad.: 141–988 m. Înghează opt luni pe an. **4.** Fluviu în America de Nord (S.U.A.); 492 km. Izv. din masivul Adirondack, traversează M-ții Apalași și se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic. Explorat în 1609 de **H. (1).** Hidrocentrale. Unit prin canale cu L. Ontario și L. Champlain. Trece prin Troy, Albany, Hudson, Kingston, New York. Navigabil (240 km) în aval de Troy.

HUDSON [hadsn], **Rock** (pseud. lui *Roy Scherer, Jr.*) (1925–1985), actor american de film. Interpret al unor roluri de june-prim (datorate în special fizicului plăcut) în creații de marcă, precum: „Uriașul", „Adio, arme!", „Un taxi pentru Tobruk", „Oglinda spartă".

HUÊ, oraș în centrul Vietnamului, pe râul Song Huê, la 8 km de Marea Chinei de Sud; 260,5 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Aeroport. Piață agricolă (orez). Țesături de mătase și bumbac. Mat. de constr. și cherestea. Universitate. Întemeiat în sec. 3 î.Hr. Veche cap. a *Annam*-ului (din sec. 19), protectorat francez (1883–1949).

HUEDIN 1. Depresiune intramontană, tectono-erozivă, situată în bazinul superior al Crișului Repede, între prelungirile nordice ale M-ților Vlădeasa și Gilău. Supr.: c. 160 km^2. Relief predominant colinar și de terase. Climă răcoroasă (6–8° C media termică anuală) și precipitații bogate (700–800 mm anual). Păduri de foioase, pășuni și fânețe naturale. Creșterea animalelor. **2.** Oraș în jud. Cluj, în depresiunea cu același nume, pe Crișu Repede; 10 114 loc. (1998). Nod feroviar și rutier. Constr. de mașini, prelucr. lemnului (cherestea, mobilă, tâmplărie, butoaie); mat. de construcții; conf. și tricotaje; produse alim. Biserică reformată (prima formă, gotică, din sec. 15). Muzeu de istorie și etnografie. Situat pe vatra unei așezări dacice, **H.** apare menționat documentar în 1332 ca așezare rurală, iar din 1437 ca *oppidum*.

HUELVA [uelva], oraș în SV Spaniei (Andaluzia), în zona de vărsare a fl. Odiel și Tinto în G. Cádiz al Oc. Atlantic; 145,7 mii loc. (1995). Port fluvio-maritim. Expl. de min. de mangan, cupru și fier. Rafinărie de petrol. Metalurgie neferoasă. Constr. navale. Ind. chimică, încălț. și alim. (vinuri, ulei de măsline, conserve de pește). Monument închinat lui Columb (34 m înălțime), dezvelit în 1892. Bisericile Sf. Petru și Sf. Francisc (sec. 16).

Huedin (2). Centrul orașului

HUFELAND [hŭfəland], **Cristoph Wilhelm** (1762–1836), medic german. Lucrări de popularizare a cunoștințelor medicale și igienice („Arta de a prelungi viața omenească", tradusă în românește de Pavel Vasici, Brașov, 1844–1845).

HUFŪF (HOFUF), Al ~, oraș în Arabia Saudită, situat în reg. naturală Hasa, în apropiere de G. Persic; 98 mii loc. (1980). Centru comercial. Meșteșuguri (obiecte din aur și argint, țesături). Covoare. Ciment. Curmale. Moschee (sec. 19). La V de oază se află marele zăcământ petrolifer Ghawar.

HUGGINS [hąginz], **Charles Brenton** (1901–1997), chirurg și oncolog american. Prof. univ. la Chicago. A descoperit influența hormonilor asupra creșterii celulelor canceroase și a introdus tratamentul hormonal în diferite tipuri de cancer (mai ales al celui de prostată). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1966), împreună cu P. Rous.

HUGGINS [hąginz], **Sir William** (1824–1910), astronom britanic. Pionier în domeniul astrofizicii. A inventat spectroscopul stelar, care i-a permis să studieze compoziția chimică a stelelor (identificând prezența heliului). A constatat natura gazoasă a unor nebuloase.

HUGHENOT, -Ă (< fr.) s. m. și f (În sec. 16–18, în Franța) Protestant calvin.

HUGHES [hju:z], **David Edward** (1831–1900), fizician american de origine britanică. A inventat sistemul de telegrafie, care-i poartă numele (1855) și un microfon cu cărbune (1878).

HUGHES [hju:z], **Howard Robard** (1904–1976), om de afaceri american. Fondator al unor firme de construcții aeronautice. A proiectat avionul „Constellation". Producător de film.

HUGHES [hju:z], **Langston James** (1902–1967), scriitor american. Poeme în ritmuri sincopate („Blues-uri obosite", „Shakespeare în Harlem"); romane și povestiri protestatare („Râs printre lacrimi"); piese de teatru („Fiul risipitor").

HUGHES [hju:z], **Ted** (n. 1930), poet englez. Expresie poetică viguroasă,

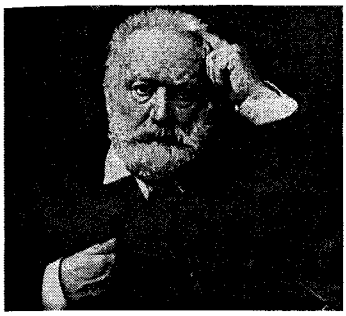

Victor-Marie Hugo

uneori de o duritate excesivă, pentru a sugera violenţa lumii naturale („Şoimul în ploaie", „Lupercal", „Wodwo", volum care reuneşte versuri şi proză).

HUGO CAPET [ügo kapę], rege al Franţei (987–996), întemeietorul dinastiei Capetingilor (987–1328). A luptat împotriva opoziţiei marilor seniori feudali din Normandia, Burgundia, Aquitania ş.a.

HUGO [ügo], **Victor-Marie** (1802–1885), scriitor francez. Teoretician al romantismului (prefaţa la drama „Cromwell"). În tinereţe partizan al monarhiei, devine ulterior susţinătorul unei democraţii liberale. Adversar al lui Napoleon III, a trăit 18 ani în exil. Versuri de factură epică, elogiind ideea de libertate a popoarelor („Orientalele") sau reconstituind, în secvenţe revelatoare, dramatice, istoria civilizaţiei umane („Legenda secolelor"); poeme satirice înfierând tirania („Pedepsele"); lirică de esenţă meditativă, exploatând sentimentul timpului („Frunze de toamnă", „Razele şi umbrele", „Contemplaţiile"). Drame istorice, întemeiate pe ideea contrastelor caracterologice şi temperamentale („Hernani", „Marion Delorme", „Regele petrece", „Ruy Blas"). Romane evocând în spirit demofil viaţa Parisului („Notre-Dame de Paris", „Mizerabilii"), aspecte ale Revoluţiei Franceze („Nouăzeci şi trei") sau lupta omului cu forţele naturii („Oamenii mării"). Opera lui H. se caracterizează prin robusteţe, elan spiritual, putere de fabulaţie, imaginaţie înflăcărată şi prin virtuozitate în mânuirea cuvântului.

Huhurez

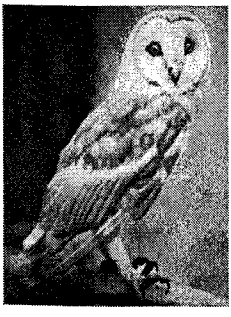

HUGUES [üg] **de Saint Victor** (1096–1141), teolog şi filozof scolastic francez. A scris tratate mistice influenţate de opera Sf. Augustin. În „Eruditio Didascalica" a distins patru feluri de ştiinţe: teoretice, practice, mecanice şi logice.

HUHEHAOTE v. **Hohhot**.

HUHUREŢ (< *huhura*, rar, „a chiui") s. m. Gen de păsări răpitoare de noapte, care scot un ţipăt caracteristic şi cuibăresc în scorburi de arbori *(Strix)*; ciuhurez. Sunt folositoare deoarece distrug rozătoarele.

HUIDOBRO, Vicente (1893–1948), poet chilian. Exponent al poeziei avangardiste, este întemeietorul creaţionismului. Versuri influenţate de Apollinaire („Pagode oculte", „Anotimpuri schimbătoare", „Altazor"); romane („Satiră sau puterea vorbelor").

HUILA, Nevado del ~, masiv vulcanic în V Columbiei, în Cordiliera Centrală a Anzilor, la NE de Popayân. Alt.: 5 750 m. Acoperit până la 4 700 m cu tufişuri xerofite (paramo); zăpezi persistente (la peste 4 700 m).

HUILĂ (< fr.) s. f. Cel mai important cărbune mineral, din categoria cărbunilor humici, rezultat prin încărbunarea vegetaţiei unor păduri uriaşe şi a unor plante acvatice. De culoare neagră-brunâ, luciu sticlos-gras, compact, cu şistozitate pronunţată, dur, sfărâmicios; conţine c. 76–90% carbon, 4–6% hidrogen, 5% oxigen + azot, 2–15% apă şi are o putere calorică de 7 000–9 000 kcal/kg. Se utilizează la fabricarea cocsului, a gazului de iluminat, a gudroanelor etc., fiind un combustibil superior.

HUINENG (638–713), lider religios chinez. Considerat al şaselea patriarh al budismului Zen (661). H. a respins conceptele şi practicile tradiţionale de meditaţie mistică. Fondator al Şcolii de Sud, care a devenit principala şcoală Zen atât în China, cât şi în Japonia.

HUITZILOPOCHTLI (în mitologia aztecă), zeul Soarelui şi al războiului, căruia i se aduceau jertfe omeneşti; patronul poporului aztec.

HUIZINGA [hǫizinha], **Johan** (1872–1945), eseist şi istoric de artă olandez. Prof. univ. la Groningen şi Leiden. Lucrări despre istoria civilizaţiei („Amurgul Evului Mediu", „Erasmus", „Homo ludens").

HULAGU, han mongol (1256–1265). Nepotul lui Genghis-Han. Fondatorul dinastiei *ilhanilor*. A luptat împotriva ismaeliţilor şi a Califatului abbasid, cucerind un vast teritoriu. În 1258, a ocupat Bagdadul, masacrând 100 000 de locuitori. A înfrânt, în 1260, la Ain Jalut, oastea mamelucilor din Egipt.

HULĂ[1] (< fr.) s. f. Mişcare ondulatorie a suprafeţei mărilor şi oceanelor care continuă şi după încetarea vântului ce a generat-o. Se manifestă sub formă de valuri paralele; la ţărm, h. este ecoul unei furtuni manifestate în larg.

HULĂ[2] (< sl.) s. f. Defăimare, ponegrire; injurie, calomnie.

HULI (< sl.) vb. IV tranz. A adresa cuiva cuvinte de ocară; a ponegri, a batjocori; a defăima, a calomnia.

HULIGAN (< rus.) s. m. Persoană care face acte de huliganism.

HULIGANISM (< *huligan*) s. n. Ultraj contra bunelor moravuri şi tulburare a liniştii publice.

HULL [hal] **(KINGSTON UPON HULL** [kiŋstən ǫpon hal]), oraş în E Marii Britanii (Anglia), port la estuarul Humber; 268,6 mii loc. (1995). Şantiere şi mecanică navală; metalurgia cositorului; hârtie; produse chimico-farmaceutice şi alim. Bază de pescuit. Export de cărbune. Universitate. Muzee. Biserică (sec. 14).

HULL [hal], **Clark Leonard** (1884–1952), psiholog american. Continuator al *behaviorismului* lui J.B. Watson. Contribuţii privind folosirea metodei ipotetico-deductive în psihologie, îndeosebi în domeniul învăţării („Principii ale behaviorismului").

HULL [hal], **Cordell** (1871–1955), om politic democrat american. Colabo-

Cordell Hull

rator apropiat al lui F.D. Roosevelt. Secretar al Departamentului de Stat (1933–1944). Unul dintre creatorii O.N.U. Premiul Nobel pentru pace (1945).

HULMEND v. **Helmand.**

HULSE [hals], **Russell A.** (n. 1950), astrofizician american. A descoperit (1974) un pulsar binar. Premiul Nobel pentru fizică (1993), împreună cu J.H. Taylor.

HULTAN s. m. v. **iepurar.**

HULUB, -Ă (< ucr.) s. m., adj. **1.** S. m. (Reg.) Porumbel. ✧ *H. de stepă* = pasăre din ordinul columbiformelor, de mărimea unui porumbel, de culoare galben-brună, cu pete sure pe spate; picioarele, acoperite cu pene, au trei degete *(Syrrhaptes paradoxus).* **2.** Adj. (Despre animale) Cu părul sur-închis sau cenușiu, amintind culoarea porumbelului sălbatic (ex. varietatea bucșană a rasei de taurine sura de stepă).

HULUBĂ (ULUBĂ) (< ucr.) s. f. Fiecare dintre cele două brațe de lemn prinse prin articulații de crucea căruței, a trăsurii etc., între care se înhamă calul.

HULUBEI, Horia (1896–1972, n. Iași), fizician român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Lucrări de spectroscopie (optică, radiații X și γ), de fizica particulelor elementare (dezintegrarea mezonilor, capcane de neutroni), de fizică nucleară (interacțiunile nucleare la energii joase și medii). Organizatorul cercetărilor românești în domeniul fizicii atomice. A publicat cursuri universitare („Chimie fizică", „Spectroscopie", „Structura materiei"). Membru al mai multor academii și societăți științifice străine.

HULUBEȘTI, com. în jud. Dâmbovița; 3 571 loc. (1998). Expl. de petrol. Pomicultură. În satul Butoiu de Jos se află mănăstirea Butoiu-Potoc (sec. 15), cu biserică reclădită în

Horia Hulubei

Mausoleul lui Humayun din Delhi

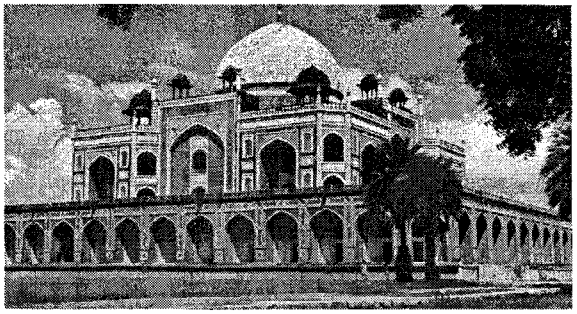

1648–1649 (renovată în 1850–1853) și bisericile Schimbarea la Față (1853) și Adormirea Maicii Domnului (1855); biserica cu dublu hram — Adormirea Maicii Domnului și Sf. Nicolae (1863–1865) și biserica Sf. Voievozi (1899), în satele Hulubești și Măgura.

HULUBIȚĂ (< *hulub*) s. f. **1.** (Reg.) Porumbiță. **2.** Denumire populară dată mai multor specii de ciuperci aparținând genului *Russula* din familia agaricaceelor. Au pălăria divers colorată, carnea albă, gust dulce-acrișor și miros plăcut. Majoritatea sunt comestibile.

HULUN v. **Hailar.**

HULUN NUR (DALAINOR, HULUNCHI), lac sărat în NE Chinei, în Pod. Bagra, la 539 m alt.; c. 1,1 mii km². Ad. max.: 9 m. În el se varsă râul Kerulen și de aici izv. râul Argun.

HULWĀN [huluan] **(HILWAN),** oraș în Egipt, pe Nil, la S de Cairo; 352,3 mii loc. (1986). Combinat metalurgic. Constr. de mașini (vagoane, automobile), ciment, țesături de mătase. Stațiune balneoclimaterică (izvoare termale). Observator astronomic. Necropolă (la 5 km S de oraș) din milen. 3–2 î.Hr.

HUMANITÉ, L' ~ [l'ümanitę], cotidian francez fondat de Jean Jaurès (1904). Organ central al Partidului Socialist, apoi (din 1920) al Partidului Comunist. Apare la Paris.

HUMAYUN, împărat al Indiei (1530–1540 și 1555–1556) din dinastia Marilor Moguli. Înfrânt de Șir Șah Ibn Hasan (1539 și 1540) și detronat. A reocupat tronul (1555) cu ajutorul șahului persan Tahmasp I și a recucerit Kandahar și Kabul.

HUMĂ (< bg.) s. f. Numele popular al argilei.

HUMBER [hambə], estuar pe coasta de E a Marii Britanii, la Marea Nordului, format de râurile Ouse și Trent. Lungime: 59 km; lățime: 1,5–13 km. Maree max.: 6,5 m. Navigabil. Porturi pr.: Huli și (Great) Grimsby.

HUMBOLDT [humbolt] **1. Wilhelm von H.** (1767–1835), filolog, lingvist, filozof, scriitor și om politic german. Întemeietorul Universității din Berlin (1810). Adept al unificării Germaniei și al unor reforme liberale (a realizat reforma învățământului în Prusia). Autor de sonete și elegii clasicizante; traduceri și comentarii critice din poeții antici. Iluminist, teoretician al progresului istoric. Unul dintre întemeietorii metodei comparativ-istorice în lingvistică. A studiat limbile malaio-polineziene, bască și chineză, problema clasificării morfologice a limbilor și legătura dintre limbă, gândire și cultură („Cu privire la diferența structurală a limbilor umane și influența ei asupra dezvoltării intelectuale a umanității"). **2. Alexander Friedrich Wilhelm Heinrich, baron von**

Wilhelm von Humboldt

Alexander von Humboldt

H. (1769–1859), naturalist, geograf și călător german. Frate cu **H. (1).** A contribuit la dezvoltarea multor ramuri ale științelor naturii și a fundamentat geografia regională ca știință. A stabilit zonalitatea pe verticală a vegetației și a introdus noțiunea de *izotermă*. Împreună cu botanistul francez A. Bonpland, a întreprins o expediție în America de Sud și Centrală (1799–1804), ale cărei rezultate, publicate în „Călătorie în regiunile echinocțiale ale Noului Continent..." (30 vol., 1807–1834), l-au consacrat ca „redescoperitorul Americii tropicale". În 1829, a întreprins o călătorie în Rusia, trecând prin M-ții Ural, Altai și Siberia Occidentală. În lucrarea sa „Kosmos" (5 voi., 1845–1862), în care a pus bazele geografiei moderne, a încercat să redea imaginea fizică a lumii, interdependența complexă a fenomenelor fizico-geografice și repartiția lor pe Glob. A contribuit la progresul meteorologiei, climatologiei, oceanografiei, glaciologiei. **H.** a fost primul care a atras atenția asupra asociațiilor vegetale, punând astfel bazele geobotanicii și fitosociologiei. **3.** Râu în SV S.U.A.; c. 600 km. Izv. din catena muntoasă **H.**, are în parte un curs subteran și se varsă în lacul cu același nume din Pod. Marelui Bazin. Irigații. Mari lacuri de acumulare. **4.** Mare ghețar de calotă în NV Groenlandei, la G. Kane; c. 114 km lungime; c. 95 km lățime max. **5. Curentul H.** v. *Perú, Curentul ~.*

HUME [hju:m], **David** (1711–1776), filozof și istoric scoțian. Reprezentant de seamă al empirismului, **H.** a făcut distincția între *impresii* (senzații, emoții și afecte), aflate nemijlocit în spiritul omului, și *idei,* imagini estompate ale impresiilor în gândire. **H.** a dezvoltat o teorie a cunoașterii întemeiată pe experiență, printr-o analiză critică a conceptului de cauzalitate. Cunoașterea relațiilor cauzale nu se produce prin operații ale intelectului, ci doar datorită impresiei interne, numită obișnuință („Cercetare asupra intelectului uman", „Tratat despre natura umană").

HUMERAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (ANAT.) Care se referă la humerus, care aparține humerusului (ex. arteră **h.**).

HUMERUS (cuv. lat.) s. n. (ANAT.) Os lung, pereche, cuprins între umăr și cot; formează scheletul brațului.

HUMIFICARE (după fr.) s. f. (PEDOL.) Proces de transformare în humus a organismelor moarte (vegetale și animale) și încorporate în sol sub acțiunea microorganismelor (bacterii, ciuperci) și a faunei din sol (insecte, viermi etc.).

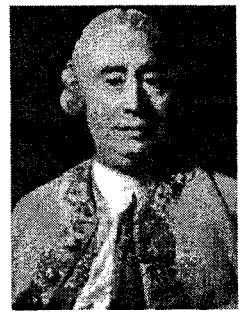

David Hume

HUMMEL, [hʊməl] **Johann Nepomuk** (1778–1837), pianist și compozitor austriac. Debut precoce. Carieră internațională. Unul dintre cei mai apreciați pianiști ai epocii sale. În compoziție, a abordat toate genurile (mai puțin simfonia). Numeroase piese pentru pian (sonate, concerte). Renumit pedagog al pianului, metoda sa având o importanță considerabilă în prima jumătate a sec. 19.

HUMOR s. n. v. **umor.**

HUMOR, Mănăstirea ~ v. **Mănăstirea Humorului.**

HUMOREȘCĂ (< fr., germ.) s. f. Miniatură muzicală instrumentală, cu un caracter glumeț, umoristic.

HUMPERDINCK [hʊmpərdiŋk], **Engelbert** (1854–1921), compozitor, critic muzical și pedagog german. Opere inspirate de stilul wagnerian („Hânsel și Gretel"), muzică simfonică, de cameră și de scenă; cântece pentru copii.

HUMPHREY [həmfri], **Doris** (1895–1958), dansatoare și coregrafă americană. Una dintre promotoarele dansului modern, fondatoare a școlii de dans „Juilliard" (1952). A folosit o tehnică bazată pe efectul provocat de mișcările bruște, constând din înclinări accentuate și reveniri rapide la starea de echilibru („Lamentația pentru Ignacio Sánchez Mejías", „Ritm frenetic"). Lucrări teoretice („Arta de a dansa").

HUMUS (< fr., lat.) s. n. Component principal al materiei organice din sol, coloid, amorf, rezultat din procesul de humificare; condiționează fertilitatea solului prin substanțele nutritive pe care le conține (carbon, oxigen, hidrogen, azot, fosfor etc.). ✧ *H. saturat* = **h.** cu reacție slab alcalină, prezent în cernoziomuri. *H. nesaturat* = **h.** cu reacție acidă, prezent în podzoluri.

HUNAN, provincie în SE Chinei, în bazinul inferior al fl. Yangzi; 210 mii km^2; 64,3 mil. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Changsha.* Expl. de antimoniu, cărbune, min. de fier, mangan, wolfram, zinc. Mari culturi de orez irigate; ceai, bumbac, tutun, fasole, trestie de zahăr; citrice; porumb, grâu. Creșterea animalelor.

HUNDERTWASSER [hʊndərvasər] (pseud. lui *Friedrich Stowasser*) (n. 1928), pictor austriac. Fondatorul curentului „transautomatist", în care inconștientul ajunge să exprime imagini eliberate de aluzii la realitatea aparentă.

HUNEDOARA 1. Depresiune intramontană, tectono-erozivă, situată în zona de contact a Carpaților Occidentali cu cei Meridionali, între prelungirile M-ților Metaliferi (la N), culoarul Orăștiei (ENE), M-ții Șureanu (ESE), depr. Hațeg (S) și M-ții Poiana Ruscăi (V). Supr.: c. 500 km^2. Relief de lunci, terase și dealuri piemontane. Climat moderat (temp. medie anuală: 9–10°C), cu precipitații bogate (700–800 mm anual). Pomicultură. Creșterea animalelor. Cunoscută și sub numele de *depr. Streiului.* Cuprinde trei compartimente: *depr. Hunedoara* propriu-zisă (în VNV), pe râul Cerna; *depr. Călan* (E), pe râul Strei și *depr. Simeria-Deva* (N), pe valea Mureșului. **2.** Municipiu în județul cu același nume, în depresiunea omonimă, la poalele de E ale M-ților Poiana Ruscăi, la 245 m alt., pe râul Cerna; 80 196 loc. (1998). Stație finală de c.f. Termocentrală (12 MW). Vechi centru siderurgic (sec. 17), în care se produc fontă, oțel, laminate de diferite dimensiuni și profile; mare uzină cocsochimică; fabrici de aglomerare a minereului, de oxigen, de var, de prefabricate din beton și produse refractare, de încălț., conf. și tricotaje din lână, prelucr. a lemnului și alim. Institut de învățământ superior cu două facultăți de inginerie, cu 662 studenți și 40 profesori (1995–1996). Teatru dramatic și de estradă. Prima mențiune documentară datează din 30 aug. 1265; ca oraș, din 1415. Centru siderurgic din sec. 17–18. Monumente: Biserica Sf. Nicolae (ridicată în 1456 pe locul uneia mai vechi, cu transformări din 1634 și picturi din 1654); castelul Huniazilor, ridicat în sec. 14 pe locul unui vechi castru roman, a fost dărui, în

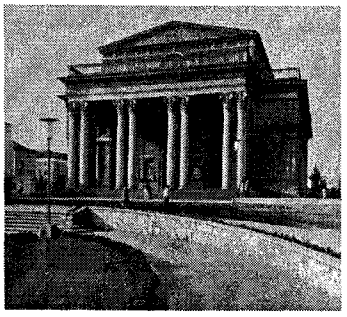

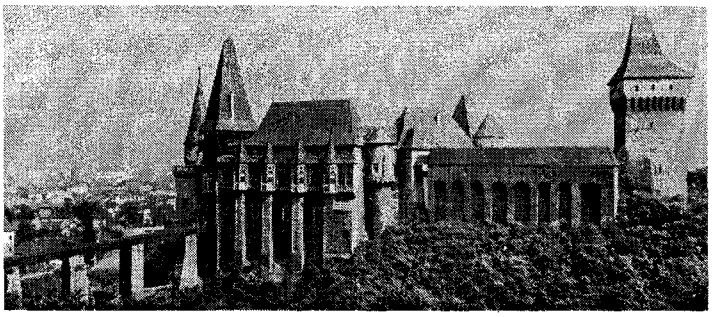

Hunedoara (2)

Teatrul

Castelul Huniazilor

1409, de către Sigismund I de Luxemburg, cneazului Voicu (tatăl lui Iancu de Hunedoara). Intrat în posesia lui Iancu de Hunedoara, castelul a fost mărit şi amenajat (1440–1453) atât pentru locuit, cât şi în scopuri militare, fiind transformat (în 1446) în stil gotic. Această somptuoasă reşedinţă nobiliară era prevăzută cu săli de recepţie (Sala Dietei, Sala Cavalerilor), cu o capelă şi cu apartamente de locuit. Aripa construită mai târziu de Matia Corvin, în stilul Renaşterii, are *loggia* pictată cu imagini din viaţa nobiliară. Ample lucrări de transformare (1618–1623) şi de restaurare (1965–1970, 1993–1995). Azi muzeu cuprinzând colecţii de arheologie şi etnografie; biserica Schimbarea la Faţă (sec. 18), catedrala Sf. Împăraţi Constantin şi Elena (sec. 19). Declarat municipiu în 1968. **3.** Judeţ în partea central-vestică a României, pe cursul inf. al Mureşului; 7 063 km^2 (2,96% din supr. ţării); 536 165 loc. (1998), din care 76,1% în mediul urban; densitatea: 75,9 loc./km^2. Reşed.: municipiul *Deva*. Oraşe: Aninoasa, Brad (municipiu), Călan, Haţeg, Hunedoara (municipiu), Lupeni, Orăştie (municipiu), Petrila, Petroşani (municipiu), Simeria, Uricani, Vulcan. Comune: 56. *Relief* accidentat, predominant muntos (68% din supr. jud.). Jud. este înconjurat de M-ţii Şureanu, Parâng, Vâlcan, Retezat, Ţarcu (în SE, S şi SV), cu alt. ce depăşesc frecvent 2 000 m (alt. max.: Parângu Mare, 2 519 m), de M-ţii Poiana Ruscăi (în V), Metaliferi şi Bihor (în N). În partea centrală a jud. se desfăşoară, de-a lungul Mureşului, un larg culoar depresionar (între Deva şi Orăştie), iar în cea sudică se află depr. Haţeg-Pui, mai joasă, cu şesuri de luncă şi terase, legată, prin pasul Merişor (759 m alt.), cu depr. Petroşani (în SE), mai înaltă şi deluroasă. *Climă* temperat-continentală, cu unele diferenţieri marcate de etajarea formelor de relief (temp. medie anuală variază între 10°C pe valea Mureşului şi –2°C în M-ţii Parâng); precipitaţiile atmosferice sunt repartizate neuniform, cantitatea medie anuală oscilând între 530 mm în zonele depresionare şi 1 400 mm în reg. montane înalte. Vânturi predominante dinspre V şi NV. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin cursul mijlociu şi inf. al Mureşului, care traversează, de la E la V, partea central-nordică a jud., colectând cea mai mare parte a râurilor mai mici (Strei, Cerna, Geoagiu, Orăştie, Dobra ş.a.), precum şi prin cursurile superioare ale Crişului Alb (în NNV) şi Jiului (în SE). Numeroase lacuri alpine, de origine glaciară (peste 80; cel mai mare fiind Bucura, 10,8 ha, iar cel mai adânc Zănoaga, 29 m). *Resurse naturale:* huilă (Lupeni, Uricani, Vulcan, Aninoasa, Petrila, Petroşani, Lonea, Livezeni ş.a.), cărbune brun (Ţebea, Mesteacăn), minereu de fier (Teliucu Inferior, Ghelari, Vadu Dobrii, Poiana lui Filimon, Răchitova, Vaduri, Bătrâna, Poieni), zăcăminte auro-argentifere (Brad, Săcărâmb, Musariu, Certeju de Sus, Băiţa, Gura Barza), pirite cuprifere (Ciungani, Căzăneşti, Almăşel, Almaş-Sălişte), minereuri de plumb şi zinc (Muncelu Mic, Băiţa), de cinabru (Voia) şi de mangan (Baru); expl. de bauxită (Pui, Ohaba-Ponor), gips (Brad), talc (Cerişor, Lelese), calcar (Bănişa, Crăciuneasa), bazalt (Brănişca, Birtiu), marmură (Alun), travertin (Banpotoc, Cărpiniş), bentonit (Gurasada, Vica, Tătăreşti); izvoare cu ape minerale (Boholt, Chimindia) şi termale (Geoagiu-Băi, Vaţa de Jos, Călan); păduri (312 766 ha, 1996, locul 3 pe ţară după jud. Suceava şi Caraş-Severin) etc. *Economia*: jud. **H.** are o industrie diversificată, fiind una dintre principalele baze metalurgice ale ţării, cu centre la Hunedoara şi Călan (fontă, oţel şi laminate de diferite profile, locul 2 pe ţară, după jud. Galaţi). Alte ramuri industriale: ind. de extracţie a cărbunelui (bazinul carbonifer din Valea Jiului), ind. constr. de maşini (utilaje miniere la Petroşani, Crişcior), piese de schimb, bunuri de larg consum etc., ind. energiei electrice şi termice (termocentralele de la Mintia, 860 MW, Paroşeni, 600 MW ş.a.), cocsochimică (Hunedoara, Călan), mat. de constr. (Deva, Hunedoara, Simeria, Petroşani, Baru, Vaţa ş.a.), de expl. şi prelucr. a lemnului (Petroşani, Haţeg, Orăştie, Baia de Criş, Petrila, Dobra, Brad, Simeria ş.a.), chimică (Lupeni, Orăştie), producătoare de fibre artificiale, şi de prelucr. a maselor plastice, ind. piel., blănăriei şi încălţ. (Orăştie, Hunedoara), alim. (Deva, Simeria, Hunedoara, Haţeg, Petroşani ş.a.). *Agricultura* dispune de 348 266 ha teren agricol (1996), din care 88 895 ha arabil, 254 997 ha păşuni şi fâneţe naturale, 4 032 ha livezi şi pepiniere pomicole ş.a. Terenurile arabile sunt cultivate cu porumb (23 976 ha, 1996), grâu şi secară (20 872 ha), plante de nutreţ (19 451 ha), cartofi (7 674 ha), plante textile ş.a. Pomicultură (pruni şi meri), în depr. Ţara Haţegului, formând bazine pomicole în arealul localit. Haţeg, Orăştie, Geoagiu, Veţel, Dobra ş.a. În 1997, în jud. **H.** existau 77 mii bovine (predominant din rasele Bălţata românească şi Pinzgau), 91 mii porcine, 167 mii ovine, 10 mii caprine, 12 mii cabaline; aviculturâ (1 482 mii capete); apicultură (15 mii familii albine). Peste 80% din numărul crescătorilor de animale aparţin sectorului privat. *Căi de comunicaţie* (1997): 339 km căi ferate (223 km electrificate), 1 972 km drumuri publice (634 km modernizate). *Unităţi de învăţământ, cultură şi artă* (1996/1997): 266 grădiniţe de copii, 435 şcoli generale, 32 licee, trei institute de învăţământ supe-

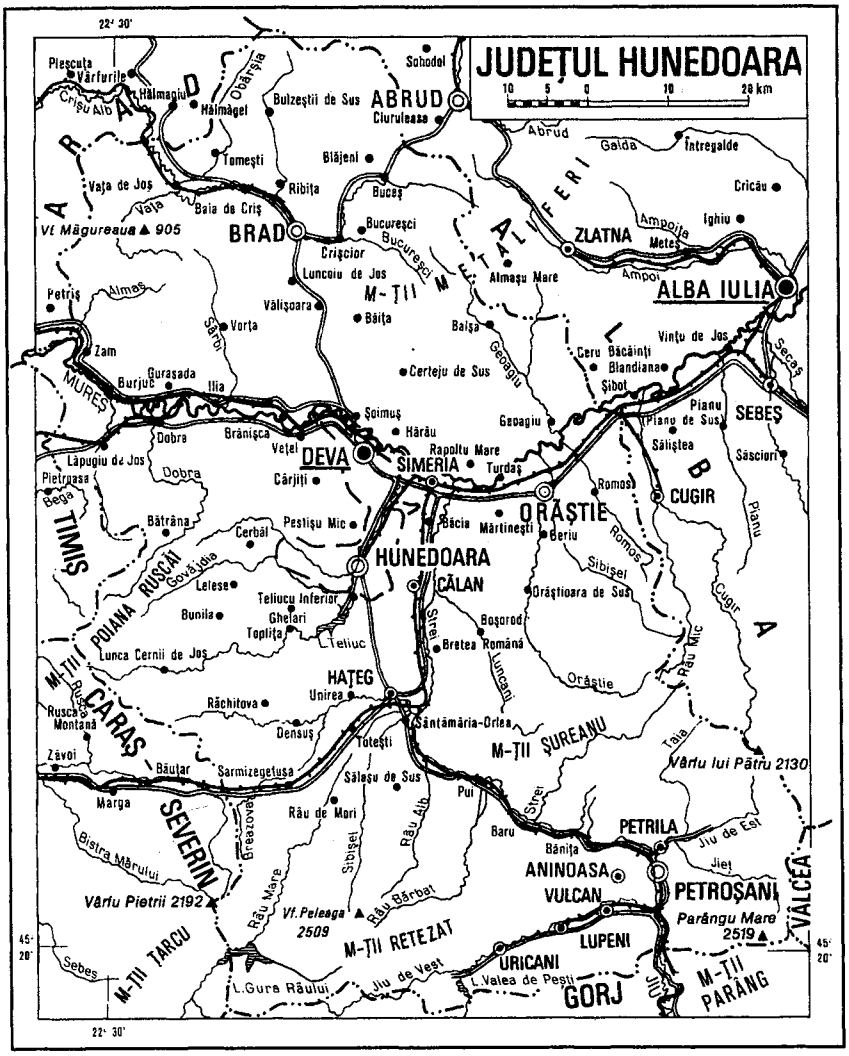

rior (la Petroşani, Hunedoara şi Deva), 358 biblioteci, cu 3 305 000 volume, 16 cinematografe, numeroase muzee şi case memoriale, trei teatre ş.a. *Turism.* Obiective turistice: Cetatea Devei, construită la mijlocul sec. 13 pe dealul ce domină municipiul Deva; ruinele amfiteatrului roman de la Sarmizegetusa (fosta capitală a Daciei romane, cunoscută sub numele de Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa); biserica de piatră Sf. Nicolae din Densuş (sfârşitul sec. 13), monument istoric; Castelul Huniazilor (Hunedoara); Parcul Naţional Retezat, rezervaţie naturală, cu floră, faună şi elemente de relief glaciar; parcul dendrologic din Simeria; pădurea Slivuţ, cu rezervaţia de zimbri din apropiere de Haţeg; peşterile Cioclovina, Ponor, Tecuci etc. Indicativ auto: *HD.*

HÚNGNAM v. **Hamhŭng.**

HUNI (< fr., lat.) s. m. pl. Populaţie nomadă, de neam turcic, menţionată în izvoarele chineze (sfârşitul sec. 3 î.Hr.), care, în sec. 1 î.Hr., s-a separat în două mari ramuri: *h. de sud* (rămaşi în reg. din N Chinei) şi *h. de nord,* care migrează spre V (întâi Asia Centrală), iar după distrugerea Regatului Ostrogot dintre Don şi Nistru (370/375) îşi fac apariţia în Europa. Pătrunderea violentă şi masivă în stepele nord-pontice a **h.** este considerată data tradiţională a începutului marii migraţii a popoarelor. În c. 400, **h.** s-au stabilit în Câmpia Panonică, unde şi-au organizat centrul puterii. Sub conducerea lui *Attila* („biciul lui Dumnezeu"), cel mai de seamă şef al lor, **h.** au făcut devastatoare incursiuni în Imp. Roman de Răsărit, unde ajung până la Thermopyle (441 şi 447). În 451 au invadat Galia, unde au fost înfrânţi de generalul roman Aëtius, pe *Câmpiile Catalaunice.* După moartea lui Attila (453) şi în urma înfrângerii **h.** pe râul Nedao (454), de către o co-

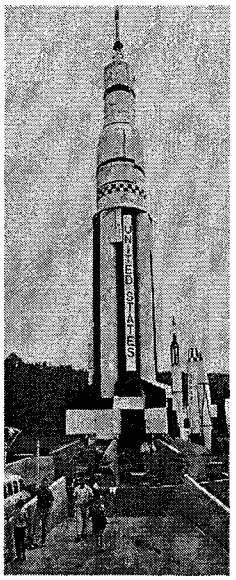

Huntsville. Rachete și echipamente spațiale

aliție a seminților germanice condusă de gepizi, vastul lor imperiu s-a destrămat.

HUNIAZI (HUNIADE), familie de cneji români din Transilvania, întemeiată de *Voicu,* tatăl lui *Iancu de Hunedoara,* care, împreună cu frații săi, a fost înnobilat, în 1409, de regele Ungariei Sigismund I de Luxemburg, primind castelul și domeniul Hunedoarei. Din această familie a făcut parte și regele Ungariei *Matia Corvin.*

HUNIE s. f. Organism torențial alcătuit doar din bazin de recepție și con de dejecție (îi lipsește canalul de scurgere), format pe maluri abrupte loessoide.

HUNSRÜCK, masiv în V Germaniei, alcătuit din șisturi cristaline, în SV Masivului Șistos Renan, pe stg. Rinului, continuat pe dr. fluviului cu masivul Taunus. Alt. medie: 500 m.; alt. max.: 818 m (vf. Eberskopf).

HUNT [hant], **Frederick Vinton** (1905–1972), inginer american. Sub conducerea lui a fost conceput și realizat sistemul sonar (1942).

HUNT [hant], **James Henry Leigh** (1784–1859), ziarist și scriitor englez. A fondat (1808) „The Examiner" și alte ziare și reviste, în care a publicat numeroase eseuri. Prieten cu *Shelley.* Autor al unor poeme („Povestea de la Rimini", „Hero și Leandru") și al unei autobiografii.

HUNT [hant], **William Holman** (1827–1910), pictor și gravor britanic. Unul dintre întemeietorii grupului prerafaelit. Pictură de alegorii și simboluri, într-un stil clar, folosind culori tari și lumină strălucitoare („Lumina lumii", „Triumful inocenților", „Umbra morții").

HUNTER [hanter], **Holly** (n. 1958), actriță americană de film. Aparent fragilă, întruchipează eroine energice și voluntare („Ultimele știri", „Poe contra Wade", „Firma", „Crimă la indigo"). Premiul Oscar: 1993 („Pianul"), 1997 („Mai bine nu se poate").

HUNTER [hantə] **1. John H.** (1728–1793), chirurg, anatomist și naturalist britanic. Fondatorul Muzeului de anatomie de la Londra și al școlii engleze de patologie experimentală. Lucrări privind însămânțarea artificială la om, morfologia și patologia dinților, transplantul testicular la animale. **2. William H.** (1718–1783), chirurg, obstetrician și anatomist britanic. Frate cu **H. (1).** Lucrări privind anatomia și fiziologia uterului gravid, structura vaselor sangvine, morfologia comparată a oaselor.

HUNTINGTON [hantiŋtən], oraș în E S.U.A. (Virginia de Vest), pe râul Ohio; 54,8 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Expl. de cărbune, petrol și gaze naturale. Metalurgia nichelului. Rafinării de petrol. Material rulant, mașini grele, accesorii pentru avioane, produse chimice, sticlărie. Centru agricol (tutun, fructe). Universitatea Marshall (1837).

HUNTINGTON [hantiŋtən], **Ellsworth** (1876–1947), sociolog britanic. A susținut că viața socială este determinată de condițiile climatice, acestea influențând mortalitatea, dar și capacitatea de muncă a oamenilor și, în consecință, eficacitatea activității economico-sociale („Probleme geografice", „Putere mondială și evoluție", „Climă și civilizație", „Caracterul raselor").

HUNTINGTON BEACH [hantiŋtən bi:tʃ], oraș în SV S.U.A. (California), port la Oc. Pacific, la S de Los Angeles; 181,5 mii loc. (1990). Expl. și prelucr. petrolului. Constr. de mașini (avioane și componente spațiale, camioane, utilaj petrolier). Produse alim. Centru turistic.

HUNTSVILLE [hantsvil], oraș în SE S.U.A. (Alabama), pe râul Tennessee; 159, 8 mii loc. (1990). Mașini agricole. Prelucr. gazelor naturale. Centrul de construcții aerospațiale și încercări cosmice și aeronautice „J. Marshall". Echipament radio-electronic și produse chimice. Centru comercial agricol (porumb, bumbac, tutun). Universitate. Turism.

HUPPERT [üpe:r], **Isabelle** (n. 1953), actriță franceză de teatru și film. Interpretează, cu inteligență și pasiune, o gamă variată de personaje — de la eroine inocente și serafice la femei pierdute sau capabile de crimă („Dantelăreasa", „Violette Nozière", „Dama cu camelii", „Treburi femeiești", „Despărțirea").

HURACAN (în mitologiile maya și quiché), zeul suprem. Reprezenta centrul Universului („Inima Cerurilor"). Stăpânul și diriguitorul furtunii, vânturilor și fulgerelor, avea ca atribut esențial producerea vântului violent. Numele lui a dat în limbile europene cuvântul „uragan".

HURAL (cuv. mongol) s. n. Organ local al puterii de stat în Mongolia.

HURBAN 1. Jozef Miloslav (1817–1888), scriitor slovac. Unul dintre conducătorii mișcării naționale slovace. A susținut separarea lingvistică a slovacilor și cehilor. Autor de versuri și romane. **2. Svetozár Miloslav H.-Vajanský** (1847–1916), scriitor slovac. Fiul lui **H. (1).** Versuri patriotice („Sub jug", „Tatra și marea"); nuvele, romane („Ramura uscată").

HUREZ, complex monastic situat în satul Romanii de Jos (subordonat orașului Horezu), jud. Vâlcea, principala ctitorie a domnului Constantin Brâncoveanu. Cuprinde mai multe clădiri (Casa Domnească, paraclisul cu hramul Nașterea Maicii Domnului, chiliile cu două niveluri), construite în anii 1690–1697, înconjurate de un zid de incintă, biserica mănăstirii, cu hramul Sfinții Împărați Constantin și Elena, bolnița cu biserica Adormirea Maicii Domnului (ctitorie din 1696–1699 a Mariei Brâncoveanu) și schiturile Sfinții Apostoli Petru și Pavel și Sf. Ștefan. Biserica principală a mănăstirii **H.,** Sfinții Împărați Constantin și Elena, a fost construită în anii 1690–1693 de meșteri conduși de Manea (vătaful zidarilor), Istrate (lemnarul) și Caragea Vucașin (pietrarul), ale căror portrete apar pictate în pridvor. În interior, biserica păstrează picturi murale originare executate în anii 1693–1704 de zugravul Constantinos (grec de origine), ajutat de Ioan, Andrei, Stan, Neagoe și Ioachim. Amplu tablou votiv (în pronaos), cu o galerie de portrete înfățișându-l pe Constantin Brâncoveanu împreună cu familia sa. Complexul

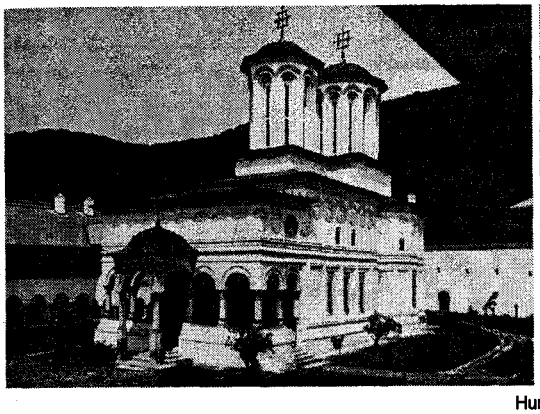

Biserica Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena

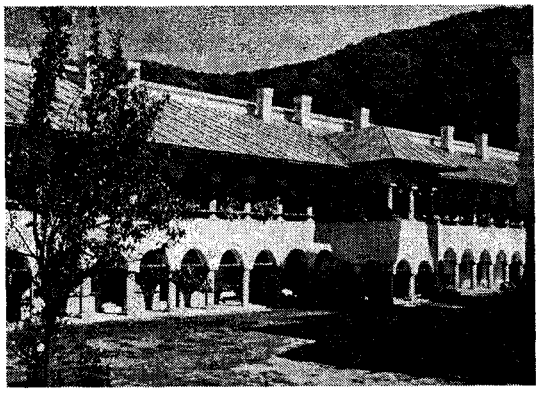

Chiliile mănăstirii

Hurez

monahal a fost reparat şi restaurat în mai multe rânduri (1827, 1872, 1907–1912, 1954–1964, 1970–1975 şi în 1994, 1996, 1997, cu sprijinul Băncii Naţionale a României). În timpul lui Constantin Brâncoveanu, mănăstirea H. a funcţionat ca un important centru de cultură, având o mare bibliotecă şi o renumită şcoală de zugravi. Tot aici, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române i-a sanctificat pe Constantin Brâncoveanu, pe fiii săi (Constantin, Ştefan, Radu, Matei), precum şi pe sfetnicul său Ianache; figurează în sinaxar la 16 aug.

HUREZANI, com. în jud. Gorj; 1 855 loc. (1998). Expl. de gaze naturale. Pomicultură (meri, pruni, peri). Biserica Sf. Dumitru (1842), în satul Hurezani.

HUREZEANU, Damian (n. 1929, com. Stejari, jud. Gorj), istoric român. Studii şi cercetări în domeniul raporturilor agrare, al mişcărilor şi gândirii sociale, politice şi naţionale („Problema agrară şi lupta ţărănimii din România la începutul sec. al XX-lea", „Constantin Dobrogeanu-Gherea. Studiu social-istoric").

HURIE (< tc.) s. f. Fecioară deosebit de frumoasă, promisă de profetul Mahomed credincioşilor musulmani, în Rai. ✦ P. ext. Fecioară sau femeie foarte frumoasă.

HURLUPI s. m. pl. Prune deformate şi atrofiate de ciuperca *Taphrina pruni;* au culoarea verde-gălbuie, gust acrişor, dulceag, apoi se brunifică şi cad.

HURMUZ (< tc.) s. n., s. m. **1.** S. n. Mărgăritar fals, de sticlă, adus în trecut din oraşul Ormuz de pe ţărmul G. Persic; (la pl.) şirag din astfel de mărgăritare. **2.** S. m. Arbust decorativ, cu frunze opuse, eliptice, flori trandafirii şi fructe bace albe, de mărimea cireşelor *(Symphoricarpus albus).*

HURMUZAKI, veche familie românească cu rol important în viaţa politică şi culturală. Mai importanţi: **1. Docsachi (Eudoxiu) H.** (1782–1857, n. sat Horodiştea, jud. Iaşi), boier bucovinean. A sprijinit lupta cărturarilor şi patrioţilor moldoveni, care şi-au găsit refugiu în Bucovina în urma evenimentelor revoluţionare din 1821 şi 1848. Pentru meritele sale, a fost ridicat de domnii Moldovei la rangurile de căminar (1819), mare agă (1827) şi mare vornic (1856). **2. Constantin H.** (1811–1869, n. Cernauca–Cernăuţi), jurist şi om politic. Fiul lui **H. (1).** Membru în Comisiunea învăţământului public (1850) şi în aceea a legilor (1852). A sprijinit alegerea lui Alexandru I. Cuza ca singur domnitor în Principate. De mai multe ori ministru al Dreptăţii. **3. Docsachi (Eudoxiu) H., baron** (1812–1874, n. Cernauca–Cernăuţi), istoric şi om politic. Fiul lui **H. (1).** Acad. (1872). A luptat pentru drepturile naţionale ale românilor din Imp. Habsburgic, combătând încorporarea Bucovinei la Imperiu. Primul român care a întreprins cercetări în arhivele vieneze, de unde a strâns numeroase documente publicate postum în „Documente privitoare la istoria românilor", colecţie ce îi poartă numele. **4. Gheorghe H.** (1817–1882, n. Cernauca–Cernăuţi), publicist şi om politic. Fiul lui **H. (1).** Participant la mişcarea revoluţionară din 1848 din Moldova. Redactor responsabil (1848–1849) al primului

Docsachi Hurmuzaki (3)

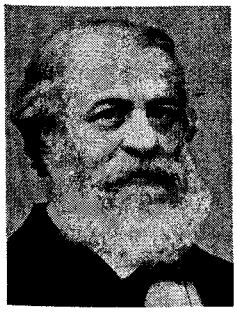

Gheorghe Hurmuzaki

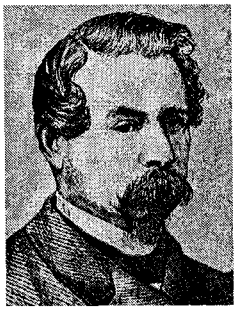

Alecu Hurmuzaki

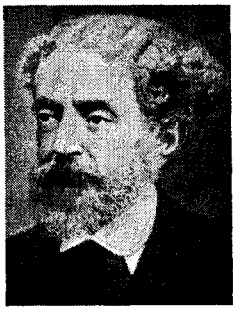

Constantin Hurmuzaki (7)

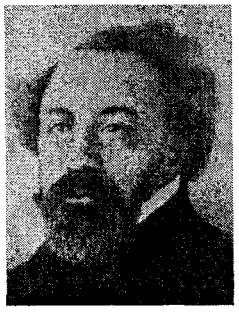

periodic al românilor bucovineni, „Bucovina", în paginile căruia s-a pronunțat pentru acordarea de drepturi politice românilor din Imp. Habsburgic. Promotor (1862), împreună cu fratele său *Alecu*, și președinte al „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina" (1865–1882). A luptat pentru caracterul unitar al limbii, publicând articole și recenzii despre valoarea folclorului românesc (apreciat ca „sufletul națiunii"). **5. Alecu H.** (1823–1871, n. Cernauca–Cernăuți), publicist și om politic. Fiul lui **H. (1)**. Acad. (1866). Redactor (1848–1849) și redactor responsabil (1850) al ziarului „Bucovina". A susținut în Dieta Bucovinei și Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena drepturile românilor, cu precădere limba și literatura națională. **6. Nicolae H., baron** (1826–1909, n. Cernauca–Cernăuți), om politic. Fiul lui **H. (1)**. M. de onoare al Acad. (1883). Activitate politică și culturală pentru emanciparea românilor bucovineni. **7. Constantin H.** (1863–1937, n. Cernăuți), entomolog și publicist. Fiul lui **H. (6)**. M. de onoare al Acad. (1919), prof. univ. la Cernăuți. Cercetări în domeniul lepidopterelor și al coleopterelor („Opiniuni mai nouă despre evoluția geografică a faunei și florei europene aplicate la fauna lepidopterelor", „Cercetări nouă asupra raporturilor faunistice din Bucovina cu privire specială la clasa coleopterelor").

HURMUZESCU, Dragomir (1865–1954, n. București), fizician român. M. coresp. al Acad. (1916), prof. univ. la Iași și București. A construit un tip de electroscop, care-i poartă numele (la care a folosit dielectrina, izolator inventat de el), și unul dintre primele dinamuri cu voltaj mare. A contribuit la introducerea radiodifuziunii în România. Lucrări în domeniile electricității, radiațiilor X etc.

Dragomir Hurmuzescu

HURON [hjurən], lac în America de Nord (S.U.A. și Canada), în sistemul Marilor Lacuri, la 177 m alt.; 59,6 mii km^2. Ad. max.: 228 m. Legat prin canale navigabile și râuri de lacurile Michigan, Erie, Superior. Lungime: 470 km; lățime: 240 km. Navigație. Pescuit.

HURONI (< fr.) s. m. pl. Trib amerindian de limbă și cultură irocheză, care locuia la marginea lacurilor Huron și Ontario, în N S.U.A. și în S Canadei. Aliați ai francezilor (1616–1648); în sec. 18, o mare parte a h. au fost alungați de irochezi și de expansiunea europenilor. Azi mai trăiesc abia câteva sute lângă Québec.

HURT [hərt], **William** (n. 1950), actor american de teatru și film. June-prim neconvențional, creează o galerie de personaje aflate în situații extreme („Gorki Park"). Interpretări remarcabile ale unor personaje interiorizate („Copii uitați de Dumnezeu", „Ultimele știri"). Premiul Oscar: 1984 („Sărutul femeii păianjen").

HURU, familie de boieri din Moldova. Mai importanți: **1. Huru,** mare comis (1471–1476). **2. Efrim H.** (?–c. 1548), mare spătar, pârcălab de Neamț și mare vornic (1524–1548), credincios lui Petru Rareș. **3. Danciu H.** (sec. 16), fratele lui **H. (2)**; între 1527 și 1552 a fost pârcălab de Roman, de Neamț și de Hotin. **4. Lupe H.** (sec. 16), fiul lui **H. (2)** sau **H. (3)**. Pârcălab de Hotin (1572–1574), socrul domnului Ioan-Vodă cel Viteaz.

HURUIEȘTI, com. în jud. Bacău; 2 795 loc. (1998). Expl. de gaze naturale. Expoziția foto-documentară „Vasile Pârvan" (în satul Perchiu); biserica de lemn Sf. Ioan Botezătorul (c. 1800, reparată în 1845), în satul Fundoaia, și Sf. Voievozi (ante 1809, reclădită 1862), în satul Huruiești.

HURWITZ [ürvits], **Adolph** (1859–1919), matematician elvețian. Prof. univ. la Zürich. Lucrări în domeniul cuaternionilor, al operatorilor diferențiali și al teoriei numerelor. A elaborat o teoremă privind funcțiile olomorfe, care îi poartă numele.

HUS, Jan (1369–1415), reformator religios ceh. Magistru și rector al Univ. din Praga. Inițiatorul *husitismului* (1409). Adept al lui *Wycliffe*. Excomunicat (1410), condamnat ca eretic de Conciliul din Constanța și ars pe rug. Erou național al poporului ceh. Folosind, în opera sa, alături de limba latină și limba cehă (căreia, în lucrarea

Jan Hus

„De orthographia boemica", îi fixează principalele reguli de ortografie), H. este considerat creatorul limbii literare cehe.

HUSÁK [hușa:k], **Gustáv** (1913–1991), om politic comunist cehoslovac. L-a înlocuit pe A. Dubček în funcția de secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia (din 1971, în 1969–1971, prim-secretar). Președinte al Republicii Socialiste Cehoslovace (1975–1989).

HUSAR (< magh.) s. m. (Din sec. 15, în Ungaria) Ostaș din cavalerie; (mai târziu, și în alte țări din Europa) denumire dată ostașilor unor corpuri de cavalerie existente până la primul război mondial.

HUSASĂU DE TINCA, com. în jud. Bihor; 2 153 loc. (1998). Satul Husasău de Tinca apare menționat documentar în 1332.

HUSAYNI [husini], **Amîn al-** (supranumit *Hy Amin*) (1893–1974), lider religios și om politic palestinian. Președinte și muftiu al Consiliului Suprem Musulman din Palestina (1921–1936). S-a opus politicii sioniste de colonizare. A creat (1948), la Gaza, o autoritate a întregii Palestine.

HUȘĂ (< fr.) s. f. Învelitoare din stofă, pânză, material plastic etc. pentru piese, aparate, mașini sau mobile, destinată protejării acestora.

HU SHI sau **HOU CHE** (1891–1962), om de litere chinez. Din 1917, a condus mișcarea „Revoluția literară" și a impus folosirea limbii populare (baihua). A avut un rol fundamental în formarea literaturii chineze contemporane și în deschiderea ei spre exterior.

HUSIT, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. (Adept) al husitismului, privitor la husitism.

HUSITISM (< fr.) s. n. Mișcare religioasă și social-politică inițiată de

Hussein Ibn Talal

Jan Hus, îndreptată împotriva Bisericii catolice şi a arbitrarului seniorilor feudali germani. **H.** s-a divizat în trei curente: *calixtinii (utraquiştii),* de dreapta, *taboriţii,* de stânga, şi *hiliaştii (picarzii),* de extremă stângă, ale căror lupte interne au favorizat înfrângerea mişcării husite; ideile **h.** s-au răspândit şi în Moldova şi Transilvania în sec. 15.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ [huʃkova-flaʃansova], **Jindra** (1898–1980), scriitoare cehă. Prof. univ. de limba şi literatura română la Bratislava. Elevă a lui J.U. Jarnik şi Ov. Densusianu. Traducătoare din literatura română.

HUSKY (< rus.) s. m., rasă de câine, de origine siberiană, răspândită astăzi şi în America de Nord. De talie mijlocie (până la 58 cm), robust şi puternic, are ochi albaştri sau căprui, blana deasă, de culoare neagră, gri-argintie sau maro cu pete albe, iar coada încovoiată deasupra corpului. Folosit pentru tracţiunea săniilor, este şi un excelent câine de pază.

HUSNICIOARA, com. în jud. Mehedinţi; 1 923 loc. (1998). Biserica Sf. Voievozi (1785), în satul Selişteni.

HUSSEIN IBN TALAL (1935–1999), rege al Iordaniei (din 1952). În urma războiului arabo-israelian (iun. 1967), Iordania a pierdut Cisiordania. În anii 1970–1971 a avut de înfruntat imixtiunea gherilelor palestiniene în afacerile interne ale ţării, care s-a soldat cu eliminarea şi alungarea acestora. Adept al unei reglementări negociate a chestiunii palestiniene, **H.** a renunţat la Cisiordania în favoarea palestinienilor. În 1994, a semnat un tratat de pace cu Israelul.

HUSSEIN, Taha (1889–1973), scriitor egiptean. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai literaturii arabe contemporane. Orb din copilărie (romanul autobiografic „Cartea zilelor"). Studii de istorie literară („Poezia preislamică"); critică, eseuri, note de călătorie.

HUSSERL [huserl], **Edmund** (1859–1938), filozof german. Prof. univ. la Göttingen şi Freiburg. Întemeietorul *fenomenologiei,* ca reacţie împotriva subiectivismului şi iraţionalismului („Criza ştiinţelor europene şi fenomenologia transcendentală"). Contribuţii importante în analiza semantică şi în formarea aparatului conceptual al logicii moderne („Cercetări logice", „Logică formală şi transcendentală", „Meditaţii carteziene"). A avut o însemnată influenţă asupra existenţialismului şi antropologiei filozofice.

HUSTIN [üstę] **Albert** (1882–1967), chirurg belgian. Prof. univ. la Bruxelles. Considerat unul dintre pionierii transfuziei sangvine. A fost primul care a utilizat (1914) citratul de sodiu ca anticoagulant al sângelui.

HUSTON [hju:stən] **1. Walter H.** (pseud. lui *Walter Houghston*) (1884–1950), actor american de film, de origine canadiană. Se impune ca unul dintre marii actori ai generaţiei sale, excelând în roluri de compoziţie („Abraham Lincoln", „Dodsworth", „Ochiul dracului", „Jucătorul"). Premiul Oscar: 1948 („Comoara din Sierra Madre"). **2. John H.** (1906–1987), regizor, scenarist şi actor de film american. Fiul lui **H. (1).** Legendă a Hollywood-ului, este creatorul unei vaste şi variate opere (40 de filme), al cărei laitmotiv este ideea eşecului, contracarată însă de existenţa unei stranii solidarităţi între cei sortiţi singurătăţii. A regizat filmele: „Şoimul maltez", „Jungla de asfalt", „Regina africană", „Inadaptaţii", „Noaptea iguanei", „Viaţa şi epoca judecătorului Roy Bean", „Onoarea familiei Prizzi" etc. Ca actor, s-a remarcat în: „China Town", „Tentacule". Premiul Oscar pentru regie: 1948 („Comoara din Sierra Madre"). **3. Angelica H.** (n. 1952), actriţă americană de film. Fiica lui **H. (2).** Conferă, prin jocul inteligent şi plin de umor, un magnetism straniu personajelor sale, îndeosebi celor de comedie neagră („Poştaşul sună întotdeauna de două ori", „Trişorii", „Familia Addams"). Premiul Oscar: 1985 („Onoarea familiei Prizzi").

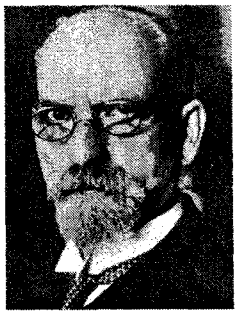

Edmund Husserl

HUŞI 1. Depresiune sculpturală intracolinară, situată în SE Pod. Central Moldovenesc, la 70–150 m alt. Vatra depresiunii, extinsă pe c. 25 km lungime şi 12 km lăţime max., are un relief slab vălurit, cu câmpuri colinare acumulative, prelungi (numite tăpşane), terase şi lunci. Climă temperat-continentală, cu temp. medii multianuale în jur de 9,5°C şi precipitaţii reduse (400–500 mm anual). Rama deluroasă de pe latura vestică a depr. **H.** este acoperită cu păduri de fag, în amestec cu stejar, tei, carpen. Pomicultură, viticultură. **2.** Municipiu în jud. Vaslui, în depresiunea omonimă, la 70–120 m alt.; 33 483 loc. (1998). Constr. de maşini-unelte şi utilaje pentru ind. alim.; fabrici de mobilă, încălţ., tricotaje şi conf.; filatură şi ţesătorie de bumbac; produse alim. (conserve de legu-

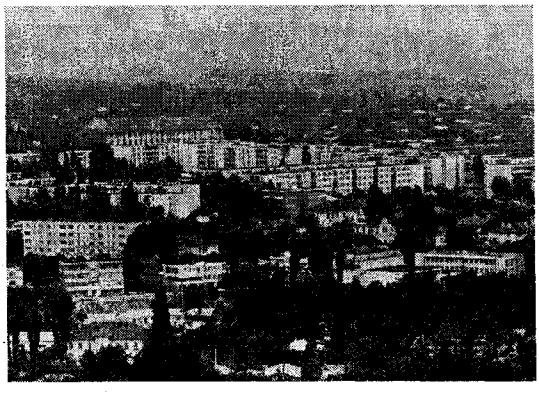

Huşi (2). Vedere generală

Huși (2). Biserica episcopală Sfinții Apostoli Petru și Pavel

me și fructe, preparate din lapte, băuturi răcoritoare). Centru viticol și pomicol. Atestat documentar în 1487. Ridicat la rangul de oraș în 1824 și de municipiu în 1995. Reședință domnească a lui Ștefan cel Mare. Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel (ctitorie a lui Ștefan cel Mare din 1494–1495, construită cu prilejul întemeierii Episcopiei de **H.**, reconstruită în 1596–1599 de Ieremia Movilă, refăcută în 1756, 1887–1889, 1910, consolidată și reparată în 1941–1945 și după cutremurele din 1977 și 1986), a fost pictată de Gh. Tattarescu, 1890–1891; bisericile Sf. Dumitru (sec. 18), Vovidenia (sec. 18), Sf. Gheorghe (1858–1868), Sf. Voievozi (1770, refăcută în 1849–1855); palat episcopal (1782–1792). Muzeu cu colecții de arheologie, etnografie și științele naturii; Muzeu memorial „Dimitrie Cantemir"; Muzeul viticulturii. În oraș se află Episcopia Hușilor, reînființată în 1996, după ce fusese contopită abuziv, în 1948, cu Episcopia Romanului.

HUȘI, Vlorel (pe numele adevărat *V. Herșcovici*) (1911–1972, n. Huși), pictor român. Desenator și acuarelist. Opera lui **H.** (peisaj, natură statică, portret) se remarcă prin desenul plin de spontaneitate și nerv, compoziția densă, dinamică și echilibrată, coloritul viu și limpede, totul într-o viziune străbătută de prospețime și adesea de ingenuitate („Peisaj cu vaporaș și case la Dunăre", „Toamna", „Farfurie cu mere și scrumieră").

HUTCHESON [hʌtʃənsən], **Francis** (1694–1746), filozof moralist și estetician scoțian de origine irlandeză. Continuator al lui A. Shaftesbury. Studii privind funcțiile simțului moral, posibilitatea fericirii, aprecierea morală („Cercetare asupra originii ideilor de frumusețe și virtute", „Sistem de filozofie morală").

HUTTEN [hʊten] **1. Ulrich von** (1488–1523), umanist german. Ideolog al cavalerilor; unul dintre conducătorii răscoalei acestora din 1522–1523. A participat la elaborarea celebrei satire „Scrisorile unor oameni obscuri", îndreptată împotriva clerului catolic și a scolasticii. Autor al pamfletului antipapal „Vadiscus sau trinitatea romană". **2. Philipp von** (cunoscut ca **Uree** sau **Utre**) (c. 1511–1546), conchistador german. Nepot al lui **H. (1).** Unul dintre primii exploratori ai Venezuelei. A întreprins două călătorii (1535–1538 și 1541) în bazinul fl. Orinoco, în căutarea Eldorado-ului.

HUTTON [hatn], **James** (1726–1797), geolog și naturalist britanic. Reprezentant al plutonismului. A privit istoria Pământului ca o succesiune de cicluri, arătând asemănarea dintre procesele geologice din trecut și cele contemporane lui („Teoria Pământului").

HUȚUL (< ucr.) s. m., adj. **1.** S. m. (La pl.) Populație puțin numeroasă (c. 40 000) care trăiește în regiunea izvoarelor Siretului și Ceremușului, în Carpații Păduroși (Ucraina), în M-ții Maramureșului (România) și în reg. Obcinelor Bucovinei (România și Ucraina). Vorbesc dialectul **h.** al limbii ucrainene. ✦ Persoană aparținând acestei populații. **2.** Adj. Care aparține huțulilor **(1),** privitor la huțuli. **3.** S. m. Rasă autohtonă de cai mici de munte (înălțimea 1,25–1,55 m), ageri, rezistenți, folosiți pentru tracțiune, samar și călărie. Este folosit la ameliorarea calului românesc de munte.

HUVS NUUR (CHÖVSGÖL NUUR), lac tectonic cu apă dulce în Asia Centrală (Mongolia), la 1 645 m alt.; 3,4 mii km^2. Ad. max.: 238 m. Îngheață în perioada nov.–mai. Navigație. Pescuit.

HUXLEY [hʌksli] **1. Thomas Henry H.** (1825–1895), biolog englez. Colaborator al lui Darwin și unul dintre propagatorii darwinismului. Cercetări de zoologie, anatomie comparată, embriologie, paleontologie, antropologie și geologie. Pe plan filozofic, a promovat idei materialiste și a introdus termenul de *agnosticism*. **2. Sir Julian Sorell H.** (1887–1975), biolog și scriitor englez. Nepotul lui **H. (1)** și frate cu **H. (3)** și **(4).** Lucrări în domeniul teoriei evoluției, geneticii, ornitologiei și de popularizare a științei. Primul director general al UNESCO (1946–1948). **3. Aldous Leonard H.** (1894–1963), scriitor englez. Nepotul lui **H. (1)** și frate cu **H. (2)** și **(4).** Stabilit în S.U.A. Opera sa romanescă, marcată de pesimism, luciditate și spirit corosiv, ilustrează criza spirituală a intelectualilor din perioada interbelică („Galben de crom", „Frunze veștede", „Punct Contrapunct" — romanul său cel mai izbutit —, utopia negativă „Minunata lume nouă", „Orb în Gaza"). Novator al poeziei prin folosirea tehnicii contrapunctice. Eseuri („Filozofia perenă", „Texte și pretexte"), exprimând interes pentru gândirea budistă („Scopuri și

Thomas Henry Huxley **Sir Julian Sorell Huxley** **Aldous Leonard Huxley**

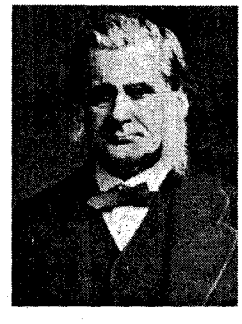

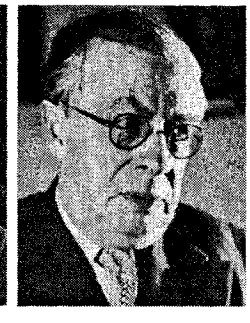

Christiaan Huygens

mijloace"). **4. Sir Andrew Fielding H.** (n. 1917), fiziolog englez. Nepotul lui **H. (1)** şi frate cu **H. (2)** şi **(3).** A descoperit mecanismele chimice ale excitaţiei membranei neuronului periferic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1963), împreună cu J.E. Eccles şi A.L. Hodgkin.

HU YAOBANG (1915–1989), om politic chinez. Membru al Biroului Politic (din 1978), secretar general (1980–1981 şi 1982–1989) şi preşedinte (1981–1982) al C.C. al Partidului Comunist Chinez.

HUYGENS [hǫihəns] **(HUIGENS), Christiaan** (1629–1695), fizician, matematician şi astronom olandez. Considerat unul dintre fondatorii mecanicii şi ai opticii fizice. Autor (1673) al teoriei clasice a forţelor centrifuge şi a oscilaţiilor pendulului („Horologium oscillatorum") şi constructor al primului ceas cu pendul (1657); a emis principiul care explică propagarea undelor *(principiul H.)* şi teoria ondulatorie a luminii, pe baza căreia a explicat fenomenele de reflexie şi refracţie („Tratat despre lumină"). A perfecţionat luneta astronomică, a descoperit satelitul Titan al lui Saturn (1655) şi structura inelelor acestuia, rotaţia şi turtirea planetei Marte, nebuloasa din constelaţia Orion. Autor al primului tratat de calcul al probabilităţilor; lucrări de geometrie şi de teorie a logaritmilor.

HUYGENS [hǫihəns], sondă spaţială lansată în oct. 1997 de S.U.A. pentru studierea planetei Saturn şi a sateliţilor ei.

HUYGHE [ǫig], **René** (n. 1906), istoric şi critic de artă francez. Prof. univ. la Collège de France. Studii şi lucrări de sinteză („Istoria artei contemporane", „Poetica lui Vermeer", „Dialogul cu vizibilul", „Arta şi omul", „Forme şi forţe. De la atom la Rembrandt", „Puterea imaginii", „De la artă la filozofie").

HUYSMANS [ǫismɑ̃s], **Georges Charles** (zis *Joris-Karl*) (1848–1907), romancier francez de origine olandeză. Iniţial adept al naturalismului („Surorile Vatard"), de care s-a îndepărtat apoi prin „În răspăr", „Catedrala", romane ale rafinamentului estet şi decadent. Scrieri despre artă („Arta modernă").

HUZMĘT (< tc.) s. n. (În Evul Mediu, în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** Dar omagial; plocon; *p. gener.* dar. **2.** Venitul unor dări (vinăriciul, oieritul etc.) sau venitul ocnelor şi al vămilor. **3.** Slujbă, funcţie.

HUZUM, Ioan (1876–1943, n. Corod, jud. Galaţi), farmacist român. Autorul lucrării „Extracte şi metode de preparare a lor", descriind procedee, majoritatea originale, de obţinere a peste 280 de extracte vegetale cu utilizare terapeutică.

HUZUR (< tc.) s. n. Trai îmbelşugat şi comod; *p. ext.* viaţă de trândăvie.

HUZURI (< *huzur*) vb. IV intranz. A trăi în huzur, în trândăvie. ✦ A fi lipsit de griji; a fi mulţumit, a o duce bine.

HVAR, insulă croată în M. Adriatică, pe coasta sudică a Dalmaţiei; 289 km^2. Relief muntos, format pe calcare şi dolomite. Alt. max.: 626 m. Expl. de marmură. Citrice. Smochine, curmale, măsline; viticultură. Creşterea animalelor. Pescuit. Turism balneoclimateric. Oraşe pr.: Hvar, Stari Grad.

HVIEZDOSLAV, Pavol (pseud. lui *Pavol Országh*) (1849–1921), poet slovac. Poeme epice de inspiraţie biblică („Agar"), teatru („Irod şi Irodiada)", lirică romantică, evocând aspecte sumbre ale războiului („Sonete însângerate"). Idila tragică „Nevasta pădurarului".

HYADE, roi de stele (c. 350) dispuse în formă de V din constelaţia *Taurul.* Principala stea: *Aldebaran.*

HYAKUNIN ISSHU [hjakunin iʃu:] („Culegerea celor o sută de poezii din o sută de autori"), faimoasă antologie de poezie clasică japoneză (tanka), alcătuită în perioada Kamakura (1185–1333) şi atribuită lui Fujiwara no Teika.

HYATT [haiət], **John Wesley** (1837–1920), inventator american. Numeroase patente şi invenţii în domeniul tehnicii. A obţinut (1869) celuloidul — primul material plastic sintetic şi, începând cu 1872, l-a fabricat industrial.

HYBRIS (MITOL.) **1.** Divinitate feminină demonică, inspirând oamenilor nelegiuiri comise din orgoliu. **2.** Orgoliu excesiv sau culpă supremă; *p. ext.* păcatul de încălcare a măsurii impuse oamenilor de zei, sancţionat întotdeauna printr-un act de justiţie divină.

HYDE PARK [haid pa:k], parc regal în partea de V a Londrei, deschis pentru public în timpul regelui Iacob I. Supr.: 255 ha. Cunoscut pentru discursurile oratorilor de ocazie, susţinute la tribune improvizate în locul numit „Speakers corner" (Colţul oratorilor).

HYDERĂBĂD [haidərəbad] **1.** Oraş în India, în centrul pod. Deccan, pe râul Musi (afl. lui Krishna), centrul ad-tiv al statului Andhra Pradesh; 1,2 mil. loc (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport internaţional. Pr. centru economic, cultural şi istoric al Indiei central-sudice. Ind. constr. de maşini

Hyderabad (1)

Vedere generală

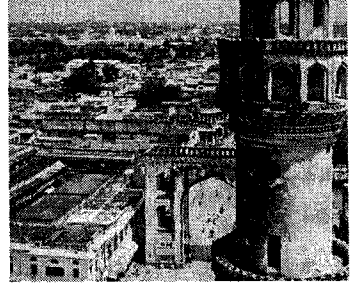

Char Minar

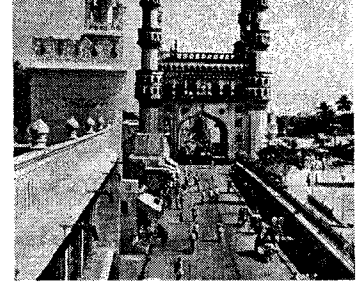

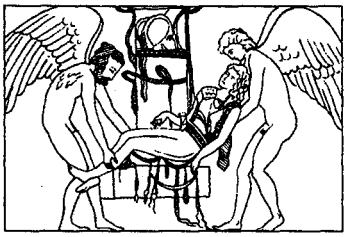

Hypnos și Thanatos

(utilaj energetic, electrotehnic, echipament aeronautic, mașini de transport), armament, produse chimico-farmaceutice, ind. textilă (covoare, țesături), a hârtiei, piei. și alim. (zahăr, tutun). Artizanat (în lemn, metal, țesături și ceramică). Fundat, în 1590, de sultanul Kutb Șah, ca reședinț. a statului Golconda. Monumente: poarta triumfală Char Minar (1591), moscheea Mecca Masjid (sec. 17), Palatul Nizam, Podul Vechi. La c. 9 km de H. se află ruinele vechiului oraș Golconda. Patru universități. Muzeu de artă și arheologie. **2.** Oraș în S Pakistanului, pe Ind, la ENE de Karachi; 751,5 mii loc. (1981). Nod de comunicații. Centru comercial. Metalurgie. Constr. de mașini agricole; produse electrotehnice și chim., ind. cimentului, sticlei, textilă (bumbac, conf.) și alim. (ulei, tutun). Artizanat (broderii, aur și argint, lac). Fortul Shaik Makai (sec. 18); moschei, palate, arsenal. Centru al ind. cinematografice. Universitatea „Sind". Fundat în 1768.

HYGIEIA (în mitologia greacă), zeița sănătății. Fiică (după unii soție) a lui Asclepios.

HYMANS [himăs], **Paul** (1865–1941), diplomat și om politic belgian. Prof. univ. la Bruxelles. Lider al Partidului Liberal. De mai multe ori ministru. Președinte al primei Adunări a Societății Națiunilor (1920). Unul dintre creatorii uniunii vamale dintre Belgia și Luxemburg (1921).

HYPATIA (370–415), matematiciană și gânditoare neoplatoniciană din Alexandria. Comentarii la operele lui Platon și Aristotel. Ucisă de un grup de creștini fanatici.

HYPERBOREI s. m. pl. (în mitologia greacă). Populație mitică. Trăiau în nordul cețos al Europei și Asiei, în ținutul unde mitografii meridionali credeau că soarele nu apune niciodată: Hyperborea.

HYPERIDES (sec. 4 î.Hr.), om politic și orator grec. Conducător al răscoalei antimacedonene din Atena. Înfrânt și executat în 322 î.Hr. de generalul Antipatros.

HYPERION v. **Hiperion.**

HYPNOS (în mitologia greacă), zeul somnului. Fiul Nopții (Nyx) și al Întunericului (Erebos), frate geamăn cu Zeul Morții (Thanatos).

HYPPOLITE [ipolit], **Jean** (1907–1968), filozof francez. Reprezentant al existențialismului („Logică și existență"). Traducător și comentator al lui Hegel. A interpretat raportul dintre filozofia marxistă și cea hegeliană („Studii despre Marx și Hegel").

HYRACOTHERIUM v. **Eohippus.**

Hz (METR.), simbol pentru *hertz*.

I s. m. invar. **1.** A unsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (vocala cea mai închisă, nerotunjită, din seria anterioară). ✧ Expr. *A pune punctul pe i* = a reda esenţialul într-o discuţie, a sublinia concluzia, faptele semnificative. **2.** (LOG.) Simbol pentru judecata particular-afirmativă. V. *pătrat logic*. **3.** Cifră romană având valoarea *unu* **(1). 4.** Simbol chimic pentru *iod*.

i-, prefix cu valoare negativă (ex. ilogic, ilegitim).

i (MAT.), simbol pentru rădăcina pătrată a lui –1 (unitatea imaginară).

IA (< bg.) interj. **1.** Iată, iacă, uite, vezi. **2.** Precedă un imperativ, atrăgând atenţia ascultătorului asupra îndemnului care i se va adresa: *Ia, veniţi încoace!* **3.** Arată că ceea ce urmează este lipsit de valoare, indiferent: *Ia, mai nimic*. ✧ Expr. *Ia, aşa* = numai aşa, fără un motiv anume.

IABLANIŢA, com. în jud. Caraş-Severin, în culoarul Timiş-Cerna; 2 707 loc. (1998). Staţie de c.f. Pomicultură. În satul Iablaniţa, menţionat documentar în 1402, se află bisericile Sf. Ioan Botezătorul (1825, pictată în 1828) şi Sf. Gheorghe (1830–1833), iar în satul Globu Craiovei, biserica de lemn Sf. Nicolae (1836).

IABLOCIKOV, Pavel Nikolaevici (1847–1894), inginer electrotehnician rus. Inventatorul lămpii cu arc electric fără regulator (1876) şi al unui generator magnetoelectric de curent alternativ.

IABLONOVÎI, lanţ muntos, orientat SV–NE, în Siberia Orientală (Federaţia Rusă), între bazinele râurilor Vitim (NNV) şi Şilka (SSE), alcătuit din granite şi şisturi cristaline. Lungime: 650 km. Alt. max.: 1 680 m (vf. Kusotui). Acoperit cu păduri de conifere până la 1 200–1 400 m. Nod hidrografic. Cunoscut şi sub numele *Iablonoi*.

IAC (< fr.) s. m. Mamifer bovid cu corpul masiv (600–700 kg; 1,9 m înălţime), acoperit cu păr lung, de culoare brună şi cu o cocoaşă pe ceafă *(Poephagus grunniens)*. Trăieşte în regiuni înalte (Tibet), în stare sălbatică şi domesticit (folosit ca animal de povară şi pentru lapte, carne şi lână).

IAC

IACĂ (< tc.) s. f. Soi de tutun oriental de calitate superioară. Se mai numeşte *i. de Macedonia*.

IACHINT (c. 1300–1372), primul mitropolit al Ţării Româneşti, cu reşedinţa la Curtea de Argeş (1359–1372). Episcop de Vicina (atestat în 1348). A organizat noua mitropolie şi a sfinţit unele dintre bisericile ridicate în această perioadă.

IACOB (JAIME [haime]), numele a doi regi ai Aragónului. Mai important: **I. I Cuceritorul** (1213–1276). A promulgat un nou cod de legi (1247) şi a cucerit arh. Baleare (1229–1235) şi Murcia (1263) şi Regatul Valenciei (1231–1238). A luptat împotriva maurilor (1256–1276).

IACOB (JAMES [ʤeimz]), numele a doi suverani ai Angliei din dinastia Stuart: **I. I,** rege al Scoţiei ca **I. VI** (1567–1625) şi rege al Angliei şi Irlandei ca **I. I** (1603–1625). A întărit absolutismul regal, provocând un îndelungat conflict cu Parlamentul. Adept al anglicanismului, i-a persecutat pe catolici şi puritani. În vremea sa, englezii au întemeiat (1607) prima lor aşezare (Virginia) din America de Nord. **I. II,** rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (1685–1688). Convertit la catolicism (1668/1669). Înlăturat din cauza politicii sale procatolice şi a apropierii de Franţa, a fost înlocuit cu William III.

Iacob I

Caius Iacob

IACOB (JAMES [dʒeimz]), numele a șase regi ai Scoției din dinastia Stuart. Mai importanți: **1. I. I** (1406–1437), încoronat în 1424. A încercat să supună nobilimea autorității centrale, dar a fost asasinat. **2. I. VI** v. **I. I al Angliei și Irlandei.**

IACOB, Caius (1912–1992, n. Arad), matematician și fizician român. Acad. (1963), prof. univ. la Timișoara, Cluj și București. Contribuții în mecanica fluidelor („Introducere matematică în mecanica fluidelor"), mecanica generală, dinamica gazelor, analiza matematică („Matematici clasice și moderne"). Precursor al aerodinamicii transonice *(metoda aproximativă în planul fizic al lui Imai–Lamla–Iacob)* și al aproximării hidrografice *(metoda coardei lui Caius Iacob).*

IACOBENI 1. Com. în jud. Sibiu; 2 362 loc. (1998). În satul Iacobeni, menționat documentar în 1309, se află o cetate (sec. 15–16) cu biserică de incintă (sec. 14), azi biserică evanghelică, iar în satul Movile, biserica Sf. Nicolae (1796) și o cetate (sec. 15–16) cu biserică de incintă (sec. 13–14). **2.** Com. în jud. Suceava, pe râul Bistrița Aurie; 4 248 loc. (1998). Expl. de min. de mangan, turbă și calcar. Prelucr. lemnului (cherestea). Fabrică de var. Flotație de mangan. Termocentrală; microhidrocentrală. Stațiune balneoclimaterică sezonieră cu izv. minerale sulfuroase. Stație de c.f. Biserică de lemn (1812).

IACOBICI, Iosif (1884–1952, n. Alba Iulia), general român. Șef al Marelui Stat Major (1941–1942). A susținut inițial politica militară a mareșalului I. Antonescu; din 1942, s-a opus continuării operațiunilor militare pe teritoriul sovietic. Arestat, judecat și condamnat (1949) la opt ani temniță grea. A murit în închisoarea de la Aiud.

IACOBIN, -Ă (după fr. *jacobin*) s. m., adj. 1. S. m. (În timpul Revoluției Franceze, 1789–1794) Membru al Clubului Iacobinilor după părăsirea acestuia de către *girondini* (1792), reprezentând aripa republicană intransigentă. Conducători: Danton, Robespierre, Marat, Saint Just ș.a. A fost închis în 11 nov. 1794, din ordinul *Convenției.* **2.** *Dictatura I.* = perioadă (iun. 1793–iul. 1794) din timpul Revoluției Franceze, caracterizată prin măsuri radicale în domeniul economic și social și represiune politică.

IACOBOVICI, Iacob Melcon (1879–1959, n. satul Costești, jud. Botoșani), chirurg român. Prof. univ. la Cluj și București. Unul dintre organizatorii școlii clujene de medicină. Contribuții în chirurgia ulcerului duodenal și a litiazei biliare. A introdus operația de rezecție concomitentă a coastei întâi și a nervului frenic *(operația I.).*

IACOPO DA VARAGINE (IACOPO DA VARAZZE) (1230–1298), teolog dominican; episcop de Genova. Lucrarea sa „Legenda sanctorum", răspândită sub denumirea de „Legenda aurea", este cea mai cunoscută operă hagiografică din Evul Mediu; a servit ca izvor de inspirație pentru multe dintre viețile sfinților („Sf. Gheorghe omorând balaurul", „Sf. Ieronim scoțând spinul din laba leului").

Iacopo della Quercia: „Madona"

IACOPO [yakǫpo] **DELLA QUERCIA** [kęrʧa] (c. 1374–1438), sculptor renascentist din Siena. Reliefuri și lucrări tridimensionale, caracterizate prin finețea tăieturii și amploarea compozițiilor (decorarea portalului Bisericii San Petronio din Bologna, a unei părți a Baptisteriului din Siena, monumentul funerar al Ilariei Del Carretto, aflat în Domul din Lucca, „Madona" din Ferrara).

Iacobeni (2)

Vedere generală

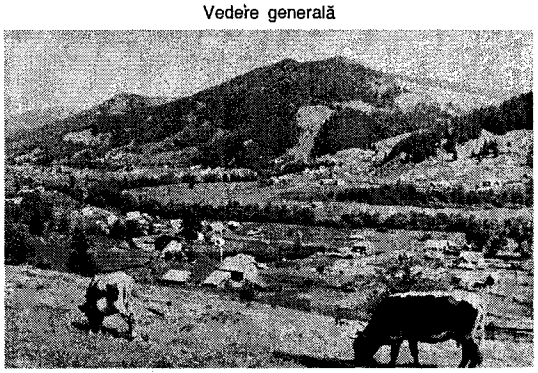

Case din satul Ciocănești

Iad (1). Detaliu dintr-o icoană pe sticlă de Matei Ţimforea, Cârţişoara, 1893

IACOPONE DA TODI (pseud. lui *Iacopo di Iacobello dei Benedetti*) (c. 1236–1306), poet italian. Călugăr franciscan. Lirică de adoraţie mistică, alternând cu versuri satirice („Stabat mater dolorosa"). „Laudele" sale dialogate constituie un prim moment al teatrului sacru italian. Excomunicat şi întemniţat (1298–1303) pentru scrierile sale critice la adresa papei Bonifaciu VIII („Cântec de închisoare"), a fost eliberat de papa Benedict XI.

IACOV (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiul lui Isaac şi al Rebecăi; frate geamăn cu Isav, răscumpără, prin vicleşug, de la fratele său, dreptul de prim-născut, cu toate că fusese născut al doilea. A primit, după lupta cu îngerul, numele de *Israel*. Părinte a 12 fii (Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Zebulon, Isahar, Dan, Gad, Aşer, Neftali, Iosif, Veniamin), strămoşi şi căpetenii ale celor 12 seminţii ale israeliţilor.

IACOV (pe numele laic *Ioan Antonovici*) (1856–1931, n. sat Similişoara, jud. Vaslui), teolog român. M. de onoare al Acad. (1919). Episcop al eparhiilor Dunărea de Jos (1923–1924) şi Huşi (1924–1931). Autor al unor studii de istorie bisericească locală („Documente bârlădene", „Documente ale fostelor schituri Orgoeştii, Bogdăniţa, Pârveştii, Cârţibaşii şi Mânzaţii din judeţul Tutova").

IACOV PUTNEANUL (1719–1778, n. Rădăuţi), episcop de Rădăuţi (1745–1750) şi apoi mitropolit al Moldovei (1750–1760). Ierarh luminat, a tipărit peste zece cărţi de teologie şi a îndrumat şcoliile din Rădăuţi şi Iaşi, întocmind şi un abecedar („Bucvar sau începere de învăţătură"); a înfiinţat la Putna o „şcoală duhovnicească".

IAD (< sl.) s. n. **1.** (REL.; în iudaismul târziu şi creştinism) Loc în care sufletele păcătoşilor sunt supuse la chinuri veşnice pentru a-şi ispăşi păcatele din timpul vieţii; infern **(1)**, gheenă. ✦ Fig. Situaţie chinuitoare, tulburătoare. **2.** (Pop.) *Piatra-iadului* = azotat de argint.

IADĂ (< *ied*) s. f. Puiul (femelă) al caprei sau al căprioarei.

IADEŞ (< tc.) s. n. **1.** Os în formă de furcă de la pieptul păsărilor, compus din oasele claviculare sudate în partea inferioară. **2.** (BOT.) Plantă din familia balsaminacee folosită în medicina populară pentru proprietăţile sale diuretice *(Impatiens noli-tangere)*.

IAFET (în „Vechiul Testament"), al treilea fiu al lui Noe. Alături de fraţii săi Sem şi Ham, reîntemeietor al seminţiei omeneşti după potop. Considerat strămoşul iafetizilor.

IAFEŢI (< n. pr. *Iafet*) s. m. pl. Populaţie legendară socotită ca descendentă din Iafet. Se presupune că ar fi populat o parte din Asia Mică şi regiunile mediteraneene ale Europei.

IAGEŁŁO (JAGIEŁŁO, JOGAILA), dinastie de origine lituaniană care a domnit în Lituania (1377–1401, 1440–1572), Polonia (1386–1572), Ungaria (1440–1444, 1490–1526), Boemia (1471–1526). Jogaila, marele duce al Lituaniei (1377–1434), după ce a încheiat cu Polonia uniunea dinastică de la Krewo (Kriewo), în aug. 1385, a îmbrăţişat creştinismul de rit catolic, s-a căsătorit (febr. 1386) cu Jadwiga, regina Poloniei (din 1384), şi s-a încoronat rege al Poloniei (4 mart. 1386) sub numele de *Vladislav* (Władysław) II, întemeind dinastia **I.** I-au urmat: *Vladislav III* (1434–1444), *Cazimir IV* (1447–1492), *Ioan Albert* (1492–1501), *Alexandru* (1501–1506), *Sigismund I* (1506–1548) şi *Sigismund II* (1548–1572).

IAGNOV 1. Simion (1892–1958, n. Bucureşti), medic român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la Bucureşti. Lucrări în domeniul hematologiei şi gastroenterologiei. A elaborat teste privind funcţionalitatea măduvei osoase şi a celulei hepatice („Cirozele hepatice", „Gastritele", „Sindroame dischinetice biliare"). **2. Zalman I.** (1896–1962, n. Craiova), medic şi anatomist român. Frate cu **I. (1).** Prof. univ. la Timişoara şi Bucureşti. Lucrări de orientare morfofuncţionalistă privind structura plămânului, a inimii şi a ficatului.

IAHNIE (< tc., bg.) s. f. Fel de mâncare scăzută, preparată din legume (mai ales din cartofi şi fasole boabe), din peşte sau din carne.

IAHT (< fr.) s. n. **1.** Navă cu pânze sau cu propulsie mecanică, destinată unui număr mic de pasageri, folosită pentru călătorii de agrement. **2.** Ambarcaţie sportivă cu vele, utilizată pentru regate internaţionale. Se mai numeşte *i. de curse.*

IAHTING (YACHTING) (< engl., fr.) s. n. Sport nautic practicat cu ambarcaţii cu vele. ✦ Concurs de iahturi.

IAHVE (IEHOVA, SAVAOT) („Eu sunt cel ce sunt") (în „Vechiul Testament"), numele sacrosanct al lui Dumnezeu, a cărui pronunţare este interzisă în religia mozaică. Se scrie sub forma tetragramei YHVH, care nu se citeşte niciodată, fiind înlocuită cu *Adonai* („Domnul meu"). Cea mai veche consemnare datează din sec. 9 î.Hr. şi se află pe Stela Moabită. Introducerea cultului lui I. îi este atribuită lui *Moise.*

IAILA, lanţ muntos în partea de SSE a pen. Crimeea, extins pe 110 km lungime, pe direcţie SV–NE,

Simion Iagnov

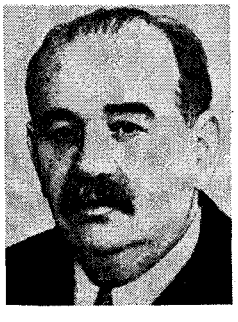

Iaht (1)

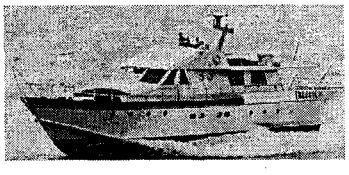

paralel cu țărmul Mării Negre. Alt. max.: 1 545 m (vf. Roman-Koș). Frecvente fenomene carstice.

IAKOBI, Boris Semionovici *(Jacobi, Moritz Hermann von)* (1801–1874), fizician și electrotehnician rus de origine germană. Fratele lui *Jacobi Karl Gustav Jacob*. Stabilit în Rusia (1835). Prof. univ. la Sankt Petersburg. A inventat un motor electric (1834), unele aparate telegrafice și procedeul galvanoplastiei (1838).

IAKOBSON, Leonid Veniaminovici (1904–1975), coregraf rus. A conferit dansului o mare libertate de expresie, prin preluarea ideilor Isadorei Duncan și a concepțiilor lui M. Fokin. Organizator și conducător al grupului de miniaturi coregrafice „Vestris".

IAKOVLEV, Aleksandr Sergheevici (1906–1989), constructor rus de avioane. Proiectant a numeroase tipuri de avioane (de luptă, de pasageri, sportive și de antrenament). A construit pentru aviația rusă primul avion de vânătoare cu reacție (IAK-15), primul bombardier supersonic (IAR-28), precum și primul avion din lume cu decolare și aterizare pe verticală (IAK-38). Autor al unor proiecte de elicoptere, între care IAK-24.

IAKULOV, Gheorghi Bogdanovici (1884–1928), pictor armean. A aplicat (1917) principiile constructivismului în propriul său local din Moscova, denumit „Cafeneaua pitorească", precum și în decorurile și costumele de teatru pentru „Baletele ruse".

IAKUTIA v. **Saha.**

IAKUTSK, oraș în E Federației Ruse, port pe Lena, cap. Rep. Saha; 197,6 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport. Hidrocentrală. Centru comercial (blănuri). Ind. mobilei, mat. de constr., piel., conf. și tricotaje, alim. Universitate. Teatre. Mănăstire (1604) și biserica Sf. Nicolae (1852). Întemeiat în 1632.

Aleksandr Sergheevici Iakovlev

IALOMICIOARA, Peștera Ialomicioarei v. **Ialomița (2).**

IALOMIȚA 1. Râu, afl. stg. al Dunării, pe terit. com. Giurgeni, în zona fostului sat Piua Petrii; 417 km. Izv. din masivul Bucegi, de la 2 395 m alt., din apropierea vf. Omu. În cursul superior formează cheile Urșilor, Peșterii, Tătarului, Zănoagei și Orzei, apoi străbate zona subcarpatică (între Moroeni și Târgoviște), câmpiile Târgoviștei, Ploieștiului, Gherghiței și Bărăganul (de la V la E). Hidrocentrale (Dobrești, 16 MW, și Moroeni, 15,3 MW) în cursul superior și irigații în cel inferior. Caracteristic pentru cursul inferior este numărul mare de limanuri fluviatile ce însoțesc malul său dr. (Snagov, Căldărușani) și mai ales pe cel stg. (Fundata, Perieți, Amara, Strachina ș.a.). Afl. pr.: Cricovu Dulce, Prahova, Sărata. Denumirea antică: *Naparis*. Pe cursul superior al I., la 2 sept. 1442, Iancu de Hunedoara a înfrânt o puternică armată otomană condusă de beglerbegul Rumeliei, Șehabeddin. **2. Peștera Ialomiței,** peșteră săpată de pârâul Horoaba (afl. al Ialomiței) în calcarele jurasice din culmea de SE a muntelui Bătrâna (masivul Bucegi), la 1 530 m alt. absolută, pe versantul dr. al Cheilor Ialomiței, la 10 km aval de obârșia văii. Lungime: 804 m; galerii fosile și active dispuse pe două etaje, cu o diferență de nivel de 60 m. Temp.: 9–12°C; umiditate: 85–100 %. Amenajată cu trotuare și scări de lemn; parțial electrificată. Aici s-au găsit numeroase schelete de *Ursus spelaeus*. Cunoscută și sub numele de *Peștera Ialomicioarei*. La gura peșterii a existat un schit cu biserică de lemn (sec. 16), mistuit de mai multe incendii (1819, 1940, 1961); după ultimul nu a mai fost refăcut. În apropiere se află un nou schit, numit Peștera–Cocora, cu biserica Nașterea Maicii Domnului (1901, renovată în 1961). **3.** Județ în SE României, pe cursul inferior al *Ialomiței* și pe brațul Borcea, în partea centrală a Câmpiei Bărăganului; 4 453 km^2; 304 803 loc. (1998), din care 41,7% în mediul urban; densitatea: 68,5 loc./km^2. Reșed.: municipiul *Slobozia*. Orașe: Fetești (municipiu), Țăndărei, Urziceni (municipiu). Comune: 49. *Relief* predominant de câmpie (Câmpia Bărăganului), cu ușoare denivelări marcate de terasele Dunării și Ialomiței și de crovurile și dunele de nisip. *Climă* temperat-continentală cu un pronunțat grad de continentalism,

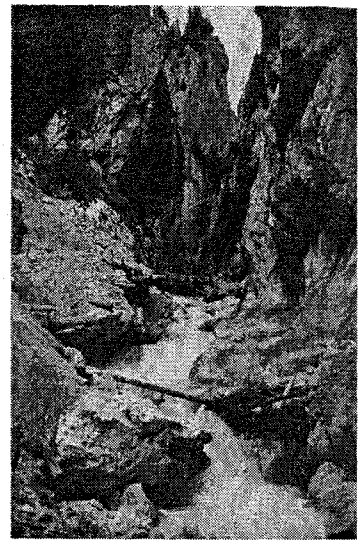

Ialomița (1). Cheile Orzei

care determină contraste mari între vară și iarnă (amplitudinea medie anuală de 25,1°C); precipitații scăzute (400–500 mm/an); vânturi predominante dinspre NE (crivățul), SV (austrul) și SE (băltărețul). *Rețeaua hidrografică,* cu o densitate scăzută, este reprezentată prin cursul inferior al Ialomiței și brațul Borcea al Dunării. Lacuri cu ape clorurate, sulfuroase, sodice, cu nămoluri sapropelice (Amara, Strachina, Fundata, Perieți). *Resurse naturale:* mat. de constr. (nisipuri, pietrișuri, argile), zăcăminte de țiței și gaze naturale (Urziceni, Manasia, Gârbovi, Gheorghe Doja, Grindu, Fierbinți-Târg, Malu ș.a.). *Economia* jud. se caracterizează printr-o însemnată prod. agricolă-cerealieră, îmbinată cu creșterea animalelor, cultura plantelor industriale și prin dezvoltarea unei industrii legate de valorificarea produselor agricole. Cea mai importantă ramură ind. a jud. este cea alim., urmată de ind. chimică, a constr. de mașini, textilă, a mat. de constr. ș.a. În 1996, supr. agricolă a jud. era de 373 867 ha, din care 347 273 ha reveneau terenurilor arabile (92,9% din totalul terenurilor agricole), 18 996 ha pășunilor și fânețelor naturale, 6 902 ha viilor și pepinierelor viticole, 696 ha livezilor și pepinierelor pomicole. În același an, pr. culturi agricole erau: porumb (130 837 ha), grâu și secară (72 567 ha), plante oleaginoase (68 575 ha), floarea-soarelui (60 153 ha), orz și orzoaică (17 165 ha), leguminoase pentru boabe, plante pentru nutreț (24 532 ha),

sfeclă de zahăr, legume etc. În 1997, sectorul zootehnic cuprindea 53 000 capete bovine, 528 000 capete porcine, 191 000 capete ovine; avicultură (1 355 000 capete); apicultură (10 000 familii de albine). C.f. (1996): 276 km (101 km electrificate); drumuri: 1 102 km (345 km modernizate). În 1996, în jud. I. își desfășurau activitatea 152 școli generale, 15 licee, zece școli profesionale, 146 grădinițe de copii, șapte case de cultură, 179 biblioteci, cu 1,5 mil. vol. În jud. I. se află câteva obiective turistice (zona lacurilor Amara, Fundata, Strachina) și rezervațiile naturale Caiafele și Moroiu (mistreți, căprioare, cerbi lopătari, dropia — declarată monument al naturii

Ialta. Biserica Aleksandr Nèvski

— ș.a.), determinând turismul de tranzit. Indicativ auto: *IL.*

IALTA (YALTA), oraș în S Ucrainei, în pen. Crimeea, port la Marea Neagră; 89 mii loc. (1991). Ind. alim. (conserve de pește, produse lactate, băuturi alcoolice, țigarete). Centru turistic. Stațiune balneoclimaterică. Teatre. Muzee de artă. Muzeul „A.P. Cehov". Grădină botanică. Palatul țarilor. Biserica Aleksandr Nevski (1890). — **Conferința de la** I. (4–11 febr. 1945), conferință a conducătorilor celor trei puteri aliate în cel de-al doilea război mondial: F.D. Roosevelt (S.U.A.), I.V. Stalin (U.R.S.S.) și W. Churchill (Marea Britanie), la care s-au stabilit și s-au pus de acord planurile militare ale puterilor aliate și au fost fixate principiile politicii lor postbelice, cu scopul organizării unei păci trainice și a unui sistem de securitate; participanții la Conferință au hotărât, de asemenea, lichidarea militarismului german și a nazismului, împărțirea Germaniei în zone de ocupație ale celor trei puteri aliate, inclusiv a Franței, în cazul că aceasta va fi de acord, crearea O.N.U. etc.

IAMAL, peninsulă în NV Siberiei (Federația Rusă), între G. Baidarațk (M. Kara) și estuarul fl. Obi; 122 mii km^2. Lungime: 700 km; lățime max.: 240 km. Relief de câmpie joasă, mlăștinoasă, cu numeroase lacuri. Climă aspră de tundră și îngheț peren. Animale cu blană prețioasă.

IAMANDI, Victor (1891–1940, n. sat Hodora, jud. Iași), ziarist, jurist și om politic liberal român. De mai multe ori ministru. A susținut regimul de autoritate monarhică al lui Carol II, iar pe plan extern a fost unul dintre exponenții alianței cu Franța și Anglia. Asasinat de legionari în închisoarea Jilava.

IAMB (< fr., lat.) s. m. Picior de vers compus din două silabe: (în prozodia antică) prima scurtă și a doua lungă; (în prozodia modernă) prima neaccentuată și a doua accentuată.

IAMBIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la iambi, scris în iambi. ◇ *Metru i.* = sistem de versificație având la bază *iambul.*

IAMBLICHOS (c. 250–c. 330), filozof grec neoplatonic. Fondator al Școlii siriene. Continuator al lui Plotinus. Adversar al creștinismului. A fost interesat de demonologie, angelologie și

Victor Iamandi

teurgie („Viaţa lui Pitagora", „Despre misterele Egiptului").

IAMBOL, oraş în SE Bulgariei, pe Tundja; 99,2 mii loc. (1993). Nod de comunicaţii. Constr. de maşini agricole, manufacturi de tutun, fabrici de conserve şi filaturi de bumbac. Combinat de fire sintetice. Centru viticol. Menţionat documentar în sec. 11.

IANA, râu în partea de N a Federaţiei Ruse; 872 km. Se formează prin unirea (în amonte de Verhoiansk) a două râuri (Dulgalah şi Sartang) care izvorăsc din M-ţii Verhoiansk şi se varsă printr-o deltă (5,2 mii km^2) în G. Iana al M. Laptev. Afl. pr.: Adîcia, Bîtantai.

IANA, com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 3 723 loc. (1998).

IANCA 1. Lac clastocarstic (de crov) cu apă sărată, în C. Brăilei, lângă oraşul cu acelaşi nume; 3,32 km^2. Seacă în anii secetoşi. **2.** Oraş în jud. Brăila, în C. Brăilei; 12 826 loc. (1998). Aerodrom. Expl. de ţiţei. Fabrici de zahăr şi de brânzeturi; morărit şi panificaţie. Abator de păsări. Centru viticol şi de vinificaţie. Declarat oraş în 1989. Bisericile Sf. Treime (1834) şi Sf. Ioan Botezătorul (1885). Staţie de c.f. **3.** Com. în jud. Olt; 4 620 loc. (1998). Centru viticol. Biserica Adormirea Maicii Domnului (ante 1834), în satul Potelu; în satul Ianca, menţionat documentar în 1560, se află bisericile Sf. Ioan Botezătorul (1842) şi Sf. Nicolae (1848–1858).

Ion Iancovescu

Aurel Iancu

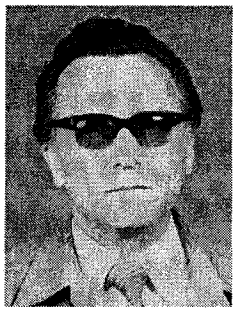

IANCHELEVICI, Idel v. **Jancheleviei.**

IAN CIU v. **Yang Zhu.**

IANCOVESCU, Ion (1887–1966, n. Râmnicu Vâlcea), actor şi regizor român de teatru. Joc rafinat, spiritual, de o expresivă spontaneitate, manifestând o anume excentricitate, dar întotdeauna original. I. s-a remarcat îndeosebi ca interpret al dramaturgiei franceze moderne (Tristan Bernard, Sacha Guitry, Louis Verneuil ş.a.). Creaţii de succes în „Împăratul" de S. Bonnelli, „O noapte furtunoasă" de I.L. Caragiale, „Cyrano de Bergerac" de E. Rostand, „Henric al IV-lea" de Pirandello etc.

IANCOVICI DE MIRIEVO, Teodor (sec. 18), pedagog sârb. Director al şcolilor româneşti şi sârbeşti din Banat (1773–1782). Ulterior, a participat la organizarea învăţământului primar din Rusia.

IANCU, Aurel (n. 1928, Răcoasa, jud. Vrancea), economist român. M. coresp. al Acad. (1993), prof. univ. la Bucureşti. Cercetări în domeniile eficienţei şi creşterii economice, privatizării, pieţei şi concurenţei, al teoriei politicii economice („Relaţiile economice internaţionale", în „Tratatul de economie", vol. III, „Piaţă, concurenţă, monopol").

IANCU, Avram (1824–1872, n. Vidra de Sus, azi Avram Iancu, jud. Alba), jurist, democrat-revoluţionar şi conducător politic român, exponent de frunte al Revoluţiei române de la 1848–1849 din Transilvania. Intrat în legendă ca prefectul-erou, „Craiul Munţilor". I. a studiat filozofia şi dreptul la Cluj şi Târgu Mureş. Adept convins al principiilor de libertate, egalitate şi frăţietate, aplicate deopotrivă în relaţiile dintre indivizi şi dintre popoare, s-a situat astfel pe linia radicală a emancipării sociale şi politico-naţionale, proprie curentului care s-a manifestat în toată Europa de la coasta Atlanticului şi până la marginea Imp. Ţarist. A fost unul dintre organizatorii adunărilor naţionale de la Blaj: prima, Adunarea din Duminica Tomii (18/30 apr.), a doua, Marea Adunare Naţională din 3/15–5/17 mai, şi a treia, Adunarea din sept. 1848. Membru în Comitetul Naţional Român din Sibiu, organizatorul şi conducătorul oştii populare revoluţionare după modelul legiunilor romane. Anexarea forţată a Transilvaniei la Ungaria prin votul Dietei nobiliare-feudale de la Cluj (17/29 mai) şi poziţia obstrucţionistă a guvernului revoluţionar liberal ungar în problema drepturilor naţionale ale românilor l-au condus pe I. la revendicarea identităţii naţionale pe calea armelor. Încleştarea care a urmat a situat cele două revoluţii (română şi maghiară) în tabere adverse, împrejurare tragică exploatată cu dibăcie de contrarevoluţia habsburgică în folosul propriu. I. s-a arătat receptiv la propuneri de pacificare şi colaborare cu revoluţionarii unguri pe bază de egalitate naţională, dar proiectul de pacificare, datat 12/24 iul. 1849, s-a dovedit tardiv. În aug. acelaşi an, Revoluţia ungară a fost înfrântă de contrarevoluţia habsburgică, însă nici cauza românilor n-a avut de câştigat. Între 1849 şi 1851, I. a făcut parte din delegaţia trimisă la Viena pentru revendicarea drepturilor şi libertăţilor naţionale promise lor de Curtea imperială, promisiuni dovedite deşarte. În iul. 1852, I. a refuzat să întâmpine pe monarhul habsburg în vizita acestuia în Transilvania, gest ce a însemnat sfârşitul carierei sale politice. La 13 sept. 1872 a fost înmormântat la Ţebea sub „gorunul lui Horea", ca erou-martir al naţiunii.

Avram Iancu

IANCU, Axente (1894–1975, n. Făget, jud. Timiş), medic pediatru şi puericultor român. Prof. univ. la Cluj. Lucrări privind patologia infecţioasă infantilă, alimentaţia raţională şi asistenţa socială a copilului mic („Din istoricul şi despre rolul substanţelor grase în alimentaţia artificială a copilului", „Actualităţi în puericultură şi pediatrie", „ABC-ul îngrijirii copilului mic").

IANCU (JANCO), Marcel (1895–1984, n. Bucureşti), pictor, grafician şi arhitect israelian. Originar din România, unde a avut, până în 1940, o bogată activitate de animator al mişcărilor de avangardă. Stabilit în Palestina

(1940). Apropiat de mișcarea *dadaistă*. Ca arhitect, a proiectat Sanatoriul „Bucegi" (Predeal) și imobilul „Bazaltin" (București). În plastică a fost influențat de cubism („Țărancă cu ouă"), apoi s-a orientat spre o artă abstract-constructivistă, folosind tehnici diferite: relief pictat, xilo- și linogravură, sculptură cinetică, pictură în ulei, colaj etc. („Café-concert", „Roadele pământului"). Ca grafician („Pian", „Compoziție"), a abordat cu dezinvoltură și portretul („Portretul lui Ion Vinea").

IANCU, Mișu (1909–1994, n. București), dirijor și compozitor român. Muzică de scenă, corală și mai ales ușoară, gen în care a creat numeroase șlagăre. („Iubirea-i ca o glumă", „Cântecele mele", „Pentru nimic în lume").

IANCU DE HUNEDOARA (?–1456), nobil român din Transilvania, unul dintre marii comandanți de oști din vremea sa. Fiu al cneazului Voicu de Hunedoara. Ban al Severinului (din 1438), voievod al Transilvaniei (din 1441), iar, din 1446, guvernator (regent) al Ungariei. Adept al unei puteri centrale autoritare. A urmărit să creeze un sistem politic bazat pe strângerea legăturilor dintre cele trei țări române în vederea luptei antiotomane. Victorios asupra otomanilor pe Ialomița (1442) și în timpul „campaniei celei lungi" (1443–1444), când a pătruns, în S Dunării, până aproape de Zlatița; a fost înfrânt de aceștia la Varna (1444) și Kossovopolje (1448), dar a obținut o strălucită victorie asupra sultanului

Marcel Iancu: „Țărancă cu ouă"

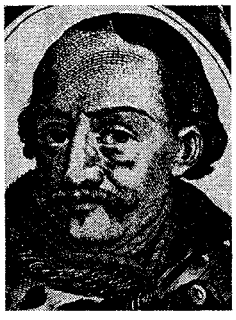

Iancu de Hunedoara

Mehmed II în bătălia de la Belgrad (21–22 iul. 1456). A murit de ciumă în tabăra de la Zemun (11 aug.).

IANCU JIANU, com. în jud. Olt; 4 640 loc. (1998). Expl. de petrol. Centru pomicol și viticol. Bisericile Sf. Parascheva, ctitorie din 1529 a familiei Buzescu (cu picturi murale de la începutul sec. 18) și Sf. Dumitru (1900), în satul Iancu Jianu.

IANCULESCU, Magda (1929–1995, n. Iași), soprană română. Prof. univ. la București. Carieră internațională. Manieră rafinată de interpretare. Inițial roluri de coloratură („Lucia di Lammermoor", „Rigoletto", „Lakmé"), apoi de soprană dramatică („Tosca", „Aida"); a făcut parte din distribuția de aur a operei „Bărbierul din Sevilla".

IANCU SASUL, domn al Moldovei (1579–1582). Fiu nelegitim al lui Petru Rareș. A dus o politică fiscală excesivă, introducând, în 1581, zeciuiala din boi, ceea ce a provocat o răscoală în ținutul Lăpușnei. Mazilit de Poarta Otomană la cererea marilor boieri, s-a refugiat în Polonia, dar a fost ucis la Lvov.

IANINA (IOÁNNINA, YANNINA), oraș în NV Greciei, în Epir; 56,5 mii loc. (1991). Piață pentru cereale și animale. Produse textile (covoare), de piel. și încălț. și alim. (brânzeturi). Artizanat (filigran). Universitate. Mănăstiri din sec. 13–17. Arhiepiscopie. Moschee (sec. 17) transformată, ulterior, în complex muzeal. Capturată de turcii otomani în 1430 de la bizantini; la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, aici și-a avut sediul căpetenia *Ali Pașa din Tepelenë*, care și-a proclamat independența față de Poarta Otomană.

IANKOVSKI, Oleg (n. 1944), actor rus de film. Interpret al unor personaje puternice, adeseori contestatare, într-un stil modern, autentic („O dramă la vânătoare", „Sonata Kreutzer", „Pașaportul").

IANOȘI, Ion (n. 1928, Brașov), istoric literar și eseist român. Prof. univ. la București. Studii de estetică („Schiță pentru o estetică posibilă"), monografii („Thomas Mann", „Dostoievski — tragedia subteranei", „Romanul unei drame — Tolstoi"). Antologii, ediții, volume memorialistice.

IANOVICI, Virgil (1900–1990, n. Roman), geolog, mineralog și geochimist român. Acad. (1990), prof. univ. la Iași și București. A studiat masivul de roci alcaline de la Ditrău, zăcămintele de mangan și rocile carbonatate din România, rocile efuzive din Carpații Orientali și Munții Apuseni („Geologia Munților Apuseni"). Tratate („Mineralogie", „Geologie"). Membru al unor societăți științifice străine.

IANȘAO v. **Yangshao**.

IANTIT s. n. (MINERAL.) Mineral de uraniu, cristalizat rombic, în forme plate, alungite sau prismatice. De culoare neagră sau violetă. Apare în zăcămintele cu uraninit (ex. Shinkolobwe, Kasola din Republica Democratică Congo).

IANTRA, râu în N Bulgariei, afl. dr. al Dunării, în aval de Sviștov; 286 km. Izv. de sub pasul Șipka, din masivul Stara Pianina. Hidrocentrale. Irigații.

Magda Ianculescu

Virgil Ianovici

IANUARIE (< sl.) s. n. Prima lună a anului, având 31 de zile; (pop.) *gerar*.

IANUS 1. (În mitologia romană) Una dintre cele mai vechi divinități. Creatorul Universului și personificarea divină a oricărui început și sfârșit, a oricărei intrări sau ieșiri. Zeul porților și ocrotitorul drumurilor. Portarul vigilent al cetății, imaginat cu două fețe opuse, una privind înainte, alta înapoi, ca simbol al veghii totale, și ținând în mână o cheie și un toiag. **I.** era zeul protector al Romei, căruia îi erau închinate prima zi a fiecărei luni și prima lună a anului solar (ian.). **2.** Al zecelea satelit al planetei Saturn. Descoperit, în 1966, de astronomul francez A. Dollfus. Are diametrul de c. 350 km și se rotește pe o orbită circulară, situată în planul inelului, fiind cel mai apropiat de planetă dintre toți sateliții acesteia; perioada de revoluție: c. 18 ore.

IAPĂ (lat. *equa*) s. f. **1.** (ZOOL.) Femela calului. **2.** Tălpig **(3).**

IAPET (IAPETOS) 1. (În mitologia greacă) Titan din prima generație, fiul Geei și al lui Uranus. Tatăl lui Atlas, Prometeu, Epimeteu. Ridicându-se împotriva lui Zeus, a fost aruncat, împreună cu ceilalți titani, în Tartar. Considerat adesea primul strămoș al neamului omenesc. **2.** Satelit al planetei Saturn, descoperit (1671) de J.D. Cassini. Al șaisprezecelea în ordinea distanței față de planetă (3 560 000 km); al doilea ca mărime (diametru c. 1 460 km). Perioada de rotație: 79,33 zile. Are îndreptată aceeași emisferă către Saturn.

IAR (IARĂ) adv., conj. **I.** Adv. **1.** Încă o dată, din nou; iarăși. **2.** De asemenea, tot la fel. **II.** Conj. **1.** (Copulativă) Și. **2.** (Adversativă) Însă, dar.

IARA, com. în jud. Cluj, în depresiunea omonimă, la poalele de E ale Muntelui Mare; 4 875 loc. (1998). Expl. de nisip cuarțos, calcar, dolomit, dacit, min. de fier și de mangan. Centru de ceramică populară. În satul Iara, menționat documentar în 1288 cu numele *Zara*, se află o biserică din sec. 13 (cu refaceri din sec. 18), azi biserică unitariană; biserici de lemn, cu același hram — Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil —, în satele Măgura Ierii (1783), Surduc (sec. 18) și Ocolișel (1852); biserica de zid Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18), în satul Borzești.

IARĂȘI (< *iară* + *și*) adv. Iar **(I 1).**

IARBĂ (lat. *herba*) s. f. **1.** Denumire a plantelor erbacee anuale sau perene, mai frecvent a gramineelor de pe pajiști, utilizate în hrana animalelor. **2.** Buruiană. ◇ *I. rea* = buruiană otrăvitoare; *fig.* om rău, primejdios. **3.** Pajiște. **4.** *Iarba-broaștelor* = mică plantă acvatică, cu frunze circulare, lung pețiolate, lucitoare, care plutesc la suprafața apei; are flori albe și fructe bace *(Hydrocharis morsus-ranae). Iarba-câmpului* = plantă perenă din familia gramineelor, cu frunze liniare și flori mici, verzi-alburii sau violacee, în panicule *(Agrostis stolonifera). Iarba-ciutei* = plantă perenă din familia compozitelor, cu flori galbene dispuse în capitule și fructe achene *(Doronicum austriacum)*; crește în regiunea montană. *I. deasă* = plantă perenă din familia gramineelor, cu tulpini subțiri, frunze liniare și flori verzui, dispuse în panicule *(Poa nemoralis)*; crește prin păduri, pe stânci etc. *I. de mare (Seegras)* = plantă perenă cu frunze liniare (lungi de câțiva metri) și flori unisexuate verzi *(Zostera marina)*, care crește pe fundul mării (aproape de țărm) și al lacurilor litorale; frunzele uscate servesc la umplerea pernelor, a saltelelor etc. *I. de Sudan* = plantă anuală din familia gramineelor, cu tulpina înaltă până la 2 m și frunze lungi *(Sorghum halepense)*; este cultivată mai ales în zonele secetoase, pentru furaj. *Iarba-fiarelor* = **a)** plantă perenă, toxică, din familia asclepiadaceelor, cu frunze opuse, fin-păroase și flori alb-gălbui, dispuse în corimbe pedunculate *(Cynanchum vincetoxicum)*; **b)** (în mitologia populară românească) iarbă misterioasă cu puteri magice (înmoaie fierul, descuie orice lacăt sau broască etc.), foarte subțire, veninoasă, roșie ca focul sau argintie, care crește pe stânci, scânteind noaptea ca o luminiță, iar ziua fiind invizibilă. *Iarba-găii* = plantă perenă din familia compozitelor, înaltă de 30–100 cm, cu frunze dințate, acoperite cu peri aspri și flori galbene, dispuse în capitule *(Picris hieracioides). I.-grasă* = mică plantă cu tulpina întinsă pe pământ, frunze cărnoase, lucioase și flori galbene sesile *(Portulaca oleracea)*. Tulpinile tinere au proprietăți antiscorbutice și se consumă ca salată. *I.-mare* = plantă perenă, medicinală, din familia compozitelor, cu tulpina păroasă, înaltă până la 150 cm, frunze cordat-ovale și flori galbene în capitule *(Inula helenium)*. Rizomii și rădăcinile conțin substanțe antihelmintice, antibacteriene etc. Intră în compoziția ceaiului antibronșitic. *I.-neagră* = **a)** plantă perenă din familia scrofulariaceelor, cu frunze dințate și flori brune-purpurii pe dinafară și galben-verzui pe dinăuntru *(Scrophularia alata)*; **b)** mic arbust melifer, cu frunze mici, liniare și flori roz, mai rar albe, dispuse în raceme *(Calluna vulgaris)*; crește prin păduri rare și turbării, pe soluri sărace, acide, în regiunile de dealuri și de munte. *Iarba-osului* = subarbust cu tulpini ramificate, frunze opuse, flori galbene, dispuse în raceme terminale scurte, și fructe capsule *(Helianthemum nummularium)*; crește în regiunile de munte. *Iarba-șarpelui* = **a)** plantă meliferă din familia boraginaceelor, cu frunze lanceolate și flori albastre, rar roșii sau albe, dispuse în raceme *(Echium vulgare)*; **b)** plantă perenă din familia scrofulariaceelor, cu tulpina păroasă, frunze sesile, ovate și flori albastre-deschis sau roșietice *(Veronica latifolia)*; **c)** broscăriță. *Iarba-șopârlelor* = mică plantă perenă, cu rizom gros, cărnos, tulpina terminată cu un spic și flori mici, albe-roz *(Polygonum viviparum)*; este frecventă în zona alpină. *I. usturoasă* = plantă ierboasă, cu tulpina acoperită de peri, frunze dințate și flori roșii, cu ușor miros de usturoi *(Teucrium scordium). Iarba-vântului* = plantă ierboasă cu flori violacee sau verzui, dispuse în spice mici *(Agrostis spicaventi). Iarba-vulturului* = plantă cu tulpina dreaptă, flori galbene, dispuse în capitule reunite la vârful tulpinii *(Hieracium umbellatum)*.

Ianus (1)

IARCU, Dimitrie (1817–1879, n. Slatina), profesor, publicist și bibliograf român. Participant la Revoluția din 1848 din Țara Românească. A publicat prima bibliografie generală a culturii române („Bibliografia cronologică română sau Catalog general de cărțile române"), cuprinzând cărțile românești tipărite între 1550 și 1865. Autorul unei culegeri de anecdote („Românul glumeț") și al unor lucrări didactice („Mitologia").

IARD s. m. v. **yard.**

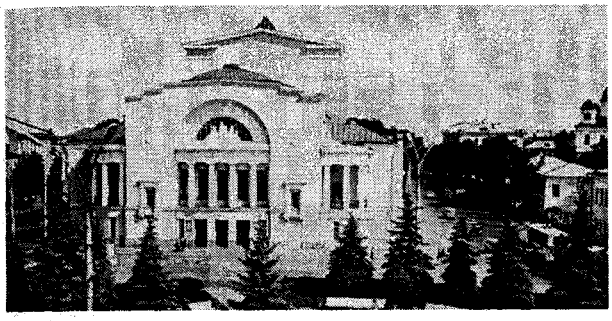

Iaroslavl. Teatrul dramatic academic „F.G. Volkov"

IARDANG (< rus) subst. (GEOMORF.) Ansamblu de forme de relief din deșerturile Asiei Centrale apărute în urma *coraziunii,* în roci argiloase, având aspectul unor ridicături, despărțite prin șanțuri.

IARMAROC (< ucr.) s. n. Bâlci.

IARNĂ (lat. *hiberna*) s. f. Perioadă de timp cuprinsă, convențional, între solstițiul de iarnă (21 sau 22 decembrie) și echinocțiul de primăvară (20 sau 21 martie). Este anotimpul cel mai friguros al anului, care în emisfera boreală coincide cu iarna astronomică. În România, I. durează de obicei mai mult de trei luni și se caracterizează prin înghețuri, ninsoare, viscol, zi scurtă, noapte lungă etc. ✦ (Adverbial, în forma *iarna)* În timpul iernii.

IAROSLAV CEL ÎNȚELEPT, mare cneaz al Kievului (1016–1018 și 1019–1054). I-a înfrânt pe pecenegi și lituani, întărind astfel hotarele de S și de V ale statului. S-a luptat cu fratele său, împărțind statul (1026), dar, ulterior, l-a reunificat (1036). În 1051, l-a înscăunat pe *Ilarion,* primul mitropolit rus. A stabilit legături dinastice cu multe case domnitoare europene. În timpul său a fost întocmită culegerea de legi „Russkaia pravda".

IAROSLAVL, oraș în centrul părții europene a Federației Ruse, port pe Volga, la 282 km NE de Moscova; 631 mii loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Ind. constr. de mașini (motoare Diesel, aparataj electrotehnic, strunguri, frigidere, aparate radio, utilaj forestier, nave fluviale), chimică (cauciuc sintetic, rafinarea petrolului), textilă și tricotaje, încălț. Mănăstirea Spaso-Preobrajenski (sec. 12), bisericile Sf. Ilie (1647–1650), Sf. Ioan Gură de Aur (1649–1654) ș.a; catedrală (sec. 18). Universitate. Muzeu de artă. Teatre. Întemeiat în 1010.

Iasomie

IAȘCĂ (lat. *esca* „hrană, medicament") s. f. Numele a două genuri de ciuperci *(Fomes* și *Phellinus)* din familia poliporaceelor, în formă de copită sau de poliță, tari, lemnoase, multianuale. Trăiesc pe diferiți arbori, producând putregaiul alb al lemnului. În trecut, după un tratament special, i. era folosită pentru aprins focul și ca hemostatic în medicina populară. Prin fierbere în lapte se obține un material moale, din care se confecționează obiecte de artizanat (poșete, șepci etc.).

IASNAIA POLIANA, muzeu-conac, situat la 14 km de Tuia; locul unde s-a născut și a creat c. 60 de ani L.N. Tolstoi. Aici scriitorul a organizat o școală pentru copiii țăranilor. În parcul conacului se află și mormântul său.

IASOMIE (< ngr.) s. f. Arbust din familia oleaceelor, originar din India, înalt de 2–3 m, cu ramuri lungi, subțiri, cu frunze opuse, penat-compuse și flori albe în cime terminale, cu miros caracteristic *(Jasminum officinale).* Florile conțin uleiuri eterice folosite în parfumerie și contra nevralgiilor; se cultivă frecvent ca plantă decorativă.

IASON (în mitologia greacă), fiul regelui Aison din Iolcos (Tesalia) și soțul Medeii. A condus legendara expediție a *argonauților* după *Lâna de aur* din Colhida; astfel și-a redobândit tronul patern uzurpat de Pelias.

IAȘI 1. Municipiu în NE României, situat în lunca și pe terasele râului Bahlui, reșed. jud. cu același nume; 349 544 loc. (1998). Nod de comunicații. Aeroport. Important centru industrial, cu numeroase întreprinderi, care produc: energie electrică și termică, țevi sudate, laminate de diferite profile, utilaj greu, mașini și utilaje agricole, utilaje pentru ind. lemnului, chimică și a mat. de constr., aparate radio, mase plastice, fibre sintetice, fire de bumbac, tricotaje, țesături de bumbac, in și cânepă, mătase artificială, conf., mobilă, medicamente, preparate din carne și lapte, conserve de legume și fructe, ulei, alcool etc. Centrul unei importante zone pomiviticole. Ape minerale sulfuroase, iodurate, clorurate, bromurate, sodice, bicarbonatate (în cartierul Nicolina), indicate în tratarea afecțiunilor reumatice, ginecologice, dermatologice etc. Centru cultural-artistic, științific și de învățământ cu vechi tradiții. Aici a luat naștere, în 1640, Academia Vasiliană, școală superioară de limbă greacă și slavonă, întemeiată de Vasile Lupu la mănăstirea Trei Ierarhi, iar în sec. 19 s-au înființat mai multe instituții culturale: Societatea de Medici și Naturaliști (1834), Academia Mihăileană (1835), Conservatorul Filarmonic-Dramatic (1836), Universitatea (1860). În aceeași perioadă au început să apară la I. reviste și ziare de mare însemnătate: „Albina românească" (1829), „Dacia literară" (1840), „Propășirea" (1844), „România literară" (1855), „Convorbiri literare" (1867), „Contemporanul" (1881), „Viața românească" (1906) ș.a. În I. de azi există numeroase instituții de învățământ superior și așezăminte culturale: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" și alte cinci institute de învățământ superior (politehnic, agronomic, medico-farmaceutic, de informatică, conservator), o filială a Academiei Române, Teatrul Național „Vasile Alecsandri" (întemeiat în 1840), Teatrul de Operă și Balet (1956), o orchestră simfonică (Filarmonica „Moldova"), Muzeul de Istorie a Moldovei, Muzeul de Artă, Muzeul de Istorie a

Iason

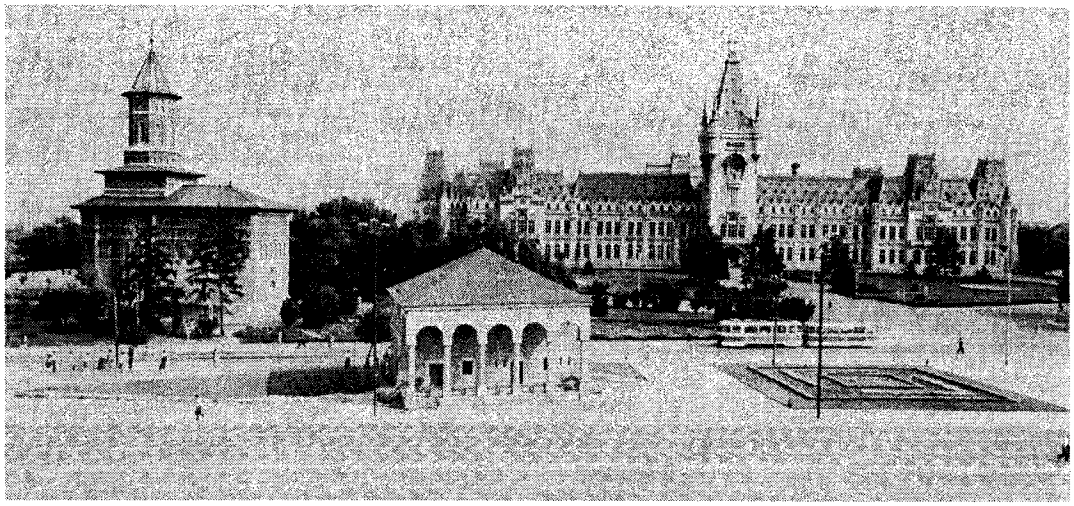

Iaşi (1). Biserica Sfântul Nicolae-Domnesc, Casa Dosoftei şi Palatul Culturii

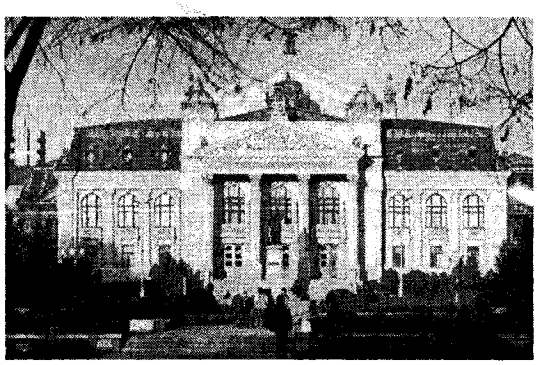

Clădirea Teatrului Naţional „Vasile Alecsandri"

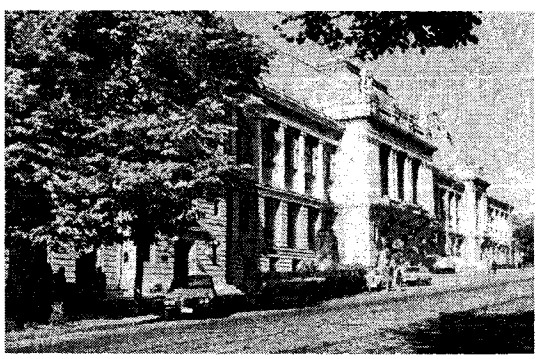

Clădirea Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"

Iaşi (1)

Biserica Trei Ierarhi

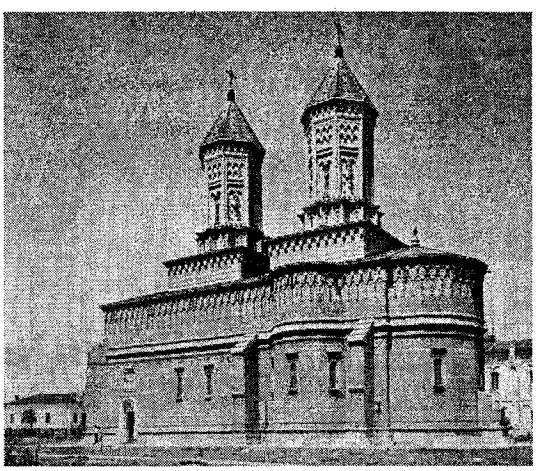

Biserica Înălţarea Domnului a Mănăstirii Galata

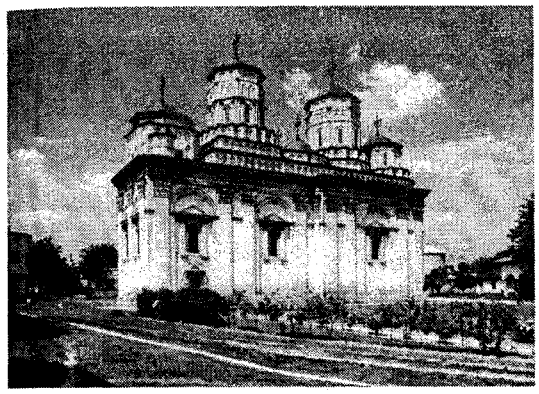

Biserica Înălțarea Domnului a Mănăstirii Golia

Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel a Mănăstirii Cetățuia

Iași (1)

Catedrala mitropolitană cu hramul Întâmpinarea Domnului

Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil a Mănăstirii Frumoasa

municipiului Iași, Muzeul de Științe Naturale, Muzeul Teatrului, biblioteci, edituri, stații de radio-emisie publice (postul „Moldova" emite din 2 nov. 1941) și particulare, șase posturi locale de televiziune, Grădina publică „Copou" (1834) etc. Valoroase monumente de arhitectură, obiective arheologice și istorice: Curtea Domnească (1434), pe locul căreia s-a ridicat în anii 1906–1921 Palatul Administrativ, azi Palatul Culturii, construit în stil neogotic după planurile arhitectului I.D. Berindei; biserica Sf. Nicolae-Domnesc, ctitorie a lui Ștefan cel Mare din 1491–1492 (cu adăugiri din sec. 16); biserica Înălțarea Domnului a Mănăstirii Galata, ctitorie din 1579 a lui Petru Șchiopul, terminată în 1584; complexul Mănăstirii Golia, cu biserica Înălțarea Domnului, zidită în 1650—1653 de Vasile Lupu; biserica Trei Ierarhi, ctitorie a lui Vasile Lupu, construită între 1635 și 1639 și refăcută în 1882–1890 după planurile lui Lecomte de Noüy (cu paramentul sculptat în întregime). Aici se află mormintele lui Dimitrie Cantemir și Alexandru Ioan Cuza; biserica Mănăstirii Cetățuia, cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel (1668–1672); biserica Frumoasa, cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1818–1819), în stil neoclasic; Catedrala Mitropoliei, cu hramul Întâmpinarea Domnului, construită în etape (1833–1839 și 1881–1886), cu picturi interioare de Gh. Tattarescu (1887). Aici se află moaștele Sfintei Parascheva, aduse de Vasile Lupu, în 1641, de la Constantinopol și depuse inițial în biserica Trei Ierarhi. Arhitectura civilă este reprezentată prin: Casa Dosoftei (1677), palatul M. Sturdza (sec. 19), palatul Cantacuzino-Pașcanu (sec. 17, cu modificări din sec. 19),

casa Alecu Balş (sec. 19) etc. Numeroase case memoriale: bojdeuca lui Ion Creangă din cartierul Ţicău, casele în care au locuit Mihai Eminescu, Mihail Sadoveanu, George Topârceanu, Vasile Alecsandri, Otilia Cazimir, Vasile Pogor, Mihail Kogălniceanu, A.D. Xenopol, Emil Racoviţă ş.a. Săpăturile arheologice au identificat pe terit. I. o suprapunere de culturi materiale din neolitic (cultura Cucuteni) şi perioada dacică (sec. 3). Prima menţiune documentară a oraşului datează din perioada 1387–1392, dar existenţa sa este anterioară întemeierii Moldovei. Punct de vamă, reşedinţă a Curţii Domneşti, important centru meşteşugăresc şi comercial (sec. 16–17). Capitală a Moldovei începând din a doua jumătate a sec. 16 până în 1862. La 29 dec. 1791/9 ian. 1792, la I. a fost semnat un tratat de pace ce punea capăt Războiului ruso-turc, izbucnit în 1787, şi care prevedea revenirea Principatelor Române sub suzeranitatea Porţii Otomane, iar Rusia primea Oceakovul şi terit. dintre Bug şi Nistru, devenind astfel, pentru prima oară, vecină cu Moldova, graniţa aflându-se pe Nistru. La I. s-a desfăşurat mişcarea revoluţionară din mart. 1848, iar în perioada luptei pentru unirea Principatelor (1859), oraşul a fost un puternic centru al mişcării unioniste. În timpul primului război mondial, între 1916 şi 1918, în I. s-a aflat sediul guvernului român. — **Iaşi–Chişinău,** operaţiune strategică (aug. 1944), desfăşurată la aripa de sud a frontului sovieto-german, în partea de est a României, pe un front de 634 km, şi executată de fronturile 1 şi 2 ucrainene, comandate de generalii R.I. Malinovski şi F.I. Tolbuhin, soldată cu ruperea frontului şi înaintarea trupelor sovietice până în apropierea aliniamentului fortificat Focşani—Nămoloasa. **2.** Judeţ în NE României, în partea central-estică a Moldovei, în zona bazinelor mijlocii ale râurilor Prut şi Siret, la graniţa cu Rep. Moldova; 5 476 km² (2,30% din supr. ţării); 826 307 loc. (1998), din care 51% în mediul urban; densitatea: 150,9 loc./km². Reşed.: municipiul *Iaşi.* Oraşe: Hârlău, Paşcani (municipiu), Târgu Frumos. *Relief* deluros, cu aspect de podiş înalt (Pod. Moldovei), fragmentat, cu înălţimi ce depăşesc 500 m, străbătut de văi largi. *Climă* temperat-continentală cu ierni aspre şi veri călduroase; precipitaţii medii (550–650 mm/an); vânturi predominante dinspre N şi NE. *Reţeaua hidrografică* majoră aparţine sectoarelor Prutului (care colectează majoritatea afl. de pe terit. jud. I. prin intermediul Jijiei) şi Siretului. *Resurse naturale:* roci de constr. (calcare şi gresii exploatate la Pietrăria, Şcheia, Ipatele ş.a., argile la Ciurea, Vlădiceni), izv. minerale cu ape bicarbonatate, sulfatate, magneziene la Strunga şi ape sulfuroase, cloruro-sodice, iodurate, cu proprietăţi radioactive şi caracter artezian la Nicolina. Pr. ramuri cu ponderi mari în realizarea prod. globale ind. a jud. sunt: ind. constr. de maşini şi prelucr. metalelor, producătoare de maşini şi unelte agricole, utilaj greu, utilaje pentru ind. lemnului, chimică şi a mat. de constr. (Iaşi), material rulant feroviar (Iaşi, Paşcani), apoi ind. chimică, în cadrul căreia se produc mase plastice, fibre sintetice, antibiotice (Iaşi), ind. textilă, metalurgică (ţevi de oţel, benzi de oţel, laminate) etc. În cadrul altor întreprinderi ind. se mai produc: aparate de radio, ţesături de bumbac, in şi cânepă, confecţii, tricotaje, mobilă curbată, articole din piele şi

blană, articole de sticlă și porțelan, cărămidă și țiglă, produse alim. etc. În 1996, din totalul supr. agricole (375 881 ha), 248 664 ha reveneau terenurilor arabile, 105 465 ha pășunilor și fânețelor naturale, 12 678 ha viilor și pepinierelor viticole și 9 074 ha livezilor și pepinierelor pomicole. În același an, pe terenurile arabile se cultivau: porumb (117 107 ha), grâu și secară (25 345 ha), plante de nutreț (38 969 ha), plante oleaginoase (11 703 ha), sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, soia, cartofi ș.a. Legumicultură în luncile râurilor. Pomicultură (bazinele Aroneanu, Cotnari, Strunga, Bivolari, Iași); viticultură (Cotnari, Iași, Bucium). Creșterea animalelor (1997): 126 000 capete bovine, 235 000 capete porcine, 421 000 capete ovine; avicultură (2 842 000 capete); apicultură (21 000 familii de albine). C.f. (1996): 289 km (132 km electrificate); drumuri: 2 337 km (415 km modernizate). În 1996, în jud. I. existau 511 școli generale, 36 licee, 23 școli profesionale, 481 grădinițe de copii, o universitate și cinci institute de învățământ superior cu un total de 49 facultăți și 38 774 studenți (1996/1997), trei teatre (dramatic, de operă și balet, de păpuși), o filarmonică („Moldova"), șase case de cultură, 606 biblioteci, cu 8,4 mil. volume, 13 cinematografe, numeroase muzee, formații artistice de amatori, grupuri folclorice etc. La I. apar revistele „Convorbiri literare" și „Cronica" și mai multe ziare. Numeroase obiective turistice de prim rang în municipiul Iași și în Hârlău; rezervația paleontologică de pe Dealul Repedea, palatul lui Al. I. Cuza de la Ruginoasa, stațiunea balneoclimatericǎ Strunga etc. Indicativ auto: *IS*.

IAȘIN, Lev (1929–1990), fotbalist rus. Unul dintre cei mai buni portari din istoria fotbalului mondial. Jucător al echipei Dinamo Moscova (1947–1970). A apărat poarta echipei naționale a U.R.S.S., participând la trei campionate mondiale. Selecționat în echipa lumii (1963–1968).

IAȚAC (< tc.) s. n. (Înv.) Cameră de culcare; dormitor **(1).**

IATAGAN (< tc.) s. n. Armă albă orientală de atac și apărare, cu lama încovoiată, de lățime uniformă și lungime intermediară între hanger și sabia turcească, cu un singur tăiș, purtat la brâu, fără teacă. În Țara Românească și Moldova era folosit doar de luptătorii otomani și de unele categorii de lefegii în slujba domniei.

IATĂ (< bg.) interj. **1.** la **(1),** uite, vezi. **2.** Deodată, pe neașteptate.

IATROCHIMIE (< fr.; {s} gr. *iatros* „medic" + fr. *chimie*) s. f. Orientare în alchimie care-și propunea combaterea bolilor și realizarea preparatelor medicamentoase, urmărind mai ales obținerea unei substanțe miraculoase (elixirul vieții) care să vindece toate bolile.

IATROFIZICĂ (< fr., engl.) s. f. Orientare științifică medicală care recurgea la fizică și mecanică pentru explicarea proceselor fiziologice și patologice; a apărut în sec. 17, în Italia, ca o reacție la *iatrochimie*.

IATROGEN, -Ă (< fr.; {s} gr. *iatros* „medic" + *gennan* „a produce") adj. Provocat de medic (de obicei, despre o tulburare sau boală apărută ca urmare a unei manevre defectuoase sau a unui tratament medical greșit).

IAȚIMIRSKI, Aleksei-Ivanovici (1873–1925), slavist rus. Prof. univ. la Petersburg, Varșovia și Rostov. Preocupări privind istoria literaturii poloneze și a raporturilor culturale româno-ruse. Contribuții la descifrarea manuscriselor slave din Moldova, la cunoașterea cronicarilor români, a lui Gr. Țamblac și N. Milescu-Spătarul („Manuscrisele slavone ale Mănăstirii Neamț din Moldova", „Limba documentelor slave de proveniență moldovenească").

IAURT (< tc.) s. n. Produs lactat cu gust acid și cu aromă specifică, preparat din lapte de vacă, de oaie, de bivoliță sau de capră, prin fermentarea provocată de bacteriile lactice specifice (din adaosul de maia).

IAVAȘA (< tc.) s. f. (ZOOT.) Clește sau lat folosit pentru stăpânirea cabalinelor sau bovinelor, prin strângerea nărilor acestora, atunci când sunt supuse la anumite tratamente dureroase.

IAVLENSKI, Alexei v. **Jawlensky, Aleksei von.**

IAVOROV, Peio (pseud. lui *P. Kraciolov*) (1877–1914), poet bulgar. Versuri pe teme social-politice („Poezii", „Doruri haiducești"); poezii simboliste, într-o tonalitate melancolică („Insomnii", „Pe urmele umbrelor de nori"). Drame sociale („La poalele muntelui Vitoșa", „Când cade fulgerul").

IAXARTE, denumirea antică a fluviului *Sîr-Daria*.

IAZ (< sl.) s. n. **1.** Lac antropic format prin stăvilirea sau abaterea unui curs de apă relativ mic și cu pantă redusă. Prezent în regiunile de deal, de coline sau de șes, destinat pisciculturii sau folosit pentru irigații. **2.** Lac natural, de mici dimensiuni, format în albia unui râu, în spatele unui mic baraj de aluvionare sau din cauza surpării malurilor. **3.** Canal abătut dintr-o apă curgătoare, asemănător unui curs repede, prin care se aduce apa la o moară, la un joagăr, la o piuă sau la o mică fabrică. ✦ Zăgaz (la un heleșteu).

IAZIGI (< fr., lat.) s. m. pl. Populație sarmatică, înrudită cu roxolanii și alanii, menționată de Herodot (sec. 5 î.Hr.) în reg. Mării Azov, de unde, în sec. 2 î.Hr., migrează spre V, stabilindu-se în Câmpia Tisei. Inițial, clientelari Imp. Roman, apoi adversari ai acestuia, atacă prov. Panonia, Dacia, Moesia. După ocuparea Dunării mijlocii de către huni (sfârșitul sec. 4), i. nu mai sunt menționați în izvoare.

IAZMĂ s. f. (În mitologia populară românească) Termen generic pentru o categorie de demoni feminini (sau zâne rele), care patronează bolile și aduc în lume numeroase variante ale morții. Reprezentată, de obicei, ca o bătrână sinistră, cu rânjet înspăimântător și respirație glacială.

IBĂDAN, oraș în SV Nigeriei, centrul ad-tiv al statului Oyo; 1,3 mii. loc. (1992). Nod de comunicații. Centru comercial și piață agricolă (cauciuc, cacao). Ind. mobilei, a maselor plastice, alim. (țigarete, ulei de palmier, conserve de fructe) și textilă. Montaj auto. Meșteșuguri. Universitate. Fundat în 1830.

IBAGUÉ [ibagę], oraș în V Columbiei centrale, în E Cordilierei Centrale, la 1 320 m alt.; 346,6 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Aeroport. Piață agricolă (cafea). Expl. de cărbune, aur, argint și sulf. Ind. alim. (zahăr, țigarete, morărit). Conservator. Universitate. Festival anual de muzică populară columbiană. Fundat în 1550.

IBÁÑEZ BLASCO, Vicente v. **Blasco Ibáñez, Vicente.**

IBAR, râu în partea central-sudică a Serbiei, afl. stg. al Moravei de Vest, în apropiere de Kraljevo; 240 km. Izv. din Alpii albanezi și trece prin Kosovska Mitrovica. Pe cursul său superior a fost creat lacul de acumulare Gazivoda.

IBARAKI, oraș în S Japoniei (Honshū), la NE de Ōsaka; 251,9 mii loc. (1995). Centru agricol (cereale, cartofi, tutun). Expl. de cărbune și min. de cupru. Ind. metalurgică, constr. de

maşini chimică şi alim.; aparatură electrică. Centru cultural şi turistic.

IBARBOUROU, Juana de (1895–1979), poetă uruguaiană. Versuri de o sensibilitate rafinată, uneori în tonuri amare („Trandafirul vânturilor"). Piese de teatru pentru copii („Visele Nataşei").

IBARGÜEGOITIA, Jorge (1928–1983), scriitor mexican. Critic de teatru şi publicist. Romane („Omorâţi leul!", „Două crime") şi comedii („Suzana şi tinerii", „Lupta cu îngerul"), care, pe un ton ironic, prezintă situaţiile şi personajele într-o manieră picarescă.

IBARRA, oraş în partea de N a Ecuadorului, la 2 237 m alt., la 88 km NNE de Quito; 81 mii loc. (1990). Centru comercial şi turistic. Întemeiat în 1597 de Alvarro de Ibarra.

IBARRURI GÓMEZ, Dolores *(„La Pasionaria")* (1895–1989), om politic comunist spaniol. A participat la crearea Frontului Popular Antifascist (1935–1936) şi la Războiul Civil (1936–1939). Secretar general (1942–1960) şi preşedinte (1960–1989) al Partidului Comunist din Spania. În perioada 1939–1977 a trăit în exil în U.R.S.S.

IBĂNEŞTI 1. Com. în jud. Botoşani; 4 056 loc. (1998). Expl. de nisip cuarţos. Pomicultură. Bisericile Înălţarea Domnului (1789) şi Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1860), în satul Ibăneşti. **2.** Com. în jud. Mureş; 4 522 loc. (1998). Expl. de andezit. Cojocărit. Satul Ibăneşti este menţionat documentar în 1453. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1779), în satul Lăpuşna.

IBERI (< fr.) s. m. pl. Populaţie de limbă neindo-europeană (caucaziană) care locuia, în milen. 1 î.Hr., pe coastele de E şi SE ale Spaniei actuale. De origine necunoscută, probabil africano-mediteraneană, cu influenţe anatoliene şi feniciene. După cucerirea Spaniei, i. au fost asimilaţi de către romani (sec. 2 î.Hr.). De la numele lor provine denumirea Pen. Iberice.

IBERIA (IVIRIA), regiune istorică între M-ţii Caucaz şi NE Armeniei antice, la E de Colhida (astăzi partea centrală şi de E a Georgiei). Populată de triburile neindo-europene ale iberilor. În decursul timpului, I. a fost dependentă nominal de Imp. Persan, de Regatul Pontului, de Imp. Roman şi apoi de cel Sasanid.

IBERIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine Pen. Iberice, referitor la Pen. Iberică, provenit din Pen. Iberică.

IBERICĂ sau **PIRINEICĂ, Peninsula ~,** peninsulă în extremitatea de SV a Europei, între Oc. Atlantic, G. Biscaya şi M. Mediterană; 594,6 mii km^2. Importante zăcăminte de cărbune, min. de fier, wolfram, pirite, cinabru. În centru se află un podiş înalt (înconjurat la N, NE şi S de lanţuri muntoase), în SV se extinde C. Andaluziei, iar în V, C. Portugaliei. Alt. max.: 3 478 m (vf. Mulhacén, din masivul Sierra Nevada). În N şi NV climă temperat-oceanică, în S şi E mediteraneană, iar în pod. central, continental-umedă. Pr. râuri care o străbat sunt Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir şi Ebru. În arealul său se află Spania, Portugalia, Andorra şi Gibraltar.

IBERICI, Munţii ~ (CORDILLERA [cordiʌeṛa] **IBÉRICA),** lanţ muntos în NE Spaniei, cu orientare NV–SE, alcătuit din culmi de conglomerate, care separă C. Castiliei de bazinul fl. Ebru. Lungimea max.: 440 km. Alt. max.: 2 313 m (vf. Sierra del Moncayo). Zăcăminte de min. de fier. Vegetaţie de foioase şi tufişuri mediteraneene.

IBERT [ibeṛ], **Jacques** (1890–1962), compozitor francez. Stil mai apropiat de divertisment, de spectacol decât de dramatism şi interioritate. Preocupare pentru teatrul muzical (opere bufe: „Angelica", „Gonzague"). A mai scris muzică de balet („Diana de Poitiers"), de scenă şi de film (coloana sonoră pentru 60 de pelicule).

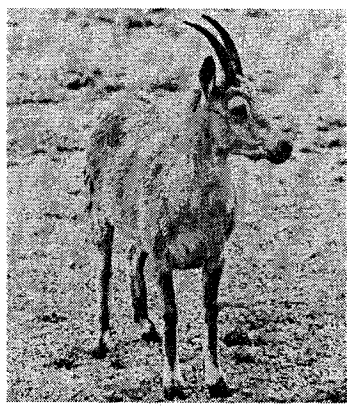

Ibex

Ibis

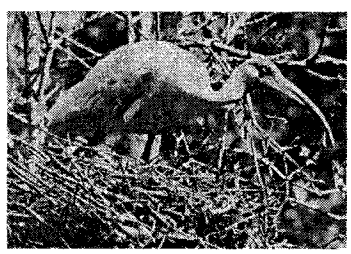

IBEX (< lat.) s. m. Capră sălbatică originară din reg. muntoase ale Europei, Asiei şi Africii de Nord *(Capra ibex).* Are coarnele mari şi curbate, blana de culoare gri-maronie (vara) şi galben-maronie (iarna), înălţimea de c. 1 m şi greutatea de c. 90 kg. Spre deosebire de femele, masculii au un smoc lung de păr în barbă.

IBIDEM (cuv. lat.) adv. Termen utilizat în bibliografie, cu sensul de „în acelaşi loc, în acelaşi pasaj al unei cărţi", pentru a nu se repeta autorul şi titlul unei lucrări sau locul unei trimiteri deja citate. Se prescurtează: *ibid.* sau *ib.*

IBIS (< fr., lat.) s. m. Gen de păsări din ordinul ciconiiformelor răspândit în Africa tropicală: *I. roşu (Eudocimus ruber),* cu ciocul de culoare neagră-cafenie, uşor curbat, cu penajul roşu, trăieşte în regiunile mlăştinoase; *I. alb (Eudocimus albus),* cu penajul alb, asemănător, ca formă şi mărime, cu i. roşu. Este considerată de egipteni o pasăre sacră. Zeiţa Isis este reprezentată având capul acestei păsări.

IBIZA [ibiθa] **(IVIZA, EIVISSA),** insulă spaniolă în arh. Baleare, la SV de ins. Mallorca; 572 km^2. Oraş pr.: *Ibiza (Eivissa).* Relief colinar (alt. max.: 475 m). Plantaţii de citrice, măslini şi smochini; legumicultură, viticultură. Păduri de pini. Turism balneoclimateric.

IBLIS, denumire a diavolului în Islam.

I.B.M. (*I*nternational *B*usiness *M*achines [intərnæʃənl biznis məʃi:nz]), societate americană, fundată în 1911, pentru exploatarea brevetelor lui *Herman Hollerith,* inventatorul maşinii cu cartelă perforată. În 1924, Thomas J. Watson a extins domeniul de activitate şi i-a dat numele actual. În prezent, unul dintre liderii mondiali în domeniile informaticii şi biroticii.

IBN, cuvânt arab însemnând „fiu"; intrat în compunerea a numeroase nume proprii, cu sensul de „fiul lui".

IBN AL-'ARABĪ *(Muhyi ad-Dīn Abū 'Abd Allah Muhammad ibn 'Ali ibn Muhammad ibn al-'Arabī al-Hātimī at-Ta'ī ibn al-'Arabī,* cunoscut în lumea islamică sub numele de *ash-Shaykh al-Akbar)* (1165–1240), filozof şi mistic arab. Originar din Pen. Iberică, a vizitat Mecca, Bagdad, Alep şi s-a stabilit la Damasc (1223). Cel mai de seamă reprezentant al *sufismului.* A teoretizat conceptul unităţii existenţei, al iubirii

divine, al contemplației și al extazului, ca trepte spre conștientizarea lui Dumnezeu („Revelațiile de la Mecca", „Interpretul arzătoarelor dorințe").

IBN AL-ATHĪR *(Abū al-Hassan 'Ali Izz ad-Dīn ibn al-Athīr)* (1160–1233), istoric arab. Autor al unei istorii universale pornind de la Adam și până în 1231, care reprezintă unul dintre principalele izvoare pentru istoria arabilor (sec. 10–13).

IBN AL-FĀRID *(Sharaf ad-Dīn Abū Hafs 'Umar ibn al-Fārid)* (1182–1235), poet arab. Unul dintre reprezentanții importanți ai *sufismului.* Abandonând studiile de drept, s-a retras lângă Cairo pentru a duce o viață religioasă solitară și a se dedica literelor și filozofiei. Poezie bahică, erotică și de celebrare a lui Mahomed („Oda vinului", „Poem cu rima în T", „Compoziție cu privire la comportament").

IBN AL-HAYTHAM *(Abū 'Ali al-Hasan Ibn al-Haytham,* cunoscut sub numele latinizat *Alhazen)* (965–1039), matematician, fizician și filozof arab. Și-a petrecut o mare parte a vieții în Egipt. Autor a numeroase tratate științifice, printre care și unul de optică, unde este dată o descriere exactă a ochiului și este analizat fenomenul refracțiilor atmosferice. Studii de geometrie și astronomie (a elaborat un sistem pentru descrierea mișcării planetelor, foarte cunoscut în Europa medievală).

IBN AL-KHATĪB *(Lisān ad-Dīn Muhammad)* (1313–1375), istoric arab. Autor al „Istoriei Granadei" și al „Istoriei suveranilor din Maghreb".

IBN AN-NAFĪS *('Alā ad-Dīn Abū al-'Alā' 'Ali ibn Abī al-Haram al-Qurayshi ad-Dimashqi ibn an-Nafis,* latinizat *Anafis)* (c. 1215–1288), medic și filozof arab. A condus unul dintre marile spitale din Cairo. Primul care a descris *mica circulație.*

IBN-BADJA (pe numele adevărat *Ābū Bakr Muhammad ibn Yahyā,* latinizat *Avempace*) (c. 1095–c. 1138), filozof, medic și astronom arab din Spania. Gânditor și moralist de nuanță platonică, a cărui operă principală („Călăuza solitarului") a exercitat o influență considerabilă asupra ideilor lui Averroes (Ibn Roshd) și Abubacer (Ibn Tufayl).

IBN BATTŪTAH (pe numele adevărat *Abū 'Abd Allāh Muhammad ibn 'Abd Allāh al-Lawātī al-Tanjī ibn Battūtah*) (1304–c. 1368), călător și geograf arab. Plecat (1325) din localitatea natală Tanger spre Alexandria, trece prin Tunis și Tripoli, urcă pe Nil (până la prima cataractă), străbate Siria, Arabia, Iraqul, Persia (1326–1327), Yemenul și țărmul de E al Africii (1330–1332). În 1333 pornește din Sinope, ajunge pe cursul inferior al Volgăi și se îndreaptă către Delhi, traversând Asia Centrală, M-ții Hindukush și valea Indului. De aici, pleacă spre China (1343) și vizitează Tianjing, Hanbalîk (Beijing) ș.a. Revenit la Tanger (1349), prin Ceylon, Arabia, Siria și Egipt, întreprinde o nouă călătorie în Niger și Mali și se întoarce prin Sahara (1354). Memorii (cu referiri și la Dobrogea de Nord, prin care a trecut în anii 1334–1335). Supranumit „Herodot al lumii musulmane".

IBN DURAYD *(Abū Bakr Muhammad ibn al-Hasan ibn Durayd al-Azdī)* (837/838–933), filolog arab. A elaborat, între alte lucrări, și un dicționar al limbii arabe, considerat opera sa fundamentală.

IBN FADLĀN (FODHLAN, FOSSLAN) *(Ahmad ibn Fadlān ibn al-'Abās ibn Rashid ibn Hammād)* (sec. 9–10), călător arab, probabil de origine greacă. Stabilit la Bagdad, este trimis (921–922) cu o ambasadă în „țara bulgarilor" de pe Volga, pe care o descrie într-o operă considerată ca marcând maturitatea genului.

IBN HAWQAL (HAWKAL) *(Muhammad Abdul Kāsim)* (sec. 10), scriitor, geograf și călător arab, originar din Bagdad. A călătorit în ținuturile stăpânite de arabi, din Spania și NV Africii până în India (943–967 sau 973). A completat „Cartea climatelor" a lui Al-Istakhri și a publicat lucrarea „Căi și regate".

IBN HAZM *(Abū Muhammad 'Alī ibn Ahmad ibn Sa'īd ibn Hazm)* (994–1064), filozof, teolog și poet arab, originar din Córdoba. Renumit pentru erudiția și tonul violent al polemicilor sale. Autor al unor importante lucrări de jurisprudență, al unui tratat istorico-religios de critică comparată a marilor religii și al unei „ars amandi" de inspirație neoplatonică („Colierul porumbiței"), care a avut o influență considerabilă asupra liricii erotice medievale arabe și europene.

IBN JUBAYR *(Abū al-Husayn Muhammad ibn Ahmad ibn Jubayr)* (1145–1217), învățat și călător arab din Granada. A întreprins trei călătorii (1183–1185, 1189–1191 și 1217), ajungând în insulele din M. Mediterană, la Cairo și Alexandria, în pen. Arabia, Bagdad, Siria. A făcut din descrierea de călătorie („Rihlah") un gen de literatură propriu-zisă.

IBN KHALDŪN *(Abū Zayd 'Abd ar-Rahmān ibn Khaldūn)* (1332–1406), filozof, istoric și sociolog arab. Autor al lucrării „Cartea exemplelor instructive", privind istoria arabilor, persanilor și berberilor, în prefața căreia își expune concepția filozofică asupra dezvoltării societății (a ciclurilor istorice și a modului în care mediul geografic influențează viața oamenilor) pe baza afinităților rasiale, tribale și religioase. Gândirea sa istorică se caracterizează prin originalitate și profunzime, plasându-l între personalitățile cele mai importante ale istoriografiei medievale.

IBN MUQLAH *(Abū 'Ali Muhammad ibn 'Ali ibn Muqlah)* (886–940), caligraf arab. A creat prima scriere arabă cu caractere cursive (scrierea *naskhī*).

IBN QUTAYBAH *(Abū Muhammad 'Abd Allāh ibn Muslim al-Dīnawarī ibn Qutaybah)* (828–889), filolog și teolog arab. Autor al unei antologii critice de lirică preislamică („Cartea poeziei și a poeților"), al unor scrieri teologice („Cartea cunoștințelor") privind filozofia religioasă arabă. „Manualul secretarului" reprezintă, într-o formă abreviată, un îndreptar privind vocabularul și regulile limbii arabe.

IBN ROSHD *(Abū al-Walīd Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Rushd,* latinizat *Averroes)* (1126–1198), medic și filozof arab, originar din Córdoba. Comentator și continuator al filozofiei lui Aristotel („Comentarii"), ale cărei tendințe raționaliste le-a dezvoltat. Unul dintre autorii *adevărului dublu* („Distrugerea distrugerii"). Părintele *averroismului.* Autor al unui „Tratat de medicină generală".

IBN SAŪD *('Abd al-'Azīz ibn 'Abd ar-Rahmān ibn Faysal ibn Turkī 'Abd Allāh Ibn Muhammad Al Sa'ūd)* (1880–1953), emir (1902–1917), sultan în Nejd (din 1917), rege în Hijaz (din

Ibn Saūd

1926), rege al Hijazului şi Nejdului (1927–1932) din dinastia wahhabită. A realizat unificarea teritoriilor din aproape toată pen. Arabia (1927–1932), proclamându-se rege al Arabiei Saudite (1932–1953) sub numele de *Saud I*. A acceptat protectoratul britanic (1915). În 1933 a concesionat primul perimetru petrolifer unei companii americane.

IBN SÎNĂ *(Abū 'Alī al-Husayn ibn 'Abd Allāh ibn Sīnā,* latinizat *Avicenna)* (c. 980–1037), filozof, naturalist şi medic arab de origine persană. A trăit în Asia Mijlocie şi Iran. Operele sale filozofice vădesc influenţe aristotelice şi neoplatonice, încercând să concilieze dogmele coranice cu raţionalismul. Autor al „Canonului medicinei" şi al „Cărţii vindecării" (traduse în latină în sec. 12), care au stat mult timp la baza studiului medicinei orientale şi europene.

IBN TIBBON *(Jacob ben Macheir ibn Tibbon,* zis şi *Don Profiat)* (c. 1236—c. 1312), medic şi astronom evreu. Şi-a desfăşurat o mare parte a activităţii la univ. din Montpellier. A inventat un tip de cuadrant („Quadrans Iudaicus") şi a publicat o serie de tabele astronomice. Traduceri în ebraică ale versiunilor arabe ale „Elementelor" lui Euclid şi a lucrării „Almagest" a lui Ptolemeu.

IBN TUFAYL *(Muhammad ibn 'Abd al-Malik ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Tufayl al-Qaysi,* latinizat *Abubacer)* (c. 1105—1185), filozof şi medic arab din Spania. Romanul său filozofic „Cel viu, fiul celui treaz" (titlu inspirat de Avicenna) înfăţişează evoluţia unui om care, trăind pe o insulă nelocuită, învaţă singur meşteşugurile şi ştiinţele.

IBN TULUN, Ahmad (835–884), fondatorul dinastiei *Tulunizilor.* Viceguvernator al Egiptului (din 868). Bazat pe o puternică armată şi profitând de dificultăţile Califatului Abbasid, a cucerit un vast teritoriu (Tripolitania, Siria) şi s-a declarat independent. În timpul său, economia şi cultura au cunoscut un deosebit avânt (a construit în Cairo celebra moschee care îi poartă numele).

IBN TŪMART, Muhammad *(Abū 'Abd Allāh Muhammad ibn Tūmart)* (1078/1081–1130), reformator religios musulman. S-a autoproclamat mahdi („trimis al lui Allah"). Din 1121, împreună cu Abd al-Mumin ibn Ali, a condus o campanie împotriva *Almoravizilor* punând bazele statului *Almohazilor,* în N Africii şi în Pen. Iberică. În 1147, a

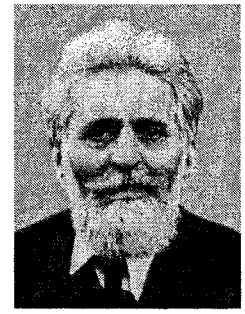

Garabet Ibrăileanu

cucerit Marrakech-ul, pe care şi l-a făcut capitală.

IBN ZUHR v. **Avenzoar.**

IBO (< fr.) subst. Populaţie din partea de SE a Nigeriei, estimată la c. 16 milioane şi care vorbeşte o limbă din grupul kwa.

IBRAHIM MÜTEFERRIKA (c. 1670–1745, n. Cluj), diplomat otoman. Convertit la islam, a intrat în serviciul diplomatic al Imp. Otoman. Promotor al alianţei franco-otomane împotriva Austriei şi Rusiei (1737–1739). A introdus tiparul (1727), publicând lucrări de teorie militară şi administraţie.

IBRAHIM PAŞA (c. 1493–1536), general şi om politic otoman. Mare vizir (din 1523). A negociat cu *Carol V* suzeranitatea otomană asupra Ungariei (1533) şi a purtat tratative cu francezii (1536) în vederea încheierii unei alianţe antihabsburgice. A comandat expediţii militare în Egipt (1524), la Dunăre (1526, 1529, 1532) şi a înăbuşit revolta Sefavizilor din Iran, ocupând apoi Tabrizul (1534) şi Bagdadul (1535). Executat la porunca sultanului Soliman Magnificul, care îl bănuia că intenţionează să-i uzurpe puterea.

IBRAHIM PAŞA (1789–1848), general şi om politic egiptean. Regent

Ibric (1)

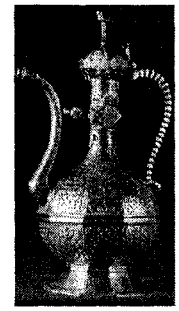

(1847), vicerege (1848). Fiul adoptiv al lui Mehmet Ali. În timpul Războiului de Eliberare Naţională, a luptat, alături de turci (1824–1827), împotriva grecilor. În 1832–1833 şi 1839 a condus operaţiunile militare împotriva sultanului Mahmud II, suzeranul tatălui său, şi, în urma victoriei de la Nizib (24 iun. 1839), a cucerit Palestina, Libanul şi Siria, obţinând dreptul de succesiune în Egipt.

IBRĂILEANU, Garabet (1871–1936, n. Târgu Frumos), critic, istoric literar şi romancier român. Prof. univ. la Iaşi. Colaborează la unele ziare de orientare socialistă (1889—1900); animator al revistei şi cenaclului „Viaţa românească" (1906–1933). Format sub influenţa criticii sociologice franceze, a lui C. Dobrogeanu-Gherea, a psihologiei voluntariste şi, în parte, a narodnicismului rus. Doctrinar al *poporanismului* literar (până în 1916) şi teoretician al specificului naţional. Aprofundând raportul dintre artă şi mediu, a formulat legea selecţiei literare („Literatura şi societatea"). Contribuţii la analiza factorilor care au condiţionat evoluţia culturii române în sec. 19 („Spiritul critic în cultura românească"). Disocieri în planul modalităţilor epice („Creaţie şi analiză"). Adversar al impresionismului, a practicat o critică explicativă şi psihologizantă („Scriitori şi curente", „Studii literare"). Roman de analiză psihologică („Adela"), aforisme („Privind viaţa"). M. de onoare post-mortem al Acad. (1948).

IBRIC (< tc.) s. n. **1.** Vas metalic de menaj, cilindric sau tronconic, cu cioc şi coadă lungă, care serveşte îndeosebi la fierberea cafelei şi a ceaiului. **2.** Vas de metal sau de pământ de forma urciorului, uneori ornamentat, în care se păstrează apa.

IBRIŞIM (< tc.) s. n. Fir de aţă albă sau colorată, răsucită, din bumbac sau din mătase, folosit la cusut, la împletit şi la brodat.

IBSEN [ibsən], **Henrik** (1828–1906), dramaturg norvegian. După o adolescenţă marcată de destrămarea familiei, a lucrat ca regizor la teatrul din Bergen. Obţinând o bursă de studii în Germania, a fost influenţat de *Kierkegaard.* Piese de formulă romantică („Războinicii lui Helgeland", „Pretendenţii la coroană"), poeme dramatice de inspiraţie istorică şi legendară, cu implicaţii simbolice şi protestatare („Brand", „Peer Gynt"). Sub impulsul ideilor antiromantice ale lui G. Brandes, se orientează spre drama

Henrik Ibsen

Ibuse Masuji

socială („Stâlpii societății", „Nora sau O casă cu păpuși", „Strigoii", „Un dușman al poporului") și apoi spre investigația precumpănitor psihologică, spre drama simbolică, de idei, în care se regăsește ceva din spiritul tragic antic („Rața sălbatică", „Rosmersholm", „Femeia mării", „Hedda Gabler", „Constructorul Solness", „Când noi, morții, vom învia"). A inaugurat în literatura universală teatrul de idei; creația lui **I.** se impune prin adâncimea viziunii, simplitatea intrigii, gravitatea temei, acuitatea conflictului, vigoarea dialogului și pasiunile personajelor.

IBUSE Masuji (1898–1993), scriitor japonez. Romane în care investighează, cu ironie și vehemență, declinul societății contemporane și, îmbinând umorul cu pateticul, creionează în linii ferme personaje din cele mai diverse medii („Salamandra uriașă", „Ploaia neagră", „Usaburō naufragiatul").

IBYKOS din Rhegion (sec. 6 î.Hr.), poet liric grec. Poeme eroice corale și ode erotice. Potrivit legendei, a fost ucis de tâlhari tocmai când trecea pe cer un stol de cocori, pe care poetul i-a luat drept martori; de aici expresia „cocorii lui Ibykos".

IC (< magh.) s. n. **1.** Pană de despicat lemne. **2.** Pană de lemn cu ajutorul căreia se calează cuțitul rindelei, în deschiderea pentru talaș. **3.** Piesă de lemn care reglează piatra mobilă a morii sau a râșniței.

ICA, oraș în SV Perú-ului, pe râul omonim, la SE de Lima; 161,4 mii loc. (1993). Centru agricol (bumbac, trestie de zahăr, vin) și de creștere a animalelor. Universitate. Fundat în 1563.

ICAR (ICAROS) (în mitologia greacă), fiul arhitectului legendar Dedal. Închis de regele Minos în Labirint, împreună cu tatăl său, a reușit să fugă cu ajutorul unor aripi făcute din pene lipite cu ceară. Ignorând sfaturile tatălui său, s-a apropiat prea mult de Soare, ceara aripilor s-a topit, iar el s-a prăbușit în mare în apropierea ins. *Icaria.* Mitul lui **I.** este un simbol al aspirației umane spre înalt.

ICARIA v. **IKARÍA.**

ICARUS, asteroid foarte mic (diametru de c. 1,6 km), care se poate apropia de Pământ până la c. 6 mil. km; descoperit (1949) de astronomul american *W. Baade.*

ICAZA CORONEL, Jorge (1906–1978), scriitor ecuadorian. Proză relevând dramatismul vieții populației băștinașe („Lutul muntelui", „Metișii", trilogia „Prizonierii").

I.C.B.M. (*I*ntercontinental *B*allistic *M*issile) [intərkontinental balistik misil], rachetă balistică intercontinentală ce poate ajunge până la distanța de 6 500 km.

I. C. BRĂTIANU, com. în jud. Tulcea, pe malul dr. al Dunării și pe țărmul de NV al lacului Jirlău; 1 165 loc. (1998). Loc de trecere cu bacul. Până la 20 mai 1996, satul și com. I.C. Brătianu s-au numit *23 August.*

Icar și Dedal

Ichikawa Kon

IÇEL [itʃel], oraș în S Turciei asiatice, port la M. Mediterană, la 64 km SV de Adana; 422,4 mii loc. (1990). Rafinărie de petrol. Montaj de automobile. Ind. chimică, textilă și alim. Export de min., fructe, cereale și cherestea. Vechiul nume: *Mersin.*

ICHALKARANJI [ikhəlkərəndʒi], oraș în SV Indiei (Mahārāshtra), la E de Kolhāpur; 214,8 mii loc. (1991). Expl. de bauxită. Produse alim. (zahăr, ulei ș.a.).

ICHIHARA [itʃihara], oraș în Japonia (Honshū), port în E G. Tōkyō; 276,2 mii loc. (1995). Termocentrală. Complex petrochimic. Ind. siderurgică și chimică. Șantiere navale. Produse refractare. Pescuit. Oraș format în 1962 prin unirea orașelor **I.,** Goi, Sanwa, Anegasaki.

ICHIKAWA [itʃikaua], oraș în Japonia (Honshū), suburbie industrială la E de Tōkyō; 428,4 mii loc. (1995). Metalurgie. Ind. mijloacelor de transport și textilă (lână); produse farmaceutice și alim.

ICHIKAWA [itʃikaua] **Kon** (n. 1915), cineast japonez. Filme de mare diversitate (melodrame, comedii satirice), caracterizate prin ambiguitate psihologică, rafinament estetic și stilizare plastică („Harpa birmană", „Obsesie stranie", „Pribegii", „Cei 47 de romini").

ICHINOMIYA [itʃinomia], oraș în Japonia (Honshū), în NV conurbației Nagoya; 267,2 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Ind. chimică și textilă (bumbac și lână). Mașini textile. Temple șintoiste (sec. 7).

ICHIYANAGI [itʃijanagi], **Toshi** (n. 1933), pianist și compozitor japonez. Elev al lui *J. Cage.* Principalul reprezentant al avangardei muzicale nipone. Limbaj de sinteză a tendințelor nord-americane și europene cu elemente japoneze (simfonii și concerte,

în care recurge și la instrumente naționale tradiționale).

ICHOR s. n. (GEOL.) Topitură granitică, derivată dintr-o magmă acidă, capabilă de granitizarea rocilor înconjurătoare.

ICHTYS (gr. *ihtys* „pește"), acrostih al cuvintelor grecești *Iisous Christos Theou ylios Soter* („Iisus Hristos Fiul Domnului Mântuitor"); simbol al lui Hristos în primele temple ale creștinătății, peștele era reprezentat în catacombe și pe sarcofagele antice creștine.

ICI (ICEA) (lat. *hic-ce*) adv. (Pop.) Aici. ✧ Expr. *(Pe) ici, (pe) colo* sau *ici și colo* = din loc în loc, unde și unde, rar.

ICLĂNZEL, com. în jud. Mureș; 2 115 loc. (1998). În satul Iclănzel, menționat documentar în 1501, se află biserica de lemn Sf. Apostoli Petru și Pavel (sec. 18).

ICLOD, com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 4 192 loc. (1998). Expl. de tufuri dacitice. Stație de c.f. Creșterea bovinelor. Pomicultură. În satul Iclod, menționat documentar în 1348, se află biserica de lemn Înălțarea Domnului (1791).

ICNOLOGIE (gr. *eikon* „imagine" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a paleontologiei care se ocupă cu studiul urmelor de locomoție lăsate de vertebrate în sedimentele fine.

ICOANA, com. în jud. Olt, pe Vedea; 2 465 loc. (1998). Expl. de petrol și gaze naturale. Ape minerale (de sondă) clorurate, sodice, bromurate, iodurate, termale (37°C). Biserica Sf. Nicolae (1802), în satul Icoana și biserică având dublu hram — Sf. Împărați Constantin și Elena și Sf. Dumitru (1814, cu picturi murale din 1836), în satul Floru.

ICOANĂ (< sl.; {s} gr. *eikon* „chip", „imagine") s. f. **1.** Termen generic pentru orice imagine creștină sacră (reprezentându-l pe Iisus Hristos, pe Maica Domnului, un sfânt sau scene cu teme religioase), realizată în diferite tehnici, folosită ca obiect de cult. Cultul i. a apărut în sec. 2 (cele mai vechi i. păstrate datează din sec. 5–6) și s-a răspândit în Bizanț, Abisinia, Rusia, Pen. Balcanică, România ș.a. Tipică pentru stilul i. bizantine este imaginea codificată, hieratică și fără expresie psihologică, iar, din punct de vedere tehnic, pictura pe lemn încadrată, uneori, în ferecătură de aur sau de argint. I. mai există și în alte religii (lamaism).

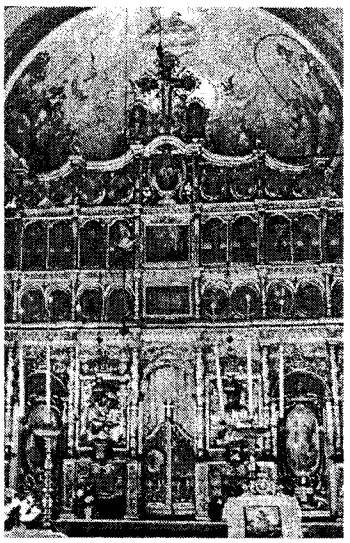

Iconostas

✧ *I. pe sticlă* = tip de i. de factură populară, apărută în sec. 18 în centrul Europei. Răspândită cu precădere în Transilvania, unde există vechi centre cu o activitate artistică remarcabilă (Nicula, Laz, Sâmbăta, Făgăraș, Șcheii Brașovului). ✦ P. ext. (Înv.) Tablou, desen, ilustrație. **2.** Fig. Imagine, chip.

ICONAR (< *icoană*) s. m. **1.** Meșter de icoane. **2.** (Rar) Persoană care vinde icoane. **3.** Membru al unui grup literar din Bucovina format în anii '30, de Mircea Streinu. A editat revista „Iconar" (1935–1937).

ICONIUM, numele antic al orașului *Konya.*

ICONOCLASM (< fr. {i}) s. n. **1.** (În sec. 8–9, în Imp. Bizantin) Curent religios apărut sub influența islamului, dar și a iudaismului, care interzicea reprezentarea lui Hristos și a sfinților în icoane sau fresce și adorarea lor, sub motiv că în acest fel se revenea la forme de idolatrie. I. a fost îmbrățișat de unii împărați bizantini (criza s-a declanșat în timpul lui Leon III Isaurianul), care i-au persecutat pe partizanii cultului icoanelor *(iconoduli).* Cultul icoanelor a fost definitiv restabilit în 843. **2.** (În 1566, în Țările de Jos) Mișcare populară protestantă împotriva unor ritualuri ale Bisericii catolice; a marcat începutul Revoluției din Țările de Jos.

ICONOCLAST, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *klao* „a sfărâma") s. m. și f. Adversar al cultului icoanelor, partizan al iconoclasmului; *fig.* persoană care refuză recunoașterea autorității, îndeobște consacrate, a unei valori, concepții, personalități.

ICONODUL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *dulos* „sclav") s. m. și f. Adept al cultului icoanelor; *fig.* persoană care acceptă, adoptă integral, fără spirit critic, autoritatea unei valori consacrate.

ICONOGRAFIE (< fr., gr.) s. f. **1.** Disciplină care se ocupă cu studiul operelor realizate în arta plastică (subiectul, izvorul, semnificația operelor). **2.** Ansamblul imaginilor legate de o anumită temă (ex. i. Antichității greco-romane), de o perioadă (ex. i. Revoluției Franceze), de o problemă (ex. i. Războiului de Independență), de o localitate (i. Brașovului), de o persoană (i. lui Eminescu) etc.

ICONOLATRIE (< fr.; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *latreia* „adorație") s. f. Adorație a imaginilor sacre.

ICONOLOGIE (< fr.; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *logos* „studiu") s. f. **1.** Știință care are ca scop interpretarea simbolurilor, figurilor alegorice, a emblemelor etc. ✦ Disciplină care studiază atributele proprii diferitelor personaje din mitologia greco-romană, creștină etc. (ex. tridentul, ca atribut al lui Neptun), a căror cunoaștere permite artiștilor să reprezinte personajele respective. **2.** Disciplină care se ocupă cu descifrarea și interpretarea semnificației imaginii, abordată din mai multe unghiuri de vedere (istoric, religios, general, cultural, politic etc.). Termenul a fost folosit pentru prima dată de Cesare Ripa (1593). **3.** Ramură a literaturii comparate care urmărește raportul reciproc dintre textul literar și imaginea vizuală.

ICONOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *metron* „măsură") s. n. (FIZ.) Vizor utilizat pentru a observa corectitudinea încadrării imaginii unui obiect care urmează să fie fotografiat.

ICONOSCOP (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *skopeo* „a examina") s. n. Tub electronic utilizat în televiziune ca traductor imagine-curent, care produce la ieșire un șir de impulsuri de amplitudine proporțională cu iluminarea, ce se succed în ordinea explorării imaginii; prototipul i. a fost inventat și realizat în 1931 de V.K. Zworykin.

ICONOSTAS (< sl.) s. n. Element arhitectonic și ornamental, de zid sau de lemn, care desparte, în bisericile

creştine ortodoxe, naosul de absida altarului. Este împărţit în mai multe registre iconografice (consacrate vieţii lui Iisus Hristos, Maicii Domnului, apostolilor şi anumitor sfinţi) separate prin frize decorative, sculptate în relief sau modelate în stuc. În România, cele mai vechi i. de lemn se păstrează în Moldova (sec. 16). ✦ (Impr.) Catapeteasmă, tâmplă[2].

ICONOSTROF ({s} fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *strophe* „întoarcere") s. n. Instrument optic cu ajutorul căruia se obţin imagini răsturnate ale obiectelor; este folosit de gravori pentru copierea modelelor.

ICONOŢIP (< gr. *eikon* „imagine" + *typos* „tip, model") s. n. Reprezentare, prin desen sau fotografie, a tipului unei specii.

ICOSAEDRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikosi* „20" + *hedra* „faţă") s. n. Poliedru mărginit de douăzeci de feţe plane. ✧ *I. regulat* = poliedru mărginit de douăzeci de triunghiuri echilaterale egale.

ICOSITETRAEDRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikosi tetra-* „24" + *hedra* „faţă") s. n. Poliedru cu douăzeci şi patru de feţe plane.

ICOŢIP ({s} gr. *eikos* „a fi ca" + *typos* „tip, model") s. n. Specimen reprezentativ utilizat pentru identificarea unei specii.

ICRE (< sl.) s. f. pl. Denumire generică dată ovulelor de peşte. La majoritatea speciilor, fecundarea i. este externă. Ele sunt depuse de femele în apă şi apoi fecundate de laptii eliberaţi de masculi. I. au o mare valoare nutritivă. ✧ *I. negre* = icre de culoare cenuşie-închis sau neagră, produse de morun, cegă, nisetru, păstrugă etc.; caviar. *I. de Manciuria* = icre de culoare roşie-portocalie, produse de keta şi de alte salmonide din mările Extremului Orient.

ICTER (< ngr.) s. n. Sindrom caracterizat prin coloraţia galbenă a pielii şi a mucoaselor, provocată de impregnarea acestora cu pigmenţi biliari; (pop.) gălbinare. I. poate fi mecanic (obstacol pe căile biliare), hepatic (alterarea celulelor hepatice) sau hemolitic (hemoliză intensă), frecvent la nou-născuţi.

ICTINOS (sec. 5 î.Hr.), arhitect grec. A construit, împreună cu Calicrate, sub îndrumarea lui Fidias, Partenonul de pe Acropola din Atena. Este autorul planurilor Telesterionului din Eleusis şi ale templului lui Apolo Epicurios din Bassae. A reclădit şi mărit, alături de Coroebus, Metagenes şi Xenodes, templul lui Demeter şi Persefona din Eleusis.

ICTUS (< fr., lat.) s. n. **1.** (LIT.) (În versificaţia antică) Marcare a unei părţi dintr-o măsură metrică prin intensificarea pronunţării. **2.** (MED.) Stare patologică, manifestată brusc şi intens, însoţită de căderea corpului; şoc **(2).** ✧ *I. apoplectic* = apoplexie. *I. epileptic* = criză epileptică, manifestată de obicei prin pierderea bruscă a cunoştinţei şi prin convulsii.

ICUŞEŞTI, com. în jud. Neamţ, pe valea Siretului; 4 316 loc. (1998).

IDA 1. ÍDHI ÓROS sau **PSILORÍTIS,** cel mai înalt vârf din ins. Creta (2 456 m), situat în centrul acesteia; alcătuit din calcare. Potrivit mitologiei greceşti, numele muntelui ar proveni de la acela al fiicei regelui Melisseo al Cretei, care, împreună cu sora sa Adrasteia, au fost doicile lui Zeus. **2.** Culme muntoasă în NV Asiei Mici (Turcia), care străjuieşte ţărmul de N al G. Edremit, situată la c. 75 km SE de antica cetate Troia. Alt. max.: 1 767 m. Cunoscută şi sub numele Kazdaği. Conform legendei, de pe această culme a fost răpit *Ganimede* de către Zeus şi dus în Olimp.

IDAHO [aidəhou], stat în NV S.U.A.; 216,4 mii km^2; 1,2 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Boise.* Expl. forestiere, de fosfaţi, de min. de plumb, argint, zinc, cinabru, vanadiu, wolfram etc. Produse metalurgice, chimice şi alim.; prelucr. lemnului. Cereale, cartofi, sfeclă de zahăr; creşterea ovinelor şi bovinelor. Zonă turistică.

IDE (< fr., lat.) s. f. pl. (În calendarul roman) A cincisprezecea zi a lunilor martie, mai, iulie şi octombrie şi a treisprezecea zi a celorlalte luni.

IDEAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. I. Adj. **1.** Care atinge perfecţiunea; perfect **(I, 1),** desăvârşit **(1). 2.** (FILOZ.) Care este de domeniul ideilor, al conştiinţei, care există numai în gândire. **3.** Caracter al cunoaşterii realităţii definit în raport cu materialitatea acesteia; imaterial, spiritual. **4.** Însuşire a obiectelor abstracte, produse ale idealizării **(3). II.** (FILOZ.) S. n. **1.** Imagine subiectivă. **2.** Model, normă, ţel suprem spre care se îndreaptă în mod conştient şi metodic activitatea creatoare umană şi care determină felul şi caracterul comportamentului indivizilor sau al grupurilor sociale; reprezentare a acestui ţel (ex. i. social, i. etic, i. estetic). **3.** (MAT.) Mulţime de elemente ale unui inel pentru care atât diferenţa dintre două elemente, cât şi produsul dintre un element al inelului şi un element al ei sunt tot elemente ale mulţimii. ✧ *I. principal* = i. generat de un singur element.

IDEALISM (< fr. {i}) s. n. **1.** Atitudine exprimată prin urmărirea dezinteresată a unui ideal social, moral, estetic etc. **2.** (FILOZ.) Concepţie potrivit căreia doar spiritul are existenţă reală; domeniile naturii şi experienţei sunt descrise ca reprezentări ale spiritului. I. este opus *materialismului* şi *naturalismului.* I. apare pentru prima oară la Platon, pentru care numai „ideile" sau „formele" constituie obiectul cunoaşterii şi au existenţă adevărată. În epoca modernă, Berkeley elaborea-

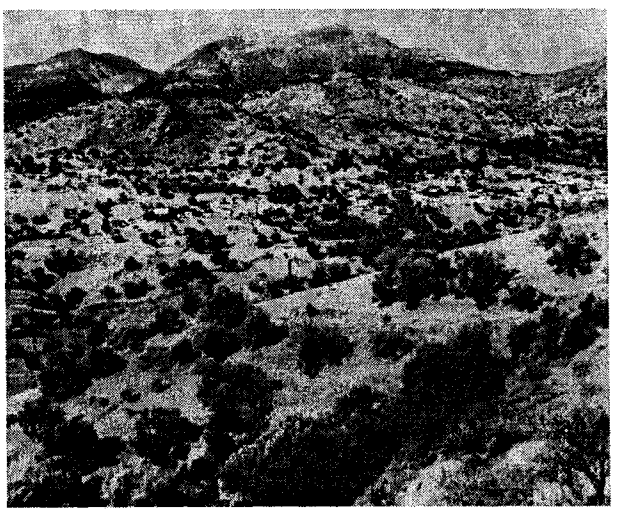

Vf. Ida

ză un *i. imaterialist,* conform căruia lumea constă în spiritul infinit al lui Dumnezeu, spiritele finite și obiectele fizice fiind simple colecții de idei. Kant opune **I.** de până la el, caracterizat ca „dogmatic", un *i. transcendental* sau *critic,* arătând că obiectele exterioare nu se reduc la idei decât din perspectiva subiectului care poate percepe fenomenul. Fichte, Schelling și Hegel au modificat apoi filozofia kantiană în sensul unui *i. metafizic,* susținând că întreaga realitate este o creație a spiritului. Hegel propune un *i. absolut* (numit astfel spre a-l deosebi de *i. subiectiv* al lui Fichte și de *i. obiectiv* al lui Schelling). **3.** (ESTETICĂ) (În opoziție cu realismul) Doctrină care propune ca scop al artei și literaturii exprimarea unei realități concepute ca frumoasă, exemplară sau ideală.

IDEALIST, -Ă (< fr. {i}) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține idealismului **(2)**, referitor la idealism. ✦ (Substantivat) Adept al idealismului **(2). 2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care se preocupă (exclusiv) de aspectul ideal al lucrurilor; *fam.* (om) lipsit de simțul realității, de spirit practic.

IDEALITATE (< fr.) s. f. Însușirea a tot ce este ideal **(I, 1)**.

IDEALIZA (< fr.) vb. I. tranz. A atribui calități excepționale unui lucru sau unei ființe, a exagera (ceva) în bine.

IDEALIZARE (< *idealiza*) s. f. **1.** Înfrumusețare imaginară, acțiunea de a atribui însușiri deosebite unei ființe sau unui lucru. **2.** (În estetică și în artă) Transfigurare, în cadrul operei de artă, a realității în vederea realizării unui ideal estetic. **3.** (În epistemologie) Formă a abstractizării prin care se construiesc mintal obiecte ideale (modele), prezentând, într-o formă pură, absolută, deci schematizat, simplificat, însușirea care urmează să fie studiată (ex. „corpul negru", gazul ideal în fizică, punctul material în mecanică etc.).

IDEATIC, -Ă (< *ideație*) adj. Referitor la idei, de idei.

IDEAȚIE (< fr.) s. f. (PSIH.) Capacitate a creierului uman de formare și de înlănțuire a ideilor. Tulburări de **i.** se manifestă în unele stări patologice (ex. în delir).

IDECIU DE JOS, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 2 054 loc. (1998). Ape minerale clorosodice. În satul Ideciu de Jos, menționat documentar în 1319, se află un castel din sec. 16, în stilul Renașterii.

IDEE (< fr., lat.) s. f. **1.** Reprezentare abstractă, elaborată de gândire, a unei ființe, a unui raport, a unui obiect. **2.** (FILOZ.) Termen generic pentru diferite forme ale cunoașterii logice; noțiune, concept; părere **(1)**, gând **(1)**, judecată **(1)**. ✦ Principiu, teză fundamentală, concepție, gândire, fel de a vedea; orice produs ideal al gândirii. ✦ (La Platon) Esență suprasensibilă, de sine stătătoare, atemporală, prototip al lucrurilor individuale, care sunt copiile ei palide. ✦ (La Hegel) Entitate metafizică, subiectul autodezvoltării. ✦ *Teoria ideilor înnăscute* = concepție potrivit căreia în conștiința omului există, de la naștere, independent de experiență, anumite idei (Descartes). Se mai numește *ineism.* ✧ Expr. *A avea idee* = a avea cunoștințe (sumare), a fi informat (despre ceva). ✦ Intenție, plan, proiect. **3.** *I. fixă* = imagine, gând, care revine mereu în mintea unei persoane; idee obsesivă (delirantă). *I. prevalentă* = judecată eronată care pornește de la o realitate și ocupă o poziție exagerată în conștiința individului datorită coloraturii intens afective; nu schimbă, în esență, concepția individului despre lumea înconjurătoare. ✦ Obsesie, grijă, panică. **4.** *I. forță* = idee principală, care constituie baza unui raționament, germenele unei acțiuni. **5.** (Adverbial) Puțin, un pic, nițel. *O idee mai repede.*

IDEL, Moshe (n. 1947, Târgu-Neamț), erudit evreu originar din România. Prof. univ. la Ierusalim. Lucrări ce avansează o nouă interpretare a Cabalei, pe care o studiază din perspectiva misticismului ebraic („Experiența mistică la Abraham Abulafia", „Cabala. Noi perspective", „Mesianism și mistică", „Golem").

IDELSOHN [idlzo:n], **Abraham Zvi** (1882–1938), compozitor și muzicolog evreu. Unul dintre cei mai importanți etnomuzicologi ai muzicii ebraice. Culegeri și lucrări fundamentale de muzică ebraică („Tezaur de melodii ebraice-orientale").

IDEM (cuv. lat.) adv. Același, la fel, tot așa. Se folosește în lucrări științifice, acte administrative și indicații bibliografice pentru evitarea repetării unor nume, date, titluri, citate. Se prescurtează: *id.*

IDEMPOTENȚĂ ({s} lat. *idem* „același" + *potentia* „putere") s. f. (MAT.) Proprietate a elementelor unei mulțimi înzestrate cu o operație binară, astfel ca prin compunere cu ele însele să rămână neschimbate (ex. reuniunea și intersecția mulțimilor sunt idempotente).

IDENTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Exact, la fel, perfect asemănător (cu cineva sau cu ceva); întocmai, aidoma. ✧ (MAT.) *Funcție i.* = funcție definită pe o mulțime cu valori în aceeași mulțime, care asociază oricărui element al mulțimii același element; $f(x) = x$.

IDENTIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A constata identitatea unei persoane sau a unui lucru; a recunoaște **(1). 2.** (MAT.) A stabili identitatea dintre două sau mai multe mărimi, a le considera identice. ✦ Refl. A se simți, a deveni același cu..., a gândi, a acționa în același fel cu altcineva.

IDENTIFICARE (< *identifica*) s. f. **1.** (DR.) Ansamblu de mijloace și metode folosite de organele judiciare pentru stabilirea identității unei persoane pe baza trăsăturilor și particularităților acesteia. **2.** (MILIT.) Operațiune constând în determinarea naturii unui element care a fost detectat. **3.** (PSIH.) Activitate a unui subiect care stabilește o asemănare a unei informații recente cu o informație precedentă. **I.** este baza percepției.

IDENTITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FILOZ.) *I. personală (numerică),* stare a unui obiect, desemnat prin două nume diferite, de a fi ceea ce este, în același moment al timpului și în același loc din spațiu. **2.** (FILOZ.) *I. calitativă (specifică),* caracter comun pentru două obiecte de gândire, distincte în timp sau în spațiu, care prezintă însă aceleași calități. **3.** (LOG.) *Principiul identității* = principiu fundamental al gândirii, care impune ca formele logice să păstreze unul și același sens în decursul aceleiași operații; simbolul lui este: $A = A$. ✦ Asemănare, similitudine perfectă. **4.** Datele prin care se identifică o persoană. **5.** (MAT.) Egalitate între două expresii algebrice care au aceeași valoare numerică pentru orice sistem de valori date literelor. Cele două expresii sunt legate prin semnul „="; de ex. $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$. **6.** (GENET.) Prezența la urmași a aceloraași seturi de gene (de ex. la gemenii monozigoți).

IDEO- (< fr.; {s} gr. *idea* „idee") Element de compunere cu sensul „care se referă la idei, la noțiuni", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

IDEOGENIE (< fr.; {s} *ideo-* + gr. *gennao* „a produce") s. f. (Rar) Formare a ideilor.

IDEOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *graphe* „scriere") s. f. Scriere cu ideograme; sistem de notare a ideilor prin semne care reprezintă obiectele.

IDEOGRAMĂ (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *gramma* „literă, semn") s. f. Semn grafic folosit în scrierile hieroglifice egipteană și chineză pentru a nota o idee sau un cuvânt. Pot fi figurative și simbolice.

IDEOLOG, -Ă (< fr. {s}) s. m. și f. **1.** Persoană care formulează, apără și reprezintă ideologia unui grup social, a unui regim politic, a unui curent etc.; creator, exponent, teoretician al unei ideologii. **2.** (La pl.) Filozofi iluminiști francezi de la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19 (Condorcet, Cabanis, Destutt de Tracy, Volney ș.a.) care explicau originea ideilor de pe poziții senzualiste; cei mai mulți dintre ei au fost adversari ai regimului napoleonian.

IDEOLOGIE (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Termen creat de Destutt de Tracy pentru a desemna studiul ideilor, denumit până atunci „psihologie". După o perioadă de timp, cuvântul a revenit în uz — o dată cu publicarea postumă (1927) a „Ideologiei germane" (a lui K. Marx și Fr. Engels) și cu apariția (în 1929) a lucrării „Ideologie și utopie" de K. Mannheim. În prezent, i. reprezintă un sistem de idei, opinii sau dogme pe care un individ, un grup social, un regim politic sau un partid le folosește pentru justificarea acțiunilor destinate să satisfacă aspirații și interese practice, politice sau culturale, dar fără o preocupare deosebită privind raționalitatea și obiectivitatea lor. În general, o i. comportă afectivitate, vizionarism, pragmatism, conținând exagerări și denaturări ale realității. ✦ (În sens peiorativ) Sistem de gândire rupt de practică.

IDFU v. **Edfu**.

ÍDHI ÓROS v. **Ida (1)**.

IDILĂ (< fr.) s. f. **1.** Specie a liricii pastorale care zugrăvește în tonalități optimiste sau idealizante viața și dragostea în cadrul rustic. Au scris i. Teocrit, Vergiliu, Ausonius, Ronsard, Gessner, Bolintineanu, Coșbuc. **2.** Dragoste curată, naivă, tinerească.

IDILIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eidillion* „idilă") adj. De idilă, ca în idilă; (despre natură) câmpenesc **(2)**, rustic; (despre sentimente) simplu, naiv; pastoral **(1)**, bucolic **(1)**. ✦ (Despre modul de prezentare a realității în literatură, opere de artă etc.) Caracterizat prin tendința de idealizare a vieții simple, naturale a oamenilor.

IDILISM (< *idilă*) s. n. **1.** Caracter rustic-idealizant al unei opere literare sau al unei literaturi. **2.** Caracter romanțios, sentimental al unei opere de artă. **3.** Preferință pentru elemente idilice.

IDILIZA (< *idilă*) vb. I tranz. A reda un fapt de viață în așa fel încât să pară mai frumos sau mai bun decât este în realitate, a prezenta (ceva) în mod idilic.

IDIO- ({s} gr. *idios* „propriu, particular") Element de compunere cu sensul „propriu, particular, specific"; servește la formarea de substantive și adjective.

IDIOCRAZ s. n. (MINERAL.) Mineral întâlnit frecvent în skarne (roci metasomatice de contact) și mai rar în serpentinite. Este un silicat hidratat de aluminiu, calciu, fier, magneziu, iar în unele varietăți mai apar titan, beriliu, fluor. Cristalizează tetragonal în piramide scurte. Varietățile transparente de i., cunoscute și sub numele de *vezuvian,* sunt folosite ca material de colecție, iar cele verzi și galben-brune se fasonează ca pietre pentru bijuterii.

IDIOCROMATISM (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *khroma* „culoare") s. n. Proprietate a unor minerale de a avea o anumită culoare caracteristică. Este determinată de ionii cromofori din componența lor (de ex. roșii — cinabru, rubin; verzi — malachit, smarald etc.).

IDIOGRAMĂ (< fr., engl.; {s} *idio-* + gr. *gramma* „desen") **1.** (BIOL.) Reprezentarea grafică a fiecărui cromozom dintr-un cariotip; cariogramă. **2.** (GEOGR.) Reprezentarea grafică a variației lățimii unui bazin hidrografic în funcție de lungimea râului.

IDIOLECT (< engl.) s. n. Totalitatea particularităților lingvistice specifice unui vorbitor.

IDIOM (< fr., lat.) s. n. Termen generic pentru a desemna orice tip de varietate lingvistică (limbă, dialect, grai).

IDIOMATIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține unui idiom, caracteristic unui idiom. ✦ *Expresie i.* = expresie care nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt.

IDIOMORF, -Ă (< fr. {i}; {s} *idio-* + *morphe* „formă") adj. **1.** (Despre minerale) Care prezintă forme cristalografice specifice. **2.** (GENET.; despre un caracter) Condiționat de gene cu frecvență mică.

IDIOMORFISM (< *idiomorf*) s. n. Proprietate a unui mineral de a cristaliza în forma sa proprie, ideală, și de a prezenta aspect de cristale definite prin fețe cristalografice, încadrate într-un anumit sistem cristalografic (de ex. pirită, cuarț). I. este condiționat de structura internă, de compoziția chimică a mineralului și de locul în care se produce cristalizarea.

IDIOPATIE (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *pathos* „suferință") s. f. Denumire generică dată fenomenelor normale sau patologice datorate unor cauze necunoscute.

IDIOPLASMĂ (< fr.) s. f. Plasmă germinală (cu referire la materialul genetic din celulele germinale — gameți).

IDIOSINCRASIE (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *synkrasis* „constituție") s. f. Reacție proprie fiecărui individ, caracterizată prin sensibilitate sau intoleranță la unele medicamente, alimente, mirosuri etc.

IDIOT, -OATĂ (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care suferă de idiotie; tâmpit, cretin.

IDIOTIP (< engl.; {s} *idio-* + gr. *typos* „tip") s. n. Materialul genetic dintr-o celulă.

IDIOTISM (< fr., lat.) s. n. Expresie sau construcție specifică unei limbi, care nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt în altă limbă.

IDIOȚENIE (< *idiot*) s. f. **1.** (Fam.) Lipsă totală de inteligență; *p. ext.* atitudine, faptă, vorbă prostească; tâmpenie **(1)**, neghiobie, nerozie. **2.** (Rar) Idiotie.

IDIOȚIE (< fr.) s. f. Stare de maxim deficit congenital al dezvoltării mintale, în care individul nu-și poate însuși vorbirea și deprinderile elementare, nivelul intelectual neatingându-l pe cel al unui copil normal de 2 ani. De cele mai multe ori, diformitățile fizice ce însoțesc i. sunt generate de malformații genetice sau de unele boli apărute în timpul sarcinii. Din cauza rezistenței scăzute a organismului, durata de viață este mică. ✦ (Fam.) Neghiobie, prostie, tâmpenie.

IDIȘ (< germ., fr.) s. n. Limbă indo-europeană din ramura germanică de vest. Distinctă de germană, este rezultatul fuziunii unor elemente diferite (germane, ebraice, slave), având și trăsături proprii; considerată de unii limbă mixtă; socotită corespondentul germanic al iudeospaniolei. Folosește scrierea ebraică, de la dreapta la stânga. Vorbită ca limbă maternă de

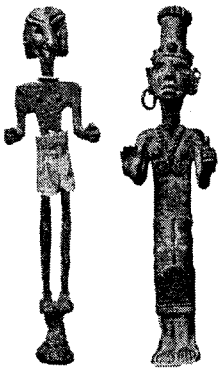

Idoli (1)

c. 1 mil. de oameni. În prezent, există tendința de limitare a utilizării ei în interiorul comunității.

IDO (< fr. {i}; {s} esperanto *ido* „fiu") s. n. Limbă artificială creată prin simplificarea limbii esperanto.

IDOL (< sl.; gr. *eidolon* „chip, imagine") s. m. **1.** (REL.) Reprezentare concretă, materială (chip, figură, statuie) a unor puteri supranaturale, legate de existența unor credințe animiste și fetișiste, constituind obiect de adorație sau de magie. ✦ Fig. Ființă sau lucru care reprezintă obiectul unui cult sau al unei mari iubiri. **2.** (La pl., la Fr. Bacon) Idei false, iluzii, erori și prejudecăți cu caracter foarte general, pe care le împarte în patru categorii: **i.** tribului (cauza lor fiind subiectivitatea perceperii de către oameni a lucrurilor), **i.** cavernei (decurgând din particularitățile individuale și din starea de spirit), **i.** forului (avându-și originea în folosirea incorectă a cuvintelor, în imprecizia și echivocul sensurilor ce li se atribuie), **i.** teatrului (diferite concepții, filozofii etc. false).

IDOLATRIE (< fr.; {s} gr. *eidolon* „chip, imagine" + *latreia* „adorare") s. f. Adorare a idolilor. ✦ Fig. Adorație; iubire exagerată.

IDOLATRIZA (< *idolatru*, după fr. *idolâtrer*) vb. I tranz. A adora, a slăvi, a venera (ca pe un idol); a diviniza.

IDOLATRU, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care se închină la idoli. ✦ Fig. (Persoană) care iubește pe cineva sau ceva cu pasiune, exagerat, peste măsură.

IDOMENEU (în mitologia greacă), rege al Cretei. Unul dintre eroii Războiului troian. Întrucât, în timpul unei furtuni pe mare, îi făgăduise lui Poseidon că, dacă va fi salvat, îi va jertfi prima persoană care îi va ieși în cale, la întoarcerea acasă a fost nevoit să-și sacrifice propriul fiu. Ca urmare a acestei fapte, Creta a fost lovită de o molimă, iar I. izgonit.

IDONEISM (< fr. {i}; {s} lat. *idoneus* „apt", „capabil de") s. n. (FILOZ.) Termen introdus de *F. Gonseth* pentru definirea poziției sale, potrivit căreia, în epistemologie, principiile trebuie astfel alese încât știința să rămână mereu deschisă experienței, revizuirilor.

IDRIS I, imam (788–791), întemeietorul dinastiei *Idrisizilor*. A construit orașul Fès. Aparținea unei familii de șerifi (descendenți din Profetul Mahomed) care, spre a scăpa de urgia Abbasizilor, s-a refugiat în Maghreb, unde a fost recunoscut imam de numeroase triburi berbere din regiunea antică Volubilis.

IDRIS (Sayyid Muhammad ~ as-Sanusi) (1890–1983), rege al Libiei (1951–1969). Detronat în urma unei lovituri de stat militare, s-a refugiat în Egipt. A murit în exil.

IDRIS, Yusuf (1927–1991), scriitor egiptean. Medic. Numeroase povestiri (c. 800). Romane („Eroii", „Doamna albă") și piese de teatru („Regele de ață", „Momentul critic"), cu pronunțată tentă socială, scrise într-un căutat limbaj simplu.

IDRISI (EDRISI) *(Abu 'Abd Allāh Muhammad ibn Muhammad ibn Abd-Allāh ibn Idris al-Hammūdi al-Hasanī al-Idrīsī)* (c. 1100–c. 1165), geograf și cartograf arab. Originar din Maroc. A călătorit în Spania, Maghreb și în Asia Mică și s-a stabilit apoi la curtea regelui Roger II al Siciliei (c. 1145). A întocmit un planiglob (planisferă) și o descriere geografică, cunoscută și sub numele de „Cartea lui Roger", însoțită de 70 de hărți, în care apar și unele știri referitoare la Dobrogea și la orașul Vicina.

IDRISIZI, dinastie arabă (788–974) fondată în N Africii (teritoriul actual al Marocului și NV Algeriei) de către imamul *Idris I* și desprinsă din Califatul Abbasid. Capitala s-a aflat inițial la Oulila (anticul Volubilis), apoi, din 808, la Fès.

IDRUS (1921–1979), scriitor indonezian. Stilul său simplu, limbajul crud, tematica actuală și realistă au reprezentat începutul unei modalități de scriere în literatura indoneziană (comedia „Familia Surono", romanele „În străfundurile inimii omenești", „Prințesa Penelopa"). Cărți de călătorie; traduceri.

IE (lat. *[vestis] linea*) s. f. **1.** (În portul popular românesc) Cămașă femeiască fără poale, ornamentată pe mâneci, piept și la gât, cunoscută sub acest nume mai ales în sudul țării; este confecționată din pânză albă de bumbac, in sau borangic. **2.** (ZOOL.) Pliu al pielii aflat în partea inferioară a inserției membrelor posterioare pe trunchi.

IED (lat. *haedus*) s. m. Puiul mascul al caprei sau al căprioarei.

IEDERA, com. în jud. Dâmbovița, pe Cricovu Dulce; 3 943 loc. (1998). Reșed. com. este satul *Iedera de Jos*. Pomicultură. Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1864) și Sf. Voievozi (1890), în satele Colibași și Iedera de Jos.

IEDERĂ (lat. *hedera*) s. f. Plantă agățătoare dioică cu frunze persistente, verzi, strălucitoare și cu flori mici, albe-verzui, cultivată frecvent în scop decorativ *(Hedera helix)*. ✧ *I. albă* = plantă cu tulpina întinsă pe pământ, cu frunze pieloase, sempervirescente și cu flori galbene-verzui, plăcut mirositoare, aglomerate într-un capitul *(Daphne blagayana)*; crește sporadic în regiunea de munte și este ocrotită prin lege.

IEFTIN, -Ă (< ngr.) adj. (Și adverbial) **1.** Care are prețul (relativ) scăzut, care costă puțin. **2.** Fig. Fără valoare, fără însemnătate; ușor de dobândit. ✦ Comun, banal.

IEFTINI (< *ieftin*) vb. IV tranz. și refl. A (se) vinde cu preț mai mic, a (se) reduce prețul, costul (mărfurilor, serviciilor, lucrărilor etc.).

IEHOVA, transcriere de largă circulație, dar greșită, a numelui *Iahve,* dat lui Dumnezeu în „Vechiul Testament". ✧ *Martorii lui I.*, sectă neoprotestantă fondată, în 1872, în Pennsylvania, ai cărei membri așteaptă venirea lui Hristos și sfârșitul domniei actuale a lui Satan; au prezis de mai multe ori sfârșitul lumii, fără ca acesta să fi avut loc. Are adepți și în România.

IELE (< *ele*) s. f. pl. (în mitologia populară românească), făpturi supranaturale feminine. Fecioare zănatice, frumoase și seducătoare, nemuritoare, dar vindicative și rele, fără a fi structural malefice. Posedă puteri magice. Se crede că apar mai ales noaptea, la lumina Lunii, rotindu-se în horă, în locuri retrase (poieni, iazuri, răscruci etc.), dansând goale, cu părul desple-

tit. Sin. *frumoasele* **(I, 1)**, *mândrele* **(II, 2)**, *şoimanele* **(3)**, *vântoasele* **(3)**.

IENIBAHÁR (< tc.) s. n. Arbust exotic tropical şi subtropical din familia mirtaceelor, cu frunze alungit-eliptice şi cu fructe mici, rotunde şi negre, folosite drept condiment *(Myrthus pimenta)*.

IENICÉR (< tc.) s. m. (În Imp. Otoman, din sec. 14 până în 1826) Soldat din corpul de elită al infanteriei otomane (înfiinţat de sultanul Orhan); de obicei, i. au fost recrutaţi dintre copiii unor popoare creştine supuse, fiind obligaţi să îmbrăţişeze islamismul.

IENUPÁR (lat. *juniperus*) s. m. Arbust din familia cupresaceelor, mult ramificat, cu frunze aciculare verticilate, persistente, şi conuri (pseudobace) sferice, negre-albăstrui, care conţin 0,2–2% ulei, folosit în industria farmaceutică *(Juniperus communis)*; creşte spontan în regiunile de deal şi de munte. ✧ *I. pitic (Juniperus sibirica* sau *Juniperus nona)* = arbust mic, târâtor, înalt până la 0,5 m, ce creşte în părţile mai înalte ale arealului *i.* comun. *I. de Virginia (Juniperus virginiana)* = arbore exotic, originar din America de Nord, introdus în România ca arbore ornamental. Lemnul valoros, cu miros aromat persistent, este folosit la fabricarea creioanelor, a port-ţigaretelor, jaluzelelor etc. *Ulei de i.* = ulei eteric obţinut din distilarea ienuperilor, folosit la fabricarea esenţelor aromate şi a ginului.

IEPER [i:pər], denumirea flamandă a oraşului belgian *Ypres*.

IEPURÁR (< *iepure*) s. m. Vultur de culoare ruginie, cu coada cenuşie vărgată cu negru *(Aquila chrysaltos)*. Cunoscut şi sub numele de *hultan*.

IEPURARIŢĂ (< *iepure*) s. f. (MED. VET.) Tumoră osoasă (exostoză) situată la marginea posterioară a jaretului calului, cauzată de obicei de eforturile excesive.

IEPURÁŞ (< *iepure*) s. m. **1.** Diminutiv al lui iepure **(1)**; puiul iepuroaicei **(1)**. **2.** (MED. VET.) Tumoră osoasă (exostoză) situată pe faţa internă a jaretului calului.

IÉPURE (lat. *leporem*) s. m. **1.** Mamifer rozător cu blană cenuşie-brună, cu urechi lungi, cu membrele posterioare mai lungi decât cele anterioare şi cu coadă scurtă *(Lepus europaeus)*; este vânat pentru carne şi blană. Trăieşte în Europa, Africa de Nord şi Asia Mică. ✧ *I. polar* = specie de i. din nordul Eurasiei şi Americii de Nord *(Lepus timidus)*. *I. de casă* = i. domestic, crescut pentru carne, blană sau păr *(Oryctolagus cuniculus)*; prezintă rase variate (angora, albastru vienez, rex, uriaş belgian etc.) şi se caracterizează prin prolificitate mare (10–15 pui la o fătare). **2.** *I. de mare* = gasteropod din M. Mediterană, cu corpul masiv şi greoi, lung de c. 15–20 cm, cu cochilia redusă, acoperită de manta, şi cu două expansiuni laterale ale piciorului *(Aplysia depilans)*.

IEPURELE *(Lepus)*, constelaţie din emisfera australă, situată la S de constelaţia Orion; cuprinde c. opt stele mai luminoase.

IEPUREŞTI, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 2 364 loc. (1998). Bisericile Sf. Nicolae (1790, refăcută în 1827) şi Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1825), în satele Iepureşti şi Gorneni. Între 1968 şi 1981, com. I. a făcut parte din jud. Ilfov.

IER (< sl.) s. n. **1.** Numele a două litere din alfabetul chirilic: ъ (ierul tare) şi ь (ierul moale). **2.** Vocala, foarte scurtă, notată prin fiecare dintre aceste semne: una dură, mediopalatală, ъ (în transcriere ŭ) şi alta moale, prepalatală, ь (în transcriere i). După poziţia lor, i. pot fi intense (care s-au păstrat în limbile slave) şi neintense (care au dispărut).

IER, râu, afl. dr. al Barcăului; 107 km. Izv. din C. Someşului şi străbate câmpia cu acelaşi nume. În mare parte canalizat.

IERÁRH (< bg.) s. m. Arhiereu **(2)**.

IERÁRHIC, -Ă (< fr.) adj. După ierarhie, conform ierarhiei. ✧ *Pe cale i.* = în ordinea indicată de ierarhie.

IERÁRHIE (< fr.) s. f. Clasificare a demnităţilor prin categorii de subordonare. A apărut în organizarea bisericii, trecând apoi în organizarea militară şi în cea administrativă. ✦ Sistem de subordonare a gradelor, a funcţiilor, a autorităţilor etc.

Ienupăr

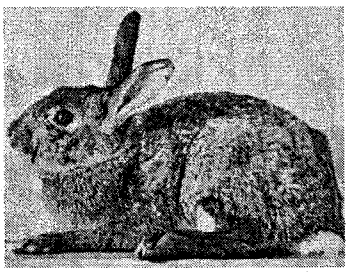

Iepure (1)

IERARHIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A aşeza în ordine ierarhică; a stabili o ierarhie.

IERBÁR[1] **(HERBÁR)** (< *iarbă*, după fr. *herbier*) s. n. Colecţie de plante conservate prin uscare, presate între foi de hârtie, păstrate în cutii sau în mape etichetate şi orânduite pe grupe sistematice; constituie material pentru documentare şi cercetare ştiinţifică.

IERBÁR[2] (< *iarbă*) s. n. (ZOOL.) Rumen[1].

IERBÓS, -OÁSĂ (< *iarbă;* după fr.) adj. **1.** (Rar, despre terenuri) Acoperit cu iarbă, bogat în iarbă. **2.** (Despre plante) Erbacee.

IEREMIA (c. 650 – c. 580 sau 570 î.Hr.) (în „Vechiul Testament"), unul dintre cei patru mari profeţi. Martor al distrugerii Ierusalimului şi al căderii poporului lui Israel în robia babiloniană. Prăznuit la 1 mai. ✦ Carte a „Vechiului Testament" (52 capitole), care cuprinde cuvântări şi profeţii rostite într-o perioadă de 40 de ani, pericope istorice şi date biografice. ✧ *Plângerile lui I.* = carte a „Vechiului Testament" (5 capitole), atribuită profetului I., în care acesta deplânge decăderea regatului Iudeii, pustiirea ţării şi căderea în captivitatea babiloniană.

IEREMIA (sec. 16), boier moldovean, pârcălab al cetăţii Orhei. Trimis în 1574 de domnul Ioan-Vodă cel Viteaz să-i stăvilească pe turci la Dunăre, s-a lăsat cumpărat de invadatori, care au pătruns astfel în Moldova.

IEREMIA II (c. 1530–1595), prelat grec. Patriarh de Constantinopol (1572–1579, 1580–1584 şi 1586–1595). A reorganizat Academia Patriarhală din Constantinopol (1593) şi a introdus în Biserica răsăriteană calendarul gregorian. L-a consacrat pe Iov,

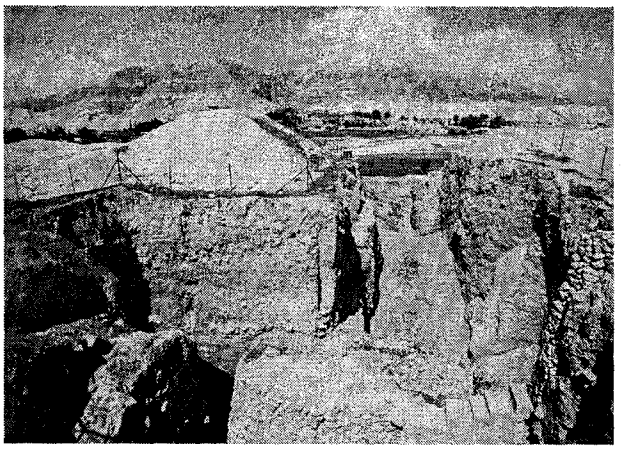

Ierihon. Ruinele orașului antic

mitropolitul Moscovei, la rangul de patriarh al Rusiei.

IEREMIA, Tiberiu (n. 1919, Bocșa Vasiovei, jud. Caraș-Severin), medic român. Prof. univ. la București. Lucrări de microbiologie privind culturile tisulare, imunofluorescența, chimiosensibilitatea la antibiotice, difteria și legioneloza pneumopatică („Microbiologie medicală aplicată", „Diagnosticul bacteriologic și imunologic al infecțiilor umane").

IEREMIADĂ (< fr.; {s} lat. *Jeremias* „Ieremia", n. pr. biblic) s. f. (Livr.) Plângere, lamentare, tânguire.

IERI (lat. *heri*) adv. În ziua precedentă (celei în curs), ziua trecută, în ajun. ✧ *Ieri-noapte* (sau *-dimineață, -seară* etc.) = în noaptea (sau dimineața, seara etc.) dintre alaltăieri și ieri. ✦ În trecut (apropiat).

IERIHON (JERICHO, ARĪHĂ), localitate situată pe dr. văii Iordanului (la 7 km V de aceasta), la 10 km de țărmul NV al Mării Moarte, la 250 m sub nivelul mării și la 23 km NE de Ierusalim; aflat sub autoritatea palestiniană (din 1994); c. 13 mii loc. Aici au fost descoperite vestigiile uneia dintre cele mai vechi așezări urbane din lume, datând din Neoliticul preceramic (milen. 7 î.Hr.). Potrivit „Vechiului Testament", zidurile lui s-ar fi surpat la sunetul trâmbițelor războinicilor evrei, conduși de Iosua, care asediau orașul. Ruinele palatului arab construit de califul omeiad Hisham (724).

IERNA (lat. *hibernare*) vb. I intranz. A petrece iarna undeva. ✦ Tranz. A adăposti și a întreține vitele pe timpul iernii.

IERNATIC, -Ă (< *iarnă*) adj., s. n. **I.** Adj. (Pop.) De iarnă, caracteristic iernii. **II.** S. n. **1.** (Înv.) Adăpostire pe durata iernii; iernat. **2.** Adăpost de iarnă pentru vite. **3.** (Pop.) Hrană, nutreț pentru iarnă.

IERNATOR (< *ierna*) s. n. Bazin cu primenire permanentă a apei, în care se pun toamna peștii scoși din heleșteie.

IERNUT, oraș în jud. Mureș, pe stg. râului Mureș; 9 842 loc. (1998). Expl. de gaze naturale. Fabrică de nutreturi combinate. Stațiune de cercetare și producție legumicolă. Sere legumicole. Ferme de creștere a bovinelor și porcinelor. Iaz pentru piscicultură. Siloz pentru cereale. Muzeu de istorie. Castel în stilul Renașterii, construit în 1545 și modificat, în 1650–1660, după planurile arhitectului venețian Agostino Serena. Biserică (1486), azi reformată. Monumentul eroilor (1950) ridicat în memoria celor căzuți în al doilea război mondial. Vestigii din epoca romană. Prima atestare documentară datează din 1257. Pe terit. satului Oarba de Mureș, între 22 și 29 sept. 1944, trupele române au dat lupte grele împotriva celor germano-ungare pentru cucerirea Dealului Sângeorgiu (cotele 409, 463, 495) — punct-cheie în operațiunile de eliberare a Transilvaniei de Nord. Declarat oraș în 1989.

IERODIACON (< sl.) s. m. Călugăr hirotonit în treapta de diacon.

IEROMONAH (< sl.) s. m. Călugăr hirotonit în treapta de preot.

IERONIM (numele latinesc *Eusebius Hieronymus;* numele literar *Sophronius*) (c. 347–419/420), teolog creștin de mare autoritate. Născut la Stridon (Dalmația), după ce a dus o viață de eremit la Chalcis (375–377) și a stat la Roma (382–384), s-a stabilit la Bethlehem (386), într-o mănăstire de călugări. Autor al traducerii latine a „Bibliei", cunoscută sub numele de

Iernut

Castelul

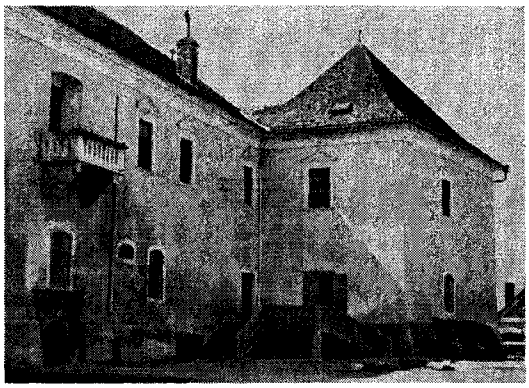

Monumentul eroilor din Oarba de Mureș

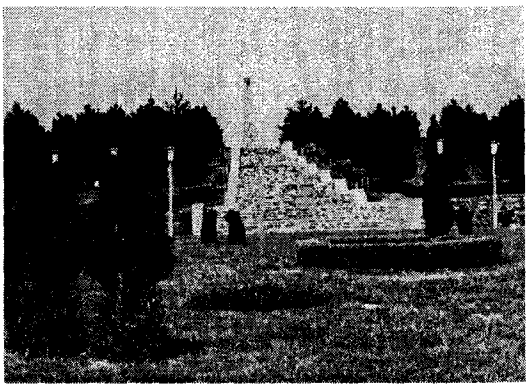

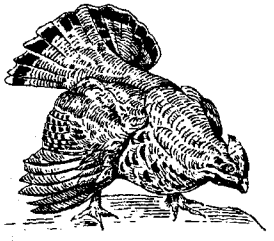

Ieruncă

„Vulgata" sau „Itala". Canonizat. Sărbătorit la 30 sept.

IERONIM din Praga (c. 1371–1416), reformator religios ceh. Adept și propovăduitor al ideilor lui Jan Hus în Cehia, Polonia, Lituania și Rusia. Prezentându-se în fața Conciliului de la Constanța pentru a-l apăra pe J. Hus, a fost condamnat și ars pe rug ca eretic.

IERTA (lat. *libertare*) vb. I tranz. **1.** A nu pedepsi pe un vinovat, a trece cu vederea o greșeală; a absolvi **(2)**; a ridica o pedeapsă. ✦ Expr. *Dumnezeu să-l ierte* se spune când se vorbește despre un mort. **2.** A scuza. ✧ Expr. (Fam.) *Ba să mă ierți*, formulă de protest, de refuz. **3.** A scuti de o obligație (materială). **4.** A permite, a îngădui; (despre timp, evenimente) a da răgaz, a păsui.

IERTARE (< *ierta*) s. f. Faptul de a ierta. ✦ Scuză. ✧ (DR.) *I. de datorie* = remitere de datorie. ✧ Expr. *Să avem iertare* = **a)** să ne scuzați, să nu vă fie cu supărare; **b)** (formulă de refuz sau de opoziție) nici vorbă să fie așa!

IERTĂTOR, -OARE (< *ierta*) adj. Care iartă ușor; indulgent.

IERUNCA, Virgil (pe numele adevărat *Virgil Untaru*) (n. 1920, Lădești, jud. Vâlcea), critic literar și publicist român. Soțul Monicăi Lovinescu. Stabilit în Franța (1947). Redactor cultural al emisiunilor pentru străinătate ale Radiodifuziunii Franceze, cercetător la Centrul Național de Cercetări Științifice (CNRS) din Paris. Colaborator la Radio *Europa Liberă*, cu emisiuni de promovare a valorilor românești autentice și denunțare a compromisurilor cu puterea comunistă. Redactor la revistele „Limite" și „Ethos". Publică primul studiu despre „Fenomenul Pitești". Eseuri polemice și recuperatoare („Românește", „Dimpotrivă", „Subiect și predicat", „Semnul mirării").

IERUNCĂ s. f. Pasăre din ordinul galiformelor, puțin mai mare decât o cioară, cu penajul brun-roșcat, cu pete albe, negre și cenușii, cu un cerc roșu în jurul ochilor și un moț pe cap *(Tetrastes bonasia)*; trăiește în păduri și se vânează pentru carne.

IERUSALIM (JERUSALEM; ebraică: **YERUSHALAYIM;** arabă: **AL-QUDS),** oraș în partea central-estică a statului Israel, capitala țării, situată într-o zonă de podiș deșertic, la 25 km V de țărmul Mării Moarte; 578,8 mii loc. (1995). Important centru industrial, comercial, de transport, cultural și turistic al țării. Nod de comunicații. Ind. de prelucr. a metalelor și diamantelor, electrotehnică, textilă, chimico-farmaceutică, sticlăriei, pielăriei și încălțămintei, poligrafică, alim. Produse meșteșugărești. Universitate ebraică (1925). Muzee. Oraș sfânt pentru creștini, evrei și musulmani. Monumente: vestigiile arheologice ale Templului lui Solomon (sec. 10 î.Hr.); Biserica Sf. Mormânt (sec. 4, cu adăugiri din sec. 12); Mormântul lui David, deasupra căruia a fost construită o moschee în 1452 (refăcută în sec. 16); centura de ziduri, cu opt porți (Poarta Damascului, 1537, Poarta Nouă, Poarta Jaffei, Poarta Sionului, Poarta Gunoaielor, Poarta Aurită, Poarta Leilor, Poarta lui Irod), care înconjură orașul vechi, refăcută de turcii otomani în 1542, cu renumitul Zid al plângerii (sau Zidul de Vest); Grădina *Ghetsimani*, locul unde, potrivit tradiției, Iisus Hristos obișnuia să se retragă pentru rugăciune împreună cu discipolii săi; *Via Dolorosa* — drumul pe care Iisus Hristos l-a străbătut până la locul crucificării (pe colina *Golgota*), purtându-și crucea; Moscheea lui Omar/Qubbat al-Sakhra (sec. 7);

Ierusalim

Zidul de Vest (Zidul plângerii)

Parcul arheologic

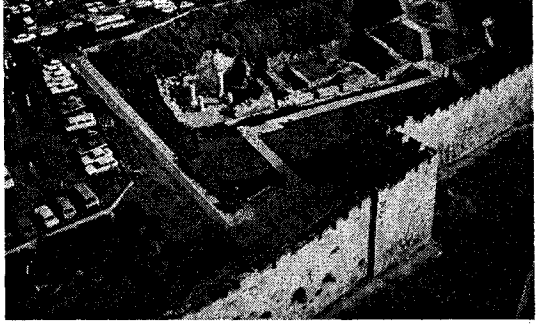

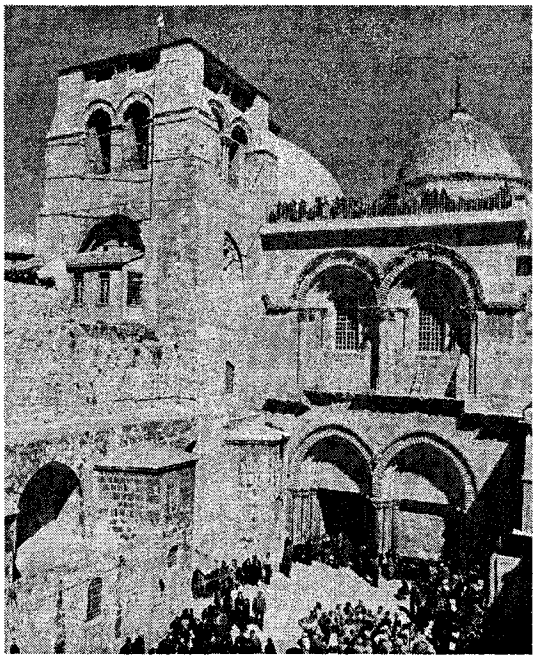

Biserica Sf. Mormânt

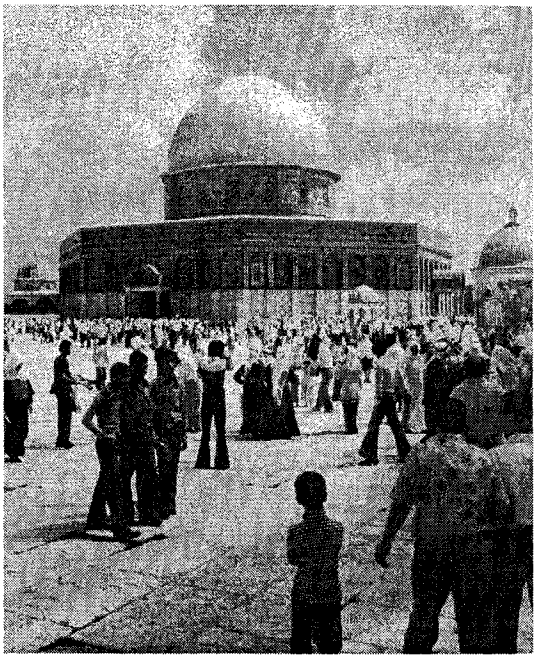

Moscheea lui Omar (Qubbat al-Sakhra)

Ierusalim

Moscheea al-Aqsă (709–715); Mormântul Sfintei Ana, deasupra căruia a fost construită (sec. 12) Catedrala armeană Sf. Iacob ş.a. Vechi oraş canaanean, menţionat documentar pentru prima oară în sec. 19 î.Hr., I. a devenit, în timpul domniei regelui *David,* capitala statului iudeo-israelian (c. 1000 î.Hr.) şi apoi (din 931 î.Hr.) a statului Iudeea. Cucerit şi distrus de *Nabucodonosor* II în 587 î.Hr., I. a fost reconstruit în perioada dominaţiei persane şi seleucide, iar în 63 î.Hr. a intrat sub stăpânire romană. În jurul anului 30 (sau 33), Iisus Hristos intră în I. cu ucenicii săi, fiind întâmpinat ca Mesia de locuitorii acestuia. Tot la I., Iisus Hristos a fost prins de romani, judecat şi crucificat. Centru al răscoalei antiromane a iudeilor (66–70), I. a fost distrus de Titus în anul 70 (în timpul represaliilor) şi de Adrian în 135, o dată cu înăbuşirea răscoalei antiotomane (132–135), după care oraşul a fost rebotezat cu numele de *Aelia Capitolina,* stabilirea iudeilor fiind interzisă de autorităţile romane. Refăcut şi dezvoltat ulterior, îndeosebi în sec. 4–5, de autorităţile bizantine, aici s-au construit numeroase lăcaşuri de cult, I. devenind un important loc de pelerinaj pentru creştini. Cucerit şi stăpânit de persani (614–629), iar din 638 de către arabi. Aceştia din urmă şi-au menţinut stăpânirea în I. până în 1099, când oraşul a fost cucerit de participanţii la prima Cruciadă, comandaţi de Godefroi de Bouillon, ce au întemeiat în această regiune o formaţie statală cruciată — Regatul Latin de Ierusalim. În anul 1187, după un susţinut asediu, forţele musulmane comandate de sultanul *Saladin* au cucerit I. Reluat pentru o scurtă vreme (1229—1244) de către împăratul german cruciat Frederic II de Hohenstaufen, a căzut din nou, prin luptă, în mâna forţelor musulmane (23 aug. 1244), iar apoi în stăpânirea *marmelucilor* din Egipt. O dată cu marea campanie de cucerire a sultanului turc Selim I, I. a fost cucerit (30 dec. 1516) şi inclus în Imp. Otoman, rămânând în componenţa acestuia până la primul război mondial. Ocupat de trupele engleze (1917), I. a devenit centrul ad-tiv al Palestinei sub mandat britanic (1920–1948). Conform planurilor de împărţire a oraşului, stabilite de O.N.U., I. urma să fie internaţionalizat pentru credincioşii celor trei religii. În urma războiului arabo-israelian (1948—1949) şi a acordurilor de armistiţiu dintre Israel şi Iordania, oraşul I. a fost împărţit în două sectoare: israelian în V (Oraşul Nou) şi iordanian în E (Oraşul Vechi sau arab). La 23 ian. 1950, guvernul israelian, fără să ţină seama de rezoluţiile O.N.U. privind internaţionalizarea I., a hotărât mutarea capitalei Israelului de la Tel Aviv la I. (partea israeliană — Oraşul Nou). În iun. 1967, trupele israeliene au ocupat sectorul iordanian (Oraşul Vechi) al I., iar în iul. 1980, Parlamentul israelian a votat anexarea acestuia, reîntregind oraşul, proclamându-l „capitala veşnică şi inseparabilă" a statului Israel. Ulterior, guvernul israelian a construit noi cartiere pentru evrei în vechiul sector iordanian pe care-l cuceriseră. Statutul oraşului I. constituie încă obiect de dispută între israelieni şi palestinieni.

IEŞLE (< sl.) s. f. Construcţie în formă de jgheab, din lemn, beton etc., în care se pune hrană animalelor.

IEŞELNIŢA, com. în jud. Mehedinţi, pe Dunăre; 3 080 loc. (1998). Expl. de balast şi de granit. De la 20 mai 1996 se numeşte *Eşelniţa.*

IEŞI (lat. *exire*) vb. IV intranz. **1.** A trece din interior în exterior, a părăsi un spaţiu închis, limitat. ✦ A se duce, a pleca de acasă. ✦ A părăsi o poziţie, o situaţie, o stare; a se desprinde, a se elibera (de ceva). ✧ Expr. *A-şi ieşi din minţi* = a înnebuni. ✦ (Mai ales în formă negativă) A se îndepăr-

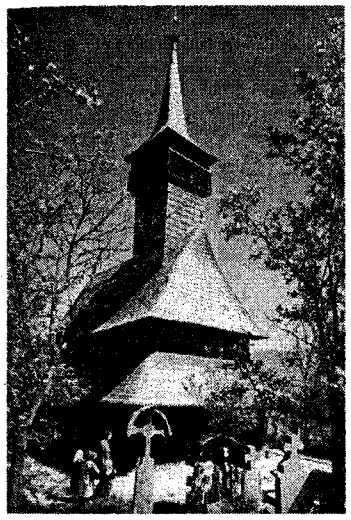

Ieud. Biserica Naşterea Maicii Domnului (din Vale)

ta, a se abate de la o decizie, de la o hotărâre etc.; a trece peste, a încălca. ✦ A înainta, a avansa. ✧ Expr. *A ieşi în relief* = **a)** a forma o proeminenţă; **b)** a se distinge, a se releva. **2.** A apărea, a se ivi; (despre plante) a răsări. ✧ Expr. *A-i ieşi (cuiva) nume rău* (sau *vorbe*) = a se răspândi calomnii despre cineva. ✦ A se naşte din..., a descinde. ✦ (Despre câştiguri materiale) A se obţine, a se realiza. **3.** A ajunge la capăt, a se califica într-un anume fel. ✧ Expr. *A ieşi biruitor* = a învinge. **4.** (Despre calcule) A se soluţiona, a se rezolva (corect), a da rezultat (bun). **5.** (Despre ţesături) A se decolora, a se spălăci.

IEŞIND (< *ieşi*) s. n. Ieşitură.

IEŞIRE (< *ieşi*) s. f. **I. 1.** Acţiunea de a ieşi. ✦ Fig. Soluţie pentru a scăpa dintr-o încurcătură. **2.** Atac (spre inamic). ✦ Fig. Manifestare necontrolată (prin vorbe) faţă de cineva. **II.** (Concr.) **1.** Locul prin care se iese dintr-o încăpere, dintr-un spaţiu închis etc. **2.** Parte a unei reţele electrice sau a unui sistem de transmisiune, pe unde puterea sau semnalul sunt transferate spre exterior. **3.** (La pl.) Capetele unei înfăşurări electrice ale unui circuit sau ale conductoarelor unui cablu, scoase în afară pentru a fi legate la circuite exterioare.

IEŞIT, -Ă (< *ieşi*) adj. **1.** Scos în afară; proeminent. **2.** *Ieşit din minţi* = nebun. **3.** *Ieşit la soare* (sau *la spălat*) = decolorat.

IEŞITURĂ (< *ieşi*) s. f. Parte ieşită mai în afară; proeminenţă, ieşind.

IEUD, com. în jud. Maramureş; 4 451 loc. (1998). Satul Ieud apare menţionat documentar în 1365. Două biserici de lemn: Biserica din Deal (1364, reconstruită în sec. 18), cu picturi interioare aplicate direct pe lemn. În podul bisericii s-a găsit (în 1990) „Zbornicul de la Ieud" (1391); Biserica din Vale (1717), cu o bogată colecţie de icoane pe sticlă.

IEZĂTURĂ (< *iezi*, înv. „a stăvili") s. f. Baraj sau stăvilar de pământ, lemn, piatră etc., construit pentru a zăgăzui apa şi a forma un iaz.

IEZECHIEL v. **Ezechiel.**

IEZER (< sl.) s. n. **1.** Lac adânc de munte, adesea cantonat într-o excavaţie de origine glaciară; (pop.) tău, ochi de mare. **2.** Lac cu geneză de liman fluviatil, în lungul Dunării.

IEZER, masiv muntos situat în SE M-ţilor Făgăraş, între Dâmboviţa şi Râu Doamnei, alcătuit din şisturi cristaline. Alt. max.: 2 473 m (vf. Roşu). În N se leagă de M-ţii Făgăraş printr-o culme joasă şi îngustă (Mezea-Otic). Păşuni alpine. Căldări glaciare. Cunoscut şi sub numele *Iezer-Păpuşa*. Rezervaţie naturală complexă (300 ha), unde cresc bujorul de munte sau smirdarul (plantă ocrotită), zâmbrul (relictă glaciară), piciorul-cocoşului de munte, cimbrişorul de munte ş.a.

IEZERU CAHULULUI, liman fluviatil în bazinul inferior al Dunării (Basarabia), în N braţului Chilia; 103 km². Lungime: 13 km; lăţime: 6–11 km. Ad. max.: 7 m. La ape mari comunică cu Dunărea. Lângă **I. C.,** oastea Moldovei, condusă de Ioan-Vodă cel Viteaz, a fost înfrântă, în iun. 1574, de armata otomană, din cauza trădării marii boierimi, precum şi a timpului nefavorabil (ploi persistente), care a făcut ca artileria moldoveană să nu poată fi folosită.

IEZERU IGHIEL v. **Ighiu (1).**

IEZERU MARE, lac glaciar în M-ţii Cindrel, sub vf. Cindrel, la 1 920 m alt.; 3,4 ha. Ad. max.: 13,30 m. Rezervaţie naturală.

IEZERU ŞUREANU v. **Şureanu (2).**

IEZUIT (< germ., fr.) s. m. Membru al Ordinului călugăresc catolic, întemeiat la Paris, în 1534, de mici nobili spanioli, adepţi fanatici ai lui *Ignaţiu de Loyola* şi confirmat de papa Paul III sub denumirea de „Societas Jesù" („Compania lui Iisus") în 27 sept. 1540. Încă de la început, principalele sale trăsături definitorii au fost sărăcia, castitatea şi ascultarea absolută faţă de papă. Răspândit în Europa, America de Sud şi Extremul Orient a cunoscut o mare înflorire. Desfiinţat în 1773 de papa Clement al XIV-lea, ordinul a fost reînfiinţat în 1884, de papa Pius al VII-lea, ajungând să reprezinte una dintre cele mai semnificative forţe intelectuale ale bisericii catolice contemporane. ✦ Fig. Om ipocrit, intrigant, perfid, viclean, făţarnic.

IEZUITISM (< germ., fr.) s. n. Concepţia morală şi politică a iezuiţilor, bazată pe sărăcie, castitate, ascultare totală, în special faţă de Papă. Adepţii **i.** au dus o intensă activitate de apostolat şi prozelitism; de asemenea, au

Munţii Iezer. Vf. Roşu

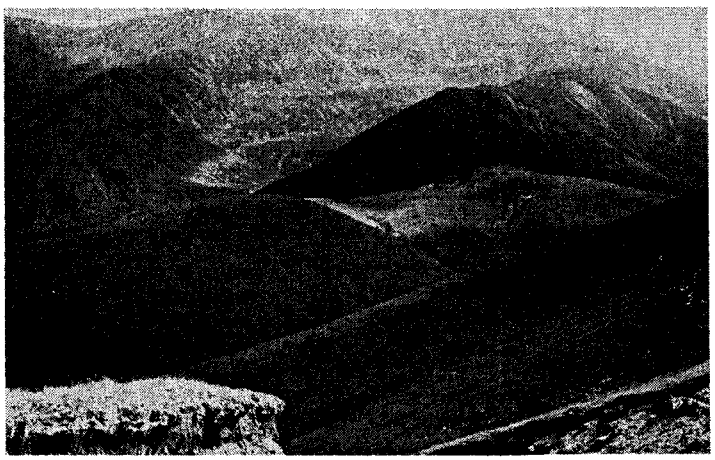

pus accent pe învățământ, întemeind colegii și universități. ✦ Fig. Lipsă de scrupule în alegerea mijloacelor pentru atingerea scopurilor; ipocrizie, perfidie, fățărnicie.

IF, insulă calcaroasă în M. Mediterană, în fața Marsiliei. Supr.: 6 ha. Castel construit de Francisc I (1524–1529) care, cu timpul, a devenit închisoare de stat (celebră prin romanul lui Al. Dumas, „Contele de Monte Cristo").

IFE, oraș în SV Nigeriei (Oyo), la 64 km NE de Ibădan; 268,6 mii loc. (1992). Nod de transport. Centru de expl. a min. auro-argentifere. Centru comercial agricol (cacao, ulei de palmier). Cherestea; produse textile din bumbac. Universitate. Vechi centru al artei africane (bronz, lemn, fildeș, teracotă). Muzeu al culturii Ife, cu exponate din sec. 11–16. Centru religios al populației yoruba. Vechiul nume: *Ile-Ife.*

IFFLAND [ifla:nt], **August Wilhelm** (1759–1814), actor, regizor și dramaturg german. Director al Teatrului Național din Berlin (1796–1814). A interpretat roluri comice și dramatice (în special din creațiile lui Schiller), introducând un stil firesc, în opoziție cu stilul declamator din epoca sa. Piese de o inteligentă construcție dramatică („Vânătorii", „Iubire pentru iubire").

IFICRATE (IPHIKRATES) (c. 415–c. 353/354 î.Hr.), general atenian. A luat parte la Războiul corintic (393 î.Hr.), la cel împotriva Spartei (388–387) ș.a. Aflat în slujba regelui trac Cotis, s-a căsătorit cu fiica acestuia. A contribuit la perfecționarea armelor mercenarilor, mărindu-le mobilitatea în luptă.

IFIGENIA (în mitologia greacă), fiica lui Agamemnon și a Clitemnestrei. Tatăl ei a vrut s-o sacrifice zeilor pentru a obține vânt prielnic la plecarea corăbiilor grecești spre Troia. **I.** a fost salvată de zeița Artemis, care a înlocuit-o cu o căprioară și a dus-o în Taurida (Crimeea), unde a făcut-o slujitoarea cultului său.

IFNI, teritoriu în NV Africii, în SV Regatului Maroc, de-a lungul țărmului Oc. Atlantic. Supr.: 1 500 km^2. Centrul ad-tiv: Sidi Ifni. Ocupat de spanioli în 1860 a fost cedat Marocului la sfârșitul anului 1969.

IFOS (< ngr.) s. n. (Fam.) Orgoliu, înfumurare, îngâmfare. ✧ Expr. *A-și da ifose* = a-și da importanță, a manifesta o exagerată încredere în sine.

Ifigenia dusă la altar pentru a fi sacrificată

IFRIT (cuv. arab) subst. (În mitologia musulmană) Clasă de *djinni* infernali, cunoscuți pentru puterea și viclenia lor. Reprezentați ca făpturi de fum, înaripate, de dimensiuni uriașe, de sex masculin sau feminin ('ifrītah); trăiesc într-o societate structurată după vechiul model tribal arab. Armele obișnuite nu au putere asupra lor, însă pot fi învinși — uciși sau înrobiți — prin magie.

IGAPO (< fr.) subst. Pădure ecuatorială compactă din C. Amazonului, frecvent inundată.

Ighiu (1). Lacul de baraj natural

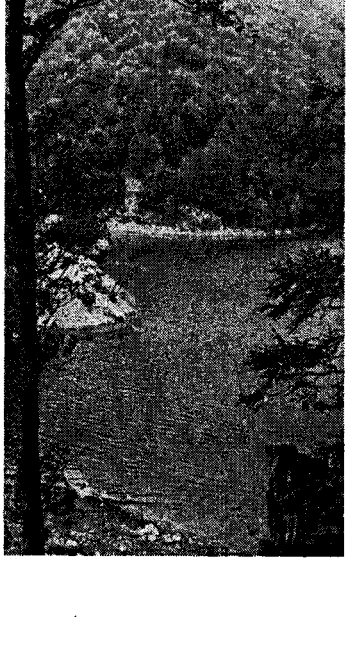

IGDANIT s. n. Exploziv de siguranță constituit în proporție de 95% din azotat de amoniu granulat sau în solzi, impregnat cu 5% motorină. Utilizat în roci de tărie medie cu umiditate redusă.

I. G. FARBEN (prescurtare de la *I*nteressen *G*emeinschaft *Farben*industrie), trust creat în 1925, la Frankfurt am Main, prin fuziunea principalelor firme germane de produse chimice; a reușit să dețină timp de mai mulți ani monopolul asupra fabricării acestor produse în Germania. În 1946 s-a scindat în mai multe societăți (Bayer, BASF, Hoechst).

IGGY POP, grup de rock american. Pionier al revoluției punk. Încă de la sfârșitul anilor '60, prin textele nihiliste și comportamentul provocator, anunța începutul rockului decadent. Adept al hard-rockului experimental și angajat politic, a influențat puternic evoluția genului.

IGHARGHAR, ued în Sahara algeriană, unul dintre cele mai mari din lume; peste 1 100 km. Izv. din masivul Ahaggar, străbate platoul Tinghert, formând chei și Marele Erg Oriental, pierzându-se în chott-ul Melghir de la poalele M-ților Atlas.

IGHIU 1. Lac de baraj natural, cantonat într-o depresiune carstică, situat în M-ții Trascău, la obârșia râului Ighiu, la 940 m alt.; 5,26 ha; ad. max.: 9 m. Cunoscut și sub numele de *lezeru Ighiel.* Rezervație complexă (500 ha). **2.** Com. în jud. Alba; 6 283 loc. (1998). Expl. de calcar. Centru viticol. Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1750, pictată în 1783), în satul Ighiel.

IGIENĂ (< fr.; {s} gr. *hygieinon* „sănătate") s. f. Ramură a medicinii umane care studiază mediul în care trăiește omul, interdependența dintre om și mediul exterior, normele de menținere a sănătății în viața de toate zilele. I. are mai multe domenii: *i. individuală, i. școlară, i. alimentară* etc.

IGLESIAS, Ignasi (1871–1928), scriitor spaniol. Exponent al teatrului modern catalan. Piesele sale, influențate de Ibsen, evocă în special conflicte sociale („Sclavul viciului", „Înger de noroi", „Mama veșnică", „Floarea-soarelui"). Versuri („Oferte", „Singurătăți").

IGLESIAS, Julio (n. 1944), solist vocal și compozitor spaniol de muzică ușoară. Repertoriu (în spaniolă și engleză) romantic, de mare sensibilitate

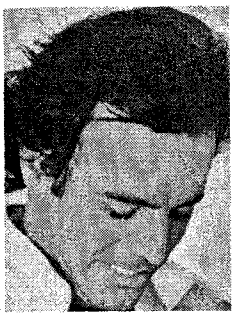

Julio Iglesias

(„Aqua dolce, aqua salo", „Por el amor de una mujer"). Voce caldă, expresivă.

IGLIȚĂ (< bg., scr.) s. f. **1.** Crosetă **(1). 2.** Ustensilă de metal sau de lemn, de formă alungită, cu vârful ascuțit și scobită la ambele capete, pe care se deapănă ața folosită la împletirea manuală a plaselor pescărești și la înnodarea ochiurilor; navetă **(2)**.

IGLU (< fr.; cuv. eschimos) s. n. Locuință de plan circular, făcută din blocuri de gheață și zăpadă, caracteristică eschimoșilor din regiunile polare, care acoperă, uneori, o structură portantă din oase de balenă și ai cărei pereți interiori sunt, câteodată, căptușiți cu piei. Aerisirea și evacuarea fumului se face printr-o deschizătură aflată în partea de sus a **i.** În **i.** se intră printr-un coridor scund și lung.

IGNAMĂ (< fr.) s. f. Plantă caracteristică regiunilor tropicale, cu rizomi tuberizați, bogați în amidon și comestibili *(Cardum gairdneri* sau *Discorea balatas).*

IGNAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Ignorant, prost, incult.

IGNAT (< sl.) s. m. (Pop.) Nume dat zilei de 20 dec., în care, de obicei, se taie porcii îngrășați pentru Crăciun.

IGNAT, Grigore (1889–1917, n. Bârlad), căpitan de infanterie român. A căzut eroic, în fruntea Companiei 1 mitraliere (Regimentul 51/52 infanterie), pe care o comanda, în lupta de la *Răzoare* (6/19 aug. 1917) din timpul bătăliei de la *Mărășești.*

Iglu

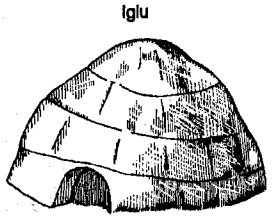

IGNATIE TEOFORUL (Sfântul) (?— c. 110), episcop al Antiohiei. Cunoscut pentru cele șapte scrisori (șase adresate mai multor comunități creștine, iar a șaptea lui Policarp, episcop al Smirnei) pe care le-a scris în timpul călătoriei spre Roma, unde, condamnat la moarte, avea să fie sfâșiat de fiare în arenă. Scrisorile sale, prin care povățuiește comunitatea creștină să se apere de influența gnosticismului, reprezintă o sursă de informații în privința credințelor bisericii creștine timpurii. Prăznuit la 20 dec.

IGNATIEV, Nikolai Pavlovici, conte (1832–1908), general și diplomat rus. Rol important în pregătirea diplomatică a Războiului Ruso-Româno-Turc (1877–1878) și în negocierea Păcii de la San Stefano (1878).

IGNAȚIU DE LOYOLA (pe numele adevărat *Iñigo de Oñaz y Loyola*) (1491–1556), călugăr spaniol. Adversar al Reformei. Fondator (1534) al Ordinului „Compania lui Iisus" (iezuiții), confirmat de papa Paul III (1540). A fost și primul general (1541) al Ordinului iezuit. A creat modelul spiritual elevat și dinamic al iezuiților în „Jurnal spiritual". Autor al unei bogate corespondențe. Canonizat în 1622.

IGNEȘTI, com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 908 loc. (1998).

IGNIFUG, -Ă (< fr.; {s} lat. *ignis* „foc" + *fugo* „a alunga") adj. (Despre materiale) Care nu se aprinde sau care arde foarte greu, împiedicând propagarea focului (ex. sulfații și silicații de sodiu, sărurile de magneziu etc.); se folosesc la protejarea unor elemente de construcție, decoruri, îmbrăcăminte etc. inflamabile.

IGNIFUGA (< fr.) vb. I tranz. A trata un material inflamabil (lemnos sau textil) prin acoperire sau impregnare cu substanțe ignifuge.

IGNITRON (< engl., fr.; {s} lat. *ignis* „foc" + fr. *[elec]tron*) s. n. Excitron.

IGNITUBULAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre un cazan) La care vaporizarea apei se face într-un cilindru prin care trec mai multe țevi străbătute de flacără.

IGNOBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Josnic, infam, mizerabil, mârșav, ticălos.

IGNOMINIE (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Josnicie, infamie, mârșăvie, ticăloșie.

IGNORA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A nu ști (ceva), a nu cunoaște. **2.** A nu ține seama de cineva sau de ceva, a considera ca inexistent; a neglija, a nesocoti.

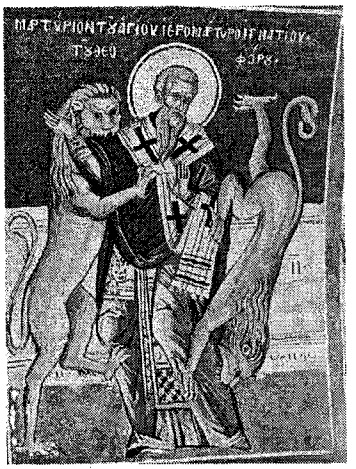

Martiriul Sfântului Ignatie Teoforul (Pictură murală, Marea Mănăstire Meteora, Grecia)

Ignațiu de Loyola

IGNORANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) fără învățătură, fără cunoștințe elementare; incult.

IGNORANȚĂ (< fr.) s. f. Lipsă (totală) de cunoștințe, de învățătură; incultură.

IGOR, mare cneaz al Kievului (912–945). A întreprins, în 941 și 944, două campanii împotriva Imp. Bizantin. Ucis în timpul unei răscoale țărănești. Personalitatea lui **I.** l-a inspirat pe A.P. Borodin în opera „Cneazul Igor".

IGOR SVEATOSLAVICI, cneaz al Novgorod-Severskului (1178–1202) și al Cernigovului (1199–1202), eroul poemului „Cântec despre oastea lui Igor", important izvor istoric.

IGRASIE (< ngr.) s. f. Umezeală persistentă a pereților de zidărie ai unei construcții din cauza apei infiltrate și reținute în porii materialelor din care sunt construiți.

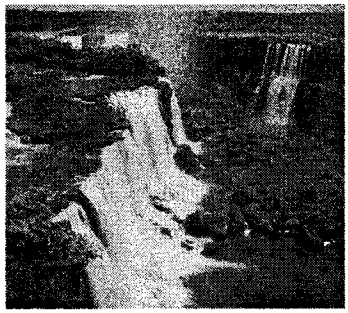

Cascadele Iguaçu

IGRASIOS, -OASĂ (< *igrasie*) adj. Care are igrasie; umed **(1).**

IGUAÇU [iguasu] **(IGUAZÚ),** râu în SE Braziliei, afl. stg. al fl. Paraná; 1 320 km. Izv. din Serra do Mar, iar cu 26 km înainte de confluență, la granița dintre Brazilia și Argentina, formează, pe o lățime de 4 km, numeroase cascade cu înălțimi cuprinse între 60 și 82 m, străpungând două trepte de bazalt. Parcuri naționale (cel brazilian, fundat în 1939, cu 170 mii ha și cel argentinian, fundat în 1909, cu 55,5 mii ha). Cascadele au fost descoperite în 1541 de Álvar Núñez Cabeza de Vaca, redescoperite în 1892, și numite Santa Maria, apoi Victoria. Turism.

IGUANĂ (< fr.) s. f. (La pl.) Nume dat unor șopârle mari, din familia iguanidelor, de c. 1,5–2 m lungime, viu colorate în verde, albastru și galben și cu o creastă zimțată pe spate *(Iguana iguana).* Trăiesc în America Centrală și de Sud, în regiunile tropicale și ecuatoriale, mai ales în arborii de pe malul apelor, dar și în regiuni deșertice, pe mici insule, pe țărmul oceanic etc. Unele specii sunt vânate pentru carne; ouăle sunt comestibile.

IGUANODON (< fr.; {s} fr. *iguane* „iguană" + gr. *odont-* „dinte") s. m. Gen de reptile dinozauriene fosile, erbivore, lungi de 10 m, înalte de 5 m, cu stațiune bipedă și sprijin pe coadă în timpul repausului; membrele anterioare erau scurte, pentadactile, cele posterioare puternice, tridactile, cu gheare. Aveau dinți tăioși, zimțați, comprimați lateral. Au fost descoperite schelete complete în depozitele Cretacicului inferior din Belgia.

IGUAZÚ v. **Iguaçu.**

IHARA (sau IBARA) SAIKAKU (pseud. lui *Hirayama Togo*) (1642–1693), scriitor japonez. Autor de *haiku*-uri în versuri de o deosebită plasticitate. Maestru al romanului de moravuri, inspirat din viața marilor orașe, a curtezanelor, a negustorilor („Cinci femei pentru plăcere", „Viața unui libertin", „Tezaurul familiei japoneze", „Cum să te îmbogățești").

I-HE-TUAN v. **Yihetuan.**

IHNEUMONID (< fr. {i}; {s} gr. *ikhneumon* „viespe" + *eidos* „aspect") s. n. (La pl.) Familie de insecte himenoptere, cu abdomenul lung și pedunculat, ale căror larve parazitează alte insecte; (și la sg.) insectă care face parte din această familie.

IHTIO- ({s} gr. *iehthys* „pește") Prefix cu sensul „pește", folosit la formarea unor substantive și adjective.

IHTIOFAG, -Ă (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *phagein-* „a mânca") adj., s. m. (Animal sau pasăre) care se hrănește cu pește (ex. vidra, cormoranul, pescărușul ș.a.).

IHTIOFAUNĂ (< fr.; {s} *ihtio-* + *faună*) s. f. Totalitatea speciilor de pești care se găsesc în apele de pe un anumit teritoriu sau din întreg Oceanul Planetar.

IHTIOL (< fr.; {s} *ihtio-* + lat. *oleum* „ulei") s. n. Ihtiosulfonat de amoniu, care se obține prin distilarea uscată a șisturilor bituminoase sau a rocilor ce conțin fosile de pești marini. Este utilizat în dermatologie pentru acțiunea sa antiseptică, antiinflamatorie și cheratoplastică.

IHTIOLOGIE (< fr., germ. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul morfologiei, sistematicii, fiziologiei și ecologiei peștilor.

IHTIOMORF, -Ă (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *morphe* „formă") adj. Cu formă sau cu aspect de pește.

IHTIOPATOLOGIE (< *ihtio-* + *patologie*) s. f. Ramură a ihtiologiei care se ocupă cu studiul și cu combaterea bolilor peștilor.

IHTIORNIS (< fr.; {s} *ihtio-* + gr. *ornis* „pasăre") subst. Gen de pasăre fosilă, bună zburătoare, asemănătoare pescărușului *(Ichthyornis).* Avea oase pneumatice, coada scurtă, vertebrele sacrale fuzionate și mai puține decât la păsările de azi. Prezența dinților pe maxilare, caracterul reptilian sugerează că i. ar aparține, de fapt, unui exemplar juvenil al mesosaurienilor. A fost descoperit în depozitele de cretă din America de Nord (Kansas), ce aparțin Cretacicului superior.

IHTIOSTEGALIA ({s} *ihtio-* + gr. *stegos* „acoperiș") subst. Ordin de amfibieni fosili, al cărui gen reprezentativ, *Ichthyostega,* este considerat o verigă între cele două modalități esențiale structural-adaptabile ale vertebratelor: cea acvatică și cea terestră *(Ichthyostegalia).* Aveau 1 m lungime, craniul turtit, acoperit cu plăci osoase, maxilarul alungit, cu dinți conici, ascuțiți și smaltul cutat. Au fost descoperiți în depozitele Devonianului superior din Groenlanda.

IHTIOZAURI (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *sauros* „șopârlă") s. m. pl. Ordin de

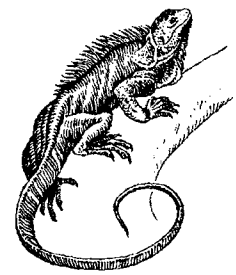

Iguană

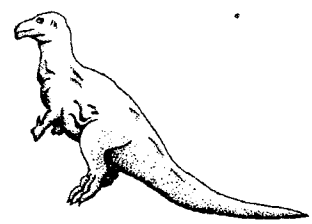

Iguanodon

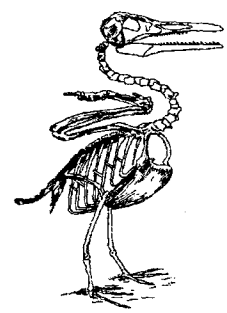

Ihtiornis (schelet)

Ihtiozaur

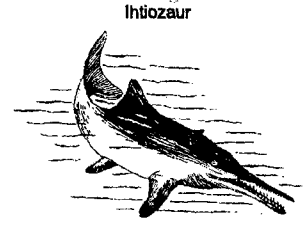

reptile fosile adaptate la viața marină pelagică *(Ichthyosaurus).* Aveau între 1 și 10 m lungime, corp fusiform, botul alungit, cu numeroși dinți conici dispuși într-un șanț comun și membrele transformate în palete înotătoare. Erau animale vivipare asemănătoare delfinului. Au trăit în Triasic până în Cretacicul superior.

IHTIOZĂ (< fr. {i}; {s} *ihtio-*) s. f. Boală de piele caracterizată prin uscarea și descuamarea în formă de lamele sau de solzi de pește a tegumentelor.

Ii NAOSUKE (1815–1860), om politic japonez. În calitate de prim-min. (1858–1860), s-a pronunțat pentru deschiderea Japoniei spre exterior și a semnat acorduri (în 1858) cu S.U.A., Marea Britanie și Franța. Asasinat.

IISUS HRISTOS (*Iisus* reprezintă forma gr. a numelui ebraic *Ioshua* „Mântuitorul", iar *Hristos*, forma gr. a numelui ebraic *Messiah* „unsul lui Dumnezeu"), întemeietorul creștinismului. Potrivit Evangheliei, s-a născut în *Bethlehem*, în anul 4, înainte de era creștină. Ca urmare a poruncii lui *Irod* (care se temea că-și va pierde tronul din cauza nașterii lui Mesia, „Regele Iudeilor") de a fi uciși toți pruncii mai mici de doi ani, *Iosif* și *Maria*, s-au refugiat cu el în Egipt, revenind, după trei ani, în Nazaret, unde Iisus Hristos și-a petrecut copilăria și tinerețea până la vârsta de 30 de ani. Înainte de a-și începe misiunea de predicator, a fost botezat de profetul *Ioan* în râul Iordan. Înconjurat de 12 ucenici, Iisus Hristos a propovăduit o nouă învățătură despre Împărăția lui Dumnezeu, rezumată în „Predica de pe munte" (susținând că Dumnezeu este Tatăl lui, că El este fiul lui Dumnezeu, că are Duhul Sfânt, că domnește asupra Legii). Din această cauză a fost urmărit și prigonit de autoritățile religioase, fiind acuzat de blasfemie. A făcut numeroase minuni (vindecări de bolnavi, învieri de morți). În ultima săptămână a vieții sale pământești, după ce a celebrat, împreună cu cei 12 ucenici, Cina cea de Taină și a instituit sfânta *euharistie,* a fost prins, prin trădarea lui Iuda Iscarioteanul, în grădina Ghetsimani (de pe Muntele Măslinilor), unde se retrăsese pentru a se ruga împreună cu apostolii. Dus în fața sinedriului, Iisus Hristos a fost condamnat la moarte, sentință acceptată și de *Pilat,* care, deși l-a găsit nevinovat, a cedat în fața mulțimii fanatizate. Iisus Hristos a fost răstignit pe Golgota, între doi tâlhari. După moartea sa, apostolii au plecat în N Galileii, dar s-au întors la vestea că Iisus Hristos a înviat după trei zile (în dimineața celei dintâi zile a săptămânii). Iisus Hristos a stat de vorbă cu apostolii, pe care i-a trimis să propovăduiască Evanghelia la toate semințiile lumii și să le boteze în numele Sfintei Treimi, spre iertarea păcatelor, dându-le pentru aceasta puterea Duhului Sfânt. La 40 de zile după Înviere, Iisus Hristos s-a înălțat la cer, de unde va reveni pe pământ pentru Judecata de Apoi. Potrivit învățăturii creștine, face parte din Sfânta Treime, fiind Fiul lui Dumnezeu (alături de care este coetern), Logosul întrupat de Duhul Sfânt și al Fecioarei Maria, *Dumnezeu și om în același timp*, cele două firi, divină și umană, neamestecându-se. Biserica i-a închinat opt praznice, unele cu dată fixă (Nașterea Domnului — 25 dec.; Tăierea Împrejur — 1 ian.; Botezul Domnului — 6 ian.; Întâmpinarea Domnului — 2 febr.; Schimbarea la Față — 6 aug.) și altele cu dată variabilă (Intrarea în Ierusalim — Duminica Floriilor, Învierea Domnului și Înălțarea Domnului).

IJ [ei], golf în extremitatea de SV a L. IJsselmeer; aici se află portul orașului Amsterdam.

IJAC, Vasile (1899–1976, n. Caransebeș), compozitor român. Muzică simfonică (cinci simfonii; „Poem antic", „Impresii din Banat"), camerală, coral-simfonică, de balet, corală.

IJEBU-ODE, oraș în SV Nigeriei (Ogun), la 72 km NE de Lagos; 138 mii loc. (1991). Centru comercial pentru cacao, ulei de palmier, fructe de cola ș.a.

IJEVSK, oraș în Federația Rusă, pe râul Ij, la NE de Kazan, capitala Republicii Autonome Udmurte (din 1921); 652,4 mii loc. (1993). Nod feroviar. Aeroport. Vechi centru metalurgic (1760). Termocentrală. Ind. constr. de mașini (autovehicule, aparate de radio, strunguri și mașini-unelte), de armament, prelucr. lemnului (mobilă, cherestea), mat. de constr., alim. (bere). Universitate. Muzeu de artă. Teatre. Biserica Sf. Aleksandru (1820–1823). În perioada 1984–1987 s-a numit *Ustinov.*

IJSSELMEER [eiselme:r], lac în V Olandei, situat în partea de N a lacului Zuiderzee, format (1932) în urma construirii digului Afsluitdijk, de 32 km. Prin desecarea unei porțiuni din suprafața sa au fost create cinci poldere (în cadrul planului „Delta") de 1 262 km^2. În el se varsă râul IJssel.

IKARÍA (NIKARIA sau **KARIOT),** insulă grecească în ESE Mării Egee, la 21 km VSV de ins. Samos; 256 km^2. Orașe pr.: Áyios Kirikos, Armenistís. Izvoare termale radioactive. Conform legendei, *Icar* s-a prăbușit în mare în apropierea acestei insule. Denumirea antică: *Icaria.*

IKEBANA (cuv. japonez „flori care trăiesc") subst. Artă japoneză de aranjare a florilor, care se fixează într-un suport (perie metalică, grilaj ceramic, pământ umed, burete etc.) pentru a avea o poziție stabilă. Este răspândită azi în toată lumea. Inspirată din simbolul trecerii timpului, reprezentat astfel: *trecutul* prin flori complet înflorite, frunze sau ramuri uscate; *prezentul* prin flori întredeschise, frunze în plină creștere sau ramuri verzi; *viitorul* prin boboci, ramuri și frunze tinere. Caracteristica **i.** este tridirecționalitatea elementelor utilizate, simbolizând *cerul* (ramura primară, care trebuie să depășească o dată și jumătate înălțimea vasului), *omul* (ramura secundară sau laterală, care are 3/4 din ramura primară) și *pământul* (ramura terțiară, având 3/4 din cea secundară). La realizarea armoniei generale, vasul are și el un rol important. Arta **i.** impresionează prin perfecta armonie, fidelă naturii.

Ijevsk. Vedere generală

Constantin Ilasievici

IKEDA Hayato (1899–1965), om politic liberal-democrat japonez. De mai multe ori ministru și prim-min. (1960–1964), a fost artizan al expansiunii economice a Japoniei.

IKEJA, oraș în SV Nigeriei, suburbie a orașului Lagos, centrul ad-tiv al statului Lagos; 60,4 mii loc (1992). Aeroport. Ind. de prelucr. a metalelor, chimică (anvelope, mase plastice, medicamente), a sticlei, hârtiei, textilă și alim. Poligrafie. Artizanat (orfevrărie, lacuri).

IKERE (IKERRE, IKIRE, IKERE-EKITI), oraș în SV Nigeriei (Ondo), la E de Ibădan, format prin contopirea localit. I. cu Ekiti; 221,4 mii loc. (1992). Nod rutier. Centru cultural, comercial, agricol (cacao, citrice, banane, copra, orez, porumb, yams) și de prelucr. a produselor agricole (ulei de palmier). Meșteșuguri.

IKI, insulă japoneză în str. Tsushima, la NV de ins. Kyūshū; 134 km^2. Orașe pr.: Ashibe, Gonoura.

ILA, oraș în SV Nigeriei (Oyo), la 145 km NE de Ibădan; 238,9 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Centru agricol (bumbac, citrice, banane, tutun, porumb, yams). Ind. alim. (ulei de palmier). Prelucr. lemnului. Meșteșuguri.

ILARIANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă râsul general; hazliu. ✧ (CHIM.) *Gaz i.* = protoxid de azot.

ILARION (sec. 18), ieromonah și cărturar din Țara Românească. Călugăr la Dragomirna, Secu și Neamț, unde a avut o remarcabilă activitate de traducător și dascăl. A tradus din Sfinții Părinți, cea mai importantă fiind „Exameironul" lui Vasile cel Mare, însoțită de un lung comentariu original, care reprezintă primul tratat de cosmografie în limba română.

ILARION din Kiev (sec. 11), scriitor bisericesc rus. Mitropolit al Kievului (din 1051). Prin lucrarea sa „Cuvânt despre lege și fericire" a pus bazele literaturii culte ruse.

ILARITATE (< fr., lat.) s. f. Explozie generală de râs, veselie comună provocată de ceva caraghios; haz.

ILASIEVICI, Constantin (1890–1955, n. Dorohoi), general român. Șef al Casei Militare Regale (1931–1937). Ministru al Apărării Naționale (sept.–dec. 1937). Comandant al Armatei a IV-a (1939–1940). Arestat (1950); a murit în timpul procesului, la spitalul penitenciarului Văcărești.

ILAȘCU, Ilie (n. 1952, Taxobeni, Fălești), economist și om politic român. Arestat samavolnic (1992), împreună cu un grup de cinci patrioți români, de organele separatiste și anticonstituționale de la Tiraspol, a fost acuzat de terorism și instigare împotriva autoproclamatei Republici Nistrene și condamnat la moarte (1993). Ales de două ori, în timpul detenției, deputat în Parlamentul Republicii Moldova, nu a putut să-și îndeplinească mandatul.

I. L. CARAGIALE, com. în jud. Dâmbovița; 7 209 loc. (1998). Stație de c.f. Prelucr. lemnului. Reșed. com. este satul *Ghirdoveni.* În satul Haimanalele (azi I. L. Caragiale) s-a născut dramaturgul Ion Luca Caragiale. Muzeu memorial „I. L. Caragiale". Biserica Sf. Dumitru Izvorâtorul de Mir, în satul I. L. Caragiale. Între 7 febr. 1952 și 17 febr. 1968, satul și com. I. L. Caragiale s-au numit *Caragiale,* iar înainte de 7 febr. 1952 au purtat numele *Vornicu Mărgineanu.*

ILEA, Theodor (1911–1971, n. Unirea, jud. Alba), medic igienist și organizator sanitar român. Prof. univ. la București. Preocupări privind sănătatea publică în mediul rural, funcționalitatea instituțiilor spitalicești, dispensarizarea muncitorilor. Lucrări: „Mortalitatea infantilă în România și cauzele ei", „Prognoza în domeniul morbidității. Boli infecțioase" (în colab.).

Ilie Ilașcu
în închisoare (1993)

Principesa Ileana

ILEANA (1909–1991, n. București), principesă română. Fiica regelui Ferdinand I și a reginei Maria. În exil din 1948. În 1967, o dată cu inaugurarea mănăstirii ortodoxe cu hramul Schimbarea la Față, din Ellwood City, Pennsylvania, S.U.A. (a cărei construcție o inițiase în 1960), și-a luat numele ecleziastic de *Maica Alexandra,* devenind starețа mănăstirii.

ILEANA, com. în jud. Călărași; 3 577 loc. (1998). Expl. de gaze naturale. Bisericile Sf. Nicolae (ante 1810, reparată în 1883) și Adormirea Maicii Domnului (1826–1828, reparată în 1885).

ILEANA COSÂNZEANA (în mitologia populară românească), personaj din basmele populare, corespondentul feminin al lui *Făt-Frumos.* **I.C.** este o zână, o fecioară de o rară frumusețe, întruchipare a purității și gingășiei, a fidelității în dragoste, pe care atât Făt-Frumos, cât și dușmanii săi o doresc de soție. Uneori, **I.C.** este confundată cu zâna florilor, fiind socotită o divinitate a primăverii.

ILEANĂ (cf. n. pr. *Ileana*) s. f. Insectă coleopteră, de mărimea unui cărăbuș, de culoare verde-arămie, cu câteva pete albe pe elitre *(Cetonia aurata);* se hrănește cu suc de flori; gândacul de trandafiri.

ILEANDA, com. în jud. Sălaj, pe Someș; 2 593 loc. (1998). Expl. de gresii și conglomerate. Izvoare cu ape termale. Stație de c. f. Satul Ileanda este menționat documentar în 1390. Bisericile de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 17, cu picturi interioare din 1796), Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17), Sf. Nicolae (sec. 18) și Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1833), în satele Ileanda, Negreni, Podișu și Răstoci.

ÎLE-DE-FRANCE [il də frã:s] **1.** Provincie istorică în N Franței Centrale, în zona bazinului parizian, centrul unificator al Regatului Francez, constituind astăzi o regiune ce regrupează Parisul și departamentele vecine; supr.: 12 012 km^2; 10,9 mii. loc. (1993) **2.** Denumirea ins. Mauritius între 1715 și 1814.

ÎLE DE LA CITÉ [il də la site], insulă pe Sena, constituind nucleul antic al Parisului. Aici se află numeroase monumente: catedrala Notre-Dame, Sainte Chapelle, Conciergerie, Palatul de Justiție ș.a.

ILEGAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un act) Care nu este legal, care contravine legii; nelegal. **2.** (Despre un guvern, despre un partid) Care nu este recunoscut, aprobat de autoritățile unei țări; *p. ext.* clandestin, conspirativ.

ILEGALIST, -Ă (< *ilegal*) s. m. și f. Persoană care activează în ilegalitate **(2),** membru al unui partid ilegal.

ILEGALITATE (< fr.) s. f. **1.** Act ilegal. **2.** Situație ilegală a unei organizații sau a unui membru al acesteia.

ILEGITIM, -Ă (< fr., lat.) adj. Nelegitim; care nu este îndreptățit.

ILE-IFE v. **Ife.**

ILEITĂ (< fr.) s. f. Inflamație acută sau cronică a ileonului.

ILEK, râu în SV Asiei, afl. stg. al fl. Ural; 623 km. Supr. bazinului: 41,3 mii km^2. Izv. din masivul Mugodjar (Kazahstan), trece prin Aktiubinsk, și formează pe o porțiune a cursului inf. granița între Federația Rusă și Kazahstan.

ILEON (< fr.; {s} gr. *eillo* „a înfășura") s. n. Ultima parte a intestinului subțire, între jejun și cec.

ILESHA, oraș în SV Nigeriei (Oyo), la 24 km SE de Oshogbo; 342,4 mii loc. (1992). Nod rutier. Expl. de aur și cuarțite. Centru agricol (cacao, copra, porumb, bumbac) și meșteșugăresc. Prelucr. uleiului de palmier și a boabelor de cacao.

ÎLES SOUS LE VENT [il su lə vã] v. **Insulele de sub Vânt.**

ILEUS (< fr. {i}) s. n. Ocluzie intestinală.

ILF și **PETROV** (pseud. comun al scriitorilor *Ilya Arnoldovici Fainzilberg,* 1897–1937, și *Evgheni Petrovici Kataev,* 1903–1942), prozatori ruși. Romane satirice în manieră picarescă („Douăsprezece scaune", „Vițelul de aur") amintind de Gogol; reportaje („America la parter").

ILFOV 1. Râu, afl. stg. al Dâmboviței pe terit. satului Zurbaua (com. Dragomirești-Vale, jud. Ilfov); 69 km. Izv. din Câmpia Vlăsiei. Cunoscut și sub numele de *Bălcătaciu.* **2.** Jud. în SSE României, în zona central-estică a Câmpiei Române, în hinterlandul municipiului București, în bazinele inferioare ale râurilor Argeș, Dâmbovița, Colentina ș.a.; 1 593 km^2 (0,67% din supr. țării); 277 357 loc. (1998), din care 7,1% în mediul urban; densitatea: 174,1 loc./km^2. *Reședința:* municipiul București. *Orașe:* Buftea. *Comune:* 38. *Reliefu,* în exclusivitate de câmpie, aparține (integral sau parțial) subunităților Câmpiei Vlăsiei (porțiuni din câmpiile Snagovului, Moviliței, Călnăului ș.a., precum și Câmpia Bucureștiului în întregime), în cadrul căreia se evidențiază interfluviile (câmpurile) largi, presărate cu crovuri, movile, văiugi, lacuri ș.a. În partea de SSV a jud. **I.** se individualizează o unitate aparte de relief (lunca Argeș-Sabar), extinsă pe 5–8 km lățime, propice culturilor legumicole. *Climă* temperat-continentală, cu nuanță excesivă, cu veri călduroase și secetoase și ierni friguroase. Temp. medii muitianuale prezintă o ușoară creștere de la N (10,5°C) la S (11°C). Temp. max. absolută (40°C) a fost înregistrată la Snagov (20 aug. 1945), iar temp. minimă absolută (–35°C), tot la Snagov (25 ian. 1942). Cantitatea medie multianuală a precipitațiilor oscilează în jurul valorii de 500 mm. Vânturile predominante bat dinspre NE și

Île de la Cité

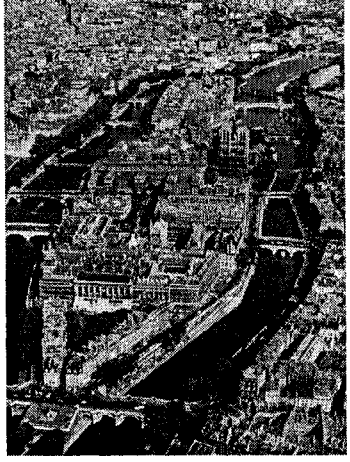

E. *Rețeaua hidrografică* se caracterizează prin prezența câtorva râuri mari, care traversează jud. **I.** (Ialomița, Argeș, Dâmbovița, Colentina, Sabar), precum și a unor râuri mai mici, care își au obârșia pe terit. jud. **I.** (Pasărea, Mostiștea, Ilfov, Călnău, Ociovalistea, Vlăsia ș.a.). Dintre lacurile naturale (predominant din categoria limanurilor fluviatile) sau antropice, cele mai importante sunt: Snagov, Cernica, Pantelimon II, Mogoșoaia, Buciumeni, Chitila, Buftea, Căldărușani ș.a. *Resursele naturale* sunt limitate, în subsolul jud. **I.** fiind depistate câteva zăcăminte de țiței și gaze naturale (Periș, Moara Vlăsiei, Pasărea, Cățelu, Bragadiru, Jilava). Expl. de nisip și balast (Bragadiru, Jilava). De-a lungul existenței sale (primele referiri datează de la începutul sec. 15), jud. **I.** a evoluat și s-a dezvoltat în limite foarte variate, fiind (mai ales în ultimele decenii ale sec. 20) cel mai forfecat și mai ajustat județ al țării. În toate formele ad-tive mai vechi, orașul București, aflat în partea centrală a jud. **I.**, apare înglobat în teritoriul acestuia. Prin aplicarea Legii nr. 2 din 17 febr. 1968, orașul București a fost declarat municipiu și a devenit unitate ad-tiv teritorială de sine stătătoare, cu rang de județ, evoluând în afara arealului jud. **I.** Terit. actual al jud. **I.**, în limitele căruia sunt cuprinse 38 de comune, 102 sate și un oraș (Buftea), reprezintă o relicvă a jud. Ilfov de odinioară, ajungând în prezent la supr. de 1 593 km^2, față de 5 176 km^2 în 1937 și 8 225 km^2 în 1972. În urma aplicării Decretului Consiliului de Stat nr. 15 din 23 ian. 1981, jud. **I.** a fost desființat, cele mai mari supr. din teritoriul său trecând în componența județelor nou înființate (Călărași și Giurgiu), o mică porțiune din supr. sa fiind înglobată în jud. Ialomița, iar ceea ce a rămas (1 593 km^2) a fost trecut sub administrarea municipiului București ca un sector de sine stătător, numit Sectorul Agricol Ilfov (la 23 ian. 1981, acest sector avea un oraș — Buftea —, 26 comune și 73 sate). Ulterior, prin mai multe Decrete ale Consiliului de Stat (nr. 368/27 nov. 1985, nr. 209/18 iun. 1986 ș.a.), Sectorul Agricol Ilfov a pierdut sau a primit mai multe comune cu satele aferente. Ca urmare a Legii nr. 24 din 12 apr. 1996 (art. 124), denumirea Sectorului Agricol Ilfov a fost înlocuită cu cea de județul Ilfov, iar în urma aplicării Legii nr. 50 din 10 apr. 1997 (art. 126), a fost trecut în categoria județelor. *Economia* jud. **I.**, puternic

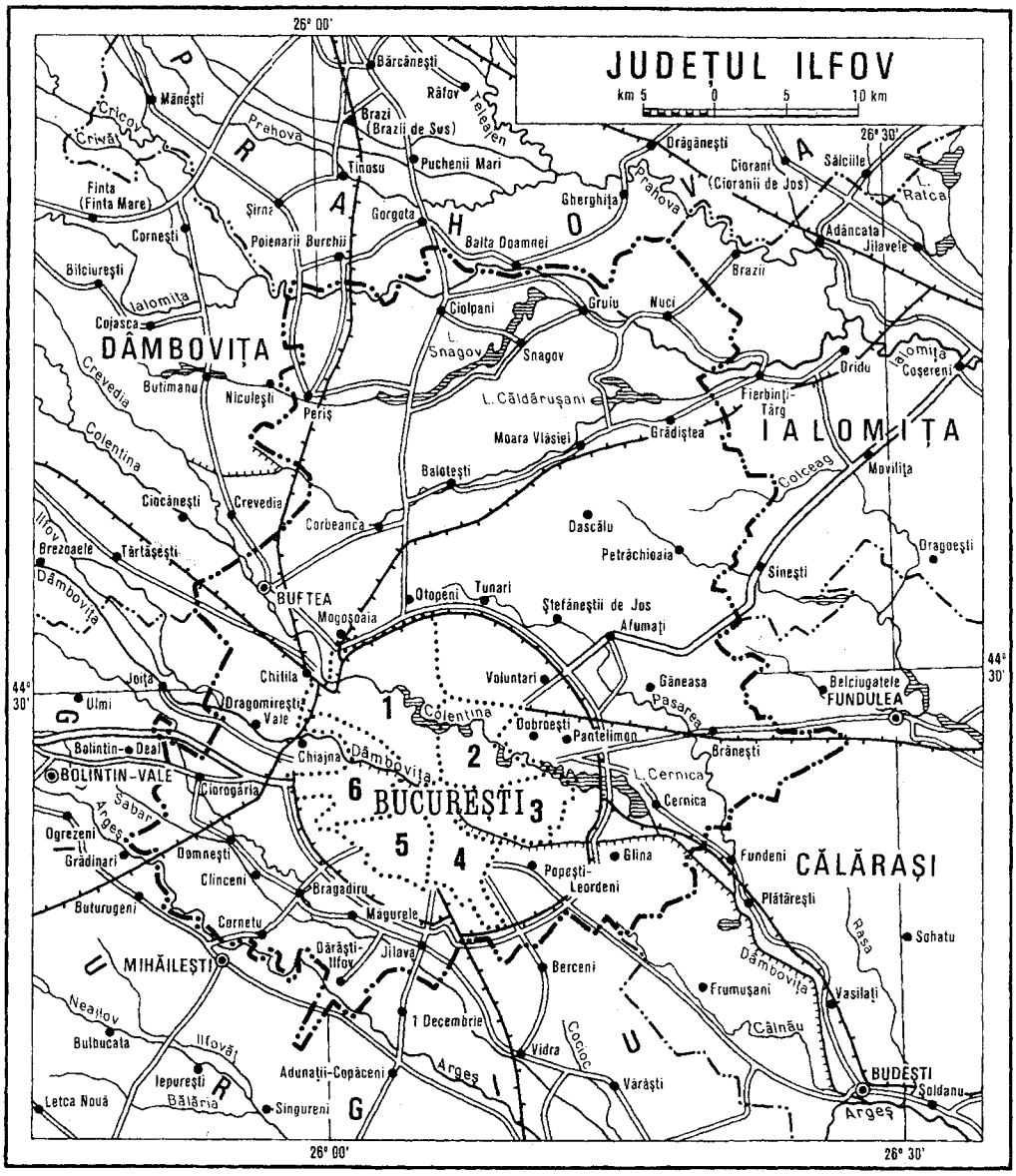

influențată de prezența, în hinterlandul său, a municipiului București, are un profil agrar-industrial. Cele mai importante produse industriale realizate în cadrul județului sunt: energia electrică și termică (termocentrala de la Popești-Leordeni), anvelope și articole tehnice din cauciuc (Popești-Leordeni, Jilava), aparate și instrumente de măsură și control (Otopeni), utilaje pentru transporturi (Voluntari), acumulatori (Pantelimon), fire și fibre artificiale (Popești-Leordeni), produse chimice (Vidra), vată, oxigen industrial, ambalaje pentru ind. alim. (Buftea), confecții, țesături, tricotaje, fire din in și cânepă, covoare etc. (Balotești, Buftea, Afumați, Snagov, Vidra, Brănești), prefabricate din beton, cărămidă, plăci și dale din ceramică (Chitila, Chiajna, Bragadiru), nutreturi combinate (Periș, 1 Decembrie), conserve de legume și fructe, preparate din carne și lapte, băuturi alcoolice, bere, drojdie de bere, spirt, băuturi răcoritoare, malț etc. (Buftea, Popești-Leordeni, Afumați, Balotești, Bragadiru, Chitila, 1 Decembrie, Pantelimon). O ramură aparte o reprezintă ind. cinematografică, prezentă la Buftea (Centrul de producție cinematografică „București"). *Agricultura*, cu un procent ridicat de privatizare, reprezintă componenta dominantă a activității economice a jud. I. În 1996, fondul funciar al jud. I., în supr. totală de 182115 ha, era format din 117372 ha

terenuri agricole, 25 650 ha acoperite cu păduri şi alte terenuri cu vegetaţie forestieră, 12 465 ha ocupate cu construcţii, 3 935 ha cu drumuri şi căi ferate, 5 974 ha cu ape şi bălţi şi 17 619 ha alte suprafeţe. În acelaşi an, din totalul supr. agricole (117 372 ha), 110 334 ha erau terenuri arabile, 2 500 ha ocupate cu păşuni, 2 047 ha cu vii şi pepiniere viticole şi 2 491 ha cu livezi şi pepiniere pomicole. În 1996, cea mai mare parte a terenurilor arabile a fost destinată culturilor de porumb (38 839 ha), urmate de plantele de nutreţ (18 288 ha), grâu şi secară (17 005 ha), plante uleioase (13 128 ha), legume (6 238 ha), orz şi orzoaică, cartofi, sfeclă de zahăr ş.a. În cadrul agriculturii, legumicultura (practicată în sere sau în câmp) cunoaşte o dezvoltare accentuată, ca *urmare a nevoilor de* aprovizionare a Capitalei ţării cu legume şi zarzavaturi proaspete, precum şi datorită necesităţilor fabricilor de conserve. Legumicultura, cu o producţie totală de 111 393 tone (1996) se practică intensiv în arealele com. 1 Decembrie, Popeşti-Leordeni, Măgurele, Bragadiru, Afumaţi, Dobroeşti, Berceni ş.a. La începutul anului 1997, sectorul zootehnic cuprindea 8 022 capete bovine (din care 17,3% în sectorul particular), 176 082 capete porcine (25,4% privatizat), 940 capete ovine şi caprine (92,6% în gospodăriile particulare), 1 698 000 capete păsări (0,1% privatizat). Unele societăţi comerciale sau regii autonome practică creşterea animalelor în complexe sau ferme, aşa cum sunt cele de la Periş, Buftea, Mogoşoaia, Afumaţi, Bragadiru, 1 Decembrie, Popeşti-Leordeni ş.a. *Căile de comunicaţii* sunt în strânsă legătură cu cele care converg către municipiul Bucureşti, căci toate liniile de c.f. sau marile magistrale rutiere care vin spre Capitală sau pornesc radial din aceasta traversează şi o parte din terit. jud. I. În 1996, întreaga reţea de linii feroviare de pe terit. jud. I. însuma 322 km lungime (din care 145 km electrificate), cu o densitate de 177 km/1 000 km^2. În acelaşi an, reţeaua drumurilor publice avea 1 324 km lungime (din care 987 km drumuri modernizate), cu o densitate de 43 km/100 km^2. Totodată, jud. I. are pe terit. său (la Otopeni) cel mai mare aeroport al ţării, care asigură legăturile aeriene ale Capitalei cu numeroase oraşe sau capitale ale unor ţări de pe toate continentele. *Unităţile de învăţământ, cultură şi artă* (1996—1997): 116 grădiniţe de copii, 126 şcoli generale, zece licee, şase şcoli profesionale, şase şcoli tehnice de maiştri, o casă de cultură (la Buftea), 16 cămine culturale, 16 cinematografe, 107 biblioteci, mai multe muzee şi colecţii muzeale (Mogoşoaia, Cernica, Snagov, Pasărea ş.a.). *Turismul* este legat de prezenţa unor păduri şi lacuri de agrement (Snagov, Căldăruşani, Cernica, Ciolpani, Pasărea, Pustnicu, Mogoşoaia, Tunari, Clinceni, Corbeanca ş.a.) — unele dintre ele declarate rezervaţii forestiere —, a unor mănăstiri (Cernica, Pasărea, Ţigăneşti, Căldăruşani, Snagov), monumente de arhitectură (palatul Mogoşoaia, palatul „Ştirbei" din Buftea ş.a.), muzee etc.

ILHANI (HULAGUIZI), dinastie mongolă (1256–1335) care a condus un stat feudal ce a cuprins Iranul, părţi din Afghanistan, Turkmenia, Transcaucazia, Iraq şi E Asiei Mici. Întemeiată de *Hulagu.*

Iliada. Lupta dintre Ahile şi Hector

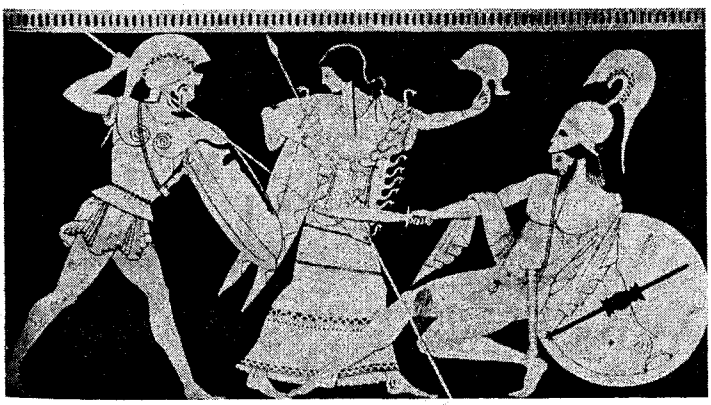

ILHÉUS, oraş în E Braziliei (Bahia), pe ţărmul Oc. Atlantic, la 225 km SSV de Salvador; 223,4 mii loc. (1991). Port pentru export de cacao, lemn, piassava, cafea ş.a. Aeroport. Catedrala São Sebastião. Fundat în 1535.

ILI, râu în China şi Kazahstan, format din unirea (în amonte de Yamat) râurilor Tekes şi Künes; 1 001 km (1 439 km de la izv. râului Tekes). Izv. din M-ţii Tian Shan, trece prin oraşele Tekes, Yamat, Yining, Iii şi se varsă în lacul Balhaş, formând o deltă de c. 9 mii km^2. Afl. pr.: Kaş, Horgos, Talgar, Kaskelen. Irigaţii. Hidrocentrală. Navigabil pe c. 450 km, în sezonul ploios, din dreptul oraşului Yining (China).

ILIA, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 3 933 loc. (1998). Expl. de nisipuri pentru construcţii. Produse alim. Nod de c.f. În satul Ilia, menţionat documentar în 1266, se află un castel din sec. 17. Bisericile de lemn Sf. Dumitru (sec. 17), Cuvioasa Parascheva (sec. 17) şi Sf. Nicolae (sec. 17), în satele Bretea Mureşană, Brâznic şi Dumbrăviţa.

ILIAC adj., substantivat n. *Os i.* v. **os coxal.**

ILIADA, poem epic grec atribuit lui Homer, având ca temă Războiul troian. De o mare valoare literară şi istorică, mărturie a strălucitelor civilizaţii egeeană şi aheeană până în sec. 9–8 î.Hr., narează, în 24 de cânturi, un episod din lupta aheilor pentru cucerirea cetăţii Troia (Ilion).

ILIAMNA, lac tectono-glaciar în SV pen. Alaska, la poalele M-ţilor Aleutini; 2,7 mii km^2 (cel mai mare lac din Alaska). Lungime: 129 km; lăţime max.: 30 km. Ad. max.: 210 m. Drenat spre G. Bristol de râul Kvichak. Pescuit.

ILIAŞ II RAREŞ, domn al Moldovei (1546–1551). Fiul lui Petru Rareş. A luptat împotriva marii boierimi, care urmărea să-şi apere privilegiile; a impus la plata birului pe marii boieri şi mănăstirile. În 1551 s-a turcit, devenind demnitar în Imp. Otoman.

ILIC (< tc.) s. n. (În portul popular românesc) Pieptar fără mâneci, confecţionat din catifea sau din postav negru ori roşu, împodobit cu găitane şi cu mărgele.

ILICIT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Ilegal **(1). 2.** Interzis de lege, contrar legii sau regulilor de convieţuire socială; *p. ext.* necinstit, neonest.

Profetul Ilie urcând la cer. Frescă de la Mănăstirea Voroneț

ILIE (sec. 9 î.Hr.), profet evreu. Adversar al cultului lui Baal, introdus de regele Ahab. Potrivit „Vechiului Testament", a făcut multe minuni și s-a înălțat la cer într-un car de foc, lăsând ucenicului său Elisei mantaua sa. Prăznuit la 20 iulie.

ILIENI, com. în jud. Covasna, pe Olt; 1 691 loc. (1998). Expl. de balast. În satul Ilieni, menționat documentar în 1332, se află o cetate cu biserică în incintă (1443), azi biserică reformată.

ILIESCU, Constantin C. (1892–1978, n. Roman), medic român. Acad. (1965), prof. univ. la București. Întemeietor și director al ASCAR (centru de asistență a cardiacilor). Unul dintre fondatorii cardiologiei românești ca specialitate independentă. Cercetări în domeniul sindroamelor coronariene, infarctului miocardic, profilaxiei afecțiunilor coronariene („Infarctul miocardic prin tromboză coronariană", „Elemente de electrocardiografie", „Urgențele cardiovasculare" „Hipertensiunea arterială").

ILIESCU, Constantin P. (1878–1945, n. Cârligele, jud. Vrancea), general român; medic. Unul dintre întemeietorii școlii românești de dermatologie. Prin cercetările și măsurile sale organizatorice în domeniul dermato-veneric, a contribuit la desfășurarea, cu succes, a acțiunilor antiepidemice din România în perioada interbelică.

ILIESCU, Dumitru (1865–1940, n. București), general român. Colaborator apropiat al lui I.I.C. Brătianu. Secretar general al Ministerului de Război (1914–1916). Ca subșef al Marelui Cartier General (aug.–dec. 1916), a coordonat operațiunile armatei române în campania anului 1916, ale cărei înfrângeri i-au fost violent imputate. Reprezentant al armatei române pe lângă Înaltul Comandament Francez (1916–1918).

ILIESCU, Gheorghe (1895–1941, n. București), locotenent-colonel român. Comandant al Regimentului 6 gardă „Mihai Viteazul", a participat la acțiunile militare pentru eliberarea Basarabiei, distingându-se în luptele de pe Dealul Stoenești, unde a și murit; a fost primul comandant de regiment căzut în luptă pe Frontul de Est.

Ilieni. Cetatea și biserica de incintă

ILIESCU, Ileana (n. 1937, Sighișoara), balerină română, cu o bogată carieră internațională. Strălucire tehnică și forță expresivă în interpretare („Lacul lebedelor", „Frumoasa din pădurea adormită", „Coppelia", „Nastasia", „Bolero"). Maestru de balet și coregraf în Italia. Directoare a Companiei de balet a Operei Naționale Române (din 1993).

ILIESCU, Ion (n. 1930, Oltenița), inginer și om politic român. Cercetător la Institutul de Studii și Proiectări Energetice din București. A deținut importante funcții de partid și de stat: prim-secretar al C.C. al U.T.C. și ministru pentru problemele tineretului (1967–1971), secretar al C.C. al P.C.R. (1971). Din cauza divergențelor cu N. Ceaușescu, a fost trimis ca secretar cu propaganda la Comitetul județean Timiș al P.C.R. (1971–1974) și apoi prim-secretar al Comitetului județean Iași al P.C.R. (1974–1979). În 1979, ca urmare a manifestării publice a opoziției sale față de cultul personalității lui N. Ceaușescu, a fost îndepărtat din activitatea politică și numit președinte al Consiliului Național al Apelor (1979–1984) și apoi director al Editurii Tehnice (1984–1989). Participant la Revoluția din dec. 1989, a fost ales președinte al Consiliului Frontului

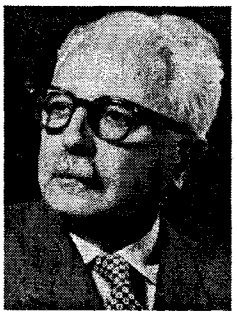

Constantin Iliescu

Ileana Iliescu

Ion Iliescu

Salvării Naționale (1989–1990), al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (febr.—mai 1990). Președinte al României (1990–1996); în această funcție a impulsionat tranziția spre economia de piață și democrația pluralistă, acordând o atenție specială măsurilor de protecție socială. Președinte al P.D.S.R. (din 1996). Op. pr.: „Revoluție și reformă", „Momente de istorie".

ILIESCU, Octavian (n. 1919, Craiova), istoric român. Numismat. Studii privind monedele din epoca medievală: „Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare", „Moneda în România (491–1864)". Preocupări de heraldică și medalistică.

ILIESCU 1. Vladimir I. (n. 1926, Cernăuți), istoric și filolog român. Stabilit în Germania (1983). Prof. univ. la Aachen. Studii de istoriografie antică și de istorie veche a României („Fontes Historiae Daco-Romaniae" I–II, în colab., „Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare"). **2. Maria I.** (n. 1927, Viena), lingvistă română. Soția lui I. **(1)**. Stabilită în Germania (1983). Prof. univ. la Craiova, Innsbruck și Trento. Contribuții la lingvistica romanică („Le frioulain. À partir des dialects parlés en Roumanie"). Coautoare la lucrări fundamentale de gramatică și dicționare ale limbii române.

ILIESCU-CĂLINEȘTI, Gheorghe (n. 1932, Călinești, jud. Argeș), sculptor român. Lucrări în lemn, de inspirație populară, caracterizate prin masivitatea și ritmicitatea volumelor puternic stilizate („Hora", „Noaptea", „Înfrigurare" și „Dăruire"). Multe din lucrările sale au fost turnate și în bronz.

ILIEV, Konstantin Nikolov (1924—1988), dirijor și compozitor bulgar. Prof. univ. la Sofia. Dirijor al orchestrelor din Ruse și Varna, apoi al Orchestrei Filarmonice din Sofia (și director al acesteia). Inițial, creații componistice tradiționale, apoi influențat de tehnica serială.

ILIGAN, oraș în Filipine (Mindanao), port al golfului omonim; 273 mii loc. (1995). Metalurgia cositorului. Siderurgie și feroaliaje. Îngrășăminte chimice, carbid, prelucr. lemnului (placaj).

ILINIZA, vârf vulcanic în Anzii ecuadorieni, la V de Cotopaxi; 5 263 m.

ILINSKI, Igor Vladimirovici (1901—1987), actor și regizor rus de teatru și film. Interpret excentric și grotesc în piese de Gogol, Ostrovski, Maiakovski sau în filme („Croitorul din Torjka", „Volga, Volga"). Spectacole de estradă.

ILION (< fr. {i}; {s} lat. *illia* „pântece") s. n. Os mare care, împreună cu pubisul și ischionul, formează osul coxal.

ILION v. **Troia.**

ILIRĂ (< n. pr. *Iliria*) s. f. Limbă indo-europeană vorbită în Antichitate de *iliri*; foarte puțin cunoscută din cauza lipsei textelor; se presupune că a stat la baza limbii albaneze.

Gheorghe Iliescu-Călinești

Gheorghe Iliescu-Călinești: „Dăruire"

Victor Iliu

ILIRI (< n. pr. *Iliria*) s. m. pl. (În Antichitate) Denumirea unui grup de triburi indo-europene care au populat partea de NV a Pen. Balcanice (dalmați, panoni ș.a.) și partea de SE a Pen. Apeninice (iapigi, mesapi ș.a.). Au fost supuși de romani și romanizați (sfârșitul sec. 3–sfârșitul sec. 1 î.Hr.). V. *Iliria.*

ILIRIA (ILLYRIA), denumire dată în Antichitate regiunii muntoase de pe țărmul de NE al M. Adriatice, cuprinsă între râul Isonzo la N și G. Rijeka la E, locuită de triburile indo-europene ale ilirilor. Cucerită treptat de romani, începând din 219 î.Hr., și transformată în prov. romană (Illyricum) în anul 9 î.Hr., în componența căreia au intrat Dalmația (Illyricum Superior) și Panonia (Illyricum Inferior). Din sec. 6, a fost populată de slavi, care au schimbat radical fizionomia etnică a ținuturilor și au creat aici formațiuni statale feudale timpurii.

ILIȘ (< magh.) s. n. (În Evul Mediu, în Moldova) Dare percepută pe cereale, asemănătoare *găleții* **(3)** din Țara Românească.

ILIU, Victor (1912–1968, n. Râu Sadului, jud. Sibiu), regizor român. Unul dintre maeștrii cinematografiei românești. A realizat filmele: „Mitrea Cocor", „O scrisoare pierdută" (în colab.), „Moara cu noroc", „Comoara de la Vadul Vechi".

ILIUȘIN, Aleksei Antonovici (n. 1911), inginer rus. Prof. univ. la Moscova. Studii privind teoria deformărilor elastice și plastice. A emis (1953–1954) ipoteza izotropiei plasticității.

ILIUȘIN, Serghei Vladimirovici (1894–1977), inginer rus, constructor de avioane. Începând din 1932, a construit c. 50 de tipuri de avioane militare, printre care IL-2 și un bombardier cu reacție, precum și avioanele de pa-

Serghei Vladimirovici Iliușin

sageri IL-14, IL-18, IL-62, IL-86 (care concurează Airbus-ul).

ILIZIBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un text scris) Necitet, indescifrabil.

ILL, râu în NE Franței, afl. stg. al Rinului, în aval de Strasbourg; 208 km. Izv. din M-ții Iura, străbate Alsacia și trece prin orașele Mulhouse, Colmar și Strasbourg.

ILLAMPÚ [iyampu], **Nevado ~,** vulcan activ în Anzii Centrali Bolivieni (Cordillera Real), în apropiere de L. Titicaca. Alt.: 6 362 m. Cucerit pentru prima oară la 7 iun. 1925 de o echipă austriacă formată din H. Pfann, A. Horeschowsky, H. Hörtnagel și E. Hein.

ILLER, râu în S Germaniei, afl. dr. al Dunării la Ulm; 165 km. Izv. din Alpii Allgău și separă partea de SV a landului Bavaria de partea de SE a landului Baden-Württemberg, curgând printr-o vale glaciară. Trece prin Kempten. Hidrocentrale; plutărit.

ILLICA, Luigi (1857–1919), dramaturg italian. Autor de comedii („Ereditatea lui Elis") și de librete de operă (pentru „Wally" de A. Catalani, „Iris" de P. Mascagni, și, în colab., pentru „Boema", „Tosca" și „Madame Butterfly" de G. Puccini).

ILLICH [ilit∫], **Ivan** (n. 1926), pedagog și eseist american, originar din Austria. Stabilit în S.U.A. (1951). Prof. univ. la Berkeley și Marburg. Preot, după un conflict cu Vaticanul (1969), a fondat la Cuernavaca (Mexic) un Centru intercultural de documentare (centru de studii socio-culturale asupra Americii Latine). Lucrările sale critică instituțiile sociale, considerând că dezvoltarea tehnică necontrolată duce la alienare și la discrepanțe sociale („O societate fără școală", „Limite medicale", „H_2O și apele uitării").

ILLIMANI [iimani], **Nevado ~,** masiv vulcanic în Anzii Centrali Bolivieni (Cordillera Real), care domină platoul bolivian și orașul La Paz. Alt. max.: 6 462 m (vf. Condor Blanco). Pe versantul de NE, zăpezi permanente și ghețari.

ILLINOIS [ilinoi], stat în partea central-nordică a S.U.A., la SV de L. Michigan; 146,1 mii km^2; 11,8 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv.: *Springfield.* Expl. de cărbune, petrol, gaze naturale și forestiere. Ind. metalurgică, constr. de mașini (automobile, avioane), electrotehnică, chimică etc. Creșterea intensivă a animalelor (bovine, porcine); porumb, soia, grâu, plante furajere; legumicultură și pomicultură.

ILLUSTRATION, L'~, hebdomadar ilustrat francez fundat, în 1843, de A. Paulin. S-a bucurat de un mare succes datorită calității deosebite a tiparului, remarcându-se prin bogăția informației și colaborarea unor importante personalități ale epocii. Și-a încetat apariția în 1944.

ILLYÉS [iie:∫] **Gyula** (1902–1983), scriitor ungur. Cicluri lirice narative pe teme rurale („Trei babe", „Pământ greu", „Tinerețe"); romanul-eseu „Poporul pustelor". Teatru cu tematică istorică („Făclia"). Traduceri din lirica românească („Miorița", poezii de A. Pann, G. Coșbuc, T. Arghezi).

ILLYRIA v. **Iliria.**

ILMEN, lac în NV Federației Ruse, la 18 m alt. În funcție de nivelul apei, supr. variază între 733 și 2 090 km^2. Lungime: c. 45 km; lățime max.: 35 km. Ad. max.: 10 m. Primește 50 de afl. Lacul I. este legat de lacul Ladoga prin râul Volhov (224 km lungime) și prin canale de cursul superior al Volgăi. Navigație. Pescuit.

ILMENIT (< fr.; {i}, *Ilmen*) s. n. Titanat natural de fier, de culoare cenușie-neagră, cu luciu semimetalic și aspect de mase granulare compacte sau de granule diseminate în roci. Apare în pegmatite, în filoane intruzive de minereuri fier-titanifere, în aluviuni metalifere; conține 31,6% titan.

Gyula Illyés

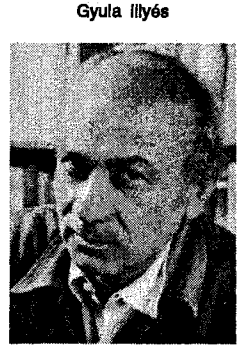

ILOGIC, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de logică; nelogic, absurd **(1).**

ILOILO, oraș în Filipine (ins. Panay), port la M. Sulu; 334,5 mii loc. (1995). Centru comercial. Șantiere de reparații navale. Ind. prelucr. lemnului, alim. și a tricotajelor. Export de zahăr, abaca, orez, tutun, copra.

ILORIN, oraș în SV Nigeriei, pe râul Awun, centrul ad-tiv al statului Kwara; 430,6 mii loc. (1992). Aeroport. Nod de transport. Centru comercial și agricol (arahide, bumbac, orez, piper, mei, animale, piei, ulei de palmier). Produse alim. (zahăr, țigarete). Fabrică de chibrituri. Artizanat (țesături, ceramică, produse din piele). Oraș-stat (c. 1800—1897) aparținând populației yoruba.

ILOT (HILOT) (< fr., lat.) s. m. (În Sparta antică) Sclav care aparținea statului; era împrumutat proprietarilor funciari pentru a lucra pământul. ✦ (Fig.) Persoană exploatată.

ILOVĂȚ, com. în jud. Mehedinți, pe Coșuștea; 1 517 loc. (1998). Expl. de balast. Pomicultură. Biserica de zid Sf. Nicolae (1846–1847) și biserica de lemn Sf. Nicolae (1876), în satele Ilovăț și Racova.

ILOVIȚA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Bahna; 1 508 loc. (1998). Rezervație geologică (Bahna).

ILUMINA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A produce și a răspândi lumină (artificială) pe suprafața corpurilor, în încăperi, pe străzi etc. **2.** Refl. (Fig.; despre față, ochi etc.) A străluci de bucurie, de satisfacție etc.; a se bucura, a se veseli.

ILUMINARE (< *lumina*) s. f. **1.** (FIZ.) Mărime fotometrică egală cu densitatea fluxului luminos care cade pe suprafața unui corp. Se măsoară în lucși. I. necesară cititului este de 5–100 lucși, cea produsă de Soare este de 100 000 lucși etc. ✧ *I. energetică* = mărime egală cu raportul dintre fluxul energetic incident pe element de suprafață și aria acestei suprafețe. Se măsoară în W/m^2. Sin.: *iradiere.* **2.** (În mistica creștină) Unul dintre țelurile contemplației și treaptă a experienței mistice, mai ales pe drumul mântuirii.

ILUMINAT, -Ă (< *ilumina*) adj., s. n. I. Adj. **1.** (Despre încăperi, străzi etc.) Luminat artificial. **2.** Fig. (Despre față,

ochi) Care radiază (de veselie, de inteligență etc.). ✦ Inspirat. **II.** S. n. Producere și răspândire a luminii în vederea asigurării condițiilor pentru desfășurarea normală a activității omenești. ✧ *I. natural* = i. produs de lumina zilei, datorită luminii solare directe și a celei difuze. *I. artificial* = i. realizat cu ajutorul surselor de lumină artificială: lămpi electrice, lămpi cu gaz de iluminat, lămpi cu petrol, lumânări etc. *I. direct* = i. prin care peste 90% din fluxul luminos produs de sursă este îndreptat direct spre suprafața de lucru. *I. indirect* = i. prin care peste 90% din fluxul luminos este îndreptat spre plafon, realizându-se o răspândire uniformă a luminii, fără umbre; utilizat în sălile de lectură, în sălile de desen etc.

ILUMINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Iluminare puternică a unei străzi, a unui oraș etc., cu ocazia unei sărbători.

ILUMINISM (< fr.) s. n. Curent filozofic și religios, apărut în sec. 18–19 în țările Europei, Americii de Nord și de Sud, reprezentând emanciparea culturală a noii clase burgheze în ascensiune. Inspirat din neoplatonism, mistica renană (Meister Eckhart, Tauler), alchimie și Cabală, și-a aflat deplina expresie în sec. 18. Reprezentanții săi, influențați de teozoful Jacob Boehme (Emanuel Swedenborg, William Blake, Louis Claude de Saint-Martin) înfățișează raporturile dintre Dumnezeu și om dintr-o perspectivă dualistă, făcând distincția între o lume spirituală interioară și lumea vizibilă exterioară, precum și între spirit și literă, cea din urmă fiind veșnic supusă erorii și multiplicității. Trecerea de la materialitatea literei către spiritualitate se poate face fie printr-o interpretare adecvată a semnelor exterioare, fie folosind capacitățile „imaginației creatoare", căci, spun iluminiștii, omul descoperă înlăuntrul său propriu-i infern și propriu-i paradis. Influențe ale i. se întâlnesc în romantism și, într-o mai mică măsură, la Baudelaire, Nerval, Henri Corbin și C.G. Jung. Bazat pe încrederea deplină în capacitatea rațiunii de a explica lumea și de a rezolva problemele sociale și politice, I. a promovat o analiză critică a oricărei forme de autoritarism, în special a absolutismului monarhic. Concepția despre lume a i. a fost sintetizată în „Enciclopedia franceză" (1751–1780). Către sfârșitul sec. 18, ideile I. au pătruns în Țările Române prin opera de culturalizare întreprinsă de unii clerici și cărturari (Iacov Stamati, Chesarie Râmniceanul), prin creația literară a unor scriitori (Văcărești, C. Conachi, D. Golescu) și îndeosebi prin mișcarea culturală și ideologică a *Școlii Ardelene*. Se mai numește *luminism*.

ILUMINIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. Adept al iluminismului, luminist.

ILUSTRA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A lămuri, a elucida prin exemple. ✦ (Despre desene, imagini etc.) A reprezenta, a arăta. **2.** Refl. A se remarca, a se distinge. **3.** Tranz. A împodobi un text cu ilustrații.

ILUSTRAT, -Ă (< *ilustra*) adj., s. f. **1.** Adj. Cu ilustrații. **2.** S. f. Carte poștală care are pe una dintre fețe o ilustrație; *spec.* vedere **(I 5).**

ILUSTRATIV, -Ă (< *ilustrat*) adj. Care ilustrează **(1),** care exemplifică; demonstrativ **(1).**

ILUSTRATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** Persoană care ilustrează o carte, un text etc.; desenator de carte. **2.** Persoană care realizează fondul sonor ce însoțește o producție audio (radio) sau audio-vizuală (teatru, cinematografie, televiziune); realizator al unei ilustrații muzicale.

ILUSTRAȚIE (< fr., lat.) s. f. Ramură a graficii care include: desenul, acuarela, gravura, fotografia, imaginea ce însoțește, în scop explicativ sau interpretativ, un text. ✧ *I. de carte* = gen al graficii prin care se reprezintă tipuri sau momente esențiale ale unui text literar; poate avea și funcție ornamentală. Cunoscută din vechime în Egipt și Extremul Orient, când a avut mai ales caracter explicativ. În Evul Mediu au avut o mare valoare *i. de c.* religioasă din Bizanț (sec. 9–10) și a manuscriselor evangheliarelor irlandeze (sec. 9–10). După inventarea tiparului, a fost realizată în xilogravură și în lucrări beletristice și științifice. Printre cei mai importanți ilustratori de carte se numără H. Daumier, E. Delacroix, Salvador Dali ș.a. În România există o bogată tradiție a *i. de c.*, începând cu sec. 15 (ex. „Tetraevangheliarul" lui Nicodim de la Tismana din 1404, decorat cu elemente vegetale și zoomorfe). Printre cei mai importanți ilustratori români: Margareta Sterian, Mac Constantinescu, A. Demian, A. Jiquidi, Tia Peltz, Lena Constante, Florica Cordescu-Jebeleanu, Vasile Kazar, Ion State, Val Munteanu, Florin Pucă, Mircea Dumitrescu, Done Stan, Vasile Socoliuc ș.a. *I. muzicală* = **a)** includere într-un curs, într-o lecție sau expunere despre artă, literatură etc. a unor fragmente muzicale; **b)** fond sonor care însoțește o producție audio (radio) sau audio-vizuală (teatru, cinematografie, televiziune).

Ilustrație de Salvador Dalí pentru „Macbeth" de W. Shakespeare

ILUSTRISIM, -Ă (< fr., it.) adj. (Rar) Prealuminat, preailustru (titlu de onoare acordat preoților catolici în unele țări din V Europei). ✦ (Fam.) Excepțional, strălucit, foarte bun.

ILUSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Strălucit, eminent, celebru.

ILUVIERE s. f. (PEDOL.) Proces de acumulare, la oarecare adâncime în profilul solului, a produselor de alterație, în suspensie sau în soluție, dintr-un orizont (de regulă superior) al solului în altul (de regulă inferior).

ILUZIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Percepere denaturată a realității înconjurătoare. ✧ *I. optică* = senzație vizuală datorată unei interpretări incorecte a unui stimul luminos. **2.** Fig. Aparență sau ficțiune considerată drept realitate; înșelare, amăgire; himeră. ✦ Speranță neîntemeiată. ✧ Expr. *A-și face iluzii* = a spera lucruri irealizabile.

ILUZIONA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A(-și) face iluzii; a (se amăgi).

ILUZIONISM (< fr.) s. n. **1.** Arta de a crea iluzia cu ajutorul prestidigitației sau trucajului. ✦ Profesiunea iluzionistului. ✦ Număr **II(3)** prezentat de iluzionist; scamatorie. **2.** Ansamblu de procedee tehnice în artele plastice destinat să creeze iluzia realității până la confundarea operei de artă cu obiectul reprezentat.

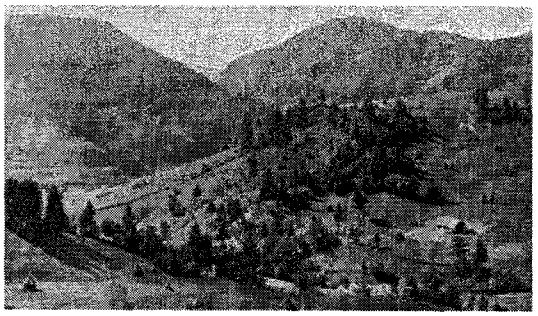

Defileul râului Ilva din com. Ilva Mare

ILUZIONIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Scamator.

ILUZORIU, -IE (< fr., lat.) adj. Inexistent, ireal; amăgitor, irealizabil.

ILVA MARE, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Ilva; 2 404 loc. (1998). Stație de c.f. Produse lactate. Cherestea.

ILVA MICĂ, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 3 618 loc. (1998). Stație de c.f. Cherestea.

IMABARI, oraș în Japonia (Shikoku), port la Marea Interioară (Setonaikai); 122,6 mii loc. (1991). Vechi centru (sec. 18) al ind. textile (tricotaje și conf. din bumbac). Șantiere navale. Ind. lemnului și alim. În 1988 a fost dat în folosință un pod care unește ins. Honshū cu ins. Shikoku. Vechiul nume: *Imaharu.*

IMACULAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și fig.) Curat, nepătat; neatins.

IMACULATA CONCEPȚIUNE, dogmă catolică, instituită de papa Pius al IX-lea, prin bula *Ineffabilis Deus* (1854), care susține că Maria, mama lui Iisus, nu a cunoscut păcatul originar. Sărbătorită pe 8 dec.

IMAGINA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A-și închipui ceva. ✦ A concepe, a crea.

IMAGINAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu există decât în imaginație; închipuit **(1),** fictiv, ireal. ✧ *Număr i.* = rădăcină pătrată a unui număr real negativ.

IMAGINATIV, -Ă (< fr.) adj. Dotat cu imaginație (vie).

IMAGINAȚIE (< fr., lat.) s. f. (PSIH.) Proces și capacitate individuală de creare a unor reprezentări sau a unor idei noi pe baza experienței anterioare; fantezie, închipuire. ✧ *I. reproductivă* = i. care reconstituie imaginea unor obiecte existente pe baza unor descrieri. *I. creatoare* = i. care creează imaginea unor lucruri noi, inexistente ca atare în realitate.

IMAGINE (< lat., cu sensuri după fr. *image*) s. f. (FILOZ., PSIH.) **1.** Reflectare senzorială a unui obiect în conștiință sub forma unor senzații, percepții sau reprezentări. **2.** Reprezentare (vizuală). ✧ *I. artistică* = produs specific al creației artistice care exprimă generalul într-o formă senzorial-concretă, în unitate nemijlocită cu individualul. **3.** (FIZ.) Locul în care se întâlnesc razele de lumină provenite dintr-un punct *(i. reală)* sau prelungirile acestor raze *(i. virtuală)* după ce au suferit reflexii pe oglinzi sau refracții în lentile, prisme etc. ✦ Figură alcătuită din imaginile tuturor punctelor unui obiect. ✧ *I. de televiziune* = i. optică a scenei transmise prin televiziune, așa cum apare ea pe ecranul cinescopului. *I. de reglaj* = *i.* tip transmisă de stațiile de televiziune pentru reglarea diferitelor elemente ale lanțului de transmisiune și pentru a da telespectatorilor posibilitatea de a regla televizoarele; mină **(2). 4.** (MAT.) *Imaginea unei funcții într-un punct* = valoarea funcției în acel punct. *Imaginea unei mulțimi* = mulțimea valorilor unei funcții pentru valorile argumentului în mulțimea dată.

IMAGISM (< engl., fr.; „les imagistes", termen aparținând lui Ezra Pound) s. n. Mișcare antiromantică apărută în poezia engleză și americană (1909–1917) sub influența lui W. Whitman, a simboliștilor francezi, a poeziei clasice greco-latine, japoneze și chineze, ca și a esteticii lui T.E. Hulme. Reprezentanții i., Amy Lowell, R. Aldington, Hilda Doolittle, D.H. Lawrence, J.G. Fletcher, F.S. Flint, J. Joyce (dintre care primii trei și teoreticieni), cultivă expresia lapidară, maxima concentrare structurală, exactitatea și concretețea limbajului comun, subiectele „triviale", ritmurile noi, imaginea pură, metafora complexă și încifrată, jocul de ritmuri, versul liber ca mijloc de concepere a „lumii haotice". Mai mult decât în poezia pe care a generat-o, importanța l. rezidă în disciplinarea discursului poetic și în reînnoirea limbajului, în beneficiul poeziei anglo-saxone de mai târziu.

IMAGISTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la imagine **(1),** care ține de imagine. ✦ Cu imagini **(2).**

IMAGO (< fr., cuv. lat. „imagine") subst. **1.** (ENTOM.) Denumire dată formei adulte a insectelor. **2.** (PSIH.; potrivit concepției lui C.G. Jung) Imagine mentală inconștientă, de obicei idealizată, a părinților sau a unei persoane iubite, importantă în faza de dezvoltare a copilului și păstrată și în faza de adult.

IMAGO PIETATIS, reprezentarea în Evul Mediu a lui Iisus Hristos înălțându-se din mormânt, înconjurat de Fecioara Maria, sfinți sau îngeri; trupul Mântuitorului poartă semnele clare ale Patimilor. Imaginea a slujit drept model unei întregi direcții a iconografiei medievale și viziunii renascentiste.

IMAHARU v. **Imabari.**

IMAM (IMAN) (cuv. arab însemnând „model", „călăuză", „reprezentant") **1.** (La sunniți) Conducătorul spiritual și temporal al comunității religioase, *califul.* **2.** (La șiiți) Conducătorul dinastic ai comunității religioase, polul ierarhiei spirituale. **3.** (La sunniți) Titlu onorific dat unui cunoscut autor religios. **4.** (În general) Conducătorul rugăciunii comune.

IMAMAT (< *imam*) s. n. Stat musulman condus de un imam **(1).**

Imaculata Concepțiune. Statuie de A. Cano. Catedrala din Granada

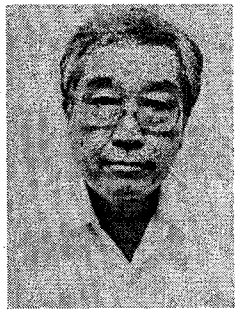

Imamura Shōhei

IMAMURA Shōhei (n. 1926), scenarist şi regizor japonez. Filme realiste, la limita naturalismului, care abordează o tematică de mare diversitate, axată pe analiza profundă a societăţii epocii sale („Fete şi gangsteri", „Marea dorinţă a zeilor", „Ploaia neagră").

IMANDRA, lac glaciar în NV Federaţiei Ruse (Pen. Kola), la 126 m alt.; 876 km^2. Ad. max.: 67 m. Prin râul Niva îşi varsă apele în G. Kandalakşa al Mării Albe. Pescuit. Pe malul său se află oraşul Moncegorsk.

IMANENT, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care rezidă în însăşi natura sau esenţa obiectului dat, ceva ce nu rezultă dintr-o acţiune exterioară, care acţionează din interiorul lui (ex. cauză **i.**, scop **i.**); lăuntric, intrinsec. La Kant se numesc **i.** principiile a căror aplicare se înscrie strict între limitele experienţei posibile. ✧ *Filozofia i.* = şcoală filozofică din Germania de la sfârşitul sec. 19 (J. Rehmke ş.a.), care considera că existenţa este „imanentă" conştiinţei.

IMANENŢĂ (< fr.) s. f. Însuşirea de a fi imanent, starea a ceea ce este imanent.

IMAŞ (< magh.) s. n. Islaz, păşune, suhat.

IMATERIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există numai în conştiinţă, nematerial; spiritual **(1)**, ideal **(1, 2)**.

IMATRA, oraş în SE Finlandei, pe râul Vuoksi, în apropiere de vărsarea acestuia în L. Saimaa; 32,3 mii loc. (1995). Hidrocentrală. Metalurgia fierului şi cuprului; fabrici de celuloză, de hârtie şi de produse chimice. Staţiune climaterică. Turism.

IMATUR, -Ă (< fr.) adj. Neajuns la maturitate; incomplet dezvoltat.

IMBATABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi întrecut, înfrânt; invincibil.

IMBECIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. şi f. (Persoană) care are capacitatea mintală redusă; neghiob, prost **(1)**, tâmpit.

IMBECILITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Stare gravă de deficit al dezvoltării mintale, în care individul nu-şi poate însuşi limbajul scris şi nu poate depăşi nivelul intelectual al vârstei preşcolare; deficienţă mintală, tâmpenie, neghiobie. **2.** Comportare, faptă, vorbă de persoană imbecilă; prostie, inepţie.

IMBERB (< fr., lat.) adj. (Rar) Căruia nu i-a crescut încă barba; *p. ext.* (deprec.) tânăr; imatur.

IMBERIE şi MARGARONA, roman popular reprezentând traducerea, printr-un intermediar grec, a romanului cavaleresc şi picaresc francez din sec. 15 „Pierre de Provence et la belle Maguellonne". Singura copie de la noi, din 1789, s-a păstrat într-un miscelaneu de texte religioase aparţinând logofătului Ioniţă (Niculae) Şoimescu, din părţile Muscelului.

IMBIBIŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *imbibo* „a se îmbiba") s. f. (BOT.) Pătrundere a lichidelor în celula vegetală; are rol important în germinaţia seminţelor.

IMBOLD (< *îmboldi)* s. n. Impuls, îndemn; stimulent **(1)**.

IMBRICAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre elemente de construcţie sau obiecte) Care se acoperă parţial (ca ţiglele sau ca solzii de peşte). ✧ *Structură i.* = structură geologică de natură tectonică, frecventă în formaţiunile de fliş şi în depozitele de molasă, caracterizată printr-o succesiune de cute-falii cu flancurile separate de falii longitudinale de încălecare.

IMBRIFUG, -Ă (< fr.; {s} lat. *imbri* „ploaie" + *fugo* „a alunga") adj. (Despre materiale sau elemente de construcţie) Care este impermeabil la ploaie.

IMBROGLIO [imbroλio] (cuv. it.) subst. **1.** (TEATRU) Episod dramatic cu intrigă complicată, voit confuză şi cu deznodământ surprinzător. **2.** (MUZ.) Denumire a anumitor complicaţii ritmice (ritmuri concomitente în măsuri diferite).

IMBROS v. **Gökçeada.**

IMEDIAT, -Ă (< fr., lat.) adv., adj. **1.** Adv. Fără întârziere, numaidecât, îndată. **2.** Adj. Care urmează direct, care ocupă primul loc lângă sau după ceva; nemijlocit; *p. ext.* de primă urgenţă. ✧ (FIN.) *Anuitate i.* = anuitate care începe să se deruleze de la data semnării contractului (de împrumut, de asigurare etc.) în baza căruia se efectuează aceste plăţi eşalonate. *Ordin de plată i.* = ordin de plată ce trebuie executat la un preţ convenit de stat (este valabil pentru instituţiile financiare ale statului) imediat ce cererea a fost primită.

IMELMAN (< fr.; {s} n. pr. *Immelmann*) s. n. Figură de acrobaţie aeriană, în care avionul execută o jumătate de *luping,* apoi se răsuceşte pe o parte, revenind în zbor orizontal în direcţia opusă celei iniţiale. A fost executată prima oară de aviatorul german *Max Immelmann.*

IMEMORABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte îndepărtat (în timp).

IMEMORIAL, -Ă (< fr.) adj. Dintr-o epocă foarte îndepărtată, a cărui amintire s-a pierdut; străvechi **(1)**, uitat.

IMENS, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte mare, nemăsurat, enorm. ✦ Foarte numeros; nenumărat, infinit **(1)**. ✦ Fig. Foarte important.

IMENSITATE (< fr., lat.) s. f. Vastitate a proporţiilor, mărime extraordinară. ✦ Întindere uriaşă, spaţiu nesfârşit.

IMERINA (EMYRNE), platou în centrul ins. Madagascar, în reg. Antananarivo, cu climat umed şi alt. medie de 1 000 m, dominat de culmea Ankaratra (cu alt. max. de 2 642 m în vf. Tsiafajavona). Culturi de orez.

IMERSIUNE (IMERSIE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Afundare a unui corp într-un lichid; scufundare. ✦ Procedeu de lucru în microscopie, care constă în interpunerea unei picături de ulei special între obiectul cercetat şi prima lentilă a obiectivului pentru a spori puterea de separare. **2.** Intrare a unui corp ceresc în conul de umbră sau în spaţiul din dreptul altui corp ceresc; reprezintă momentul de început al ocultaţiei. **3.** Fenomen de coborâre a uscatului din zona litorală sub nivelul mării. Dă naştere unei transgresiuni masive; submersiune.

IMHOTEP (sec. 27 î.Hr.), medic şi arhitect din Egiptul antic. Divinizat ca zeu al medicinei, a fost identificat la greci cu *Asclepios.* A construit piramida în trepte a faraonului Zoser de la Saqqara.

IMIGRA (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre persoane) A intra într-o ţară străină pentru a se stabili.

IMIGRANT, -Ă (< fr., lat.) s. m. şi f. Persoană care imigrează.

IMIGRAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Faptul de a imigra; *p. ext.* situația, starea celui imigrat. **2.** Totalitatea imigrărilor dintr-o perioadă dată.

IMINEI (< tc.) s. m. pl. (Înv. și reg.) **1.** Încălțăminte fină de marochin purtată odinioară de boieri. Încălțăminte groasă, cu vârful ascuțit, pe care o purtau țăranii.

IMINENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este pe punctul de a se produce, care nu mai poate fi oprit sau evitat.

IMINENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Caracterul a ceea ce este iminent.

IMISCIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi amestecat.

IMISIE s. f. Cantitatea totală de noxe dintr-un volum anumit de aer. Se exprimă în mg/m^3.

IMITA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face întocmai ceea ce face altul, a copia pe cineva întru totul. ✦ A reproduce (deformând) gesturile, mimica etc. cuiva; a maimuțări pe cineva. **2.** (Despre scriitori, artiști etc.) A lua ca model artistic, a lucra în maniera cuiva; *peior.* a reproduce servil.

IMITATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care imită. ✦ Onomatopeic. ✧ *Armonie i.* v. *armonie.*

IMITAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Acțiunea de a imita; reproducere **(1)**, copiere **(1).** ✦ (MUZ.) Procedeu al stilului polifonic, care constă în repetarea unei teme sau a unui motiv muzical la diferite intervale; **i.** poate să fie strictă, prin păstrarea exactă a temei, sau liberă; reală sau tonală; când temei i se aduc eventuale modificări, **i.** mai poate fi prin recurență sau inversare, prin diminuare sau augmentare etc. **2.** (Concr.) Obiect (de calitate inferioară) făcut prin copiere după un altul. **3.** (PSIH.) Reproducerea de către subiect a actelor unei alte persoane încercând deliberat să fie asemănător în conduită, mod de gândire etc. La copii, **i.** apare încă din faza de sugar; copilul imită tot ce intră în sfera lui vizuală, însușindu-și pe această cale limbajul, diferite comportamente motorii, roluri de sex, moduri de gândire și de exprimare etc. La adulți, **i.** are caracter motivat și selectiv; aceștia imită mai ales ceea ce li se pare prestigios. **I.** apare în cele mai diverse domenii: modă, viață religioasă, școli literare etc. **4.** (FILOZ.; la Platon și Aristotel) Copie, reproducere, imagine; proces care stă la baza artei poetului, pictorului, sculptorului. **5.** (BIOL.) Adaptare pentru existență a speciilor, rezultată

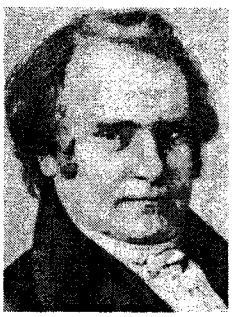

Karl Leberecht Immermann

din corelațiile lor complexe cu mediul de viață, în urma unui proces îndelungat de selecție naturală (de ex. unele insecte acvatice imită perfect, prin culoare și formă, tulpinile plantelor printre care se deplasează).

IMIXTIUNE (< fr., lat. m.) s. f. Amestec, intervenție nejustificată și nedorită în treburile altuia; ingerință. ✧ *I. în afacerile interne* = încălcare a dreptului suveran al unui stat de a-și rezolva de sine stătător problemele politice, economice, culturale etc. ce țin de autoritatea sa exclusivă.

IMMELMANN [imelman], **Max** (1890–1916), aviator german. Unul dintre așii aviației de vânătoare germane în primul război mondial. O figură de acrobație aeriană îi poartă numele.

IMMERMANN [imerman], **Karl Leberecht** (1796–1840), scriitor german. S-a impus prin romanele „Epigonii" (studiu al destrămării vechilor relații feudale) și „Münchhausen" (scriere alegorică și satirico-umoristică). Unul dintre premergătorii romanului realist „de provincie".

IMN (< fr., lat.; {s} gr. *hymnos* „imn") s. n. **1.** Poezie (cântată) cu caracter solemn în care grecii antici celebrau zei sau eroi legendari. ✦ Specie a liricii cetățenești, înrudită cu oda, care glorifică patetic evenimente sau personalități deosebite. **2.** Cântec de laudă, ocazional și festiv, compus pentru preamărirea unei idei, a unui eveniment etc.; *spec.* cântec religios de preaslăvire a divinității. ✦ Cântec solemn adoptat ca simbol al unității naționale sau de stat (ex. imn de stat). Imnul de stat al României este *Deșteaptă-te, române!* (versuri: Andrei Mureșanu; muzica: Anton Pann).

IMO, stat în S Nigeriei, pe stg. Nigerului; 11,85 mii km^2; 2,5 mii. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Owerri.* Expl. de petrol. Culturi de palmieri și cacao.

IMOBIL[1] (< fr., lat.) s. n. Lucru care nu se mișcă. ✦ Clădire **(2).**

IMOBÍL[2]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. Care stă nemișcat; fix **(1),** neclintit **(1).**

IMOBILIAR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la un imobil[1]. ✦ Care se ocupă de bunuri imobile[1].

IMOBILISM (< fr.) s. n. Atitudine de opoziție sistematică și permanentă față de inovații, invenții, progres etc.

IMOBILITATE (< fr.) s. f. Stare de nemișcare, de fixitate.

IMOBILIZA (< fr.) vb. I tranz. A pune sau a ține pe cineva sau ceva într-un loc, a nu-i permite să se miște, a fixa.

IMOBILIZARE (< *imobiliza*) s. f. **1.** Acțiunea de a imobiliza; nemișcare. **2.** (La pl.; CONT.) Bunurile și valorile destinate să servească o perioadă îndelungată în activitatea economică a unei întreprinderi, care nu se consumă

Imnul de stat al României (fragment)

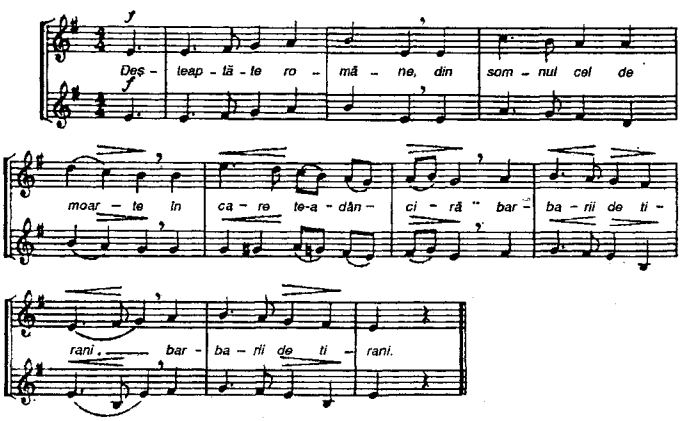

la prima utilizare. Categoriile de i. sunt: *corporale* (terenuri şi mijloace fixe), *necorporale* (cheltuielile de constituire şi de cercetare-dezvoltare, brevete, licenţe, know-how, mărcile de fabrică şi de comerţ, fondul comercial, programe informatice) şi *financiare* (titluri de participare, titluri imobilizate ale activităţii de portofoliu, alte titluri şi creanţe imobilizate).

IMORAL, -Ă (< fr.) adj. Care este contrar moralei unui grup social, unei clase sau societăţi; care încalcă normele morale respective.

IMORALISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Teorie a lui Nietzsche, potrivit căreia morala ar trebui înlocuită printr-o scară de valori diferită de cea curentă, instaurând uneori chiar valori răsturnate, pe dos, faţă de cele acceptate în mod obişnuit. Nietzsche însuşi a folosit iniţial termenul de i. în 1888, când intenţiona să dea celei de-a treia părţi din lucrarea „Voinţa de putere" titlul: „Imoralistul. Critica celei mai nefaste specii de ignoranţi: Morala".

IMORALITATE (< fr.) s. f. **1.** Caracterul a ceea ce este imoral. **2.** Comportare, faptă imorală.

IMORTALIZA (< fr.) vb. I tranz. A face ca o persoană, o acţiune sau o operă să trăiască veşnic în memoria oamenilor.

IMORTELE (< fr.) s. f. pl. (BOT.) Flori de paie (v. *floare*).

IMPACIENTA (< fr.) vb. I refl. A deveni nerăbdător, a-şi pierde răbdarea, a se nelinişti.

IMPACT (< fr., lat.) s. n. **1.** Ciocnire, incidenţă. ✦ Fig. Influenţă a unei idei, a unei lucrări etc. asupra unei persoane sau a unui eveniment. **2.** (TEHN.) Raportul dintre deplasarea maximă pe verticală a unei grinzi când este solicitată de forţe dinamice şi aceea pe care o capătă atunci când este solicitată de aceleaşi forţe, dar static.

IMPALA (< fr.) s. f. Antilopă de talie mijlocie (c. 1 m şi greutate de c. 70 kg) care trăieşte în Africa Australă şi Orientală, în grupuri mari. Masculul are coarne inelate şi în formă de liră. În caz de pericol execută salturi de peste 3 m.

IMPAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre numere întregi) Care nu este divizibil cu doi; fără soţ (ex. 1, 3, 5, 7 etc.). ✧ *Funcţie i.* = funcţie care schimbă semnul o dată cu variabila: $f(-x) = -f(x)$.

IMPARABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi apărat sau evitat.

IMPARICOPITAT ({s} lat. *impar* „impar" + *copitat*) s. n. (La pl.) Ordin de mamifere copitate, erbivore, nerumegătoare, cu un număr impar de degete, al treilea fiind mai mare; perisodactil; (şi la sg.) animal care face parte din acest ordin (ex. calul, rinocerul).

IMPARIPENAT, -Ă (< fr.; {s} lat. *impar* „impar" + *pennatus* „cu pene") adj. (Despre frunzele compuse) Care are un număr variabil de perechi de foliole, înşirate de-a lungul unui ax comun (rahis), în vârful căruia există o singură foliolă. Foliolele sunt astfel în număr impar.

IMPARISILABIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre substantive şi adjective) A cărui temă nu păstrează acelaşi număr de silabe în cursul declinării.

IMPARITATE (< fr.) s. f. Lipsă de paritate; inegalitate.

IMPARŢIAL, -Ă (< fr.) adj. Care face o apreciere corectă, obiectivă; nepărtinitor, drept[2] **(I, 6).**

IMPARŢIALITATE (< fr.) s. f. Însuşirea de a fi imparţial; obiectivitate, nepărtinire.

IMPAS (< fr.) s. n. Situaţie dificilă care pare de nerezolvat.

IMPASIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Indiferent, nepăsător; insensibil.

IMPECABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Fără cusur; desăvârşit, perfect, ireproşabil.

IMPEDANŢĂ (< fr., germ. {i}; {s} lat. *impedio* „a împiedica") s. f. (FIZ.) **1.** *I. acustică* = mărime caracteristică unui sistem acustic, egală cu raportul dintre presiunea sonoră şi fluxul acustic corespunzător la o frecvenţă dată. **2.** *I. electrică* = mărime caracteristică unui circuit electric de curent alternativ sinusoidal în regim permanent; este egală cu raportul dintre valorile efective ale tensiunii aplicate la borne şi cele ale curentului care trece prin circuit, când în laturile acestuia nu se induc tensiuni electromotoare din exterior.

IMPEDIMENT (< it., lat.) s. n. Piedică, obstacol. ✧ (DR.) *I. legal* = obiecţie la săvârşirea unui act juridic, întemeiată pe o prevedere a legii (ex. i. pentru căsătorie este legătura de rudenie apropiată).

IMPENETRABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Prin care nu poate străbate nimic, care nu lasă să treacă ceva prin el; de nepătruns. ✦ Fig. De neînţeles, tainic; ascuns. ✦ Fig. (Despre oameni, *p. ext.* despre figura lor) Care nu lasă să se vadă ce simte sau ce gândeşte. **2.** (Despre corpuri) Care prezintă proprietatea de impenetrabilitate **(2).**

IMPENETRABILITATE (< fr.) s. f. **1.** Însuşirea de a fi impenetrabil **(1)**; starea a ceea ce este impenetrabil. **2.** (FIZ.) Proprietate a corpurilor de a-şi ocupa fiecare propriul volum, de a nu se putea întrepătrunde.

IMPERATIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care ordonă, poruncitor. ✧ (LINGV.) *Modul i.* (şi substantivat, n.) = mod verbal, personal, prin care se exprimă o manifestare a voinţei sau a intenţiei vorbitorului pentru îndeplinirea sau împiedicarea unei acţiuni. (DR.) *Dispoziţie i.* = prevedere legală de la care părţile nu pot deroga prin actele juridice încheiate. **2.** S. n. Propoziţie categorică şi necondiţionată; obligaţie stringentă. ✦ Poruncă, comandă; îndemn. ✧ *I. categoric* = (la Kant) i. etic, enunţ care exprimă obligaţia morală şi care, spre deosebire de i. vieţii cotidiene, ipotetice, condiţionate („dacă vrei să fii sănătos, ţine regim"), are un caracter absolut, necondiţional („fă-ţi datoria!"). Este o lege morală proprie raţiunii practice, independentă de orice interese empirice ale omului. Potrivit unei alte formulări, *i.c.* ne obligă să nu privim niciodată omul ca un mijloc, ci totdeauna ca un scop.

IMPERATOR (cuv. lat.) s. m. (În Roma republicană) Titlu onorific conferit generalilor, de către soldaţi sau Senat, după obţinerea unei victorii. În vremea Imperiului, a devenit parte integrantă a titulaturii imperiale.

IMPERATRIZ, oraş în NNE Braziliei (Maranhão), pe fl. Tocantins; 262,8 mii loc. (1990). Centru comercial al unei zone agricole (orez, vite).

IMPERCEPTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi perceput doar cu ajutorul simţurilor. ✦ Abia perceptibil, aproape neobservat, insesizabil. ✦ (Fig.) Lipsit de însemnătate, de importanţă.

IMPERFECT, -Ă (< lat., fr.) adj. (Şi adverbial) Cu defecte; lipsit de perfecţiune. ✦ Neterminat. ✧ (LINGV.) *Timp i.* (şi substantivat, n.) = timp al modului indicativ prin care se exprimă o acţiune din trecut, încă neterminată în momentul la care se referă vorbirea. (EC.) *Piaţă (concurenţă) i.* = condiţiile (situaţia) în care preţurile sunt modificate, de obicei de una sau mai multe persoane fizice sau juridice, din cauza unor avantaje de care se bucură anumiţi cumpărători sau vânzători.

IMPERFECTIV (< fr., germ.) adj. (Despre aspectul verbelor; și substantivat n.) Care arată că acțiunea se repetă sau este în curs de desfășurare.

IMPERFECȚIUNE (< fr., lat.) s. f. Starea a ceea ce este imperfect, defect; cusur, scădere **(3)**.

IMPERIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la imperiu sau la împărat, care aparține imperiului sau împăratului; împărătesc.

IMPERIALISM (< fr.) s. n. Trăsătură a relațiilor internaționale moderne, ilustrată prin tendința unui stat dezvoltat de a-și extinde influența politică și economică asupra altor state, mai puțin dezvoltate, impunându-le propriile lui legi. Interpretarea economică a **I.**, deosebit de influentă în sec. 20, datează mai întâi de R. Hilferding, apoi de V. I. Lenin, prezintă **i.** drept stadiu suprem al capitalismului (fuziunea între capitalul industrial și cel bancar duce la formarea unor oligarhii financiare ce impun diverse monopoluri; exportul de capital are o importanță deosebită, a început împărțirea economică a lumii între trusturile internaționale; a luat sfârșit împărțirea teritorială a lumii între cele mai mari țări capitaliste). După ce critică abordarea lui Lenin, filozoful Raymond Aron oferă o interpretare politică a **I.**, una dintre puținele ce-și păstrează valoarea explicativă după modificările geopolitice petrecute în anii din urmă. Prin extensiune, termenul este utilizat și pentru alte epoci istorice (de ex. **i.** *roman*).

IMPERIAL VALLEY [impiəriəl væli], zonă depresionară în SV S.U.A. (California), la granița cu Mexic, în bazinul inf. al fl. Colorado, la 60 m sub nivelul mării, parte componentă a deșertului Colorado. Aici se află lacul sărat Salton (932 km^2), iar New River și All American Canal (129 km lungime și 61 m lățime) asigură irigarea unor mari supr. de teren, pe care se cultivă (din 1901) bumbac, sfeclă de zahăr, alfalfa, pepeni ș.a. Așezări pr.: Brawley, El Centro, Calexico, Mexicali.

IMPERIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Absolut necesar, neapărat trebuincios, obligatoriu; stringent.

IMPĘRIU (< lat. *imperium*) s. n. **1.** Stat monarhic care este condus de un împărat; împărăție. **2.** Ansamblul teritoriilor (metropolă și posesiuni coloniale) care depind de aceeași autoritate de stat (ex. Imperiul Britanic). **3.** *Sub imperiul...* = sub stăpânirea..., sub înrâurirea...

IMPERIUL BIZANTIN (IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT), stat creat prin împărțirea definitivă a Imp. Roman la moartea lui *Theodosiu cel Mare* (395) între cei doi fii ai săi, Arcadiu (în Răsărit) și Honoriu (în Apus). Capitala la Bizanț (Constantinopol), de unde și denumirea. S-a menținut până în 1453 (căderea Constantinopolului sub turci). În perioada de maximă expansiune a cuprins în hotarele sale actualul teritoriu al Turciei, Georgiei, Armeniei, Siriei, Iordaniei, Libanului, Israelului, Egiptului, precum și țărmul de N al Africii, S Pen. Iberice, ins. Mallorca, Corsica, Sardinia, Sicilia, Pen. Italică, Albania, Iugoslavia, Bulgaria, SE României (Dobrogea), Grecia și Cipru. *Iustinian I* (527–565), considerându-se continuatorul împăraților romani, a încercat să restabilească vechiul imperiu, cucerind Africa de Nord (533–534), Pen. Italică (535–555) și SE Spaniei (554), și să refacă unitatea lumii mediteraneene. După îndelungatele războaie cu persanii, începând cu sec. 7, **I. B.** se confruntă cu intensificarea atacurilor slavilor, bulgarilor și, în special, cu ale arabilor, care au cucerit Mesopotamia, Siria, Palestina și Egiptul. În sec. 8–9, **I. B.** a fost zguduit de lupta dintre *iconoclaști* și *iconoduli*. Procesul de destrămare a obștilor și transformare a membrilor acestora în șerbi *(perieci)* de către marii proprietari funciari *(dinații)*, tendință temporar stăvilită de politica împăraților din dinastia macedoneană, s-a accentuat, astfel că în sec. 9–11 marea proprietate de pământ a devenit dominantă. În această perioadă au avut loc numeroase mișcări sociale sau erezii, ca aceea a *pavlicienilor* (sec. 7–9). *Vasile II Bulgaroctonul* a recucerit Bulgaria (1018), care a rămas în stăpânirea **I. B.** până în 1185–1186 (când s-a eliberat, ca urmare a răscoalei conduse de frații vlahi Asan și Petru), i-a învins pe arabi și a dat Imperiului cea mai mare extensiune. Din sec. 11, **I. B.** a intrat în perioada fărâmițării feudale și a luptelor dintre marii seniori, care au dus la slăbirea sa considerabilă. Spre sfârșitul sec. 11, a fost pierdută aproape întreaga Asie Mică, cucerită de turcii selgiucizi, iar ultimele posesiuni din S Italiei au fost cucerite de normanzi (1071). În sec. 12, a cunoscut un reviriment temporar. Conflictele cu Occidentul și Marea Schismă (1054) dintre Biserica catolică și cea ortodoxă au dus la cucerirea Constantinopolului (1204) de către participanții la a patra cruciadă (1202–1204), ajutați de venețieni, și la crearea *Imperiului Latin de Constantinopol* (1204–1261). În terit. necucerite de cruciați s-au pus bazele Despotatului de Epir, ale Imp. de Trapezunt și ale Imp. de la Niceea. În 1261, împăratul de la Niceea, Mihail VIII Paleologul, a restabilit unitatea **I. B.** În condițiile dezbinărilor interne, turcii otomani au început, la mijlocul sec. 14, campaniile de cucerire. După îndelungate lupte, Constantinopolul (1453), Peloponesul (1460) și Trapezuntul (1461) au fost cucerite de otomani. O parte din terit. românesc s-a aflat sub autoritatea **I. B.** până la mijlocul sec. 14. V. *bizantin, artă ~*.

IMPERIUL BRITANIC v. **Marea Britanie**.

IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL, stat cruciat, constituit pe o parte a Imp. Bizantin după cucerirea, în urma unor îndârjite lupte, a Constantinopolului (13 apr. 1204) de către participanții la a patra cruciadă. Conform înțelegerii dintre cruciați și venețieni, conducătorului cruciat Baldovin de Flandra, desemnat împărat, îi reveneau mare parte din Constantinopol, regiunea tracă învecinată, unele stăpâniri bizantine din Asia Mică, precum și unele insule din Mările Egee și Ionică. S-a menținut până în 1261, când Mihail VIII Paleologul, împăratul bizantin de la Niceea, a restabilit Imp. Bizantin cu capitala la Constantinopol.

IMPERIUL OTOMAN v. **Turcia**.

IMPERIUL ROMAN v. **Roma (2)**.

IMPERIUL ROMAN DE APUS, stat creat prin împărțirea definitivă a Imp. Roman, la moartea lui *Theodosiu cel Mare* (395), între cei doi fii ai acestuia, Honoriu și Arcadiu. **I. R. de A.,** condus de Honoriu (395–423), grupa provinciile din V și centrul Europei și din N Africii. A dăinuit până în 476, când ultimul împărat roman, *Romulus Augustulus,* a fost detronat de *Odoacru,* conducătorul mercenarilor germani.

IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT v. **Imperiul Bizantin**.

IMPERIUL RUS v. **Rusia**.

IMPERMEABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. s. n. **1.** Adj. (Despre materiale, țesături etc.) Care nu lasă să treacă prin el o substanță lichidă sau gazoasă. **2.** S. n. Obiect de îmbrăcăminte confecționat dintr-un material **i. (1),** folosit pentru a feri de ploaie și de vânt; manta sau haină de ploaie, fulgarin.

IMPERSONAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se referă la o persoană, care

nu vizează direct pe cineva. ✦ (Despre verbe și construcții verbale) Care nu au subiect propriu-zis, care arată o acțiune neatribuită nici unei persoane și care, ca atare, se întrebuințează numai la persoana a treia singular. ✦ Independent de orice particularitate individuală. V. *obiectiv.*

IMPERTINENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) obraznică, arogantă, necuviincioasă; insolent.

IMPERTINENȚĂ (< fr.) s. f. Atitudine, comportare impertinentă; obrăznicie, necuviință, aroganță, insolență, neobrăzare.

IMPERTURBABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care își păstrează calmul, liniștea; care nu poate fi tulburat; stăpân pe sine; flegmatic, placid.

IMPETIGO (< fr.; {s} lat. *impetigo* „pecingine") s. n. (MED.) Infecție cutanată superficială, contagioasă, provocată de stafilococi sau streptococi; se manifestă prin pustule cu tendință de extindere, care se acoperă de cruste groase gălbui; (pop.) bube-dulci.

IMPETUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Care se manifestă cu o forță de nestăvilit; năvalnic, tumultuos, dezlănțuit.

IMPETUOZITATE (< fr.) s. f. Calitatea de a fi impetuos.

IMPHĂL [imphə], oraș în E Indiei, în M-ții Assamo-Birmanezi, centrul ad-tiv al statului Manipur; 196,3 mii loc. (1991). Centru comercial (orez, trestie de zahăr și tutun) și de transport. În Antichitate s-a numit *Manipur.*

IMPIEGAT (< it.) s. m. **1.** Funcționar feroviar cu pregătire specială, însărcinat cu primirea, manevra și expedierea trenurilor într-o stație de cale ferată. **2.** (Ieșit din uz) Funcționar de grad inferior, mic slujbaș la stat.

IMPIETA (< fr.) vb. I intranz. A încălca, a nesocoti drepturile cuiva (intervenind în viața, în treburile lui); a leza **(1).**

IMPIETATE (< fr., lat.) s. f. Lipsă de respect față de ceea ce este considerat sacru sau *p. ext.* față de cineva sau ceva demn de veneratie.

IMPLACABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Neîndurător. **2.** Care se produce în mod fatal; inexorabil.

IMPLANT (< fr.) s. n. Organ sau țesut implantat (ex. **i.** dentar).

IMPLANTA (< fr.) vb. I tranz. A executa o implantare. ✦ A așeza, a stabili, a fixa.

IMPLANTARE (< *implanta*) s. f. Procedeu terapeutic care constă în introducerea pe cale chirurgicală, sub piele sau în mușchi, a unui medicament (ex. cristale de foliculină) sau a unui țesut străin care se resoarbe treptat, acționând în felul acesta un timp îndelungat.

IMPLEMENTA (după engl. *implement*) vb. I tranz. (Livr.) A pune în funcțiune; a realiza, a îndeplini.

IMPLICA (< fr., lat.) vb. I tranz. A aduce, a atrage după sine, a include, a avea drept consecință imediată. ✦ A amesteca o persoană într-un proces, într-o acțiune sau afacere (necinstită).

IMPLICAȚIE (< fr., lat.) s. f. Idee, fapt decurgând în mod implicit din altul sau apărând ca o consecință imediată a acestuia. ✦ (LOG.) Enunț în care adevărul antecedentului atrage după sine adevărul consecventului, iar falsitatea consecventului o atrage pe cea a antecedentului.

IMPLICIT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și adverbial) Cuprins în ceva, inclus, însumat. ✦ De la sine înțeles. **2.** (MAT.) *Funcție i.* = funcție care se exprimă printr-o ecuație, în care membrul întâi reprezintă o funcție (de mai multe variabile), iar membrul al doilea, o constantă.

IMPLORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ruga pe cineva fierbinte, insistent (și cu umilință).

IMPLOZIE (< fr., germ.) s. f. **1.** (FIZ.) Pătrundere rapidă a aerului într-o incintă cu vid înaintat, ca urmare a deteriorării pereților (ex. **i.** unui tub cinescopic, **i.** unui submarin etc.). **2.** (FIZ.) Fenomen opus exploziei (din exterior spre interior), caracteristic corpurilor concave, care, suportând o presiune externă, superioară celei interne, se sfărâmă, proiectând fragmentele spre interior. Astăzi, procedeul care are la bază acest fenomen este utilizat la demolarea clădirilor mari. **3.** (LINGV.) Prima fază a articulării unei consoane ocluzive, care constă în închiderea totală a canalului fonator; moment imploziv.

IMPLUVIUM (cuv. lat.) s. n. Bazin construit în atrium-ul locuințelor romane, care servea la colectarea apei de ploaie.

IMPOLITEȚE (< fr.) s. f. Atitudine, comportare lipsită de politețe; necuviință; mojicie.

IMPONDERABIL, -Ă (< fr.) adj. Fără greutate; aflat în stare de imponderabilitate. ✦ Fig. Insesizabil, imperceptibil; subtil, diafan.

IMPONDERABILITATE (< fr.) s. f. (FIZ.) Stare a unui corp material ce se mișcă în câmp gravitațional, în care forțele de greutate ce acționează asupra lui sau mișcarea pe care o face nu provoacă presiuni reciproce între particulele lui. În câmpul gravitațional terestru organismul uman percepe presiunile reciproce dintre particulele sale ca stare de **i.** În construcția aparatelor și agregatelor pentru navele cosmice se ține seama de **i.**, pentru că organismul uman suferă o serie de schimbări ale funcțiilor vitale (metabolism, circulația sângelui etc.).

IMPORT (< *importa;* cf. și germ. *Import*) s. n. Totalitatea operațiilor cu caracter comercial privind cumpărarea și aducerea în țară a unor mărfuri produse în alte țări; *concr.* totalitatea mărfurilor importate. ✧ *I. invizibil* = cumpărare de servicii din (sau de la) alte țări (ex. operații de transport, de asigurare, de credit, licențe și brevete, servicii de turism, reparații de mijloace de transport, întocmire de proiecte sau conducere de lucrări comandate în străinătate). *Taxă de i.* = taxă impusă pentru bunurile importate. ✧ *Cotă de i.* = practică (regulă) protecționistă care stabilește o limită cantitativă dintr-un produs care poate fi importat. ✦ (INFORM.) *I. de date* = transferul de date (informație) — texte, tabele, grafice — dintr-un program în altul. ✧ Loc. *De import* = importat; *fig.* fără legătură cu realitățile locale, străin.

IMPORTA[1] (< fr.) vb. I tranz. A cumpăra și a aduce în țară mărfuri din alte țări; *p. ext.* a cumpăra servicii din alte țări. ✦ Fig. A aduce, a împrumuta obiceiuri, mode, apucături etc. străine.

IMPORTA[2] (< fr.) vb. I intranz. A prezenta interes, importanță (pentru cineva).

IMPORTANT, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă însemnătate, valoare, interes. ✦ (Despre persoane) De vază, însemnat, marcant.

IMPORTANȚĂ (< fr.) s. f. Însemnătate, valoare. ✧ Loc. adv. *Cu importanță* = cu convingerea că face sau spune ceva important; cu emfază. ✧ Expr. *A-și da importanță* = a-și da aere de superioritate.

IMPORTATOR, -OARE (< fr.) adj., s. m. și f. (Cel) care importă[1].

IMPOSIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care nu este posibil, nu este realizabil; care nu poate exista. ✦

(Fam., despre persoane) Insuportabil, nesuferit. **2.** S. n. Ceea ce este cu neputință, irealizabil. ✦ (Adverbial) Cu neputință, cu nici un preț.

IMPOSIBILITĂȚE (< fr., lat.) s. f. Starea a ceea ce este imposibil **(1)**; *concr.* lucru imposibil. ✦ Faptul de a nu putea, de a nu avea posibilitatea de a face ceva; neputință.

IMPOSTĂ (< fr., it.) s. f. Plan orizontal, ieșit în relief față de zid, pe care se sprijină un arc, o boltă, sau care suportă zidăria de deasupra unui gol.

IMPOSTOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care, prin minciuni și prefăcătorie, își arogă o falsă identitate (și competență), vrând să pară ceea ce nu este; șarlatan, farsor.

IMPOSTURĂ (< fr., lat.) s. f. Acțiune, faptă de impostor; înșelătorie.

IMPOTENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de vigoare; neputincios. ✦ (MED.) Inapt pentru săvârșirea actului sexual.

IMPOTENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Lipsă de vlagă; neputință **(1)**; *p. ext.* incapacitate. ✦ (MED.) Stare a celui impotent.

IMPOZABIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi supus impozitului; asupra căruia se percepe impozit.

IMPOZANT, -Ă (< fr.) adj. Care impresionează (prin înfățișare, aspect, ținută), care impune respect sau admirație; impunător.

IMPOZIT (< lat. *impositum,* după fr. *impôt*) s. n. Formă de prelevare la dispoziția statului, cu titlu obligatoriu, definitiv și nerambursabil, a unei părți din veniturile sau averea persoanelor fizice și juridice, conform reglementărilor puterii centrale și organelor administrației locale de stat. Scopul plății i. este procurarea resurselor necesare pentru finanțarea cheltuielilor publice. Prin perceperea de i. se realizează redistribuirea unei părți importante din produsul intern brut. ✧ *I. direct* = i. stabilit în mod nominal în sarcina persoanelor fizice și juridice, într-un cuantum și la termene de plată precizate și cunoscute, având ca bază de impozitare veniturile sau averea acestora. Formele de *i.d.* sunt: i. pe venituri (salariu, venitul liber-profesioniștilor, dividend, profit) și i. pe avere (asupra terenurilor și clădirilor, pe succesiuni, donații și pe vânzarea bunurilor imobiliare, asupra plusului de valoare a bunurilor imobiliare). *I. indirect.* = i. inclus în prețul de vânzare al unor bunuri materiale și servicii, vărsate la bugetul de stat de agenții economici, dar suportate de consumatori. *I. i.* îmbracă forma taxelor de consumație pe produs (accize), a taxei pe valoarea adăugată, a veniturilor monopolurilor fiscale, a taxei vamale, a taxelor de timbru și înregistrare. ✦ (În trecut) Bir, dare.

IMPRACTICABIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre drumuri, terenuri) Care nu poate fi folosit pentru circulație; stricat, desfundat. **2.** Care nu poate fi pus în practică, nu se poate aplica.

IMPRECAȚIE (< fr., lat.) s. f. Blestem, ocară. ✦ Figură de stil care conține un blestem.

IMPRECIS, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de precizie, de claritate; vag, nesigur, neprecis.

IMPREGNA (< fr., lat.) vb. I tranz. A introduce în golurile unui material poros o anumită substanță, de obicei lichidă, pentru a-i conferi anumite proprietăți, ca: impermeabilitate, rezistență la acțiunea focului, rezistență la putrezire, rezistență electrică mare etc.

IMPREGNAȚIE (< fr.) s. f. Distribuție neregulată sau relativ uniformă a unor substanțe minerale utile, adesea minereuri, formate din soluții fierbinți sau reci, sub formă de granule, cuiburi, filonașe etc. în roca-gazdă.

IMPRESAR (< fr., it.) s. m. Persoană care se ocupă de angajamentele, de contractele unui actor, ale unui cântăreț etc. și organizează spectacole, turnee artistice etc.

IMPRESCRIPTIBIL (< fr.) adj. (Despre un drept) Care nu se stinge prin prescripție (ex. răspunderea penală în cazul infracțiunilor contra păcii și umanității).

IMPRESIE (< fr., lat.) s. f. Efect lăsat în conștiință de un factor din afară; gânduri, imagini înregistrate în memorie. ✦ Senzație; părere. ✧ Expr. *A avea impresia că...* = a bănui, a crede că... ✦ (La pl.) Considerații, puncte de vedere personale asupra unor realități.

IMPRESIONA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A produce o impresie puternică; a mișca, a emoționa; a tulbura. **2.** (Despre lumină) A acționa asupra substanței fotosensibile de pe un film sau de pe o hârtie fotografică, producând o reacție chimică (reducerea bromurii de argint la argint metalic), datorită căreia se poate înregistra o imagine.

IMPRESIONABIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi ușor impresionat; (despre oameni) emotiv, sensibil.

IMPRESIONANT, -Ă (< *impresiona*) adj. (Și adverbial) Care produce o impresie puternică; emoționant, tulburător. ✦ Impunător, impozant.

IMPRESIONISM (< fr.) s. n. **1.** Atitudine estetică și gândire critică ale căror principii sunt bazate pe impresie. **2.** Mișcare artistică constituită în Franța în deceniul al 8-lea al sec. 19, denumită astfel după tabloul lui Claude Monet „Impresie, răsărit de soare" (1874). Opunându-se exaltării sentimentelor și pasiunii pentru anecdotă și subiecte literare, caracteristice romantismului, și, mai ales, prescripțiilor rigide, idealizante, devenite manieră și rețetă a academismului, pictorii impresioniști se apropie de realitate, de clipa nemijlocită, conferind noi valențe poetice aspectelor vieții cotidiene, și înnoiesc peisajul, practicându-l integral în *plein air.* Continuatori ai unor tendințe realiste, de situare în cotidian, apărute anterior (Turner, Constable, Corot, Courbet, Daumier, școala de la Barbizon etc.). I. a renovat pictura europeană; prin atenția acordată efectelor de lumină și atmosferă, a adoptat noi principii în tehnica picturală (culorile pure, fragmentarea tușei, umbrele colorate), renunțând la contururi, la detaliile precise, la clarobscur, pe care le înlocuiește prin contrastul de culori calde și reci, pentru a reda mai sugestiv vibrația aerului și reflexele luminii. După E. Manet, considerat drept precursor al i., reprezentanții principali ai mișcării sunt: Cl. Monet, C. Pissaro, P. Cézanne, A. Sisley, E. Degas, A. Renoir ș.a. În sculptură, i. duce la modelarea fragmentată și agitată a suprafețelor (A. Rodin, M. Rosso). I. se răspândește în Germania, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii. Ecouri ale i. apar și în opera pictorilor români (N. Grigorescu, I. Andreescu, N. Dărăscu, Lucian Grigorescu și J. Al. Steriadi). În muzică, i. se caracterizează prin libertatea formelor, lărgirea cadrului tonal, armonie rafinată, subiectivitatea coloritului și a combinațiilor timbrale. Cei mai importanți reprezentanți: Debussy, Ravel, De Falia. În muzica românească, influențați de i. au fost A. Castaldi, C.C. Nottara, A. Alessandrescu, I. Nonna Otescu ș.a.

IMPRESIONIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține impresionismului, privitor la impresionism. ✧

Critică i. = modalitate critică subiectivă întemeiată în exclusivitate pe gustul estetic al criticului (E. Faguet). **2.** S. m. și f. Adept al impresionismului.

IMPREVIZIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi prevăzut; neașteptat.

IMPRIMA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transpune în relief, pe suprafața unui obiect, inscripții, gradații, desene etc. prin deformarea plastică a stratului superficial; a întipări. ✦ (ARTE PL.; în gravură și monotip) A transpune, prin presare, pe un suport — de obicei hârtie — imaginile gravate sau pictate pe o placă. **2.** A înregistra sunete pe un suport (bandă, placă). **3.** A tipări. ✦ A transpune desene colorate pe o țesătură prin aplicarea de paste sau de pigmenți colorați. **4.** Fig. A da, a transmite, a comunica, a impune. *A imprima un anumit ritm de muncă.*

IMPRIMANTĂ (< fr.) s. f. (INFORM.) Echipament de ieșire utilizat pentru tipărirea informației furnizate de un sistem de calcul într-o formă direct interpretabilă de către utilizator (litere, cifre, semne de punctuație etc.). În funcție de tehnica de tipărire utilizată, **i.** pot fi: cu tambur, matricească, cu jet de cerneală, cu laser. ✦ Hârtia folosită pentru această tipărire.

IMPRIMAT, -Ă (< *imprima*) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** (Despre țesături, obiecte) Pe care s-au aplicat desene, gradații, inscripții etc. **2.** (TEHN.) *Circuit i.* = circuit electric obținut ca urmare a aplicării (prin depunere electrolitică, metalizare etc.) pe suprafața unui suport electroizolant a conductoarelor electrice și a unor elemente de circuit; este folosit în radiotehnică și în electrotehnică, în vederea miniaturizării și a simplificării tehnologiei de fabricație. **II.** S. n. **1.** Formular-tip (sau publicație cu caracter administrativ) folosit în întreprinderi la întocmirea de acte oficiale. **2.** (La pl.) Publicații; tipărituri.

IMPRIMERIE (< fr.) s. f. **1.** (Înv.) Tipografie. **2.** Atelier sau secție a unei întreprinderi textile în care se execută imprimarea țesăturilor.

IMPRIMEU (< fr.) s. n. Țesătură de mătase, bumbac etc. imprimată. ✦ Desen aplicat pe o țesătură.

IMPROBABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care are puține șanse de a se produce; nesigur, incert. **2.** Care nu poate fi probat, dovedit.

IMPROMPTU [ẽprõtü] (cuv. fr.) s. n. Compoziție muzicală instrumentală (de obicei pentru pian), cu caracter de improvizație, având, de obicei, un caracter liric, furtunos (Chopin, Schubert etc.).

IMPROPRIU, -IE (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre cuvinte, expresii etc.; și adverbial) Care nu redă exact ideea ce trebuie exprimată; nepotrivit; greșit. **2.** Necorespunzător, nerecomandabil, neindicat (pentru ceva).

IMPROVIZA (< fr.) vb. tranz. A compune în grabă, pe nepregătite un discurs, o poezie, un cântec cu caracter ocazional etc.; *p. ext.* a înjgheba, a face ceva la repezeală din ceea ce se găsește la îndemână.

IMPROVIZAȚIE (< fr.) s. f. Faptul de a improviza; *concr.* lucru, aranjament făcut la repezeală și provizoriu. ✦ *Spec.* Executare a unei compoziții muzicale, pe care interpretul o creează pe măsură ce o cântă; compoziție muzicală creată în acest fel; inițial, **i.** era una dintre principalele manifestări ale creației muzicale; azi, noțiunea se aplică jazului și unora dintre exercițiile organistice.

IMPRUDENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Lipsit de prudență; nesocotit, riscant.

IMPRUDENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Lipsă de prevedere; *p. ext.* faptă, atitudine, vorbă nesocotită. ✦ (DR.) Atitudine psihică a unei persoane care prevede urmările faptei sale ilicite sau periculoase, pe care nu le voiește, dar crede că le va putea preîntâmpina.

IMPUBER, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu a atins vârsta pubertății.

IMPUDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de pudoare; nerușinat, indecent.

IMPULS (< lat.) s. n. **1.** Imbold către o acțiune; îndemn, stimul. ✧ (FILOZ.) *I. primar* = idee întâlnită la Aristotel, Descartes, Newton, deiști ș.a., potrivit căreia divinitatea a imprimat inițial un **i.** materiei pentru a o înzestra cu mișcare. **2.** (FIZ.) Mărime fizică definită ca produsul dintre masa inertă a unui corp și viteza lui; (înv.) cantitate de mișcare. **3.** (TEHN.) Variație bruscă, intensă, de scurtă durată și cu revenire la valoarea inițială (tensiunea electrică, curentul electric etc.) a unei mărimi; impulsie **(2). 4.** (MED.) *I. cardiac* = *șoc* apexian.

IMPULSIE (IMPULSIUNE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Tendință spontană către o anumită acțiune; act involuntar având un caracter imperios; pornire. ✦ (MED.) Forță irezistibilă, nesupusă controlului voinței, care îi determină pe unii bolnavi mintal la efectuarea unei acțiuni adeseori instinctuale, violente, periculoase pentru ei sau pentru persoanele din jur, ori la exprimarea unor cuvinte (**i.** verbală), adeseori imorale sau injurioase. **2.** Impuls **(3).**

IMPULSIONA (< *impuls*, după fr. *impulser*) vb. I tranz. A stimula, a îndemna, a îmboldi. ✦ A imprima o mișcare.

IMPULSIV, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) care se lasă condus de primul impuls, care acționează fără control, nestăpânit, violent, brutal.

IMPULSIVITATE (< fr.) s. f. Însușirea de a fi impulsiv; lipsă de stăpânire, violență **(1)**, brutalitate.

IMPULSOR (< fr.) s. n. Rotor de pompă centrifugă.

IMPUNĂTOR, -OARE (< *impune*) adj. Care are dimensiuni impresionante. ✦ Care trezește admirație, respect; măreț, impozant, impresionant.

IMPUNE (< *pune*, după fr. *imposer*) vb. III **1.** Tranz. A face ca o idee, o măsură, *p. ext.* o persoană să fie acceptată, respectată; a constrânge pe cineva la ceva; a face necesară îndeplinirea unei acțiuni; a dicta **(2). 2.** Tranz. A supune (pe cineva) la plata unui impozit. **3.** Intranz. A insufla (cuiva) respect, stimă, teamă. ✦ Refl. A căpăta prestigiu, a se afirma; a învinge, a birui.

IMPUNERE (< *impune*) s. f. Acțiunea de a (se) impune; constrângere, presiune **(4).** ✦ (Concr.) Impozit. ✧ *Dublă i.* = supunerea aceluiași subiect impozabil pentru același obiect la două impozite diferite.

IMPUNITATE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Apărare de pedeapsă a infractorului, determinată de anumite împrejurări prevăzute de lege (ex. denunțarea infracțiunii sau înlesnirea arestării celorlalți infractori).

IMPUR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este pur; murdar **(1).**

IMPURIFICA (< *impur*) vb. I tranz. (TEHN.) A introduce într-un cristal semiconductor atomi ai unui alt element pentru a-i conferi anumite proprietăți.

IMPURITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Lipsă de puritate. **2.** (Concr.) Corp sau substanță străină care se găsește în masa unui material, modificându-i proprietățile. **3.** (MICROBIOL.) Prezența în mediul înconjurător a unor substanțe toxice sau dăunătoare, care determină condiții neprielnice pentru existența și dezvoltarea organismelor vii (ex. **i.** aerului). **4.** *Impurități atmosferice* = parti-

cule de origine naturală sau antropică aflate în suspensie în atmosferă.

IMPUTA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A reproșa cuiva fapte, atitudini reprobabile. **2.** A declara pe cineva răspunzător pentru o pagubă adusă și a-l obliga la plata despăgubirii cuvenite pentru acoperirea acesteia.

IMPUTAȚIE (< fr., lat.) s. f. Acțiunea de a imputa; sumă plătită drept consecință a imputării.

IMPUTRESCIBILITATE (< fr.) s. f. Calitate a unui material de a rezista la acțiunea microorganismelor care provoacă putrezirea.

IMROZ (în gr. **IMBROS**), denumirea, până în 1973, a ins. *Gökçeada*.

IMȘENEȚKI, Aleksandr Aleksandronovici (n. 1905), microbiolog rus. Prof. univ. la Moscova. Lucrări privind fiziologia microorganismelor și comportamentul acestora în spațiul extraterestru. A studiat bacteriile termofile, nitrifiante și celulolitice. Cercetările sale au contribuit la producerea de antibiotice și enzime.

IMUABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se schimbă niciodată, care rămâne totdeauna același; constant, permanent, etern.

IMUABILITATE (< fr.) s. f. Însușirea a ceea ce este imuabil; fixitate, permanență.

IMUN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o persoană) Care se bucură de imunitate; care nu poate contacta o anumită boală infecțioasă.

IMUND, -Ă (< fr., lat.) adj. (Rar) Dezgustător, murdar.

IMUNITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (MED.) Capacitate înnăscută (i. naturală de specie) sau obținută (i. dobândită) a unui organism de a rezista la acțiunea unui agent patogen viu (i. antiinfecțioasă) sau a toxinelor sale (i. antitoxică). În mod artificial, i. poate fi căpătată fie prin vaccinare (i. activă), fie prin administrarea de anticorpi gata formați, prezenți în serul indivizilor imunizați (i. pasivă). I. artificială este folosită în combaterea, tratamentul sau diagnosticarea unor boli infecțioase. **2.** (DR.) Privilegiu acordat sau recunoscut la cerere, printr-un act al monarhului, seniorului **(1)** de a judeca, a strânge impozite, a ridica oaste etc. pe domeniile lor, prin organe proprii și în folosul lor, fără amestecul reprezentanților puterii centrale. **3.** (DR.) *I. diplomatică* = totalitatea drepturilor de care se bucură în țara în care au fost acreditați sau prin care trec spre acea țară (ex. inviolabilitatea persoanei, a locuinței și a sediului) reprezentanții și misiunile diplomatice, familiile lor, personalul administrativ. *I. de jurisdicție* = exceptarea de la judecare de către organele de jurisdicție penală ale unui stat a reprezentanților diplomatici ai statelor străine sau a altor persoane prevăzute în convențiile internaționale. *I. parlamentară* = dreptul membrilor unui organ legislativ de a nu fi urmăriți, învinuiți și trimiși în judecată pe durata mandatului decât cu aprobarea organului respectiv din care fac parte.

IMUNOCHIMIE (< fr., engl.) s. f. Ramură a biochimiei care se ocupă cu studiul naturii chimice a imunității **(1)** în vederea preparării de vaccinuri și seruri purificate.

IMUNODEFICIENȚĂ s. f. Absența sau reducerea reacțiilor imunitare înnăscute sau dobândite în cursul vieții.

IMUNOGLOBULINE s. f. pl. Gamaglobuline.

IMUNOLOGIE (< fr.; {i} fr. *immun[ité]* „imunitate" + gr. *logos* „studiu") s. f. Știință care se ocupă cu studiul reacțiilor organismului față de agenții infecțioși și de produsele lor toxice (în special reacțiile dintre anticorpi și antigeni, deci imunitatea umorală), precum și cu aspecte ale *imunității celulare*. Studiază și afecțiunile în care organismul produce anticorpi față de propriile sale celule (boli autoimune).

IMUNOPOLIZAHARIDE s. f. pl. Substanțe de natură polizaharidică, izolate din corpii microbieni, care prezintă proprietatea de a produce anticorpi și de a reacționa specific cu serul imun omolog.

IMUNOTERAPIE (< fr.; {s} fr. *immun[ité]* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Metodă de tratament care constă în folosirea de preparate specifice, seruri și vaccinuri, în tratamentul bolilor infecțioase (ex. tratamentul tetanosului cu ser antitetanic, tratamentul cu vaccin antirabic etc.).

In (1)

In, simbol chimic pentru *indiu*.

IN (lat. *linum*) s. m., s. n. **1.** S. m. Plantă anuală din familia linaceelor, cu tulpina subțire, fibroasă, frunze mici, înguste și flori albastre sau albe *(Linum usitatissimum)*; în regiunile temperate sunt cunoscute c. 200 de specii. Din tulpini se extrag fibre textile, iar din semințe ulei, folosit în industria lacurilor, linoleumului etc. Semințele conțin o toxină, *iinamarina*, care, după presare (în vederea obținerii uleiului), în prezența apei și sub influența unei enzime, se descompune în acid cianhidric, acetonă și glucoză; simptomele intoxicației sunt cele provocate de acidul cianhidric. **2.** S. n. Fir obținut prin prelucrarea inului **(1)**. ✦ Pânză făcută din aceste fire.

IN- ({s} lat. *in-* „ne") Element de compunere cu sens privativ, care, prin asimilare, înaintea unor consoane sonore, se modifică, de la caz la caz, în *im-;* formează substantive, adjective și verbe.

INABORDABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi abordat; inaccesibil.

INACCEPTABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate sau nu trebuie să fie acceptat, admis.

INACCESIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. La care nu se poate ajunge, de care nu se poate apropia; inabordabil. ✦ Care nu poate fi înțeles.

INACTIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care e lipsit de activitate; inert **(1)**, pasiv. **2.** (Despre elemente sau substanțe chimice) Care nu reacționează. **3.** (EC.) *Cont i.* = cont care se rulează foarte puțin, balanța lui fiind practic staționară. ✧ *Active inactive* = parte din activele unei firme care este utilizată în mod sporadic, în funcție de necesități (ex. generator de energie pentru cazuri de forță majoră). ✧ *Piață i.* = piață caracterizată printr-un volum de activitate mai mic decât cel obișnuit.

INACTIVITATE (< fr.) s. f. Lipsă de activitate; pasivitate **(1)**, inerție **(1)**.

INADAPTABIL, -Ă (< *in-* + *adaptabil*) adj. (Și subst.) Care nu se poate obișnui, acomoda cu o situație nouă.

INADECVAT, -Ă (< fr., germ.) adj. Care nu este potrivit, corespunzător; nepotrivit, neadecvat.

INADMISIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi admis, primit, acceptat; neadmisibil.

INADVERTENȚĂ (< fr.) s. f. Lipsă de atenție; *concr.* greșeală comisă din neatenție. ✦ Neconcordanță.

INALCIK, Halil (n. 1916/18), istoric turc. Prof. univ. la Ankara și Chicago. Specialist în istoria medievală și modernă a Imperiului Otoman („Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300—1600", „Evul Mediu și Balcanii sub Imperiul Otoman. Eseuri despre economie și societate").

INALIENABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre bunuri, drepturi) Care nu poate face obiectul unui act de înstrăinare.

INAMIC, -Ă (< *amic*, după lat. *inimicus*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (În caz de război) Statul beligerant adversar; *p. ext.* forțele armate și cetățenii acestui stat; dușman **(2)**, vrăjmaș **(1)**, adversar, potrivnic. **2.** Adj. Care aparține statului beligerant adversar sau cetățenilor săi. ✦ Dușmănos, ostil.

INAMOVIBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un funcționar public) Care nu poate fi transferat, înlocuit sau destituit din funcție fără anumite garanții legale (de ex.: magistrații). **2.** (Despre piese, organe de mașini etc.) Care nu pot fi deplasate din locul în care sunt montate.

INAMOVIBILITATE (< fr.) s. f. (În unele state) Calitatea de a fi inamovibil.

INANIMAT, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care este sau pare să fie fără viață; neînsuflețit.

INANIȚIE (< fr., lat.) s. f. Stare patologică a organismului provocată de lipsa cronică de hrană, manifestată prin scădere în greutate, amețeli etc. Când se pierd două cincimi din greutatea corpului, survine moartea.

INAPETENȚĂ (< fr.) s. f. Anorexie. ✦ Fig. Lipsă de interes.

INAPLICABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi pus în practică.

INAPT, -Ă (< fr.) adj. Care nu e apt pentru a face ceva; nepotrivit pentru o anumită treabă, sarcină etc.

INARI (ENARE), lac tectono-glaciar în N Finlandei (Laponia), la 119 m alt.; 1 386 km^2 (în arealul său sunt c. 3 000 de insule). Ad. max.: 100 m. Primește râul Ivalo și comunică cu Oc. Înghețat prin râul Paatsjoki. Îngheață în perioada nov.–mart.

INARIȚĂ (< *in*) s. f. Numele a două plante erbacee acvatice din genul *Najas,* cu tulpini fragile, frunze liniare, dințate și flori verzui (*Najas marina,* **i.** mare, și *Najas minor,* **i.** mică).

INAUGURA (< fr., lat.) vb. I tranz. A deschide în mod solemn și oficial activitatea, funcționarea, darea în folosință a ceva (expoziție, local etc.). ✦ A dezveli un monument. ✦ Fig. A marca începutul, a deschide un drum.

INAUGURAL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la inaugurare, de inaugurare.

INAVUABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi mărturisit, declarat. ✦ Rușinos, nedemn, necuviincios.

INĂRIȚĂ (< *in*) s. f. Pasăre mică, migratoare, din familia fringilidelor, cu capul roșu, gușa neagră și pieptul roz *(Acanthis flammea)*; **i.** roșie. Cuibărește în N Europei și al Asiei. *I. polară* trăiește în ținuturile de tundră din N Europei și Asiei. Identificată și în România.

INĂU v. **Ineu (1).**

INBER, Vera Mihailovna (1890—1972), scriitoare rusă. Versuri simboliste („Amara desfătare"); proză autobiografică („Un loc sub soare"). Apărarea Leningradului i-a inspirat poemul „Meridianul Pulkovo (1941–1943)" și jurnalul de război „Aproape trei ani. Jurnal leningrădean".

INCAHUÁSI [inɕauasi], **Nevado (Cerro de) ~,** vârf în M-ții Anzi, la granița dintre Chile și Argentina. Alt.: 6 621 m.

INCALCULABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi calculat, socotit; imens, enorm; *p. ext.* greu de apreciat.

INCALIFICABIL, -Ă (< *calificabil,* după it., fr.) adj. De necalificat, sub orice critică, foarte rău.

INCANDESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri) Care se află în stare de incandescență.

INCANDESCENȚĂ (< fr.) s. f. (FIZ.) Stare a corpurilor solide, lichide sau gazoase care, având o temperatură ridicată, prezintă o puternică emisie de lumină și de radiații infraroșii. ✧ (ELT.) *Lampă (bec) cu i.* = lampă a cărei emisie luminoasă este dată de un filament încălzit până la **i.,** cu ajutorul unui curent electric care îl străbate.

INCANTAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (Livr.) Formulă magică, cântată sau recitată. **2.** Stare de încântare; farmec, vrajă provocată de **i. (1).**

INCAPABIL, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care nu este în stare să facă un lucru; *p. ext.* nepriceput, nepregătit, lipsit de talent sau de aptitudini. ✦ (DR.) Lipsit de capacitatea legală de a se bucura de anumite drepturi.

INCAPACITATE (< fr.) s. f. Lipsă de capacitate, neputință de a face ceva; *p. ext.* nepregătire, nepricepere; neîndemânare, stângăcie.

INCARBONIZARE (< *in-* + *carbonizare*) s. f. Ansamblul de procese de natură chimică, fizică și biologică, în cursul cărora substanțele organice vegetale depuse pe fundul unui bazin de sedimentare (celuloză, lignină, pectină etc.) se îmbogățesc în carbon, transformându-se în cărbuni. **I.** cuprinde două faze principale: *turbificarea* și *metamorfozarea.*

INCARCERAȚIE (< fr.) s. f. (MED.) Pierderea posibilității de reducere a sacului hernian prin palpare.

INCARNA (ÎNCARNA) (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. și refl. A (se) întrupa; *fig.* a (se) prezenta, a da sau a lua o formă concretă, precisă, materială. ✦ Tranz. A întruchipa un personaj într-o piesă de teatru. **2.** Tranz. (Despre unghii) A crește în carne.

INCARNARE (ÎNCARNARE) (< *incarna*) s. f. Doctrină creștină esențială, potrivit căreia Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană a Trinității, s-a întrupat în Iisus Hristos, devenind astfel și Dumnezeu și Om, cele două naturi, divină și umană, îngemănate într-o unitate personală; a fost numită de tradiție *uniune hipostatică.*

INCARNAT, -Ă (ÎNCARNAT) (< *incarna*) adj. **1.** Întrupat; personificat. **2.** Fig. Înverșunat; pătimaș.

INCARNAȚIE (< fr., lat.) s. f. (Rar) Încarnare.

INCAȘ, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Amerindieni din America de Sud, din zona nord-vestică și centrală andină; au creat o originală cultură materială și spirituală și un stat puternic (sec. 14–16), cucerit și distrus de conchistadorii spanioli, conduși de F. Pizarro; persoană care face parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține incașilor **(1)**, referitor la incași. *Artă i.* v. *precolumbian, artă ~.*

INCASABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate sparge (ușor).

INCASO (< it.) s. n. Modalitate de plată și de credit practicată în relațiile

comerciale internaționale, prin care exportatorul transmite băncii sale documente din care rezultă îndeplinirea obligațiilor contractuale de livrare; în fapt, exportatorul acordă un credit importatorului până la data încasării contravalorii mărfii expediate sau serviciului prestat, fără a avea certitudinea efectuării plății de către importator. Setul de documente este transmis de banca exportatorului băncii importatorului care efectuează plata, după ce a stabilit corectitudinea documentelor primite. Se numește și *i. documentar.*

INCAVAȚIE (< engl.; {s} lat. *cavatio* „cavitate") s. f. Adâncitură relativ largă, executată la suprafața unei piese prin deformare plastică.

INCE [ins], **Thomas Harper** (1882—1924), regizor, scenarist, actor și producător american de film. A transformat producția de film într-o industrie. Unul dintre marii realizatori ai filmului mut („Mânia zeilor", „Civilizație"), comparabil cu D.W. Griffith. Primul maestru al westernului, gen căruia i-a conferit dimensiuni lirice („Dezertorul", „Mama indiană", „În afara legii", „Dumnezeul răzbunării", „Chemarea la arme").

INCENDIA (< fr.) vb. I tranz. A da foc, a provoca un incendiu. ✦ Fig. A agita spiritele, a îndemna la acțiuni violente.

INCENDIAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă sau poate provoca incendii, care se poate aprinde. ✦ Fig. Care aprinde spiritele; ațâțător, agitator.

INCENDIATOR, -OARE (< *incendia*) s. m. și f. Persoană care provoacă un incendiu. ✦ Fig. Persoană care îndeamnă la acțiuni violente; provocator, ațâțător.

INCENDIU (< lat.) s. n. Foc mare care cuprinde și arde parțial sau în întregime o clădire, o pădure etc.; (pop.) pârjol.

INCERT, -Ă (< lat.) adj. Nesigur, îndoielnic; improbabil; *p. ext.* confuz.

INCERTITUDINE (< fr., lat.) s. f. Nesiguranță, îndoială, ezitare. ✧ (FIZ.) *Relații de i.* (sau de *nedeterminare*) = formule care exprimă imposibilitatea măsurării simultane, cu erori nule, a anumitor perechi de mărimi fizice (ex. poziția — impulsul; energia — timpul) caracteristice unei microparticule; sunt relații fundamentale în mecanica cuantică, formulate de W. Heisenberg (1927).

INCEST (< fr., lat.) s. n. Infracțiune care constă în întreținerea de relații sexuale între părinți și copii sau între frați și surori.

INCESTUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Bazat pe incest; vinovat de incest.

INCHIETUDINE (< fr., lat.) s. f. Neliniște, îngrijorare; agitație, frământare.

INCHIZITOR (< fr.) s. m. Judecător din tribunalul ecleziastic al Inchiziției. ✦ Fig. Anchetator necruțător, aspru, crud.

INCHIZITORIAL, -Ă (< fr., it.) adj. De Inchiziție, al Inchiziției, privitor la Inchiziție sau la inchizitor. ✦ Fig. Foarte crud, foarte aspru, abuziv.

INCHIZIȚIA, instituție a Bisericii catolice, creată la sfârșitul sec. 12 și în prima jumătate a sec. 13 (conciliile de la: Verona, 1184; Lateran, 1215; Toulouse, 1229), însărcinată cu apărarea credinței creștine și reprimarea ereziei (în special a catarilor). În 1163, Conciliul de la Reims a înființat **I.** episcopală și **I.** monastică; aceste două instituții de judecată similare sunt diferite de **I.** spaniolă, tribunal regal autorizat de papa Sixtus IV în 1478, care, pentru a obține unificarea religioasă a Spaniei, i-a persecutat pe evrei și musulmanii proaspăt convertiți, suspectați de a continua practicile vechilor lor religii. Din 1252, papa Innocentiu IV a autorizat folosirea torturii pentru obținerea de mărturisiri. În 1542, a fost creată și Congregația Supremei Inchiziții, cu scopul de a lupta împotriva Reformei. Suprimată în 1808, prin decret imperial, de către Napoleon, apoi restabilită, **I.** spaniolă a fost definitiv lichidată în 1834 (din ordinul regentei Maria Cristina). **I.** a funcționat cu precădere în N Italiei, S Franței și în Spania creștină împotriva catarilor, valdensilor, vrăjitoarelor, magicienilor, evreilor și musulmanilor; în Boemia a fost folosită împotriva husiților, în Țările de Jos, împotriva begarzilor, în statele germane, împotriva vrăjitoarelor, în Anglia, împotriva Ordinului templierilor.

INCH'ÒN (CHEMULPO), oraș în Republica Coreea, la 16 km SV de Seul, port la Marea Galbenă; 2,3 mil. loc. (1995). Termocentrală. Șantiere navale. Oțelării. Prelucr. petrolului. Produse electrotehnice, chimice, textile și alim. Ind. mat. de constr., a sticlăriei și faianței. Pescuit. Export de cereale. Vechiul nume: *Jinsen.*

INCI (< engl., lat.) s. m. v. **tol.**

INCIDENT[1] (< fr.) s. n. **1.** Eveniment neașteptat (și neplăcut) care intervine în desfășurarea unei acțiuni. ✧ *I. de frontieră* = ciocnire armată între unități (subunități) grănicerești care aparțin unor state limitrofe. ✦ Greutate, dificultate. **2.** (DR.) Obiecție ridicată, într-un proces, de o parte, pentru înlăturarea sau diminuarea pretențiilor celeilalte părți (ex. privitor la prescripție).

INCIDENT[2]**, -Ă** (< fr.) adj. **1.** (Despre cuvinte, propoziții) Intercalat între părțile unei propoziții sau fraze. **2.** (FIZ.; despre raze ori fascicule de lumină sau de alte radiații) Care întâlnește, care cade pe un corp sau pe suprafața de separare a două medii.

INCIDENTAL, -Ă (< fr.) adj. (Și adverbial) Care intervine întâmplător; accidental.

INCIDENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** (FIZ.) Întâlnire a razelor de lumină, a fasciculelor de lumină sau de alte radiații, a particulelor etc. între ele sau cu suprafețele corpurilor. ✧ *Punct de i.* = punctul în care o rază de lumină întâlnește un corp sau suprafața de separare a două medii. *Unghi de i.* = unghiul format de raza incidentă pe un corp și normala la suprafața corpului ridicată în punctul de **i. 2.** (BIOL.) Măsură a prezenței unui caracter normal sau patologic într-o populație oarecare, cercetată într-o anumită perioadă.

INCINERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A arde un corp organic, prefăcându-l în cenușă.

INCINTĂ (după fr. *enceinte*) s. f. Spațiu sau suprafață închisă din toate părțile. ✦ Sistem (pereți, construcție, împrejmuiri) care închide un spațiu, o suprafață.

INCIPIENT, -Ă (< lat., it.) adj. Aflat la început, în prima fază; de început. ✦ (Despre un fenomen sau proces) Care debutează, care începe să se dezvolte (ex. vale **i.**, eroziune **i.**, fază **I.** etc.).

INCIPIT (cuv. lat. „începe") s. n. **1.** Notă aflată la începutul manuscriselor antice și medievale, al incunabulelor și al unor cărți din sec. 16, cuprinzând titlul scrierii și numele autorului. **2.** (MUZ.; în compozițiile polifonice vocale — ex. misă — ale sec. 15–16). Enunțul unei teme sau al unui *cantus firmus* pe care se bazează lucrarea; textul **i.** devine de obicei și titlul lucrării.

INCISIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Dinți incisivi* (și substantivat, m.) = dinți cu coroana în formă de lopată, așezați în partea anterioară a arcadei dentare, cu

rol în tăierea alimentelor; omul are opt i. 2. Fig. Pătrunzător, mușcător, tăios. *Stil incisiv.*

INCITA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A atâta, a îndemna, a întărâta, a instiga la...

INCITATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Livr.) (Persoană) care incită; instigator, atâtător, provocator.

INCIZA (< fr.) vb. I tranz. A face o incizie, a tăia.

INCIZIE (< fr., lat.) s. f. 1. (MED.) Secționare a țesuturilor făcută cu un instrument chirurgical (bisturiu). ✧ (HORT.) *I. inelară* = tăietură în scoarța ramurii unui pom fructifer sau într-un lăstar de viță pentru a grăbi și a îmbunătăți coacerea fructelor. 2. (În artele decorative) Tehnică de ornamentare prin zgârierea în adâncime (practicată în lut, piatră, metal etc.) cu ajutorul unui instrument ascuțit; ornamentul astfel obținut.

INCIZURĂ (< fr.) s. f. Adâncitură pe suprafața unei structuri anatomice (ex. i. splenică, i. temporală).

INCLUDE (< lat.) vb. III tranz. A cuprinde, a conține, a îngloba.

INCLUDERE (< *include*) s. f. (BIOL.) Mutație prin care una sau câteva baze noi se adaugă lanțului de acizi nucleici, între două baze deja existente.

INCLUSIV (< fr.) adj. Cuprinzând și...; împreună cu..., și cu...

INCLUZIUNE (INCLUZIE) (< fr., lat.) s. f. 1. Particulă de material străin (impuritate) conținută în masa unui corp solid. ✦ Defect al unei piese turnate, constând în prezența în masa metalică a unor particule metalice izolate. 2. (MAT.) *Relație de i.* = relație între două mulțimi (notată cu semnul ⊂), prin care se exprimă faptul că orice element al primei mulțimi îi aparține și celeilalte. *Dublă i.* = metodă prin care se demonstrează că două mulțimi sunt egale. 3. *I. inframicrobiană* = formație alcătuită din particule virale aglomerate în nucleul sau în citoplasma celulelor infectate (ex. corpii Babeș-Negri în sistemul nervos). 4. (BOT.) *Incluziuni ergastice* = substanțe organice sau minerale produse de celula vegetală vie, care rămân în citoplasmă sub formă de corpusculi vizibili la microscop. 5. (LOG.) Cuprinderea noțiunilor cu sferă mică, dar cu conținut bogat, în noțiuni cu sferă mare și conținut sărac.

INCOATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) Care exprimă începutul unei acțiuni.

INCOERCIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi constrâns. ✦ (FIZ.) Care nu poate fi reținut într-un recipient.

INCOERENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de legătură logică în gândire, în manifestări etc.; fără șir.

INCOERENȚĂ (< fr.) s. f. Lipsă de coerență, de logică în gândire și în exprimare.

INCOGNITO (< it., fr.) adj. invar., adv. (În legătură cu o persoană care nu vrea să-și decline adevărata identitate) Sub un nume fals; fără să fie cunoscut.

INCOGNOSCIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi cunoscut.

INCOLOR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este colorat; *p. ext.* decolorat, spălăcit. ✦ Fig. Fără personalitate, fără strălucire; șters, searbăd.

INCOMENSURABIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care nu se poate măsura; nemăsurat, foarte mare. 2. (FILOZ.) Care nu are măsură comună cu un alt termen; este o eroare a spune că i. înseamnă ceva ce nu poate fi măsurat. 3. (MAT.) (Despre mărimi) A căror măsură nu poate fi exprimată de un număr rațional. ✧ *Segmente incomensurabile* = segmente al căror raport este un număr irațional.

INCOMENSURABILITATE (< fr.) s. f. Termen folosit în 1962 de epistemologul Thomas S. Kuhn în lucrarea sa „Structura revoluțiilor științifice", unde afirmă că există teorii ce nu pot fi comparate între ele, fiind socotite incomensurabile, deoarece, în urma unei revoluții științifice, conceptele folosite în noul set de teorii (noua paradigmă) sunt intraductibile în termenii conceptelor utilizate în vechiul set de teorii.

INCOMOD, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Și adverbial) Care nu este comod. 2. (Despre ființe) Care deranjează, supără, stinghерește.

INCOMODA (< fr., lat.) vb. I tranz. A tulbura liniștea cuiva; a deranja, a stingheri.

INCOMPARABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu se poate compara cu nimic (prin însușiri); fără pereche, neasemănat, extraordinar.

INCOMPATIBIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care nu poate exista simultan cu altceva, care nu este compatibil cu altceva. 2. (DR.; despre o funcție, profesiune sau sarcină) Care se află în raport de incompatibilitate față de alta. 3. (MAT.) (Despre un sistem de ecuații sau inecuații) Care nu are soluții.

INCOMPATIBILITATE (< fr.) s. f. 1. Faptul de a fi incompatibil, nepotrivit. 2. (DR.) Starea de nepotrivire între două funcții, profesiuni sau sarcini, care face ca o persoană să nu le poată exercita sau ocupa în același timp (ex. funcția de judecător și profesiunea de avocat). 3. (MED.) Termen folosit de obicei în legătură cu transfuziile sangvine, pentru a arăta o nepotrivire de grupă sangvină *(i. sangvină)*, sau o nepotrivire între componentele unei formule medicamentoase, alterând calitatea produsului *(i. medicamentoasă)*. 4. (MAT.) Caracteristică a unui sistem de ecuații sau inecuații de a fi incompatibil; proprietate a unui sistem de axiome care exprimă faptul că există în el afirmații care nu concordă cu celelalte. 5. (BIOL.) Incapacitate a gameților masculini și feminini de a fuziona pentru a forma un zigot viabil.

INCOMPETENT, -Ă (< fr.) adj. Care nu este competent. ✦ (DR.) (Despre un organ de stat) Care nu are competență pentru rezolvarea unei anumite probleme sau pricini.

INCOMPETENȚĂ (< fr.) s. f. 1. Lipsă de competență. 2. (GEOL.) Capacitatea unei roci de a nu transmite solicitări tectonice la distanțe mari; este caracteristică rocilor cu rezistență slabă (marne, argile) sau celor plastice (gips, sare). Rocile incompetente dau cute mici, dese, de forme complicate sau flexuri cu flanc laminat.

INCOMPLET, -Ă (< fr.) adj. Care nu este complet; incomplet; cu lipsuri.

INCOMPRESIBIL, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.) Care nu își poate micșora volumul, care nu poate fi comprimat sub acțiunea unei presiuni exterioare (de ex., la valori mici ale presiunii, lichidele și solidele sunt considerate practic incompresibile).

INCOMPRESIBILITATE (< fr.) s. f. (FIZ.) Însușire a unui corp de a fi incompresibil.

INCONCEPTIBIL, -Ă (< it.) adj., s. n. I. Adj. De neconceput, imposibil. II. S. n. (FILOZ.) Ceva despre care nu se poate forma o reprezentare, deoarece ascunde o imposibilitate sau o contradicție, sau căreia, în urma obișnuințelor de gândire, nu i se poate accepta o reprezentare reală; ceea ce, în mod concret, nu poate fi inclus în

alt concept. A fost folosit cu precădere de filozofii Th. Reid, W. Hamilton și J.S. Mill.

INCONCILIABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre idei) Care nu poate fi conciliat; de neîmpăcat.

INCONEL (< fr.) s. n. Aliaj complex de nichel (46–80%), de crom (15–23%) și de fier (3–40%), conținând mici cantități de siliciu și magneziu. Folosit în construcția reactoarelor nucleare, la motoarele rachetelor, la avioane sau la furnale și turbine cu gaz.

INCONGRUENT, -Ă (< it., lat.) adj. (Livr.) Care nu se potrivește cu ceva; nepotrivit, neconcordant.

INCONGRUENȚĂ (< it., lat.) s. f. Faptul de a fi incongruent; nepotrivire, neconcordanță, dezacord.

INCONSECVENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de consecvență; schimbător, instabil, nestatornic.

INCONSECVENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Lipsă de consecvență în idei sau în acțiuni, instabilitate, inconstanță.

INCONSISTENT, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de consistență, de soliditate; slab, moale.

INCONSISTENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Lipsă de consistență, de soliditate. **2.** (LOG.) Proprietate a unor expresii de a fi false în orice interpretare.

INCONSTANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de constanță; nestatornic, schimbător, instabil, inconsecvent; inegal.

INCONSTANȚĂ (< fr., lat.) s. f. Lipsă de constanță; nestatornicie, inconsecvență, instabilitate.

INCONȘTIENT, -Ă (< *conștient*, după fr. *inconscient*) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Care și-a pierdut cunoștința (ca urmare a unei stări patologice). **2.** Care nu are o atitudine conștientă față de realitatea înconjurătoare; fără minte, fără judecată. **3.** (Despre fenomene psihice) Care scapă conștiinței, de care omul nu-și dă seama; involuntar, instinctiv. **II.** S. n. **1.** (PSIH.) Fenomen psihic sau act comportamental desfășurat în necunoștință de cauză, fără anticiparea mentală a efectului. ✦ (La Freud) Ansamblu de imagini, sentimente, dorințe, spaime, impulsuri, gânduri etc. formate în copilărie, care, din cauza educației și a societății, sunt reprimate, dar continuă să influențeze încă viața individului. ✧ *I. colectiv* = concept introdus de C.G. Jung pentru a desemna acele acte și modele mentale ancestrale transmise ereditar care devin manifeste ca arhetipuri, imagini, simboluri și vise ce se regăsesc ca teme în vechile legende. **2.** (FILOZ.; la E. von Hartmann). Principiul unic față de care conștiința este numai o manifestare.

INCONȘTIENȚĂ (< fr., după *inconștient*) s. f. **1.** (MED.) Lipsă sau pierdere a cunoștinței, care apare în diferite boli neurologice și psihice (ex. confuzie mintală, schizofrenie). **2.** Lipsă a unei atitudini conștiente, rationale față de realitatea înconjurătoare.

INCONTESTABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi contestat; de netăgăduit; sigur. ✦ (Adverbial) Fără îndoială, fără discuție; indiscutabil.

INCONTINENȚĂ (< fr., lat.) s. f. (MED.) Eliminare involuntară a urinei *(enurezis)* sau a materiilor fecale.

INCONVENIENT (< fr., lat.) s. n. Neajuns, dezavantaj; dificultate, piedică, obstacol.

INCONVERTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este convertibil; neconvertibil.

INCORECT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este corect; greșit, eronat, inexact. ✦ Necinstit, neonest.

INCORECTITUDINE (< *in-* + *corectitudine*) s. f. Lipsă de corectitudine; purtare sau faptă incorectă, necinste, șarlatanie, înșelătorie.

INCORIGIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Care nu poate fi îndreptat, corijat.

INCORUPTIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi corupt; cinstit, onest, integru.

INCREDIBIL, -Ă (< it., lat.) adj. Care este de necrezut; neverosimil.

INCREMENT (< fr. {i}; {s} lat. *incrementum* „creștere") s. n. **1.** (Rar) Creștere, spor, adaos. **2.** (FIZ.) Contribuția particularităților structurale, în primul rând a legăturilor interatomice, la valoarea unei mărimi fizice (ex. indicele de refracție) care caracterizează o anumită structură moleculară. **3.** (INFORM.) Constantă (de regulă 1) care se adună la valoarea unei variabile, registru sau locație de memorie.

INCREMENTAL, -Ă (< *increment*) adj. (Fiz.) (Despre mărimi scalare) Care se referă la un increment al unei alte mărimi.

INCREMENTARE (< fr.) s. f. Adunarea unei constante (increment) la valoarea unei variabile, registru sau locație de memorie.

INCRIMINA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A învinui o persoană de săvârșirea unei crime; *p. ext.* a învinovăți, a acuza.

INCRUSTA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A împodobi un obiect cu incrustații. **2.** Refl. (Despre săruri dizolvate sau dintr-o emulsie) A se depune sub formă de crustă aderentă pe pereții interiori ai unui rezervor, ai unui cazan, ai unei conducte etc.

INCRUSTAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (ARTE DEC.) Ornamentație tăiată dintr-un material, de obicei prețios, și fixată pe un alt material (ex. i. de fildeș, i. de sidef etc.); procedeul prin care se realizează. V. *intarsie* și *marchetărie*. **2.** Crustă de săruri care s-au depus dintr-o soluție sau dintr-o emulsie pe suprafața unui corp (ex. pe pereții interiori ai unei conducte).

INCUBATOR (< fr.; {s} lat. *incubo* „a cloci") s. n. **1.** Instalație amenajată special pentru asigurarea condițiilor de temperatură, umiditate etc. necesare dezvoltării embrionului păsărilor (cloșcă artificială) sau a prematurilor la vivipare. ✦ Cameră specială pentru nou-născuții prematuri. **2.** (EC.) *I. de afaceri* = organizație care sprijină înființarea de întreprinderi mici și eficiente prin închirierea de spații de producție, asigurarea cu servicii comune (contabilitate, secretariat, fax etc.) și acordarea de consultanță în domeniul managementului afacerilor.

INCUBAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Proces de dezvoltare a embrionului în ou și de transformare a lui în pui. Poate fi naturală sau artificială. **2.** (MED.) Perioadă de timp cuprinsă între primul contact al organismului cu un agent patogen și primele simptome ale bolii provocate de acesta.

INCULEȚ 1. Ion (1884–1940, n. Rezeni, Basarabia), om politic liberal român. Acad. (1918). Unul dintre susținătorii unirii Basarabiei cu România. Președinte al Sfatului Țării (21 nov.

Ion Inculeț

1917–27 mart. 1918) și președinte al Republicii Democratice Moldovenești (2 dec. 1917–27 mart. 1918). După realizarea Unirii, la 27 mart. 1918, a reprezentat interesele Basarabiei în guvern cu rangul de ministru de stat. De mai multe ori ministru. **2. Ion I.** (n. 1921, Iași), inginer canadian de origine română. Stabilit în Canada (1946). Fiul lui **I. (1).** Prof. univ. la Ottawa. Lucrări în domeniul electricității statice. Inovații legate de răcirea și ventilația motoarelor electrice. A descoperit „reacția constantă", ce permite determinarea momentului apariției ozonului și a dezvoltat o nouă metodă de stropire electrostatică aeriană cu pesticide. M. de onoare al Acad. Române (1992).

INCULPĂ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A trimite un învinuit în fața unei instanțe penale.

INCULPAT, -Ă (< *inculpa*) s. m. și f. (DR.) Persoană împotriva căreia a fost pusă în mișcare acțiunea penală și este parte în procesul penal.

INCULT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) lipsită de cultură elementară; ignorantă.

INCULTURĂ (< fr.) s. f. Lipsă de cultură; ignoranță, neștiință.

INCUMBĂ (< lat. *incumbere*, după fr. *incomber*) vb. I intranz. (Despre sarcini, obligații) A se impune, a reveni cuiva.

INCUNABUL (< fr. {i}; {s} lat. *incunabula* „loc de origine, început") s. n. Denumire dată primelor tipărituri europene la care s-a aplicat tehnica de tipărire mecanică a cărților, prin utilizarea caracterelor mobile (inventată de Gutenberg la 1440); cărțile tipărite până la 1500 poartă acest nume, ele fiind bogat ilustrate cu xilogravuri; *p. ext.* carte foarte veche (și prețioasă). Termenul de **I.** a fost folosit pentru prima oară de Philippe Labbe (1653), în lucrarea „Nova bibliotheca mss. librorum".

INCURABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre boli) Care nu poate fi vindecat; (despre ființe) care suferă de o boală nevindecabilă sau, *p. ext.*, de un defect moral ce nu mai poate fi corijat.

INCURSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (MILIT.) Acțiune de cercetare, de mică amploare, executată prin surprindere în interiorul dispozitivului inamic, în scopul distrugerii unor obiective, al capturării de materiale sau de prizonieri ori al obținerii de informații. **2.** Fig. Abordarea unui domeniu străin de preocupările obișnuite sau de tema tratată.

IN-CVARTO (< fr.; lat. *in-quarto*) adj. invar. (Despre formatul cărților) În care coala de hârtie este îndoită în patru, formând opt pagini.

IND (SINDH, INDUS), fluviu în Asia (China, India, Pakistan); 2 900 km. Supr. bazinului: 1,16 mil. km^2. Izv. din Pod. Tibet (China), de la 5 300 m alt., parcurge NV Indiei și străbate lanțul M-ților Himalaya. Separă M-ții Hindukush de Himalaya Înaltă, se îndreaptă spre SSV, curge pe terit. Pakistanului, prin C. Indo-Gangetică, trece prin Dera Ismăil Khăn, Sukkur și Hyderăbăd și se varsă printr-o deltă de 8 mii km^2 în Marea Arabiei. Afl. pr.: Kabul, Sutlej. Din cauza regimului său diferit de alimentare (în cursul superior nivo-pluvial, iar în cel mijlociu și inferior, din ploi musonice), regimul hidrologic este variabil, nivelul crescând la apele mari cu c. 7 m. Navigabil pentru vase mici de la Dera Ismăil Khăn și până la vărsare. Irigații (peste 11 mil. ha). Baraje pentru hidrocentrale și alimentare cu apă.

INDANTREN (< fr., engl. {i}) s. m. (CHIM.) Nume dat primului colorant de cadă antrachinonic (dihidroantrachinon-azina). Termenul se utilizează astăzi pentru a desemna coloranții sintetici de cadă caracterizați prin rezistență mare față de lumină, spălare, acțiuni chimice etc. (ex. albastru de **I.**, galben de **I.** etc.).

INDECENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care încalcă sau contrazice legile decenței; lipsit de decență, de pudoare; necuviincios, impudic.

INDECENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Lipsă de decență; vorbă, faptă, purtare necuviincioasă; necuviință.

INDECIS, -Ă (< fr.) adj. Nehotărât, șovăielnic.

INDEFINIT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Care nu este definit, care nu are limite determinate; nedefinit, nelămurit. ✦ (Adverbial) (MAT.) *Indefinit derivabilă* = (despre o funcție) care admite derivate de orice ordin. ✦ (GRAM.) (Înv.) Nehotărât. **2.** (LOG.) *Judecăți indefinite* = judecăți cu predicat negativ. **II.** S. n. (FILOZ.) Ceea ce, fiind dat în intuiție sau ca element al cunoașterii logice, poate fi făcut mai mare decât orice cantitate dată. **I.** se opune atât finitului, cât și infinitului.

INDEHISCENT (< fr.) adj. (Despre fructe) Care nu se deschide spontan la maturitate pentru a pune în libertate semințele.

INDELEBIL (< fr., lat.) adj. Indestructibil; *fig.* perpetuu; care nu poate fi șters din amintire, care nu se poate uita.

INDELICATEȚE (< fr.) s. f. Lipsă de delicatețe; vorbă, faptă, purtare jignitoare, nedelicată, grosolană.

INDEMNIZAȚIE (ÎNDEMNIZAȚIE) (< fr.) s. f. **1.** Sumă de bani care se acordă cuiva, în afara salariului, pentru suportarea unor cheltuieli speciale (ex. pentru compensarea unor cheltuieli legate de deplasări, detașări, transfer). **2.** Sumă de bani care se acordă cuiva pentru munca prestată în afara obligațiilor ce decurg din funcția sa de bază (ex. în învățământ pentru activitatea de diriginte, director, decan).

INDEPENDENT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care nu depinde de cineva sau de ceva; care se bucură de independență **(1)**; liber **(1)**, autonom. ✧ Loc. *Independent de...* = fără a ține seama de... **2.** Adj. (Despre oameni) Care se bizuie pe forțele proprii, care are inițiativă personală. **3.** (MAT.; FIZ.; despre mărimi) A cărei valoare nu depinde de nici o altă valoare sau mărime. ✧ (MAT.) *Evenimente independente* = evenimente care au proprietatea că probabilitatea realizării lor simultane este produsul probabilităților fiecăruia. **4.** (FIN.) *Brokeri independenți* = membri ai bursei (în special la cea din New York) ce execută ordinele altor brokeri care, la un moment dat, au un volum prea mare de afaceri, sau ordinele unor firme ce nu au agenți de schimb proprii la bursă (sunt cunoscuți și sub denumirea de „brokeri de doi dolari" pentru că, de regulă, primesc un comision de doi dolari la o sută de valori tranzacționate).

INDEPENDENȚA 1. Com. în jud. Călărași; 3 944 loc. (1998). **2.** Com. în jud. Constanța, la granița cu Bulgaria; 3 056 loc. (1998). **3.** Com. în jud. Galați; 4 462 loc. (1998). Expl. de petrol și gaze naturale. Stație de c.f. Viticultură. Creșterea porcilor. Biserica Sf. Împărați Constantin și Elena (1886–1889). **4.** Denumirea com. *Murighiol*, jud. Tulcea, între 1983 și 1996.

INDEPENDENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Drept al unui stat de a rezolva liber problemele sale interne și externe; situația de fapt a statului conformă cu acest drept. **2.** Caracterul sau situația celui care judecă lucrurile și acționează în mod independent, neinfluențat de

alții. **3.** Proprietate a unui sistem axiomatic în cadrul căruia nici o axiomă nu este deductibilă din celelalte.

INDESCIFRABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un text sau despre scrisul cuiva) Care nu se poate descifra; neciteț, nedescifrabil, ilizibil.

INDESTRUCTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi distrus, nimicit; trainic, rezistent.

INDETERMINISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Mod de a explica imprevizibilitatea actelor voinței umane (sens subiectiv) și inconstanța proprietăților obiectelor naturale, mai ales la nivel atomic (sens obiectiv), pus, uneori, în legătură cu limitele cunoașterii umane sau cu existența unor parametri care nu se supun *principiului cauzalității,* aplicat în cercetarea unor fenomene specifice fizicii cuantice și a mutațiilor genetice.

INDEX (< fr., lat.) s. n., s. m. **I.** S. m. Arătător **(2).** **II.** S. n. **1.** Listă al cărei conținut cuprinde enumerarea unui șir de documente împreună cu cheile sau notațiile de cod pentru identificarea conținutului lor. **2.** Noțiune statistică, exprimată în procente anuale în raport cu un an de bază. **3.** Listă alfabetică sau sistematică pusă la începutul sau la sfârșitul unei cărți sau apărută în volum separat, care cuprinde autorii, cuvintele sau materiile din lucrarea respectivă, cu indicarea paginii (și a volumului); indice **(8).** ✧ *I. bibliografic* = lucrare de îndrumare bibliografică, cuprinzând principalele scrieri privitoare la o problemă, însoțită uneori de adnotări referitoare la conținutul lor; indice bibliografic. ✧ Expr. *A pune la index* = **a)** a trece o carte în lista cărților interzise; **b)** *fig.* a socoti pe cineva nedemn sau periculos. **III.** S. m. (INFORM.) **1.** Fișier (sau tablou) asociat unui alt fișier ale cărui înregistrări sunt ordonate după un câmp al fișierului inițial (sau după elementele tabloului). **2.** Valoare care, adăugată la conținutul câmpului-adresă al unei instrucțiuni, determină adresa absolută. **3.** Variabilă a cărei valoare reprezintă o anumită adresă de memorie; indice **(9).**

INDEXA (< fr.) vb. I tranz. **1.** (INFORM.) A asocia un index unui fișier; a asocia indecși unui nume de variabilă. **2.** A introduce un cuvânt, o materie sau un autor într-un index **(II 3).** **3.** (EC.) A corela variațiile unei valori cu valoarea elementului de referință. ✦ A corela salariile, pensiile etc. cu creșterile de prețuri, cu inflația.

INDEXARE (< *indexa*) s. f. Ajustare a unor variabile economice, ca: salarii, pensii, alocații, impozite, taxe etc., la evoluția unei variabile de referință, de obicei la nivelul prețurilor. Scopul i. este protejarea titularilor de venit sau a unui capital de efectele negative ale inflației.

INDEXAT, -Ă (< *indexa*) adj. (INFORM.) *Adresare i.* = adresare ce se face prin intermediul unui index. *Fișier i.* = tip de fișier în care accesul la înregistrări se face cu ajutorul unor câmpuri-cheie, existând acces direct la datele căutate.

INDEZIRABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este dorit, agreat; nedorit, neplăcut.

INDIA 1. Uniunea Indiană (Bhărat Juktarashtra), stat federal în S Asiei, cuprinzând cea mai mare parte a Pen. Hindustan și o serie de ins. grupate în arh. Andaman, Nicobar și Laccadive; 3,3 mil. km^2; 913,2 mil. loc. (1996), locul 2 pe glob după China. Limba oficială: hindi (uzuală engleza). Religia: hinduism 80%, islamism 11%, creștinism (catolici 2%), budism, sikh. Cap.: *New Delhi.* Orașe pr.: Bombay/Mumbay, Calcutta, Delhi, Madras, Hyderābād, Bangalore, Ahmedabad, Kānpur, Nāgpur, Lucknow, Poona/Pune ș.a. Este împărțit în 25 de state federale și 7 teritorii autonome. Relieful acestei țări (care formează practic un subcontinent) are o deosebită varietate morfologică (lanțuri montane cu extindere și înălțimi mari, vaste câmpii, podișuri, coline și deșerturi), hidrografică, climatică, floristică și faunistică. În partea de NV, N și NE a **I.,** în zonele de frontieră, se desfășoară, pe c. 2 400 km lungime, M-ții Himalaya, fiind formați din trei șiruri paralele, separate prin podișuri și văi, iar în cea de NV se află prelungirile M-ților Karakorum, cu alt. max. de 8 611 m (vf. K2, cel mai înalt de pe terit. **I.**). M-ții Himalaya culminează pe terit. **I.,** în vf. Kanchenjunga (8 598 m), situat la granița cu Nepalul. La poalele M-ților Himalaya se află colinele prehimalayene Siwalik. Sectorul peninsular al **I.** este dominat de Pod. Deccan (c. 1 mil. km^2), cu aspect de platformă, compus din platouri joase (400–500 m alt.) ce se întind la S de M-ții Vindhya și râul Narmada. Podișul urcă spre margini în sisteme muntoase: Vindhya în N, M-ții Gați de Est și, respectiv, Gații de Vest, ce se unesc în S și domină câmpiile litorale Malabar (de-a lungul țărmului M. Arabiei) și Coromandel (spre țărmul G. Bengal). În NE țării se desfășoară Pod. Shillong, iar în NV, Deșertul Thar. În arealul de NNE al **I.,** între M-ții Himalaya la N și Pod. Deccan la S, se desfășoară o parte din C. Indo-Gangetică, deosebit de netedă, una dintre cele mai mari din lume. Clima este tropical-musonică, cu un anotimp secetos (nov.–mai) și altul ploios (iun.–oct.) Precipitații bogate (până la 12 000 mm/an în NE), cu excepția Pod. Deccan (din cauza barierei muntoase) și a Deșertului Thar. Rețeaua hidrografică este dominată de fl. Gange și Brahmaputra, navigabile pe mari distanțe; în Pod. Deccan, mai importante sunt fl. Narmada, Godavari, Krishna și Mahanadi. Vegetație diversificată: pădure deasă pe coasta Malabar și în Assam (NE), junglă în piemontul himalayan, savană în C. Bengal, stepe cu plante xerofite, deșert (în NV). Faună deosebit de bogată, ocrotită într-o importantă rețea de zone. Variate resurse minerale. În 1994, pe terit. **I.** se exploatau: huilă (254,4 mii. t, locul 4 pe glob; c. 100 miliarde t rezerve), lignit și cărbune brun (19,3 mil. t), min. de fier (60,7 mil. t, locul 5 pe glob; peste 20 miliarde t rezerve), mangan (1,8 mii. t), cupru, plumb, zinc, magneziu, tungsten, uraniu (200 t), bauxită (5 mil. t), cromite (1,1 mil. t), pirite, aur, argint, diamante, petrol (26,1 mil. t), sare (11 mil. t), fosfați naturali, ilmenit, cianit, grafit, azbest, dolomită, mică, gips (1,9 mil. t) ș.a. Expl. forestiere (bambus, teck, santal — 282,4 mil. m^3 lemn). Ind. prelucrătoare, foarte diversificată (împreună cu ind. minieră realizează aproape 1/3 din PNB), plasează **I.** între primele 10–12 state ale lumii (1994): energie electrică (350,5 miliarde kWh, locul 9 pe glob), cocs metalurgic (10,74 mii. t), fontă și feroaliaje (13 mil. t, locul 8 pe glob), oțel (13,9 mil. t), plumb, cupru rafinat, zinc, cadmiu, cositor, aluminiu (480,8 mii t), locomotive și vagoane, utilaj energetic (motoare electrice, transformatoare), nave, avioane, biciclete (8,9 mii. buc.) și motociclete (2,2 mil. buc.), autoturisme (238,2 mii buc., 1994) și vehicule utilitare (141,6 mii buc., 1992), aparate radio, televizoare (1,19 mil. buc., 1992), mașini de scris și de cusut, tractoare, îngrășăminte chimice (11,4 mil. t), derivate petroliere, coloranți, mase plastice și rășini sintetice, acid azotic, clorhidric și sulfuric, amoniac și sulfat de amoniu, sodă caustică, cauciuc sintetic, anvelope, hârtie (2,7 mil. t) și celuloză, fire și fibre artificiale și sintetice, ciment (63 mil. t, locul 5 pe glob), fire și te-

sături de bumbac și lână, țesături de iută și mătase, confecții, cherestea, pielărie și încălț., produse alim. (zahăr 10 mii. t, locul 2 pe glob, ulei, ceai, conserve, produse lactate, unt, locul 2 pe glob, carne 4,12 mil. t, locul 7 pe glob, bere, țigarete); ind. cinematografică (910 filme de lung metraj, 1991, locul 2 în lume); artizanat. Terenurile agricole ocupă 55,1% din supr. țării (cele arabile c. 50%); irigații pe 43 mil. ha teren. Agricultura concentrează peste 60% din populația activă și contribuie cu c. 1/3 la PNB. I. este al treilea mare producător de cereale

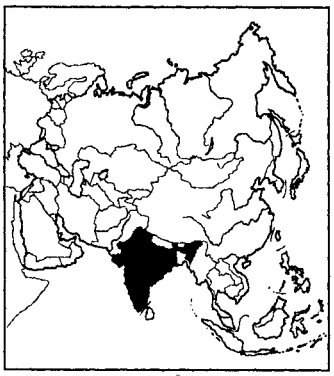

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

State federale	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1994)	Capitala
Andhra Pradesh	276 814	71 800 000	Hyderābād
Arunāchal Pradesh	83 743	965 000	Itānagar
Assam	78 438	24 200 000	Dispur
Bihār	173 877	93 080 000	Patna
Goa	3 702	1 235 000	Panaji
Gujarāt	196 024	44 235 000	Gāndhīnagar
Haryāna	44 212	17 925 000	Chandīgarh
Himāchal Pradesh	55 673	5 530 000	Simla (Shimla)
Jammu şi Kashmir	222 236	8 435 000	Srīnagar şi Jammu
Karnātaka	191 791	48 150 000	Bangalore
Kerala	38 863	30 555 000	Trivandrum
Madhya Pradesh	443 446	71 950 000	Bhopāl
Māhārashtra	307 713	85 565 000	Bombay (Mumbay)
Manipur	22 327	2 010 000	Imphāl
Meghālaya	22 429	1 960 000	Shillong
Mizoram	21 081	775 000	Aīzawl
Nāgāland	16 579	1 410 000	Kohīma
Orissa	155 707	33 795 000	Bhubaneswar
Punjab	50 362	21 695 000	Chandīgarh
Rājasthān	342 239	48 040 000	Jaipur
Sikkim	7 096	444 000	Gangtok
Tamil Nadu	130 058	58 840 000	Madras
Tripura	10 486	3 055 000	Agartala
Uttar Pradesh	294 411	150 695 000	Lucknow
West Bengal	88 752	73 600 000	Calcutta
Teritorii (unionale) autonome			
Andaman şi Nicobar	8 249	322 000	Port Blair
Chandīgarh	114	725 000	Chandīgarh
Dādra şi Nagar Haveli	491	153 000	Silvassa
Damān şi Diu	112	111 000	Damān
Delhi	1 483	10 865 000	Delhi
Lakshadweep	32	56 000	Kavaratti
Pondicherry	492	894 000	Pondicherry

din lume (211,52 mil. t, 1992, c. 10% din producţia mondială). În 1994 se cultivau grâu (65,2 mil. t, locul 3 pe glob), porumb (10,5 mil. t, locul 7 pe glob), orez (117,6 mil. t, locul 2 pe glob), mei (11,7 mil. t, locul 1 pe glob, peste 1/3 din producţia mondială), sorg (12,5 mil. t, locul 2 pe glob), orz, precum şi cartofi (16,32 mil. t, locul 6 pe glob), seminţe de in (locul 2 pe glob), fibre de cânepă (locul 1 pe glob), rapiţă (5,4 mil. t, locul 2 pe glob), ricin (locul 1 pe glob), soia, floarea-soarelui ş.a. În acelaşi an, dintre culturile tropicale se cultivau: trestie de zahăr (260 mil. t, locul 2 pe glob), seminţe şi fibre de bumbac (2,26 mil. t, locul 3 pe glob), ceai (737 mii t, locul 1 pe glob), cafea (170 mii t, locul 7 pe glob), manioc, batate, arbori pentru cauciuc natural (locul 4 pe glob), arahide (7,9 mii. t, locul 1 pe glob), iută (1,62 mil. t, locul 1 pe glob), chenaf, tutun (580 mii t, locul 3 pe glob), susan (locul 1 pe glob), năut (4,23 mii. t, locul 1 pe glob), nuci de cocos (6,3 mil. t, locul 3 pe glob), copra (410 mii t, locul 3 pe glob). Mare producătoare de legume: fasole uscată (4 mil. t, locul 2 pe glob) şi verde, mazăre uscată şi verde, linte (locul 1 pe glob), tomate (5 mil. t, locul 5 pe glob), usturoi (locul 2 pe glob), ceapă (3,35 mil. t), conopidă (locul 2 pe glob), varză. Unul dintre marii producători mondiali de fructe: mere (1,24 mil. t), nuci de acaju, papaya (locul 3 pe glob), banane (locul 2 pe glob), citrice, în special portocale şi lămâi (602 mii t, locul 6 pe glob), ananas, mango (9,5 mil. t, locul 1 pe glob), viţă de vie (750 mii t struguri), castane. Se cresc (mil. capete, 1994): bovine (192,9, locul 1 pe glob), bubaline (78,8, locul 1 pe glob), caprine (118,3, locul 1 pe glob), ovine (44,8, locul 5 pe glob), cabaline (0,99), asini (1,6), cămile (1,5, locul 3 pe glob), porcine (11,8). Sericicultură. Apicultură (51 mii t miere, 1994, locul 6 pe glob). Vânătoare. Pescuit intens (c. 2,5 mil. t peşte/an). C.f. (1990): 62 mii km (din care 8,2 mii km linii electrificate). Căi rutiere: 2,16 mil. km. Căi navigabile interne: 3,7 mil. km. Flota comercială: 6,62 mil. t.r.b. (1994). Turism dezvoltat: 2,2 mil. turişti străini (1995). Principalele obiective: oraşe bogate în monumente (palate, temple, moschei, cetăţi şi alte construcţii vechi, iar în unele şi edificii coloniale şi moderne), între care Delhi, Bombay, Agra (renumitul Taj-Mahal), Madras, Jaipur, Hyderābād, Ahmedabad, Varanasi ş.a. Staţiuni climaterice (Simla şi Darjeeling, ambele în Himalaya, Mount Abu în M-ţii Arravalli) şi balneoclimaterice (pe ţărmul G. Bengal — Puri, şi ale Arabiei — în apropiere de Bombay); parcurile naţionale şi rezervaţiile naturale, unele renumite pentru vânătoare şi pescuit. Moneda: 1 rupee (rupie) = 100 paisas. Export: produse textile din bumbac şi iută, conf., produse agricole (ceai, cafea, fructe, tutun), peşte şi produse din peşte, diamante, perle, pietre preţioase şi semipreţioase, produse chimice, maşini şi utilaje ind., min. de fier, oţel, piei, covoare, furaje ş.a. Import: utilaje ind. şi mijloace de transport, petrol şi derivate petroliere, fontă şi oţel, produse alim. şi chimice, hârtie, min. de cupru, produse semifabricate ş.a. — *Istoric.* Locuit încă din Paleolitic pe valea fluviului Ind — de la care derivă şi denumirea ţării (mărturie stau culturile Mohenjo-Daro şi Harappa), partea de N a l. a fost invadată, spre mijlocul mileniului 2 î.Hr., de arieni, populaţie indo-europeană care a introdus sistemul celor patru caste, limba vedică şi brahmanismul. Tot în această perioadă

a fost elaborat cel mai vechi monument de literatură „Rig-Veda". Pe măsura declinului castei brahmanilor (clerul), s-a afirmat o nouă religie, întemeiată de Buddha Sakya Muni (560–480 î.Hr.). În sec. 6 î.Hr., NV peninsulei s-a aflat sub dominație persană. Alexandru cel Mare a efectuat o expediție în valea Indului (327–326 î.Hr.). Spre sfârșitul sec. 4 î.Hr. s-a constituit, în aria dintre Ind și Gange, un mare stat, condus de dinastia Maurya, al cărui fondator a fost *Chandragupta,* și a ajuns la apogeu sub *Aśoka* (c. 273–232 î.Hr.), zelos propagator al budismului, care a devenit cea mai importantă religie în I. (sec. 3 î.Hr.–6 d.Hr.). Implantările grecești în zona de NV a I. au fost spulberate de invazia sciților, originari din Asia Centrală. În sec. 1 d.Hr., Imperiul Kușanilor, cu centrul în Afghanistan, ocupă Punjabul, apoi, sub Kanișka, întreaga Indie septentrională. De la începutul sec. 4, statul Magadha (bazinul Gangelui) cunoaște o perioadă de expansiune și mare progres cultural sub dinastia Gupta, întemeiată de Chandragupta I (c. 320–335). Invazia hunilor heftaliți (sec. 6) a pus capăt acestei perioade de avânt cultural. La începutul sec. 7, regele Harșa din Kanauj și-a extins stăpânirea asupra N Indiei, punând bazele unui imperiu în care artele și literele au cunoscut din nou o mare înflorire. După moartea sa, imperiul s-a dezmembrat. Fărâmițarea politică din sec. 10–15 a coincis cu pătrunderea și răspândirea islamului. Perioada 1206–1526 este dominată pe plan politic, în N, de *Sultanatul din Delhi,* în S, de statul *Vijayanagar,* iar pe plan artistic de debutul artei indo-musulmane (sinteză a tradițiilor indiană și iraniană). În anii 1398–1399, Timur Lenk a invadat Punjabul. În 1498, navigatorul portughez Vasco da Gama atinge coasta Malabar, portughezii punând stăpânire pe o mare parte a coastei de V. Sub conducerea lui *Babur,* un mongol descendent al lui Timur Lenk, s-au pus bazele Imperiului *Marilor Moghuli* (1526–1858), cu capitala la Agra și, ulterior, la Delhi, consolidat sub domnia lui *Akbar* (1556–1605), susținător al hinduismului. Perioada este caracterizată de o înflorire fără precedent a artelor. În 1600 este înființată Compania britanică a Indiilor Orientale, iar în 1664, Compania franceză a Indiilor Orientale. După încercările de implantare și expansiune ale portughezilor (Goa, *Damān* și *Diu*) și olandezilor *(Kochi),* care au creat mici colonii, I. a fost disputată între Franța (Pondichéry, Chandernagor) și Marea Britanie (Bombay, Calcutta, Madras), care reușește, în cele din urmă, începând din 1763, în urma Războiului de 7 ani, să-și extindă stăpânirea asupra întregii I. Dominația britanică a contribuit la progresul și occidentalizarea I., dar, prin caracterul ei brutal, a provocat proteste și răscoale, dintre care cea mai importantă a fost Răscoala șipailor (1857–1859), reprimată sângeros. Pentru a face față nemulțumirilor, autoritățile britanice au declarat I. colonie a Coroanei (1858), condusă de un vicerege. Mișcarea de emancipare națională a înregistrat însemnate progrese, grație constituirii partidelor: Congresul Național Indian (1885) și Liga Musulmană (1906). După primul război mondial, sub conducerea liderilor Congresului Național Indian, *Mahatma Gandhi* și *Jawaharlal Nehru,* mișcarea anticolonialistă s-a intensificat și diversificat (rezistența pasivă, boicotul produselor britanice etc.). Sub presiunea acestei mișcări, în 1935, britanicii au promulgat o Constituție (India Act) care acorda o oarecare autonomie; ulterior, Marea Britanie a fost constrânsă să admită independența I. (15 aug. 1947), pe care a divizat-o, însă, pe criterii confesionale, în dominioanele: Uniunea Indiană, locuită de hinduși, și Pakistan, locuit de musulmani (Kashmirul devenind o sursă de tensiuni continue între cele două state). La 26 ian. 1950, I. s-a proclamat republică federală, rămânând membră a Commonwealth-ului. În anii confruntării dintre cele două blocuri militare (N.A.T.O. și Tratatul de la Varșovia), I. a fost unul dintre principalii reprezentanți ai mișcării de nealiniere. În 1961 au fost incluse în statul indian coloniile portugheze Goa, Damān și Diu, iar în 1975 a fost inclus și fostul regat *Sikkim.* Aflat timp îndelungat la putere (din 1947, cu întreruperi, 1977–1980, 1989–1991), Congresul Național Indian, prin liderii săi, J. Nehru și fiica acestuia, *Indira Gandhi,* a reușit să facă din I. o țară democratică, datorită bunei funcționări a instituțiilor statului, în ciuda existenței unui mozaic de limbi și dialecte (peste 200) și a rivalității dintre confesiunea hindusă (majoritară) și cea musulmană, și a decalajelor economice dintre reg. Deși potențialul economic al țării a progresat masiv, un mare număr de locuitori trăiesc în condiții materiale precare. Situația I. a fost agravată în interior de acțiunile separatiștilor sikh (care au asasinat-o pe Indira Gandhi), iar în exterior de conflictul cu China (1956, 1959, 1962), care a îmbrăcat forma unor războaie de frontieră, și cu Pakistanul (1947–1948, 1965, 1971), pentru stăpânirea Kashmir-ului. Asasinarea fiului Indirei, *Rajiv Gandhi* (1991), prim-ministru (1984–1989), de către separatiștii tamili, a relevat amploarea mișcărilor subversive, dar nu a destabilizat regimul democratic, care nu a putut eradica însă corupția. Anii '80–'90 au fost marcați de tensionarea treptată a vieții interne. Mișcări insurecționale, teroriste locale, cu tendințe secesioniste, s-au manifestat în Punjab, Assam, Jammu și Kashmir. În urma alegerilor parlamentare din 1993, 1996 și 1998, partidul Congresul Național Indian și-a pierdut supremația în defavoarea partidului de dreapta, Bharatiya Janata. În 1998, I. a realizat mai multe experiențe nucleare subterane prin care și-a confirmat statutul de țară deținătoare a armei nucleare. Acțiunea a provocat replica imediată a Pakistanului și dezaprobarea din partea opiniei publice internaționale. Republică prezidențială potrivit Constituției din 26 ian. 1950. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral compus din Consiliul Statelor și Camera Poporului, iar cea executivă, de președinte și un guvern condus de liderul partidului majoritar în Cameră. **2.** V. **Hindustan.**

INDIAN[1], **-Ă** (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al Indiei. **2.** Adj. Care aparține Indiei sau populației ei. ✧ *Arta i.* = arta care s-a dezvoltat de la sfârșitul mileniului al IV-lea î.Hr. în cadrul culturilor din valea Indului, legate de dezvoltarea budismului și brahmanismului. Cunoaște mai multe perioade în evoluția sa. Cele mai vechi vestigii de arhitectură sunt cele rupestre (sanctuare, mănăstiri). Din sec. 4 î.Hr. apar construcții în lemn, cărămidă și piatră, ale căror proporții cresc mereu în secolele următoare, decorația devenind din ce în ce mai abundentă. Legate de arhitectură, se dezvoltă sculptura (reliefuri narative, de ex. la Gandhara, sec. 2–4; Ajanta, Ellora, sec. 6–8) și pictura murală, care atinge apogeul la Ajanta. Importante sunt și sculpturile în *ronde-bosse* reprezentând zeități (Buddha, Șiva), de o mare puritate a formelor, pline de grație, armonie și virtuozitate în redarea mișcării. Alături de artele decorative, cultivate în toate epocile, în sec. 16–18 cunoaște o mare înflorire miniatura (Școala din Bengal, sec. 12–19, Școala mongolă, sec. 17). Astăzi, *a.i.* se dezvoltă atât

Templul Mahābodhi din Bodh Gayā, Bihar (sec. 2–3)

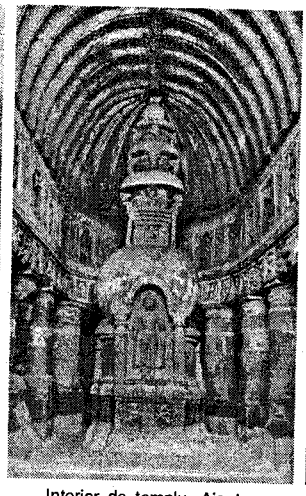

Interior de templu, Ajanta, Maharashtra (sec. 6)

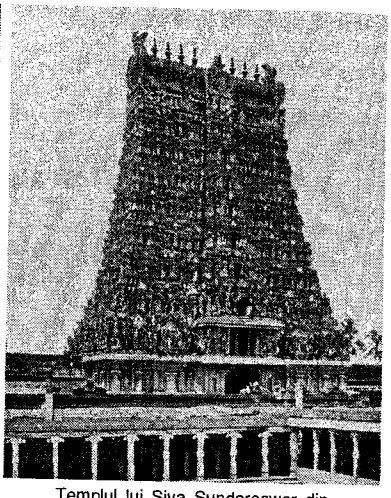

Templul lui Şiva Sundareswar din Madurai, Tamil Nadu (sec. 17)

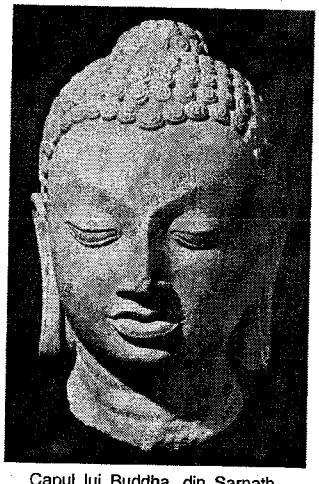

Capul lui Buddha, din Sarnath, Uttar Pradesh (sec. 5)

Fragment de friză din Sarnath, Uttar Pradesh (sec. 5)

Shiva Tripurāntaka din Tanjore, Tamil Nadu (sec. 11)

Templul Jambhulinga, Pattadakal, Mysore (sec. 8)

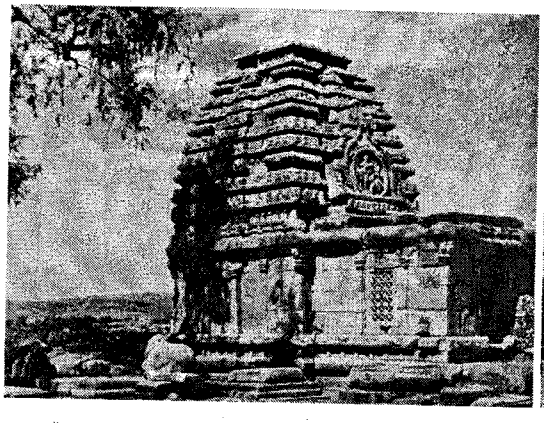

Moscheea Ibrāhīm Rauza din Bijapur, Karnataka (sec. 17)

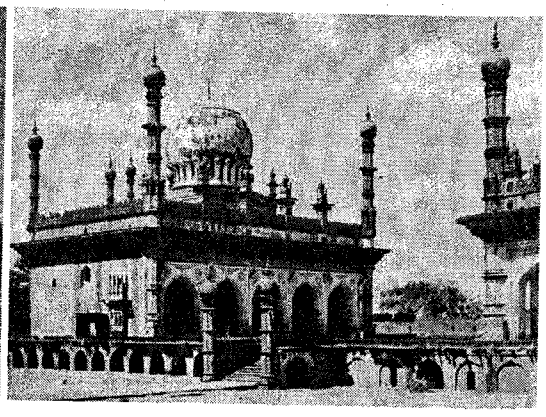

în sensul vechilor tradiții locale, cât și al asimilării celor mai noi tendințe ale artei moderne a sec. 20.

INDIAN[2], **-Ă** (< fr.) s. m. și f. Amerindian.

INDIAN[3] (< fr.) s. n. Țesătură de bumbac fină, albită, vopsită sau imprimată.

INDIAN, Oceanul ~ v. **Oceanul Indian.**

INDIANA [indiænə], stat în NNE S.U.A., la SE de L. Michigan; 94,3 mii km^2; 5,8 mii. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Indianapolis*. Expl. de cărbuni, petrol, gaze naturale. Siderurgie; produse chimice și electrotehnice. Porumb, grâu, soia, plante furajere și tutun. Legumicultură. Pomicultură. Creșterea intensivă a animalelor. Avicultură.

INDIANAPOLIS [indiənæpəlis], oraș în N S.U.A., pe White River, centrul ad-tiv al statului Indiana; 752,3 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Aeroport. Mare centru financiar, comercial și cultural. Piață agricolă. Construcții aeronautice și de automobile; echipament și utilaj de transport. Metalurgie neferoasă, mașini-unelte, produse electrotehnice, chimico-farmaceutice și alim. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, hârtiei și poligrafică. Muzee. Universități (1850, 1902). Capitoliul (1888). Pistă pentru circuit automobilistic (cursa de 500 de mile/805 km, din 1911). Întemeiat în 1820.

INDICĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A arăta pe cineva sau ceva; a face cunoscut, a semnala **(2). 2.** A recomanda, a prescrie (tratamente, medicamente etc.).

INDICAN (< fr.; {s} lat. *Indicum* „negru de India") s. n. (BIOCHIM.) Substanță organică care se găsește în indigo; la bolnavii de hepatită cronică se formează în intestin prin descompunerea triptofanului și se elimină prin urină.

INDICAT, -Ă (< *indica*) adj. Potrivit, corespunzător.

INDICATIV (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. (LINGV.) *Modul i.* (și substantivat, n.) = mod personal care exprimă o acțiune prezentată de vorbitor ca reală. **2.** S. n. Tot ceea ce servește pentru a indica ceva. ✦ (MILIT.) Denumire convențională care se atribuie unităților militare, comandamentelor etc. pentru păstrarea secretului și pentru a nu putea fi recunoscute de inamic. În timp de război, **i.** se schimbă foarte des. ✦ *I. de apel* = semnal emis la începutul și la sfârșitul oricărei emisiuni sau cel puțin o dată pe oră, de către o stație de radiocomunicații, pentru a putea fi identificată.

INDICATOR, -OARE (< fr.) adj., subst. **I.** Adj. Care indică. **II. 1.** S. n. Instrument, dispozitiv sau element al unui sistem tehnic care indică valoarea unei mărimi (ex. **i.** de nivel, **i.** de presiune etc.). ✧ (TELEC.) *I. de acord* (sau *de sintonie*) = ochi magic. **2.** S. n. Inscripție, simbol sau semnal care atrage atenția sau care dă anumite indicații (ex. **i.** de circulație). **3.** S. m. (CHIM.) Substanță folosită în analiza volumetrică pentru determinarea punctului de echivalență în reacțiile de neutralizare și pentru determinarea practică a *p*H-ului unei soluții. **4.** S. m. (EC.) Expresie numerică cu ajutorul căreia se caracterizează un fenomen social-economic din punctul de vedere al compoziției, structurii, schimbării lui în timp (creșterii sau descreșterii), al legăturii lui reciproce cu alte fenomene etc. Poate fi exprimat în unități de măsură naturale, natural-convenționale și monetare, în mărime absolută, relativă și medie. ✧ *I. statistic* exprimă numeric un rezultat efectiv al unui proces. **5.** S. n. Lucrare, text, ansamblu de noțiuni și de expresii numerice care servesc ca îndrumător într-un anumit domeniu. **6.** S. n. (BOT.) Specie caracteristică unui climat, sol sau altor condiții de mediu dintr-o anumită regiune sau dintr-un anumit habitat. **III.** S. f. (MAT.) Curbă auxiliară care ajută la studiul curbelor și al suprafețelor. **IV.** S. n. *Indicatorul unei mulțimi* = funcție definită pe o mulțime ce include mulțimea dată și care ia valoarea unu pentru elementele mulțimii date și valoarea zero pentru elementele ce nu-i aparțin ei; funcție caracteristică. *Indicatorul lui Euler* = numărul numerelor prime mai mici decât un număr natural dat și prime cu acesta. Se mai numește și *funcția lui Euler*. Simbol: φ (n). De ex.: φ(10) = 4, φ(1) = 1, φ(17) = 16.

INDICAȚIE (< fr., lat.) s. f. Îndrumare, lămurire, recomandare; indiciu **(1)**, informație.

INDICE (< it., lat.) s. m. **1.** (MAT.) Simbol numeric sau literal scris alături de un alt simbol literal pentru a deo-

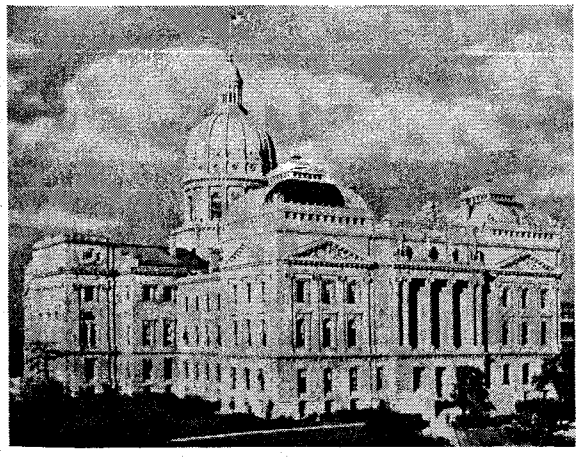

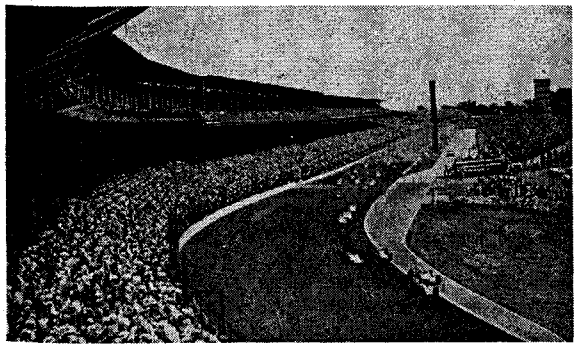

Capitoliul **Indianapolis** Pista pentru circuitul automobilistic

sebi elementele unei mulțimi, termenii unui șir etc. (ex. a_1, a_2,..., a_n). **2.** (STATIST., EC.) Mărime relativă rezultată din compararea (prin raportare) a doi indicatori (unul luat la numitor, ca bază de comparare sau raportare, iar celălalt la numărător, ca mărime raportată), care caracterizează modificarea în timp (dinamică) a unui fenomen economic sau exprimă raportul de mărime dintre două fenomene de același fel care se desfășoară în același timp, dar în spații diferite. De cele mai multe ori, **i.** au caracter de medie. ✧ *I. valoric* = mărime relativă ce caracterizează dinamica valorică a unui fenomen (ex. a producției ori a vânzării de mărfuri) sub aspectul schimbării cantităților și a prețurilor. *Indicele volumului fizic* = mărime relativă ce caracterizează dinamica unui fenomen sub aspectul modificărilor cantitative, făcând abstracție de modificarea prețurilor. *Indicele prețului* (sau al *prețurilor*) = mărime relativă ce caracterizează modificarea prețului (sau a prețurilor) între două perioade comparate. *Indicele productivității muncii* = mărime relativă exprimată prin raportul dintre nivelul (curent) realizat al productivității muncii și nivelul ei dintr-o perioadă trecută. *Indicele salariului mediu* = mărime relativă ce caracterizează dinamica salariului mediu (într-o întreprindere, instituție, ramură de activitate sau pe întreaga economie). *Indicele costului vieții* = mărime relativă care exprimă variația medie a prețurilor mărfurilor alimentare și nealimentare și a tarifelor serviciilor ce intră în consumul diferitelor grupe de populație. **3.** Mărime care caracterizează o proprietate a unei substanțe, a unui sistem tehnic etc. ✧ (FIZ.) *I. de refracție* = mărime optică ce caracterizează materialele transparente, definită ca raportul dintre sinusurile unghiurilor de incidență și de refracție ale unei raze de lumină care pătrunde din vid în mediul respectiv; este egal cu raportul vitezelor luminii în vid și în mediul dat. (CHIM.) *I. de aciditate* = măsură a aciditații libere din uleiuri și grăsimi, exprimată prin numărul de miligrame de hidroxid de potasiu necesar pentru neutralizarea acizilor grași liberi dintr-un gram de substanță. *I. de iod* = cantitatea de iod, exprimată în procente, adiționată de un ulei sau de o grăsime, care măsoară gradul de nesaturație al acestora. *I. de saponificare* = numărul de miligrame de hidroxid de potasiu necesar pentru completa saponificare a unui gram de ulei sau de grăsime, prin fierberea acestora cu hidroxid de potasiu în soluție alcoolică. **4.** *I. antropometric* = raport procentual între diferitele dimensiuni ale corpului omenesc (ex. **I.** cefalic). **5.** (BIOL.) *I. centrometric* = raportul dintre lungimea brațelor mici și cea totală a cromozomului. *I. de diversitate* = raportul dintre numărul total de specii și cel de indivizi dintr-o biocenoză. *I. de sex* = raportul dintre numărul cromozomilor de sex X și cel al seturilor de autozomi. **6.** (TEHN.) Semn trasat pe o scară, pe o curbă etc. pentru a permite așezarea în raport cu acesta a părților unui sistem tehnic, ale unei diagrame, fotografii etc. ✦ Ac sau piesă mobilă a unui instrument de măsurat, care servește la citirea pe scara gradată a numărului diviziunii până la care s-a deplasat partea mobilă a instrumentului. **7.** (GEOGR.) *I. climatic* = mărime scalară folosită pentru caracterizarea climei și a solului zonal dintr-o anumită regiune a globului, calculată în raport cu temperatura medie anuală și cu media sumelor precipitațiilor anuale înregistrate la o stație meteorologică. *I. de ariditate* = relație care definește gradul de uscăciune a climei unei regiuni în funcție de diverși factori climatici. *I. de continentalitate* = parametru care indică un complex de particularități climatice, determinate de acțiunea uscatului asupra proceselor de formare a climei. Se definește prin gradul de continentalism. **8.** (BIBL.) Index **(II 3). 9.** (MAT., INFORM.) Simbol sau expresie folosite pentru a deosebi între ele elemente de același tip (de ex., pentru a indica poziția unui element într-un tablou); index **(III 3).**

INDICIU (< lat.) s. n. **1.** Semn (aparent) după care se deduce existența unui lucru, a unui fenomen etc. ✦ Particularitate, semnalment după care poate fi recunoscut un obiect, un fenomen etc.; indicație. **2.** (DR.) Faptă, împrejurare, situație care, considerată în legătură cu alte fapte, împrejurări sau situații, poate servi ca probă într-un proces.

INDICȚIUN (< fr., lat.) s. n. Element de cronologie care indică o perioadă de 15 ani, folosit și în cancelariile Țării Românești și ale Moldovei în Evul Mediu.

INDIFERENT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care nu manifestă nici un fel de interes (pentru cineva sau ceva); nepăsător. **2.** Care nu prezintă nici o însemnătate, care nu trezește interes. ✧ Loc. *Indiferent dacă...* = fără a acorda importanță faptului că...; fie că... *Indiferent de...* = fără a ține seama de...

INDIFERENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Starea, atitudinea celui indiferent; lipsă de interes față de cineva sau de ceva; nepăsare, insensibilitate; răceală **(2).**

INDIGEN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Băștinaș, pământean **(2),** autohton. ✦ (Despre animale, plante, mărfuri etc.) Din propria țară.

INDIGEST, -Ă (< fr., lat.) adj. (MED.) Greu de digerat. ✦ Fig. Greu de înțeles; confuz.

INDIGESTIE (< fr., lat.) s. f. (MED.) Tulburare acută a digestiei, manifestată prin grețuri, vărsături, diaree etc.

INDIGHIRKA, fluviu în Federația Rusă (Siberia Orientală); 1 726 km. Supr. bazinului: 360 mii km^2. Izv. din M-ții Suntar Haiata, traversează pod. Oimiakon, formează chei în M-ții Cerski și se varsă în Marea Siberiei Orientale printr-o deltă de 5,5 mii km^2. Navigabil c. 120 zile pe an, pe 1 154 km, între confl. cu râul Moma și gura de vărsare.

INDIGNA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A stârni sau a fi cuprins de indignare.

INDIGNARE (< *indigna*) s. f. Revoltă sufletească amestecată cu amărăciune și dispreț, provocată de o faptă nedemnă sau injustă.

INDIGO (< fr., sp.) s. n., adj. invar. **1.** S. n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între albastru și violet. **2.** Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. **3.** S. n. Colorant albastru-închis, cunoscut încă din Antichitate; era extras din diferite plante aparținând genului *Indigofera,* originare din India și din *Isatis tinctoria,* cultivată în Europa. Se prezintă ca o pulbere albastră, cu reflexe arămii, insolubilă în apă și alcool. În prezent, se prepară sintetic din anilină sau din acid antranilic (prima sinteză a **i.** a fost realizată în 1878 de chimistul german Adolf von Baeyer). Este colorant de cadă, folosit pentru vopsirea lânii, a bumbacului, mătăsii etc. **4.** S. n. Hârtie-carbon (v. *carbon*).

INDIRECT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și adverbial) Care se produce, apare sau se obține prin intermediul cuiva sau a ceva. **2.** (LINGV.) *Complement i.* = complement care exprimă obiectul în favoarea sau în defavoarea căruia se săvârșește o acțiune ori asupra căruia se răsfrânge în mod indirect acțiunea verbului determinant. ✧ *Propoziție*

completivă i. = propoziție care îndeplinește în frază funcția de complement indirect. *Stil i.* (sau *vorbire i.*) = procedeu sintactic de redare a comunicării unei persoane, subordonând-o unui verb de declarație. **3.** (CONT.) *Cheltuieli indirecte* = cheltuielile unei întreprinderi care nu sunt identificabile pe obiectul de calculație a costului (produs, lucrare, serviciu etc.) în momentul efectuării lor. Ele se repartizează pe obiecte de calculație, pe baza unor criterii (chei de repartizare) convenționale, cu ocazia calculării costului total. **4.** (INFORM.) *Adresare i.* = metodă de adresare prin care adresa instrucțiunii următoare se extrage din locația de memorie indicată de instrucțiunea care se execută.

INDISCIPLINĂ (< fr.) s. f. Lipsă de disciplină; nesupunere, insubordonare; *p. ext.* dezordine.

INDISCRET, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se amestecă în mod jenant în treburile altuia pentru a-i afla secretele (pe care le împărtășește și altora).

INDISCREȚIE (< fr., lat.) s. f. Destăinuire a unor secrete încredințate de cineva. ✦ Faptă nedelicată, lipsită de discreție.

INDISCUTABIL, -Ă (< fr.) adj. (Și adverbial) Care nu poate stârni obiecții; incontestabil, neîndoielnic, sigur.

INDISOLUBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu poate fi desfăcut, rupt, destrămat; de nezdruncinat.

INDISPENSABIL, -Ă (< fr.) adj., s. m. pl. **1.** Adj. (Și adverbial) Absolut necesar, neapărat trebuincios. **2.** S. m. pl. Izmene.

INDISPONIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi folosit după voie, care nu e liber. ✦ (DR.; despre un lucru sau despre un drept) De care nu se poate dispune.

INDISPOZIȚIE (< fr.) s. f. **1.** Lipsă de voie bună, de dispoziție; supărare, mâhnire (trecătoare). **2.** (MED.) Alterare minimă a stării de sănătate.

INDISPUNE (< fr. *indisposer*, după *a pune*) vb. III tranz. și refl. A(-și) strica buna dispoziție; a (se) supăra, a (se) mâhni, a (se) întrista.

INDISPUS, -Ă (< *indispune*) adj. Supărat, mâhnit, prost dispus. ✦ Ușor bolnav.

INDIU (< fr. {i}; {s} lat. *indium*) s. n. Element chimic (In; nr. at. 49, m. at. 114,82, p.t. 156,4°C, p.f. 2 109°C), metal alb-cenușiu, moale; se găsește în natură, în cantități mici, în blendă. A fost descoperit de F. Reich și H.Th. Richter (1863). Intră în compoziția unor aliaje ușor fuzibile, de lipit, aliaje dentare, a semiconductoarelor.

INDIVID, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** Ființă animală sau vegetală, considerată ca unitate distinctă a speței din care face parte, componentele corpului fiind întrunite spre a realiza funcții specifice; exemplar dintr-o categorie de ființe. **2.** *Indivizi biologici* (organisme individuale) = forma elementară și universală de existență și de organizare a vieții. Nu există materie vie în afara *i.b.*, adică a organismelor. Procesul caracteristic acestor sisteme este metabolismul; existența lor în timp este limitată genetic. *I.b.* pot fi uni- sau pluricelulari. **3.** (FILOZ.) Obiect concret al gândirii, care constă dintr-un întreg real dat prin experiență internă sau externă. **4.** (LOG.) Termen inferior într-o serie ierarhizată în genuri și specii subordonate, i. este subiectul logic care admite predicate și nu poate fi predicat al nici unui alt subiect (Aristotel, Leibniz). **5.** (SOCIOL.) Unitatea ireductibilă a oricărei societăți; ins. ✦ (Peior.) Om necunoscut, suspect.

INDIVIDUAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care este propriu, specific unui individ; care este executat de un individ. **2.** Care se referă la un (sau aparține unui) singur exemplar dintr-o clasă de lucruri ori de ființe; (în corelație cu *general* sau cu *general* și *particular*) singular **(1).**

INDIVIDUALISM (< fr.) s. n. **1.** Atitudine a celui care este preocupat exclusiv sau excesiv de problemele sale personale, de propria sa persoană, fiind indiferent sau ostil față de interesele generale, publice. **2.** (FILOZ.; SOCIOL.) Teorie care consideră individul drept o realitate singulară, ireductibilă, într-o ordine etică sau politică, și purtătoare a unei valori superioare valorii acordate societății. I. așază viața privată înaintea vieții publice, favorizează inițiativa privată, nu consideră societatea un scop în sine și nici un instrument în vederea unui țel superior indivizilor care o compun și încearcă să reducă funcțiile îndeplinite de stat (liberalism). O formă radicală de i. este anarhismul.

INDIVIDUALIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. m. și f. (Om) care dă dovadă de individualism; *p. ext.* (om) egoist. **2.** Adj. Care se referă la individualism, care aparține individualismului.

INDIVIDUALITATE (< fr.) s. f. Ansamblul particularităților proprii unui individ, unei persoane, care îl deosebesc de ceilalți indivizi sau de celelalte persoane și care-l fac să fie indestructibil, unitar și, în același timp, unic, conferindu-i astfel unicitate; *p. ext.* ansamblul particularităților unui obiect, fenomen etc.

INDIVIDUALIZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A determina un lucru prin caracterele sale individuale. **2.** A scoate în evidență individualitatea, specificul unei persoane, al unui fapt etc.

INDIVIDUALIZARE (< *individualiza*) s. f. **1.** Acțiunea de a individualiza. **2.** Adaptarea și aplicarea unei concepții, a unei legi etc. la cazuri particulare. **3.** (În artă) Întruchiparea ideii artistice în imagini senzorial-concrete, individuale; întruchiparea unei tendințe, esențe sau relații generale (sociale) în figuri individuale tipice.

INDIVIDUAȚIE (< fr.) s. f. (FILOZ.) Realizare a ideii generale a unei specii, într-un anumit individ. ✧ *Principiul individuației* = formulă scolastică introdusă în latina medievală prin traducerile din Ibn Sînă (*Avicenna*, sec. 11); este ceea ce conferă ființei o existență unică și o distinge de orice altă ființă, formulă numită de Duns Scot *hecceitate*. Pentru Schopenhauer, timpul și spațiul sunt principii ale i., deoarece fac posibilă diversitatea lumii; Nietzsche îl indică drept simbol al *p.i.* pe zeul Apolo care, prin măsură și armonie, îl ține pe om înăuntrul limitelor sale; C.G. Jung definește *p.i.* ca un proces psihologic prin care cineva devine un individ, entitate indivizibilă, obținând „realizarea de sine".

INDIVIZ, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.; despre bunuri) Care se află în stare de indiviziune.

INDIVIZIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi împărțit.

INDIVIZIBILITATE (< fr.) s. f. **1.** Faptul de a fi indivizibil; însușire a unui lucru de a fi indivizibil. **2.** (DR.) Situație în care la săvârșirea unei infracțiuni participă mai multe persoane ori în care două sau mai multe infracțiuni sunt săvârșite prin același act sau în care două ori mai multe acte materiale alcătuiesc o singură infracțiune.

INDIVIZIUNE (< fr.) s. f. (DR.) Stare a unui bun asupra căruia mai multe persoane au un drept de proprietate fără a se fi procedat la determinarea cotei-părți a fiecăreia dintre ele.

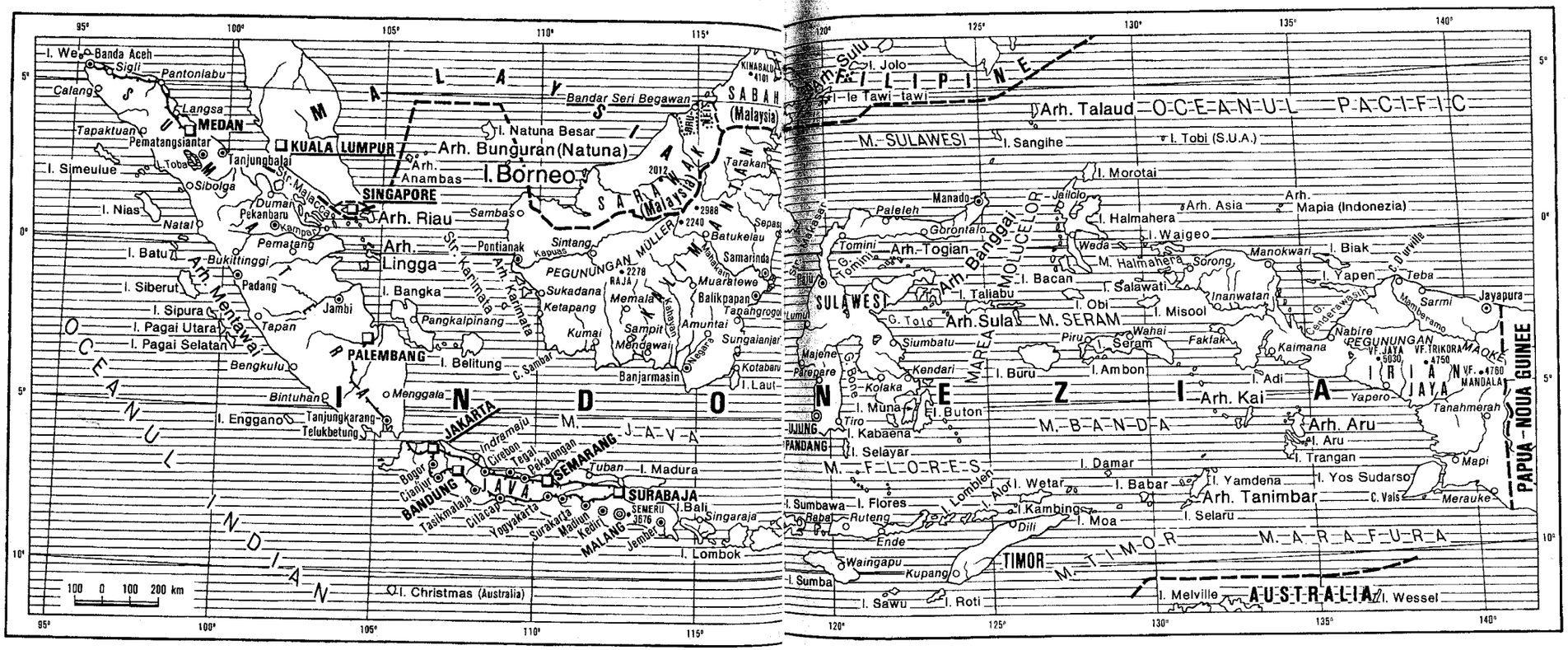

INDO-ARIAN, -Ă (< fr.) adj. *Limbi indo-ariene (indiene)* = grup de limbi indo-europene provenite din limba indiană veche. Împreună cu limbile dardice şi indo-iraniene, ţin de comunitatea lingvistică indo-iraniană. Între limbile contemporane, cele mai importante şi cu un număr de vorbitori de peste un miliard sunt: hindi, urdu, bengali, marathi, gujarati ş.a. Din acest grup face parte şi limba romanes (ţigănească).

INDOCHINA, peninsulă în SE Asiei, între Marea Chinei de Sud (la E), str. Malacca (la S), M. Andaman şi G. Bengal (la V); 2,05 mil. km². În S, peninsula se îngustează în istmul Kra, prelungindu-se prin pen. Malacca până aproape de Ecuator. Relief muntos, cu alt. ce depăşesc 3 000 m, de podişuri şi câmpii. În V se întind M-ţii Arakan (alt. max.: vf. Victoria, 3 053 m). În partea centrală sunt situate pod. Shan şi Korat, între Menam şi Mekong, iar în SV acestuia C. Siamului (Menamului). În S se întinde C. Cambodgei. În E se extinde Cordiliera Annamită, lant muntos cu aspect de podiş înalt. Climă subecuatorial-musonică, umedă şi caldă, iar în pen. Malacca, ecuatorială. Temp. medii sunt de 27–30°C (primăvara şi vara); precipitaţii bogate (2 500–5 000 mm/an) vara; în E predomină ploile de toamnă. Pr. fl. sunt Mekong, Irrawaddy, Salween, Menam-Chao Phraya; lacul Tonlé Sap. Păduri tropicale umede, savane cu ierburi înalte, jungle (în zonele de câmpie) şi vegetaţie ierboasă cu aspect stepic (în zonele de podiş). Expl. de min. de staniu şi wolfram. Culturi de orez şi plantaţii de arbori de cauciuc. Pe terit. pen. **I.** sunt situate următoarele state: Uniunea Myanmar, Thailanda, Laos, Cambodgea, Vietnam şi Malaysia.

INDO-EUROPEAN, -Ă (< fr.) adj., s. m. pl. **1.** Adj. *Limbi indo-europene* = cea mai mare familie de limbi vorbite din lume cuprinzând majoritatea limbilor din Europa şi multe din Asia, răspândite în America şi Australia, iar ca limbi secundare în Africa şi Oceania. Sunt vorbite de c. jumătate din populaţia globului. Reprezintă continuarea unei limbi neatestate, dar care a fost reconstituită, începând din sec. 19, prin metoda comparativ-istorică (Fr. Bopp fiind cel care i-a stabilit principalele trăsături). Numeroasele ei ramuri sunt grupate în două tipuri: *kentum* (greacă, italică — din principala ei reprezentantă, latina, derivă ramura romanică actuală —, celtică, germanică, iliră, toharică, hitită) şi *satem* (indo-iraniană, armeană, slavă, baltică, tracă, frigiană). Denumirea de *i.-e.* (dată de Th. Young, în 1814) este convenţională; ea a fost consacrată prin tradiţie şi s-a bazat pe extensiunea ei geografică. **2.** S. m. pl. Denumire dată unui grup de populaţii care trăiau prin milen. 3 î.Hr. în regiunile Asiei Centrale, de unde au emigrat mai târziu spre V şi SV. **3.** Adj. Privitor la limbile indo-europene, care aparţine acestor limbi.

INDO-GANGETICĂ, Câmpia ~, mare câmpie în N pen. Hindustan (Pakistan, India, Bangladesh), între M-ţii Himalaya (la N), pod. Deccan (la S), culmile pod. Iranului (la V) şi Cordiliera Birmană (la E), străbătută de fl. Ind şi Gange cu afl. lor. Lungime max.: c. 3 000 km; lăţime: 250–350 km. Alt. max.: 270 m. Cuprinde deltele şi terasele fl. Ind, Gange şi Brahmaputra. Climat subecuatorial-musonic, iar în V tropical. Temp. medii: 12–20°C (ian.) şi 30–36°C (iul.). Precipitaţiile, care însumează 100–150 mm anual (în SV) şi 1 500 mm (în SE), cad, în majoritate, primăvara. Vegetaţie de păduri sempervirescente, mangrove şi savane. Soluri aluviale. Culturi de orez, iută, trestie de zahăr, bumbac şi grâu. Zonă de mare densitate demografică (c. 300 mii. loc.). Aici se află oraşele: Delhi, Calcutta, Kānpur, Lucknow, Vărānasi, Patna, Agra, Allahābād (India), Karachi şi Lahore (Pakistan) şi Dhākā (Bangladesh).

INDO-IRANIAN, -Ă (< fr.) adj. *Limbi indo-iraniene* = ansamblul lingvistic alcătuit din limbile *indo-ariene* şi *iraniene*.

INDOL (< fr., engl. {i}) s. m. Compus heterociclic, format dintr-un nucleu benzenic şi unul pirolic, care se extrage din gudroane; folosit ca fixativ în parfumerie. Se mai numeşte *benzopirol*.

INDOLENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de energie; nepăsător, apatic; leneş, trândav.

INDONEZIA, Republica ~ (Republik Indonesia), stat insular în SE Asiei, ocupând o parte a Arh. Malaez, ce face legătura între Asia şi Australia şi separă Oc. Indian (la V) de Oc. Pacific (la E); 1,9 mil. km²; 194,4 mil. loc. (1996). Limba oficială: bahasa indonezia (indoneziana). Religia: islamică 87%, creştină 10%, hindusă 2%, budistă 1%. Cap.: *Jakarta*. Oraşe pr.: Surabaja, Medan, Bandung, Semarang, Palembang, Ujung Pandang (fost Makasar) ş.a. Este împărţit în 24 de prov., un district urban (capitala) şi două districte autonome. Cu cele 13 677 insule, I. reprezintă cel mai mare arhipelag de pe glob, desfăşurat de la V la E pe c. 5 500 km lungime. Cuprinde arh. Moluce, Sondele Mari şi Sondele Mici şi partea vestică a ins. Noua Guinee (Irian Jaya). Cele mai mari insule sunt Borneo (în care I. ocupă c. 2/3 din supr. sa, respectiv cele patru provincii: Kalimantan Barat, Kalimantan Selatan, Kalimantan Tengah şi Kalimantan Timur), Sumatera, Suiawesi, Java, Sumbawa, Flores, Sumba, Seram, Halmahera, Timor ş.a. Relieful este în general muntos, cu peste 100 de vulcani activi (Krakatau, Semeru) şi alt. ce trec de 3 500 m în Sumatera şi Java şi de 5 000 m în Noua Guinee (vf. Jaya, 5 030 m, alt. max. din ţară). Înguste câmpii litorale. Puternică zonă de fracturi tectonice, cu seisme frecvente. Climă ecuatorială, cu temp. ridicate (26–27°C) şi precipitaţii bogate (2 500–4 000 mm/an) ce cad tot timpul anului. Râuri în general scurte (Indragiri, Kapuas, Hari, Musi ş.a.). Vegetaţie luxuriantă de pădure umedă ecuatorială, ce ocupă 64% din terit., cu arbori cu lemn preţios (teck,

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii	Suprafața (km^2)	Populația (1990)	Capitala
Aceh[1]	55 390	3 416 156	Banda Aceh
Bali	5 532	2 777 811	Denpasar
Bengkulu	19 786	1 179 122	Bengkulu
Irian Jaya	419 660	1 648 708	Jayapura
Jakarta Raya[2]	656	8 256 266	Jakarta
Jambi	53 436	2 020 568	Telanaipure (Jambi)
Jawa Barat	44 176	35 384 352	Bandung
Jawa Tengah	34 503	28 520 643	Semarang
Jawa Timur	47 921	32 503 991	Surabaja
Kalimantan Barat (de Vest)	146 807	3 229 153	Pontianak
Kalimantan Selatan (de Sud)	36 985	2 597 572	Banjarmasin
Kalimantan Tengah (Central)	153 800	1 396 486	Palangkaraja
Kalimantan Timur (de Est)	211 440	1 876 663	Samarinda
Lampung	35 376	6 016 573	Tanjungkarang
Maluku	85 728	1 857 790	Ambon (Amboina)
Nusa Tenggara Barat	20 153	3 369 649	Mataram
Nusa Tenggara Timur	47 389	3 268 644	Kupang
Riau	94 561	3 303 976	Pekanbaru
Sulawesi Selatan	62 482	6 981 646	Ujung Pandang
Sulawesi Tengah	68 033	1 711 327	Palu
Sulawesi Tenggara	38 140	1 349 619	Kendari
Sulawesi Utara	25 786	2 478 119	Manado
Sumatera Barat	42 297	4 000 207	Padang
Sumatera Selatan	109 254	6 313 074	Palembang
Sumatera Utara	71 680	10 256 027	Medan
Timor Timur	14 619	747 750	Dili
Yogyakarta[1]	3 142	2 913 054	Yogyakarta

[1] districte autonome
[2] district urban

santal), palmieri, bambuși; vegetație de mangrove și savane. Numeroase parcuri naționale și rezervații naturale ocrotesc o faună cu multe endemisme (rinocerul javanez, varanul uriaș din ins. Komodo, porcul javanez, urangutanul, șoarecele uriaș ș.a.). Însemnate resurse minerale: petrol (73,7 mil. t, 1992; rezerve 0,8 miliarde t, 1994), gaze naturale (51,8 miliarde m^3, 1992, locul 6 pe glob), huilă (31 mil. t, 1994), min. de mangan, nichel (2,3 mil. t, 1994), cupru (1,1 mil. t, 1994), bauxită (1,3 mil. t, 1994), staniu (30 mii t, 1994, locul 3 pe glob), aur, argint, diamante, sulf, fosfați, sare, cuarț ș.a. Mari expl. forestiere (mahon, santal, teck, bambus), 188,1 mil. m^3, 1993. Agricultura, diversificată, cuprinde c. 50% din populația activă și contribuie cu 25% la realizarea PNB. Se cultivă 10% din supr. țării, în special cu cereale (53,81 mil. t, 1994, locul 5 pe glob), mai ales orez (46,86 mil. t, 50% din supr. cultivată), dar și porumb (6,95 mil. t), sorg, apoi batate, manioc, soia, susan, tutun (85 mii t), ricin, legume. Există întinse plantații de arbori de cauciuc (1,3 mii. t cauciuc natural, 1994, locul 2 pe glob), cocotieri (14,8 mil. t nuci de cocos, locul 2 pe glob), copra (1,4 mil. t, locul 2 pe glob), arbori de cafea (400 mii t, 1994, locul 3 pe glob) și cacao, ceai (174 mii t, 1994, locul 5 pe glob), bananieri (2,3 mii. t banane, 1994), trestie de zahăr (31,5 mil. t, 1994), papaya, mango, *Persea Americana* (fructul avocado), citrice, abaca, sisal, chenaf, arahide. Se cresc (mil. capete, 1994): bovine (11,6), porcine (8,72), ovine (6,4), caprine (12,3), bubaline (3,5), cabaline (0,7). Pescuit (3,2 mil. t, 1993). Vânătoare. Ind. prelucrătoare antrenează 9% din populația activă și contribuie cu 15% la PNB. Se produc (1992): energie electrică (45,8 miliarde kWh), staniu (locul 3 pe glob), nichel, aluminiu, oțel, produse petroliere, gaze naturale lichefiate, autoturisme asamblate, motociclete și scutere, nave, aparate radio și televizoare, becuri, acumulatoare auto, fire sintetice, îngrășăminte chimice (2,7 mii. t), sodă caustică, anvelope (8,4 mil. buc.), ciment (15 mil. t), cherestea, celuloză și hârtie, sticlă, fire și țesături din bumbac, încălț., produse alim. (zahăr, 2,55 mil. t, 1994, conserve de fructe, ulei de palmier, locul 3 pe glob, ulei de palmist, margarină, țigarete, lapte și produse lactate, carne, bere), chinină, piei brute. Transporturi maritime dezvoltate (peste 300 de porturi). Flota comercială maritimă: 4,1 mii. t.r.b. C.f.: 6,5 mii km. Căi rutiere: 143 mii km. Turism cu un potențial remarcabil: 3,9 mil. turiști străini (1994). Principalele obiective: ins. Java, cu vulcanii Merapi, Semeru, cu temple budiste și hinduse, între care renumitul templu budist de la Borobudur (sec. 7 d.Hr.), cel mai mare monument arhitectonic din emisfera sudică, complexul hindus de la Prambanam (sec. 10), ins. Bali, cu folclor renumit și templele Pejeng, Tanahlot, Tampaksiring, parcurile naționale din ins. Java și Borneo. Moneda: 1 rupiah = 100 sen. Export: petrol și derivate petroliere, gaze naturale lichefiate, lemn și produse din lemn, cauciuc natural, bauxită, cositor, mirodenii, pește, produse alim. (copra, cafea, ceai, zahăr, ulei de palmier, tutun ș.a.). Import: utilaje ind. și mijloace de transport, materii prime și semifabricate ind., combustibili, produse chimice și alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric.* Pe actualul terit. al I. s-au găsit resturi osteologice din Paleoliticul inferior (Java). În Java, Sumatera și Borneo (Kalimantan) iau ființă o serie de mici principate, influențate de civilizațiile indiană și chineză (c. 500 d.Hr.). Concomitent, se răspândesc brahmanismul și budismul. În sec. 6–7, s-a format în S ins. Sumatera prima mare formațiune statală din I., Srîvijaya. Statului Mataram din ins. Java îi aparține o civilizație (sec. 8–10) remarcabil ilustrată de celebrele monumente religioase de la *Borobudur* (budist) și Prambanan (hinduist). Un nou stat,

Majapahit, cu centrul în Java, şi-a afirmat (sec. 13–16) hegemonia asupra spaţiului indonezian şi malaiezian. O dată cu dispariţia acestuia, are loc o largă răspândire a islamului, care elimină în mare parte vechile culte. Datorită creşterii schimburilor comerciale (sec. 15–17), unele oraşe-state (Aceh, Bantem, Demak, Makassoi etc.) se dezvoltă ca sultanate prospere. Al doilea regat Mataram, islamic de data asta, a fost acum fundat în Java. După primele apariţii ale portughezilor (1511, în Malacca), I. a intrat (din 1595) sub stăpânirea, de lungă durată, a olandezilor (în 1602 a luat fiinţă Compania olandeză a Indiilor Orientale), care şi-au fixat centrul (1619) la Batavia (azi Jakarta). În 1799, I. a devenit colonie a statului olandez. Dominaţia colonială, care s-a extins în sec. 19, a provocat o puternică reacţie a autohtonilor, ce s-a manifestat prin apariţia unor mişcări naţionaliste (Budi Utomo şi Sarekat Islam). În 1920 a fost creat Partidul Comunist, cel dintâi partid comunist din Asia, iar apoi Partidul Naţionalist Indonezian, fondat în 1927. Ocupaţia japoneză (1942–1945) a încurajat, prin dispariţia structurilor coloniale, curentul de emancipare antiolandez, astfel că, la 17 aug. 1945, liderii Partidului Naţionalist, Ahmed Sukarno şi M. Hata, au proclamat independenţa ţării. Încercările Olandei de a-şi restabili controlul au eşuat, ea fiind constrânsă (27 dec. 1949) să recunoască independenţa I., devenită, la 17 aug. 1950, republică unitară (în locul structurii federale). I. a ocupat Irianul de Vest (1963) şi Timorul Oriental (1976) şi s-a afirmat ca una dintre principalele puteri ale mişcării ţărilor nealiniate (Conferinţa de la Bandung, 1955). O încercare a comuniştilor de a-şi asigura controlul puterii (30 sept. 1965) a generat o sângeroasă ripostă a armatei, în cursul căreia au fost ucise circa 300 000 de persoane, între care şi lideri ai Partidului Comunist. Cu simpatii de stânga, A. Sukarno a fost înlăturat progresiv de la conducerea I. şi, în final, înlocuit cu generalul Suharto, învestit cu puteri depline (1966) şi ales preşedinte al statului (1968). Acesta a introdus un regim autoritar, bazat pe ideologia *Pancasila* şi sprijinit de armată (care a devenit principala putere în stat, controlând activitatea administrativă şi guvernamentală). Confruntat cu mişcări studenţeşti, sociale, de emancipare şi separatiste, Suharto a promis o mai mare transparenţă *(Keterbukaan)*, dar tensiunile interne provocate de creşterea corupţiei şi a privilegiilor acordate unor apropiaţi ai preşedintelui s-au menţinut, provocând înlăturarea sa de la putere (mai 1998), în urma unor mari manifestaţii populare, uneori şi cu o tentă etnică şi religioasă. Nerezolvarea, în fapt, a problemelor a determinat o nouă escaladare a violenţelor de stradă (nov. 1998), soldată cu promisiunea noului preşedinte, Habibi, de a efectua alegeri în 1999 şi de a-l deferi justiţiei pe fostul preşedinte. Republică prezidenţială, conform Constituţiei din 7 aug. 1945. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte, Adunarea Consultativă a Poporului şi Camera Reprezentanţilor, iar cea executivă, de un guvern, numit şi condus de preşedinte.

INDONEZIAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Locuitor al Indoneziei. **2.** Adj. Care aparţine Indoneziei sau populaţiei ei, referitor la Indonezia sau la populaţia ei. ✧ *Limbă i.* = variantă a limbii malaeze moderne, diferită de aceasta datorită influenţelor limbilor olandeză şi engleză.

INDOOR [indo:r], (cuv. engl.) adj. invar. (Despre competiţii sportive) Care se desfăşoară în sală.

INDORE [indaur], oraş în India centrală (Madhya Pradesh), la poalele M-ţilor Vindhya; 1,1 mii. loc. (1991). Centru comercial. Ind. constr. de maşini, chimică, de prelucr. a lemnului, textilă (bumbac) şi alim. (uleiuri). Universitate. Întemeiat în 1715.

INDRA (în mitologia indiană din epoca „Vedelor"), divinitate din triada supremă. Stăpânul cerului, zeul trăsnetului şi al furtunii; în genere, zeu al războiului şi al forţelor violente. A ucis demonul Vritră, un monstru cosmic. Reprezentat de obicei călare pe un elefant.

Indra

INDRAPURA v. **Kerintji.**

INDRĂVATI, râu în E Indiei, afl. stg. al fl. Godavari; 507 km. Izv. din Gaţii de E şi străbate Pod. Deccan. Irigaţii.

INDRE [ẽdr], râu în Franţa centrală, afl. stg. al Loarei în aval de Tours; 265 km. Izv. din reg. Marche şi trece prin La Châtre, Châteauroux, Loches, Azay-le-Rideau.

INDRUŞAIM (< tc.) s. m. (BOT.) *Sângele-voinicului* **(2).**

INDUBITABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Sigur, cert, neîndoielnic.

INDUCE (< lat. *inducere*, după fr. *induire*) vb. III tranz. **1.** *A induce în eroare* = a înşela. **2.** (FIZ.) A produce un fenomen de inducţie.

INDUCTANŢĂ (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Mărime caracteristică unui circuit electric *(i. proprie)* sau unei perechi de circuite electrice alăturate *(i. mutuală)*, egală cu raportul dintre fluxul magnetic care străbate suprafaţa mărginită de conturul unuia dintre circuite şi intensitatea curentului electric care produce acest flux. Unitatea de măsură pentru i. este *henry*-ul (H).

INDUCTIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** (LOG.) Care procedează prin inducţie **(1)**, care se bazează pe inducţie. ✧ *Metode inductive* = metode care procedează de la particular la general, de la efect la cauză. *Metode inductive de cercetare a cauzalităţii* = metode folosite în ştiinţă în vederea stabilirii legăturilor cauzale obiective dintre fenomene, formulate iniţial de Fr. Bacon şi sistematizate de J.St. Mill: *metoda concordanţei, metoda diferenţei, metoda variaţiilor concomitente* şi *metoda rămăşiţelor.* **2.** (FIZ.) Care se referă la inducţia electromagnetică ori care se datorează acestui fenomen (ex. curent i.). ✧ *Reactanţă i.* = mărime egală cu produsul dintre inductivitatea unui element de circuit electric şi pulsaţia curentului alternativ.

INDUCTOR, -OARE (< fr.) adj., s. m., s. n. **I.** Adj. (Despre procese fizice) Care produc sau influenţează un alt proces (numit proces indus), cu care evoluează concomitent. ✦ (Despre câmpuri sau fluxuri magnetice) Care induc tensiuni electromotoare prin fenomenul inducţiei electromagnetice. **II. 1.** S. n. Parte componentă a unei maşini electrice, a unui aparat electric etc., care produce fluxuri magnetice inductoare. **2.** S. n. *I. telefonic* = dispozitiv de apel constituit dintr-un generator de curent alternativ monofazat cu magneţi permanenţi, acţionat manual;

este folosit în instalațiile telefonice locale cu baterie. **3.** S. m. (EMBRIOL.) Organizator **(2). 4.** S. m. (GENET.) Compus care, prin intermediul unei gene, poate determina sinteza unei enzime. **5.** S. m. (GENET.) Moleculă care determină formarea unei cantități mari de enzime prin deblocarea genelor ce induc sinteza acelor enzime.

INDUCȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (LOG., FILOZ.) Formă fundamentală de raționament care trece de la particular la general, de la fapte la concepte. **I.** este de două feluri: completă și incompletă, după cum se enumeră sau nu toate cazurile existente. **I.** științifică se bazează pe dezvăluirea esenței, a legii. Spre deosebire de *deducție,* cu care se află într-un raport de subordonare, **i.** nu are decât o concluzie probabilă. ✧ *I. matematică* (o formă a *i. completă*) = metodă de demonstrație a unor propoziții matematice, ce au drept indici numere naturale, prin parcurgerea următoarelor etape: se stabilește cel mai mic număr natural pentru care propoziția are sens și se verifică valabilitatea ipotezei în acest caz, apoi se demonstrează că, dacă ipoteza e verificată de propozițiile notate cu indici până la un număr natural, și propoziția notată cu indicele următor este adevărată; se trage, în acest caz, concluzia că toate propozițiile sunt adevărate. **2.** (FIZIOL.) Mecanism nervos prin care starea de excitație sau de inhibiție dezvoltată într-un centru nervos favorizează sau determină apariția stării opuse într-un alt centru nervos. ✦ (EMBRIOL.) Proces prin care o celulă sau un țesut influențează celule sau țesuturi învecinate. **3.** (FIZ.) Producere sau influențare a unui fenomen de către un alt fenomen altfel decât printr-o acțiune mecanică nemijlocită. ✧ *I. electromagnetică* = producere a unei tensiuni electromotoare (numită tensiune indusă), de-a lungul unei curbe închise, de către un câmp magnetic variabil în timp (numit câmp inductor); tensiunea indusă este proporțională cu viteza de variație a fluxului magnetic inductor, iar sensul său este orientat astfel încât câmpul magnetic al curentului electric pe care l-ar produce să se opună prin câmpul său magnetic variației fluxului inductor. *I. mutuală* = **i.** electromagnetică, cu caracter reciproc, care apare între două circuite alăturate, străbătute de curenți electrici variabili. *I. proprie* = **i.** electromagnetică produsă într-un circuit unic, tensiunea indusă datorându-se variației curentului electric care străbate circuitul; autoinducție, selfinducție. *Bobină de i.* v. *bobină. I. electrostatică* v. *influență*[2] **(2),** *electrizare prin ~.* **4.** (FIZ.) *I. electrică* = mărime vectorială care, împreună cu intensitatea, caracterizează local componenta electrică a câmpului electromagnetic. ✧ *I. magnetică* = mărime vectorială care, împreună cu intensitatea, caracterizează local componenta magnetică a câmpului electromagnetic.

INDULGENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care manifestă indulgență **(1);** iertător, îngăduitor; blând, tolerant.

INDULGENȚĂ (< fr., lat.) **1.** Atitudine îngăduitoare față de greșelile cuiva; toleranță, îngăduință. **2.** (În dreptul roman) Grațiere acordată cu prilejul unei solemnități. **3.** (REL.) Act de iertare a păcatelor acordat credincioșilor catolici, inițial în schimbul penitenței publice sau al unor opere de binefacere, iar, ulterior, în schimbul unei sume de bani. **I.** aveau un caracter temporar și puteau fi totale (iertarea tuturor păcatelor), care erau acordate de Papă, și parțiale (iertarea anumitor păcate), ce puteau fi date și de înalți ierarhi ai Bisericii. În sec. 16, în timpul papei *Leon X,* comerțul cu **i.** a proliferat abuziv, ceea ce a constituit unul dintre principalele motive folosite de Luther, care le-a atacat cu violență, în inițierea *Reformei.* Conciliul de la Trento (1562) a interzis practica vânzării **i.,** iar în 1967 papa Paul VI a revăzut modul de acordare și de aplicare a lor.

INDURAIN, Miguel (n. 1964), ciclist spaniol. A câștigat Turul Franței (între 1991 și 1995), Turul Italiei (1992, 1993), Turul Cataloniei (1988, 1991, 1992) și alte numeroase curse; deținător al recordului orei (1994); campion mondial în proba de contracronometru (1995) și olimpic pe șosea (1996, Atlanta).

INDURAȚIE (< fr.) s. f. (MED.) Creștere a consistenței unui țesut sau organ.

INDUS 1. v. **Harappa. 2.** v. **Ind.**

INDUS, -Ă (< *induce*) adj., s. n. **I.** Adj. (Despre procese fizice) Care se produc sau sunt influențate de un alt proces fizic (numit proces inductor), cu care evoluează concomitent. ✦ (Despre tensiuni electromotoare și curenți electrici) Care se produc prin inducție electromagnetică. ✦ (MAT.) *Operație (relație) i.* = restricția unei operații (relații) la o submulțime stabilă a mulțimii date. **II.** S. n. Parte componentă a unei mașini electrice, a unui aparat electric etc., în care se produc tensiuni electromotoare induse de fluxul magnetic al inductorului. ✧ *Reacțiunea indusului* = ansamblul fenomenelor datorate câmpului magnetic produs de **i.** unei mașini electrice la funcționarea în sarcină.

INDUSTRIAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de industrie, se bazează pe industrie, este produs de (sau în) industrie. **2.** *Plante industriale* = grup de plante agricole (oleaginoase, textile etc.) cultivate pentru a servi ca materie primă industriei. **3.** (FIN.) *Credite industriale* = credite obținute de o firmă **I.** pentru achiziționarea de materii prime, echipamente, construirea de clădiri noi etc. *Politică i.* = totalitatea măsurilor întreprinse de stat pentru stimularea dezvoltării industriei unei țări (de ex. prin comenzi de stat, reducerea impozitelor și taxelor vamale, finanțarea unor proiecte **i.,** acordarea de subvenții etc.). **4.** *Psihologie i.* = ramură a psihologiei aplicate care studiază comportamentul și motivațiile muncitorului industrial în vederea selecționării, pregătirii, testării și altor aspecte ale vieții individuale și de grup ale acestuia.

INDUSTRIAL DESIGN [ĭndəstriel dizain] (loc. engl.) Activitate de proiectare a produselor și obiectelor ce urmează a fi fabricate la scară industrială, încadrându-se în fazele necesare procesului industrial, prin crearea unor modele de consum și modele culturale, în acord cu nevoile societății; design.

INDUSTRIALISM (< fr.) s. n. (În gândirea economică) Orientare care preconizează dezvoltarea industriei, ridicarea ei la nivelul de ramură principală a economiei; teorie care (în opoziție cu agrarianismul) acordă prioritate dezvoltării industriei.

INDUSTRIALIZA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A dezvolta industria (îndeosebi marea industrie mecanizată) și a deveni sau a face să devină industrial (o zonă geografică, o țară etc.). **2.** Tranz. A introduce tehnica mașinistă (în locul tehnicii manuale). ✦ A prelucra industrial materiile prime și a le transforma în produse (industriale). ✦ A promova metode, procedee (tehnice, organizatorice etc.) industriale (în diferite ramuri).

INDUSTRIALIZARE (< *industrializa*) s. f. Acțiunea de a (se) industrializa; procesul de creare și dezvoltare a marii industrii mașiniste, a cărui premisă o reprezintă *revoluția industrială;* acest

proces se încheie atunci când industria ajunge să dețină cea mai mare pondere în produsul intern brut al unei țări. ✦ Prelucrarea unor materii prime, transformarea lor în produse industriale. ✦ Aplicarea în alte ramuri (ex. i. construcțiilor) a unor metode, procedee (tehnice, organizatorice etc.) specifice industriei.

INDUSTRIAȘ (< *industrie*) s. m. Proprietar, conducător de întreprindere industrială; fabricant.

INDUSTRIE (< fr.) s. f. **1.** Ramură a producției materiale (și a economiei naționale) în cadrul căreia au loc (pe scară largă) activitățile de desprindere din natură a unor resurse naturale și de transformare a acestora, precum și a altora (ex. a unor produse ale agriculturii) în bunuri pentru producție și bunuri de consum; *p. ext.* cuprinde și repararea produselor sale. Activitățile industriale se desfășoară în fabrici, uzine, mine, ateliere, centrale electrice etc. **2.** (Cu determinări) Sector, ramură sau subramură de activitate industrială. ✧ *I. extractivă* = grupare de ramuri ale industriei care cuprinde activitățile de desprindere din natură a unor materii utile (ex. extracția cărbunelui, țițeiului, gazelor naturale, minereurilor), sau care realizează și unele activități de prelucrare primară (ex. prepararea cărbunilor și minereurilor etc.). *I. prelucrătoare* = grupare a ramurilor industriale care cuprinde activitățile de prelucrare și transformare a materiilor prime provenite din industria extractivă și din agricultură, în produse finite, fie bunuri pentru producție, fie bunuri de consum (ex. alimentară, textilă, pielărie și încălțăminte, prelucrarea lemnului, prelucrarea țițeiului, chimică, construcțiile metalice și produse din metal, i. de mașini și echipamente etc.). *I. casnică* v. *producție casnică.*

INDY [ēdi], **Vincent d'~** (1851—1931), compozitor, organist și dirijor francez. Elev al lui C. Franck; propagator al ideilor acestuia, a pus pe primul plan forma tradițională. Prof. la Conservatorul din Paris, unde a desfășurat o bogată activitate pedagogică. Unul dintre fondatorii celebrei „Schola cantorum" (1896). Lucrări caracterizate prin logica arhitecturii muzicale, folosind motive populare și religioase. Inspirație esențialmente germanică, dar influențată și de maeștrii francezi și italieni. Opere („Fervaal", „Străinul"), lucrări simfonice („Wallenstein", „Simfonie pe un cântec de la munte", „Pădurea vrăjită"), poeme simfonice

Vincent d'Indy

(„Istar"), piese pentru orgă, pian, coruri, melodii. Lucrări teoretice („Tratat de compoziție").

INEBRANLABIL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.; despre persoane) Care nu poate fi doborât; constant, ferm. ✦ Care nu poate fi determinat să-și schimbe un plan, o intenție, o opinie; inflexibil, neclintit.

INECHITABIL, -Ă (< fr.) adj. Nedrept, injust.

INECHITATE (< fr.) s. f. Nedreptate, injustețe.

INECUAȚIE (< fr.) s. f. Inegalitate între două funcții având aceleași variabile, care poate fi satisfăcută sau nu pentru anumite valori date variabilelor.

INEDIT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. f. (Lucrare, document) care se publică pentru prima oară. **2.** Adj. Fig. Necunoscut, nou, neobișnuit.

INEFABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Inexprimabil.

INEFICACE (< fr., lat.) adj. invar. Lipsit de eficacitate; care nu produce efectul dorit; fără efect.

INEFICACITATE (< fr.) s. f. Faptul de a fi ineficace, lipsă de eficacitate.

INEGAL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este egal, identic, la fel (cu altceva). ✦ Care vădește o lipsă de echilibru între forțe, valori. ✦ Schimbător, nestabil; neuniform, inconstant.

INEGALABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi egalat, care nu poate fi comparat cu *nimic* sau cu *nimeni.*

INEGALITATE (< fr.) s. f. Faptul de a fi inegal, lipsă de egalitate; imparitate. ✦ (MAT.) Relație între două elemente care arată că unul dintre ele este mai mic (<) sau mai mare (>) decât celălalt (i. strictă). Dacă i. poate deveni, eventual, o egalitate, notația corespunzătoare este „≤" sau „≥".

INEISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Teoria *ideilor* înnăscute.

INEL (lat. *anellus*) s. n. **1.** Cerc mic de metal (prețios, cu pietre scumpe) care se poartă ca podoabă pe deget. ✧ *I. de logodnă* = verighetă. ✧ Expr. *Tras (ca) prin(tr-un) inel* = subțire, zvelt. **2.** Obiect în formă de cerc, cu diverse întrebuințări practice. ✦ (La pl.) Aparat de gimnastică constituit din două cercuri metalice atârnate fiecare de câte o frânghie, la o anumită distanță de pământ, și la care gimnastul execută, ținându-se cu mâinile de ele, exerciții impuse sau liber alese; *p. ext.* probă sportivă care se execută la acest aparat. **3.** *Inele anuale* = zone inelare concentrice din tulpina sau rădăcina plantelor lemnoase ori striuri concentrice de pe solzii, operculele, otolitele și de pe alte formațiuni osoase ale peștilor, care permit evaluarea vârstei acestora; la plante indică și creșterea în grosime. **4.** (MAT.) Mulțime de elemente pentru care sunt definite două legi de compunere, una numită *adunare,* iar cealaltă *înmulțire,* astfel încât mulțimea să formeze grup comutativ față de *adunare, înmulțirea* să fie asociativă, cu element neutru (unitate), și să fie distributivă față de adunare (ex. mulțimea numerelor întregi este un i.). ✧ *I. comutativ (abelian)* = i. pentru care a doua operație este comutativă. *I. unitar* (sau *cu unitate*) = (înv.) i. pentru care a doua operație are element unitate (neutru). *I. fără divizori ai lui zero* v. *divizor.* **5.** (METEOR.) *I. lui Bishop* = fotometeor reprezentat printr-un inel format în jurul Soarelui sau al Lunii, de culoare albăstruie la partea interioară și brună-roșiatică la cea exterioară, format când atmosfera conține cantități importante de pulberi fine, mai ales de natură vulcanică. **6.** (BIOL.) *Inelele lui Balbiani* = îngroșări caracteristice ale benzilor cromozomilor politeni care sintetizează intens ARN-ul.

INELAR, -Ă (< *inel*) adj., s. m., s. n. **1.** Adj. Care are aspectul unui inel **(1). 2.** S. m. (ZOOL.) Fluture dăunător, de culoare galbenă-cafenie, care depune ouăle sub formă de inel **(1)** pe ramurile pomilor fructiferi și ale stejarilor *(Malacosoma neustria).* **3.** S. n. Degetul aflat între cel mijlociu și cel mic, pe care se poartă de obicei inelul **(1).**

INELARE (< *inel*) s. f. Acțiune de marcare a viețuitoarelor (pești, păsări) pentru stabilirea drumurilor de migrație.

INELAT, -Ă (< *inel*) adj. **1.** În formă de inel **(1). 2.** (Despre păr) Buclat, cârlionțat. **3.** (Rar; despre degete) Împodobit cu inele **(1).**

INEPȚIE (< fr., lat.) s. f. Faptă sau vorbă prostească, stupidă; prostie, stupiditate, absurditate.

INEPUIZABIL, -Ă (< fr.) adj. Interminabil; *p. ext.* extrem de abundent, de bogat.

INERENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care face parte integrantă din ceva, care aparține în mod firesc la ceva.

INERT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Nemișcat, fără viață, neînsuflețit; *p. ext.* lipsit de vigoare, de vioiciune, inactiv. **2.** (FIZ.) Care posedă inerție **(1)** (mare); referitor la inerție (ex. masă i.). **3.** (Despre elemente sau substanțe chimice) Lipsit de reactivitate față de alt element sau altă substanță.

INERȚIAL, -Ă (< *inerție*) adj. (FIZ.; despre un sistem de referință) Aflat în mișcare rectilinie și uniformă; în raport cu care se verifică principiul inerției **(1).**

INERȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Proprietate a tuturor corpurilor de a-și păstra starea de repaus sau de mișcare rectilinie și uniformă atâta timp cât asupra lor nu se exercită acțiunea altor corpuri; această lege fundamentală a mecanicii a fost formulată de Galilei. ✧ *Moment de i.* = produsul dintre masa unui punct material și pătratul distanței până la un punct sau până la o axă de referință. ✦ Proprietate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a reacționa slab sau cu întârziere la acțiunea factorilor externi (ex. i. termică, i. instrumentelor de măsură etc.). ✦ Fig. Tendință de a rămâne în repaus, în inactivitate; indolență, apatie. **2.** (MED.) *I. uterină* = lipsa de contracție și retractare a mușchiului uterin după naștere; produce hemoragie gravă.

INERVAȚIE (< fr.) s. f. (FIZIOL.) Ansamblul formațiilor periferice care constituie aparatul nervos al unui țesut sau al unui organ. Cuprinde receptori și fibre aferente (i. senzitivă), fibre eferente (i. motorie sau secretorie) și, uneori, ganglioni nervoși (ex. i. plexului, i. stomacului etc.).

INESTETIC, -Ă (< fr.) adj. Care nu este estetic; urât.

INESTIMABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. De neprețuit; foarte valoros.

INEU 1. Vârf de formă piramidală în E M-ților Rodnei, alcătuit din roci cristaline. Alt. max.: 2 279 m. Nod orohidrografic (de sub el izvorăsc râurile Putreda, Lala, Valea Băilor ș.a.). Acoperit cu pajiști alpine. La baza lui se află circul și lacul glaciar Lala. Cunoscut și sub denumirea de *Inău.* **2.** Oraș în jud. Arad, pe Crișu Alb; 10 332 loc. (1998). Nod feroviar. Expl. de nisip, balast și andezit (Mocrea). Întreprinderi alim., de mobilă și cherestea, de conf. și tricotaje, prefabricate din beton, articole de pielărie. Reparații de mașini și utilaje agricole. Centru pomicol și viticol. Menționat documentar în 1214. Declarat oraș în 1967. Castel-cetate (1552, reconstruit în 1645 și extins în 1870). Biserică în stil gotic (sec. 13–14). Biserică ortodoxă (1861–1864). **3.** Com. în jud. Bihor; 3 522 loc. (1998). Expl. de balast și nisipuri pentru ind. și constr. Prelucr. lemnului (mobilă). Centru pomicol. Stație de c.f. Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1720, pictată la 1802), în satul Botean.

INEVITABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu poate fi evitat; de neînlăturat.

INEXACT, -Ă (< fr.) adj. (Și adverbial) Lipsit de exactitate; fals, eronat, incorect.

INEXACTITATE (< *in-* + *exactitate*) s. f. Lipsă de exactitate; *concr.* afirmație inexactă, neadevăr, greșeală, eroare.

INEXISTENT, -Ă (< fr.) adj. Care nu există. ✦ Fig. (Despre oameni) Care nu se face remarcat; fără importanță, șters, neglijabil.

INEXORABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Neînduplecat, fără milă; implacabil.

INEXPLICABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate explica, de neînțeles; *p. ext.* curios, ciudat, straniu, bizar.

INEXPRESIV, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de expresivitate; neexpresiv, șters.

INEXPRIMABIL, -Ă adj. Care nu poate fi redat prin cuvinte; de nespus, indicibil, neexprimabil.

INEXPUGNABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi cucerit, de neînvins.

IN EXTREMIS (loc. lat. „în cele din urmă") Silit de împrejurări, neavând altă posibilitate; în ultimă instanță.

INEXTRICABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte încurcat și complicat; de neînțeles.

INFAILIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate greși, care nu se poate înșela; perfect, fără cusur.

INFAILIBILITATE (< fr.) s. f. Faptul de a fi infailibil; natura, caracterul sau starea a ceea ce este infailibil. ✧ (La catolici) *Dogma infailibilității Papei* (stabilită la Conciliul I de la Vatican, 1870), potrivit căreia, Papa, când se pronunță ca șef al Bisericii, nu poate greși în materie de credință și morală; nerecunoscută de Biserica ortodoxă.

INFAM, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Josnic, mârșav, nedemn, nelegiuit. ✦ Fig. Oribil, groaznic.

INFAMANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aduce dezonoare, dezaprobare, oprobriu; degradant; rușinos **(2),** dezonorant.

INFAMIE (< fr., lat.) s. f. Caracterul a ceea ce este infam; nelegiuire; *concr.* faptă sau vorbă infamă, ticăloșie. ✧ Expr. *A ține* (sau *a pune*) *la stâlpul infamiei* = a supune oprobriului public, a înfiera.

INFANTE, -Ă (< sp.) s. m. și f. Titlu dat copiilor regilor Spaniei și, în trecut, ai Portugaliei, în afară de primul născut; persoană care poartă acest titlu.

INFANTERIE (< fr., rus.) s. f. Gen de armă din compunerea trupelor de uscat capabilă să lupte pe jos. În prezent, i. este formată din unități *motorizate, mecanizate, aeropurtate,* de *parașutiști,* extrem de mobile, cu putere de foc și capacitate de izbire ridicate. I. îi sunt asimilate și unitățile specializate să acționeze în condiții speciale de relief: *vânătorii de munte/trupele alpine, infanteria marină* ș.a. ✦ (Înv.) Pedestrime. ✧ *I. motorizată* = i. dotată cu autovehicule pentru transportul personalului și al tehnicii de luptă în timpul deplasărilor. *I. marină* = i. din componența forțelor maritime care luptă pe uscat, în sprijinul imediat al unităților de marină.

INFANTERIST (< *infanterie;* rus.) s. m. Militar din infanterie; (înv.) pedestraș.

INFANTICID (< fr., lat.) s. n. Pruncucidere.

INFANTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. De copil, referitor la copii, caracteristic copiilor. ✦ Fig. Copilăresc, pueril, neserios.

INFANTILISM (< fr. {i}; {s} lat. *infantilis* „de copil") s. n. Anomalie în dezvoltarea corporală și psihică, caracterizată prin persistența la vârsta adul-

tă a unor trăsături morfologice, funcționale și psihice specifice copilăriei.

INFARCT (< fr., germ.) s. n. Proces patologic caracterizat prin modificarea unui organ sau a unei părți dintr-un organ (ex. plămân, miocard, splină), ca urmare a astupării unei artere sau a unei vene terminale printr-un embolus sau printr-un trombus. ✧ *I. miocardic* = boală cauzată de producerea i. în miocard, ca urmare a obstruării uneia din ramurile arterei coronare; apare în special pe leziuni degenerative de arterioscleroză.

INFATIGABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Neobosit, zelos.

INFATUA (< fr., lat.) vb. I refl. (Livr.) A (se) îngâmfa, a (se) înfumura.

INFECT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre mirosuri) Greu, urât, puturos; (despre aer) viciat, stricat. **2.** Cu aspect respingător, neîngrijit, murdar; de calitate inferioară, prost **(3). 3.** (Despre oameni și manifestările lor) Josnic, mârșav, oribil.

INFECTA (< fr.) vb. I **1.** Refl. A contracta o infecție. **2.** Tranz. A contamina (pe cineva sau ceva) cu substanțe sau cu germeni vătămători.

INFECȚIE (< fr., lat.) s. f. Stare patologică a organismului (plantă sau animal) cauzată de pătrunderea și înmulțirea în el a unui agent patogen (parazit, microb sau virus).

INFECȚIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Provocat de o infecție; contagios, molipsitor.

INFELD, Leopold (1898–1968), fizician polonez. Prof. univ. la Toronto și Varșovia. A colaborat cu Einstein la Princeton (1936–1938), elaborând cu acesta „Evoluția fizicii"; după o perioadă în care și-a desfășurat activitatea în Canada, s-a reîntors (1950) în Polonia. Contribuții la teoria relativității și în mecanica cuantică. Împreună cu N. Bohr, a realizat o generalizare neliniară a electrodinamicii lui Maxwell.

INFERA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A ajunge la o concluzie generală pe baza mai multor fapte particulare.

INFERENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** (LOG.) Operație a gândirii prin care se trece de la un enunț la altul în mod deductiv sau inductiv, direct (i. imediată) sau indirect (I. mediată). Poate fi necesară sau probabilă. **2.** (MAT.) *I. bayesiană* = metodă de analiză statistică ce combină informația dată de probabilitățile *a priori* cu aceea obținută printr-o selecție, exprimând informația finală prin probabilitățile *a posteriori*.

INFERIOR, -OARĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care este plasat mai jos sau dedesubt. ✦ (Despre cursul unor ape curgătoare sau despre regiuni situate aici) Situat mai aproape de vărsare decât de izvor. **2.** Mai mic din punct de vedere numeric. **3.** De calitate (mai) proastă; mai puțin bun; mai puțin frumos; mai mic (decât alții). **4.** Care are un rang, o funcție, un grad mai mic decât altul. ✦ (Substantivat, m., artic.) Subaltern, subordonat (într-o funcție).

INFERIORITATE (< fr.) s. f. Faptul de a fi inferior; stare a ceea ce este inferior; dezavantaj (în comparație cu altceva).

INFERN (< it., lat.) s. n. **1.** (În mitologie) loc — subteran sau izolat la marginea lumii — de retragere a umbrelor (sufletelor) tuturor morților sau de ispășire a păcatelor din timpul vieții. V. și *iad*. **2.** Fig. Atmosferă de dezordine și de confuzie; viață plină de chinuri.

INFERNAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De sau din infern; drăcesc, diabolic. ✦ Fig. Groaznic, teribil, înspăimântător.

INFESTA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Despre paraziți) A se fixa pe, a pătrunde într-un organism. ✦ A pustii, a devasta, a nimici; a invada.

INFESTARE (INFESTAȚIE) (< fr., lat.) s. f. (MED., MED. VET.) Pătrundere în organismul omului sau al animalelor a unor paraziți vegetali sau animali, ducând, de regulă, la apariția unei stări patologice specifice.

Infern (1). Mozaic italian (sec. 12)

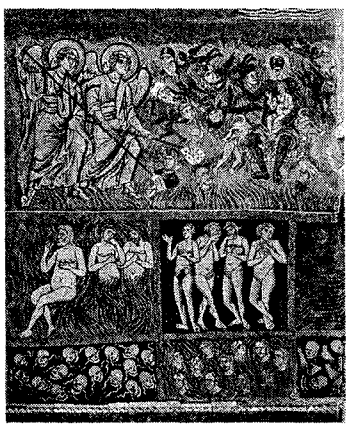

INFIDEL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Nestatornic, necredincios în dragoste, în prietenie etc.; *spec.* (despre soți) care încalcă angajamentul conjugal. **2.** Care nu exprimă sau nu respectă realitatea, adevărul (ex. traducere i.); lipsit de exactitate.

INFIDELITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Necredință în dragoste, în prietenie etc.; *spec.* încălcare a angajamentului conjugal. **2.** Inexactitate, neadevăr. **3.** (IST.) Felonie.

INFILTRA (< fr.) vb. I. **1.** Refl. (Despre fluide, în special despre apa de la suprafața terenului) A pătrunde într-un mediu poros. **2.** Tranz. și refl. Fig. A pătrunde sau a face să pătrundă într-un anumit loc, a (se) strecura neobservat.

INFILTRAT, -Ă (< *infiltra*) S. n., adj. (MED.) **1.** S. n. Acumulare, într-un organ sau într-un țesut, a leucocitelor sau a altor celule, ca reacție la pătrunderea unor agenți infecțioși, traumatici, alergici etc. **2.** Adj. *Țesut i.* = țesut în care s-au acumulat celule, pentru a combate un agent microbian.

INFILTRAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Pătrundere lentă a apei în roci sau în soluri sub influența gravitației, a forțelor capilare și a presiunii hidrostatice, prin pori, găuri, crăpături etc. Alimentează pânzele freatice și mai puțin pe cele de adâncime. ✦ Pătrundere a unui fluid într-un mediu. ✦ Cantitatea de apă provenită din precipitațiile atmosferice care pătrunde în pământ. **2.** (MED.) Injectarea lentă într-un țesut a unor substanțe medicamentoase (în special novocaină) în scop anestezic, analgezic etc. ✦ Acumulare a unor lichide (sânge, serozitate, puroi) într-un organ sau într-un țesut, modificându-i structura; boală provocată de acest proces (ex. i. sangvină, i. seroasă).

INFIM, -Ă (< fr., lat.) adj. Extrem de mic, minuscul.

INFIMUM (cuv. lat.) subst. (MAT.) *I. unei mulțimi A mărginite inferior* = cel mai mare minorat al lui A. Se mai numește și *margine inferioară a unei mulțimi*. Notație: inf A.

INFINIT, -Ă (< lat., fr.) adj., s. n., s. m. I. Adj. Care nu are margini, nelimitat, nesfârșit; *p. ext.* foarte mare, considerabil, imens. II. **1.** S. n. (FILOZ.) *I. actual* = număr (substanță) indefinit de mare, în mod actual mai mare decât orice alt număr (substanță) de aceeași natură. *I. potențial (i. mare)* = număr (substanță) mai mare decât orice număr (substanță) finit dat.

l. mic = orice mărime variabilă a cărei limită este zero. ✧ Loc. *La infinit* = în chip nelimitat, neîncetat. **2.** S. m. (MAT.) Mărime care nu este finită. ✧ *Mulțime i.* = mulțime care poate fi echivalentă cu o parte a ei. ✦ Simbol care reprezintă un element mai mare (mai mic) decât orice număr real. Se notează ∞, (– ∞).

INFINITĂȚE (< fr., lat.) s. f. Număr, cantitate foarte mare.

INFINITEZIMAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Foarte mic, minuscul, infim. **2.** (MAT.; despre mărimi variabile) Care tinde către zero. ✧ *Calcul i.* = calcul care operează cu mărimi i. **(2);** cuprinde calculul diferențial și integral.

INFINITIV (< fr., lat.) s. n. (Și adj.) Mod nepersonal, considerat drept forma-tip a verbului care denumește acțiunea respectivă, fără referire la nuanțele ei modale, temporale sau personale.

INFIRM, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care suferă de o infirmitate; invalid.

INFIRMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A anula, a respinge, a declara ceva ca nevalabil, nefondat; a invalida.

INFIRMARE (< *infirma*) s. f. Acțiunea de a infirma. ✦ (DR.) Înlăturarea unui act al organelor de anchetă penală sau a unui mandat de arestare de către organele ierarhic superioare, prin refuzul de a da întărirea cerută de lege; invalidare.

INFIRMERIE (< fr.) s. f. Clădire sau încăpere destinată îngrijirii bolnavilor, amenajată pe lângă cazărmi, internate etc.

INFIRMIER, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care îngrijește bolnavii la infirmerie; salariat al serviciului sanitar auxiliar care lucrează într-un spital, într-o policlinică, într-un dispensar.

INFIRMITATE (< fr., lat.) s. f. Defect fizic congenital sau dobândit (ex. orbire, surditate etc.); invaliditate.

INFIX (< fr. {i}; {s} lat. *infixus* „înfipt") s. n. Element fonetic (de obicei consoană) care se inserează în rădăcina unui cuvânt și are o valoare morfologică.

INFLAMA (< lat., fr.) vb. I refl. (Despre o parte a corpului, un organ) A suferi o inflamație; a se umfla.

INFLAMABIL, -Ă (< fr.) adj. Care se aprinde ușor.

INFLAMATOR, -OARE (< fr.) adj. Care se manifestă printr-o inflamație; care produce o inflamație.

INFLAMAȚIE (< fr., lat.) s. f. Reacție patologică complexă, tisulară și vasculară a organismului față de acțiunea unui agent chimic, fizic și mai ales microbian. Este însoțită de durere, roșeață, căldură și tumefacție locală. Sin. *umflătură* **(1).**

INFLAȚIE (< fr.) s. f. Formă de manifestare a dezechilibrului economic global, reflectat de creșterea generalizată și durabilă a prețurilor și de scăderea puterii de cumpărare a banilor. Instrumentul prin care se măsoară intensitatea acestui fenomen este rata i.; ea exprimă, în procente, creșterea medie a prețurilor bunurilor și serviciilor pentru consum, plătite de populație într-o perioadă determinată.

INFLAȚIONIST, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de inflație. ✧ *Spirală i.* = legătura de intercondiționare dintre creșterea costurilor (materiale și salariale) și majorarea prețurilor. Dacă salariile cresc în perioada de majorare a prețurilor bunurilor de consum, rezultă o creștere a costurilor și, deci, o nouă sporire a prețurilor ș.a.m.d.

INFLEXIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este flexibil; neflexibil, tare **(2),** nemlădios. ✦ Fig. Neînduplecat, ferm, intransigent.

INFLEXIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Schimbare a înălțimii unui sunet; schimbare a tonului, a accentului vocii; modulație **(1);** ușurința de a-și mlădia vocea. **2.** (MAT.) *Punct de i.* = punct în care curba își schimbă sensul concavității.

INFLORESCENȚĂ (< fr. {i}; {s} lat. *inflorescentia* „inflorescență") s. f. Ansamblul florilor dispuse pe un ax sau pe un sistem de axe în diferite moduri (ex. spic, umbelă etc.).

INFLUENT, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Cu trecere, cu influență; puternic **(4).**

INFLUENȚA (< fr.) vb. I tranz. și intranz. A exercita o influență asupra cuiva sau a ceva; a înrâuri.

INFLUENȚABIL, -Ă (< *influența*) adj. Care se lasă influențat cu ușurință; lipsit de fermitate, șovăielnic.

INFLUENȚĂ[1] (< it., fr.) s. f. (MED.; rar) Gripă.

INFLUENȚĂ[2] (< fr.) s. f. **1.** Acțiune unilaterală, lentă dar eficace, exercitată asupra unui individ de către alți indivizi, împrejurări și obiecte din mediul înconjurător și ale cărei efecte se regăsesc ulterior în comportament sau în gândire. **I.** poate fi *neintenționată* (rezultată din contacte firești ale indivizilor) sau *intenționată* (exercitată prin organe sau instanțe formale). ✦ (În plan intelectual și moral) Puterea exercitată de o autoritate de prestigiu asupra gândirii sau voinței cuiva. **2.** (FIZ.) *Electrizare prin i.* = separarea sarcinilor electrice sau redistribuirea lor pe suprafața unui conductor sub acțiunea unui câmp electric; inducție electrostatică.

INFLUX (< fr.) s. n. **1.** (MED.) *l. nervos* = propagare a excitației de-a lungul căilor nervoase, de la sinapse spre corpii neuronilor *(i. n. centripet)* și de la aceștia spre sinapsele interneurale sau organele inervate *(i. n. centrifug).* **2.** (FIZ.) Numărul de particule (produse de acceleratori) care trec prin unitatea de arie a unei suprafețe perpendiculare pe direcția de mișcare a particulelor.

IN-FOLIO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărților) În care coala de hârtie este îndoită în două, formând patru pagini; (substantivat) carte de format mare, veche.

INFORM, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu are o formă sau un contur precis; *p. ext.* care are o formă urâtă, inestetică. ✦ Fig. Imperfect, nedesăvârșit.

INFORMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A da cuiva informații despre cineva sau despre ceva; a încunoștința, a înștiința. ✦ Refl. A se pune la curent cu ceva; a se interesa, a se edifica, a se documenta.

INFORMAL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este aranjat după reguli stricte, care nu e organizat riguros.

INFORMATICĂ (< fr. {i}) s. f. Știință care se ocupă cu studiul prelucrării informației **(2)** cu ajutorul sistemelor automate de calcul. **I.** poate fi *teoretică* (ocupându-se cu analiza numerică, teoria informației etc.), a *sistemelor* (se ocupă cu arhitectura calculatoarelor, ierarhia resurselor, rețelelor ș.a.), *tehnologică* (are ca bază de studiu componentele electronice, semiconductoarele, echipamentele periferice etc.), *metodologică* (compilație, limbaje de programare) și *aplicată* (aplicațiile calculatoarelor în diverse domenii).

INFORMATIV, -Ă (< fr.) adj. Care are rolul de a informa (ex. material i.).

INFORMATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f., adj. (Cel) care dă, care procură și oferă informații. ✦ Persoană aleasă

de autorul unei anchete lingvistice sistematice cu scopul de a obține date privitoare la idiomul vorbit de aceasta.

INFORMAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Comunicare, știre, veste. ✦ Lămurire dată asupra unei persoane sau asupra unui lucru; indicație; totalitatea materialului de informare și de documentare; izvor **(4)**, sursă **(3)**. Datorită virtuților sale cognitive, i. dobândește ample valențe filozofice, contribuind la adâncirea înțelegerii procesului de reflectare. **2.** Fiecare dintre elementele noi, în raport cu cunoștințele prealabile, cuprinse în semnificația unui simbol sau a unui grup de simboluri (text scris, mesaj vorbit, grup de imagini, indicație a unui instrument etc.). ✧ *Teoria informației* = teorie matematică a proprietăților generale ale surselor de i., ale canalelor de transmisie și ale instalațiilor de păstrare și de prelucrare a informațiilor, considerată din punctul de vedere al proprietăților statistice ale acestora. Inițiată (1927) de R.V.L. Hartley, a fost dezvoltată ulterior de C.E. Shannon (1948). Are largi aplicații în telecomunicații, cibernetică, conducerea economiei, lingvistică, genetică etc. **3.** (BIOL.) *I. genetică* = i. despre particularitățile organismului care se transmit prin ereditate. Include i. despre structura tuturor enzimelor, proteinelor active și ARN-ul celulei, precum și referitoare la reglarea sintezei lor. La organismele pluricelulare, *i.g.* se transmite din generație în generație prin intermediul celulelor sexuale. La microorganismele procariote se transmite prin transducție și transformație. *I. ereditară* = i. înscrisă în genele de pe cromozomi, respectiv în structura ADN, sub forma unui mesaj biochimic, a unei secvențe de nucleotide. *I. redundantă* = i. în exces, inutilă sau chiar dăunătoare. Există totuși o redundanță optimă, care asigură, eficient și economic, funcționarea sistemului biologic.

INFORMAȚIONAL, -Ă (< engl.) adj. De informație, care conține sau dă informații. ✦ *Sistem i.* v. *sistem* **(7)**.

INFRA- ({s} lat. *infra* „dedesubt") Element de compunere cu sensul „dedesubt, sub", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

INFRACTOR (< fr., lat.) s. m. (DR.) Denumire generică pentru persoanele care au săvârșit cu vinovăție o infracțiune sau care au participat la comiterea ei ca autor, instigator sau complice.

INFRACȚIONAL, -Ă (< *infracțiune*) adj. (DR.) Privitor la o infracțiune, cu caracter de infracțiune.

INFRACȚIUNE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Faptă care prezintă un pericol social, săvârșită cu vinovăție și sancționată de legea penală.

INFRAMICROB (< *infra-* + *microb*) s. m. Microorganism primitiv, cu dimensiuni foarte mici, între 8–10 mμ și 250–500 mμ, sub limita de vizibilitate la microscopul optic. I. sunt paraziți obligatorii în celula vie (ex. virusurile, bacteriofagii, ricketsiile).

INFRAMICROBIOLOGIE ({s} *infra-* + *microbiologie*) s. f. Ramură a biologiei care se ocupă cu studiul inframicrobilor. Are o mare importanță în diagnosticarea și combaterea virusurilor.

INFRAROȘU, -IE (< *infra-* + *roșu*) adj., s. n. **1.** Adj. *Radiații infraroșii* = radiații electromagnetice invizibile, penetrante, cu efect termic pronunțat, situate în spectru între limita roșie a domeniului luminii vizibile și microundele radioelectrice. Descoperite de W. Herschel (1800). Au aplicații în industrie, medicină, tehnica militară, aerofotogrammetrie. **2.** S. n. Domeniul spectral al radiațiilor infraroșii.

INFRASONOR, -Ă (< fr.) adj. Referitor la infrasunete, care aparține infrasunetelor.

INFRASPECIFIC (< fr.) adj. (BIOL.) De rang inferior speciei (subspecie, varietate sau formă).

INFRASTRUCTURĂ (< fr.) s. f. **1.** Ansamblul elementelor care susțin partea principală a unei construcții, care o leagă de teren și care transmit acestuia forțele ce acționează asupra construcției. **2.** Totalitatea instalațiilor de la sol (hangare, piste, faruri, balize etc.) necesare pentru decolarea, aterizarea, adăpostirea și întreținerea aeronavelor. **3.** (SOCIOL., FILOZ.) Termen esențial în teoria marxistă, dar folosit abia de gânditorii de după Marx, care au echivalat termenul și apoi l-au substituit celui de *„bază"*. I. reprezintă ansamblul forțelor de producție și al raporturilor de producție. Marx plasează suprastructura, alcătuită din instituții politice, juridice și ideologice, *în* raport de dependență față de i. (inițial, „bază"), susținând că situarea oamenilor în i. le determină conștiința. **4.** Structurile de bază ale unei economii, incluzând rețelele de drumuri și alte sisteme de transport, telecomunicații, alimentarea cu energie electrică, apă și gaze, sistemul de canalizare și alte servicii publice indispensabile activității economice în general.

INFRASUNET (< *infra-* + *sunet*) s. n. (FIZ.) Vibrația mecanică a unui mediu care se propagă, ca și sunetele, sub formă de unde, având însă o frecvență mai mică decât a acestora (sub 16 Hz); ele pot fi percepute cu ajutorul simțului tactil.

INFRUCTESCENȚĂ (< fr., lat.) s. f. (BOT.) **1.** Inflorescență fructiferă. **2.** Fructe agregate (asociate); ex. duda, mura etc.

INFRUCTUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Care nu duce la rezultatele scontate; zadarnic, inutil.

INFUNDIBUL (< fr.; {s} lat. *infundibuium* „pâlnie") s. n. (ANAT.) Canal în formă de pâlnie, prezent în diferite organe (ex. i. pulmonar, I. hipotalamic).

INFUZA (< fr.) vb. I tranz. A turna apă fierbinte peste o plantă medicinală pentru a obține o infuzie.

INFUZIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate topi sau care se topește greu, din cauza temperaturii sale de topire foarte înalte.

INFUZIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Soluție obținută prin opărirea unei plante cu apă clocotită, pentru extragerea principiilor active din aceasta (ex. i. de tei, i. de mentă); medicament astfel preparat. **2.** (ZOOT.) Încrucișare a unei rase neameliorate cu o rasă amelioratoare timp de una sau, cel mult, două generații.

INFUZOR[1] (< fr., lat. {i}) s. m. (La pl.) Clasă de protozoare având corpul acoperit de cili, cu ajutorul cărora se deplasează. Unii i. sunt paraziți (ex. *Balantidium*). Sin. *ciliate* **(2)**. ✦ Animal care face parte din această clasă (ex. parameciul).

INFUZOR[2] (< fr.) s. n. Recipient cilindric cu capac, din metal sau porțelan, care servește la prepararea infuziilor **(1)**.

INGAMBAMENT (după fr. *enjambement*) s. n. Procedeu poetic utilizat în scopul evidențierii unor cuvinte sau impus de necesități prozodice, care constă într-o noncoincidență a unității de sintaxă cu unitatea de vers, unul sau mai multe cuvinte care aparțin sintactic unui vers fiind deplasate în versul următor. V. *rejet*.

INGARDEN, Roman Witold (1893–1970), filozof și estetician polonez. Influențat de filozofia lui Bergson și de viziunea fenomenologică a lui Husserl. A elaborat o estetică a operei literare,

formulând o teorie stratificată a acesteia, bazată pe *intenționalitate* („Studii de estetică", „Opera de artă literară").

INGE [iŋ], **William** (1913–1973), dramaturg și scenarist american. Piesele sale, pline de sensibilitate, sunt axate pe tema incapacității de comunicare a celor singuri („Vino înapoi, micuță Sheba", „Picnic" — Premiul Pulitzer, „Stația de autobuz"). Autor al unor scenarii de mare succes, printre care „Splendoare în iarbă" (Premiul Oscar pentru cel mai bun scenariu, 1961).

INGEGNERI, Marco Antonio (c. 1547–1592), compozitor italian. Principalul reprezentant al școlii muzicale venețiene din sec. 16. Compoziții religioase și profane caracterizate prin subtilitate melodică (exploatarea cromatismului) și expresivitate.

INGEMANN [iŋəman], **Bernhard Severin** (1789–1862), scriitor danez. Romane istorice („Valdemar victoriosul", „Otto al Danemarcii"). Poeme epice de inspirație medievală („Ogier danezul").

INGENHOUSZ [iŋənhu:s], **Jan** (1730–1799), fizician și naturalist olandez. Studii și lucrări în domeniile electricității (conductibilitatea termică a metalelor) și botanicii (nutriția plantelor). A inventat un tip de electrofor. Unul dintre descoperitorii fotosintezei vegetale (1779).

INGENIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care dovedește deosebită agerime și spirit inventiv; iscusit, dibaci. **2.** Făcut, elaborat cu iscusință, cu măiestrie.

INGENIOZITATE (< fr.) s. f. Însușirea de a fi ingenios; inventivitate, iscusință, măiestrie, dibăcie.

INGENUITATE (< fr., lat.) s. f. Naturalețe, naivitate, inocență, candoare (în comportări).

INGENUU, -UĂ (< fr.; {s} lat. *ingenuus* „născut liber", „natural, firesc") adj., s. f. **1.** Adj. Care vădește ingenuitate. **2.** S. f. (În teatru și în cinema) Rol, personaj, eroină care reprezintă o fată inocentă, pură, candidă; *p. ext.* persoană ingenuă.

Bernhard Severin Ingemann

INGERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A înghiți alimente.

INGERINȚĂ (< fr.) s. f. Intervenție, amestec ilegal, nedorit, forțat în viața unei persoane, a unui stat etc.; imixtiune.

INGESTIE (< fr.) s. f. (FIZIOL.) Introducere în stomac a alimentelor sau a altor substanțe solide sau lichide.

INGHELBRECHT [ẽʒelbreʃt], **Désiré Émile** (1880–1965), compozitor și dirijor francez. Director al Operei Comice (1924), fondator (1934) și dirijor al Orchestrei Naționale a Radiodifuziunii Franceze. Muzică vocală de cameră, simfonică, vocal-simfonică („Recviem"), de balet („El Greco"); operete. Lucrări de muzicologie.

INGHINAL, -Ă (< fr.; {s} lat. *inguen, -inis* „stinghie") adj. (ANAT.) De la nivelul abdomenului, al stinghiei **(2).** ✧ *Regiune i.* = stinghie **(2).**

INGINER, -Ă (< it.; {s} lat. *ingenium* „inteligență, spirit") s. m. și f. Persoană calificată într-un anumit domeniu tehnic pentru a putea presta activități de concepție, de execuție și de conducere.

INGINERIE (< *inginer*) s. f. Profesiunea inginerului. ✧ *I. genetică* (sau *a genelor*) = ramură aplicativă a biologiei care se ocupă cu manipularea materialului genetic la nivel celular și molecular. Ansamblu de tehnici efectuate „in vitro" cu gene, cromozomi și uneori cu celule întregi, în scopul construirii unei structuri genetice cu proprietăți ereditare premeditate. Orice operație efectuată asupra unei celule sau asupra unui organism oarecare, având ca rezultat schimbarea genotipului său, și, prin urmare, a descendenților săi, reprezintă o activitate de inginerie genetică. *I. g.* cuprinde sfere mult mai largi decât cele care se referă numai la operațiunile efectuate asupra fragmentelor de ADN. În prezent, există numeroase tehnologii de *i. g.*: tehnologia ADN recombinat sau clonarea genelor; hibridarea celulară; transferul de gene mediat de microcelule, cromozomi și de ADN. Dezvoltarea *i.g.* este consecința progreselor făcute în domeniul biologiei moleculare. Posibilitatea de a combina gene provenite de la organisme care nu schimbă în mod normal informația genetică și de a le introduce în alte organisme–receptoare a deschis calea revoluției biotehnologice sau bioindustriale și, o dată cu aceasta, perspectiva unor aplicații care vor avea un impact major asupra societății umane. Beneficiile, ca și riscurile *i.g.* sunt foarte mari. Aplicarea noilor tehnologii în medicină, agricultură, industria chimico-farmaceutică, protecția mediului, energetică neconvențională a dus deja la rezultate extraordinare: producerea de hormoni (insulină, somatostatină, hormon de creștere uman etc.), imunomodelatori (interferoni), vaccinuri sigure și eficiente față de bolile virale, bacteriene, micotice și parazitare, producția unor mari cantități de proteine de calitate superioară, manipularea genetică a plantelor și animalelor în vederea măririi producției, a valorii lor nutritive, a scăderii dependenței lor de fertilizatorii sintetici, degradarea reziduurilor, producerea de surse energetice neconvenționale, reînnoibile ș.a.

INGLEFIELD [iŋəlfi:ld], **Sir Edward Augustus** (1820–1894), amiral britanic. Navigator și explorator al Arcticii. În cursul a trei călătorii în Arctica a explorat nordul G. Baffin, a descoperit ins. Ellesmere și a cartografiat coasta de NV a Groenlandei pe c. 1 000 km.

INGOLD [ingould], **Sir Christopher** (1893–1970), chimist britanic. Prof. univ. la Leeds și Londra. Cercetări în domeniul chimiei organice teoretice. A studiat structura compușilor aromatici.

INGOLSTADT [ingolʃta:t], oraș în SE Germaniei (Bavaria), port pe Dunăre, la 70 km N de München; 105,5 mii loc. (1991). Nod de transport. Termocentrală. Ind. constr. de mașini (produse electrotehnice și electronice, automobile, mașini textile), de prelucr. a petrolului și a lemnului, textilă. Vechi palat ducal (1417) cu incintă fortificată, catedrală gotică (1425–1500), ruinele unui colegiu iezuit (1555). Universitate (1472). Muzeu de artă. Menționat documentar în anul 806.

INGRAM [iŋrəm], **Rex** (pe numele adevărat *Reginald Ingram Montgomery Hitchcock*) (1893–1950), cineast american. Maestru al superproducției exotice a cinematografului mut, a acordat o atenție deosebită plasticii cadrului („Cei patru cavaleri ai Apocalipsei", „Prizonierul din Zenda", „Scaramouche", „Arabul"). A abandonat cinematograful o dată cu apariția filmului sonor.

INGRAT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care nu-și manifestă recunoștința pentru serviciile sau avantajele primite; nerecunoscător. **2.** Adj. Fig. Care nu sa-

tisface, care nu corespunde eforturilor depuse; *p. ext.* anevoios, greu.

INGRATITUDINE (< lat.) s. f. Însușirea de a fi ingrat; atitudinea celui ingrat; nerecunoștință.

INGREDIENT (< fr., lat.) s. n. Substanță sau material care intră ca accesoriu în compunerea unui produs, fie pentru a-i conferi anumite calități *(i. active)*, fie pentru a-i micșora prețul de cost *(i. inactive* sau *materiale de umplutură)*.

INGRES [ēgr], **Jean Auguste Dominique** (1780–1867), pictor francez. Elev al lui J.L. David. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai curentului neoclasic. A lucrat mult timp în Italia. Portretist („Portretul domnului Bertin"), dar mai ales pictor al frumuseții feminine, a reușit să exprime, într-o viziune personală, perfecțiunea formelor („Domnișoara Rivière", „Frumoasa Zélie", „Doamna de Haussonville"). Compoziții pe teme mitologice, istorice, alegorice („Oedip și Sfinxul", „Jupiter și Thetis", „Apoteoza lui Homer") și nuduri („Izvorul", „Marea odaliscă", „Baia turcească", „După baie la Valpinçon"). Desene („Portretul lui Paganini"). Arta sa, pătrunsă de venerație față de perfecțiunea lui Rafael, a influențat numeroși artiști ca: Renoir, Degas, Gauguin, Matisse și Picasso.

INGRESIUNE (< fr., lat.) s. f. Înaintare a apelor marine în unele porțiuni mai coborâte ale continentelor, în special prin gurile fluviilor, formând adesea golfuri alungite (ex. fiorduri), uneori mări de i. (Marea Norvegiei). ✦ Avansarea, pe un front îngust, a apelor mării asupra unei porțiuni de uscat scufundate în urma mișcărilor epirogenetice; se formează marea de i. (ex. Marea Japoniei).

INGRID CHRISTENSEN, porțiune a coastei Antarcticii la Oc. Indian, între 72° și 81° long. E. Lungime: c. 350 km. Țărm stâncos, alcătuit din granite și gnaisuri, acoperit de ghețari. Descoperită în 1935 de navigatorul norvegian Lars Christensen. Aici se află stațiunea australiană de cercetări antarctice Davis (din 1957).

INGURGITA (< fr., lat.) vb. I tranz. A înghiți (mai ales un aliment).

INGUȘETIA, republică în Federația Rusă, situată în partea centrală a Caucazului; 3,2 mii km²; 315 mii loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Nazran.* Religia: musulmană. Expl. de petrol. Ind. chimică, de prelucr. a gazelor naturale, tricotajelor și alim. Culturi de cereale,

Jean Auguste Dominique Ingres: „După baie la Valpinçon"

sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, cartofi etc. Creșterea animalelor. În 1992, prin reorganizarea *Ceceno-Ingușetiei,* s-a creat Republica Ingușetia.

INHALA (< fr., lat.) vb. I tranz. A aspira, a trage în piept vapori sau gaze.

INHALATOR (< fr.) s. n. Aparat cu ajutorul căruia se fac inhalații. ✦ Aparat care furnizează o cantitate dozată de oxigen pentru a permite respirația normală a persoanelor care călătoresc în avioane la înălțimi mari.

INHALAȚIE (< fr., lat.) s. f. Absorbție pe cale respiratorie a unor gaze, vapori, aerosoli, mai ales în scopuri terapeutice.

INHAMBANE [iñəmbanə], oraș în SE Mozambicului, port la golful cu același nume (str. Mozambic); 47,8 mii loc. (1991). Aeroport. Prelucr. metalelor. Fabrică de zahăr. Export de bumbac, zahăr, cauciuc, lemn și cafea. Întemeiat de portughezi în 1761.

INHIBA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A împiedica sau a încetini un proces fiziologic, o reacție chimică etc. **2.** Refl. A se abține, a se reține.

INHIBITIV, -Ă (< fr.) adj. Inhibitor.

INHIBITOR, -OARE (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care inhibă; inhibitiv. **2.** S. m. (CHIM.) Substanță care, adăugată în proporții mici într-un mediu de reacție, oprește total, întârzie sau micșorează viteza de reacție. ✧ *I. de oxidare* = antioxidant. ✦ (FITOPAT.) Preparat sau tratament care frânează sau împiedică dezvoltarea unui agent patogen, unui proces fiziologic etc.

INHIBIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Fenomen de oprire, de întârziere sau de micșorare a vitezei de desfășurare a unei reacții chimice cu ajutorul inhibitorilor. **2.** Proces fundamental al activității nervoase, care se manifestă prin diminuarea, frânarea sau suprimarea *excitației.* **3.** (BIOL.) *I. de contact* = încetarea mișcării și, uneori, și a diviziunilor mitotice sau meiotice a celulelor care vin în contact. Celulele canceroase, de cele mai multe ori, fac excepție de la această regulă. *I. enzimatică* = stoparea sau reducerea activității enzimatice determinată de diferiți blocanți: ioni și molecule mici, agenți toxici, temperatură, raze X, medicamente etc.

INIMAGINABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate imagina, care depășește orice imaginație; de neînchipuit, extraordinar.

INIMĂ (lat. *anima*) s. f. **I. 1.** Organ central al aparatului circulator la mamifere, păsări, reptile situat, de obicei, în partea stângă a toracelui, care asigură vehicularea sângelui în organism; cord. La om, i. se compune din patru compartimente, împărțite, la rândul lor, într-o parte receptoare *(atriu)* și una de ejecție *(ventricul).* Fiecare atriu comunică cu ventriculul respectiv printr-un orificiu atrioventricular prevăzut cu valvule (valvula mitrală, pentru partea stângă a i., și valvula tricuspidă, pentru partea dreaptă a i.). I. este alcătuită din trei straturi: unul intern *(endocard),* unul mijlociu, musculos *(miocard)* și altul extern, seros *(epicard),* și este învelită în *pericard.* Miocardul este irigat de arterele și de venele coronare. I. unui om matur se contractă de 55–70 de ori pe minut, pompând 4,5–5 l de sânge; funcția se realizează prin intermediul contractării (sistolă) și relaxării (diastolă) alternative a mușchilor atriilor și ventriculilor. Sistemul nervos al i. este autonom, conducând contracțiile (ritmul și frecvența lor), dar fiind, la rândul său, controlat de sistemul nervos simpatic și parasimpatic și reglat de centrul nervos cardioregulator situat în bulbul rahidian. V. *circulația sângelui.* ✦ Piept. **2.** (La cărțile de joc) Cupă[2]. **II. 1.** (Fig.) Inima (**I 1**) considerată drept lăcaș al sentimentelor umane. ✧ Expr. *A-și călca pe inimă* = a se declara de acord cu un lucru (sau a acționa) împotriva propriei păreri, dorințe. *A avea ceva pe inimă*

= a se frământa în sine, a ține o taină în suflet. *A-și răcori inima* = a-și descărca sufletul, a spune cuiva gândurile sale intime. *A pune la inimă* = a se necăji pentru ceva. *Inimă albastră* = **a)** suflet amărât, îndurerat; **b)** mâhnire, deprimare; **c)** furie, ciudă, mânie. *Inimă rea* = amărăciune, necaz, durere. *A avea tragere de inimă (pentru...)* sau *a-l trage* (pe cineva) *inima să...* = a se simți atras să facă ceva. *Inimă dreaptă* = om cinstit, corect, obiectiv. *Slab de inimă* = milos, impresionabil; influențabil. *Cu inimă* = înțelegător, bun. *(A fi om) de inimă* = (a fi om) săritor, bun. *A fi fără inimă* sau *a fi rău* (sau *câinos, negru*) *la inimă* = a fi rău, neînțelegător, crud. *(A avea) inimă de piatră* (sau *împietrită*) = a fi rău, fără suflet. *A i se împietri cuiva inima* = a deveni indiferent, lipsit de sensibilitate. **2.** (Fig.) Inima **(I 1)** considerată drept izvor al îndrăznelii, energiei, voinței. ✧ Loc. *Cu inimă* = energic, inimos, curajos, pasionat. ✧ Expr. *A-și lua inima în dinți* = a-și face curaj să întreprindă ceva, a se hotărî la ceva. *A-i veni* (cuiva) *inima la loc* = a-și recăpăta echilibrul și îndrăzneala, a se calma. **3.** Inima **(I 1)** considerată ca centru și simbol al vieții sufletești. ✧ Expr. *(A fi) cu inima împăcată* = a fi liniștit sufletește, a avea conștiința curată. **III.** Fig. **1.** Fire, caracter, structură sufletească. **2.** Ființă, om, individ. *Vorbi astfel încât robi toate inimile.* **IV.** P. analog. **1.** Mijloc, centru, interior. **2.** Piesă sau element de construcție care ocupă un loc central sau axial într-un sistem tehnic sau într-un element al acestuia (ex. i. de cablu, i. carului). **3.** Partea din interior a unei plante, a unei legume, a unui fruct; miez **(1)**. **4.** Partea esențială, cea mai importantă a unui lucru.

INIMICIȚIE (< it., lat. *inimicitia*) s. f. (Livr.) Dușmănie, ură, vrăjmășie.

INIMITABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi imitat (ușor).

INIMOS, -OASĂ (< *inimă*) adj. **1.** Curajos, energic, îndrăzneț. **2.** Bun, mărinimos, generos. **3.** Pasionat.

ININTELIGIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi înțeles; neclar, confuz.

INION (< fr.) s. m. (ANTROP.) Protuberanță externă a osului occipital, considerată ca reper în măsurătorile antropometrice.

INIȘTE (< *in*) s. f. Cultură de in; teren cultivat cu in.

INIȚIA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A da cuiva sau a-și însuși (primele) cunoștințe, a (se) introduce într-un domeniu de activitate. V. *instrui.* ✦ A introduce pe cineva în cunoașterea unui cult sau unui rit (secret). **2.** Tranz. A pune bazele unei acțiuni, unei activități etc. **3.** (INFORM.) A atribui o valoare inițială unei variabile. ✦ A pune în stare de execuție un program sau subprogram; a iniționaliza.

INIȚIAL, -Ă (< fr.) adj., s. f. **1.** Adj. (Și adverbial) De la început; începător **(1)**. **2.** S. f. Literă cu care începe un cuvânt. ✦ Abreviere a prenumelui (și a numelui) unei persoane, formată din inițiale **(2)**.

INIȚIALIZA (< fr.) vb. I. A iniția **(3)**.

INIȚIATIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are caracter de inițiere. **2.** La care au acces numai cei inițiați; ezoteric.

INIȚIATIVĂ (< fr.) s. f. Faptul de a propune, de a organiza sau de a începe cel dintâi ceva; însușirea celui care întreprinde sau este dispus să întreprindă primul ceva. ✧ *I. legislativă* = posibilitatea de a propune Parlamentului proiecte de legi, însoțite de expuneri de motive în vederea dezbaterii și eventualei adoptări. ✧ Expr. *Din proprie* (sau *propria mea, ta, sa, lui* etc.) *inițiativă* = fără a fi îndemnat sau silit de altul.

INIȚIATOR, -OARE (< fr., lat.) adj. subst. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care inițiază ceva; promotor **(1)**. **2.** S. m. (CHIM.) Promotor **(2)**.

INÎLCEK v. **Enghilcek.**

INJECTA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A face, a efectua o injecție **(1, 2)**. **2.** Refl. (Despre ochi) A se congestiona, a se înroși.

INJECTIV, -Ă (< fr.) adj. (MAT.) *Funcție i.* = funcție care ia valori distincte în puncte distincte; injecție **(3)**.

INJECTOR (< fr.) s. n. **1.** Dispozitiv care servește la injectarea combustibilului în camera de ardere a unui motor cu ardere internă sau care, la instalațiile cu focar, servește la amestecarea combustibilului cu aerul comburant și la insuflarea acestui amestec în focar. **2.** *I. de apă* = **a)** aparat folosit la alimentarea cu apă a cazanelor de abur, în care apa este antrenată de un curent de abur sub presiune; **b)** dispozitiv folosit la turbinele hidraulice de tip Pelton, ca organ de distribuție și de reglare a debitului de apă.

INJECȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (MED.) Introducere intramusculară, intravenoasă, intradermică etc. sub presiune, cu ajutorul unei seringi, a unui medicament sub formă lichidă; *p. ext.* lichidul astfel introdus. **2.** (TEHN.) Operație de introducere, sub presiune, a unui fluid într-un spațiu închis, într-un material etc. (ex. i. de combustibil, i. de fluid etc.). **3.** (MAT.) Funcție injectivă. ✦ Morfism injectiv. **4.** (GEOL.) Proces de pătrundere sub presiune a unei magme juvenile, într-un fond de roci, unde se consolidează sau pe care îl invadează, topindu-l și asimilându-l.

INJONCȚIUNE (< fr.) s. f. (Rar) Presiune, intervenție fermă făcută asupra cuiva; ordin precis, formal.

INJURIE (< fr., lat. *injuria* „nedreptate") s. f. Jignire (gravă) adusă cuiva; insultă, invectivă **(1)**.

INJURIOS, -OASĂ (< *injurie*) adj. Care conține o injurie; jignitor, insultător.

INJUST, -Ă (< fr., lat.) adj. (Rar) Care nu este just; nedrept.

INJUSTEȚE (< *in-* + *justețe*) s. f. Lipsă de justețe; inexactitate, neadevăr.

INKERMAN, cartier al orașului Sevastopol (Ucraina), unde s-a desfășurat (5 nov. 1854) o sângeroasă bătălie între forțele franco-britanice și cele ruse în timpul *Războiului Crimeii,* încheiată cu victoria primilor.

INLANDSIS subst. *Calotă* glaciară.

INN, râu în Europa Centrală (Elveția, Austria, Germania), afl. dr. al Dunării la Passau; 517 km. Izv. din masivul Bernina, creează pitoreasca vale Engadine, trece prin Innsbruck, străbate Pod. Bavariei, formând chei în cursul inferior. Hidroenergie. Turism. Pe cursul inferior, în aval de confl. cu râul Salzach, delimitează granița dintre Germania și Austria. În Antichitate s-a numit *Aenus.*

INNANA (în mitologia sumeriană), zeița principală, ocrotitoare a dragostei și procreației. Divinitate celestă, având ca simbol planeta Venus. Identificată la babilonieni cu *Ișstar.*

INNOCENTIU, numele a 13 papi și al unui antipapă. Mai importanți: **1. I. III** *(Giovanni Lotario, conte de Segni)* (1198–1216), continuator al politicii de afirmare a supremației papale a lui Grigore VII; inițiator al Cruciadei a IV-a (1202–1204) și al devierii ei spre Constantinopol, precum și al luptei împotriva *albigensilor*

Innocentiu III

Innsbruck. Statuia Sfintei Ana

(1208). S-a aflat în conflict cu Filip de Suabia, susținându-l pe Otto IV (pe care l-a excomunicat însă în 1210), și cu *Ioan Fără de Țară* (până în 1213); a convocat Conciliul de la Lateran (1215). **2. I. IV** *(Sinibaldo Fieschi)* (1243–1254). A reprezentat o mare autoritate în dreptul canonic. În conflict cu împăratul Frederic II, a fost excomunicat (1245) de Conciliul de la Lyon. **3. I. X** *(Giovanni Battista Pamphili)* (1644–1655). A protestat împotriva clauzelor religioase ale Păcii Westfalice (1648) și a condamnat *jansenismul* (1653).

INNSBRUCK, oraș în V Austriei, la poalele Alpilor Tirolului, la 574 m alt., pe râul Inn, centrul ad-tiv al landului Tirol; 118,1 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport. Prelucr. metalelor. Ind. textilă (țesături de lână), chimico-farmaceutică, electrotehnică, a hârtiei, de prelucr. a lemnului și alim. Poligrafie. Universitate (1677). Renumită stațiune turistică și a sporturilor de iarnă. Locul de desfășurare a Jocurilor Olimpice de iarnă din 1964 și 1976. Clădiri vechi din sec. 15–18, Hofkirche (1553–1563), în stil renascentist, biserica barocă Sankt Jakob (1717–1724), palatul Hofburg (sec. 16, refăcut în sec. 18). Muzeu de artă populară tirolează. Grădină botanică (plante alpine). Fundat în 1180. Menționat ca oraș în 1239, a devenit reședința Tirolului din c. 1420. Centru al răscoalei țăranilor tirolezi din 1809.

INOCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Nevinovat; curat **(3)**, candid, naiv **(2)**. ✦ (Ir.) Simplu, ignorant.

INOCENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Curățenie sufletească, nevinovăție, candoare. ✦ (Ir.) Simplitate; ignoranță.

INOCERAM (< fr. {i}; {s} gr. *is, inos* „mușchi" + *keramis* „cărămidă") s. m. Gen fosil de lamelibranhiate, cu cochilia groasă, ovoidală, mare, cu linia cardinală dreaptă, umbone bine dezvoltat și ornamentația reprezentată prin valuri concentrice care străbat toată grosimea cochiliei *(Inoceramus)*. Este cunoscut din Jurasic până în Cretacicul superior.

IN-OCTAVO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărților, adesea substantivat) În care coala de hârtie este îndoită în opt, formând 16 pagini.

INOCUITATE (< fr.; {s} lat. *innocuus* „inofensiv") s. f. Calitate a unor agenți fizici, biologici sau chimici de a nu fi periculoși pentru organism.

INOCUL (cf. *inocula*) s. m. Cantitate de celule eucariote, bacterii sau spori aflată într-o suspensie și introdusă într-un mediu de cultură.

INOCULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A introduce în organism un ser, un vaccin, o substanță.

Ismet Inönü

INODOR, -Ă (< fr., lat.) adj. Fără miros.

INOFENSIV, -Ă (< fr.) adj. Care nu face rău; nevătămător.

INÖNÜ, Ismet *(Mustafa Ismet)* (1884–1973), general și om politic turc. Colaborator apropiat și continuator al operei lui *Atatürk*. Președinte al Partidului Popular Republican (1938–1972); prim-min. (1923–1924, 1925–1937, 1961–1965) și președinte (1938–1950) al Turciei.

INOPERANT, -Ă (< fr.) adj. Care nu are efect sau rezultat; fără urmare.

INOPINAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Neașteptat, neprevăzut.

INOPORTUN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este sau nu se întâmplă la timpul potrivit; nepotrivit. ✦ (Despre oameni) Care incomodează; neplăcut, plictisitor.

INOROG (< sl.) s. m. Animal fabulos având corp de cal și un corn în frunte; unicorn, licorn. Întâlnit mai cu

Inorog. „Doamna cu licornul", tapiserie franceză medievală

seamă în literatura şi în arta Extremului Orient şi a Evului Mediu.

INOSITĂ (< fr. {i}) s. f. Substanţă chimică din clasa alcoolilor polihidroxilici, important factor de creştere, care face parte din complexul vitaminelor B. Se găseşte în cereale, fructe, drojdie, precum şi în muşchi, ficat, plămâni etc.

INOSPITALIER, -Ă (< fr.) adj. Care nu oferă (cu plăcere) ospitalitate; neospitalier, neprimitor; rece.

INOUE Bukichi (n. 1930), sculptor japonez. Autor al unor monumente ce ilustrează implicarea noilor tehnologii în opera de artă.

INOUE Mischiyochi (n. 1946), dirijor japonez. Studii de perfecţionare cu S. Celibidache. Director al Noii Orchestre Filarmonice Japoneze din Tōkyō (din 1983). Carieră internaţională.

INOUE Yasushi (1907–1991), scriitor japonez. Romane având ca temă singurătatea, prezentată ca o stare fundamentală a fiinţei umane, a cărei consolare rămâne doar natura („Puşca de vânătoare", „Ţara zăpezii"); romane istorice („Şarlatanii din veacul războaielor", „Vânturile, valurile").

INOVA (< fr., lat.) vb. I intranz. A face o inovaţie. ✦ Tranz. A introduce modificări, a face înnoiri în ceva; a înnoi.

INOVATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. şi f., adj. (Persoană) care realizează o inovaţie; (persoană) care inovează ceva.

INOVAŢIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Noutate, schimbare, modificare. **2.** (EC.) Rezolvare a unei probleme tehnice sau organizatorice prin adoptarea de soluţii moderne, precum şi prin unele perfecţionări care prezintă noutate şi progres faţă de stadiul tehnicii sau al organizării producţiei în întreprinderea unde se aplică. ✧ *I. tehnologică* = produs sau procedeu nou, ori modificare tehnologică importantă a unui produs sau procedeu, care au fost introduse pe piaţă sau au fost utilizate în procesul de producţie.

INOXIDABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre metale şi aliaje) Care nu reacţionează uşor cu substanţele cu care vine în contact, în special cu oxigenul şi cu apa; care nu ruginește.

IN PERSONAM (expr. lat. „cu privire la persoană") (DR.) Indică faptul că acţiunea penală se exercită numai împotriva persoanei care a săvârşit infracţiunea.

IN-PLANO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărţilor şi al ziarelor, adesea substantivat) În care coala de hârtie este îndoită şi împăturită în două.

I.N.R.I. (lat.: *Iisus Nazarenus Rex Iudaeorum*), prescurtare însemnând „Iisus Nazarineanul, Regele Iudeilor"; inscripţionată, din ordinul lui Pilat din Pont, pe crucea pe care a fost răstignit Hristos (ca o justificare a condamnării). În tradiţia creştină, crucile celor decedaţi poartă această inscripţie.

INS (lat. *ipsum*) s. m. Individ, persoană, om. ✧ Expr. *Tot insul* = fiecare; toţi oamenii.

INSALUBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Murdar. Dăunător sănătăţii (nefiind conform cu regulile de igienă); nesănătos.

INSATISFACŢIE (< fr.) s. f. Nemulţumire, neplăcere.

INSCRIPTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi înscris într-o suprafaţă, într-un cerc sau într-o sferă dată. ✧ *Patrulater i.* = patrulater care poate fi înscris într-un cerc.

INSCRIPŢIE (< fr., lat.) s. f. Text scurt, gravat pe piatră, pe metal, pe lemn etc., pentru a consacra memoria unei persoane, a unui eveniment etc.

INSCULPA (< fr., lat.) vb. I tranz. (FIN.) A marca obiectele de metal preţios cu poansonul.

INSECTAR (< fr.) s. n. Colecţie de insecte conservate conform unor procedee speciale şi clasate după anumite criterii (sistematic, practic); cutie în care se păstrează o astfel de colecţie.

INSECTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *insectus* „tăiat") s. f. (La pl.) Clasă de artropode cu corpul diferenţiat în cap, torace şi abdomen, cu tegumentul chitinizat şi cu trei perechi de picioare; (şi la sg.) animal din această clasă. În natură există c. un milion de specii de i., care vieţuiesc atât în mediile terestre cât şi în cele acvatice. I. pot fi *apterigote* (fără aripi) sau *pterigote* (cu aripi). Unele specii sunt folositoare prin producţia lor (miere, ceară), prin acţiunea de polenizare a plantelor etc. ✧ *I. dăunătoare* = i. care atacă plantele, animalele, oamenii sau produsele vegetale şi animale (ex. lăcustele, cărăbuşii, gândacul de Colorado, păduchii, ploşniţele).

INSECTICID, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *caedere*, „a ucide") adj., s. n. **1.** Adj. Care ucide insectele. **2.** Substanţă chimică, naturală sau sintetică, folosită în combaterea insectelor parazite şi dăunătoare (ex. nicotina, hexaclorciclohexanul etc.). ✧ *I. remanent* = substanţă toxică, persistentă un oarecare timp după aplicare, acţionând (în intervale de timp variate) în continuare asupra insectelor. *I. vegetal* = substanţă organică produsă de diferite plante, cu proprietăţi insecticide. Sub aspect chimic sunt foarte diverse (ex. florile unor specii de *Chrysanthemum, Paeonia, Ruta* ş.a.).

INSECTIFUG, -Ă (< fr.; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *fugo* „a alunga") adj., s. n. **1.** Adj. Care îndepărtează insectele. **2.** S. n. Substanţă care prin miros, gust, culoare sau altă proprietate îndepărtează insectele dăunătoare.

INSECTIVOR, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *vorare* „a devora") adj., s. n. **1.** Adj., s. n. (Animal) care se hrăneşte cu insecte. **2.** S. n. (La pl.) Ordin de mamifere placentare, primitive, de talie mică, a căror hrană principală o constituie insectele; premolarii şi molarii sunt prevăzuţi cu tuberculi ascuţiţi, capabili să zdrobească crusta chitinoasă a insectelor. Apar în Cretacicul superior în forme primitive (ex. furnicarul, cârtiţa, ariciul, şoarecele de câmp).

INSECTOFUNGICID, -Ă (< fr.; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *fungus* „ciupercă" + *-cida* „care ucide") adj., s. n. **1.** Adj. Care combate insectele şi ciupercile. **2.** S. n. Produs chimic folosit pentru combaterea insectelor dăunătoare şi a ciupercilor parazite.

INSELBERG [inzelberg] (cuv. germ.) s. n. Înălţime izolată formată din roci dure, cu pante abrupte, care se ridică izolat (relief rezidual) deasupra câmpiei de eroziune înconjurătoare, în regiunile cu climat arid.

INSENSIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de sensibilitate, nesimţitor; *fig.* care nu este impresionat (de nimic), nepăsător, impasibil.

INSENSIBILITATE (< fr., lat.) s. f. Lipsă de sensibilitate, *p. ext.* de emotivitate, de impresionabilitate; *fig.* nepăsare, indiferenţă. ✦ (MED.) Lipsa sensibilităţii generale sau parţiale (dureroasă, tactilă), întâlnită în unele boli nervoase sau psihice.

INSEPARABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate separa de altul; strâns unit sau legat; (de) nedespărţit.

INSERA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A introduce, a include un adaos, o informaţie ş.a. într-un text, într-un şir de numere, într-un tabel etc. ✦ A îngloba un material în interiorul altui material.

2. (TEHN.) A introduce, a fixa o piesă într-un locaș din interiorul altei piese sau între alte două piese.

INSERȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Faptul de a insera; *concr.* ceea ce se inserează **(1).** ✦ (TEHN.) Strat de material (în general textil sau metalic) inclus în interiorul altui material sau cuprins între fețele de contact a două materiale pentru mărirea rezistenței. **2.** (ANAT.) Fixarea pe os a capătului terminal al unui mușchi. **3.** (BOT.) Punctul de fixare pe axă (a frunzei, fructului etc.).

INSESIZABIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care nu poate fi sesizat, înțeles; *p. ext.* imperceptibil. **2.** (DR.; despre lucruri sau despre drepturi) Care nu poate fi urmărit de către creditorii titularului lucrului sau dreptului.

INSIDIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Perfid, viclean. ✦ (MED.; despre boli) Care apare pe nesimțite, fără manifestări vizibile.

INSIGNĂ (< fr., lat.) s. f. Mic obiect, de diverse forme, cu imagini simbolice sau indicații grafice, purtat de obicei ca semn distinctiv de către membrii unei grupări, ai unei organizații etc.

INSIGNIFIANT, -Ă (< fr.) adj. Neînsemnat.

INSINUA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A strecura cu dibăcie o aluzie (răutăcioasă). **2.** Tranz. și refl. A (se) strecura undeva pe nesimțite, a (se) infiltra.

INSINUANT, -Ă (< fr.) adj. Care (se) insinuează.

INSINUARE (< *insinua*) s. f. Acțiunea de a (se) insinua; aluzie (răutăcioasă).

INSIPID, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre corpuri chimice, substanțe) Fără gust; *p. ext.* (despre alimente) fad, searbăd. **2.** Fig. Fără spirit, fără haz.

INSISTA (< fr., lat.) vb. I intranz. A stărui, a persista, a persevera (într-o acțiune); *spec.* a se ruga insistent pentru ceva. ✦ A scoate în evidență; a sublinia, a accentua, a reliefa.

INSISTENT, -Ă (< fr.) adj. (Și adverbial) Stăruitor; perseverent.

INSISTENȚĂ (< fr., it.) s. f. Stăruință, perseverență. ✦ Spec. Rugăminte, cerere insistentă.

IN SITU (lat. „pe loc") Expresie latină pentru un obiect sau obiectiv, în general arheologic, conservat pe locul descoperirii sale, unde se păstrează (măcar parțial) condițiile în care a fost găsit. ✦ În geologie, specifică o poziție a unei roci, strat, fosilă, corp de minereu situate în locul de formare sau depozitare.

INSOLAȚIE (< fr.; {s} lat. *insolo* „a expune la soare") s. f. **1.** Sindrom complex neuro-vasculo-umoral consecutiv acțiunii radiațiilor calorice, de obicei solare, asupra organismului. Reacția meningială se manifestă prin cefalee intensă, greață, vărsături și amețeli, iar cea vasculară, prin stare de colaps. Sin. *helioză.* **2.** (BOT.) Stare patologică a plantelor din cauza excesului de lumină și căldură solară. **3.** Cantitatea de radiație solară directă ce cade pe unitatea de suprafață orizontală.

INSOLENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Obraznic, impertinent.

INSOLENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Obrăznicie, impertinență; vorbă, faptă obraznică, necuviincioasă.

INSOLIT, -Ă (< fr., lat.) adj. Contrar obiceiului; neobișnuit, neuzitat.

INSOLUBIL, -Ă (< fr., lat.) Adj. **1.** (Despre substanțe chimice) Care nu se dizolvă (într-un anumit lichid). **2.** Fig. Fără soluție, de nerezolvat.

INSOLVABIL, -Ă (< fr.) adj. Care se află în situația de insolvabilitate; falimentar.

INSOLVABILITATE (< fr.) s. f. Situație în care se află un debitor, de a fi în incapacitate de plată a datoriilor scadente.

INSOMNIE (< fr., lat.) s. f. Tulburare a mecanismului de reglare a centrului nervos somn-veghe, care determină reducerea importantă a duratei și a profunzimii somnului. **I.** este întâlnită în astenii, nevroze, boli psihice etc.

INSONDABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi sondat (fiind foarte adânc). ✦ Fig. Cu neputință de cercetat sau de clarificat; de nepătruns.

INSONORIZARE (după fr. *insonorisation*) s. f. Totalitatea operațiilor și măsurilor prin care se realizează reducerea intensității zgomotelor dintr-un spațiu închis.

INSPECTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A controla, a verifica activitatea unei persoane, a unei instituții etc. pe baza unei însărcinări speciale; *p. ext.* a examina, a cerceta amănunțit și cu atenție ceva.

INSPECTOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană împuternicită să inspecteze.

INSPECTORAT (< fr.) s. n. Serviciu care are misiunea de a face inspecții la unitățile dintr-un anumit domeniu de activitate.

INSPECȚIE (< fr., lat.) s. f. Control, verificare autorizată a unei activități, a executării unor dispoziții etc.

INSPIRA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. și tranz. A inhala aer în plămâni. **2.** Tranz. Fig. A sugera, a insufla cuiva un gând, o soluție, un sentiment; *spec.* a provoca, a stimula în cineva avântul creației artistice. **3.** Refl. Fig. A lua idei, sugestii de undeva sau de la cineva; a se orienta, a se ghida după...

INSPIRATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care se referă, care ajută la inspirarea aerului în plămâni. **2.** S. m. și f. Persoană care inspiră **(2)** pe cineva; *p. ext.* îndrumător, sfătuitor.

INSPIRAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (MED.) Fază a respirației în care aerul este introdus în plămâni. **2.** (PSIHOL.; ESTETICĂ) Stare de tensiune creatoare; forță creatoare. **3.** Proces psihic complex, condiție subiectivă a actului de creație, care duce la apariția pe neașteptate, în conștiință, a unei soluții, a unei idei, la descoperirea unor noi legături interne și externe ale fenomenelor, dar care, de fapt, se bazează pe acumulări, pe căutări și pe încercări anterioare; *p. ext.* gând, idee spontană.

INSTABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre sisteme fizico-chimice, tehnice, despre obiecte) Care nu prezintă stabilitate; nestabil. **2.** Fig. Variabil; schimbător; nestatornic.

INSTABILITATE (< fr., lat.) s. f. Caracterul a ceea ce nu este stabil; inconstanță.

INSTALA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A monta o instalație, o mașină, un aparat etc. **2.** Tranz. și refl. A (se) stabili într-un loc, *p. ext.* într-un post (de răspundere).

INSTALATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană specializată care montează și repară conducte, armături, aparate, instalații tehnico-sanitare.

INSTALAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Ansamblu de construcții, aparate, mașini, instrumente și accesorii care servește la îndeplinirea unei anumite operații sau funcții în procesul de producție, în transporturi, în telecomunicații, în cercetări științifice, comerț etc. ✧ *I. de laborator* = i. folosită pentru experien-

te, pentru cercetări de laborator. *I.-pilot* = i. în care se fabrică, în cantități mici, un anumit produs, nou sau ameliorat, pentru a-i determina calitățile sau pentru a studia și definitiva un proces de producție. *I. industrială* = i. care produce industrial bunuri materiale. *I. electrică* = i. constituită din conducte, aparate și, eventual, mașini electrice folosită în scopuri energetice sau pentru telecomunicații, comenzi, semnalizări etc. **2.** (BOT.) Ocupare a unui teren cu plante pionier-colonizatoare.

INSTANT (< fr.) adj. invar. Rapid (cu referire specială la mâncăruri și băuturi care se prepară repede, de obicei prin dizolvarea unui concentrat).

INSTANTANEU, -EE (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. (Despre fenomene; și adverbial) Care se produce brusc și se desfășoară rapid. **2.** S. n. Fotografie obținută printr-o expunere foarte scurtă (sub 1/25 s). **3.** Adj. (Despre mărimi) Care se referă la un anumit moment sau se definește pentru un anumit moment. ✧ *Valoare i.* = valoarea, la un moment dat, a unei mărimi variabile.

INSTANȚĂ (< fr., lat.) s. f. *I. (judecătorească)* = organ de jurisdicție ale cărui funcții specifice sunt judecarea proceselor privind raporturile civile, comerciale, de muncă, de familie, administrative, penale, precum și orice alte cauze pentru care legea nu stabilește o altă competență. ✧ Expr. *În ultimă instanță* = în cele din urmă..., nemaiavând altă cale.

INSTAURA (< fr., lat.) vb. I tranz. A întrona, a stabili (pentru prima oară); a introduce (un obicei, o regulă etc.).

INSTIGA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ațâța, a incita, a provoca (la acțiuni dușmănoase, la săvârșirea unei infracțiuni).

INSTIGARE (< *instiga*) s. f. Acțiunea de a instiga; îndemn la violență; ațâțare, provocare. ✦ (DR.) Acțiune prin care o persoană determină, cu intenție, o altă persoană să săvârșească o infracțiune. Ea poate fi: simplă, directă, indirectă, calificată etc. ✧ *I. publică și apologia infracțiunilor* = infracțiune constând în fapta de a îndemna publicul prin viu grai, prin scris sau prin orice alte mijloace la încălcarea legilor și la săvârșirea unor fapte ce constituie infracțiuni. Sin. *instigație.*

INSTIGATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care instigă, care se face vinovată de instigare; ațâțător, provocator, incitator.

INSTIGAȚIE (< fr., lat.) s. f. Instigare.

INSTILAȚIE (< fr., lat.) s. f. Introducere a unui medicament lichid, picătură cu picătură, într-o cavitate (ex. în nas, în ureche).

INSTINCT (< fr., lat.) s. n. **1.** (FIZIOL.) Complex de reflexe înnăscute, necondiționate, proprii indivizilor dintr-o anumită specie, care le asigură dezvoltarea organismului, alimentarea, reproducerea, apărarea. La animalele inferioare, i. deține un rol precumpănitor în relațiile cu mediul. La animalele superioare, în cursul dezvoltării individuale, i. se completează cu reflexe condiționate. La om, dezvoltarea inteligenței și educația în societate duc la subordonarea i. față de conștiință. **2.** (PSIH.) *Instinctul vieții* și *instinctul morții* = (la Freud) forme inconștiente de manifestare a dinamismului uman, exprimând impulsurile sexuale și voința de a trăi a individului (i. vieții — Eros), respectiv pornirea acestuia spre distrugere și autodistrugere sau tendința de reîntoarcere la stabilitatea stării anorganice (i. morții — Thanatos).

INSTINCTIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de instinct **(1)**, instinctual. **2.** (Și adverbial) Efectuat din instinct.

INSTITUI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A înființa, a întemeia (prin lege); a introduce **(3)**, a stabili **(2)**.

INSTITUT (< fr., lat.) s. n. **1.** Instituție de învățământ superior sau de cercetări științifice. ✦ Local în care funcționează astfel de instituții. **2.** (În trecut) Școală particulară de grad secundar.

INSTITUTOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. (Înv.) Învățător la oraș.

INSTITUȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Organ sau organizație care desfășoară, cu precădere, activități cu caracter administrativ sau social-cultural. **2.** (În plan internațional) Organizație care desfășoară o activitate de interes internațional (ex. O.N.U.). **3.** *I. socială* = ansamblu de relații (interindividuale sau între grupuri) relativ stabile, îndeplinind funcția de promovare, de apărare, de conservare a unor interese sociale. **4.** *I. juridică* = ansamblul normelor juridice care reglementează o anumită categorie de relații sociale și care se aplică în temeiul unor anumite acte juridice.

INSTITUȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la instituții; care are caracter de instituție.

INSTITUȚIONALISM (< germ.) s. n. (EC. POL.) Doctrină economică, apărută în deceniile 3–4 ale sec. 20 în S.U.A., care consideră că „instituțiile", înțelese în sens larg (statul, proprietatea privată și modul de exercitare a ei, familia, concurența, tehnostructura etc.), influențează în mod decisiv starea de ansamblu a economiei și mecanismul creșterii economice.

INSTRUCTAJ (< fr.) s. n. Instruire, pregătire în vederea bunei desfășurări a unei activități; *p. ext.* îndrumările date în cursul acestei instruiri.

INSTRUCTIV, -Ă (< fr.) adj. Care instruiește, care oferă învățăminte, informații utile.

INSTRUCTOR, -OARE (< fr., rus.) s. m. și f. Persoană care îndeplinește o muncă de instruire.

INSTRUCȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (PEDAG.) Proces fundamental, informativ și formativ, desfășurat în instituțiile școlare de toate gradele; învățătură; învățământ. **2.** (MILIT.) Activitate de pregătire teoretică și practică a militarilor. **3.** (DR.) Activitate de urmărire penală desfășurată de judecătorul de i. ✧ *Judecător de i.* = (în unele țări) magistrat însărcinat cu cercetarea cauzelor penale.

INSTRUCȚIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (La pl.) Indicații, precizări privind modul de îndeplinire a unui lucru. ✦ Act normativ emis de conducătorii organelor centrale ale administrației de stat, în limita competenței lor, în baza și în vederea aplicării legilor, decretelor sau hotărârilor guvernului. **2.** (Înv.) Instrucție **(1)**. **3.** (INFORM.) Element al unui limbaj de programare prin care, într-un program de calculator, sunt indicate operațiile ce trebuie efectuate asupra datelor ori acțiunile privind părțile programului.

INSTRUI (< fr., lat.) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A oferi, a comunica sau a-și însuși cunoștințe; a învăța. **2.** Tranz. A pregăti militarii pentru însușirea teoriei și practicii militare.

INSTRUIRE (< *instrui*) s. f. Acțiunea de a instrui; învățare. ✧ *I. programată* = metodă sau sistem de i. care se desfășoară potrivit modelului cibernetic al procesului de învățământ.

INSTRUIT, -Ă (< *instrui*) adj. **1.** Învățat **(1)**; cultivat **(2)**. **2.** (Despre militari) Care și-a însușit cunoștințele de teorie și practică militară.

INSTRUMENT (< fr., lat.) s. n. **1.** Unealtă sau aparat adecvat execu-

1. Flaut **2.** Oboi **3.** Clarinet **4.** Fagot **5.** Corn **6.** Trompetă **7.** Tubă **8.** Saxofon **9.** Vioară **10.** Violă **11.** Violoncel **12.** Contrabas **13.** Harpă **14.** Orgă **15.** Pian **16.** Pianină **17.** Xilofon **18.** Celestă **19.** Glockenspiel **20.** Armoniu **21.** Timpan **22.** Tobă mică **23.** Talgere **24.** Gong **25.** Clopote **26.** Triunghi **27.** Fluiere **28.** Bucium **29.** Caval **30.** Cimpoi **31.** Nai **32.** Ocarină **33.** Țambal

tării unei anumite operații. ✦ (TEHN.) Sistem tehnic folosit pentru observarea, măsurarea sau controlul unor mărimi. După natura mărimii respective, se deosebesc: **i.** acustice, electrice, magnetice, mecanice, optice, termice etc. ✧ (ASTR.) *I. de pasaj* = lunetă *meridiană*. **2.** (MUZ.) Aparat care produce sunete muzicale. Există **I.** muzicale cu coarde (vioara, viola, violoncelul, contrabasul, harpa, pianul etc.), **i.** de suflat (din lemn: flautul, oboiul, clarinetul, fagotul; din alamă: cornul, trompeta, trombonul, tuba etc.) și **i.** de percuție (toba, xilofonul, celesta etc.). La **i.** muzicale electronice (orga electronică, vibrafonul, ondiolina, claviolina, undele Martenot), instrumentistul comandă oscilațiile electronice, care, după amplificare, sunt transformate în sunete. **I.** electrice sunt: chitara, chitara bas, sintetizatorul, folosite, în principal, în muzica de jaz, rock, pop etc. **I.** muzicale populare românești cele mai cunoscute sunt: cimpoiul, fluierul, buciumul, cavalul, ocarina, țambalul, cobza, naiul. **3.** Fig. Mijloc sau, *p. ext.*, persoană folosită pentru atingerea unui scop. **4.** *I. de ratificare* v. *ratificare*. **5.** (LINGV.) *I. gramatical* = cuvânt cu funcțiune exclusiv gramaticală, care nu se poate întrebuința singur în vorbire, ci numai împreună cu cuvintele pe care le leagă, exprimând raporturi (ex. prepozițiile, conjuncțiile etc.); (înv.) unealtă gramaticală.

INSTRUMENTA (< fr.) vb. I tranz. A efectua o instrumentație.

INSTRUMENTAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre compoziții muzicale) Care se execută cu ajutorul instrumentelor **(2)**, scris pentru instrumente. **2.** (LINGV.) *Complement circumstanțial i.* = complement circumstanțial care arată mijlocul prin care se realizează o acțiune.

INSTRUMENTALISM (< fr., rus.) s. n. (FILOZ.) Teorie filozofică creată de *John Dewey*, care neagă valoarea reflectorie a noțiunilor și a teoriilor științifice, considerându-le simple instrumente pentru săvârșirea unor acțiuni utile.

INSTRUMENTAR (< *instrument*) s. n. Totalitatea instrumentelor **(1)** necesare într-o anumită activitate.

INSTRUMENTAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Operație ce constă în a atribui unui instrument determinat execuția unei fraze muzicale sau a mai multora; nu coincide cu orchestrația; de mare importanță în urmă cu două secole, utilizată și acum pentru a transcrie o lucrare concepută inițial pentru alt instrument sau grup de instrumente. **2.** Ansamblul operațiilor care se execută la o sondă, în scopul lichidării urmărilor unor accidente tehnice care au provocat blocarea găurii de sondă (ex. extragerea cablurilor sau a pieselor scăpate ori rămase în gaura de sondă).

INSTRUMENTIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care cântă (ca profesionist) la un instrument muzical.

INSUBORDONARE (< *in-* + *subordonare*, după fr. *insubordination*) s. f. (Rar) Nesupunere la ordine; indisciplină. ✦ (DR.) Infracțiune săvârșită de un militar, constând în refuzul de a executa un ordin cu privire la îndatoririle de serviciu.

INSUCCES (< fr.) s. n. Nereușită; eșec.

INSUFICIENT, -Ă (< *suficient;* cf. lat. *insufficiens, -ntis*) adj. (Și adverbial) Care nu este de ajuns (cantitativ sau calitativ); nesatisfăcător, nemulțumitor. ✦ (Substantivat, m.) Calificativ sub limita de trecere.

INSUFICIENȚĂ (< *suficiență;* cf. lat. *insufficientia*, it. *insufficienza*) s. f. **1.** Stare, situație a ceea ce este insuficient. **2.** (MED.) Scădere a funcțiunilor unui organ (ex. **i.** hepatică, **i.** suprarenală) sau deficiență a unei funcțiuni complexe a organismului (ex. **i.** respiratorie). ✧ *I. cardiacă* = stare patologică caracterizată prin imposibilitatea miocardului de a expulza o cantitate de sânge egală cu aceea pe care o primește. Se manifestă clinic prin dispnee și edeme.

INSUFLA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A introduce, sub presiune, gaze, vapori, substanțe pulverulente etc. într-o incintă (ex. la cuptoare metalurgice, la convertizoare, la unele motoare Diesel etc.), pentru a îmbunătăți desfășurarea proceselor care au loc în instalația respectivă. **2.** Fig. A provoca cuiva un anumit gând, un anumit sentiment; a inspira **(2)**.

INSUFLAȚIE (< fr., lat.) s. f. Introducere sub presiune a unui gaz, a unei substanțe sub formă de vapori într-o cavitate a organismului, în scop terapeutic sau diagnostic.

INSULA DE NORD (NORTH ISLAND [no:θ ailənd]), insulă în Arh. Noua Zeelandă, separată de Insula de Sud prin str. Cook; 114,7 mii km²; 2,55 mii. loc. (1991). Orașe pr.: Auckland, Wellington, Hamilton, Hastings, Gisborne. Relief muntos vulcanic, cu lacuri, gheizere și solfatare. Alt. max.: 2 797 m (vulcanul Ruapehu). Terminată în NV cu pen. Auckland. Parcuri naționale. Descoperită de A.J. Tasman în 1642.

INSULA DE SUD (SOUTH ISLAND [sauθ ailənd]), cea mai mare insulă a Arh. Noua Zeelandă, despărțită de Insula de Nord prin str. Cook; 153,9 mii km²; 881,5 mii loc. (1991). Orașe pr.: Christchurch, Nelson, Dunedin. Străbătută de Alpii Neozeelandezi, flancați de coline și câmpii. Alt. max.: 3 764 m (Mount Cook). Urme glaciare, lacuri. Parcuri naționale.

INSULAR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se află pe o insulă **(1)**. ✦ (Substantivat) Locuitor al unei insule **(1)**. **2.** Caracteristic unei insule **(1)**, de insulă.

INSULĂ (< lat.) s. f. **1.** Porțiune de uscat, înconjurată de apă, situată într-un bazin oceanic, marin sau lacustru ori în albia unui curs de apă (ostrov). Pot fi: *i. continentale* (porțiuni desprinse dintr-un continent prin mișcări de prăbușire a scoarței terestre, fie situate pe platforma continentală sau create prin aluvionare la gurile fluviilor) și *i. oceanice*, care, la rândul lor, sunt *vulcanice* (apărute în urma erupției unui vulcan submarin izolat sau în lungul unor dorsale mediane) sau *coraligene* (formate din corali și alge calcaroase, foraminifere etc.; v. *atol*). Mai multe **i.** formează un arhipelag. **2.** *I. plutitoare* = formație compactă de rădăcini și ramuri rupte, care plutește pe un curs de apă; plaur.

INSULELE DE SUB VÂNT 1. Leeward Islands sau **Islas de Sotavento,** lanț de insule în partea de E a Mării Caraibilor, în N Antilelor Mici, dispuse sub forma unui arc de cerc, între Insulele Virgine în NV și ins. Dominica (inclusiv) în SSE. Numite astfel de spanioli datorită poziției lor la adăpostul vânturilor predominante dinspre NE. Ins. pr.: Anguila, Antigua, Barbuda, Saint Kitts, Nevis, Saint Christopher, Montserrat, Basse-Terre, Marie-Galante, Dominica ș.a. **2. Leeward Islands** sau **Îles sous le Vent,** grup de insule vulcanice și coraligene în partea de S a Oc. Pacific, în V Insulelor Societății. Cuprinde ins. Bora-Bora, Huahiné, Maupiti, Raïatea, Tahaa; 474 km². **3.** Lanț de insulițe vulcanice și coraligene, de stânci și bancuri de nisip, nelocuite, situat în partea centrală a Oc. Pacific, la 2 011 km VNV de ins. Hawaii (de care aparțin din 1959). Ins. pr.: Nihoa, Necker, Gardner, Pinnacles,

PRINCIPALELE INSULE DE PE TERRA
(în ordine alfabetică)

Denumirea	Suprafața (km^2)	Marea sau Oceanul în care se află
Baffin (Țara lui ~)	476 065	M. Labrador și M. Baffin
Banks	66 500	M. Beaufort (Oc. Arctic)
Barbados	430	Oc. Atlantic
Borneo	751 929	Marea Chinei de Sud și M. Java
Cefalonia (Kefallinía)	752	M. Ionică
Celebes v. Sulawesi	—	—
Ceylon	65 600	Oc. Indian
Chios (Khíos)	880	M. Egee
Cipru	9 251	M. Mediterană
Corfu (Kérkyra)	593	M. Ionică
Corsica	8 700	M. Ligurică și M. Tireniană
Creta	8 300	M. Mediterană
Cuba	105 007	M. Caraibilor și G. Mexic
Devon	55 300	Oc. Arctic
Elba	223,5	M. Ligurică
Ellesmere	200 500	Oc. Arctic
Española v. Hispaniola		
Eubeea (Évvoia)	3 908	M. Egee
Fionia (Fyn, Funen)	3 500	M. Baltică
Flores	14 200	M. Flores
Gotland	3 140	M. Baltică
Groenlanda (cea mai mare insulă de pe Terra)	2 175 690	Oc. Atlantic
Hainan	34 300	Marea Chinei de Sud
Hawaii	10 414	Oc. Pacific
Hispaniola (Española)	76 200	M. Caraibilor și Oc. Atlantic
Hokkaidō (Yezo)	83 520	M. Japoniei, M. Ohotsk și Oc. Pacific
Honshū (Hondo)	230 782	M. Japoniei
Insula de Nord (Noua Zeelandă)	114 729	M. Tasman și Oc.Pacific
Insula de Sud (Noua Zeelandă)	153 947	M. Tasman și Oc. Pacific
Irlanda	83 015	Oc. Atlantic
Islanda	102 828	Oc. Atlantic
Islas de Pascua v. Paștelui		
Islas Grande de Tierra del Fuego	47 993	Oc. Atlantic
Jamaica	11 580	M. Caraibilor
Java	132 187	M. Java și Oc. Indian
Kauai	1 437	Oc. Pacific
Kefallinía v. Cefalonia		
Kérkyra v. Corfu		
Khíos v. Chios		
Kyūshū	42 024	Marea Chinei de Est
Lesbos (Lésvos sau Mytilene)	1 632	M. Egee
Luzon	108 171	Marea Chinei de Sud și Marea Filipinelor
Madagascar	587 042	Oc. Indian
Mallorca (Majorca)	3 639	M. Mediterană
Malta	246	M. Mediterană
Man	572	M. Irlandei
Marea Britanie	228 300	Oc. Atlantic și Marea Nordului
Maui	1 886	Oc. Pacific
Mindanao	99 078	M. Sulu și M. Celebes
Mytilene v. Lesbos		
Negros	13 670	M. Sulu
Newfoundland (Terranova)	112 300	Oc. Atlantic
Noua Caledonie	19 081	Oc. Pacific
Noua Guinee (a doua ca supr. după Groenlanda)	884 824	Oc. Pacific

Denumirea	Suprafața (km^2)	Marea sau Oceanul în care se află
Novaia Zemlia	82 200	M. Kara și M. Barents
Insula de Nord	48 900	
Insula de Sud	33 300	
Oahu	1 555	Oc. Pacific
Okinawa	1 176	Marea Chinei de Sud și Marea Filipinelor
Palawan	14 429	Marea Chinei de Sud și M. Sulu
Panay	12 300	M. Sulu
Paștelui, Insula ~ (Islas de Pascua, Rapa Nui)	165,5	Oc. Pacific
Puerto Rico	8 897	M. Caraibilor și Oc. Atlantic
Rapa Nui v. Paștelui		
Ródhos (Rhodos sau Rhodes)	1 399	M. Mediterană
Rügen	926	M. Baltică
Sahalin	76 400	Oc. Pacific
Samar	13 400	M. Filipinelor
Sardinia	23 813	M. Mediterană
Sfânta Elena	122	Oc. Atlantic
Shikoku	18 765	Oc. Pacific
Sicilia	25 426	M. Mediterană
Sjælland (Seealand)	7 114	M. Baltică
Spitsbergen	39 044	Oc. Arctic
Sulawesi (Celebes)	188 487	M. Celebes, M. Moluce, str. Makasar
Sumatera (Sumatra)	472 784	Oc. Indian
Sumba	11 153	Oc. Indian
Taiwan	35 760	Marea Chinei de Est, Marea Chinei de Sud
Tasmania	68 332	M. Tasman
Terranova v. Newfoundland		
Tierra del Fuego v. Islas Grande de Tierra del Fuego		
Timor	33 914	M. Timor
Vancouver	32 137	Oc. Pacific
Victoria (Canada)	212 199	Oc. Atlantic
Yezo v. Hokkaidô		

Laysan, Lisianski, Pearl, Hermes, Kure (sau ins. Ocean).

INSULELE FERICIȚILOR (în mitologia greacă), arhipelag de la capătul lumii, locuit de oamenii cărora zeii le dăruiseră nemurirea; era un ținut al verii veșnice și al belșugului.

INSULELE PACIFICULUI (TRUST TERRITORY OF THE PACIFIC ISLANDS [trast teritəri əv ðə pəsifik ailəndz]) v. **Palau.**

INSULELE SOCIETĂȚII (Îles de la Société [il də la societe]), grup de insule vulcanice și coraligene în partea de V a Polineziei franceze (Oc. Pacific); c. 1,7 mii km^2. Cuprinde Insulele Vântului **(2)** și Insulele de sub Vânt **(2)**. Climă tropicală maritimă; vegetație abundentă. Expl. de fosfați. Pescuit de perle. Culturi de trestie de zahăr, bumbac, taro etc. Plantații de arbori de vanilie, de bananieri, cocotieri ș.a.

INSULELE VÂNTULUI 1. Windward Island, lanț de insule în E Mării Caraibilor, în partea central-sudică a Antilelor Mici, între Ins. Martinica (inclusiv) la N și ins. Grenada (inclusiv) la S. Numite astfel datorită poziției lor în bătaia vânturilor predominante dinspre NE. Ins. pr.: Martinica (Martinique), Saint Lucia, Saint Vincent, Barbados, Bequia, Carriacon, Grenada ș.a. **2. Îles du Vent,** grup de insule vulcanice și coraligene în S Oc. Pacific, în partea de E a Insulelor Societății, cuprinzând ins. Tahiti, Moorea, Mehetia, Tetiaroa și arh. Tubuai; 1 210 km^2.

INSULÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *insula* „insulă") s. f. (BIOCHIM., FIZIOL.) Hormon secretat de celulele β ale pancreasului (insulele Langerhans), cu acțiune hipoglicemiantă. Deficiența i. duce la apariția diabetului zaharat. Savantul român N.C. Paulescu a prezentat (1920) și a publicat (1921), pentru prima oară, sub denumirea de „pancreină", acțiunea extractului pancreatic injectat în sânge la un animal diabetic. F.C. Banting și C.H. Best (1922) ajung la aceleași concluzii și dau extractului denumirea de „isletină". Purificarea, în vederea lansării pe piață a „insulinei", aparține chimiștilor Collip, Clowes și Walden.

INSULINDA, nume sub care mai este cunoscut Arh. *Malaez.*

INSULTĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A aduce cuiva o insultă; a ofensa, a jigni.

INSÚLTĂ (< fr.) s. f. (DR.) Atingere adusă onoarei ori reputației unei persoane prin cuvinte, prin gesturi sau prin alte mijloace ori prin expunerea la batjocură sau atribuirea unui defect, a unei boli sau a unei infirmități, fie chiar reale.

INSUPORTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi suportat sau este greu de suportat; (despre oameni) nesuferit, extrem de supărător.

INSURÉCȚIE (< fr., lat.) s. f. Formă de luptă armată, având ca scop înlăturarea regimului politic existent sau a unei armate de ocupație.

INSURGÉNT, -Ă (< lat., germ.) s. m. și f. Persoană care participă la o insurecție.

INSURMONTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre dificultăți, obstacole etc.) De netrecut, de neînvins.

INTABULÁ (< germ.) vb. I tranz. A înscrie un drept real imobiliar sau a nota un act cu privire la un imobil în cartea funciară.

INTÁCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Neatins; neştirbit, întreg.; *p. ext.* (despre fiinţe) teafăr, nevătămat.

INTÁLIE (< fr.) s. f. (ARTE PL.) Piatră dură, gravată în adâncime (spre deosebire de *camee*) şi folosită mai ales ca sigiliu (inele sigilare). Practicată în Antichitate de egipteni şi preluată ulterior de greci, arta i. a atins un mare grad de perfecţiune. Foarte răspândită în Renaştere, este cunoscută şi astăzi.

INTANGIBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** De care nu te poţi atinge; care trebuie să rămână intact. **2.** (EC.) *Active intangibile* = valori care nu au substanţă materială (cele mai cunoscute fiind imobilizările necorporale) şi pot constitui obiectul unei tranzacţii.

INTÁRSIE (< it.) s. f. (ARTE DEC.) Tehnică folosită la ornamentarea mobilierului, constând din incrustarea în lemn a unor plăcuţe de os, fildeş, sidef sau de lemn de altă culoare. V. *marchetărie.*

INTEGRÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) încorpora, a (se) include, a (se) îngloba într-un tot, într-un ansamblu unitar (constituit sau aflat în curs de constituire). **2.** Tranz. (MAT.) *A integra o funcţie* = a-i calcula integrala. *A integra o ecuaţie diferenţială* = a determina soluţiile acesteia.

INTEGRÁL, revistă „de sinteză modernă, organ al mişcării moderniste din România şi străinătate"; a apărut, lunar, la Bucureşti (1925–1927), fiind condusă de F. Brunea-Fox, I. Călugăru, M.H. Maxy, Ilarie Voronca. Printre colaboratori: B. Fundoianu, Tristan Tzara, Gh. Dinu, Al. Philippide, T. Arghezi ş.a.

INTEGRÁL, -Ă (< fr., **2.** fr. {i}; {s} lat. *integer* „întreg") adj., s. f. **1.** Adj. (Şi adverbial) Întreg, complet. ✧ *Făină i.* = denumire comercială pentru făina semialbă (sau intermediară). *Pâine i.* = pâine făcută din făină integrală. **2.** Adj. (MAT.) *Calcul i.* = capitol al analizei matematice care se ocupă cu studiul integralelor **(3).** ✧ *Ecuaţie i.* = ecuaţie în care funcţia ce trebuie determinată se află sub semnul integralei. **3.** S. f. *Integrala unei funcţii pe un domeniu (i. definită)* = număr care reprezintă limita unor sume, tipul sumelor determinând tipul integralei (Lebesgue, Riemann, Stieltjes, curbilinie, de suprafaţă, de volum etc.). *I. nedefinită a unei funcţii* = mulţimea primitivelor funcţiei. Simbol: ∫. *Integrala unei ecuaţii diferenţiale* = soluţia acestei ecuaţii. **4.** (MUZ.) Totalitatea lucrărilor de acelaşi gen ale unui compozitor (ex. integrala simfoniilor lui Mozart).

INTEGRALISM (< *integral*) s. n. Mişcare artistică de avangardă din România, din cel de-al doilea deceniu al secolului 20, care a încercat o sinteză între cubism, futurism şi expresionism. Susţinută de revista „Integral", i-a avut ca reprezentanţi pe: M.H. Maxy, Marcel Iancu, Corneliu Mihăilescu.

INTEGRALITÁTE (< fr.) s. f. Starea, situaţia a ceea ce este întreg, complet. ✦ Însuşire a unui sistem ce-i conferă caracter de întreg, datorită căreia el există ca atare. Este determinată de structura sistemului, de relaţiile complexe de interdependenţă, de interacţiunile dintre părţile, elementele componente şi întreg, de influenţele lor reciproce. ✦ (BIOL.) Calitate a oricărui sistem biologic care, deşi este alcătuit din numeroase elemente componente, se comportă, faţă de factorii mediului, ca un întreg, ca un tot, menţinându-şi existenţa un timp oarecare. Aceasta se datorează interdependenţei părţilor componente ale sistemului. Cu cât diferenţierea lor va fi mai avansată şi cu cât vor fi mai specializate în îndeplinirea unor anumite funcţii, cu atât dependenţa lor reciprocă va fi mai mare, independenţa fiecărei părţi mai mică, iar i. sistemului mai dezvoltată, mai accentuată. Sistemele biologice nu sunt simple însumări ale părţilor componente, deoarece acestea, integrate într-un sistem, manifestă însuşiri noi, pe care nu le manifestă atunci când sunt în afara sistemului. Însuşirile noi ale întregului provin din conexiunile, din interacţiunile părţilor componente, deci dintr-o anumită organizare a acestor părţi.

INTEGRÁNTĂ (< fr.) adj. *Parte ~* = parte care se include în mod obligatoriu într-un tot.

INTEGRÁRE (< *integra*) s. f. **1.** Acţiunea de a (se) integra, încorporare, contopire a mai multor părţi într-un tot unitar. **2.** *Integrarea întreprinderii* = strategie de dezvoltare a unei întreprinderi prin asocierea, fuziunea sau absorbţia altor întreprinderi, în scopul creşterii capacităţii de concurenţă, sporirii vânzărilor şi reducerii costurilor. Formele de *i. a î.* sunt: *i. pe orizontală,* care se realizează prin asocierea sau achiziţionarea unor firme cu acelaşi profil de activitate, *i. pe verticală,* care constă în combinarea a două sau mai multe întreprinderi specializate pe faze distincte ale producerii şi comercializării unui produs (de ex. furnizoare de materii prime, materiale componente, firme de distribuţie şi de comercializare etc.), *i. laterală,* prin fuzionarea unor firme care utilizează tehnici similare pentru fabricarea unor produse înrudite şi *i. prin diversificare,* respectiv prin absorbţia unor întreprinderi cu profiluri de activitate diferite. **3.** *Integrarea economică internaţională* = trăsătură esenţială a evoluţiei economiei mondiale în perioada postbelică, care constă într-o cooperare adâncită şi permanentă, convenită şi programată între ţări, de regulă vecine, pe baza unor acorduri sau tratate interguvernamentale, prin care se prevăd înfiinţarea unor organizaţii internaţionale cu caracter integraţionist (respectiv a unui spaţiu economic unificat). *I. e. i.* reflectă o treaptă calitativ superioară de adâncire a interdependenţelor economice, ştiinţifice şi tehnice dintre ţări. Formele de *i. e. i.* sunt diferite, în funcţie de domeniile în care se realizează unificarea politicilor naţionale, distingându-se, în acest sens, uniuni vamale, zone de comerţ liber, pieţe comune, uniuni economice şi monetare. **4.** (SOCIOL.) Sudarea şi armonizarea elementelor unui grup social în condiţiile intensificării şi creşterii frecvenţei contactelor dintre membrii grupului dat, sau ale acceptării în sânul lui a unor sisteme unitare de valori, norme, aprecieri, determinate de interesele comune şi condiţiile de viaţă asemănătoare. Se deosebesc: **I.** culturală, morală, profesională ş.a. **5.** (MAT.) Operaţie de determinare a integralei unei funcţii sau a soluţiei unei ecuaţii diferenţiale. Metodele uzuale de i. sunt: schimbarea de variabile şi i. prin părţi. Prin aplicarea acestor metode se urmăreşte reducerea calculului integralei iniţiale la calculul unor integrale uzuale. Calculul integralelor uzuale se face pe baza formulelor deduse din formulele de derivare a funcţiilor elementare. Când aceste metode nu pot fi folosite, se utilizează procedee aproximative de i., care constau în aplicarea unor formule de **I.** numerică (formula dreptunghiurilor, formula trapezelor) sau a unor metode probabilistice (metoda Monte-Carlo). Procedeele aproximative, care necesită de obicei utilizarea unui calculator electronic, permit i. cu o eroare dinainte stabilită. **I.** este folosită pentru

calculul ariilor unor domenii plane sau al volumelor unor corpuri, pentru determinarea centrelor de greutate sau a momentelor de inerție etc. Pentru i. ecuațiilor diferențiale se utilizează diferite procedee, în funcție de tipul ecuației respective.

INTEGRISM (< fr.) s. n. Atitudine, opinie a celor ce doresc să mențină integral un sistem doctrinal dat (în particular religios).

INTEGRITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Calitatea de a fi integru; cinste **(1)**, probitate. **2.** Calitatea de a fi sau, *p. ext.*, de a se menține întreg, intact. **3.** *I. teritorială* = principiu de bază al dreptului internațional (consacrat și în Carta O.N.U.), potrivit căruia fiecare stat are dreptul să-și exercite deplin și nestingherit suveranitatea asupra teritoriului său, celelalte state fiind obligate să nu-i aducă nici o atingere.

INTEGRU, -Ă (< fr.) adj. **1.** De o cinste ireproșabilă; incoruptibil, onest. **2.** (MAT.) *Inel i.* = inel comutativ fără divizori ai lui zero; domeniu de integritate.

INTEGUMENT (< fr. {i}; {s} lat. *integumentum* „veșmânt") s. n. (BOT.) Înveliș al ovulului.

INTELECT (< fr., lat.) s. n. **1.** Facultatea, capacitatea omului de a gândi, de a opera cu noțiuni; minte **(1)**, gândire **(1)**, rațiune **(1)**. **2.** (FILOZ., PSIHOL.) Aspect deosebit al gândirii logice, modalitate sau treaptă determinantă a acesteia, pe care unii filozofi îl opun rațiunii, considerându-l superior sau inferior acesteia.

INTELECTUAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care se referă la intelect, la activitatea minții; care aparține intelectului. ✦ Înclinat spre studiu, spre reflecție. **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care, prin preocupări sau profesiune, folosește creator intelectul; persoană a cărei principală sursă de existență o formează munca i.

INTELECTUALISM (< fr.) s. n. **1.** (FILOZ.) Doctrină care susține că elementele intelectuale (idei, adevăruri, implicații) sunt superioare sentimentelor, voinței, intuiției și iraționalului. **I.** se opune *voluntarismului.* **2.** (PSIH.) Doctrină potrivit căreia procesele afective și volitionale sunt reductibile la cele intelectuale. **3.** (ETICĂ) Doctrină care reduce actul moral la cunoaștere, considerând că înțelegerea binelui implică săvârșirea lui (ex. Socrate).

INTELECTUALITATE (< fr., germ.) s. f. Categorie socială formată din intelectuali, a căror principală sursă de existență o constituie munca intelectuală.

INTELIGENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Înzestrat cu inteligență **(1)**, deștept, ager la minte, isteț. ✦ Care denotă inteligență **(1)**.

INTELIGENȚĂ (< fr., lat., 2 germ.) s. f. **1.** Facultatea de a înțelege ușor și bine, de a sesiza ceea ce este esențial; deșteptăciune. **2.** (PSIH.) Aptitudine generală care contribuie la formarea capacităților și la adaptarea cognitivă a individului la situații noi. **3.** (FILOZ.) Facultate de cunoaștere și de înțelegere; în sens larg, i. reprezintă ansamblul funcțiilor mentale care au ca obiect cunoașterea; în sens restrâns, ca o cunoaștere conceptuală și rațională, i. se opune intuiției și senzației; iar dacă se consideră opusă instinctului, i. desemnează capacitatea de adaptare a mijloacelor, în vederea obținerii unui scop propus. ✦ *I. artificială* = domeniu al informaticii care urmărește dezvoltarea de sisteme tehnice capabile să rezolve probleme dificile legate de i. umană, cum ar fi: prelucrarea vocii umane, crearea sistemelor-expert, recunoașterea formelor etc., precum și înțelegerea, modelarea și chiar previziunea comportării sistemelor vii. **4.** (Înv., art.) Intelectualitate.

INTELIGIBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care poate fi înțeles; clar, limpede. **2.** (FILOZ.) Care ar putea fi cunoscut (numai) cu ajutorul gândirii logice, noționale, al rațiunii, independent de cunoașterea senzorială.

INTELLIGENCE SERVICE [inteli'dʒens sə:vis], nume generic dat serviciilor britanice de informații și contrainformații. Organizare autonomă; depind doar de primul ministru.

INTELSAT (*In*ternational *Tel*ecommunications *Sat*ellite Consortium) **1.** Organizație internațională de telecomunicații prin satelit, constituită din 11 state, la 20 aug. 1964, cu sediul la Washington, care urmărește realizarea unei rețele mondiale de telecomunicații asigurate de sateliții geostaționari. În prezent, numără 130 de state membre și reprezintă c. 2/3 din telecomunicațiile continentale (telefon, televiziune, transmisie de informații). **2.** Program de sateliți de telecomunicații, sub administrația organizației internaționale **I. (1).** Primul satelit din această serie a fost *Early Bird* (lansat la 6 apr. 1965), folosit pentru telecomunicații comerciale, în orbită geostaționară. **I.** IV (lansat în oct. 1989) asigura 120 000 de convorbiri telefonice simultane, plus trei programe TV color.

INTEMPERIE (< fr., lat.) s. f. (Mai ales la pl.) Schimbare nefavorabilă a stării atmosferice; vreme rea (cu ploaie, viscol, vânt etc.).

INTEMPESTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se produce pe neașteptate și la timp nepotrivit; neașteptat și nedorit.

INTENDENT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care se ocupă de administrarea bunurilor unei instituții, ale unei case, moșii etc.

INTENDENȚĂ (după fr. *intendance*) s. f. Serviciu în organizarea armatei care se ocupă de aprovizionarea cu hrană și echipament.

INTENS, -Ă (< fr., lat.) adj. Care acționează cu forță (depășind măsura obișnuită); tare, viu **(4)**, puternic.

INTENSIFICA (după fr. *intensifier*) vb. I tranz. și refl. A (se) face mai intens; a (se) întări; a (se) înteți **(1)**, a (se) mări **(2)**.

INTENSIFICARE (< *intensifica*) s. f. Acțiunea de a (se) intensifica și rezultatul ei.

INTENSITATE (< fr.) s. f. **1.** Starea a ceea ce este intens; grad de tărie, de forță. **2.** (FIZ.) Mărime scalară sau vectorială utilizată pentru a caracteriza cantitativ un fenomen (ex. i. curentului electric, i. luminoasă, i. sonoră etc.) sau starea unui câmp sau a unui corp într-un anumit punct (ex. i. câmpului electric, i. câmpului magnetic, i. gravitației etc.).

INTENSIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are o mare intensitate; viu **(4)**, tare. ✧ *Agricultură i.* v. *agricultură.* (EC. POL.) *Dezvoltare i.* = tip de dezvoltare economică, în care sporirea volumului producției se realizează, în principal, prin creșterea eficienței utilizării factorilor de producție. **2.** (Despre mărimi caracteristice unui sistem fizic) Care, prin compunerea mai multor sisteme identice, își păstrează valoarea neschimbată (ex. densitatea, temperatura etc.).

INTENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A introduce, a porni o acțiune.

INTENȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Voință, dorință de a întreprinde ceva; proiect **(1)**. ✧ Loc. *Cu intenția să...* (sau *de a...*) = cu gândul, în dorința de a... **2.** (FILOZ.) Act cognitiv considerat sub aspectul relației cu obiectul său, arătând modul în care noi înțelegem ceva. ✦ (În sens teleologic) Act al voinței orientat spre obținerea unui scop. **3.** (DR.) Formă a vinovăției unei per-

soane care-și dă seama de caracterul faptei sale, prevăzându-i și dorindu-i sau acceptându-i efectele.

INTENȚIONA (< fr.) vb. I tranz. A avea de gând să...; a plănui, a proiecta.

INTENȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. (DR.; despre fapte penale) Săvârșit cu intenție.

INTENȚIONALITATE (< *intențional*), s. f. (FILOZ., PSIH.) Caracter propriu oricărei stări de conștiință de a fi orientată către obiectul său. Prin acest aspect fenomenele mentale se disting de cele fizice, deoarece obiectul atitudinilor psihologice poate să nu aibă existență reală. Importanța i. pentru fenomenele de conștiință a fost sesizată de Franz Brentano; în prezent, termenul este larg utilizat în *fenomenologie,* în domeniul *inteligenței artificiale,* în *științele cognitive.*

INTENȚIONAT, -Ă (< fr.) adj. Făcut cu un anumit scop; cu intenție; voit[2], premeditat. ✧ Expr. *Bine* (sau *rău*) *intenționat* = cu planuri, cu intenții bune (sau rele).

INTER[1]- (< fr.; {s} lat. *inter* „între") Element de compunere care înseamnă „între" și care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

INTER[2] (< fr.; abreviere de la *intérieur*) s. m. Jucător de fotbal sau handbal pe linia de înaintare, care ocupă locul din dreapta sau din stânga centrului înaintaș.

INTERACȚIUNE (INTERACȚIE) (< fr.) s. f. **1.** (FILOZ.) Formă de legătură, de interdependență între corpuri, sisteme, fenomene etc., care se manifestă prin influențare, condiționare sau acțiune cauzală, legică etc. reciprocă și care stă la baza mișcării în genere, fiind una dintre notele definitorii ale dinamismului universal. **2.** (FIZ.) Acțiune reciprocă ce are loc în momentul ciocnirii a două particule elementare sau a două sisteme de astfel de particule (ex. nuclee), datorată forțelor de atracție sau de respingere (electrostatice, gravitaționale, nucleare etc.) dintre acestea. Un exemplu de i. este *reacția nucleară.* **3.** (BIOL.) Influența reciprocă a factorilor biologici.

INTERALIAT, -Ă (< fr.) adj. Comun mai multor aliați, stabilit sau existent între aliați.

INTERARME (< *inter[1]-* + *arme*) adj. Comun mai multor genuri de armă sau categorii de forțe armate (ex. aplicații i., stat major i.).

INTERATOMIC, -Ă (< fr.) adj. Care se află sau care se exercită între doi sau mai mulți atomi (ex. distanță i., forțe i.).

INTERBELIC, -Ă ({s} *inter-* + lat. *bellicus* „de război") adj. Dintre două războaie (mai ales dintre cele două războaie mondiale).

INTERCALA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) introduce, a (se) așeza într-un șir (de lucruri, de ființe etc.).

INTERCELULAR, -Ă (< fr.) adj. Care se găsește între celulele unui țesut (ex. spații i.).

INTERCEPTA (< fr.) vb. I tranz. A prinde, a reține un obiect în timpul mișcării lui. ✦ A surprinde și a controla o convorbire telefonică, o corespondență etc.

INTERCINEZĂ (INTERCHINEZĂ) (< fr.) s. f. (HIST.) Etapă de repaus extrem de scurtă între cele două diviziuni ale meiozei; uneori lipsește. Indiferent de durata ei, în i. nu mai are loc sinteza și nici replicarea ADN.

INTERCOLONAMENT (< fr.) s. n. (ARHIT.) Distanța dintre două coloane, stâlpi sau pilaștri consecutivi ai unui edificiu.

INTERCONECTA (< fr.) vb. I tranz. A stabili căi de transfer de energie electromagnetică între două sau mai multe sisteme care funcționau înainte independent unele de altele.

INTERCONEXIUNE (< fr.) s. f. Ansamblul mijloacelor tehnice necesare pentru realizarea interconectării unor sisteme electroenergetice.

INTERCONTINENTAL, -Ă (< fr.) adj. Aflat, situat între două continente, în vecinătatea lor; care are loc între două continente.

INTERCOSTAL, -Ă (< fr, {i}; {s} *inter-* + lat. *costa* „coastă") adj. Care se referă la spațiul dintre două coaste, care există în acest spațiu (ex. nerv i.); (despre dureri, nevralgii) care s-a localizat între coaste.

INTERDEPENDENT, -Ă (< fr.) adj. Care e (strâns) legat sau condiționat de un alt obiect sau proces cu care se află în dependență reciprocă.

INTERDEPENDENȚĂ (< fr.) s. f. Dependență reciprocă. ✦ Categorie filozofică care desemnează totalitatea formelor de legătură din și dintre sistemele, fenomenele și procesele naturii, ale societății și ale gândirii (interacțiunea, condiționarea, cauzalitatea, legea, necesitatea, întâmplarea etc.).

INTERDICT (< germ., lat.) s. n. (În Evul Mediu) Sancțiune ecleziastică, prin care oficierea cultului divin sau participarea la el se interzicea temporar unei țări, unei regiuni, unei persoane etc.

INTERDICȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (DR.) Prevedere legală prin care se interzice săvârșirea unor anumite fapte sau acte. **2.** Măsură judecătorească sau legală de înlăturare a unei persoane de la săvârșirea anumitor acte juridice, fie în vederea ocrotirii ei (cazul alienatului sau debilului mintal), fie ca o sancțiune complementară unei pedepse penale; stare în care se află aceste persoane. **3.** Tabu **(1)**.

INTERDISCIPLINAR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la mai multe discipline științifice, care aparține mai multor ramuri ale științei, stabilind relații între ele.

INTERES (< it., germ., rus.) s. n. **1.** Formă specifică a motivației care constă în orientarea activă și durabilă a persoanei spre anumite domenii de activitate. ✦ Preocupare de a obține ceea ce este avantajos, necesar, folositor. **2.** (PSIH.) Dispoziție afectivă care determină orientarea activă și durabilă a atenției spre un obiectiv, un fenomen sau o persoană, în vederea unor foloase posibile, a cunoașterii, a înțelegerii lor. **3.** Simpatie, înclinare față de cineva. **4.** Ceea ce atrage, încântă, trezește atenția; atracție.

INTERESA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A stârni interesul, a reține atenția cuiva; a avea importanță pentru cineva. **2.** Refl. (Cu determinări introduse prin prep. „de") A manifesta interes pentru..., a avea grijă deosebită de... ✦ A căuta să afle, a se informa.

INTERESANT, -Ă (< fr.) adj. Care trezește interesul, demn de atenție. ✦ Puțin obișnuit; aparte **(2)**.

INTERESAT, -Ă (< *interesa*) adj. **1.** Care are un interes special. **2.** Care urmărește numai avantaje personale; avid de câștig. **3.** Plin de interes, de curiozitate.

INTERETNIC (< *inter[1]-* + *etnic*) adj. Care se referă la relațiile între etnii.

INTERFAȚĂ (< engl., fr., după *față*) s. f. **1.** (CHIM.) Suprafață de separare a componenților dintr-un amestec, existenți ca faze distincte. **2.** (INFORM.) Totalitatea dispozitivelor, regulilor și convențiilor cu ajutorul cărora un element al sistemului de calcul comunică fie cu un alt element, fie cu utilizato-

rul, elementele având caracteristici diferite (ex. i. grafică, i. de comunicație).

INTERFAZĂ (< engl., fr.) s. f. (HIST.) Stare a nucleului între două diviziuni mitotice, denumită și *stare de repaus*. În i. se desfășoară, de fapt, o activitate maximă, care se finalizează cu dublarea masei celulei și a componentelor sale. Aceasta presupune acumularea substanțelor organice și anorganice, sinteza enzimelor, a unor substanțe organice simple (aminoacizi, monozaharide), sinteza proteinelor și a ADN-ului, fără care nu s-ar putea declanșa diviziunea celulară.

INTERFERA (< fr. {i}; {s} *inter-* + lat. *fero* „a purta") vb. I intranz. (Despre unde) A produce fenomenul interferenței.

INTERFERENȚĂ (< fr. {i}) s. f. **1.** Întâlnire, încrucișare a două sau mai multe fenomene, întâmplări, fapte etc. **2.** (FIZ.) Fenomen de suprapunere a două sau a mai multor unde provenite de la surse reale sau virtuale. Dacă sursele sunt coerente, i. este *staționară* (având drept rezultat întărirea sau atenuarea lor, în anumite domenii din spațiu, uneori până la anularea reciprocă) și *nestaționară* în cealaltă situație. În cazul suprapunerii a două unde de pulsații puțin diferite, apare fenomenul bătăilor (v. *bătaie* **8**). Pot interfera undele electromagnetice (inclusiv cele luminoase — v. *franjă*), acustice, mecanice. **3.** (EXPL. PETR.) *Interferența sondelor* = fenomen de influențare hidrodinamică reciprocă a sondelor care exploatează același orizont productiv sau a zăcămintelor de hidrocarburi fluide care au comun același orizont acvifer. **4.** (GENET.) Probabilitate mai redusă de *crossing-over* în vecinătatea unuia anterior realizat. **5.** (INFORM.) Suprapunere a două activități distincte în cadrul aceleiași resurse a sistemului de calcul, ca urmare a unor erori de exploatare ori a unor defecte accidentale, rezultând perturbarea ambelor activități.

Interferență (2)
1. franje luminoase **2.** ecrane perforate **3.** sursă de lumină

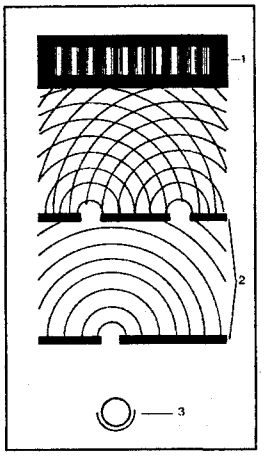

INTERFEROMETRIE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Ansamblul metodelor de măsură bazate pe fenomenul de interferență. ✧ *I. speckle* = tehnică destinată înlăturării neclarității imaginilor stelare cauzate de turbulența atmosferei terestre și care constă în luarea mai multor imagini cu expunere de foarte scurtă durată (1/50 sec.) și prelucrarea matematică a acestora.

INTERFEROMETRU (< fr. {i}; {s} fr. *interférence* „interferență" + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument optic care se bazează pe fenomenul interferenței luminii și care poate servi la determinarea lungimilor de undă sonore sau luminoase, a unor dimensiuni liniare (lungimi, grosimi etc.), în astronomie (la măsurarea diametrului aparent al stelelor sau a distanței unghiulare dintre componentele unei stele duble), la măsurarea indicilor de refracție etc. ✦ *I. acustic* = instrument folosit pentru determinarea vitezei de propagare a sunetelor în medii fluide, formând un sistem de unde staționare (ex. tubul lui Kundt).

INTERFERON (< engl., fr.) s. m. Substanță proteică antivirală cu structură specifică, formată prin interacțiunea celulelor animale cu virusuri capabile să genereze rezistență. Se află în cantitate mare în splină, leucocite, celulele epiteliale. În scopuri medicale, se folosește i. obținut din culturi de țesuturi provenite de la maimuță sau om. Cu acest compus se tratează rujeola, herpesul, cancerul ș.a. I. a fost izolat în 1957 de biologii britanici A. Isaacs și J. Lindenmann.

INTERFLUVIU (< fr. *interfluve*, după *fluviu*) s. n. Porțiune înaltă de relief cuprinsă între două văi alăturate; după unitatea de relief pe care se dezvoltă, i. sunt numite popular câmp, pod, culme sau creastă.

INTERFON (< fr.) s. n. Sistem telefonic cu difuzor, folosit în interiorul unui apartament, al unei clădiri sau al unui grup de clădiri pentru intercomunicarea între diverse puncte ale unei arii restrânse.

INTERGLACIAR, -Ă (< fr.; {s} *inter-* + lat. *glacialis* „înghețat") s. n., adj. **1.** S. n. Fază de încălzire generală a climei care determină topirea și retragerea ghețarilor pleistoceni de calotă din Europa Centrală și Sudică și din zonele temperate ale emisferei boreale spre regiunile polare. I. separă două faze glaciare al căror nume îl poartă: I. Günz-Mindel, I. Mindel-Riss și I. Riss-Würm. I. este pus în evidență de studiile palinologice, de prezența solurilor intercalate între depozitele glaciare și de fenomenele periglaciare. **2.** Adj. Care se referă la interglaciație, care îi aparține acesteia (ex. fază I.).

INTERGLACIAȚIE (< *interglaciar*) s. f. Interglaciar **(1)**.

INTERIMAR (< fr.) s. m., adj. (Persoană) care exercită provizoriu o funcție în locul titularului.

INTERIOR, -OARĂ (< fr., lat.) adj., subst. I. Adj. Care este situat înăuntrul unui spațiu limitat; intern **(1)**. ✧ (MAT.) *Punct i.* = element al unei mulțimi pentru care există o vecinătate a lui inclusă în mulțimea dată. ✦ Fig. Care se raportează la natura morală a omului; lăuntric. II. Subst. **1.** S. n. Partea dinăuntru a unui obiect, spațiul unei locuințe, al unui apartament, al unei camere etc. (și mobilierul respectiv). ✧ *Curte i.* = spațiu închis, cuprins între corpurile unei construcții. **2.** S. f. (MAT.) *Interioara unei mulțimi* = mulțimea punctelor interioare acelei mulțimi. Sin. *deschidere* a unei mulțimi. **3.** S. n. Post telefonic funcționând printr-o centrală care leagă liniile exterioare cu posturile telefonice din camere, birouri etc. ale unei clădiri, ale unei instituții etc.

INTERIORIZA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A reflecta în conștiință, prin prisma propriei sensibilități, fenomene ale realității exterioare. **2.** Refl. A-și înăbuși manifestările exterioare; a se refugia în trăiri interioare.

INTERJECȚIE (< fr., lat.) s. f. Parte de vorbire neflexibilă care exprimă sentimente, manifestări de voință sau care imită sunete și zgomote din natura înconjurătoare.

INTERLAKEN, stațiune climaterică și a sporturilor de iarnă în Elveția (Berna), situată în Alpii Bernezi, pe râul Aare, la 42 km SE de Berna; 5,5 mii loc. (1990). Ind textilă, a chibriturilor și ceasurilor.

INTERLINIE (< fr. *interligne*, după *linie*) s. f. (POLIGR.) Albitură **(4)** care,

la culegerea textelor, se așază între rânduri pentru a le rări.

INTERLOCUTOR, -OARE (< fr.; cf. lat. *interloqui* „a vorbi între") s. m. și f. Persoană care participă la o discuție, la o conversație.

INTERLOP, -Ă (< fr.) adj. Care are o proastă reputație, rău famat; suspect, echivoc. ✦ Care aparține traficului ilegal.

INTERLUDIU (< it., fr.; {s} *inter-* + lat. *ludus* „spectacol") s. n. **1.** Episod muzical care face legătura între două momente mai importante ale unei compoziții muzicale. **2.** Episod muzical care face legătura între două momente ale unei lucrări dramatice; divertisment **(3)**, intermediu **(2)**.

INTERMEDIA (< *intermediu*) vb. I tranz. A mijloci, a înlesni.

INTERMEDIAR, -Ă (< fr.) adj., s. m. **1.** De la mijloc. ✦ Tranzitoriu. **2.** S. m. Mijlocitor. ✦ Persoană fizică sau juridică având atribuția de a asigura o mijlocire între părțile unei tranzacții, cu titlu profesional și ca fapt de comerț (de ex. bănci comerciale, societăți de investiții, brokeri, agenți și reprezentanți comerciali etc.).

INTERMEDIU (< fr., it.) s. n. **1.** *Prin intermediul cuiva* (sau a *ceva*) = prin mijlocirea, cu ajutorul cuiva (sau a ceva). **2.** Mică lucrare dramatică, muzicală ori coregrafică executată ca moment de divertisment în antracte, folosită mai ales în teatrul de curte francez; interludiu **(2)**.

INTERMEZZO (cuv. it.) s. n. Mică piesă instrumentală de formă liberă.

INTERMINABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se (mai) termină, nesfârșit (de lung); exagerat de mare.

INTERMITENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care acționează sau se produce cu intermitență; discontinuu. *Izvor i.* v. *izbuc.* ✦ (Adverbial) La anumite intervale, din când în când.

INTERMITENȚĂ (< fr.) s. f. Oprire, întrerupere în desfășurarea unei acțiuni, a unei activități; discontinuitate.

INTERMOLECULAR, -Ă (< fr.) adj. Care se află sau care se exercită între două sau mai multe molecule (ex. distanță i., forțe i.).

INTERN, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Care se află în interiorul a ceva; interior, lăuntric, intestin[2]. ✧ (ANAT.) *Organe i.* = organe aflate în cavitățile toracică și abdominală. *Boli i.* = boli ale organelor din interiorul corpului. (MAT.) *Unghiuri i.* = unghiuri formate de două drepte tăiate de o secantă și situate între cele două drepte. **2.** S. m. și f. (PEDAG.) Elev sau ucenic care locuiește într-un internat. **3.** Adj. (INFORM.) *Memorie i.* = memorie a calculatorului care face parte din unitatea centrală și la care accesul este foarte rapid. Pentru ca un program să se execute, el trebuie să se afle în *m. i.* **4.** Adj. (EC.) *Control i.* = metode și măsuri ale managementului, urmărind creșterea eficienței și încurajarea preocupărilor pentru proceduri și politici manageriale cu eficacitate mare, controlul validității datelor deținute de manageri.

INTERNA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A instala într-un spital (un bolnav); a spitaliza. **2.** (DR.; despre o instanță penală) A încredința, ca măsură de siguranță, unei instituții specializate minori, persoane care au o anomalie fiziologică ori psihică și au săvârșit fapte incriminate de legea penală, în vederea reeducării sau a însănătoșirii lor. **3.** (În dreptul internațional) A reține și a izola o persoană într-un lagăr special, pe care nu are dreptul să-l părăsească.

INTERNAT (< *interna*) s. n. **1.** Așezământ școlar în care locuiesc și iau masa elevii. **2.** Stagiu de practică medicală efectuat de studenții ultimilor ani de facultate.

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE [internæʃənl herəld tribju:n], **The ~**, cotidian de informație, de limbă engleză, înființat de Gordon Bennett în 1887. Până în 1967 a fost ediția internațională a ziarului „New York Herald Tribune", apoi coeditat de „New York Times" și „Washington Post".

INTERNAȚIONAL, -Ă (< fr.), adj., s. m. și f. **1.** Adj. Privitor la relațiile dintre națiuni, dintre state; la care participă reprezentanți din mai multe state ✧ (EC.) *Comerț i.* = ansamblul schimburilor de bunuri și servicii între statele participante la economia mondială; comerțul cu străinătatea (import-export) al unei țări pe o perioadă dată. *Bancă i.* = bancă operând cu valută, acordând credite în exterior sau servind ca bancă de investiții (în sensul cumpărării de titluri financiare) pentru diferite țări, firme străine. *Cecuri internaționale* = cecuri acceptate și plătite în alte țări (ex. cecuri de călătorie în turism). *Management monetar i.* = strategii utilizate de firme multinaționale, care au fonduri în valută i., în scopul maximizării câștigului din dobânzi și al unei evoluții favorabile a ratei de schimb (se urmărește reducerea riscului de pierderi). **2.** S. m. și f. Persoană care participă la întâlniri sportive între țări.

INTERNAȚIONALA, cântec revoluționar pe versurile unui poem de Eugène Pottier (1871), a cărui muzică aparține lui Pierre Degeyter (1888). Imnul de stat al U.R.S.S. între 1917 și 1944, precum și imnul partidelor socialiste și comuniste.

INTERNAȚIONALA I *(Asociația Internațională a Muncitorilor)*, prima organizație internațională a proletariatului, creată și condusă de K. Marx și Fr. Engels. Înființată la Londra, în 1864, a activat până în 1876, când s-a autodizolvat.

INTERNAȚIONALA II, uniune internațională a partidelor socialiste și social-democrate europene, fundată la Paris, în 1889, cu participarea lui Fr. Engels. La începutul primului război mondial și-a încetat activitatea. În 1919, a reapărut sub numele de Internaționala de la Berna, iar în 1923 a fuzionat cu Internaționala II 1/2 (înființată în 1921, la Viena), punându-se bazele Internaționalei Socialiste Muncitorești (cu sediul la Hamburg). Dizolvată în 1939, a fost reconstituită în 1951 sub denumirea de Internaționala Socialistă (cu sediul la Frankfurt am Main și, ulterior, la Londra).

INTERNAȚIONALA III COMUNISTĂ *(Comintern)*, organizație internațională grupând partidele comuniste, cu sediul la Moscova, creată în 1919, din inițiativa lui V.I. Lenin. Condusă din 1926 de Stalin, care a desființat-o în 1943.

INTERNAȚIONALISM (< fr., germ.) s. n. **1.** Solidaritate, colaborare liber-consimțită, pe baza egalității în drepturi dintre popoare, națiuni, țări etc., cu scopul întrajutorării și al schimburilor reciproce în cele mai diverse domenii ale activității umane. **2.** *I. proletar* (în teoria marxist-leninistă), solidaritate internațională a muncitorilor în scopul realizării revoluției socialiste mondiale.

INTERNET (*Inte*rnational *Net*work), rețea internațională de calculatoare (peste 80 de țări), formată prin interconectarea rețelelor locale (*L*ocal *A*rea *N*etwork–LAN) și globale (*W*ide *A*rea *N*etwork–WAN) independente (particulare, comerciale, academice sau guvernamentale), destinată să faciliteze schimbul de date și de informații în diverse domenii (al poștei electronice etc.).

INTERNIST, -Ă (< germ.) adj. *Medic* ~ (și subst., m.) = medic specialist în boli interne.

INTERNOD (< germ., it., după *nod*; {s} lat. *internodium* „spațiul dintre două noduri") s. n. **1.** (BOT.) Porțiune a tulpinii cuprinsă între două noduri. **2.** (GENET.) Fiecare dintre segmentele fără gene (negenetice) ale cromozomului.

INTEROCEPTOR (< fr., engl.) s. m. (FIZIOL.) Terminație nervoasă senzitivă localizată în organele interne (ex. în artere, vene, intestine etc.).

INTEROGA (< fr., lat.) vb. I tranz. A supune pe cineva la un interogatoriu; *p. ext.* a pune cuiva întrebări insistente. ✧ (INFORM.) *A interoga o bancă de date* = a formula întrebări ale căror răspunsuri pot fi date pe baza informațiilor conținute în banca de date.

INTEROGATIV, -Ă (< fr.) adj. Care exprimă o întrebare; întrebător.

INTEROGATORIU (< fr.) s. n. (DR.) Întrebări puse de către judecător uneia dintre părțile litigiului (reclamant, pârât, intervievat, chemat în garanție) cu privire la faptele acesteia și care interesează rezolvarea litigiului; înscrisul care consemnează aceste întrebări și răspunsurile la ele. ✦ Întrebări puse de anchetator.

INTEROGAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (Livr.) Întrebare. **2.** Figură de stil constând într-una sau mai multe întrebări care, fără a solicita un răspuns, reliefează ideile, opiniile, atitudinile autorului.

INTEROPERABILITATE (< *inter*[1]- + *operabilitate*) s. f. Capacitatea unor structuri militare (de regulă ce țin de două sau mai multe state) de a coopera eficient pentru îndeplinirea unor misiuni. **I.** este posibilă în condițiile similitudinii/compatibilității structurilor organizatorice, procedurilor specifice, armamentului și tehnicii etc.

INTERPELA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o interpelare; *p. ext.* a cere cuiva, a-l soma să-și explice atitudinea pe care a avut-o într-o anumită împrejurare.

INTERPELARE (< *interpela*) s. f. Drept al membrilor parlamentului de a cere explicații miniștrilor, guvernului, conducătorilor unor instituții centrale și guvernamentale asupra unor măsuri luate sau a politicii înfăptuite.

INTERPLANETAR, -Ă (< fr.) adj. Care este situat între planete; privitor la legătura dintre planete.

INTERPOL (*Inter*national Criminal *Pol*ice Organization), organizație internațională creată la Viena, în 1923, având ulterior sediul la Berlin (din 1938), Paris (din 1946) și Lyon (din 1989); are ca scop lupta împotriva criminalității internaționale, asigurarea și dezvoltarea asistenței reciproce a tuturor autorităților de poliție criminală, în cadrul legilor existente în diferitele țări afiliate și în spiritul *Declarației Universale a Drepturilor Omului,* stabilirea și dezvoltarea instituțiilor capabile să prevină și să reprime infracțiunile de drept comun. Inițial membră fondatoare, România s-a retras în 1950; cererea de reafiliere, prezentată în 1973, i-a fost aprobată.

INTERPOLA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A introduce într-un text (manuscris) pasaje, capitole, cuvinte care nu fac parte din acel text, dar care ajută la explicarea lui. **2.** (MAT.) A intercala într-un șir de valori cunoscute unul sau mai mulți termeni determinați prin calcul. ✦ A determina valoarea unei funcții într-un punct al unui interval, cunoscându-se valoarea ei în extremitățile intervalului, eventual valoarea funcției în alte puncte ale intervalului.

INTERPRET, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** Persoană care traduce oral cuvintele dintr-o limbă în altă limbă (mijlocind astfel înțelegerea între două sau mai multe persoane); translator, traducător, (înv.) tălmaci. **2.** Fig. Persoană însărcinată să facă cunoscute cuiva voința, intențiile unei alte persoane. **3.** Persoană care interpretează **(2).** V. *artist.*

INTERPRETA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A explica, a da unui lucru sau unui text de lege o anumită semnificație; *p. ext.* a comenta. V. și *hermeneutică.* **2.** A juca un rol într-un spectacol; a executa, vocal sau instrumental, o bucată muzicală.

INTERPRETARE (< *interpreta*) s. f. **1.** Acțiunea de a interpreta. ✦ Comentare și explicare critică a unui text care aparține în mod obișnuit unui autor vechi. ✦ Modul particular sau personal în care o operă de artă este prezentată sau redată de către artistul interpret sau de un ansamblu artistic. V. și *hermeneutică.* **2.** (LOG., MAT.; în epistemologie) Operație prin care variabilele dintr-o formulă sunt înlocuite cu valori corespunzătoare; ansamblul semnificațiilor (sensurilor) atribuite prin anumite mijloace elementelor (expresiilor, formulelor, simbolurilor etc.) teoriilor științifice sau abstract-deductive. **3.** *Interpretarea legilor* = încadrarea unei situații concrete în regula generală și abstractă, consacrată de norme de drept, în vederea aplicării acesteia din urmă.

INTERPUNE (< lat. *interponere,* după *pune*) vb. III refl. A interveni ca mijlocitor între două persoane; a media, a mijloci **(1).** ✦ A se amesteca în relațiile dintre două persoane.

INTERPUNERE (< *interpune*) s. f. Acțiunea de a se interpune și rezultatul ei. ✧ *I. de persoane* = încheiere a unui act juridic între alte persoane decât cele indicate ca părți în înscrisul constatator al contractului. Formă a *simulației.*

INTERPUS, -Ă (< *interpune*) adj. (Despre persoane) Care apare, într-un act juridic, în locul adevăratului interesat, de obicei pentru a ocoli dispozițiile legii ce opresc săvârșirea actului în favoarea acestuia din urmă.

INTERREGN (< fr., lat.) s. n. Interval de timp din istoria unui stat monarhic în care, din diverse motive, suveranul nu-și poate exercita autoritatea (ex. Marele interregn german între moartea lui Conrad IV, 1254, și alegerea lui Rudolf I de Habsburg, 1273). Termenul se folosește frecvent și în alte situații în care titularul este absent.

INTERSCHIMBABILITATE (< *interschimbabil,* după fr. *interchangeabilité*) s. f. Proprietate a două grupuri de piese sau elemente ale unui sistem tehnic de a permite ca fiecare element dintr-un grup să fie asamblat cu oricare element al celuilalt grup, în vederea asigurării posibilității înlocuirii rapide a pieselor, elementelor uzate sau defecte.

INTERSECTA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) întretăia, a (se) încrucișa.

INTERSECȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Încrucișare (de drumuri); întretăiere. **2.** (MAT.) Mulțimea elementelor comune a două mulțimi date (ex. punctele comune a două linii, suprafețe, corpuri etc.). Se notează grafic „∩".

INTERSEXUALITATE (< fr.) s. f. (BIOL.) Formă a hermafroditismului care constă în schimbarea sexului la organisme adulte sau pe cale de maturizare; procesul se desfășoară în timp. ✦ Stare fiziologică normală în ciclul de viață al caracudei argintii.

INTERSPECIFIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Care are loc între specii diferite (ex. selecția, lupta pentru existență).

INTERSTADIAL (< germ., engl.) s. n. (GEOL.) Interval scurt dintre două stadii ale unei glaciații, caracterizat prin creșterea temperaturii și printr-o redusă retragere a limitelor ghețarilor.

INTERSTELAR, -Ă (< fr. {i}; {s} *inter-* + lat. *stella* „stea") adj. Referitor la spațiul dintre stele. ✧ *Comunicații interstelare* = ansamblul mijloacelor de contactare a vieții inteligente de pe alte planete. Căutarea vieții în spațiul cosmic a început în 1960, prin folosirea radiotelescoapelor pentru detectarea eventualelor semnale venite din Univers (prima încercare de detecție a fost făcută cu ajutorul radiotelescopului de la Green Bank, Virginia de Vest) sau pentru emisia unor mesaje către alte planete (ex. mesajul emis în 1974 de radiotelescopul de la Arecibo, Puerto Rico). De asemenea, stațiile Pioneer 10 și Voyager, lansate în 1972, respectiv 1977, au purtat mesaje cosmice: prima — o plăcuță din aluminiu, aurită, gravată, ce prezintă locația Pământului și aspectul general al ființelor omenești; a doua, un disc microsion din cupru, protejat cu aluminiu, aurit (diametrul 30 cm), intitulat „Sunetele Pământului" (conține un rezumat al cunoștințelor actuale de biologie, matematică, chimie, texte în 60 de limbi, fragmente muzicale, sunete — ciripit de păsări, glasuri omenești, zgomote tehnice etc.). *Materie i.* = materie sub formă de gaz și praf, prezentă în spațiul i. și care reprezintă c. 10% din masa Galaxiei. Este formată din hidrogen, heliu, praf stelar, molecule de dioxid de carbon, apă, amoniac etc. Provine din erupțiile unor nove sau exploziile unor supernove, fiind deplasată de vântul stelar.

INTERSTIȚIAL, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (TEHN.) Care provine dintr-un interstițiu. **2.** (MED.) Care se află situat între celulele unui organ. ✧ *Țesut i.* = țesut ale cărui celule se află situate între celulele unui organ sau ale altor țesuturi. **3.** (GEOL.) Care se află între particulele componente ale unei roci (ex. *apă i.*).

INTERSTIȚIU (< fr., lat.) s. n. **1.** Spațiu de mici dimensiuni între particulele unui material granular. **2.** (TEHN.) Spațiul dintre două piese apropiate, dar care nu se ating. **3.** (BIOL.) Interval, spațiu care separă două structuri sau două organe adiacente.

INTERTIP (< fr. {i}) s. n. Mașină de cules și de turnat litere, asemănătoare cu linotipul, indicată pentru culegerea la distanță prin transmisiune telegrafică.

INTERTRIGO (< fr.) subst. (MED.) Iritație a cutelor naturale ale pielii provocată în mod mecanic și întreținută de obicei de infecții streptococice consecutive.

INTERURBAN, -Ă (< fr.) adj. Care are loc, care se află între două sau mai multe orașe; care leagă două orașe; care deservește mai multe localități.

INTERVAL (< fr., lat.) s. n. **1.** Distanță în timp între două fenomene, între două evenimente consecutive; răstimp. **2.** Spațiu care separă două lucruri. **3.** (MUZ.) Raportul de înălțime dintre două sunete. **4.** (MAT.) Mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date. ✧ *I. închis* = mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date, incluzându-le și pe acestea. *I. deschis* = mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date, cu excepția acestora.

INTERVENI (< fr., lat.) vb. IV intranz. **1.** A intra în acțiune cu un anumit scop; a se amesteca (în vorbă, în desfășurarea unor lucruri etc.). ✦ A face un demers pentru a obține mai ales o favoare. **2.** A se întâmpla, a se ivi, a surveni.

INTERVENȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Participare la o acțiune, la o discuție; intrare în discuție. ✦ Demers făcut pentru a obține ceva, mai ales o favoare. ✦ Amestec al unui stat în treburile ținând de competența suverană a unui alt stat, folosind forța armată sau presiuni politice, economice etc. **2.** (EC.) *I. a statului în economie* = aplicarea de către stat a unor măsuri privind controlul și reglementarea vieții economice (de ex., prin cheltuielile publice, gestiunea întreprinderilor publice, programarea economică, legislația cu caracter economic etc.). ✧ *I. valutară* = măsuri întreprinse de băncile de emisiune pentru a vinde sau a cumpăra valută, în scopul urcării sau scăderii cursului monedei naționale. **3.** (DR.) Introducerea în litigiu a unui terț ca urmare a cererii sale. **4.** (MED.) *I. chirurgicală* = operație **(2)**.

INTERVENȚIONISM (< fr.) s. n. Orientare de politică economică constând în intervenția statului (directă și indirectă, cu diferite grade de intensitate) pentru dirijarea economiei în funcție de obiectivele stabilite. V. *dirijism, keynesism.*

INTERVERTI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A schimba, a modifica ordinea dintr-o serie.

INTERVIEVA (< fr.) vb. I tranz. A supune pe cineva la un interviu, a lua un interviu.

INTERVIU (< engl., fr.) s. n. **1.** Gen publicistic constând în chestionarea directă a unor personalități politice, științifice, culturale în scopul obținerii unor aprecieri, opinii, informații asupra unor probleme de larg interes, pentru publicarea lor în presă, într-o carte ori difuzarea prin radio sau televiziune. **2.** (PSIHOL., PEDAG., SOCIOL.) Metodă directă de investigație constând în chestionarea de către un operator a subiecților aleși anume în scopul obținerii de informații care servesc la formularea unor idei, opinii, atitudini etc. în legătură cu diferite probleme. **3.** (EC.) Discuție purtată în scopul obținerii unor informații necesare angajării unor salariați. *I. de plecare* = discuție purtată de conducerea unei întreprinderi cu angajatul care dorește să părăsească o firmă pentru aflarea motivelor plecării, a viitoarelor sale planuri și, în general, a atitudinii acestuia față de firma în cauză.

INTERZICE (< fr. *interdire,* după *zice*) vb. III tranz. A nu permite să se facă ceva; a opri; a prohibi.

INTESTIN[1] (< fr., lat.) s. n. (ANAT.) Parte a tubului digestiv, la om și la mamifere, care este cuprinsă între stomac și anus; (pop.) maț. ✧ *I. subțire* = prima porțiune a i., care are la om 6–8 m și se împarte în duoden, jejun și ileon. În i. subțire se termină digestia alimentelor și se efectuează absorbția substanțelor nutritive în sânge. *I. gros* = ultima porțiune a i., care are la om 1,40–1,70 m, fiind împărțit în cec, colon și rect. În i. gros se absoarbe apa și se formează materiile fecale.

INTESTIN[2]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care se petrece într-un organism social; intern.

INTIFADA (cuv. arab „răscoală"), mișcare populară și naționalistă de nesupunere, care a izbucnit (1987) în teritoriile palestiniene ocupate de Israel. Denumită și „războiul pietrelor".

INTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre persoane; și subst.) Legat de cineva printr-o afecțiune foarte puternică, prin relații foarte apropiate. ✦ Familiar, prietenos. **2.** Care se referă la viața particulară sau familială a cuiva; *p. ext.* secret. **3.** Care are loc într-un cadru restrâns, limitat, familiar. **4.** Care constituie esența unui lucru. ✦ Fig. Strâns, apropiat.

INTIMAT, -Ă (< fr.) s. m. (DR.) Parte împotriva căreia se introduce recurs sau o altă cale de atac.

INTIMIDA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) impresiona; a (se) încurca, a (se) zăpăci; a (se) speria.

INTIMITATE (< fr.) s. f. **1.** Calitatea a ceea ce este intim; prietenie strânsă. ✦ Profunzime, adâncime. **2.** Cadru restrâns, cerc familiar.

INTITULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A da un titlu (unei scrieri, unei persoane etc.). ✦ Refl. A purta un titlu; a se numi **(2).**

INTOLERABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate tolera; de neîngăduit; de nesuportat.

INTOLERANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu tolerează, neîngăduitor.

INTOLERANȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Atitudine de respingere, condamnare și chiar de interzicere a unor opinii, norme, valori, credințe, comportamente, ideologii diferite sau opuse. Se manifestă la nivelul relațiilor interpersonale, generată de fenomene psihice ca invidie, egoism etc., dar și în plan socio-politic, izvorâtă din dogmatism și subiectivism. **2.** Stare patologică a organismului declanșată de administrarea anumitor medicamente sau antibiotice (și în doze relativ mici); **i.** este înnăscută sau provocată de o sensibilizare printr-un contact anterior cu substanța respectivă.

INTONA (< it.) vb. I tranz. **1.** A executa, a cânta un imn, o melodie solemnă. ✧ (MUZ.) *A intona corect* = a cânta corect din punct de vedere al raporturilor intervalice. **2.** A rosti, a spune cu un anumit ton un cuvânt, o frază etc.

INTONAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Acțiunea de a emite vocal un sunet și maniera în care este emis. **2.** Inflexiuni, mai mult sau mai puțin nuanțate, pe care le ia vocea fie în interpretarea unui text vorbit sau cântat, fie în orice act de vorbire.

INTOXICA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A(-și) introduce în organism substanțe toxice; a (se) otrăvi. ✦ Fig. (Fam.) A (se) plictisi foarte tare, a fi agasat de ceva.

INTOXICAȚIE (< fr.) s. f. Stare patologică provocată de introducerea *(i. exogenă)* sau acumularea *(i. endogenă)* în organism a unor substanțe toxice; otrăvire.

INTRA[1]- (< fr. {i}; {s} lat. *intra* „în interiorul") Element de compunere cu sensul „în", „între", care servește la formarea unor adjective și a unor substantive.

INTRA[2] (lat. *intrare*) vb. I intranz. **I. 1.** A trece dintr-un loc deschis într-unul închis sau din afară înăuntru; a se introduce, a se băga; a pătrunde. ✧ Expr. *(Parcă) a intrat în pământ* = a dispărut fără urmă. *A intra* (cuiva ceva) *în sânge* = a deveni obicei, deprindere, obișnuință. **2.** Fig. A ajunge într-o anumită situație, împrejurare etc.; a începe să fie... *A intra în horă* = a începe ceva; a lua parte la ceva. **3.** (Urmat de determinări introduse prin prep. „în" sau „la") A se angaja într-un serviciu; a îmbrățișa o profesiune. ✦ A reuși la un examen de admitere. ✦ A adera, a se înscrie într-o organizație, într-o asociație etc. **4.** A începe executarea unei părți dintr-o bucată muzicală. **II. 1.** A încăpea, a se cuprinde. **2.** (Despre materiale) A fi necesar pentru o anumită lucrare. **3.** (Despre materiale textile) A-și micșora dimensiunile la înmuierea în apă. ✧ Expr. *A intra la apă* = a avea de îndurat un neajuns, un necaz etc., a ajunge într-o situație critică.

INTRACARPATIC, -Ă (< *intra*[1]- + *carpatic*) adj. Care se află, care se desfășoară între M-ții Carpați.

INTRACELULAR, -Ă (< fr., {i}) adj. (HIST.) Care se află sau se desfășoară în interiorul celulei (ex. parazit **i.**, reacții **i.**).

INTRADERMOREACȚIE (< fr.) s. f. Reacție imună, folosită în diagnosticul bolilor infecțioase (ex. reacția la tuberculină) sau pentru a cerceta susceptibilitatea organismului față de produși microbieni toxici, față de antibiotice etc.

INTRADOS (< fr.) s. n. **1.** Fața interioară, concavă, a unui arc, a unei bolți etc. **2.** Porțiunea inferioară sau concavă cuprinsă între bordurile de atac și de fugă ale unei suprafețe carenate (ex. a unei aripi de avion, a unei palete etc.).

INTRADUCTIBIL, -Ă (< *in-* + *traductibil*) adj. Care nu poate fi tradus dintr-o limbă în alta.

INTRAGEOANTICLINAL (< *intra*[1]- + *geoanticlinal*) s. n. Porțiune alungită, ridicată în cadrul unui geosinclinal, caracterizată în timpul existenței submerse prin depozite sedimentare subțiri, grosiere și cu multe lacune de sedimentare. Prin exodare, **i.** furnizează material sedimentar care se depune în fosele învecinate.

INTRAGEOSINCLINAL (< *intra*[1]- + *geosinclinal*) s. n. (GEOL.) Zonă de scufundare intensă a scoarței terestre în cadrul unui geosinclinal, separată de alte zone similare prin intrageoanticlinale. În ea se acumulează sedimente fine, cu grosime mare, în continuitate de sedimentare.

INTRAMAGMATIC, -Ă (< *intra-* + *magmatic*) adj. (Și adverbial) (Despre minerale) Care s-au consolidat în profunzimea scoarței terestre, ajungând apoi la suprafața acesteia, intruse pe crăpături filoniene sau în urma unor fenomene vulcanice. Cristalele formate **i.** sunt perfecte, fiind înglobate în pasta consolidată spre suprafață; rar sunt corodate de către agenții magmatici.

INTRAMONTAN, -Ă (< fr. {i}; {s} *intra*[1]- + lat. *montanus* „de munte") adj. Care se află, care se desfășoară între munți.

INTRAMUSCULAR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se află, care se face sau se produce în interiorul mușchilor (ex. injecție **i.**).

INTRANSIGENT, -Ă (< fr., sp.) adj. Care nu acceptă concilieri sau compromisuri, neînduplecat; care nu se abate de la o anumită linie.

INTRANSIGENȚĂ (< fr.) s. f. Însușirea de a fi intransigent; atitudine, comportare intransigentă.

INTRANZITIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) A cărui acțiune nu se exercită în mod nemijlocit asupra unui obiect și, prin urmare, nu poate fi construit cu un complement direct.

INTRARE (< *intra*[2]) s. f. **1.** Acțiunea de a intra și rezultatul ei. ✧ *Intrarea în biserică a Maicii Domnului,* una dintre cele 12 mari sărbători creștine, în amintirea zilei în care, la vârsta de trei ani, Fecioara Maria a fost dusă la Templu de părinții ei, Ioachim și Ana, și închinată lui Dumnezeu, potrivit făgăduinței pe care o făcuseră înainte de nașterea ei. **2.** (Concr.) Loc prin care se trece din afară înăuntru; loc de acces special amenajat într-un pe-

rete sau într-o împrejmuire. ✦ Locul de pe o cale de acces unde începe un oraș, o localitate. **3.** Stradă mică; fundătură. **4.** Parte a unei rețele electrice sau a unui sistem de transmisie prin care puterea sau semnalul este transferat dinspre exterior. **5.** (CONT.) Valoare care se înregistrează în patrimoniul unei instituții, al unei întreprinderi. **6.** (MUZ.) Momentul în care se face auzit un instrument sau un grup de instrumente în executarea unei lucrări muzicale. ✦ (În muzica polifonică) Momentul intervenției unei voci în desfășurarea acțiunii muzicale.

INTRASPECIFIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Aflat în cadrul unei specii (ex. selecția, variabilitatea).

INTRAUTERIN, -Ă (< fr.) adj. Care are loc sau se află în cavitatea uterină.

INTRAVENOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care se află, care se face sau se produce în interiorul venelor (injecție i., trombus i.).

INTRAVILAN ({s} *intra*[1]- + *vilan* < lat. *villanus* „de la țară") s. n. și adj. (Zonă) care cuprinde suprafața unei așezări umane.

INTRAZONAL (< *intra*[1]- + *zonal*) adj. (Despre un component sau fenomen al mediului) Ce nu formează zonă proprie, ci apare ca însoțitor al aspectelor zonale. ✧ *Sol i.* = categorie de sol format sub influența unor condiții locale de relief, de litologie etc., deosebite de cele ale zonei mari naturale (ex. sărături, rendzine, lăcoviști etc.); sol azonal.

INTRÂND (< *intra*[2]) s. n. Parte adâncită în zidul unei construcții, la o parcelă de teren etc.; adâncitură.

INTREPID, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Cutezător, curajos; *p. ext.* tenace.

INTRIGA (< fr.) vb. I tranz. A stârni surprinderea și curiozitatea cuiva; a pune pe gânduri, a neliniști, a contraria.

INTRIGANT, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care obișnuiește să pună la cale intrigi **(1).**

INTRIGĂ (< fr., it., lat.) s. f. **1.** Acțiune ascunsă care folosește mijloace nepermise în vederea realizării sau zădărnicirii unui lucru; uneltire. **2.** Schema la care poate fi redusă acțiunea sau subiectul unei opere literare epice sau dramatice.

INTRINSEC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Ceea ce un lucru are prin el însuși sau prin însăși esența lui, nu prin relațiile sale cu alt lucru (ex. valoare i.); imanent. **2.** (FIZ.; despre semiconductori) A cărui conducție electrică nu este condiționată de existența impurităților.

INTRODUCE (< lat. *introducere*, după fr. *introduire*) vb. III tranz. **1.** A face să intre, să pătrundă; a băga, a vârî. ✦ Refl. A intra, a se strecura. ✦ A include, a adăuga. **2.** A face ca o persoană să fie primită de cineva sau să fie admisă într-o organizație. ✦ A ajuta pe cineva să se inițieze într-o activitate, într-o problemă. **3.** A pune în practică; a institui; a înrădăcina.

INTRODUCERE (< *introduce*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) introduce și rezultatul ei; includere. ✦ Instituire. **2.** Text preliminar sau explicativ al unei lucrări științifice sau literare în care se prezintă în linii generale intențiile acesteia, elementele sau noțiunile fundamentale necesare înțelegerii ei. ✦ Partea de la început a unei compoziții, a unei scrisori etc. **3.** Lucrare care cuprinde noțiunile elementare și pregătitoare ale unei discipline științifice.

INTRODUCTIV, -Ă (< fr.) adj. De introducere, de (la) început.

INTRODUS, -Ă (< *introducere*) adj. (Despre oameni) Care cunoaște (bine) o problemă. ✦ Care are relații, cunoscând multă lume.

INTROSPECTIV, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la introspecție; bazat pe introspecție.

INTROSPECȚIE (< fr.; lat. *introspicere* „a privi în interior") s. f. (PSIH.) Autoobservare a fenomenelor și proceselor psihice.

INTROVERSIE (< fr., lat.) s. f. (PSIH.) Termen prin care C.G. Jung a desemnat tendința individului, care, frustrat în încercările de a stabili relații cu cei din jur, își orientează energia vitală spre lumea sa interioară, devenind contemplativ, timid, retras.

INTROVERTIT, -Ă (< fr.) adj. *Tip ~* = tip psihologic, descris de C.G. Jung, caracterizat prin tendința individului de a se orienta spre viața interioară, dezinteresându-se de lumea exterioară.

INTRUS, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f., adj. (Persoană) care se introduce undeva sau la cineva fără a avea calitatea necesară. ✦ Nepoftit; inoportun, indezirabil.

INTRUZIUNE (< fr., lat.) s. f. Proces de pătrundere a maselor de magmă în diverse formațiuni geologice (crăpături ale scoarței terestre sau de-a lungul suprafețelor de minimă rezistență) și de consolidare a lor sub formă de corpuri mari. ✦ Corp de rocă format în urma procesului intruziv. Ex. *batolit, dyke, filon, apofiză* etc.

INTRUZIV, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *intrusus* „împins cu putere") adj. (Despre procese geologice, corpuri și roci magmatice) Care străpunge, localizându-se și consolidându-se în alte roci din interiorul scoarței terestre.

INTUI (< *intuiție*) vb. IV tranz. A avea o intuiție; a înțelege sau a sesiza ceva în mod nemijlocit, fără raționament; a ghici; a întrezări.

INTUIRE (< *intui*) s. f. Acțiunea de a intui și rezultatul ei; înțelegere, pătrundere, sesizare nemijlocită. ✧ (FILOZ., PSIHOL.) *I. vie* = intuiție senzorială, mod de reflectare concret, fenomenal al realității.

INTUITIV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la intuiție, bazat pe (sau dobândit prin) intuiție (ex. cunoștință i.). ✧ *Instrucție i.* = proces didactic care se bazează pe perceperea și pe observarea directă a obiectelor și a fenomenelor studiate.

INTUIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FILOZ., PSIHOL.) Cunoaștere sau înțelegere nemijlocită, neprecedată de nici un fel de inferență, a adevărului unor propoziții, a realității exterioare, a valorilor, considerată a oferi o certitudine absolută în cunoaștere. ✦ (La Descartes) Cunoașterea imediată a noțiunilor și adevărurilor fundamentale, simple și ireductibile, ce nu mai pot fi supuse *îndoielii* și care constituie punctul de plecare al *deducției.* ✦ (La Bergson) Formă de cunoaștere sui-generis, superioară cunoașterii intelectuale, de aceeași natură cu instinctul și simțul artistic, înțeleasă ca un fel de simpatie prin care conștiința umană surprinde lucrurile în ele însele. ✦ (La Kant) *I. pură* = formă *a priori* a sensibilității, condiționând orice i. a lucrurilor. **2.** Descoperire bruscă, revelatorie, în aparență nepregătită, a unui adevăr, a soluției unei probleme etc. ✦ Inspirație, presentiment. **3.** (La Schelling, Bergson ș.a.) Cunoaștere sui-generis, de natură în esență irațională, opusă și superioară cunoașterii discursive și analitice, care ar face posibilă sesizarea nemijlocită, fără o elaborare logică prealabilă, a esenței.

INTUIȚIONISM (< fr.) s. n. **1.** (FILOZ.) Doctrină care susține că există anumite elemente de cunoaștere fermă, absolut sigure, la care se ajunge prin *intuiție,* nu prin mijloace empirice. I. a apărut ca reacție la pozitivis-

mul din sec. 19, fiind o încercare de reînviere a metafizicii. Metafizicile intuiționiste au însă ca obiect viața, devenirea, temporalitatea și pun accent pe trăirea umană, respingând realitatea inteligibilă a metafizicii tradiționale. Reprezentanți: H. Bergson, L. Klages. **2.** (ETICĂ) Orice teorie după care normele sau principiile moralei sunt înțelese *a priori*, asemenea adevărurilor logice sau matematice (G.E. Moore, W.D. Ross ș.a.). **3.** (MAT.; LOG.) Orientare metodologică fundată la începutul sec. 20 de L. Brouwer și dezvoltată de A. Heyting, care consideră că scopul ultim al matematicii și logicii se reduce la construirea și intuirea formațiilor matematice și logice. V. *formalism* **(3).**

INULA (< fr.; {s} lat. *inula* „iarbă mare") s. f. Gen de plante din familia asteraceelor. Se cunosc peste 120 de specii, răspândite în zonele temperate din Europa și Asia. În România cresc nouă specii. *I. helanium* conține 44% inulină, pectine, ulei eteric, rășini etc. În farmacie este cunoscută sub denumirea de *Radix Helenii*.

INULINĂ (< fr. {i}) s. f. Substanță vegetală, de natură polizaharidică, folosită în probele pentru aprecierea funcției renale. Se extrage din *Inula, Dahlia, Taraxacum, Cicorium* ș.a. Se prezintă sub forma unei pulberi albe, hidrosolubile.

INUMAN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Lipsit de umanitate; crud **(II),** feroce. **2.** Care nu este caracteristic sau propriu omului.

INUNDA (< lat. *inundare,* după fr. *inonder*) vb. I tranz. **1.** (Despre apă) A acoperi (prin revărsare) suprafața unui teren, de obicei uscată; a pătrunde în cantitate mare într-o mină, într-o sondă petrolieră, într-o navă etc.; a îneca **(3). 2.** Fig. A umple în întregime; a năpădi; a copleși.

INUNDABIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi inundat; care este în pericol de a fi inundat (ex. zonă **i.** = luncile râurilor).

INUNDAȚIE (< lat., fr.) s. f. Invadarea unui teritoriu de apele revărsate dintr-un râu sau lac din cauza creșterii debitului de apă rezultată din topirea bruscă a zăpezilor sau din ploi abundente în bazinul de recepție; viitură, revărsare. ✦ Cantitatea de apă care inundă un teren.

INUTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este folositor; netrebuincios. ✦ (Și adverbial) De prisos, zadarnic.

INUTILIZABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi utilizat; de neîntrebuințat.

INUZITAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care nu este folosit; neuzitat, neîntrebuințat; neobișnuit.

INVADA (< it., lat.) vb. I tranz. **1.** A ocupa prin violență un teritoriu străin; a cotropi, a năvăli. ✦ Fig. A pune stăpânire pe...; a cuprinde, a copleși. **2.** (Despre plante și animale dăunătoare sau parazite) A apărea în număr mare, producând pagube; a năpădi.

INVADATOR, -OARE (< *invada*) adj. (Și subst.) Care invadează; năvălitor, cotropitor.

INVALID, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. Infirm; mutilat, schilod.

INVALIDA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A declara ca nevalabil; a infirma.

INVALIDARE (< *invalida*) s. f. (DR.) Constatare și declarare ca nevalabile a anumitor acte procedurale (ex. poprirea) sau a unor alegeri de membri în organele reprezentative; infirmare.

INVALIDITATE (< fr.) s. f. Stare caracterizată prin pierderea parțială sau totală a capacității de muncă; infirmitate.

INVAR (< fr. {i}; {s} fr. *invar[iable]* „invariabil") s. n. Oțel aliat, cu conținut mare de nichel (35–37%), care are coeficientul de dilatare foarte mic (până la temperatura de aproximativ 300°C), utilizat la construcția aparatelor și a instrumentelor de precizie.

INVARIABIL, -Ă (< fr.) adj. (Și adverbial) Care nu variază; neschimbător, constant **(1),** fix **(2).** ✦ (GRAM.; despre părți de vorbire) Fără flexiune.

INVARIANT (< fr. {i}) s. m. (MAT.) Obiect matematic (număr, grup, inel etc.) care nu se schimbă față de un grup de transformări.

INVAZIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Invadare rapidă și neașteptată a unui teritoriu. **2.** Năvălire, intrare intempestivă a unei armate inamice într-o regiune sau zonă. **3.** (BIOL.) Apariție rapidă și masivă a unor dăunători sau paraziți (ex. filoxeră, lăcuste) într-o regiune; năpădire. ✦ Ocupare a unui nou teritoriu de către vegetație. **4.** (METEOR.) *I. de aer* = advecție rapidă de aer, mai ales rece, provenit dintr-o regiune mai îndepărtată.

INVECTIVĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Vorbă de ocară; injurie; insultă. **2.** Expresie violentă, directă, agresivă folosită în unele scrieri literare, cu funcție stilistică, în scopuri polemice sau satirice.

INVENTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A imagina, a realiza ceva care nu a existat până atunci; a crea, a născoci. **2.** A scorni lucruri neadevărate; *p. ext.* a minți.

INVENTAR (< fr., lat.) s. n. Document (sub formă de listă, de registru etc.) care cuprinde enumerarea și descrierea existenței cantitative și valorice a mijloacelor pe care o persoană fizică sau juridică le posedă, le are în gestiune, în folosință ori în răspundere la un moment dat; dacă este necesar, conține și datele privind situația creanțelor și a obligațiilor persoanei respective; *p. ext.* totalitatea acestor mijloace. ✧ *Beneficiu de i.* v. *beneficiu. I. gospodăresc* = totalitatea mijloacelor inventariate pe care o întreprindere, o organizație sau o instituție le are spre a servi administrației sale. ✦ Fig. Înșirare, enumerare (a unor lucruri, a unor fapte etc.).

INVENTARIA (< fr. *inventarier,* după *inventar*) vb. I tranz. **1.** A înscrie în inventar existența constatată a unor obiecte, a unor bunuri etc.; a face, a întocmi un inventar; a confrunta datele evidenței cu realitatea faptică. **2.** (INFORM.) A tipări conținutul unor volume, fișiere, biblioteci și al altor colecții de informații.

INVENTARIERE (< *inventaria*) s. f. Acțiunea de a inventaria și rezultatul ei. ✧ (SILV.) *Inventarierea arborilor* = determinarea volumului arborilor de pe o anumită suprafață.

INVENTATOR, -OARE (< *inventa*) s. m. și f. Persoană care a făcut o invenție **(1).** ✧ (DR.) *Drept de i.* = dreptul persoanei care a făcut o invenție de a i se recunoaște calitatea de autor al acesteia, de a obține brevet și certificat de inventator, de a-i fi aplicate propunerile acceptate și de a fi sprijinită în acest scop de către organele special create de lege.

INVENTIV, -Ă (< fr.) adj. Care are talentul, capacitatea de a inventa **(1),** care are imaginație creatoare.

INVENTIVITATE (< *inventiv*) s. f. Însușirea de a fi inventiv; ingeniozitate.

INVENȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Creație tehnică ce conține soluția unei probleme din domeniile vieții economico-sociale și care, prin aplicarea în practică, permite realizarea unor efecte tehnice certe și utile. ✦ (Concr.) Obiect, sistem tehnic etc. inventat **(1). 2.** Născocire; *p. ext.* minciună, scorneală. **3.** Găsirea argumentelor fundamentale într-un discurs sau a temelor

și a ideilor celor mai expresive și mai adecvate într-o creație artistică.

INVENȚIUNE (< fr., lat.) s. f. (MUZ.) Compoziție polifonică, de mici dimensiuni, cu formă liberă, scrisă în stil imitativ (cele mai cunoscute sunt scrise de J. S. Bach).

INVERS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Contrar, opus direcției inițiale sau firești; pe dos, dimpotrivă **(2).** ✧ (MAT.) *Mărime i.* = mărime egală cu raportul dintre 1 și mărimea dată (ex. numărul invers al lui *m* este 1/*m*). *Funcție i.* (a unei funcții bijective definite pe o mulțime A, cu valori într-o mulțime B) = funcție definită pe mulțimea B cu valori din mulțimea A, având proprietatea că, prin compunere cu funcția inițială, se obține funcția identică a mulțimii A. *Mărimi i. proporționale* = mărimi care depind în așa fel una de alta, încât, dacă una se mărește de un număr de ori, cealaltă se micșorează de același număr de ori. (Substantivat) *Inversul unui element* = element care, compus cu un element dat, dă elementul neutru al compunerii ($x^{-1} \cdot x = 1$).

INVERSA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face ceva invers; a schimba ordinea inițială sau firească. **2.** (FIZ.) A schimba sensul unei mărimi vectoriale (ex. a vitezei), direcția ei rămânând neschimbată.

INVERSIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Transformare a unei substanțe optic-active din dextrogiră în levogiră sau invers, fără schimbări chimice esențiale. ✧ *I. de populație* = fenomen cuantic prin care numărul particulelor dintr-un corp, aflate într-o stare superioară de energie, este mai mare decât numărul particulelor aflate într-o stare inferioară de energie. Se realizează prin pompaj optic în dispozitivele de tip laser, maser și iraser. *I. termică (de temperatură)* = fenomen meteorologic care constă în creșterea temperaturii aerului în raport cu înălțimea (invers față de situația obișnuită) atât la suprafața Pământului, cât și în troposferă, stratosferă și ionosferă. Poate fi: de radiație, de advecție, de comprimare și frontală. **2.** (În fotografie) Transformare directă a unui negativ în pozitiv.

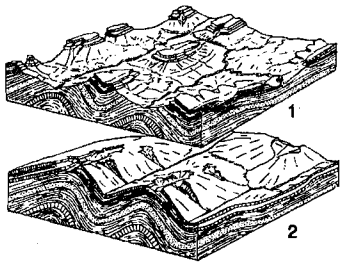

Inversiune de relief
1. faza inițială **2.** relief actual

INVERSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Schimbare, inversare a sensului sau a ordinii obișnuite a anumitor cuvinte în frază (pentru a obține efecte stilistice). ✧ *I. de relief* = stadiu de evoluție a unui relief ondulat, în care, pe locul unor foste forme pozitive de relief, apar unele negative și invers (ex. pe locul unui interfluviu se instalează o vale, iar o parte din fosta vale devine interfluviu). ✦ Proces de transformare prin eroziune îndelungată și diferențiată în roci de durități diferite, a formelor inițiale de relief, în urma căruia relieful nu mai este conform cu structura (porțiunile mai ridicate corespund *sinclinalelor* care devin interfluvii, iar cele mai coborâte *anticlinalelor* care devin văi). Fenomenul este întâlnit mai des în structurile cutate și faliate. *I. de vegetație* = dispunere pe altitudine a diferitelor unități de vegetație invers decât în ordinea normală. ✦ Procedeu stilistic bazat pe schimbarea topicii normale a cuvintelor în frază. (MAT.) **2.** Transformare geometrică determinată de un punct fix (numit centru sau pol de *i.*) și un număr real (numit modul de *i.*), cu proprietatea că produsul distanței de la pol la un punct arbitrar cu distanța de la pol la transformatul acelui punct este constant și egal cu pătratul modulului de *i. I.* a fost definită de Apollonius (sec. 3 î.Hr.), iar denumirea i-a fost dată, în 1850, de A. Bravais (ex. inversul unui cerc este tot un cerc, al unui plan — o sferă ce trece prin pol, al unei sfere — tot o sferă etc.).

Invenție (J. S. Bach)

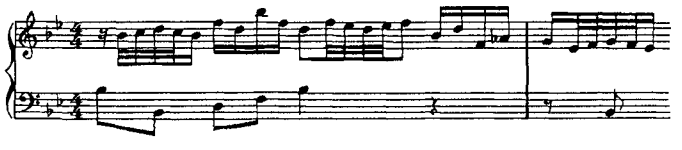

INVERSOR (< fr.) s. n. Dispozitiv pentru schimbarea sensului de mișcare a unui organ mobil dintr-un sistem tehnic, a unui vehicul, a unui curent de fluid, a unui curent electric etc.

INVERTAZĂ (< fr. {i}) s. f. Enzimă produsă de drojdia de bere, răspândită la plante, microorganisme și în mucoasa intestinală. Hidrolizează zaharoza.

INVERTI (< fr., lat.) vb. IV tranz. (Livr.) A face o inversiune **(1)**; a schimba, a transforma.

INVERTIRE (< *inverti*) s. f. **1.** Acțiunea de a inverti și rezultatul ei; schimbare, transformare. **2.** (CHIM.) *Invertirea zahărului* = transformare a zaharozei în glucoză și în fructoză, în prezența apei și cu ajutorul invertazei sau prin încălzire la 60°C, adăugându-se mici cantități de acizi minerali diluați.

INVERTIT (< fr.) s. m. (Livr.) Homosexual.

INVERTOR (< engl.) s. n. **1.** (ELT.) Mutator care transformă direct curentul electric continuu în curent electric alternativ, fără a utiliza o altă formă de energie intermediară; ondulor. Se utilizează în transportul energiei electrice, în tracțiunea electrică, în electrotehnică și automatizări. **2.** (INFORM.) Circuit logic al unui calculator electronic care transformă, la ieșire, semnalul de intrare în inversul său; este echivalent cu operația logică de negare.

INVESTI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A plasa un capital; a face o investiție.

INVESTIGA (< it., lat.) vb. I tranz. A face investigații; a cerceta.

INVESTIGAȚIE (< *investiga*) s. f. Cercetare sistematică și amănunțită pentru a descoperi sau a afla ceva.

INVESTITOR (< *investi*) s. m. Persoană fizică sau juridică care își asumă riscul plasării capitalului într-o afacere, în scopul obținerii unui venit. ✧ *I. instituțional* = organism financiar de dimensiune mare (bancă, societate de asigurare, societate de investiții etc.) care plasează o parte însemnată din resursele financiare pentru achiziționarea de valori mobiliare. *I. strategic* = i. care dispune de resurse financiare pentru achiziționarea unei părți importante din capitalul social al unei societăți și pentru a determina creșterea performanțelor economico-financiare ale acesteia.

INVESTIȚIE (< germ., rus.) s. f. Acțiunea de a investi. ✧ Alocarea de resurse în scopul obținerii în viitor a

unor venituri sau a altor efecte utile. O i. poate fi concretizată în achiziționarea bunurilor de capital (clădiri, utilaje, echipamente etc.) în vederea producerii de bunuri și servicii pentru consumul viitor (i. în capital) sau în cumpărarea de titluri de valoare (acțiuni, obligațiuni, bonuri de tezaur etc.) în scopul exclusiv de profit (i. financiară). *I. externă* = plasarea de capital în activități economice din străinătate; poate fi *directă* (constă în constituirea de obiective economice controlate de investitorul străin) și *de portofoliu* (cumpărarea de acțiuni și obligațiuni, fără implicarea investitorului în conducerea societăților emitente, în scopul obținerii unui venit net, îndeosebi din operațiuni speculative) și sub alte forme (ex. acordarea de credite, leasing financiar etc.). *Bancă de i.* = tip de bancă de afaceri care asigură resurse financiare pentru întreprinderi industriale prin cumpărarea de la acestea a unor pachete mari de acțiuni, care sunt vândute ulterior, în pachete mai mici, către investitori interesați; de asemenea, acordă și consultanță specializată în domeniul afacerilor. *Club de i.* = asociație de persoane fizice, cu caracter închis, care plasează resursele financiare ale membrilor săi în titluri financiare tranzacționate la bursa de valori mobiliare; printr-un management profesional al i. financiare se reduce riscul unor pierderi mai mari pentru membrii clubului, față de alternativa efectuării i. în mod individual. *Companie (trust) de i.* = companie care investește resursele financiare, procurate de la acționarii săi, în cumpărarea unui portofoliu diversificat de titluri financiare, în vederea obținerii unui venit (dividend și diferențe favorabile de curs al acțiunilor). *Multiplicator al investiției* = coeficient (notat cu K) care reliefează influența cheltuielilor pentru investițiile nete asupra creșterii venitului național, respectiv venitul național crește cu o mărime de K ori mai mare față de sporul de i. nete. *Portofoliu de i.* = totalitatea tipurilor de titluri financiare deținute de un investitor individual sau instituțional. *Societate de i.* = instituție de intermediere financiară care are ca obiect de activitate mobilizarea resurselor financiare disponibile de la persoane fizice și juridice și plasarea lor în valori mobiliare.

INVETERAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) În care s-a înrădăcinat un anumit defect. *Mincinos inveterat.* ✦ (Despre defecte, vicii) Înrădăcinat, statornicit.

INVIDIA (< *invidie*) vb. I tranz. A manifesta, a vădi invidie; a pizmui. ✦ A râvni ceva care aparține altuia.

INVIDIE (< it., lat.) s. f. Sentiment egoist de necaz și de ciudă determinat de succesele sau de situația bună a altuia; pizmă.

INVIDIOS, -OASĂ (< it., lat.) adj. (Și subst.) Plin de invidie; care denotă invidie; pizmaș, gelos **(2).**

INVINCIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi învins; de nebiruit, de neînfrânt, imbatabil.

INVINCIBILA ARMADA, nume dat flotei spaniole trimise, în 1588, sub conducerea lui Pérez de Guzmân, duce de Medina-Sidonia, împotriva Angliei. A fost înfrântă în iul.–aug. de amiralul englez Thomas Howard și distrusă apoi de furtună în apropiere de arh. Hebride, fapt ce a subminat puterea maritimă a Spaniei.

INVIOLABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi violat, încălcat. ✦ (Despre un domiciliu) Care nu poate fi percheziționat decât în cazurile prevăzute de lege sau cu autorizația procurorului.

INVIOLABILITATE (< fr.) s. f. (DR.) Însușirea de a fi inviolabil.

INVISHI Yosiho (n. 1921), fizician japonez. Prof. univ. la Ōsaka. Contribuții în fizica cristalelor. A studiat conducția cristalelor ionice și interacțiunea electronilor cu undele acustice în semiconductorii piezoelectrici.

INVITA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ruga pe cineva să vină undeva sau să participe la ceva; a chema; a pofti **(2);** a convoca.

INVITAT, -Ă (< *invita*) s. m. și f. Persoană solicitată să vină undeva sau să participe la ceva. ✦ Oaspete, musafir.

INVITAȚIE (< fr., lat.) s. f. Chemare, convocare. ✦ Rugăminte, scrisă sau orală, adresată cuiva de a participa la o solemnitate, la o aniversare, la o manifestare cultural-artistică sau sportivă.

IN VITRO (loc. lat. „în sticlă") adverbial (În legătură cu felul experimentării unui proces biochimic sau fiziologic) În afara organismului. Asemenea experiențe permit cercetarea unor fenomene care nu pot fi studiate în organism (ex. culturile de celule, efectul mutagen al unor substanțe chimice, fecundația etc.).

IN VIVO (loc. lat. „în viu") adverbial (În legătură cu felul experimentării unui proces fiziologic) În organismul viu.

INVIZIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate vedea; (de) nevăzut. ✧ (EC.) *Export (import) i.* = încasările și plățile dintre țări, ocazionate de prestările de servicii (transporturi, călătorii și turism, telecomunicații, asigurări, servicii bancare și financiare etc.), de transferurile de venituri provenite din muncă (salarii) și din investițiile externe de capital (profituri, dividende, dobânzi) și de transferurile unilaterale curente (despăgubiri, moșteniri, donații, ajutoare publice sau private). *Balanță i.* = parte a balanței de tranzacții curente (contul curent) în care se înregistrează exportul și importul i. *Mână i.* = termen care desemnează capacitatea unei piețe, cu concurență perfectă, de a aduce beneficiile cele mai mari pentru toți participanții, chiar în condițiile în care toți comercianții ar urmări să-și maximizeze profiturile. Termenul a fost utilizat pentru prima dată de A. Smith.

INVOCA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A chema în ajutor (mai ales o divinitate). **2.** A face apel, a recurge la ceva ce poate fi în favoarea cuiva sau poate susține o faptă, o idee.

INVOCAȚIE (< fr., lat.) s. f. Faptul de a invoca. ✦ Chemare adresată de poet muzei pentru a-l inspira. ✧ *I. retorică* = procedeu artistic care constă în interpelarea de către orator sau poet a unui personaj absent, de obicei o figură istorică reprezentativă, simbolică.

INVOLUCRU (< fr., lat.) s. n. (BOT.) **1.** Verticil de bractee grupate la baza umbelei (ex. la umbelifere). **2.** Ansamblul bracteelor din jurul antodiului (la asteracee). **3.** Bractee modificate care protejează floarea sau inflorescența în stadiu tânăr (ex. la usturoi).

INVOLUNTAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Adesea adverbial) Fără voie; neintenționat.

INVOLUȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Transformare regresivă, de la superior la inferior; regres. **2.** (MED.) Regresiunea unui organ sau a organismului; revenire la normal a unui organ, anterior mărit ca volum (ex. i. uterină). **3.** (BOT.) Răsucire spre interior; formație regresivă datorată îmbătrânirii țesuturilor. **4.** (MAT.) Transformare biunivocă a unei mulțimi în ea însăși, care, compusă cu ea însăși, dă transformarea identică (ex. simetria).

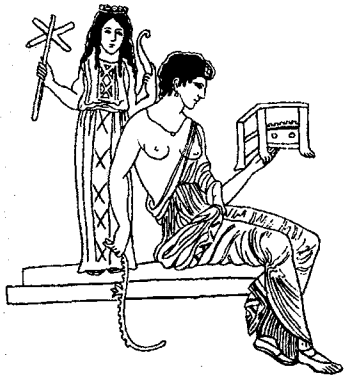

Io păzită de Argus

INVULNERĂBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi rănit; *p. ext.* care nu poate fi atacat, învinuit, de care nu te poți atinge în nici un fel.

IO 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Inachos, regele Argosului. Îndrăgostindu-se de ea, Zeus a prefăcut-o într-o junincă spre a o feri de gelozia soției sale, Hera. Aceasta, bănuitoare, a pus-o sub paza lui Argus, uriașul cu o sută de ochi. Eliberată de Hermes, I. este urmărită și înțepată de un tăun trimis de Hera; ca să poată scăpa, a fugit, străbătând întreaga Grecie, și, ajungând în Egipt, și-a reluat chipul omenesc, fiind adorată ca zeiță. **2.** Satelit al planetei Iupiter; 3 650 km diametru. Descoperit de Galilei în 1610.

IO, particulă derivată din *Ioan*, care avea semnificația de „cel ales de Dumnezeu pentru a domni". Făcea parte din titulatura domnilor Țării Românești și ai Moldovei (până în 1821). A fost folosită în sec. 13 și 14 de diplomatica bizantină, bulgară și sârbă.

IOACHIM, Grigore L. (1906–1979, n. Borca, jud. Neamț), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963); prof. univ. la București. Lucrări în domeniul exploatării zăcămintelor de petrol și gaze (a introdus în tehnica mondială pompajul combinat cu erupție artificială; a inventat o metodă de stingere și captare a gazelor la sondele incendiate etc.).

Grigore Ioachim

IOACHIM DE FLORA *(Gioacchino da Fióre)* (c. 1130–1202), călugăr și teolog italian. Membru al Ordinului Cistercienilor. A susținut că domnia Sfântului Duh va urma celei a Fiului, care, la rându-i, i-a succedat Tatălui. Doctrina sa a folosit celor ce luptau contra abuzurilor Bisericii („Liber Concordiae Veteris et Novi Testamenti", „Expositio in Apocalypsim").

IOACHIMESCU, Andrei (1868–1943, n. Ploiești), inginer și matematician român. Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul mecanicii teoretice. Unul dintre fondatorii și animatorii revistei „Gazeta matematică".

IOACHIMESCU, Călin (n. 1949, București), compozitor român. Cercetări îndreptate către obținerea unui limbaj muzical sintetic. Preocupare pentru relația dintre sunetele fundamentale și armonice, dintre timbrurile acustice și cele electronice. Lucrări simfonice, concertante și camerale („Celliphonia", „Palindrome/7").

IOAN, numele a 23 de papi și al unui antipapă. Mai importanți: **1. I. XXI** *(Petrus Juliani)* (1276–1277), cunoscut pentru lucrarea „Summulae logicales". **2. I. XXIII** *(Angelo Giuseppe Roncalli)* (1958–1963). A reunit, în 1962, Conciliul Vatican II și a emis, în 1961, enciclicele „Mater et Magistra" și, în 1963, „Pacem in terris", ce urmăreau integrarea Bisericii în viața societății contemporane.

IOAN, numele a opt suverani ai Imp. Bizantin. Mai importanți: **1. I. I Tzimiskes** (969–976). Comandant militar care, inițial, l-a sprijinit pe Nicefor II Focas apoi, împreună cu împărăteasa Teofano, l-au asasinat, preluând tronul. A luptat împotriva lui *Sveatoslav* (971) și a supus partea de NE a Bulgariei; în anii 974–975, a recucerit o mare parte din Siria. **2. I. II Comnen** (1118–1143). A luptat împotriva pecenegilor (1121), venețienilor (1123–1126), sârbilor (1124), ungurilor (1129), turcilor selgiucizi și l-a obligat pe Raymond de Poitiers, principele Antiohiei, să-l recunoască drept suzeran. **3. I. III Ducas Vatațes,** suveran al Imp. Bizantin de la Niceea (1222–1254). A purtat lupte cu Imp. Latin, a cucerit terit. din Asia Mică, precum și ins. Samos, Lesbos ș.a. (1225). **4. I. V Paleolog** (1341–1391), efectiv din 1354 (sau 1355). Domnia i-a fost tulburată de războiul civil dintre gruparea Cantacuzinilor și cea a Paleologilor; în 1369, a acceptat unirea cu Biserica Romei. În timpul său, otomanii cuceresc o parte din stăpânirile bizantine, din 1373, imperiul devenind vasal față de aceștia. **5. I. VI Cantacuzino** (1341–1354 sau 1355), exponent al intereselor marii aristocrații. A înăbușit răscoala zeloților din Salonic (1349) și a pierdut însemnate terit. în lupta cu *Ștefan Dușan* (din 1347), cu toate că făcuse apel la ajutorul otomanilor. **6. I. VIII Paleolog** (1425–1448). În încercarea de a obține sprijinul Occidentului împotriva turcilor otomani, a acceptat unirea bisericilor din Constantinopol și Roma (Conciliul de la Ferrara–Florența, 1438–1445), care nu a fost pusă în practică.

Papa Ioan XXIII

IOAN (sec. 13), conducător al uneia dintre formațiunile statale românești, menționate în „Diploma Ioaniților" (1247). Cnezatul lui I. era situat, probabil, în N Olteniei.

IOAN (JEAN [jã]), numele a doi regi ai Franței. Mai important: **I. II cel Bun** (1350–1364). Înfrânt la Poitiers de armata engleză, condusă de Eduard

Ioan VI Cantacuzino

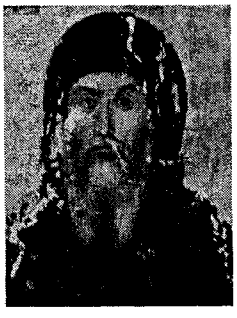

(Prințul Negru) (sept. 1356), a fost luat în captivitate și dus la Londra, unde a rămas până în 1362, perioadă în care fiul său, Carol V, a condus ca regent, reprimând *Jacqueria* și răscoala orășenilor din Paris, condusă de Etienne Marcel. Eliberat în urma Tratatului de la Brétigny (1360), prin care se obliga să plătească 4 mii. scuzi răscumpărare și să cedeze, ca zălog, Aquitania. Întrucât nu a putut să-și onoreze obligațiile, s-a reîntors la Londra, unde a și murit.

IOAN (JOÃO [juău]**),** numele a șase regi ai Portugaliei. Mai importanți: **1. I. I cel Mare** (1385–1433). Mare maestru al ordinului de Aviz (1364), fiu nelegitim al regelui Pedro I (1357–1367), regent (din 1383), a fost proclamat rege (oct. 1384) și ales de cortes-uri la Coimbra (apr. 1385), întemeind dinastia de Aviz. A desfășurat o politică de centralizare a statului și i-a învins pe castilieni la Aljubarrota (1385); prin cucerirea Ceutei de la mauri (1415) începe expansiunea portugheză în Africa. **2. I. II** (1481–1495). A reprimat, în 1483, răscoala condusă de Ferdinand de Bragança; a încurajat explorările geografice și a semnat cu Spania, în 1494, Tratatul de la *Tordesillas* pentru delimitarea zonelor portugheză și spaniolă din Lumea Nouă. **3. I. IV** (1640–1656), întemeietorul dinastiei de *Bragança*. Proclamat rege după ce a participat la revolta Portugaliei împotriva lui Filip IV, regele Spaniei.

Ioan II cel Bun

Ioana d'Arc

Ioan Botezătorul. Icoană de la Muntele Athos, sec. 14

IOAN, Alexandru (n. 1931, București), medic român. Prof. univ. la București. Lucrări privind metodele de investigație cardiologică neinvazivă, valvulopatiile, cardiopatiile ischemice și congenitale, aritmiile cardiace. Lucrări: „Considerații asupra zgomotelor cardiace în blocurile de ramură" (în colab.), „Tratamentul diuretic în insuficiența cardiacă cronică", „Diagnosticul precoce al cordului pulmonar cronic" (în colab.).

IOANA (JEANNE [jean]**) D'ARC** (supranumită *Fecioara din Orléans*) (1412–1431), eroină a poporului francez. Fiica unui țăran din Domrémy. În timpul Războiului de 100 de Ani, în fruntea unei armate, a despresurat, la 8 mai 1429, orașul Orléans, asediat de englezi, și l-a însoțit pe regele Carol VII la încoronarea sa de la Reims (17 iulie 1429). În 1430, a fost capturată de burgunzi, care au vândut-o englezilor; judecată de un tribunal eclezias-tic, a fost declarată eretică și arsă pe rug. Canonizată în 1920.

IOAN ALBERT (JAN [yan] **OLBRACHT),** rege al Poloniei din dinastia Iagello (1492–1501). În timpul domniei sale s-a întărit puterea șleahtei, iar țăranii au fost legați de glie (1496). Încercând să supună Moldova, a inițiat, în 1497, o campanie, dar a fost înfrânt de Ștefan cel Mare; în 1499, a încheiat o alianță antiotomană cu domnul român.

IOAN AL CRUCII (Sfântul) (numele laic *Juan de Yepes y Álvarez*) (1542–1591), mistic și poet spaniol. Influențat de Sfânta *Teresa de Avila,* a fost unul dintre principalii reformatori ai Ordinului carmelit. Operă doctrinară în versuri, de mare rafinament stilistic („Noaptea întunecată a sufletului", „Flacăra de dragoste vie", „Cântec spiritual"), urmărind evocarea propriei experiențe spirituale și anularea conștientă a eu-lui. Canonizat (1726). Declarat Doctor al Bisericii (1926).

IOAN ASAN II, țar vlaho-bulgar (1218–1241), din dinastia Asăneștilor. Pe plan intern, a desfășurat o politică de centralizare a statului, iar pe plan extern, folosindu-se de luptele dintre Despotatul Epirului, Imp. Latin de Constantinopol și Imp. Bizantin de la Niceea, a extins considerabil frontierele statului, asigurând hegemonia Țaratului bulgar în Pen. Balcanică; i-a învins pe bizantini la Klokotnița (mart. 1230). În timpul domniei sale, în 1235, arhiepiscopia de Tărnovo devine patriarhie.

IOAN BOTEZĂTORUL *(Înainte-mergătorul)* (7 î.Hr.–27/28 d.Hr.), proroc iudeu. A propovăduit venirea lui Mesia. Potrivit „Evangheliei", l-a botezat pe Iisus în apa Iordanului și l-a recunoscut ca Mesia și fiu al lui Dumnezeu. A condamnat, în predicile sale, crimele și dezmățul de la Curtea lui Irod Antipas, etnarhul Galileii. Întemnițat din ordinul acestuia, a fost decapitat la cererea Salomeii, fiica *Irodiadei.* Biserica i-a închinat șase sărbători, dintre care cea mai importantă este pe 7 ian.

Sfântul Ioan al Crucii

IOAN DAMASCHINUL (c. 675–749), teolog bizantin, ultimul Sfânt Părinte al Bisericii. Adversar al iconoclasmului şi susţinător al cultului icoanelor, s-a remarcat ca polemist, orator, dar mai ales ca imnolog; cu el se încheie epoca patristică. A sistematizat dogmele Bisericii creştine şi a luat poziţie critică faţă de erezii („Izvorul cunoaşterii", „Cele trei tratate contra iconoclaştilor", „Despre Sfânta Treime", „Contra ereziei nestoriene", „Dialog contra manihеilor"). Opera sa principală este „Dogmatica", iar ca imnograf „Octoihul". Prăznuit la 4 dec.

IOAN DE AUSTRIA *(Don Juan de Austria)* (1545–1578) comandant de oşti spaniol. Fiu natural al lui Carol V. În fruntea flotei Ligii Sfinte, a obţinut la Lepanto (1571) asupra turcilor o strălucită victorie, după care a cucerit Tunisul (1573). Numit de Filip II guvernator al Ţărilor de Jos (1576), unde a semnat (1577) o înţelegere *(Edictul perpetuu)* cu seniorii locali, care prevedea restaurarea catolicismului în schimbul retragerii trupelor sale. A luptat împotriva conducătorilor protestanţi din provinciile Holland şi Zeeland, care nu acceptaseră Edictul, înfrângându-i în bătălia de la Gembloux (1578).

IOAN DE CAPISTRANO (1386–1456), călugăr minorit şi predicator

Ioan de Austria

Ioan de Gaunt

Ioan Evanghelistul. Icoană de la Muntele Athos, sec. 14

Sfântul Ioan Hrisostom. Pictură murală, Mănăstirea Varlaam, Meteora

italian. Membru al Ordinului franciscan (din 1416); participant la Conciliul de la Ferrara-Florenţa. A desfăşurat activităţi antihusite în Austria (1451) şi a iniţiat cruciada împotriva turcilor care ameninţau Ungaria, participând la lupta de la Belgrad (1456). Autor al unui tratat de teologie şi morală. Canonizat (1690).

IOAN DE GAUNT, duce de Lancaster (1340–1399), prinţ englez. Participant la Războiul de 100 de Ani sub comanda fratelui său, Eduard, prinţ de Wales. A condus efectiv Anglia la sfârşitul domniei lui Eduard III şi începutul domniei lui Richard II.

IOAN DE ODZUN (cunoscut şi sub numele de *Hovhannes IV Otznetzi*) (650–729), prelat armean. Catolicos (718–729). A reformat modul de desfăşurare al Liturghiei. Autor al unor lucrări teologice („Contra phantasticos") privind incarnarea; a revizuit „Psaltirea" şi „Cartea de rugăciune". I se atribuie prima colecţie armeană de legi canonice („Kanonagirk").

IOAN EVANGHELISTUL *(Sfântul ~)* (?–c. 100 d.Hr.) (în „Noul Testament"), unul dintre cei patru evanghelişti; face parte dintre cei doisprezece apostoli. Supranumit „Apostolul iubirii". Autorul celei de-a patra Evanghelii şi al „Apocalipsei", precum şi a trei epistole din „Noul Testament". Promotor al teognozei, potrivit căreia divinitatea, dar şi realitatea, pot fi cunoscute doar prin iubire. Prăznuit la 8 mai şi la 26 sept.

IOAN FĂRĂ DE ŢARĂ, rege al Angliei (1199–1216) din dinastia Plantagenet. În urma războiului din 1204–1206 cu regele francez, Filip II August, a pierdut posesiunile sale din Franţa (Normandia, Anjou, Maine ş.a.). Conflictul său cu papa Inocentiu III s-a încheiat în 1213 prin victoria Papalităţii, faţă de care regele englez a prestat omagiu, fiind obligat şi la plata unei sume de bani. Profitând de înfrângerile suferite în Franţa (1214), seniorii feudali englezi îi impun *Magna Charta Libertatum* (15 iun. 1215).

IOAN HOZEVITUL (pe numele laic *Ilie Iacob*) (1913–1960, n. Crăiniceni, jud. Botoşani), călugăr român. Frate (1933), călugăr (1936) în Mănăstirea Neamţ, cu numele Ioan, după care a plecat în „Ţara Sfântă" (1936), unde a trăit până la moarte (în mănăstirea Sf. Sava, schitul românesc de la Iordan şi mănăstirea Sf. Gheorghe Hozevitul). Tot acolo a fost hirotonit preot (ieromonah). Prin viaţa sa a devenit unul dintre reprezentanţii de seamă ai spiritualităţii ortodoxe româneşti. Canonizat de Biserica Ortodoxă Română.

IOAN HRISOSTOM *(Gură de Aur)* (c. 344–c. 407), teolog şi predicator, episcop de Constantinopol (398–404). Unul dintre marii Părinţi ai Bisericii răsăritene, apărător al dreptei credinţe. Neîntrecut orator, de unde şi numele său. Autor a numeroase scrieri religioase („Despre sfinţenie") şi al principalei liturghii ortodoxe, care-i poartă numele. Opera sa, remarcabilă prin expresivitate şi forţă morală, a constituit izvorul principal de inspiraţie pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii bizantine. Prăznuit la 27, 30 ian. şi 13 nov.

IOAN IACOB HERACLID v. **Despot-Vodă**.

IOANID, George (1800–1888, n. Bucureşti), filolog român. M. de onoare al Acad. (1871). Autor al unei „Gramatici în limba elinească" şi al unui „Dicţionar elino-românesc".

IOANID, George (1817–1907, n. Bucureşti), librar şi editor român.

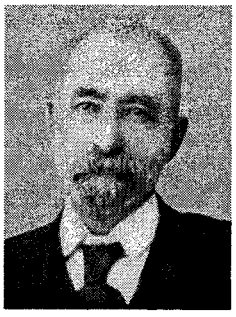

George Ioanid

Ion Ioanid

Alexandru Ioaniţiu

Primul editor modern din România. A lansat la Bucureşti colecţia „Biblioteca litteraria".

IOANID, Ion (n. 1926, com. Ilovăţ, jud. Mehedinţi), publicist român. Arestat prima oară în 1949, apoi în 1952, va fi eliberat de abia în 1964. Stabilit (din 1969) în Germania. Jurnalist la postul de radio „Europa Liberă". A publicat „Închisoarea noastră cea de toate zilele", una dintre cele mai remarcabile lucrări de memorialistică privind regimul de exterminare practicat în închisorile comuniste.

IOANID, Nicolae (1897–1990, n. Tulcea), farmacist şi chimist român. Prof. univ. la Bucureşti. Lucrări privind toxicitatea unor produse chimice medicamentoase, dozarea noxelor din mediul industrial şi expertiza judiciară toxicologică.

IOANIŢI (< *Ioan*) s. m. pl. Denumire a membrilor unui ordin monaho-cavaleresc instituit în Palestina la începutul sec. 12, strămutat succesiv la Rodos, în ins. Malta şi apoi la Roma; numele vine de la biserica Sf. Ioan de lângă Ierusalim; se mai numeau şi *ospitalieri*. V. şi *Diploma Ioaniţilor*.

IOANIŢIU, Alexandru (1890–1941, n. Botoşani), general român. Colaborator apropiat al lui I. Antonescu. Contribuţii importante la conceperea planurilor militare ale armatei române pentru eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.

IOÁNNINA v. **Ianina**.

IOAN PAUL, numele a doi papi. **I.P. I** *(Albino Luciani)* (1912–1978), patriarh al Veneţiei (1969–1978), cardinal (1973), ales papă la 26 aug. 1978 (a încetat din viaţă la 28 sept. 1978). **I.P. II** *(Karol Wojtyła)* (n. 1920), arhiepiscop de Cracovia (1963–1978), cardinal (1967), ales papă la 16 oct. 1978. Primul papă polonez (primul papă neitalian începând din 1523). Promotor al umanismului creştin (enciclica „Redemptor hominis"), accentuând necesitatea apărării drepturilor omului în numele unei doctrine sociale a Bisericii. Rol important în prăbuşirea comunismului din Europa de Est. Op. pr.: „Reconciliere şi penitenţă", „Ecumenism".

IOAN POTCOAVĂ *(Nicoară Potcoavă)*, domn al Moldovei (nov.–dec. 1577). Pretins frate al lui Ioan-Vodă cel Viteaz. Cu sprijinul cazacilor, l-a înfrânt pe Petru Şchiopul, care a fugit în Ţara Românească. Refugiat în Polonia, este executat la Lvov, în 1578, la cererea sultanului Murad III.

IOAN SCĂRARUL (CLIMACUS) (c. 579–c. 649), sfânt. Stareţ al mănăstirii Sinai, de pe muntele cu acelaşi nume. Autor al faimosului tratat ascetic „Scara", considerat cartea de căpătâi a monahismului răsăritean, în care arată treptele pe care omul trebuie să le urce pentru a ajunge la perfecţiune. Prăznuit la 30 mart. şi în duminica a patra din Postul Sfintelor Paşti.

IOAN-VODĂ CEL VITEAZ, domn al Moldovei (1572–1574). A dus o politică de întărire a autorităţii domneşti, lovind în interesele marii boierimi (care l-a numit „cel Cumplit") şi de eliberare a ţării de sub dominaţia otomană. Refuzând să plătească Porţii un bir sporit, în apr. 1574 a început războiul antiotoman, înfrângând, la Jilişte (apr. 1574), o armată turco-munteană. A pătruns apoi în Ţara Românească, înscăunându-l pe Vintilă-Vodă, dar, trădat de o parte a boierimii, a fost înfrânt la *lezeru Cahulului* şi la Roşcani (iun. 1574), fiind ucis de turci în chinuri groaznice. A dezvoltat comerţul, a bătut monedă proprie, a întărit armata.

IOBĂG (< magh.) s. m. Ţăran dependent de stăpânul feudal; şerb.

IOBĂGIE (< *iobag*) s. f. Instituţie specifică feudalismului, caracterizată prin dependenţa personală a ţăranului faţă de stăpânul feudal, căruia îi presta *redevenţe* în muncă, în natură sau în bani; şerbie.

IOCASTA (în mitologia greacă), soţia lui Laios, regele Tebei, şi mama lui *Edip*. S-a căsătorit mai târziu cu Edip, fără să ştie că acesta îi este fiu, şi au avut împreună patru copii (Eteocle, Polinice, Antigona şi Ismena); aflând adevărul, s-a spânzurat.

IOD[1] (< fr. {i}; {s} gr. *iodes* „violet") s. n. Element chimic (J sau I; nr. at. 53, m. at. 126,904, p.t. 114,5°C, p.f. 184,35°C) din familia halogenilor. În stare solidă formează cristale negre;

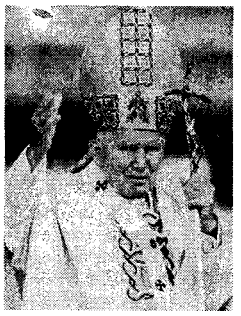

Ioan Paul II

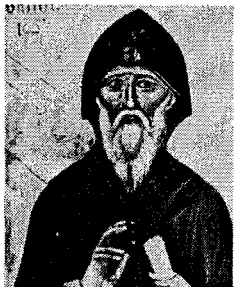

Ioan Scărarul. Icoană de la Sinai, sec. 15

Ioan-Vodă cel Viteaz

prin încălzire sublimează, formând vapori de culoare violetă. Funcționează în combinații în stările de valență 1, 3, 5 și 7. Se obține din iodați, prin reducere cu dioxid de sulf sau din ioduri, prin tratare cu clor. Este întrebuințat în medicină ca dezinfectant, sub formă de soluție alcoolică 10%, denumită *tinctură de i.* Este un element constitutiv al glandei tiroide, absența lui provocând cretinismul și gușa. A fost descoperit de chimistul francez B. Courtois în 1811. ✧ *I. radioactiv* = izotopul i. cu masa 131, obținut prin bombardarea telurului. Se întrebuințează pentru urmărirea mecanismului unor reacții chimice, iar în medicină pentru studiul și tratamentul unor boli ale tiroidei.

IOD[2] v. **iot.**

IODAȚI (< fr.) s. m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului iodic. ✧ *Iodat de potasiu* = sare de potasiu a acidului iodic (p.t. 560°C), cristalină, incoloră, solubilă în apă, insolubilă în alcool, întrebuințată ca oxidant în chimia analitică.

IODHIDRIC (< fr.) adj. *Acid ~* = acid rezultat din combinarea iodului cu hidrogenul; gaz foarte solubil în apă, care acționează ca reducător puternic.

IODIC (< fr.) adj. *Acid ~* = acid oxigenat al iodului obținut prin oxidarea iodului cu acid azotic concentrat, precum și prin acțiunea acidului sulfuric asupra iodaților.

IODIRIT (< fr.) s. n. Iodură naturală de argint, întâlnită în zona de oxidație a unor zăcăminte argentifere; are aspect de plăci flexibile, culoare cenușie sau galbenă ca lămâia, luciu gras-sticlos și conține 46% argint.

IODISM (< fr. {i}) s. n. (MED.) Intoxicare cu iod sau cu compuși iodați.

IODIZARE (< *iod* „iot") s. f. (LINGV.) Palatalizare a unei consoane sub acțiunea unui iot; apariția unui iot

Iolă

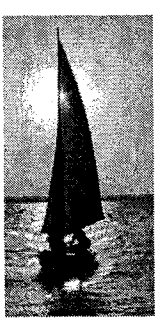

Iona. Statuie de L. Lotti

înaintea unei vocale anterioare la început de cuvânt sau de silabă; iotacism, iotacizare.

IODLER (< germ.) s. n. Mod specific de a cânta, propriu locuitorilor din Tirol, Bavaria și Elveția, care constă într-o serie de vocalize bazate pe schimbarea de registru al vocii, de la cel normal până la cel de falset; *p. ext.* melodie bazată pe acest gen de vocalize.

IODOFORM (< fr., germ. {i}) s. n. (FARM.) Triiodmetan, utilizat ca antiseptic.

IODOMETRIE (< fr. {i}; {s} fr. *iode* „iod" + gr. *metron* „măsură") s. f. (CHIM.) Ansamblul metodelor de analiză cantitativă volumetrică care se bazează pe faptul că unele substanțe cu proprietăți oxidante, reacționând cu o soluție de iodură de potasiu, pun în libertate iodul, dozat apoi cu o soluție de tiosulfat de sodiu.

IODOPSINĂ (< fr.) s. f. (BIOCHIM.) Pigment fotosensibil prezent în retină.

IODURI (< fr.) s. f. pl. (CHIM.) **1.** Săruri ale acidului iodhidric. ✧ *Iodură de potasiu* = sare de potasiu a acidului iodhidric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, solubile în apă și în alcool. Este întrebuințată în medicină, în fotografie etc. *Iodură de sodiu* = sare de sodiu a acidului iodhidric. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cubice; este solubilă în apă și în alcool; se folosește în medicină. **2.** Denumire pentru unii derivați organici iodurați (i. de metil etc.) care nu sunt de fapt săruri ale acidului iodhidric.

IOFFE, Abram Fiodorovici (1880–1960), fizician rus. Cercetări privind proprietățile electrice și elastice ale cristalelor (a descoperit efectul care îi

poartă numele). Studii în domeniul fuziunii nucleare.

IOLĂ (< fr.) s. f. Mică ambarcație sportivă, cu o velă ancorată de un catarg, condusă de o singură persoană.

ION (< fr. {i}; {s} gr. *ion* „care merge") s. m. (FIZ.) Atom, moleculă sau grupare de atomi cu exces de sarcină electrică pozitivă (i. pozitivi, cationi) sau negativă (i. negativi, anioni); apare prin pierderea sau câștigarea unuia sau a mai multor electroni. Termenul a fost propus de M. Faraday (1834).

IONA (sec. 8 î.Hr.), profet evreu. A predicat la Ninive. Potrivit „Vechiului Testament" a fost înghițit de un chit (balenă), din pântecele căruia a ieșit teafăr după trei zile. Prăznuit la 21 sept. ✦ Carte a „Vechiului Testament" (4 cap.), care figurează printre cărțile profetice.

IONAȘCU, Costin (1890–1969), general român. Comandant al Diviziei 9 infanterie și al Corpului 2 armată, s-a distins în luptele de pe fronturile din U.R.S.S., Ungaria și Cehoslovacia în perioada 1943–1945. Șef al Marelui Stat Major (1945–1947).

IONAȘCU, Ion (1902–1979, n. Tulnici, jud. Vrancea), istoric român. Prof. univ. la București. Specialist în istoria medievală a României („Biserici, chipuri și documente din Olt", „Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice").

IONAȘCU, Remus (1905–1965, n. Iași), actor român de teatru. Repertoriu variat, îndeosebi în comedie („Chirița în provincie" de Vasile Alecsandri, „O noapte furtunoasă" și „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale, „Tache, Ianke și Cadîr" de V.I. Popa, „Școala femeilor" de Molière).

IONAȘCU, Traian (1897–1981, n. Iași), jurist român. Acad. (1974),

Traian Ionașcu

prof. univ. la Cernăuți, Iași și București. Lucrări, în special în domeniul dreptului civil („Cauza în convențiile cu titlu oneros", „Teoria generală a contractelor economice", „Constantele dreptului — drept și logică"). M. al unor societăți științifice străine.

IONAȚAN (< engl.) s. m. Soi de măr originar din S.U.A., cu fructul conic trunchiat, rotunjit la capete, roșu, dulce-acrișor și cu aromă plăcută.

ION CORVIN, com. în jud. Constanța; 2 048 loc. (1998). Schit de călugări (înființat în 1990), cu biserica Sf. Andrei.

ION CREANGĂ, com. în jud. Neamț; 5 463 loc. (1998). Stație de c.f. (Muncelu).

IONESCU, Agrippa (n. 1925, București), chirurg român. Prof. univ. la București. Lucrări privind tratamentul arsurilor, traumatismele extremităților, malformațiile membrelor („Particularitățile tratamentului șocului în arsuri", „Studiul apariției complicațiilor în arsuri", „Câteva considerații genetice asupra piciorului strâmb congenital", în colab., „Aspecte clinice și terapeutice în electrocutările grave ale extremităților"). A organizat prima clinică de chirurgie plastică și reparatorie din România.

Alexandru-Sadi Ionescu

Agrippa Ionescu

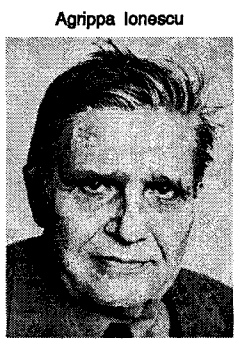

IONESCU, Alexandru-Sadi (1873–1926, n. Saint-Maurice, Franța), bibliotecar și bibliograf român. A introdus la Biblioteca Academiei și la alte biblioteci importante, cataloage sistematice, organizate pe principiul clasificării zecimale. Op. pr.: „Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)", în colab., „Bibliografia economică română".

IONESCU, Aurel (1902–1954, n. Iași), fizician român. Prof. univ. la Cluj. Lucrări de spectroscopie, electroliză, mecanică ondulatorie. A elaborat metoda de preparare industrială a acetilenei prin cracarea electrotermică a metanului.

IONESCU, Barbu (1921–1995, n. Focșani), endocrinolog și genetician român. Lucrări în domeniul andrologiei, ciberneticii endocrine și genopatiilor endocrine („Le transsexualisme et ses formules cliniques", „Semiologia bolilor endocrine", în colab., „Tratamentul bolilor endocrine", în colab.).

IONESCU, Constantin N. (1878–1935, n. Iași), zoolog român. Elev și colaborator al lui E. Haeckel. Primul cercetător al faunei speologice din România. Contribuții în domeniul histologiei, al morfologiei și în cunoașterea insectelor colembole din România.

IONESCU, Constantin N. (1905–1956, n. București), farmacist român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la București. Unul dintre organizatorii industriei farmaceutice din România. Lucrări în domeniul chimiei farmaceutice („Contribuțiuni la cunoașterea proprietăților, preparării și conservării apelor cianhidrice", „Sinteza totală a acidului pantotenic"). Multe dintre rezultatele cercetărilor sale au fost aplicate în producție: prepararea atropinei, digitosidul, invertoza, pelentanul ș.a.

IONESCU, Dimitrie (Mitică) (1876–1929, n. București), medic și farmacolog român. Prof. univ. la Iași și la București. Cercetări clinice experimentale privind patogenia anghinei pectorale și a metabolismului glucidelor. Lucrări: „Farmacologia ca știință biologică experimentală", „Asupra existenței de fibre augmentatrice în pneumogastricul mamiferelor".

IONESCU 1. Dumitru (Take) I. (1858–1922, n. Ploiești), avocat, publicist și om politic român. Orator de excepție, a dominat timp de patru decenii viața parlamentară. Inițial liberal, apoi membru al Partidului Conservator (din 1886), a fondat și condus (din

Take Ionescu

Thoma Ionescu

1908) Partidul Conservator-Democrat. Director (1889–1890) al cotidianului „La Liberté Roumaine". De mai multe ori ministru; prim-min. (1921–1922). Ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1891–1895), a inițiat mai multe proiecte de legi (a învățământului primar, a clerului mirean ș.a.), a subvenționat mișcarea națională din Transilvania și a susținut cauza românilor sud-dunăreni. A sprijinit reformele agrară și electorală, inițiate de liberali. Adept al intrării României în război alături de Antantă. Președinte al Consiliului Național al Unității Române (Paris, 1918). În calitate de ministru de Externe (1920–1921), a fost inițiatorul și creatorul *Micii Înțelegeri*. Memorii. **2. Thoma** I. (1860–1926, n. Ploiești), chirurg și anatomist român. Frate cu I. **(1).** M. de onoare al Acad. (1925), prof. univ. la București și Paris. Fondator al școlii românești de chirurgie și de anatomie topografică. A fondat periodicele „Archives des sciences médicales (1896) și „Revue de chirurgie" (1897) Inițiatorul și organizatorul Societății române de chirurgie din București. A introdus tehnici operatorii în diverse domenii ale medicinii (craniectomie, splenectomie, nefropexie, hernie etc.). Promotor al rahianesteziei înalte („metoda românească", aplicată în Marea Britanie și

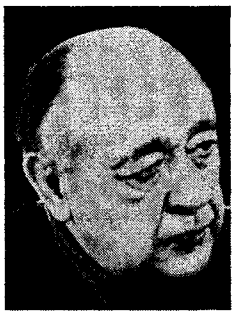

Eugen Ionescu

S.U.A.). Numeroase studii şi tratate de specialitate („Technique opératoire des gastrectomies pour cancer", „Traitement chirurgical du cancer de l'utérus"). Delegat al României la sesiunile Ligii Naţiunilor (1920–1921).

IONESCU, Emanoil (1893–1949, n. Tâmpeni, azi Movileni, jud. Olt), general român. Prof. la Şcoala Superioară de Război. S-a remarcat ca pilot în luptele aeriene din cel de-al doilea război mondial. Comandant al corpului aerian român (1943–1945).

IONESCU, Emilian (1897–1984, n. Bucureşti), general român. Ca adjutant regal (din mart. 1944), a participat la pregătirea şi înfăptuirea loviturii de la 23 august 1944. Memorialistică („În uniformă pentru totdeauna", „Contemporan cu veacul douăzeci").

IONESCU (IONESCO), Eugen (1909–1994, n. Slatina), scriitor francez de origine română. Membru al Acad. Franceze. Stabilit în Franţa (1938). În perioada 1931–1938 colaborează la „Vremea", „Azi", „Viaţa literară", „Rampa" etc., publicând eseuri cu un pronunţat caracter contestatar („Nu"). Versuri („Elegii pentru fiinţe mici"). Teoretician al avangardei deceniului şase, I. se impune ca unul dintre marii creatori ai anti-teatrului şi teatrului absurdului, ca expresie a adversităţii sale împotriva regimurilor totalitare, atât de extremă stângă, cât şi de extremă dreaptă. Refuzând formula clasică şi convenţionalismul, I. promovează un teatru de situaţie, aflat la graniţa dintre coşmar şi realitate. Piesele sale, relevând paradoxalul, absurdul existenţial, surprind automatismul limbajului („Cântăreaţa cheală", „Lecţia") ca simptom al depersonalizării şi dezumanizării („Scaunele", „Rinocerii", „Regele moare", „Jocul de-a măcelul", „Foamea şi Setea"). Persiflând aventura vieţii, I. relevă neliniştea metafizică, tragismul existenţei omului contemporan („Însinguratul" — roman). Memorialistică („Note şi contranote", „Prezent trecut şi trecut prezent", „Jurnal în fărâme").

IONESCU, Gelu (n. 1937, Galaţi), teoretician şi critic literar român. Stabilit în Germania (1982). Studii de literatură universală şi comparată şi de estetica receptării („Romanul lecturii", „Orizontul traducerii"). Prima sinteză monografică despre scrierile româneşti ale lui *E. Ionescu* şi impactul lor asupra operei acestuia în limba franceză („Anatomia unei negaţii"). Colab. la ediţia critică Tudor Vianu, „Opere". Publicistică de opinie, pe teme culturale şi politice la Radio *Europa Liberă*.

IONESCU, Gheorghe T. (1914–1986, n. Jilava, jud. Ilfov), istoric român. Specialist în istoria medie a României şi în studiul ştiinţelor auxiliare ale istoriei („Contribuţiuni la studiul începuturilor întrebuinţării hârtiei în cancelaria Valahiei şi Moldovei", „Contribuţiuni la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân în Ţara Românească").

IONESCU, Ghiţă (1913–1996, n. Bucureşti), economist şi politolog român. Stabilit în Marea Britanie (1946). Prof. univ. la Londra şi Manchester. Secretar general al Comitetului Naţional Român din S.U.A. (New York, 1955–1958). Director al secţiei române a postului de radio „Europa Liberă" din München (1958–1963). Lucrări de analiză a originii, structurii, dinamicii şi prăbuşirii regimurilor comuniste („The Politics of the European Communist States", „The Break-up of the Soviet-Empire in Eastern Europe", „Comunismul în România, 1944–1962").

IONESCU, Grigore (1904–1992, n. Floreşti, jud. Prahova), arhitect român. Acad. (1992), prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii la organizarea învăţământului de istoria arhitecturii româneşti. Preocupat de funcţionalitatea arhitecturii, a proiectat într-un stil sobru sanatoriile de la Turia (Covasna) şi Bârnova (Iaşi), Spitalul Militar Central din Bucureşti ş.a. Lucrări privind istoria arhitecturii din România („Istoria arhitecturii româneşti", „Bucureşti, ghid istoric şi artistic", „Curtea de Argeş, istoria oraşului prin monumentele sale", „Arhitectura în România").

IONESCU, Ion (Bizeţ) (1870–1946, n. sat Creaţa, jud. Ilfov), inginer român. M. coresp. al Acad. (1919), prof. univ. la Bucureşti. Unul dintre fondatorii revistei „Gazeta matematică". Lucrări privind betonul armat. Proiecte de construcţie pentru poduri, lucrări hidrotehnice (a elaborat proiectul Şantierului naval din Turnu Severin, al podului metalic în curbă, combinat cu cale ferată şi şosea, peste Dunăre, între Giurgiu şi Ruse etc.).

IONESCU, J. D. (1844–1900, n. Braşov), actor şi cântăreţ român. Unul dintre promotorii teatrului comic de estradă din România. Artist de mare popularitate în epocă, datorită, mai ales, cupletelor prezentate la grădina „Union". Printre primii actori români care au jucat pe scenele din Budapesta, Viena şi Paris.

IONESCU, Mihai (n. 1928, Craiova), medic şi anatomist român. Prof. univ. la Craiova. Cercetări privind morfologia peritoneală, osoasă şi arterială. Monografii referitoare la istoria anatomiei româneşti şi universale. Lucrări: „Neuroanatomia funcţională. Anatomia organelor de simţ şi căile de conducere ale sistemului nervos", „Anatomia umană. Idei, fapte, evoluţie" voi. I (în colab.).

IONESCU, Mihail Andrei (1900–1988, n. Bucureşti), entomolog român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii în cunoaşterea faunei şi a ecologiei insectelor (mai ales a celor apterigote) din România („Entomologia", „Specii noi de Cynipoidae în fauna R.P.R.", „Biologia go-

Ghiţă Ionescu

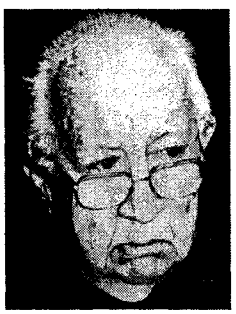

Grigore Ionescu

Ion Ionescu (Bizeţ)

lelor"). M. al unor societăţi ştiinţifice străine.

IONESCU, Mircea (1896–1980, n. Bucureşti), chimist român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Cluj, Timişoara şi Bucureşti. Lucrări în domeniul chimiei agricole (mai ales chimia plantelor de cultură) pentru valorificarea produselor agricole, a chimiei organice şi biochimiei vegetale („Pesticidele, substanţe chimice de combatere a dăunătorilor agricoli şi de poluare a mediului şi a materiilor alimentare", „Materia organică a solului").

IONESCU, Nae (1890–1940, n. Brăila), logician, filozof şi publicist român. Prof. univ. la Bucureşti. Elev al lui N. Iorga şi continuator spiritual al lui V. Pârvan. Creator de şcoală (*forma mentis* a generaţiei interbelice). Redactor-şef (1926–1929) şi director (1929–1934, ian.–apr. 1938) al ziarului „Cuvântul". Adept al unei guvernări autoritare, a susţinut restauraţia lui Carol II. Antiliberal ireductibil, I. s-a alăturat mişcării legionare, devenind, din nov. 1933, mentorul politic al acesteia, iar cu timpul şi exponentul ei ideologic. Arestat (dec. 1933) ca unul dintre autorii morali ai asasinării lui I.G. Duca; internat în lagărul de la Miercurea Ciuc (1938). Din 1939, a avut domiciliu forţat în Bucureşti. A respins ideea de sistem filozofic, definind filozofia ca filozofare, ca act de viaţă şi de trăire *(trăirismul)*, cultivând şi încurajând în rândurile tineretului universitar „paradoxul", „aventura", „autenticitatea", „experienţa", „ortodoxia", „sinceritatea", „dragostea". Ca filozof al religiei şi reprezentant principal al trăirismului, I. a considerat creştinismul ca parte integrantă a fiinţei poporului român, „ortodoxismul" şi „românismul" completându-se reciproc, până la identificare. De asemenea, I. este creatorul unei gândiri politice, bazate pe respingerea sistemului pluralist şi a democraţiei parlamentare şi pe crearea unui stat naţional autohton, întemeiat pe valorile etnice şi pe ortodoxie. Spirit socratic, n-a publicat decât o culegere de articole, „Roza vânturilor", îngrijită şi editată, în 1937, de Mircea Eliade, astfel încât se poate spune că opera lui cea mai importantă rămâne strălucita generaţie a anilor '30 (elevii şi discipolii săi: Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu ş.a.). Cursurile sale universitare („Logica", „Istoria logicii", „Metafizica", „Teoria cunoştinţei", „Faust şi problema mântuirii", „Fenomenul legionar", „Îndreptar ortodox") au fost publicate postum.

IONESCU, Nicolae (1820–1905, n. sat Brad, jud. Bacău), om politic şi publicist român. Frate cu Ion *Ionescu de la Brad*. Acad. (1867), prof. univ. la Iaşi. Redactor al publicaţiilor „Steaua Dunării" (1855–1856, la Iaşi şi 1856–1858, la Bruxelles) şi „Tribuna României" (1860–1867). Participant la Revoluţia din 1848, s-a numărat printre semnatarii programului *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei*. S-a impus în viaţa parlamentară ca unul dintre cei mai cunoscuţi oratori. Ministru al Afacerilor Străine (1876–1877).

IONESCU, Nicu George (n. 1928, Râmnicu Sărat), chirurg român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări privind traumatismele toracice, explorarea clinică în afecţiunile chirurgicale, chirurgia tubului digestiv („Traumatismele toracice", „Curs practic de explorări complementare în bolile chirurgicale").

IONESCU, Petru P. (1903–1979, n. Bucureşti), filozof român. Membru al grupării revistei „Gândirea". Studii consacrate îndeosebi problemei cunoaşterii, în care a preconizat o „metafizică a ortodoxiei" („Ontologia umană şi cunoaşterea", „Unitatea cunoaşterii").

IONESCU, Radu (1834–1872, n. Bucureşti), critic literar, publicist şi poet român. În critică şi teorie literară („Principiele criticei") este un precursor al lui T. Maiorescu. Lirică de un romantism sumbru („Cânturi intime"). Publicistică politică în „Buciumul", „Românul" ş.a.

IONESCU, Radu (n. 1930, Bucureşti), istoric şi critic de artă român. Prof. univ. la Bucureşti. Lucrări monografice („Ciucurencu", „Dărăscu", „Desenul şi acuarela engleză").

IONESCU, Theodor V. (1899–1988, n. Dorohoi), fizician român. Acad. (1963), prof. univ. la Iaşi şi la Bucureşti. Studii şi cercetări asupra ionosferei, gazelor ionizate, descărcărilor electrice în gaze, vitezei sunetului în lichide („Electricitatea").

IONESCU, Traian (n. 1919, Bucureşti), medic român. Specialist în sănătatea publică. Lucrări privind epidemiologia bolilor infecţioase şi a celor cu evoluţie cronică, statistica sanitară şi demografia în România („Metodologie şi metodă în epidemiologie" „Epidemiologie generală", în colab.).

IONESCU, Tudor V. (n. 1942, Cernăuţi), inginer român. Stabilit în S.U.A. Contribuţii în domeniul automatizării (aplicaţii avansate ale calculatoarelor în sistemele de control) şi în cel al proiectelor strategice pentru NASA

Mircea Ionescu

Nae Ionescu

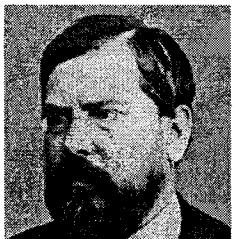

Nicolae Ionescu

Theodor Ionescu

(„Hyperstability of Time Varying Systems", „On the Stabilization of Bilinear Systems").

IONESCU, Vincenţiu-Lucian (n. 1943, Bucureşti), inginer român. Stabilit în Germania (1981). Contribuţii în domeniul ingineriei biomedicale („Transmiterea, stocarea şi prelucrarea informaţiei vizuale la om şi animale"). Numeroase invenţii pentru tehnica biomedicală (stimulator cardiac, preamplificator de biopotenţiale celulare).

IONESCU, Vlad (n. 1938), Bucureşti, inginer român. M. coresp. al Acad. Române (1996). Prof. univ. la Bucureşti, Groningen, Delft şi Duisburg. Are contribuţii originale în *Teoria Sistemelor,* reprezentativă în acest sens fiind *Teoria Signaturii* (*Time varying discrete linear systems,* Birkhauser, 1994; *Generalize Riccati theory and robust control,* John Wiley, 1999; *Robust control and Hinf. problems,* Kluwer Academic Publishers, 1999). Este Senior Member al Institutului American al Inginerilor specialişti în electrotehnică şi electronică (IEEE).

IONESCU-BUJOR, Constantin (1908–1970, n. Bucureşti), matematician român. Prof. univ. la Bucureşti. A studiat transformările simetrice sau perfect simetrice, a determinat invarianţii grupului liniar de transformări format prin omoteţii şi proiecţii pe un vector constant.

IONESCU DE LA BRAD, Ion (1818–1891, n. Roman), agronom, economist şi statistician român. M. de onoare al Acad. (1884). Întemeietorul ştiinţei agricole moderne în România. Contribuţii însemnate la organizarea primelor experienţe agricole, a fermelor model. Vicepreşedintele Comisiei proprietăţii din Ţara Românească în timpul Revoluţiei de la 1848. Rol important în înfăptuirea reformei agrare din 1864. Monografii privind agricultura („Excursion agricole dans la plaine de

Vlad Ionescu

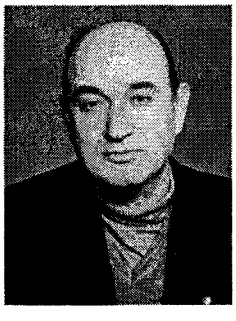

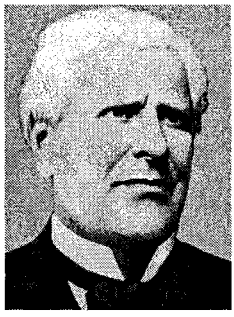

Ion Ionescu de la Brad

la Dobroudja", „Agricultura română din judeţul Dorohoi", „Agricultura română din judeţul Mehedinţi", „Agricultura română din judeţul Putna", „Manual de agricultură"). A considerat că factorii principali care determină transformarea raselor de animale sunt: clima, regimul alimentar şi generaţia (adică ereditatea). Pentru ameliorarea rasei vitelor a recomandat regimul alimentar şi selecţia. Organizatorul primului serviciu de statistică din Moldova. Membru al unor societăţi ştiinţifice din străinătate.

IONESCU-DOLJ, Ioan (1875–1947), jurist român. M. coresp. al Acad. (1928), prof. la Şcoala Superioară de Ştiinţe de Stat. Studii în domeniul dreptului penal („Curs de procedură penală românească", „Drept penal internaţional").

IONESCU-MATIU, Alexandru (1883–1975, n. Focşani), farmacist şi chimist român. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Lucrări privind dozarea produselor biologice, analiza medicamentelor, chimia gazelor de luptă.

IONESCU-MIHĂIEŞTI, Constantin (1883–1962, n. Bucureşti), medic român. Specialist în microbiologie şi imunologie. Acad. (1945), prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Director al Institutului de Seruri şi Vaccinuri „I.C. Cantacuzino" din Bucureşti (1934–1952, 1955–1962). Unul dintre principalii organizatori (din 1913) ai marilor campanii împotriva epidemiilor de holeră, tifos exantematic, poliomielită etc. Lucrări experimentale privind patogenia, epidemiologia şi imunologia bolilor infecţioase.

IONESCU-QUINTUS, Mircea (n. 1917, Herson, Ucraina), jurist, scriitor şi om politic român. Preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (din 1993). Membru al Partidului Naţional-Liberal (din 1945), a fost arestat şi condamnat pentru convingerile sale politice (1946–1957, cu întreruperi). Versuri umoristice („Haz de necaz", „Epigrame şi epitafuri"). Un volum de eseuri, cuvântări politice şi interviuri („Liberal din tată-n fiu").

IONESCU-RION, Raicu (1872–1895, n. Bălăşeşti, jud. Galaţi), critic literar român. Discipol al lui Gherea, adversar al *junimismului* şi al „literaturii decadente", **I.-R.** îşi înscrie activitatea critică în sfera direcţiei de la „Contemporanul". Studii de literatură comparată („Eminescu şi Lenau").

IONESCU-RUXĂNDOIU, Lliana (n. 1941, Bucureşti), lingvistă română. Prof. la Univ. din Bucureşti. Contribuţii în domeniul dialectologiei transformaţionale, sociolingvisticii şi pragmaticii lingvistice („Probleme de dialectologie română", „Conversaţia: Structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite").

IONESCU-STOIAN, Petre (1909–1985, n. sat Puntea de Greci, jud. Dâmboviţa), farmacist şi chimist român. Prof. univ. la Bucureşti. Lucrări privind tehnologia preparării sulfamidelor şi acţiunea unor agenţi biologici asupra medicamentelor.

IONESCU-ŞIŞEŞTI 1. Gheorghe I.-Ş. (1885–1967, n. Şişeşti, jud. Mehedinţi), agronom român. Acad. (1936), prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. De mai multe ori ministru. A studiat fertilitatea solurilor din România, a creat soiul de grâu A 15 şi a pus bazele cercetărilor ştiinţifice în agricultură („Cultura porumbului", „Cultura grâului", „Principalele tipuri de sol din România", „Agrotehnica"). A întemeiat Institutul de Cercetări Agronomice (1928). **2. Nicolae I.-Ş.** (1888–1954, n. Şişeşti, jud. Mehedinţi), medic român. Specialist în neurologie. Frate cu **I.-Ş. (1).** M. coresp. al Acad. (1939), prof. univ. la Bucureşti. Continuator al lui Gh. Marinescu. Lucrări privind siringomielia şi siringoglobulia, razele mitogenetice, morfopatologia afecţiunilor neurologice, sistematizarea bolilor eredo-degenerative („Epilepsia de origine pleurală", „Cercetări morfo-

Constantin Ionescu-Mihăieşti

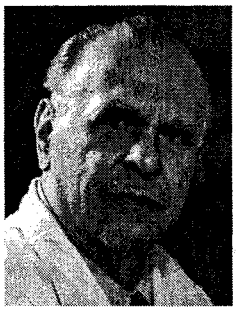

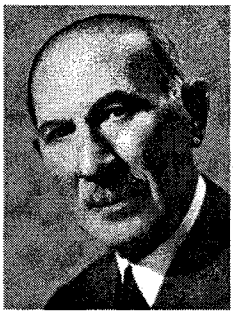

Gheorghe Ionescu-Şişeşti

Nicolae Ionescu-Şişeşti

patologice în meningoencefalita gripală la sugar").

IONESCU-TÂRGOVIŞTE, Constantin (n. 1937, Târgovişte), medic român. Cercetări privind etiopatogenia şi tratamentul diabetului zaharat şi ale complicaţiilor acestuia, precum şi urgenţele metabolice. Lucrări: „Funcţia endocrină a rinichiului", „Kininele plasmatice", „Infecţia şi litiaza urinară", „Necesitate şi abuz în alimentaţie".

IONESCU-TULCEA, Cassius (n. 1923, Bucureşti), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1957). Prof. univ. la Yale, Philadelphia, Urbana (Illinois). Lucrări de analiză funcţională („Spaţii Hilbert"); contribuţii în teoria măsurii şi integrării, a câmpurilor de vectori, cu rezultate privind teoremele ergodice pentru lanţuri cu legături complete („Calculul probabilităţilor şi aplicaţii", în colab.).

IONESCU-VALBUDEA, Ştefan (1856–1918, n. Bucureşti), sculptor român. Elev al lui Karl Storck şi al francezilor E. Frémiet şi A. Falguière. Temperament romantic, este interesat, cu predilecţie, de reprezentarea mişcării şi a expresivităţii corpului omenesc („Mihai Nebunul", „Speriatul", „Învingătorul"). Portrete şi compoziţii de o remarcabilă sensibilitate şi iscusinţă a execuţiei („Veronica Micle", „Ionnescu-Gion", „Femeie odihnindu-se", „Copil dormind", „Bust de fetiţă"). Lucrări decorative (relieful „Ştiinţa" de pe frontonul Universităţii din Iaşi şi statuile alegorice „Mercur" şi „Vulcan" de la Banca Naţională a României, din Bucureşti).

IONESI, Liviu (n. 1925, Frătăuţii Vechi, jud. Suceava), geolog român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Iaşi. Studii şi cercetări privind flişul extern din Carpaţii Orientali şi formaţiunile sarmaţiene din România („Flişul paleogen din bazinul Văii Moldovei", „Geologia României", „Geologia unităţilor de platformă şi a Orogenului Nord-Dobrogean").

IONEŞTI 1. Lac antropic, construit în scop hidroenergetic pe cursul inferior al Oltului; 466 ha. **2.** Com. în jud. Gorj, pe Jiu; 2 543 loc. (1998). În satul Ioneşti, menţionat documentar în 1494, se află biserica Sf. Voievozi (ante 1836). **3.** Com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 4 409 loc. (1998). Hidrocentrală (38 MW) intrată în funcţiune în 1978. Staţie de c.f. Materiale de construcţii. Viticultură. Până în 1968, satul şi com. I. s-au numit *Ioneştii Govorii.* În satul Ioneşti se află biserica de lemn Sf. Nicolae (1770) şi cea de zid Sf. Voievozi (1842, cu fresce originare); biserica de zid Buna-Vestire (1743, cu picturi murale originare) şi biserica de lemn Sf. Voievozi (1866–1868), în satele Bucşani şi Marcea.

IONETE, Constantin (n. 1922, Măldăreşti, jud. Vâlcea), economist român. M. de onoare al Acad. (1993), prof. univ. la Bucureşti. Director al Institutului Naţional de Cercetări Economice (din 1991). Contribuţii la analiza unor probleme fundamentale ale ştiinţelor economice moderne, teoria preţurilor, dezechilibrele financiare ale economiei de comandă şi prăbuşirea acesteia în România („Comportamentul procesului de formare a preţurilor", „Preţurile şi echilibrul dinamic al economiei", „Preţuri şi tarife", „Criza de sistem în economia de comandă şi etapa sa explozivă").

Ştefan Ionescu-Valbudea:
„Mihai Nebunul"

Liviu Ionesi

Constantin Ionete

IONIA, regiune istorică în centrul zonei litorale a Asiei Mici (cu insulele învecinate) populată de ionienii refugiaţi din Grecia în sec. 11–10 î.Hr. din faţa invaziei dorienilor. Organizată într-o ligă formată din 12 oraşe (Milet, Efes, Focea, Samos ş.a.), a recunoscut suzeranitatea regelui Cresus al Lidiei (c. 560 î.Hr.), fiind inclusă ulterior în Imperiul Persan (c. 494 î.Hr.).

IONIAN, -Ă (< fr.) s. m. pl., adj. 1. S. m. pl. (În Antichitate) Unul dintre cele patru mari triburi din Grecia, care, la începutul milen. II î.Hr., a pătruns în Elada. Alungaţi de invazia *dorienilor,* s-au stabilit în insulele din M. Egee şi pe ţărmul apusean al Asiei Mici. Au înfiinţat multe colonii pe ţărmul Mării Negre, printre care şi Tomis (Constanţa). Vorbeau dialectul ionic, considerat

29.936

ICOANE PE STICLĂ

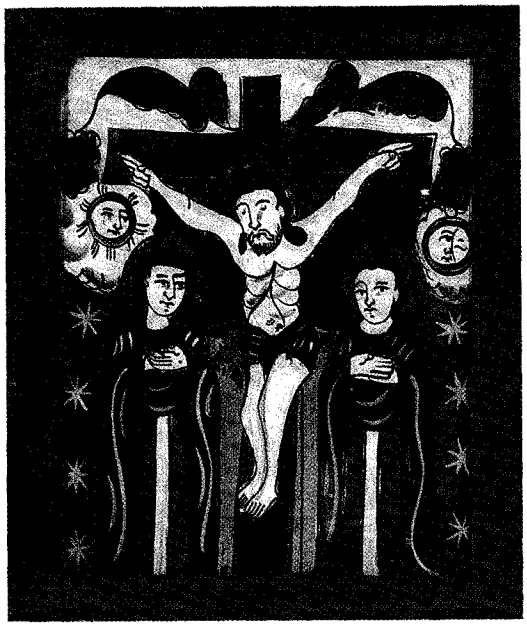

„Răstignirea lui Iisus"

„Maica Domnului jalnică"

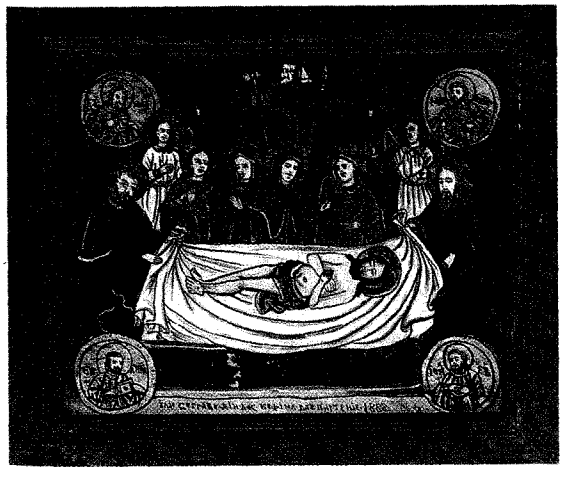

„Punerea în mormânt a lui Iisus"

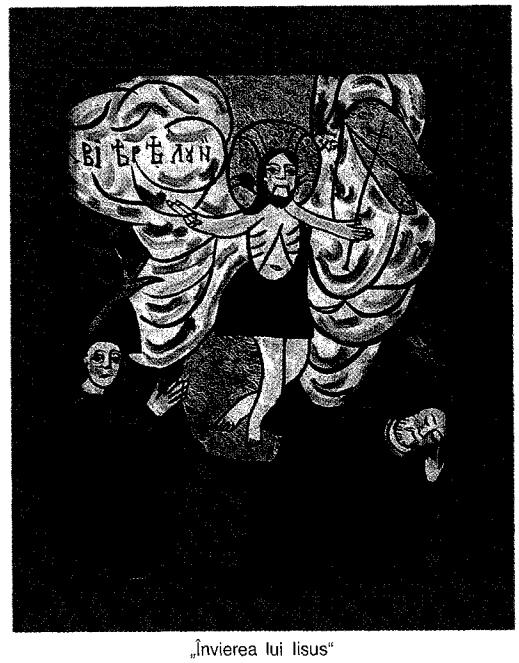

„Învierea lui Iisus"

ALBRECHT DÜRER: „Adorația Magilor"

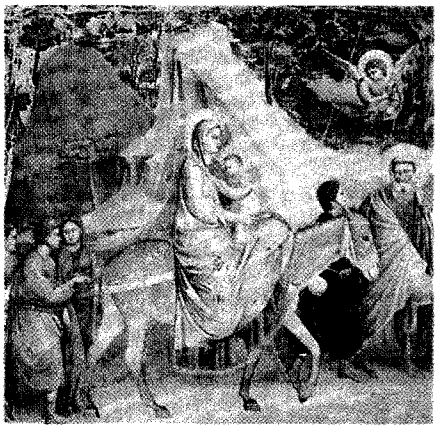

GIOTTO: „Fuga în Egipt" (detaliu)

PIERO DELLA FRANCESCA:
„Botezul lui Hristos"

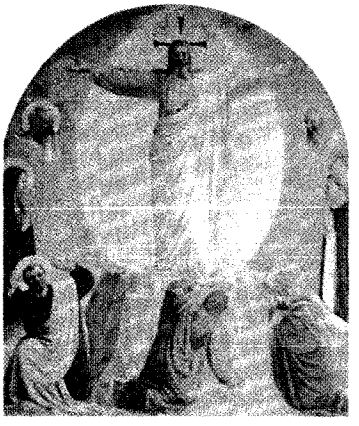

BEATO ANGELICO:
„Schimbarea la față"

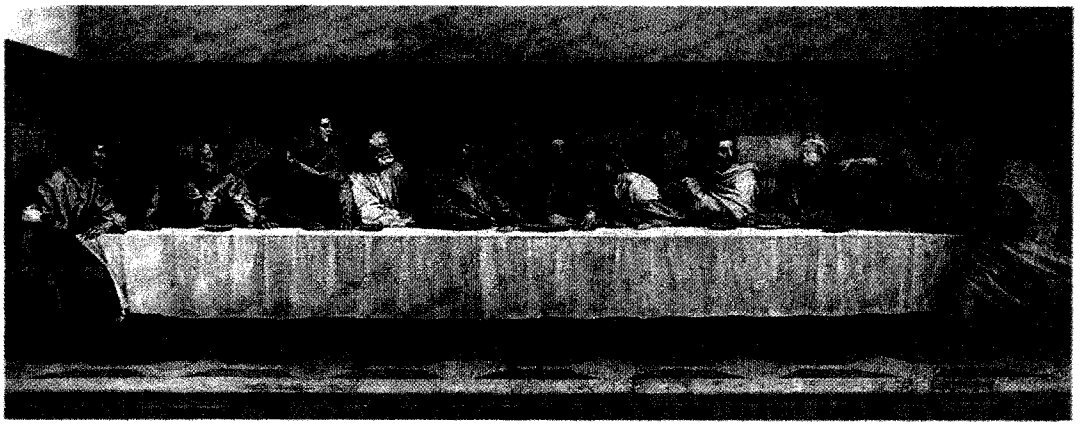

ANDREA DEL SARTO: „Cina cea de taină" (detaliu)

IISUS HRISTOS

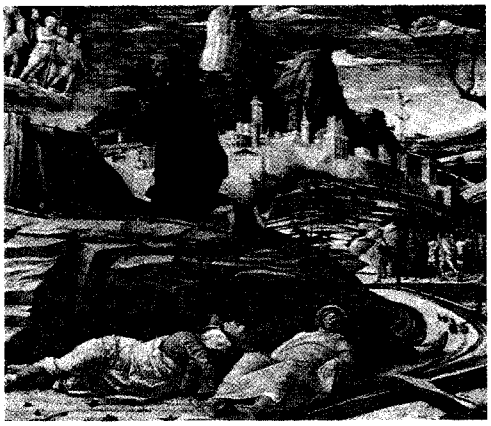

ANDREA MANTEGNA: „Rugăciunea în grădină"

GIOTTO: „Iisusu în fața lui Caiafa"

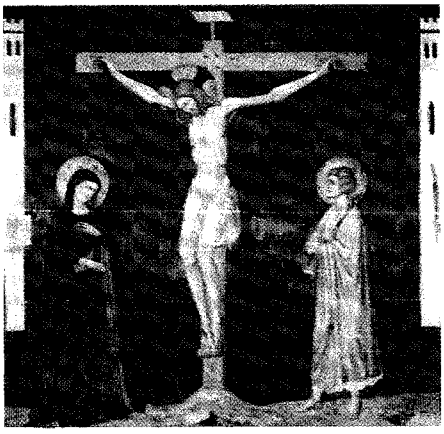

PIETRO CAVALLINI: „Rugăciunea" (detaliu)

GIOVANNI BELLINI: „Fecioara cu Hristos mort (Pietà)"

PIERO DELLA FRANCESCA: „Învierea"

GIUSTO DE' MENABUOI: „Paradisul" (detaliu)

EDUARD MANET: „Camerista"

PIERRE-AUGUSTE RENOIR: „Loja"

CLAUDE MONET: „Impresie: răsărit de soare"

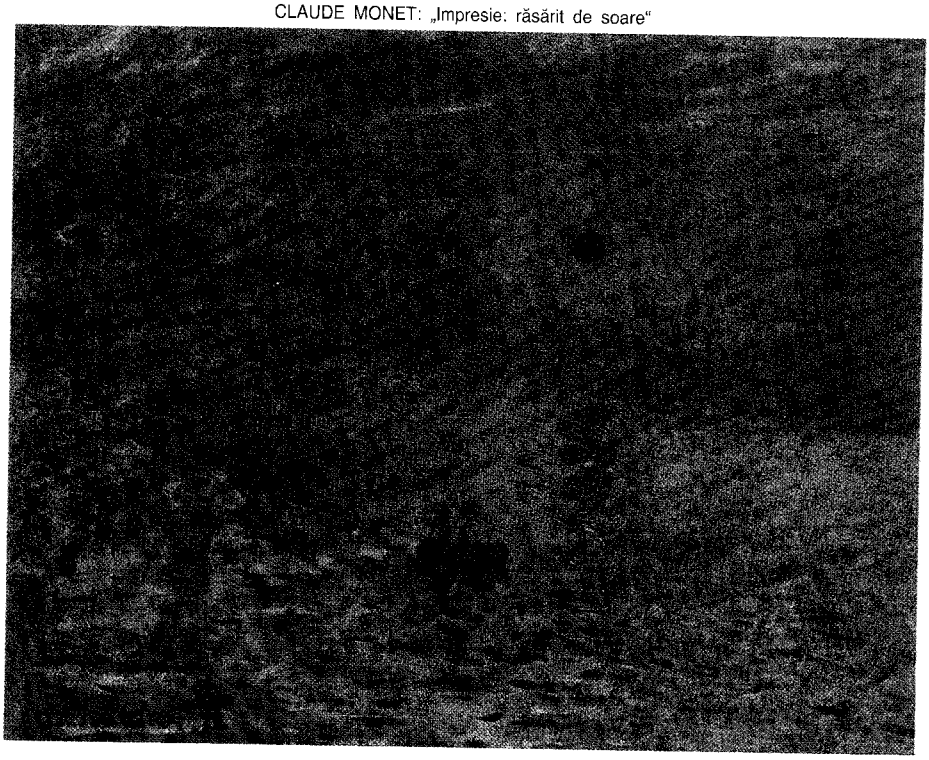

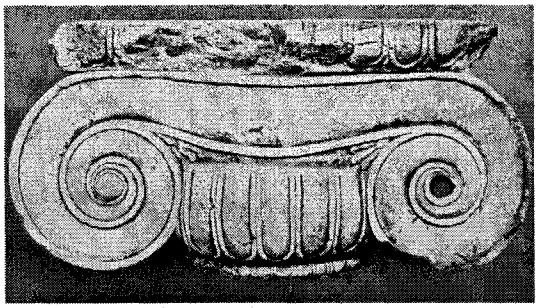

Capitel ionic

unul dintre cele mai importante dialecte greceşti în care au fost scrise operele literare („Iliada", „Odiseea", poezia lui Anacreon ş.a.), filozofice (opera lui Tales, Anaxagora ş.a.) şi istorice (Herodot). **2.** Adj. Din Ionia (teritoriu locuit de *ionieni*). ✧ *Şcoala i.* = şcoală filozofică din Grecia antică, în sec. 7–6 î.Hr., ai cărei reprezentanţi de seamă au fost *Tales, Anaximene, Anaximandru* (filozofii din Milet) şi *Heraclit* (filozoful din Efes). Este caracterizată prin împletirea unor concepţii materialist-spontane cu o viziune dialectică naivă.

IONIC[1], **-Ă** (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. *Ordin i.* = ordin de arhitectură apărut în coloniile greceşti din Asia Mică. Se caracterizează prin proporţiile grandioase, decoraţia bogată, coloana zveltă al cărei fus era prevăzut cu caneluri, capitelul decorat cu volute duble şi prin friza, decorată sau nu, care reprezintă o bandă continuă. A fost folosit şi de romani. V. *ordin.* **2.** S. n. Picior de vers antic, format din patru silabe: două lungi şi două scurte, după poziţia cărora i. poate fi *mare* sau *mic.*

IONIC[2], **-Ă** (< fr.) adj. (FIZ.) Referitor la ioni, al ionilor. ✧ *Reţea i.* = reţea cristalină în nodurile căreia se află numai ioni.

IONICĂ, Marea ~, parte a M. Mediterane cuprinsă între Italia la V, Grecia şi Albania la E, comunicând cu M. Adriatică la N, prin str. Otranto; 169 mii km^2. Deschisă larg spre S, între capul Passero (Sicilia) şi capul Matapan (Grecia). Ad. max.: 5 121 m (cea mai mare adâncime din M. Mediterană) în SE. Salinitate: peste 38‰. Pescuit. Pr. porturi: Patras, Corfu (Grecia), Taranto, Catania (Italia).

IONICE, Insulele ~ (IÓNIOI NÍSOI), arhipelag grecesc în M. Ionică, în lungul coastelor de V ale Greciei (2,3 mii km^2; 191 mii loc., 1991), format din ins.: Corfu, Cefalonia, Zâkinthos, Levkás, Itaca, Paxos, Kíthira. Relief muntos (alt. max.: 1 628 m, în ins. Cefalonia). Oraşe pr.: Corfu, Argostólion şi Zâkinthos. Se cultivă măslini, viţă de vie, citrice. Creşterea animalelor. Pescuit. Turism. Sub autoritatea Greciei din 1864.

IONIŢĂ (CALOIAN), ţar vlaho-bulgar (1197–1207). A purtat lupte cu Imp. Bizantin, cucerind însemnate terit. În apr. 1205 l-a înfrânt pe *Balduin I,* împăratul Imp. Latin de Răsărit, luându-l prizonier.

IONIŢI (< *ion*) s. m. pl. Denumire dată *schimbătorilor de ioni: anioniţi* şi *cationiţi.*

IONIU (< fr., germ.) s. n. Izotop radioactiv natural al toriului (Io; nr. at. 90, nr. de masă 230), produs de dezintegrare al uraniului.

IONIZA (< fr. {i}) vb. I tranz. (FIZ.) A produce ioni liberi în masa unui gaz (prin iradiere, prin descărcări electrice, prin încălzire etc.) sau în masa anumitor lichide (prin dizolvarea compuşilor polari etc.); a face ca acceptorii sau donorii unui semiconductor să dobândească sarcină electrică.

IONIZANT, -Ă (< *ioniza*) adj. (FIZ.) (Despre agenţi sau factori fizici) Care poate produce ionizarea **(1).**

IONIZARE (< *ioniza*) s. f. **1.** (FIZ.) Acţiunea de a ioniza. **2.** (MED.) Tratament care constă în introducerea de ioni în organism (ex. ioni de calciu, ioni de iod), aplicat în reumatism, poliomielită etc.; ionoterapie.

IONNESCU-GION, George (1857–1904, n. Piteşti), publicist şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1889). Colaborator la „Românul", „Timpul" ş.a. Cronici literare şi teatrale. Autorul unei din primele monografii asupra Bucureştilor („Istoria Bucureşcilor").

IONNIŢIU, Mircea (1921–1990, n. Bucureşti), inginer şi publicist român. Stabilit în S.U.A. (1948). Specialist în aeronautică şi astronautică. Secretar particular al regelui Mihai I (1944–1947). A editat, la New York, revista lunară „Cronica românească" (1950–1956). Memorii („Amintiri şi reflecţiuni").

IONOFON (< fr.) s. n. Traductor care transformă direct energia electromagnetică în energie acustică prin oscilaţiile unei coloane de gaze ionizate; este utilizat pentru reproducerea fidelă a sunetelor în săli de spectacole.

IONOMETRU (< fr.) s. n. (CHIM.) *p*H- metru.

IONOSFERĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ion* „călător, migrator" + gr. *sphaira* „sferă") s. f. (FIZ., GEOGR.) Strat superior al atmosferei terestre cuprins între 50 şi 500 km; este alcătuit din gaze rarefiate şi puternic ionizate, care reflectă undele radioelectrice scurte şi parţial medii, permiţând ca acestea să poată fi recepţionate la mari distanţe. Se caracterizează prin temperaturi ridicate (până la 3 000°C), din cauza proceselor de ionizare a aerului, precum şi a radiaţiilor cosmice. În i. se produc aurorele polare şi se dezagregă majoritatea meteoriţilor. Sin. *termosferă.*

IONOTERAPIE (< fr.; {s} fr. *ion* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Ionizare **(2).**

George Ionnescu-Gion

Mircea Ionniţiu

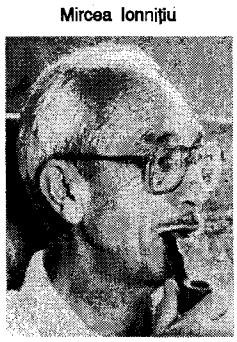

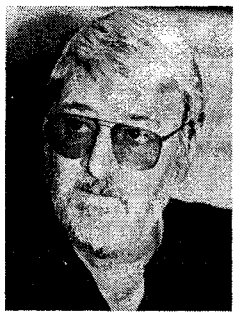

Ştefan Iordache

ION ROATĂ, com. în jud. Ialomiţa, pe stânga râului Ialomiţa; 3 695 loc. (1998). Staţie de c.f. (Broşteni). Între 1968 şi 1981 a făcut parte din jud. Ilfov. Biserica Sf. Nicolae (sec. 18), în satul Broşteni.

IORDACHE, Anastasie (n. 1933, Seaca de Pădure, jud. Dolj), istoric român. Cercetări privind istoria modernă a României („Viaţa politică în România, 1910–1914", „Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria României").

IORDACHE, Ştefan (n. 1941, Bucureşti), actor român de teatru şi film. Dotat cu mijloace de interpretare complexe, I. se relevă ca un actor total, creând personaje de factură intens dramatică în plan psihologic (în teatru: „Hamlet", „Viziuni flamande", „Să-i îmbrăcăm pe cei goi", „Maestrul şi Margareta", „Richard al III-lea", „Titus Andronicus"; în film: „Străinul", „Noiembrie. Ultimul bal", „Glissando", „Cei care plătesc cu viaţa", „Hotel de lux", „Cel mai iubit dintre pământeni", „Eu sunt Adam"). Premiul „Salvo Randone" (1998, Italia) pentru întreaga carieră.

IORDAN (JORDAN; ebr. *Ha Yarden;* arab *Nahr al-Urdunn*), fluviu în Orientul Apropiat, pe terit. Libanului, Siriei, Israelului şi Iordaniei; 325 km. Izv. din V masivului Hermon, curge prin lacul Tiberiada şi depr. tectonică Ghor şi se varsă în Marea Moartă. Formează numeroase meandre. Irigaţii; hidrocentrale. Pescuit. În apa I. a fost botezat Iisus Hristos de către Ioan Botezătorul.

IORDAN, Iorgu (1888–1986, n. Tecuci), lingvist şi filolog român. Acad. (1945), prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Lucrări în domeniul lingvisticii romanice („Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode"), al limbii române contemporane („Limba română actuală. O gramatică a greşelilor", „Limba română contemporană", „Structura morfologică a limbii române", în colab.), al stilisticii („Stilistica limbii române"), al toponimiei („Toponimia românească") şi antroponimiei („Dicţionar al numelor de familie româneşti"). Scrieri de popularizare („Istoria limbii române. Pe-nţelesul tuturora"). Redactor responsabil la „Dicţionarul limbii române" — serie nouă. Memorialistică. Membru al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice străine.

IORDANES (sec. 6), istoric got. A scris, în latină, o istorie a goţilor (pe care îi confundă cu geţii) („Getica") şi o istorie a Imp. Roman („Romana") de la origini până în anul 551.

IORDANIA, Regatul Haşemit al Iordaniei (al-Mamlakah al-Urdunnīyah al-Hashimīyah), stat în SV Asiei, în Orientul Apropiat, cu o mică ieşire la Marea Roşie (G. 'Aqaba); 97,74 mii km^2; 5,4 mil. loc. (1995). Limba oficială: araba. Religia: islamică (90% musulmani sunniţi), creştină. Cap.: *Amman.* Oraşe pr.: Az-Zarqā', Irbid, Aş-Şalt, 'Aqaba. Este împărţit în 8 guvernorate. Cea mai mare parte a ţării este ocupată de spaţiile aride ale unui vast podiş, dominat de culmi izolate, nu prea înalte (alt. max.: 1 734 m, vf. Jabal Ramm), separate prin depresiuni largi, cu văi seci şi dune de nisip. În V se află depr. tectonică El Ghor, drenată de râul Iordan (265 km), aflată, în parte, sub nivelul Oc. Planetar, dominată de o reg. colinară, dens populată, şi de M-ţii Iudeii (alt. max. 1 004 m), lipsiţi de vegetaţie forestieră. Climă subtropicală uscată (mediteraneană), cu ariditate excesivă (98% din terit. primeşte sub 200 mm/an precipitaţii). În V se află Marea Moartă (un lac cu salinitate ridicată, 260‰), din apele căreia se extrag importante cantităţi de săruri de sodiu şi potasiu. Vegetaţie sărăcăcioasă (ierburi xerofite, pâlcuri de stejar şi pin de Alep). Expl. de petrol, cupru (55 mii. t rezerve), fosfaţi (4,2 mii. t, 1994, al 3-lea exportator mondial), săruri de potasiu (1,5 mii. t, 1994), sare gemă, min de fier şi mangan. Ind. prelucrătoare, concentrată în zona Amman—Az-Zarqā'—'Aqaba, produce energie electrică (5,1 miliarde kWh, 1994), oţel şi laminate, acumulatori, produse petroliere, îngrăşăminte chimice, detergenţi, acizi, ciment (3,4 mii. t, 1993), ţesături de bumbac şi lână, piei brute şi prelucrate, produse alim. (ulei de măsline, carne, lactate, ţigarete, bere şi băuturi alcoolice). Terenurile agricole ocupă 13,1% (arabil 4,2%) din supr. ţării (irigaţii în zona El Ghor), pe care se cultivă cereale (grâu, orz, porumb, mei), cartofi, tutun, legume (tomate

Iorgu Iordan

550 mii t, 1994), fructe; plantaţii de măslini, citrice, viţă de vie, curmali. 86,1% din supr. ţării este neproductivă (deşert). Se cresc ovine şi caprine (2,6 mii. capete, 1994), păsări etc. C.f.: 619 km. Căi rutiere: 6,9 mii km. Turism (3,1 mii. turişti străini, 1993). Principalele obiective: malul estic al Iordanului, cu Jerash (vechea Gesara), unul dintre cele mai bine păstrate oraşe antice din lume, Amman, Madaba (biserică din timpul lui Iustinian), Petra (sec. 8 î.Hr.–13 d.Hr), 'Aqaba (port fondat de regele Solomon, turism subacvatic). Moneda: 1 dinar iordanian = 1 000 fils. Export: fosfaţi, săruri de potasiu, citrice, ciment, îngrăşăminte chimice, ulei de măsline, piei, legume etc. Import: utilaje ind. şi mijloace de transport, combustibili, produse alim. (carne tăiată), bunuri de larg consum etc. — *Istoric.* Istoria antică a I. este strâns legată de istoria biblică. Locuit de triburi semite şi arabe, teritoriul I. a fost succesiv ocupat de asirieni, babilonieni, greci, de imperiile Roman (106 d.Hr.) şi Bizantin (395), de Califatul arab (636, în urma bătăliei de la Yarmuk), care impune islamul ca nouă religie, şi, parţial, de cruciaţi (Regatul Latin de Ierusalim 1118–1187). Terit. I. a fost cucerit în 1187 de *Saladin,* el rămânând în stăpânirea Aiubizilor până în 1257, când s-a instituit stăpânirea sultanilor *mameluci* din Egipt. O dată cu marea campanie de cucerire a lui *Selim I,* din 1516–1517, terit. I. a fost cucerit şi inclus în Imp. Otoman, rămânând în componenţa acestuia până la primul război mondial. În urma revoltei arabilor împotriva Imp. Otoman, sprijinită de englezi, după primul război mondial teritoriul I. trece în regim de mandat, încredinţat de Societatea Naţiunilor, spre administrare, Marii Britanii (1920). Cu sprijin britanic se constituie (1921) emiratul numit Transiordania,

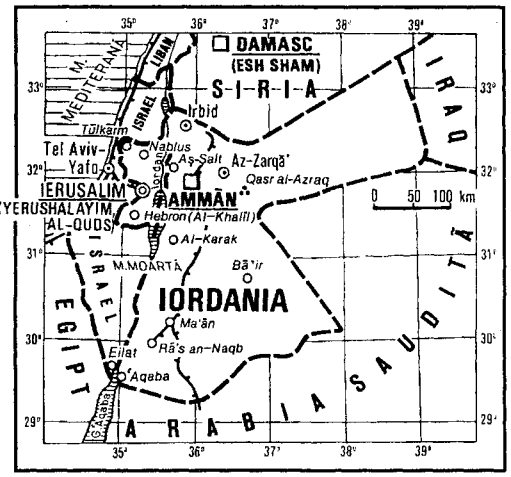

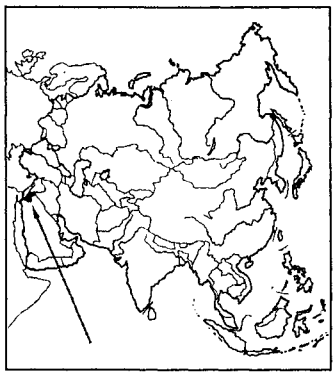

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Guvernorate	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1992)	Capitala
Ammān	10 612	1 625 000	Ammān
al-Balqa'	1 100	245 000	aş-Şalt
Irbid	2 551	979 000	Irbid
al-Karak	4 010	169 000	al-Karak
Ma'ān	36 141	148 000	Ma'ān
al-Mafraq	27 129	160 000	al-Mafraq
aţ-Ţafilah	2 202	64 000	aţ-Ţafilah
az-Zarqā'	5 201	622 000	az-Zarqā'

condus de Abdullah ibn Hussein din familia Haşemiţilor, beneficiind de o largă autonomie, supravegheată însă de Legiunea arabă, creată în 1928 şi condusă de Glubb-paşa (generalul britanic Sir John Bagot Glubb). Sigură de fidelitatea emirului Abdullah, Marea Britanie renunţă la mandat (22 mart. 1946) şi Transiordania este proclamată regat independent (25 mai 1946). În urma primului război arabo-israelian (1948–1949), regatul Transiordaniei ocupă partea de E a Palestinei (Cisiordania) şi vechiul Ierusalim. În 1950, Transiordania ia denumirea de Regatul Haşemit al Iordaniei. În 1956, regele Hussein II (din 1952) a denunţat Tratatul anglo-iordanian (1948) şi l-a expulzat pe Glubb-paşa. Participantă la războiul israelo-arab din 1967, **I.** a pierdut vechiul Ierusalim şi Cisiordania. În sept. 1970, în urma încercării gherilelor palestiniene de a răsturna guvernul, s-a trecut la reprimarea sângeroasă a acestora (c. 3 000 de victime) şi la expulzarea lor de pe teritoriul **I.** În iul. 1988, regele Hussein a renunţat la responsabilităţile sale asupra Cisiordaniei şi a recunoscut suveranitatea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (pe care o recunoscuse în 1974 ca reprezentant legitim al palestinienilor) asupra acestui teritoriu. În conflictul irakiano-iranian (1980–1988), **I.** a sprijinit Iraqul. Dependentă de livrările de petrol irakian, **I.** a avut o atitudine critică faţă de operaţiunea militară împotriva Iraqului, condusă de S.U.A. (1991), fapt ce a provocat o oarecare izolare a ţării în cadrul lumii arabe. La 25 iul. 1994, regele Hussein şi primul-ministru al Israelului, Yitzhak Rabin, au semnat la Washington o declaraţie prin care se punea capăt stării de război dintre cele două ţări, care dura din 1948, urmată de un tratat de pace (26 oct.). Poziţia constructivă a **I.** în conflictul israelo-arab a atras ameliorarea raporturilor cu S.U.A., deteriorate în timpul Războiului din Golf. În ian. 1999, regele Hussein l-a desemnat ca succesor pe fiul său Abdullah, care a devenit rege în 8 febr. 1999. Monarhie constituţională, ereditară, conform Constituţiei din 1952. Activitatea legislativă este exercitată de rege şi de un parlament bicameral (Senat şi Camera Reprezentanţilor), iar cea executivă, de un guvern desemnat de rege.

IORDANIAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Locuitor al Iordaniei. **2.** Adj. Care aparţine Iordaniei sau populaţiei ei, referitor la Iordania sau la populaţia ei.

IORDĂCHEANU, com. în jud. Prahova; 5 152 loc. (1998). Expl. de petrol. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1539) a fostei mănăstiri, în satul Vărbila.

IORDĂCHESCU, Cicerone (1882–1966, n. sat Liţca, azi înglobat în satul Doljeşti, jud. Neamţ), teolog român. Prof. univ. la Iaşi, Chişinău şi Cernăuţi–Suceava. Autor al unor studii de filozofie creştină şi patrologie („Istoria vechii literaturi creştine").

IORDĂCHESCU, Dan (n. 1930, Vânju Mare), bariton român. Prof. univ. la Istanbul şi Bucureşti, a susţinut numeroase cursuri de măiestrie. Carieră internaţională. Bun cunoscător al stilurilor, a excelat în interpretarea liedurilor (Schumann, Schubert, Musorgski, Enescu), dar şi în operă („Don Giovanni", „Nunta lui Figaro" de Mozart; „Bărbierul din Sevilla" de Rossini).

IORDĂNESCU, Anghel (n. 1950, Bucureşti), fotbalist şi antrenor român.

Anghel Iordănescu

Jucător complet, a înscris 26 de goluri pentru reprezentativa țării. Component al echipei „Steaua", câștigătoare a Cupei Campionilor Europeni (1986). Antrenor al echipei naționale a României (1992–1998), cu care a reușit să se califice la campionatele mondiale din 1994 și 1998.

IORDĂNESCU, Ștefan (1904–1984, n. București), actor român de teatru. Personalitate complexă, de o mare forță emoțională, ponderată printr-o rațională sobrietate a jocului. Roluri în piese de Molière, Caragiale, Gorki, Camil Petrescu ș.a.

IOREST (c. 1600–1678), mitropolit al Ardealului (1640–1643) cu sediul la Alba Iulia. A retipărit, la 1641, „Evanghelia cu învățătură" a diaconului Coresi. Promotor al unității românești și apărător al ortodoxiei în Transilvania. Înlăturat din scaun și întemnițat (febr. 1643) pentru că nu a acceptat acțiunea de calvinizare a românilor transilvăneni; după eliberare (nov. 1643) a trăit la mănăstirea Putna. Canonizat (1950).

IORGA, Nicolae (1871–1940, n. Botoșani), istoric, scriitor, publicist și om politic român. Acad. (1910), prof. univ. la București. Fondator (1920) și director al Școlii române din Paris (Fontenay-aux-Roses). A ținut cursuri la Sorbona. Fondator (1908) al Universității populare de la Vălenii de Munte. A editat și condus numeroase ziare și reviste („Neamul românesc", „Revista istorică", „Revue Historique du Sud-Est-Européen", „Floarea darurilor" etc.). Unul dintre doctrinarii sămănătorismului (a condus revista „Sămănătorul" în perioada 1905–1906). Fondator (1910) și lider al Partidului Național-Democrat, I. a avut un rol important în realizarea României Mari (1918). Unul dintre fondatorii Institutului de Studii Sud-Est Europene (1914) și organizatorul primului congres de bizantinologie (1924). Fondator al Institutului de studii bizantine și al Institutului de istorie universală (1937). A susținut revenirea pe tron a lui Carol II. Prim-min. (1931–1932). Consilier regal (1938–1940). Adversar al curentelor de extremă stângă și de extremă dreaptă, a fost asasinat de legionari (27/28 nov. 1940). A întocmit numeroase volume de izvoare, documente („Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle", 6 vol., „Studii și documente cu privire la istoria românilor", 31 vol. ș.a.). Deși structural refractar subordonării faptului

Nicolae Iorga

istoric unui sistem filozofic, a îmbogățit gândirea istorică cu o nouă viziune, dominată de factorul spiritual și întemeiată pe unele „permanențe", coordonate ale dezvoltării istorice. În domeniul istoriei naționale, a elaborat monografii și sinteze de mare valoare („Istoria lui Mihai Viteazul", „Istoria Bisericii române", „Istoria armatei românești", 2 voi., „Istoria comerțului românesc", 2 vol., „Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen", 2 vol., „Istoria românilor", 10 vol. ș.a.) și a integrat istoria României în istoria universală („La place des Roumains dans l'histoire universelle", 3 vol.), relevând originalitatea culturii românești și interdependența istoriei poporului român cu istoria altor popoare. Contribuția la cercetarea istoriei universale („Geschichte des Osmanischen Reiches", 5 voi., „Cărți reprezentative în istoria omenirii", „Histoire de la vie Byzantine", 3 voi.), ca și vastitatea operei (estimată de unii exegeți la 1 359 cărți și broșuri și peste 25 000 de articole) și a preocupărilor sale, îl situează între marii istorici ai lumii. Personalitate remarcabilă, de mare mobilitate intelectuală, s-a manifestat ca poet („Poezii"), dramaturg („Doamna lui Ieremia"), evocator și portretist („O viață de om, așa cum a fost", „Oameni care au fost"), dar mai ales ca istoric literar, elaborând sinteze fundamentale („Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea, 1688–1821", „Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea de la 1821 înainte", 3 vol., „Istoria literaturii românești contemporane", 2 vol., „Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor", 3 vol.). Membru a numeroase societăți științifice și academii din străinătate.

IORGOVICI, Paul (1764–1808, n. Vărădia, jud. Caraș-Severin), cărturar român. Autor al unei gramatici de orientare latinistă („Observații de limba românească", 1799).

IORGULESCU, Adrian (n. 1951, București), compozitor român. Conf. univ. la București. Președinte al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România (din 1992). Utilizează preferențial un limbaj serial-modal, economie de mijloace și rigoare sonoră. Muzică simfonică, de cameră, lucrări concertante (ciclul „Ipostaze"), opera „Revoluția" după I.L. Caragiale. Lucrări de muzicologie („Timpul și comunicarea muzicală").

IORGULESCU, Mircea (n. 1943, Valea Călugărească, jud. Prahova), critic literar și publicist român. Stabilit la Paris (1989). Comentator politico-social al postului de radio „Europa Liberă". Exeget al valorilor contemporane („Rondul de noapte", „Al doilea rond", „Scriitori tineri contemporani", „Ceara și sigiliul"); studii de istorie literară din perspectiva actualității („Spre alt Istrati", „Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale").

IORGULESCU-YOR, Petre (1890–1939, n. București), pictor român. Peisaje („Stânci la Balcic", „Coasta galbenă"), portrete, naturi statice, pictate cu sensibilitate într-o paletă caldă, luminoasă.

IOSIF (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiu al lui Iacov și al Ra-

Iosif (patriarh). Mozaic de la San Vitale din Ravenna

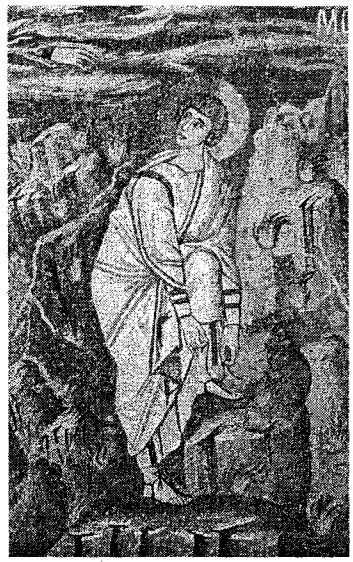

hilei. Vândut de frații săi ca sclav unei caravane care mergea de la Madian spre Egipt, unde a fost revândut lui Putifar, comandantul gărzii faraonului. A devenit, datorită înțelepciunii sale, sfetnic al faraonului.

IOSIF (în „Noul Testament"), logodnicul Sfintei Fecioare Maria; tâmplar. A aflat, în vis, de la îngerul Gavriil, de taina zămislirii de la Duhul Sfânt a pruncului pe care îl va naște Maria; îngerul i-a poruncit să-și asume rolul de părinte și să-l numească Iisus pe noul născut.

IOSIF (?–c. 1415), primul mitropolit al Moldovei, recunoscut de Patriarhia din Constantinopol în 1401. Înrudit cu familia domnitoare a Mușatinilor din Moldova. Episcop de Cetatea Albă.

IOSIF (JOSEPH [jozef]), numele a doi împărați germani: **I. I,** rege roman (din 1690), rege al Ungariei și Boemiei și împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1705–1711); **I. II,** rege roman (din 1764), împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1765–1790) și rege al Ungariei și Boemiei (1780–1790). Coregent (1765–1780) al mamei sale, *Maria Tereza*. Adept al absolutismului luminat, în spiritul căruia a efectuat numeroase reforme (secularizarea unor averi mănăstirești, Edictul de toleranță, 1781, desființarea iobăgiei ș.a.); a stimulat dezvoltarea industriei. Politica sa de centralizare și de germanizare a popoarelor supuse a provocat împotrivirea acestora. În timpul domniei sale, și al Mariei Tereza, Bucovina a fost anexată de Habsburgi (1775) și a avut loc marea răscoală condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784).

IOSIF, Ștefan Octavian (1875–1913, n. Brașov), poet român. Versuri melodioase, pline de sensibilitate, evocând peisajul rural și trecutul patriarhal („Patriarhale", „Poezii"); lirică elegiacă, dominată de sentimentul dezrădăcinării și

Iosif II

Șt. O. Iosif

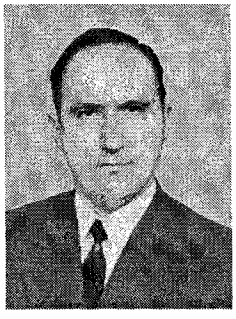

Marius Iosifescu

al melancoliilor erotice („Cântece"). Versuri satirico-umoristice („Caleidoscopul lui A. Mirea") în colab. cu D. Anghel, proză memorialistică („Cireșul lui Lucullus") și lucrări dramatice („Legenda funigeilor", „Cometa"). Traduceri din Goethe, Schiller, Lenau, Heine.

IOSIFESCU, Marius (n. 1936, Pitești), matematician român. M. coresp. al Acad. (1991). Prof. univ. la București. Studii despre dependența cu legături complete ca generalizare a dependenței markoviene; a arătat că modelele de învățare pot fi tratate folosind sisteme aleatorii cu legături complete, a demonstrat teoreme-limită pentru lanțurile cu legături complete omogene („Procese stohastice și aplicații în biologie și medicină", în colab., „Lanțuri Markov finite și aplicații").

IOSIF GHEORGHIAN (1829–1909, n. Botoșani), prelat român. M. de onoare al Acad. (1901). Episcop de Huși (1865–1879) și al Dunării de Jos (1879–1886). Mitropolit primat al României (1886–1893, 1896–1909). A tradus în limba română lucrări de istorie bisericească.

IOSIF NANIESCU (pe numele laic *Ioan Mihalache*) (1818–1902), prelat și cărturar român. M. de onoare al Acad. (1888). Episcop de Argeș (1873–1875) și mitropolit al Moldovei (1875–1902). A susținut reformele lui Al.I. Cuza și a sprijinit armata în Războiul de Independență. Din inițiativa lui, la Iași, a fost înălțată Catedrala mitropolitană, s-a înființat Seminarul „Veniamin" și au fost restaurate bisericile Trei Ierarhi și Sf. Nicolae-Domnesc. A donat Academiei Române biblioteca sa, cu peste 10 000 de volume.

IOSSELIANI, Otar Davidovici (n. 1934), regizor georgian de film. Operă caracterizată printr-o atentă observare a realității, dublată de căldură și autentică dragoste față de oameni, care abordează, într-un limbaj poetic, încărcat de parabole, o tematică gravă („Cad frunzele", „Pastorală", „Vânătoare de fluturi", „Hoții"). Filme documentare („Doar Georgia").

IOSUA (IISUS NAVI) (în sec. 13 î.Hr.) (în „Vechiul Testament"), conducător al evreilor după moartea lui Moise. Cuceritor al Țării Făgăduinței (Canaanul). Se spune că la sunetul trâmbițelor războinicilor săi, zidurile Ierihonului asediat s-au prăbușit.

IOȘKAR-OLA, oraș în Federația Rusă, la NV de Kazan, cap. Rep. Autonome Mari; 248 mii loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Constr. de mașini agricole, mașini-unelte, frigidere. Ind. farmaceutică, piel. și alim. Universitate. Muzeu de artă. Întemeiat în 1584. Până în 1919 s-a numit *Țariovokokșaisk,* iar în perioada 1919–1927 *Krasnokokșaisk.*

IOT (IOD) (< germ., fr.) s. n. (LINGV.) Semivocala *i,* numită și *i* consonantic, care se notează cu *i, ĭ, j* sau cu *y* și al cărei nume provine de la una dintre semivocalele din limbile feniciană și ebraică.

IOTACISM (< fr. {i}; {s} **1** germ. *iot* „iot", **2** gr. *iota,* numele literei ι = *i*) s. n. (LINGV.) 1. Iodizare. **2.** Evoluție a unei vocale sau a unui diftong spre *i* (proces caracteristic limbii grecești medii și moderne).

IOTACIZA (< *iot*) vb. I refl. (Despre sunete) A se palatiza sub acțiunea unui *iot.*

IOTĂ (< ngr.) s. f. *(Nici) o iotă* = nimic, deloc, nici o boabă.

IOTZU, Constantin (1884–1962, n. Kruševac, Serbia), arhitect român. Prof. univ. la București. Elev al lui I. Mincu, nu a aderat însă în totalitate la principiile acestuia. Construcții sobre (Casa corpului didactic și Ministerul Justiției din București, Casa Albă din

Constantin Iotzu:
„Biserica Sf. Elefterie-Nou"

Craiova, Biblioteca Centrală din Iaşi, Biserica Sf. Elefterie-Nou din Bucureşti).

IOV (în „Vechiul Testament"), personaj biblic („Cartea lui Iov"). Simbol al tăriei credinţei şi al resemnării în faţa celor mai grele încercări. Prăznuit la 6 mai.

IOVKOV, Iordan (1880–1937), scriitor bulgar. Romane şi nuvele cu tematică rurală („Secerătorul", „Serile în hanul din Antimovo") sau istorică („Legende din Stara Planina"). Comedii („Milionarul") şi drame („Boriana").

IOWA [aiəuə], stat în partea central-nordică a S.U.A.; 145,8 mii km^2; 2,9 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Des Moines*. Expl. de huilă. Maşini agricole, echipament electronic, ciment, produse chimice. Mare reg. agricolă: porumb, ovăz, soia, plante de nutreţ, cartofi. Creşterea intensivă a animalelor (pentru carne). Pomicultură.

IP, com. în jud. Sălaj, pe râul Barcău; 4 024 loc. (1998). Expl. de lignit (în satele Ip şi Zăuan). Fabrică de cărămidă (Zăuan). Pomicultură. Creşterea bovinelor. Staţie de c.f. În noaptea de 13/14 sept. 1940, o subunitate militară ungară, special trimisă şi cantonată în I., i-a masacrat pe aproape toţi locuitorii români din comună (159 persoane). În satul Ip, menţionat documentar în 1208, se află o biserică din sec. 16 (cu transformări din 1793), azi biserică reformată. La 12 iul. 1995, com. I. a fost declarată localitate martir de către Parlamentul României.

IPATELE, com. în jud. Iaşi; 1 968 loc. (1998). Expl. de calcare şi gresii. Biserica de zid Sf. Nicolae (1804, refăcută în 1879) şi biserica de lemn Sf. Nicolae (1805), în satele Bâcu şi Ipatele. Vechiul nume: *Valea lui Ipate.*

IPATIEV, Vladimir Nikolaievici (1867–1952), chimist rus. Prof. univ. la Sankt-Petersburg şi la Univ. Northwestern din Illinois. Cercetări şi descoperiri în domeniul reacţiilor catalitice la presiuni înalte. A sintetizat izoprena şi a elaborat o metodă de fabricare a olefinelor din alcooli.

IPĂTESCU 1. Ana I. (1805–1875, n. Bucureşti), eroină a Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. A participat la eliberarea guvernului revoluţionar, arestat la 19 iun. 1848 în urma unui complot. **2. Grigore I.** (1836–1895, n. Bucureşti), general român. Nepot al Anei Ipătescu. În timpul Războiului de Independenţă (1877–1878), a fost comandantul unei brigăzi care s-a distins în luptele pentru cucerirea redutei Griviţa I (aug. 1877).

IPEÇA (< fr.) s. f. Pulbere obţinută din rădăcina unei plante din Brazilia *(Cephaellis ipecacuanha),* utilizată, în doze mici, ca expectorant şi, în doze mari, ca vomitiv.

IPERIŢĂ (< fr. {i}; {s} n. localit. *Ypres,* Belgia) s. f. (CHIM.) Lichid uleios, cu miros agreabil, puţin solubil în apă, cu acţiune vezicantă; substanţă toxică de luptă, foarte persistentă; a fost folosită pentru prima dată de germani, în primul război mondial, în oraşul Ypres (Ieper).

IPINGEA (< tc.) s. f. (În costumul popular) Manta din postav sau din dimie, cu glugă şi găitane, purtată în trecut de bărbaţi în S ţării.

IPISTAT s. m. v. **epistat.**

IPOCRIT, -Ă (< fr.; gr. *hypokrites* „actor") adj. (Despre oameni şi manifestările lor) Prefăcut, fățarnic, fals; fariseu.

IPOCRIZIE (< fr.) s. f. Prefăcătorie, fățărnicie, falsitate; fariseism, iezuitism.

IPOH [ipo:], oraş în Malaysia, în Pen. Malacca, centrul ad-tiv al statului Perak; 382,9 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Centru de expl. a staniului. Ind. de prelucr. a metalelor, lemnului, cimentului, electrotehnică şi alim.

Ana Ipătescu

IPOHONDRIE (< fr. {i}; {s} gr. *hypokhondrion* „ipocondru") s. f. (MED.) Stare psihică morbidă, caracterizată prin teamă exagerată şi obsesivă de boli.

IPOHONDRU, -Ă (< fr.) adj. (Despre persoane) Care suferă de ipohondrie.

IPOSTAS (< fr.) s. n. Persoană ✦ (În creştinism) Fiecare dintre persoanele Sfintei Treimi (Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt), având o esenţă comună, dar atribute personale distincte.

IPOSTAZĂ (< fr.) s. f. **1.** Stare, situaţie în care se găseşte cineva; aspect **(1), 2.** înfăţişare **(2). 2.** (În neoplatonism, la pl.) Trepte ierarhice ale principiului divin.

IPOSTAZIERE (< *ipostază*) s. f. (FILOZ.) Transformare (eronată) pe plan mintal a unei relaţii, a unei însuşiri sau a unei noţiuni într-o realitate de sine stătătoare.

IPOTECA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A greva un imobil cu o ipotecă; a plasa o proprietate sub titlu de garanţie pentru un împrumut (proprietatea în cauză devine astfel ipotecată).

IPOTECAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o creanţă, un creditor) Garantat printr-o ipotecă. ✧ (În sens bancar) *Contract i.* = contract sau înţelegere care permite unei bănci sau unui creditor să utilizeze garanţiile pentru un împrumut, în cazul în care acesta nu poate fi plătit la scadenţa finală.

IPOTECAT, -Ă (< *ipoteca*) adj. *Active i.* = bunuri materiale înregistrate drept garanţie fără transferul posesiei sau al titlului.

IPOTECĂ (< fr.) s. f. (DR.) Drept real accesoriu în temeiul căruia creditorul poate urmări imobilul ce i-a fost afectat în garanţie, în orice mâini s-ar găsi, şi poate obţine satisfacerea creanţei sale din preţul rezultat prin vânzarea silită a lucrului.

IPOTENUZĂ (< fr., lat.; {s} gr. *hypo* „dedesubt" + *teinein* „a întinde") s. f. (MAT.) Latura care se opune unghiului drept într-un triunghi dreptunghic. Este mai mare decât fiecare dintre celelalte două laturi (catete). Pătratul **i.** este egal cu suma pătratelor catetelor.

IPOTEŞTI 1. Com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 4 790 loc. (1998). Biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1991–1995), în satul Ipoteşti. **2.** Sat în jud. Botoşani, reşed. com. *Mihai*

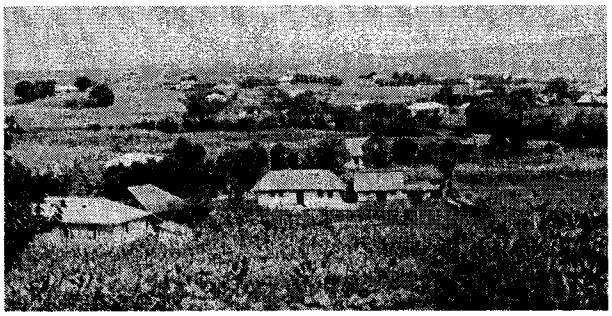

Ipoteşti (2)

Vedere parţială a satului — Casa memorială „Mihai Eminescu"

Eminescu, presupus loc de naştere al poetului Mihai Eminescu. Casa memorială „Mihai Eminescu".

IPOTEŞTI-CĂNDEŞTI, cultură materială a populaţiei autohtone de pe terit. României din sec. 6–7, denumită astfel după numele satelor Ipoteşti (Olt) şi Cândeşti (Buzău), unde a fost identificată şi datată. Răspândită pe tot terit. ţării. Aşezări mai importante: Ciurel (Bucureşti), valea râului Budureasca (Buzău), Târgşoru Vechi (Prahova), Cernat (Covasna), Dodeşti (Vaslui), Botoşana (Suceava) ş.a.

IPOTETIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Întemeiat (numai) pe o ipoteză; presupus, nesigur.

Alexandru Ipsilanti (1)

Constantin Ipsilanti

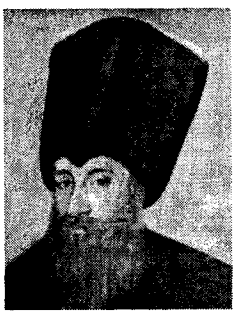

IPOTEZĂ (< fr.) s. f. **1.** Presupunere. **2.** (În ştiinţă, într-un sens mai riguros) Presupunere, explicaţie provizorie, enunţată pe baza unor fapte cunoscute, cu privire la esenţa, cauza, legea, mecanismul intern al unui fenomen. Confirmată experimental, ea se transformă într-o cunoştinţă certă, într-o teorie ştiinţifică. Este o formă fundamentală de dezvoltare teoretică a ştiinţelor naturii. ✧ *I. de lucru* = i. provizorie care-l ghidează pe omul de ştiinţă în cercetările sale. **3.** (MAT.) Mulţimea proprietăţilor date într-o teoremă, cu ajutorul cărora, prin demonstraţie, se obţine concluzia.

IPOUSTEGUY [iputeghi], **Jean Robert** (n. 1920), sculptor francez. După o perioadă în care s-a aflat sub influenţa lui Brâncuşi şi Picasso, s-a orientat spre „peisaje sculpturale", în care elementele ambianţei sporesc intensitatea discursului susţinut de personaje („Amanţii").

IPPOLITOV-IVANOV, Mihail (1859–1935), compozitor rus. Director al Conservatorului din Moscova (1905–1922). Rol important în viaţa muzicală moscovită, ca director al Societăţii corale ruse, Operei Zimin şi Teatrului Balşoi. Lucrări cu puternică influenţă folclorică, îndeosebi caucaziană.

IPPON (< fr.) s. n. Punct obţinut la judo prin imobilizarea adversarului la sol timp de cel puţin 30 de secunde sau prin abandon în urma unei strangulări sau a poziţiei cheie la braţ.

IPSILANTI, familie de fanarioţi. Mai importanţi: **1. Alexandru I.,** domn al Ţării Româneşti (1774–1782, 1796–1797) şi al Moldovei (1786–1788). A reorganizat fiscalitatea, administraţia şi justiţia şi a promulgat un nou cod de legi, *Pravilniceasca condică* (1780). **2. Constantin I.,** domn al Moldovei (1799–1801) şi al Ţării Româneşti (1802–1806, 1806–1807, iul.–aug. 1807). Fiul lui **I. (1).** A urmărit emanciparea de sub dominaţia Porţii Otomane, sprijinind răscoala sârbilor (1804); mazilit în 1806, s-a reîntors cu trupele ruse, dar conflicte interne l-au obligat să se retragă în Rusia (1807). **3. Alexandru I.** (1792–1828). Fiul lui **I. (2).** General în armata rusă; a fost şef suprem al „Eteriei". În 1821 a trecut în Moldova, apoi în Ţara Românească. Dezavuat de ţarul Aleksandru I şi intrând în conflict cu Tudor Vladimirescu, a pus la cale uciderea acestuia. Înfrânt de turci la Drăgăşani (1821), s-a refugiat în Transilvania şi apoi la Viena, unde a fost închis (1821–1827).

IPSOS (< *n*gr.) s. n. Material sub formă de praf alb obţinut prin deshidratarea parţială sau totală a gipsului măcinat şi încălzit; amestecat cu apă, formează o pastă care face priză şi se întăreşte repede. Este folosit ca liant.

IPSOS, oraş antic în Frigia (Turcia), la NV de oraşul Akşehir. Aici, într-o *bătălie decisivă* (301 *î.Hr.*), *generalii* Lisimah şi Seleucos I l-au înfrânt pe Antigonos Monophthalmos.

IPSWICH [ipsuiţ], oraş în SE Marii Britanii (Anglia), port la estuarul Orwell al Mării Nordului; 115,5 mii loc. (1991). Constr. de tractoare. Şantier naval.

Ipswich. Biserica St. Mary-at-Quay

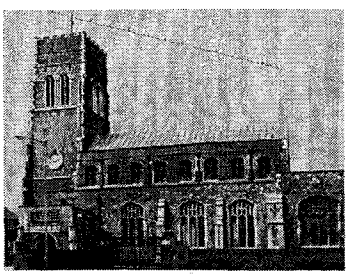

Ind. de prelucr. a lemnului (mobilă), chimică, a tricotajelor, poligrafică şi alim. Bisericile St. Mary-at-Quay (sec. 16), St. Margaret (sec. 16) ş.a. Casa Sparrow (1567). Muzeu de artă. Menţionat ca oraş în 1200.

IQBĂL, Sir Muhammad (1877—1938), poet şi filozof musulman din India. În lucrările sale politice a promovat ideea unui stat musulman separat de India, realizată (în 1947) prin crearea Pakistanului, care l-a revendicat ca poet naţional.

IQUIQUE, oraş în partea de N a statului Chile, port la Oc. Pacific; 152,6 mii loc. (1995). Aeroport. Prelucr. peştelui. Export de produse din peşte şi de nitraţi. Fundat în sec. 16. Distrus în mare parte de cutremurele din 1808 şi 1877.

IQUITOS [ikitos], oraş în NE Perú-lui, pe cursul superior al Amazonului, la c. 3 700 km de vărsarea acestuia; 274,8 mii loc. (1993). Port pentru nave maritime. Centru comercial (bumbac, tutun, orez, cauciuc). Ind. textilă şi a prelucr. lemnului. Export de petrol, bumbac, tutun şi cauciuc. Rafinărie de petrol. Universitate. Turism. Fundat în 1864.

Ir, simbol chimic pentru *iridiu.*

I.R.A. (*I*rish *R*epublican *A*rmy „Armata Republicană Irlandeză"), organizaţie militară irlandeză, creată în 1919, în interiorul mişcării naţionaliste *Sinn Fein,* ca unitate de voluntari, având ca obiectiv, iniţial, lupta împotriva dominaţiei britanice, iar după 1921 obţinerea autonomiei şi independenţei Irlandei faţă de Marea Britanie. S-a opus încheierii Tratatului de la Londra din 1921 (care stipula crearea „Statului Liber Irlanda" şi menţinerea în componenţa Marii Britanii a NE Irlandei — Ulster), continuând, cu virulenţă, lupta armată împotriva britanicilor. Interzisă de guvernul britanic (1939), **I.R.A.** a continuat să desfăşoare acţiuni militare sporadice, care s-au intensificat în anii '60. În 1969, s-a produs scindarea în două ramuri: politică şi militară (care practică terorismul ca armă de luptă atât în Irlanda de Nord, cât şi pe teritoriul Marii Britanii). La 31 aug. 1994, după 25 de ani de exacerbare a activităţilor violente teroriste, **I.R.A.** anunţă „încetarea pe timp nelimitat a ostilităţilor". Angajamentul este încălcat de unele facţiuni din cadrul organizaţiei care nu recunosc tratatul. Acordul de pace din 10 apr. 1998 dintre Marea Britanie, Irlanda şi partidele politice din Irlanda de Nord duc la o reconfirmare a încetării focului care, la fel, nu este acceptată de toate facţiunile **I.R.A.**

IRADIA (< fr., lat.) vb. I tranz. (FIZ.) A expune un corp acţiunii unei radiaţii. Procedeul de iradiere are aplicaţii industriale (creşterea durităţii, a rezistenţei la coroziune a unor materiale, sterilizarea instrumentelor de laborator din sticlă etc.) şi în cercetarea medicală. ✦ (Despre radiaţii ondulatorii, corpusculare etc.) A cădea pe suprafaţa unui corp.

IRADIAŢIE (< fr., lat.) s. f. (FIZ.) Emisie a unor radiaţii electromagnetice sau corpusculare de către un corp.

IRADIERE (< *iradia*) s. f. **1.** (FIZ.) Acţiunea de a iradia. **2.** (MED.) Expunere a organismului la razele luminoase, ultraviolete sau la radiaţiile substanţelor radioactive, în scopul tratării anumitor boli (de ex. tratamentul cancerului cu raze x sau gamma) sau al cercetărilor medicale. **3.** (MED.) Răspândire a excitaţiei sau inhibiţiei dintr-un centru nervos la alţi centri. ✧ *I. dureroasă* = propagare a durerii de-a lungul unui nerv.

IRAK v. **Iraq.**

IRAKIAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Locuitor al Iraqului. **2.** Adj. Care aparţine Iraqului sau populaţiei lui, referitor la Iraq sau la populaţia lui.

IRÁKLION (HERÁKLION), oraş în Grecia (Creta), port la M. Egee; 117,2 mii loc. (1991). Aeroport. Ind. textilă, chimică şi alim. (vinuri). Export de vin, fructe, măsline, piei şi conserve. Muzeu de arheologie cu o bogată colecţie de artă minoică. Monumente de arhitectură din sec. 16. Turism. Bază navală maritimă. Fundat de arabi (828) în apropiere de anticul Cnossos, a fost cucerit de bizantini (960–961) şi de veneţieni (1204), care l-au numit Candia şi l-au stăpânit până când, după un îndelungat asediu (1649—1669), a intrat în componenţa Imp. Otoman. În 1913, o dată cu ins. Creta, s-a unit cu Grecia.

Iráklion. Frescă din sala tronului a palatului din Cnossos

IRALA, Domingo Martínez de (1509–1556), conchistador şi explorator spaniol. A explorat pampasul sud-american, a navigat pe fl. Paraguay şi a urcat pe Platoul Bolivian făcând legătura între estuarul La Plata şi Perú. A traversat reg. Gran Chaco.

IRAN 1. Republica Islamică ~ (al-Jomhūrī-ye Eslamī-ye Irān), stat în SV Asiei, în Orientul Mijlociu, cu ieşire la M. Caspică, G. Persic şi G. Oman; 1,6 mil. km^2; 65,8 mil. loc. (1994). Limba oficială: persana (farsi). Religia: islamică (şiiţi) 99%. Cap.: *Teheran (Tehrān).* Oraşe pr.: Mashhad, Esfahān, Tabrīz, Shīrāz, Ahwāz, Bākhtarān, Qom, Rasht, Hamadān. Este împărţit în 24 provincii. Relieful este reprezentat printr-un podiş central (Pod. Iranului), cu alt. între 300 şi 1 800 m, ocupat de două deşerturi întinse (Dasht-e-Kavīr şi Dasht-e-Lūt) şi înconjurat de munţi înalţi: în N, lanţul M-ţilor Elburz (alt. max.: 5 604 m, vf. Demavend sau Damāvand), în NE Khurasan şi în V şi SV lanţul M-ţilor Zagros, continuat cu M-ţii Zaristan şi Fars. În NV se află un sector al Pod. Armeniei. Climat subtropical continental excesiv, cu precipitaţii reduse. Spre M. Caspică şi G. Persic clima este mai umedă (500–1 000 mm/an). Reţea hidrografică săracă (râul Karun, lacul Urmia). Vegetaţie cu caracter stepic şi semideşertic, cu excepţia reg. ţărmurilor (păduri cu aspect tropical) şi a versantului nordic al M-ţilor Elburz (pădure temperată). Economia ţării se bazează, în principal, pe exploatarea şi prelucr. petrolului, care asigură 20% din PNB şi peste 90% din exporturi. Expl. de petrol (171,3 mii. t, 1992, locul 4 în lume; rezerve: 12,6 miliarde t, 1994, locul 5 pe glob), de gaze naturale (54,9 miliarde m^3, 1995; rezerve: c. 14 miliarde m^3, locul 2 pe glob), min. de mangan, crom, cupru, plumb, zinc, fier, nichel, antimoniu, argint, bauxită, magnezit, sulf, azbest, sare gemă şi huilă.

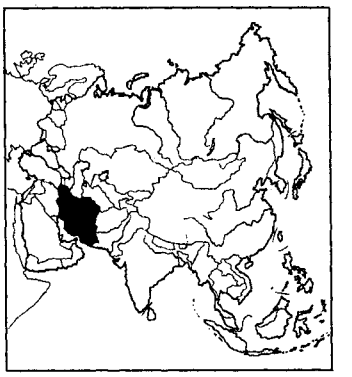

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii	Suprafața (km²)	Populația (1991)	Capitala
Āzārbāyjān-e Gharbī	37 599	2 284 208	Orūmīyeh (Urmia)
Āzārbāyjān-e Sharqi	65 842	4 420 343	Tabrīz
Bākhtarān (Kermānshāh)	23 622	1 622 159	Bākhtārān (Kermānshāh)
Būshehr	25 360	694 252	Būshehr
Chahār Mahāll va Bakhtīyārī	14 820	747 297	Shahr-e-Kord
Esfahān	105 805	3 682 444	Esfahān
Fārs	125 627	3 543 828	Shīrāz
Gīlān	14 820	2 204 047	Rasht
Hamadān	19 445	1 651 320	Hamadān
Hormozgān	65 379	924 433	Bandar-e 'Abbās
Īlam	19 086	440 693	Īlam
Kermān	185 675	1 862 542	Kermān
Khorāsān	315 687	6 013 200	Mashhad
Khūzestān	66 532	3 175 852	Ahvāz
Kohkīlūyeh va Būyer Ahmadī	13 699	496 739	Yāsūj
Kordestān	27 858	1 233 480	Sanandaj
Lorestān	28 560	1 501 778	Khorramābād
Markazī	29 530	1 182 611	Arāk
Māzandarān	46 645	3 793 149	Sarī
Semnān	91 544	458 125	Semnān
Sīstān va Balūkestān	181 471	1 456 102	Zāhedān
Tehrān	28 221	9 982 309	Tehrān
Yazd	63 984	691 119	Yazd
Zanjān	36 382	1 776 133	Zanjān

Ind. prelucrătoare, în care este ocupată 1/3 din totalul populației active, produce: energie electrică (68,4 miliarde kWh, 1992), fontă, oțel, aluminiu, cupru și plumb rafinat, autovehicule, tractoare, aparate radio, televizoare, frigidere, derivate din petrol (benzină 5,9 mil. t, 1992), îngrășăminte chimice, acid sulfuric, sodă caustică, anvelope, ciment, țesături de lână și bumbac, sticlărie, piel. și încălț., zahăr (866 mii t, 1992), produse lactate, bere, țigarete. Agricultura concentrează c. 40% din populația activă și asigură 20% din PNB, principalul sector fiind producția vegetală. Peste 50% din supr. țării este neproductivă; 8,6% din supr. țării (între care c. 6 mil. ha irigate) se cultivă cu grâu (11,5 mil. t, 1994), orez (2,7 mil. t, 1994), porumb, orz, mei, sorg, cartofi (2,85 mil. t, 1994), tutun, bumbac, sfeclă de zahăr (4,7 mil. t, 1994), trestie de zahăr, soia, floarea-soarelui, in, susan, ricin, kenaf, legume (tomate 1,94 mii. t, 1994, fasole, mazăre, ceapă, năut, linte), pepeni, fructe (mere, 1,69 mil. t, 1994, locul 7 pe glob, pere, caise, migdale, alune, struguri, 1,88 mil. t, 1994, locul 7 pe glob); plantații de citrice (lămâi 640 mii t, 1994, locul 5 pe glob), curmali, ceai (75 mii t, 1994), smochini, măslini, fistic (locul 1 pe glob). Se cresc ovine (45,4 mil. capete, 1994, locul 4 pe glob), caprine (23,5 mil. capete, 1994), bovine (7,1 mil. capete, 1994), bubaline, asini și catâri (2 mil. capete, 1994), cămile. Pescuit: 344 mii t (1993). Veche tradiție meșteșugărească (covoare persane, piel., ceramică). C.f.: 5,1 mii km. Căi rutiere: 151,1 mii km. Pipe-line-uri: 3,5 mii km. Flota comercială: 6,7 mii t.r.b. (1995). Moneda: 1 rial = 100 dinari. Turism slab dezvoltat, dar cu obiective de importanță mondială: locurile istorice au vestigii antice (îndeosebi persane) cum sunt Persepolis cu împrejurimile, Susa, Pasargada, Dam-

ghan, Bam sau din perioada postsasanidă (mai ales din sec. 11–18): Esfahān, Hamadān (ambele şi cu vestigii persane), Shīrāz, Tabrīz, Bākhtārān, Mashhad, Yazd, apoi capitala Teheran (cu monumente vechi şi moderne), ţărmul M. Caspice cu staţiuni balneoclimaterice (Ramsar, Babolsar) şi de sporturi de iarnă, lanţul muntos Elburz etc. Export: petrol şi produse petroliere, gaze naturale, bumbac, fructe, ţesături (covoare), lână şi piei, autovehicule. Import: maşini, utilaje şi echipament ind., bunuri de larg consum, produse chimice şi alim., animale vii etc. — *Istoric.* În mil. 3 î.Hr., în partea de SV a teritoriului I., s-a constituit statul Elam (cu capitala la Susa), legat şi influenţat de civilizaţia mesopotamiană. După stabilirea, în milen. 2 î.Hr., a indo-europenilor (mezii şi perşii), se constituie regatul mezilor (sec. 8 î.Hr), supus de regele perşilor, *Cyrus II,* care cucereşte Media (550 î.Hr), Lidia (547 î.Hr) şi Babilonul (539 î.Hr) şi pune bazele Imp. Persan, condus de dinastia Ahemenezilor. Sub *Darius I,* imperiul atinge maxima întindere teritorială: din Tracia şi Egipt până la Ind, dar eşuează în încercarea de a supune Grecia (Războaiele medice). Imp. Persan este cucerit (334–330 î.Hr) de Alexandru Macedon, iar, după moartea acestuia, teritoriul devine o parte a Regatului Seleucid. În sec. 3 î.Hr., se constituie Regatul Parţilor (240 î.Hr.–226 d.Hr.), apoi al Sasanizilor (226–651), care rivalizează cu Imp. Roman, apoi cu Imp. Bizantin. În urma cuceririi arabe (635–651), pe teritoriul persan se răspândeşte religia islamică. Inclus în Califatul de Bagdad, a fost cucerit (1258) de către mongoli. În perioada 1502–1736, sub dinastia *Sefevizilor,* se consolidează pe teritoriul I. un stat care atinge apogeul sub *Abbas cel Mare,* iar şiismul devine religie de stat. Sub dinastia Kajară (1779–1925), ca urmare a declinului, Persia pierde întinse teritorii din N, ocupate de Rusia, şi face obiectul Tratatului anglo-rus (1907), care delimitează zonele de influenţă ale celor două mari puteri. În 1908, au fost descoperite primele zăcăminte petrolifere, făcând din I. unul dintre cei mai mari exportatori de ţiţei din lume. Un puternic curent novator şi de emancipare naţională, culminând cu instituirea (1906) parlamentului (Mejlis), împiedică, după primul război mondial, transformarea ţării într-un protectorat *de facto* britanic şi îl aduce pe tron pe Reza Khan (1925). Fondator al dinastiei Pahlavi, el schimbă denumirea ţării în Iran (1935). Simpatizant al Germaniei naziste, Reza a fost constrâns să abdice în favoarea fiului său, Mohammad Reza, după ocuparea I. (1941) de trupe britanice şi sovietice (evacuate în 1945–1946). Încercarea primului ministru M. Mossadegh de a elimina (1951–1953) capitalul străin din industria petrolieră eşuează. În perioada 1965–1977, şahul lansează o amplă politică de modernizare (laicizarea sistemului de învăţământ, drepturi egale pentru femei ş.a.) şi occidentalizare a I., ceea ce provoacă via nemulţumire a clerului islamic, al cărui exponent devine ayatollahul Khomeini. Sub presiunea crescândă a opoziţiei, care îl acuza pe şah că s-a îndepărtat de valorile tradiţionale islamice, acesta este silit să părăsească ţara, iar puterea este preluată de Consiliul Revoluţionar Islamic, în frunte cu Khomeini (1979). Noua constituţie, care intră în vigoare la 3 dec. 1979, proclamă I. republică islamică. Relaţiile I. cu S.U.A. cunosc o progresivă deteriorare, care culminează cu luarea ca ostatici a personalului ambasadei americane de la Teheran (nov. 1979—ian. 1981). În I. se instaurează un regim islamic fundamentalist, controlat de cler. Disputa teritorială legată de posesia zonei Shatt al-Arab generează un lung şi costisitor război cu Iraqul (1980–1988), soldat cu aproximativ un milion de victime. După moartea lui Khomeini (3 iun. 1989), se accentuează divergenţele dintre fundamentalişti şi reformatori. Sprijinul acordat de I. grupărilor fundamentaliste şi antiisraeliene, îndeosebi în Liban, a generat încordări în raporturile cu S.U.A. şi Europa Occidentală. Alegerea în funcţia de preşedinte al ţării (23 mai 1997) a lui M. Khatami, reprezentant al curentului moderat, a dus la un început de relaxare a relaţiilor interne şi internaţionale. Republică parlamentară, conform Constituţiei adoptate la 3 dec. 1979. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament unicameral (Adunarea Consultativă Islamică — Mejlis) şi de Consiliul pentru protecţia Constituţiei numit de ayatollah, iar cea executivă, de un preşedinte şi un Consiliu de miniştri.

IRANIAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Locuitor al Iranului. **2.** Adj. Care aparţine Iranului sau populaţiei lui, referitor la Iran sau la populaţia lui. ✧ *Limbi iraniene* = grup de limbi indo-europene, din ramura indo-iraniană, vorbite în Iran şi în reg. M. Caspice, cuprinzând: 1) limbile iraniene vechi: persana veche, meda, avestica; 2) limbile medioiraniene cu cele două subgrupuri: occidental sau pehlevi (persana medie, parta) şi oriental (sogdiana, scita, bactriana); 3) limbile neoiraniene (moderne) împărţite, după criterii fonetice, în două grupuri: oriental (oseta, pasto ş.a.) şi occidental (kurda, persana, tadjica ş.a.). Limbile moderne folosesc alfabetul arab, îmbogăţit cu semne suplimentare specifice, sau alfabetul chirilic (în ţările din fosta U.R.S.S.). **3. Podişul Iranian,** vastă reg. de podiş în V Asiei (Iran, partea de V a Afghanistanului şi Pakistanului), cuprinsă între C. Mesopotamiei şi G. Persic (la V), M. Caspică (la N), G. Oman (în S) şi lanţurile muntoase ale Afghanistanului (în E); c. 2,6 mii. km^2 (din care 1,6 mii. km^2 în Iran). Lungime: c. 2 500 km. Alt. medie: 1 000–1 200 m. Format în orogeneza alpină. Relief de podişuri subdeşertice, depr. joase şi câmpii de nisip, încadrate de lanţuri muntoase înalte: Elburz, Khorāsān, Paropamisus şi Hindukush (în N), Zagros, Mekran şi Suleyman (în S). Bazin endoreic cu numeroase lacuri sărate, ueduri, oaze, deşerturi (Kavīr, Lūt). Climat subtropical continental excesiv cu precipitaţii însumând 100–500 mm/an. Vegetaţie de savane şi păduri de foioase şi subtropicale. Râuri puţine: Helmand, Harirūd. Creşterea animalelor şi culturi de cereale, fructe şi bumbac în oaze. Expl. de petrol.

IRAPUATO, oraş în centrul Mexicului (Guanajuato), pe râul omonim, la 1 724 m alt.; 362,9 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Expl. de min. auro-argentifere. Ind. chimică, a tăbăcăriei şi încălţ., textilă şi alim. (tutun). Prelucr. petrolului. Important centru comercial, agricol (cereale, fasole, tomate, căpşuni) şi de creşterea animalelor. Întemeiat în 1547.

IRAQ (IRAK), Republica ~ (al-Jumhūriyah al-'Irāqīyah), stat în SV Asiei, în Orientul Mijlociu, suprapunându-se în mare parte Mesopotamiei antice; 434,1 mii km^2; 19,9 mii. loc. (1994). Limba oficială: araba. Religia: islamică (şiiţi — 62,5% şi sunniţi — 34,5%) c. 95%, catolică. Cap.: *Bagdad (Baghdād).* Oraşe pr.: Basra (Al-Başrah), Mosul (Al-Mawşil), Kirkūk, Al-Hillah etc. Este împărţit în 15 guvernorate şi 3 reg. autonome. Relieful prezintă 4 reg. naturale: în centru câmpia drenată de fl. Tigru şi Eufrat, care se unesc şi formează fl. Shatt al-Arab ce se varsă în G. Persic (câmpia concentrează 75% din terenurile cultivate ale ţării); în N, o unitate colinară piemontană (vechea Asirie), cu precipitaţii mai bo-

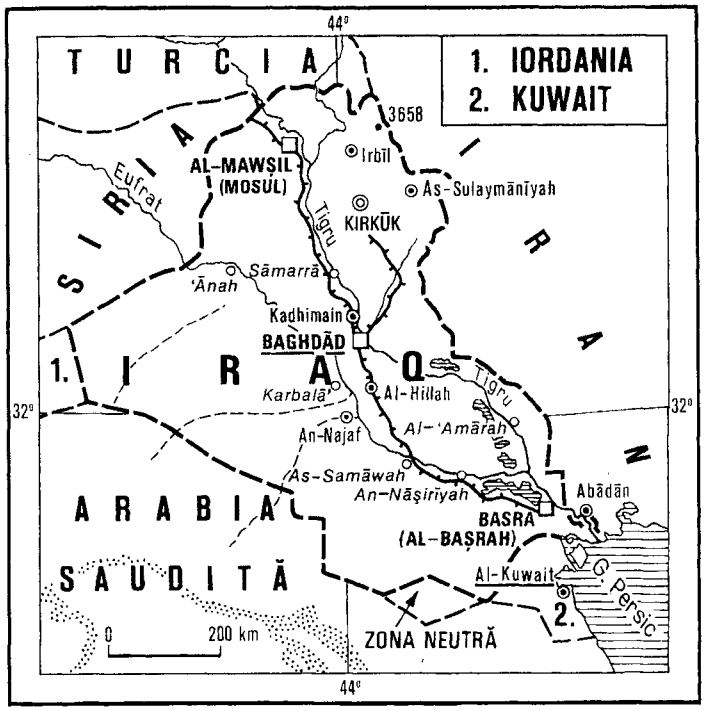

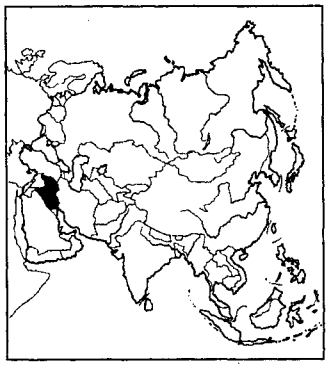

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Guvernorate	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1991)	Capitala
al-Anbār	137 808	865 500	ar-Ramādī
Bābil	5 603	1 221 100	al-Hillah
Baghdād	4 071	3 910 900	Baghdād
al-Baṣrah	19 070	1 168 800	al-Baṣrah
Dhī Qār	12 900	1 030 900	an-Nāṣirīyah
Diyālā	17 685	1 037 600	Ba'qūbah
Karbalā'	5 034	567 600	Karbalā'
Maysān	16 072	524 200	al-'Amārah
al-Muthannā	51 740	350 000	as-Samāwah
an-Najaf	28 824	666 400	an-Najaf
Nīnawā	37 323	1 618 700	Mosul (al-Mawsil)
al-Qādisiyah	8 153	595 600	ad-Dīwānīyah
Ṣalāh ad-Dīn	24 363	772 200	Tikrīt
at-Ta'mīm	9 679	605 900	Kirkūk
Wāsiţ	17 153	605 700	al-Kūt
Regiuni autonome			
Dahūk	6 553	309 300	Dahūk
Irbīl	15 074	928 400	Irbīl
as-Sulaymānīyah	17 023	1 124 200	as-Sulaymānīyah

gate; în V, câmpii deşertice, sectoare ale deşertului sirian; în NE M-ţii Kurdistanului, prelungire nord-vestică a M-ţilor Zagros din Iran. Climă subtropicală, cu ariditate accentuată, cu veri toride, fără precipitaţii şi ierni mai blânde. Vegetaţie de stepă cu tufişuri (în N şi E) şi plante xerofite şi halofite (în S şi V). I. dispune de mari rezerve de petrol (13,4 miliarde t, locul 3 pe glob), atât în N, cât şi în S ţării. Expl. de petrol (36,7 mil. t, 1994), gaze naturale (124 miliarde m^3), sulf, fosfaţi (1 000 mil. t), sare şi zăcăminte de cupru, crom şi gips. Ind. produce: energie electrică (27,1 miliarde kWh, 1994), gaze lichefiate, derivate petroliere, oţel, autovehicule, tractoare, aparate radio, televizoare, calculatoare, frigidere, acid sulfuric, îngrăşăminte azotoase şi fosfatice, ciment (2,5 mil. t, 1992), ţesături de bumbac, lână, mătase, in, textile şi conf., covoare, produse alim. (lactate, zahăr, carne, bere, ţigarete etc.). Circa 75% din supr. ţării este neproductivă. Terenurile agricole reprezintă 21,7% din terit. ţării. Agricultura antrenează 40% din populaţia activă şi asigură 15% din PIB. Se cultivă grâu, orz, porumb, mei, orez, bumbac, tutun, susan, in, sfeclă de zahăr, fasole, linte; plantaţii de curmali, citrice, viţă de vie, măslini, trestie de zahăr. Mari cantităţi de legume (tomate 800 mii t, 1994, ceapă, cartofi, castraveţi, vinete) şi fructe (mere, piersici, prune). Se cresc ovine (6,3 mil. capete, 1994), caprine (1,1 mil. capete, 1994), asini, cămile, bovine şi bubaline (1,2 mii. capete, 1994), cabaline. Pescuit de peşte şi perle în G. Persic. C.f.: 2,0 mii km. Căi rutiere: 25,5 mii km; pipe-line-uri: peste 3 mii km. Flota comercială: 1,6 mii. t.r.b. (1995). Moneda: 1 dinar = 1000 fils. Turism cu mari obiective antice: în N, vestigii ale civilizaţiei asiriene (Ninive, Nimrud, Assour, Khorsābād), zona Babylon—Bagdad—Samarra (ultimele două capitale ale Califatului Arab) cu minaretul elicoidal Malwiya din Samarra (sec. 9), în SE ruinele oraşelor-state antice Ur, Lagash, Eridu ş.a. Export: petrol şi produse petroliere, curmale, ciment, ţesături, îngrăşăminte chimice, lână, piei, orz, ş.a. Import: utilaje ind. şi mijloace de transport, produse alim., textile, chimice, cherestea, hârtie, medicamente ş.a. — *Istoric.* Sub numele Mesopotamia, regiunea dintre Tigru şi Eufrat, teritoriul I. a fost leagănul unor mari civilizaţii ale Orientului Antic,

precum cea akkadiană, asiriană, babiloniană şi caldeană. Cucerit succesiv de perşi (539 î.Hr.), de Alexandru cel Mare (331 î.Hr.), Seleucizi (sec. 3–2 î.Hr.), parţi (sec. 2 î.Hr.—3 d.Hr.), *Sasanizi* (sec. 3–7) şi arabi care, după victoria repurtată la al-Qadisiyya (637) asupra oştilor sasanide, au întemeiat aici importante oraşe (Basra, 638 şi al-Kūfa, 639). În timpul *Abbasizilor* (750–1258), **I.** a devenit provincia centrală a Imperiului Arab, califul al-Mansur fundând, în 762, oraşul Bagdad, devenit noua capitală (de aceea statul s-a mai numit şi Califatul de Bagdad). În ciuda unei dezvoltări economice şi intelectuale remarcabile, **I.** a avut de suferit din cauza numeroaselor tulburări şi revolte, precum şi a dominaţiei străine care a urmat: a Buizilor (din 945), a turcilor selgiucizi (din 1056), a mongolilor (din 1258), a *Sefevizilor* (din 1508) şi a turcilor otomani (din 1534). În sec. 16–17, în cadrul războaielor turco-persane, **I.** a fost obiect de dispută până în 1639, când Sefevizii au recunoscut adversarilor lor stăpânirea asupra **I.**, care s-a menţinut până în 1917. Descoperirea unor zăcăminte petrolifere (sf. sec. 19) la Mossul impulsionează dezvoltarea ţării. Ocupat de trupele britanice în timpul primului război mondial, este încredinţat (1920) de Societatea Naţiunilor, sub mandat, Marii Britanii. În 1921, **I.** este proclamat regat, având ca suveran pe Faysăl ibn Hussain, din familia Haşemiţilor. Cu toate că îşi proclamă independenţa la 3 oct. 1932, **I.** rămâne sub o puternică influenţă politică britanică şi semnează, în 1955, Pactul de la Bagdad (**I.**, Arabia Saudită, Iordania) de orientare prooccidentală. În urma loviturii de stat din 14 iul. 1958 se instaurează un regim militar (condus până în 1963, de generalul Abd al-Karim Kassem), care abolește monarhia, scoate **I.** din Pactul de la Bagdad şi, prin partidul Baas, aflat la putere, adoptă o linie politică radicală, panislamică. Are loc naţionalizarea băncilor şi a societăţilor de asigurare, precum şi distanţarea de politica externă filooccidentală. Din 1979, puterea este preluată de vicepreşedintele Consiliului Comandamentului Revoluţiei, Saddam Hussein. Disputa teritorială cu Iranul provoacă un îndelungat şi costisitor război iraniano-irakian (1980—1988), soldat cu distrugeri şi numeroase victime. La 2 aug. 1990, **I.** invadează emiratul Kuweit, pe care îl anexează (28 aug.), proclamându-l a 19-a provincie. Condamnat de O.N.U. (care-i cere printr-o rezoluţie ultimativă retragerea trupelor din emirat până la 15 ian. 1991), **I.** este confruntat cu acţiunea forţei multinaţionale, condusă de S.U.A., operaţiunea „Furtună în deşert" (16 ian.–28 febr. 1991), care se încheie cu totala înfrângere a **I.**, obligat să abandoneze Kuweitul (28 febr. 1991). Sancţiunile impuse de O.N.U. **I.** au generat mari dificultăţi economice, cărora Saddam Hussein le-a făcut faţă prin consolidarea controlului personal asupra regimului şi prin hărţuieli asupra corpului de inspectori O.N.U., în încercarea de a obţine ridicarea sancţiunilor (1997). Acţiunile separatiştilor kurzi au agravat tensiunile interne şi au atras incursiuni ale trupelor turce şi crearea unor zone de excludere aeriană a trupelor irakiene în nordul **I.**, locuit de kurzi şi în sud, unde populaţia şiită este majoritară. Anii 1997–1998 au dus la o creştere a tensiunilor şi la repetarea unor momente de criză, capabile să ducă la declanşarea unui nou conflict militar în zonă provocat de refuzul autorităţilor irakiene de a accepta controlul neîngrădit al inspectorilor O.N.U. la toate obiectivele presupuse de aceştia a fi baze de fabricare a armelor de distrugere în masă (nucleare, bacteriologice etc.). Plecarea inspectorilor O.N.U., ca urmare a continuelor neînţelegeri, a determinat reacţia forţelor militare anglo-americane, care, începând din noaptea de 16–17 dec. 1998, au bombardat, timp de patru nopţi, anumite obiective din **I.** (operaţiunea „Vulpea Deşertului"). Republică prezidenţială, potrivit Constituţiei din 22 sept. 1968. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte, de Consiliul Comandamentului Revoluţiei şi de Adunarea Naţională, iar cea executivă, de Consiliul Comandamentului Revoluţiei şi un Consiliu de miniştri, care are doar funcţii administrative.

IRAS (*Infrared Astronomical Satellite*), satelit astronomic olandez, realizat în colaborare cu S.U.A. şi Marea Britanie (a funcţionat între ian. şi nov. 1983). A fost primul satelit destinat inventarierii complete a surselor de radiaţii infraroşii din Universul local.

IRASCIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se supără uşor, iritabil.

IRASCIBILITATE (< fr.) s. f. Stare psihică particulară, caracterizată prin reacţii violente, agresive, ca răspuns la încordări psihice minime. Se întâlneşte în nevroze şi psihoze.

IRASER (< engl. *I[nfra] r[ed] a[mplification by] s[timulated] e[mission of] r[adiation]* „amplificarea radiaţiilor infraroşii prin emisia stimulată a radiaţiei") s. n. Denumire a dispozitivelor de tipul laserului care emit radiaţii electromagnetice în infraroşu.

IRATOŞU, com. în jud. Arad; 2 592 loc. (1998). Topitorie de cânepă. Confecţii. Satul Iratoşu este menţionat documentar în 1446.

IRAŢIONAL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care e dincolo de limitele raţiunii; care nu e conform raţiunii. ✦ Contrar raţiunii, neraţional, ilogic; care nu poate fi înţeles cu ajutorul raţiunii. **2.** (MAT.) *Număr i.* = număr real care nu poate fi scris sub forma unui raport de numere întregi (de ex. $\sqrt{2}$). ✧ *Expresie i.* = expresie algebrică ce conţine radicali. Ex.: $\sqrt{x^2 + y^2}$, $\sqrt{x-y}$. ✧ *Ecuaţie i.* = ecuaţie în care necunoscuta se află sub semnul radical. Ex.: $\sqrt{x}+2 = 3$.

IRAŢIONALISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Punct de vedere potrivit căruia în realizarea cunoaşterii şi în comportamentul său omul nu este dirijat de raţiune, ci de *inconştient* şi *iraţional* (S. Freud); el tinde să-şi urmeze instinctul primar şi, de aceea, se revoltă împotriva civilizaţiei, îndeosebi împotriva raţionalizării societăţii (J.-J. Rousseau). Ceea ce domină situaţia omului în lume este *absurdul* (S. Kierkegaard), iar raţionalismul ca opţiune intelectuală se dovedeşte inadecvat în înţelegerea lumii (Fr. Nietzsche). Diferite forme de **i.** se regăsesc în metafizicile intuiţioniste (H. Bergson, L. Klages), filozofiile voluntariste, existenţialism etc.

IRAZÚ [irasụ], vulcan activ în America Centrală (Costa Rica). Alt.: 3 432 m. Ultima erupţie în 1963. De pe vâr-

Irazú

ful său se pot vedea atât Oc. Atlantic, cât și Oc. Pacific.

IRBID, oraș în N Iordaniei, la E de Iordan; 216 mii loc. (1992). Nod rutier. Ciment. Piață agricolă (grâu, citrice, măsline și uleiuri vegetale). Meșteșuguri. Universitate. În Antichitate s-a numit *Arbela.*

IRBÎL (ARBÎL sau **ERBÎL),** oraș în N Iraq-ului, la 77 km E de Mosul; 485,9 mii loc. (1987). Nod de comunicații. Centru comercial (tutun, bumbac etc.). Locuit neîntrerupt din milen. 3 î.Hr.

IRBIS (< germ.) s. m. Mamifer carnivor din familia felidelor, asemănător cu pantera *(Panthera uncia).* Trăiește în munții înalți din Asia Centrală. Sin. *leopardul zăpezilor.*

IREAL, -Ă (< fr.) adj. Care nu există în realitate; imaginar, fantastic. ✦ Care pare neverosimil, neadevărat.

IREALIZABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi realizat, îndeplinit; nerealizabil.

IRECONCILIABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care nu mai poate fi pus de acord; de neîmpăcat.

IRECUZABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care trebuie admis, pe care nu-l poți respinge.

IREDENTISM (< fr. {i}; it. *irredento* „neeliberat") s. n. Mișcare politică de eliberare națională a unor teritorii aflate sub stăpânire străină. A apărut în Italia (sec. 19) și urmărea unirea teritoriilor locuite de populații de origine italiană aflate sub dominația Imp. Austro-Ungar. I., ca expresie a mișcării de eliberare națională, s-a răspândit și în rândurile românilor, sârbilor și ale altor popoare aflate sub stăpânirea Imp. Austro-Ungar.

IREDENTIST, -Ă (< fr., it. {i}) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Partizan, adept al iredentismului. **2.** Adj. Care aparține iredentismului, privitor la iredentism, care propagă iredentismul.

IREDUCTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu mai poate fi redus. ✧ (MAT.) *Fracție i.* = fracție care nu mai poate fi simplificată. *Polinom i.* = polinom care nu se mai poate descompune în produsul a două polinoame de grad mai mic. ✦ (Despre o combinație chimică) Care nu poate fi redusă la o formă mai simplă.

Irbis

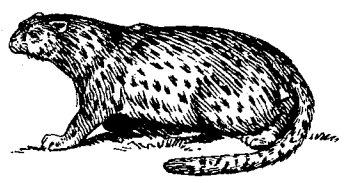

IREFUTABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi respins.

IRELAND [aiərlənd], **David** (n. 1927), scriitor australian. Romane în care critică civilizația industrială, construite din fragmente disjuncte, alcătuind o narațiune într-o diversitate de scurte episoade („Pasărea cântă", „Prizonierul uzinei necunoscute", „O femeie a viitorului").

IREMEDIABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu mai poate fi remediat, îndreptat. ✦ (Adverbial) Cu desăvârșire, cu totul, definitiv.

IRENISM (< fr.) s. n. Atitudine de înțelegere manifestată între persoane de opinii diferite, în special între creștinii de confesiuni diferite. V. și *ecumenism.*

IREPARABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu mai poate fi reparat, îndreptat.

IREPROȘABIL, -Ă (< fr.) adj. Căruia nu i se poate reproșa nimic; fără cusur, perfect, impecabil.

IRESPIRABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre aer, atmosferă) În care nu se poate respira; sufocant, asfixiant.

IRESPONSABIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate să răspundă pentru faptele sale; *p. ext.* care nu are simțul răspunderii.

IRESPONSABILITATE (< fr.) s. f. Faptul de a fi iresponsabil; lipsă de responsabilitate. ✦ (DR.) Situație în care făptuitorul, în momentul săvârșirii infracțiunii, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele, fie din cauza alienației mintale, fie din alte cauze.

IREVERENȚIOS, -OASĂ (< fr.) adj. (Livr.) Care are o comportare necuviincioasă; fără respect.

IREVERSIBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre procese, transformări) Care se poate produce în mod natural numai într-un singur sens.

IREVERSIBILITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unei transformări de a fi ireversibilă. ✧ (BIOL.) *Ireversibilitatea evoluției* = legitate conform căreia un organism nu mai poate reveni, nici măcar parțial, la starea o dată parcursă în șirul strămoșilor săi, deoarece fiecare specie, fiecare etapă în evoluția filogenetică a unei ramuri filetice reprezintă un unicat din punct de vedere genetic, morfofiziologic, ecologic, biogeografic. De ex. vertebratele terestre au provenit filogenetic din grupul peștilor; unele mamifere, în mod secundar, s-au readaptat la mediul acvatic (ex. cetaceele), dar nu au redevenit pești, ci au rămas mamifere.

IREVOCABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu (mai) poate fi revocat, schimbat; definitiv, hotărât **(2).** ✧ (EC.) *Acreditiv i.* = tip de acreditiv prin care banca emitentă nu mai poate reveni asupra dispoziției date, cu excepția cazului în care cumpărătorul și vânzătorul convin noi clauze contractuale.

IREZISTIBIL, -Ă (< fr.) adj. Căruia nu-i poți rezista, căruia nu i te poți opune, împotrivi.

IRI, oraș în SV Republicii Coreea, la 23 km NV de Chŏnju; 203,4 mii loc. (1990).

IRIAN v. **Noua Guinee.**

IRIARTE, Tomás de (1750–1791), scriitor spaniol. Adept al neoclasicismului, a exercitat o puternică influență asupra mediilor literare ale vremii sale. Autor al poemului satiric „Literații postind" și al unui volum de nuvele („Fabule literare"). Traduceri din franceză și greacă.

IRIDACEE (< fr. {i}; {s} lat. *irid-* „stânjenel") s. f. pl. Familie de plante erbacee monocotiledonate, entomofile sau ornitofile (peste 1 000 de specii), răspândite mai ales în regiunile temperate și subtropicale (ex. stânjenelul, brândușa etc.). Cultivate ca plante decorative.

IRIDIU (< fr. {i}; {s} lat. *iris, iridis* „curcubeu") s. n. Element chimic (Ir; nr. at. 77, m. at. 192,22, p.t. 2 410°C, p.f. 4 130°C); metal alb-argintiu din familia platinei, caracterizat printr-o mare duritate și rezistență chimică, întrebuințat la confecționarea termoelementelor, a creuzetelor, a etaloanelor pentru greutăți și lungimi (în aliaj cu platina), a vârfurilor de peniță pentru stilouri (în aliaj cu osmiul) etc. A fost descoperit de chimistul britanic S. Tennant în 1804.

IRIGA (< fr., lat.) vb. I tranz. A efectua o irigație.

IRIGATOR (< fr.) s. n. Aparat cu ajutorul căruia se efectuează clisme sau spălături.

IRIGAȚIE (< fr., lat.) s. f. Ansamblul lucrărilor efectuate pentru a se asigura

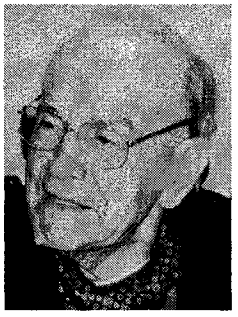

Ion Irimescu

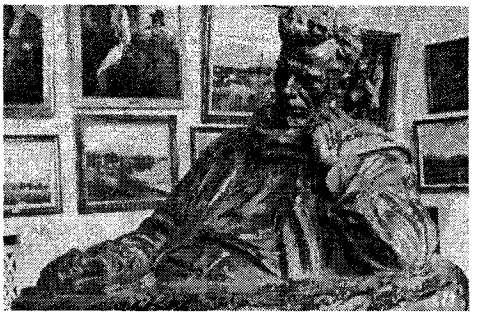

Ion Irimescu: „Ştefan Luchian"

Ştefan Irimescu

Ion Irimescu: „Nud"

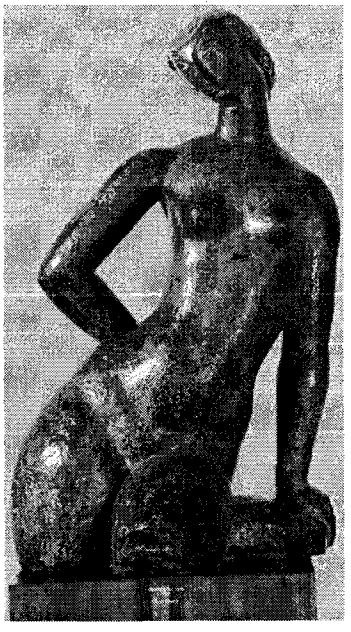

aprovizionarea controlată cu apă a culturilor agricole în vederea măririi producţiei agricole şi a asigurării independenţei acesteia faţă de regimul pluviometric. Din punctul de vedere al metodei de distribuţie a apei se deosebesc: *i. prin submersiune* sau *inundare* (folosită în cultura orezului), *i. prin circulaţie* sau *revărsare* (folosită pentru fâneţe şi păşuni), *i. prin infiltraţie* sau *în brazdă* (folosită pentru cultura plantelor prăşitoare, a viţei de vie, a pomilor fructiferi etc.), *i. prin aspersiune* (care constă în distribuirea apei sub formă de picături care cad ca o ploaie şi au o utilizare multilaterală), *i. subterană* şi *i. combinată cu drenajul.* În prezent, se experimentează noi metode de **i.** (cu apă de mare desalinizată, cu ape industriale tratate etc.).

IRIGOYEN, Hipólito (1850–1933), om politic argentinian. Lider al Partidului Radical. Preşedinte al Argentinei (1916–1922; 1928–1930). Iniţiator al unor reforme menite să pună capăt corupţiei şi să relanseze economia.

IRIMESCU, Ion (n. 1903, Preuteşti, jud. Suceava), sculptor român. M. de onoare al Acad. (1992), prof. univ. la Bucureşti. Elev al lui D. Paciurea. Capacitate de a caracteriza pregnant, în admirabile portrete, viaţa interioară, personalitatea modelelor sale („N. Iorga", „M. Eminescu", „I. Jalea", „T. Arghezi", „G. Oprescu", „Ştefan Luchian"). Accente decorative („Floarea", „Odihnă", „Nud"). Compoziţii alegorice şi mitologice („Orfeu", „Muzica", „Pegas şi Apolo"). Monumente („Mircea cel Bătrân", „1907", „Titulescu", „C. Brâncuşi").

IRIMESCU, Ştefan (1871–1956, n. Ploieşti), medic român. A condus prima campanie antimalarică din România (1904), iar în perioada interbelică a fost principalul organizator al luptei antituberculoase.

IRIMIC (< tc.) s. n. Produs intermediar (tărâţe fine) obţinut la măcinarea grâului şi folosit ca făină furajeră.

IRIMIE, Cornel (1919–1983, n. Sibiu), etnograf român. Studii de etnografie şi de istoria artei populare româneşti („Costumul popular din zonele Avrig, Făgăraş, Perşani, Bran", „Icoane pe sticlă").

IRINA, numele a trei împărătese bizantine. Mai importantă este I. (c. 752–803), soţia împăratului Leon IV, regentă (din 780) în timpul minoratului fiului ei Constantin VI şi împărăteasă

Irigaţie

Irigaţie prin aspersiune

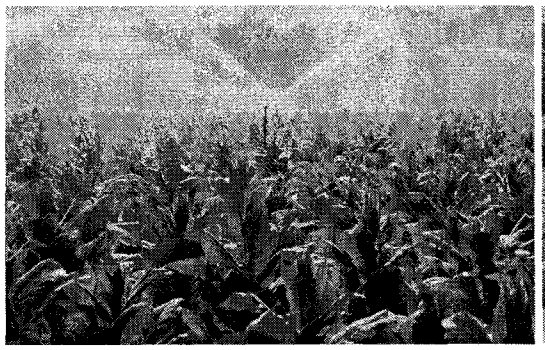

Irigaţie prin infiltrare

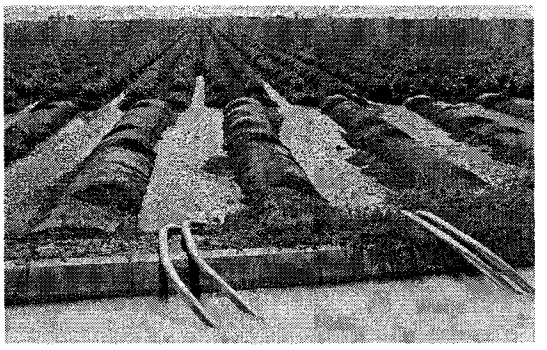

Sfânta Irina. Mozaic aflat în Ayasofya din Istanbul

(790, 797–802); a restabilit cultul icoanelor în urma Sinodului de la *Niceea* (787). Detronată şi exilată în insula Lesbos. Canonizată.

IRINEU DIN LYON (Sfântul) (c. 135–c. 200), teolog creştin originar din Asia Mică. Discipol al lui Policarp. Episcop de Lugdunum (Lyon) din 177. Autor al tratatului *Adversus haereses,* păstrat fragmentar în greceşte şi integral în traducere latină, care descrie şi respinge „falsa cunoaştere" a gnosticilor Valentin, Marcion şi Basilide; sunt prezentate atât doctrinele vehiculate în sec. 2, cât şi poziţia Bisericii.

IRIS (în mitologia greacă), zeiţa curcubeului. Fiica lui Thaumas şi a oceanidei Electra şi soră a *Harpiilor,* **I.** o slujea pe Hera, fiind în acelaşi timp curieră a acesteia şi a lui Zeus. Reprezentată ca o tânără fecioară cu aripi de aur. Simbol personificat al curcubeului, **I.** era considerată mesageră între zei şi oameni.

IRIS, asteroid descoperit în 1847. Are diametrul de 21,01 m, perioada de rotaţie de 7,1 ore, iar cea de revoluţie de 3,69 ani.

IRIS[1] (< fr. {i}; {s} lat. *iris* „curcubeu") s. n. **1.** (ANAT.) Membrană colorată a ochiului, situată între cornee şi cristalin; este străbătută de orificiul pupilar. **2.** (FIZ.) Diafragmă alcătuită din sectoare circulare parţial suprapuse, cu diametrul variabil, folosită la instrumentele optice pentru a regla fasciculul de lumină care pătrunde în instrument.

IRIS[2] (< fr., lat.) s. m. (BOT.) Stânjenel.

IRISH [airiş], **Cornell George Hopley-Woolrich** (zis *William*) (1903–1968), scriitor american. Maestru al romanului poliţist. S-a făcut cunoscut pentru faptul că a plasat crima la sfârşitul acţiunii, accentuând astfel suspansul dramatic („Mireasa era în negru", „Oră palidă", „M-am căsătorit cu o umbră"). Ecranizări.

IRITA (< fr., lat.) vb. *I* **1.** Tranz. (MED.) A produce o durere, o inflamaţie într-un organ sau ţesut. **2.** Tranz. şi refl. A (se) supăra, a (se) enerva.

IRITABILITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (BIOL.) Proprietate generală a materiei vii de a răspunde prin diferite reacţii la acţiunea unor factori de mediu. **2.** Înclinaţia de a se enerva uşor; irascibilitate.

IRITANT, -Ă (< fr.) adj. Care irită; supărător, enervant.

IRITAŢIE (< fr., lat.) s. f. Congestie sau inflamaţie uşoară a unui organ extern, a pielii etc.

IRITĂ (< fr.) s. f. (MED.) Inflamaţie a irisului.

IRIZA (< fr.) vb. I tranz. A luci reflectând lumină multicoloră, asemănătoare cu lumina curcubeului.

IRIZAŢIE (< fr.) s. f. Coloraţie alcătuită dintr-un fragment al spectrului luminii sau dintr-o multitudine de spectre alăturate, neregulate şi suprapuse; apare prin interferenţa luminii în straturi subţiri transparente şi dă un aspect deosebit anumitor cristale, scoici, aripi de fluturi etc.

IRKUT, râu în Federaţia Rusă, afl. stg. al Angarei; 488 km. Izv. din M-ţii Saian de Est şi trece prin Irkutsk.

IRKUTSK, oraş în Federaţia Rusă, în Siberia, la confl. râului Irkut cu Angara; 632 mii loc. (1994). Nod de comunicaţii pe Transsiberian. Aeroport. Port pe fl. Angara. Expl. de bauxită şi

Irkutsk. Biserica Înălţarea Sfintei Cruci

mică. Hidrocentrală (660 MW). Ind. metalurgică, constr. de maşini (strunguri, maşini-unelte, avioane, utilaj greu, produse electrotehnice), de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Vechi centru comercial (piei şi blănuri). Universitate. Teatre. Muzeu de artă. Biserica Înălţarea Sfintei Cruci (1747–1758). Întemeiat în 1661.

IRLANDA (ÉIRE) 1. Republica ~ (Poblacht na h-Éireann/Irish Republic), stat în Europa de Vest, cuprinzând cea mai mare parte a insulei cu acelaşi nume din Arh. Britanic; 70,3 mii km^2; 3,6 mil. loc. (1996). Limbi oficiale: irlandeza şi engleza. Religia: creştină (catolici 93%, anglicani 2,8%, presbiterieni), mozaică ş.a. Cap.: *Dublin (Baile Átha Cliath).* Oraşe pr.: Cork = Corcaigh, Limerick = Luimneach, Galway = Ghaillimh, Kingstown = Dun Laoghaire etc. Este împărţit în 27 de comitate (counties), grupate în 4 provincii (provinces). Relieful cuprinde o câmpie centrală joasă (sub 100 m alt.), acoperită de mlaştini, lacuri, turbării şi păşuni, drenată de fl. Shannon şi înconjurată de coline şi munţi vechi fragmentaţi (Macgillicuddy's Reeks, cu vf. Carrantuohill, 1 041 m alt. max.), puternic modelaţi de eroziunea glaciară. Climă temperat-oceanică blândă, datorită apelor calde ale curentului Golfstrom, cu precipitaţii mai bogate pe coasta atlantică (c. 2 000 mm/an). Pădurile acoperă doar 4,6% din terit. ţării. Economie dezvoltată, cu o puternică ind. prelucrătoare, în cadrul căreia lucrează c. 25% din populaţia activă, care realizează peste 1/3 din PNB şi are ponderea cea mai importantă la export. Expl. de turbă (3,3 mil. t, 1993), cărbune, gaze naturale, plumb (53,7 mii t, 1994), zinc (194,5 mii t, 1994), cupru, argint, mercur, pirite, gips. Ind. este concentrată în zonele Dublin, Cork şi Shannon şi produce energie electrică (13,4 miliarde kWh, 1993), oţel, aluminiu, montaj de automobile, nave, derivate petroliere, echipament electronic şi electrotehnic, maşini agricole şi textile, ciment, îngrăşăminte chimice, cauciuc, mase plastice, fire şi fibre sintetice, produse farmaceutice, textile (in, lână, bumbac) şi alim. (zahăr, bere, ţigarete, lactate, conserve de peşte). Terenurile arabile ocupă 13,8% din supr. ţării pe care se cultivă orz (0,9 mil. t, 1994), ovăz, grâu, cânepă, plante furajere, cartofi (589 mii t), sfeclă de zahăr (1,4 mil. t), legume (tomate, ceapă), fructe. Agricultura (c. 10% din populaţia activă şi peste 10% din PNB) este axată pe prod.

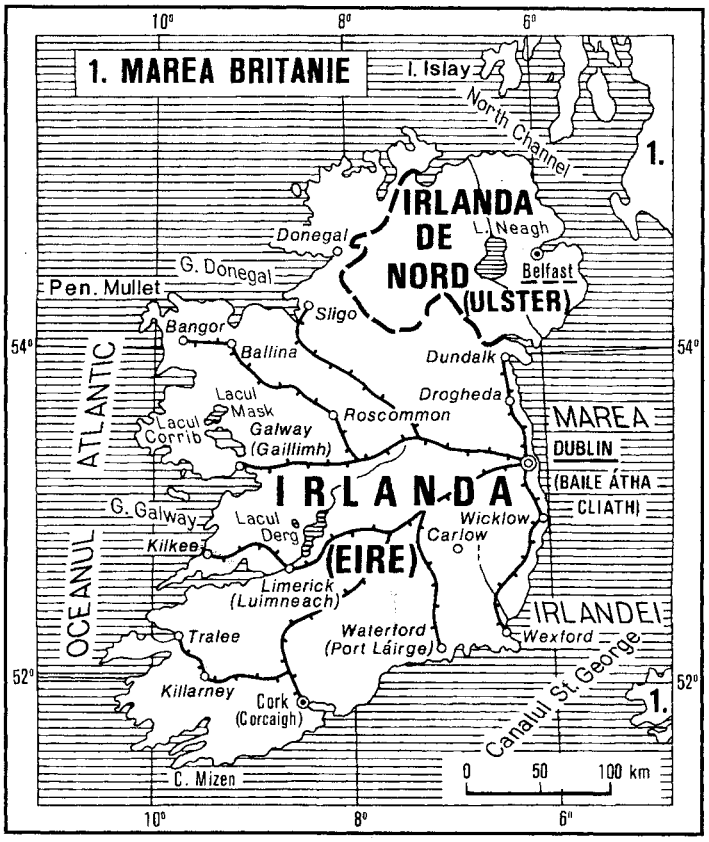

animalieră (aproape 90% din totalul prod. agricole) favorizată de păşunile şi fâneţele naturale (66,7% din supr. ţării). Se cresc bovine (7,1 mii. capete, 1995), ovine (8,4 mil. capete), porcine (1,5 mil. capete), caprine, cabaline. Producţie ridicată de carne (700 mii t), unt (137,9 mii t), lapte (5,4 mil. t), brânzeturi, lână. Pescuit: 260,6 mii t (1994). C.f.: 2 814 km (1994). Căi rutiere: 92,8 mii km. Flota comercială: 187,1 mii t.r.b. (1995). Moneda: 1 Irish Pound (lira) = 100 pence. Turism dezvoltat: 3,7 mil. turişti străini (1994). Principalele obiective: capitala şi împrejurimile (staţiunile Howth, Malahide, Dun Laoghaire etc.), Riviera Irlandeză de pe coasta de sud (Tramore, Sinsale, Youghal, Bantry etc.), golful Galway, valea Avoca, lacurile Killarney din SV ins., castele (Ross Castle de pe ins. Ross), oraşul Donegal din NV ins. Balanţa comercială este excedentară. Export: maşini, utilaje şi echipament industrial, produse chimice şi alim. (carne, lactate, bere, ţigarete), medicamente, textile şi conf. etc. Import: utilaj ind. şi mijloace de transport, bunuri de larg consum, combustibili, produse chimice şi agricole etc. — *Istoric.* Locuită de o populaţie care a dezvoltat o civilizaţie megalitică, originară din zona Mării Mediteraneene, insula a fost invadată (sec. 4 î.Hr.) de celţi (gaeli), populaţie venită din Britannia şi Galia care a cucerit întreaga insulă (inclusiv sudul, locuit de eirainni, de la care provine actualul nume *Eire* – Irlanda). Organizaţi în triburi sau clanuri (iniţial cinci, apoi şapte), sub conducerea unor regi locali, acestea au conferit insulei, prin religie şi cultură, o personalitate aparte. Creştinat în sec. 5. În sec. 8–9 invadat deseori de vikingi, care au fundat aici primele oraşe (Dublin, 841). În 1171, regele Henric II proclamă suveranitatea statului englez asupra I. Intensificarea colonizării I. şi disputele religioase dintre protestanţi şi catolici au provocat numeroase răscoale (culminând cu cea izbucnită în 1641, reprimată de Cromwell în 1649–1652). Reforma religioasă din 1534 a accentuat conflictul dintre anglicanii protestanţi şi catolici. În sec. 17, stabilirea coloniştilor protestanţi (c. 100 000 de scoţieni şi englezi) în NE are ca rezultat ruperea unităţii insulei, împărţită acum între Ulster (cu o populaţie majoritar protestantă), bază a stăpânirii engleze, şi restul terit., rămas catolic. În 1801, prin aplicarea „Actului de uniune", I. a fost alipită Angliei, formând Regatul Unit al Marii Britanii şi I. Condiţiile grele de viaţă au provocat în sec. 19 o masivă emigrare în S.U.A., ceea ce a dus practic la o înjumătăţire a populaţiei. În condiţiile intensificării luptei pentru autonomie („Home Rule") şi apoi pentru independenţă, în I. au loc răscoala din 1867, organizată de *feniani,* şi răscoala de la Dublin (1916), organizată de membrii aripii de stânga a partidului Sinn Fein (creat în 1905), ambele înfrânte. Ca rezultat al creşterii mişcării de eliberare naţională şi al războiului de partizani dus de irlandezi împotriva englezilor, Adunarea de la Dublin a proclamat independenţa I. (21 ian. 1919), ceea ce a provocat un nou conflict între trupele irlandeze şi cele engleze, încheiat cu Acordul anglo-irlandez de la Londra (6 dec. 1921), potrivit căruia cea mai mare parte a insulei a obţinut statut de dominion sub denumirea de „Statul Liber Irlanda", partea de NE a I. (Ulster) rămânând însă în componenţa Marii Britanii. *Eamon de Valera* se impune drept conducător al luptei de emancipare naţională (devenind fondatorul Partidului Fianna Fâil). La 29 dec. 1937, I. se proclamă stat independent şi adoptă denumirea gaelică de „Eire"; la 21 dec. 1948 devine republică suverană, retrăgându-se din Commonwealth (18 apr. 1949) şi promovând o politică externă de neutralitate în timpul celui de-al doilea război mondial. La 10 apr. 1998, se încheie un acord

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii şi comitate (în lb. engleză şi irlandeză)	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1991)	Capitala
Connaught (Connacht)	*17 122*	*423 031*	
Galway (Gaillimh)	5 940	180 364	Galway (Gaillimh)
Leitrim (Liatroim)	1 525	25 301	Carrick-on-Shannon (Cara Droma Rúisc)
Mayo (Maigh Eo)	5 398	110 713	Castlebar (Caisle-án an Bharraígh)
Roscommon (Ros Comáin)	2 463	51 897	Roscommon (Ros Comáin)
Sligo (Sligeach)	1 796	54 756	Sligo (Sligeach)
Leinster (An Laighin)	*19 633*	*1 860 949*	
Carlow (Ceatharlah)	896	40 942	Carlow (Ceatharlah)
Dublin (Baile Átha Cliath)	922	1 025 304	Dublin (Baile Átha Cliath)
Kildare (Cili Dara)	1 694	122 656	Naas (An Nás)
Kilkenny (Cill Chainnigh)	2 062	73 635	Kilkenny (Cill Chainnigh)
Laois (Laoighis)	1 719	52 314	Port Laoise
Longford (An Longford)	1 044	30 296	Longford (An Longford)
Louth (Lú)	823	90 724	Dundalk (Dún Dealgan)
Meath (An Mhí)	2 336	105 370	Trim (Baile Átha Troim)
Offaly (Uíbh Fhailí)	1 998	58 494	Tullamore (An Tulach Mhór)
Westmeath (An Iarmahí)	1 763	61 880	Mullingar (An Muileann gCearr)
Wexford (Loch Garman)	2 351	102 069	Wexford (Loch Garman)
Wicklow (Cili Mhantáin)	2 025	97 265	Wicklow (Cill Mhantáin)
Munster (An Mhumhain)	*24 127*	*1 009 533*	
Clare (An Clár)	3 188	90 918	Ennis (Inis)
Cork (Corcaigh)	7 460	410 369	Cork (Corcaigh)
Kerry (Ciarraí)	4 701	121 894	Tralee (Trá Lí)
Limerick (Luimneach)	2 686	161 956	Limerick (Luimneach)
Tipperary (Tiobraid Árann)	1 996	57 854	North Riding (Nenagh)
Tipperary	2 258	74 918	South Riding (Clonmel)
Waterford (Port Láirge)	1 838	91 624	Waterford (Port Láirge)
Ulster (Ulaidh)	*8 012*	*232 206*	
Cavan (An Cabhán)	1 891	52 796	Cavan (An Cabhán)
Donegal (Dún na nGall)	4 830	128 117	Lifford (Leifear)
Monaghan (Muineachán)	1 291	51 293	Monaghan (Muineachán)

de pace, care pune capăt conflictului dintre protestanţi şi catolici. Guvernele Marii Britanii şi Irlandei îşi afirmă dorinţa de a renunţa la forţă şi acte teroriste în rezolvarea disputelor politice dintre cele două state. Însă unele facţiuni din *I.R.A.* nu au recunoscut acordul, continuând să desfăşoare acte de violenţă. Republică parlamentară, conform Constituţiei din 29 dec. 1937. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, compus din Senat (Senal Éireann) şi Camera Reprezentanţilor (Dail Éireann), iar cea executivă, de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Cameră. **2.** Cea mai vestică ins. a Arh. Britanic, limitată de Marea Irlandei (la E), Oc. Atlantic (la V) şi separată de Anglia prin North Channel şi Canalul St. George; 84,4 mii km^2; 5,11 mii. loc. (1988). Mici masive muntoase dominã o câmpie mlăştinoasă centrală, drenată de fl. Shannon. Ţărmuri crestate cu estuare şi golfuri. Munţii sunt vechi, erodaţi. Alt. max.: 1 041 m (vf. Carrantuohill). Păşuni naturale întinse. Turbării. Climă temperat-oceanică, cu amplitudini termice reduse. Oraşe pr.: Dublin, Belfast, Cork, Londonderry. Cea mai mare parte a ins. este ocupată de Rep. Irlanda, iar în NE se află Irlanda de Nord (Marea Britanie). **3. Marea Irlandei,** mare a Oc. Atlantic, între ins. Irlanda şi Anglia, care comunică cu oceanul prin North Channel şi Canalul St. George; 47 mii km^2. Ad. max.: 197 m. Maree max.: 8,4 m. Ins. pr.: Man, Anglesey. Pr. porturi: Liverpool, Blackpool (Marea Britanie), Dublin (Irlanda). Ţărmuri foarte fragmentate. Pescuit intens.

IRLANDA DE NORD (ULSTER [ąistə], **NORTHERN IRELAND** [nɔ:ðən ąielənd]), terit. în NE ins. Irlanda, parte componentă a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (din 1921); 14,1 mii km^2; 1,6 mil. loc. (1991). Oraşe pr.: *Belfast, Londonderry, Newtownabbey.* Constr. navale, aeronautice, de utilaj textil şi echipament de calcul. În agricultură predomină creşterea animalelor pentru carne şi lapte. Se cultivă ovăz, cartofi, in şi plante furajere. După 1968 s-a declanşat o gravă criză social-politică între comunităţile religioase catolică şi protestantă; în 1972–1973, guvernul britanic a suspendat guvernarea locală. Ca răspuns, atentatele *I.R.A.* s-au înmulţit, făcând numeroase victime şi provocând mari pagube materiale. În urma apelurilor conjugate lansate de Marea Britanie şi Irlanda (dec. 1993), care propuneau aripii politice (Sinn Fein) a I.R.A. să participe la negocieri cu condiţia încetării atacurilor ei teroriste, acestea s-au diminuat, dar au fost reluate în preajma alegerilor legislative din 1997 din Marea Britanie. La 10 apr. 1998, a fost încheiat un acord de pace (sub patronaj american), care a pus capăt conflictului ce dura de 30 de ani între protestanţi şi catolici. Acordul a fost încheiat între guvernele Marii Britanii şi Irlandei şi a partidelor politice din Irlanda de Nord. Unele facţiuni din I.R.A. nu recunosc acest acord, desfăşurând în continuare activităţi teroriste.

IRLANDEZ, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe teritoriul Irlandei. Mai trăiesc în S.U.A., Marea Britanie (în principal în Irlanda de Nord), Canada, Australia ş.a. De religie creştină (catolici, în majoritate, şi protestanţi). ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Irlanda. **2.** Adj. Care aparţine irlandei sau irlandezilor, privitor la Irlanda sau la irlandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din familia celtică vorbită de irlandezi. Este limba celtică cea mai arhaică, dar şi cea mai bogată, prezentând un interes deosebit pentru studierea familiilor de limbi indo-europene. Ortografie etimologică, având la bază un alfabet latin din sec. 8.

IRMILIC (< tc.) s. m. Monedă de aur şi de argint turcească; în Ţările Române a circulat în prima jumătate a sec. 19.

IRMINGER 1. Marea ~, mare în extremitatea de N a Oc. Atlantic, între Islanda (la E) şi Groenlanda (la V), comunicând cu M. Groenlandei prin str. Danemarcii (Denmark Strait). **2.** Curent cald de suprafaţă, ramură a Curentului Atlanticului de Nord, care curge de-a lungul ţărmului de S al Islandei, ramificându-se în două curente la V de Islanda — unul spre N şi NE, înconjurând Islanda, şi altul spre V şi SV, care se contopeşte cu Curentul Groenlandei de Est. Temp. apei curentului este de c. 5°C iarna şi de 10–12°C vara, iar viteza de curgere de 0,2–0,5 km/h. Marea şi Curentul I. poartă numele amiralului danez Cari L. Irminger, care a condus (1854) studiile hidrologice în această zonă. Important domeniu de pescuit.

Războinic irochez. Ilustraţie dintr-o carte de călătorii, Paris, 1796

IROCHEZ, Ă (< fr.) s. m. şi f. (La m. pl.) Amerindieni din familia de limbi hoka-sioux, care trăiau pe malurile fl. Sf. Laurenţiu şi în regiunea lacurilor Erie, Huron şi Ontario. Azi trăiesc în prov. Québec (Canada) şi în statul New York (S.U.A.).

IROD, numele mai multor suverani ai Palestinei antice. Mai importanţi: **1. I. cel Mare,** rege al Iudeii (37—4 î.Hr.), dependent de Roma. În timpul domniei lui I. puterea sacrală este separată de cea laică, iar marii preoţi sunt numiţi şi revocaţi de suveran, după modelul monarhiilor elenistice. **2. I. Antipas,** etnarh al Galileii şi Pereii (4 î.Hr.–39 d.Hr.), fiul lui I. **(1).** Potrivit tradiţiei, la cererea soţiei (Irodiada) şi a fiicei acesteia (Salomeea), I-a decapitat pe profetul Ioan Botezătorul. **3. I. Agrippa,** rege al Iudeii (41–44 d.Hr.). Nepotul lui I. **(1).** A dobândit domnia cu sprijinul împăratului roman Caligula.

IRODIADA (?–după anul 39), fiica lui Aristobul, soţia lui Irod Antipas (după ce iniţial fusese căsătorită cu fratele acestuia, Irod Filip) şi mama Salomeii. Blamată de profetul Ioan Botezătorul pentru desfrâul ei, împreună cu fiica sa, şi-a determinat soţul să-l omoare pe acesta.

IRON MAIDEN [aiən meidn], grup de heavy-metal englez. Inventatorii liniei moderne în heavy-metal. Impun ideea ca fiecare grup să-şi creeze o imagine proprie, conceptul vizual primând asupra muzicii („Iron Maiden", „The Number of the Beast").

IRONIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conţine sau care exprimă o ironie; care ironizează, care ia în râs; înţepător, sarcastic.

IRONIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Persiflare, zeflemea. ✧ Expr. *Ironia sorţii* = joc neaşteptat al întâmplării, care pare dictat de o intenţie maliţioasă. **2.** Categorie estetică şi filozofică desemnând expresii sau imagini cărora li se atribuie semnificaţii opuse de fapt sensului lor obişnuit, în scopul ridiculizării disimulate. ✧ *I. socratică* = procedeu folosit de Socrate, care, simulând naivitatea, îşi constrângea interlocutorii să-şi recunoască în cele din urmă ignoranţa. *I. romantică* = principiu teoretizat de F. Schlegel, K.V.F. Sloger ş.a., care constă în negarea continuă de către spirit a propriilor sale graniţe, cu ajutorul fanteziei.

IRONIZA (< fr.) vb. I tranz. A spune ironii la adresa cuiva, a avea o atitudine ironică, batjocoritoare; a zeflemisi, a persifla.

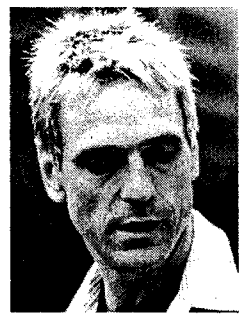

Jeremy Irons

IRONS [aiənz], **Jeremy** (n. 1948), actor britanic de film. Datorită calităţilor sale fizice (siluetă elegantă, paloare romantică), întruchipează în special tipul gentlemanului perfect, devastat însă de obsesii şi patimi necontrolate („Logodnica locotenentului francez", „Dragostea lui Swann", „Misiunea", „Iubire inimaginabilă", „Casa spiritelor", „Frumuseţe furată"). Premiul Oscar: 1990 („Misterul familiei von Bullow").

IROSI vb. IV tranz. şi refl. A (se) risipi, a (se) pierde, a (se) împrăştia (fără rost, zadarnic).

IROTAŢIONAL, -Ă (< fr., engl.) adj. (FIZ.) (Despre câmpuri fizice vectoriale) Care au rotorul nul.

IROZI (< sl.) s. m. pl. Formă a teatrului popular românesc, preluată şi de păpuşari, cu o mare răspândire în sec. 19 şi 20, care dezvoltă motive religioase într-o viziune autohtonă, cu vădite accente laice, sociale şi amplificată prin aglutinarea mai multor colinde (ex. naşterea lui Iisus Hristos). Este jucată la sate, de tineri costumaţi cu prilejul Crăciunului. Sin. *vicleim.*

IRRAWADDY [irəuɒdi] **1.** Fluviu în Asia Meridională (Uniunea Myanmar); 2 100 km; supr. bazinului: 409 mii km². Izv. din E M-ţilor Himalaya (unde formează trei defilee), traversează M-ţii Shan şi se varsă în M. Andaman printr-o deltă de c. 38 000 km², care înaintează în mare cu c. 50 m anual. Afl. pr.: Chindwin. Din cauza climatului musonic, există mari variaţii sezoniere de nivel în perioada mart.–oct. (în cursul inferior până la 8–11 m). Navigabil vara pe c. 1 140 km sau pentru vase mici. Irigaţii. Trece prin Bhamo, Mandalay, Myingyan, Prome (Pyè), Henzada. **2. (Ayeyarwady)** Provincie în SV Uniunii Myanmar, cu ieşire la G. Bengal; 35,2 mii km²;

4,99 mil. loc. (1983). Centrul ad-tiv.: Pathein (*Bassein*). Cuprinde delta fl. omonim. Culturi de orez. Navigație. Pescuit.

IRTÎȘ, râu în V Siberiei (Kazahstan și Federația Rusă), afl. stg. al lui Obi; 4 248 km; supr. bazinului: .1,64 mii. km^2. Izv. din Altaiul Mongol, trece prin L. Zaisan, C. Siberiei Occidentale și prin orașele Ust Kamenogorsk, Semipalatinsk, Pavlodar, Omsk și Tobolsk. Afl. pr.: Ișim, Tobol, Om, Tara. Îngheață în perioada nov.–apr. Navigabil pe 3 784 km. Hidrocentrale. Folosit pentru irigații; alimentează canalul *I.*–Karaganola. Până la Zaisan se numește I. Negru.

IRUPE (< lat. *irrumpere,* după *rupe*) vb. III intranz. A se ivi, a se manifesta brusc și cu putere; a izbucni, a țâșni; a năvăli **(2).**

IRUPȚIE (< fr., lat.) s. f. Izbucnire, ieșire, țâșnire bruscă și violentă; revărsare.

IRVING [ə:viŋ], **Edward** (1792–1834), teolog protestant scoțian. Destituit din funcția de predicator (1833) pentru preceptele sale, a organizat Biserica catolică apostolică.

IRVING [ə:viŋ], **Sir Henry** (1838–1905), actor și regizor englez de teatru. A dominat scena londoneză spre sfârșitul epocii victoriene, fiind un strălucit interpret al dramaturgiei shakespeariene (Petrucchio, Hamlet, Regele Lear).

IRVING [ə:viŋ], **John** (n. 1942), scriitor american. Îmbinând burlescul cu tragicul, romanele sale prezintă o viziune haotică și tandră asupra lumii („Lucrarea lui Dumnezeu, partea diavolului", „O rugă pentru Owen", „Un fiu al circului").

IRVING [ə:viŋ], **Washington** (1783–1859), scriitor american. Pionier al prozei umoristice americane („Istoria New York-ului povestită de Diedrich Knickerbocker"). Maestru al prozei scurte

Washington Irving

Isaac I Comnen

(„Cartea de schițe a domnului Geoffrey Crayon"). Impresii de călătorie, lucrări istorice. Lucrarea biografică „Viața și călătoriile lui Cristofor Columb".

IRZYKOWSKI [irzikovski], **Karol** (1873–1944), scriitor polonez. Precursor al mișcării „refuzul stilului" și al căutărilor psihanalitice (romanul „Pălăuba. Visele Mariei Dunin"). Eseuri în care critică formalismul avangardei și aparenta ei măreție („Lupta pentru fond"), și de estetică a cinematografului („A zecea muză").

ISA, numele arab al lui Iisus Hristos.

ISAAC (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiul lui Avraam și al Sarei și soțul Rebecăi. Salvat de un înger, atunci când tatăl său (căruia i se pusese la încercare credința) a vrut să-l sacrifice. A avut doi fii gemeni: Esau (Isav) și Iacov.

ISAAC, Sfântul ~ (numit și *Armeanul* sau *Isaac cel Mare*) (c. 345–439), călugăr armean. Conducător al Bisericii armene (din c. 388, cu întrerupere între 428 și 432), căreia i-a conferit independența. A creat, împreună cu Mesrop Mastos, un nou alfabet (c. 391), mai adecvat foneticii limbii armene, pe care l-a folosit cu ocazia primei traduceri a „Bibliei" (c. 435) în această limbă.

ISAAC, numele a doi suverani ai Imp. Bizantin: **I. I Comnen** (1057–1059). A ocupat tronul în urma unei răscoale împotriva împăratului Mihail VI, precum și a intervenției decisive a patriarhului Mihail Cheluralie. După scurtă vreme, bolnav și în conflict cu vechii săi susținători, a fost constrâns să abdice în favoarea fostului său tovarăș de arme, Constantin Ducas. **I. II Anghelos,** împărat bizantin (1185–1195; 1203–1204). Fondatorul dinastiei *Anghelos.* I-a înfrânt pe normanzi (1185) și a luptat împotriva răsculaților vlaho-bulgari conduși de Asan și Petru, care se ridicaseră împotriva dominației bizantine. Înlăturat de la domnie de fratele său Alexie (1195), a fost readus pe tron de cruciați pentru o scurtă perioadă.

ISAAC din Ninive (sau *Sirianul*) (sec. 7), prelat și călugăr sirian. Episcop (c. 670) al Bisericii est-siriene și nestoriene. Autor a numeroase tratate și dialoguri cu tematică monastică și ascetică, pe care le-a realizat în ultimii ani ai vieții, când s-a retras la mănăstire.

ISAAC, Henricus (c. 1450–1517), compozitor franco-flamand. Maestru al Curții la Florența, în serviciul lui Laurențiu Magnificul și la Viena, în serviciul împăratului Maximilian I. Lucrări corale, mise („Choralis Constantinus"), motete, cântece, realizând o sinteză a stilurilor italian, franco-flamand și german.

ISAACS [aișəks], **Jorge** (1837–1895), scriitor columbian. Cunoscut pentru romanul „Maria", adaptare a romanului romantic european „Paul și Virginia" la condițiile specifice țării sale; este considerat cel mai bun roman sud-american din sec. 19.

ISAACS [aișəks], **Susan Sutherland** (1885–1948), pedagog și psiholog britanic. A efectuat observații și cercetări asupra copiilor cu nivel ridicat de inteligență, experimentând teoriile lui Fr. Froebel și J. Dewey („Dezvoltarea intelectuală a copiilor mici", „Copiii pe care noi îi învățăm").

ISAAKIAN [isa:kian], **Avetik** (1875–1957), poet armean. Lirică inspirată din folclorul național, în care își exprimă protestul împotriva nedreptăților sociale, sau de meditație asupra condiției umane („Cântece și răni", „Abul Ala Maari", „Maher din Sasun").

ISABELA (ALBEMARLE [ælbema:rl]), cea mai mare insulă din arh. Galâpagos; 4,3 mii km^2. Relief vulcanic. Alt. max.: 1 689 m (vulcanul Cerro Azul). Parc național.

ISABELA (ISABEL) I Catolica, regină a Castiliei (1474–1504). Prin căsă-

Isabela I de Castilia

Emil Isac

Magda Isanos

toria (1469) cu Ferdinand, moştenitorul tronului Aragónului, s-au pus bazele unificării acestui regat cu Castilia. Rol important în întărirea autorităţii centrale. L-a sprijinit pe Columb în călătoriile care au dus la descoperirea Americii.

ISABELA (ISABEL) II, regină a Spaniei (1833–1868), sub regenţa mamei sale, Maria Cristina (1833–1840), apoi sub influenţa unei camarile (1843–1868). Domnia sa a fost caracterizată de o pronunţată instabilitate politică internă. Înlăturată de la tron în 1868, a plecat în exil în Franţa.

ISABEY [izabe], **Jean Baptiste** (1767–1855), pictor francez. Elev al lui J.L. David. Autor de miniaturi ale membrilor familiei imperiale; a organizat serbările prilejuite de încoronarea lui Napoleon I.

ISA BIN SULMAN AL-KHALIFA v. **KHALIFA, Isa bin Sulman al- ~.**

ISAC, Dumitru (1914–1984, n. Truşeşti, jud. Botoşani), eseist, publicist şi estetician român. Studii monografice („Aristotel", „Frumosul în filozofia clasică greacă").

ISAC, Emil (1886–1954, n. Cluj), poet şi publicist român. M. coresp. al Acad. (1948). În poezie, experienţa simbolistă contemplativă şi elegiacă este însoţită de aceea a revoltei sociale („Poezii, impresii şi senzaţii moderne", „Poeme"); poeme în proză şi articole („Ardealule, Ardealule bătrân", „Cartea unui om", „Poeme în proză").

ISACCEA, oraş în jud. Tulcea, port pe dr. Dunării, în N Dobrogei; 5 627 loc. (1998). Expl. de calcar. Filatură de bumbac. Produse alim. şi textile. Centru viticol şi de vinificaţie. Geamie (sec. 16). Biserica Sf. Gheorghe (sec. 18). Aşezare geto-dacă, apoi staţiune a flotei romane de pe Dunăre *(Noviodunum).* Important rol comercial. Stăpânită de tătari şi de domnul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrân. La începutul sec. 15, vadul de la I. era numit *Obluciţa.* Cucerită şi stăpânită de turci (1420–1877), care au construit aici o cetate pe care au denumit-o Isac-Köy, de la care derivă numele actual.

ISAIA (sec. 8 î.Hr.), primul dintre cei patru mari profeţi biblici. Apărător fervent al monoteismului. A fost primul care a făcut profeţiile despre venirea unui mântuitor *(Mesia).* Numit şi *Evanghelistul Vechiului Testament.* Prăznuit la 9 mai. ✧ *Cartea lui I.* = carte a „Vechiului Testament" (66 cap.) care cuprinde în prima parte profeţii şi cuvântări rostite în diverse împrejurări, iar în cea de-a doua parte, profeţii de mângâiere şi îndemnuri profetice.

ISANOS, Magda (1916–1944, n. Iaşi), poetă română. Lirică de confesiune, oscilând între euforia vitalistă şi neliniştea morţii, sau mărturisind o intensă participare la dramatismul războiului („Poezii", „Cântare munţilor", „Ţara luminii").

ISAR, râu în V Austriei şi SE Germaniei, afl. dr. al Dunării; 295 km. Izv. din Alpii Tirolului (Austria), străbate platoul înalt al Bavariei şi trece prin München şi Landshut. Hidrocentrale.

ISAURIANĂ sau **SIRIANĂ,** dinastie de împăraţi bizantini (717–802). Din ea

Rugăciunea lui Isaia
(miniatură dintr-un manuscris, sec. 11),
Biblioteca Vaticanului

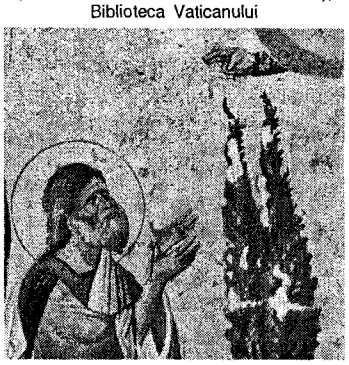

Dumitru A. Isăcescu

Constantin Mugurel Isărescu

au făcut parte *Leon III* (717–741), întemeietorul dinastiei, *Constantin V* (741–775), *Leon IV* (775–780), *Constantin VI* (780–797) şi *Irina* (790, 797–802).

ISAV (ESAU, ESAV) (în „Vechiul Testament") Fiul lui Isaac şi al Rebecăi, frate geamăn cu *Iacov.* Fiind primul născut, era, potrivit Legii, moştenitorul de drept al tatălui, dar, înşelat de fratele său, şi-a vândut acest drept pe un blid de linte.

ISĂCESCU, Dumitru A. (1904–1977, n. Galaţi), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Bucureşti. Cercetări în domeniul chimiei macromoleculelor („Les phénols du pêtrole", „Contributions â la fabrication des acides naphténiques"). A realizat pentru prima dată izolarea toluenului prin distilare.

ISĂRESCU, Constantin Mugurel (n. 1949, Drăgăşani), finanţist român. Prof. univ. la Bucureşti şi Timişoara. Guvernator al Băncii Naţionale a României (din 1990). Contribuţii în probleme financiare, valutare şi relaţii economice internaţionale („Tendinţe în politica guvernamentală a cursurilor de schimb pe plan internaţional şi incidenţa lor asupra relaţiilor economice ale României", „Metodologia prognozării cursurilor de schimb", în colab.,

„Romania after tyranny", în colab.). Coordonator al colecției „Biblioteca Băncii Naționale".

ISBN (*I*nternational *S*tandard *B*ook *N*umber) Număr de identificare internațional atribuit fiecărei lucrări publicate.

ISCA (< bg.) vb. I tranz. și refl. A (se) naște, a (se) ivi, a (se) produce (pe neașteptate).

ISCĂLI (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A certifica un act oficial, o scrisoare etc. prin iscălitură; a-(și) scrie numele, a se semna.

ISCĂLITURĂ (< *iscăli*) s. f. Semnătură.

ISCHEMIE (< fr. {i}; {s} gr. *iskho* „a opri" + *haima* „sânge") s. f. Diminuare a fluxului sangvin într-un organ ca urmare a unui spasm arterial sau a astupării unui vas.

ISCHIA, insulă vulcanică italiană, la intrarea în G. Napoli; 46,4 km^2. Orașe pr.: Ischia, Serrara, Terme. Relief vulcanic, cu alt. max. de 788 m (Monte Epomeo). Izv. termale. Viticultură și pomicultură (citrice). Măslini. Floricultură. Centrală geotermică. Pescuit. Turism.

ISCHION (< fr.) s. n. (ANAT.) Os care, împreună cu ilionul și cu pubisul, formează osul iliac (coxalul).

ISCOADĂ (< *iscodi*) s. f. Persoană care iscodește, care culege informații pe ascuns în interesul cuiva; spion.

ISCODI (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A cerceta ceva atent (în ascuns), a căuta să afle o taină; a spiona. ✦ A urmări cu privirea pe cineva; a observa **(3).** ✦ A pune cuiva întrebări multe și insistente pentru a-l descoase. **2.** A născoci un lucru, a scorni.

ISCODITOR, -OARE (< *iscodi*) adj. Care caută să afle o taină; care spionează. ✦ (Adverbial) Bănuitor. ✦ Care caută să descoase pe cineva.

Barbu Iscovescu: „Autoportret"

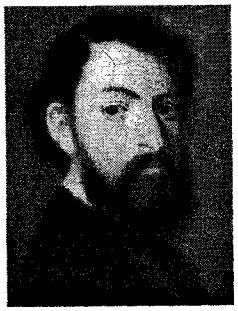

Iosif Iser

Iosif Iser: „Tătăroaică în albastru"

ISCOVESCU, Barbu (1816–1854, n. București), pictor român. Participant la Revoluția din 1848. Portrete („Nită Magheru", „N. Golescu", „Avram Iancu", „Autoportret"). La îndemnul lui Bălcescu, a copiat, după gravuri de epocă aflate la Biblioteca Națională din Paris, chipurile unor domni români (Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Mavrocordat). A murit, în exil, la Izmir.

ISCUSINȚĂ (< *iscusi,* înv. „a se face mai priceput") s. f. Însușirea celui iscusit; dibăcie, pricepere **(2),** îndemânare, ingeniozitate; *p. ext.* talent, artă.

ISCUSIT, -Ă (< *iscusi,* înv. „a se face mai priceput") adj. Priceput, dibaci, îndemânatic, ingenios; *p. ext.* învățat.

ISEO (SEBINO), lac glaciar în Italia de N (Lombardia), traversat de râul Oglio, afl. stg. al Padului; 65,3 km^2. Ad. max.: 251 m. În centru se află ins. Montisola (4 km^2; 599 m alt. max.). Pescuit. Turism.

ISER, Iosif (1881–1958, n. București), pictor, gravor și caricaturist român. Acad. (1955). Desenul viguros, colțuros și expresiv predomină atât în grafică (seria portretelor de intelectuali, desene antimonarhice), cât și în pictură până în jurul anului 1920 („Țărani din Argeș", „Peisaj dobrogean", „Tătăroaică în albastru"). După această perioadă, evoluează către acorduri cromatice mai intense și mai luminoase. Compoziții caracterizate prin echilibru desăvârșit și monumentalitate („Arlechin și dansatoare", „Nud", „Toledo"). Portrete („Autoportret", „Gala Galaction").

ISÈRE [izę:r], râu în SE Franței, afl. stg. al Ronului, la N de Valence; 290 km. Izv. din Alpii Graici și trece prin Grenoble. Regim torențial, neregulat. Hidrocentrale. În partea superioară a bazinului se află centre de turism și de sporturi de iarnă (Val-d'Isère, Bourg–Saint-Maurice ș.a.).

ISERLOHN [i:zərlǫ:n], oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), la SE de Dortmund; 97 mii loc. (1992). Centru metalurgic. Ind. constr. de mașini (utilaj greu), electrotehnică, chimică, textilă și a mobilei. Menționat documentar în sec. 11. Oraș din sec. 13.

ISEYIN, oraș în SV Nigeriei (Oyo), la NV de Ibădan; 197,1 mii loc. (1992). Nod rutier. Egrenarea bumbacului și țesături. Țigarete. Prelucr. nucilor și uleiului de palmier. Vopsele. Comerț agricol.

ISFAHĂN v. **Esfahān.**

ISFJORD, cel mai mare fiord din arh. Svalbard, pe coasta vestică a ins. Spitsbergen de Vest; lungime: 92,5 km; lățime max.: 11 km; ad. max.: 200 m. Înconjurat de munți și limbi de ghețari. Pe malurile sale sunt localit. Longyearbyen și Barentsburg.

ISHERWOOD [iʃərwud], **Christopher William Bradshaw** (1904–1986), scriitor american, de origine engleză. Romanele sale, inspirate de anii petrecuți la Berlin („La revedere, Berlin"), vădesc

Christopher William Bradshaw Isherwood

interes pentru lumea interlopă şi tipuri anormale („Domnul Norris schimbă trenul", „Violeta din Prater"). Teatru de factură expresionistă („Câinele de sub piele", „Ascensiunea lui F6", „La frontieră", în colab. cu poetul W.A. Auden).

ISHIKARI [iʃikari], fluviu în ins. Hokkaidō (Japonia); 268 km (al doilea râu ca lungime al ţării). Izv. de sub vf. Asahi (din masivul Ishikari) şi trece prin Asahikawa. Străbate câmpia omonimă şi se varsă în golful cu acelaşi nume al Mării Japoniei.

ISHIKAWA [iʃikaua] **Jun** (1899–1987), scriitor japonez. Romane baroce de esenţă intelectuală — cu un vocabular de o bogăţie explozivă („Milostivul Bodhisattva") — sau filozofice, sub forma unor naraţiuni fantastice ori a unor alegorii („Şoimul", „Povestea florii Ochi de Bou"). Eseuri.

ISHIMOTO [iʃimoto] **Kuji** (1893–1962), arhitect japonez. Prof. univ. la Tōkyō. Lucrări de orientare tradiţională şi funcţionalistă (marele magazin universal „Shirokya" din Tōkyō).

ISHINOMAKI, oraş în Japonia, pe ţărmul de NE al ins. Honshū, în zona de vărsare a fl. Kitakami în G. Ishinomaki; 122 mii loc. (1990). Port. Conserve de peşte.

ISHTAR v. **Iştar.**

ISIDOR din Kiev (c. 1385–1462), prelat şi umanist bizantin. Numit mitropolit al Kievului şi al întregii Rusii (1436–1439) de Iosif, patriarhul de Constantinopol. La Conciliul de la Florenţa (1439) a pledat în favoarea unirii Bisericii răsăritene cu cea apuseană, ceea ce a nemulţumit ierarhia răsăriteană. Numit de papa Eugeniu IV cardinal şi legat papă, când s-a reîntors la Moscova, a fost depus şi închis din ordinul marelui cneaz moscovit Vasili II Vasilievici. Reuşind să fugă din închisoare (1441), s-a stabilit în Italia. A lăsat o lucrare intitulată „Scrierile lui Isidor, cardinalul rutean".

ISIDOR din Milet (sec. 6), arhitect bizantin. Împreună cu Anthemios din Tralles, a construit catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol (532–537) după un plan original.

ISIDOR din Sevilla (Sfântul) *(Isidorus Hispalensis)* (c. 560–636), prelat şi învăţat spaniol. Arhiepiscop al Sevillei (c. 600). Organizator al Bisericii spaniole. Autor a numeroase lucrări cu caracter enciclopedic („De natura rerum", „Etimologiae..." — celebră în Evul Mediu). Canonizat (1598).

ISIHASM ({s} gr. *hesychia* „tăcere, linişte şi concentrare interioară") subst.

Isis

Doctrină mistico-ascetică, apărută în mediile monastice din Bizanţ în sec. 4–7, şi care s-a dezvoltat în Biserica ortodoxă în sec. 13–14; în dec. 4 al sec. 14 a fost fundamentată de *Gr. Palamas.* **I.** încearcă să realizeze unirea omului cu Dumnezeu prin rugăciuni lăuntrice până la stadiul de a vedea lumina taborică. Evagrie din Pont a iniţiat cel dintâi „Rugăciunea minţii", devenită apoi „Rugăciunea inimii" sau „Rugăciunea lui Iisus", care constă din invocarea repetată a numelui lui Hristos, pentru ca astfel Dumnezeu să se sălăşluiască în om.

ISIS (în mitologia egipteană), zeiţă a căsătoriei, fiica zeului Geb şi a zeiţei Nut, soră şi soţie a lui Osiris. Simbol al armoniei matrimoniale şi al fidelităţii casnice a femeii faţă de soţul ei, chiar şi după moartea acestuia. Mai târziu, **I.** devine zeiţă sapienţială, posedând arta magiei şi a tămăduirii şi chiar a învierii din morţi. Este reprezentată ca o femeie cu coarne de vacă şi cu globul lunar pe cap, uneori cu fiul ei, Horus, în braţe. Cultul ei a fost foarte răspândit în lumea greco-romană.

ISKANDARÎYAH, El ~ v. **Alexandria.**

ISKĂR, râu în Bulgaria, afl. dr. al Dunării la V de Nicopole; 368 km. Izv. din masivul Rila şi, după ce drenează depr. Sofia, străpunge M-ţii Stara Planina printr-un defileu şi străbate Pod. Prebalcanic. Hidrocentrale. Irigaţii.

ISKENDERUN 1. Golf al M. Mediterane, pe coasta de S a pen. Asia Mică, între capurile Karataş la V şi Akinci la E. Pătrunde în continent pe 74 km; lăţime max.: 46 km; adâncime max.: 99 m. **2.** Oraş în S Turciei asiatice, port în golful cu acelaşi nume; 176 mii loc. (1990). Expl. de min. de fier şi cromite. Siderurgie. Ind. siderurgică, de prelucr. a metalelor, textilă şi alim. Superfosfaţi. Întemeiat de Alexandru cel Mare (333 î.Hr.). Vechiul nume: *Alexandretta.*

ISLA DE PINOS v. **Juventud, Isla De ~.**

ISLAM (< fr.; din arabă „supunere faţă de Dumnezeu") s. n. **1.** Religie monoteistă fondată în V Arabiei, la începutul sec. 7 (anul 622 fiind considerat începutul erei musulmane). **I.** se bazează pe *Coran,* ale cărui capitole *(sure)* au fost revelate Profetului Mahomed, prin mijlocirea arhanghelului. Coranul şi tradiţia alcătuită din spusele şi faptele Profetului (hadit) prescriu credincioşilor cinci obligaţii rituale fundamentale (aşa-zişii „stâlpi ai islamului"): *mărturia de credinţă* („Nu există alt Dumnezeu decât Allah, Mahomed este trimisul lui Dumnezeu"); *rugăciunea* (făcută de cinci ori pe zi); *dania; postul* (cel mai de seamă este al Ramadanului); şi *pelerinajul* la Mecca (cel puţin o dată în viaţă). Cele două curente principale ale **I.** sunt: *sunnismul* şi *şiismul.* Cei peste 1 miliard de musulmani, înregistraţi în toată lumea la mijlocul anilor '90, se împart în sunniţi (85%), şiiţi, kharigiţi şi alte secte minoritare. Sin. *islamism, mahomedanism.* **2.** Totalitatea popoarelor care practică religia islamică.

ISLĂMĂBĂD, capitala Pakistanului (din 1967), situată la 15 km NE de

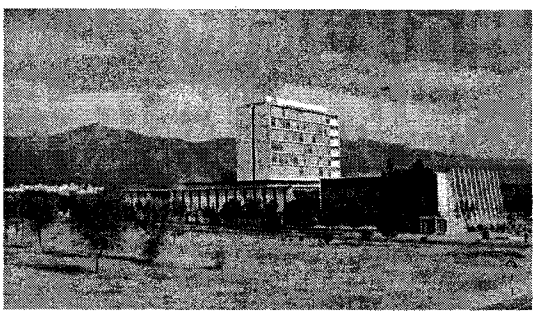

Islămăbăd. Palatul Senatului

Răwălpindi, în platoul Potwar, la 550 m alt.; construită între 1961 și 1970; 201 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Centru comercial. Universitate. Institut de cercetări nucleare.

ISLĂMIC, -Ă (< *islam*) adj. Care aparține sau care se referă la islam, la islamism; musulman. ◇ *Artă i.* v. artă *arabă*.

ISLAMISM (< fr.) s. n. **1.** Islam **(1). 2.** Mișcare politico-religioasă apărută în anii '70 (inspirată din mișcarea Frații musulmani, Egipt, 1928) care preconizează islamizarea completă, radicală a dreptului, a instituțiilor, a guvernării.

ISLANDA 1. Republica ~ (Lýdveldid Ísland), stat în NV Europei, situat pe insula cu același nume, în partea de N a Oc. Atlantic; 103 mii km^2; 271 mii loc. (1996). Limba oficială: islandeza. Religia: creștină (protestanți 96,2%, catolici 1% ș.a.). Cap.: *Reykjavík*. Orașe pr.: Kópavogur, Hafnarfjördhur, Akureyri, Keflavík. Este împărțit în 8 regiuni. În afara insulei mari, țara mai cuprinde grupul Vestmannaeyjar (Heimaey, Surtsey ș.a.), alte insulițe și stânci. Relieful, de origine vulcanică, este format din podișuri înalte de lavă bazaltică, dominate de c. 100 vulcani, din care c. 30 sunt activi (Hekla – 1 491 m, Askja – 1 510 m, Laki). Numeroase gheizere (între care Great Geysir, care a dat numele acestui fenomen), solfatare și izvoare termale (utilizate pentru încălzit). C. 1/8 din supr. țării este acoperită cu ghețari (cel mai mare, Vatnajökull, are 8 410 km^2) ce coboară din masivul Oraefajökull (2 119 m, alt. max. din țară). Țărmurile au numeroase fiorduri, însumând c. 6 000 km lungime. Climă temperat-oceanică, mai umedă pe litoralul sudic (până la 4 000 mm precipitații anual), în ciuda poziției latitudinale, în apropierea Cercului Polar de Nord, grație influenței curentului cald Golfstrom. Vegetație arborescentă aproape inexistentă. Economie dezvoltată, bazată în pr. pe pescuit (peste 1,5 mii. t anual) și prelucr. peștelui, care reprezintă c. 75% din producția ind. și asigură 2/3 din exporturi (ocupă locul 1 pe glob la cantitatea pescuită/loc.). Expl. de diatomită, perlit, lignit, sulf și roci de construcție. Ind. produce energie electrică, cu o mare pondere a hidroenergiei și energiei geotermice (care asigură încălzirea locuințelor și apă caldă pentru 58% din populația țării), nave maritime de pescuit, ciment (80,9 mii t, 1994), aluminiu (99,3 mii t, 1994), îngrășăminte azotoase, produse textile și alim. (conserve de pește, carne, bere, tutun de pipă, ulei de balenă, făină de pește). Se cultivă (în mare parte în solarii încălzite cu ape geotermale) cartofi și tomate, apoi ricin, sfeclă de zahăr etc. 22,1% din supr. țării este ocupată cu pășuni și fânețe pe baza cărora se cresc ovine (499,1 mii capete, 1995), bovine (71,9 mii capete, 1995) și cabaline. Animale pentru blană. Nu are c.f. Căi rutiere: 12,3 mii km (1995). Flota comercială maritimă: 177,3 mii t.r.b. (1994). Turism: 179,2 mii turiști străini (1994). Principalele obiective: capitala Reykjavík, orașul Akureyri și lacul Mývatn, parcul național Thingvellir, centrul turistic Langarvatn, grupul insulelor Vestmannaeyjar. Principalul punct de plecare pentru excursii sau expediții în Groenlanda. Moneda: 1 króna (plural krónur) = 100 aurar (singular eyrir). Export: pește și produse din pește, aluminiu, piei și blănuri, produse alim. Import: mașini, utilaje și echipament industrial, echipament de transport, petrol și produse petroliere, bunuri de larg consum, produse agri-

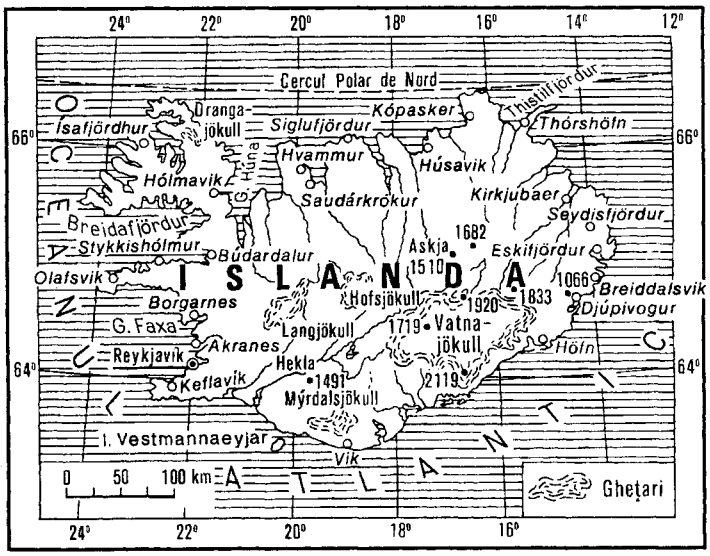

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Austurland	21 991	13 035	Egilsstadhir
Höfudhborgarsvædhi	1 982	154 232	Reykjavík
Nordhurland eystra	22 368	26 752	Akureyri
Nordhurland vestra	13 093	10 445	Saudárkrókur
Sudhurland	25 214	20 792	Selfoss
Sudhurnes	*	15 548	Keflavík
Vestfirdhir	9 470	9 602	Ísafjördhur
Vesturland	8 711	14 513	Borgarnes

* Supr. reg. Sudhurnes este inclusă în supr. reg. Höfudhborgarsvædhi.

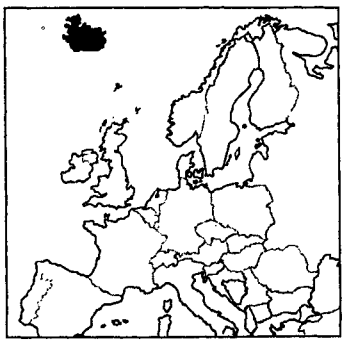

cole. — *Istoric.* Menţionată pentru prima dată de navigatorul Pitea din Marsiglia (sec. 4 î.Hr.), sub denumirea de *Tule* sau *Thule* (pe unele hărţi *Friesland*), şi considerată, potrivit legendei, limita nordică a lumii, **I.** a fost identificată iniţial cu ins. Shetland. Locuită probabil mai întâi de călugări irlandezi (sec. 8), **I.** a fost populată în sec. 9–10 de vikingi (care au numit-o „Pământul de gheaţă"), nobilul Ingólfr Amarson, de origine norvegiană, debarcând aici în 874. În câteva decenii în **I.** s-a constituit o societate formată din clanuri războinice, guvernarea aparţinând unei adunări de oameni liberi, *Althing.* Pătrunderea creştinismului (sec. 10) a dus la formarea diocezelor, subordonate arhiepiscopiei norvegiene, prima episcopie autonomă fiind creată în 1056. În urma conflictelor interne, în 1262, a fost supusă de regele Haakon IV al Norvegiei, iar din 1380, va trece, împreună cu aceasta din urmă, sub stăpânirea Danemarcii. Regele Christian III a impus reforma lutherană (1550), iar monopolul comercial a fost conferit danezilor prin crearea (1730) a Companiei Daneze a Islandei. În sec. 18, populaţia a fost decimată de epidemia de variolă (1707–1709), erupţiile vulcanice (1765, 1783) şi foametea din 1785. Constituţia din 1903 a acordat **I.** autonomie, aceasta devenind, în 1918, regat independent, în uniune personală cu Danemarca. Datorită importanţei sale strategice, în timpul celui de-al doilea război mondial a fost ocupată de Aliaţi. La 23 dec. 1943, în urma unui referendum, a denunţat uniunea personală cu Danemarca, proclamându-se republică independentă (17 iun. 1944). După 1958, problema delimitării zonelor de pescuit a opus în permanenţă **I.** Marii Britanii, **I.** extinzându-şi limita apelor teritoriale la 200 de mile (1975). Având instituţii democratice de veche tradiţie (Althing-ul este considerat cel mai vechi parlament din lume) şi o economie în continuă dezvoltare, **I.** a devenit o ţară cu un nivel de trai foarte înalt. Între 1980 şi 1996, timp de patru mandate, funcţia supremă în stat a fost deţinută de prima femeie din lume aleasă preşedinte, Vigdis Finnbogatóttin. **I.** este republică prezidenţială, potrivit Constituţiei din 17 iun. 1944. Activitatea legislativă este exercitată de un preşedinte şi de Althing, iar cea executivă, de preşedinte şi un guvern numit de acesta. **2.** Insulă în N Oc. Atlantic, la c. 500 km SE de Groenlanda; 102,8 mii km^2. Ţărmul de V, N şi E este puternic fragmentat de fiorduri. În relief, predomină platourile vulcanice cu înălţimi ce ajung până la 2 119 m (vf. Hvannadalshnúkur); 11,8 mii km^2 din supr. ins. este acoperită de gheţari. Vegetaţie de tundră.

ISLANDEZ, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Islandei. **I.** mai trăiesc şi în Canada şi S.U.A. De religie protestantă. ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Islanda. **2.** Adj. Care aparţine Islandei sau islandezilor, privitor la Islanda sau la islandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din familia germanică, din grupul scandinavic, vorbită de islandezi; este cea mai veche limbă nordică datorită izolării ins. Islanda. Singura limbă germanică ce întrebuinţează accentul ascuţit. Foloseşte alfabetul latin, ortografia respectând tradiţia textelor vechi.

ISLAS DE SOTAVENTO v. **Insulele de sub Vânt.**

ISLAZ, com. în jud. Teleorman, pe Dunăre; 6 559 loc. (1998). Constr. de mori pentru măcinat cereale. Panificaţie. Centru viticol. Bisericile Sf. Trei Ierarhi (1848) şi Sf. Nicolae (1848), în satele Islaz şi Moldoveni. Satul Islaz apare menţionat documentar în 1567. La 9/21 iun. 1848 a avut loc aici o mare adunare populară, în faţa căreia s-a expus programul revoluţionar, cunoscut sub numele de *Proclamaţia de la Islaz;* evenimentul marchează începutul Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească.

ISMAEL (ISMAIL) (în „Vechiul Testament"), primul fiu al lui Avraam pe care acesta l-a avut cu Agar, slujnica soţiei sale Sara, alungat în pustie, împreună cu mama lui, după ce Sara l-a născut pe Isaac. Cei 12 fii ai lui **I.** sunt consideraţi întemeietorii celor 12 triburi arabe. Tradiţia islamică recunoaşte în **I.** pe strămoşul arabilor.

ISMAIL (IZMAIL), oraş în SV Ucrainei, port pe malul stâng al braţului Chilia, la 80 km de Marea Neagră; 95 mii loc. (1991). Şantier de reparaţii navale. Combinat de celuloză şi hârtie. Ind. alim. (conserve de peşte, fructe şi legume, produse lactate, vin, bere, preparate din carne). Ind. confecţiilor şi mat. de constr. (cărămizi şi ţigle). Cetate medievală construită de turci în 1538, refăcută în 1774 şi dispărută în sec. 19; bisericile Sf. Nicolae (sec. 17, reclădită în 1810), Sf. Cruce, din cetate (fostă geamie turcească, transformată în biserică ortodoxă în 1810) şi Adormirea Maicii Domnului (ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, reclădită în 1841). Localitate în sudul Basarabiei, cunoscută în vechime cu numele de Smil (cu înţelesul, se pare, de „loc nisipos"), cucerită de turci în 1484 şi integrată în Imperiul Otoman. În sec. 16, alături de oraş s-a dezvoltat şi cetatea, devenind ulterior centru al unui ţinut. Disputat în timpul războaielor ruso-turce, prin Tratatul de pace de la Bucureşti (1812), împreună cu întreaga Moldovă dintre Prut, Nistru şi Dunăre, a trecut în stăpânirea Imperiului Rus. Mai târziu, prin Tratatul de pace de la Paris (1856), judeţele Cahul, Bolgrad şi **I.**, limitrofe cursului Dunării, au fost înapoiate Moldovei, revenind însă Rusiei prin Tratatul de la Berlin (1878). În 1918, în cadrul procesului desăvârşirii statului naţional unitar român, oraşul, împreună cu întrega Basarabie, s-a unit cu România. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice a fost anexat de U.R.S.S. Eliberat în 1941, oraşul a fost reocupat de trupele sovietice (26 aug. 1944).

ISMAIL, numele a trei şahi persani din dinastia Sefevizilor. Mai important: **I. I,** şah (1502–1524), întemeietorul dinastiei. În timpul domniei sale, începe îndelungatul război persano-otoman (1514–1555), în care este înfrânt, de sultanul Selim I, în bătăliile de la Chaldiran (1514) şi Kochisar (1515) şi pierde însemnate teritorii. A declarat şiismul religie de stat şi a sprijinit dezvoltarea culturii, el însuşi fiind cunoscut ca un mare poet, semnând cu pseudonimul *Hatai.*

ISMAIL (pe numele adevărat *Mawlay Ismail Sharif*), sultan al Marocului (1672–1727) din dinastia Alawidă. A consolidat armata şi instituţiile statului şi a luptat împotriva spaniolilor, pe care i-a alungat din Mamur (1681), şi a englezilor, eliberând Tanger-ul (1684).

Ismail I

Simion Ismailciuc și Dumitru Alexe campioni olimpici la Melbourne

ISMAILCIUC, Simion (n. 1930, Chilia Veche, jud. Tulcea), canoist român. Campion olimpic (Melbourne, 1956, la canoe dublu 1 000 m, împreună cu Alexe Dumitru), european (1957 și 1959) și mondial (1958 și 1963).

ISMAILIA (Al-ISMĀ'ĪLĪYAH), oraș în NE Egiptului, port la Canalul Suez; 255 mii loc. (1992). Nod feroviar și rutier. Centru comercial. Expl. de roci de construcție. Asamblarea aparatelor de radio și televiziune. Ind. constr. de mașini, chimică și alim. Canalul cu același nume leagă Nilul cu Canalul Suez prin intermediul lacului Timsah. Întemeiat, în 1863, în timpul construcției Canalului Suez.

ISMAILIȚI (< n. pr. *Ismail*) s. m. pl. Membrii unei secte a musulmanilor șiiți apărute la mijlocul sec. 8 și caracterizate printr-un fanatism extrem. Denumită astfel după numele lui Ismail (fiul cel mare al celui de-al șaselea imam șiit, Muhammad at-Tamm), pe care i. îl consideră al șaptelea imam legal. Din sec. 9, i. încep să se separe în mai multe secte, cea mai mare scindare având loc în sec. 11, când i. s-au împărțit în *nizanizi* (Iran și India) și *mustalizi* (Egipt și Siria). Azi trăiesc în 22 de state din Asia și Africa, principalul lor centru fiind India (începând cu a doua jumătate a sec. 19), apoi Pakistanul (din 1947). Ezoterică în esență, doctrina i. pune accentul pe diferența dualistă dintre „ceea ce este aparent vizibil" și „ceea ce este ascuns" în scrierile relevate. Se caracterizează în special prin interpretarea alegorică a textelor sacre și credința în metempsihoză.

ISMAIL PAȘA (1830–1895), vicerege al Egiptului (1863–1879). A inițiat o politică de organizare a instituțiilor statului. Kediv din 1867; a obținut o largă autonomie în cadrul Imp. Otoman. În timpul său au fost încheiate lucrările Canalului Suez. Dificultățile financiare l-au constrâns să vândă, în 1875, Marii Britanii, acțiunile asupra Canalului Suez și să accepte controlul anglo-francez asupra finanțelor țării; a fost depus după eșecul tentativei de a înlătura acest control.

ISMID v. **Izmit.**

I.S.O. (*I*nternational *O*rganization for *S*tandardization), organism internațional pentru elaborarea, aprobarea și publicarea standardelor în domeniile industrial, comercial și al cercetării științifice, instituit în 1947, la Geneva, cu participarea a c. 120 de comitete naționale.

ISOCRATE (ISOKRATES) (436–338 î.Hr.), scriitor și orator atenian. A luptat pentru unitatea orașelor-state grecești sub conducerea Atenei, împotriva Persiei. Partizan al regelui Filip al Macedoniei. Discursuri celebre („Panegiricul Atenei", „Despre serbările panateene", „Lui Filip"). Întemeietor al unei renumite școli de retorică la Atena.

ISOGLOSĂ (IZOGLOSĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *isos* „egal" + *glossa* „limbă") s. f. (LINGV.) Linie care marchează pe o hartă lingvistică limitele răspândirii unui fenomen fonetic, lexical, morfologic sau sintactic.

ISON (< ngr.) s. n. Acompaniament rudimentar al unei melodii vocale ce constă din prelungirea unui sunet plasat de obicei la baza melodiei. ✧ Expr. *A ține* (cuiva) *isonul* = **a)** a acompania o melodie; **b)** a aproba vorbele sau faptele cuiva, a-i face pe plac.

ISONZO, fluviu în NE Italiei; 136 km. Izv. din Alpii Iulieni (Slovenia) sub numele de Soča și se varsă în M. Tireniană (G. Triest), lângă Monfalcone. Hidrocentrale. De-a lungul lui s-au desfășurat, în perioada mai 1915–oct. 1917, 12 mari bătălii între armatele italiene și cele austro-ungare.

ISOP (< sl.) s. m. Arbust odorant, de dimensiuni mici, din familia labiatelor, originar din regiunea mediteraneană, cu frunze opuse, liniar-alungite, flori albastru închis, rar roșii sau albe, cultivat ca plantă ornamentală *(Hyssopus officinalis).* Partea supraterană (exclusiv tulpinile lignificate) conține un ulei eteric. *Herba hyssopi* este folosit pentru ceai în tratarea tusei, a bolilor de plămâni și a reumatismului.

ISOSCEL (< fr., lat.) adj. n. *Triunghi i.* = triunghi cu două laturi egale. *Trapez i.* = trapez cu cele două laturi neparalele egale.

ISOU [isu], **Isidore** (pseud. lui *Jean Isidore Goldstein*) (n. 1925, Botoșani), scriitor francez originar din România. Animator al mișcării „letriste", expresie a revoltei împotriva oricărei forme de servitute impusă de limbaj („Dictatura literelor", „Introducere în noua poezie și noua muzică", „Eseu asupra definirii și a totalei schimbări a prozei și a romanului").

ISOZAKI Arata (n. 1931), arhitect japonez. Lucrări de orientare postmodernistă (Muzeul Departamental de Arte Frumoase din Gumma-Takasaki, Biblioteca Centrală și Centrul general de expoziții al Japoniei de Vest din Kitakyushu, Centrul civic al noului oraș academic din Tsukuba, Muzeul de artă contemporană din Los Angeles).

ISPARTA, oraș în SV Turciei, la 117 km V de Konya; 112,1 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Ind. chimică, textilă (covoare) și alim.

ISPĂȘI (< sl.) vb. IV tranz. A plăti prin suferință o greșeală sau o vină; a executa o pedeapsă; a expia.

ISPĂȘITOR, -OARE (< *ispăși*) adj. 1. Care ispășește o vină sau o greșeală. ✧ Expr. *Țap ispășitor* = persoană asupra căreia se aruncă vina și suportă consecințele pentru greșelile altora. **2.** (REL.) Care contribuie la iertarea păcatelor cuiva; expiator.

ISPIRESCU, Petre (1830–1887, n. București), folclorist și scriitor ro-

Ismail Pașa

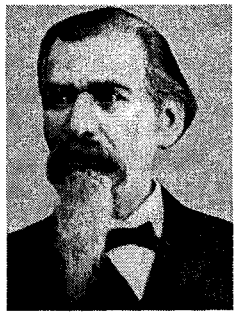

Petre Ispirescu

mân. Povestitor de mare talent, remarcabil prin autenticitatea narațiunii și spontaneitatea limbajului („Legende sau Basmele românilor", „Snoave sau povești populare"). Ca tipograf, publică, în atelierul propriu, „Analele Academiei Române".

ISPISOC (< rus.) s. n. (IST.) Act emis de cancelaria domnească.

ISPITĂ (< *ispiti*) s. f. **1.** Ceea ce ademenește; tentație, amăgire; *p. ext.* păcat. **2.** (Înv.) Cercetare, examinare.

ISPITI (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A duce în ispită; a ademeni, a amăgi, a seduce **(1)**. ✦ A ademeni, a atrage, a seduce; a tenta. **2.** (Înv.) A examina, a cerceta.

ISPITITOR, -OARE (< *ispiti*) adj. **1.** Care ispitește, ademenitor. **2.** (Înv.) Care cercetează, examinează, iscodește.

ISPOL (< bg.) s. n. Unealtă de tablă, lemn etc., asemănătoare cu un făraș, folosită pentru scoaterea apei din barcă.

ISPRA, com. în N Italiei (Lombardia), pe țărmul de E al lacului Maggiore, la 220 m alt.; 4,7 mii loc. (1996). Ind. textilă. Stațiune climaterică. Centru de cercetări nucleare al Comunității Europene (Euratom), inaugurat în 1959.

ISPRAVĂ (< sl., bg.) s. f. Faptă, acțiune dusă (cu bine) până la capăt; *p. ext.* aventură. ✧ Loc. *De ispravă* = de treabă, cumsecade, vrednic. ✦ Izbândă, succes. ✧ Expr. *Fără nici o* (sau *vreo*) *ispravă* = fără nici un rezultat; zadarnic. ✦ (Fam.) Poznă, năzbâtie.

ISPRAVNIC (< bg., rus.) s. m. **1.** (În sec. 15–18, în Țara Românească) Dregător care aducea la îndeplinire o poruncă domnească. **2.** (În sec. 18–19, în Moldova și în Țara Românească) Dregător însărcinat cu conducerea unui județ sau a unui ținut.

ISPRĂVI (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A (se) sfârși, a (se) termina; a (se) înfăptui, a (se) realiza.

ISPRĂVIT (< *isprăvi*) s. n. Faptul de a (se) isprăvi; sfârșit **(1)**, capăt **(1)**. ✧ Loc. *Pe isprăvite* = aproape gata, pe sfârșite.

ISRAEL 1. Stat sclavagist antic, constituit în N Palestinei (c. 926 î.Hr.) în urma dezmembrării statului iudeo-israelian. A dăinuit până în 722 î.Hr., când a fost cucerit de asirieni. V. *Palestina*. **2. Statul ~ (Medinat Yisrael),** stat în Asia de Sud-Vest, în Orientul Apropiat, cu ieșire la M. Mediterană (188 km) și Marea Roșie (G. 'Aqaba/Elat, 10,5 km); 20,8 mii km^2; 5,5 mil. loc. (1994). Limbi oficiale: ivrit (neo-ebraică) și araba. Religia: mozaică 82%, islamică 4%, creștină. Cap.: *Ierusalim (Yerushalayim /Al-Quds).* Orașe pr.: Tel Aviv–Yafo, Haifa, Holon, Petah Tikva, Bat Yam, Rishon Lezion, Netanya, Beersheba (Be'er Sheva) ș.a. Este împărțit în 6 districte. Relief variat, care cuprinde o câmpie litorală îngustă, în V, M-ții Galileii (alt. max.: 1 208 m, vf. Meron), în N, ce domină spre E Valea Iordanului (265 km) și lacul Tiberiada (Yam Kinneret), și deșertul Negev (50% din terit.) în S. În centrul țării se află piemontul Shefela, traversat de râuri temporare. Climă mediteraneană, cu ierni blânde, ploioase, și veri uscate, toride (în Negev precipitațiile scad sub 100 mm/an). Vegetație de arbuști, specifici zonei mediteraneene (maquis, garriga) și de tufișuri xerofite (Negèv). Parcuri naționale și rezervații naturale. Economie dezvoltată, bazată pe o ind. modernă, diversificată, pe o agricultură de mare randament și pe turism. Expl. de săruri de potasiu (2,1 mii. t, 1993), fosfați naturali (2,7 mii. t), petrol, gaze naturale, sare, min. de fier, cupru, magneziu, brom. Ind. (în care lucrează 25% din populația activă a țării și realizează 35% din venitul național) produce energie electrică (26 miliarde kWh, 1993), oțel, diamante șlefuite (c. 30% din export), utilaje ind. diverse, motoare electrice, montaj de autovehicule, avioane, produse electronice (aparate radio), derivate petroliere, acid sulfuric și azotic, îngrășăminte chimice, anvelope, mase plastice și rășini sintetice, ciment, hârtie, țesături de lână și bumbac, articole de marochinărie, ceramică, vinuri (12,7 mil. hl, 1993), bere, conserve și sucuri de fructe, carne, produse lactate, ulei de măsline, țigarete (5,5 mii t, 1993). Agricultura (6,2% din populația activă și 5% din venitul național) se practică pe 15,6% din terit. țării (supr. arabilă) cu întinse zone irigate (42%) și este specializată în cultura citricelor (portocale 475 mii t, 1994, grepfruturi 370 mii t, 1994, locul 5 pe glob, lămâi, mandarine), a cerealelor (grâu, porumb, sorg, orz, ovăz, ce acoperă 50% din consumul intern de grâu) și a legumelor. Se mai cultivă bumbac, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cartofi, tutun, arahide, fructe (mere, piersici, caise etc.). Plantații de măslini, de *Persea americana* (fructul avocado), curmali, bananieri și viță de vie. Se cresc bovine, ovine, caprine, porcine și păsări de curte. C.f. (1994): 596 km. Căi rutiere: 14,2 mii km. Flotă comercială: 1,5 mii. t.r.b. (1994). Moneda: 1 shekel = 100 agorot. Turism dezvoltat: c. 1,7 mil. turiști străini (1993). Principalele obiective: Ierusalim, cu obiective de mare interes pentru credincioșii creștini (Biserica Sf. Mormânt, Biserica Ghetsimani etc.), pentru evrei (Zidul de Vest sau Zidul plângerii, mormintele lui David, Absalom, Rachela, Zaharia) și musulmani (Moscheea Al Aksa), Tel Aviv și împrejurimile, stațiunile balneare Netanya, Herzliya, apoi Ramla, cu un minaret din 1268 și moschee — fostă catedrală a cruciaților, NV țării (Haifa, Akko — cu vestigii romane, cruciate și turce), zona Mării Moarte (peșterile Qumrăn, stânca Masada, stațiunea balneară 'En Gedi etc.). Export: diamante prelucrate, echipament electric, citrice, utilaje ind. și mijloace de transport, oțel și fontă, cupru, produse chimice (îngrășăminte, mase plastice), textile, legume, con-

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Districte	Suprafața (km^2)	Populația (1992)	Capitala
Central (Ha Merkaz)	1 242	1 094 100	Ramla
Haifa	854	685 300	Haifa
Ierusalim (Yerushalayim)	627*	608 000	Ierusalim (Yerushalayim)
Nord (Ha Zafon)	3 490	866 200	Tiberias
Sud (Ha Darom)	14 387	634 200	Beersheba
Tel Aviv	170	1 135 800	Tel Aviv–Yafo

* Inclusiv Ierusalimul de Est

fecţii, produse alim., băuturi şi tutun etc. Import: utilaje ind. şi mijloace de transport, produse chimice, diamante brute, combustibili, ciment, cherestea, bunuri de larg consum etc. — *Istoric.* Locuit încă din timpuri preistorice, terit. actual al I. (numit *Palestina*), reprezenta o cale de trecere privilegiată între Asia şi Africa de Est. Civilizaţia canaaneană, care s-a dezvoltat aici, din milen. 3 î.Hr., a fost influenţată, rând pe rând, de mesopotamieni (veniţi din Caldeea, sec. 18 î.Hr.), de egipteni (sec. 16–13 î.Hr.) şi ocupată de filisteni (sec. 12 î.Hr.) şi de evreii veniţi din Egipt sub conducerea lui Moise şi apoi a lui Iosua (sec. 12 î.Hr.), care, în vremea lui Saul (1029–1004 î.Hr.), au întemeiat regatul Israel, care va ajunge la apogeul expansiunii sale sub *David* şi *Solomon*. „Biblia" reprezintă principalul izvor de informaţie privind perioada de instalare şi organizare teologico-politică a evreilor în Canaan şi a luptelor cu principalii lor duşmani: filistenii, arameii, amoniţii, edomiţii, moabiţii etc. La moartea lui Solomon, regatul a fost divizat în Iudeea (la S) şi regatul Israel (la N), cucerit de Alexandru cel Mare (333 î.Hr.), de Iagizi (323 î.Hr.), Seleucizi (197 î.Hr.), împotriva cărora s-au răsculat sub conducerea lui Iuda Macabeul (164 î.Hr.), şi de romani (64 î.Hr.), în timpul cărora a apărut *creştinismul*. Evreii s-au răsculat împotriva romanilor (66–70), revoltă reprimată de împăratul *Titus* şi în 132–135, sub conducerea lui Bar-Kochba, înfrântă şi ea. În urma acestor mişcări, evreii au început să părăsească Palestina, răspândindu-se în Imp. Roman. După ce creştinismul a devenit religie de stat în Imp. Roman, persecuţiile repetate împotriva evreilor au accelerat emigraţia lor din Palestina. Inclusă în Imp. Bizantin (395), Palestina a fost ocupată de perşi (614), de arabi (din 634; a făcut parte din

statele conduse de califii Omeiazi, Abbasizi şi Fatimizi), de cruciaţi (sec. 11 — Regatul latin de Ierusalim). În Evul Mediu, Palestina devine „Ţara Sfântă", iar Ierusalimul oraş sfânt, atât pentru evrei şi creştini (ţinta cruciaţilor), cât şi pentru musulmani. Recucerit de *Saladin* (1187), a trecut sub tutela mamelucilor (1250), apoi a fost inclus în Imp. Otoman (1517). În urma Congresului sionist de la Basel (1897), care prevedea crearea unui stat al evreilor din Palestina, începe o imigrare sistematică. În 1917 Palestina a fost ocupată de Marea Britanie. Acţiunile organizaţiilor teroriste evreieşti (*Haganah*, Irgun, Stern) au constrâns Marea Britanie să renunţe la mandatul asupra Palestinei, care a fost divizată de O.N.U. în două zone, destinate a deveni una stat al evreilor şi alta stat al arabilor palestinieni. Refuzul statelor arabe de a recunoaşte noul stat Israel, proclamat la 14 mai 1948, a dus la patru războaie israelo-arabe (1948—1949, 1956, 1967, 1973), încheiate cu victoria **I.** Cu concursul S.U.A., în 1977, s-au semnat la Camp David (S.U.A.) două acorduri israelo-egiptene (Egiptul a fost prima ţară arabă care a recunoscut **I.**). În iun. 1982, **I.** a invadat Libanul pentru a pune capăt prezenţei combatanţilor Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (O.E.P.), care atacau **I.** La frontiera cu Libanul, **I.** a instituit o zonă de siguranţă (10—20 km), ocupată de „Armata Libanului de Sud", formaţiune militară arabă controlată de **I.** În urma Conferinţei de la Madrid (aug. 1991), **I.** a recunoscut entitatea palestiniană şi reprezentativitatea O.E.P. Negocierile israelo-palestiniene au fost perturbate de ciocnirile din teritoriile ocupate *(Intifada)*, problema aşezărilor evreieşti din Cisiordania şi, în cele din urmă, de asasinarea primului-ministru al **I.**, Yitzak Rabin (4 nov. 1995). Guvernul lui Benyamin Netanyahu, câştigătorul alegerilor din 1996, a adoptat o poziţie dură în negocierile cu palestinienii. Republică parlamentară, **I.** nu are o constituţie propriu-zisă, ci o culegere de legi. Activitatea legislativă este exercitată de *Knesseth*, iar cea executivă, de un guvern numit de preşedinte.

ISRAEL ben Eliezer (numit *Baal Şem Tov* „stăpânul Bunului Nume") (1700–1760), filozof polonez de origine evreiască. Fondator al *hasidismului.* S-a opus ascetismului rigid, subliniind importanţa bucuriei spirituale şi sacralitatea vieţii cotidiene.

ISRAELI, Isaac ben Solomon (*Abu Ya-'qub ibn Sulaymăn al Isrā'ili,* numit şi *Isaac Israeli* sau *Isaac cel Bătrân*) (c. 832–c. 932), medic şi filozof evreu, originar din Egipt. Considerat întemeietorul neoplatonismului iudaic medieval. Autor a numeroase tratate filozofice sau ştiinţifice, precum şi al unor lucrări cu caracter medical (traduse din arabă în limba latină şi publicate postum cu titlul „Opera Omnia Isaci").

ISRAELIŢ, -Ă (< fr.) adj., s. m. şi f. **1.** Adj. Referitor la religia mozaică (iudaică); evreiesc. **2.** S. m. şi f. Persoană de religie mozaică, adept al mozaismului; *p. ext.* evreu.

ISSA (pe numele adevărat *Kobayashi Nobuyuki*) (1763–1827), poet japonez. Unul dintre marii maeştri ai *haiku*-ului. Versuri închinate iubirii sau compasiunii pentru toate fiinţele Universului, caracterizate prin simplitatea exprimării sentimentelor, plasticitatea imaginii, umorul de inspiraţie populară („Jurnalul morţii tatălui meu", „Primăvara mea").

ISSÎK-KUL, lac tectonic, puţin sărat, navigabil, în Asia Centrală (Kîrgîzstan), situat într-o depr. intramontană a M-ţilor Tian Shan, la 1 608 m alt., cu bazin endoreic; 6,24 mii km^2. Ad. max.: 668 m. Lungime: 178 km; lăţime max.: 60 km. În el se varsă c. 50 râuri. Din cauza evaporării intense şi a micşorării supr. lacului, râul Ciu, care se varsă în partea sa vestică, se pierde uneori în deşert. Pescuit. Turism balneoclimateric. Rezervaţie naturală.

ISSOS sau **ISSUS,** oraş antic în SE Asiei Mici (Cilicia), pe ţărmul G. Iskenderun. Aici Alexandru Macedon l-a înfrânt, în 333 î.Hr., pe regele Persiei, Darius III.

ISTANBUL, cel mai mare oraş al Turciei, situat în partea de VNV a

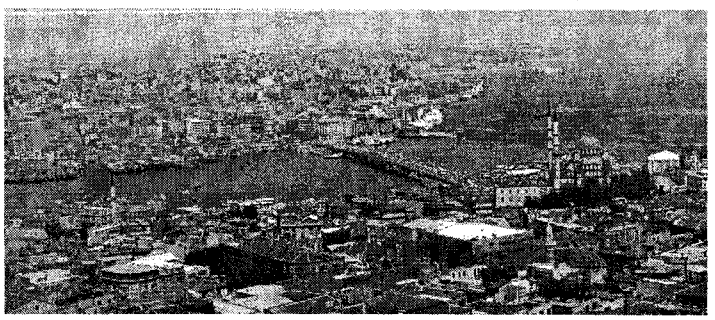

Vedere generală asupra Cornului de Aur

Istanbul

Ayasofya

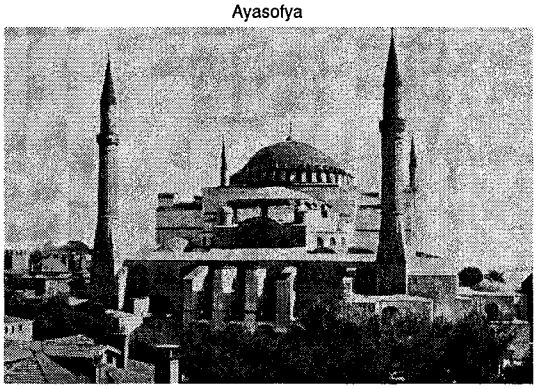

Moscheea Suleimaniye

țării, pe malurile Bosforului; 7,6 mil. loc. (1994). Este format din trei părți distincte, separate de Bosfor și Cornul de Aur, la limita dintre Europa și Asia, și legate prin mai multe poduri. Partea europeană cuprinde cartierele Galata, Beyoğlu, Fener (Fanar), Sultanahmet (vechiul Bizanț), Topkapî ș.a., iar cea asiatică cartierul Üsküdar (Scutari). Nod de comunicații între Europa și Asia. Aeroportul Yeșilköy. Puternic centru ind. (60% din ind. Turciei), comercial, financiar și cultural al țării. Ind. constr. de mașini (montaj auto, tractoare), electrotehnică, chimică, a cimentului, sticlei, de prelucr. a lemnului (mobilă), hârtiei și poligrafică, piel. și încălț., textilă și alim. (tutun). Concentrează c. 90% din activitatea cultural-artistică și educativă a țării. Mare centru turistic. Trei universități. Institut politehnic. Bazar. Monumente bizantine (ruinele zidurilor orașului și ale hipodromului, biserica Sf. Sofia, devenită, în 1453, moscheea Ayasofya, construită în anii 532–537, capodoperă a artei bizantine, moscheea Kahriye-Camii, sec. 4–11, renovată la începutul sec. 14 (mozaicurile și frescele sale sunt mărturii ale înfloritoarei arte bizantine din timpul *Paleologilor*), Turnul genovez Galata, 1349, Palatul Paleologilor sau Tekfur-Sarai, Palatul Dolmabahçe etc.) și musulmane (moscheile Baiazidiye, Suleimaniye, 1550–1557, Ahmediye-Camii, Yeni-Camii, 1597, Palatul Topkapî, sec. 15). Muzeu de arheologie. Teatre. În Antichitate s-a numit *Bizantion*. Capitală a Imp. Bizantin, cu numele de Constantinopol, a devenit, din 1453, cu numele de Istanbul (Stambul), capitala Imp. Otoman — până în 1923, când cap. Rep. Turcia s-a mutat la Ankara. V. *Constantinopol*.

ISTERIE (< fr., it. {i}; {s} gr. *hystera* „uter") s. f. Nevroză sau psihopatie, caracterizată prin apariția, sub influența șocurilor emotive, a sugestiei sau autosugestiei, a unor variate simptome neurologice fără substrat organic.

ISTEȚ, -EAȚĂ (< sl.) adj. Inteligent, deștept, priceput. ✦ Vioi, sprinten; *p. ext.* îndrăzneț.

ISTEȚIME (< *isteț*) s. f. Inteligență, vioiciune, iscusință, pricepere.

ISTM (< fr., lat., gr.) s. n. Porțiune îngustă de uscat mărginită de ape, care leagă două continente, două insule sau o peninsulă de un continent (ex. I. Panamă, Corint, Suez, Kra etc.).

ISTORIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f., s. n. I. Adj. **1.** Care aparține istoriei, referitor la istorie; *p. ext.* de importanță deosebită în dezvoltarea societății. ✧ *Monument i.* = construcție care pentru vechimea și valoarea ei artistică este ocrotită de lege. ✦ Care urmărește fapte din istorie (ex. roman I.). **2.** Care se schimbă de-a lungul timpului; diacronic. *Proces istoric*. **3.** Corespunzător faptelor istoriei; obiectiv, real[2]. **4.** Care studiază faptele în ordine cronologică (ex. metodă i.). II. S. m. și f. Specialist în istorie; istoriograf. III. S. n. Expunere (amplă) a unui eveniment (sau a evenimentelor dintr-o perioadă dată), însoțită de o relatare cronologică a împrejurărilor în care s-a produs.

ISTORICISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Concepție apărută în Germania (sec. 19) potrivit căreia istoria este elementul esențial al înțelegerii și explicării fenomenelor umane, înțelegere care trebuie să fie empatică, deoarece aceste fenomene sunt expresii unice ale gândirii, voinței și sentimentelor umane. Pentru Fr. Meinecke, perspectiva istoricistă îngăduie înlocuirea abordării generalizatoare, caracteristică științelor naturii, cu o abordare particularizantă. Karl R. Popper nu acordă i. statutul de discurs științific și respinge posibilitatea unor predicții istorice, care s-ar obține descoperind „ritmul", „legile" sau „tendințele" evoluției istoriei.

ISTORIE (< lat., it.) s. f. **1.** Știință care studiază trecutul umanității și al societăților omenești cu scopul de a le reconstitui. **2.** Prin opoziție cu preistoria, perioadă cunoscută în principal prin documente scrise. **3.** (Cu determinarea domeniului) Știință care studiază dezvoltarea și modificările succesive într-un anumit domeniu (ex. i. literaturii, i. medicinei). **4.** Povestire, narațiune. **5.** (Fam.) Întâmplare, pățanie; poznă **(1)**, năzbâtie.

ISTORIOGRAF (< fr., lat. {i}) s. m. **1.** Persoană însărcinată în mod oficial să scrie istoria unei epoci, a unei domnii. **2.** Istoric **(II)**.

ISTORIOGRAFIE (< fr. {i}; {s} gr. *historia* „istorie" + *graphe* „descriere") s. f. **1.** Știință auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studiul evoluției concepțiilor și al operelor istorice. Istoria — ca efort de cunoaștere — s-a născut din nevoia de fixare a memoriei evenimentelor petrecute, din necesitatea de a căuta rădăcinile în trecut ale unor fenomene contemporane și din dorința de a desprinde din trecut învățăminte pentru prezent și viitor („Historia, magistra vitae", istoria, învățătoarea vieții). I. a străbătut, în evoluția ei, mai multe faze: în Antichitate, i. greacă (Herodot „părintele istoriei", Tucidide și Polibiu) creează adevărate modele de cercetare și analiză, urmate de istoricii romani (Tit Liviu, Tacit); Evul Mediu înregistrează un puternic regres, cronicarii medievali mărginindu-se la consemnarea și explicarea superficială, adesea naivă, a evenimentelor. Renașterea a readus în actualitate operele istorice ale Antichității și a pus bazele criticii istorice, care s-a dezvoltat paralel cu investigația erudită. Raționalismul și iluminismul au influențat puternic I., preocupată tot mai mult să elaboreze o teorie a istoriei (G. Vico) și să detecteze cauzele marilor procese istorice (E. Gibbon). Ca o reacție la teoriile iluministe și la ideologia Revoluției Franceze, a apărut curentul romantic, interesat cu precădere de Evul Mediu, de influența factorilor spirituali, care modelau evoluția organică a popoarelor (istorismul lui L. von Ranke). Așezarea cercetării istorice pe baze strict științifice a fost încercată de pozitivism, al cărui obiect era reconstituirea riguroasă a faptelor și dezvăluirea legăturilor cauzale. Pozitivismul a produs o istoriografie narativă, care privilegia aspectele politice și militare, împotriva căreia s-a manifestat i. marxistă, care explica procesele istorice prin acțiunea legilor obiective de dezvoltare socială și prin lupta de clasă, și Școala de la *Annales* (revistă franceză de istorie întemeiată, în 1929, de L. Febvre și M. Bloch), promotoarea unei viziuni sintetice, dar interesată în special de condițiile materiale de existență și de mentalitățile și sensibilitățile colective. Subordonarea i. marxiste față de exigențele regimurilor comuniste a dus la discreditarea materialismului istoric. În prezent, se manifestă tendința de abordare pluridisciplinară și statistică a fenomenului istoric. **2.** Totalitatea scrierilor istorice dintr-un anumit spațiu geografic sau dintr-o anumită perioadă determinată de timp; totalitatea lucrărilor istorice privitoare la o problemă.

ISTORISI (< ngr.) vb. IV tranz. A relata o întâmplare, a expune, a povesti.

ISTORISM (< fr.) s. n. **V.** *istoricism*. ✦ Studiul obiectelor și evenimentelor din punct de vedere al apariției și dezvoltării lor istorice.

ISTOVI (< *istov*, înv. „sfârșit") vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) obosi peste măsură; a (se) epuiza **(2)**, a (se) extenua. **2.** Tranz. (Înv.) A isprăvi, a termina; a epuiza **(1)**.

ISTOVITOR, -OARE (< *istovi*) adj. Care istovește; obositor, epuizant, extenuant.

ISTRATE, Mircea (n. 1929, Cluj), compozitor român. Orientare avangardistă cu unele trăsături neoclasice. Muzică vocal-simfonică, simfonică („Muzică stereofonică pentru două orchestre de coarde", „Algoritm"), de cameră, corală, de teatru si film.

ISTRATI, Alexandru (1915–1991, n. Dorohoi), pictor român. Stabilit în Franța (1947). Soțul pictoriței *Natalia Dumitrescu*. Unul dintre principalii reprezentanți ai „abstracției lirice". Lucrări caracterizate prin abundență cromatică și dinamism. Împreună cu soția sa, a organizat Muzeul „Brâncuși", de la Centrul „G. Pompidou" din Paris.

ISTRATI, Constantin I. (1850–1918, n. Roman), chimist și medic român. Acad. (1899), prof. univ. la București. A participat, ca medic în armata română, la Războiul de Independență. Unul dintre fondatorii școlii românești de chimie. Cercetări asupra bogățiilor naturale ale țării (sare, petrol, chihlimbar, ozocherită etc.); a descoperit o clasă nouă de coloranți, „franceine". A înființat „Societatea română de științe" (1890), „Asociația română pentru înaintarea și răspândirea științelor" (1902) ș.a. Lucrări didactice („Curs elementar de chimie", „Studiu relativ la o nomenclatură generală în chimia organică"). Membru al mai multor societăți științifice străine.

ISTRATI, Nicolae (1818–1861, n. Fălticeni), scriitor român. Pașoptist, adversar al Unirii. Autorul unor fabule și satire ce preamăresc trecutele vremi („Satana și drăcimea", „Lumina și întunericul", „Văduva și judecătorul") și al primei drame istorice din literatura română („Mihul..."), a cărei acțiune se petrece în timpul lui Ștefan cel Mare.

Constantin Istrati

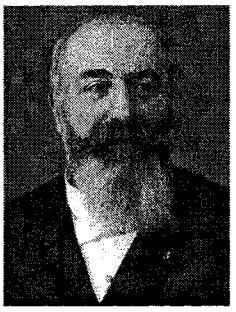

Panait Istrati

ISTRATI, Panait (pseud. lui *Gherasim Panait Istrate*) (1884–1935, n. Brăila), scriitor român de limbă franceză și română. Supranumit de R. Rolland „Gorki al Balcanilor". În tinerețe a dus o viață de iumpen, peregrinând prin lume; din 1916 a trăit în Elveția și Franța, schimbând diverse ocupații. Inițial admirator al regimului sovietic, a fost profund dezamăgit de cele văzute în U.R.S.S. („Spovedanie pentru învinși"). După revenirea în România, a colaborat la publicația formațiunii de extremă-dreaptă „Cruciada românismului". Proză de evocare romantică a peisajului brăilean și a mediului pestriț oriental, populat de oameni simpli, răzvrătiți, animați de nostalgia fericirii („Chira Chiralina", „Moș Anghel", „Viața lui Adrian Zograffi", „Haiducii", „Mihail", „Ciulinii Bărăganului" și „Codin", care au cunoscut ecranizări). În 1930 se reîntoarce definitiv în țară. Publicistică.

ISTRATTY, Edgar (1887–1967, n. Vaslui), bas român. Membru fondator al Operei Române. Carieră internațională. Roluri remarcabile în repertoriul wagnerian și în „Faust" de Gounod. Biografie scrisă de soția sa, Ella Istratty: „De vorbă cu Edgar Istratty".

ISTRIA (ISTRA), peninsulă de formă triunghiulară pe țărmul de NE al M. Adriatice (Croația și Slovenia), între G. Triest și Rijeka; 3,9 mii km^2. Lungime: c. 100 km. Relief de podiș calcaros (pod. Karst), mai înalt în NE (alt. max.: 1 396 m, vf. Učka), cu sol steril. Climă mediteraneană. Expl. de cărbune, marmură și bauxită. Viticultură. Măslini și pomicultură. Stațiuni balneoclimaterice (Opatija și Puia). Turism. Locuită inițial de istri, cucerită de romani în 177 î.Hr. și transformată în colonie, a fost invadată în sec. 5–8 de vizigoți, ostrogoți, bizantini și longobarzi, franci, slavi și avari. Înglobată în Sfântul Imperiu German în sec. 10, ulterior înfeudată patriarhilor de Aquileea (1208–1480). Dominată de Veneția (sec. 15–18) până la Tratatul de la Campo Formio (1797), când a fost cedată Austriei. Între 1805 și 1815 a făcut parte din Regatul Italic al lui Napoleon. Anexată de Italia în 1920; atribuită Iugoslaviei prin Tratatul de la Paris (1947). În 1954, în bază unui acord italo-iugoslav, partea de NV a **I.** a fost împărțită în două zone, aparținând, respectiv, Italiei și Iugoslaviei. În 1991, ca urmare a dezmembrării federației iugoslave, **I.** a fost împărțită între Croația și Slovenia.

ISTRIA 1. Podișul Istriei, regiune de podiș cu relief tabular în E Dobrogei, între Casimcea și L. Sinoe. Alt. max.: 195 m. **2.** Com. în jud. Constanța; 2 363 loc. (1998). Stație de c.f. Centru viticol. Muzeu de arheologie.

ISTRIȚA, masiv deluros în Subcarpații de Curbură, între râurile Cricovu Sărat și Nișcov, alcătuit din calcare, gresii, marne, șisturi argiloase ș.a. Se continuă, la V, cu Dealul Mare. Alt. max.: 754 m. Viticultură (podgoria Pietroasele).

ISTROROMÂN, -Ă (< n. pr. *Istria* + *român*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană făcând parte dintr-o ramură a poporului român și care vorbește dialectul istroromân. **I.** au emigrat prin sec. 10–11 spre V Pen. Balcanice, stabilindu-se în Pen. Istria la Monte Maggiore și în ins. Veglia (azi Krk). **2.** Adj. Care aparține istroromânilor **(1)**, privitor la istroromâni. ✦ (Substantivat, f.) Dialect al limbii române, vorbit de istroromâni.

ISTROS 1. Denumirea tracă a Dunării, folosită și de izvoarele antice grecești. A fost latinizată, ulterior, în Hister. V. *Danubius*. **2.** Colonie greacă pe țărmul de V al Mării Negre. V. *Histria*.

Edgar Istratty

Işlic

ISVERNA, com. în jud. Mehedinţi, pe râul Coşuştea; 2 742 loc. (1998). În arealul com. se află peştera cu acelaşi nume, având o temperatură constantă (10°C) şi o bogată faună cavernicolă, de la care s-a format un strat gros de guano. Pe pantele dealului Cerboani se dezvoltă crânguri de liliac sălbatic. Biserica Sf. Nicolae (ante 1820, zugrăvită în 1835 şi 1870), în satul Seliştea. Bisericile de lemn Sf. Voievozi (1763, refăcută în 1820), Sf. Gheorghe (1829, cu picturi interioare din 1870) şi Sf. Voievozi (1783, refăcută în 1823, cu picturi interioare din 1892), în satele Seliştea, Turtaba şi Isverna.

IŞALNIŢA, com. în jud. Dolj, pe valea Jiului; 4 109 loc. (1998). Expl. de balast. Combinat chimic (îngrăşăminte fosfatice şi azotoase). Termocentrală (980 MW) intrată în funcţiune în 1965. Sere legumicole. Staţie de c.f. În satul Işalniţa, menţionat documentar în 1577, se află biserica Adormirea Maicii Domnului (1705–1706, modificată în 1875 şi reparată în 1914).

IŞIM, râu în Federaţia Rusă (V Siberiei), afl. stg. al lui Irtîş; 2 450 km. Izv. din partea central-nordică a Kazahstanului, traversează stepa cu acelaşi nume şi trece prin Ţelinograd şi

Ištar

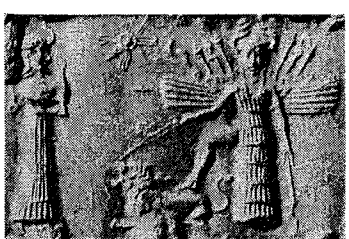

Petropavlovsk. Îngheaţă în perioada nov.–mai. Navigabil în cursul inferior pe 270 km.

IŞLIC (< tc.) s. n. Căciulă mare de blană sau de postav, de formă rotundă sau cu fundul pătrat, purtată de domni şi boieri, iar, mai târziu, de negustori şi de lăutari.

IŞTAR (ISHTAR) (în mitologiile din Mesopotamia), stăpâna cerului şi protectoarea dragostei şi a maternităţii. Fiica zeului selenar Sin şi sora zeului solar Shamosh şi a zeiţei infernale Ereshkigal. Zeiţă a bătăliilor, dar şi zeiţă sapienţială, simbolizând atotputernicia înţelepciunii. I. era simbolul suprem al frumuseţii feminine. A fost identificată cu planeta Venus sau cu Luceafărul de seară.

ITACA (ITHACA, ITHÁKÍ), insulă grecească în grupul ins. Ionice, separată de ins. Cefalonia prin str. cu acelaşi nume; 96 km^2. Oraşe pr.: Ithâki, Vathy. Relief muntos vulcanic. Viticultură, măslini. Creşterea animalelor. Mare cutremur în 1953. Patria legendară a lui Ulise.

ITAIPU, cea mai mare hidrocentrală din lume, construită (1973–1991) pe fl. Paraná, la graniţa dintre Brazilia şi Paraguay. Are 18 turbine de 750 MW fiecare (cu o putere totală instalată de 13 500 MW), ultima fiind pusă în funcţiune la 6 mai 1991. Lacul de acumulare are o supr. de 1 350 km^2, o lungime de 170 km şi un volum de 29 km^3.

ITALIA, Republica Italiană (La Repubblica Italiana), stat în S Europei, cuprinzând o parte continentală (Pen. Italică sau Apeninică) şi una insulară (ins. Sicilia, Sardinia, Elba, Lipari ş.a.); 301,3 mii km^2; 57,3 mii. loc. (1995). Limba oficială: italiana. Religia: catolică (95%), protestantă, ortodoxă, musulmană ş.a. Cap.: *Roma*. Oraşe pr.: Milano, Napoli, Torino, Palermo, Genova (Genoa), Bologna, Florenţa (Firenze), Catania, Bari, Veneţia (Venezia), Messina, Verona ş.a. Este împărţit în 103 provincii, grupate în 20 de regiuni. Relief predominant muntos; în N se desfăşoară Alpii pe c. 1 200 km pe direcţia V–E, ca un zid masiv, cuprinzând Alpii Graici (vf. Gran Paradiso, 4 061 m, alt. max. din I.), Alpii Lombarzi şi Alpii Veneţieni, toţi străbătuţi de numeroase pasuri (Brenner, Saint Gothard, Saint Bernard, Bernina). M-ţii Apenini ocupă cea mai mare parte a pen. şi se continuă şi în Sicilia, fiind fragmentaţi şi au alt. mai scăzute decât Alpii (vf. Gran Sasso d'Italia, 2 914 m alt. max.). Între M-ţii Alpi şi Apenini se află Prealpii şi C. Padului. În Alpi şi Prealpi se găsesc numeroase lacuri glaciare. Vulcani activi (Vezuviu, Etna, Stromboli). Climă temperat-continentală în N, cu ierni relativ reci şi veri călduroase şi mediteraneană în I. peninsulară, cu veri secetoase şi calde şi ierni blânde şi ploioase. Reţea hidrografică bogată, cu râuri scurte. Vegetaţie şi faună caracteristice zonelor temperată şi mediteraneană. Ţară cu economie dezvoltată (locul 5 pe glob ca volum al PNB şi al rezervelor de aur şi locul 6 pe glob ca volum al comerţului exterior). Ind. (locul 6 pe glob în ceea ce priveşte volumul producţiei ind.), care concentrează 1/3 din populaţia activă, contribuie cu 40% la realizarea PNB şi înregistrează cel mai înalt ritm de creştere dintre ţările membre ale Uniunii Europene. Economia este dominată de mari companii şi societăţi industriale transnaţionale (IRI, ENI, FIAT, Montecatini-Edison, Pirelli, Olivetti, Finsider ş.a.), este foarte diversificată, bazată (80%) pe materii prime din import şi mai dezvoltată în N (peste 50% din producţia ind. este concentrată în triunghiul Torino–Milano–Genova) decât în S (Mezzogiorno). Expl. de lignit, petrol, gaze naturale (16,9 miliarde m^3, 1992), min. de fier, mangan, plumb, zinc, argint, antimoniu, mercur, bauxită, azbest, sulf, grafit, baritină, feldspat, fluorite, pirite, săruri de potasiu, bentonit, talc, marmură (Carrara), sare. Ind. prelucrătoare produce (1993): energie electrică (211 miliarde kWh), fontă şi feroaliaje (11,2 mil. t), oţel (25,8 mil. t, locul 8 pe glob), cocs metalurgic, laminate, aluminiu, cupru rafinat, cadmiu, antimoniu, magneziu, mercur, tractoare (90,8 mii buc., 1989, locul 6 pe glob), autovehicule (1,47 mil. autoturisme şi 210 mii vehicule utilitare, locul 7 pe glob; înmatriculare de autoturisme noi 2,32 mii. buc., locul 4 pe glob), biciclete şi motorete, locomotive electrice, nave, avioane, aparate radio, televizoare (2,4 mii. buc., 1991), maşini de cusut şi de scris, maşini de calculat, maşini de spălat, frigidere, instrumente de precizie, derivate petroliere (208 mil. t capacitatea de rafinare; benzină 19,45 mil. t, 1992, locul 8 pe glob), acid sulfuric, fosforic şi azotic, sodă caustică, îngrăşăminte azotoase şi fosfatice, vopsele şi coloranţi, mase plastice şi răşini sintetice, cauciuc sintetic, anvelope, produse farmaceutice, cherestea, hârtie şi celuloză, ciment (41 mii. t, 1992, locul 7

ELVETIA
AUSTRIA
FRANCIA
ITALIA
SLOVENIA
CROATIA
BOSNIA SI HERTEGOVINA
MUNTENEGRU
MONACO
SAN MARINO
MILANO
TORINO
GENOVA
ROMA
NAPOLI
PALERMO
MALTA
Corsica (Corse) (Fr.)
Sardinia (Sardegna) (It.)
Sicilia
Lausanne
Aosta
Como
Monza
Novara
Asti
Alessandria
Cuneo
Nice
Bergamo
Brescia
Verona
Padova
Venetia (Venezia)
Trieste
Udine
Trento
Bolzano
Merano
Villach
Piacenza
Parma
Reggio nell'Emilia
Modena
Bologna
Ferrara
Ravenna
Rimini
Forlì
San Marino
Prato
Lucca
Pisa
Livorno
Florenta (Firenze)
Siena
Arezzo
Perugia
Macerata
Ancona
Urbino
Ascoli Piceno
Pescara
Teramo
Terni
Viterbo
Grosseto
Bastia
I.Elba
I.Giglio
Ajaccio
Str. Bonifacio
I. Asinara
Sassari
Olbia
Oristano
Cagliari
I.S.Pietro
S.Antioco
C.Teulada
Sora
Frosinone
Caserta
Avellino
Salerno
Sorrento
I.Capri
I.Ischia
Benevento
Foggia
Campobasso
Bari
Barletta
Altamura
Matera
Potenza
Brindisi
Taranto
Lecce
Golful Taranto
C.S.Maria di Leuca
Cosenza
Crotone
Catanzaro
Reggio di Calabria
C. Spartivento
Messina
Str. Messina
Catania
Augusta
Siracusa
Modica
C. Passero
Trapani
Marsala
Castelvetrano
Agrigento
Licata
Ragusa
Caltagirone
Caltanissetta
Enna
Adrano
ETNA
I.Stromboli
I-le Eolie
I.Lipari
I.Vulcano
I.Ustica
I.Pantelleria
I.Linosa
I.Gozo
I.Lampedusa
Valletta
Split
Mostar
I. Brac
I.Vis
I.Hvar
I.Korčula
Dubrovnik
G.Kotor
Golful Taranto
MARE TIRENIANĂ
MARE ADRIATICĂ
MARE IONICĂ
Canalul Siciliei
Str. Malta
0 50 100 km

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni şi provincii	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1991)	Capitalele regiunilor şi ale provinciilor
Abruzzo	10 794	1 249 054	*L'Aquila*
Chieti	2 587	381 830	Chieti
L'Aquila	5 034	297 838	L'Aquila
Pescara	1 224	289 534	Pescara
Teramo	1 949	279 852	Teramo
Basilicata	9 992	610 528	*Potenza*
Matera	3 447	208 985	Matera
Potenza	6 545	401 543	Potenza
Calabria	15 080	2 070 203	*Catanzaro*
Catanzaro	2 391	382 565	Catanzaro
Cosenza	6 650	750 896	Cosenza
Crotone	1 717	180 409	Crotone
Reggio di Calabria	3 183	576 693	Reggio di Calabria
Vibo Valentina	1 139	179 640	Vibo Valentina
Campania	13 595	5 630 280	*Napoli*
Avellino	2 792	438 812	Avellino
Benevento	2 071	293 926	Benevento
Caserta	2 639	815 815	Caserta
Napoli	1 171	3 016 026	Napoli
Salerno	4 922	1 066 601	Salerno
Emilia-Romagna	22 125	3 909 512	*Bologna*
Bologna	3 702	906 856	Bologna
Ferrara	2 632	360 763	Ferrara
Forlì-Cesena	2 376	348 647	Forlì
Modena	2 690	604 680	Modena
Parma	3 450	391 330	Parma
Piacenza	2 589	267 633	Piacenza
Ravenna	1 859	350 454	Ravenna
Reggio nell'Emilia	2 293	420 431	Reggio nell'Emilia
Rimini	534	258 718	Rimini
Friuli-Venezia Giulia	7 844	1 197 666	*Trieste*
Gorizia	466	138 119	Gorizia
Pordenone	2 273	275 267	Pordenone
Trieste	212	261 825	Trieste
Udine	4 893	522 455	Udine
Lazio	17 227	5 140 371	*Roma*
Frosinone	3 264	479 559	Frosinone
Latina	2 250	476 282	Latina
Rieti	2 749	144 942	Rieti
Roma	5 352	3 761 067	Roma
Viterbo	3 612	278 521	Viterbo
Liguria	5 418	1 676 282	*Genova*
Genova	1 836	950 849	Genova
Imperia	1 155	213 587	Imperia
La Spezia	882	227 199	La Spezia
Savona	1 545	284 647	Savona
Lombardia	23 859	8 856 074	*Milano*
Bergamo	2 723	909 692	Bergamo
Brescia	4 784	1 044 544	Brescia
Como	1 288	522 147	Como
Cremona	1 770	327 970	Cremona
Lecco	816	295 948	Lecco
Lodi	782	184 025	Lodi
Mantova	2 339	369 630	Mantova
Milano	1 981	3 738 685	Milano
Pavia	2 965	490 898	Pavia
Sondrio	3 212	175 496	Sondrio
Varese	1 199	797 039	Varese
Marche	9 693	1 429 205	*Ancona*
Ancona	1 940	437 263	Ancona

pe glob), fire şi ţesături de bumbac, lână, mătase naturală, iută, articole de pielărie, încălţ., covoare, ceramică şi porţelanuri, sticlă, produse alim. (lapte şi produse lactate, carne 4,03 mil. t, 1994, locul 8 pe glob, zahăr 1,62 mil. t, 1994, conserve de carne şi peşte, ulei de măsline, locul 1 pe glob, vin 62,6 mii. hl, 1993, locul 2 pe glob, după Franţa, bere, ţigarete, uleiuri vegetale, paste făinoase). Există o veche tradiţie în prod. de mobilă, de sticlărie şi porţelanuri, instrumente muzicale, încălţ., paste făinoase. Agricultura concentrează 12% din populaţia ocupată şi contribuie cu 10% la crearea PNB şi a venitului naţional. Terenurile agricole ocupă 40,5% din terit. ţării. Se cultivă (1994): cereale (19,56 mil. t), din care grâu (8,11 mil. t), porumb (7,94 mii. t, locul 10 pe glob), apoi orz, ovăz, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui (440 mii t), in, cânepă, anghinare (locul 1 pe glob), tutun, bob, legume (tomate, 5,22 mil. t, locul 4 pe glob, cartofi, fasole verde, locul 2 pe glob, ardei, locul 1 pe glob, mazăre, conopidă, varză, ceapă şi usturoi ş.a.). I. este al doilea mare producător de fructe din lume: mere (2,14 mii. t, 1994, locul 3 pe glob), pere (946 mii t, 1994, locul 2 pe glob), caise (locul 1 pe glob), piersici, cireşe, nuci, portocale (1,6 mil. t, 1994, locul 3 pe glob), lămâi (769 mii t, locul 2 pe glob), mandarine, pepeni, măsline (2,8 mil. t, 1994, locul 1 pe glob, 40% din producţia mondială), smochine, migdale (94 mii t, 1994, locul 2 pe glob), alune (locul 2 pe glob), castane (locul 1 pe glob), struguri (9,76 mii. t, locul 1 pe glob). Floricultură. Creşterea intensivă a animalelor (mil. capete, 1994): bovine (7,7), bubaline, porcine (8,2), ovine (10,3), caprine (1,3), cabaline (0,3), asini şi catâri. Sericicultură. Pescuit (311 mii t peşte, 1993). C.f.: 20,2 mii km (10,2 mii km linii electrificate). Căi

Regiuni și provincii	Suprafața (km^2)	Populația (1991)	Capitalele regiunilor și ale provinciilor
Ascoli Piceno	2 087	360 482	Ascoli Piceno
Macerata	2 774	295 481	Macerata
Pesaro e Urbino	2 892	335 979	Pesaro
Molise	4 438	330 900	*Campobasso*
Campobasso	2 909	238 958	Campobasso
Isernia	1 529	91 942	Isernia
Piemonte	25 399	4 302 565	*Torino*
Alessandria	3 560	438 245	Alessandria
Asti	1 511	208 332	Asti
Biella	913	191 291	Biella
Cuneo	6 903	547 234	Cuneo
Novara	1 339	334 614	Novara
Torino	6 830	2 236 765	Torino
Verbania	2 256	162 215	Verbania
Vercelli	2 088	183 869	Vercelli
Puglia	19 357	4 031 885	*Bari*
Bari	5 138	1 530 170	Bari
Brindisi	1 839	411 314	Brindisi
Foggia	7 184	696 848	Foggia
Lecce	2 759	803 977	Lecce
Taranto	2 437	589 576	Taranto
Sardegna	24 090	1 648 248	*Cagliari*
Cagliari	6 895	763 382	Cagliari
Nùoro	7 044	272 992	Nùoro
Cristano	2 631	156 970	Cristano
Sassari	7 520	454 904	Sassari
Sicilia	25 707	4 966 386	*Palermo*
Agrigento	3 042	476 158	Agrigento
Caltanissetta	2 128	278 275	Caltanissetta
Catania	3 552	1 035 665	Catania
Enna	2 562	186 182	Enna
Messina	3 248	646 871	Messina
Palermo	4 992	1 224 778	Palermo
Ragusa	1 614	289 733	Ragusa
Siracusa	2 109	402 014	Siracusa
Trapani	2 460	426 710	Trapani
Toscana	22 992	3 529 946	*Firenze*
Arezzo	3 232	314 564	Arezzo
Firenze	3 514	967 437	Firenze
Grosseto	4 504	216 015	Grosseto
Livorno	1 213	336 626	Livorno
Lucca	1 773	377 101	Lucca
Massa-Carrara	1 156	200 312	Massa
Pisa	2 448	385 285	Pisa
Pistoia	965	264 622	Pistoia
Prato	366	217 244	Prato
Siena	3 821	250 740	Siena
Trentino-Alto Adige	13 607	890 360	*Trento*
Bolzano	7 400	440 508	Bolzano
Trento	6 207	449 852	Trento
Umbria	8 456	811 831	Perugia
Perugia	6 334	588 781	*Perugia*
Terni	2 122	223 050	Terni
Valle d'Aosta	3 264	115 938	*Aosta*
Aosta	—	—	Aosta
Veneto	18 365	4 380 797	*Venezia*
Belluno	3 678	212 085	Belluno
Padova	2 142	820 318	Padova
Rovigo	1 789	248 004	Rovigo
Treviso	2 477	744 038	Treviso
Venezia	2 460	820 052	Venezia
Verona	3 097	788 343	Verona

rutiere: 303,5 mii km. Flota comercială maritimă: 7,11 mil. t.r.b. (1993). Turism foarte dezvoltat (c. 12 miliarde dolari încasări anual): peste 40 mil. turiști străini anual. Principalele obiective: capitala și „orașele-muzeu" Veneția, Florența, Bologna, Verona, Padova, Pisa ș.a., cu vestigii și monumente mai ales medievale (cetăți, castele, palate, biserici, vile, poduri, fântâni, statui), iar uneori și romane; Napoli – Vezuviu și împrejurimile, cu vestigii romane (temple, terme, amfiteatre, bazilici, mozaicuri) la Herculaneum și Pompei și locuri de agrement (Napoli, Vezuviu, ins. Capri, Ischia, Procida); Alpii, cu stațiuni turistice și de sporturi de iarnă (Cortina d'Ampezzo, Aosta, Courmayeur, Breuil, Domodossola); stațiunile balneoclimaterice de pe țărmurile lacurilor Maggiore (Baveno, Pallanza, Stresa), Como (Bellagio, Como, Cernobbio), Garda (Limone, Toscolano, Gargnano); Riviera di Ponente și Riviera di Levante (țărmul M. Ligurice între Ventimiglia și La Spezia), cu stațiunile San Remo, Portofino, Nervi, Rapallo, Lerici, Santa Margherita Ligure; coasta M. Adriatice între Veneția și Rimini, cu stațiuni; NE Siciliei, cu vulcanul Etna și stațiunea balneoclimatericǎ Taormina; o serie de orașe, cu monumente, muzee, centre culturale: Milano, Cremona, Potenza, Perugia, Siena, Bari, Brindisi. Moneda: 1 liră (italiană) = 100 centesimi. Export: conf. textile, încălț. și produse din piele, produse chimice, autovehicule și piese auto, produse siderurgice și ale metalurgiei neferoase, mașini de prelucrare a metalelor, pentru ind. textilă, de scris, de telecomunicații, mecanică de precizie, produse agro-alim., avioane ș.a. Import: petrol, mașini, utilaje și echipament ind., cărbune, min. de fier, metale neferoase, bumbac, lemn, grâu ș.a. — *Istoric:* Terit. I. este locuit încă din Paleoliticul inferior. În milen. 3 î.Hr. apar primele influențe ale popoarelor indo-europene. În milen. 2 î.Hr. se consolidează două arii culturale omogene: una sudică, peninsulară (cultura apeninică), în contact cu marile culturi ale popoarelor mediteraneene, și una nordică, în contact cu cultura Europei Centrale. La sfârșitul milen. 2 î.Hr., ca urmare a valurilor migratoare succesive, ligurii ocupă partea de NV a I., veneții, reg. dintre Mincio și Pad, populațiile ilirice se stabilesc pe malul Mării Adriatice și în Puglia, siculii în Sicilia, latinii la S de Tibru, iar etruscii în I. centrală. În sec. 8 și 7 î.Hr., grecii întemeiază numeroase colonii pe

coastele de S ale I. și în Sicilia. În sec. 6 și 5 î.Hr., triburi de gali de origine celtică se stabilesc în C. Padului. Dintre toate aceste popoare, etruscii cunosc un înalt grad de civilizație (sec. 7–6 î.Hr.). La începutul sec. 5 î.Hr., *Roma*, o cetate din Latium, se emancipează de sub suzeranitatea etruscă, devenind, în sec. 3 î.Hr., stăpâna întregii I., și apoi hegemonul bazinului Mării Mediterane, instituind cel mai vast și mai durabil imperiu al lumii antice. După prăbușirea Imp. Roman de Apus (476), marcată de înfrângerea lui Romulus Augustulus, I. este stăpânită de heruli (476–493), de ostrogoți (493–553), apoi de Imp. Bizantin (din 553). În 569, longobarzii, conduși de Alboin, cuceresc N I., iar în 756 se întemeiază statul papal. În 774, Carol cel Mare îi înfrânge pe longobarzi, regatul acestora fiind inclus în statul franc, restul peninsulei rămânând sub dominație bizantină, cu excepția S I. și a Siciliei, care sunt ocupate (sec. 9) de arabi, eliminați (sec. 11–12) de normanzi. În timpul lui Otto I, N și centrul I. au intrat în componența Sfântului Imperiu Roman aflat (1075–1122) în conflict cu papalitatea („lupta pentru învestitură"), care s-a încheiat prin *Concordatul de la Worms*. În urma cruciadelor (sec. 11—13), orașele din N și centrul I. au devenit importante centre de tranzit în comerțul dintre Orient și Occident, Milano, Veneția, Florența, Genova, Pisa, constituindu-se în republici independente și devenind (după sec. 13) înfloritoare nuclee de iradiere a ideilor umaniste și renascentiste. Tot acum au avut loc o serie de frământări sociale: răscoala țărănească (1304—1307), condusă de Dolcino, răscoala din Roma (1347), în frunte cu Cola di Rienzo și a lucrătorilor textiliști (ciompi) din Florența (1378). Între 1494 și 1559, I. a devenit câmpul de bătălie dintre Franța și Spania („Războaiele italiene"), conflict încheiat cu Pacea de la Château-Cambrésis, prin care Spania a anexat cea mai mare parte a peninsulei, cedată ulterior, prin tratatele de la Utrecht (1713) și Rastatt (1714), austriecilor. După 1792, terit. I. a fost unul dintre locurile de desfășurare a războaielor napoleoniene, părți din acest terit. fiind înglobate în formațiuni statale dependente de Franța sau de Austria. După izbucnirea Revoluției Franceze, ideile acesteia au pătruns și în I., materializându-se în mișcarea pentru independență și unificarea țării (*Risorgimento* — c. 1820–1870), care s-a realizat în jurul Regatului Piemontului. În urma războiului franco-piemontezo-austriac (1859), Lombardia se unește cu Piemontul, iar „cămășile roșii" ale lui Garibaldi eliberează Sicilia și I. de S (1860–1861), astfel încât Victor Emmanuel II din dinastia de Savoia se proclamă (1861) rege al I. Războiul austriaco-prusian din 1866, în care I. se raliază Prusiei, se soldează cu alipirea Veneției la Regatul Italian. Unificarea I. se încheie prin cucerirea Romei (1870), care va deveni capitala țării. La sfârșitul sec. 19, I. se confruntă pe plan intern cu o gravă criză economică, mai accentuată în S, care duce la masive imigrări și mișcări insurecționale. Pe plan extern, I. se alătură *Triplei Alianțe* (1882) și promovează o politică de cuceriri, ocupând Eritreea și Somalia, iar, în urma Războiului italo-turc (1911—1912), Tripolitania, Cirenaica și ins. Dodecanez. I. participă la primul război mondial, alăturându-se Antantei (la 23 mai 1915). Prin tratatele de pace de la Saint-Germain (1919) și Sèvres (1920), I. obține Tirolul de Sud, Trieste, pen. Istria, ins. Dodecanez, iar, în 1924, orașul Fiume (Rijeka). Ca urmare a unei tot mai accentuate degradări a vieții sociale și politice și a unei profunde crize politice, ideile fasciste, al căror principal exponent era Benito Mussolini, câștigă tot mai mult teren, permițându-i acestuia să execute „marșul asupra Romei" (oct. 1922) și să devină prim-min., instaurând un regim dictatorial. I. ocupă Ethiopia (1935—1936) și participă (1936–1939), alături de Hitler, la războiul civil spaniol, sprijinindu-l pe Franco. Împreună cu Hitler, Mussolini creează „Axa Berlin-Roma" (1936) și aderă la „Pactul anticomintern" (1937). După invadarea Albaniei (7 apr. 1939), I. se alătură, la 10 iun. 1940, Germaniei în cel de-al doilea război mondial, atacând Franța, Grecia, Iugoslavia și participând, din iun. 1941, cu un corp expediționar, la războiul împotriva U.R.S.S. Confruntat cu nemulțumirea crescândă a populației, regimul fascist trebuie să facă față, după 1942, unei puternice mișcări de rezistență, principala forță fiind reprezentată de Partidul Comunist Italian. După debarcarea anglo-americană din Sicilia (10 iul. 1943), Mussolini este înlăturat de la putere (25 iul. 1943) și se formează un nou guvern, condus de *P. Badoglio*, I. declarând, la 13 oct. 1943, război Germaniei. Eliberat de un comando german, Mussolini înființează la Saló, în N țării, un stat sub tutelă germană. La 28 mart. 1945, Mussolini este capturat de partizani și împușcat. La 18 iun. 1946, I. se declară republică. Prin Tratatul de pace de la Paris (1947), Somalia Italiană, Eritreea și Tripolitania trec sub tutelă O.N.U., Istria, Fiume și Zara (Zadar) revin Iugoslaviei, iar ins. Dodecanez, Greciei; Triestul devine terit. liber (până în 1954), Tratatul italo-iugoslav din 10 nov. 1975 consfințind împărțirea acestui terit. între cele două state. După cel de-al doilea război mondial, viața politică italiană este dominată de Partidul Democrat Creștin, iar cea economică, cu ajutorul planului Marshall, cunoaște o dezvoltare deosebit de rapidă („miracolul italian"), în care se păstrează însă decalajul dintre nordul industrializat și sudul mai slab dezvoltat. Dar, după 1968, pe fundalul creșterii corupției, a puterii Mafiei și al sporirii tensiunilor sociale, are loc o degradare economică și politică a țării (în 1978 Aldo Moro este asasinat de către gruparea extremistă a Brigăzilor Roșii). Și după 1992 afacerile oneroase și legăturile unor personalități politice cu Mafia provoacă o scădere dezastruoasă a popularității Democrației Creștine. După modificarea legii electorale, guvernul de tranziție al lui Carlo Azeglio Ciampi, primul prim-min. independent (în funcție de la 29 apr. 1993), pregătește alegerile parlamentare, care sunt câștigate de Forza Italia — partidul miliardarului Silvio Berlusconi, în guvernul căruia sunt incluși și 5 miniștri neofasciști. Frământările politice și implicarea lui Berlusconi în unele afaceri ilegale se soldează cu retragerea cabinetului acestuia, cu noi alegeri, câștigate de o coaliție de centru stânga, și cu formarea cabinetelor conduse de Romano Prodi (1996) și Massimo d'Alema (1998). Republică parlamentară, potrivit Constituției din 27 dec. 1947. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (Senat și Camera Deputaților), iar cea executivă, de un guvern numit de președinte.

ITALIAN, -Ă (< it.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Pen. Italică. I. mai trăiesc în S.U.A., Franța, Elveția, Germania, Belgia, Marea Britanie, Canada, Brazilia, Venezuela, Argentina, Australia ș.a. De religie creștină (catolici). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Italia. **2.** Adj. Care aparține Italiei sau italienilor **(1)**, referitor la Italia sau la italieni. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din grupul italo-romanic vorbită de italieni; prezintă diferențe di-

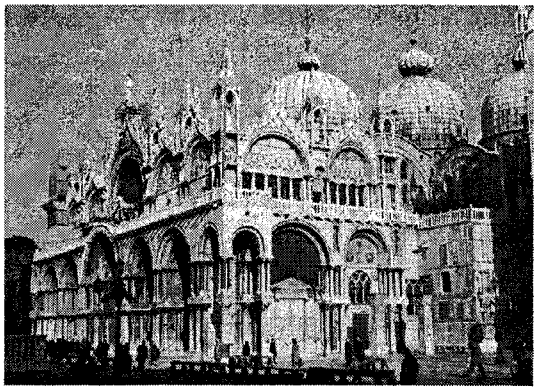

Basilica San Marco din Veneția (sec. 11)

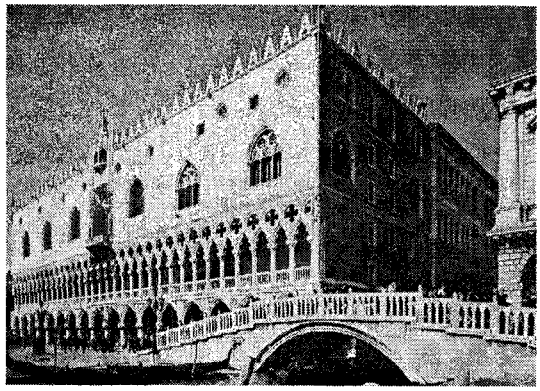

Palatul Dogilor din Veneția (sec. 14–15)

Domul din Pisa, interior (sec. 11–12)

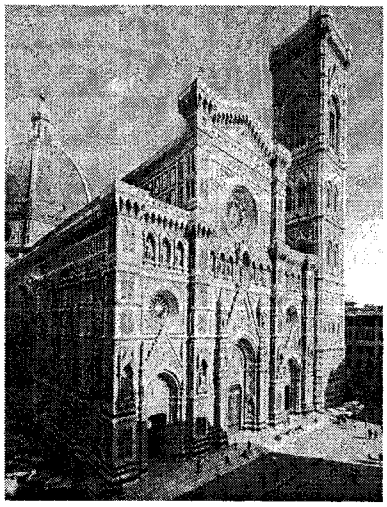

Complexul Domului din Florența (sec. 13–15)

DONATELLO: „Buna-Vestire"

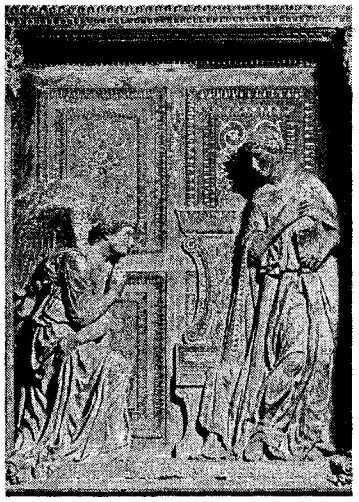

MICHELOZZO: „Madonna cu Pruncul"

MICHELANGELO BUONARROTI: „Pietà"

CIMABUE: „Crucifix" (detaliu)

GIOTTO: „Cina cea de Taină" (detaliu)

PIERO DELLA FRANCESCA: „Madonna cu Pruncul și doi îngeri"

SANDRO BOTTICELLI: „Nașterea Venerei" (detaliu)

LEONARDO DA VINCI: „Mona Lisa" (Gioconda)

MICHELANGELO BUONARROTI: detaliu de pe bolta Capelei Sixtine

TIZIANO: „Venus din Urbino"

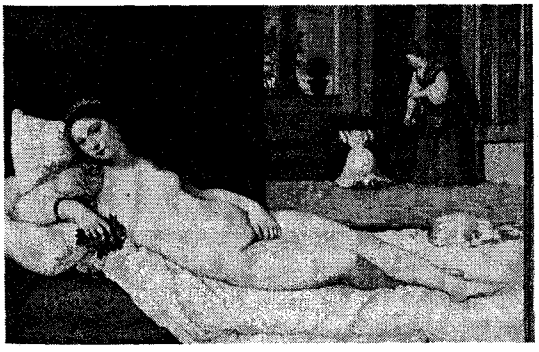

AMEDEO MODIGLIANI: „Nud culcat"

alectale foarte mari. Limba literară are la bază dialectul toscan (impus de mari scriitori ca Dante, Petrarca, Boccaccio). Alfabet latin. Limbă oficială în Italia, Elveţia, San Marino, Vatican. Limbă de cultură în Malta. ✧ *Artă i.* = artă dezvoltată pe teritoriul Italiei. Cuprinde în procesul ei de formare atât tradiţia artei *romane*, cât şi a artei *paleocreştine* şi *bizantine*. Din sec. 11, în arhitectură se creează, în tradiţia artei bizantine şi în stil romanic, monumente importante (Milano, Pisa), în timp ce stilul gotic întâmpină rezistenţă, manifestându-se mai mult în decoraţie (Orvieto, Milano). Sculptura sec. 13 este dominată de Nicola Pisano. Pictura se desprinde treptat de sub influenţa bizantină, prin pictorii sienezi: Cimabue, Duccio di Buoninsegna, Simone Martini şi îndeosebi prin Giotto. Un moment culminant al artei italiene îl constituie *Renaşterea* (sec. 15 şi 16). În arhitectură, F. Brunelleschi, Michelozzo şi L.B. Alberti definesc preferinţele epocii pentru simplitate, proporţionalitate, simetrie. Bramante, Michelangelo, Palladio creează mari edificii şi ansambluri arhitectonice. În sculptură, personalităţile dominante sunt J. della Quercia, Ghiberti, Donatello, Verrocchio, Michelangelo, iar în sec. 16, Cellini. În pictură, alături de frescă se dezvoltă tehnica picturii în ulei. Cei mai de seamă reprezentanţi ai picturii Renaşterii sunt, în sec. 15, Uccello, Masaccio, Piero della Francesca, Antonello da Messina, Giovanni Bellini, Mantegna, Botticelli, Ghirlandaio, iar în sec. 16 Leonardo da Vinci, Rafael, Correggio, Tiziano, Tintoretto, Veronese. Către mijlocul sec. 16 apare *manierismul*. În 1585, la Bologna, ia fiinţă prima academie de pictură. Sec. 17–18 sunt dominate de stilul baroc, Roma devenind principalul centru artistic. În arhitectură sunt reprezentativi Borromini, Bernini (care este şi sculptor); pictura se dezvoltă sub influenţa lui Caravaggio şi a Şcolii bologneze (Carracci, Guido Reni). Veneţia devine, în sec. 18, principalul centru de pictură (Canaletto, Tiepolo, Guardi). La sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19, se impune *neoclasicismul*, ilustrat în sculptură de Canova. După 1860, apar curente înnoitoare *(macchiaioli)*. În pictura sec. 20 se remarcă Modigliani, apar *futurismul* (N. Boccioni, C. Carrà, G. Severni) şi pictura *metafizică*. Figuri reprezentative ale artei i. după cel de-al doilea război mondial: G. Morandi, E. Prampolini, M. Campigli, G. de Chirico, R. Guttuso, G. Manzù, M. Marini, iar în arhitectură P. L. Nervi, G. Ponti. În ultimele decenii, arta i. a cunoscut o deosebită înflorire şi diversificare. În arhitectură s-au afirmat P. Portoghezi, A. Rossi, V. Gregotti, G. Anlenti, R. Piano. În sculptură s-au impus A. şi G. Pomodoro, P. Consagra, M. Mertz, F. Melotti, G. Paolini, M. Ceroli, P. Pascali, N. Carrino etc. În pictură, abstracţionismul, reprezentat în special de E. Vedova, R. Vespignani, G. Santomaso, utilizează noi limbaje: cel informai (A. Burri, R. Crippa), cromatic (P. Dorazio) sau al expresionismului suprarealist (E. Baj). Se afirmă în egală măsură arta cinetică (B. Murani, E. Mari), arta figurativă într-o nouă ipostază (A. Recarcati, M. Pistoletto), arta pop (M. Schifano), arta săracă (caracterizată prin simplitatea elementelor folosite) ş.a. Caracteristic artei anilor '80, '90 este subiectivismul, tematica abordată fiind analizată numai din punct de vedere artistic şi al personalităţii creatoare a artistului. De remarcat rafinamentul stilistic al design-ului (M. Zanuso, E. Gottsass, V. Magistretti).

ITALIANCĂ (< *italian*) s. f. Femeie italiană.

ITALIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. I. Adj. **1.** Care ţine de Italia antică, privitor la Italia antică. **2.** (POLIGR.; despre caractere tipografice, şi substantivat, f.) Cursiv. **II.** S. f. Ramură a familiei de limbi indo-europene, din a cărei principală reprezentantă, latina, derivă limbile romanice actuale.

ITALICĂ sau **APENINICĂ, Peninsula ~**, peninsulă în S Europei, între mările Tireniană, Ionică şi Adriatică, mărginită la N de C. Padului; 149 mii km^2. Străbătută de la NV spre SE de M-ţii Apenini. Climă mediteraneană. Formează o mare parte a terit. Italiei.

ITALIENEŞTE (< *italian*) adv. În limba italiană. ✦ Specific italienilor.

ITALIENISM (< it.) s. n. **1.** Cuvânt sau expresie împrumutată din limba italiană de o altă limbă şi neadaptată la sistemul acesteia. **2.** Curent lingvistic, iniţiat de I. Heliade-Rădulescu, care urmărea să apropie, prin mijloace artificiale, limba română de limba italiană.

ITALIOŢI (< fr.) s. m. Denumirea populaţiilor primitive (latini, samniţi etc.) de limbă indo-europeană din Italia Centrală.

ITAMI, oraş în Japonia (Honshū), suburbie industrială în NV conurbaţiei Ōsaka; 186,1 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii (aici se află aeroportul oraşului Ōsaka). Metalurgie neferoasă. Constr. auto. Ind. electrotehnică, a hârtiei, chimico-farmaceutică, poligrafică şi textilă.

ITĂNAGAR, oraş în NE Indiei, la poalele M-ţilor Himalaya de Est, la N de fl. Brahmaputra, centrul ad-tiv al statului Arunachal Pradesh; 17,3 mii loc. (1991). Centru comercial şi agricol.

ITAPICURU, fluviu în NE Braziliei; 1 200 km. izv. din Pod. brazilian (Serra de Itapicuru), curge pe direcţia SV–NE până la Caxias, iar apoi îşi schimbă direcţia către NNV, vărsându-se în Oc. Atlantic în aval de Rosário.

ITARD [itar], **Jean Marie Gaspar** (1774–1838), medic francez. Pionier în domeniul otologiei moderne. A inventat cateterul eustachian *(cateterul lui I.)*. Contribuţii importante în domeniul educării surdo-muţilor şi al retardaţilor mental.

ITATIAIA, parc naţional în Brazilia, la graniţa dintre statele Minas Gerais şi Rio de Janeiro (120 km^2), creat în 1937. Aici se află Pico das Agulhas Negras din M-ţii Serra de Mantiqueira, cel mai înalt vârf din Brazilia (2 787 m).

ITERATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) Care exprimă o acţiune repetată, săvârşită în mai multe rânduri. ✦ (MAT.) Recurent, ciclic.

ITERAŢIE (< fr., lat.) s. f. Proces de repetare a unei operaţii, a unei acţiuni. ✦ (MAT.) Fiecare dintre paşii unui proces iterativ.

ITHACA sau **ITHÁKI** v. **Itaca.**

ITINERAR (< fr., lat.) s. n. Traseu pe care se desfăşoară o călătorie, cu indicarea localităţilor de pe parcurs. ✦ Planul de drum al unui vehicul, cu indicarea orelor de trecere prin anumite puncte pe un parcurs.

ITO Hirobumi (1841–1909), om de stat japonez. Prim-min. al primului cabinet (1885–1888) „de stil occidental" şi apoi în 1892–1896, 1898, 1900–1901. Rezident general în Coreea (1905–1909), a fost asasinat de un naţionalist coreean.

ITO Hitoshi (zis *Sei*) (1905–1969), scriitor şi critic literar japonez. Lirică („Poteca luminată de zăpadă"). Romane îmbinând particularităţile prozei nipone cu ficţiunea proprie romanului occidental („Sat şi oraş", „Ceaţa înghe-ţată"). Analist al creaţiei literare, a pus

problema libertății artistului („Metoda romanului").

I.T.T. (*International Telephone and Telegraph Corporation*) [intərnæʃənl telifoun end teligra:f cə:pəreiʃn], companie americană fundată în 1910, specializată în fabricarea de instalații și echipamente telefonice, precum și în alte domenii (automatizări, resurse naturale, produse agroalimentare).

ITTEN [itən], **Johannes** (1888–1967), pictor elvețian. Prof. la Institutul Bauhaus și la Univ. din Zürich. Autor al unei teorii originale, bazată pe spontaneitatea creatoare, asociată cu intima cunoaștere a materialelor și a culorii („Arta culorii"). Pictura sa, influențată de cubism, se supune unei riguroase structuri geometrice, amintind de R. Delaunay și P. Mondrian.

ITURBIDE [i:tu:rbi:ðei] **Agustín de** (1783–1824), general și om politic mexican. A luptat inițial (1815), alături de trupele spaniole împotriva forțelor revoluționare ale lui Morelos. În 1821, a încheiat Tratatul de la Córdoba, prin care autoritățile spaniole au recunoscut independența Mexicului. Președinte al guvernului provizoriu (1821–1822), s-a declarat împărat sub numele de Agustín I (1822–1823). Înlăturat de la putere de armata republicană sub conducerea generalului Santa Anna, și silit să se exileze; încercând să revină (1824), a fost capturat și împușcat.

ITURUP (jap. **ETOROFU**), cea mai mare insulă a arh. Kurile (Federația Rusă), situată în S arh.; 6,7 mii km². Lungime max.: 225 km; lățime max.: 27 km. Oraș pr.: Kurilsk. Relief muntos vulcanic (1 634 m alt.). Ocupată de Uniunea Sovietică în timpul celui de-al doilea război mondial și revendicată ulterior de japonezi.

IȚARI (< *iță*) s. m. pl. (În costumul popular românesc) Pantaloni țărănești lungi și strâmți, confecționați dintr-o țesătură de bumbac sau de lână.

IȚĂ (lat. *licia*) s. f. Dispozitiv, la războiul de țesut, format din rame care susțin o serie de fire așezate vertical, unele lângă altele, prin ochiurile cărora se trec firele de urzeală pentru formarea rostului. ✦ Fiecare dintre firele cu ochiuri care fac parte din acest dispozitiv.

IUBI (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz. A avea afecțiune, prietenie, tandrețe, simpatie pentru cineva; a îndrăgi. ✦ Spec. A nutri un sentiment de dragoste pentru cineva de sex opus; a fi îndrăgostit. ✦ Refl. A fi legat, atașat de cineva

Iuda Iscarioteanul. Detaliu din „Sărutul lui Iuda" de Giotto

prin dragoste, prin afecțiune. **2.** Tranz. A-i plăcea, a fi interesat în mod deosebit de ceva, a fi pasionat. *Iubește cartea, muzica.*

IUBIRE (< *iubi*) s. f. **1.** Stare, dispoziție favorabilă a afectivității și a voinței pentru ceea ce este simțit, recunoscut ca bun, diferită în funcție de obiectul acestei stări (i. de oameni, învățătură, patrie etc.). **2.** Afecțiune între membrii unei familii (i. maternă, filială, fraternă etc.). **3.** Sentiment erotic; dragoste, amor. ✦ (Concr.) Ființa iubită. ✦ Pasiune.

IUBIT, -Ă (< *iubi*) adj., s. m. și f. 1. Adj. Care este îndrăgit de cineva, pentru care cineva simte dragoste, pe care îl iubește cineva; drag. ✦ Care se bucură de o simpatie, de o afecțiune deosebită. **2.** S. m. și f. Persoană cu care se întreține relații de dragoste; amant.

IUBITOR, -OARE (< *iubi*) adj. Care iubește; drăgăstos.

IUDA (ISCARIOTEANUL, ISCARIOTUL) (în „Noul Testament"), unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Iisus Hristos. L-a vândut pe Iisus sinedriului iudaic pentru 30 de arginți. Căindu-se, după condamnarea la moarte a lui Iisus, I. a restituit banii și s-a spânzurat. Simbol al trădării.

IUDA [iüdə] (supranumit **ha-Nasi** „Prințul") (sfârșitul sec. 2–începutul sec. 3), erudit evreu. Șef al sinedriului din Galileea, în timpul stăpânirii romane. S-a folosit de relațiile sale cu împăratul Marc Aureliu pentru a îmbunătăți soarta evreilor. Principalul autor al culegerii de legi „Mișna".

IUDA [iüdə] **ha-Levi** (pe numele adevărat *Yehuda ben Shemuel ha-Levi*) (1075/1085–c. 1140), poet și filozof evreu din Spania. Clasic al literaturii ebraice. Autor de poeme religioase, imnuri, ode („Sionide" — cântate și astăzi în sinagogă). Lucrarea filozofică „Khazar".

IUDAIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține ludeii sau populației ei, privitor la ludeea sau la populația ei.

IUDAISM (< fr.) s. n. Mozaism.

IUDA MACABEUL (?–160 î.Hr.), conducător al răscoalei evreilor împotriva dominației seleucide. Ocuparea Ierusalimului (164 î.Hr.) de către răsculați a dus la separarea Palestinei de Regatul seleucid.

IUDĂ (< n. pr. *Iuda*) s. f. Om prefăcut, nesincer, fățarnic; trădător.

IUDEEA, stat antic constituit în S Palestinei (c. 931 î.Hr.), în urma descompunerii statului iudeo-israelian. În 587 î.Hr. a fost ocupat de babilonieni.

IUDEU (< sl.) s. m. (În Antichitate) Locuitor al *Iudeii.*

IUDIN, Serghei Sergheievici (1891–1954), medic rus. Prof. univ. la Moscova. Lucrări privind chirurgia de urgență a stomacului, probleme ale anesteziei, transfuziei sângelui.

IUDITA (în „Vechiul Testament"), eroină evreică, personajul principal al cărții cu același nume, salvatoarea orașului Bethulia (Palestina), așezat

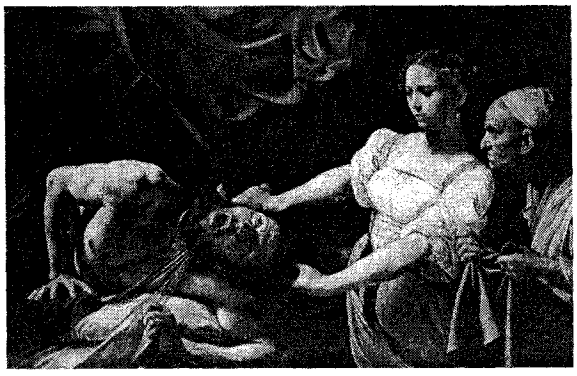

Iudita și Olofern. Pictură de Caravaggio

de asirieni. Seducându-l prin frumusețea ei pe generalul Olofern, conducătorul armatei de ocupație, I. reușește, printr-o stratagemă, să-l decapiteze, fapt ce determină retragerea armatei asiriene.

IUFT (< rus.) s. n. Piele groasă de bou, de mânzat, de vițel sau de bivol, de tipul tovalului, tăbăcită vegetal și impermeabilizată cu ulei de mesteacăn, folosită pentru fețe de încălțăminte.

IUGĂR (< lat. *iugerum*) s. n. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren, folosită în trecut în Transilvania, egală cu 0,5775 ha.

IUGOSLAV, -Ă (< *Iugoslavia*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al Iugoslaviei. **2.** Adj. Care aparține iugoslaviei sau populațiilor ei, privitor la Iugoslavia sau la populațiile ei.

IUGOSLAVIA, Republica Federativă ~ (Federativna Republika Jugoslavija), stat în SE Europei, situat în partea de NNV a Pen. Balcanice; 102,2 mii km^2 (din care 88,4 mii km^2 Serbia și 13,8 mii km^2 Muntenegru); 10,6 mil. loc. (1996). Limba oficială: sârba. Religia: creștină (ortodocși 65%, catolici 4%, protestanți ș.a.), islamică (19%) etc. Cap.: *Belgrad* (Beograd). Orașe pr.: Novi Sad, Niš, Kragujevac, Priștina, Subotica, Podgorica (capitala Rep. Muntenegru) ș.a. Este împărțit în două republici (Serbia și Muntenegru) și două provincii autonome (Kosovo și Metohia și Vojvodina) incluse în Serbia. Relieful urcă în trepte de la N spre S. În N se află C. Vojvodinei (sector al C. Panonice), traversată de Dunăre și dominată de vechi masive muntoase joase (ex. Fruška Gora), în centru C. Moravei și o reg. colinară puțin înaltă, în E, la granița cu România și Bulgaria, M-tii Serbiei, cu defileul Dunării, valea râului Timok, și Pod. Miroč, iar în S și SV se desfășoară un sector al Alpilor Dinarici, cu masivele Prokletije (2 656 m, alt. max. din I.), Durmitor, care culminează în vf. Bobotov Kuk (2 522 m alt.). Pe terit. Rep. Muntenegru, I. are ieșire la M. Adriatică (277 km). Climă temperat-continentală, cu veri călduroase și ierni relativ aspre, cu precipitații reduse în E și NE și mai bogate (1 000 mm) în S și SV și climă mediteraneană pe coasta adriatică muntenegreană. Vegetație variată, de la pădurile temperate de conifere și foioase, la maquisul mediteranean. Întinse pajiști naturale. Cele două republici au niveluri diferite de dezvoltare economică, Serbia fiind cea mai întinsă și cea mai populată dintre fostele republici iugoslave, iar Muntenegru cea mai puțin dezvoltată dintre ele. Expl. de lignit și cărbune brun (40,6 mii. t, 1995, locul 8 în lume), petrol (1,1 mil. t, 1995), gaze naturale, min. de cupru, de fier, mangan, plumb (unul dintre principalii producători europeni), zinc, argint, magneziu, crom, antimoniu, mercur, bauxită. Ind. prelucrătoare produce: energie electrică (37,2 miliarde kWh, 1995), oțel, metale neferoase (cupru, plumb, aluminiu), autovehicule, nave maritime și fluviale, tractoare și mașini agricole, motociclete, turbine, electromotoare, aparataj electrotehnic și electronic, hârtie și celuloză, anvelope, coloranți, îngrășăminte chimice, produse și derivate petroliere, mase plastice, mobilă și cherestea, sticlă, ciment (1,7 mil. t, 1995), textile și conf., încălț., articole de piele și blănărie, produse alim. (conserve de legume, fructe, carne și pește, zahăr, bere, vinuri, uleiuri vegetale, ulei de măsline, țigarete). Pe terenurile agricole din C. Vojvodinei și Moravei se cultivă porumb (4,86 mil. t, 1994), grâu (3,5 mil. t, 1994), secară, orz, ovăz, orez, sfeclă de zahăr (2,2 mil. t, 1994), in, cânepă (locul 1 în Europa), bumbac, tutun, floarea-soarelui, rapiță, susan, soia, cartofi (0,7 mii. t, 1994), legume (usturoi, 35 mii t, 1994, locul 2 în Europa), fructe (prune, 495 mii t, 1994, locul 1 pe glob), citrice, viță de vie. Creșterea animalelor (mil. capete, 1994): bovine (1,8), porcine (4), ovine (2,8), cabaline, asini, caprine, păsări. Pescuit. C.f.: 3 960 km (din care 1 341 km electrificați). Căi rutiere: 48 961 km. Turism dezvoltat: 3 mii. turiști străini (1995). Principalele obiective: capitala, Belgrad, S Serbiei cu mănăstiri și biserici renumite (Studenica, sec. 12–14, Zica, sec. 13, Novi Pazar, sec. 8, Graćanica, sec. 14), monumentele istorice și de arhitectură din Podgorica, Cetinje (fosta capitală a Muntenegrului), Priștina (moschee din 1471), Novi Sad (fortăreața Petrovaradin, sec. 15), Niš (monumente bizantine din sec. 4–5) etc., numeroase stațiuni balneoclimaterice (Vrnjacka Banja, Niška Banja etc.) și maritime (Herceg Novi, Tivat, Kotor, Budva, Sveti Stefan), parcurile naționale din Muntenegru (Durmitor, Lovčen). Moneda: 1 dinar iugoslav = 100 para. Export: semifabricate și materii prime, bunuri de larg consum, produse chimice și alim. Import: mașini și utilaje, combustibili, mijloace de transport, produse de larg consum etc. — *Istoric.* Terit. actualei i. era locuit în Antichitate de triburile traco-ilire, fiind cucerit de romani în sec. 2–1 î.Hr. și inclus în provincia Moesia. Triburile slavilor meridionali ale sârbilor, stabilite aici în sec. 6–7, constituie primele formațiuni statale în reg. Rascia (sec. 8–9) și în S Muntenegrului, în reg. Zeta (sec. 10–11). La mijlocul sec. 9, sub influență bizantină, este adoptat ca religie creștinismul. Cuceriți succesiv de bizantini și bulgari, sârbii și-au câștigat independența sub marele principe *Ștefan Nemanja,* care întemeiază dinastia ce-i poartă numele și pune bazele unui stat care atinge, în timpul domniei lui *Ștefan (Uroš IV) Dušan,* maxima sa importanță. După moartea lui Ștefan Dušan (încoronat în 1346 ca „împărat al sârbilor și grecilor"), statul întemeiat de el se destramă. Armatele sârbe sunt înfrânte de turci în bătăliile

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Republici	Suprafața (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Serbia (Srbija)	55 968	5 809 000	Belgrad (Beograd)
Vojvodina[1]	21 506	2 002 000	Novi Sad
Kosovo și Metohia[1]	10 887	1 956 196	Priština
Muntenegru (Crna Gora)	13 812	626 000	Podgorica

[1] provincii autonome cuprinse în Republica Serbia

de la Cirmen, pe Marița (1371) și Kossovopolje (1389), dar Serbia este transformată abia în 1459, iar Muntenegru în 1499 în prov. ale Imp. Otoman, ce și-a exercitat dominația până în sec. 19, perioadă în care Bisericii ortodoxe i-a revenit rolul esențial în păstrarea tradițiilor creștinești și culturale. Începutul sec. 19 marchează redeșteptarea conștiinței naționale, sârbii declanșând, în 1804, sub conducerea lui *Karagheorghe*, lupta pentru eliberare de sub stăpânirea otomană. În 1812, Serbia obține autonomia internă, iar, în 1878, împreună cu Muntenegru, își dobândește, în urma Războiului ruso-româno-turc, deplina independență (recunoscută prin Tratatul de pace de la San Stefano și Congresul de la Berlin). În 1912–1913, Serbia și Muntenegru participă la cele două războaie balcanice. Atentatul de la Sarajevo, al lui Gavrilo Princip, asupra moștenitorului tronului austro-ungar, Franz Ferdinand, constituie pretextul declanșării primului război mondial, soldat cu ocuparea Serbiei de Puterile Centrale (1915–1918). După terminarea războiului, la 1 dec. 1918 este proclamat Regatul Sârbilor, Croaților și

Slovenilor, care include Serbia, Muntenegru, Macedonia, Slovenia, Croaţia, Dalmaţia, Vojvodina şi Bosnia-Herţegovina (la 3 oct. 1929, statul adoptă denumirea de Regatul Iugoslaviei). Prin tratatele de pace din 1919–1920, de la Neuilly-sur-Seine, Saint-Germain-en-Lay, Trianon şi Rapallo, sunt fixate graniţele noului stat. Domnia regelui Aleksandru I (1921–1934) se caracterizează printr-un regim autoritar şi centralist. În 1921, **I.** încheie cu România şi Cehoslovacia Mica Antantă, iar în 1934, împreună cu Grecia, România şi Turcia, Înţelegerea Balcanică. În 1934, Aleksandru I şi L. Barthou sunt asasinaţi la Marsilia. Atacată, la 6 apr. 1941, de Germania şi, la 10 iunie, de Italia, la care se raliază Ungaria (11 apr. 1941) şi Bulgaria (19 apr. 1941), **I.** este ocupată şi dezmembrată ca stat în cursul lunii următoare. Mişcarea de partizani, declanşată în iul. 1941, condusă de Iosip Broz Tito, s-a opus cu succes ofensivelor declanşate de armata germană, terit. **I.** nefiind niciodată ocupat în întregime de germani, şi a eliberat, în 1944–1945, întreaga **I.** Constituţia din 31 ian. 1946 proclamă Republica Populară Federativă Iugoslavia (din 1963, Republica Socialistă Federativă Iugoslavă) stat federal alcătuit din republicile Serbia, Muntenegru, Croaţia, Slovenia, Macedonia şi Bosnia şi Herţegovina. I.B. Tito a condus cu iscusinţă **I.**, din 1944 până la moartea sa, în 1980, şi a respins încercarea U.R.S.S. de a subordona politic şi economic ţara, **I.** devenind unul dintre promotorii mişcării statelor nealiniate. După moartea lui I.B. Tito, tensiunile şi conflictele latente dintre naţionalităţi s-au adâncit treptat, provocând o adevărată criză politică. În faţa tendinţelor centrifuge, manifestate iniţial de Croaţia şi Slovenia, comunităţile sârbe de pe terit. celorlalte republici urmăresc să obţină deplina lor autonomie, cu intenţia de a se alipi ulterior la Serbia. În urma alegerilor parlamentare, Slovenia şi Croaţia se pronunţă pentru o confederaţie de state suverane, în timp ce Serbia, sprijinită de Muntenegru, doreşte menţinerea vechilor structuri federale. La 25 iun. 1991, Croaţia şi Slovenia îşi proclamă independenţa de stat, fiind urmate de Macedonia (15 sept. 1991) şi de Bosnia şi Herţegovina (3 mart. 1992). Ca urmare a conflictelor interne, care se transformă (în Croaţia şi în Bosnia şi Herţegovina) în adevărate războaie civile, soldate cu masacre şi distrugeri de neimaginat, deplasări şi deportări de populaţii pe criteriul „purificării" etnice, Consiliul de Securitate al O.N.U. a hotărât un embargo la livrările de arme către **I.** (25 sept. 1991), iar Uniunea Europeană, adoptarea de sancţiuni economice (8 nov. 1991). În urma acordului semnat la 12 febr. 1992, Serbia şi Muntenegru proclamă, la 27 apr. 1992, noua republică federală iugoslavă, care cuprinde Serbia (cu prov. autonome Vojvodina, Kosovo şi Metohia) şi Muntenegru. În urma tratativelor de pace de la Dayton, mediate de S.U.A., între şefii de stat ai **I.**, Croaţiei şi Bosniei şi Herţegovinei, la 21 nov. 1995 au fost semnate documentele ce reglementează conflictul iugoslav. După acordurile de la Dayton, **I.** trece la normalizarea relaţiilor cu statele vest-europene şi la reglementarea statutului ţării în organismele internaţionale, precum şi la stabilizarea situaţiei economice interne, afectată de destrămarea statului, de război şi de izolarea provocată de embargo. Slobodan Milošević, personalitatea cea mai influentă a vieţii politice iugoslave, preşedinte al Serbiei (1989–1997) şi lider al Partidului Socialist, este ales de către camerele reunite ale Parlamentului ca preşedinţe al **I.**, la 15 iul. 1997. În primăvara anului 1998, separatiştii albanezi din prov. Kosovo au început o serie de mişcări politice, urmate de conflicte armate, urmărind desprinderea din cadrul federaţiei. Republică parlamentară, federală, potrivit Constituţiei din 27 apr. 1992. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (Camera Cetăţenilor şi Camera Republicilor), iar cea executivă, de un Consiliu de miniştri numit de Parlament. Atât Serbia cât şi Muntenegru au organe legislative şi executive proprii.

IUGURTA (IUGURTHA), rege al Numidiei (118–105 î.Hr.). Învins de Marius, în urma unui război dificil (111–105 î.Hr.), a fost executat, în captivitate, la Roma (104 î.Hr.).

IULIA, familie nobilă în Roma antică, din care au făcut parte Iuliu Cezar şi Octavian August, întemeietorul dinastiei iulio-claudice (27 î.Hr.–68 d.Hr.).

IULIA (39 î.Hr.–14 d.Hr.), fiica împăratului August. Soţia edilului Marcellus, a generalului Vipsanius Agrippa, apoi a lui Tiberiu. Viaţa ei aventuroasă i-a adus exilul, pe ins. Pantelleria, impus de însuşi tatăl ei.

IULIAN (< fr., lat.) adj. *Calendar ~* v. *calendar.*

IULIAN (Flavius Claudius Iulianus), împărat roman (361–363). Spirit de o bogată cultură, influenţat de neoplatonism, a renegat religia creştină şi a încercat să restabilească cultul păgân, fapt pentru care a fost supranumit *I. Apostatul* (renegatul). A murit în Mesopotamia, în timpul unei campanii antipersane.

IULIAN, Ştefan (c. 1851–1892, n. Bucureşti), actor şi regizor român de teatru. S-a impus între marii actori ai generaţiei sale, mai ales prin crearea rolurilor din piesele lui Caragiale (Ipingescu, Pristanda, Pampon) şi Molière, precum şi din dramele lui V. Alecsandri („Despot-vodă", „Fântâna Blanduziei", „Ovidiu"). Roluri comice, de mare succes, în operete („Voievodul ţiganilor" de J. Strauss).

IULIE (< sl.) s. m. A şaptea lună a anului, de 31 de zile; (pop.) luna lui cuptor.

IULIENI, Alpii ~, culme muntoasă în NV Sloveniei, între cursul superior al râului Tagliamento şi râul Sava. Alt. max.: 2 864 m (vf. Triglav). Alcătuiţi din calcare dolomitice. Lacuri glaciare.

IULIU, numele a trei papi. Mai important: **I. II** *(Giuliano della Rovere)* (1503–1513), inspiratorul „Ligii de la Cambrai" împotriva Veneţiei (1508) şi al „Ligii Sfinte" împotriva Franţei (1511). A sprijinit artele şi, în special, pe Rafael, Michelangelo şi Bramante.

IULUS ({s} gr. *iulos* „scolopendră") s. m. Miriapod lung de câţiva cm, cu corp cilindric şi cu câte două perechi de picioare pe majoritatea segmentelor *(Iulus terrestris);* trăieşte în frunzarul pădurilor, sub pietre etc. Sin. *şarpele orb.*

IUNCHER (< rus., germ.) s. m. **1.** (În Germania, Rusia) Elev al unei şcoli militare. ✦ Cadet **(2). 2.** Mare proprietar funciar german; (în Prusia)

Iuliu II. Portret de Raffael

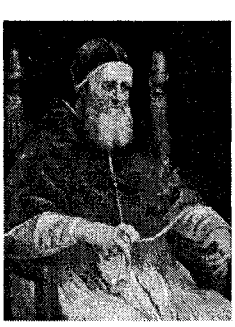

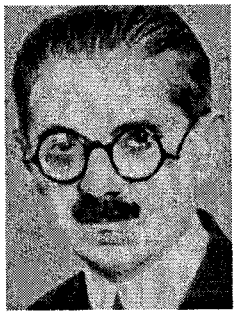

Grigore Iunian

membru al unui partid tradițional, conservator și naționalist.

IUNCHERIME (< *iuncher*) s. f. Clasă a marilor proprietari funciari germani, apărută în sec. 16, având la bază nobilimea militară.

IUNIAN, Grigore (1882–1939, n. Târgu Jiu), avocat și om politic român. De mai multe ori ministru. Membru al Partidului Țărănesc (din 1926, P.N.Ț.), pe care îl părăsește în 1932 (din cauza divergențelor cu Iuliu Maniu în problema căilor de rezolvare a conversiunilor agricole, rurale și urbane), înființând, împreună cu partizanii săi, Partidul Țărănesc-Radical. Adversar al curentelor de extremă dreaptă și susținător al regimului parlamentar constituțional.

IUNIE (< sl.) s. m. A șasea lună a anului, de 30 de zile; (pop.) cireșar.

IUNO (IUNONA, JUNONA) (în mitologia romană), zeița căsătoriei, soția lui Iupiter, fiica lui Saturn. Împreună cu Iupiter și Minerva formează triada capitolină, ocrotitoare a Romei. Protectoare a femeilor. Recompusă mitologic după modelul zeiței *Hera*.

IUNONA, asteroid cu diametrul de c. 300 km și perioada de rotație de 1593 de zile. Descoperit în 1804 de astronomul german Karl Ludwig Harding.

IUON, Konstantin Fiodorovici (1875–1958), pictor, grafician și scenograf rus. Peisaje într-un colorit strălucitor, portrete, scene de gen („Soare de martie", „Începutul primăverii").

IUPITER (JUPITER) 1. (în mitologia romană) Divinitate supremă. Stăpân al zeilor și al oamenilor, zeu al cerului, ocrotitor al Romei. Recompus mitologic după modelul lui *Zeus*. **2.** Cea mai mare dintre planetele sistemului nostru solar (c. 144 mii km diametru) și a doua ca strălucire (după Venus). Văzută pe cer ca astru de mărimea stelară 2,5. Se află la 775 mii. km depărtare de Soare. Revoluție: 11 ani și 315 zile. Rotație: aproape 10 ore. Masă: de c. 320 de ori mai mare decât a Pământului; volumul: de peste 1 300 de ori mai mare decât al Pământului. Atmosfera conține amoniac, apă, hidrogen sulfurat. Pe suprafața planetei se observă o pată de culoare roșie și formă ovală (semnalată în 1665 de astronomul G.D. Cassini). Se cunosc 16 sateliți (primii patru: Io, Europa, Ganymede și Callisto, descoperiți de Galilei în 1610). În ultimul timp, cu ajutorul stațiilor automate „Pioneer" 10 și 11, care au explorat planeta din imediata vecinătate, s-a pus în evidență existența unui câmp magnetic și a unor centuri de radiații asemănătoare celor ale Pământului. În 1995 a fost plasată pe orbita planetei sonda americană „Galileo" pentru a-i studia, timp de 2 ani, principalii sateliți; modulul sondei a intrat în atmosfera lui I. și a transmis rezultatele măsurătorilor efectuate.

IUREȘ (< tc.) s. n. Asalt, năvală, atac; mers impetuos; fugă, goană.

IUREȘ, Marcel (n. 1951, Băilești, jud. Dolj), actor român de teatru și film. Creații de referință în roluri principale din teatru („Richard al III-lea", „Afară în fața ușii", „Omor în catedrală", „Caligula", „Richard al-II-lea", „O noapte furtunoasă") și cinema în România („Vis de ianuarie", „Să mori rănit din dragoste de viață", „O vară de neuitat") și S.U.A. („The Peacemaker"). Fondatorul Teatrului ACT, primul teatru independent din România.

IURTĂ (< rus.) s. f. Locuință a populațiilor nomade din Asia Centrală, de formă conică sau de cupolă, alcătuită dintr-un schelet de lemn acoperit cu pâslă sau cu piele.

IUSTIN, numele a doi împărați bizantini: **I. I** (518–527). Originar din Ilir-

Marcel Iureș în „Richard al II-lea"

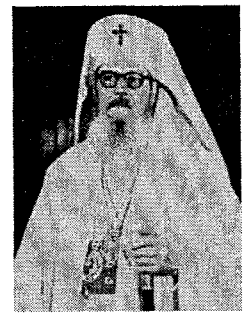

Iustin Moisescu

ria; a emis un decret împotriva arienilor. **I. II** (565–578), nepotul și urmașul lui Iustinian I. În timpul domniei sale, Imperiul a cunoscut o perioadă de recul în fața atacurilor longobarzilor, avarilor, slavilor și perșilor; i-a persecutat pe monofiziți.

IUSTIN (Marcus Iunianus Iustinus) (sec. 3), istoric roman. Autor al unei „Istorii universale" prescurtate după lucrarea lui Pompeius Trogus „Istoriile filipice". Cuprinde informații referitoare la geto-daci.

IUSTIN (MOISESCU) (1910–1986, n. sat Cândești, jud. Argeș), teolog român. Prof. la Varșovia, Cernăuți, Suceava și București. Al cincilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, arhiepiscop al Bucureștilor și mitropolit al Ungro-Vlahiei (1977–1986). Mitropolit al Ardealului (1956–1957) și al Moldovei și Sucevei (1957–1977). Membru al Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Lucrări de patrologie („Evagrie din Pont — viață, scrieri, doctrină", în lb. greacă, „Activitatea Sf. Apostol Pavel la Atena", „Ierarhia bisericească în epoca apostolică"); a inițiat colecția „Părinți și scriitori bisericești".

IUSTINIAN, numele a doi suverani ai Imp. Bizantin: **I. I cel Mare** (527–565), unul dintre cei mai remarcabili împărați bizantini. Urmărind restaurarea fostului Imp. Roman, a purtat, prin generalii săi, Belizarie și Narses, numeroase războaie împotriva vandalilor, ostrogoților, francilor și persanilor, ocupând N Africii, Pen. Italică, SE Pen. Iberice ș.a.; în timpul domniei sale a avut loc răscoala *Nika* (532) și au fost construite celebrele biserici Sant'Apollinare in Classe și San Vitale din Ravenna, precum și Sfânta Sofia (532–537) din Constantinopol. A alcătuit *Corpus iuris civilis* („Codul lui I.", „Institutele", „Digestele", „Pandectele" și „Novellele"). Soția sa, împărăteasa

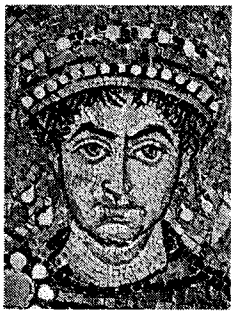

Iustinian I cel Mare. Mozaic de la San Vitale din Ravenna (detaliu)

Teodora, a avut o mare influență asupra treburilor de stat. **I. II** (685–695 și 705–711).

IUSTINIAN CHIRA (Ioan) (n. 1921, sat Plopiș, jud. Maramureș), episcop al Maramureșului și Sătmarului (eparhie reînființată în 1990). Episcop-vicar la Cluj-Napoca (1973–1990). Unul dintre cei mai demni și eficienți ierarhi ai Bisericii ortodoxe în epoca totalitarismului. Articole și predici (voi. „Darurile bisericii").

IUSTINIAN MARINA (Ioan, numele la botez) (1901–1977, n. Sueşti, jud. Vâlcea), al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1948–1977). Preot de mir; devenind văduv, s-a călugărit (1945); a urcat în treapta arhieriei, fiind episcop-vicar (cu titlul Vasluianul) la Iași și, pentru scurt timp, mitropolit al Moldovei. La 6 iun. 1948 a fost ales patriarh, conducând biserica în epoca cea mai agresivă a ateismului comunist. **J.** a arătat o grijă deosebită atât mănăstirilor, cât și preoților de mir, învățământului teologic, restaurării lăcașurilor-monumente istorice, precum și cărții și presei bisericești. În timpul păstoririi sale s-au reeditat „Biblia" (1968, 1975) și „Noul Testament" (1951). Publicistica și predicile sale au fost adunate în 12 vol., intitulate

Iustinian Marina

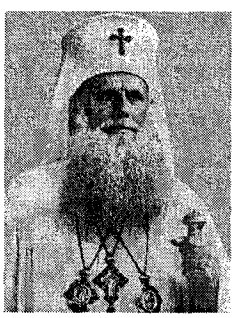

„Apostolat social". În redacția și administrația patriarhală și-au găsit adăpostul o serie de intelectuali de marcă, marginalizați de regimul comunist.

IUTĂ (< germ., it.) s. f. **1.** Plantă anuală din familia tiliaceelor, cu tulpina înaltă până la 3 m, cultivată în zona tropicală pentru fibrele textile care se extrag din tulpini *(Corchorus olitorius* și *C. capsularis).* **2.** Fibră textilă obținută din **i. (1)** din care se fabrică frânghii, covoare, țesături pentru saci ș.a.

IUTE (< sl.) adj. **1.** (Despre ființe) Care acționează sau reacționează repede; (despre o acțiune) care se produce fără întârziere, prompt. ✦ Care aleargă, care fuge repede; sprinten. ✦ (Despre fenomene ale naturii) Puternic, tare, intens. ✦ (Adverbial) În grabă, repede, numaidecât. **2.** (Despre oameni) Care se mânie ușor; irascibil; nestăpânit, violent. **3.** (Despre legume, alimente) Cu gust înțepător, pișcător; picant. ✦ (Despre miros) Tare (și neplăcut).

IUTKEVICI, Serghei Iosifovici (1904–1985), regizor rus. Fondator al Studioului actorului excentric. Inițial, animator al mișcării de avangardă în cinematografia sovietică, realizează ulterior filme de factură clasică, caracterizate prin realism psihologic („Omul cu arma", „Othello", „Subiect pentru o schiță").

IUTLANDA (JYLLAND [jȗlan]) **1.** Peninsulă în N Europei Centrale, între Marea Baltică (la E) și Marea Nordului (la V), despărțită de Pen. Scandinavă prin str. Skagerrak și Kattegat; 39,5 mii km^2. În I. se află cea mai mare parte a terit. Danemarcii și o parte din landul Schleswig-Holstein din Germania. Relief de coline glaciare și fluvio-glaciare, câmpii nisipoase și landuri, cu alt. max. de 172 m. Climat maritim umed. Creșterea animalelor; grâu, orz, ovăz. Orașe pr.: Ålborg, Århus, Esbjerg, Rendsburg. **2. Bătălia lutlandei** v. **Skagerrak.**

IUȚARI (< *iute*) s. m. pl. (Reg.) Ciupercă comestibilă din familia agaricaceelor, cu pălăria și piciorul de culoare albă și cu suc alb-lăptos, iute *(Lactarius piperatus).* Crește prin păduri de foioase și de amestec (stejar–gorun).

IUȚEALĂ (< *iuți*) s. f. **1.** Viteză, repeziciune. **2.** Însușirea de a fi iute la mânie; nestăpânire, aprindere; violență. **3.** Gust înțepător, picant.

IUȚI[1] (< *iute*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni rapid în mișcări. ✦ A da zor, a (se) grăbi. **2.** Refl. (Despre oameni) A se mânia ușor, a-și ieși din fire. **3.** Refl. (Despre legume, alimente) A deveni înțepător, pișcător.

IUȚI[2] s. m. pl. Neam germanic originar din Pen. Iutlanda, așezat în sec. 5 în reg. Kent din Anglia și în ins. Wight. După ce au dezvoltat o civilizație înfloritoare, au trecut treptat sub autoritatea anglilor.

IUVENAL (Decimus Iunius Iuvenalis) (c. 60–c. 130/140 d.Hr.), poet roman. „Satirele" sale critică moravurile corupte ale Romei imperiale într-un stil plastic, energic, uneori retoric.

IUVENALII (< lat. *iuvenalia*) s. f. pl. Sărbători, la romani, instituite de împăratul Nero în cinstea zeiței Iuventas.

IUVENTAS (în mitologia romană), zeița tinereții. Identificată, în mitologia greacă, cu *Hebe.*

IUZBAȘĂ (< tc.) s. m. (IST.) Hotnog; sutaș.

IUZOVKA, oraș în E Ucrainei, pe râul Kalmius, în centrul bazinului Donețk; 1,12 mii. loc. (1993). Nod de c.f. Centru carbonifer și siderurgic. Mari uzine de metalurgia neferoaselor; ind. constr. de mașini (utilaj cocsochimic și de mat. de constr., frigidere, biciclete), chimică (mase plastice, reactivi, rășini sintetice, vopsele), mat. de constr., textile (bumbac) și alim. Universitate. Teatre. Muzeu de artă. Întemeiat în 1869. Între 1924 și 1961 s-a numit *Stalino,* iar în perioada 1961–1991, *Donețk.*

IVAN, numele mai multor mari cnezi ai Moscovei. Mai importanți: **I.** I (zis *Kalita* „pungă de bani"), cneaz al Moscovei (1325–1340) și mare cneaz al Vladimirului (1328–1340). A pus bazele puterii politice și economice a Moscovei și a obținut de la hanul Uzbek al Hoardei de Aur dreptul de a strânge birurile plătite mongolo-tătarilor de către cnezatele rusești dependente. În timpul

Iută (1)

Ivan III Vasilievici

Ivan IV Vasilievici (cel Groaznic)

lui (1325), reşedinţa mitropolitului rus a fost mutată de la Vladimir la Moscova. I. III **VASILIEVICI,** mare cneaz al Moscovei (1462–1505). Unificator al cnezatelor şi oraşelor ruseşti în jurul Moscovei (Iaroslavl în 1463, Rostov în 1474, Novgorod în 1478, Tver în 1485 ş.a.), a înlăturat definitiv suzeranitatea mongolo-tătară (1480). În timpul domniei lui au fost stabilite relaţii diplomatice cu numeroase state din Europa şi din Asia, consolidând poziţia internaţională a statului moscovit, şi cu Ştefan cel Mare, fiul său Ivan căsătorindu-se cu Elena, fiica domnului român. Tot acum a fost întocmită culegerea de norme juridice „Sudebnic" (1497) şi a fost instituit titlul de mare cneaz „al întregii Rusii". I. **IV VASILIEVICI (IVAN CEL GROAZNIC),** mare cneaz al Moscovei şi al întregii Rusii (1533–1547), primul ţar al Rusiei (1547–1584). Încercând să consolideze statul centralizat, a iniţiat un şir de reforme (administrative, judecătoreşti ş.a.), a întărit puterea autocrată printr-un ansamblu de măsuri („opricinina") care urmăreau slăbirea poziţiilor marii nobilimi. A creat corpul streliţilor, introducând armele de foc. Cucerind hanatele tătăreşti Kazan (1552) şi Astrahan (1556), a luptat şi în Războiul livonian (1558–1583), încercând să obţină ieşirea la M. Baltică. În vremea lui a început cucerirea Siberiei.

IVAN, Iorgu D. (n. 1899, Gostavăţu, jud. Olt), teolog şi jurist român. Prof. la Sibiu şi Bucureşti. Cercetări privind tradiţia şi legislaţia canonică în Biserica ortodoxă („Bunurile bisericeşti în primele şase secole. Situaţia lor juridică şi canonică", „Chestiuni de drept bisericesc", „Recăsătorirea soţilor despărţiţi. Studiu de drept canonic").

IVANCEV, Ivan (n. 1915), arhitect bulgar. Lucrări de orientare funcţionalistă (Stadionul „Vasil Levski" din Sofia, Teatrul dramatic din Târgovişte, Stadionul olimpic din Tunis).

IVANCO, despot al Dobrogei (c. 1386–1388). Fiul lui Dobrotici. S-a aflat în conflict cu genovezii şi cu turcii, care l-au înfrânt în 1388. După această dată, Dobrogea a intrat în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân.

IVANENKO, Dmitri Dmitrievici (n. 1904), fizician rus. Prof. univ. la Sankt Petersburg, Harkov, Kiev şi Moscova. Contribuţii în fizica nucleară; împreună cu I.E. Tamm, a propus un model al nucleului atomic format din protoni şi neutroni.

IVAN NENADA (numit şi *Ţarul Negru*) (?–1527), conducător al mişcării antiotomane şi antifeudale (1527) din Banat şi Transilvania.

IVANO-FRANKOVSK, oraş în SV Ucrainei, la poalele de E ale Carpaţilor Păduroşi; 237 mii loc. (1995). Ind. constr. de maşini, chimică, încălţ., mat. de constr., a ceramicii, mobilei. Fortăreaţă (1695). Teatre. Muzee. Întemeiat în 1662. Până în 1962 s-a numit *Stanislav.*

IVANOV, Aleksandr Andreevici (1806–1858), pictor rus. A studiat multă vreme în Italia. Tablouri de gen, peisaje, compoziţii mitologice sau inspirate din „Noul Testament" şi „Vechiul Testament" („Mesia se arată poporului"). Portrete („N.V. Gogol").

Eugeniu Ivanov

Iosif Ivanovici

IVANOV, Eugeniu (n. 1933, Dorobanţu, jud. Constanţa), fizician român. M. coresp. al Acad. (1996). Contribuţii în metodica, instrumentaţia şi ingineria nucleară (a descoperit peste 100 de noi izomeri nucleari din domeniul microsecundei şi milisecundei, a efectuat studii experimentale asupra magnetismului nuclear). Lucrări: „O metodă simplă de obţinere a impulsului de zero la Ciclotron", „Studiul compoziţiei elementare a unor mostre de sol lunar prin metode nucleare la Ciclotronul IFIN".

IVANOV, Lev Ivanovici (1834–1901), balerin şi coregraf rus. Prim-dansator al Teatrului de balet imperial din Sankt-Petersburg, apoi regizor şi asistent al lui M. Petipa. Interpretare bazată pe efecte emoţionale („Spărgătorul de nuci", „Lacul lebedelor", „Cenuşăreasa", „Coppélia").

IVANOV, Veaceslav Ivanovici (1866–1949), poet şi critic literar rus. Stabilit în Italia (1924). Teoretician şi filozof al simbolismului rus. Lirică în tonalităţi solemne („Corardens", „Transparenţă"); poemul simbolic şi ezoteric „Omul". Drame poetico-filozofice („Prometeu").

IVANOV, Vsevolod Veaceslavovici (1895–1963), scriitor rus. Nuvele („Partizanii"), romane („Parhomenko") şi piese de teatru („Trenul blindat 14–69") de un realism tumultuos, evocând momente ale Războiului civil. Memorialistică („Întâlniri cu Gorki").

IVANOVICI, Iosif (1845–1902), dirijor de fanfară şi compozitor român. Muzică pentru fanfară (valsul „Valurile Dunării"), lucrări pentru voce cu acompaniament de pian („Frumoşii ochi albaştri").

IVANOVO, oraş în Federaţia Rusă, pe râul Uvodi, la 318 km NE de Mos-

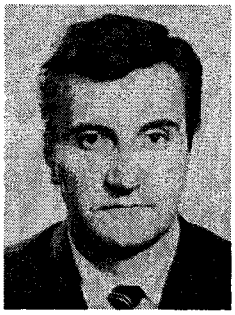

Alexandru Ivasiuc

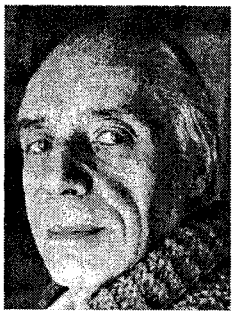

George Ivaşcu

Gheorghe Ivănescu

Mircea Ivănescu

cova; 476 mii loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Centru al ind. bumbacului şi mătăsii. Ind. constr. de maşini (strunguri grele, macarale), de rafinare a petrolului, de prelucr. a lemnului, textilă şi a vopselelor. Universitate. Muzee. Filarmonică. Teatre. Format în 1871 din contopirea satului Ivanovo (menţionat documentar în 1561) cu târguşorul Voznesensk (1853). Până în 1932 s-a numit *Ivanovo-Voznesensk.*

IVANOVSKI, Dmitri Iosifovici (1864–1920), botanist şi microbiolog rus. Prof. univ. la Varşovia. A pus în evidenţă filtrabilitatea agentului etiologic al *mozaicului* tutunului (1892), fundamentând astfel cercetările de virusologie.

IVAN SRAŢIMIR (STRAŞIMIR), ţar bulgar (1371–1396). Conducător al ţaratului de Vidin. Căsătorit cu fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Ţării Româneşti. În 1388 a devenit vasal Imp. Otoman; luat prizonier de turci după bătălia de la Nicopole (1396).

IVAN ŞIŞMAN, ţar bulgar (1371–1393) cu reşedinţa la Tărnovo, vasal Imp. Otoman. În conflict cu ţarul *Ivan Sraţimir* şi cu *Dobrotici;* s-a aflat în război cu Dan I, domnul Ţării Româneşti. A încercat, fără succes, să obţină (în 1384) independenţa statului său faţă de Imp. Otoman; luat în captivitate de turci (1393).

IVASIUC, Alexandru (1933–1977, n. Sighetu Marmaţiei), scriitor român. Romancier interesat deopotrivă de dezbaterea etică şi social-politică şi de înnoirea de substanţă şi structură a prozei contemporane, încercând să contureze simboluri, parabole şi metafore ale existenţei umane („Vestibul", „Cunoaştere de noapte", „Păsările", „Apa", „Iluminări", „Racul"). Eseuri („Pro-domo").

IVAŞCU, George (1911–1988, n. Certeşti, jud. Galaţi), publicist, critic şi istoric literar român. Prof. univ. la Bucureşti. Remarcabil gazetar, a condus revistele „Contemporanul" şi „România literară". Sinteze („Istoria literaturii române"), culegeri de cronici şi articole („Confruntări literare"), (micro)-monografii despre Gherea, Maiorescu, Filimon. Publicistică şi memorialistică („Jurnal ieşean").

IVĂNESCU, Cezar (n. 1941, Bârlad), poet român. Nepotul lui Gh. Ivănescu. Lirică ale cărei teme obsedante sunt iubirea şi moartea, îngemănate oximoronic şi tragic, şi propunând un limbaj original, în care forme arhaice de prozodie şi muzicalitate coexistă simbolic cu expresia modernă, îndrăzneaţă şi insolită („Rod", „La Baad", „Muzeon", „Doina", „Sutrele muţeniei", „Jeu d'amour", „Rosarium"). Traduceri din M. Eliade (în colab.).

IVĂNESCU, Gheorghe (1912–1987, n. Vutcani, jud. Vaslui), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1965), prof. univ. la Iaşi, Timişoara şi Craiova. Specialist în istoria limbii române („Problemele capitale ale vechii române literare", „Istoria limbii române") şi în lingvistica generală.

IVĂNESCU, Mircea (n. 1931, Bucureşti), poet şi traducător român. Eliberată programatic de convenţii, ludică şi livrescă, poezia sa este expresia (nesentimentală) a solitudinii eului liric şi a experienţelor mereu reluate ale acestuia într-un spaţiu în care „Totul e literatură" („Versuri", „Poesii", „Alte poesii", „Poesii nouă", „Versuri vechi şi nouă"). Apreciate traduceri din W. Faulkner, Fr. Scott Fitzgerald, J. Joyce, Fr. Kafka; antologii din poezia engleză şi americană contemporană. Premiul Naţional de poezie „Mihai Eminescu" pentru „Opera omnia" (1998).

IVĂNEŞTI, com. în jud. Vaslui; 4 438 loc. (1998). Creşterea ovinelor. Viticultură. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1774, refăcută în 1856) şi biserica de zid Cuvioasa Parascheva (1809, cu transformări din 1882), în satele I. şi Coşeşti.

IVĂR (< germ.) s. n. Clanţă. ✦ Zăvor, încuietoare.

IVEALĂ (< *ivi*) s. f. *A ieşi la iveală* = a apărea, a se manifesta, a se da pe faţă. *A scoate* (sau *a da*) *la iveală* = a arăta, a descoperi, a face cunoscut.

IVENS, Joris (1898–1989), regizor olandez de film documentar. Filme inspirate de lupta omului cu natura şi de revolta împotriva opresiunilor sociale („Ploaia", „Pământul Spaniei", „400 de milioane", „Cântecul fluviilor", „Sena întâlneşte Parisul", „Paralela 17").

IVES [aivz], **Charles Edward** (1874–1954), compozitor şi organist american. Creaţie tipic americană, asumându-şi ideea unui mixaj de impresii şi influenţe eterogene. Atracţie pentru superpoziţii de stiluri, ritmuri, armonii şi tonalităţi. Inovaţii de scriitură care le prefigurează pe cele ale muzicii contemporane: politonalitate, atonalitate, scriitură serială, microintervale, muzică „spaţială", acorduri în clustere, colaje şi citate din muzica existentă. Lucrări simfonice (5 simfonii), lucrări camerale

Charles Edward Ives

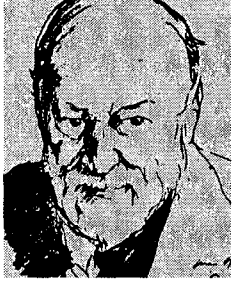

(deseori experimentale), lieduri (peste 100).

IVES [aivz], **Frederic Eugene** (1856–1937), inventator american. A realizat (1881) procesul de fotogravură în semitonuri. Pionier al fotografiei în culori. Autor al unui procedeu de realizare a filmelor cinematografice în culori naturale (1914).

IVEŞTI 1. Com. în jud. Galaţi, pe râul Bârlad; 9 593 loc. (1998). Centru viticol şi de vinificaţie. Pomicultură. Staţie de c.f. **2.** Com. în jud. Vaslui; 4 438 loc. (1998). Biserică de nuiele (1700) reclădită în sec. 19. Biserica Sf. Gheorghe (1840), în satul Iveşti.

IVĮ (< sl.) vb. IV refl. A se arăta (pe neaşteptate), a apărea dintr-o dată, a ieşi la iveală.

IVIREANUL ANTIM v. **Antim Ivireanul.**

IVIRIA v. **Iberia.**

IVIZA v. **Ibiza.**

IVORĮN (< fr.) s. n. Fildeş fabricat pe cale sintetică.

IVORIU (< fr.) s. n. **1.** Fildeş **(2).** ✦ Obiect sculptat în fildeş. **2.** (ANAT.) Dentină.

IVORY [aivəri], **James** (n. 1928), regizor american de film. Tematica predilectă este cea a mezalianţelor şi convenienţelor sociale, a confruntării dintre trecut şi prezent. În filmele sale, lumea este contemplată de la distanţă, cu respect, nostalgie şi afecţiune, imaginea este fin cizelată, iar caracterele studiate cu minuţiozitate („Proprietarul", „Camera cu vedere", „Howard's End", „Rămăşiţele zilei", „Picasso, artist şi demon").

IVRIT subst. v. **ebraic.**

IVUL, GAVRIL (1619–1678, n. Caransebeş), învăţat român. Prof. de matematică, filozofie, gramatică şi teologie la colegiile iezuite din Košice (Slovacia) şi Viena. Lucrări didactice („Logica", „Philosophia novella").

IWAKI [iuaki], oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 364,1 mii loc. (1995). Format (în 1966) prin unirea oraşelor Iwaki, Onahama, Taira, Jōban, Shikura, Uchigō, Nakoso ş.a. Expl. de cărbune (până în 1976). Combinat petrochimic. Ind. metalurgiei neferoase şi a lemnului. Centru agricol (tutun). Pescuit. În apropiere, cea mai mare centrală atomoelectrică din ţară. Vechiul nume: *Taira.*

IWASZKIEWICZ [ivaʃkievitʃ], **Jarosław** (cu pseud. *Elenter*) (1894–1980), scriitor polonez. Poeme lirice („Ode olimpice", „Pletele toamnei"); romane istorice („Scuturile roşii") şi nuvele („Maica Maria a îngerilor") de o pătrunzătoare analiză psihologică.

IWO [iuo], oraş în SV Nigeriei (Oyo), la NE de Ibâdan; 335,2 mii loc. (1992). Piaţă agricolă (yams, manioc, porumb, citrice, cacao, bumbac). Nod de comunicaţii. Ind. alim., de prelucr. a lemnului (cherestea), textilă, mat. de constr. Meşteşuguri.

IWO JIMA (IŌ-JIMA, NAKA IWO), insulă japoneză, în V Oc. Pacific (arh. Volcano), în N arh. Mariane; 11,7 km^2. Relief vulcanic cu alt. de 166 m. Aici au avut loc puternice lupte între trupele americane şi japoneze (1944–1945). Ocupată de S.U.A., a fost retrocedată în 1968 Japoniei.

IXTACIHUATL v. **Iztaccíhuatl.**

IZ (< magh.) s. n. Miros (şi gust) neplăcut. ✦ Miros deosebit, specific; aromă particulară.

IZA, râu, afl. stg. al Tisei la Sighetu Marmaţiei; 83 km. Izv. din M-ţii Rodnei, de la 1 200 m alt., şi străbate depr. Maramureş. Afl. pr.: Mara.

IZALCO [isalko], vulcan activ în America Centrală (El Salvador), alcătuit din lave bazaltice. Alt. max.: 1 885 m. Izvoare termale sulfuroase. Supranumit „farul Americii Centrale" datorită craterului său constant activ. A erupt pentru prima oară în 1770.

IZBĂ (< rus.) s. f. Casă ţărănească din bârne, specifică unor sate ruseşti.

IZBĂVĮ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. (Înv. şi pop.) A scăpa (dintr-o primejdie, boală etc.), a (se) salva. ✦ (REL.) A (se) curăţi de păcate, a (se) mântui.

IZBĂNDĂ (< *izbândi*) s. f. Victorie, biruinţă. ✦ Rezultat bun (al unei acţiuni); reuşită, succes.

IZBÂNDĮ (< sl.) vb. IV. **1.** Intranz. A învinge în luptă, a birui. **2.** Tranz. A reuşi într-o acţiune, a izbuti. ✦ Tranz. şi intranz. A (se) îndeplini, a (se) realiza.

IZBĘLIŞTE (< *izbi*) s. f. *De ~* = lăsat la voia întâmplării, părăsit; (despre animale) fără stăpân.

IZBĮ (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz., intranz. şi refl. A (se) lovi cu putere, cu zgomot; a (se) trânti. **2.** Tranz. şi refl. A (se) arunca cu putere, a (se) năpusti, a (se) repezi. **3.** Tranz. Fig. A impresiona puternic, a bate la ochi, a surprinde; a frapa.

IZBICENI, com, în jud. Olt, pe râul Olt; 5 320 loc. (1998). Hidrocentrală (53 MW) dată în folosinţă în 1989. Creşterea bovinelor şi porcinelor. Biserica Sf. Nicolae (1846). Satul Izbiceni apare menţionat documentar în 1573.

IZBITOR, -OARE (< *izbi*) adj. Care impresionează, care bate la ochi, impresionant, surprinzător, frapant.

IZBITURĂ (< *izbi*) s. f. Lovitură bruscă şi puternică; zgomot produs de o lovitură.

IZBUC s. m. Izvor cu izbucnire şi scurgere intermitente, care se formează în reg. carstice şi funcţionează pe principiul sifonului (ex. izbucul Călugări din com. Cărpinet, jud. Bihor, izbucul Bujor de pe valea Poşoga, afl. al Arieşului ş.a.); izvor intermitent.

IZBUC, mănăstire înfiinţată între anii 1928 şi 1930, în jud. Bihor, com. Cărpinet, având două biserici, una de lemn, Izvorul Tămăduirii, şi alta de zid, Adormirea Maicii Domnului (cu picturi murale executate în 1969–1972).

IZBUCNĮ (< bg.) vb. IV intranz. **1.** A se manifesta brusc şi cu putere; a apărea, a se arăta deodată, pe neaşteptate; *p. ext.* (despre fluide) a ţâşni; a erupe. **2.** (Despre sunete, zgomote etc.) A se porni deodată, cu intensitate.

Izalco

IZBUȚI vb. IV tranz. și intranz. A ajunge la rezultatul dorit, a reuși, a izbândi.

IZETBEGOVIĆ [izetbegovitʃ], **Alija** (n. 1925), om politic bosniac. Președinte al Bosniei și Herțegovinei (1990–1996), apoi membru al Președinției colective (din 1996). Apărător al drepturilor musulmanilor din acest stat; a semnat, în 1995, tratatul de pace cu Croația și Republica Federativă Iugoslavia.

IZGONI (< sl.) vb. IV tranz. A sili pe cineva să părăsească un loc; a goni, a alunga. ✦ Fig. A depărta.

IZLAZ (< bg.) s. n. Porțiune de teren necultivată, parte a moșiei unei așezări, acoperită de vegetație ierboasă, destinată pășunatului; imaș, pășune, suhat.

IZMAIL v. **Ismail.**

IZMANĂ (< bg.) s. f. (Mai ales la pl.) Obiect de lenjerie bărbătească în formă de pantaloni; indispensabili.

IZMĂ s. f. Plantă erbacee, perenă, din familia labiatelor, cu frunze opuse, scurt pețiolate și cu flori mici, roșii-violete *(Mentha piperita).* Conține în frunze un ulei eteric (mentol), folosit în industria farmaceutică; mentă. ✧ *Izma-creață* = specie de izmă cultivată, cu frunzele dințate și crețe, întrebuințată la prepararea unor medicamente *(Mentha crispa). Izma-broaștei* = plantă erbacee, perenă, meliferă, cu frunze opuse, dințate și cu flori roz, dispuse într-un spic terminal *(Mentha aquatica);* crește prin locuri mlăștinoase, bălți etc.

IZMIR, oraș în V Turciei, port la golful cu același nume al M. Egee (al doilea port și al treilea oraș al țării); 1,9 mil. loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Export de tutun, citrice, bumbac, struguri, smochine, covoare etc. Șantiere navale. Ind. petrochimică, textilă și alim. Tăbăcării. Universitate. Muzeu de arheologie. Moschei din sec. 16–17. Întemeiat de greci în sec. 11 î.Hr. cu numele *Aeolians.* A cunoscut maxima strălucire între 650 și 545 î.Hr. Reconstruit la începutul epocii elenistice, a fost inclus în anul 27 î.Hr. în provincia romană Asia. Aflat sub stăpânire bizantină (din sec. 5), a fost cucerit de selgiucizi (1076); devastat de Timur Lenk (1402), a intrat apoi sub dominație otomană (1424). În 1919 a fost ocupat de greci, dar, în urma Tratatului de la Lausanne, a revenit Turciei. A suferit mari distrugeri în timpul cutremurelor din 1688, 1788, 1928 și al incendiului din 1922. Numele grecesc: *Smirna.*

Izmă

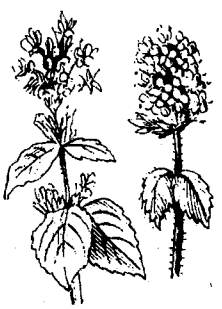

Izmir. Vedere asupra orașului și golfului

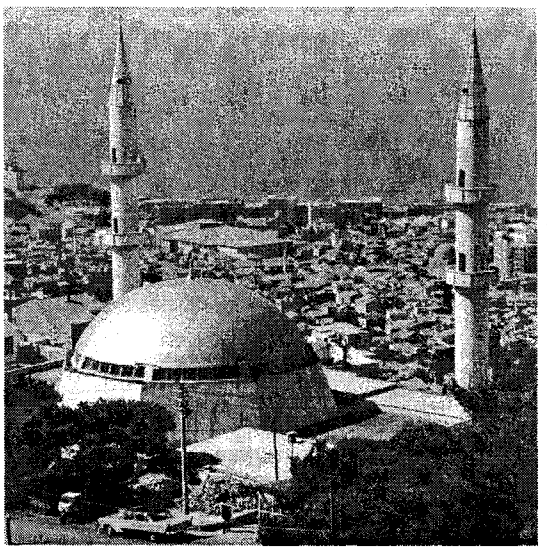

IZMIT (ISMID, KOCAELI), oraș în V Turciei, port la golful omonim al M. Marmara; 275,8 mii loc. (1994). Piață pentru tutun. Ind. cimentului, celulozei și hârtiei, chimică (superfosfați), de prelucr. a lemnului și alim. Prelucr. petrolului. Montaj auto. Fundat în sec. 3 î.Hr. În Antichitate s-a numit *Astacus,* apoi *Nicomedia.*

IZO- ({s} gr. *isos* „egal, la fel") Element de compunere cu sensul „la fel, egal", care formează substantive sau adjective.

IZOALCAN (< *izo-* + *alcan*) s. m. Hidrocarbură saturată aciclică cu catena ramificată (ex. *izobutan, izooctan* etc.); izoparafină.

IZOAMPLITUDINE (< *izo-* + *amplitudine*) s. f. Linie care unește pe hărțile climatologice punctele cu aceeași amplitudine a temperaturii medii sau extreme a aerului dintr-o perioadă de timp determinată.

IZOBAR, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isobares* „de aceeași greutate") adj., s. f. **1.** Adj. (FIZ.; despre atomi) Care au aceleași numere de masă, însă diferă prin numerele atomice, aparținând deci unor elemente chimice diferite. **2.** Adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia presiunea rămâne constantă. **3.** S. f. (FIZ.) Curbă care prezintă pe o diagramă de stare o transformare izobară **(2). 4.** Adj. *Linie* (sau *curbă*) *i.* (și substantivat, f.) = linie care unește pe hărțile climatologice punctele de egală presiune atmosferică, după ce aceasta a fost redusă la nivelul mării; din repartiția acestor linii rezultă ariile de înaltă presiune *(anticicloni)* și de joasă presiune *(cicloni).*

IZOBAȚĂ (< fr. {i}; {s} gr. *isobathes* „de aceeași adâncime") s. f. (TOPOGR.) *Curbă* batimetrică.

IZOBUTENĂ (< fr.) s. f. Hidrocarbură olefinică cu catenă ramificată. Se prezintă sub forma unui gaz incolor, inflamabil, care se separă din gazele de rafinărie. Este întrebuințată în benzina de polimerizare, în carburanții sintetici cu cifra octanică mare etc.

IZOCIANAT (< fr.) s. m. Ester al acidului izocianic. Este întrebuințat ca reactiv specific la identificarea alcoolilor și fenolilor. După numărul grupărilor — *N=C=O* conținute în moleculă, sunt mono-, di-, tri- sau poliizocianați. Diizocianatul este folosit ca materie primă pentru fabricarea de fibre sintetice, adezivi, elastomeri și lacuri.

IZOCLINAL, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (Despre o asociație de cute din scoarța Pământului) Care au flancurile paralele cu planele axiale și aceeași înclinare. **2.** (Despre o vale) Care are aceeași înclinare cu cea a stratelor geologice; vale consecventă.

IZOCLINĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *klino* „a înclina") s. f. Linie care unește pe hartă punctele cu aceeași înclinație magnetică.

IZOCOLĂ s. f. Linie care unește punctele de egală deformare a elementelor cartografice ale unei hărți (unghiuri, suprafețe, distanțe) în raport cu proiecția folosită.

IZOCOR, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *khora* „spațiu") adj., s. f. **1.** Adj. (FIZ.; despre o transformare termodinamică) În decursul căreia volumul rămâne constant; izoster. **2.** S. f. Curbă care reprezintă pe o diagramă de stare o transformare izocoră; izosteră.

IZOCRONE (< fr. {i}; {s} gr. *isokhronos* „de durată egală") adj. f. pl. (Despre două sau mai multe fenomene repetabile) Care au aceeași durată (ex. formații geologice, curbele i.).

IZOCRONISM (< fr. {i}) s. m. **1.** Proprietate a două sau a mai multor fenomene de a fi izocrone (ex. i. micilor oscilații ale pendulului). **2.** (FIZIOL.) Existența unor valori apropiate ale cronaxiilor verigilor unui arc reflex, condiționând, în anumite cazuri, transmiterea sinaptică a excitației.

IZODIMORFISM (< fr.) s. n. (FIZ.) Caz particular de dimorfism, în care cele două forme cristaline diferite ale unei substanțe sunt asemănătoare.

IZODINAMIE (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *dynamis* „forță") s. f. (FIZIOL.) Egalitate între alimente în ceea ce privește energia potențială pe care o aduc (ex. 11 g de grăsimi sunt izodinamice cu 24 g de glucide și 25 g de proteine).

IZOEDRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hedra* „bază") adj. (Despre corpuri geometrice) Care au toate fețele egale.

IZOENTALPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *enthalpo* „a încălzi") adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia entalpia rămâne constantă.

IZOENTROPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *entrope* „schimbare") adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia entropia rămâne constantă.

IZOFAZĂ (< fr.; {s} *izo-* + fr. *phase* „fază") s. f. Curbă care reprezintă izotermele și izobarele coincidente pe o diagramă de stare presiune-volum a unui sistem fizico-chimic format dintr-un singur component cu două faze coexistente.

IZOFENĂ s. f. Linie care unește punctele cu aceeași dată de apariție a unui fenomen din viața vegetală sau animală.

IZOGAMIE (< fr. {i}) s. f. (BIOL.) Unire a doi gameți asemănători din punct de vedere morfologic, dar deosebiți din punct de vedere fiziologic și genetic. I. este o formă primitivă de înmulțire sexuată.

IZOGEOTERMĂ s. f. (GEOL.) Geoizotermă.

IZOGLOSĂ s. f. v. **isoglosă**.

IZOGON, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isogonios* „cu unghiuri egale") adj. **1.** (Despre figuri și corpuri geometrice) Care au unghiurile egale. **2.** *Linii izogone* sau *izogonice* = linii curbe care unesc, pe o hartă, punctele de pe Pământ cu aceeași înclinație magnetică.

IZOHALINĂ adj., s. f. **1.** Adj. (Despre mări, oceane) Care au aceeași salinitate. **2.** Adj și s. f. *Curbă izohalină* sau *izohalină* = linie care unește punctele de egală salinitate dintr-un bazin oceanic, maritim sau lacustru.

IZOHIETĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hyetos* „ploaie") s. f. Linie care unește pe hărțile climatologice punctele cu aceeași cantitate de precipitații căzute într-o perioadă de timp dată.

IZOHIPSĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hypsos* „de aceeași înălțime") s. f. (TOPOGR.) *Curbă* de nivel.

IZOLA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A despărți, a separa. **2.** Tranz. A opri trecerea unor forme de energie, a unor substanțe etc. între două medii sau între două sisteme tehnice diferite, pentru a împiedica interacțiunea dintre acestea. **3.** Refl. A se îndepărta de societate, de oameni.

IZOLAMENT (< fr.) s. n. (Impr.) Izolație.

IZOLANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. I. Adj. **1.** (TEHN., despre un material, mediu etc.) Care are proprietatea de a izola. **2.** (LINGV.) *Limbă i.* = limbă care nu are afixe și în care raportul dintre cuvinte este determinat de ordinea cuvintelor, de accent etc. II. S. m. Material utilizat pentru executarea unei izolări. ✧ *I. electric* = dielectric. *I. hidrofug* = i. care este foarte puțin sau deloc permeabil pentru apă. *I. termic* = calorifug. *I. fonic* = i. care împiedică sau atenuează transmiterea oscilațiilor sonore.

IZOLARE (< *izola*) s. f. Acțiunea de a (se) izola și rezultatul ei; separare, despărțire. ✦ (MED.) Măsură profilactică prin care se interzice unui bolnav contagios de a veni în contact cu alte persoane. ✦ (BIOL.) *I. geografică (spațială)* = separare a unei populații sau a unei flore ori faune prin „bariere" naturale în teritorii limitate, în urma căreia speciile se diversifică, după o linie de evoluție proprie. *I. ecologică* se realizează prin populare de habitate diferite, fără extinderea arealului geografic al speciilor, care duce la variate adaptări față de noile condiții ale solului, microclimei, hranei, relațiilor biocenotice etc. *I. etiologică (comportamentală)* permite convietuirea simpatică a unor forme apropiate. La multe specii de animale reproducerea este însoțită de numeroase obiceiuri nupțiale (dansuri, roiri, cântece), de schimbări morfologice, de colorit, fiziologice etc., care permit recunoașterea apartenenței la grup a indivizilor.

IZOLAT, -Ă (< *izola*) adj., s. n. **1.** Adj. (Și adverbial) Fără legătură, despărțit, separat, deoparte; *p. ext.* îndepărtat; retras, singuratic. ✦ (MAT.) *Element i. al unei mulțimi* = element pentru care există o vecinătate a lui ce nu conține alt element al mulțimii. ✦ Răzleț. **2.** S. n. (ANTROP., GENET.) Populație cu efectiv relativ redus, apărută datorită unor bariere geografice, religioase, etnice, culturale etc., ai cărei componenți sunt constrânși, cu timpul, la o relativă consangvinizare.

IZOLATOR, -OARE (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care izolează. **2.** (TEHN.) S. n. Piesă finită utilizată pentru a realiza o izolare. ✧ *I. electric* = piesă folosită în instalațiile electrice pentru a izola între ele sau față de pământ conductoarele electrice ale unei instalații, mașini electrice etc.

IZOLAȚIE (< fr.) s. f. Sistem tehnic alcătuit dintr-unul sau din mai multe straturi de material izolant sau mediu cu proprietăți izolante (ex. i. electrică, i. termică, i. fonică etc.); (impr.) izolament.

IZOLAȚIONISM (< fr.) s. n. Opinie sau atitudine politică ce se opune participării statului respectiv la soluționarea problemelor vieții politice internaționale. Termenul a fost folosit pentru prima dată în 1823, de *J. Monroe*.

IZOLINIE (< *izo-* + *linie*) s. f. Linie care unește pe o hartă punctele de egală valoare ale unor elemente mete-

orologice, hidrologice, geologice, geografice etc.

IZOMÉR, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *meros* „parte") adj., s. m. **1.** Adj. (Despre substanțe sau combinații) Care prezintă izomerie. **2.** S. m. (La pl.) Substanțe care au aceeași compoziție chimică, dar care diferă prin structura și proprietățile lor. ✧ *I. optic* = antipod optic. **3.** (FIZ.) Adj. (Despre nuclee atomice) Care prezintă izomerie.

IZOMERÍE (< fr. {i}) s. f. **1.** Proprietate a unor substanțe, ale căror molecule sunt alcătuite din același număr și fel de atomi, de a avea însușiri fizice, uneori chimice diferite, datorită modului diferit de așezare a atomilor în molecule. **2.** Proprietate a nucleelor atomice ale aceluiași element chimic de a se afla în diferite stări energetice, metastabile, având proprietăți radioactive diferite.

IZOMERIZÁRE (< *izomer*) s. f. Transformare a unei substanțe într-un izomer al ei în urma unei reacții sau prin acțiunea unui agent fizic.

IZOMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isometros* „de mărime egală") adj. (Despre cristale) Care are dimensiuni aproximativ egale în toate direcțiile.

IZOMETRÍE (< fr. {i}) s. f. Funcție bijectivă între două spații metrice E și E^1, care păstrează între două puncte din E^1 distanța din E.

IZOMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *morphe* „formă") adj. (Despre substanțe) Care prezintă izomorfism.

IZOMORFÍSM (< fr. {i}) s. n. **1.** Relație între două obiecte care au aceeași structură; identitate de structură. **2.** (FIZ.) Proprietate a unor substanțe cu compoziție chimică diferită de a prezenta aceleași forme structurale cristalografice. **3.** (MAT.) Corespondență bijectivă, între două mulțimi care păstrează o anumită structură (ex. i. a două grupuri, a două inele, a două spații vectoriale etc.).

IZONÉFĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *nephos* „nor") s. f. Linie care unește pe hărțile climatologice punctele cu aceeași valoare a nebulozității.

IZOOCTÁN (< fr.) s. m. Hidrocarbură saturată, izomer al octanului. Substanță de referință pentru determinarea cifrei octanice la benzine (i se atribuie cifra octanică 100); întrebuințat ca adaos la benzinele de aviație pentru mărirea cifrei lor octanice.

IZOOSMÓTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre proprietățile unei soluții) Care are aceeași presiune osmotică cu a unei soluții de referință; izotonic.

IZOPARAFÍNĂ (< fr.) s. f. Izoalcan.

IZOPENTÁN (< fr.) s. m. Hidrocarbură saturată, izomer al pentanului, obținută prin distilare fracționată din produse petroliere. Este întrebuințat ca dizolvant, ca materie primă la fabricarea izoprenului și pentru prepararea benzinelor de aviație.

IZOPLOÍD (< fr.; {s} *izo-* + gr. *haploos* „simplu", „o dată") s. m. (GENET.) Organism la care celulele somatice conțin în genomul lor un număr par de cromozomi.

IZOPÓDE (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *pod-* „picior") s. n. pl. Ordin de crustacee marine, de apă dulce și terestre, ale căror picioare au o conformație identică (ex. molia zidurilor).

IZOPRÉN (< fr. {i}) s. m. Hidrocarbură nesaturată din clasa dienelor; p.f. 34–35°C. Lichid instabil, oxidabil. Prin polimerizarea i. în prezența unor catalizatori rezultă cauciucul poliizoprenic.

IZOPROPILBENZÉN s. m. (CHIM.) Lichid incolor; p.f. 152,39°C. Se obține din petrol sau prin sinteză din benzen și propilenă. E folosit ca intermediar la fabricarea fenolului și a cetonei. Sin. *cumen*.

IZOSEÍSTĂ (< fr.; {s} *izo-* + gr. *seistos* „scuturat") s. f. Linie care unește pe harta seismică punctele de egală intensitate ale unui cutremur de pământ.

IZOSPORÍE (< fr.; {s} *izo-* + fr. *spore* „spor") s. f. Însușire a unor plante de a produce spori egali ca formă, mărime și structură.

IZOSTÁZIE (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *stasis* „stabilitate") s. f. Teorie formulată de astronomul englez *G.B. Airy* în anul 1855, care presupune existența unei stări de echilibru relativ, ca urmare a diferenței de densitate, între sectoarele ridicate și cele coborâte ale scoarței Pământului.

IZOSTÉR, -Ă (< fr.; {s} *izo-* + gr. *stereos* „solid") adj., s. f. (FIZ.) Izocor.

IZOTÉRM, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *thermos* „cald") adj., s. f. **1.** Adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul cărora temperatura rămâne constantă. ✦ (Despre vagoane, mașini etc.) Care sunt înzestrate cu izolație termică pentru a menține o temperatură constantă. **2.** S. f. (FIZ.) Curbă care reprezintă într-o diagramă de stare o transformare izotermă. **3.** Adj. (GEOGR.) *Linie izotermă* (și substantivat, f.) = linie care unește pe hărțile climatologice punctele cu temperatură egală a aerului, a apei sau a solului.

IZOTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are aceeași temperatură, cu o temperatură constantă. ✧ *Strat i.* = strat al atmosferei, al apei sau scoarței terestre, în care gradientul temperaturii pe verticală este nul.

IZOTÍPIE (< fr. {i}; {s} gr. *izotypos* „cu aceeași formă") s. f. Proprietate a unor substanțe chimice de a cristaliza în aceleași forme, fără a forma cristale mixte.

IZOTÓNIC, -Ă adj. Izoosmotic.

IZOTONÍE (< fr. {i}; {s} gr. *isotonos* „cu aceeași intensitate") s. f. (FIZIOL.) Echilibru molecular între soluții care au aceeași presiune osmotică și sunt separate prin membrane semipermeabile.

IZOTÓP (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *topos* „loc") s. m. (Atom sau nucleu atomic) care are același număr atomic cu un alt atom (sau nucleu atomic), deci aceleași proprietăți chimice, însă diferă de acesta prin numărul de masă, adică prin numărul de neutroni, precum și prin alte însușiri fizice. ✧ *I. radioactiv* = fiecare dintre izotopii unui element chimic care prezintă radioactivitate; radioizotop. Pot fi produși și pe cale artificială (în reactoare nucleare sau în acceleratoare de particule). Se utilizează în chimie, medicină (în tratarea cancerului), industrie (la procedeele de control al calității), biologie, geologie, cosmologie etc.

IZOTOPÍE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Proprietate a unor elemente chimice de a fi formate din mai mulți izotopi stabili sau radioactivi, naturali sau artificiali etc.

IZOTRÓP, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *tropos* „direcție") adj. (FIZ.) (Despre corpuri) Care prezintă aceleași proprietăți fizice pe orice direcție.

IZOTROPÍE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Însușire a unui corp de a fi izotrop.

IZOZIGÓT (< fr.) s. m. (GENET.) Organism homozigot pentru toți locii.

IZSAK Samuel (n. 1915, Târgu Mureș), istoric maghiar din România, specialist în istoria medicinii. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări privind trecutul medical al Transilvaniei și istoria farmaciei universale. S-a ocupat de organizarea muzeelor de istoria farmaciei de la Sibiu și Cluj-Napoca.

IZTACCÍHUATL (IXTACIHUATL), vulcan *stins*, fără crater, în S pod. Anahuác, la 56 km SE de Ciudad de Mexico și la 16 km N de Popocatépetl. Alt.: 5 286 m. Cuprinde trei vf. andezitice. Parc național. Ultima erupție în 1868.

IZU, arhipelag japonez în NV Oc. Pacific, la ESE de pen. Izu din ins. Honshū, la 300 km SSE de Tōkyō, alcătuit din șapte ins. vulcanice (Ō-shima, To-shima, Nii-jima, Shikine-shima, Kōzu-shima, Miyake-jima, Mikura-jima), din care cea mai mare este Ō-shima (91 km^2). Renumit prin culturile de camelii. Descoperit de navigatorul olandez Martin Heritzoom de Vries în 1643.

IZUMI, oraș în Japonia, în SE ins. Honshū, la 24 km SSV de Ōsaka; 146,1 mii loc. (1990). Ind. metalurgică și textilă (filatură și țesătorie de bumbac). În perioada 1603–1867 a fost cel mai important centru al filaturilor de bumbac din Japonia.

IZUMI Shikibu (c. 974–începutul sec. 11), poetă și prozatoare japoneză. Lirică erotică de adâncă vibrație. Proză confesivă, într-un stil delicat („Jurnalul lui Izumi Shikibu" — capodoperă a literaturii vechi nipone).

IZUMO NO OKUNI v. **Okuni.**

IZVESTIA, cotidian rus, independent din 1991. Fundat la Petrograd (mart. 1917); din mart. 1918, apare la Moscova, editat de Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S.

IZVIȚKAIA, Isolda (1932–1971), actriță rusă de film. Interpretă a unor personaje feminine, caracterizate printr-un marcat simț al datoriei, căruia i se subordonează dragostea („Al 41-lea").

IZVOARE, com. în jud. Dolj; 1 940 loc. (1998). Creșterea bovinelor. Viticultură. Bisericile Sf. Ioan Botezătorul (1853) și Sf. Dumitru (1902–1905, construită pe locul uneia din sec. 17), în satele Izvoare și Corlate. Până în 1965 s-a numit *Rudari.*

IZVOARELE 1. Com. în jud. Giurgiu; 4 885 loc. (1998). Creșterea porcinelor. Centru viticol. Așezare neolitică. Până în 1965 s-a numit *Beiu,* iar între 1968 și 1981 a făcut parte din jud. Ilfov. Rezervație forestieră (Pădurea Manafu, 278 ha). Satul **I.** apare menționat documentar în 1589. Bisericile Sf. Voievozi (1850), Sf. Nicolae (1879), Sf. Nicolae (1885), Sf. Paraschеva (1890) și Adormirea Maicii Domnului (1902), în satele Valea Bujorului, Dimitrie Cantemir, Petru Rareș, Izvoarele și Chiriacu. **2.** Com. în jud. Olt; 4 130 loc. (1998). Creșterea ovinelor și a păsărilor. Viticultură. Bisericile Sf. Nicolae (1821, refăcută în 1901) și Sf. Treime (1872), în satele Alimănești și Izvoarele. Conacul Alimăniștеanu (sec. 19) în satul Alimănești. **3.** Com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 907 loc. (1998). Cherestea. Pomicultură (meri, pruni, peri). În satul Schiulești se află schitul Crasna (1745), cu biserica Sf. Împărați Constantin și Elena (1824–1828, zidită pe locul uneia de lemn, pictată în 1834); a fost renovată în 1983, iar picturile recondiționate în 1991. Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1744) și Sf. Voievozi (1854), în satele Homorâciu și Izvoarele **4.** Com. în jud. Teleorman; 3 068 loc. (1998). Până în 1965 s-a numit *Găuriciu* (amintit documentar în 1533). Bisericile Sf. Nicolae (1830–1834) și Adormirea Maicii Domnului (1840), în satul Izvoarele. **5.** Com. în jud. Tulcea; 4 066 loc. (1998). Centru viticol și de vinificație. Până în 1965 s-a numit *Filimon Sârbu.* **6.** Stațiune climaterică și de odihnă în raza com. Cernești, jud. Maramureș, la poalele M-ților Gutâi, la 916 m alt. Climă submontană, cu veri răcoroase și ierni relativ friguroase, cu aer curat și ionizare accentuată a atmosferei. Indicată pentru tratarea afecțiunilor căilor respiratorii, a celor endocrine, a stărilor de debilitate, surmenaj etc.

IZVOARELE SUCEVEI, com. în jud. Suceava, pe cursul superior al râului Suceava, la granița cu Ucraina; 2 308 loc. (1998).

IZVOD (< sl.) s. n. (Înv.) **1.** Însemnare, listă; registru, condică. **2.** Manuscris; text (de cronică), izvor. ✦ Document. **3.** Model (de desen sau de cusătură).

IZVOR (< sl.) s. n. **1.** Loc de ivire la suprafața pământului a apei dintr-un strat acvifer sau a surplusului de apă dintr-un teren mlăștinos sau turbos, constituind de multe ori obârșia unui curs de apă; **i.** este considerat uneori și locul prin care se produce deversarea unui lac. După durata curgerii, se deosebesc: *i. permanente, periodice* și *intermediare.* În funcție de temperatura apei, există: *i. reci* (cu temperaturi sub 20°C) și *i. termale* (cu temperaturi mai mari de 20°C). După compoziția chimică, se deosebesc: *i. ordinare* (cu conținut până la 0,1% săruri minerale), *i. minerale* (care conțin între 0,1 și 5% săruri minerale) și *i. radioactive.* După particularitățile hidrogeologice sunt: *i. descendente* (apariția la suprafață a apelor subterane care circulă în stratul acvifer conform gravitației) și *i. ascendente* (apariția la suprafață a apelor din stratul acvifer sub influența presiunii hidrostatice). ✧ *I. carstic* = ivirea la suprafața pământului a apei acumulate în fisurile și în golurile din calcare. **2.** (FIZ.) Sursă de lumină, de căldură etc. **3.** Fig. Sursă, cauză, obârșie, origine. **4.** Fig. Document (științific, istoric); izvod, informație. ✧ *I. bibliografic* = publicație, lucrare sau document scris, folosit la studierea unei probleme sau la întocmirea unei lucrări științifice. **5.** *Izvoarele dreptului* = forme de exprimare a dreptului: legea, decretul, Constituția, Codul de procedură penală, Codul de procedură civilă.

IZVORÎ (< *izvor*) vb. IV intranz. **1.** (Despre apă) A ieși, a țâșni din pământ. ✦ (Despre lacrimi, sânge etc.) A începe să curgă. **2.** (Poetic) A se ivi, a apărea, a ieși la iveală, a răsări. **3.** Fig. A se naște, a-și avea originea; a proveni.

IZVORU, com. în jud. Argeș, pe cursul superior al râului Teleorman; 2 765 loc. (1998). Creșterea bovinelor. Biserica Sf. Nicolae (1701, cu picturi murale din 1829).

IZVORU BÂRZII, com. în jud. Mehedinți; 2 855 loc. (1998). Combinat chimic (în satul Hălânga) pentru producerea de apă grea necesară centralei atomoelectrice de la Cernavodă. Creș-

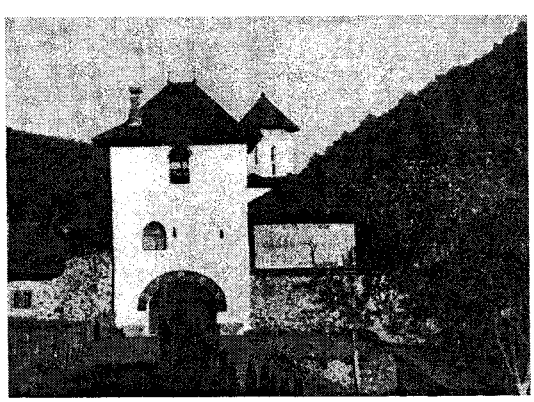

Izvoru Bârzii. Mănăstirea Topolnița

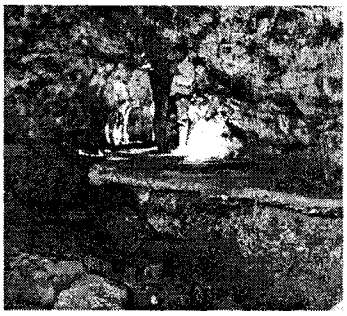

Izvorul Tăuşoarelor.
Aspect din interiorul peşterii

Lacul Izvoru Muntelui

terea bovinelor. Viticultură. În satul Schitu Topolniţei se află mănăstirea Topolniţa, cu biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (1644–1646, construită pe locul uneia din sec. 14); păstrează picturi murale în stil bizantin (din 1673). După secularizare (1863), mănăstirea a fost părăsită şi reînfiinţată în 1930. Restaurată în 1930–1932, 1991–1992.

IZVORU BERHECIULUI, com. în jud. Bacău; 1 566 loc. (1998).

IZVORU CRIŞULUI, com. în jud. Cluj, pe cursul superior al Crişului Repede; 1 640 loc. (1998). Prelucr. lemnului. Centru meşteşugăresc (ţesături; obiecte din lemn). Rezervaţie de liliac sălbatic. În satul Izvoru Crişului, menţionat documentar la 1276, se află o biserică reformată (sec. 17, cu tavan casetat şi pictat în 1764), iar în satul Nadăşu, biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1720–1730).

IZVORUL MIRON, mănăstire situată în arealul com. Tomeşti (jud. Timiş), cu biserica având hramul Sf. Ilie, ctitorie din 1911 a lui Miron Cristea.

IZVORUL TĂUŞOARELOR, peşteră situată pe versantul stâng al văii omonime din M-ţii Rodnei, la 950 m alt. Constituită dintr-o reţea de galerii (8 830 m lungime), dezvoltate pe diaclaze, aflate în pantă, pe o diferenţă de nivel de 425 m (cea mai adâncă peşteră din România). Prezintă săli uriaşe, cascade, puţuri şi hornuri. Concreţiuni carstice rare. Faună cavernicolă săracă. Greu accesibilă. Monument al naturii.

IZVORU MUNTELUI, lac de retenţie pe valea Bistriţei, între M-ţii Ceahlău (în V) şi Stânişoarei (în E), la 505 m alt., dat în folosinţă în 1960; amenajat în vederea furnizării apei necesare hidrocentralei de pe valea Bistriţei; 32,6 km^2. Lungime: 35 km; lăţime max.: 2 km; ad. max.: 96 m. Vol.: 1,23 miliarde m^3. Zonă turistică.

IZVORU MUREŞULUI, staţiune climaterică şi de odihnă situată în raza com. Voşlăbeni, jud. Harghita, la poalele M-ţilor Hăşmaşu Mare, la 891 m alt. Climat de munte, cu veri răcoroase şi ierni friguroase, cu aer curat şi ionizare accentuată a atmosferei. Indicată pentru odihnă şi pentru tratarea debilităţii, surmenajului, rahitismului, nevrozelor astenice etc.

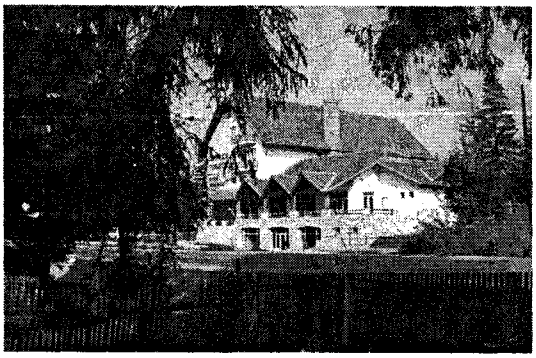

Izvoru Mureşului.
Complexul turistic

Î

Î s. m. invar. A douăsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunet notat prin această literă (vocală medială închisă nerotunjită).

ÎMBARCA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) urca într-o navă sau *p. ext.* într-un vehicul terestru sau aerian, pentru a face o călătorie.

ÎMBĂIA (< *baie*) vb. I refl. și tranz. A (se) scălda (în baie), a face baie.

ÎMBĂLSĂMA (< *balsam*, după it. *imbalsamare*) vb. I tranz. **1.** (Despre flori, parfumuri) A înmiresma, a parfuma (aerul). **2.** (MED.) A conserva un cadavru prin introducerea intraarterială a unor substanțe (ex.: formol, tiosulfat) în scopul conservării.

ÎMBĂRBĂTA (< *bărbat*) vb. I tranz. A da, a insufla curaj, avânt, a însufleți. ✦ Refl. A-și face curaj.

ÎMBĂTA (lat. **imbibitare*) vb. I refl. și tranz. **1.** A ajunge sau a face pe cineva să ajungă în stare de beție, a (se) ameți din cauza băuturii. **2.** Fig. A (se) încânta, a (se) ameți.

ÎMBĂTĂTOR, -OARE (< *îmbăta*) adj. Care îmbată. ✦ Fig. (Despre arome) Care amețește, tulbură. ✦ Fig. Care farmecă, încântă; încântător.

ÎMBĂTRÂNI (< *bătrân*) vb. IV. **1.** Intranz. A deveni bătrân. **2.** Tranz. A face pe cineva să devină bătrân (provocându-i supărări, griji etc.). ✦ A face pe cineva să pară mai bătrân decât este în realitate, a da un aer bătrânicios. **3.** Intranz. (TEHN.; despre materiale) A suferi procesul de îmbătrânire **(2)**.

ÎMBĂTRÂNIRE (< *îmbătrâni*) s. f. **1.** Faptul de a îmbătrâni; proces de trecere treptată și ireversibilă a organismelor vii la starea de bătrânețe. **2.** (BIOL.) *Î. clonală* = incapacitate a celulelor somatice (diploide) din culturile „in vitro" de a se mai divide. **3.** (TEHN.) Proces evolutiv de modificare (pe cale naturală sau artificială) în timp a structurii și a unora dintre proprietățile unui material sau ale unui produs (ex.: **î.** metalelor, **î.** hârtiei etc.). **4.** (GEOGR.) *Îmbătrânirea reliefului* = proces de atenuare a contrastelor de amplitudine, de reducere a altitudinilor și a înclinării versanților reliefului sub acțiunea agenților externi. Termenul a fost introdus în geomorfologie de *W.M. Davis*. **5.** *Î. demografică* = creșterea ponderii populației de vârsta a treia în cadrul unei populații date.

ÎMBÂCSEALĂ (< *îmbâcsi*) s. f. Starea a ceea ce este îmbâcsit; ticsire.

ÎMBÂCSI (< *bâcsi*, reg. „a umple, a ticsi") vb. IV tranz. și refl. (Despre aer) A (se) umple de praf, de miasme; a deveni înăbușitor.

ÎMBELȘUGAT, -Ă (< *belșug*) adj. Care are din abundență. ✦ Care există din belșug.

ÎMBIA (probabil lat.* *inviare*) vb. I tranz. A îndemna stăruitor pe cineva să facă sau să primească ceva; a invita, a pofti. ✦ Fig. A atrage, a încânta, a ispiti, a ademeni.

ÎMBIBA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) pătrunde, a (se) umple cu un lichid; a se impregna.

ÎMBIETOR, -OARE (< *îmbia*) adj. Care îmbie; ademenitor, ispititor, încântător.

ÎMBINA (lat. **imbinare*) vb. I tranz. și refl. A (se) împreuna, a (se) uni, a (se) lega strâns pentru a forma un tot.

ÎMBINARE (< *îmbina*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) îmbina. ✦ (TEHN.) Asamblare rigidă, demontabilă sau nedemontabilă, a elementelor componente ale unui sistem tehnic (ex. **î.** cu nituri, **î.** cu șuruburi, **î.** sudată etc.). **2.** Locul unde se realizează o îmbinare **(1)**.

ÎMBLĂCIU (< *îmblăti*) s. n. (Înv.) Unealtă agricolă rudimentară, formată dintr-un băț de lemn articulat prin curele la o coadă lungă; este folosită la baterea *(îmblătirea)* grânelor și a unor leguminoase pentru a desprinde boabele din spic sau din păstăi.

ÎMBLĂNI (< *blană*) vb. IV tranz. A căptuși cu blană un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte.

ÎMBLĂTI (< probabil sl.) vb. IV tranz. A bate cerealele cu îmblăciul. ✦ Fig. A bate tare pe cineva; a ciomăgi; a cotonogi.

Îmbinare nituită la nodul unei construcții metalice

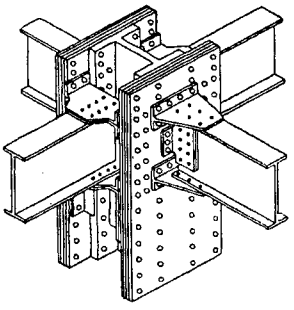

ÎMBLÂNZI (< *blând*) vb. IV tranz. **1.** A deprinde un animal sălbatic să trăiască în apropierea (și în folosul) omului, să execute unele comenzi, să primească hrana etc. **2.** Tranz. și refl. A (se) face mai blând, a (se) domoli, a (se) potoli. ✦ A (se) domestici.

ÎMBLÂNZITOR, -OARE (< *îmblânzi*) s. m. și f. Persoană care se ocupă cu îmblânzirea animalelor sălbatice; dresor.

ÎMBOBOCI (< *boboc*) vb. IV intranz. (Despre flori, plante) A face boboci **(1)**; (despre muguri) a începe să se desfacă.

ÎMBOGĂȚI (< *bogat*) vb. IV. **1.** Refl. A acumula bogății; a deveni bogat, a se înavuți. **2.** Tranz. A adăuga noi elemente unui bun material sau spiritual; a dezvolta, a mări.

ÎMBOGĂȚIRE (< *îmbogăți*) s. f. **1.** Acțiunea de a se îmbogăți. **2.** (TEHN.) Concentrare **(3)**.

ÎMBOLDI (< *bold*) vb. IV. **1.** Tranz. A îndemna un animal la mers (înțepându-l sau lovindu-l cu un băț, cu biciul etc.). ✦ Fig. A stimula. **2.** Tranz. și refl. recipr. A (se) lovi cu coatele, a (se) împinge, a (se) îmbrânci.

ÎMBOLNĂVI (< *bolnav*) vb. IV refl. A contracta o boală.

ÎMBRĂCA (*lat. *imbracare*) vb. I refl. și tranz. **1.** Refl. și tranz. A-și pune sau a pune cuiva hainele. ✦ Refl. A purta haine de o anumită calitate, de o anumită croială. **2.** Refl. și tranz. A-și procura sau a procura cuiva îmbrăcămintea necesară. **3.** Tranz. A acoperi, a înveli; *spec.* a tapisa. ✦ Tranz. A înfășa perna sau plapuma. ✦ Tranz. A înveli copertele unui caiet, ale unei cărți etc. ✦ Tranz. A acoperi un obiect cu un metal prețios; a fereca.

ÎMBRĂCĂMINTE (< *îmbrăca*) s. f. **1.** Obiect confecționat din țesături, tricoturi, piele, blană etc., folosit pentru a învelși mânta corpul omenesc; totalitatea obiectelor utilizate la îmbrăcat; veșminte, haine, straie. **2.** Material (hârtie, pânză etc.) cu care se îmbracă, se acoperă un obiect. **3.** Strat de material aplicat pe fața exterioară a unei construcții sau a unui element de construcție pentru a le proteja contra acțiunii agenților externi. ✧ *f. rutieră* = cele două straturi (inferior, de rezistență, și superior, de uzură) așezate pe fundația unui drum amenajat și care suportă direct sarcinile (ex. f. de asfalt, f. de beton asfaltic etc.).

ÎMBRĂȚIȘA (< *brățiș*, înv. „corp la corp") vb. I. **1.** Tranz. și refl. recipr. A (se) lua, a (se) cuprinde, a (se) strânge în brațe (cu afecțiune). **2.** Tranz. Fig. A învălui, a înconjura; a cuprinde dintr-o privire. ✦ A cuprinde, a include în sfera preocupărilor. **3.** Tranz. Fig. A-și însuși o idee, o doctrină, o concepție. ✦ A se consacra unei profesiuni.

ÎMBRÂNCI (< *brâncă*) vb. IV tranz. și refl. recipr. A (se) împinge, a(-și) da brânci.

ÎMBROBODI (< *broboadă*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A acoperi capul cuiva, a se acoperi pe cap cu o broboadă sau cu un batic, un voal etc. **2.** Tranz. Fig. A înșela, a minți pe cineva.

ÎMBUCA (*lat. *imbuccare*) vb. I. **1.** Tranz. A mânca (în grabă, la nimereală); a înghiți. **2.** Refl. (Despre piese tehnice) A intra cu un capăt în altă piesă pentru a forma împreună un ansamblu; a se îmbina **(1)**.

ÎMBUCĂTURĂ (< *îmbuca*) s. f. **1.** Înghițitură; *p. ext.* mâncare. **2.** Locul unde se îmbucă două obiecte.

ÎMBUCURĂTOR, -OARE (< *îmbucura*, înv., „a se bucura") adj. Care provoacă bucurie.

ÎMBUFNA (< *bufnă*, rar „bufniță") vb. I refl. A se supăra; a se bosumfla.

ÎMBUIBA vb. I refl. și tranz. A (se) îndopa cu mâncare și cu băutură; a (se) ghiftui. ✦ Refl. A trăi în mare belșug.

ÎMBUJORA (< *bujor*) vb. I refl. (Despre obraji) A se înroși; (despre oameni) a se aprinde la față.

ÎMBULZEALĂ (< *îmbulzi*) s. f. Îngrămădire mare (de oameni); înghesuială.

ÎMBULZI (< *bulz*, reg. „bulgăre") vb. IV. **1.** Refl. A se aduna într-un loc, înghesuindu-se în dezordine. **2.** Tranz. și refl. A (se) îngrămădi în jurul cuiva, a (se) împinge, a (se) îmbrânci.

ÎMBUNA (< *bun*) vb. I. **1.** Tranz. A face pe cineva să devină mai bun; *p. ext.* a îmblânzi **(2)**. **2.** Tranz. și refl. A-și uita sau a face pe cineva să-și uite necazul; a (se) potoli, a (se) împăca, a (se) calma.

ÎMBUNĂTĂȚI (< *bunătate*) vb. IV tranz. și refl. A aduce în stare mai bună; a (se) ameliora, a (se) îndrepta.

ÎMBUNĂTĂȚIRE (< *îmbunătăți*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) îmbunătăți și rezultatul ei. **2.** (TEHN.) Tratament termic aplicat oțelurilor pentru a le mări rezistența și a le conferi calitățile necesare prelucrărilor ulterioare; constă din călire, urmată de revenirea la o temperatură înaltă, inferioară însă celei de călire. **3.** (AGR.) *Îmbunătățiri funciare* = ansamblu de lucrări tehnice și biologice folosite în agricultură pentru valorificarea terenurilor improprii sau slab productive (ex. organizarea teritoriului, irigarea, desecarea, îndiguirea, conservarea solului etc.); ameliorații.

ÎMBUTELIA (< *butelie*) vb. I tranz. A introduce un fluid în recipiente manipulabile, în butelii etc.

ÎMPACHETA (< *pachet*) vb. I tranz. A înfășura, a lega împreună unul sau mai multe obiecte, a face pachet; a ambala (mobile, lucruri etc.) în vederea transportului. ✦ A înveli o parte bolnavă a corpului în comprese cu nămol, în scop curativ.

ÎMPACHETARE (< *împacheta*) s. f. **1.** Acțiunea de a împacheta; ambalare. **2.** (TEHN.) Introducere a unui material metalic într-un recipient care conține un mediu pulverulent, în vederea unui tratament termochimic (ex. f. pentru cimentare, f. pentru aluminizare, f. pentru maleabilizare etc.).

ÎMPĂCA (lat. **impaccare*) vb. I. **1.** Refl. recipr. A pune capăt unui conflict, unei dușmănii etc. ✦ A fi de acord cu cineva, a se înțelege bine. ✦ Refl. A se obișnui, a se deprinde, a se familiariza cu ceva. **2.** Tranz. și refl. A (se) liniști, a (se) îmbuna. ✦ Tranz. A mulțumi pe cineva; a satisface.

ÎMPĂDURIRE (< *pădure*) s. f. Procesul natural sau antropic de formare a unei păduri.

ÎMPĂIA (< *pai*, după fr. *empailler*) vb. I tranz. A umple cu paie sau cu alte materiale pielea jupuită de pe un animal care a murit sau a fost ucis, păstrându-i-se înfățișarea.

ÎMPĂIENJENI (< *păianjen*) vb. IV refl. (Despre ochi) A nu mai distinge bine, a vedea ca prin ceață; (despre privire) a-și pierde claritatea, a se tulbura.

ÎMPĂIENJENIT, -Ă (< *împăienjeni*) adj. Acoperit cu fire de păianjen; plin de păienjeniș. ✦ (Despre ochi) Care nu mai distinge bine; (despre vedere) lipsit de claritate, tulbure.

ÎMPĂMÂNTENI (< *pământean*) vb. IV tranz. și refl. **1.** Refl. A se stabili definitiv într-un loc străin, a se integra în viața localnicilor. **2.** Tranz. și refl. (Despre obiceiuri, idei etc.) A prin-

de rădăcini; a (se) generaliza; a (se) introduce.

ÎMPĂNA (lat. **impinnare*) vb. I tranz. **1.** A înfige într-o bucată de carne (sau într-o legumă) bucățele de slănină, de usturoi etc. **2.** Fig. A umple, a înțesa, a împânzi. **3.** (TEHN.) A asambla demontabil două sau mai multe obiecte cu ajutorul unei pene[1] **(II 2)**.

ÎMPĂNARE (< *împăna*) s. f. **1.** Acțiunea de a împăna. **2.** Introducere, prin cilindrare, în golurile dintre granulele unui *macadam* a pietrei mărunte pentru fixarea acestor granule.

ÎMPĂRAT (lat. *imperator*) s. m. Titlu purtat de suveranul unui imperiu; persoană având acest titlu. ✦ Fig. Stăpân, conducător.

ÎMPĂRĂTEASĂ (< *împărat*) s. f. Titlu purtat de suverana unui imperiu sau de soția unui împărat; persoană având acest titlu.

ÎMPĂRĂTEȘTE (< *împărat*) adv. Ca împărații; *p. ext.* (despre felul de trai) îmbelșugat, îndestulat, demn de un împărat; foarte bun.

ÎMPĂRĂȚIE (< *împărat*) s. f. **1.** Țară condusă de un împărat; imperiu. ✧ (REL.) *Împărăția cerului* (sau *a cerurilor*) = Rai. **2.** Faptul de a împărăți; stăpânire. ✧ *Împărăția-ta* (sau *-voastră*), titlu, formulă de reverență pentru un împărat.

ÎMPĂRTĂȘANIE (< *împărtăși*) s. f. (REL.) Cuminecătură, grijanie, euharistie.

ÎMPĂRTĂȘI (< *părtaș*) vb. IV. **1.** Tranz. A face cunoscut, a destăinui cuiva un gând, o idee. **2.** Tranz. A accepta, a fi de acord cu părerile, sentimentele cuiva. **3.** Refl. A se face părtaș la ceva, a lua parte la ceva; a se înfrupta din... **4.** Tranz. și refl. (REL.) A da sau a lua împărtășanie, a (se) cumineca.

ÎMPĂRTĂȘIRE (< *împărtăși*) s. f. Una dintre cele șapte sfinte taine, prin care credincioșii se împărtășesc cu trupul și sângele lui Hristos sub forma cuminecăturii.

ÎMPĂRȚEALĂ (< *împărți*) s. f. Împărțire a unor bunuri între mai multe persoane. ✧ (DR.) Operație prin care se pune capăt unei stări de devălmășie, coproprietate sau indiviziune, prin determinarea sau atribuirea, în natură sau în bani, a părții ce i se cuvine fiecăreia dintre persoanele ale căror bunuri se aflau în această stare.

ÎMPĂRȚI (lat. *impartire*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) separa în părți, a (se) diviza **(1)**; a se divide. ✦ Tranz. (MAT.) A efectua operația de împărțire. **2.** Tranz. A da mai multor persoane câte (o parte din) ceva; a distribui. ✦ A da de pomană. **3.** Tranz. A împărți (ceva cu cineva).

ÎMPĂRȚIRE (< *împărți*) s. f. Acțiunea de a împărți; divizare; distribuire. ✧ (DR.) *Î. administrativ-teritorială* = organizare a teritoriului național în diferite unități: state, cantoane, landuri, regiuni, provincii, județe, orașe, comune. ✦ (MAT.) Operație algebrică, inversă înmulțirii, prin care se calculează de câte ori un număr (sau un polinom) se cuprinde în alt număr (sau polinom); este posibil ca împărțitorul să nu se cuprindă exact în deîmpărțit, rămânând în acest caz un număr (polinom), numit rest, care, adunat cu produsul dintre cât și împărțitor, să dea deîmpărțitul.

ÎMPĂRȚITOR (< *împărți*) s. m. (MAT.) Număr la care se împarte deîmpărțitul; divizor **(2)**.

ÎMPĂTRI (< *patru*) vb. IV tranz. A mări de patru ori.

ÎMPĂTURI (< *pătură*) vb. IV tranz. A strânge o pătură, un obiect de îmbrăcăminte, o hârtie etc. prin îndoire de mai multe ori.

ÎMPÂNZI (< *pânză*) vb. IV. **1.** Tranz. A acoperi (ca o pânză) un anumit spațiu. ✦ Tranz. și refl. A (se) răspândi, a (se) împrăștia peste tot. **2.** Tranz. și refl. (Despre ochi, vedere) A se tulbura, a se împăienjeni. **3.** Tranz. și refl. A (se) răspândi, a (se) lăți, a (se) întinde.

ÎMPERECHEA (< *pereche*) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) uni pentru a forma o pereche; a se împreuna **(2)**. **2.** (ZOOT.) A potrivi perechile de animale, în vederea montei, pe baza originii, a gradului de înrudire, a înfățișării exterioare etc.

ÎMPESTRIȚA (< *pestriț*) vb. I tranz. și refl. A (se) face pestriț.

ÎMPIEDICA (lat. *impedicare*) vb. I. **1.** Refl. A se izbi (în mers sau în fugă) de ceva sau de cineva; a se poticni. ✦ Fig. A întâlni mereu în cale pe cineva sau ceva care stingherește. **2.** Tranz. A pune unui animal piedică la picioare; a priponi **(1)**. **3.** Tranz. (TEHN.) A bloca intenționat mișcarea într-un anumit sens a unui element mobil dintr-un sistem tehnic; a frâna roțile unui vehicul; a pune piedica la mecanismul unei arme de foc etc. **4.** Tranz. A opri pe cineva, a nu-l lăsa să facă un anumit lucru; a sta în calea cuiva.

ÎMPIETRI (< *piatră*) vb. IV. **1.** Refl. A deveni tare ca piatra; a se întări. **2.** Intranz. Fig. A rămâne nemișcat (de spaimă, de uimire etc.); a încremeni, a înlemni, a înmărmuri. **3.** Intranz. și refl. (În basme) A se preface în piatră. ✦ Refl. și tranz. Fig. A deveni sau a face să devină insensibil, nesimțitor.

ÎMPIETRUIRE (< *pietruire*) s. f. Consolidare a părții carosabile a unui drum prin așternerea unor straturi de pietriș sau de piatră spartă.

ÎMPILA (< *pil,* înv. „bici") vb. I tranz. A asupri, a oprima.

ÎMPINGE (lat. *impingere*) vb. III. **1.** Tranz. A mișca, a deplasa pe cineva sau ceva din loc, exercitând o apăsare asupra lui. ✦ Intranz. A îndesa, a vârî cu forța. **2.** Tranz. A face să înainteze; a duce (până departe). ✦ Fig. A îndemna, a stimula. ✧ *A (nu) te împinge păcatul* = a (nu) tenta, ispiti. **3.** Refl. A se înghesui (pentru a-și face loc). ✦ Tranz. A îmbrânci.

ÎMPINGERE (< *împinge*) s. f. Forța de apăsare exercitată de un corp asupra altuia.

ÎMPLÂNTA (lat. **implantare*) vb. I tranz. și refl. A (se) înfige, a (se) vârî; *p. ext.* a (se) fixa, a (se) înțepeni.

ÎMPLETI (< *pleată,* cu pl. *plete*) vb. IV. **1.** Tranz. A împreuna prin încrucișare (manual sau mecanic), după un anumit sistem, două sau mai multe fire, benzi flexibile etc. ✦ A lucra diferite obiecte din fire textile, din nuiele, din flori etc., dispuse într-un anumit fel. **2.** Tranz. A strânge părul în cozi. **3.** Tranz. A forma colaci din fâșii de aluat răsucite. **4.** Refl. recipr. Fig. A se încrucișa, a se întretăia; a se îmbina.

ÎMPLETICI vb. IV refl. **1.** A se împiedica, a se poticni; a merge clătinându-se. ✦ Fig. A articula cuvintele cu dificultate, încurcat, bâlbâit. **2.** A se amesteca, a se încurca, a se încâlci. ✦ (Înv.) Tranz. și refl. A (se) încolăci.

ÎMPLETITURĂ (< *împleti*) s. f. Produs confecționat prin împletirea manuală sau mecanizată a unor fire textile naturale (de lână, cânepă, rafie) sau sintetice, nuiele, sârmă etc. cu utilizări în construcții, electrotehnică, navigație, ind. textilă și țărănească.

ÎMPLINI (< *plin* sau lat. **implenire*) vb. IV. **1.** Tranz. A atinge vârsta de... **2.** Refl. (Despre timp sau măsuri de

timp) A se scurge, a trece în întregime; a se încheia. **3.** Tranz. A completa, a întregi, a umple ceva, a adăuga ceea ce lipsește. **4.** Refl. (Despre oameni) A se dezvolta, a se îngrășa, a se realiza profesional. **5.** Refl. și tranz. A ajunge sau a face să ajungă la îndeplinire; a (se) realiza, a (se) îndeplini; a (se) desăvârși **(2).**

ÎMPODOBI (< *podoabă*) vb. IV tranz. și refl. A(-și) pune podoabe; a (se) găti; a (se) înfrumuseța.

ÎMPOTMOLI (< *potmol*, înv. „nămol") vb. IV refl. **1.** A rămâne înțepenit în nămol, în nisip etc.; a se îngloda, a se înnămoli. ✦ Fig. A nu găsi nici o soluție pentru a ieși dintr-o situație dificilă. **2.** (Despre albia unei ape curgătoare) A se micșora din cauza depunerii materialului aluvionar.

ÎMPOTRIVA (< *împotrivă*) prep. În contra, în opoziție; în ciudă.

ÎMPOTRIVĂ (< *în + potrivă*) adv. În contra. ✧ Expr. *A fi* (sau *a se pune* etc.) *împotrivă* = a se împotrivi. ✦ În față.

ÎMPOTRIVI (< *împotrivă*) vb. IV refl. A nu fi de acord cu o hotărâre, cu o propunere etc.; a se opune.

ÎMPOTRIVIRE (< *împotrivi*) s. f. Acțiunea de a se împotrivi; opoziție, rezistență.

ÎMPOVĂRA (< *povară*) vb. I tranz. și refl. A pune asupra cuiva sau a lua asupra sa o povară, a (se) îngreuna, a (se) încărca.

ÎMPOVĂRĂTOR, -OARE (< *împovăra*) adj. Care împovărează; copleșitor.

ÎMPRĂȘTIA (< *prăștie*) vb. I refl. și tranz. **1.** A pleca sau a trimite în diferite părți; a (se) risipi, a (se) răspândi. ✦ Tranz. Fig. A face să dispară, să nu mai existe (gândurile, supărările etc.). **2.** A (se) întinde **(II, 2),** a (se) difuza; a (se) revărsa.

ÎMPRĂȘTIAT, -Ă (< *împrăștia*) adj. **1.** Risipit, răspândit în toate părțile. **2.** Fig. Distrat, zăpăcit; dezordonat.

ÎMPRĂȘTIERE (< *împrăștia*) s. f. **1.** Acțiunea de a se împrăștia; dispersare. **2.** (FIZ.) Fenomen de răspândire în toate direcțiile a unui fascicul de radiații ondulatorii sau corpusculare care lovesc sau care traversează o substanță (ex. *î.* luminii); difuzie **(2).** **3.** (MAT.) *Împrăștierea erorilor* = modul de repartiție a erorilor aleatorii, reprezentat de o funcție ce exprimă probabilitatea producerii lor. Reprezentarea grafică a acesteia dă o curbă (curba clopotului sau curba lui Gauss). **4.** (MILIT.) Răspândire a punctelor de cădere a proiectilelor trase succesiv dintr-o gură de foc, păstrând neschimbate elementele de tragere.

ÎMPREJMUI (< *preajmă*) vb. IV tranz. A închide un loc de jur-împrejur cu o îngrăditură; a îngrădi **(1).** ✦ Fig. A înconjura, a împresura.

ÎMPREJMUIRE (< *împrejmui*) s. f. Acțiunea de a împrejmui; *concr.* îngrăditură, gard.

ÎMPREJUR (< *în + pre + jur*) adv. În (sau pe) locul înconjurător, în jur. ✧ Loc. *(De) jur-împrejur* = din (sau în) toate părțile, în jur. *(La) Stânga-mprejur!* formulă prin care se comandă unei persoane sau unui grup de persoane o întoarcere de 180° spre stânga.

ÎMPREJURARE (< *împrejura*) s. f. Circumstanță. ✧ Loc. *După împrejurări* = de la caz la caz, potrivit situației.

ÎMPREJURIME (< *împrejur*) s. f. Locul sau ținutul dimprejur.

ÎMPREJURUL (< *împrejur*) prep. În jurul...

ÎMPRESURA (lat. **impressoriare*) vb. I tranz. A înconjura din toate părțile; a încercui. ✦ A cuprinde, a îmbrățișa.

ÎMPREUNA (< *împreună*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) strânge laolaltă; a (se) uni, a (se) aduna, a (se) îmbina. **2.** Tranz. și refl. reciproc. A (se) împerechea.

ÎMPREUNĂ *(în + pre + una)* adv. La un loc (cu altul, cu alții), laolaltă.

ÎMPRICINAT, -Ă (< *pricină*) s. m. și f., adj. (Persoană) implicată într-un proces, într-un conflict; învinuit, acuzat.

ÎMPRIETENI (< *prieten*) vb. IV refl. A stabili legături de prietenie cu cineva.

ÎMPRIMĂVĂRA (< *primăvară*) vb. I refl. impers. A se face primăvară; a se desprimăvăra.

ÎMPROPRIETĂRI (< *proprietar*) vb. IV tranz. (DR.) A face un act de împroprietărire.

ÎMPROPRIETĂRIRE (< *împroprietări*) s. f. Acțiunea de a împroprietări. ✦ (DR.) Act prin care statul atribuie unei persoane, cu sau fără plată, în proprietate deplină, o suprafață de teren agricol, un lot de casă. *Î.* se fac de obicei în cadrul unei reforme *agrare.*

ÎMPROSPĂTA (< *proaspăt*) vb. I tranz. și refl. A (se) reînnoi; a (se) înviora.

ÎMPROȘCA (cf. bg. *prăskam*) vb. I tranz. **1.** A împrăștia lichid sau noroi stropind în toate părțile; a stropi (pe cineva) cu un lichid, cu noroi etc. **2.** A arunca fără încetare în toate părțile (proiectile). ✦ Fig. A adresa cuiva cuvinte injurioase; a batjocori, a insulta. **3.** (TEHN.) A proiecta, sub presiune, un material lichid, pulverulent sau granular, asupra unui obiect, în vederea curățirii, a acoperirii cu un strat protector (metalizare, vopsire, turnarea betonului, excavarea hidraulică), a obținerii unor suprafețe mate etc.

ÎMPRUMUT (lat. *in promutuum*) s. n. Faptul de a împrumuta. ✦ (DR.) Contract în temeiul căruia o persoană (împrumutătorul) dă alteia (împrumutatul), cu sau fără dobândă, o sumă de bani sau alte lucruri consumptibile și fungibile cu dreptul de a le consuma și cu obligația de a restitui aceeași sumă sau o cantitate de bunuri de același fel (împrumutul de consum) ori anumite bunuri individual determinate, cu dreptul de a le folosi și cu obligația de a le restitui la termenul convenit sau, uneori, la cererea împrumutătorului (împrumutul de folosință — comodatul). ✦ (Concr.) Obiect sau sumă de bani care s-a împrumutat; credit. ✧ *Î. de stat* = formă de atragere de fonduri la bugetul de stat de la bănci, organizații economice și cetățeni din interiorul țării *(î. intern)* sau din afara țării *(î. extern),* pe o anumită perioadă de timp. *Capital de î.* = capital bănesc pe care bancherii, în anumite condiții (perioadă determinată de timp, rată a dobânzii), îl împrumută unor persoane fizice sau juridice. **2.** (LINGV.) Cuvânt sau îmbinare de cuvinte luate dintr-o limbă străină. *Î.* poate fi *direct,* când este luat nemijlocit de către vorbitori prin contact cu alte popoare, sau *indirect (savant),* când este luat sau tradus din altă limbă pe cale cultă. V. *neologism.*

ÎMPRUMUTA (< *împrumut*) vb. I tranz. **1.** A da cuiva sau a lua de la cineva un bun sub rezerva restituirii; a acorda sau a primi un credit; a contracta un împrumut. **2.** A lua de la altcineva obiceiuri, cuvinte etc.

ÎMPUNGE (lat. *impungere*) vb. III. **1.** Tranz. și refl. A (se) înțepa, a (se) străpunge cu un vârf ascuțit. ✦ Tranz. A îmboldi; a stimula cu un obiect ascuțit. **2.** Tranz. (Despre animale) A lovi cu coarnele. **3.** Tranz. Fig. A persifla, a ironiza.

ÎMPUNSĂTURĂ (< *împunge*) s. f. **1.** Străpungere a unui material cu

acul; *p. ext.* locul unde a pătruns acul sau vârful ascuțit al unui obiect. ✦ Înțepătură **(1)**. **2.** Fig. Vorbă înțepătoare; aluzie răutăcioasă, ironie.

ÎMPUȘCA (< *pușcă*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) omorî sau a (se) răni cu o armă de foc. **2.** Intranz. A trage cu pușca; *fig.* a produce pocnete (cum ar fi cele) de pușcă. ✦ A face să explodeze o încărcătură explozivă. **3.** Tranz. A introduce cuie într-o suprafață betonată. ✦ Tranz. și refl. (Despre vopsele, tencuieli etc.) A se găuri, a se scoroji, a se coșcovi.

ÎMPUȘCARE (< *împușca*) s. f. Acțiunea de a împușca. ✦ (TEHN.) Operație de rupere în bucăți și dislocare, cu ajutorul explozivilor, a rocilor sau a substanțelor minerale utile dintr-un masiv.

ÎMPUȘCĂTURĂ (< *împușca*) s. f. **1.** Zgomot produs de explozia încărcăturii unei arme de foc; descărcătură, pocnet de pușcă. **2.** Încărcătură explozivă introdusă în peretele unei mine sau într-o rocă pentru a le sfărâma ca urmare a exploziei.

ÎMPUTERNICI (< *puternic*) vb. IV tranz. A da cuiva puterea de a face ceva; a delega, a autoriza.

ÎMPUTERNICIRE (< *împuternici*) s. f. Acțiunea de a împuternici. ✦ Mandat, procură, autorizație; delegație.

ÎMPUTERNICIT, -Ă (< *împuternici*) adj., s. m. și f. (Persoană) autorizată să acționeze în numele altcuiva; delegat, mandatar.

ÎMPUȚI (< *în* + *puți*) vb. IV **1.** Refl. A căpăta un miros rău din cauza alterării; *a* intra în putrefacție. **2.** Tranz. A umple o încăpere, un spațiu cu miros greu.

ÎMPUȚINA (< *puțin*) vb. I refl. A se reduce; a descrește, a se micșora, a scădea; a se diminua.

ÎN (lat. *in*) prep. **1.** Introduce un complement circumstanțial de loc: **a)** în interiorul, în mijlocul; **b)** între, printre: *sta pitit în flori*; **c)** arată țința, direcția: *de sus în jos*; **d)** arată locul unde este fixat ceva; **e)** pe: *au poposit în culme*; **f)** la, în dreptul: *avea o floare în fereastră*; **g)** arată succesiunea în spațiu de la un loc la altul de același fel: *Sărea din piatră în piatră.* **2.** Introduce un complement circumstanțial de timp: **a)** arată momentul când se petrece acțiunea: *în acest moment*; **b)** arată perioada de timp în care se petrece acțiunea: *s-a terminat în trei zile*; **c)** complementul este exprimat printr-un abstract care conține ideea de durată: *se află în viață.* **3.** Introduce un complement circumstanțial instrumental: *a călca în picioare.* **4.** (Introduce un complement circumstanțial de cauză) Din pricina..., în urma... *Ochi-i ard în friguri.* **5.** Introduce un complement circumstanțial de scop: *a chema în ajutor.* **6.** Introduce un complement de mod: *în fuga mare.* ✦ Intră în componența unor locuțiuni adverbiale: *în adevăr, în grabă, în zadar* etc. **7.** (Comparativ) În formă de..., ca... *Fumul se ridică în spirală.* **8.** Conform cu..., potrivit cu... *Fiecare în legea lui.* **9.** Introduce un complement indirect: *era cufundat în studiu.*

ÎNADINS (< *în* + *adins*, înv. „însuși") adv. (În mod) intenționat, cu un anumit scop, anume, dinadins.

ÎNAINTA (< *înainte*) vb. I. **1.** Intranz. A merge înainte, a avansa; a se desfășura în timp, a evolua. ✧ Expr. *A înainta în vârstă* = a îmbătrâni. ✦ Fig. A progresa. **2.** Tranz. A ridica, a înălța pe cineva într-o funcție mai importantă, a avansa în grad. **3.** Tranz. A expedia, a trimite (acte, cereri, lucrări administrative etc.).

ÎNAINTARE (< *înainta*) s. f. Acțiunea de a înainta. ✦ (SPORT; concr.) Totalitatea înaintașilor **(I 2)**.

ÎNAINTAȘ, -Ă (< *înainte*) s. m., adj. I. S. m. **1.** Persoană care, prin munca sau prin lucrările sale, a pregătit activitatea altora; precursor. **2.** (SPORT) Jucător în linia de atac a unei echipe. II. Adj. (Despre caii de tracțiune; și subst.) Care este înhămat în față (înaintea rotașilor).

ÎNAINTAT, -Ă (< *înainta*) adj. **1.** Situat înaintea altora prin nivelul dezvoltării sale; care se conduce după concepția cea mai avansată; progresist. **2.** Situat în față (în raport cu alții). ✦ (Rar) (Despre părți ale unei clădiri) Ieșit în afară. **3.** Avansat în timp. ✧ (Loc.) *Înaintat în vârstă* = bătrân, vârstnic.

ÎNAINTE (lat. *in abante*) adv. I. (Local) În față. ✦ În frunte, în locul dintâi. ✦ (Cu valoare de interj.) Strigăt de îndemn, exprimând imboldul, hotărârea de a înainta. II. (Temporal) **1.** Mai întâi, mai devreme. ✧ Loc. *Înainte de...* = în perioada anterioară. ✧ Expr. *Înainte vreme* = odinioară, altădată, cândva. **2.** Mai departe, în continuare.

ÎNAINTEA (< *înainte*) prep. **1.** (Local) În fața, dinaintea (cuiva sau a ceva). ✧ (Loc.) *Înaintea ochilor* = în fața cuiva. ✦ De față cu..., față de... **2.** (Temporal) Anterior, mai devreme decât...

ÎNAINTE-MERGĂTORUL, nume dat lui *Ioan Botezătorul*, considerat ultimul dintre proroci și cel care a deschis calea pentru învățătura lui Iisus Hristos.

ÎNALT, -Ă (lat. *in altum*) adj. **1.** Care se întinde mult în sus; foarte ridicat. ✦ (Substantivat, n.) Înălțime. ✧ *Înaltul cerului* = bolta cerească. ✦ (Despre ființe). De statură mare. **2.** (FIZ.; despre sunete) Care are o frecvență ridicată; ascuțit, subțire. ✦ (Despre frecvențe sau despre tensiuni electrice) Care are o valoare (exprimată în hertzi, respectiv în volți) foarte mare. **3.** Fig. Situat pe o treaptă ridicată în ierarhia valorilor; superior, distins, măreț.

ÎNALTA POARTĂ v. **Turcia.**

ÎNALTUL COMISARIAT AL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU REFUGIAȚI, organism creat la Geneva, în 1950, cu scopul de a asigura protecția internațională a refugiaților care, prin definiție, nu beneficiază de protecția țării de origine. Premiul Nobel pentru pace (1954 și 1981).

ÎNAMORA (< *în* + *amor*, după fr. *s'enamourer*) vb. I refl. (Livr.) A se amoreza, a se îndrăgosti.

ÎNAPOI (< *în* + *apoi*) adv. I. (Local) **1.** În direcția contrară înaintării; îndărăt, în spate. ✧ Expr. *A da înapoi* = **a)** a se retrage; **b)** a ceda; **c)** a regresa, a fi în declin. **2.** La locul de proveniență; în locul unde a fost mai înainte. **3.** Cu o treaptă îndărăt, într-un loc inferior altora ca valoare. II. (Temporal) Mai demult, mai înainte.

ÎNAPOIA (< *înapoi*) vb. I. **1.** Tranz. A da înapoi, a restitui. **2.** Refl. A reveni, a se întoarce la locul de plecare.

ÎNAPOIAT, -Ă (< *înapoia*) adj. **1.** Dat înapoi, restituit. **2.** (Despre oameni sau despre facultățile lor mintale) Care nu s-a dezvoltat; întârziat, arierat. ✦ (Despre persoane, popoare, țări etc.) Rămas în urmă din punctul de vedere al dezvoltării politice, culturale, economice etc.

ÎNAPOIERE (< *înapoia*) s. f. **1.** Faptul de a (se) înapoia. **2.** (MED.) *Î. mintală* = stare a unui individ al cărui nivel de dezvoltare mintală este inferior celui care corespunde în mod normal vârstei sale.

ÎNARIPA (< *aripă*) vb. I tranz. și refl. A da sau a-și lua avânt, elan; a (se) însufleți.

ÎNARMĂ (< *armă*) vb. I tranz. și refl. A (se) înzestra cu arme; a (se) pregăti de luptă.

ÎNARMAT, -Ă (< *înarma*) adj. Înzestrat cu arme; gata de luptă.

ÎNAVUȚI (< *avut,* după *îmbogăți*) vb. IV refl. și tranz. A (se) îmbogăți.

ÎNĂBUȘEALĂ (< *înăbuși*) s. f. Zăpușeală; *p. ext.* aer închis, greu.

ÎNĂBUȘI (< *năbuși*) vb. IV. **1.** Refl. și tranz. A nu mai putea sau a face pe cineva să nu mai poată respira; a (se) sufoca, a (se) asfixia. **2.** Tranz. (Despre buruieni) A stânjeni, a împiedica dezvoltarea plantelor; a năpădi **(1). 3.** Tranz. Fig. A curma prin violență manifestări, acțiuni sau mișcări sociale; a reprima **(2).** ✦ A face să nu se audă, să nu se simtă, să nu se vadă; a ascunde, a camufla, a masca.

ÎNĂBUȘIT, -Ă (< *înăbuși*) adj. **1.** Care nu poate fi (bine) auzit, simțit, văzut; fără putere, stins. **2.** (Despre alimente) Fiert în aburi într-un vas bine acoperit. **3.** (Despre mișcări, revolte populare) Înfrânt, reprimat.

ÎNĂBUȘITOR, -OARE (< *înăbuși*) adj. Care înăbușă; sufocant, asfixiant.

ÎNĂCRI (< *acru*) vb. IV refl. și tranz. (Despre alimente) A (se) acri; *p. ext.* a (se) altera, a (se) strica. ✦ Fig. (Despre oameni) A deveni sau a face pe cineva să devină posac, urâcios, ursuz.

ÎNĂLBI (< *alb*) vb. IV tranz. și refl. A face să devină sau a deveni alb; a (se) albi. ✦ Fig. A încărunți, a îmbătrâni.

ÎNĂLBIRE (< *înălbi*) s. f. Acțiunea de a (se) înălbi. ✦ (HORT.) Procedeu de obținere a legumelor cu frunze și pețioluri albe-gălbui, fără clorofilă, prin creșterea lor forțată la întuneric.

ÎNĂLȚA (lat. **inaltiare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) îndrepta în sus; a (se) ridica. ✦ Tranz. A face să fie mai înalt. **2.** Refl. A deveni mai înalt, a crește. **3.** Tranz. A construi, a clădi, a ridica, a dura (case, ziduri etc.). **4.** Refl. (Despre clădiri, monumente, forme de relief etc.) A apărea, a se ivi (în toată înălțimea). **5.** Tranz. A ridica glasul. ✦ Refl. (Despre voce) A se auzi limpede, tare. **6.** Tranz. (Înv.) A ridica pe cineva în rang. ✦ Fig. A înnobila (moralicește).

ÎNĂLȚARE (< *înălța*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înălța. **2.** Dezvoltare, progres, înaintare. **3.** *Înălțarea Domnului* = sărbătoare creștină ce evocă momentul când, la 40 de zile după *Înviere,* Iisus Hristos s-a înălțat la Cer de pe Muntele Măslinilor. Prăznuită în a șasea zi de joi după Duminica Paștilor.

Înălțarea Domnului.
Icoană românească pe sticlă (sec. 19)

ÎNĂLȚAT, -Ă (< *înălța*) adj. (Înv., ca termen de reverență pentru domnitori și marii demnitari) Mărit, slăvit.

ÎNĂLȚĂTOR, -OARE (< *înălța*) adj., s. n. **1.** Adj. Care înalță; *p. ext.* care ridică la o stare spirituală superioară. **2.** S. n. (MILIT.) Dispozitiv, mecanic sau optic, al armamentului de infanterie sau de artilerie folosit pentru ochirea în înălțime.

ÎNĂLȚIME (< *înalt*) s. f. **1.** Distanța, pe verticală, a unui punct sau loc față de nivelul oceanului *(î. absolută)* sau față de un alt reper *(î. relativă).* ✦ Dimensiune verticală a unui lucru sau a unei ființe, măsurată de la bază până la partea cea mai ridicată. **2.** (FIZ.) *Î. coloană de mercur* (sau *de apă*) = mod de exprimare a presiunii unui fluid cu ajutorul înălțimii unei coloane verticale de mercur (sau de apă) capabile să echilibreze presiunea respectivă. V. *milimetru coloană de mercur.* **3.** (MAT.) Segmentul de dreaptă coborât perpendicular din vârful unui poligon (sau poliedru) pe latura (sau fața) opusă; *p. ext.* lungimea acestui segment. ✧ *Înălțimea unui con* (sau *cilindru*) = segmentul de dreaptă coborât perpendicular din vârful conului (sau centrul bazei superioare a cilindrului) pe planul bazei inferioare; *p. ext.* lungimea acestui segment. **4.** (ASTR.) *Înălțimea deasupra orizontului* = una dintre coordonatele orizontale, exprimată prin unghiul (complementar distanței zenitale) făcut de direcția către un astru și planul orizontului. V. *coordonată.* ✦ (GEOGR.) Altitudine. **5.** Porțiune sau formă de teren ridicată evident deasupra regiunii înconjurătoare; *p. ext.* (la pl.) cer. ✦ Vârf, culme. **6.** (FIZ.) Calitate a unui sunet de a fi mai ascuțit (mai acut sau mai ridicat) sau mai grav (mai profund ori mai coborât), după cum valoarea frecvenței sale este mai mică sau mai mare. Sunetele cu aceeași înălțime (frecvență) sunt la unison. **7.** Fig. Stare de superioritate morală, intelectuală etc. ✦ Grad, rang (înalt). **8.** (Înv., urmat de un pron. pos.) Termen de reverență pentru o persoană care ocupă un anumit rang.

ÎNĂSPRI (< *aspru*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni aspru; a (se) aspri. ✦ Fig. A (se) face mai dur, mai sever, mai rău. ✦ (Despre trăsăturile feței) A căpăta o expresie mai gravă, mai severă, mai aspră. ✦ Refl. (Despre vreme) A se răci. **2.** Tranz. A face ca o situație să devină mai rea, mai aspră, mai grea. ✦ Refl. A se încorda; a se agrava; a se ascuți, a se înrăutăți. **3.** Refl. (Despre vin) A căpăta un gust acidulat, înțepător; a se acri.

ÎNĂUNTRU (lat. *in-ad-intro*) adv. În interior, în mijloc.

ÎNĂUNTRUL (< *înăuntru*) prep. În interiorul, în mijlocul.

ÎNCADRA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A pune un obiect în ramă; a înrăma. **2.** Tranz. A înconjura, a împresura. **3.** Refl. A se potrivi, a se armoniza cu mediul înconjurător, a se adapta. ✦ Refl. A se integra într-un colectiv, într-o organizație, într-o acțiune etc. **4.** Tranz. A determina munca sau funcția în care este angajată sau trecută o persoană. ✦ A stabili categoria de salarizare ce se va aplica unui angajat sau categoria de calificare din care va face parte. **5.** Tranz. (DR.) A

Înălțime (3)

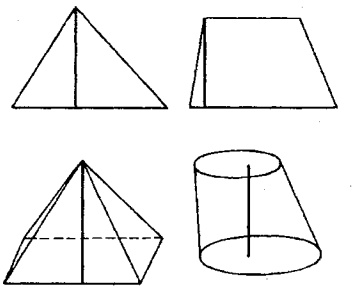

stabili care este textul de lege ce urmează a se aplica unei anumite infracțiuni. **6.** Refl. A se integra într-un timp dinainte stabilit, a nu depăși limita de timp.

ÎNCADRARE (< *încadra*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) încadra. **2.** (TELEC.) Precizarea unor momente determinate în evoluția unui fenomen periodic. **3.** (TEHN.) Operație de așezare și de potrivire pe un material textil, pe o hârtie etc., după o anumită ordine sau regulă, a unor tipare, în scopul obținerii și decupării părților componente ale obiectului care urmează să fie confecționat. **4.** (DR.) *Î. juridică* = stabilirea concordanței depline între fapta concretă săvârșită de învinuit sau inculpat și norma specială penală care incriminează acea faptă; ea este o garanție a respectării drepturilor și intereselor legitime ale persoanei.

ÎNCARCERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A închide o persoană în carceră; a întemnița.

ÎNCARNA vb. I v. **încarna**.

ÎNCARNAT, -Ă adj. v. **încarnat**.

ÎNCARTIRUI (< *cartirui*) vb. IV tranz. A pregăti intrarea și instalarea trupelor într-un cantonament; a cartirui.

ÎNCASA (< it.) vb. I tranz. A primi bani; a obține valoarea în bani pentru un titlu de credit etc. ✦ Fig. (Fam.) A primi lovituri.

ÎNCASTRA (< fr.) vb. I tranz. A realiza o legătură între două corpuri solide (piese, elemente de construcție etc.) pentru a împiedica orice mișcare relativă a acestora.

ÎNCASTRARE (< *încastra*) s. f. **1.** Acțiunea de a încastra și rezultatul ei. **2.** Mod de legătură realizat prin încastrare **(1)**.

ÎNCĂ (lat. *unquam*) adv. **1.** Pe deasupra, mai mult, în plus. **2.** (În legătură cu negații) Nici așa, tot nu. **3.** (Indică o repetare) Iarăși, din nou. **4.** În continuare, și acum. *Durează încă.* **5.** Până acum; până atunci. *Încă nu mi-a scris.* ✦ Deja. **6.** De asemenea. *Încă ne rugăm...*

ÎNCĂIERA (< *caier*, înv. „păr") vb. I refl. A se lua la bătaie, a începe să se lupte.

ÎNCĂLCA (< *călca*) vb. I tranz. A invada, a cotropi un teritoriu străin. ✦ Fig. A nu respecta, a nesocoti un drept, o obligație etc.; a uzurpa, a viola.

ÎNCĂLECA (lat. *incaballicare*) vb. I. **1.** Tranz. și intranz. A se sui călare. ✦ A călări un cal. **2.** Refl. A se suprapune. ✦ (GEOL.; despre o masă de roci) A se deplasa peste alta, în lungul unei suprafețe de fractură. **3.** Tranz. Fig. A supune, a domina pe cineva.

ÎNCĂLECARE (< *încăleca*) s. f. Acțiunea de a (se) încăleca. ✦ (GEOL.) Ruptură în scoarța terestră, însoțită de deplasarea unei mase de roci peste alta, în lungul suprafeței de fractură, determinată de presiunea forțelor tectonice.

ÎNCĂLȚA (lat. *incalceare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) pune, a-(și) trage încălțămintea în picioare. **2.** Tranz. A monta șine de fier pe obada roților unei căruțe sau pe tălpile unei sănii. **3.** Tranz. Fig. A înșela, a păcăli.

ÎNCĂLȚAT, -Ă (< *încălța*) adj. (Despre oameni) Care are încălțăminte în picioare. ✦ (Despre păsări) Cu tarsul acoperit de pene.

ÎNCĂLȚĂMINTE (lat. *calciamentum*, după *încălța*) s. f. Produs confecționat din piele, cauciuc, material textil etc., care acoperă și protejează laba piciorului împotriva agenților atmosferici ori a acțiunii mecanice a mediului înconjurător, având, în același timp, un rol igienic, estetic sau ortopedic.

ÎNCĂLȚĂTOR (ÎNCĂLȚĂTOARE s.f.) (< *încălța*) s. n. Obiect de metal, material plastic sau os, în formă de limbă, care servește la încălțatul pantofilor; limbă (de pantofi).

ÎNCĂLZI (< *cald*) vb. IV. **1.** Tranz. A ridica temperatura unui corp prin dezvoltarea de căldură în interiorul lui sau prin transferul de căldură din exterior. ✦ Refl. A-i fi (cuiva) cald; (despre corpuri) a-și ridica temperatura; (despre vreme) a se face (mai) cald. **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) entuziasma, a (se) înflăcăra.

ÎNCĂLZIRE (< *încălzi*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) încălzi. **2.** Ansamblul operațiilor și procedeelor de încălzire **(1)**. ✧ *Î. centrală* = î. simultană și uniformă a încăperilor dintr-o clădire sau din mai multe clădiri prin producerea centralizată a căldurii și distribuirea ei prin conducte. **3.** Complex de exerciții fizice efectuate de sportivi, înainte de începerea unui antrenament sau a unei competiții, în vederea adaptării treptate a organismului la eforturile pe care urmează să le facă.

ÎNCĂLZITOR (< *încălzi*) s. n. Aparat sau instalație folosită pentru încălzire.

ÎNCĂPĂTOR, -OARE (< *încăpea*) adj. Cu o capacitate mare; larg, spațios.

ÎNCĂPĂȚÂNA (< *căpățână*) vb. I refl. A stărui, a persista cu îndârjire într-o părere, într-o atitudine.

ÎNCĂPEA (lat. **incapere*) vb. II intranz. **1.** A putea fi cuprins, a putea intra într-un spațiu închis. ✦ Tranz. A (putea) cuprinde ceva. ✧ Expr. Nu (mai) *încape vorbă* (sau *îndoială, discuție*) sau (în forma interogativă) *mai încape vorbă?* = este cert, neîndoielnic. *A nu-l (mai) încăpea* (pe cineva) *locul* (de bucurie, de veselie etc.) = a fi foarte bucuros, vesel etc. **2.** (În construcții negative) A se împiedica de..., a fi nemulțumit, stingherit de... *Nu mai încapi de el.* **3.** A putea trece, pătrunde, străbate pe undeva. **4.** *A încăpea pe* (sau în) *mâna cuiva* = a ajunge în posesia sau la discreția cuiva.

ÎNCĂPERE (< *încăpea*) s. f. Cameră, odaie. ✦ Spațiu închis.

ÎNCĂPUTA (< *în-* + *căpută*) vb. I tranz. A pune căpute la încălțăminte; a căputa.

ÎNCĂRCA (lat. *incarricare*) vb. I. **1.** Tranz. A umple (un vehicul, un recipient, cu ceva). ✦ A pune o sarcină, o povară pe spinarea unui om sau a unui animal (pentru a fi transportată). ✦ A introduce un cartuș sau un proiectil în țeava unei arme de foc. **2.** Tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) umple (de). **3.** Tranz. Fig. A exagera, a socoti (la o cumpărătură, la o consumație) mai mult decât trebuie (cu scopul de a induce în eroare, de a înșela). **4.** Tranz. (În expr.) *A fi încărcat de ani* = a fi bătrân. **5.** Tranz. A introduce încărcătura în incinta de lucru a unei mașini, a unui agregat, a unui vehicul etc. **6.** Tranz. A ridica valorile unei mărimi (forță, sarcină electrică etc.) prin acțiunea unui factor exterior asupra unui sistem fizic sau tehnic. ✦ A mări puterea produsă (ex. la un generator) sau preluată (ex. la un motor) de un sistem tehnic. **7.** Tranz. A adăuga material suplimentar în zonele periferice ale unui obiect, ale unei construcții etc., în vederea îmbunătățirii calității suprafețelor, a readucerii la dimensiunile inițiale (în cazul pieselor uzate), a înlăturării denivelărilor etc. **8.** (INFORM.) *A încărca sistemul* = a pune calculatorul în stare funcțională prin indicarea parametrilor de lucru. *A încărca un registru* = a transfera o informație într-un registru.

ÎNCĂRCARE (< *încărca*) s. f. **1.** Acțiunea de a încărca. ✧ *Încărcarea acumulatorului electric* = acțiune de regenerare a substanțelor active ale unui acumulator electric în scopul readucerii acestuia în starea de energie liberă maximă, efectuată prin trecerea unui curent electric în sens contrar celui de la descărcare. *Încărcarea condensatorului electric* = proces prin care, într-un condensator electric conectat la o sursă de tensiune, se creează o acumulare de sarcini electrice pe cele două armături. **2.** Sistem de sarcini exterioare (forțe sau cupluri de forțe) care solicită un sistem tehnic. **3.** (INFORM.) Indice al gradului de ocupare a subsistemelor unui calculator la un moment dat. ✦ Transferul unui program de pe un suport extern în memoria internă. **4.** Gradul de ocupare a timpului de lucru al unui salariat. ✧ *Mașină de î.* = **a)** mașină de lucru destinată să execute operațiile de ridicare și de încărcare în vagonete, transportoare etc. a substanțelor minerale sau a materialelor în lucru; **b)** mașină pentru încărcarea cuptoarelor Siemens-Martin cu fier vechi, minereu și fondanți.

ÎNCĂRCAT, -Ă (< *încărca*) adj. **1.** Plin (cu încărcătură), umplut. ✦ (Despre oameni sau animale) Care poartă încărcătură; împovărat. ✦ (Despre gurile de foc) Cu cartușul sau cu proiectilul introdus în țeavă. **2.** (Despre plante) Plin de flori sau de fructe. **3.** Fig. (Despre vorbire, stil) Exagerat, umflat, bombastic. **4.** *Aer î.* = aer viciat. *Atmosferă î.* = **a)** atmosferă plină de electricitate, premergătoare furtunii; **b)** *fig.* stare de încordare, de tensiune. **5.** (MED.) *Limbă î.* = limbă acoperită cu un strat alb ca urmare a unei indigestii, a unei boli infecțioase etc. *Stomac î.* = stomac balonat din cauza mâncării excesive sau a digestiei defectuoase. **6.** (Despre acumulatoare electrice) Care a suferit o încărcare, în care s-a acumulat energie; (despre condensatoare electrice) ale cărui armături au sarcină electrică.

ÎNCĂRCĂTOR (< *încărca*) s. m., s. n. **1.** S. m. Lucrător care încarcă un cuptor sau care alimentează cu combustibil o mașină cu aburi. **2.** S. n. Mașină sau aparat care servește la încărcarea unui vehicul, a unui focar, a unui furnal etc.; elevator **(2). 3.** S. n. Dispozitiv mecanic al unei arme de foc care folosește la încărcarea acesteia.

ÎNCĂRCĂTURĂ (< *încărca*) s. f. **1.** Totalitatea materialelor transportate sau care urmează să fie transportate într-un vehicul; sarcină, povară. **2.** Cantitatea de material introdusă într-un recipient, buncăr etc. al unui sistem tehnic sau într-o excavație făcută în teren (ex. cantitatea de explozibil introdusă într-o gaură de mină). ✦ Materiile prime și auxiliare introduse într-un vas, recipient sau cuptor, în vederea desfășurării unui proces de fabricație. **3.** (MILIT.) Exploziv care, prin ardere, asigură inițierea exploziei *(î. de inițiere),* azvârlirea la țintă a proiectilului *(î. de azvârlire)* sau spargerea acestuia *(î. explozivă).* **4.** (NAV.) Capacitate de încărcare; tonaj, caric.

ÎNCĂRUNȚI (< *cărunt*) vb. IV intranz. (Despre păr) A începe să albească; (despre persoane) a deveni cărunt; a îmbătrâni, a albi.

ÎNCĂTUȘA (< *cătușă*) vb. I tranz. A pune cuiva cătușe; *p. ext.* a lega pe cineva în lanțuri; a-i lua cuiva libertatea (de a acționa). ✦ Fig. (Despre sentimente, preocupări) A pune stăpânire pe cineva.

ÎNCĂTUȘARE (< *încătușa*) s. f. (GEOL.) Proces de adâncire a văii unui râu între doi versanți abrupți și relativ apropiați, rezultând o vale în formă de chei, canion sau defileu.

ÎNCÂLCI (< *călți*) vb. IV tranz. și refl. A (se) încurca (fire de ață, de păr etc.).

ÎNCÂLCIT, -Ă (< *încâlci*) adj. (Despre fire de ață, de păr etc.) Încurcat, amestecat. ✦ (Despre drumuri, străzi etc.) Întortocheat. ✦ Fig. (Despre gânduri, idei, vorbe etc.) Confuz, neclar, de neînțeles. ✦ (Despre scris) Necitet, ilizibil, neclar.

ÎNCÂNTA (< *cânta,* după fr. *enchanter*) vb. I tranz. A provoca o stare de satisfacție, de plăcere, de mulțumire; a fascina, a fermeca, a vrăji.

ÎNCÂNTARE (< *încânta*) s. f. Stare de bucurie, de entuziasm; incantație, farmec, vrajă. ✦ (Concr.) Lucru, fapt, aspect care încântă.

ÎNCÂNTAT, -Ă (< *încânta*) adj. Mulțumit, fericit, entuziasmat; fermecat, vrăjit, extaziat. ✧ Expr. *Încântat (de cunoștință),* formulă de politețe prin care o persoană își exprimă satisfacția, plăcerea când face cunoștință cu cineva.

ÎNCÂNTĂTOR, -OARE (< *încânta*) adj. Fermecător.

ÎNCÂT (< *în* + *cât*) conj. Atât de mult că..., în așa măsură că...

ÎNCEPĂTOR, -OARE (< *începe*) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care începe, incipient, inițial. **2.** S. m. și f. Persoană care a intrat de curând într-un domeniu de activitate; debutant; *p. ext.* novice.

ÎNCEPE (lat. *incipere*) vb. III. **1.** Tranz. (Despre fenomene) A se arăta, a se ivi, a se produce. ✦ Intranz. și refl. (Despre lucrări, acțiuni) A porni. **2.** Tranz. A face primii pași într-o lucrare, într-o acțiune. **3.** Tranz. A lua, a scoate prima porțiune din ceva.

ÎNCEPUT (< *începe*) s. n. **1.** Faptul de a începe; începere. **2.** Punct de plecare; moment inițial; parte (cu) care (se) începe ceva. ✦ (REL.) Moment (sau fază) al unei acțiuni (sau proces) adesea reflectat în ritualuri sau simbolica religioasă. ✦ (Înv.) Origine; obârșie; izvor **(3).**

ÎNCERCA (< *cerca*) vb. I tranz. **1.** A supune ceva unor probe (pentru a vedea dacă este bun); a verifica, a proba, a experimenta. ✦ (TEHN.) A determina experimental proprietățile unui material sau ale unui sistem tehnic prin exercitarea unor solicitări asupra acestora sau punând sistemul tehnic în diverse regimuri de funcționare. ✦ A îmbrăca o haină sau a încălța un pantof pentru a vedea dacă se potrivește. **2.** A face tentative de... ✦ A face sforțări să..., a căuta să..., a-și da silința să... **3.** A fi cuprins de un sentiment, de o senzație etc.; a simți; (despre sentimente, senzații etc.) a se face simțit, a cuprinde.

ÎNCERCARE (< *încerca*) s. f. **1.** Acțiunea de a încerca; probă, verificare. ✧ *Î. mecanică* = determinare experimentală, prin solicitare mecanică, a proprietăților unui metal sau ale unui aliaj. ✧ Expr. *A pune* (pe cineva) *la încercare* = a verifica sentimentele, caracterul, capacitatea (cuiva). **2.** Tentativă; stăruință, silință. **3.** Suferință, necaz; primejdie; dificultate. **4.** (SPORT) Eseu **(2).**

ÎNCERCAT, -Ă (< *încerca*) adj. Priceput, experimentat, versat; verificat, probat. ✦ Care a trecut prin multe, călit în suferințe sau în necazuri; pățit.

ÎNCERCĂNAT, -Ă (< *cearcăn*) adj. (Despre ochi) Înconjurat de cearcăne, cu cearcăne.

ÎNCERCUI (< *cerc*) vb. IV tranz. A înconjura din toate părțile; a strânge (ca într-un cerc); *fig.* a împresura, a cuprinde.

ÎNCERCUIRE (< *încercui*) s. f. Acțiunea de a încercui; înconjurare; *fig.* împresurare. ✦ (MILIT.) Înconjurarea unei grupări inamice în scopul nimicirii sau al capturării ei.

ÎNCEȚ, ÎNCEATĂ (< *în* + *lat. qu(i)etus*) adj., adv. **I.** Adj. Liniștit, lin, domol. ✦ Care se mișcă sau gândește cu greutate; greoi. ✦ (Despre sunete, cântece etc.) Abia auzit, cu sonoritate scăzută. **II.** Adv. **1.** Fără grabă, domol; pe nesimțite, lin. **2.** Molcom, potolit; fără zgomot.

ÎNCETA (lat. **quetare*) vb. I intranz. și tranz. A nu mai continua o acțiune; a-și opri cursul; a se întrerupe. ✦ Expr. *A înceta din viață* = a muri, a deceda.

ÎNCETARE (< *înceta*) s. f. Acțiunea de a înceta; întrerupere, oprire; sfârșit. ✧ *Î. din viață* = deces, moarte. (DR.) *Î. a procesului penal* = oprire a cursului urmăririi sau a judecății penale datorită unor cauze care, conform legii, împiedică continuarea lui (inexistența faptei ori lipsa caracterului infracțional al acesteia, amnistia, moartea învinuitului).

ÎNCETĂȚENI (< *cetățean*) vb. IV. **1.** Tranz. A acorda unei persoane cetățenia. **2.** Refl. Fig. (Despre noțiuni abstracte) A se înrădăcina, a se statornici, a se fixa.

ÎNCETINEALĂ (< *încetini*) s. f. Lipsă de vioiciune în mișcări, în gândire etc.

ÎNCETINI (< *încet*) vb. IV tranz. A micșora, a reduce viteza, intensitatea unei mișcări, a unei acțiuni; a domoli, a potoli; *p. ext.* a întârzia, a amâna.

ÎNCETINIRE (< *încetini*) s. f. Acțiunea de a încetini; domolire, potolire. ✦ (FIZ.) Micșorare a vitezei de producere a unui fenomen; frânare.

ÎNCEȚOȘA (< *cețos*) vb. I refl. A se lăsa ceață; a se învălui în ceață. ✦ Refl. Fig. (Despre ochi sau privire) A se tulbura, a se împăienjeni.

ÎNCHEGA (lat. *in- coagulare*) vb. I refl. **1.** (Despre lichide) A se întări, a se solidifica (cu ajutorul cheagului sau al gelatinei); a se coagula; a se brânzi. **2.** Fig. A se ivi, a se întrupa, a lua ființă, a se naște; a se înjgheba, a se contura.

ÎNCHEIA (lat. *inclavare*) vb. I tranz. **I. 1.** A îmbina, a uni, a potrivi elementele componente ale unui obiect. **2.** A închide un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte cu ajutorul nasturilor, șireturilor, copcilor etc. **II. 1.** A duce la bun sfârșit, a isprăvi o călătorie, o acțiune etc. ✦ Refl. (Despre acțiuni, operații etc.) A ajunge la capăt, a se termina. ✦ A trage concluzii, a conchide. **2.** A stabili condițiile unui acord, ale unui tratat etc. ✦ A redacta, a alcătui, a dresa un act oficial. ✦ A contracta o căsătorie.

ÎNCHEIAT, -Ă (< *încheia*) adj. (MAT.) *Dreapta î.* = dreapta reală la care se adaugă simbolurile $+\infty$ și $-\infty$.

ÎNCHEIERE (< *încheia*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) încheia. **2.** (DR.) Înscris constatator al măsurilor luate de un organ de jurisdicție, la diferite termene fixate în cursul unui litigiu, în vederea soluționării acestuia. **3.** Epilog **(1).**

ÎNCHEIETURĂ (< *încheia*) s. f. **1.** Loc unde se îmbină două sau mai multe obiecte ori părți ale unui obiect. **2.** Articulație **(2)**; *p. ext.* parte a corpului unde se găsește o articulație.

ÎNCHIDE (lat. *includere*) vb. III. **1.** Tranz. A mișca (din balamale) o ușă, o fereastră, un capac etc. pentru a acoperi deschizătura corespunzătoare; *p. ext.* a încuia cu cheia, cu zăvorul. ✦ A acoperi, a astupa deschizătura unui spațiu, a unei încăperi. ✦ A împiedica pătrunderea în interior. **2.** Tranz. A strânge, a apropia marginile unui obiect, astfel încât să nu mai prezinte o deschidere, să nu mai fie desfăcut. ✧ Expr. *A închide paranteza* = a termina o digresiune introdusă în cursul unei comunicări. *A închide ochii* = **a)** a se face că nu observă, a trece cu vederea; **b)** a muri. *A închide gura (cuiva)* = a face pe cineva să nu mai spună nimic, să nu mai protesteze, a-l determina să tacă. ✦ Refl. (Despre răni) A se cicatriza. **3.** Tranz. A întrerupe, potrivit orarului stabilit, activitatea unei instituții, întreprinderi etc.; *p. ext.* a face să-și înceteze activitatea; a desființa. **4.** Tranz. A încheia o acțiune, a-i pune capăt, a o sfârși. ✦ A opri funcționarea unui mecanism, a unui aparat etc. **5.** Tranz. A izola pe cineva într-un spațiu închis, a-l băga la închisoare. ✦ Refl. A se retrage, a se izola. **6.** Tranz. A îngrădi un teren spre a opri accesul sau spre a marca posesiunea; a bara o cale de comunicații. **7.** Refl. (Despre cer, *p. ext.* despre vreme) A se înnora, a se posomorî; (despre culori) a căpăta o nuanță mai întunecată, mai sumbră.

ÎNCHIDERE (< *închide*) s. f. (MAT.) *Închiderea unei mulțimi* = mulțimea obținută prin reuniunea dintre mulțimea dată și frontiera sa.

ÎNCHINA (lat. *inclinare*) vb. I. **1.** Refl. (REL.) A-și manifesta evlavia față de divinitate prin practici religioase specifice fiecărui cult; *spec.* a face semnul crucii. **2.** Refl. A se înclina înaintea cuiva în semn de devotament, de reverență sau de salut. ✦ A accepta punctul de vedere al altcuiva, a aproba, a se da bătut. **3.** Refl. (Înv.) A se supune, a recunoaște suzeranitatea unui senior. ✦ Tranz. A lăsa o cetate, un domeniu unei dominații străine; a preda. ✦ Expr. *A închina armele* (sau *steagul*) = a se declara învins; a capitula. **4.** Tranz. A dărui cuiva un semn de recunoștință, de supunere; *p. ext.* a consacra, a dedica. ✦ A face o ofrandă. **5.** Intranz. A ridica paharul plin în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment; a toasta, a cinsti **(3).**

ÎNCHINARE (< *închina*) s. f. Acțiunea de a (se) închina; rugăciune. ✦ Semn de respect (însoțit de plecăciune) față de cineva. ✦ Dedicație.

ÎNCHINĂCIUNE (lat. *inclinationem*) s. f. (Înv. și pop.) **1.** Faptul de a se închina în fața divinității; *concr.* rugăciune, rugă. **2.** Închinare în fața cuiva; plecăciune, salut.

ÎNCHIPUI (< *chip*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. (Cu pronumele în dativ) A-și face o imagine despre cineva sau despre ceva (fără să le fi văzut); a plăsmui (cu ajutorul fanteziei), a inventa, a(-și) imagina. **2.** Refl. A se imagina pe sine însuși într-o anumită situație care nu a avut loc în realitate. **3.** Tranz. A înfățișa, a reprezenta.

ÎNCHIPUIRE (< *închipui*) s. f. **1.** Faptul de a(-și) închipui; imaginație, fantezie. ✦ Ficțiune, plăsmuire, iluzie, himeră, halucinație. **2.** Idee, gând, părere, opinie.

ÎNCHIPUIT, -Ă (< *închipui*) adj. **1.** Fictiv, ireal; inventat, născocit, imaginar. **2.** (Adesea substantivat) Îfumurat, îngâmfat, încrezut, plin de sine.

ÎNCHIRIA (< *chirie*) vb. I tranz. A încheia un contract de închiriere.

ÎNCHIRIERE (< *închiria*) s. f. Acțiunea de a închiria. ✦ *Contract de î.* = contract în temeiul căruia o persoană plătește proprietarului o anumită sumă de bani pentru folosirea temporară a unui obiect, a unui imobil etc.; contract de locație.

ÎNCHIS, -Ă (< *închide*) adj. **1.** (Despre uși, ferestre, capace etc.) Fixat, așezat astfel încât să acopere deschizătura corespunzătoare. ✦ (Despre obiecte cu părți care se pot închide) Cu ușa sau cu capacul fixat sau în-

cuiat. ✦ Expr. *Se joacă cu casa închisă,* se spune despre un spectacol la care nu se mai găsesc bilete. ✦ (Despre vehicule) Acoperit. ✧ *Trăsură î.* = cupeu **(2). 2.** (Despre obiecte care se pot desface) Cu marginile apropiate, împreunate. **3.** (Despre întreprinderi, magazine, şcoli etc.) Care şi-a întrerupt activitatea. **4.** (Despre curţi, terenuri etc.) Cu gard, împrejmuit. ✦ (Despre căi de comunicaţie) Cu circulaţia oprită; barat. ✦ (Despre circuite electrice) Prin care nu circulă un curent electric. ✦ (Despre şedinţe) Care are loc fără participarea unor persoane din afara instituţiei, organizaţiei etc. ✦ (Despre persoane) Ţinut în închisoare, deţinut. **5.** Fig. (Despre oameni şi firea lor) Ursuz, taciturn; izolat, retras. **6.** (Despre aer) Viciat, greu, stricat. **7.** (Despre cer) Întunecat, înnorat, mohorât; (despre vreme) urât, ploios. ✦ (Despre culori) Întunecat, sumbru. **8.** (Despre sunete, voce) Fără sonoritate, mut. ✧ *Vocală î.* = vocală care se articulează cu maxilarele apropiate. *Silabă î.* = silabă terminată în consoană. **9.** (MAT.) *Mulţime î.* = mulţime ce include frontiera sa. *Mulţime î. faţă de o lege de compoziţie* = mulţime pentru care compunerea oricăror elemente ale ei dă un element din mulţimea dată.

ÎNCHISOARE (< *închis*) s. f. **1.** Loc în care o persoană este deţinută preventiv sau îşi execută o pedeapsă privativă de libertate; (înv.) beci **(2),** puşcărie, temniţă, penitenciar. **2.** (DR.) Una dintre pedepsele principale, constând în privarea de libertate a condamnatului şi executarea unui regim impus de lege în penitenciare sau î. **(1).**

ÎNCHISTA (< fr.) vb. I refl. **1.** (BIOL.) A se acoperi cu o membrană sau a se închide într-un chist. **2.** Fig. A se izola.

ÎNCHISTARE (< *închista*) s. f. **1.** (BIOL.) Adaptare la condiţii de viaţă neprielnice (ger, uscăciune, canicula) a unor organisme inferioare, cum ar fi algele, bacteriile, protozoarele etc., prin trecerea la forme de viaţă latentă (chisturi, spori); se produce, de obicei, prin deshidratarea conţinutului celular şi îngroşarea membranei. **2.** Fig. Izolare, interiorizare.

ÎNCHIZĂTOR, -OARE (< *închide*) s. n., s. f. **1.** S. n. (MILIT.) Dispozitiv care închide partea de dinapoi a ţevii gurilor de foc de infanterie şi de artilerie. **2.** S. f. Dispozitiv de închidere a unui obiect. **3.** S. m. (La rugbi) Nume dat ultimului jucător din grămadă.

ÎNCINGE[1] (lat. *incendere*) vb. III. **1.** Refl. (Despre foc) A arde cu flacără mare, a se aprinde puternic. **2.** Refl. şi tranz. A (se) înfierbânta, a (se) încălzi tare. ✦ Tranz. Fig. (Despre un sentiment, o pasiune) A cuprinde, a copleşi pe cineva; a consuma, a mistui. ✦ Refl. A se manifesta puternic, a se aprinde, a se înflăcăra. ✦ Refl. şi tranz. (Despre o discuţie, o confruntare, o luptă etc.) A (se) înteţi. **3.** Refl. (Despre făină, cereale etc.) A începe să fermenteze, a se aprinde.

ÎNCINGE[2] (lat. *incingere*) vb. III. **1.** Tranz. şi refl. A (se) înfăşura peste mijloc cu o cingătoare, cu un brâu etc. **2.** Tranz. şi refl. A(-şi) prinde o armă la cingătoare. **3.** Fig. Tranz. A înconjura din toate părţile; a împresura.

ÎNCINGERE (< *încinge*[1]) s. f. Mărire a temperaturii unui obiect sau unui material fie ca urmare a unei acţiuni normale de încălzire, fie ca rezultat al fermentării sau al altor fenomene biologice ori de altă natură.

ÎNCINS, -Ă (< *încinge*[1]) adj. **1.** (Despre foc) Care arde cu flăcări mari, bine aprins. ✦ Care este înfierbântat, încălzit (de soare, de foc etc.). ✦ Fig. Aprins, înflăcărat. **2.** (Despre fân, cereale, făină etc.) Stricat, alterat, aprins, fermentat.

ÎNCLEIA (< *clei*) vb. I tranz. A realiza o încleiere. ✦ Refl. A se lipi. ✦ A se unge, a se murdări cu clei sau cu ceva cleios.

ÎNCLEIERE (< *încleia*) s. f. **1.** Operaţie de îmbinare nedezmembrabilă cu clei a două piese din materiale hidrofile (lemn, hârtie etc.); lipire cu clei. **2.** Operaţie care constă în îmbibarea hârtiei (în masă sau la suprafaţă) cu o emulsie sau soluţie specială, care îi conferă impermeabilitate, rezistenţă la absorbţia cernelurilor, rigiditate, rezistenţă mecanică etc. **3.** Operaţie de acoperire a fibrelor de urzeală cu o peliculă subţire de substanţe cleioase (făină, amidon etc.), executată în scopul măririi netezimii şi a rezistenţei la solicitări mecanice şi la frecare.

ÎNCLEŞTA (< *cleşte*) vb. I. **1.** Tranz. A strânge cu putere mâinile, pumnii. ✧ Expr. (Refl.) *A i se încleşta cuiva fălcile* (sau *gura*) = a i se înţepeni maxilarele; *p. ext.* a nu mai putea vorbi. **2.** Refl. A se agăţa cu disperare (de ceva), a se prinde strâns. **3.** Refl. recipr. A se lupta cu înverşunare. ✦ Fig. (Despre lupte) A deveni crâncen, a se înteţi.

ÎNCLEŞTAT, -Ă (< *încleşta*) adj. **1.** Strâns puternic. **2.** Fig. (Despre lupte) Înverşunat, aprig.

ÎNCLINA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) îndoi uşor în jos; a (se) apleca, a (se) încovoia. ✦ Refl. A se pleca în faţa cuiva în semn de admiraţie, de respect, de salut; a se închina **(2).** ✦ Fig. A accepta punctul de vedere al altcuiva; a se lăsa convins. **2.** Tranz. A da unui corp o poziţie aplecată. ✦ Refl. Fig. (Despre soare) A asfinţi; (despre zi) a se apropia de sfârşit. **3.** Intranz. Fig. A fi dispus să... ✦ A se simţi atras de ceva, a simţi vocaţie pentru ceva.

ÎNCLINAŢIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Aptitudine pentru o anumită activitate sau un anumit scop; aplicaţie, vocaţie, talent. **2.** (MAT.) Unghiul (diedru) pe care-l face o dreaptă sau un plan cu un plan de referinţă. **3.** (FIZ.) *Î. magnetică* = unghiul format de direcţia câmpului magnetic terestru cu planul orizontal într-un anumit loc de pe suprafaţa Pământului. Are valoarea de 0- pe ecuatorul magnetic al Pământului şi de 90- deasupra polilor magnetici N şi S. A fost măsurată pentru prima oară în 1576 de R. Norman. **4.** (EC. POL.) *Î. medie către consum* = raportul dintre consumul final şi venitul total. *Î. marginală către consum* = raportul dintre variaţia consumului final şi variaţia consumului total. *Î. medie spre economii* = raportul dintre suma economisită şi venitul total. *Î. marginală spre economii* = raportul dintre variaţia sumei economisite şi variaţia venitului total.

ÎNCLINOMETRU (< fr. {i}; {s} lat. *inclino* „a înclina" + gr. *metron* „măsură") s. n. **1.** Instrument pentru măsurarea unghiului de înclinare transversală (ruliu) a unei nave. **2.** Aparat înregistrator pentru măsurarea unghiului de înclinare faţă de verticală a unei găuri de sondă.

ÎNCOACE (lat. *in eccum hocce*) adv. **1.** Înspre mine; în partea aceasta, în această direcţie. ✧ Expr. *Ce mai încoace (şi) încolo* = la ce atâta vorbă? *A avea pe vino-ncoace* = a avea ceva atrăgător, seducător; a avea farmec. **2.** Mai aproape de prezent.

ÎNCOLĂCI (< *colac*) vb. IV tranz. şi refl. A (se) înfăşura; a (se) învârti în formă de colac; a (se) încovriga. ✦ Refl. (Despre ape, drumuri) A coti, a şerpui. ✦ Tranz. A încrucişa braţele sau picioarele.

ÎNCOLO (< *în* + *colo*) adv. **1.** În altă parte decât aici, în altă direcţie,

într-acolo. **2.** Mai târziu, mai pe urmă. ✧ Loc. *De aici* (sau *de-acum, de astăzi*) *încolo* = începând din acest moment, de acum înainte. **3.** În afară de cele spuse...

ÎNCOLONA (< *coloană*) vb. I refl. (Despre un grup de oameni, de vehicule) A forma o coloană; a se așeza în coloană; (despre o persoană) a intra, a se încadra într-o coloană.

ÎNCOLȚI (< *colț*) vb. IV. **I.** Intranz. (Despre plante) A răsări din pământ, a germina. ✦ Fig. (Despre idei, sentimente) A se ivi, a se naște. **II.** Tranz. și refl. **1.** (Despre animale) A-și înfige colții, a ataca mușcând. **2.** Tranz. A împresura, a înconjura din toate părțile. ✦ Fig. (Despre oameni) A prinde pe cineva la strâmtoare; (despre noțiuni abstracte) a cuprinde, a copleși.

ÎNCOLȚIRE (< *încolți*) s. f. Proces de trecere a semințelor din starea de repaus la o activitate vitală intensivă, în urma căreia embrionul crește, formându-se colții, din care se dezvoltă apoi planta.

ÎNCONDEIA (< *condei*) vb. I tranz. A împodobi ouăle de Paști, obiectele de ceramică cu desene (făcute cu condeiul). ✦ (Pop.) Refl. A-și înnegri sprâncenele. ✦ Fig. A ponegri, a calomnia, a defăima.

ÎNCONJUR (< *înconjura*) s. n. Ocol, ocolire. ✧ Loc. adv. *Fără înconjur* = de-a dreptul; fără nici o ezitare, deschis, direct, pe față.

ÎNCONJURA (< *conjura*, înv. „a înconjura") vb. I tranz. **1.** A face ocolul unui lucru, al unui loc, a umbla de jur-împrejur; a sta, a se afla în jurul cuiva sau a ceva. ✦ A încercui cu armată; a împresura, a asedia. ✦ Refl. A trăi în societatea sau în tovărășia cuiva. **2.** A împrejmui. ✦ A trasa o linie în jurul a ceva, a închide într-un cerc. **3.** A nu merge drept la țintă, a merge pe căi ocolite.

ÎNCONJURĂTOR, -OARE (< *înconjura*) adj. Care se află de jur-împrejur; care împrejmuiește, înconjură.

ÎNCONTINUU (< *în* + *continuu*) adv. Fără încetare, necontenit, mereu, întruna.

ÎNCONTRA (< *în* + *contra*) vb. I refl. (Pop.) A se opune; a se contrazice.

ÎNCOPCIA (< *copcă*) vb. I tranz. **1.** (Pop.) A încheia în copci un obiect de îmbrăcăminte. **2.** (TEHN.) A realiza o încopciere.

ÎNCOPCIERE (< *încopcia*) s. f. (TEHN.) Îmbinare a două obiecte, piese etc. prin introducerea unor limbi ale unui obiect în golurile corespunzătoare ale celuilalt obiect, urmată de răsucirea (îndoirea) limbilor astfel montate.

ÎNCORDA (< *coardă*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A(-și) aduce mușchii sau corpul întreg într-o stare de tensiune. ✦ Refl. Fig. A face un efort deosebit pentru a înțelege, pentru a-și aduce aminte ceva etc. **2.** Tranz. A întinde un arc, un cablu etc.; *p. ext.* a înstruna un instrument muzical.

ÎNCORDARE (< *încorda*) s. f. Acțiunea de a (se) încorda; stare de tensiune; înăsprire a relațiilor dintre două sau mai multe persoane, grupări, state etc.

ÎNCORDAT, -Ă (< *încorda*) adj. **1.** (Despre mușchi; *p. ext.* despre corp) Care se află într-o stare de tensiune. ✦ Fig. Care vădește, exprimă o stare de tensiune. ✦ Fig. (Despre relațiile dintre oameni, dintre state etc.) Neprietenos, înăsprit, ascuțit. **2.** Fig. Concentrat, foarte atent; febril, înfrigurat. **3.** (Despre arc) Cu coarda întinsă; *p. ext.* (despre instrumente muzicale cu coarde) acordat, înstrunat.

ÎNCORONA (< *coroană*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A(-și) pune coroana pe cap ca simbol al demnității de monarh; a deveni sau a învesti pe cineva monarh. ✦ Tranz. A împodobi cu ceva în chip de coroană; a încununa. **2.** Tranz. Fig. A încheia o activitate printr-un act sau o realizare de valoare; a reprezenta în activitatea cuiva realizarea cea mai valoroasă; a încununa **(2).**

ÎNCORONAT, -Ă (< *încorona*) adj. Care are coroană, cu coroană. ✧ *Cap î.* = suveran, monarh.

ÎNCORPORA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A cuprinde, a îngloba. ✦ A anexa un ținut la o țară. **2.** (MILIT.) A încadra recruții într-o unitate militară pentru efectuarea stagiului militar.

ÎNCORSETA (< *corset*) vb. I tranz. A strânge în corset. ✦ Fig. A împiedica pe cineva în acțiunile sau în gândurile sale; a încătușa.

ÎNCOTRO (lat. *in- contra- ubi*) adv. În ce direcție, unde, pe unde; oriunde. ✧ Expr. *Ori încotro* = indiferent în ce direcție. *Care încotro (poate)* = care pe unde (poate). *A nu (mai) avea încotro* = a nu (mai) avea altă posibilitate, altă ieșire.

ÎNCOVOIA (< sl.) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) apleca; a (se) mlădia, a (se) arcui, a (se) curba. ✦ Fig. A (se) umili. **2.** (Despre bare, grinzi etc.) A (se) deforma, a (se) curba prin solicitări exterioare.

ÎNCOVOIERE (< *încovoia*) s. f. Faptul de a se încovoia. ✦ (REZ. MAT.) Solicitare simplă a unui corp la care, în fiecare secțiune, acționează un moment încovoietor.

ÎNCOVOIETOR (< *încovoia*) adj. *Moment ~* = efortul în secțiunea transversală a unui corp care provoacă încovoierea acestuia.

ÎNCOVRIGA (< *covrig*) vb. I refl. A se îndoi în formă de covrig; a se încolăci.

ÎNCRÂNCENA (< *crâncen*) vb. I refl. A se cutremura, a se înfiora, a se îngrozi; a se îndârji.

ÎNCRÂNCENAT, -Ă (< *încrâncena*) adj. Care se cutremură, se înfioară, se îngrozește de ceva. ✦ Fig. Cumplit, neîndurat, îndârjit.

ÎNCREDE (< *crede*) vb. III refl. A se bizui, a conta pe cineva sau pe ceva. ✦ A avea (prea) mare încredere în sine; a se mândri, a se fuduli, a se făli. ✦ (Mai ales în construcții negative) A crede spusele cuiva.

ÎNCREDERE (< *încrede*) s. f. Sentiment de siguranță față de cinstea, credința sau sinceritatea cuiva. ✧ Expr. *Post de (mare) încredere* = post de (mare) răspundere. *A pune chestiunea de încredere* = a supune votului deputaților dintr-un parlament politica generală a guvernului sau un aspect particular al ei. *A da vot de încredere* = a aproba în parlament activitatea sau programul unui guvern.

ÎNCREDINȚA (< *credință*) vb. I. **1.** Tranz. A da sau a lăsa pe cineva sau ceva în păstrarea sau în grija cuiva; a preda. ✦ A împărtăși cuiva o taină, un secret. **2.** Tranz. A asigura pe cineva de veridicitatea unui lucru, a confirma ceva, a garanta cuiva ceva. ✦ Refl. A se convinge de ceva.

ÎNCREMENI (< *cremene*) vb. IV intranz. A rămâne nemișcat (sub influența unei impresii sau senzații puternice); a înlemni, a înmărmuri; a fi consternat, uluit, îngrozit. ✦ (Despre lucruri în mișcare) A rămâne pe loc, a nu mai circula sau funcționa.

ÎNCRENGĂTURĂ (< *în-* + *creangă*, după fr. *embranchement*) s. f. (ZOOL., BOT.) Categorie sistematică inferioară

regnului, care cuprinde mai multe clase.

ÎNCREȚI (< *creț*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să capete sau a căpăta crețuri, cute, zbârcituri etc. ✦ Refl. Fig. A i se strânge cuiva pielea de frică, de groază; a se înfiora. **2.** Tranz. A ondula cuiva părul.

ÎNCREȚIRE (< *încreți*) s. f. Acțiunea de a se încreți; cutare, zbârcire. ✧ (FITOPAT.) *Încrețirea frunzelor* = boală a plantelor provocată de diferiți viruși (ex. la cartof).

ÎNCREȚITURĂ (< *încreți*) s. f. Cută, creț. ✦ Zbârcitură, rid.

ÎNCREZĂTOR, -OARE (< *încrede*) adj. Care crede, care se încrede ușor; credul. ✦ (Adverbial) Sigur; cu încredere.

ÎNCREZUT, -Ă (< *încrede*) adj. Îngâmfat, înfumurat, plin de sine; infatuat.

ÎNCROPI (< *uncrop,* pop. „apă clocotită") vb. IV tranz. **1.** A încălzi puțin un lichid. **2.** A agonisi; a înjgheba cu greu.

ÎNCRUCIȘA (< *cruciș*) vb. I. **1.** Tranz. A pune, a așeza cruciș. ✧ Expr. *A încrucișa săbiile* = a se încăiera, a începe lupta. **2.** Refl. (Despre oameni sau vehicule în mișcare) A se întâlni, circulând în sensuri contrare. ✦ Intranz. și refl. (Despre o navă) A întretăia drumul unei alte nave, venind de la o distanță suficient de mare pentru a se evita riscul de coliziune. ✦ (Despre drumuri) A se întretăia, a se intersecta. **3.** Tranz. (BIOL.) A împerechea animale sau plante cu genotipuri diferite, aparținând aceleiași specii (încrucișare intraspecifică) sau unor specii diferite (încrucișare interspecifică), în vederea obținerii de hibrizi; a hibrida.

ÎNCRUCIȘARE (< *încrucișa*) s. f. Loc de întretăiere a două sau a mai multor căi de comunicație, a două sau a mai multor conducte etc.; intersecție. ✧ (TEHN.) *Inimă de î.* = element al unui schimbător de cale situat la intersecția a două șine, având rolul de ghidare a materialului rulant pe linie directă sau abătută.

ÎNCRUCIȘAT, -Ă (< *încrucișa*) adj. **1.** Care este așezat cruciș; care se întretaie. ✧ Expr. *A sta* (sau *a ședea*) cu *brațele* (sau cu *mâinile*) *încrucișate* = a sta pasiv, inactiv, nepăsător. **2.** (Despre ochi sau privire; *p. ext.* despre oameni) Care se uită cruciș, sașiu.

ÎNCRUNTA (< *crunta,* înv., „încrunta") vb. I refl. A face o cută între sprâncene în semn de nemulțumire, de mânie etc.; a privi aspru.

ÎNCUIA (lat. *incuncare*) vb. I tranz. A închide o ușă, un lacăt etc. cu cheia sau cu orice alt fel de încuietoare. ✦ A reține pe cineva sau ceva într-o încăpere închisă cu cheia. ✦ (Fam.) A lăsa pe cineva fără replică (într-o discuție).

ÎNCUIAT, -Ă (< *încuia*) adj. Închis cu cheia. ✦ Fig. (Despre oameni) Necomunicativ, nesociabil, tăcut; *p. ext.* cu vederi înguste.

ÎNCUIBA (< *cuib*) vb. I refl. A se stabili, a se instala undeva fără să fie dorit; a se pripăși, a se oploși, a se aciua. ✦ Fig. A se înrădăcina.

ÎNCUIETOARE (< *încuia*) s. f. Dispozitiv care încuie ceva. ✦ (Fam.) Dificultate ivită în rezolvarea unor probleme.

ÎNCUMETA (< *în* + lat. *committere*) vb. I refl. A avea curajul să întreprinzi ceva care comportă risc; a îndrăzni, a cuteza.

ÎNCUNOȘTINȚA (< *cunoștință*) vb. I tranz. A aduce la cunoștință, a înștiința, a vesti; a informa.

ÎNCUNOȘTINȚARE (< *încunoștința*) s. f. Acțiunea de a încunoștința și rezultatul ei; înștiințare. ✦ (Concr.) Aviz, scrisoare care încunoștințează.

ÎNCUNUNA (< *cunună*) vb. I tranz. **1.** A pune o cunună pe capul cuiva în semn de omagiu. **2.** Fig. A încorona **(2).**

ÎNCURAJA (< *curaj,* după fr. *encourager*) vb. I tranz. **1.** A insufla cuiva curaj, a îmbărbăta. **2.** A favoriza, a sprijini, a stimula.

ÎNCURAJATOR, -OARE (< *încuraja*) adj. Care dă curaj, care stimulează.

ÎNCURCA (lat. **incolicare*) vb. I. **1.** Tranz. A amesteca (din greșeală) fire de ață, lână etc.; a încâlci. **2.** Tranz. A schimba mereu direcția de mers pentru a i se pierde urma sau pentru a scăpa de o urmărire. **3.** Tranz. A stingheri mersul cuiva. ✦ Refl. A se împiedica; a se rătăci. ✧ Tranz. A stânjeni pe cineva într-o acțiune. **4.** Tranz. și refl. A face pe cineva să-și piardă sau a-și pierde șirul ideilor; a (se) zăpăci; a (se) fâstâci. ✦ Refl. A se complica. ✧ Expr. (Tranz.) *A încurca vorba* = a vorbi confuz pentru a ascunde adevărul. (Tranz.) *A o încurca* = **a)** a amesteca lucrurile sau vorbele pentru a crea o situație intenționat confuză; **b)** a nu mai putea ieși dintr-o situație dificilă. **5.** Refl. (Fam.) A avea relații extraconjugale. **6.** Refl. A se angaja într-o afacere din care nu se mai poate descurca. **7.** Refl. A pierde vremea, a întârzia (la băutură, la joc etc.).

ÎNCURCAT, -Ă (< *încurca*) adj. **1.** (Despre fire de ață, de lână etc.) Amestecat, încâlcit. ✦ (Despre drumuri) Greu de găsit sau pe care te descurci anevoie; întortocheat. **2.** (Despre idei, acțiuni etc.) Neclar, confuz. **3.** (Despre oameni) Stingherit, jenat; care nu știe cum să răspundă, cum să reacționeze.

ÎNCURCĂTURĂ (< *încurca*) s. f. **1.** Amestecătură, încâlcitură de fire. ✧ (Pop.) *Î. de mațe* = **a)** ocluzie intestinală; **b)** (fam.) situație neclară, confuză. **2.** Complicație, neplăcere; bucluc. ✧ Expr. *A pune* (pe cineva) *în încurcătură* = a pune pe cineva într-o situație dificilă. ✦ Jenă, stinghereală, tulburare.

ÎNCUSCRI (< *cuscru*) vb. IV refl. recipr. A se face cuscru cu cineva; *p. ext.* a deveni rudă prin alianță cu cineva, a se înrudi.

ÎNCUVIINȚA (< *cuviință*) vb. I intranz. A fi de acord, a aproba. ✦ Tranz. A-și da consimțământul, a da voie.

ÎNDATĂ (< *în* + *dată*) adv. Imediat, numaidecât, acum.

ÎNDATORA (ÎNDATORI, vb. IV) (< *dator*) vb. I. **1.** Tranz. A servi, a ajuta pe cineva, determinându-l să manifeste recunoștință, **2.** Refl. A face datorii.

ÎNDATORIRE (< *îndatori*) s. f. Obligație (morală). ✧ (DR.) *Îndatoriri fundamentale* = obligații ale tuturor cetățenilor, stabilite prin Constituție, destinate apărării, consolidării și dezvoltării sistemului economic și social al statului, îndeplinirea lor permițând acestuia garantarea mai eficientă a drepturilor.

ÎNDATORITOR, -OARE (< *îndatori*) adj. Serviabil, binevoitor.

ÎNDĂRĂT (lat. *in- de- retro*) adv. **I.** (Local) **1.** În spate, înapoi. ✧ Expr. *(De-a) îndăratele(a)* = cu spatele înainte; invers, pe dos (de cum ar trebui). **2.** La locul de unde provine, unde a mai fost. ✧ Expr. *A da îndărăt* = **a)** a regresa; **b)** a retracta. **II.** (Temporal) Cu un oarecare timp în urmă, cu mult timp în urmă.

ÎNDĂRĂTNIC, -Ă (< *îndărăt*) adj. (Și subst.) Încăpățânat, recalcitrant; *p. ext.* perseverent, stăruitor.

ÎNDĂRĂTUL (< *îndărăt*) prep. În spatele (cuiva), în urma (cuiva sau a ceva), după (cineva sau ceva).

ÎNDÂRJI (< *dârz*) vb. IV refl. și tranz. A (se) înverșuna; a (se) întârâta, a (se) înfuria.

ÎNDÂRJIT, -Ă (< *îndârji*) adj. Înverșunat; întârâtat. ✦ P. ext. Perseverent, dârz.

ÎNDEAJUNS (< *în* + *de*[3] + *ajuns*) adv. Destul, suficient, de ajuns.

ÎNDEAPROAPE (< *în* + *de* + *aproape*) adv. În mod amănunțit; cu mare atenție.

ÎNDELEȚE (< *în* + *de* + *lete*, reg. „timp liber") adv. *Pe îndelete* = în liniște, fără grabă.

ÎNDELETNICI (cf. *îndelete*) vb. IV refl. A se ocupa cu ceva, a face ceva.

ÎNDELETNICIRE (< *îndeletnici*) s. f. Ocupație, meserie, profesiune.

ÎNDELUNG, -Ă (< *în* + *de*[3] + *lung*) adj. Îndelungat. ✦ (Adverbial) Mult timp.

ÎNDELUNGAT, -Ă (< *îndelunga*, înv. „a se prelungi") adj. Care durează (de) multă vreme; îndelung. ✦ Mult, lung. ✦ (Adverbial) Mult timp.

ÎNDEMÂNARE (< *îndemâna*, înv. „a putea să facă") s. f. Capacitatea de a face repede și cu pricepere un anumit lucru; iscusință, abilitate, dibăcie.

ÎNDEMÂNATIC, -Ă (< *îndemâna*, înv. „a putea să facă") adj. Care are îndemânare; priceput, iscusit, dibaci. ✦ (Adverbial) Cu îndemânare, cu dibăcie.

ÎNDEMÂNĂ (< *în* + *de*[3] + *mână*) adv. *La îndemână* sau *la îndemâna cuiva* = ușor de obținut, accesibil; la dispoziția cuiva.

ÎNDEMN (< *îndemna*) s. n. Imbold, impuls. ✧ Loc. *Din* (sau *la, prin*) *îndemnul...* = la stăruința..., îndemnat de...

ÎNDEMNA (lat. **indeminare*) vb. I tranz. A stimula, a convinge pe cineva să ia parte la o acțiune; a incita; a îmbia. ✦ Refl. A se hotărî la o acțiune, a se apuca de treabă. ✦ Refl. recipr. A se stimula unul pe altul. ✦ A determina (prin diferite mijloace) un animal să pornească sau să meargă mai repede.

ÎNDEMNIZAȚIE s. f. v. **Indemnizație.**

ÎNDEOBȘTE (< *în* + *de*[3] + *obște*) adv. De obicei; în general.

ÎNDEOSEBI (< *în* + *deosebi*) adv. Mai ales, în special.

ÎNDEPĂRTA (< *departe*) vb. I. **1.** Tranz. A înlătura; a trimite, a ține departe. **2.** Refl. A pleca de lângă cineva sau ceva; a se depărta. ✦ A se abate, a devia.

ÎNDEPĂRTAT, -Ă (< *îndepărta*) adj. Situat la (o mare) distanță; depărtat. ✦ Petrecut demult.

ÎNDEPLINI (< *deplin*) vb. IV tranz. A împlini, a executa, a face întocmai, pe deplin, a satisface. ✦ A săvârși ceva, a realiza, a duce la bun sfârșit.

ÎNDESA (lat. *inde[n]sare*) vb. I tranz. A apăsa, a înghesui (ca să încapă cât mai mult) într-un spațiu (restrâns, limitat); a burduși **(1)**. ✦ (TEHN.) A face mai compact, a micșora golurile dintre granulele unui material granular, prin batere cu maiul, presare, cilindrare, vibrare etc. ✦ A așeza pălăria, căciula etc. trăgând-o adânc pe cap. ✦ Refl. A se îngrămădi la un loc, formând un grup compact.

ÎNDESAT, -Ă (< *îndesa*) adj. Foarte plin de ceva; presat, îngrămădit, înghesuit. ✧ Expr. *Cu vârf și îndesat* = din belșug, din plin; cu prisosință. ✦ Adv. Cu putere, apăsat. ✦ Compact, dens. ✦ (Despre ființe) Mic și gras.

ÎNDESI (< *des*) vb. IV refl. și tranz. A deveni sau a face să devină mai des, *p. ext.* mai frecvent; a (se) înmulți.

ÎNDESTULA (< *îndestul*, înv., „mult") vb. I tranz. A mulțumi, a satisface; a sătura din plin. ✦ Refl. A avea la dispoziție (a dispune de) tot ce este necesar traiului, de tot ce dorește.

ÎNDESTULARE (< *îndestula*) s. f. Belșug, abundență.

ÎNDESTULĂTOR, -OARE (< *îndestula*) adj. Care este în cantitate suficientă, de ajuns; care este din plin.

ÎNDIGUI (< *dig*, după fr. *endiguer*) vb. IV tranz. A construi diguri pe marginea unui curs de apă, pe țărmul mării etc. pentru a proteja împotriva inundațiilor anumite porțiuni de teren sau a pătrunderii apei în incinte.

ÎNDIGUIRE (< *îndigui*) s. f. **1.** Acțiunea de a îndigui. **2.** (Concr.) Sistem de diguri și de lucrări anexe ale unui mal.

ÎNDOCARE (< *doc*) s. f. Ansamblu de operații care constau în introducerea și fixarea unei nave într-un doc, urmate de evacuarea apei în vederea carenării sau a reparațiilor.

ÎNDOCTRINA (< *doctrină*, după fr. *endoctriner*) vb. I tranz. A iniția într-o doctrină, a înarma cu o doctrină.

ÎNDOI (< *doi*) vb. IV. **I.** Tranz. **1.** A deforma prin curbare un obiect, o piesă etc. astfel încât lungimea fibrei medii să rămână constantă; a împături ceva (de un număr oarecare de ori). **2.** A încovoia, a înclina (un obiect elastic). ✦ Refl. A se gârbovi, a se încovoia (de bătrânețe). **II.** Tranz. **1.** A dubla cantitatea unor lucruri sau intensitatea unei forțe; *p. ext.* a înmulți, a mări. **2.** A amesteca (în proporții egale) un lichid cu altul; a subția. **III.** Refl. A fi nesigur de părerea sa, a sta la îndoială, a șovăi; a nu avea încredere (în cineva sau ceva).

ÎNDOIALĂ (< *îndoi*) s. f. **1.** Neîncredere; ezitare, șovăială; incertitudine, nesiguranță, dubiu. ✧ Loc. *Fără îndoială* = neapărat, negreșit. **2.** (FILOZ.) Stare de spirit, solicitată de date (senzații sau propoziții) sau de posibilități de acțiune neconcordante, ce oscilează între ele, fără a reuși să se fixeze definitiv asupra uneia sau a alteia. ✦ (La R. Descartes) Principiu metodologic cu ajutorul căruia se căuta un fundament absolut sigur al cunoașterii. ✦ metodică asupra tuturor cunoștințelor, a datelor simțurilor și chiar asupra existenței lumii era opusă dogmatismului scolastic. ✦ Bănuială.

ÎNDOIELNIC, -Ă (< *îndoială*) adj. Care provoacă îndoială, care nu inspiră încredere; dubios, suspect. ✦ Nesigur, incert.

ÎNDOIT, -Ă (< *îndoi*) adj. **I. 1.** Deformat prin curbare; strâns, împăturit (de un număr de ori). **2.** (Despre obiecte elastice) Încovoiat. ✦ Gârbovit. **II. 1.** Dublat (ca număr, cantitate etc.); *p. ext.* înmulțit, mărit, sporit. **2.** Amestecat (în părți egale) cu altceva. **III.** Care nu este sigur în părerea sa, care stă la îndoială.

ÎNDOITURĂ (< *îndoi*) s. f. **1.** Faptul de a îndoi; rezultatul acestei acțiuni. **2.** Porțiunea, locul în care este îndoit un obiect flexibil; cută, încovoietură.

ÎNDOLIA (< *doliu*) vb. I tranz. A pricinui o durere adâncă prin moartea unei persoane.

ÎNDOLIAT, -Ă (< *îndolia*) adj. Care poartă doliu; de doliu. ✦ Fig. Adânc îndurerat (prin moartea cuiva).

ÎNDOPA (< *dop*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. (Fam.) A (se) hrăni mai mult decât este necesar, a (se) ghiftui. ✦ Tranz. (ZOOT.) A hrăni forțat (manual sau cu mașini speciale) unele păsări

(gâște, rațe, curci) în scopul măririi ficatului, al frăgezirii cărnii în vederea tăierii. **2.** Tranz. A îndesa ceva într-o deschizătură; a înfunda (cu ceva).

ÎNDRĂGI (< *drag*) vb. IV tranz. și refl. A (se) iubi.

ÎNDRĂGOSTI (< *dragoste*) vb. IV refl. A începe să iubească pe cineva; a se înamora, a se amoreza.

ÎNDRĂZNEALĂ (< *îndrăzni*) s. f. Atitudine îndrăzneață, purtare plină de curaj; cutezanță, temeritate. ✦ Obrăznicie.

ÎNDRĂZNEȚ, -EAȚĂ (< *îndrăzni*) adj. Care nu se sperie de pericole, de greutăți; curajos, cutezător, temerar. ✦ Obraznic.

ÎNDRĂZNI (< sl.) vb. IV tranz. A avea curaj, îndrăzneală; a nu se teme.

ÎNDREA (< n. pr. *Andrei*) s. n. (Înv., pop.) Numele lunii decembrie.

ÎNDREPTA (< *drept*) vb. I. **I. 1.** Tranz. A aduce în poziție dreaptă ceea ce era strâmb sau îndoit. ✦ (TEHN.) A prelucra prin deformare plastică o piesă pentru a o face rectilinie după una sau mai multe direcții. **2.** Refl. (Despre oameni) A lua o ținută dreaptă, corectă. **3.** Refl. A-și reveni, a se întrema după o boală. ✦ (Despre vreme) A se schimba în bine; a se însenina. ✦ Tranz. A îmbunătăți. **4.** Refl. și tranz. A (se) corecta, a (se) corija. **II. 1.** Refl. A porni într-o anumită direcție, a pleca spre... **2.** Tranz. A îndruma în direcția potrivită, a arăta cuiva drumul bun. ✦ A conduce un animal, un vehicul etc. într-o anumită direcție. ✦ A orienta o armă de foc spre un obiectiv.

ÎNDREPTAR (< *dreptar*, înv. „normă") s. n. Lucrare care îndrumă într-un anumit domeniu, arătând soluțiile corecte.

ÎNDREPTĂȚI (< *dreptate*) vb. IV tranz. A-i da sau a-i recunoaște cuiva dreptul să facă ceva; a justifica, a îndritui.

ÎNDRITUI (< *drit*, înv. „drept") vb. IV tranz. (Rar) A îndreptăți.

ÎNDRUGA (< *drugă*) vb. I tranz. **1.** (Fam.) A vorbi nedeslușit; *p. ext.* a vorbi mult și fără rost, a trăncăni. **2.** A toarce cu druga tort (de lână sau de cânepă); *p. ext.* a toarce prost și fără spor.

ÎNDRUMA (< *drum*) vb. I tranz. A arăta cuiva drumul; a călăuzi pe cineva într-un anumit domeniu, în viață etc.

ÎNDRUMAR (< *îndruma*) s. n. (Rar) Îndrumător.

ÎNDRUMĂTOR, -OARE (< *îndruma*) adj. (Și subst.) Care îndrumă, orientează; călăuzitor. ✦ (Substantivat, n.) Lucrare care îndrumă într-un anumit domeniu. V. *îndreptar.*

ÎNDUIOȘA (< *duios*) vb. I tranz. și refl. A fi cuprins sau a face pe cineva să fie cuprins de duioșie, de milă; a face să-i fie (a i se face) milă.

ÎNDUIOȘĂTOR, -OARE (< *înduioșa*) adj. Care provoacă duioșie, milă; impresionant, emoționant, mișcător **(2).**

ÎNDULCI (< *dulce*) vb. IV tranz. **1.** A adăuga substanțe dulci, zaharoase într-o mâncare sau băutură pentru a o face (mai) dulce. ✦ Refl. A mânca din mâncăruri gustoase (și rare); a se înfrupta. **2.** Fig. A umple de mulțumire, de satisfacție. ✦ Tranz. și refl. A (se) desfăta. **3.** Fig. A diminua asprimea, duritatea cuiva sau a ceva; a ameliora. ✦ Tranz. și refl. A (se) îmbuna, a (se) îmblânzi.

ÎNDULCIRE (< *îndulci*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) îndulci. **2.** (FITOPAT.) *Îndulcirea cartofilor* = boală care apare când tuberculii de cartofi sunt ținuți timp mai îndelungat la temperaturi scăzute (în jurul a 0°C). Este cauzată de transformarea amidonului în glucoză. **3.** (TEHN.) Tratament termic de recoacere aplicat oțelurilor călite în scopul micșorării durității și fragilității lor și al reducerii tensiunilor interne.

ÎNDUMNEZEI (*în-* + *Dumnezeu*) vb. tranz. (Livr.) A adora, a diviniza, a preamări, a glorifica.

ÎNDUMNEZEIRE (< *îndumnezei*) s. f. (Livr.) Divinizare, adorare, preamărire, glorificare.

ÎNDUPLECA (< *în* + lat. *duplicare*) vb. I tranz. A determina pe cineva să consimtă, să cedeze; a convinge pe cineva să facă ceva. ✦ Refl. A se lăsa convins; a ceda.

ÎNDURA (lat. *indurare*, **1** după fr. *endurer*) vb. I. **1.** Tranz. A suporta cu răbdare un necaz, o boală etc.; a suferi, a pătimi. **2.** Refl. A se arăta bun, milos; a-i fi milă de cineva. **3.** Refl. A consimți să..., a se hotărî să...

ÎNDURARE (< *îndura*) s. f. Milă, compătimire; bunătate.

ÎNDURĂTOR, -OARE (< *îndura*) adj. Plin de milă; milostiv; iertător.

ÎNDURERA (< *durere*, după fr. *endolorir*) vb. I tranz. A pricinui cuiva o durere sufletească puternică; a întrista, a amărî profund.

ÎNEC (< *îneca*) s. n. **1.** Faptul de a se îneca. **2.** Revărsare mare de ape; inundație, viitură.

ÎNECA (lat. *innecare*) vb. I. **1.** Refl. A muri prin asfixie în apă. **2.** Refl. (Despre nave) A se scufunda. ✦ A se cufunda, a se afunda. **3.** Tranz. (Despre ape) A inunda. ✦ (Despre lacrimi, plâns) A podidi (împiedicând respirația). ✦ Fig. A copleși. **4.** Refl. și tranz. A (se) sufoca din cauza pătrunderii pe trahee a unui corp sau a unei emanații care înăbușă.

ÎNECĂCIOS, -OASĂ (< *îneca*) adj. Care îneacă **(4);** sufocant. ✦ (Despre unele alimente) Care se înghite greu.

ÎNFĂPTUI (< *faptă*) vb. IV tranz. A realiza, a îndeplini ceva.

ÎNFĂPTUIRE (< *înfăptui*) s. f. Acțiunea de a înfăptui; *concr.* operă realizată.

ÎNFĂȘA (lat. *infasciare*) vb. I tranz. A înveli un copil în scutece. ✦ A înfășura corpul sau o parte a corpului cu un bandaj, cu o pânză etc.

ÎNFĂȘURA (lat. *infasciolare*) vb. **1.** Tranz. și refl. A (se) acoperi de jur-împrejur cu un material textil, cu o învelitoare etc. ✦ Tranz. (TEHN.) A înveli un conductor electric cu fire sau cu benzi din materiale electroizolante sau de protecție dispuse elicoidal. **2.** Tranz. A încolăci ceva în jurul cuiva sau a ceva. ✦ A depăna. **3.** Tranz. Fig. A cuprinde, a învălui (din toate părțile).

ÎNFĂȘURARE (< *înfășura*) s. f. Acțiunea de a (se) înfășura. ✧ *Î. electrică* = fiecare dintre ansamblurile unitare de bobine sau de bare conductoare care înconjură circuitele magnetice ale mașinilor, transformatoarelor și ale unor aparate electrice și care constituie circuitele electrice principale ale acestora; bobinaj.

ÎNFĂȘURĂTOARE (< *înfășura*) s. f. (MAT.) Curbă (suprafață) tangentă la fiecare dintre curbele (suprafețele) unei familii.

ÎNFĂȚA (< *în-* + *față*) vb. tranz. A îmbrăca cu o față **(5)** de pernă, de plapumă. ✧ *A înfăța patul* = a schimba lenjeria patului.

ÎNFĂȚIȘA (< *fățiș*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) prezenta într-un anumit loc. ✦ (DR.; despre oameni) **a)** Refl. A se prezenta în fața unui organ de urmărire penală sau de jurisdicție; **b)** Tranz. A prezenta în fața unui anu-

mit organ de stat un înscris folosit ca mijloc de probă. **2.** Tranz. A descrie, a zugrăvi, a reprezenta.

ÎNFĂȚIȘARE (< *înfățișa*) s. f. **1.** (DR.) Prezentare în fața organului de urmărire penală sau de jurisdicție. **2.** (Concr.) Aspect sub care se prezintă un lucru sau o ființă; aparență, ipostază.

ÎNFEUDA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ocupa, a supune, a înrobi. ✦ Refl. A se supune, a se integra la ceva, pierzându-și libertatea de acțiune.

ÎNFIA (< *fiu*) vb. I tranz. (DR.; despre o persoană) A crea unei alte persoane, de obicei minore, situația juridică de copil al său; a adopta.

ÎNFIAT, -Ă (< *înfia*) adj., s. m. și f. (DR.) (Persoană) care dobândește, prin efectul înfierii, situația juridică de copil al unei alte persoane decât părinții săi naturali.

ÎNFIERA (< *fier*) vb. I tranz. **1.** A face cuiva un semn distinctiv pe corp prin aplicarea unui fier înroșit în foc. **2.** Fig. A defăima, a stigmatiza pe cineva în public.

ÎNFIERBÂNTA (< *fierbinte*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni fierbinte (prin acțiunea focului, a razelor solare etc.). ✦ Fig. A (se) agita, a (se) însufleți. **2.** Tranz. Fig. A insufla avânt; a stimula, a atâța. ✦ Refl. A se antrena într-o acțiune.

ÎNFIERE (< *înfia*) s. f. (DR.) Act juridic prin care se înfiază; adopție.

ÎNFIETOR (< *înfia*) s. m. (DR.) Persoană care înfiază; adoptator.

ÎNFIGE (lat. *infigere*) vb. III. **1.** Tranz. A vârî un obiect cu vârf ascuțit în ceva; a împlânta. ✦ Refl. A se împlânta, a se vârî, a pătrunde. **2.** Refl. Fig. A interveni, a se amesteca undeva nechemat, cu obrăznicie.

ÎNFIINȚA (< *ființă*) vb. I. **1.** Tranz. A face să ia ființă; a alcătui, a întemeia, a funda. **2.** Refl. (Fam.) A se prezenta, a apărea într-un loc (pe neașteptate).

ÎNFIORA (< *fior*) vb. I tranz. și refl. **1.** A face ca cineva să fie cuprins sau a fi cuprins de fiori; a (se) speria, a (se) îngrozi. **2.** Fig. A produce sau a suferi o impresie puternică; a (se) emoționa, a (se) tulbura.

ÎNFIORĂTOR, -OARE (< *înfiora*) adj. (Și adverbial) Fioros, înspăimântător, îngrozitor.

ÎNFIPT, -Ă (< *înfige*) adj. **1.** Nemișcat, neclintit, țeapăn. **2.** (Și subst.; fam.) Îndrăzneț; obraznic.

ÎNFIRIPA vb. I. **1.** Tranz. A compune, a alcătui ceva (în grabă) din elemente disparate sau necorespunzătoare; a improviza, a înjgheba. ✦ Refl. A începe să facă avere. ✦ Refl. Fig. A lua naștere. **2.** Refl. A se întrema.

ÎNFLĂCĂRA (< *flacără*) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) entuziasma, a (se) însufleți, a (se) pasiona. **2.** A (se) înroși.

ÎNFLORA (< *floare*) vb. I tranz. (Pop.) A ornamenta ceva cu flori brodate, pictate, incrustate etc.

ÎNFLORI (lat. *inflorire*) vb. IV. **I.** Intranz. (Despre flori) A-și desface bobocii; (despre plante sau, *p. ext.*, despre locul unde se află ele) a se acoperi de flori. **II.** Fig. **1.** Intranz. A se dezvolta frumos; a crește, a prospera. **2.** Tranz. A exagera.

ÎNFLORIRE (< *înflori*) s. f. **1.** Acțiunea de a înflori și rezultatul ei. ✦ (BOT.) **a)** Fenomenul creșterii și dezvoltării mugurilor floriferi care se transformă în flori. **b)** Durata de timp în care o plantă se menține înflorită. **2.** (BIOL.) *Înflorirea apei* = creșterea excesivă, bruscă a biomasei de alge predominant albastre în bazinele acvatice, condiționată de anotimp, de unii factori de mediu (energie geochimică), care determină scăderea (uneori până la dispariție) a cantității de oxigen solvat în apă. V. și *eutrofizare.* **3.** (FITOPAT.) *Înflorirea albă* = boală a porumbului, provocată de ciuperca *Fusarium moniliforme,* manifestată prin crăparea boabelor.

ÎNFLORIT, -Ă (< *înflori*) adj. **1.** (Despre flori) Care și-a deschis bobocii; (despre plante sau, *p. ext.*, despre locul unde se află ele) care s-a acoperit de flori. **2.** Fig. (Despre limbă, stil) Care caută să impresioneze, să producă efect prin bogăția imagistică; bogat în imagini.

ÎNFLORITOR, -OARE (< *înflori*) adj. În plină dezvoltare; prosper.

ÎNFLORITURĂ (< *înflori*) s. f. **1.** Ornament; broderie. **2.** Fig. Completare personală și exagerată la o relatare, la o povestire etc.

ÎNFOCAT, -Ă (< *înfoca*) adj. **1.** Care arde sau dogorește ca focul; fierbinte, aprins. ✦ De culoarea focului; roșu-aprins. ✦ Fig. (Despre ochi) Scânteietori, vii, focoși. **2.** Fig. Însuflețit, înflăcărat.

ÎNFOFOLI (onomat.) vb. IV refl. și tranz. A (se) îmbrăca cu (prea) multe haine călduroase.

ÎNFOIA (lat. *infolliare* sau din *foi,* pl. lui *foaie*) vb. I. **1.** Refl. (Despre păr, blană, pene etc.) A se umfla, a se răsfira, a se zbârli. ✦ (Despre păsări) A-și umfla penele. ✦ Fig. A-și da aere. **2.** Refl. (Despre roci, substanțe minerale sau materiale granulare) A-și spori volumul prin mărirea golurilor dintre granule ca urmare a modificării așezării naturale în zăcământ, a săpării sau a deplasării.

ÎNFOIAT, -Ă (< *înfoia*) adj. **1.** (Despre păr, blană, pene etc.) Umflat, răsfirat, zbârlit. ✦ (Despre haine) Larg, încrețit. **2.** (Rar) (Despre pământ) Afânat.

ÎNFOMETA (< *foamete*) vb. I tranz. A face pe cineva să sufere de foame, să flămânzească; a constrânge prin foame.

ÎNFOMETAT, -Ă (< *înfometa*) adj. Care suferă de foame; flămând.

ÎNFRĂȚI (< *frate*) vb. IV. **1.** Refl. A se uni printr-o dragoste frățească, a se împrieteni ca frații. **2.** Intranz. (Despre plante) A fi în faza de înfrățire **(2).**

ÎNFRĂȚIRE (< *frate*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înfrăți **(1). 2.** Formare a lăstarilor laterali (frați) la baza tulpinii principale a cerealelor păioase sau a gramineelor perene.

ÎNFRÂNA (lat. *infrenare*) vb. I. **1.** Tranz. A pune frâu unui animal de ham; *p. ext.* a îmblânzi, a domestici. **2.** Refl. Fig. A se stăpâni, a-și domoli patimile, dorințele etc. ✦ Tranz. Fig. A stăvili, a reține, a domoli.

ÎNFRÂNGE (lat. *infrangere*) vb. III tranz. A învinge, a bate, a birui (în luptă). ✦ Refl. A-și stăpâni o anumită stare de spirit, anumite porniri sufletești.

ÎNFRICOȘA (< *fricos*) vb. I tranz. și refl. A fi cuprins sau a face pe cineva să fie cuprins de frică; a (se) speria, a (se) înspăimânta.

ÎNFRICOȘĂTOR, -OARE (< *înfricoșa*) adj. Care inspiră frică; înspăimântător, înfiorător.

ÎNFRIGURARE (< *înfrigura*) s. f. Stare de surescitare, de emoție, de febrilitate. ✧ Loc. *Cu înfrigurare* = cu neliniște, cu emoție, cu febrilitate.

ÎNFRIGURAT, -Ă (< *înfrigura*) adj. (Despre oameni) Căruia îi este frig,

care tremură de frig. ✦ Fig. Plin de nerăbdare, de emoție.

ÎNFRUMUSEȚA (< *frumusețe*) vb. I tranz. și refl. A (se) face (mai) frumos, a (se) împodobi.

ÎNFRUNTA (lat. **infrontare;* cf. fr. *affronter*) vb. I tranz. A ține piept unei primejdii, a se împotrivi unei forțe agresive; a sfida. ✦ Refl. recipr. A avea un conflict, un schimb aprins de cuvinte cu cineva.

ÎNFRUNZI (< *frunză*) vb. IV intranz. (Despre copaci și plante) A da frunze, a se acoperi cu frunze.

ÎNFRUPTA (< *frupt*) vb. I refl. A mânca din ceva deosebit de gustos. ✦ (BIS.) A mânca de dulce în zi de post. ✦ Fig. (Ir.) A fi părtaș la un câștig (ilicit).

ÎNFULECA (lat. *infollicare*) vb. I tranz. (Fam.) A înghiți dintr-o dată (cu zgomot și cu lăcomie), a mânca pe nerăsuflate.

ÎNFUMURA (< *fum*) vb. I refl. A se îngâmfa, a-și da aere.

ÎNFUNDA (< *fund*) vb. I. **1.** Tranz. A pune fund unui butoi, a închide ceva cu un capac. ✦ A astupa complet un orificiu sau un obiect prevăzut cu un orificiu. ✦ Fig. A înăbuși un zgomot, un sunet etc. **2.** Refl. (Despre drumuri, suprafețe etc.) A se închide într-un anumit punct, a nu mai avea ieșire, a nu mai continua. ✦ Tranz. și refl. A (se) astupa. **3.** Tranz. A îndesa, a vârî în ceva; a umple bine cu ceva. ✦ A îndesa căciula, pălăria etc. pe cap. ✦ Refl. A se duce, a intra într-un anumit loc (pentru mai mult timp). ✦ Fig. A crea cuiva o situație grea, fără ieșire. **4.** Tranz. și refl. A (se) cufunda, a (se) adânci. ✦ Refl. A intra într-un loc care nu are (sau pare a nu avea) ieșire.

ÎNFUNDAT, -Ă (< *înfunda*) adj. **1.** (Despre butoaie, sticle etc.) Închis, astupat ermetic. ✧ *Vin î.* = vin ținut în sticle astupate. **2.** (Și adverbial) Fig. (Despre sunete) Înăbușit. **3.** (Despre cojoace) Fără nasturi în față.

ÎNFURIA (< *furie*) vb. I refl. și tranz. A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă calmul, stăpânirea de sine; a (se) enerva, a (se) mânia.

ÎNGĂDUI (< magh.) vb. IV. **1.** Tranz. A da voie, a permite, a acorda (ceea ce cere cineva). ✦ A admite, a tolera. **2.** Intranz. A avea răbdare, a aștepta. ✦ Tranz. A da răgaz, a păsui.

ÎNGĂDUINȚĂ (< *îngădui*) s. f. **1.** Permisiune, voie, încuviințare; indulgență, toleranță. **2.** Păsuire, amânare.

ÎNGĂDUITOR, -OARE (< *îngădui*) adj. Care îngăduie (**1**); tolerant, indulgent; răbdător. ✦ Blând, bun.

ÎNGĂIMA vb. I tranz. A exprima, a rosti ceva cu greutate, a vorbi nedeslușit; a bolborosi, a bâlbâi, a gângăvi.

ÎNGĂLA (< lat.) vb. I Tranz. și refl. (Pop.) A (se) murdări.

ÎNGĂLBENI (< *galben*) vb. IV intranz., refl. și tranz. A deveni sau a face să devină galben; a deveni sau a face să devină palid; *p. ext.* a (se) ofili, a (se) veșteji.

ÎNGÂMFA (< *gâmfa,* reg. „a se umfla") vb. I refl. A avea o încredere exagerată în propriile calități, a fi plin de sine; a se înfumura, a se făli.

ÎNGÂNA (lat. **ingannare*) vb. I. **1.** Tranz. A imita, a repeta (în bătaie de joc) glasul sau vorbele cuiva. **2.** Tranz. A rosti sau a cânta ceva încet (și neclar); a murmura; a șopti. ✦ Tranz. și refl. A (se) acompania. **3.** Refl. A se îmbina; a se confunda. ✧ Expr. *A se îngâna ziua cu noaptea* = a se ivi zorile, a se lumina de ziuă.

ÎNGÂNDURA (< *gând*) vb. I refl. și tranz. A (se) cufunda în gânduri; *p. ext.* a (se) îngrijora.

ÎNGEMÂNA (< *geamăn*) vb. I tranz. și refl. A (se) uni strâns, a (se) îmbina.

ÎNGEMĂNAT, -Ă (< *îngemăna*) adj. Unit, îmbinat. ✧ *Coloane î.* = două sau mai multe coloane care au baza și capitelul comune.

ÎNGENUNCHEA (lat. *ingenuculare*) vb. I. **1.** Intranz. A se așeza, a sta în genunchi. **2.** Tranz. Fig. A supune, a aservi; a umili.

ÎNGENUNCHERE (< *îngenunchea*) s. f. **1.** Acțiunea de a îngenunchea. **2.** (IND. EXTR.) Schimbare de direcție, relativ bruscă, a axei unei găuri de sondă, provocată de modificarea condițiilor de săpare. **3.** *Îngenuncherea tulpinilor* = boală a cerealelor provocată de mai multe specii de ciuperci și manifestată prin îndoirea tulpinilor în porțiunea de la bază. **4.** (În creștinism) Expresie a smereniei, a rugăciunii și căinței.

ÎNGER (lat. *angelus,* gr. *aggelos* „vestitor") s. m. **1.** (În creștinism, mozaism și islamism) Ființă spirituală creată de Dumnezeu, considerată ca slujitor și mesager al divinității, mijlocitor între aceasta și oameni. **Î.** înalță imnuri de slavă în jurul tronului lui Dumnezeu sau veghează la destinele oamenilor. ✦ (În creștinism) Potrivit ierarhiei cerești a lui Dionisie (Pseudo) Areopagitul există nouă cete îngerești constituite în trei grupări triadice: 1. Serafimii, Heruvimii, Tronurile; 2. Domniile, Stăpâniile, Puterile; 3. Începătoriile, Arhanghelii, Îngerii. Fiecare dintre aceste cete sunt reprezentate în mod diferit. Îngerii sunt înfățișați pur-

„Maica Domnului între îngeri", Mănăstirea Russano, Meteora (Grecia)

„Buna-Vestire", miniatură bizantină

„Arhanghelul Gavriil", Mănăstirea Vatoped, Muntele Athos

„Buna-Vestire" (detaliu) de Sandro Botticelli

Arhanghelul Mihail („Judecata de Apoi"), Mănăstirea Humor

tând veşminte luminoase şi lungi, având aripi şi ţinând într-o mână o ramură de curmal, iar în cealaltă o sabie (ca vestitori ai păcii şi dreptăţii). **Î.** are un rol deosebit în simbolica limbajului bisericesc şi reprezintă unul dintre cele mai frecvente motive plastice. ✧ *Î. păzitor* = î. care, în credinţa populară, îl ocroteşte pe om din ziua botezului până la moarte. **2.** (Expr.) *Tare de înger* = care nu se lasă uşor intimidat sau înduioşat; curajos, dârz, hotărât. *Slab de înger* = care cedează sau se descurajează uşor; fricos, timid; şovăielnic.

ÎNGEREȘC, -EAȘCĂ (< *înger*) adj. (Ca) de înger; angelic; *fig.* pur, neprihănit, bun.

ÎNGHESUI (< *ghes*) vb. IV. **1.** Refl. A se îngrămădi unul lângă altul; a se îmbulzi, a se îndesa. **2.** Tranz. A vârî (cu sila) pe cineva sau ceva într-un spațiu aglomerat sau neîncăpător. ✦ (Fam.) A cuprinde din toate părțile; a copleși, a năpădi.

ÎNGHESUIALĂ (< *înghesui*) s. f. Îngrămădire de ființe sau de obiecte într-un loc prea mic, neîncăpător; îmbulzeală; aglomerație.

ÎNGHEȚ (< *îngheța*) s. n. **1.** (FIZ.) Fenomen de trecere a apei din starea lichidă sau de vapori în stare solidă (gheață), când temperatura mediului respectiv persistă un anumit timp sub 0°C; stare a atmosferei care determină apariția acestui fenomen. ✧ *Î. peren (permanent)* = persistență continuă sau multianuală a înghețului în partea superficială a scoarței terestre sau numai în sol, frecventă în zona subpolară și polară a celor două emisfere ale Pământului. **2.** (CLIMATOL.) Scădere a temperaturii aerului sub 0°C determinată de advecția aerului rece *(î. advectiv)* sau de răcirea aerului din cursul nopții ca urmare a radiației efective intense *(î. de radiație)*. **3.** Fig. Fior de frig; răceală pătrunzătoare.

ÎNGHEȚA (lat. *inglaciare*) vb. I intranz. **1.** (Despre lichide sau despre corpuri care conțin lichide) A se întări prin îngheț, a se preface în gheață. **2.** (Despre ființe sau părți ale corpului lor) A amorți de frig, a degera; *p. ext.* a muri din cauza frigului. **3.** Fig. A rămâne nemișcat; a înmărmuri (de emoție, de spaimă etc.).

ÎNGHEȚARE (< *înghețа*) s. f. **1.** Acțiunea de a îngheța și rezultatul ei. **2.** *Înghețarea salariilor* = măsură economică prin care salariile se mențin neschimbate într-o perioadă de creștere a costului vieții. **3.** *Înghețarea solului* = procedeu de consolidare și impermeabilizare a solului sub nivelul pânzei freatice, în zonele unde urmează să se execute excavații.

ÎNGHEȚAT, -Ă (< *înghețа*) adj. **1.** (Despre lichide) Transformat în gheață; acoperit cu o pojghiță de gheață. ✦ (Despre anumite corpuri și substanțe solide) Întărit, petrificat prin înghețarea apei pe care o conține. **2.** (Despre ființe sau despre părți ale corpului lor) Amorțit de frig; degerat; *p. ext.* mort (prin înghețare). **3.** Fig. Înmărmurit (de emoție, de spaimă etc.).

ÎNGHEȚAT, Oceanul ~ v. **Arctic, Oceanul ~.**

ÎNGHEȚATĂ (< *înghețа*) s. f. Produs alimentar de cofetărie obținut prin înghețarea unor creme în compoziția cărora intră zahăr, lapte, smântână, unt, fructe, arome, coloranți etc.; cantitate delimitată, porție din acest preparat.

ÎNGHIȚI (lat. *ingluttire*) vb. IV. **I. 1.** A face ca bolul alimentar să ajungă din cavitatea bucală în esofag. ✦ P. analog. A trage adânc în piept aer, fum etc.; a inhala. **2.** Fig. A citi repede și cu deosebit interes. **3.** Fig. A fi nevoit să suporte fără ripostă o insultă, o necuviință etc. **4.** Fig. A omite silabe sau cuvinte (din cauza grabei, a neatenției, a unui defect de vorbire). ✦ A se abține de a spune ceva. **II.** P. analog. (Despre pământ, apă etc.) A face să dispară ceva cuprinzând în sine sau acoperind; a absorbi, a cuprinde, a îngloba, a acoperi. ✧ Expr. *Parcă l-a înghițit pământul* se spune pentru a arăta că cineva sau ceva a dispărut fără urmă.

ÎNGHIȚITURĂ (< *înghiți*) s. f. Acțiunea de a înghiți; *concr.* cantitate de mâncare, de băutură etc. care se poate înghiți dintr-o dată; îmbucătură **(1)**.

ÎNGLOBA (< fr.) vb. I tranz. A introduce ca parte integrantă în ceva; a integra, a include.

ÎNGLODA (< *glod*) vb. I refl. și tranz. A (se) împotmoli în noroi; a (se) înnămoli. ✦ Fig. A face sau a determina pe cineva să facă datorii numeroase (care depășesc posibilitățile de achitare).

ÎNGRĂDI (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A împrejmui (cu gard). **2.** Fig. A stăvili, a împiedica; a restrânge; a limita.

ÎNGRĂDITURĂ (< *îngrădi*) s. f. Împletitură de nuiele, gard, zid etc. care împrejmuiește un teren.

ÎNGRĂMĂDEALĂ (< *îngrămădi*) s. f. Înghesuială, aglomerație, îmbulzeală.

ÎNGRĂMĂDI (< *grămadă*) vb. IV tranz. și refl. A (se) aduna în număr mare într-un spațiu redus, a (se) strânge grămadă; a (se) înghesui.

ÎNGRĂȘA (lat. **in-grassiare*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A deveni sau a face să devină (mai) gras, a câștiga sau a face să câștige în greutate. ✦ Tranz. A supune animalele de consum unui regim de hrană abundentă pentru acumularea într-un timp scurt a unei anumite cantități de carne și grăsime. **2.** Tranz. A mări fertilitatea unui teren agricol prin încorporarea unor îngrășăminte.

ÎNGRĂȘĂMÂNT (< *îngrășa*, după fr. *engraissement*) s. n. Substanță simplă sau compusă, de natură minerală ori organică, folosită pentru sporirea fertilității solului și a producției agricole. Îngrășămintele se împart în: *chimice* (cu azot, cu fosfor, cu potasiu), *organice naturale* (gunoi de grajd, turbă etc.), *bacteriene* (nitragin, azotobacterin etc.) și *verzi* (culturi de lupin, mazăre etc. încorporate sub brazdă).

ÎNGREȚOȘA (< *grețos*) vb. I refl. și tranz. A se simți sau a face pe cineva să se simtă cuprins de greață; a (se) scârbi, a (se) dezgusta.

ÎNGREUIA (< *greoi*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) face (mai) greu, (mai) greoi. ✦ Tranz. Fig. A produce cuiva o senzație de greutate, de apăsare. **2.** Tranz. Fig. A moleși. **3.** Tranz. Fig. A pricinui cuiva greutăți, a împovăra pe cineva.

ÎNGREUNA (< *greu* sau lat. **in-grevinare*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) împovăra, a (se) încărca. **2.** Tranz. Fig. A produce o senzație de apăsare. **3.** Tranz. Fig. A face ca un anumit lucru, o acțiune să fie greu de realizat, dificil.

ÎNGRIJI (< *grijă*) vb. IV. **1.** Tranz., refl. și intranz. A avea grijă de cineva sau de ceva. ✦ A păstra ceva curat și în bună stare. ✦ Refl. A-și vedea de sănătate, a urma un tratament medical. **2.** Refl. A se preocupa de ceva. **3.** A lua din timp măsuri pentru ..., a se pregăti. **4.** Refl. (Înv.) A se îngrijora.

ÎNGRIJIRE (< *îngriji*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) îngriji. **2.** Purtare de grijă, solicitudine. ✧ Expr. *A da primele îngrijiri* = a da primul ajutor unei persoane accidentate. **3.** Băgare de seamă, atenție; minuțiozitate.

ÎNGRIJIT, -Ă (< *îngriji*) adj. **1.** Bine întreținut, păstrat cu atenție și în bună stare. ✦ (Despre oameni) Curat, dichisit. **2.** (Despre o lucrare) Executat cu grijă, cu meticulozitate; corect.

ÎNGRIJITOR, -OARE (< *îngriji*) s. m. și f. Persoană care prestează servicii de menținere a curățeniei (într-un imobil, într-o instituție). ✦ (Rar) Persoană care îngrijește pe cineva; (la f.) infirmieră.

ÎNGRIJORA (< *grijă*) vb. I tranz. și refl. A(-și) face griji; a (se) neliniști, a (se) alarma.

ÎNGRIJORĂTOR, -OARE (< *îngrijora*) adj. Care produce neliniște, care îngrijorează; alarmant.

ÎNGROPĂ (< *groapă*) vb. I. **1.** Tranz. A înmormânta. **2.** Tranz. A băga ceva în pământ, a acoperi cu pământ. ✦ A trage pământ la rădăcina unei plante; a mușuroi. **3.** Tranz. și refl. Fig. A (se) cufunda, a (se) înfunda în ceva sau undeva; a se stabili într-un loc retras, fără legături cu alți oameni; a se izola. ✦ Tranz. A ascunde (o afacere necinstită, o faptă condamnabilă).

ÎNGROPARE (< *îngropa*) s. f. Acțiunea de a (se) îngropa; îngropat. ✧ (MILIT.) *f. la teren* = executarea de către trupe a săpăturilor (șanțuri, gropi etc.) necesare protecției personalului și tehnicii de luptă.

ÎNGROPAT (< *îngropa*) s. n. (Articulat hotărât) Îngropare. ✦ Lucrare agrotehnică executată toamna, constând în acoperirea cu pământ a viței de vie în scopul de a o feri de temperaturile scăzute, care (sub –15°C) îi sunt dăunătoare.

ÎNGROPĂCIUNE (< *îngropa*) s. f. (Pop.) Înmormântare; ceremonie care se face cu această ocazie.

ÎNGROȘA (< *gros*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A-și mări sau a face să-și mărească volumul în grosime, a deveni sau a face să devină (mai) gros. ✦ Tranz. A face ca o linie să devină mai lată. **2.** Refl. și tranz. A deveni sau a face să devină mai dens, mai puțin fluid, mai închegat. ✦ Refl. (Despre grupuri de persoane) A se îndesi, a se înmulți. **3.** Refl. (Despre voce) A căpăta un timbru mai grav, mai coborât. **4.** Refl. Expr. *Se îngroașă gluma* (sau *treaba, lucrul*) = situația ia o întorsătură îngrijorătoare, neplăcută.

ÎNGROZI (< *groază*) vb. IV tranz. și refl. A (se) înspăimânta, a (se) înfricoșa.

ÎNGROZITOR, -OARE (< *îngrozi*) adj. Care îngrozește; înspăimântător, înfricoșător. ✦ (Adverbial) Foarte (mult, tare, rău etc.).

ÎNGUST, -Ă (lat. *angustus*) adj. **1.** Care are lățime mică față de lungime. **2.** Subțire, delicat. **3.** Fig. Lipsit de lărgime, de amploare; strâmt, limitat. ✦ (Despre oameni și despre manifestările lor) Lipsit de orizont, mărginit.

ÎNGUSTA (lat. *angustare*) vb. I tranz. și refl. A (se) face (mai) îngust, a(-și) micșora lățimea. ✦ Tranz. Fig. A reduce, a limita.

ÎNGUSTIME (< *îngust*) s. f. **1.** Însușirea de a fi îngust. **2.** Fig. Lipsă de orizont; incapacitate de a concepe ceva de amploare; mărginire.

ÎNHĂITA (< *haită*) vb. I refl. recipr. A se întovărăși cu unul sau cu mai mulți inși pentru a săvârși în comun acțiuni reprobabile.

ÎNHĂMA (< *ham*) vb. I. **1.** Tranz. A realiza legătura dintre animalele de tracțiune și vehicul (căruță, trăsură, sanie etc.) prin punerea hamurilor; a pune hamul pe un animal. **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) angaja, a (se) obliga să facă un lucru greu, care cere mari eforturi.

ÎNHĂȚA (< *hap*, onomat.) vb. I tranz. A apuca cu violență, repede și pe neașteptate; a înșfăca.

ÎNHUMA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A înmormânta.

ÎNIERBA (< *iarbă*, după fr. *enherber*) vb. I tranz. A face înierbarea unui teren (sterp).

ÎNIERBARE (< *înierba*) s. f. Creștere spontană a vegetației ierboase pe un teren sau prin însămânțare a unor amestecuri de ierburi.

ÎNJGHEBA (< *jgheab*) vb. I tranz. A improviza, a alcătui ceva provizoriu din lucruri la îndemână; a încropi. ✦ A construi, a întemeia.

ÎNJOS (< *jos*) vb. IV tranz. și refl. A (se) umili; a (se) degrada (1), a (se) dezonora.

ÎNJOSITOR, -OARE (< *înjosi*) adj. Care înjosește; degradant, umilitor.

ÎNJUGA (< *jug*) vb. I tranz. A pune vitele la jug pentru a trage (carul, plugul etc.).

ÎNJUMĂTĂȚI (< *jumătate*) vb. IV tranz. A tăia, a împărți, a desface în două părți egale; a reduce la jumătate. ✦ A amesteca pe din două cu altceva, a îndoi cu...

ÎNJUMĂTĂȚIRE (< *înjumătăți*) s. f. Acțiunea de a înjumătăți. ✧ (FIZ.) *Timp* (sau *perioadă*) *de î.* = intervalul de timp în care un număr de nuclee ale unui izotop radioactiv se reduce, prin dezintegrare, la jumătate.

ÎNJUNGHIA (< *junghi*) vb. I tranz. A implânta o armă ascuțită (cuțit, pumnal) în cineva; a tăia un animal. ✦ Refl. A se sinucide cu o armă ascuțită.

ÎNJUNGHIETURĂ (< *înjunghia*) s. f. **1.** Durere ascuțită; junghi. **2.** Rană provocată prin înjunghiere; locul unde a pătruns în corp o armă ascuțită.

ÎNJURA (lat. *injuriare*) vb. I tranz. și intranz. A folosi expresii injurioase, a-și vărsa mânia pe cineva, insultându-l cu vorbe de ocară.

ÎNJURĂTURĂ (< *înjura*) s. f. Cuvânt sau expresie cu care se înjură.

ÎNLĂCRIMAT, -Ă (< *lacrimă*) adj. (Despre oameni) Cu lacrimi în ochi, plâns; *p. ext.* întristat, supărat; (despre ochi) plini de lacrimi.

ÎNLĂNȚUI (< *lanț*, după fr. *enchaîner*) vb. IV tranz. **1.** A lega cu lanțuri; a încătușa. **2.** A așeza în rând, a lega unul de altul, a împreuna; a ordona (în mod logic). ✦ Refl. A urma într-o succesiune neîntreruptă. **3.** A cuprinde (cu brațele) de jur-împrejur. ✦ (Fig.) A subjuga, a captiva.

ÎNLĂTURA (< *latură*) vb. I tranz. A da la o parte, a îndepărta, a exclude; a face să dispară.

ÎNLEMNI (< *lemn*) vb. IV intranz. A rămâne nemișcat, încremenit în fața unei situații neașteptate sau sub impresia unei emoții, a unei senzații puternice; a înmărmuri, a încremeni.

ÎNLESNI (< *lesne*) vb. IV tranz. A face astfel încât ceva să fie mai ușor de obținut, de realizat; a ușura, a facilita.

ÎNLESNIRE (< *înlesni*) s. f. Acțiunea de a înlesni și rezultatul ei; facilitate; *p. ext.* ușurință în a face ceva.

ÎNLOCUI (< *loc*) vb. IV tranz. **1.** A pune un obiect în locul altuia; a schimba. ✦ A pune pe cineva în locul altuia într-o funcție. **2.** A lua locul cuiva, îndeplinind același rol. ✦ A suplini. ✦ A substitui.

ÎNLOCUITOR, -OARE (< *înlocui*) adj., s. m. **1.** Adj. (Și subst.) Care înlocuiește sau cu care poate fi înlocuit cineva sau ceva, care ține locul cuiva sau a ceva. **2.** S. m. Produs, material etc. având aspect sau proprietăți asemănătoare cu acelea ale altora, pe care le pot înlocui (ex. *î.* de piele).

ÎNMAGAZINA (< fr.) vb. I tranz. A depozita; *fig.* a aduna, a acumula.

ÎNMATRICULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A înscrie, a trece în matricolă (1).

ÎNMĂNUNCHEA (< *mănunchi*) vb. I tranz. A aduna, a strânge, a lega în mănunchi, în snop. ✦ Refl. A se grupa la un loc, a se aduna, a se strânge.

ÎNMĂRMURI (< *marmură*) vb. IV intranz. A rămâne nemișcat în fața unei situații neașteptate sau sub influența unei emoții puternice; a încre-

meni, a înlemni. ✦ (În basme) A se transforma în piatră; a se petrifica.

ÎNMÂNA (< *mână*) vb. I tranz. A preda un obiect în mâna cuiva; a remite.

ÎNMII (< *mie*) vb. IV tranz. A mări de o mie de ori; *p. ext.* a spori, a înmulți foarte mult.

ÎNMIRESMA (< *mireasmă*) vb. I tranz. A răspândi o mireasmă; a parfuma, a îmbălsăma **(1)**.

ÎNMORMÂNTA (< *mormânt*) vb. I tranz. **1.** A așeza un mort în mormânt; a îngropa, a înhuma. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) cufunda adânc în ceva, a (se) ascunde vederii. **2.** Fig. A trece sub tăcere, a face uitat.

ÎNMORMÂNTARE (< *înmormânta*) s. f. Acțiunea de a înmormânta; ritualul, ceremonia funebră obișnuită într-o asemenea împrejurare; îngropare, înhumare.

ÎNMUGURI (< *mugur*) vb. IV intranz. (Despre plante) A da muguri. ✦ Fig. A se ivi, a apărea (în minte, în conștiință).

ÎNMUGURIRE (< *înmuguri*) s. f. Faptul de a înmuguri; *spec.* mod de înmulțire vegetativă (asexuată) a unor organisme vegetale și animale. Constă în formarea unor muguri pe corpul matern, care, în condiții favorabile, dau naștere la indivizi noi. Prin î. se înmulțesc protozoarele (unele flagelate, infuzorii, sporozoarele), spongiferii, celenteratele, unii viermi etc. Poate fi provocată și pe cale artificială.

ÎNMUIA (< *muia*) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) îmbiba cu un lichid; a (se) muia. ✦ A (se) umezi; a (se) uda. **2.** A face să devină sau a deveni mai moale prin mărirea temperaturii sau a umidității. **3.** Fig. A face să devină sau a deveni mai puțin aspru; a (se) potoli, a (se) calma, a (se) liniști.

ÎNMULȚI (< *mult*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) mări de un număr de ori. **2.** Refl. A produce indivizi noi de aceeași specie; a se reproduce.

ÎNMULȚIRE (< *înmulți*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înmulți și rezultatul ei. **2.** (MAT.) Operație algebrică prin care un număr este mărit de un număr de ori; multiplicare. ✦ Operație algebrică definită pe o mulțime, nu neapărat comutativă. ✧ *Tabla înmulțirii* = tablou care conține rezultatele înmulțirii între ele a primelor zece numere naturale. **3.** (BIOL.) Fenomen biologic generalizat la toate organismele vii, prin care se realizează sporirea numărului de indivizi, putându-se efectua cu sau fără intervenția reproducerii (sau a fecundării), fiind sau nu o consecință a acesteia. Poate fi: amictică, amfimictică, apomictică. Î. este una dintre condițiile necesare continuării existenței speciilor și a continuității vieții; pentru fiecare specie este caracteristică o anumită intensitate a î., care se schimbă în funcție de condițiile de mediu.

ÎNMULȚITOR (< *înmulți*) s. m. Unul dintre factorii înmulțirii, care arată (în cazul numerelor) de câte ori se mărește celălalt factor, numit deînmulțit.

ÎNNĂDI (< *nadă*) vb. IV. **1.** Tranz. A mări sau a lungi un obiect, adăugându-i o bucată din același material (prin coasere, sudare, lipire etc.); a coase sau a lega capăt la capăt. **2.** Refl. (Despre pești) A se obișnui să vină la nadă; (despre animale) a se obișnui să vină la o anumită mâncare.

ÎNNĂDITURĂ (< *înnădi*) s. f. Bucată înnădită; locul unde s-a înnădit ceva.

ÎNNĂMOLI (< *nămol*) vb. IV. **1.** Refl. și tranz. A intra sau a face să intre în noroi; a (se) împotmoli, a (se) îngloda. **2.** Refl. (Despre albia unui râu) A se micșora prin depunerea mâlului adus de apă.

ÎNNĂSCUT, -Ă (< *născut*, după fr. *inné*) adj. Cu care se naște cineva; congenital, nativ.

ÎNNEBUNI (< *nebun*) vb. IV. **1.** Intranz. A-și pierde facultățile mintale, a deveni nebun; *p. ext.* a-și pierde calmul, stăpânirea de sine; a deveni aiurit, zăpăcit. **2.** Tranz. A plictisi, a enerva, a agasa.

ÎNNEBUNITOR, -OARE (< *înnebuni*) adj. Care te face să înnebunești, exasperant.

ÎNNEGRI (< *negru*) vb. IV. **1.** Tranz. A vopsi în negru, a da cu negru. ✦ Intranz., tranz. și refl. A căpăta sau a face să capete o culoare închisă, mohorâtă; a (se) întuneca. ✦ (Fam.) A acoperi cu litere (o bucată de hârtie), a scrie. ✦ A murdări. ✦ Refl. (Despre oameni) A se bronza. **2.** Tranz. Fig. A descrie (pe cineva) în culori negre, a vorbi de rău; a ponegri.

ÎNNEGRIRE (< *înnegri*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înnegri și rezultatul ei. **2.** (FITOPAT.) *Înnegrirea bazei tulpinilor* = boală a cartofului provocată de bacteria *Erwinia phytophthora*; porțiunea înnegrită este mai subțire și treptat putrezește. *Înnegrirea lemnului* = colorarea în brun-negricios a lemnului atacat de unele ciuperci. *Înnegrirea nervurilor* = denumire dată unor boli ale plantelor, caracterizate în special prin înnegrirea nervurilor (ex. *î.n.* de varză). *Înnegrirea spicului* = boală a cerealelor provocată de ciupercile *Dilophia graminis* (spicul este prins într-o masă neagră, cărbunoasă) și *Mycosphaerella tulasnei* (spicul se acoperă de puncte negre). **3.** (FIZ.) Mărime care caracterizează gradul de opacitate a unei plăci sau a unui film fotografic după developare, proporțională cu energia radiației incidente și cu timpul de expunere.

ÎNNEGURA (< *negură*) vb. I tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) umple de negură, de ceață. ✦ Refl. Fig. (Despre ochi) A se umezi, a se împăienjeni, a se tulbura. ✦ Refl. Fig. (Despre oameni, fața sau privirea lor) A căpăta o expresie posomorâtă; a se întuneca.

ÎNNISIPA (< *nisip*) vb. I refl. (Despre căi de comunicație) A se acoperi cu un strat de nisip adus de vânt, care poate împiedica circulația. ✦ (Despre canale, conducte sau găuri de sondă) A se astupa prin depunerea sau pătrunderea de nisip, care poate împiedica circulația fluidului.

ÎNNOBILA (< *nobil*, după fr. *ennoblir*) vb. I tranz. **1.** A învesti o persoană cu un titlu de nobleță. ✦ Refl. Fig. A deveni mai distins, mai generos (prin cultură, instrucție etc.). **2.** A îmbunătăți anumite proprietăți ale unor materiale (ex. î. oțelului și a fontei prin aliere cu anumite elemente, î. cărbunelui prin aglomerare etc.).

ÎNNODA (< *nod*) vb. I tranz. **1.** A face un nod; a înnădi două sau mai multe fire prin formarea unui nod. ✦ Refl. A se strânge într-un nod. **2.** Fig. A strânge, a agonisi; a înjgheba.

ÎNNODĂTOR (< *înnoda*) s. n. Mecanism component al aparatului de legat la presele de balotat paie și fân, secerători-legători etc. ce efectuează nodul la legarea baloturilor, snopilor etc.

ÎNNOI (< *nou*) vb. IV. **1.** Tranz. A reface un obiect înlocuind sau separând partea uzată; a repara. ✦ A înlocui un lucru vechi cu altul nou; a schimba, a primeni. ✦ Refl. A se îmbrăca cu ceva nou; a-și face haine noi. **2.** Intranz. A crește din nou, a se reface. ✦ Refl. Fig. A se împrospăta, a se reface, a se redeștepta. **3.** Tranz. A relua, a repeta o acțiune. ✦ A prelungi valabilitatea unei autorizații, a unui document; a reînnoi.

ÎNNOITOR, -OARE (< *înnoi*) adj. Care înnoiește, care inovează, care regenerează.

ÎNNOPTA (< *noapte*) vb. I. **1.** Intranz. și refl. impers. A se face noapte, a se întuneca. **2.** Intranz. A rămâne până noaptea (undeva); a-l apuca noaptea (undeva).

ÎNNORA (ÎNNOURA) (< *nor*) vb. I refl. **1.** A se acoperi de nori. **2.** Fig. A se întrista, a se posomorî.

ÎNOT (< *înota*) s. n. **1.** Plutire și înaintare în apă a unei persoane, ca urmare a unor mișcări făcute cu brațele și cu picioarele; sportul practicat astfel. Cu o vechime de mii de ani, primele concursuri au loc la mijlocul sec. 19. Campionatele europene se desfășoară pentru prima oară în 1889, la Viena. În programul olimpic este inclus de la prima ediție (Atena, 1896); primele campionate mondiale: Belgrad, 1973. Probele oficiale au distanțe între 50 și 1 500 m, la patru stiluri: liber, bras, fluture (sau delfin) și spate. ✧ *Î. sincron* (sau *artistic*) = cea mai recentă disciplină a natației, practicată numai de femei, care constă în interpretarea ritmică a unei serii de figuri acrobatice executate deasupra apei și în apă, pe un fond muzical. Există probe de solo, perechi și ansambluri (6–8 sportive). ✦ (Adverbial) Înotând. **2.** Mod de deplasare în apă a vieţuitoarelor acvatice și a unor mamifere terestre (ex. câinele, hipopotamul, calul etc.).

ÎNOTA (lat. *innotare*) vb. I intranz. **1.** A se menține la suprafața apei, a înainta, a se deplasa în apă prin mișcări ritmice. ✦ A pluti, a se mișca într-un anumit mediu (lichid). ✦ Fig. A merge cu greu (prin noroi, zăpadă etc.). **2.** Fig. (Urmat de determinări introduse prin prepoziția „în") A fi năpădit, cuprins, copleșit de ceva. ✦ A avea ceva din belșug.

ÎNOTĂTOR, -OARE (< *înota*, **2** după fr.) subst., adj. **1.** S. m. și f., adj. (Persoană) care înoată **(1).** ✦ Sportiv care practică înotul. **2.** S. f. Organ al peștilor, balenelor, delfinilor etc. care servește la înot; aripioară **(2).**

ÎNRĂDĂCINA (< *rădăcină*) vb. I refl. A prinde rădăcini. ✦ Fig. A intra, a pătrunde adânc (în conștiință, în obișnuință etc.); a se încuiba.

ÎNRĂI (< *rău*) vb. IV tranz. și refl. A face să devină sau a deveni (mai) rău; a face să devină sau a deveni (mai) grav, a (se) înrăutăți **(1).**

ÎNRĂIT, -Ă (< *înrăi*) adj. Care a devenit (mai) rău. ✦ Învechit în rele; incorigibil.

ÎNRĂMA (< *ramă*) vb. I tranz. A pune în ramă; a încadra.

ÎNRĂUTĂȚI (< *răutate*) vb. IV. **1.** Refl. și tranz. A deveni sau a (se) face mai rău, mai grav; a (se) agrava. **2.** Tranz. A face pe cineva (mai) rău; a înrăi.

ÎNRÂURI (< *râu*, după germ. *einflüssen*) vb. IV tranz. și intranz. A exercita o influență asupra cuiva; a influența.

ÎNREGIMENTA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) încadra într-o grupare, într-un partid etc.; a (se) înrola.

ÎNREGISTRA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A înscrie într-un registru (un act, un document, o operație etc.). ✦ A consemna, a nota un fapt, un eveniment etc. ✦ (Despre aparate tehnice) A face o înregistrare. **2.** Fig. A reține, a lua notă de un fapt. **3.** Fig. A obține un anumit rezultat, o anumită realizare etc.

ÎNREGISTRARE (< *înregistra*) s. f. **1.** Acțiunea de a înregistra și rezultatul ei. **2.** Trasarea automată pe un suport, sub acțiunea unui dispozitiv de măsurare, a curbei care reprezintă variația unei mărimi în funcție de timp sau de o altă mărime care este o funcție de timp. **3.** Fixarea pe un suport (discuri de gramofon, benzi magnetice, pelicule fotosensibile etc.) a valorilor succesive ale unor semnale purtătoare de informație în vederea păstrării lor un timp nedeterminat și a redării lor ulterioare. **4.** (INFORM.) Parte componentă a unui fișier reprezentând o grupare de date ce poate fi tratată ca o unitate din punct de vedere al adresării sau prelucrării datelor; articol **(3).** ✧ *Î. logică* = unitate de informație cuprinsă într-un fișier, menținută temporar în memorie în vederea prelucrării. *Î. fizică* = reprezentare a informației pe un suport (cartelă perforată, linie tipărită, bloc de memorie externă).

ÎNREGISTRATOR (< *înregistra*) s. n. Aparat sau instrument construit pentru a efectua înregistrări **(2).**

ÎNROBI (< *rob*) vb. IV tranz. A subjuga, a supune, a aservi.

ÎNROLA (< fr.) vb. I refl. și tranz. (MILIT.) A (se) încadra în rândurile armatei; *p. ext.* a intra sau a introduce pe cineva într-un partid, într-o organizație etc.; a (se) înregimenta.

ÎNROȘI (< *roșu*) vb. IV. **1.** tranz. și refl. A face să devină sau a deveni roșu, a (se) colora, a (se) vopsi în roșu. **2.** Refl. (Despre oameni) A se face roșu (la față); a se îmbujora. **3.** Tranz. și refl. A (se) încinge; a deveni sau a face să devină incandescent. **4.** Refl. (Despre unele fructe sau legume) A se coace.

ÎNROURA (< *roura*) vb. I refl. A se umple, a se acoperi de rouă.

ÎNRUDI (< *rudă*) vb. IV refl. recipr. A fi sau a deveni rudă cu cineva. ✦ Fig. (Despre mai multe obiecte, fenomene etc.) A avea asemănări, trăsături comune.

ÎNSĂ (lat. *ipsa*) conj. **1.** (Adversativ) Cu toate acestea, totuși. **2.** Dar, pe de altă parte.

ÎNSĂILA (< *saia*) vb. I tranz. A efectua o cusătură provizorie, cu împunsături rare. ✦ Fig. A face ceva la repezeală; a improviza.

ÎNSĂMÂNȚA (< *sămânță*, după fr. *ensemencer*) vb. I tranz. **1.** A pune în sol semințele unei plante agricole; a semăna. **2.** A introduce gameți masculi în organele genitale femele, cu ajutorul unor instrumente, prin exceptarea actului sexual. **3.** Procedeul de a î. artificial permite înmulțirea de la același reproducător a unui număr de exemplare de 10–25 de ori mai mare în comparație cu monta efectivelor de reproducători de valoare. A depune în apă icre în vederea reproducției. **4.** A pune germenii unor microorganisme pe medii nutritive.

ÎNSĂMÂNȚARE (< *însămânța*) s. f. Acțiunea de a însămânța. ✧ *Î. a norilor* = pulverizare în norii cu structură microfizică mixtă a unor substanțe chimice (zăpadă carbonică, iodură de argint) în scopul activizării procesului de creștere a particulelor care îi alcătuiesc până la dimensiuni precipitabile.

ÎNSĂMÂNȚAT, -Ă (< *însămânța*) adj. (Despre un teren) În care au fost încorporate semințe de plante agricole; în care s-a făcut semănatul.

ÎNSĂNĂTOȘI (< *sănătos*) vb. IV tranz. și refl. A (se) face, a deveni sănătos; a (se) vindeca.

ÎNSĂRCINA (< *sarcină*) vb. I tranz. și refl. A încredința cuiva sau a-și asuma îndeplinirea unei sarcini, a unei îndatoriri, a unei obligații.

ÎNSĂRCINAT (< *însărcina*) s. m. (DR.) *Î. cu afaceri* = consilier, secretar etc., care conduce misiunea diplomatică în absența șefului permanent. *Î. cu*

afaceri ad-interim = diplomat imediat următor în grad șefului misiunii, desemnat de acesta să conducă misiunea în lipsa sa.

ÎNSĂRCINATĂ (< *însărcina*) adj. f. (Despre femei) Care poartă în pântece un făt; gravidă.

ÎNSÂNGERA (< *sângera*) vb. I tranz. A face să sângereze, să piardă sânge. ✦ A păta, a murdări cu sânge. ✦ Fig. A înroși.

ÎNSÂNGERAT, -Ă (< *însângera*) adj. **1.** Care sângerează. ✦ Pătat, plin de sânge. ✦ (Despre ochi) Injectat, congestionat. **2.** Fig. Roșu, sângeriu, de culoarea sângelui.

ÎNSCĂUNA (< *scaun*) vb. I tranz. și refl. A (se) urca în scaunul domniei. ✦ A numi, a alege un arhiereu. ✦ (Uneori ironic) A instala într-un post, într-o funcție.

ÎNSCENA (< it.) vb. I tranz. A pune în scenă, a organiza un spectacol, o reprezentație teatrală. ✦ Fig. A pune la cale o acțiune rău intenționată cu scopul de a aduce prejudicii unei persoane nevinovate (ex. a înscena un proces).

ÎNSCRIE (< *scrie,* după fr. *inscrire*) vb. III. **1.** Tranz. și refl. A trece sau a fi trecut într-un registru, catalog etc.; a (se) înmatricula, a (se) înregistra. **2.** Tranz. A consemna (în scris). **3.** Tranz. (MAT.) A construi o figură geometrică înscrisă. **4.** Tranz. (În jocurile sportive) A marca un punct sau mai multe adversarului.

ÎNSCRIERE (< *înscrie*) s. f. Acțiunea de a (se) înscrie. ✧ (DR.) *Î. în fals* v. *fals*.

ÎNSCRIS[1] (< *înscrie*) s. n. (DR.) Declarație în scris despre un act sau fapt juridic care poate servi ca mijloc de probă sau care contribuie la aflarea adevărului în cauză. ✧ *Î. preconstituit* = act constatator întocmit la încheierea unui act juridic, în scopul de a servi drept probă. *Î. autentic* v. *autentic. Î. sub semnătură privată* = înscris semnat, uneori și întocmit de persoanele care au făcut actul juridic constatat prin acest înscris.

Cerc înscris Poligon înscris

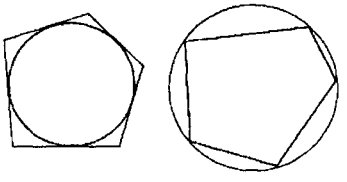

ÎNSCRIS[2], **-Ă** (< *înscrie*) adj. (Despre poligoane) Cu vârfurile situate pe circumferința unui cerc. ✦ (Despre poliedre) Cu vârfurile situate pe suprafața unei sfere, a unui corp de rotație (con, cilindru).

ÎNSEMN (< *semn,* după fr. *insigne*) s. n. Semn distinctiv al unei demnități, al unui grad, al unui ordin; insignă. ✦ Stema, sigiliul, drapelul și imnul de stat ale unei țări.

ÎNSEMNA (< *semn*) vb. I. **I.** Intranz. unipers. A avea o anumită semnificație; a marca, a arăta, a indica, a releva. ✦ A avea sensul de... ✦ A avea o anumită importanță, o anumită valoare. **II.** Tranz. **1.** A nota, a consemna în scris. ✦ A trasa conturul unui obiect după un desen alcătuit inițial, folosind instrumente speciale (creion, ac de trasat, creion electric etc.). **2.** A marca, a delimita. **3.** A pune un semn distinctiv pe ceva.

ÎNSEMNARE (< *însemna*) s. f. Acțiunea de a însemna și rezultatul ei; *concr.* consemnare în scris, mențiune scrisă; notă.

ÎNSEMNAT, -Ă (< *însemna*) adj. **1.** Care are imprimat un semn distinctiv. ✦ (Despre oameni) Care are un defect fizic, o infirmitate. **2.** De seamă, distins, important, de vază. **3.** Notat.

ÎNSEMNĂTATE (< *însemna*) s. f. **1.** Importanță, valoare. **2.** Semnificație, sens, înțeles.

ÎNSENINA (< *senin*) vb. I. **1.** Refl. (Despre cer, vreme) A se face senin, fără nori. **2.** Refl. și tranz. Fig. A deveni sau a face să devină calm, vesel, bine dispus; a (se) înveseli.

ÎNSERA (< *seară*) vb. I. **1.** Intranz. și refl. unipers. A se face seară, a începe să se întunece. **2.** Intranz. A rămâne până seara (undeva), a-l apuca seara (undeva).

ÎNSERARE (< *însera*) s. f. Faptul de a (se) însera; amurg, înserat.

ÎNSERAT (< *însera*) s. n. Înserare. ✧ Expr. *Pe înserat* (sau *înserate*) = în amurg, la căderea serii.

ÎNSETA (< *sete*) vb. I intranz. **1.** A-i fi sau a i se face cuiva sete; a răbda, a suferi de sete. **2.** Fig. A fi stăpânit de o dorință puternică, arzătoare.

ÎNSILOZA (< *siloz*) vb. I tranz. A face o însilozare.

ÎNSILOZARE (< *însiloza*) s. f. Metodă de conservare a furajelor verzi și suculente (tulpini de porumb, lucernă etc.) în gropi sau în construcții speciale, în condiții de fermentație anaerobă, cu predominanța fermentației lactice.

ÎNSINGURA (< *singur*) vb. I refl. A rămâne singur; a căuta singurătatea, a se izola.

ÎNSORI (< *soare*) vb. IV refl. **1.** A se înseni; a apărea soarele. **2.** A se expune, a se încălzi la soare; a se sori.

ÎNSORIT, -Ă (< *însori*) adj. **1.** (Despre locuri, clădiri) În care pătrunde soarele; încălzit, luminat de soare. ✦ Bătut de soare. **2.** (Despre timp) Cu soare, senin.

ÎNSOȚI (< *soț*) vb. IV. **1.** Tranz. A fi însoțitorul cuiva, a urma pe cineva într-o plimbare, într-o călătorie etc.; a acompania. ✦ A escorta. ✦ Refl. (Pop.) A se asocia, a se împrieteni cu cineva. **2.** Tranz. A adăuga ceva (pentru completare sau lămurire). **3.** Refl. (Pop.) A se căsători. ✦ (Despre animale) A se împerechea.

ÎNSOȚIRE (< *însoți*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) însoți. ✦ (Pop.) Căsătorie. **2.** Acțiunea prin care una sau mai multe arme (ex. artilerie de î., aviație de î.) sprijină cu focul lor lupta infanteriei și a tancurilor.

ÎNSOȚITOR, -OARE (< *însoți*) adj., s. m. și f. (Persoană) care însoțește pe cineva sau ceva.

ÎNSOȚITORI NĂZDRĂVANI (în mitologia românească), însoțitori ai eroului principal (Făt-Frumos), care, datorită însușirilor miraculoase, reușesc să-l ajute pe acesta în încercările grele la care este supus. Ei sunt: Flămânzilă, Gerilă, Setilă, Ochilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Strâmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră ș.a.

ÎNSPĂIMÂNTA (< *spăimânta,* înv. „înspăimânta") vb. I refl. A fi cuprins de spaimă; a se înfricoșa. ✦ Tranz. A provoca spaimă, a inspira frică.

ÎNSPĂIMÂNTĂTOR, -OARE (< *înspăimânta*) adj. Care provoacă spaimă; îngrozitor, înfricoșător. ✦ (Adverbial) Foarte (tare, mult etc.), enorm.

ÎNSPICA (< *spic*) vb. I intranz. A face spic, a da în spic.

ÎNSPICARE (< *înspica*) s. f. Fază fenologică marcată de apariția spicului din teaca ultimei frunze la cerealele păioase.

ÎNSPICAT, -Ă (< *înspica*) adj. **1.** (Despre plante) La care a apărut spicul; care are spice. **2.** (Despre părul oamenilor) Cu fire albe; încărunțit. ✦ (Despre părul sau blana unor animale) Cu fire sau cu vârful firelor

de nuanță mai deschisă, mergând până la alb. ✦ (Despre materiale textile) Cu fibre de altă culoare, în special albe, pe un fond mai închis.

ÎNSPIȚA (< *spiță*) vb. I tranz. A fixa spițele la butucul roții.

ÎNSPRE (< *în* + *spre*) prep. **1.** (Local) Spre, către, la. **2.** (Modal) Introduce un abstract, arătând felul în care se desfășoară o stare, o acțiune: *Rana merge înspre vindecare.* **3.** (Temporal, exprimă aproximația) La vremea... pe (la)... *Înspre seară.*

ÎNSPUMA (< *spumă*) vb. I tranz. A transforma (un material) în spumă, a introduce o spumă în masa unui material. ✦ Tranz. și refl. A (se) umple cu spumă.

ÎNSTĂRI (< *stare*) vb. IV refl. și tranz. A (se) îmbogăți.

ÎNSTĂRIT, -Ă (< *înstări*) adj. Cu bună stare; bogat, avut.

ÎNSTELA (< *stea*) vb. I refl. (Despre cer) A se acoperi cu stele.

ÎNSTRĂINA (< *străin*) vb. I. **1.** Refl. A-și părăsi familia, locul de naștere etc., stabilindu-se în altă parte. ✦ Refl. și tranz. Fig. A (se) îndepărta sufletește de cei apropiați. **2.** Tranz. (DR.) A face un act de înstrăinare; a aliena.

ÎNSTRĂINARE (< *înstrăina*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înstrăina. **2.** (DR.) Transmitere, prin act juridic ori prin efectul legii, a dreptului de proprietate sau a altor drepturi; alienare. **3.** (FILOZ.) Noțiune care înglobează diferite fenomene de dezumanizare, caracteristice societății contemporane; transformarea produselor activității omenești, inclusiv a relațiilor și instituțiilor sociale, în forțe reificate, străine și ostile omului; depersonalizarea oamenilor, izolarea indivizilor unii de alții și a individului de societate, denaturarea relațiilor personale prin puterea banilor, a rangurilor sociale, reprezentarea iluzorie, denaturată a realității etc.; alienare. **4.** (REL.) Acțiunea călugărului care părăsește deliberat viața socială și renunță la drepturile sale civile pentru a se consacra definitiv, în mănăstire sau în pustnicie, rugăciunii și slujirii lui Dumnezeu.

ÎNSTRUNA (< *strună*) vb. I tranz. **1.** A acorda un instrument muzical, întinzându-i strunele; a încorda. **2.** A strânge un animal de călărie cu frâul, cu chingile etc.; a-l opri din mers, a-i domoli mersul. ✦ Fig. A potoli, a înfrâna.

ÎNSUFLEȚI (< *suflet*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A da sau a prinde viață; a (se) înviora, a (se) anima. **2.** Tranz. Fig. A transforma ceva dându-i o notă vie, strălucitoare, dinamică.

ÎNSUFLEȚIRE (< *însufleți*) s. f. Acțiunea de a (se) însufleți și rezultatul ei; avânt, entuziasm, elan; animație, viață.

ÎNSUFLEȚIT, -Ă (< *însufleți*) adj. **1.** Care trăiește; viu. **2.** Plin de viață; animat, vioi. ✦ (Adverbial) Cu convingere, cu energie, cu avânt.

ÎNSUFLEȚITOR, -OARE (< *însufleți*) adj. Care însuflețește; animator.

ÎNSUL, ÎNSA (lat. *ipsum*) pron. **1.** (Pron. pers. precedat de prep. *întru, dintru, printru*) El, ea, dânsul, dânsa. **2.** (Pronume de întărire, de obicei adjectival, astăzi numai la f. pl.) Însuși. *Ele însele.*

ÎNSUMA (< *sumă*) vb. I tranz. A aduna laolaltă, a totaliza, a cuprinde, a îngloba.

ÎNSUMARE (< *însuma*) s. f. Acțiunea de a însuma și rezultatul ei; adunare. ✦ (MAT.) Calcularea limitei sumelor parțiale ale unei serii convergente.

ÎNSUMI, ÎNSĂMI (< *însu(l), însa* + *-mi, -ți* etc.) pron. de întărire (Pe lângă un subst. sau un pron.) Chiar, tocmai. *Eu însumi.*

ÎNSURA (lat. **inuxorare*) vb. I refl. (Despre bărbați) A se căsători. ✦ Tranz. fact. A face pe cineva să se căsătorească.

ÎNSURĂTOARE (< *însura*) s. f. Căsătorie a unui bărbat.

ÎNSURĂȚEI, oraș în jud. Brăila, în E Câmpiei Române; 7 478 loc. (1998). Expl. de argilă, nisip și balast. Ind. alim. (preparate din lapte, coniac, spirt). Centru de vinificație. Morărit și panificație. Abator de ovine. Declarat oraș în 1989. În satul Lacu Rezii se află biserica Sf. Nicolae (sec. 19) și o pădure de stejar brumăriu (4 694 ha) cu unele exemplare seculare, declarată rezervație forestieră.

ÎNSURĂȚEL (< *însura*) s. m. Tânăr însurat de curând; (la pl.) soți, tineri căsătoriți de curând.

ÎNSUȘI (< *însuși*, v. *însumi*) vb. IV tranz. **1.** A pune stăpânire pe ceva, a lua în stăpânire; *p. ext.* a fura. **2.** A dobândi cunoștințe într-un anumit domeniu; a învăța. ✦ A adopta o părere, o idee etc.; a ține seama de o părere, de o critică etc.

ÎNSUȘIRE (< *însuși*) s. f. **1.** Acțiunea de a-și însuși ceva. **2.** (FILOZ.) Categorie desemnând o trăsătură, o caracteristică, o proprietate ținând de structura obiectelor și fenomenelor, care se manifestă în interacțiune, în relațiile dinăuntrul lor și dintre ele. Se deosebesc î. în raport cu gradul lor de esențialitate, de generalitate, în funcție de substanțialitate etc. V. și calitate. ✦ Talent, înclinație.

ÎNSUTI (< *sută*) vb. IV tranz. A mări de o sută de ori; *p. ext.* a face să devină foarte mare, foarte numeros.

ÎNSUTIT, -Ă (< *însuti*) adj. Mărit de o sută de ori; *p. ext.* mult mai mare, mai numeros.

ÎNȘELA (lat. *in-sellare*) vb. I. **1.** Tranz. A induce în eroare, a amăgi; a escroca, a păcăli. ✧ Expr. *A înșela așteptările* = a dezamăgi. ✦ (DR.) A săvârși o înșelăciune. ✦ A trăda în dragoste. **2.** Tranz. (Despre simțuri, facultăți) A nu mai funcționa normal; a da relații false, care nu concordă cu realitatea. **3.** Refl. A greși crezând într-un lucru neadevărat, a se lăsa amăgit, ispitit.

ÎNȘELĂCIUNE (< *înșela*) s. f. **1.** Inducere în eroare; *p. ext.* escrocherie, fraudă. **2.** (DR.) Infracțiune constând în inducerea în eroare și păgubirea unei persoane prin prezentarea drept adevărate a unor fapte mincinoase sau invers, în scopul de a obține pentru sine sau pentru altcineva un anumit folos material.

ÎNȘELĂTOR, -OARE (< *înșela*) adj. (Și subst.) Care înșală.

ÎNȘELĂTORIE (< *înșelător*) s. f. Faptă a celui care înșală; înșelăciune.

ÎNȘEUA (< *șa*) vb. I tranz. A pune șaua pe un animal de călărie.

ÎNȘEUARE s. f. (GEOGR.) Șa.

ÎNȘFĂCA (< *bg.*) vb. I tranz. A apuca, a prinde pe cineva sau ceva brusc și cu violență; a înhăța.

ÎNȘIRA (< *șir*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) așeza în șir, la rând; a (se) alinia. **2.** Tranz. A petrece pe un fir mărgele, monede etc. pentru a obține un șirag, o salbă etc.; a înșirui **(1)**. **3.** Refl. Fig. A veni, a urma unul după altul, a se succeda. **4.** Tranz. A spune, a enumera idei, fapte etc.

ÎNȘIRUI (< *șir*) vb. IV tranz. **1.** A înșira mărgele. **2.** A așeza în șir, la rând. **3.** (Fig.) A expune pe rând, a enumera.

ÎNȘTIINȚĂ (< *știință*) vb. I tranz. A aduce la cunoștință, a face cunoscut; a informa, a anunța, a încunoștința.

ÎNȘTIINȚARE (< *înștiința*) s. f. Acțiunea de a înștiința; știre, informație, anunț.

ÎNȘURUBA (< *șurub*) vb. I tranz. A asambla două piese prevăzute una cu filet exterior și cealaltă cu filet interior. ✦ A roti un șurub în așa fel încât să pătrundă într-un obiect prevăzut cu un filet interior ori să se asambleze cu o piuliță.

ÎNTĂRÂTA (lat. **interritare*) vb. I. **1.** Tranz. A ațâța; a provoca; *spec.* a instiga un grup de oameni (contra cuiva); a asmuți un animal. **2.** Tranz. A îndemna pe cineva să facă ceva; a incita. ✦ Refl. A se aprinde, a se înflăcăra. **3.** Refl. A se întări, a se înteți.

ÎNTĂRI (< *tare*) vb. IV. **1.** Tranz. A modifica starea sau compoziția chimică a unui corp, făcându-l mai dur. ✦ Refl. (Despre substanțe sau materiale) A deveni (mai) tare, (mai) rigid, (mai) vârtos. **2.** Tranz. A mări rezistența la solicitări mecanice a unei piese sau a unui sistem tehnic. ✦ A face lucrări de apărare, a fortifica. **3.** Tranz. și refl. A(-și) spori forța fizică sau morală; a (se) fortifica, a (se) reconforta. **4.** Tranz. și refl. A (se) consolida. **5.** Tranz. A confirma, a certifica o afirmație a cuiva, o ipoteză. **6.** Tranz. A definitiva, a confirma pe cineva într-o situație. **7.** Tranz. A legaliza, a autentifica un act, o acțiune. **8.** Refl. (Despre fenomene ale naturii) A se intensifica.

ÎNTĂRITOR, -OARE (< *întări*) adj., s. n. (Medicament) care dă puteri, care fortifică organismul; reconfortant, tonic.

ÎNTĂRITURĂ (< *întări*) s. f. **1.** Element folosit pentru întărirea unei piese sau a unui element tehnic. **2.** Loc fortificat; (sistem de) fortificație. **3.** (Înv.) Iscălitură, pecete care confirmă autenticitatea unui act.

ÎNTÂI, ÎNTÂIA (lat. **antaneus*) num. ord., adv. **I.** Num. ord. Care se află în fruntea unei serii (în ceea ce privește spațiul, timpul, calitatea); prim. ✧ Expr. (Fam.) *Clasa întâi* = de cea mai bună calitate. ✧ Compus: *întâiul-născut* = cel mai mare dintre fiii unui părinte. **II.** Adv. **1.** La început. **2.** Mai înainte de toate, în primul rând. **3.** Pentru prima dată.

ÎNTÂIAȘI (< *întâia* + *și*) num. ord. *Întâiași dată* = prima dată, întâia oară.

ÎNTÂIETATE (< *întâi*, după fr.) s. f. Prioritate (mai ales sub raport calitativ). ✧ Expr. *A avea* (sau *a da* etc.) *întâietate* = a avea (sau a da etc.) primul loc, prioritatea.

ÎNTÂLNI (< magh.) vb. IV. **1.** Tranz. A se încrucișa în drum cu cineva undeva (din întâmplare). ✦ Refl. recipr. A se găsi, a se vedea cu cineva (întâmplător sau în urma unei înțelegeri). ✦ Refl. recipr. (Despre linii geometrice sau topografice) A se uni, a concura într-un punct. **2.** Tranz. Fig. A găsi, a descoperi. **3.** Refl. recipr. A se confrunta (într-o competiție, într-o luptă etc.).

ÎNTÂLNIRE (< *întâlni*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) întâlni; *p. ext.* întrevedere. **2.** (SPORT) Meci, competiție, partidă, întrecere sportivă.

ÎNTÂMPINA (< *târnpina* „a bate toba", în semn de cinste) vb. I tranz. **1.** A ieși înaintea cuiva (pentru a-l primi). **2.** Fig. A da peste (un necaz, o greutate), a avea parte de...

ÎNTÂMPINARE (< *întâmpina*) s. f. **1.** Acțiunea de a întâmpina. ✧ Expr. *A ieși* (sau *a veni*) *în* (sau *întru*) *întâmpinarea cuiva* = a ieși înaintea cuiva pentru a-l primi. **2.** (DR.) Act procedural scris prin care pârâtul răspunde la acțiunea reclamantului sau cel împotriva căruia s-a introdus o cale de atac răspunde la aceasta, formulând apărări și propunând probe.

ÎNTÂMPLA (lat. **intemplare*) vb. I refl. **1.** Unipers. (Despre fapte sau evenimente) A se petrece, a avea loc. ✦ (Pop.) A se împlini, a se realiza. **2.** Unipers. A (i) se ivi (cuiva) prilejul, ocazia (să...). *Mi s-a întâmplat să-l întâlnesc.* **3.** Unipers. A se nimeri să fie într-un anumit fel. ✧ Expr. *Cum s-ar întâmpla* = cum s-ar nimeri, oricum. **4.** (Urmat de determinări locale) A se găsi, a se nimeri (undeva) din întâmplare; a se brodi.

ÎNTÂMPLARE (< *întâmpla*) s. f. **1.** Faptul de a se întâmpla; lucru petrecut; fapt, eveniment. ✦ Peripeție, aventură. **2.** (FILOZ.) Categorie corelată cu *necesitatea,* care desemnează aspecte și legături neesențiale, superficiale, incidentale, singulare, vremelnice în și între fenomene și procese, și a căror absență sau prezență nu le afectează esențial desfășurarea; contingență, hazard. ✦ Loc. *Din întâmplare* = incidental. *La întâmplare* sau *la* (sau *în*) *voia întâmplării* = în voia sorții, la nimereală. **3.** (REL.) Necesitate, consecință a unei voințe divine, uneori chiar personificată (ex. *Fortuna*).

ÎNTÂMPLĂTOR, -OARE (< *întâmpla*) adj., adv. (Care se produce) din întâmplare; neprevăzut.

ÎNTÂRZIA (< *târziu*) vb. I intranz. **1.** A ajunge (undeva) după timpul stabilit. **2.** A săvârși o acțiune mai târziu decât fusese fixată; *p. ext.* a amâna, a tergiversa; (despre acțiuni, fenomene) a nu se mai produce în termenul obișnuit, prevăzut; a se lăsa așteptat. ✦ Tranz. A împiedica pe cineva să săvârșească la timp o acțiune, a face astfel încât un lucru să nu se îndeplinească în termen. **3.** A rămâne (undeva) mai mult decât este cazul, a zăbovi.

ÎNTÂRZIERE (< *întârzia*) s. f. **1.** Acțiunea de a întârzia și rezultatul ei; neîndeplinire la timp a unei acțiuni; *p. ext.* timpul care trece între momentul în care ar trebui să se producă un eveniment și momentul în care el se produce de fapt. ✧ *Î. la aprindere* = decalaj în timp sau în grade de rotație a arborelui cotit, între momentul scânteii electrice (la motoarele cu aprindere prin scânteie) sau începutul injecției (la motoarele Diesel) și momentul aprinderii amestecului carburant. ✦ (DR.) Neîndeplinirea în termen a obligației de către debitor *(î. debitorului)* sau refuzul creditorului de a primi prestația debitorului ori neîndeplinirea de către creditor a anumitor acte în lipsa cărora debitorul nu-și poate executa obligația *(î. creditorului).* ✧ *Punerea în î.* = act prin care creditorul înștiințează pe debitor că obligația e scadentă și că el înțelege să obțină executarea obligației. **2.** Durata între momentul în care se produce un eveniment și momentul în care se produce un alt eveniment, ulterior și condiționat de primul.

ÎNTEMEIA (< *temei*) vb. I. **1.** Tranz. A înființa, a fonda un stat, o instituție etc. ✦ (Rar) A construi. ✦ Fig. A consolida, a întări. **2.** Refl. Fig. A avea ca temei, a se baza pe...

ÎNTEMEIAT, -Ă (< *întemeia*) adj. **1.** Înființat, fundat. **2.** Sprijinit de argumente solide; îndreptățit, motivat.

ÎNTEMEIETOR, -OARE (< *întemeia*) s. f. și m. Persoană care a întemeiat ceva; fondator.

ÎNTEMNIȚA (< *temniță*) vb. I tranz. A băga pe cineva în temniță; a închide.

ÎNTEȚI (lat. **intitiare*) vb. IV. **1.** Refl. și tranz. (Despre acțiuni sau fenomene) A deveni sau a face să devină

mai intens, mai puternic; a (se) intensifica, a (se) amplifica. **2.** Tranz. (Pop.; despre sentimente, senzații) A cuprinde, a încerca pe cineva cu violență.

ÎNTINA (< *tină*) vb. I tranz. și refl. (Reg.) A (se) murdări cu noroi. ✦ Fig. A (se) păngări; a (se) păta.

ÎNTINDE (lat. *intendere*) vb. III. **I. 1.** Tranz. și intranz. A trage un obiect (elastic) de capete sau de margini (pentru a-l mări, a-l încorda). ✦ Refl. (Despre obiecte de îmbrăcăminte) A se lărgi, a se deforma. ✦ Refl. (Despre unele lichide) A curge gros, vâscos. **2.** Tranz. A desfășura în lungime (într-o direcție oarecare). **3.** Refl. (Despre ființe) A-și destinde corpul (din cauza oboselii, a plictiselii etc.). ✦ A se încorda, a se înălța în vârful picioarelor pentru a ajunge la un lucru plasat mai sus. ✦ Fig. A se încumeta, a îndrăzni, a se obrăznici. **4.** Refl. A se culca, a se lungi pentru odihnă sau somn. **5.** Tranz. A înmâna, a da. **6.** Tranz. A îndrepta o armă de foc spre...; a ținti, a ochi. **7.** Tranz. *A o întinde* sau (intranz.) *a întinde la drum* = a pleca repede, a fugi. **8.** Tranz. Fig. A trage în toate părțile de cineva; a hărțui. **II. 1.** Tranz. A desface un obiect strâns, împăturit. ✧ Expr. *A întinde masa* (sau *masă*) = a pune masa; a da un ospăț. ✦ A înșira (o marfă) la vedere; a etala. ✦ A așeza în strat subțire o substanță moale prin netezire. **2.** Refl. A ocupa un spațiu (mare). ✦ Refl. Fig. (Despre idei, zvonuri; despre boli, epidemii) A se răspândi, a se extinde, a se împrăștia, a se propaga. **3.** Tranz. Fig. A mări, a spori o putere, o stăpânire. ✦ Refl. (Despre acțiuni, mișcări sociale) A se dezvolta, a lua proporții. **4.** Refl. A se prelungi în timp; a dura, a dăinui, a se menține.

ÎNTINDERE (< *întinde*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) întinde și rezultatul ei, extensiune; *fig.* dezvoltare; răspândire. ✦ (TEHN.) Stare de solicitare ce apare într-un corp asupra căruia acționează, pe aceeași direcție, forțe de sens contrar care tind să producă o alungire. ✦ (MED.) *Î. musculară* = accident traumatic constând într-o suprasolicitare a fibrelor musculare (de obicei la membre) peste limită, ajungându-se până la ruptură. Se manifestă prin dureri și limitarea posibilităților de mișcare. ✦ Durată. **2.** Suprafață a unui lucru, a unui loc; *p. ext.* loc, suprafață întinsă. **3.** (MUZ.) Ambitus; diapazon **(2)**; registru **(4)**.

ÎNTINERI (< *tânăr*) vb. IV intranz. A deveni (din nou) tânăr (ca aspect, ca vitalitate etc.). ✦ Tranz. A da o înfățișare (mai) tânără; a face să se simtă tânăr.

ÎNTINERIRE (< *întineri*) s. f. **1.** Acțiunea de a întineri. **2.** *Întinerirea pomilor* = lucrare de tăiere a anumitor ramuri la pomii bătrâni sau accidentați, în vederea menținerii capacității de rodire.

ÎNTINGE (lat. *intingere*) vb. III tranz. (Pop.) A muia pâine sau mămăligă în sos, în mâncare.

ÎNTINS, -Ă (< *întinde*) adj., s. n. **1.** Adj. **1.** Lungit (prin tragerea capetelor în ambele sensuri). **2.** Desfășurat în toată lungimea sau în toată întinderea. ✧ Expr. *Masă întinsă* = masă pregătită pentru ospăț. ✦ (Despre corturi; *p. ext.* despre tabere) Așezat, instalat. **3.** (Despre piei, țesături etc.) Fără crețuri sau cute; neted, drept. **4.** (Despre mers, zbor etc.; și adverbial) Direct; *p. ext.* susținut, grăbit, zorit. **5.** Cu suprafață mare; larg, vast. ✧ Expr. *Pe scară întinsă* = de mari proporții, în stil mare. ✦ Fig. (Rar) Răspândit în toate direcțiile, continuu, neîntrerupt. **II.** S. n. Spațiu larg; suprafață; întindere **(2)**.

ÎNTINZĂTOR (< *întinde*) s. n. Dispozitiv care servește la exercitarea unei forțe de întindere asupra unui organ flexibil de transmisie, de legătură, de susținere (curele de transmisie, cabluri etc.).

ÎNTIPĂRI (< *tipări*) vb. IV tranz. și refl. A (se) imprima pe o suprafață prin apăsare; *fig.* a (se) fixa în minte, în conștiință etc.

ÎNTIPĂRIRE (< *întipări*) s. f. Acțiunea de a (se) întipări; urmă lăsată de un obiect prin apăsare; *fig.* (rar) impresie, urmă durabilă lăsată în mintea cuiva de evenimente trăite sau văzute.

ÎNTOARCE (lat. *intorquere*) vb. III. **I. 1.** Refl. și tranz. A veni sau a aduce pe cineva înapoi; a (se) înapoia. ✦ Tranz. (Despre boli) A cuprinde din nou (pe cineva). **2.** Refl. A schimba direcția inițială, a o lua în altă parte. ✧ (REL.; fig.) *A se întoarce* = a se pocăi. **3.** Tranz. și refl. A-și modifica sau a face pe cineva să-și modifice părerea. ✦ Tranz. A retrage, a revoca o promisiune etc. **II. 1.** Tranz. și refl. A (se) învârti, a (se) răsuci. ✧ Expr. (Tranz.) *A o întoarce* = a-și schimba atitudinea pentru a ieși dintr-o situație dificilă, neplăcută. ✦ Tranz. A încorda arcul la ceas. **2.** Tranz. și refl. A(-și) mișca, a(-și) îndrepta corpul sau numai o parte (*p. ext.* privirea) în direcția inversă celei inițiale sau în altă direcție; a (se) răsuci. **III.** Tranz. **1.** A schimba poziția unui obiect, așezându-l invers față de poziția anterioară sau față de poziția firească. ✧ Expr. *A întoarce foaia* sau *a o întoarce pe foaia cealaltă* = a-și schimba atitudinea sau maniera, devenind mai aspru, mai sever. ✦ A transforma o haină punând materialul pe partea nepurtată. ✦ A ara din nou un ogor. **2.** A da îndărăt, a restitui ceva. ✧ Expr. *A întoarce vizita* = a face o vizită ca răspuns la o vizită primită anterior. ✦ Fig. A răsplăti pe cineva pentru o faptă bună sau rea. ✦ (Determinat prin „cuvânt", „vorbă" etc.) A răspunde, a replica (cu impertinență).

ÎNTOARCERE (< *întoarce*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) întoarce și rezultatul ei; revenirea la punctul de plecare; schimbare a direcției inițiale; răsucire; răsturnare. ✦ (REL.) Pocăință. **2.** (MILIT.) Operație ofensivă complexă prin care se urmărește pătrunderea în adâncime a dispozitivului inamic, în vederea atacării lui din flanc sau din spate, pentru a-l obliga să-și părăsească poziția. **3.** (MAT.) *Punct de î.* = punct de continuitate a graficului unei funcții în care tangenta este paralelă cu axa ordonatelor și care nu este punct de inflexiune.

ÎNTOCMAI (< *în* + *tocmai*) adv. **1.** Exact, la fel, identic, chiar. **2.** Da, desigur.

ÎNTOCMI (< *tocmi*) vb. IV tranz. **1.** A elabora, a face, a alcătui. ✦ A pregăti, a înjgheba, a încropi. ✦ A organiza, a aranja, a realiza. **2.** (Rar) A forma, a constitui.

ÎNTOCMIRE (< *întocmi*) s. f. Acțiunea de a întocmi și rezultatul ei; elaborare, alcătuire; pregătire, organizare.

ÎNTORS, -OARSĂ (< *întoarce*) adj. **1.** Înapoiat la locul de plecare. ✧ Expr. (Pop.) *A face calea întoarsă* = a se întoarce din drum. **2.** (Despre obiecte) Răsucit, încovoiat, curbat. ✦ (Despre arcuri, șuruburi) Strâns. **3.** Fig. (Despre persoane sau firea, caracterul lor) Ciudat, bizar, straniu. ✦ (REL.) Pocăit.

ÎNTORSĂTURĂ (< *întors*[2]) s. f. **1.** Cotitură, meandrare a unui drum, a unei ape etc. ✦ Fig. Schimbare importantă în mersul, în desfășurarea unei acțiuni; turnură. **2.** Fig. Inflexiune, modulație.

ÎNTORSURA BUZĂULUI, oraș în jud. Covasna, în curbura internă a Carpaților, pe cursul superior al Buzăului; 9 042 loc. (1998). Expl. de gresii, argile, calcare, nisip și balast. Expl. și prelucr. lemnului. Constr. de piese pentru mașini agricole. Centru pomicol. Iarna au loc frecvente inversii de temperatură. Menționat documentar, ca sat, în 1770. Declarat oraș în 1968. Biserică (1836).

ÎNTORTOCHEA (lat. **intorticulare*) vb. I refl. (Despre ape, drumuri) A avea un mers, un curs sinuos, cotit, meandrat.

ÎNTORTOCHEAT, -Ă (< *întortochea*) adj. **1.** (Despre drumuri, ape etc.) Cu multe cotituri; cotit, șerpuit. ✦ (Despre scriere; *fig.* despre stil, fraze etc.) Încurcat, încâlcit, confuz. **2.** (Despre linii, fire etc.) Învârtit, răsucit (în toate sensurile), încâlcit.

ÎNTORTOCHERE (< *întortochea*) s. f. Acțiunea de a întortochea; cotitură; încurcătură; *fig.* complicație, ascunziș sufletesc.

ÎNTOTDEAUNA adv. v. **totdeauna.**

ÎNTOVĂRĂȘI (< *tovarăș*) vb. IV. **1.** Tranz. A fi cuiva tovarăș de drum; a însoți, a acompania. ✦ (Despre fenomene, evenimente) A se produce în același timp cu..., a apărea concomitent cu... **2.** Refl. A face tovărășie cu cineva; a se însoți, a se asocia.

ÎNTRAJUTORARE (< *întru* + *ajutorare*) s. f. Ajutorare reciprocă, ajutor mutual.

ÎNTRE[1]- ({s} lat. *inter*) Element de compunere care exprimă ideea de reciprocitate, amestec, îmbinare; servește la formarea unor substantive, adjective și verbe.

ÎNTRE[2] (lat. *inter*) prep. **1.** În locul dintre...; printre, în mijlocul... **2.** În intervalul dintre. **3.** Unul cu altul (sau unii cu alții): *se sfătuiesc între ei.* **4.** Dintre: *între colegi este cel mai iubit.* **5.** În construcții cu numerale exprimă aproximația: *cântărește între 7 și 8 kg.*

ÎNTREBA (lat. *interrogare*) vb. I. **1.** Tranz. A cere cuiva un răspuns. ✦ Refl. A căuta să-și răspundă la o nedumerire, a-și pune o problemă. **2.** Tranz. și intranz. A cere (cuiva) știri sau lămuriri despre..., a se interesa, a se informa despre... **3.** Tranz. A examina, a chestiona un elev, un candidat.

ÎNTREBARE (< *întreba*) s. f. Acțiunea de a (se) întreba; interogare, chestionare; *p. ext.* ceea ce s-a întrebat. ✧ *Semnul întrebării* = semnul grafic [?] care se pune la sfârșitul propozițiilor interogative directe. ✦ Problemă, chestiune al cărei răspuns încă nu se cunoaște.

ÎNTREBUINȚA (< *trebuință*) vb. I tranz. A folosi, a utiliza; a uza de...

ÎNTREBUINȚAT, -Ă (< *întrebuința*) adj. Folosit, utilizat; *p. ext.* de care s-a făcut mult uz; uzat.

ÎNTREȚE (< *trece*) vb. III tranz. **1.** A depăși pe cineva în mers, a o lua înaintea cuiva, a lăsa în urmă, a se distanța. **2.** A fi superior cuiva într-o privință; a depăși. ✦ Refl. recipr. (Pop.) A căuta să se depășească unul pe altul într-o acțiune. **3.** A trece peste o anumită măsură; *p. ext.* a fi în plus, a prisosi.

ÎNTRECERE (< *întrece*) s. f. Acțiunea de a (se) întrece; concurs, competiție.

ÎNTREDESCHIDE (< *între*-[1] + *deschide,* după fr. *entrouvrir*) vb. III tranz. A deschide puțin o ușă, o fereastră, *p. ext.* ochii, gura etc.; a crăpa **(4).**

ÎNTREDESCHIDERE (< *întredeschide*) s. f. Acțiunea de a întredeschide; *concr.* spațiu îngust între două elemente care nu se închid sau nu se îmbină perfect.

ÎNTREFIER (< *între*-[1] + *fier,* după fr. *entrefer*) s. n. (ELT.) Porțiune neferomagnetică (de multe ori de aer) a unei laturi a circuitului magnetic al unei mașini sau al unui aparat electric, mărginită de fețe ale porțiunilor feromagnetice ale laturii.

ÎNTREG, -EAGĂ (lat. *integer*) adj., s. n. **1.** Adj. Din care nu lipsește nimic; tot, complet; neștirbit, neatins, intact. ✧ Loc. *Pe de-a-ntregul* = în întregime; peste tot; cu totul. ✦ (Despre noțiuni temporale) Deplin, complet, încheiat. **2.** Adj. Sănătos, teafăr; nevătămat. **3.** Adj. (MAT.) *Număr î.* = număr natural sau număr natural precedat de semnul minus (pentru zero nu se scrie semnul). *Parte î. a unui număr real x* = cel mai mare număr întreg mai mic sau egal cu *x.* Simbol: [x]. **4.** S. n. (FILOZ.) Categorie desemnând un ansamblu structurat dinamic, relativ stabil, un sistem integral, caracterizat prin existența unor legături, interacțiuni și interdependențe complexe între elementele sale componente, precum și între acestea și ansamblu. Î. nu se reduce nici structural, nici funcțional la părțile sale, el având proprietăți și legități noi în raport cu acestea, influențându-le ca atare și fiind în același timp influențat de ele; tot unitar.

ÎNTREGALDE, com. în jud. Alba; 951 loc. (1998). Bisericile de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1742, pictată în sec. 18) și Sf. Ilie (1774, pictată în 1789), în satele Dealu Geoagiului și Întregalde.

ÎNTREGI (< *întreg*) vb. IV tranz. A face să fie întreg; a completa.

ÎNTREGIME (< *întreg*) s. f. Calitatea de a fi întreg; deplinătate, integritate, plenitudine. ✦ (Concr.) Ansamblul elementelor care constituie un tot.

ÎNTREI (< *trei*) vb. IV tranz. A mări de trei ori; a tripla; *p. ext.* a face mai mare, mai numeros; a spori, a mări.

ÎNTREIT, -Ă (< *întrei*) adj. **1.** Mărit de trei ori; *p. ext.* înmulțit. **2.** (Adverbial) Care se repetă de trei ori.

ÎNTREMA vb. I refl. A-și reface puterile după o boală, a se înzdrăveni, a se fortifica.

ÎNTREPĂTRUNDE (< *între*-[1] + *pătrunde*) vb. III refl. recipr. A pătrunde unul într-altul; *p. ext.* a se amesteca.

ÎNTREPRINDE (după fr. *entreprendre*) vb. III tranz. A începe o activitate, a porni la o acțiune, a lua inițiativa.

ÎNTREPRINDERE (< *întreprinde*) s. f. **1.** Orice afacere care comportă un risc. **2.** Unitate economică autonomă care își asumă responsabilitatea combinării tehnico-economice optime a factorilor de producție, în care lucrătorii au, de regulă, calitatea de salariați și a cărei funcție economică principală este producerea bunurilor materiale și serviciilor destinate vânzării. În funcție de numărul de salariați, de cifra de afaceri anuală și de alte criterii, î. sunt grupate în: mici, mijlocii și mari. După statutul lor juridic, prin care se definesc responsabilitățile și drepturile proprietarilor, se disting: î. individuale, care aparțin unei singure persoane fizice și î. organizate sub formă de societăți comerciale, care au personalitate juridică și reunesc mai multe persoane care își aduc contribuția la capitalul î. (cele mai numeroase sunt societățile cu răspundere limitată și societățile pe acțiuni). ✧ *Î. publică* = î. aflată în proprietatea integrală a statului sau controlată de stat și care furnizează bunuri și servicii destinate publicului.

ÎNTREPRINZĂTOR, -OARE (< *întreprindere*) adj., s.m. **1.** Adj. Care trece ușor la acțiune, care are inițiativă.

2. S. m. Persoană fizică sau grup de persoane care își asumă sarcina înființării, gestionării, organizării și conducerii unei afaceri, la care participă cu capitalul său și/sau cu capital atras. Î. are ca scop creșterea profitului și valorii firmei prin asigurarea unei flexibilități maxime a activității, în funcție de semnalele pieței.

ÎNTRERUPĂTOR, -OARE (< *întrerupe*) adj., s. n. **1.** Adj. Care întrerupe. **2.** S. n. Întreruptor.

ÎNTRERUPE (< *între-*[1] + *rupe*, după fr. *interrompre*) vb. III tranz. **1.** A opri, a curma temporar cursul, desfășurarea unei acțiuni, a unei mișcări. ✦ Tranz. și refl. A (se) opri din acțiune, din activitate. **2.** A opri pe cineva în timp ce vorbește.

ÎNTRERUPERE (< *întrerupe*) s. f. Acțiunea de a (se) întrerupe; oprire (temporară) din acțiune. ✧ (DR.) *Întreruperea prescripției* = stingerea pe trecut, în cazurile prevăzute de lege (introducerea unei acțiuni, recunoașterea debitorului sau săvârșirea unui act începător de executare) a efectelor prescripției extinctive, intervenite până la survenirea acestei cauze, urmând ca după încetarea ei să înceapă a curge un nou termen. ✦ (INFORM.) Oprirea temporară sau definitivă a executării unui program. ✧ *Sistem de întreruperi* = familie de tipuri de Î. cu care este prevăzut un calculator și care permite controlul executării programelor. ✦ Intervenție care oprește pe cineva să-și urmeze cursul vorbirii.

ÎNTRERUPTOR (după fr. *interrupteur*) s. n. Dispozitiv care poate întrerupe, restabili sau influența transmiterea energiei într-un sistem tehnic; întrerupător. ✧ *Î. electric* = dispozitiv de conectare care permite stabilirea sau întreruperea curentului într-un circuit electric.

ÎNTRETĂIA (< *între-*[1] + *tăia*, după fr. *entrecouper*) vb. I refl. recipr. A se încrucișa, a se intersecta (cu ceva).

ÎNTRETĂIAT, -Ă (< *întretăia*) adj. Încrucișat, intersectat (cu altul). ✦ (Despre vorbire, respirație, plâns etc.; și adverbial) Cu întreruperi, cu intermitențe; întrerupt.

ÎNTRETĂIERE (< *întretăia*) s. f. Faptul de a (se) întretăia; (punct de) intersecție.

ÎNTREȚESE (< *între-*[1] + *țese*, după fr. *entretisser*) vb. III tranz. A amesteca într-o țesătură fire de altă culoare sau de altă origine. ✦ Refl. recipr. Fig. A se amesteca, a se împleti strâns cu...

ÎNTREȚINE (< *între-*[1] + *ține*, după fr. *entretenir*) vb. III. **1.** Tranz. A păstra în bună stare, în bune condiții. ✦ A efectua lucrările prin care un sistem tehnic este menținut în stare bună prin prevenirea defectărilor și avariilor și prin înlăturarea micilor defecte curente. **2.** Tranz. și refl. A da, a asigura cuiva sau a-și procura mijloacele de existență; a (se) susține. **3.** Tranz. A face să dureze, a alimenta, a menține. **4.** Refl. A sta de vorbă cu cineva; a discuta, a conversa.

ÎNTREȚINERE (< *întreține*) s. f. Acțiunea de a întreține și rezultatul ei; menținere în bună stare. ✦ Asigurare a mijloacelor de trai; *p. ext.* suma de bani necesară în acest scop. ✧ *Obligație (pensie) de î.* v. *pensie alimentară*. ✦ Sumă plătită de locatarii unui imobil pentru acoperirea cheltuielilor comune.

ÎNTREȚINUT, -Ă (< *întreține*) adj., s. m. și f. **1.** Adj. (Despre oscilații mecanice, electromagnetice etc.) A cărei amplitudine se menține constantă în timp datorită unui aport de energie din exterior. **2.** S. m. și f. Persoană căreia i se asigură existența de către altcineva.

ÎNTREVEDEA (< *între*[1]*-* + *vedea*, după fr. *entrevoir*) vb. II tranz. **1.** (Rar) A vedea în mod confuz, nedeslușit; a întrezări. **2.** Fig. A prevedea, a bănui.

ÎNTREVEDERE (< *întrevedea*) s. f. Întâlnire între două sau mai multe persoane (oficiale), în vederea discutării unor chestiuni de interes comun.

ÎNTREZĂRI (< *între*[1]*-* + *zări*, după fr. *entr'apercevoir*) vb. IV tranz. A întrevedea **(1)**; a intui.

ÎNTRISTA (< *trist*) vb. I tranz. și refl. A deveni sau a face pe cineva să devină trist, abătut; a (se) mâhni, a (se) amărî, a (se) indispune.

ÎNTRISTARE (< *întrista*) s. f. Faptul de a (se) întrista; *p. ext.* tristețe, mâhnire, amărăciune.

ÎNTRISTĂTOR, -OARE (< *întrista*) adj. Care întristează.

ÎNTRONA (< *tron*, după fr. *introniser*) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) urca pe tron (ca domn, rege, împărat). **2.** A (se) statornici, a (se) instaura. ✦ Refl. Fig. A se așeza peste tot; a se instala.

ÎNTRU (lat. *intro*) prep. (De obicei urmat de „un", „o" etc., cu elidarea vocalei finale) În. **1.** Introduce un complement circumstanțial de loc care arată: **a)** starea sau acțiunea în interiorul unui spațiu: *locuiește într-o casă nouă;* **b)** intrarea în sau mișcarea înspre un spațiu: *intră într-un crâng;* **c)** direcția sau ținta mișcării: *am mers într-acolo.* **2.** Introduce un complement circumstanțial de timp care arată momentul când se petrece acțiunea: *trăim într-o epocă deosebită;* sau timpul cât durează acțiunea: *copilul a crescut mult într-un an.* **3.** (Înv.) Introduce un complement circumstanțial de scop: *porni întru întâmpinarea lor.* **4.** Introduce un complement circumstanțial de mod: *o ține tot într-o joacă.* **5.** Introduce un complement circumstanțial instrumental: *se învăluie într-o mantie.* **6.** Introduce un complement circumstanțial de relație: *suntem întru totul de acord cu voi.* **7.** Introduce un complement indirect care arată obiectul unei prefaceri, al unei schimbări: *zâna se prefăcu într-o fetiță.*

ÎNTRUCÂT (< *întru* + *cât*) conj. Deoarece; pentru că, fiindcă. ✦ (Adverbial) În măsura în care.

ÎNTRUCÂTVA (< *întru* + *câtva*) adv. Într-o oarecare măsură.

ÎNTRUCHIPA (< *întru* + *chip*) vb. I tranz. **1.** A reprezenta ceva într-o formă concretă. ✦ Refl. A lua forme palpabile; a se realiza, a se concretiza. **2.** A face, a înjgheba.

ÎNTRUNA (< *întru* + *una*) adv. Mereu, neîncetat.

ÎNTRUNI (< *întruna*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) strânge, a (se) aduna, a (se) reuni laolaltă. ✦ Tranz. A obține (un anumit număr de voturi); a totaliza. **2.** Tranz. A însuma, a conține în sine.

ÎNTRUNIRE (< *întruni*) s. f. Acțiunea de a (se) întruni și rezultatul ei; reuniune, adunare.

ÎNTRUPA (< *trup*) vb. I tranz. și refl. A da sau a lua formă concretă; a (se) concretiza; a (se) încarna.

ÎNTRUPARE (< *întrupa*) s. f. Faptul de a (se) întrupa; concretizare, personificare; *concr.* trup, ființă.

ÎNTUNECA (lat. **intunicare*) vb. I. **1.** Refl. A nu mai răspândi lumină, a nu mai avea strălucire; a fi cuprins de întuneric. ✦ Refl. impers. A se face întuneric; a se înnopta. **2.** Tranz. A face întuneric, a lua lumina. ✦ Fig. A lăsa în umbră, a eclipsa. **3.** Refl. Fig. A scădea în intensitate, a slăbi, a păli, a se estompa. ✦ Refl. (Despre minte) A-și pierde claritatea. **4.** Refl. A se fa-

ce mai închis la culoare. ✦ Fig. (Despre chipul oamenilor, *p. ext.* despre oameni) A se posomorî. ✦ Tranz. Fig. A întrista, a amărî.

ÎNTUNECIME (< *întuneca*) s. f. Întuneric (adânc); beznă.

ÎNTUNECOS, -OASĂ (< *întuneca*) adj. **1.** Lipsit de lumină, obscur. ✦ De culoare închisă. **2.** Fig. Posomorât, posac.

ÎNTUNERIC (ÎNTUNEREC) (lat. **intenebricum*) s. n. **1.** Lipsă de lumină; obscuritate, întunecime, beznă. **2.** Fig. Lipsă de cultură, ignoranță.

ÎNȚĂRCA (< *țarc*) vb. I. **1.** Tranz. A înceta alăptarea, a dezvăța de supt. **2.** Tranz. Fig. A dezvăța pe cineva de ceva. **3.** Tranz. A întrerupe mulsul la animalele gestante (vaci, oi, capre) înaintea fătării.

ÎNȚĂRCĂTOARE (< *înțărca*) s. f. (ZOOT.) Loc de pășune sau compartiment al saivanului unde se țin separat mieii în vederea înțărcării sau după ce au fost înțărcați.

ÎNȚELEGĂTOR, -OARE (< *înțelege*) adj. **1.** Care dovedește înțelegere sau compasiune pentru cineva; indulgent. **2.** Ascultător, docil.

ÎNȚELEGE (lat. *intelligere*) vb. III. **1.** Tranz. A pătrunde, a cuprinde cu mintea (o idee, un fenomen, o situație etc.); a pricepe. ✧ Expr. *Mă înțelegeți!* se spune pentru a sublinia că lucrurile au un subînțeles. *A da* (cuiva) *să înțeleagă că...* = a face (pe cineva) să priceapă ceva prin aluzii sau semne. *A înțelege de glumă* = a nu se supăra pentru o glumă. ✦ A interpreta. *Cum trebuie înțeles acest lucru?* ✦ A avea un anumit punct de vedere cu privire la ceva, a concepe ceva într-un anume fel. ✦ A pricepe o limbă străină. **2.** Tranz. A-și face o părere, o idee justă despre o persoană; a-și da seama de comportarea acesteia. **3.** Tranz. A constata, a observa. **4.** Refl. recipr. A conveni, a se învoi cu cineva. ✦ A trăi în armonie cu cineva. **5.** Tranz. (Mai ales în propoziții negative) A se alege cu un beneficiu; a întrebuința cu folos. *N-am înțeles nimic din banii aceștia.*

ÎNȚELEGERE (< *înțelege*) s. f. **1.** Acțiunea de a înțelege și rezultatul ei. **2.** Facultatea de a pricepe o situație, o idee, de a pătrunde un fenomen, legăturile sale cu alte fenomene sau cu un ansamblu de fenomene. **3.** Bunăvoință, îngăduință; compasiune. **4.** Acord, învoială. ✧ *Î. internațională* = tratat, convenție, acord sau alt document încheiat între două sau mai multe țări ori organisme internaționale. **5.** Pace, armonie.

ÎNȚELEGEREA BALCANICĂ, alianță regională de securitate și cooperare, încheiată pe 9 febr. 1934, la Atena, între România, Iugoslavia, Grecia și Turcia. **Î. B.** avea drept scop menținerea *statu-quo*-ului teritorial statornicit în Balcani în urma primului război mondial. Alături de *Mica Înțelegere*, a constituit unul dintre instrumentele de bază ale politicii externe a României de promovare a păcii, pentru dezarmare și securitate colectivă în Europa. Și-a încetat activitatea în 1940.

ÎNȚELENI (< *țelină*) vb. IV. **1.** Intranz. (Despre pământ) A se întări, a se înierba, a se bătători. ✦ Fig. A rămâne nemișcat; a încremeni. **2.** Refl. și tranz. A (se) înțepeni.

ÎNȚELENIRE (< *înțeleni*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) înțeleni. **2.** Proces de înierbare într-o stare avansată, prin care diferitele specii de ierburi cresc și se dezvoltă, întrețesând puternic rădăcinile lor cu stratul de pământ superficial.

ÎNȚELEPCIUNE (lat. *intellectionem*) s. f. Capacitate superioară de înțelegere și judecare a lucrurilor, implicând o cunoaștere adâncă a realității, experiență bogată, măsură, echilibru. ✦ Prudență, chibzuință, socoteală.

ÎNȚELEPT, -EAPTĂ (lat. *intellectus*) adj., s. m. **1.** Adj. Înzestrat cu înțelepciune. ✦ Care exprimă înțelepciune; izvorât din înțelepciune. ✦ Prevăzător, chibzuit. **2.** S. m. Nume dat gânditorilor antici. ✦ *Cei șapte înțelepți* (ai lumii) = șapte filozofi și oameni de stat greci din sec. 7–6 î.Hr. După tradiție, aceștia erau: Tales din Milet, Pittacos, Bias, Cleobul, Periandru, Chilon și Solon. Unii autori substituie ultimilor alte trei nume.

ÎNȚELEȘ (< *înțelege*) s. n. Sens, semnificație; accepție. ✧ Loc. *Cu înțeles* = cu o anumită semnificație, cu tâlc.

ÎNȚEPA (< *țeapă*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) împunge (ușor) cu un vârf ascuțit. ✦ Intranz. (Despre unele plante) A produce o senzație de arsură, de usturime pe piele. ✦ Intranz. (Despre băuturi) A produce o senzație de înțepătură; a pișca. **2.** Tranz. Fig. A adresa cuvinte ironice, aluzii răutăcioase.

ÎNȚEPAT, -Ă (< *înțepa*) adj. **1.** Care este împuns cu ceva ascuțit. **2.** Fig. (Fam.) Înfumurat, îngâmfat. ✦ Îmbufnat, supărat; țâfnos.

ÎNȚEPĂTOR, -OARE (< *înțepa*) adj. Care înțeapă. ✦ (Despre băuturi, mirosuri etc.) Care provoacă o senzație de arsură; pișcător. ✦ Fig. Ironic, sarcastic.

ÎNȚEPĂTURĂ (< *înțepa*) s. f. **1.** Efectul provocat de o înțepare și locul unde s-a produs aceasta; împunsătură **(1). 2.** Fig. Vorbă ustură toare, aluzie răutăcioasă, ironică.

ÎNȚEPENI (< *țeapăn*) vb. IV. **1.** Intranz. A rămâne țeapăn, nemișcat, inert. ✦ Refl. Fig. A sta dârz, amenințător înaintea cuiva. **2.** Tranz. și refl. A (se) fixa. ✦ A (se) întări, a (se) consolida.

ÎNȚESA vb. I tranz. A îngrămădi, a îndesa până la refuz o cantitate mare într-un loc limitat.

ÎNVĂLMĂȘEALĂ (< *învălmăși*) s. f. **1.** Neorânduială, înghesuială; îmbulzeală; *p. ext.* zgomot mare, zarvă. ✦ Fig. Confuzie, zăpăceală, încâlceală. **2.** Luptă, încăierare.

ÎNVĂLMĂȘI (< *[de-a] valma*) vb. IV tranz. A amesteca, a pune, a îngrămădi în dezordine, de-a valma. ✦ Refl. Fig. A se zăpăci, a se încurca, a deveni confuz.

ÎNVĂLUI (< *val*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) înveli, a (se) înfășura cu un văl, cu o învelitoare etc. ✦ Tranz. Fig. A cuprinde din toate părțile; a năpădi. ✦ Fig. A cuprinde cu privirea. **2.** Tranz. A înveli focul, jarul. ✦ Refl. (Despre foc) A-și pierde intensitatea, a se micșora. **3.** Tranz. (MILIT.) A efectua o învăluire. **4.** Refl. Fig. A se amesteca, a se contopi.

ÎNVĂLUIRE (< *învălui*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) învălui și rezultatul ei. **2.** (MILIT.) Întoarcere **(2)** de mică amploare, executată cu o grupare mică de forțe și mijloace.

ÎNVĂLUIT, -Ă (< *învălui*) adj. **1.** Înfășurat, învelit, acoperit. ✦ Fig. (Despre sunete sau voce) Voalat. **2.** Înconjurat, încercuit.

ÎNVĂLUITOR, -OARE (< *învălui*) adj. **1.** Care învăluie; *fig.* ocrotitor, cald. **2.** Care împresoară.

ÎNVĂPĂIA (< *văpaie*) vb. I refl. A se aprinde ca o văpaie; *p. ext.* a se îmbujora, a se înroși. ✦ Fig. A se înflăcăra, a se entuziasma.

ÎNVĂPĂIAT, -Ă (< *învăpăia*) adj. **1.** Aprins ca o văpaie; *p. ext.* (despre figură) îmbujorat; (despre ochi) scânteietor, arzător. ✦ (Despre aer, atmosfe-

ră) Înfierbântat, încins. **2.** Fig. Entuziasmat, înflăcărat.

ÎNVĂȚ (< *învăța*) s. n. **1.** Deprindere, obișnuință. **2.** Sfat, povață.

ÎNVĂȚA (lat. **invitiare*) vb. I. **1.** Tranz. A-și însuși, a asimila cunoștințe dintr-un domeniu teoretic sau practic; a studia. **2.** Tranz. A transmite cuiva în mod sistematic cunoștințe dintr-un domeniu oarecare; a instrui, a iniția. **3.** Tranz. și refl. A (se) obișnui, a (se) deprinde (cu ceva). **4.** Tranz. A arăta cuiva cum să procedeze, a sfătui. ✧ Expr. *A învăța* (pe cineva) *minte* = a pedepsi (pe cineva), a-i da o lecție. **5.** Tranz. A trage învățăminte.

ÎNVĂȚARE (< *învăța*) s. f. Acțiunea de a (se) învăța; învățătură, instruire. ✧ Expr. *Învățare de minte* = dobândire de experiență; *p. ext.* cumințire.

ÎNVĂȚAT, -Ă (< *învăța*) adj. **1.** Cult, instruit, cu multă știință de carte; erudit; *p. ext.* priceput. ✦ (Substantivat) Savant. **2.** (Despre cunoștințe, deprinderi etc.) Care este studiat și reținut în memorie. **3.** Obișnuit, deprins cu ceva. ✦ (Despre animale) Dresat, îmblânzit.

ÎNVĂȚĂCEL (< *învățat*) s. m. (Fam.) Elev, discipol; ucenic.

ÎNVĂȚĂMÂNT (< *învăța*, după fr. *enseignement*) s. n. **1.** Proces organizat de instruire și de educare în școală. Treptele de î., în România, sunt: primar (clasele I–IV), gimnazial (clasele V–VIII), liceal (clasele IX–XII) și superior. ✦ P. ext. Sistemul instituțiilor școlare dintr-o țară. **2.** Domeniu în care activează cadrele didactice. **3.** (La pl., în forma *învățăminte*) Concluzie teoretică și practică a unei expuneri, a unei întâmplări, a unui eveniment etc.

ÎNVĂȚĂTOR, -OARE (< *învăța*) s. m. și f. **1.** (PEDAG.) Persoană care predă la clasele I–IV. ✦ Persoană care învață sau instruiește pe cineva; maestru, preceptor, dascăl, **2.** Inițiator, autor sau propagator al unei doctrine; îndrumător, sfătuitor, povățuitor.

ÎNVĂȚĂTURĂ (< *învăța*) s. f. **1.** Totalitatea îndrumărilor teoretice și practice într-un anumit domeniu de activitate; doctrină, principiu teoretic sau practic. **2.** Cultură, erudiție; înțelepciune. **3.** Studiu, școală; ucenicie. **4.** Povață, sfat; lecție.

ÎNVĂȚĂTURĂ DE CREDINȚĂ, culegere cuprinzând normele de bază ale ortodoxiei, redate în trecut sub formă de întrebări și răspunsuri; catehism ortodox.

ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU TEODOSIE, operă de mare valoare literară și istorică a lui *Neagoe Basarab* (paternitate contestată de *unii* cercetători). Păstrate în manuscris slavon și în mai *multe* copii în traducere românească, dintre care cea mai veche datează din sec. 17. Lucrarea, cu o structură complexă, are o serioasă amprentă de originalitate, decurgând din trăsăturile specifice ale mediului și ale epocii în care a fost scrisă (sec. 16). Î. îmbină paginile moralizatoare cu cele de teorie politică (formulează concepția conducerii autoritare a statului fundamentată pe dreptate), gândirea socială, izvorâtă din experiența trăită, cu adevărate capitole de manual diplomatic, strategic și militar, cu reflecția filozofică și meditația lirică, fiind totodată un breviar de dogmatică și morală creștin-ortodoxă; ele se constituie într-un îndreptar pentru viitorul domn Teodosie, fiul lui Neagoe.

ÎNVÂRSTĂ (< *vârstă*, reg. „dungă") vb. I tranz. A vărga o țesătură cu dungi colorate diferit; *p. ext.* a îmbina între ele lucruri de diferite culori.

ÎNVÂRTEJI (< *vârtej*) vb. IV tranz. și refl. A (se) învârti cu repeziciune, ca într-un vârtej; a se învolbura.

ÎNVÂRTI (< *în* + sl. *vrŭtĕti*) vb. IV. **1.** Tranz., intranz. și refl. A (se) mișca în cerc, a determina sau a face o mișcare de rotație; a (se) roti, a (se) răsuci. ✦ Tranz. A răsuci între degete. ✦ Intranz. A mesteca (în ceva). ✦ Tranz. A dansa, a juca o horă. ✦ Tranz. A întoarce, a potrivi în toate felurile, pe toate părțile. **2.** Tranz. A mânui un instrument, o armă. **3.** Refl. A umbla de colo până colo fără rost; a se foi. **4.** Tranz. (Fam.) A se îndeletnici cu o treabă neprecisă (adesea necinstită). ✦ Tranz. și refl. A obține ceva sau a(-și) aranja o situație favorabilă prin mijloace necinstite.

ÎNVÂRTIT, -Ă (< *învârti*) adj., s. m., s. f. **1.** Adj. Răsucit, sucit. **2.** S. m. Persoană care s-a eschivat de la anumite obligații sau și-a făcut o situație prin mijloace necinstite. **3.** S. f. art. Dans popular românesc răspândit în Transilvania, cu multiple variante regionale, cu ritm binar sincopat sau asimetric și cu mișcare de rotire, la început lentă, apoi rapidă; melodia corespunzătoare acestui dans. **4.** S. f. Prăjitură în formă de colac, făcută dintr-o foaie subțire și umplută cu nuci, cu mere etc.

ÎNVÂRTITA, lac carstic, cantonat în formațiuni de gips, la poalele M-ților Ghițu, în com. Nucșoara (Argeș); 2,2 ha. Ad. max.: 5 m.

ÎNVÂRTOȘA (< *vârtos*) vb. I tranz. și refl. A deveni sau a face să devină vârtos, a (se) întări, a (se) solidifica. ✦ Fig. A se împietri, a deveni neîndurător.

ÎNVECHI (< *vechi*) vb. IV refl. A deveni vechi, a se uza. ✦ A nu mai fi actual, a nu mai corespunde, a se perima. ✦ A nu se mai folosi, a ieși din uz.

ÎNVECHIRE (< *învechi*) s. f. Acțiunea de a (se) învechi. ✧ *Învechirea vinului* = proces de maturizare a vinului în cursul primilor 3–5 ani de la încheierea vinificației.

ÎNVECHIT, -Ă (< *învechi*) adj. Care a devenit vechi; uzat. ✦ Care nu mai este actual, nu mai corespunde; perimat. ✦ Care nu se mai folosește, ieșit din uz. ✦ Care are concepții depășite. ✦ Desuet.

ÎNVECINA (< *vecin*) vb. I refl. recipr. A se afla, a locui în apropierea cuiva sau a ceva; a fi vecin cu cineva sau ceva; a avea hotar comun.

ÎNVEDERA (< *vedere*) vb. I tranz. (Livr.) A arăta, a dovedi, în mod clar, evident; a releva.

ÎNVELI (< *în* + sl. *valiti*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) înfășura în... ✦ Tranz. A îmbrăca copertele unei cărți, ale unui caiet etc. ✦ Tranz. A acoperi o clădire cu țigle, cu tablă etc. ✦ Tranz. A acoperi focul (jarul etc.) cu pământ sau cu cenușă pentru a-l face să ardă mocnit; a învălui. **2.** Tranz. A înfășura urzeala pe sulul dinapoi al războiului de țesut.

ÎNVELIȘ (< *înveli*) s. n. **1.** Obiect care servește la învelit (ex. scoarța sau coperta unei cărți, acoperișul unei clădiri etc.); stratul exterior al unui obiect. **2.** *Î. geografic* = stratul exterior complex al Pământului, reprezentând zona de întrepătrundere și de interacțiune a *litosferei, atmosferei, hidrosferei* și *biosferei,* în care se desfășoară intens procesele determinate de energia solară și de gravitația universală, în interacțiune contradictorie cu procesele determinate de dinamica internă a Pământului, și în care are loc un schimb permanent de materie și de energie între diferitele părți componente. În cadrul său se produc dezagregarea și alterarea rocilor, eroziunea și acumularea sub diverse forme, se formează rocile sedimentare și solurile,

se dezvoltă viața organică și activitatea societății omenești. **3.** (GEOL.) Zonă din interiorul Pământului, constituită preponderent din olivină și piroxeni, situată între suprafețele de discontinuitate Mohorovicic și Gutenberg (adâncime c. 2 900 km). **4.** (BOT.) *Î. vegetal* v. *covor* vegetal.

ÎNVELITOARE (< *înveli*) s. f. Ceea ce servește la învelit. ✦ Plapumă, cuvertură etc. ✦ Hârtie, copertă etc. care îmbracă o carte, un caiet etc. ✦ Față de masă. ✦ (TEHN.) Stratul de material izolant care acoperă fața exterioară a versantelor unui acoperiș; se execută din tablă, țigle, olane etc. ✦ Îmbrăcămintea impermeabilă a corpului unui balon.

ÎNVENINA (< *venin*) vb. I tranz. **1.** A otrăvi cu venin. ✦ A face să devină otrăvitor, umplând cu venin. **2.** Fig. A face ca o situație să devină neplăcută, de nesuportat. ✦ Tranz. și refl. A (se) supăra, a (se) amărî; a (se) înrăi.

ÎNVERȘUNA (cf. magh. *verseny* „luptă") vb. I refl. și tranz. A acționa sau a face pe cineva să acționeze cu îndârjire, cu mânie, cu pornire; a (se) îndârji.

ÎNVERȘUNAT, -Ă (< *înverșuna*) adj. Îndârjit, pornit; neînduplecat. ✦ (Despre sentimente) Puternic, pătimaș.

ÎNVERZI (< *verde*) vb. IV. **1.** Intranz. (Despre arbori) A înfrunzi; (despre muguri) a se desface, devenind verde; (despre natură) a se îmbrăca cu verdeață. **2.** Tranz. și refl. A face să capete sau a căpăta culoarea verde; a (se) păta, a (se) murdări cu verde. ✦ Fig. (Despre oameni) A deveni palid, livid.

ÎNVESELI (< *vesel*) vb. IV refl. și tranz. A deveni sau a face pe cineva să devină vesel, bine dispus; a se dispune **(4).** ✦ Tranz. Fig. A face să fie mai puțin mohorât, întunecat; a însenina, a lumina.

ÎNVESTI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A acorda unei persoane un drept, o funcție, o demnitate; (în Evul Mediu) a da cuiva învestitura.

ÎNVESTIRE (< *învesti*) s. f. Acțiunea de a învesti. ✧ (DR.) *Î. cu formulă executorie* = aplicarea formulei executorii pe hotărârea definitivă a unui organ de jurisdicție în vederea executării ei. *Învestirea instanței* = împuternicirea instanței, prin actul de sesizare, de a soluționa un anumit litigiu, care intră în cadrul competenței sale.

Învierea. Frescă, Mănăstirea Marele Meteoron, Meteora (Grecia)

ÎNVESTITURĂ (< fr., lat.) s. f. (În Ev. Med.) Act solemn prin care o persoană era învestită cu o demnitate, cu un drept etc. ✦ Actul prin care seniorul acorda vasalului său un *beneficiu* sau un *feud.* ✦ Actul de numire și de confirmare în funcție a unui prelat. Până la sfârșitul sec. 11, dreptul de î. a aparținut, de fapt, puterii laice (regelui, în Anglia; împăratului, în Germania). Ca urmare a interzicerii (1075), de către papa Grigore al VII-lea, împăratului german Henric al IV-lea să numească și să confirme clerul înalt în funcții bisericești, se accentuează lupta dintre puterea laică și cea papală (numită *lupta pentru î.*), care se va încheia în 1122 printr-un compromis, cunoscut sub numele de *Concordatul de la Worms.*

ÎNVEȘMÂNTA (ÎNVESTMÂNTA) (< *veșmânt*) vb. I tranz. și refl. A (se) îmbrăca în veșminte (în vederea unei solemnități, a unui ritual etc.).

ÎNVIA (< *viu*) vb. I intranz. și tranz. (În credințele religioase și în basme) A reveni sau a readuce pe cineva la viață după ce a murit. ✦ Fig. A prinde sau a da putere, a (se) înviora, a (se) anima. ✦ Intranz. (Despre vegetație) A începe să înverzească, să se dezvolte după trecerea iernii.

ÎNVIERE (< *învia*) s. f. **1.** Faptul de a învia; *fig.* înviorare, trezire. **2.** Sărbătoarea creștină a Paștilor, celebrând învierea din morți a lui Iisus Hristos, după răstignirea pe cruce; slujba din noaptea premergătoare. Este cea mai mare sărbătoare a întregii creștinătăți, semnificând biruința asupra morții și izbăvirea de păcatul strămoșesc.

ÎNVINEȚI (< *vânăt*) vb. IV intranz. și refl. A lua, a căpăta culoare vânătă; (despre persoane) a deveni vânăt la față sau pe corp (din cauza frigului, a mâniei etc.). ✦ Tranz. A colora în vânăt; a păta cu vânăt. ✦ Tranz. și refl. A provoca vânătăi. ✦ Tranz. Fig. A umple de mânie; a învenina.

ÎNVINGĂTOR, -OARE (< *învinge*) adj. (Și subst.) Care a învins; câștigător **(1),** biruitor.

ÎNVINGE *(în* + lat. *vincere)* vb. III tranz. A înfrânge, a birui inamicul în război, a câștiga o bătălie; a izbândi, a triumfa, a câștiga într-o întrecere (sportivă); a doborî un adversar. ✦ (Fig.) A înfrâna, a stăpâni (un sentiment, o stare). ✦ Intranz. A răzbi, a

Învelitoare cu țigle

duce până la capăt; a dobândi victoria.

ÎNVINOVĂȚI (< *vinovat*) vb. IV tranz. și refl. **1.** Tranz. A arunca o vină asupra cuiva, a învinui pe cineva, a acuza, a incrimina. **2.** Refl. A-și asuma o vină, a se învinui, a se declara vinovat.

ÎNVINS, -Ă (< *învinge*) adj. (Și subst.) Înfrânt, biruit; *p. ext.* supus.

ÎNVINUI (< *vină*) vb. IV tranz. A aduce o învinuire, a acuza.

ÎNVINUIRE (< *învinui*) s. f. (DR.) Activitate procesuală având drept scop să stabilească faptul că o persoană a săvârșit o infracțiune, să o trimită în judecată penală și să susțină vinovăția ei în fața organului de jurisdicție. ✧ *Punerea sub î.* = act prin care organul de urmărire penală dispune tragerea la răspundere penală a unei persoane, îi face cunoscută învinuirea și ia act de obiecțiile ei.

ÎNVINUIT, -Ă (< *învinui*) s. m. și f., adj. (DR.) Persoană față de care se efectuează urmărirea penală, dar împotriva căreia nu a fost pusă încă în mișcare acțiunea penală. ✦ Acuzat, împricinat.

ÎNVIORA (< *în* + reg. *vioară* „limpede") vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni vioi, plin de vigoare; *fig.* a (se) însufleți; a (se) împrospăta.

ÎNVIORĂTOR, -OARE (< *înviora*) adj. Care înviorează.

ÎNVOI (< *voie*) vb. IV. **1.** Refl. A cădea de acord cu cineva, a ajunge la o înțelegere; a accepta, a consimți la... **2.** Refl. A trăi în bună înțelegere, a se împăca cu cineva. **3.** Refl. A se tocmi; (în trecut) a face o învoială agricolă.

ÎNVOIALĂ (< *învoi*) s. f. **1.** Înțelegere, învoire, aranjament. **2.** Târg, tocmeală. ✧ *Învoieli agricole* = (în România, între 1866 și 1945) contracte încheiate între marii proprietari, pe de o parte, și țăranii lipsiți de pământ sau cu pământ puțin, pe de altă parte, la luarea în arendă de către aceștia din urmă a unor parcele de pământ cu condiția plății unei arenzi sau la angajarea țăranilor la munci pe moșie cu inventarul lor; tocmeli agricole.

ÎNVOIRE (< *învoi*) s. f. **1.** Aprobare, permisiune, încuviințare, **2.** Pact, acord, înțelegere.

ÎNVOLBURA (< *volbură*) vb. I tranz. și refl. A (se) mișca în vârtejuri.

ÎNVOLT, ÎNVOALTĂ (lat. *involutus*) adj. **1.** (Despre flori) Cu petale multe și dese; (despre petale) înfoiat, bogat. ✦ (Despre păr, pene, coamă) Des, bogat. **2.** Rotunjit în formă de arc; umflat, bombat.

ÎNVRĂJBI (< *vrajbă*) vb. IV refl. și tranz. A se dușmăni sau a face să se dușmănească.

ÎNVREDNICI (< *vrednic*) vb. IV refl. **1.** A se dovedi capabil să înfăptuiască sau să ajungă la ceva; a reuși. **2.** A avea cinstea, norocul să..., a avea parte să... **3.** A găsi de cuviință, a binevoi.

ÎNZĂPEZI (< *zăpadă*) vb. IV refl. (Despre drumuri, terenuri) A deveni impracticabil (din cauza zăpezii); a se troieni. ✦ (Despre vehicule, *p. ext.* despre călători) A rămâne blocat, troienit, imobilizat în zăpadă.

ÎNZDRĂVENI (< *zdravăn*) vb. IV refl. A se însănătoși, a se întrema.

ÎNZECI (< *zece*) vb. IV tranz. A mări de zece ori; *p. ext.* a spori, a mări mult.

ÎNZECIT, -Ă (< *zece*) adj. **1.** Mărit de zece ori; sporit, mărit (mult). **2.** (Adverbial) Care se repetă de zece ori.

ÎNZESTRA (< *zestre*) vb. I tranz. **1.** A da zestre unei fete; a dota. **2.** A dota o întreprindere, o instituție etc. cu utilajul necesar, cu mobilier etc. **3.** Fig. A dota cu calități deosebite.

ÎNZESTRAT, -Ă (< *înzestra*) adj. Dotat cu calități deosebite; talentat.

ÎNZIDIRE (< *zidire*) s. f. **1.** Operație de fixare a unei piese sau a unui element de construcție într-un masiv de zidărie. **2.** Operație de acoperire a unei construcții, a unei mașini etc. cu un strat de material ceramic sau de piatră.

ÎNZORZONA (< *zorzoane*) vb. I tranz. și refl. A (se) împodobi excesiv și fără gust; a (se) împopoțona.

J

J s. m. invar. **1.** A treisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană fricativă prepalatală sonoră). **2.** (METR.) Simbol pentru *joule*. **3.** (EC.) *Curba j* = teorie economică semnificând descrierea unui impact preconizat al devalorizării monedei asupra balanței comerciale naționale.

JABAL ASH-SHAYKH v. **Hermon.**

JABALPUR [dʒəbəlpur], oraș în India centrală (Madhya Pradesh), pe râul Narmada; 764,6 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Expl. de bauxită. Uzine metalurgice, chimice și de automobile; fabrici de textile și conf., de cherestea și ciment; țigarete, sticlărie și ceramică. Comerț cu lemn. Universitate. Vechiul nume: *Jubbulpore*.

Jabiru

JABERG [jəberk], **Karl** (1877–1958), lingvist elvețian. Prof. univ. la Berna. Specialist în romanistică. Cercetări de dialectologie; importante contribuții la dezvoltarea geografiei lingvistice („Atlasul lingvistic și etnografic al Italiei și al Elveției meridionale", în colab. cu J. Jud).

JABÈS [ʒabɛs], **Edmond** (1912–1991), scriitor francez originar din Egipt. Stabilit în Franța (1957). Opera sa, purtând amprenta exilului și a iudaismului, este expresia unei profunde meditații asupra Scripturii („Cartea întrebărilor", „Cartea asemănărilor", „Cartea limitelor"). Versuri („Nisipul").

JĀBIR IBN HAYYAN [dʒabir ibn hajan], **Abū Mūsā** (c. 721–c. 815), alchimist și filozof arab. Medic de curte al califului Hārūn ar-Rașid. Autor a numeroase tratate filozofice, în care dă naturii o interpretare simbolică și ezoterică („Cântarea perfecțiunii", „Inventarea adevărului"), și de alchimie, exercitând o puternică influență asupra teoriilor chimice până în sec. 18.

JABIRU s. m. *J. african* = gen de barză uriașă, de culoare neagră sau albă, cu cioc puternic, curbat în sus, de 150 cm înălțime, care trăiește la S de Sahara, în apropierea cursurilor de apă *(Ephippiorhynchus senegalensis)*. Capturat pentru grădinile zoologice.

JABŁONSKI [jabłonski], **Henryk** (n. 1909), istoric și om politic comunist polonez. Președinte al Consiliului de Stat al R.P. Polone (șef al statului: 1972–1985). Contribuții privind istoria modernă națională („Autonomia poloneză în Ucraina", „Importanța internațională a războaielor poloneze de eliberare națională din sec. XVIII"). M. coresp. al Acad. Române (1965).

JABOATÃO, oraș în E Braziliei (Pernambuco), la V de Recife; 513,7 mii loc. (1993). Centru comercial agricol (cafea, tutun, trestie de zahăr).

JABOTINSKY [jəbətiənskəi], **Vladimir Zeev** (1880–1940), lider sionist. A luptat în primul război mondial în unitățile evreiești constituite în cadrul armatei britanice. Fondator al Uniunii Mondiale a Sioniștilor Revizioniști (1925). Unul dintre organizatorii *Haganah*-ului, statul în viziunea lui urmând să fie format pe ambele maluri ale Iordanului. S-a opus atât britanicilor, cât și sioniștilor socialiști.

JABOU (< fr.) s. n. Accesoriu de îmbrăcăminte (astăzi mai ales de damă), constând dintr-un volan, de obicei din dantelă, fixat pe piept ca o cravată.

JAC (< fr., engl. n. pr. *Jack*) s. n. **1.** Dispozitiv folosit mai ales în telefonia manuală care permite ca, prin în-

Vladimir Jabotinsky

troducerea unei fişe **(2),** să se stabilească legătura între două linii. **2.** Fişă **(2)** cu dublu contact.

JACHETĂ (< fr.) s. f. Haină (tricotată) purtată peste bluză, cămaşă sau peste rochie şi care acoperă partea superioară a corpului.

JACK [dʒæk], **Kenneth Henderson** (n. 1918), chimist britanic. Prof. univ. la Cambridge şi Durham. Cercetări în domeniul cristalografiei şi al metalurgiei. Studii privind chimia stării solide.

JACKSON [dʒæksn], oraş în S S.U.A., port la Pearl River, centrul ad-tiv al statului Mississippi; 196,6 mii loc. (1990). Nod feroviar. Centru comercial şi financiar al unei zone agricole. *Ind.* textilă (bumbac), alim. (produse din carne), chim. Echipament electrotehnic, cărămizi refractare, sticlă, mobilă, piese auto. Universitate (1877). Muzeu de artă. Capitoliul (1903), asemănător celui din Washington. Fundat în 1819, sub numele de Alexandria; în 1820 i s-a atribuit denumirea actuală, în cinstea preşedintelui Andrew Jackson.

JACKSON [dʒæksn], **Andrew** (1767–1845), general şi om politic american. În timpul Războiului anglo-american (1812–1814), a condus o campanie victorioasă împotriva indienilor creeck din Georgia şi Alabama şi i-a înfrânt pe englezi la New Orleans (1814). În 1818, a luptat împotriva indienilor seminoli, ocupând partea de E a Floridei. A reorganizat Partidul Democrat. Ca preşedinte al S.U.A. (1829–1837) a consolidat autoritatea prezidenţială şi sistemul constituţional

Jackson. Capitoliul

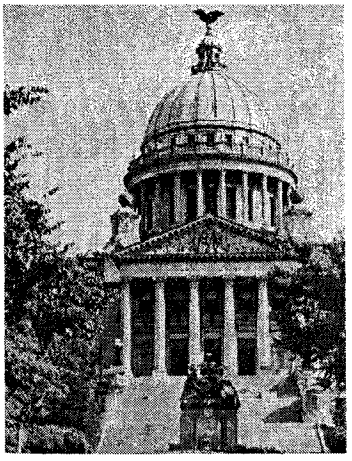

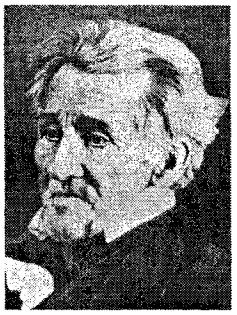

Andrew Jackson

democratic american şi, bazându-se pe forţa socială a coloniştilor de la frontieră, a introdus „spoils system", în dauna marilor proprietari din Est.

JACKSON [dʒæksn], **Chevalier** (1865–1958), medic american. Laringolog. Prof. univ. la Pittsburg şi Philadelphia. A fost primul care a pus la punct materialul şi tehnicile necesare esofagoscopiei, bronhoscopiei şi bronhografiei.

JACKSON [dʒæksn], **Colin Ray** (n. 1967), atlet britanic. Câştigător, de mai multe ori, al probelor de ştafetă 4x100 m (nou record mondial la Campionatele mondiale din 1993) şi 60 m garduri.

JACKSON [dʒæksn], **Frederick George** (1860–1938), explorator arctic britanic. În perioada 1893 şi 1894 a parcurs c. 5 000 km, străbătând tundra, din Pen. Kola şi până la Kirkenes (Norvegia); a condus (1894–1897) expediţia care a realizat descoperirea tuturor insulelor arh. Franz Josef, începută de Julius Payer (3 aug. 1873).

JACKSON [dʒæksn], **Glenda** (n. 1936), actriţă britanică de teatru şi cinema. Creaţii remarcabile, de un înalt profesionalism, în piesele lui Shakespeare, Cehov, Ibsen, Brecht, O'Neil ş.a. Temperament mobil, interpretează în film o gamă variată de roluri, de la nimfomana nevrotică la personaje istorice cu destin tragic („Maria Stuart, regina Scoţiei") şi („Amanţii muzicii") până la cele de un comic savuros („Vizită la domiciliu", „Pierdut şi regăsit"). Premiul Oscar: 1969 („Femei îndrăgostite"); 1973 („Amprenta clasei").

JACKSON [dʒæksn], **Helen** Hunt (1830–1885), scriitoare americană. Cunoscută pentru lucrarea „Un secol de ruşine", o istorie a nedreptăţilor comise de guvernul american împotriva indienilor. Romanul „Ramona" este inspirat de evenimente reale, cărora autoarea le-a fost martoră în perioada când a făcut parte din Comisia de investigare a rezervaţiilor.

JACKSON [dʒæksn], **John Hughlings** (1835–1911), medic britanic. Unul dintre fondatorii neuropatologiei moderne. A descris formele focale sau parţiale ale epilepsiei (1863), localizând cauza mişcărilor epileptiforme în leziunile cortexului cerebral (1875). Cercetările sale asupra controlului vorbirii au confirmat descoperirile lui *P. Broca.*

JACKSON [dʒæksn], **Mahalia** (1911–1972), cântăreaţă americană. Una dintre cele mai mari interprete a cântecului negru religios în stilurile spirituals şi gospel. Vocea de contralto, expresivă, vibrantă a consacrat-o ca „regină a cântecului gospel".

JACKSON [dʒæksn], **Michael Joseph** (n. 1958), solist vocal şi compozitor american. Super-vedetă a muzicii pop. S-a impus prin interpretarea originală a repertoriului („Thriller", „Bad", „Dangerous"), crearea unei atmosfere de spectacol electrizante, jocul său de scenă, dansul expresiv şi dinamic. Coautor al spectacolului „We are the world". Discuri de aur şi platină, premii Grammy.

JACKSON [dʒæksn], **Milton** (zis şi *Bags*) (n. 1923), pianist, compozitor, vibrafonist şi chitarist american de jaz. A fundat „Modern Jazz Quartet" (1951). Considerat creator al stilului modern la vibrafon, s-a impus prin execuţii în tempo rapid şi improvizaţii rafinate („Bag's Groove").

JACKSON [dʒæksn], **Mount** [maunt] **~**, masiv muntos în Antarctica, în Ţara Palmer; 4 190 m.

JACKSON [dʒæksn], **Thomas Jonathan (Stonewall** „zid de piatră") (1824–1863), general american. Mare strateg, a luptat în armata separatiştilor sudişti în Războiul de Secesiune, câştigându-şi celebritatea în bătăliile de la: Bull Run (1861, 1862), Antietam (1862), Fredericksburg (1862) şi Chan-

Michael Jackson

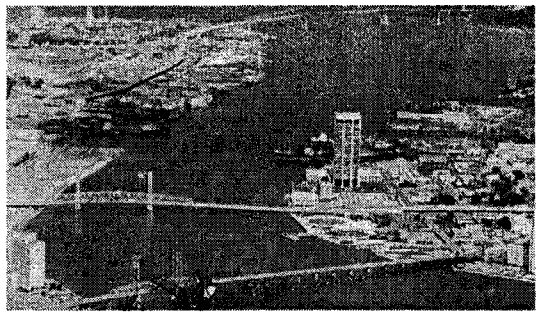

Jacksonville. Vedere din port

cellorsville (1863), unde a fost rănit mortal.

JACKSONVILLE [dʒæksnvil], oraș în SE S.U.A. (Florida), port la gura de vărsare a fl. St. Johns în Oc. Atlantic; 676,7 mii loc. (1994). Nod de transport. Aeroport. Metalurgie; constr. navale. Ind. chim. (îngrășăminte), a celulozei și hârtiei, de prelucr. a lemnului, textilă, a sticlăriei, alim. (țigarete, bere, conserve de fructe) și poligrafică. Export de fructe, legume și cherestea. Turism. Bază maritimă militară. Universitate. Fundat în 1816. Vechiul nume: *Cowford*. A primit actuala denumire în onoarea președintelui Andrew Jackson.

François Jacob

Carl Gustav Jacob Jacobi

Jens Peter Jacobsen

JACOB [ʒakob], familie de ebeniști francezi. Mai important: **Georges J.** (1739–1814). Unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai stilului Ludovic XVI și apoi *Directoire*. Piese de mobilier caracterizate prin linii sobre, drepte, decorate cu bronz și incrustații policrome.

JACOB [ʒakob], **François** (n. 1920), medic și biolog francez. Prof. univ. la Paris. Cercetări privind reglarea genetică a sintezei enzimelor bacteriene („Logica viului", „Jocul posibilităților"); a descoperit acidul ribonucleic mesager, ceea ce a condus la definirea unității genetice numite *operon*. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1965), împreună cu J. Monod și A. Lwoff.

JACOB [ʒakob], **Max** (1876–1944), scriitor și pictor francez. Rol important în cercurile avangardiste de la începutul secolului. Lirică modernistă („Cornetul cu zaruri", „Laboratorul central", „Meditații religioase"). Evreu convertit la catolicism (1909), a murit în lagărul de concentrare de la Drancy, unde a fost internat de către germani.

JACOBAEUS [jakobe:us], **Hans Christian** (1879–1938), medic suedez. Prof. univ. la Stockholm. Promotor al laparoscopiei, pleuroscopiei și toracoscopiei.

JACOBI [jakobi], **Friedrich Heinrich** (1743–1819), filozof german. Exponent al fideismului („filozofia credinței"). Precursor al romantismului german. Scrierile sale conțin o critică a sistemelor raționaliste reprezentate de Kant și Spinoza, cărora le opune un sentimentalism religios („Asupra doctrinei lui Spinoza în scrisori către Mendelssohn"), provocând în epocă o controversă în privința panteismului și ateismului.

JACOBI [jakobi] **1. Moritz Hermann von J.** v. **Iakobi, Boris Semionovici. 2. Carl Gustav Jacob J.** (1804–1851), matematician german. Fratele lui **J. (1).** Prof. univ. la Königsberg și Berlin. A creat concomitent, dar independent de N. Abel, teoria funcțiilor eliptice și a studiat integralele abeliene (cărora li s-a atribuit numele său). Contribuții privitoare la ecuațiile cu derivate parțiale, calculul variațional, mecanica analitică, mecanica cerească, algebră, teoria numerelor și analiză (unde a introdus determinanții funcționali, care îi poartă numele).

JACOBIAN (< n. pr. *Jacobi*) subst. Determinant funcțional de ordinul *n*, asociat unui ansamblu de *n* funcții de câte *n* variabile, având ca elemente derivatele parțiale ale fiecărei funcții în raport cu fiecare variabilă.

JACOBSEN [jakobsən], **Arne** (1902–1971), arhitect și urbanist danez. Lucrări de orientare funcționalistă, caracterizate prin puritatea și eleganța liniilor (uzina „Carl Christensen" — Ålborg, Colegiul „St. Catherine" — Oxford/Anglia, Banca Națională Daneză — Copenhaga).

JACOBSEN [jakobsən], **Jens Peter** (1847–1885), scriitor danez. Inițiator al naturalismului în literatura daneză. Nuvele („Un foc în ceață", „Doamna Fønss") și romane („Maria Grubbe", „Niels Lyhne") de fină analiză psihologică. Lirică erotică și meditativă („Cântecele lui Gurre").

JACOBSEN [jakobsən], **Robert** (1912–1993), sculptor danez. Stabilit la

Robert Jacobsen: „Deformație clasică"

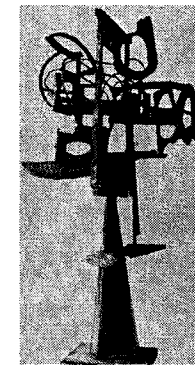

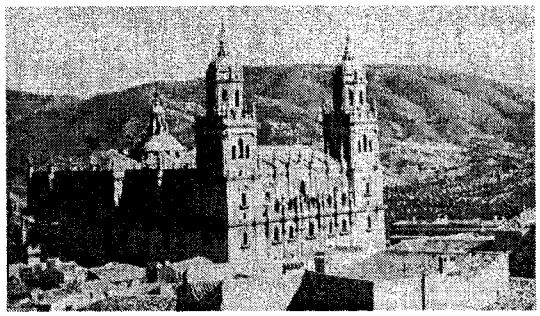

Jaen. Catedrala

Paris (1947). Sculpturi abstracte în fier (din tije și plăci), de o mare rigoare artistică. Figurine („Păpușile").

JACOBSON [dʒeikobsən], **Nathan** (n. 1910), matematician american originar din Polonia. Prof. univ. la Princeton, Johns Hopkins, Yale și Berkeley. Lucrări de algebră elementară sau privind teoria inelelor („Algebra elementară, „Structura inelelor").

JACQUARD [jaka:r] (< fr.; {s} n. pr. *Jacquard*) s. n. Dispozitiv special al războaielor de țesut, folosit pentru obținerea țesăturilor cu legătura complicată, prin comandarea individuală a fiecărui fir de urzeală în operația de formare a rostului. ✦ *Țesătură J.* = țesătură obținută cu ajutorul acestui dispozitiv.

JACQUARD [ʒaka:r], **Joseph Marie** (1752–1834), mecanic francez. A inventat (1801) mecanismul de comandă cu cartele perforate pentru războaiele de țesut, care-i poartă numele, folosit de Ch. Babbage la mașina sa de calcul și, ulterior, de H. Hollerith la mașina de calculat cu cartelă perforată, precursoare a calculatorului.

JACQUERIA [ʒakeria], puternică răscoală antifeudală a țăranilor din N și NV Franței (1358), în vremea domniei lui Ioan al II-lea (captiv în Anglia în timpul Războiului de 100 de Ani). Sărăciți din cauza războiului, țăranii răsculați, conduși de Guillaume Charles, au fost înfrânți de armata regelui Carol al II-lea cel Rău de Navarra, urmând o sângeroasă represiune.

JACQUIER [ʒakie], **Henri** (1900–1980, n. Grenoble), istoric literar francez. Stabilit în România. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Studii de estetică, teorie literară („Între pictură și poezie") și de literatură comparată („Noțiunea de literatură comparată"), eseuri despre scriitori francezi și români.

JAD (< fr.) s. n. Piatră semiprețioasă, cu două varietăți: *jadeit* și *nefrit*. ✦ Obiect sculptat în jadeit.

JADEIT (< fr. {i}) s. n. Silicat natural de sodiu și aluminiu din grupa piroxenilor monoclinici, compact, verzui sau albicios, sticlos, întâlnit în roci metamorfice alcaline sau în formațiuni metasomatice de contact; formează mase granulare compacte sau agregate fibroase fine. Utilizat în timpurile preistorice la confecționarea uneltelor și armelor, iar, mai târziu, în arta decorativă, inclusiv a bijuteriilor.

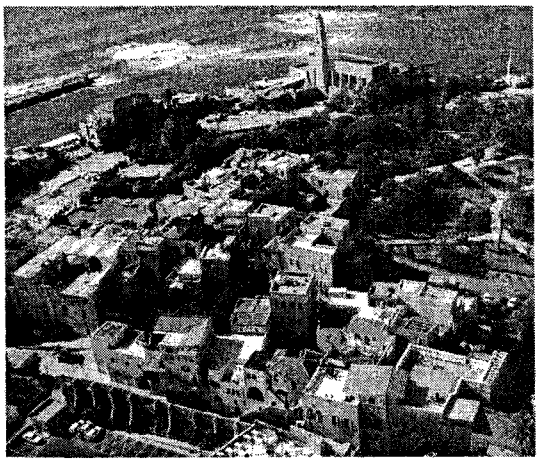

Jaffa. Vedere generală

JADOTVILLE v. **Likasi**.

JAEGER [jagər], **Werner Wilhelm** (1888–1961), filolog și filozof german. Clasicist, exeget și istoric al filozofiei. Inițiator al interpretării evoluționiste a operei aristotelice („Aristotel: fundamentele unei istorii a evoluției sale"); a avansat ideea unui umanism întemeiat pe gândirea grecilor antici („Paideia").

JAÉN [haen], oraș în S Spaniei (Andaluzia); 113,1 mii loc. (1995). Siderurgie; produse chimice și alim. (ulei de măsline, băuturi, fructe mediteraneene); ceramică; ind. piel. și textilă. Piață pentru uleiuri vegetale. Alături de monumente maure există numeroase biserici (San Andrea, San Ildefonso, San Domenico), catedrală (1548, terminată în 1802, după planurile lui Andres de Vandelvira). Castelul Santa Catalina (menționat documentar în sec. 12). Cunoscut în Antichitate sub numele de *Auringis*, **J.** a fost ocupat de musulmani (711), apoi cucerit (1246) de regele Ferdinand III cel Sfânt al Castiliei și Léonului.

JAF (< pol., germ.) s. n. **1.** Furt săvârșit prin mijloace violente; jefuire. **2.** (Înv.) Lucrurile care au format obiectul jafului **(1)**.

JAFFA [jafa], oraș în partea de VNV a statului Israel, inclus (1950) în aglomerația urbană Tel Aviv. Menționat în *Biblie*. Cunoscut în Antichitate cu numele *Joppa;* între sec. 15 și 4 î.Hr. a fost stăpânit de egipteni, filisteni, israeliți, asirieni, perși și de Alexandru cel Mare. Ocupat de sirieni (sec. 2 î.Hr.) și de romani (sec. 1 î.Hr.), a fost distrus de împăratul Vespasian în anul 68 d.Hr. Cucerit de arabi (636), s-a aflat sub stăpânirea creștinilor (1099–1196 și 1204–1268); ruinat în timpul cruciadelor, și-a redobândit importanța începând din sec. 16; a intrat sub stăpânirea Imp. Otoman (1517–1831). Ocupat de Napoleon I în 1799 și de englezi în 1917. Numit *Yafo* (în ebraică) și *Yafa* (în arabă).

JAFFNA [dʒafnə], oraș în N Republicii Sri Lanka, port la str. Palk, prin care se face legătura cu India și Uniunea Myanmar; 129 mii loc. (1990). Aeroport. Pescuit. Export de bumbac, lemn, tutun, fructe. Stațiune balneară. Fort olandez (sec. 17). Principalul centru al comunității tamililor.

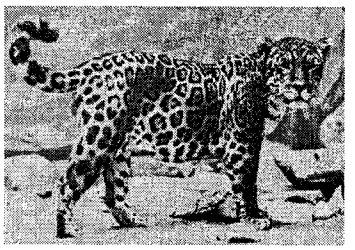

Jaguar

JAGIĆ [jądʒiʧ], **Vatroslav** (1838–1923), lingvist și filolog croat. Prof. univ. la Berlin și Viena. A studiat și a editat texte paleoslave. A întemeiat revista „Arhiva pentru filologie slavă" (1876). Studii de istorie a lingvisticii și literaturii slave („Gramatica croată", „Istoria literaturii croate"). M. de onoare al Acad. Române (1904).

JAGIEŁŁO v. **Iagełło.**

JAGUAR (< fr.) s. m. Mamifer carnivor din familia felidelor *(Felis onca),* asemănător cu leopardul, dar mai lung (170–270 cm) și mai masiv (100–150 kg), având, de obicei, blana galben-roșiatică cu pete negre. Trăiește mai ales în America de Sud, de obicei în mlaștini, în junglă sau în regiuni împădurite. Este un vânător solitar, iute și agil.

JAHĀNGĪR [dʒəhandʒir] **(Cuceritorul lumii),** padișah al Indiei (1605–1627) din dinastia Marilor Moguli. A încercat, fără succes, extinderea spre N a imperiului. Protector al artelor. Memorii.

JĀHIZ, al ~ [əl ʒąkiz] *(Abū 'Uthmān 'Amr ibn Bahr ibn Mahbūb al-Jāhiz)* (c. 776–c. 869), teolog și scriitor arab. Lucrările sale se remarcă prin eleganța stilului și precizia informației științifice. Autor al mai multor tratate („Cartea avarilor", „Cartea animalelor" — mai mult o lucrare de filologie decât de zoologie).

JAHN [ha:n], **Friedrich Ludwig** (1778–1852), pedagog german. Considerat întemeietorul educației fizice. În 1811, a deschis, la Berlin, prima sală de gimnastică, susținând influența benefică a acesteia asupra formării caracterului la copii.

JAHN [ha:n], **Helmut** (n. 1940), inginer și arhitect german. A dezvoltat tehnologia „zgârie-norilor" în oțel și sticlă, proiectând, în S.U.A., alături de C.F. Murphy, numeroase clădiri destinate unor instituții sau servicii („Kemper Arena" și „Sala de Expoziție" din Kansas City, „Clădirea centrului administrativ și de afaceri" din Johannesburg).

JAILOLO v. **Halmahera.**

JAINISM (< fr.) s. n. Religie și școală filozofică indiană, opusă *brahmanismului,* întemeiată în sec. 6 î.Hr. de ascetul legendar Vardhamāna (Mahāvīra), supranumit *Jinna* (Învingătorul). Este una dintre cele trei mari religii ale Indiei; are c. 3,5 mil. de adepți. J. a înlocuit concepția brahmană despre sufletul universal cu metempsihoza (suflet individual nemuritor care migrează). Căile de acces spre mântuire sunt autoperfecționarea morală și ascetismul. Doctrina filozofică are un caracter dualist; alături de sufletele individuale recunoaște existența materiei, ca substanță necreată, infinită în timp și spațiu, compusă din atomi.

JAIPUR [dʒaipur] **(JEYPORE),** oraș în partea central-nordică a Indiei, la SV de Delhi, la poalele M-ților Aravalli, centrul ad-tiv al statului Rājasthān; 1,46 mil. loc. (1991). Nod de comunicații. Expl. de marmură. Ind. chimică, electrotehnică, de prelucr. a metalelor, textilă, sticlăriei, ceramicii, hârtiei; orfevrărie; covoare țesute manual. Centru comercial. Observator astronomic (sec. 18). Universitate. Vechi centru al civilizației indiene (în apropiere se găsesc ruinele orașului antic Amber). Celebrul palat „al vânturilor" (Hawa Mahal, 1739). Turism. Întemeiat în 1727 de maharajahul Jai Singh II.

JAIS (cuv. fr.) [ʒe] s. n. Varietate de antracit foarte dură, de un negru strălucitor, utilizată la confecționarea mărgelelor, nasturilor.

JAI [dʒai] **SINGH II,** maharajah (1699–1743) al Rajahstān-ului. Fondator al orașului *Jaipur* (1727). Astronom; a înființat observatoare în N Indiei și a inventat noi instrumente de observare. Autor al unor tabele astronomice de mare precizie.

JAKARTA [dʒakarta], capitala Indoneziei, situată în NV ins. Java, la gura de vărsare a fl. Liwung în G. Jakarta; 9,2 mil. loc. (1996). Portul maritim Tanjungpriok (construit în anii 1883–

Jaipur. Hawa Mahal

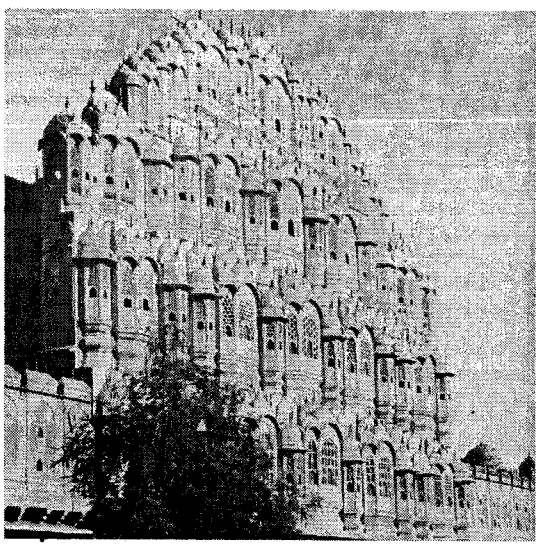

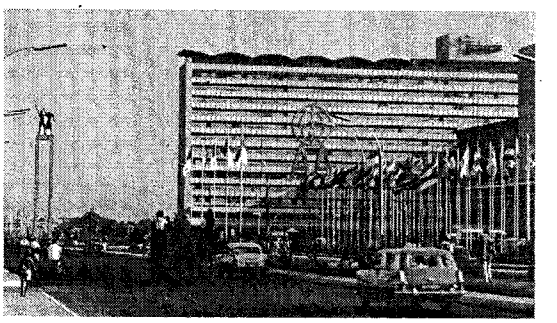

Jakarta. Hotel „Indonesia"

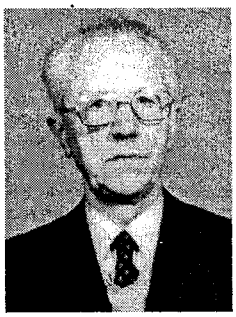

Jakó Zsigmond Pál

1886) este situat la c. 10 km de oraș. Pr. centru politic, ad-tiv, comercial, financiar și ind. al țării. Important nod de comunicații. Aeroportul Kemajoran. Siderurgie. Constr. navale. Întreprinderi de prelucr. a cauciucului și lemnului, de piei. (încălț.), montaj de automobile, produse alim. (ceai), textile; tăbăcării. Poligrafie. Centru cultural (11 universități; academie de științe; muzee). Catedrală romano-catolică (sec. 17); moscheea Istiqlal. Galerii de artă. Institute de oceanografie, economie, de cercetări industriale și sociale. Cel mai mare stadion al Asiei. Parcuri. În 1619–1621 olandezii au întemeiat aici *Batavia*, reședința autorităților coloniale olandeze ale Indiilor de Est. Important centru al mișcării de eliberare națională. În aug. 1945, aici a fost proclamată independența Indoneziei, iar în 1949 Batavia și-a schimbat numele în **J.**, devenind capitala țării.

JAKÓ [jokǫ] **Zsigmond Pál** (n. 1916, sat Roșiori, jud. Bihor), istoric maghiar din România. M. de onoare al Acad. (1996), prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții deosebite la istoria medievală a Transilvaniei. Editor de izvoare documentare („Urbariile cetății Gilăului", „Protocoalele Conventului din Cluj-Mănăștur", în lb. maghiară, „Codex diplomaticus Transsylvaniae. I. 1023–1300"), specialist în științele auxiliare ale istoriei și în istoria cărții și tiparului („Philobiblon transilvan").

JAKOBSON [jakobson], **August** (1904–1963), scriitor eston. Romane de moravuri de factură naturalistă („Strada băieților păcătoși", „Neamul Andrukson"). Drame pe teme politice contemporane („Viața în citadelă", „Bătrânul stejar").

JAKOBSON [dʒeikəbsən], **Roman Osipovici** (1896–1982), lingvist american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1941). Prof. univ. la Moscova, Brno, apoi la Univ. Harvard și Columbia. A întemeiat, împreună cu N.S. Trubețkoi, Cercul Lingvistic de la Praga, fiind fondatorii fonologiei moderne („Principii de fonologie istorică"). Unul dintre principalii inițiatori ai școlii formaliste și structuraliste. Studii de lingvistică generală („Limbajul copiilor, afazia și legile fonetice generale") și fonetică („Preliminarii la analiza vorbirii", în colab.).

JAKŠIĆ [jakʃitʃ], **Djura** (1832–1878), scriitor și pictor sârb. Principalul reprezentant al romantismului sârb. Poezii („În pădurea de tei", „Miezul nopții"); nuvele cu caracter social și satiric („Moșierul", „Sărmana bănățeancă"), drame patriotice („Migrațiunea sârbilor"). A pictat icoane și scene istorice.

JALĀLĀBĀD [dʒələləbad], oraș în partea de E a Afghanistanului, la 600 m alt., la confl. râului Kabul cu Chitral, la 113 km E de orașul Kabul, în apropierea granței cu Pakistanul; 68,1 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Centru comercial. Culturi de orez, trestie de zahăr ș.a. Plantații de portocali. Universitate. Fundat în c. 1560 de către *Akbar*. A suferit importante distrugeri materiale și o depopulare masivă în urma războaielor (din anii 1980–1998) cu U.R.S.S. și a conflictelor cu caracter religios.

JALANDHAR [dʒələndə], oraș în NV Indiei (Punjab), la poalele M-ților Himalaya; 509,5 mii loc. (1991). Nod feroviar. Centru comercial pe drumul istoric din India către Asia Centrală și Asia Mică. Ind. de prelucr. a metalelor, mătăsii, piel. Jucării. Artizanat (articole din lemn lăcuit și din fildeș). Materiale sportive. Vechiul nume: *Jullundur*.

JALAPA [halapa] (cuv. sp., după numele unui oraș mexican) subst. Principiu activ extras din rădăcina plantei *Exogonium purga*, utilizat ca purgativ, sub formă de pulbere.

JALAPA [halapa] **(JALAPA ENRÍQUEZ** [enriches]), oraș în E Mexicului, la poalele Sierrei Madre Oriental, la 1 425 m alt., centrul ad-tiv al statului Veracruz; 288,5 mii loc. (1990). Nod de transport. Aeroport. Ind. constr. de mașini, a prelucr. lemnului, celulozei și hârtiei, textilă și alim. Centru agricol (cafea, tutun, trestie de zahăr, portocale, plante medicinale). Stațiune climatică montană. Catedrală (sec. 18). Universitate. Muzeu de arheologie. Întemeiat în sec. 16.

JALBĂ (< sl.) s. f. (Pop.) Plângere, reclamație (făcută în scris). ✧ Expr. (Fam.) *A umbla* (sau *a merge, a veni* etc.) *cu jalba în (băț) proțap* = a cere, a reclama insistent un drept sau o favoare.

JALE (< sl.) s. f. Tristețe, mâhnire, durere adâncă; dezolare.

JALEA, Ion (1887–1983, n. Casimcea, jud. Tulcea), sculptor român.

Ion Jalea

Artistul în atelier

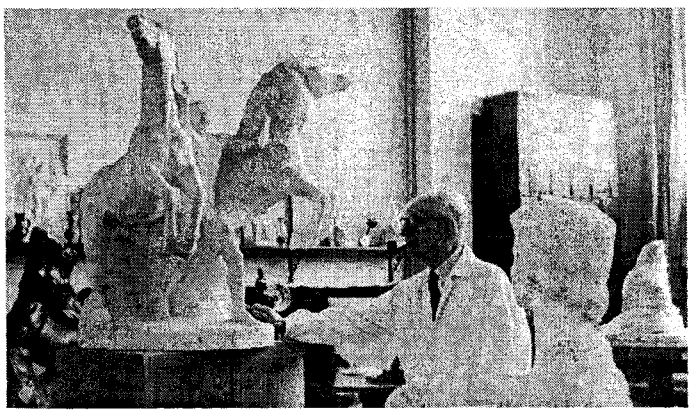

„Hercule doborând Centaurul"

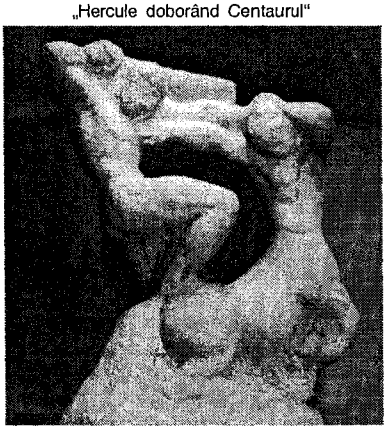

Jaleş (2)

Acad. (1963). Elev al lui Paciurea şi Bourdelle. Portrete („Tatăl meu", „Autoportret", „Acad. G. Oprescu"), compoziţii („Arcaş odihnindu-se"), alegorii („Hercule doborând Centaurul"), monumente („Spiru Haret", „Mihai Eminescu", „Decebal", „Victoria"), reliefuri („Împărat şi proletar"), remarcabile prin echilibrul de esenţă clasică al compoziţiei, prin expresivitatea şi plasticitatea formelor şi sobrietatea mijloacelor plastice.

JALEŞ (< *jale*) s. m. **1.** Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Salvia*, familia labiatelor, cu frunze opuse şi cu flori viu colorate, galbene, albastre sau albe. Specia *Salvia officinalis* se cultivă ca plantă medicinală. **2.** Plantă erbacee, perenă, alb-lânoasă, meliferă, din familia labiatelor, cu frunze ovate şi cu flori purpurii dispuse într-un spic terminal *(Stachys germanica)*; folosită în ceaiuri contra tusei.

JĂLGAON [dʒalgaun], oraş în partea central-vestică a Indiei (Mahārāshtra), pe fl. Tăpi, la 378 km NE de Bombay; 241,6 mii loc. (1991). Centru comercial pentru bumbac. Produse alim. (ulei) şi de artizanat (ţesături).

JALISCO [halisko], stat în V Mexicului, pe coasta Oc. Pacific; 80,1 mii km^2; 5,28 mil. loc. (1990). Centrul ad-tiv: *Guadalajara*. Expl. forestiere, de metale preţioase, mercur şi cărbuni. Pescuit intens. Cafea, cereale şi bumbac. Creşterea animalelor.

JĂLNA [dʒalnə], oraş în partea central-vestică a Indiei (Mahārāshtra), la 389 km NE de Bombay; 175 mii loc. (1991). Centru comercial.

JALNIC, -Ă (< *jale*) adj. (Şi adverbial) Trist, dureros, dezolant. ✦ Care provoacă milă, demn de compătimit; nenorocit.

JALON (< fr.) s. n. **1.** (TOPOGR.) Ţijă din lemn care serveşte la marcarea şi la semnalizarea punctelor de pe teren în lucrările topografice. **2.** Fig. Element care marchează un punct, o etapă în desfăşurarea unei activităţi.

JALONA (< fr.) vb. I tranz. **1.** (TOPOGR.) A marca pe teren, prin jaloane **(1)**, punctele unui traseu, ale unui aliniament. **2.** Fig. A fixa punctele principale ale unei probleme, a trasa în linii mari un plan.

JALOUX [ʒaluˌ], **Edmond** (1878–1949), scriitor francez. Romane de analiză psihologică, dovedind un subtil gust al misterului şi al sondării inconştientului („Restul e tăcere", „Tara fantasmelor"). Eseuri asupra literaturii engleze şi germane („Spiritul cărţii", „R.M. Rilke", „Goethe").

JALUZEA (după fr. *jalousie*) s. f. (De obicei la pl.) Stor confecţionat din lamele subţiri de lemn, aluminiu, material plastic etc., ataşat canatului unei ferestre, cu ajutorul căruia se împiedică pătrunderea luminii în încăperi.

JAMAICA [dʒəmeikə], stat în America Centrală insulară, ocupând insula cu acelaşi nume (a treia insulă ca mărime după Cuba şi Hispaniola) din Arh. Antilele Mari, în centrul M. Caraibilor; 10,2 mii km^2; 2,73 mil. loc. (1994). Limba oficială: engleza (se vorbeşte şi spaniola). Religia: protestanţi (anglicani, baptişti, metodişti) 75%, catolici 5%, hinduşi, islamici. Cap.: *Kingston*. Oraşe pr.: Montego Bay, Spanish Town, May Pen. Este împărţit în 14 parohii (parishes). Insula, alungită pe direcţia E–V, are un relief de coline calcaroase, puţin înalte, cu aspect de podiş (2/3 din supr. sa), care coboară spre ţărmuri în câmpii litorale înguste. În N şi E există culmi muntoase alcătuite din roci vechi (Blue Mountains), care culminează în vf. Blue Mountain (2 256 m). Climă tropical-oceanică în reg. joase (27–30°C, temp. medii anuale) şi aproape temperată în reg. înalte. Precipitaţii bogate în partea orientală (c. 5 000 mm anual) şi reduse în cea occidentală (c. 1 000 mm). Numeroase cicloane tropicale. Pădurile tropicale, cu esenţe valoroase (îndeosebi în N), ocupă 27,8% din terit. ţării, mangrovele se

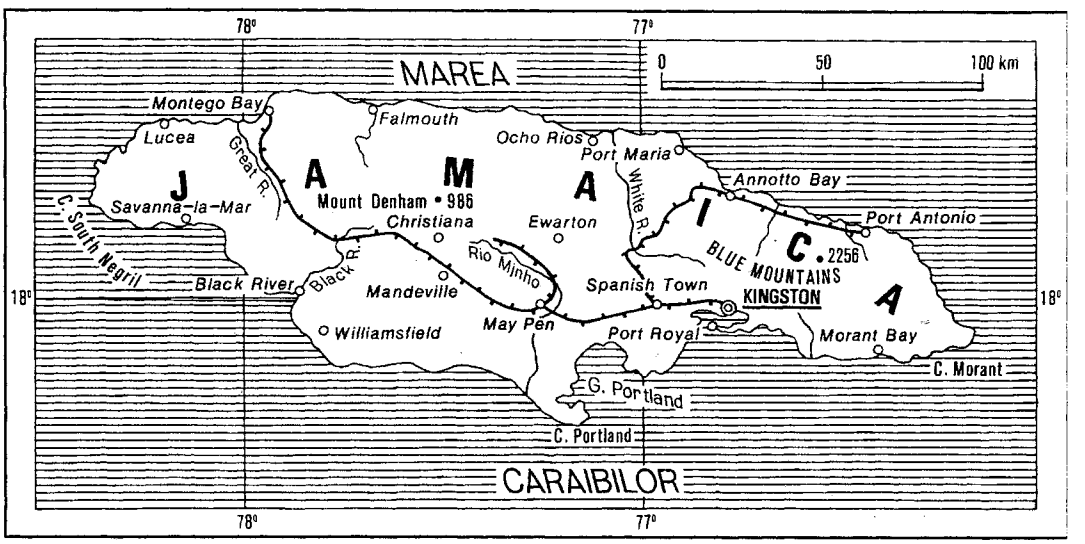

extind de-a lungul țărmurilor, iar vegetația semiaridă (cactuși), în S. Faună săracă în mamifere, dar bogată în amfibieni și moluște (500 specii). Economie bazată pe minerit, agricultură și turism. Mari expl. de bauxită (11,8 mil. t, 1994, locul 3 pe glob, 10% din totalul mondial și cel mai mare exportator mondial), care contribuie cu peste 20% din PNB (împreună cu alumina). Expl. de gips și calcare. Agricultura (20% din pop. ocupată, dar mai puțin de 10% din PNB) este dominată de cultura trestiei de zahăr (2,8 mil. t, 1994), arbori de cafea și cacao, bananieri, citrice, papaya, *Persea americana* (fructul avocado), mango, tutun, batate, igname, manioc, cereale și legume (toate cultivate pe 24,1% din supr. țării). Pășunile dețin 18,6% din terit. țării; se cresc bovine, porcine, caprine, păsări. Pescuit intens. Ind. prelucrătoare (peste 10% din pop. activă și 14% din PNB) produce: energie electrică, alumină (3,3 mil. t, 1994, locul 3 pe glob), produse petroliere, ciment, anvelope, țesături de bumbac, încălț., produse alimentare (zahăr 219 mii t, 1993, țigarete, conserve, rom, produse lactate). C.f. (1993): 401 km. Căi rutiere: 16,6 mii km (din care 5 mii km asfaltați). Moneda: 1 jamaican dollar = 100 cents. Turism în plină dezvoltare (1,6 mil. vizitatori, 1993, 20% din venitul național, locul 2 în privința devizelor): capitala cu monumentele sale istorice (cetatea Rockfort, King's House, biserica St. Thomas), țărmul nordic cu stațiunile balneoclimaterice Montego Bay, Ocho Rios, Port Antonio, zona montană din jurul vf. Blue Mountain. Balanța economică dezechilibrată în principal din cauza importului de combustibili. Export (1994): bauxită și alumină (c. 75%), zahăr, rom, banane, cafea, legume și fructe. Import (1994): combustibili (c. 33%), mașini, utilaje și echipament ind., materii prime ș.a. — *Istoric.* Locuită de indienii arawak, care îi spuneau Xayamaca, ins. a fost descoperită de Columb în 1494, care a denumit-o Sfântul Iago. Colonizată de Spania începând cu sec. 16, a trecut, de la mijlocul sec. 17, în stăpânirea Marii Britanii. După exterminarea, încă în sec. 16, a populației băștinașe, pe plantațiile de trestie de zahăr, indigo și cafea sunt aduși sclavi din Africa, **J.** devenind, după 1713, marea piață de sclavi negri a Americii de Sud. În 1866, Parlamentul englez emite pentru colonia **J.** un act constituțional. La sfârșitul sec. 19, a început pătrunderea capitalului american, care s-a intensificat mai ales după primul război mondial. Ca urmare a creșterii mișcării de eliberare națională, **J.** obține (1944) o nouă constituție, iar în 1953, autonomie internă. Membră (1958–1962) a Federației Indiilor de Vest, **J.** are, din 1959, drept de autoguvernare. În 1962 se retrage din federație, provocând destrămarea acesteia, și se proclamă stat independent în cadrul Commonwealth-ului. Scena politică este dominată de două partide — unul socialist (Partidul Laburist, lideri: Michael Manley, prim-min. 1972–1980 și 1989–1992 și Percival J. Patterson, din 1992) și unul conservator (Partidul Național al Poporului). **J.** este monarhie constituțională; șeful statului este, *de iure,* suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral compus din Senat și Camera Reprezentanților, iar cea executivă de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Cameră.

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Parohii (parishes)	Suprafața (km^2)	Populația (1992)	Capitala
Clarendon	1 196	219 400	May Pen
Hanover	450	66 000	Lucea
Kingston	22	105 000	Kingston
Manchester	830	168 000	Mandeville
Portland	814	77 600	Port Antonio
Saint Andrew	431	105 000	Half Way Tree
Saint Ann	1 213	152 000	Saint Ann's Bay
Saint Catherine	1 192	364 400	Spanish Town
Saint Elizabeth	1 212	145 300	Black River
Saint James	595	161 000	Montego Bay
Saint Mary	611	113 000	Port Maria
Saint Thomas	743	87 500	Morant Bay
Trelawny	875	74 000	Falmouth
Westmoreland	807	129 000	Savanna-la-Mar

JAMĀL AD-DĪN AL-AFGHĀNI [dʒəmal addin al-afgani] *(Jamal ad-Din al-Afghani as-Sayyid Muhammad ibn Safdar al-Husayn)* (1838–1897), filozof și om politic afgan. Fondator al unei mișcări naționaliste islamice care viza eliberarea țărilor musulmane de sub dominația europeană și unirea lor într-un singur stat. Ideile sale au exercitat o puternică influență asupra mișcării politice panislamice din sec. 20.

JAMBI [dʒambi], oraș în Indonezia (SE ins. Sumatera), port pe râul Hari; 340,1 mii loc. (1990). Centru comercial (cauciuc, lemn, copra, indigo). Expl. și prelucr. petrolului și a lemnului. Universitate. Vechiul nume: *Telanajpura.*

JAMBIERĂ (< fr.) s. f. Învelitoare de piele, de postav sau lână, care acoperă piciorul de la gleznă până aproape de genunchi.

JAMBON (< fr.) s. n. Produs alimentar obținut din pulpă de porc prelucrată prin sărare și afumare sau fierbere; șuncă.

JAMES v. **Iacob.**

JAMES [dʒeimz] **1.** Golf pe țărmul de N al Canadei, care pătrunde pe c. 400 km în interiorul continentului, fiind prelungirea spre S a G. Hudson. Adâncimi sub 100 m. Țărmul estic, puternic dantelat; acoperit de ghețuri o mare parte din an. Ins. pr.: Akimiski, Eastmain. În el se varsă numeroase râuri: Ekwan, Attawapiskat, Albany, Moose, Nottaway, Eastmain ș.a. Descoperit în 1610 de navigatorul Henry Hudson și explorat în 1631 de Thomas James. **2.** Râu în partea central-nordică a S.U.A., afl. stg. al lui Missouri; 1 142 km. Izv. din reg. treptei joase a Pod. Preriilor (Platoul Missouri). Nenavigabil. Irigații. Cunoscut și sub denumirea de *Dakota.*

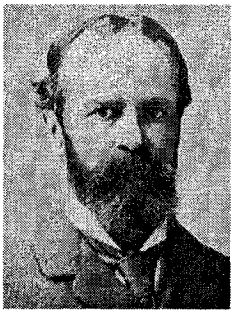

William James

Henry James

3. Fluviu în partea de E a S.U.A.; 547 km. Se formează prin confl. a două râuri (Jackson şi Cowpasture), în aval de Clifton Forge, care izv. din M-ţii Alegani, curge pe direcţie V–E, trecând prin Richmond, şi se varsă, printr-un estuar, în G. Chesapeake. Navigabil în aval de Richmond.

JAMES [dʒeimz] **1. William J.** (1842–1910), filozof şi psiholog american. Preocupat iniţial de anatomie şi fiziologie, s-a reorientat către psihologie şi filozofie, devenind celebru prin lucrarea „Principii de psihologie". **J.** a reformulat *pragmatismul* iniţiat de *Ch.S. Pierce,* reuşind, prin eseurile sale, să comunice principiile noii filozofii unui larg cerc de cititori; totodată, el a dezvoltat pragmatismul în direcţii noi, abordând probleme de psihologie şi religie. **J.** şi-a numit propria concepţie „empirism radical" pentru a arăta că nu numai lucrurile fizice, dar şi cele de ordin spiritual sunt, deopotrivă, elemente ale experienţei („Voinţa de a crede", „Pragmatismul", „Eseuri despre empirismul radical", „Varietatea experienţei religioase"). **2. Henry J.** (1843–1916), scriitor american. Naturalizat englez. Frate cu **J. (1).** Inovaţia sa în tehnica romanului îl consacră ca pe unul dintre primii psihologi şi un precursor al monologului interior, având ca motiv dominant confruntarea dintre civilizaţia europeană şi spiritul american („Americanul", „Portretul unei doamne", „Washington Square", „Ambasadorii", „Aripile porumbiţei", „Cupa de aur", „Strângerea şurubului"). Nuvele („Daisy Miller"). Proză fantastică („Turnul de fildeş"). Eseuri şi critică literară („Poeţi şi prozatori francezi", „Însemnări despre prozatori").

JAMES [dʒeimz] **OF HOLLAND PARK P(hyllis) D(orothy), baroneasă** (zisă *P.D.*) (n. 1920), scriitoare britanică. Autoare de romane poliţiste caracterizate printr-o atmosferă de suspans tensionată, terifiantă, cu răsturnări de situaţii dintre cele mai neaşteptate („O nebunie care provoacă moartea", „Insula morţilor", „Un anume gust pentru moarte").

JAMESON [dʒeimsn], **Sir Leander Starr** (1853–1917), medic şi om politic britanic. Stabilit în Africa de Sud (1878), l-a sprijinit pe *Cecil Rhodes* în politica de expansiune britanică. Prim-ministru al Coloniei Cap-ului (1904–1908). Fondator al Partidului Unionist (1910).

JAMESTOWN [dʒeimztaun], localitate în ins. Sf. Elena (S Oc. Atlantic), centrul ad-tiv al insulei; 1,3 mii loc. (1991). Port de escală pe rutele Atlanticului de Sud. Fundat în 1659. Catedrala Sf. Paul.

JAMMES [ʒam], **Francis** (1868–1938), poet francez. Lirică simbolistă de transfigurare în spirit franciscan a universului provincial, de comuniune cu natura („De la ruga din zori la cea de seară", „Georgicele creştine").

JAMMU [dʒəmu], oraş în NV Indiei, la poalele M-ţilor Himalaya, pe râul Tāwi, centrul ad-tiv (reşed. de iarnă) al statului Jammu şi Kashmir; 1,2 mil. loc. (1991). Centru comercial pentru cereale, trestie de zahăr şi bumbac. Ind. farmaceutică, textilă (ţesături de mătase) şi de ceramică. Fort. Palat. Universitate. Staţiune climatică.

JAMMU ŞI KASHMIR [dʒəmu şi kaʃmir], stat în NV Indiei; 222,2 mii km^2; 7,7 mil. loc. (1991). Centre ad-tive: *Srinagar* (reşed. de vară) şi *Jammu* (reşed. de iarnă). Expl. de min. auro-argentifere, de fier, bauxită şi cărbuni. Cereale, bumbac, orez, tutun şi cafea; legumicultură şi pomicultură. Creşterea animalelor. O parte din Kashmir (83,2 mii km^2) este în litigiu cu Pakistanul.

JĀMNAGAR [dʒamnəgər], oraş în V Indiei (Gujarāt), în pen. Kāthiāwār, la V de Ahmādābād, port la G. Kachchh; 350,5 mii loc. (1991). Expl. de sare şi bauxită. Ind. chimică, a cimentului, pielăriei, textilă (bumbac) şi a ceramicii. Meşteşuguri (orfevrărie). Pescuit de perle. Fundat în 1540. Vechiul nume: *Navanagar.*

JAMSHEDPUR [dʒəmʃedpur], oraş în NE Indiei (Bihar), la V de Calcutta, în platoul Chotta-Nagpur; 478,9 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii rutiere şi feroviare. Pr. centru siderurgic al ţării pe baza zăcămintelor de huilă şi min. de fier din apropiere; cocserie. Ind. constr. de maşini (excavatoare, material rulant, maşini agricole, utilaj energetic, textil şi pentru hârtie) şi chimică.

JAMU MARE, com. în jud. Timiş; 3 373 loc. (1998). Centru viticol. Creşterea bovinelor. Staţie de c.f. Satul Jamu Mare este menţionat documentar în 1343.

JAN „Magister" (sec. 15), meşter pietrar. A realizat, la comanda lui Ştefan cel Mare, mai multe pietre funerare pentru necropola domnească de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi. Decorul, un câmp central acoperit cu motivul palmetei, şi chenarul, constituit din inscripţia funerară, tratate în relief plat, se disting prin acurateţea şi eleganţa desenului.

JANÁČEK [janaʧek], **Leoš** (1854–1928), compozitor, muzicolog şi dirijor ceh. Reprezentant al curentului folcloric. Opere („Jenufa", „Cazul Makropulos", „Katia Kabanova", „Vulpişoara şireată"), o simfonietă, poemul simfonic „Taras Bulba", muzică de cameră, prelucrări folclorice, caracterizate prin dinamism viguros, forţă expresivă, claritate armonică şi ritmică.

JANCHELEVICI [jankeleviʧ], **Idel** (1909–1994, n. Leova, Basarabia),

Leoš Janáček

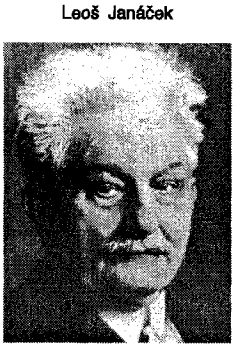

Idel Janchelevici: „Dialog I"

sculptor francez de origine română. Stabilit în Belgia (1931), apoi în Franța (1950). Basoreliefuri și monumente publice („Scufundătorul și arcul său", „Copilul", la Bruxelles; „Monumentul național al prizonierului politic", la Breendonck; „Maternitate", la Haifa). M. de onoare al Acad. Române (1992).

JANCO, Marcel v. **Iancu Marcel**.

JANCSÓ [ʒonʃo] **Miklós** (n. 1921), regizor ungur de film și de teatru. Devenit celebru o dată cu așa-numita trilogie a violenței („Sărmanii flăcăi", „Roșii și albii", „Liniște și strigăt"), al cărei subiect este omul văzut ca prizonier al istoriei. Creator al unui univers cinematografic foarte elaborat, cu accent pe latura formală a concepției regizorale, **J.** elaborează o tematică istorică, de meditație asupra puterii politice („Psalmul roșu", „Rapsodia ungară", „Inima tiranului").

JANDARM (< fr.) s. m. Militar din cadrul jandarmeriei.

JANDARMERIE (< fr.) s. f. Poliție militară la sate, având în trecut sarcina de a păzi și de a menține ordinea. Desființată de regimul comunist, a fost reînființată în 1990, cu atribuții lărgite, fiind, alături de poliție și de gardienii publici, instrumentul de menținere a ordinii publice, atât la orașe cât și la sate.

JANEQUIN [ʒankɛ̃], **Clément** (c. 1485–c. 1558), compozitor francez. Reprezentant de seamă al polifoniei vocale din sec. 16. Bogăție de mijloace ilustrative. Cântece („Războiul", „Cântecul păsărilor"), un motet, două mise.

JANET [ʒanɛ], **Paul** (1863–1937), inginer francez. Prof. univ. la Paris. Contribuții în reorganizarea învățământului superior românesc. Lucrări didactice pentru învățământul tehnic („Primele principii de electricitate industrială. Pile. Acumulatoare. Dinamuri. Transformatoare"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

JANET [ʒanɛ], **Pierre** (1859–1947), psiholog și neurolog francez. Prof. univ. la Paris. Promotor al psihologiei experimentale; contribuții în studiul isteriei și psihasteniei, în care a folosit hipnoza („Nevrozele și ideile fixe", „Medicațiile psihologice", „De la angoasă la extaz").

JANEVSKI [janɛvski], **Slavko** (n. 1920), scriitor macedonean. Poet („Poeme"), povestitor („Strada") și romancier („Furia și durerea"). Contribuții importante la îmbogățirea și dezvoltarea limbii literare.

JANKA [janko] **Victor de** (1837–1890), botanist ungur. A întreprins numeroase călătorii de studii în România și în Pen. Balcanică. M. coresp. al Acad. Române (1882).

JANKÉLÉVITCH [jankeleviʧ], **Vladimir** (1903–1985), filozof, eseist și muzicolog francez de origine rusă. Prof. univ. la Toulouse, Lille și Sorbona. Influențat de H. Bergson. Lucrările sale tratează aspecte morale, estetice și metafizice ale filozofiei existenței („Tratat despre virtuți", „Paradoxul moralei", „Ireversibilul și nostalgia", „Moartea", „Ironia", „Iertarea"). Exeget al operei lui Schelling. Contribuții în domeniul muzicologiei („De la muzică la tăcere").

JAN MAYEN [jan majən], insulă vulcanică norvegiană în N Oc. Atlantic, la 480 km E de Groenlanda; 372,5 km^2. Alt. max.: 2 277 m (vulcanul Beerenberg, ultima erupție în 1732). Climă subarctică maritimă. Ghețari. Tundră. Bauxită. Pescuit. Descoperită de H. Hudson în 1607 și redescoperită în 1614 de navigatorul olandez Jan Jacobszoon May, al cărui nume îl poartă. Anexată de Norvegia (1929). Stație de radionavigație și meteorologică.

JANNINGS [janiŋs], **Emil** (pe numele adevărat *Theodor Friedrich Emil Janenz*) (1884–1950), actor german de teatru și de cinema. Vedetă a marilor filme expresioniste și psihologice („Ultimul dintre oameni", „Cabinetul figurilor de ceară", „Tartuffe", „Faust", „Îngerul albastru"). Premiul Oscar: 1927 („Ispitele trupului") și 1928 („Ironia destinului", trad. rom. „Crepusculul gloriei").

JÁNOSSY [ja:noʃi] **Lajos** (n. 1912), fizician ungur. Lucrări privind radiațiile cosmice, fizica nucleară și teoria relativității.

JANSEN [jansə], **Cornelis Otto (Jansenius Cornelius,** zis) (1585–1638), teolog olandez. Prof. univ. la Louvain. Episcop de Ypres. Se pronunță împotriva protestanților. Este inițiatorul *jansenismului,* încercând să restabilească doctrina Sf. Augustin în privința grației divine și a predestinării („Augustinus" — lucrare publicată postum).

JANSEN [jansə], **Zacharias** (sec. 16–17), optician olandez. I se atribuie inventarea microscopului (c. 1590) și a telescopului (a construit, împreună cu Hans Lippershey, un model al acestuia, în 1609).

JANSENISM (< fr.; {s} n. pr. *Jansenius*) s. n. Curent social-religios catolic, apărut în Olanda și în Franța, pe baza doctrinei teologului olandez *Cornelis Jansen.* Centrul **j.** a fost mănăstirea Port-Royal, în jurul căreia s-au grupat învățați de seamă (B. Pascal, A. Arnauld, P. Nicole ș.a.). **J.** a preluat concepția Sf. Augustin despre predestinare și a propovăduit o morală austeră. Condamnat de papalitate (bulele din 1642, 1653, 1656); în 1713, janseniștii sunt expulzați din Franța, refugiindu-se în Olanda, unde, până astăzi, mai există, la Utrecht, o biserică jansenistă, fundată în 1724.

JANSKY [janski], **Jan** (1873–1921), psihiatru și serolog ceh. Stabilit în S.U.A. Prof. univ. la Baltimore. A sistematizat principalele patru grupe sangvine (1907) pe care le-a numerotat de la I la IV, ele corespunzând grupelor 0, A, B și AB ale lui *K. Landsteiner.*

JANSKY [janski], **Karl (Guthe)** (1905–1950), inginer american. A des-

Emil Jannings

coperit (1931) că sursa paraziților care perturbau radiocomunicațiile era constelația Săgetătorul, descoperire ce a dus la dezvoltarea radioastronomiei. Unitatea de măsură folosită în radioastronomie pentru a măsura puterea receptată de un telescop de la o sursă cosmică îi poartă numele.

JANSSEN [ʒãsɛn], **Jules** (1824—1907), astronom și fizician francez. Întemeietorul Observatorului de astrofizică de la Meudon (1876). Contribuții în analiza spectrală stelară și în studiul protuberanțelor solare. A realizat, printre primii, fotografii ale Soarelui și cometelor; în 1904, a publicat „Atlasul fotografiilor solare", cu peste 6 000 de imagini. Unul dintre craterele Lunii îi poartă numele. A descoperit (1868), în același timp cu J.N. Lockyer, heliul, depistându-i existența în atmosfera solară.

JANTĂ (GEANTĂ) (< fr.) s. f. Partea exterioară a unei roți, pe care se fixează pneul. ✦ Expr. *A rămâne pe jantă* = a avea un cauciuc dezumflat; *fam.* a rămâne în pană de bani, a fi lipsit de bani.

JANȚ s. n. **1.** Zer untos rezultat la fabricarea caşcavalului, în urma opăririi caşului cu apă clocotită; constituie materia primă pentru obținerea untului de caşcaval. **2.** Partea lichidă rămasă după coagularea laptelui. **3.** Zară fiartă rămasă de la prepararea urdei.

JANUS PANNONIUS (numele latinizat al lui *János Csezmiczey* [ʧezmitsæi]) (1434–1472), poet umanist ungur. Neoplatonician. Versuri (în latină) care fac elogiul filozofiei lui Epicur și critica scolasticii („Goana vânturilor"). A influențat poezia laică maghiară din sec. 16.

JAN VAN LEIDEN [jan van leidə] (pe numele adevărat *Jan Beuckelszoon*) (c. 1509–1536), predicator anabaptist olandez. Conducător al comunei teocratice din Münster (apr. 1534—iun. 1535), instaurată în urma unei răscoale a adepților săi, a introdus comunitatea bunurilor și poligamia. După înfrângerea comunei a fost torturat și ucis (ian.).

JAN Z ROKYCAN [janzrokitsan] (c. 1390–1471), lider religios din Boemia. Unul dintre conducătorii husiților; din 1432, șef al grupării de stânga. Arhiepiscop al Bisericii husite, l-a sprijinit pe regele Jiří z *Poděbrad* în lupta contra Bisericii romano-catolice, care inițiase o cruciadă împotriva husiților (1467–1471).

JAPCA (< bg. *žabka* „lat, cursă") s. f. *A lua cu ~* = a lua cu forța și pe nedrept.

JAPELLI [japeli], **Giuseppe** (1783—1852), arhitect și inginer italian. Lucrările sale, în stil neoclasic, relevă influența romantismului și a eclectismului („Cafeneaua Pedrocchi" din Padova). Parcuri („Villa Torlonia" din Roma).

JAPIȚĂ (< bg.) s. f. **1.** Piesă de lemn sau de fier montată deasupra părții din față a protapului, pentru a permite articularea jugului cu protapul. **2.** (Peior.) Persoană fără caracter.

JAPONEZ, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a format ca națiune în Japonia. Mai trăiesc în S.U.A., Brazilia, Canada, Perú etc.; de religie șintoistă, budistă și creștină. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Japonia; nipon. **2.** Adj. Care aparține Japoniei sau japonezilor, referitor la Japonia sau la japonezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia altaică, vorbită de japonezi. Primele inscripții în japoneză, cu caractere ideografice, împrumutate de la chinezi, datează din sec. 6. **J.** modernă folosește una dintre cele mai complicate scrieri, cu un caracter eterogen, constând din trei sisteme de scrieri diferite (unul ideografic, de origine chineză și două silabice) care coexistă în mod sincretic; textele se scriu în coloane verticale, de la dreapta la stânga. ✧ *Artă j.* = artă dezvoltată în Japonia încă din perioada Neoliticului și materializată inițial, în perioada Jōmon, prin vase de ceramică, al căror decor specific era torsada. În perioada următoare, Yayoi (sec. 3 î.Hr.—2 d.Hr.), apar vasele de bronz în formă de clopot cu motive decorative liniare, subțiri, deosebit de rafinate. Perioada Kofun, se caracterizează printr-o dezvoltare a artei funerare, morminte cu tumuli, sarcofage din teracotă și piatră, alături de care pot fi găsite statuete de lemn, podoabe și arme de fier. În arhitectură predomină elementele specifice templelor șintoiste: construcții simple de lemn, cu acoperișul în coamă, ridicate deasupra unei platforme mult înălțate. În perioada Asuka (593–710), arta j. cunoaște o deosebită înflorire sub influența artei chineze și coreene. Construcțiile arhitecturale religioase (pagodele) și civile (palatele), din lemn, se caracterizează prin acoperișul piramidal, format din mai multe etaje suprapuse, care se retrag succesiv, având marginea streșinii ridicată, și prin pereții cu decorații policrome, luxuriante. Cea mai veche mănăstire budistă japoneză este Hōryūji (607) lângă Nara, care include „Sala de aur" (Kondo), unde se află grupul statuar din bronz denumit „Triada lui Sakyamuni" — mărturie a unei arte figurative, dezvoltată sub influența celei chineze din perioada Tang. În perioada Nara (710–794), sub influența continentală, în arta j. se manifestă gustul pentru grandios și monumentalitate (templul Todaiji), iar arta lăcuitului cunoaște o înflorire deosebită („Tabernacolul lui Tamamushi"). Sculptura în lemn, bronz sau piatră, reprezentând divinități budiste, figuri de împărați și demnitari, animale fantastice cu semnificații simbolice ia dimensiuni colosale („Triadele lui Yakushi", sec. 7; „Buddha Roshana", sec. 8). În pictură încep să fie întrebuințate noi materiale, printre care creta, ruloul de hârtie *(emakimono)* și ruloul de mătase. În perioada Heian (794–1185), influența chineză își pierde din importanță, statuile, în special din lemn, au trăsături mistice, enigmatice („Amida Nyorai", sec. 11, de Jocho). Alături de pictura religioasă se dezvoltă și stilul *yamato-e,* în culori pastelate, delicate („Istoria lui Genji"). Elementele arhitectonice se armonizează cu peisajul („Engakuji", lângă Kyōto; Kongobuji, pe muntele Koya), iar grădinile sunt integrate în locuințele aristocraților. Creșterea importanței aristocrației războinice în perioada Kamakura (1185–1333) se traduce pe plan artistic în forme de un auster realism. În statuara de lemn o atenție sporită este acordată trăsăturilor feței. În pictură sunt abordate noi subiecte: hagiografice, anecdotice, povestiri populare. Arta portretistică ia un mare avânt („Minamotono Yoritomo" și „Tairano Shigemori" picturi de Fujiwara no Takanobu, sec. 13). O dată cu răspândirea ritualului servirii ceaiului se dezvoltă arta ceramicii (regiunea Seto). În perioada Muromachi (sau Ashikaga, 1333–1573), caracterizată prin răspândirea ideilor budiste zen, care promovau recuperarea valorilor materiale și spirituale, și în perioadele următoare, un loc important îl ocupă pictura sub formă de *kakemono*-uri și *makimono*-uri, de un mare rafinament al liniei și coloritului (Sesshū, sec. 15; Kāno Motonobu, sec. 16; Kāno Masanobu, Kōrin Ogata, sec. 17). Cu toată politica izolaționistă instaurată în perioada Tokugawa (1615–1868), infiltrațiile de tehnică artistică occidentală vor duce la formarea unor curente opuse picturii oficiale Kāno: școala decorativă Rimpa

(sec. 17), reprezentată de Sōtatsu („Povestea lui Genji"), şi Kōrin Ogata („Prune roşii şi albe"), precum şi şcoala Maruyama (sec. 18–19), cu tendinţe realiste. De o răspândire rapidă se bucură *genul popular ukiyo-e* (sec. 18—19) care exaltă viaţa pământească, manifestându-se cu deosebire în xilogravură şi în arta stampelor mono- şi policrome de mare rafinament (Harunobu, Sharaku, Utamaro, Hokusai, Hiroshige). Arhitectura (sanctuare, mausolee) continuă să se dezvolte în forme şintoist-budiste (complexul de la Nikkō). Tot acum, sub influenţa teatrului, se dezvoltă creaţia de măşti. Ca urmare a preluării contactelor cu Occidentul (perioada *Meiji,* 1868–1912), se introduc materiale şi stiluri tipic europene. După primul război mondial, iau naştere mişcări de avangardă (grupul Bunriha) şi Asociaţia japoneză pentru designul industrial. După al doilea război mondial, cinematografia j. se impune prin marii regizori A. Kurosawa, M. Kobayashi, M. Kenji, S. Kaneto, care aduc o notă specifică, tradiţională, de mare plasticitate. Asupra arhitecturii j. se manifestă în special influenţa funcţionalismului american, adaptat exigenţelor locale (K. Tange, J. Sakakura). În anii '60 se remarcă activitatea grupului Metabolism (K. Kikutake, N. Kurokawa) şi aşa-numitului New Wave japonez (A. Isozaki, K. Shinohara). În pictură, sfârşitul anilor '50 este dominat de grupul Gutaj din Osaka (K. Shiraga, S. Murakami), înrudit cu neodadaismul, iar după anii '60, de mişcarea Mono-ha.

JAPONIA 1. Ţara Japoniei, „Ţara Soarelui Răsare" (Nihon sau **Nippon Koku),** stat în E Asiei (Extremul Orient), ocupând Arh. Japonez, format din 3 922 ins. aflate în V Oc. Pacific, între 21° şi 44° lat. N. Cuprinde 4 mari ins.: Hokkaidō, Honshū, Kyūshū, Shikoku, precum şi arh. Ryūkyū (ins. pr. Okinawa), Ogasawara (fost Bonin), Kazan Rettō (sau Volcano) şi Minami-Tori. Lungimea ţărmurilor: 33,4 mii km (ţărmuri naturale 24,3 mii km, artificiale 8,8 mii km, guri de râuri 0,3 mii km); *supr.:* 377,7 mii km^2; 125,6 mil. loc. (1995). Limba oficială: japoneza (nipona). Religia: şintoistă şi budistă c. 80%, creştină (protestanţi, catolici), c. 20%. Cap.: *Tōkyō.* Oraşe pr.: Yokohama, Ōsaka, Nagoya, Sapporo, Kyōto, Kōbe, Fukuoka, Kawasaki, Hiroshima, Kitakyūshū, Sendai. Este împărţit în 47 de prefecturi (todōfuken). Relief predominant muntos (83,8% împreună cu dealurile), în care 25 de vârfuri trec de 3 000 m alt. (Fuji Yama, 3 776 m, alt. max. a J.). Lanţurilor munţilor de încreţire, formaţi în Terţiar, li se adaugă 7 lanţuri de munţi vulcanici cu 150 vulcani, în parte activi (Asama Yama, Bandai-san, Aso-san, Sakurajima, Azuma-san ş.a.). Seisme frecvente (Gifu, 516 anual), majoritatea de slabă intensitate, care, alături de vulcani, conturează imaginea unei zone labile tectonic, componentă a „Cercului de Foc" al Pacificului. Câmpiile ocupă 15% din terit., mai extinse fiind Kanto (în zona central-estică a ins. Honshū), Sendai (în NE ins. Honshū), Nobi, Setsu (Ōsaka), Ishikari şi Tokachi (în ins. Hokkaidō). Clima este tropicală în Ryūkyū, subtropicală în Kyūshū şi temperată în restul terit. (mai aspră în ins. Hokkaidō), cu nuanţe imprimate de orientarea reliefului, prezenţa oceanului şi acţiunea musonilor. În V, precipitaţiile sunt mai bogate toamna şi iarna, pe când în E ele cad mai ales vara. Taifunurile şi, uneori, valurile uriaşe (tsunami) provocate de seismele puternice se abat asupra insulelor, având efecte dezastruoase în reg. litorale. Râurile, scurte, au un ridicat potenţial energetic (în mare parte valorificat), iar lacurile (Biwa, Kasumiga, Saroma) completează peisajul japonez. Vegetaţie extrem de variată (magnolii, bananieri, arbori de camfor, cedrul japonez, pinul roşu, chiparoşi ş.a.). Pădurile ocupă 67,3% din terit. Fauna, variată (140 specii de mamifere, 350 specii de păsări, 30 specii de reptile ş.a.), este ocrotită în 27 de parcuri naţionale (c. 2 mil. ha), parcuri ale prefecturilor şi sute de rezervaţii, constituind atracţii turistice majore (parcul naţional Fuji-Hakone-Izu este vizitat anual de peste 20 mil. turişti). Ţară cu o economie dezvoltată, a doua putere economică mondială după S.U.A., J. are resurse minerale variate, care însă nu asigură decât în mică măsură necesarul de materii prime ale unei ind. complexe, cu înalt nivel tehnologic (J. importă 99,8% din cantitatea de petrol, 90,7% din gazele naturale şi 82% din cărbunele de care are nevoie). Ocupă locul 2 pe glob după S.U.A. ca produs naţional brut şi locul 3 pe glob (după S.U.A. şi Germania) ca PIB/locuitor. Ind. antrenează 34% din pop. activă şi contribuie cu 40% la PNB. J. se află pe unul dintre primele trei locuri pe glob în metalurgia feroasă şi neferoasă, electronică, constr. navale (c. 1/3 din totalul prod. mondiale de nave comerciale), de autovehicule, ind. lemnului, mat. de constr., petrochimie, hârtie, textile ş.a. Marile concentrări ind. sunt Kanto (zona capitalei), Kinki (Ōsaka—Kōbe—Wakayama ş.a.), Chukyō (Yokkaichi—Nagoya—Toyohashi) şi Kitakyūshū, dar ind. este bine reprezentată în toate centrele urbane. Expl. de huilă (6,9 mil. t, 1994), lignit, petrol, gaze naturale, min. de fier, mangan, crom, tungsten, molibden, cupru, plumb, zinc, staniu, aur, argint, uraniu, bismut, sulf, germaniu, azbest, sare (toate în cantităţi moderate). Mare producătoare de energie electrică (906,7 miliarde kWh, 1993, locul 4 pe glob şi locul 3 pe glob ca putere instalată în centrale electronucleare), fontă şi feroaliaje (73,8 mil. t, 1994, locul 3 pe glob), oţel (98,3 mii. t, 1994, locul 2 pe glob), cocs (42 mii. t, locul 2 pe glob), nichel, titan, aluminiu (336,5 mii t, 1994, locul 3 pe glob), cupru brut şi rafinat (1,1 mil. t, 1994, locul 2 pe glob), plumb, zinc (665,5 mii t, 1994, locul 1 pe glob), staniu, magneziu, sulf, utilaje şi instalaţii ind., linii tehnologice, maşini-unelte, tractoare (161,8 mil. buc., 1991, locul 3 pe glob), autovehicule (8,68 mii. buc. autoturisme, 1993, locul 1 pe glob şi 2,73 mil. buc. vehicule utilitare, 1993, locul 2 pe glob), avioane şi elicoptere, motociclete (2,7 mil. buc., 1994, locul 1 pe glob), biciclete (locul 2 pe glob), nave (supertancuri petroliere, vase moderne de pescuit 8,9 mil. t.r.b., locul 1 pe glob), aparataj electrotehnic, elemente tranzistorizate, televizoare (9,4 mil. buc., 1994, locul 1 pe glob), calculatoare, instrumente de precizie şi aparate optice, maşini de calculat, ceasuri, aparate foto (12,4 mil. buc., 1994, locul 1 pe glob), frigidere, produse petroliere (300 mil. t/an capacitatea rafinăriilor: benzină 43,9 mil. t, 1994, locul 2 pe glob, uleiuri grele, locul 1 pe glob), acid sulfuric (6,6 mil. t, 1994, locul 4 pe glob), sodă caustică (3,8 mii. t, 1994, locul 3 pe glob), sodă calcinată, îngrăşăminte azotoase, materiale plastice şi răşini sintetice (locul 3 pe glob), medicamente, cauciuc sintetic (1,4 mil. t, 1994, locul 2 pe glob), anvelope (locul 2 pe glob), celuloză, hârtie şi cartoane (10,6 mil. t, 1994, locul 2 pe glob), hârtie de ziar (2,97 mil. t, 1994, locul 3 pe glob), cherestea, furnir, placaje, ciment (91,6 mil. t, 1994, locul 3 pe glob), fire şi ţesături de lână, ţesături de mătase, fire şi fibre artificiale (locul 3 pe glob) şi sintetice (locul 2 pe glob), produse de sticlă şi porţelan, ţigarete (locul 3 pe glob), lapte, unt, brânzeturi, carne, conserve şi făină de peşte, margarină, zahăr, vin, bere ş.a. Meş-

Figurină din Iwatsuki, perioada Jōmon (sec. 3 î.Hr.)

Miroku (Maitreya) (detaliu), perioada Asuka (sec. 6–7)

Zeul Hachiman în chip de preot, statuie de Kaikei, perioada Kamakura (sec. 13)

Bodhisattva, perioada Asuka (sec. 6–7)

Farfurie de porţelan de tip Kutani (sec. 17)

Kichijōten (Mahāśrī), perioada Heian (sec. 12)

Pagodă din Yakushiji, perioada Nara (sec. 7–8)

Yumedono (Sala Viselor) din Hōryūji, perioada Nara (sec. 8)

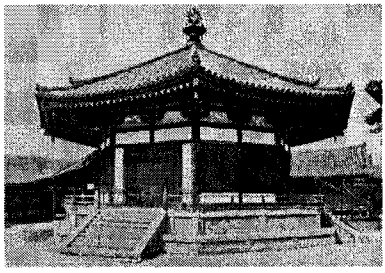

Kaisandō din Tajimi, perioada Muromachi (sec. 14)

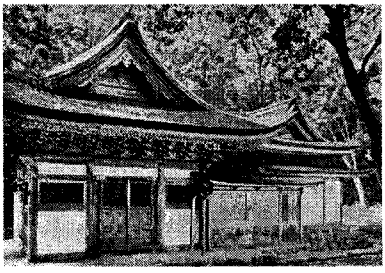

ANDŌ HIROSHIGE: „Ruta Kisokaidō — Popasul 69 de la Ōi"

„Flori de cireș" — paravan, perioada Momoyama (sec. 16)

KITAGAWA UTAMARO: „O frumusețe din Casa ceaiului"

TŌSHŪSAI SHARAKU: „Ichikawa Ebizō, în rolul lui Takemura Sadanoshin"

KORIUSAI: „Curtezană bând o ceașcă de ceai"

TAWARAYA SŌTATSU: „Zeul tunetului"

SUZUKI HARUNOBU: „Plecarea"

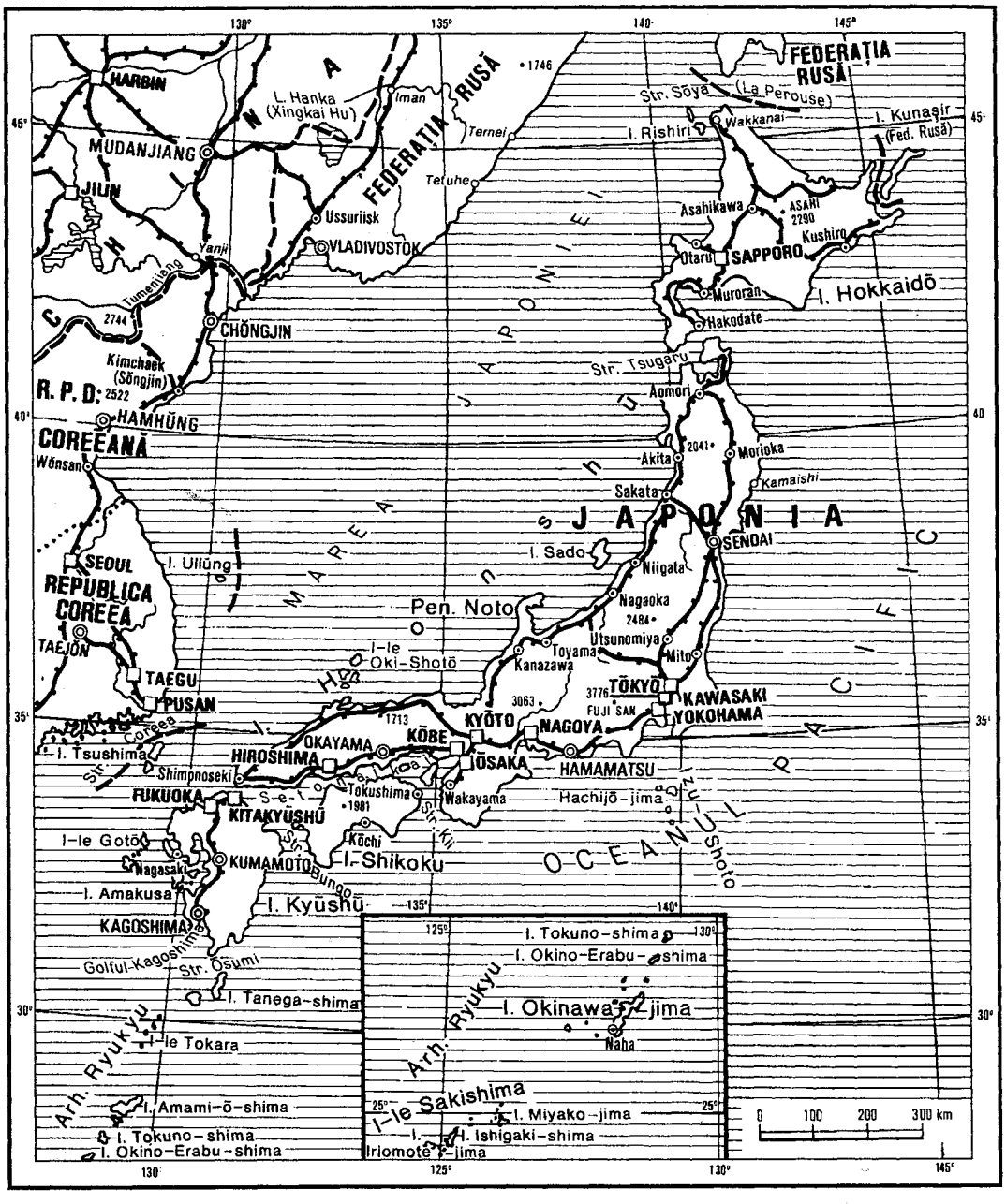

teșuguri; artă tradițională. Terenul arabil reprezintă 15% din supr. țării. Agricultura, protejată (prețurile produselor agricole fiind de 2–3 ori mai mari decât media mondială), asigură 70% din necesarul de alimente al țării (mai ales cu cereale — orezul ocupă 45% din supr. cultivată —, legume și fructe). Se cultivă orez (13,1 mil. t, 1994), cartofi, batate, taro și igname, soia, trestie și sfeclă de zahăr, ceai (92 mii t, 1994, locul 7 pe glob), tutun, legume (varză, locul 3 pe glob, castraveți, locul 3 pe glob, vinete, locul 2 pe glob), struguri, fructe (mere 1,1 mil. t, 1994), citrice (mandarine 1,5 mii. t, 1994, locul 1 pe glob), pepeni, ananas, căpșuni, castane (locul 2 pe glob), arahide. Floricultură dezvoltată. Sericicultură de veche tradiție. Creșterea animalelor este mai puțin

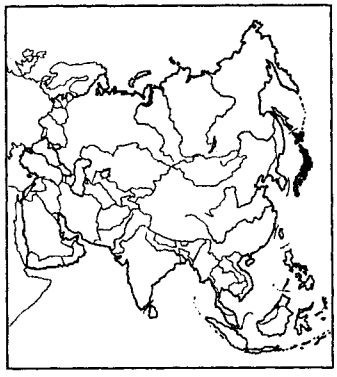

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Prefecturi (todōfuken)	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1992)	Capitala
INS. HOKKAIDŌ			
Hokkaidō	78 514	5 659 000	Sapporo
INS. HONSHŪ			
Aichi	5 139	6 766 000	Nagoya
Akita	11 613	1 219 000	Akita
Aomori	9 619	1 472 000	Aomori
Chiba	5 151	5 673 000	Chiba
Fukui	4 192	824 000	Fukui
Fukushima	13 784	2 115 000	Fukushima
Gifu	10 596	2 080 000	Gifu
Gumma	6 356	1 983 000	Maebashi
Hyōgo	8 381	5 466 000	Kōbe
Hiroshima	8 467	2 867 000	Hiroshima
Ibaraki	6 094	2 895 000	Mito
Ishikawa	4 198	1 169 000	Kanazawa
Iwate	15 277	1 414 000	Morioka
Kanagawa	2 403	8 104 000	Yokohama
Kyōto	4 613	2 606 000	Kyōto
Mie	5 778	1 811 000	Tsu
Miyagi	7 292	2 277 000	Sendai
Nagano	13 585	2 165 000	Nagano
Nara	3 692	1 401 000	Nara
Niigata	12 579	2 475 000	Niigata
Okayama	7 092	1 932 000	Okayama
Ōsaka	1 869	8 735 000	Ōsaka
Saitama	3 799	6 561 000	Urawa
Shiga	4 016	1 246 000	Otsu
Shimane	6 629	775 000	Matsue
Shizuoka	7 773	3 701 000	Shizuoka
Tochigi	6 414	1 957 000	Utsunomiya
Tōkyō	2 166	11 874 000	Tōkyō
Tottori	3 494	615 000	Tottori
Toyama	4 252	1 120 000	Toyama
Wakayama	4 725	1 078 000	Wakayama
Yamagata	9 327	1 255 000	Yamagata
Yamaguchi	6 107	1 565 000	Yamaguchi
Yamanashi	4 463	862 000	Kōfu
INS. KYŪSHŪ			
Fukuoka	4 963	4 852 000	Fukuoka
Kagoshima	9 167	1 787 000	Kagoshima
Kumamoto	7 408	1 845 000	Kumamoto
Miyazaki	7 735	1 167 000	Miyazaki
Nagasaki	4 113	1 152 000	Nagasaki
Ōita	6 338	1 233 000	Ōita
Saga	2 440	878 000	Saga
INS. SHIKOKU			
Ehime	5 672	1 511 000	Matsuyama
Kagawa	1 883	1 024 000	Takamatsu
Kōchi	7 107	817 000	Kōchi
Tokushima	4 146	830 000	Tokushima
ARH. RYŪKYŪ			
Okinawa	2 255	1 238 000	Naha

extinsă (în 1994 erau 4,99 mil. capete bovine, 10,62 mil. capete porcine, 25 mii capete ovine). Pescuitul este foarte dezvoltat (11 mil. t/an, locul 1 pe glob), produse acvatice (maricultură), balene vânate (locul 2 pe glob). Reţeaua de comunicaţii este complexă şi în continuă modernizare. Transportul feroviar este deservit de trenuri rapide „Shinkansen", ce leagă întregul arhipelag. Căile ferate traversează numeroase poduri şi tunele, între care se remarcă Seikan (53,85 km, cel mai mare din lume), ce leagă ins. Honshū de Hokkaidō. Porturile se numără printre cele mai mari de pe glob (Kōbe, Chiba, Nagoya, Yokohama, fiecare având peste 120 mii. t trafic anual). C.f. 27 152 km (din care 1/3 electrificate). Căi rutiere: 1,13 mii. km (din care 772 mii km asfaltate). Flota comercială: 24,28 mii. t.r.b. (locul 4 pe glob). Moneda: 1 yen = 100 sen. Turism dezvoltat (3,5 mii. turişti), cu numeroase obiective: marea metropolă Tōkyō (cea mai mare aglomeraţie urbană de pe glob), vulcanii Fuji Yama şi Asama Yama, staţiunile de sporturi de iarnă Kamizawa şi Sugadaira, Nikko, unul dintre cele mai frumoase oraşe ale J., cu cascada Kegon, Ōsaka — supranumită „Veneţia J.", cu templele Temmangu (sec. 10) şi Shitennoji (sec. 6), iar, în apropiere de oraşul Takarazuka, vechile capitale Nara, cu templul Todaiji (cu marea statuie a lui Buddha din anul 752) şi Kyōtō, cu c. 2 000 de monumente de arhitectură (palatele Gosho şi Saiho, Pavilionul de aur/Kinkakuji, Pavilionul de argint/Ginkakuji, templul Nishi Honganji, castelul Nijō ş.a.). J. are 2 053 puncte cu instalaţii de tratament balnear şi hoteluri, mai cunoscut fiind Beppu (ins. Kyūshū), cu peste 3 000 de izvoare. J. este a treia mare putere comercială a lumii (după S.U.A. şi Germania, în 1994) atât ca volum al exporturilor, cât şi al importurilor, înregistrând excedente anuale impresionante atât cu statele Americii de Nord şi Asiei, dar şi cu ţările U.E. (20% din exporturile sale). Export: maşini, utilaje, autoturisme, nave, computere, produse electronice, echipamente industriale diverse (65%), produse siderurgice şi metalice (15%), textile, produse chi-

mice, mat. de constr., produse alimentare. Import: combustibili și materii prime (50%), min. de fier și fier vechi, bumbac, cocs, grâu, lemn, orez, zahăr ș.a. — *Istoric.* Pe terit. **J.**, locuit încă din Paleoliticul inferior (ins. Honshū), a înflorit, în Neoliticul inferior, cultura Jōmon (c. 5000–250 î.Hr.), continuată apoi de cultura Yayoi (250 î.Hr.—250 d.Hr.), în timpul căreia s-a dezvoltat agricultura și a fost introdusă cultura orezului. Potrivit tradiției, Jimmu Tenno, descendent al zeiței soarelui, Amaterasu Omikami, este considerat fondatorul (660 î.Hr.) Imperiului japonez. În sec. 4–6, ca urmare a intensificării relațiilor cu China și a ocupării Coreei de Sud, în **J.** au pătruns confucianismul și budismul, intrând în conflict cu șintoismul, cultul populației băștinașe, budismul reușind, în cele din urmă, să se impună ca religie de stat (594). În epoca Nara (710–794), **J.** a devenit o monarhie absolută, marcată însă de o îndelungată perioadă de lupte interne pentru putere între marile clanuri. În aceste condiții a avut loc mutarea reședinței împăratului de la Nara (794) la Heiankyo (actualul Kyōto), întărirea autonomiei marilor feudali și slăbirea treptată a autorității centrale. Între 858 și 1192 puterea politică a fost uzurpată de clanul Fujiwara. În 1192, Yoritomo din clanul Minamoto, concentrează întreaga putere de stat în mâinile sale, punând bazele *shogunatului* (1192–1867), împăratul având doar rolul de suveran nominal. După invaziile eșuate ale mongolilor din 1274 și 1281, criza politică internă s-a accentuat, fiind urmată de o lungă perioadă de bipolarism politic și de războaie civile între nordul, cu capitala la Kyōto, și sudul, cu capitala la Yōshino, atingând acum maximul descentralizării politice și fărâmițării feudale. Primii europeni ajunși în arh. japonez sunt comercianții portughezi (1543), care aduc cu ei armele de foc, și misionarii iezuiți (1549–1551 — Francisco Xavier), care introduc creștinismul în **J.** Devenit shogun în 1603, Ieyasu Tokugawa mută capitala la Edo (actualul Tōkyō), restabilește unitatea imperiului și impune, din 1639, o politică izolaționistă. În 1853, o escadră a S.U.A. sub comanda lui *M.C. Perry* a intrat în raza portului Edo în timp ce o escadră rusă, comandată de amiralul E.V. Putiatin, a staționat în fața portului Nagasaki, impunând renunțarea la măsurile izolaționiste. În urma tratatelor încheiate de **J.** cu Marile Puteri (1854 și 1855), porturile nipone au fost deschise pentru comerțul cu străinătatea. În urma revoluției din 1867–1868, are loc înlăturarea shogunatului, restabilirea puterii imperiale și începe epoca *Meiji,* caracterizată prin realizarea unor importante reforme: abolirea structurilor feudale (1871) și introducerea unor instituții moderne, după model occidental, în special german, care au asigurat dezvoltarea capitalistă a țării, transformând **J.** la începutul sec. 20 în una din marile puteri militare și economice ale lumii. În 1889, potrivit Constituției, **J.** este declarată monarhie constituțională ereditară. Tendințele expansioniste ale cercurilor politice conducătoare pe continentul asiatic s-au materializat prin războiul împotriva Chinei (1894–1895), soldat cu anexarea Formosei (azi Taiwan), a ins. Penghu și a războiului ruso-japonez (1904—1905), prin care **J.** își instituie stăpânirea asupra Manciuriei de Sud, a părții de S a ins. Sahalin și instaurează protectoratul asupra Coreei, pe care a anexat-o în 1910. În timpul primului război mondial, **J.** se alătură Antantei, obținând, prin Tratatul de pace de la Versailles, concesiunile germane din China și mandatul asupra fostelor colonii germane din Extremul Orient. În perioada 1918–1922, **J.** a efectuat o intervenție armată în Extremul Orient sovietic. Anii de război au impulsionat puternic dezvoltarea industriei, în special a industriei de război și a comerțului. În 1926, Hirohito a devenit împărat. În perioada 1931–1932, **J.** a cucerit întreaga Manciurie. Devenind, în dec. 4, un stat autoritar, cu tendințe militarist-naționaliste, **J.** s-a apropiat treptat, după ce a părăsit Societatea Națiunilor (1933), de Germania și Italia cu care a încheiat Pactul Anticomintern (25 sept. 1936), la care, în 1937, a aderat și Italia, punându-se astfel bazele Axei Berlin—Roma—Tōkyō și Pactul Tripartit (27 sept. 1940). În 1938, au avut loc acțiuni armate ale trupelor japoneze în zona lacului Hasan (din U.R.S.S.), iar în 1939, în reg. Halhîn—Gōl (din Mongolia). În apr. 1941, **J.** semnează la Moscova un pact de neagresiune cu U.R.S.S., ceea ce i-a permis ca, la 7 dec. 1941, în urma unui atac surpriză, îndreptat împotriva bazei americane de la *Pearl Harbor,* să se alăture puterilor Axei în cel de-al doilea război mondial. Datorită unei mobilizări exemplare, a unei rapidități de acțiune și a unei eficiențe remarcabile, **J.** a obținut o serie de victorii în dauna trupelor anglo-americane, cucerind întinse teritorii din Extremul Orient, sud-estul Asiei și Oc. Pacific, instaurând un regim de ocupație foarte dur. Bătăliile de la Midway (ian. 1942) și Guadalcanal (febr. 1943), au reprezentat o cotitură în desfășurarea războiului, trupele anglo-americane preluând inițiativa. După capitularea Germaniei (mai 1945), în condițiile în care teatrul de război s-a apropiat de terit. **J.**, aceasta a folosit ultimele resurse militare și umane, inclusiv atacurile kamikaze. Pentru a pune capăt războiului, S.U.A. a recurs la folosirea primelor 2 bombe atomice asupra orașelor Hiroshima (6 aug.) și Nagasaki (9 aug.), silind guvernul **J.** să semneze (2 sept. 1945) capitularea necondiționată. La 8 aug. 1945, U.R.S.S. au declarat război **J.**, trupele sovietice ocupând arh. Kurile și ins. Sahalin. La 8 sept. 1951, S.U.A. și Marea Britanie au încheiat un tratat de pace separat cu Japonia, fără participarea U.R.S.S., precum și un acord militar care legaliza, pe timp nedeterminat, staționarea trupelor americane pe terit. **J.** În oct. 1956, s-a semnat declarația comună sovieto-japoneză, prin care înceta starea de război între cele două state și erau restabilite relațiile diplomatice. Pe baza tratatului încheiat cu S.U.A. (15 mai 1972), în contextul războiului rece, ins. Okinawa a fost retrocedată **J.**, dar americanii și-au păstrat aici bazele militare. În deceniul 6, economia japoneză a cunoscut un puternic reviriment („miracolul japonez"), caracterizat printr-o continuă creștere a PNB, ajungând, în 1987, să ocupe locul al doilea în lume (după S.U.A.). Pe plan politic s-au afirmat noi partide, în special Partidul Liberal Democrat, care a dominat timp îndelungat viața politică a țării (1955–1993). În ultimele decenii, situația politică din țară s-a caracterizat prin instabilitate, corupție și scandaluri financiar-bancare (în 1998 a traversat cea mai critică perioadă postbelică). În 1989, în urma morții lui Hirohito, tronul a revenit fiului său, Akihito. Monarhie constituțională, conform Constituției din 3 mai 1947. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral — Dieta — format din Camera Consilierilor și Camera Reprezentanților, iar cea executivă, de un guvern desemnat de Dietă și numit de împărat. **2. Marea Japoniei (Nihon-Kai),** mare în bazinul de V al Oc. Pacific, situată între țărmul de E al Asiei, ins. Sahalin (în N), Hokkaidō și Honshū (în E) și Arh. Tsushima (în S); 1 062 mii km^2. Ad. medie: 1 725 m; ad. max.: 3 742 m.

Temp. apei 0–12°C (iarna) și 17–26°C (vara). Salinitate: 27,5–34,8‰. În S comunică, prin str. Coreii, cu Marea Chinei de Est și Marea Galbenă, în N, prin str. Tătară și La Pérouse, cu M. Ohotsk, iar în E prin str. Tsugaru cu Oc. Pacific. Pescuit și navigație intensă. Pr. porturi: Vladivostok, Nahodka (Rusia), Akita, Niigata, Kanazawa (Japonia), Wŏnsan, Hŭngnam, Ch'ŏngjin (R.P.D. Coreeană), Pusan, Uisan (Rep. Coreea). **3. Groapa Japoniei,** mare fosă în NV Oc. Pacific, în E Arh. Japonez; lungime: 680 km; lățime medie: 59 km; ad. max.: 8 412 m. **4. Curentul Japoniei** v. **Kuro-Șivo.**

JĂPȘĂ s. f. Depresiune de mică adâncime din bălțile sau Delta Dunării, cu contur circular sau alungit, acoperită de apă numai în timpul revărsărilor, în care se dezvoltă o bogată vegetație hidrofilă.

JAPURÁ (YAPURÁ), Rio ~, râu în America de Sud (Columbia și Brazilia), afl. stg. al Amazonului la Tefé; 1 930 km. Izv. de pe versantul de E al M-ților Cordillera Central (Anzii Columbieni), străbate S Columbiei, unde poartă numele de *Caquetá*, și pătrunde în NV Braziliei sub denumirea de J. Navigabil pe 1 400 km. Afl. pr.: Yarí, Apaporis.

JAQUES-DALCROZE [ʒak-dalkrọ:z], **Émile** (pseud. lui *É. Jaques*) (1865–1950), compozitor și pedagog elvețian. Creatorul unui sistem de educație muzicală bazat pe gimnastică ritmică („Euritmie, artă și educație"), pe care l-a experimentat inițial în Dresda și apoi la Geneva *(Metoda J.–D.)*.

JAR[1] (< sl.) s. n. Grămadă de cărbuni în stare de incandescență, arzând fără flacără; jăratic. ✦ Fig. Arsură, dogoare.

JAR[2] (< fr.) s. n. Părul scurt de pe față și de pe extremitățile membrelor la ovine.

JARDINIERĂ (< fr.) s. f. Suport din lemn, metal sau material plastic pe care se țin ghivece cu flori. ✦ Vas așezat de obicei sub ferestre sau în balcoane, în care se pune pământ și se sădesc flori.

JARET (< fr.) s. n. Articulație a membrului posterior la animalele patrupede, situată între gambă și fluier (articulație tibio-tarso-metatarsiană).

JARETT [dʒærət], **Keith** (n. 1945), pianist, chitarist, saxofonist, vibrafonist și compozitor american. Stil original, caracterizat printr-o varietate de mijloace de expresie, spontaneitate, tușeu clar, sonoritate pură. Numeroase discuri („Facing You", „Stella by starlight").

JARGON (< fr.) s. n. Limbaj specific anumitor categorii sociale, caracterizat prin abundența cuvintelor și a expresiilor pretențioase, de obicei împrumutate din limbi străine, și folosit cu scopul de a se distinge de restul vorbitorilor. ✦ Limbaj propriu unei anumite profesiuni.

JARIȘTE (< *jar*) s. f. **1.** (Înv.) Loc pustiit de foc. **2.** (SILV.) Pădure arsă, pe locul căreia se dezvoltă o nouă vegetație lemnoasă.

JARIȘTEA, com. în jud. Vrancea; 4 160 loc. (1998). Centru viticol și de vinificație. Biserica Adormirea Maicii Domnului (ante 1809).

JARL s. m. (În țările scandinave, în Evul Mediu) Titlu de noblețe.

JÄRNEFELT [jærnəfelt], **Arvid** (1861–1932), scriitor finlandez. Admirator al lui L. Tolstoi. Romane pledând pentru fraternitatea umană („Patria", „Copiii pământului"), drame simboliste („Moartea").

JARNIK [jarnik], **Jan Urban** (1848–1923), filolog ceh. Prof. univ. la Praga. Specialist în romanistică, s-a ocupat de limba română („Importanța limbii române pentru studiul limbilor romanice") și mai ales de folclorul românesc („Dragostea de grai și de vers românesc"). Împreună cu A. Bârseanu, a editat colecția „Doine și strigături din Ardeal" (1885) a lui Ioan Micu Moldoveanu. M. coresp. (1879) și m. de onoare al Acad. Române (1919).

JARRE [ʒar] **1. Maurice J.** (n. 1924), compozitor francez. Muzică de scenă și de film („Moarte la Madrid", „Doctor Jivago", „Lawrence al Arabiei", „Iisus din Nazaret", „Fantoma"). **2. Jean-Michel J.** (n. 1948), compozitor francez. Fiul lui **J. (1).** Piese instrumentale inspirate de muzica electronică („Echinocțiu", „Oxigen"). Impune un stil pregnant (ample piese orchestrale realizate cu ajutorul sintetizatoarelor) în „concerte-mamut" („Rendez-vous", „Révolutions", „Waiting for Cousteau") în aer liber.

Jean-Michel Jarre

JARRY [ʒari], **Alfred** (1873–1907), scriitor francez. Precursor al literaturii absurdului. Capodopera sa, comedia „Ubu rege", este o necruțătoare satiră a birocrației și conformismului, amestec de cinism și ingenuitate, de adevăr și mistificare. Romane filozofice („Zilele și nopțile"), poezii („Clipe de nisip").

JARTIERĂ (< fr.) s. f. Accesoriu de îmbrăcăminte, confecționat din elastic sau dintr-un material adeziv, care menține ciorapul întins pe picior.

JARTIERĂ (Foarte nobilul ordin al Jartierei), ordin cavaleresc englez înființat de Eduard III în 1348, format din 24 de cavaleri, regele, marele maestru al ordinului, și prințul de Wales. La această demnitate au acces și femeile. Este conferit uneori și anumitor personalități străine.

JARUZELSKI [jaruʒelski], **Wojciech** (n. 1923), general și om politic comunist polonez. Prim-secretar (1981–1989) al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez. Președinte al Consiliului de Miniștri (1981–1985), președinte al Consiliului de Stat (șef al statului în 1985–1989). Președinte al Republicii (1989–1990). În perioada 1981–1983 a instituit în țară starea de necesitate pentru a contracara activitatea și popularitatea crescândă a sindicatului „Solidaritatea" (scos în afara legii în 1982). Degradarea socială și economică a țării l-a constrâns, în 1988, să negocieze cu „Solidaritatea" pentru crearea unui nou echilibru de putere.

JASIEŃSKI [jasjenski], **Bruno** (pseud. lui *B. Zyskind*) (1901–1939), poet polonez. Autor al manifestului futurismului polonez („Cuțitul în pântece"). Poeme sociale („Cântecul foamei", „Pământul la stânga"). A emigrat în Franța (unde a publicat romanul „Dau foc Parisului"), apoi în U.R.S.S. (scriind, în limba rusă, „Omul își schimbă pielea"). A căzut victimă epurărilor staliniste.

JASP (< fr.) s. n. Varietate de calcedonie sau de opal, ce conține pigmenți de oxizi de fier, care îi conferă diferite culori: roșu, galben, brun, verde sau negru. Se deosebesc: **j.**-opal (varietate feruginoasă de opal), **j.**-ru-

banat (în tufurile porfirice silicioase) şi j.-porţelan (în argile, la contactul cu magmele intruzive în curs de consolidare). Folosit ca piatră semipreţioasă.

JASPAR [ʒaspar], **Henri** (1870–1939), om politic şi diplomat belgian. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1926–1931). Şef al Partidului Catolic. Ca ministru de Externe, a realizat aderarea Belgiei la Societatea Naţiunilor. Pe plan intern, a promovat măsuri de stabilitate financiară şi politică.

JASPER NATIONAL PARK [dʒæspər næʃənəl park], parc naţional în Canada (statul Alberta), în M-ţii Stâncoşi; 10 100 km^2. Cuprinde lacuri (Maligne), cascade, izvoare fierbinţi, gheţari, vârfuri muntoase şi păduri de conifere. Înfiinţat în 1907. Aici se află staţiunea climaterică Jasper (1 058 m alt.). Turism dezvoltat.

JASPERS [jaspərs], **Karl Theodor** (1883–1969), filozof şi psihiatru german. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai existenţialismului. Prof. univ. la Heidelberg (înlăturat de nazişti în 1937), iar după război, la Basel. Influenţat de *Kierkegaard*, a respins explicaţia de tip hegelian şi s-a concentrat asupra condiţiei umane. J. a abordat vechea problemă a Fiinţei, pe care o consideră a fi, de fapt, Dumnezeu, din perspectiva „filozofiei existenţei", stabilind că sarcina esenţială a filozofiei este de a mijloci omului comunicarea cu transcendenţa („Filozofia", „Filozofia existenţei", „Marii filozofi"). Lucrări de psihopatologie şi de filozofie a psihologiei („Psihologia concepţiilor despre lume", „Psihologie generală"). Contribuţii la analiza funcţiei de comunicare a limbajului şi la filozofia istoriei („Despre originea şi scopul istoriei").

JASTROW [dʒæstrəu], **Robert** (n. 1925), fizician american. Prof. univ. la Yale şi Columbia. Cercetări legate de fizica atmosferei, a planetelor şi de cea nucleară („Gigantele roşii şi pitice albe", „Originea sistemului solar", „Atmosfera de pe Venus"). A condus (1959–1960) proiectul de explorare a Lunii.

Karl Theodor Jaspers

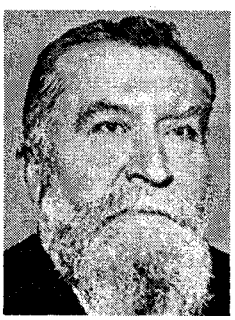

Jean Jaurès

JASTRUN [jastrun], **Mieczysław** (pseud. lui *M. Agatstein*) (1903–1983), poet polonez. Debut cu poezie intelectualistă („Pârâul şi liniştea"), ulterior lirică, denunţând ororile războiului („Ora critică") sau dedicată reconstrucţiei Poloniei („Geneze"). Eseuri; traduceri.

JÁSTRZĘBIE-ZDRÓJ [jaʃʒabe zdrɔi], oraş în S Poloniei, la SV de Katowice, la poalele M-ţilor Beskizi, în bazinul carbonifer Silezia Superioară; 103,3 mii loc. (1996). Expl. de cărbuni cocsificabili. Utilaj de construcţii. Staţiune balneoclimaterică.

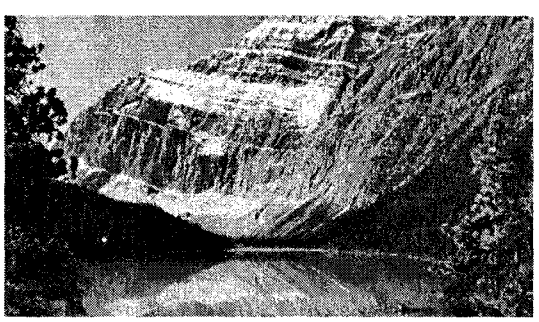

Jasper National Park

JAUBERT [ʒobɛr], **Maurice** (1900–1940), compozitor francez. Opere simfonice („Ioana d'Arc" după Ch. Péguy, „Concert flamand"). Muzică de film („14 Iulie", „Carnetul de bal") şi de scenă („Războiul Troiei nu va avea loc").

JAUMOTTE [ʒomɔt], **André Louis, baron** (n. 1919), inginer belgian. Prof. univ. la Bruxelles. Cercetări în domeniul mecanicii fluidelor, termodinamicii şi aerodinamicii interne a turbomaşinilor („Propulsia rachetelor", „Şoc şi unde de şoc"). M. de onoare al Acad. Române (1994).

JAUNPUR, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh), pe râul Gomati (afl. stg. al fl. Gange), la 97 km ENE de Allāhābād; 136,3 mii loc. (1991). Centru comercial (piaţă agricolă). Ind. parfumurilor. Numeroase şi valoroase monumente din sec. 15 (Marea moschee „Atalā Masjid" 1408; moscheile „Khalis Mukhlis Masjid" 1430, „Jhanjhri Masjid" 1430, „Lal Darwaza Masjid" 1450, „Jāmi Masjid" 1470–1478; fortăreaţă, sf. sec. 14; podul Shāhi, sec. 16, peste râul Gomati).

JAURÈS [ʒorɛs], **Jean** (1859–1914), om politic şi istoric francez. Unul dintre fondatorii Partidului Socialist Francez (1902) şi ai ziarului „l'Humanité" (1904). Orator strălucit, **J.** a luptat împotriva militarismului şi a războiului. Coordonator şi coautor la „Istoria socialistă a Revoluţiei Franceze". Asasinat.

JAUSS [jaus], **Hans Robert** (n. 1921), romanist şi estetician german. Subtil poetician, preocupat de problemele teoretice (filozofice şi metodologice) ale interpretării literare. Iniţiatorul unei „şcoli" de estetică a receptării, a conceput istoria literaturii ca istorie a receptării („Istoria literară ca provocare a ştiinţei literaturii"; „Experienţa estetică şi hermeneutica literară").

JAVA [dʒava] **1.** Insulă indoneziană în S Arh. Sondele Mari; 132,2 mii km^2. Lungime: 1 064 km; lăţime max.: 200 km; 107,5 mii. loc. (1989), una dintre zonele cu cea mai mare densitate a populaţiei de pe Glob (60% din populaţia Indoneziei). Relief predominant muntos (peste 100 vulcani, din care 13 sunt activi) şi de podişuri fragmentate. Alt. max.: 3 676 m (vulcanul Semeru). Climă subecuatorială musonică. Păduri semperviresccnte. Plantaţii de cauciuc, cafea, cocotieri şi cacao. Culturi de porumb, orez, ceai, cafea, cacao, trestie de zahăr. Expl.

de petrol, mangan, fosforite, sulf, aur. Orașe pr.: Jakarta, Surabaya, Bandung. **2.** Mare în V Oc. Pacific, cuprinsă între ins. Sumatera (V), Java (S), Sulawesi (E) și Borneo (N); 552 mii km². Ad. max.: 1 272 m; ad. medie: 45 m. Temp. apei: 27–28°C; salinitate: 31,5–34‰. Pe țărmuri se dezvoltă o vegetație specifică de mangrove. Expl. de petrol. Porturi pr.: Jakarta, Cirebon, Pekalongan, Semarang (în ins. **J.**), Banjarmasin (Kalimantan). **3.** Depresiune (fosă) oceanică în partea de E a Oc. Indian, la S de ins. Sumatera și la V de ins. **J.** Ad. max.: 7 450 m. Se mai numește Depr. *Sondelor.*

JAVANEZ, -Ă s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al ins. Java. **2.** Adj. Care aparține Javei sau javanezilor **(1)**, privitor la Java sau la javanezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia austroneziană, grupul indonezian, având cel mai mare număr de vorbitori nativi. Inscripții de la sfârșitul sec. 8; texte din sec. 9. Scriere de proveniență indiană, notată și cu caractere arabe. Ortografia standard actuală, în alfabet latin, de inspirație olandeză.

JAVARI (YAVARI), râu în NV Americii de S, afl. dr. al fl. Amazon la Benjamin Constant; 965 km. Cea mai mare parte a cursului său formează granița între Brazilia și Perú.

JAVEL (< fr.; {s} localit. *Javel*) subst. *Apă de ~* = soluție apoasă de hipoclorit de sodiu, utilizată ca dezinfectant.

JAVELIZARE (după fr. *javellisation*) s. f. Procedeu de sterilizare a apei, pentru a o face potabilă, prin adăugarea de hipocloriți alcalini.

JAVORINA [javorina] **(JAVORNIKY),** masiv muntos, în V Slovaciei, în Carpații de NV, la N de râul Váh. Alt. max.: 1 071 m. Aici s-a desfășurat o importantă operație militară a trupelor române împotriva celor germane (febr.–mart. 1945), cea mai grea dintre cele executate de Armata I Română pe teritoriul Cehoslovaciei.

JÁVORKA [ja:vorko] **Sándor** (1883–1961), botanist ungur. Cercetări privind floristica și geobotanica Transilvaniei. A publicat, în colab., un valoros atlas botanic.

JAVRĂ (< ucr.) s. f. **1.** Câine slab și prăpădit; potaie, jigodie **(2)**; *p. ext.* (deprec.) câine. **2.** Fig. Termen de ocară pentru oameni.

JAWARA [dʒavara], **Sir Dawda Kairaba** (n. 1924), om politic gambian. Președinte al Partidului Progresist al Poporului (din 1960). Prim-min. (1962–1970) și președinte (1970–1994) al Republicii Gambia. Înlăturat de la putere în urma unei lovituri de stat militare (iul. 1994).

JAWLENSKY [javlenski], **Aleksei von** (1864–1941), pictor rus. Stabilit în Germania (1896). Apropiat de fovism prin cromatică și de expresionismul german prin patetismul viziunii. Din 1924, face parte din grupul *Die Blaue Vier* alături de P. Klee, W. Kandinsky și L. Feininger. Portrete esențializate („Chipuri mistice", „Chipuri îngândurate"), tratate în planuri largi, cu forme geometrice, realizate sub semnul unui obsedant dramatism, datorat unei crize mistice.

JAWORZNÓ [javoʒno], oraș în S Poloniei, la NV de Cracovia, în bazinul carbonifer Silezia Superioară; 98,5 mii loc. (1992). Expl. de huilă. Termocentrală. Metalurgia zincului. Ind. chim., a sticlei (geamuri) și a cimentului. Izv. cu ape minerale feruginoase.

JAYA (Puncak Jaya), cel mai înalt vârf din ins. Noua Guinee (Irianul de Vest, Indonezia), în culmea Sudirman din masivul Pegunungan Maoke. Alt.: 5 030 m (cea mai mare înălțime din Oceania). Mici ghețari. Rezervație naturală. Până în 1965 s-a numit *Carstenz,* iar în perioada 1965–1969, *Sukarno.*

JAYADEVA (sec. 12), scriitor indian. Autor al operei „Gîta Govinda", celebrând iubirea dintre zeul Krișna și păstorița Rădhă, care a influențat întreaga literatură medievală din N Indiei.

JAYAPURA, oraș în partea de N a ins. Noua Guinee (Irianul de Vest, Indonezia), port la Oc. Pacific; 246 mii loc. (1990). Centru comercial. Ind. alim. și de prelucr. a lemnului. Artizanat. Universitate. Vechile denumiri: *Hollandia, Sukarnopura, Kotabaru.*

Aleksei von Jawlensky:
„Femeie cu scufiță albastră"

JAYAVARMAN [dʒajavarman], numele a opt împărați cambodgieni. Mai importanți: **1. J.** II (c. 802–854), întemeietor al Imperiului Khmer. **2. J.** VII (1181–c. 1215), a dus o politică de expansiune cucerind statul Champa, sudul Laosului, reg. din Birmania și Pen. Malacca, iar pe plan intern a desfășurat o intensă activitate edilitară, construind numeroase temple, spitale, drumuri, precum și orașul Angkor, pe care și l-a făcut capitală.

JAYEWARDENE, Junius Richard (1906–1996), jurist și om politic din Sri Lanka. Lider al Partidului Național Unit (din 1972). Prim-min. (1977–1978) și președinte (1978–1989).

JAZ (JAZZ) [dʒæz] (< fr., engl.) s. n. **1.** Muzică, adesea cu caracter de improvizație, cu ritm viu, sincopat, reprezentând un mod specific de exprimare a gândirii muzicale, creată către sfârșitul sec. 19 de negrii din S S.U.A., pe baza unor elemente folclorice tradiționale — blues, spirituals (din care s-au păstrat sistemul ritmic, maniera de frazare și modul de tratare a materiei sonore) și a muzicii europene (reținându-se sistemul melodic, armonic și, în special, instrumentația); adaptat astăzi condițiilor muzicale proprii diferitelor popoare. Caracteristicile fundamentale ale j. sunt: prezența elementului *swing,* ca rezultat al unei tratări speciale a timpului muzical; vigoarea și spontaneitatea creației muzicale, în care improvizația capătă o importanță deosebită; modul propriu fiecărui executant de frazare și tratare a materiei sonore, cele două condiționându-se reciproc. Începând cu 1945, j. a devenit treptat muzică de concert. **J.** are mai multe stiluri, cele mai importante fiind *swing, cool, free.* **2.** Orchestră care execută această muzică; este formată de obicei din instrumente de suflat și de percuție. Sin. *jazzband.*

JAZZBAND (< fr., engl.) s. n. Jaz **(2)**.

JDANOV v. **Mariupol.**

JDANOV, Andrei Aleksandrovici (1896–1948), om politic sovietic. A deținut funcții importante în aparatul de partid și de stat, fiind unul dintre susținătorii fervenți ai politicii staliniste. Promotor al realismului socialist în artă și literatură („jdanovism").

JDER (< scr.) s. m. Mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu blană prețioasă, de culoare brun-închis, cu corpul de până la 80 cm lungime, iar coada de 34–44 cm lungime *(Martes martes)*. Se cunosc șase specii. Trăiește în pădurile Europei, V Siberiei și în America de Nord. ✦ Blana acestui animal.

JEAN, regi ai Franței v. **Ioan.**

JEAN [ʒã] **(~ Benoît Guillaume Marie Robert Louis Antoine Adolphe Marc d'Aviano)** (n. 1921), mare duce al Luxemburgului (din 1964).

JEAN DE MEUNG (MEUN) (pe numele adevărat *Jean Chopinel* sau *Clopinel*) (c. 1240–c. 1305), poet francez. A continuat „Romanul Trandafirului" început de *Guillaume de Lorris,* scriind c. 20 000 de versuri.

JEANNEL [ʒanɛl], **René** (1879–1965), zoolog francez. Prof. univ. la Cluj (1920–1930). Contribuții în domeniul biospeologiei și entomologiei („Coleoptere cavernicole din Carpații Meridionali", „Geneza faunelor terestre"). Colaborator apropiat al lui Emil Racoviță, a întemeiat, împreună cu acesta, publicația „Biospeologica" (1907). M. coresp. al Acad. Române (1928).

JEAN PAUL [ʒã paul] (pseud. lui *Johann Paul Friedrich Richter*) (1763–1825), scriitor german. Reprezentant al romantismului, a impus romanul în literatura germană. S-a inspirat din lumea ființelor mărunte, alternând planul real cu cel oniric, ironia acidă cu efuziunea lirică („Hesperus", „Titan"). A dezvoltat idila clasică prin fantezia și umorul său („Viața fericitului învățătoraș Maria Wuz").

JEANS [dʒi:nz], **Sir James Hopwood** [hɔpud] (1877–1946), astronom, fizician și matematician britanic. Prof. univ. la Cambridge și Princeton. Contribuții în fizica teoretică (termodinamică) și fizica stelelor (a studiat sursele de energie

Jder

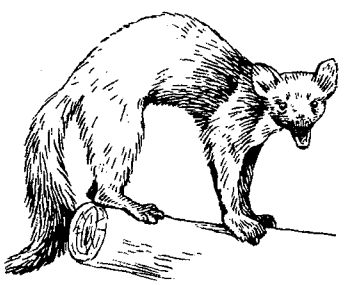

Sir James Hopwood Jeans

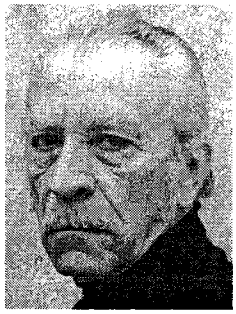

Eugen Jebeleanu

John Robinson Jeffers

stelară, stelele binare, gigante și pitice). Autorul unei ipoteze cosmogonice cu implicații fideiste (1928), în care sugerează că materia este creată în mod continuu în Univers. Lucrări: „Radiația și teoria cuantică", „Probleme de cosmogonie și dinamică stelară".

JEBEL, com. în jud. Timiș; 5 035 loc. (1998). Expl. de argile. Stație de c.f. Creșterea porcinelor și a păsărilor. Satul Jebel este menționat documentar în 1334.

JEBELEANU, Eugen (1911–1991, n. Câmpina), poet și publicist român. Acad. (1974). Inițial versuri ermetice („Inimi sub săbii"). Ulterior, cultivă poezia militantă, evocând momente din trecutul revoluționar („Bălcescu") sau aspecte tragice ale războiului („Lidice", „Cântece împotriva morții", poemul de mare tensiune dramatică „Surâsul Hiroshimei"). Lirică de dragoste, însingurată prin moarte („Elegie pentru floarea secerată"). Publicistică. Premiul Herder.

JECMĂNEALĂ (< *jecmăni*) s. f. Acțiunea de a jecmăni; jefuire.

JECMĂNI (< *jăcman,* înv., „jaf mare"), vb. IV tranz. A stoarce pe cineva de bani sau de alte bunuri materiale; a jefui **(2).**

JEDDAH v. **Jiddah.**

JEEP [dʒi:p] (< fr.; {s} engl. *General Purpose* „utilizare generală") s. n. Autovehicul militar, proiectat (1939) de K. Probst pentru forțele armate americane. A intrat în producția de serie în 1942. După război, companiile Bantam, Ford, Willys Overland l-au adaptat pentru a deveni autovehicul de teren și i-au diversificat modelele, fiind utilizat în prezent pe scară largă. Cântărește c. 1 tonă și este echipat cu un motor având patru cilindri (60 CP); robust și cu tracțiune pe toate cele patru roți, operează pe terenuri accidentate, urcă în pantă până la 60°, traversează ape puțin adânci etc.

JEFFERS [dʒefərz], **John Robinson** (1887–1962), poet american. Promotor al unei viziuni tragice, apocaliptice asupra Universului, folosește, sub influența lui Nietzsche și Freud, reprezentări simboliste („Tamar", „Solstițiul", „Dragă Iuda"). Scenarii („Medeea").

JEFFERSON [dʒefərsən], **Thomas** (1743–1826), om politic și gânditor iluminist american. Lider al Partidului Democrat Republican. Președinte al S.U.A. (1801–1809). Unul dintre conducătorii Războiului pentru Independența Coloniilor Engleze din America de Nord (1775–1783). Președinte al comitetului care a elaborat proiectul *Declarației de independență a S.U.A.*

Jeep

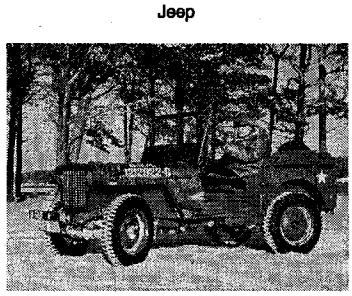

(4 iul. 1776). Fondator al sistemului constituțional democratic american. În timpul președinției sale, S.U.A. au cumpărat de la francezi Louisiana (1803).

JEFFERSON CITY [dʒefərsən siti], oraș în S.U.A., port pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Missouri; 35,5 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Produse chimico-farmaceutice și alim.; prelucr. metalelor; aparataj electrotehnic; încălț., conf., mobilă, poligrafie. Universitatea „Lincoln" (1866). Capitoliul (1911–1918). Actuala denumire i-a fost dată (1821) în onoarea președintelui *Thomas Jefferson*.

JEFFREYS [dʒefri:z], **Sir Harold** (1891–1989), astronom și geofizician britanic. Prof. univ. la Cambridge. A cercetat originea sistemului solar, a elaborat modele ale structurilor planetare ale lui Iupiter, Saturn, Uranus, Neptun și a dezvoltat teoria variației latitudinii. Primul care a avansat ipoteza că miezul Pământului este lichid; a studiat undele seismice și a explicat originea musonilor și a brizelor marine.

Thomas Jefferson
(bust de Jean Antoine Houdon)

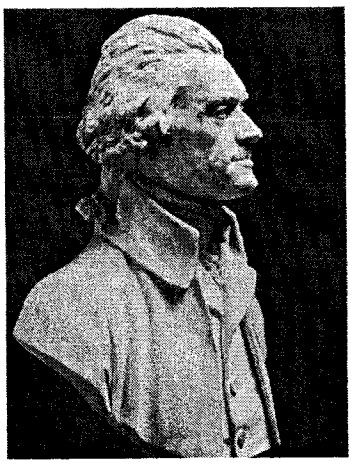

JEFFRIES [dʒefri:z], **John** (1745–1819), medic american. A traversat (1785) pentru prima oară în balon Canalul Mânecii.

JEFUI (< *jaf*) vb. IV tranz. **1.** A săvârși un jaf **(1)**; a tâlhări. **2.** A jecmăni.

JEFUITOR, -OARE (< *jefui*) s. m. și f. Persoană care săvârșește un jaf **(1)**.

JEG (< bg.) s. n. Strat de murdărie pe pielea omului sau a animalelor; slin.

JEGĂLIA, com. în jud. Călărași, pe brațul Borcea; 4 816 loc. (1998). Stație de c.f. Mare sistem de irigații. Herghelie. Între 1968 și 1981 a făcut parte din jud. Ilfov.

JEGOS, -OASĂ (< *jeg*) adj. Acoperit de jeg; murdar, slinos.

JEJUN (< fr., lat.) s. n. Segment al intestinului subțire, cuprins între duoden și ileon.

JEJUNITĂ (< *jejun*) s. f. Inflamație a jejunului, manifestată prin dureri abdominale, tulburări digestive etc.

JELAČIĆ DE BUŽIM [jelaʧiʧ de buʒim] **(JELAČIĆ OD BUŽIMA) Josip, conte** (1801–1859), general și om politic croat. Adept al separării Croației de Ungaria. În 1848–1849, ca ban al Croației și Slavoniei, a abolit iobăgia și a determinat, la sugestia austriecilor, Dieta croată să proclame independența față de Ungaria și a comandat armata imperială împotriva naționaliștilor unguri (1848); l-a înfrânt pe *Görgey Artúr* în bătălia de la Schwechat (1849).

JELANIE (< sl.) s. f. **1.** Tânguire, plângere, jeluire. ✦ Jale, durere. **2.** Doliu, durere mare.

Jefferson City. Capitoliul

Josip Jelačić de Bužim

JELAVICH [jeləviʧ], **Barbara** (1923–1995), istoric american. Prof. univ. la Bloomington. Contribuții privind istoria Europei Centrale și de Sud-Est („Imperiul Otoman, Marile Puteri și chestiunea Strâmtorilor «1870–1887»", „Crearea statelor naționale balcanice «1804–1920»"). Studii referitoare la istoria românilor („Principatele Dunărene și Bulgaria sub protectorat rusesc", „Rusia și anexarea sudului Basarabiei «1875–1878»", „România și Congresul de la Berlin"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

JEŁENIA GÓRA [jelenia gura], oraș în SV Poloniei, la 97 km VSV de Wrocław, la poalele M-ților Sudeți; 93 mii loc. (1992). Nod de transport. Siderurgie. Ind. constr. de mașini și de prelucr. a metalelor, a lemnului, farmaceutică, a hârtiei, textilă (tricotaje), a ceramicii. Instrumente de precizie. Sticlărie optică și de menaj. Biserică (sec. 14). Muzeu. Centru turistic. Fundat în sec. 11.

JELERI (< magh.) s. m. pl. (În Evul Mediu, în Transilvania) Denumire a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin, care munceau pe moșiile nobililor, dar cu alt regim juridic decât al iobagilor.

JELEU (< fr.) s. n. Produs zaharos sub formă de gel, obținut dintr-un amestec de sucuri de fructe cu zahăr și, eventual, cu substanțe de gelificare.

JELEV, Jelio (n. 1935), om politic bulgar. Președinte al Uniunii Forțelor Democrate (1989–1990). Președinte al Bulgariei (1990–1997).

JELGAVA [jelgava], oraș în partea central-sudică a Letoniei, la confl. râului Lielupe cu Mèmele, la 40 km SSV de Riga; 71,1 mii loc. (1996). Nod feroviar. Constr. de microbuze și de mașini agricole. Produse textile (pânzeturi) și alim. (zahăr). Cetate ridicată în 1265 de cavalerii teutoni. Biserica

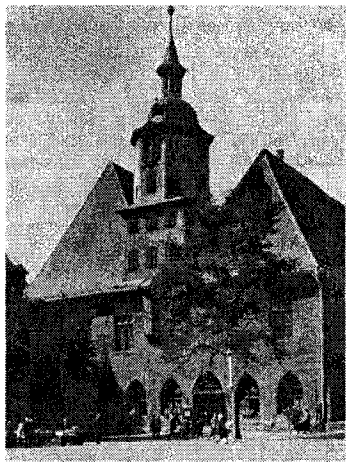

Primăria

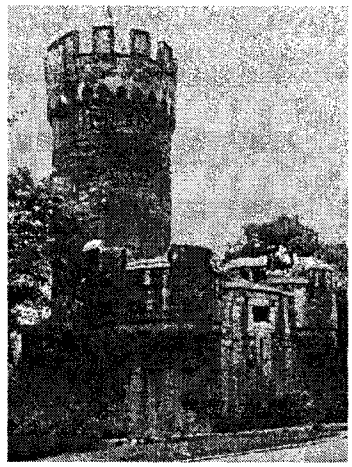

Turnul pulberăriei

Jena

Sf. Ana (sec. 17); mănăstirea Jelgava (sec. 18). Fundat în 1266 de cavalerii teutoni. Capitala ducatului Curlandei (1561). A intrat sub dominaţie rusească (1795). Până în 1917 s-a numit *Mitava*. Cunoscut şi sub denumirea germană *Mitau*.

JELI (< sl.) vb. IV (Pop.) **1.** Refl. A se plânge, a se căina, a se tângui, a se jelui. **2.** Tranz. şi intranz. A boci un mort. **3.** Tranz. A compătimi, a deplânge; a regreta.

JELLICOE [dʒelikəu], **John Rushworth, conte** (1859–1935), amiral britanic. Comandant al Marii Flote (1914–1916), prim lord al Amiralităţii (1916–1917), guvernator general al Noii Zeelande (1920–1924). În primul război mondial a coordonat acţiunile forţelor maritime militare aliate care au blocat coastele germane şi a comandat flota britanică în bătălia navală din Str. Skagerrak (31 mai–1 iun. 1916).

JELLIFFE [dʒeləfi], **Smith Ely** (1866–1945), neurolog american. Prof. univ. la Fordhan şi Columbia. Pionier în domeniul psihanalizei în S.U.A.; adept al lui Freud. Contribuţii în medicina psihosomatică („Tratamentul modern al tulburărilor nervoase şi mentale", „Tehnici de psihanaliză").

JELLINEK [jelinek], **Georg** (1851–1911), jurist german. Prof. univ. la Viena, Basel şi Heidelberg. Specialist în teoria generală a dreptului şi în drept constituţional („Dreptul minorităţilor"). Autor al teoriei limitării puterii statului prin drept („Teoria generală a statului").

JELOZIOM (< rus) s. n. (PEDOL.) Sol galben podzolic din regiunile subtropicale umede, caracterizat prin formarea şi acumularea compuşilor de fier puternic hidrataţi. Are un conţinut mai redus în humus, fiind propice culturilor de citrice şi ceai.

JELUI (< sl.) vb. IV (Pop.) **1.** Refl. A se jeli **(1)**. ✦ Refl. şi intranz. A spune, a reclama cuiva un necaz, o nedreptate, cerând ajutor, dreptate; a se plânge cuiva. **2.** (Rar) Tranz. A compătimi, a jeli **(3)**.

JÉLYOTTE [ʒeliɔt], **Pierre Grichon** (zis *Pierre*) (1713–1797), tenor şi compozitor francez. Considerat în epocă „cel mai mare cântăreţ al Europei". A interpretat peste o sută de roluri în opere de Rameau, Lully, Campra, Destouches.

JEMAPPES [ʒəmap], localit. în SV Belgiei (Hainaut), cartier al oraşului Mons. Aici, armatele franceze conduse de generalul Dumouriez i-au învins (6 nov. 1792) pe austrieci, ocupând Ţările de Jos austriece (viitoarea Belgie) şi Renania.

JENA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. (Despre obiectele de îmbrăcăminte sau de încălţăminte) A strânge, a apăsa, a roade; a supăra. ✦ Fig. A stânjeni, a deranja, a incomoda. **2.** Refl. A se sfii.

JENA [jena], oraş în partea central-estică a Germaniei (Turingia), la E de Erfurt, pe râul Saale; 100,4 mii loc. (1993). Mecanică de precizie; ind. electronică, optică (uzinele „Carl Zeiss") şi chimico-farmaceutică. Fabrică de sticlă (lentile, sticlărie de laborator). Universitate (1557). Planetariu. Grădină botanică. Biserica Sankt Michael (1390–1506); primărie (1775). Muzee. Menţionat documentar pentru prima oară între 881 şi 899; statut de oraş din 1284. În apropierea oraşului, la 14 oct. 1806, armatele franceze conduse de Napoleon I au învins armatele prusiene, conduse de prinţul de Hohenlohe. ✧ *Sticla de J.* = sticlă de bună calitate, având rezistenţă mărită la căldură şi şocuri, cu aplicaţii în domeniul chimiei (termometre), al opticii (lentile), industrial ori de uz casnic. Produsă pentru prima oară de chimistul german F.O. Schott, care, împreună cu E. Abbe şi C. Zeiss, a întemeiat la J. un atelier de sticlărie (1884).

JENANT, -Ă (< fr.) adj. Care produce jenă **(1)**; supărător, neplăcut.

JENĂ (< fr.) s. f. **1.** Sentiment de stânjeneală produs de o situaţie neplăcută; stinghereală. ✦ Încurcătură, strâmtoare. ✧ *J. financiară* = lipsă de bani. **2.** Senzaţie supărătoare; durere organică uşoară.

JENKO [jenko], **Simon** (1835–1869), poet sloven. Versuri delicate despre dragoste şi natură („Poezii"), dar şi protestatare („Imagini"). Autor al imnului naţional.

JENMINJIBAO v. **Renmin Ribao.**

JENNER [dʒenər], **Edward** (1749–1823), medic britanic. A descoperit modalitatea de creare la om a imunităţii faţă de variolă; a efectuat primul vaccin antivariolic (1796), punând bazele imunologiei moderne.

JENNEY [dʒeni], **William Le Baron** (1832–1907), arhitect şi inginer american. Principal promotor al funcţionalismului. Exponent de seamă al Şcolii din Chicago. A construit în acest oraş marele magazin „Leiter" (1879), prima construcţie din lume cu schelet complet metalic şi cu mari ferestre orizontale („Chicago windows"), „Manhattan Building", magazinul „Fair".

JENSEN [jenzən], **Johannes Hans Daniel** (1907–1973), fizician german.

Edward Jenner

Johannes Hans Daniel Jensen

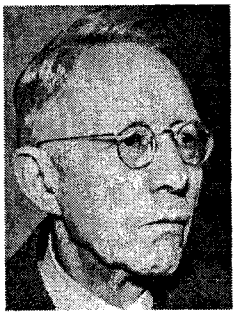

Johannes Vilhelm Jensen

Prof. univ. la Hamburg, Hanovra, Heidelberg, New York, Pasadena ş.a. A elaborat, în acelaşi timp cu Maria Goeppert-Mayer (dar independent), modelul nuclear în pături. Premiul Nobel pentru fizică (1963), împreună cu M. Goeppert-Mayer şi E.P. Wigner.

JENSEN [jẹnsən], **Johannes Vilhelm** (1873–1950), scriitor danez. Unul dintre creatorii literaturii daneze moderne. Nuvele în care evocă lutlanda natală, remarcabile prin expresivitatea stilului („Povestiri din Himmerland"). Romanul istoric cu caracter simbolic „Căderea regelui". Cicluri epice, mitologice şi eseistice, prezentând istoria civilizaţiei umane („Lunga călătorie", „Mituri"). A reînnoit lirica daneză printr-o poezie densă şi modernistă ca expresie („Poezii", „Anotimpuri"). Premiul Nobel pentru literatură (1944).

JENSON [ʒensõ], **Nicolas** (1420–1480 sau 1481), tipograf francez. Elev al lui Gutenberg. Şi-a desfăşurat activitatea la Veneţia, tipărind peste 150 de opere religioase şi literare („Decor puellarum", „Epistole ad Brutum" — de Cicero), într-o manieră deosebit de rafinată. I se datorează crearea unor caractere romane cu forme geometrice regulate.

JEP s. m. (BOT.) Jneapăn.

JEPI, denumirea a două vârfuri situate pe versantul prahovean al masivului Bucegi (*J. Mici,* 2 148 m şi *J. Mari,* 2 071 m). Alcătuite din conglomerate şi acoperite de diferite esenţe lemnoase, inclusiv jnepeni (în partea superioară).

JEPPESEN [jəbəsə], **Knud** (1892–1974), muzicolog şi compozitor danez. Lucrări teoretice („Contrapunctul") care au dus la o revizuire fundamentală a concepţiilor despre arta polifonică a Renaşterii.

JERĄTIC (< sl.) s. n. Jar[1]. ◇ Expr. *A sta* (sau *a şedea) ca pe jeratic* = a fi extrem de nerăbdător sau de neliniştit, de grăbit.

JERBA (DJERBA [dʒerba]), insulă tunisiană în M. Mediterană, în apropierea ţărmului de E al Tunisiei, la intrarea în G. Gabès; supr.: 510 km^2. Localit. pr.: Houmet Essouq. Relief colinar. Curmali, măslini, pomicultură. Pescuit de bureţi şi corali. Vestigii ale civilizaţiei romane. În Antichitate s-a numit *Meninx.*

JẸRBĂ (< fr.) s. f. **1.** Buchet mare de flori (cu o aşezare deosebită). **2.** (FIZ.) *J. nucleară* = fascicul de traiectorii ale particulelor provenite din dezintegrarea unui nucleu atomic în nenumărate fragmente, ca urmare a ciocnirii sale de o particulă cosmică cu energie foarte mare; poate fi fotografiată în camera Wilson.

JEREZ [hereθ] **DE LA FRONTERA,** oraş în SV Spaniei (Andaluzia), la NE de Cádiz, pe râul Guadalete; 191,4 mii loc. (1995). Nod de c.f. Aeroport. Ind. sticlei, textilă, alim. (conserve de legume) şi de prelucr. a plutei. Centru de vinificaţie („vinuri de Xeres"). Creşterea cabalinelor şi a taurilor pentru coride. Export de citrice. Alcazar (sec. 11); bisericile San Lucas (sec. 14–18), San Miguel (sec. 15–16) şi San Marco (sec. 15). Muzeu. Colonie romană *(Astaregia).* După unii autori, a fost scena bătăliei dintre maurii lui Tăriq ibn Ziyād şi vizigoţii conduşi de regele Roderick (711). Recucerit de regele Alfons X al Castiliei şi Leónului (1264). Vechiul nume: *Xeres.*

Jerome Klapka Jerome

JERICHO v. **Ierihon.**

JÉRID sau **CHOTT EL-DJERID,** depresiune în partea central-vestică a Tunisiei, la marginea Saharei, la 16 m alt.; 4,9 mii km^2; lungime: 120 km; lăţime: 60 km. În timpul ploilor de iarnă se transformă într-un lac sărat, iar în anotimpul secetos seacă. Izv. subterane alimentează oaza Tozeur, unde se cultivă curmali, legume şi se cresc ovine.

JERITZA [jeritsa], **Maria** (pe numele adevărat *Mizzi Jedlička*) (1887–1982), cântăreaţă cehă de operă. Stabilită în S.U.A. (1935). A creat roluri memorabile în „Tosca", „Turandot", „Tannhäuser".

JERNE, Niels Kaj (1911–1994), medic danez. Studii şi cercetări legate de dezvoltarea şi controlul sistemului imunitar şi de mecanismul de producere a anticorpilor monodonali. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1984), împreună cu C. Milstein şi G. Köhler.

JEROBOAM I, primul rege (928–907 î.Hr.) al Regatului Israel.

JEROME [dʒərəụm], **Jerome Klapka** (1859–1927), scriitor englez. Proză

Jerez de la Frontera. Alcazarul

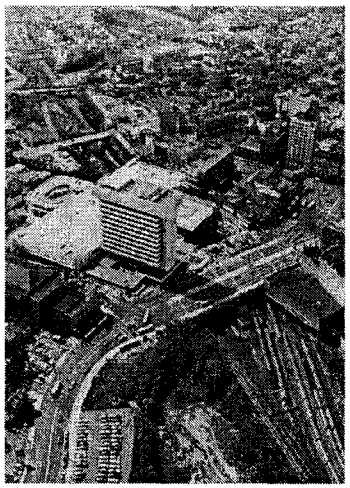

Jersey City. Vedere generală

umoristică („Gândurile leneșe ale unui pierde-vară", „Trei într-o barcă"). Romanul autobiografic „Paul Kelver"; piese de teatru („Locatarul de la etajul al treilea").

JERPELI vb. IV refl. (Despre îmbrăcăminte, cărți etc.) A se învechi, a se uza; a se rupe, a se zdrențui.

JERPELIT, -Ă (< *jerpeli*) adj. (Despre îmbrăcăminte, cărți etc.) Învechit, uzat; rupt, zdrențuit. ✦ (Despre oameni) Zdrențăros.

JERSEU (< fr., cf. n. pr. *Jersey*) s. n. **1.** Țesătură elastică, tricotată din lână, bumbac sau mătase. **2.** Obiect de îmbrăcăminte tricotat sau împletit, din lână, din bumbac etc., de obicei cu mâneci lungi și deschis în față și care acoperă partea superioară a corpului.

JERSEY [dʒe:zi], insulă britanică în arh. Normande, situată în Marea Mânecii, la 25 km V de pen. Cotentin; 116 km^2; 85,9 mii loc. (1993). Relief de coline joase. Centrul ad-tiv: *Saint Helier*. Sediul a numeroase societăți financiare internaționale. Turism. Stațiuni balneoclimaterice. Pescuit. Horticultură. Creșterea ovinelor.

JERSEY CITY [dʒe:zi siti], oraș în NE S.U.A. (New Jersey), port pe fl. Hudson, în marea conurbație newyorkeză; 228,5 mii loc. (1990). Nod feroviar. Siderurgie. Mari rafinării de petrol, uzine constr. de mașini (locomotive, șantiere navale, utilaj ind.) și chimice (medicamente, parfumuri și cosmetice); produse electronice și electrotehnice; fabrici de hârtie, zahăr, prelucr. cafelei, conf. și tricotaje, jucării. Este legat prin feribot cu New York. Așezare locuită permanent din 1650 (oraș din 1668).

JERSILD [dʒe:sild], **Per Christian** (n. 1935), scriitor suedez. Nuvele („Aritmetica") și romane („Casa lui Babei", „Insula copiilor", „Sufletul meu într-un pocal") care prezintă satiric, prin intermediul fantasticului, realitatea socială și psihologică, denunțând întregul „sistem", considerat o mașină de îndoctrinare și manipulare a energiilor umane.

JERTFĂ (< sl.) s. f. **1.** Ofrandă; dar adus divinității. **J.** constituie esența cultului liturgic creștin, având un caracter euharistic, cu trei dimensiuni esențiale (rugăciune, laudă și mulțumire). În anumite condiții, **j.** poate avea și rol de oracol. ✦ Fig. Victimă. ✧ Expr. *A cădea jertfă* = a fi victimă; a muri. **2.** Sacrificiu, jertfire.

JERTFELNIC (< sl.) s. n. (REL.) Proscomidie **(2)**.

JERTFI (< *jertfă*) vb. IV. **1.** Tranz. A aduce o jertfă **(1)**. **2.** Tranz. și refl. A (se) sacrifica.

JERUSALEM v. **Ierusalim.**

JESPERSEN [jesbərsən], **Jens Otto Harry** (1860–1943), lingvist danez. Specialist în anglistică („O gramatică engleză modernă pe principii istorice") și în lingvistica generală („Progresul în limbă", „Limbajul. Natura, dezvoltarea și originea lui", „Filozofia gramaticii"). Creator al unei limbi artificiale numite *novial* (1928). A influențat puternic lingvistica sec. 20.

JESSELTON v. **Kota Kinabalu.**

JESSORE [dʒesor], oraș în partea de S a statului Bangladesh, în delta fl. Gange, pe brațul Bhairab, la 145 km SV de Dhākā; 176,4 mii loc. (1991). Centrul unei reg. agricole (tutun, orez, trestie de zahăr ș.a.).

JET (< fr., engl.) s. n. Vână de lichid sau de gaz, țâșnind cu presiune printr-un orificiu.

JETELĂ (după fr. *jetée*) s. f. Dig care se construiește la intrarea într-un port maritim sau la gura unui fluviu ce se varsă într-o mare fără maree, pentru a evita înnisiparea sau pentru a înlesni transportul aluviunilor.

JETON (< fr.) s. n. Fisă **(2)**. ✧ *J. de prezență* = sumă dată fiecăruia dintre membrii unui consiliu de administrație sau societăți, simbolizând onorariul sau cheltuielile de reprezentare. ✦ (În localurile în care se practică jocurile de noroc) Valoare a unei anumite sume de bani ce urmează a fi folosită la joc.

JET (< germ.) s. n. (Înv.) Scaun cu spătar înalt.

JEVONS [dʒevənz], **William Stanley** (1835–1882), economist, logician și filozof britanic. Prof. univ. la Manchester și Londra. Unul dintre fondatorii școlii marginaliste; a elaborat o nouă teorie a valorii în funcție de gradul final de utilitate (utilitatea marginală) a unui bun („Teoria economiei politice"). Lucrări de filozofie a științei („Principii ale științei"), în care discută problema metodei inductive.

JEWINSON [dʒu:insən], **Norman** (n. 1926), regizor american de origine canadiană. Filme cu o tematică foarte diversă, care aduc uneori în prim plan subiecte „problemă" — rasismul sau revendicările sociale („În arșița nopții", „Jésus-Christ Superstar", „Dreptate pentru toți").

JEYPORE v. **Jaipur.**

JGHEAB (< sl.) s. n. **1.** Conductă sau canal deschis la partea superioară, permițând, prin înclinarea sa, scurgerea unui lichid sau a unui material pulverulent. ✦ Adăpătoare pentru vite făcută, de obicei, dintr-un trunchi de copac scobit. ✦ Scoc, conductă montată la streașină pentru scurgerea apei de ploaie. ✦ Scocul morii. ✦ Canal mic pentru irigație; rigolă. **2.** Scobitură, crestătură, adâncitură. ✦ Făgaș sau râpă săpată de scurgerea apelor; *p. ext.* vale.

JGHEABURI, schit (de maici) în com. Stoenești, jud. Vâlcea, întemeiat, potrivit tradiției, în 1310, refăcut în anii 1640 și 1826–1827 (de ieromonahii Timotei și Daniil). Biserica schitului, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, și construcțiile adiacente au fost renovate în anii 1940 și 1970. Aici se află un izvor cu apă sulfuroasă la care vin numeroși credincioși, îndeosebi cu ocazia sărbătoririi Izvorului Tămăduirii (în prima vineri de după Paști).

JHANG-MAGHIANA [dʒeŋ magiana] sau **JHANG SADAR,** oraș în Pakistan, pe stg. râului Chenab, la 193 km VSV de Lahore; 195,6 mii loc. (1981). Piață pentru cereale, lână și bumbac. Ind. metalurgică și textilă. Produse textile și prelucr. pieilor.

JHĀNSI [dʒansi], oraș în India central-nordică (Uttar Pradesh); 313,5 mii loc. (1991). Nod feroviar. Centru comercial. Reparații de material rulant. Metalurgie. Produse alim. Meșteșuguri.

Jiang Zemin

JHELAM v. **Jhelum**.

JHELUM (sau **JHELAM**) [dʒeləm], râu în India şi Pakistan, afl. dr. al râului Chenab la Athărăn; 725 km. Izv. din M-ţii Himalaya şi trece prin Srînagar, Băramūla, Jhelum ş.a. În cursul superior au fost construite lacurile de acumulare Wular şi Mîrpur (barajul Magia). Sursă de irigaţii pentru Câmpia Punjab. Navigabil (cu excepţia zonei muntoase). În Antichitate s-a numit *Hydaspes*.

JHERING [jeriŋ], **Rudolf von** (1818–1892), jurist german. Prof. univ. la Basel, Rostock, Kiel, Giessen, Viena şi Göttingen. Fondator al jurisprudenţei sociologice, a promovat o concepţie realistă şi utilitaristă. Scrieri de istorie a dreptului („Spiritul dreptului roman în diferite grade ale dezvoltării sale", „Scopul în drept"), în care susţine că scopul creează dreptul în raport cu interesele concrete ale individului sau ale societăţii.

JIAMUSI [dʒjamusi], oraş în NE Chinei (Heilongjiang), port pe fl. Heilongjiang; 493,4 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Ind. alim., de prelucr. a lemnului, celulozei şi hârtiei, constr. de maşini agricole şi utilaj ind.

JIANA, com. în jud. Mehedinţi; 4 980 loc. (1998). Expl. de argile (Jiana Mare). Creşterea ovinelor. Până în 1965 s-a numit *Flămânda*.

JIANG JIESHI (1887–1975), general şi om politic chinez. A participat la Revoluţia din 1911. În 1925 a preluat comanda armatei Gomindan-ului, rupând relaţiile cu comuniştii (1927) şi mutându-se la Nanjing. În 1936 a făcut front comun cu P.C. Chinez în războiul contra Japoniei, apoi s-a angajat în Războiul Civil (1946–1949), când, înfrânt de armata populară de eliberare, a fost silit să se retragă (1949) în Taiwan, unde a condus autorităţile Gomindan-ului până la moarte.

JIANGSU [dʒjaŋgsu], provincie în E Chinei, cu ieşire la Marea Galbenă; 102,6 mii km^2; 71,1 mii. loc. (1997). Aici se înregistrează cea mai mare densitate a populaţiei din China. Centrul ad-tiv: *Nanjing*. Expl. de cărbuni şi min. de fier. Ind. chimică (fosfaţi), textilă şi alim. (ţigări). Mare zonă agricolă (orez, gaolean, grâu, bumbac, ceai, arahide, pepeni, tutun). Creşterea porcinelor; avicultură. Sericicultură. Pescuit.

JIANGXI [dʒjaŋgsi], provincie în SE Chinei; 166,6 mii km^2; 41 mil. loc. (1997). Centrul ad-tiv: *Nanchang*. Expl. de cărbuni, min. de wolfram, zinc, plumb. Orez, grâu, orz, batate, fasole, tutun, bumbac, trestie de zahăr, ceai, arahide, citrice. Creşterea porcinelor. Sericicultură. Pescuit.

JIANG ZEMIN (n. 1926), inginer şi om politic chinez. Preşedinte al R.P. Chineze (din 1993). Preşedinte (1990) al Comisiei Militare Centrale a R.P. Chineze. Secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez (din 1989). Susţinător şi continuator al politicii de reformă şi deschidere iniţiat de Deng Xiaoping. Promotor al dezvoltării economiei socialiste de piaţă şi al unei politici externe bazate pe independenţă şi coexistenţă paşnică.

Amza Jianu

Ioan Ghiţă Jianu

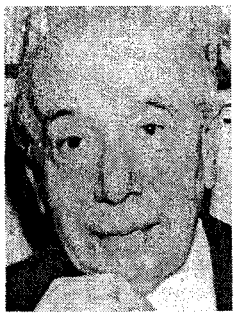

Ionel Jianu

JIANU, Amza (1881–1962, n. Fălcoiu, jud. Olt), medic român. Prof. univ. la Bucureşti şi Iaşi. Cercetări în chirurgia gastrică, a vezicii urinare, a rinichilor, în esofagoplastie etc. Contribuţii la chirurgia cerebrală şi la perfecţionarea aparaturii ortopedice.

JIANU, Iancu, haiduc român. Participant la Revoluţia din 1821. A haiducit timp de şapte ani în Oltenia. Erou al mai multor cântece populare.

JIANU, Ioan Ghiţă (Iancu) (1880–1972, n. Turnu Severin), medic român. Prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii la chirurgia vasculară, în autoplastii, heterografe, esofagoplastii şi ureteroplastii.

JIANU, Ionel (1905–1993), publicist şi critic de artă român. Stabilit la Paris (1961). Prof. univ. la Paris. A înfiinţat (1961) şi a condus Editura „Avted". Lucrări monografice despre pictura şi sculptura românească („Les Maîtres de la Peinture Roumaine au XX-ème siècle"), dar s-a aplecat în mod deosebit asupra operei lui Brâncuşi („Temoignages sur Brâncuşi", în colab. cu M. Eliade şi P. Comarnescu, „Introduction à la sculpture de Brâncuşi", în colab. cu C. Noica). Studii asupra sculpturii moderne („La sculpture moderne en France depuis 1950"). Antologii. Albume.

JIANU, Vasile (1904–1968, n. Iaşi), flautist român. Prof. univ. la Bucureşti. Fondatorul şcolii moderne de flaut în România. Interpret virtuoz al repertoriului concertistic şi cameral.

JIAOZUO [dʒjauʒuo], oraş în E Chinei centrale (Henan), la 64 km NV de Zhengzhou, la poalele M-ţilor Taihang; 409,1 mii loc. (1990). Centru comercial (grâu, porumb, bumbac, tutun).

JIAXING, oraş în extremitatea de E a Chinei (Zhejiang), la 85 km SV de Shanghai; 697 mii loc. (1990).

JIAYI [dʒjai] **(CHIAI),** oraș în SE Chinei, în V părții centrale a ins. Taiwan; 258,7 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Piață agricolă. Ind. alim. și textilă.

JIBERT, com. în jud. Brașov; 2 668 loc. (1998). Cetate țărănească (sec. 13–16) cu biserică de incintă, în satul Dacia; biserică reformată (sec. 16–17) și biserica ortodoxă de lemn Cuvioasa Parascheva (sec. 18), în satul Grânari. Satul Jibert este menționat documentar în 1289.

JIBOU, oraș în jud. Sălaj, pe stg. Someșului, la poalele dealurilor Sălajului; 12 262 loc. (1998). Nod de comunicații. Conf. Mobilă. Țesătorie de in și cânepă. Ateliere de reparații feroviare. Preparate din carne și lapte. Morărit și panificație. Izv. cu ape minerale sulfuroase, calcice, magneziene indicate în tratarea afecțiunilor reumatice. Castelul Wesselényi, construit în 1779–1810, în stil baroc. Biserici de lemn cu același hram — Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil —, în satele Var și Husia, datând din sec. 18 și, respectiv, 1800. Punct fosilifer (în satul Rona). Menționat documentar în 1219. Grădină botanică (13 ha). Muzeu de istorie și științele naturii. Declarat oraș în 1968.

JICHIȘU DE JOS, com. în jud. Cluj; 1 285 loc. (1998). Satul Jichișu de Jos este menționat documentar în 1292.

JICLOR (< fr.) s. n. Element al carburatorului, de forma unui dop cu orificiu calibrat, care dozează debitul de combustibil necesar formării amestecului carburant la motoarele cu ardere internă cu aprindere prin scânteie.

JIDDAH [ʒidə] **(JIDDA, JEDDAH),** oraș în V Arabiei Saudite, port la Marea Roșie, la 74 km V de Mecca; 1,5 mii. loc. (1991). Aeroport. Turnătorie de oțel. Rafinarea petrolului. Șantiere navale; asamblare auto. Fabrici de ciment, mobilă, hârtie, piel. și încălț., textile, alim.; prelucr. marmurii. Pescuit. Universitate.

JIDVEI, com. în jud. Alba, pe Târnava Mică; 5 257 loc. (1998). Centru viticol și de vinificație. Stație de c.f. Biserică fortificată (sec. 14), în satul Bălcaciu. Satul Jidvei a fost afectat de alunecările de teren de la mijlocul lunii iul. 1998.

JIENEAȘCA (< n. pr. *Jianu*) s. f. art. Dans popular românesc cu ritm binar și mișcare vioaie, răspândit în jurul Sibiului și în N Olteniei; melodia corespunzătoare acestui dans.

JIGAWA, stat în partea central-nordică a Nigeriei; 43,3 mii km² (împreună cu statul Kano); 2,9 mil. loc. (8,5 mil. loc. împreună cu statul Kano, 1991). Centrul ad-tiv: *Dutse*. Culturi de bumbac, arahide ș.a.

JIGĂRI (< magh.) vb. IV refl. (Fam.) A slăbi, a se sfriji.

JIGNI (< scr.) vb. IV tranz. A atinge pe cineva în onoarea sau în demnitatea sa; a insulta, a ofensa.

JIGNITOR, -OARE (< *jigni*) adj. Care jignește; ofensator.

JIGODIE s. f. **1.** (MED. VET.) Boală infecțioasă, de natură virotică, a câinilor tineri, care se manifestă prin tulburări generale, atrofia mușchilor etc. **2.** Javră **(1). 3.** (PEIOR.) Persoană lipsită de caracter.

JIGOU (< fr.) s. n. **1.** (ZOOT.) Denumire dată regiunilor coapsei, gambei și fesei unor animale (și masei musculare respective). 2. Friptură preparată din pulpă de berbec.

JIHAD (cuv. arab „efort", „luptă"; „război sfânt") s. n. Îndatorire religioasă, comunitară prin excelență, impusă musulmanilor, de a răspândi islamul pe cale pașnică sau prin război și care pune un accent deosebit pe lupta individului cu sine însuși. După unii învățați, j. prezintă două aspecte: *j. mare* (lupta spirituală) și *j. mic.* (acțiune militară). Conform doctrinei islamice, există mai multe căi de îndeplinire a acestei obligații: cu inima (propria purificare spirituală), cu vorba (susținând ceea ce e drept și corectând răul) și cu sabia (purtând război cu „necredincioșii" și cu dușmanii credinței islamice). J. trebuie purtat de către bărbați, celor uciși, declarați martiri, fiindu-le promis Paradisul.

JIHLAVA [ji:hlava], oraș în partea central-vestică a Cehiei, situat pe râul omonim; 52,3 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Constr. de utilaje de transport și mașini-unelte; prelucr. lemnului; produse textile și alim. (tutun). Piață pentru produse agricole. Biserică în stilul goticului târziu (1499–1508). Menționat documentar în sec. 12.

JIJIA 1. Râu, afl. dr. al Prutului; 307 km. Izv. din dealul Căsoaia, de la frontiera de N a țării, trece prin Dorohoi, străbate câmpia cu același nume și curge pe o mare distanță paralel cu Prutul. Numeroase iazuri pentru irigații și piscicultură. Afl. pr.: Sitna, Miletin, Bahlui. **2. Câmpia Jijiei,** unitate geomorfologică în NE Pod. Moldovei, cuprinsă între Pod. Sucevei (în V), granița cu Ucraina și Rep. Moldova (la N), Prut (la E) și Pod. Bârladului (la S), străbătută de Bașeu, Jijia și Bahlui. Este formată din coline joase, rotunjite, cu aspect de platouri întinse, despărțite de văi largi. Intensă eroziune, cauzată de rezistența slabă a rocilor argilo-marnoase. În unele zone, versanții văilor prezintă cueste, puternic afectate de alunecările de teren. Climă continentală. Soluri fertile (cernoziomuri levigate). Cereale. Pomicultură. Cunoscută și sub denumirea de Depr. Jijia-Bahlui sau C. Moldovei.

JIJILA 1. Lac în lunca Dunării, pe dr. Dunării, în cotul format de aceasta, la N de Măcin; 12,32 km². Important pentru piscicultură. **2.** Com. în jud. Tulcea; 5 897 loc. (1998). Cherhana. Pe terit. satului Garvăn, pe ostrovul Bisericuța, au fost descoperite urmele așezării romane *Dinogetia*. Biserica Sf. Dumitru (1859).

Jijila (2)

Vedere aeriană asupra ruinelor așezării Dinogetia

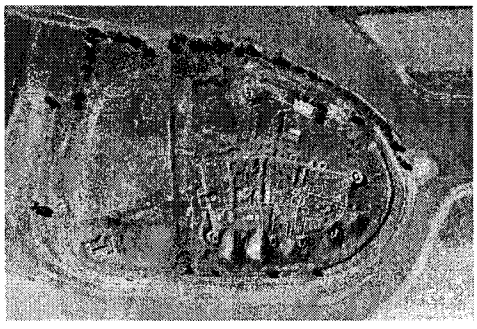

Cruce din aur, sec. 11, descoperită în insula Bisericuța

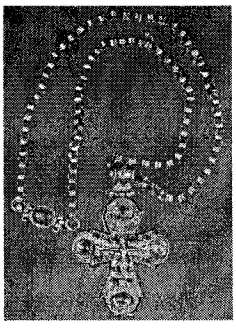

JILAV, -Ă (< bg.) adj. Umed; reavăn.

JILAVA, com. în jud. Ilfov, pe Sabar; 8 838 loc. (1998). Combinat de cauciuc (anvelope, încălț.); tăbăcărie minerală. Legumicultură. Stație de c.f. Bisericile Sf. Împărați Constantin și Elena (1817–1818) și Adormirea Maicii Domnului (1843–1844). Penitenciar. Între 1981 și 1996 a făcut parte din Sectorul Agricol Ilfov.

JILAVELE, com. în jud. Ialomița, pe râul Ialomița; 3 858 loc. (1998). Iazuri și heleșteie. Bisericile Trei Ierarhi (sec. 17, reconstruită în 1820) și Sf. Ioan Botezătorul (1697, refăcută în sec. 19), în satele Slătioarele și Jilavele.

JILĂVI (< *jilav*) vb. IV tranz. și refl. A se umezi.

JÍLEMNICKÝ [ilemñitski], **Peter** (1901–1949), scriitor slovac. Romane prezentând lumea satului („Pământ nearat", „O bucată de zahăr"); capodopera sa, romanul „Cronică", evocă insurecția națională slovacă din 1944.

JILEȚCĂ (< rus) s. f. Vestă.

JILIN 1. Oraș în NE Chinei, în prov. omonimă, port pe fl. Songhua Jiang; 1,27 mil. loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. chimică (îngrășăminte, cauciuc sintetic, mase plastice, fire și fibre sintetice, vopsele), de prelucr. lemnului, a celulozei și hârtiei, mat. de constr., electrotehnică și a aluminiului. Centru cultural și științific. Fundat în 1673. **2.** Provincie în NE Chinei; 187,4 mii km^2; 26,1 mil. loc. (1997). Centrul ad-tiv.: *Changchun.* Expl. de cărbuni, șisturi bituminoase, min. de fier, aur, cupru; expl. forestiere. Soia, grâu, orez, gaolean, tutun, sfeclă de zahăr, porumb. Creșterea intensivă a animalelor.

JILIP (< magh.) s. n. Jgheab de pământ, de scânduri, de beton etc., construit pe versanții munților și dealurilor și folosit pentru scoaterea lemnului de pădure prin alunecare.

JILIȘTE, sat în com. Slobozia Ciorăști, jud. Vrancea, pe terit. căruia a avut loc (14/24 apr. 1574) lupta între oastea moldoveană a lui Ioan-Vodă cel Viteaz și cea turco-munteană (care urmărea să-l instaleze domn pe Petru Șchiopul), în care domnul Moldovei a ieșit învingător.

JIMA (JIMMA) [dʒimə], oraș în SV Ethiopiei, la 275 km SV de Addis Abeba; 88,9 mii loc. (1994).

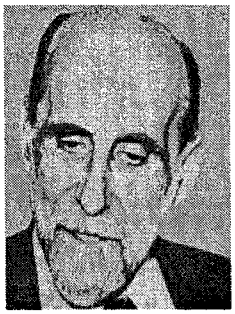

Juan Ramón Jiménez

JIMBOLIA, oraș în jud. Timiș, punct de frontieră cu Iugoslavia; 10 615 loc. (1998). Expl. de argilă. Fabrici de cărămidă și țiglă, încălț., conf., nasturi și alim. (morărit, panificație); produse chimice (folii, tuburi și plăci din material plastic), ateliere de reparat mașini agricole. Palat construit în stil neoclasic (1800). Biserică catolică (ante 1766). Menționat documentar în 1333. Declarat oraș în 1950.

JIMÉNEZ [himeneθ], **Juan Ramón** (1881–1958), scriitor spaniol. Stabilit în S.U.A. (1936). Unul dintre reprezentanții de seamă ai modernismului hispanic. Versuri elegiace, exaltând, în spirit simbolist, sentimentul misterului și al solitudinii („Arii triste", „Grădini îndepărtate", „Poeme magice și îndurerate", „Sonete spirituale", „Singurătate sonoră"), ulterior lirică de esențializare a realităților interioare („Eternități", „Animal de adânc"). Proză pentru copii, de o cuceritoare candoare („Platero și eu"). Proză lirică având un caracter eseistic („Spaniolii din trei lumi"). A exercitat o puternică influență asupra generației '27. Premiul Nobel pentru literatură (1956).

JIMÉNEZ OREAMUNO [himeneθ oreamúnǫ], **Ricardo** (1859–1945), om politic costarican. Președinte al Republicii Costa Rica (1910–1914, 1924–1928, 1932–1936).

JIMMU Tennō (pe numele adevărat *Kamu-yumato-ihare-biko*), numele postum al primului împărat japonez (660–585 î.Hr.). Potrivit tradiției, a pus bazele statului japonez (660 î.Hr.), cu capitala la Kashiwabara.

JIN [dʒin], dinastie chineză întemeiată de Wanyan Aguda (Taizu), conducătorul jurchenilor, care a domnit în N și NE Chinei în perioada 1115–1234, având capitala la Huining, iar din 1152 la Yenjing (azi Beijing).

JINA, com. în jud. Sibiu; 4 327 loc. (1998). Creșterea ovinelor. Centru de confecționare a costumelor populare. Celebru ansamblu de fluieraș. În satul Jina se află biserica Buna Vestire (1795–1796).

JINAN [dʒinan], oraș în NE Chinei, la 360 km SE de Beijing, port pe Huang He, centrul ad-tiv al prov. Shandong; 2,05 mil. loc. (1993). Nod feroviar. Aeroport. Siderurgie. Ind. constr. de mașini (strunguri, automobile, utilaj ind.), chimică (rășini sintetice), de prelucr. a petrolului, hârtiei, textilă (mătase) și alim. (uleiuri vegetale, făină). Izvoare minerale. Universitate. „Colina celor 1 000 de Buddha" (Qianfoshan) cu statui din timpul dinastiei Sui. Pagoda cu patru porți.

JIND (< *jindui*) s. n. Dorință puternică, poftă pentru ceva greu de obținut.

Jinan. Pagoda cu patru porți

Mohammed Ali Jinnăh

JINDUI (< sl.) vb. IV tranz. şi intranz. A dori ceva în mod intens; a pofti, a râvni.

JINGDEZHEN [dʒiŋdəʤen], oraş în SE Chinei (Jiangxi), la 322 km SE de Wuhan; 281,2 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Expl. de mangan. Zăcăminte de caolin. Ind. porţelanului şi faianţei, cu o îndelungată tradiţie (sec. 6 î.Hr.). Muzeu al porţelanului.

JINGXI (KIN-SI, TSIN-SI) (cuv. chinez „teatrul capitalei") subst. Gen dramatic muzical chinez, apărut în sec. 18, în care actorii, strident mascaţi, declamă, cântă, dansează, fac acrobaţii, fiind acompaniaţi de un ansamblu de instrumente. Cunoscut şi sub denumirea de „Opera de la Beijing".

JINJA, oraş în S Ugandei, port pe malul nordic al L. Victoria, la izv. Nilului-Victoria; 61 mii loc. (1991, împreună cu Njeru). Metalurgia cuprului (extras la Kilembe). Egrenarea bumbacului. Ind. textilă, alim. (zahăr, ulei, făină, bere), a săpunului şi mobilei. Hidrocentrală (Owen Falls).

JINNĂH [dzina:h], **Mohammed Ali** (1876–1948), om politic pakistanez. Preşedinte al Ligii musulmane (1913), susţinând (din 1937) crearea unui stat musulman independent. Primul guvernator general al Pakistanului (1947–1948).

JINSEN v. **Inch'ŏn.**

JIŅTIŢĂ (cf. *jintui*) s. f. Produs lactat, cu o mare valoare nutritivă şi dietetică, preparat prin încălzirea lentă, până la 80–85°C, a zerului scurs din caş.

JINTUI vb. IV tranz. A frământa caşul şi a-l stoarce de zer.

JINTUIALĂ (< *jintui*) s. f. Zer rămas de la urdă sau de la stoarcerea caşului.

JINZHOU [dʒindʒou], oraş în NE Chinei (Liaoning); 569,5 mii loc. (1990). Nod feroviar. Centru comercial pentru bovine. Expl. de cărbuni. Ind. petrochimică, a hârtiei, textilă şi alim. Feroaliaje. Utilaj industrial.

JIPPENSHA Ikku (pseud. lui *Shigeta Sadakazu*) (1765–1831), prozator japonez. Maestru al romanului umoristic („Varietăţi ale «orologiilor» morale", „Călătoria pe jos pe ruta Tōkaidō" — capodopera sa).

JIQUIDI 1. Constantin J. (1865–1899, n. Iaşi), desenator şi pictor român. Caricaturi (desene în ziarele „Epoca", „Moftul român" şi ciclurile „Profiluri parlamentare", „Tipuri din ţară") ce satirizează moravuri şi aspecte ale vieţii politice din epoca sa. **2. Aurel J.** (1896–1962, n. Bucureşti), grafician şi pictor român. Fiul lui **J. (1).** Desene cu caracter social şi politic, pline de vervă şi de sarcasm („Ucenicii", „Pe aici au trecut legionarii", „În faţa urnelor"), ilustraţie de carte (opere de Caragiale şi Creangă) şi grafică de şevalet (ciclul „1907"). Unul dintre întemeietorii scenografiei artistice româneşti.

Aurel Jiquidi

Autoportret

Ilustraţie la operele lui I.L. Caragiale

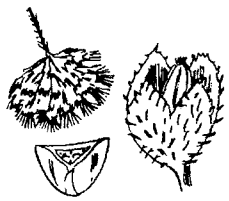

Jir

JIR (< bg., scr.) s. n. Fructul fagului, format dintr-o cupă ruginie lignificată, în care se află 2–3 achene în trei muchii; folosit ca hrană pentru animale şi la extragerea unui ulei comestibil, care se răncezeşte uşor. În unele zone este consumat şi de oameni, proaspăt sau prăjit.

JIRÁSEK [irasek], **Alois** (1851–1930), scriitor ceh. Maestru al romanului şi al povestirii istorice (trilogia „Între curente", „Împotriva tuturor", „Fraternitate"); drame („Jan Žižka", „Jan Hus"). Antologie („Vechi legende ceheşti").

JIRĂVIRE s. f. (Pop.) Procedeu de ornamentare a ceramicii, prin scurgerea culorilor de pe margini spre centru, cu ajutorul gaiţei **(3).**

JIREBIE (JREBIE) s. f. **1.** Delniţă **(1). 2.** Legătură alcătuită din 30 de fire de tort (constituind o unitate de măsură pentru urzit, depănat etc.).

JIREČEK [ire:ʃek], **Konstantin Joseph** (1854–1917), istoric ceh. Prof. univ. la Praga şi Viena. Studii privind istoria Balcanilor în Evul Mediu („Istoria Bulgariei", „Istoria sârbilor"). M. de onoare al Acad. Române (1914).

JIRLĂU 1. Liman fluviatil salmastru, pe stg. cursului inf. al Buzăului; 8,9 km^2. **2.** Com. în jud. Brăila situată pe malul de SV al lacului cu acelaşi nume; 3 315 loc. (1998). Piscicultură. Staţie de c.f.

JITARIU (JITARU), Petre Vasile (1905–1989, n. Drăgăneşti), fiziolog

Petre Vasile Jitariu

român. Acad. (1974), prof. univ. la Iaşi. Cercetări în domeniul fiziologiei animale comparate privind rolul ficatului în menţinerea temperaturii corpului, raportul dintre fibrinogen şi tensiunea superficială a sângelui, diverse aspecte ale metabolismului animal, fiziologia sistemului nervos la animale şi la om („Fiziologia animală şi a animalelor", „Acţiunea câmpului magnetic şi electromagnetic asupra organismelor animale"). A introdus conceptul de biocuantă (existenţa unor câmpuri specifice macromoleculelor, celulelor, ţesuturilor, organelor şi organismelor).

JITIA, com. în jud. Vrancea; 1 696 loc. (1998). Produse de panificaţie. Fenomene carstice pe sare. În satul Jitia de Jos se află mănăstirea Poiana Mărului (de maici), întemeiată în 1730, cu biserica de lemn Naşterea Maicii Domnului (1780–1784, construită pe locul uneia arse în 1771); a doua biserică de lemn, cu hramul Duminica Tuturor Sfinţilor, a fost ridicată în 1810–1812. Desfiinţată în 1959, mănăstirea a fost reînfiinţată în 1990. În satul Măgura există schitul Tarniţa (de maici) cu biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 19).

JITIANU, mănăstire cu biserica Sf. Dumitru, construită în anii 1654–1658, refăcută în 1783, la S de Craiova (com. Podari), ctitorită de familia Craioveştilor.

JITNICER (< *jitniţă,* înv. „hambar") s. m. (În Evul Mediu, în Moldova) Dregător care avea în grijă magaziile cu grâne ale Curţii domneşti.

JITOMIR, oraş în E Ucrainei, pe râul Teterev, la V de Kiev; 302 mii loc. (1995). Nod feroviar. Metalurgie. Ind. constr. de maşini (strunguri automate), chimică (fire chimice, medicamente), a conf., încălţ., mat. de constr., a cherestelei şi alim. Combinate de in şi mobilă. Instrumente muzicale. Muzee de istorie a cosmonauticii şi de istorie naturală. Teatre. Întemeiat în 884. A deţinut un important rol economic, fiind situat pe marele drum comercial ce unea Pen. Scandinavă de Constantinopol.

JIU, râu, afl. stg. al Dunării; 339 km. Se formează prin unirea, la Iscroni, a Jiului de Est, care izvorăşte din M-ţii Şureanu, cu Jiul de Vest, care izvorăşte din M-ţii Retezat. Drenează depr. Petroşani, străpunge Carpaţii Meridionali printr-un defileu pitoresc, lung de 30 km, străbătut de o şosea şi o c.f. prin pasul Lainici, trece apoi printr-o reg. de dealuri şi depr.; la Filiaşi, primeşte Motrul pe dr. şi Gilortul pe stg., iar în aval, pe Amaradia, apoi intră în C. Olteniei, unde îşi lărgeşte albia. Pentru a feri de inundaţii exploatarea de cărbune de la Rovinari, s-a construit, în amonte de incintele de exploatare, un baraj pentru realizarea unor retenţii temporare în timpul viiturilor periculoase, formându-se astfel lacul Ceauru, care atenuează viiturile cu c. 60%. Trece prin Târgu Jiu şi Craiova. Irigaţii în cursul inferior. — **Bătălia de la ~,** numele a două bătălii din timpul primului război mondial (10–16 oct.; 29 oct.–4 nov. 1916) dintre armata română şi cele ale Puterilor Centrale. După succese iniţiale, trupele române au fost înfrânte din cauza superiorităţii numerice şi tehnice a inamicului. În prima bătălie a murit generalul *Ion Dragalina* şi s-au remarcat prin vitejie *Ecaterina Teodoroiu* şi sublocotenentul (r) Nicolae Pătrăşcoiu.

JIU-JITSU [ʒju ʒitsu] **(JU-JITSU)** (cuv. japonez „arta supleţei") s. n. Gen de lupte în stil liber, cunoscut în Japonia încă din Antichitate, care, urmărind în principal anihilarea adversarului, foloseşte metode brutale de atac şi autoapărare, mergând până la lovituri mortale. În sportul modern nu se mai foloseşte forţa brută, ci, în principal, cunoştinţele de psihologie, anatomie şi strategie, care, împreună cu rapiditatea şi agilitatea mişcărilor, au ca scop devierea atacului adversarului şi menţinerea echilibrului. J. a stat la originea multor şcoli de arte marţiale.

JIULONG (KOWLOON, KAULUN sau **KAULUNG) 1.** Peninsulă colinară în SE Chinei, înconjurată de câteva *golfuri mici ale Mării Chinei* de Sud, vizavi de ins. Hong Kong, de care este separată prin str. Hong Kong (1,6 km lăţime). Alt. max.: 957 m (vf. Tai Mo Shan). Oraşe pr.: Jiulong, New Jiulong, Tai Po, Kwai Chung. **2.** Oraş în SE Chinei (Hong Kong), în pen. cu acelaşi *nume,* vizavi de oraşul Hong Kong (Victoria), de care este legat printr-un tunel subacvatic; 799 mii loc. (1991; împreună cu New Jiulong formează o conurbaţie de 1,97 mil. loc.). Aeroportul Kai Tak. Port maritim. Important centru comercial şi industrial (produse textile, alim. ş.a.).

JIVINĂ (< bg.) s. f. Animal sălbatic; fiară, dihanie, lighioană, jiganie; *p. ext.* vietate, fiinţă.

JIVKOV, Todor (1911–1998), om politic comunist bulgar. Prim-secretar al C.C. al P.C. Bulgar (1954–1989). Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1962–1971) şi preşedinte al Consiliului de Stat (şef al statului) al R.P. Bulgaria (1971–1989). A promovat o politică de subordonare a intereselor ţării faţă de U.R.S.S. Înlăturat de la putere în urma evenimentelor politice din nov. 1989.

JIXI, oraş în NE Chinei (Heilongjiang), la 340 km ESE de Harbin; 683,9 mii loc. (1990). Nod feroviar. Mari expl. de cărbuni, plumb şi zinc. Prelucr. lemnului. Utilaj minier. Ind. mat. de constr. şi alim.

JÎZAH, Al ~ v. **Giseh.**

JÑĀNADEVA (JÑĀ NEŚVARA) [jəra:nədevə] (1275–1296), poet indian. Fondatorul şcolii mistice vărăkarī. Autor al poemului „Jñānesvarī" (9 000 de strofe), o parafrazare, în limba marāthī, a cărţii sfinte „Bhagavadgītā", reprezentând o capodoperă a vechii literaturi indiene.

JNEAPĂN (lat. *iuniperus*) s. m. Arbust din familia pinaceelor, cu tulpini ramificate, târâtoare şi ascendente şi

Jiu. Defileul Jiului

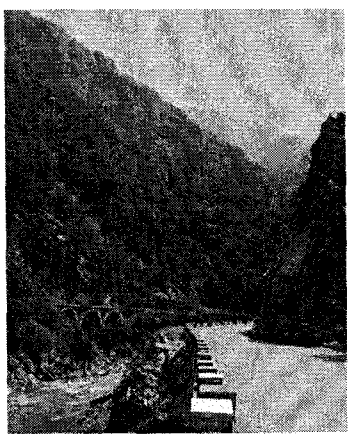

cu frunze aciculare, câte două într-o teacă, lungi de 3–6 cm; răspândit în zona alpină și etajul subalpin *(Pinus mugo);* jep.

JNEPENIȘ (< *jneapăn*) s. n. Tufăriș subalpin alcătuit predominant din jnepeni. Cea mai frumoasă rezervație naturală de **j.** se află în M-ții Bucegi.

JOACĂ (< *juca*) s. f. Joc **(1)**, petrecere, distracție (copilărească); glumă.

JOACHIM [joahim], **Joseph** (1831–1907), violonist și compozitor german. Remarcabil interpret al repertoriului clasic. Director al Academiei de Muzică din Berlin (din 1868), unde a inițiat o școală de interpretare. Fondator (1869) al cvartetului **J.**

JOAGĂR (cf. germ. Säger) s. n. **1.** Ferăstrău cu pânze drepte verticale, care are o mișcare de lucru alternativă, fiind acționat de un curs de apă cu cădere mare prin intermediul unei roți de apă. **2.** Beschie.

JOANNE [ʒoan], **Adolphe** (1813–1881), scriitor, călător și geograf francez. În urma unor călătorii întreprinse în Germania și Elveția, a scris „Guides Joanne", lucrare ce cuprinde informații istorice, arheologice și turistice despre aceste țări. Autor, împreună cu fiul său Paul, al „Dicționarului geografic și administrativ al Franței".

JOANTĂ (< fr.) s. f. **1.** (TRANSP.) Legătură făcută la capetele șinelor de cale ferată pentru a asigura continuitatea căii de circulație. **2.** (CONSTR.) Legătură între două bare de oțel dintr-o armătură a unui element din beton armat.

JOÃO [ʒuãu], regi ai Portugaliei v. **Ioan.**

JOÃO PESSOA [juãu pəsoə], oraș în NE Braziliei, port fluvio-maritim la gura de vărsare a fl. Paraíba do Norte în Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al statului Paraíba; 526,1 mii loc. (1993). Aeroport. Piață pentru zahăr și bumbac. Ind. cimentului, textilă, a încălț. și a tutunului. Universitate. Biserica São

Jneapăn

Joseph Joachim

Francisco, în stil baroc (sec. 17). Până în 1930 s-a numit *Paraíba.* Fundat în 1585.

JOARDĂ (< sl.) s. f. Nuia lungă, subțire și flexibilă; vargă **(1)**.

JOB [dʒob] (cuv. engl.) s. n. Serviciu sau afacere auxiliară, cu caracter privat, care servește la completarea venitului.

JOBBER [dʒobə] (cuv. engl.) s. n. Tip de dealer care a acționat, până în anul 1986, la bursa de valori și de mărfuri și tranzacționa mărfurile și acțiunile pe baza comenzilor de vânzare-cumpărare ale brokerilor, fără a avea contacte directe cu clienții. ✦ Dealer care cumpără și vinde mărfuri în contul său.

JOBEN (< n. pr. *Jobin*) s. n. Pălărie bărbătească înaltă și tare, de obicei neagră, de formă cilindrică, purtată astăzi numai la ceremonii; numită astfel după numele celui care a creat modelul.

JOC (lat. *jocus*) s. n. **1.** Acțiunea de a (se) juca **(1)**; activitate distractivă (și competitivă) ce implică abilitatea, rezistența jucătorilor și hazardul. **J.** se desfășoară după reguli convenționale. Este practicat pentru amuzamentul personal sau pentru acela al spectatorilor. ✦ (FILOZ.) În Grecia antică noțiunea de **j.** era strâns legată de forța fizică. Ulterior, apare ideea **j.** inofensiv, apoi, o dată cu Platon, aceea a **j.** ca dispută intelectuală. Idealismul german, prin Hans Vaihinger și filozofia lui *als ob* („ca și cum") impune **j.** ca manifestare culturală în modernitate. Roger Caillois distinge 4 tipuri de jocuri: întrecere, hazard, simulare, vertij. ✧ *J. de limbaj* = concept filozofic promovat de Ludwig Wittgenstein, care desemnează analogia dintre folosirea unui limbaj (conform unui set de reguli convenționale) și jucarea unui **j.** *J. de cuvinte* v. *calambur. J. de societate* = distracție constând din întrebări și răspunsuri, din dezlegarea unor probleme hazlii în cadrul unui grup de persoane etc. *J. de noroc* = distracție cu cărți, cu zaruri etc., care angajează de obicei sume de bani și care se desfășoară după anumite reguli, câștigul fiind determinat de întâmplare sau de calcul; partidă a unui asemenea joc. Sin. *j. de hazard.* ✦ Totalitatea obiectelor care formează un ansamblu, un set folosit la practicarea unui joc **(1)**. **2.** Denumire generică dată unor manifestări sportive cărora le este proprie și lupta sportivă (fotbal, baschet, rugbi etc.). ✦ Mod specific de a juca, de a se comporta într-o întrecere sportivă. ✧ *Jocuri olimpice* v. *olimpic. Jocuri balcanice* v. *balcanic.* **3.** (COREGR.) Acțiunea de a juca **(4)**; dans popular; *p. ext.* petrecere populară la care se dansează. ✦ Melodia corespunzătoare jocului **(3)**. ✦ Fig. Mișcare rapidă și capricioasă (a unor lucruri, imagini etc.); tremur, vibrație. **4.** Interpretare a unui rol dintr-o piesă de teatru; felul cum se interpretează un asemenea rol. ✧ *J. de scenă* = ansamblul mișcărilor și al atitudinilor unui actor în timpul interpretării unui rol, prin care se întărește efectul artistic al textului. **5.** *A descoperi* (sau *a pricepe* etc.) *jocul cuiva* = a surprinde, a înțelege mașinațiile sau intențiile ascunse ale cuiva. *A face jocul cuiva* = a servi drept unealtă intereselor (condamnabile) ale cuiva. *A fi în joc* = a se afla într-o situație critică, a fi în primejdie; a constitui miza a ceva. **6.** (TEHN.) Deplasare relativă pe o direcție dată între două piese asamblate, considerată față de poziția de contact pe direcția respectivă (**j.** de uzură, **j.** funcțional etc.). **7.** (MAT.) Model simplificat și formal al unei situații, construit pentru a face posibilă analiza pe cale matematică a acestei situații. ✧ *Teoria jocurilor* = teorie matematică a situațiilor conflictuale în care două sau mai multe părți au scopuri, tendințe contrare.

JOCHEȚ (< fr.) s. m. Călăreț specializat în conducerea cailor la alergările de galop și de obstacole de pe hipodrom.

Joben

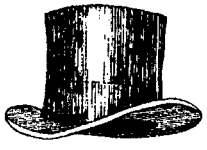

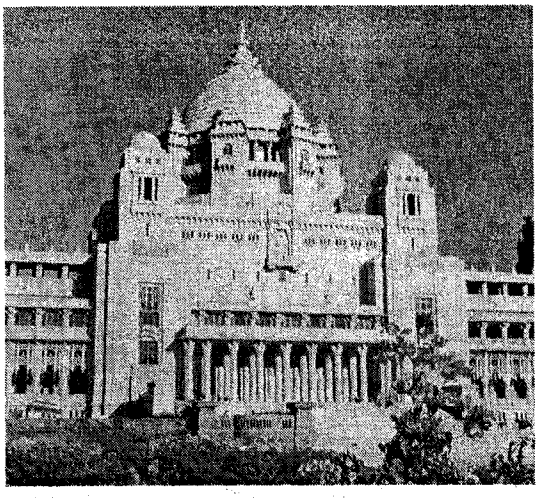

Jodhpur, Palatul Umaid Bhawan

JŌCHŌ (?–1057), călugăr şi sculptor japonez. A inaugurat un procedeu de creare a operelor statuare din piese disparate, ce puteau fi asamblate ulterior, implicând munca în comun şi crearea atelierelor. Statuia marelui Buddha Amida (capodopera sa), din lemn aurit şi lăcuit, se află în templul Byōdōin de la Uji (în apropiere de Kyōto).

JODELLE [ʒodel], **Étienne** (1532–1573), scriitor francez. Unul dintre cei şapte poeţi ai *Pleiadei*. Tragedia „Cleopatra captivă" şi comedia „Eugen sau Întâlnirea" marchează începutul teatrului clasic francez.

JODHPUR [dʒo̤dpur], oraş în NV Indiei (Rājāsthān), în deşertul Thar; 666,3 mii loc. (1991). Nod feroviar. Piaţă pentru cereale, uleiuri vegetale, lână şi bumbac. Ind. textilă (bumbac, lână, covoare), de tricotaje, lacuri şi vopsele, a piei., farmaceutică, alim. Constr. de biciclete. Artizanat tradiţional (obiecte din fildeş). Universitate. Palatul rajahului Jodha-ji (din 1459), precum şi Palatul Umaid Bhawan (sec. 16); ziduri de incintă (sec. 16), în lungime de c. 10 km. Fundat în 1459.

JODL [jodl], **Alfred** (1890–1946), general german. Şef al Secţiei Operaţii a Înaltului Comandament al Wehrmacht-ului (1939–1945). Unul dintre autorii planurilor militare de invadare a Poloniei (1939), Norvegiei, Franţei, Belgiei şi Olandei (1940) şi a U.R.S.S. (1941). Organizator al ofensivei militare germane din Ardeni (dec. 1944–ian. 1945). A semnat, la Reims, actul preliminar de capitulare totală şi necondiţionată a Germaniei (7 mai 1945). Judecat, condamnat la moarte pentru crime de război de Tribunalul de la Nürnberg, a fost executat.

JODLER [jodler] (cuv. germ.) s. n. Denumire dată unui anumit mod de a cânta, specific muntenilor din Tirol, Bavaria şi Elveţia, constând într-o vocalizare fără cuvinte care trece frecvent de la registrul normal al vocii la falset.

JODRELL BANK [dʒodrəl bænk], localitate în NE comitatului Cheshire (Anglia). Aici se află un observator radioastronomic dotat cu un radiotelescop al Univ. din Manchester (cu diametrul de 76 m).

JOENSUU [joẹnsu:], oraş în SV Finlandei, pe ţărmul L. Pyhäselkă; 50,4 mii loc. (1995). Centru comercial. Zăcăminte de min. de cupru în apropiere. Expl. şi prelucr. lemnului. Fundat în 1848.

JOFFRE [ʒọfr], **Joseph-Jacques-Césaire** (1852–1931), mareşal francez. Şef al Marelui Stat Major (1911) şi al Marelui Cartier General (1914–1916), comandant şef al armatelor franceze (1915–1916). Victoria lui asupra armatei germane în prima bătălie de pe *Marna* (5–12 sept. 1914) a salvat Parisul, direct ameninţat. A coordonat operaţiunile militare de la Verdun (21 febr.–18 dec. 1916) şi de pe Somme (24 ian.–13 nov. 1916). Memorii.

JOFFREY [jofre], **Robert** (pseud. lui *Abdullah Jaffa Anver Bey Khan*) (1930–1988), dansator, coregraf şi pedagog american de origine afgană. Elev al lui A. Feodorova şi M. O'Donnel. A fundat (1953) propria şcoală de balet („American Ballet Center") apoi, în 1954 „R.J. Ballet Concert", transformată, în 1966, în „City Center J. Ballet". Roluri remarcabile în „Paşii Zeiţelor", „Pierrot Lunar", „Kaleidoscop", „Gamelan".

JOGAILA v. **Iagełło**.

JOGGING [dʒogiŋ] (cuv. engl.), subst. Alergare necompetitivă, practicată pe orice fel de teren, în scopul menţinerii formei fizice şi al reducerii obezităţii. Poate avea consecinţe grave în cazul în care alergătorul îşi depăşeşte limitele fizice.

JOGJAKARTA v. **Yogyakarta**.

JOHANNESBURG [johạnəsburk], oraş în NE Republicii Africa de Sud,

Joseph-Jacques-Césaire Joffre

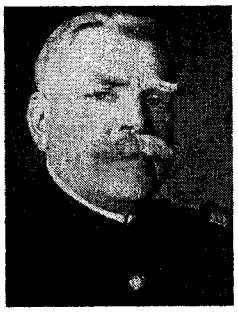

Johannesburg

Vedere generală

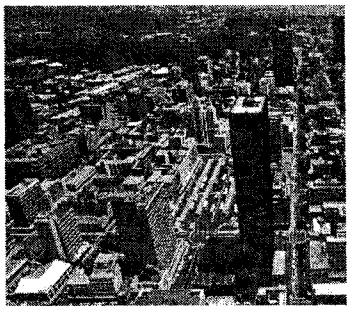

Primăria

Sir Elton Hercules John

centrul ad-tiv al prov. Gauteng, la 1 570 m alt.; 712,5 mii loc. (1,9 mil. loc., 1991, cu suburbiile Randburg, Soweto ş.a.). Nod de comunicaţii. Aeroport. Cel mai mare oraş şi centru economic, comercial şi financiar al ţării. Expl. de aur, uraniu şi metale rare. Termocentrală. Ind. siderurgică, constr. de utilaj minier, de material feroviar şi automobile; produse chimice, electrotehnice, textile, de marochinărie şi alim. Prelucr. lemnului. Şlefuirea diamantelor. Două universităţi. Observator astronomic. Grădină zoologică. Fundat în 1886; declarat oraş în 1928.

Jasper Johns: „Casa nătângului"

JOHANNSEN [johanṣən], **Wilhelm Ludvig** (1857–1927), botanist şi genetician danez. Prof. univ. la Copenhaga. Contribuţii importante în genetică; a introdus noţiunile de *genă* şi de *linie pură* („Lecţii elementare de ereditate exactă").

JOHN [dʒon], **Sir Elton Hercules** (pe numele adevărat *Reginald Kenneth Dwight*) (n. 1947), pianist, solist vocal şi compozitor britanic. Vedetă a muzicii pop contemporane cu recorduri concertistice („Candle in the Wind", „Just like Belgium", „I'm still standing"); colaborări şi duete cu numeroase staruri, în costumaţii şi prestaţii scenice extravagante. Numeroase discuri de aur şi argint.

JOHN DOE [dʒon dəu], nume fictiv adoptat în procedurile legale anglo-saxone (în special S.U.A.), când numele unei părţi implicate este necunoscut.

JOHNS [dʒonz], **Jasper** (n. 1930), pictor şi sculptor american. Considerat, împreună cu R. Ranschenberg, reprezentantul de seamă al noului dadaism şi al artei pop („Trei steaguri", „Detalii tantrice", „Marginea oglinzii", „Casa nătângului"). În sculptură foloseşte obiecte obişnuite (sticle, cutii de bere, conserve, scaune, steaguri etc.).

JOHNSON [dʒonsn], **Andrew** (1808–1875), om politic democrat american. Preşedinte al S.U.A. (1865–1869), în urma morţii lui A. Lincoln. În timpul mandatului său, S.U.A. au cumpărat (1867) Alaska de la Rusia.

JOHNSON [dʒonsn], **Earvin** (supranumit *Magic*) (n. 1959), baschetbalist american. A câştigat de cinci ori campionatul profesionist american (N.B.A.) cu formaţia „Los Angeles Lakers" între 1980 şi 1988 şi a condus la victorie formaţia S.U.A. (Dream Team) la Olimpiada din 1992 de la Barcelona.

JOHNSON [jụnson], **Eyvind Olof Verner** (1900–1976), scriitor suedez. Înnoitor al prozei suedeze interbelice printr-o operă cu un pronunţat caracter intelectualist. Proză de inspiraţie autobiografică (ciclul „Romanul lui Olof"), romane istorice cu aluzii la contemporaneitate („Întoarcerea lui Ulise", „Vise de trandafir", „Nori peste Metaponte"), romane alegorice, în care apără valorile umane ameninţate de fascism şi război (trilogia „Krilon", „Valul uriaş"), sau marcate de psihanaliză („Ploaie în zori"). Premiul Nobel pentru literatură (1974), împreună cu H. Martinson.

JOHNSON [dʒonsn], **James Louis** (zis şi *Jay Jay*) (n. 1924), trombonist,

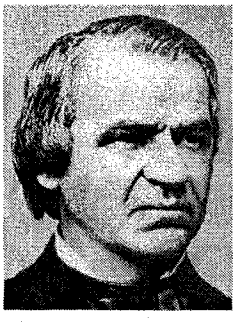

Andrew Johnson

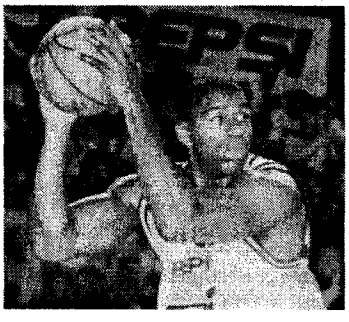

Earvin (Magic) Johnson

compozitor şi conducător de formaţie american. Promovează stilul be-bop; are o sonoritate amplă şi o tehnică deosebită, care îi permite să creeze fraze foarte sinuoase.

JOHNSON [dʒonsn], **James Price** (zis şi *James P.*) (1891–1955), pianist şi compozitor american de jaz. A creat, pe baza unor improvizaţii tehnice desăvârşite, stilul pianistic de jaz *stride*, care foloseşte elemente de blues şi ragtime. Autorul pieselor „Carolina Shout", „If I Could Be". A exercitat o influenţă deosebită asupra lui Fats Waller, Duke Ellington, Count Basie ş.a.

Eyvind Olof Verner Johnson

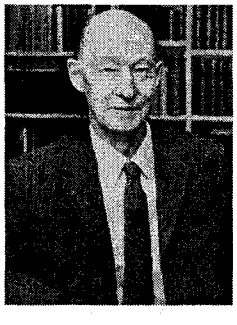

JOHNSON [dʒǫnsn], **Lyndon Baines** (1908–1973), om politic american. Lider al Partidului Democrat. Președinte al S.U.A. (1963–1969), în urma morții lui J.F. Kennedy. S-a confruntat cu ostilitatea opiniei publice americane față de intervenția armată din Vietnam.

JOHNSON [dʒǫnsn], **1. Martin Elmer J.** (1884–1937), naturalist și explorator american al unor regiuni din Africa (1921–1934) și Asia (1914, efectuând expediții în ins. Solomon și Noile Hebride; a studiat viața triburilor din ins. Borneo, 1917–1919, 1935). L-a însoțit pe romancierul Jack London într-o călătorie în jurul lumii (1906–1907). Autor de filme științifice („Aventuri în junglă", „Vânătorii de capete din Mările Sudului") și, împreună cu soția sa, a unor cărți („Țara canibalilor", „Cu aparatul de fotografiat prin Africa"). **2. Osa Helen J.** (1894–1953), exploratoare americană. Soția lui **J. (1).** A continuat activitatea de cercetare în Africa a soțului său. Autoare a unor filme științifice („Chemarea junglei") și a unor cărți („Copiii junglei").

JOHNSON [dʒǫnsn], **Michael** (n. 1967), atlet american. Campion mondial la probele de 200, 400 și 4x400 m (1991, 1993 și 1995). A stabilit un nou record mondial la ștafeta de 4x400 m (1995) și 200 m (1996).

JOHNSON [dʒǫnsn], **Samuel** (1709–1784), filolog, scriitor și critic literar englez. Doctrinar al clasicismului. Lucrări de lexicografie („Dicționarul limbii engleze"); poeme („Londra", „Vanitatea dorințelor umane") și povestiri satirice („Istoria lui Rasselas, prinț al Abisiniei"), studii de istorie și critică literară („Shakespeare", „Viețile poeților"). Editor al operei lui Shakespeare.

JOHNSON [jǫnson], **Uwe** (1934–1984), scriitor german. Considerat unul

Uwe Johnson

Samuel Johnson

dintre cei mai mari autori germani ai epocii postbelice. Reprezentant al „Grupului 47". Marcat de problema divizării Germaniei, întreprinde o radiografie a societății contemporane („Un an din viața lui Gesine Cresspahl"). Proză autobiografică („Accidentatul", „Romancierul celor două Germanii").

JOHNSON [dʒǫnsn], **Virginia E.** (n. 1925), medic american. Pionieră, împreună cu soțul ei, W.H. Masters, în domeniul cercetării experimentale în sexologie.

JOHNSON CITY [dʒǫnsn siti], oraș în SE S.U.A. (Tennessee), la poalele M-ților Apalași; 51,6 mii loc. (1994). Laminate (tablă). Ind. constr. de mașini (utilaj minier, produse electrotehnice și electronice), chimică (mase plastice, fire sintetice), a celulozei și hârtiei, mobilei, piei., textilă (confecții) și alim. (tutun). Centru turistic. Universitate. Așezare din 1760.

JOHOR [ʒohor], stat în Malaysia; 19 mii km^2; 2,1 mii. loc. (1993). Centrul ad-tiv: *Johor Baharu*. Expl. forestiere și de min. de fier și bauxită. Arbori de cauciuc, palmieri de ulei; pomicultură, creșterea extensivă a animalelor. Pescuit. Stat musulman, fondat după 1511 de către sultanul din Malacca. În urma tratatului din 1824, a intrat sub stăpânire britanică, fiind declarat protectorat (1914). În 1957, a devenit parte a Federației Malaya, iar din 1963 a Malaysiei.

JOHOR BAHARU (JOHOR BAHRU [ʒohor]**),** oraș în Malaysia, port la str. Johor, centrul ad-tiv al statului Johor; 328,4 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Piață a cauciucului. Ind. alim. (ulei de palmier, conserve de ananas), a cherestelei, constr. de mașini, prelucr. rășinilor sintetice, a piel. și încălț. Grădină botanică celebră. Palatul sultanilor (sec. 19).

JOHORE (SELAT TEBRAU), strâmtoare în SE Asiei, între pen. Malacca și ins. Singapore; 51 km lungime și 1,2 km lățime, traversată de un pod (inaugurat în 1990) în zona orașului Johor Baharu.

JOI (lat. *Jovis*) s. f. A patra zi a săptămânii. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de joi; (în forma *joia*) în fiecare joi. ✧ *Joia Mare* = ziua dinainte de Vinerea Mare, în care creștinii comemorează Cina cea de Taină; alături de caracterul de ritual, sărbătoarea este strâns legată de anotimpul primăverii (numindu-se, uneori, *Joia Verde*).

JOIMĂRIȚĂ (< *joi* + *mare*) s. f. **1.** (În mitologia românească) Ființă imaginară, închipuită ca o femeie urâtă, despre care se crede că, în noaptea care precedă joia din săptămâna Paștilor, pedepsește fetele leneșe la tors. ✦ Fig. Femeie urâtă; pocitanie. **2.** Ulcică de pământ care se dă de pomană în Joia Mare.

JOIMIR (< pol.) s. m. Nume dat mercenarilor de origine polonă în Moldova sau călăreților moldoveni care slujeau în armata polonă. ✦ (La pl.) Corp de oaste înființat de Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei, în prima sa domnie (1726–1733).

JOINT ADVENTURE [dʒǫint ədventʃə] (expr. engl.) Asociere a două persoane fizice pentru derularea unei afaceri, în scopul obținerii unui beneficiu reciproc.

JOINT VENTURE [dʒǫint ventʃə] (expr. engl.) Acord de cooperare între două sau mai multe firme care înființează o terță firmă, în scopul valorificării în activitatea de producție sau de comercializare a avantajelor deținute de firmele asociate (costul mai mic al forței de muncă, deținerea unui drept de proprietate industrială sau intelectuală, rețea de distribuție și comercializare eficientă etc.). Partenerii la j.v. își împart riscurile și dividendele proporțional cu aportul lor de capital.

JOINVILE [ʒuanvili], oraș în SE Braziliei, în statul Santa Catarina; 372,2 mii loc. (1993). Ind. metalurgică, textilă și a maselor plastice.

JOINVILLE [ʒuēvil], **Jean de** (c. 1224–1317), cronicar francez. Unul dintre consilierii regelui Ludovic IX, alături de care a participat la Cruciada a VII-a (1248–1254). A scris „Istoria Sf. Ludovic".

JOIȚA, com. în jud. Giurgiu, pe Dâmbovița; 8 497 loc. (1998). Bisericile Sfinții Patruzeci de Mucenici (1859) și Adormirea Maicii Domnului (sec. 19), în satele Joița și Cosoba.

Athanase Joja

JOJA, Athanase (1904–1972, n. Bucureşti), filozof şi logician român. Acad. (1955), prof. univ. la Bucureşti. Preşedinte al Acad. (1959–1963). Ministrul Învăţământului şi Culturii. Contribuţii în fundamentarea logicii, predând primul curs de logică şi istoria logicii în România („Studii de logică", „Logos şi ethos", „Logos architekton"). Alte lucrări: „Filosofie şi cultură", „Istoria gândirii antice", „Scrieri de filosofie socială şi politică".

JOJĂ (< fr.) s. f. **1.** Tijă metalică gradată folosită ca indicator al conţinutului de ulei dintr-un vas (ex. din carterul unui motor). **2.** Scară gradată pentru măsurarea capacităţii unui rezervor.

JOJOBA (cuv. sp.) subst. Arbust semperviresccent *(Simmondsia chinensis)*, din familia buxaceelor, originar din California şi N Mexicului, atingând o înălţime de c. 2,4 m. Are frunze pieloase, flori mici fără petale, iar fructele, asemănătoare ghindei, conţin 1–3 seminţe. Uleiul extras din seminţe este folosit în cosmetică, medicină, ca lubrifiant, în industria lacurilor şi alimentară.

JÓKAI [jo:koi] **Mór** (1825–1904), scriitor şi publicist ungur. Participant la Revoluţia din 1848–1849. Unul dintre cei mai de seamă romancieri unguri, contribuind la dezvoltarea limbii literare. Romane istorice de factură romantică („Un nabab maghiar", „Diamantele negre", „Omul de aur", „Trandafirul galben"). Romanul „Săracii bogaţi" îi evocă cu multă simpatie pe românii din M-ţii Apuseni.

Jókai Mór

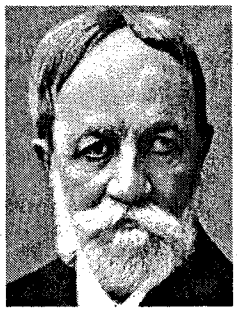

JOKER [dʒəukə] (< fr., engl.) s. m. (La unele jocuri de noroc) Cea mai mare carte, care poate înlocui orice carte.

JOKL [jokəl], **Norbert** (1877–1942), lingvist austriac. Cercetări asupra limbii albaneze („Studii asupra etimologiei şi formării cuvintelor în limba albaneză", „O analiză lingvistică şi cultural-istorică în domeniul albanisticii"). Studii privind originea limbii şi a poporului român („Legături lingvistice româno-albaneze"). M. de onoare al Acad. Române (1929).

JOLIOT-CURIE [ʒoliọ-küri] **1. Irène J.-C.** (1897–1956), fiziciană şi chimistă franceză. Fiica soţilor Pierre şi Maria Sklodowska Curie. Studii şi cercetări în domeniul fizicii nucleare şi al radiochimiei. Premiul Nobel pentru chimie (1935), împreună cu *Frédéric J.-C.* **2. Frédéric J.-C.** (1900–1958), fizician şi chimist francez. Împreună cu soţia sa, Irène, a făcut cercetări şi descoperiri în domeniile fizicii nucleare şi radioactivităţii artificiale („Radioactivitatea artificială"). A pus în funcţiune primul reactor atomic francez (1948). Preşedinte al Consiliului Mondial al Păcii (1950–1958). Premiul Nobel pentru chimie (1935), împreună cu Irène J.-C.

JOLIVET [ʒolivẹ], **André** (1905–1974), compozitor şi dirijor francez. Muzică de cameră, simfonică, muzică de scenă, balete („Cinci dansuri rituale", „Ariadna", „Guignol şi Pandora"), opera comică „Dolores". Unul dintre fondatorii grupului „Tânăra Franţă". Studii muzicologice.

JOLLIET [ʒolię], **Louis** (c. 1645–c. 1700), misionar, călător şi explorator francez. A explorat reg. Marilor Lacuri, zona G. Hudson şi pen. Labrador. A descoperit (1673), împreună cu Jacques Marquette, fl. Mississippi (numit de ei Colbert), pe care l-a cercetat până la confl. cu Arkansas, dovedind că acesta curge spre G. Mexic.

JOLO, insulă filipineză, de origine vulcanică, în partea de N a arh. Sulu, între M. Sulu (NV) şi M. Celebes (SE); 894 km^2. Alt. max.: 812 m. Oraş pr.: Jolo.

Irène Joliot-Curie

Frédéric Joliot-Curie

JOLSON [dʒolsn], **Al** (pe numele adevărat *Asa Yoelson,* zis **Al**) (1886–1950), cântăreţ şi actor american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1893). A jucat în numeroase music-hall-uri, spectacole de revistă şi operetă. Debutează ca actor de cinema în „Cântăreţul de jaz", primul film sonor din istoria cinematografiei. Alte filme muzicale: „Cântăreţul nebun", „Evangeline", „Rapsodia în albastru".

JOMINI [ʒomini], **Antoine-Henri, baron de** (1779–1869), general şi teo-

André Jolivet

Antoine-Henri Jomini

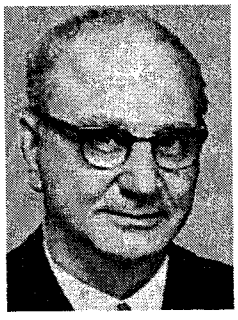

Franz Jonas

retician militar elveţian de origine italiană. A participat la Războaiele napoleoniene, apoi, din 1813, a intrat în serviciul Rusiei. Consilier militar al ţarilor Aleksandru I şi Nicolae I, apoi, în 1859, al lui Napoleon III. Împreună cu K. von *Clausewitz*, a fost fondatorul gândirii militare moderne („Istoria critică şi militară a războaielor din timpul Revoluţiei", „Compendiu de artă a războiului", „Tratat de mari operaţiuni militare. Principii de strategie").

JOMMELLI [ʒomẹ:li], **Niccolò** (1714–1774), compozitor italian. Capelmaistru la Curtea din Stuttgart (1753–1769), apoi la cea regală a Portugaliei (1769–1774). A scris muzică sacră, opere bufe şi a reformat opera seria (predecesor al lui Gluck), creând o structură dramatică în care înglobează arii, părţi corale, balete etc. („Îndurarea lui Tito", „Didona abandonată", „Penelopa şi Enea").

JONAS [ịonas], **Franz** (1899–1974), om politic social-democrat austriac. Preşedintele federal al Austriei (1965–1974).

JONATHAN [ịonatan], **(Joseph) Leabua** (1914–1987), jurist şi om politic din Lesotho. Lider al Partidului Naţional Basotho (din 1959; între 1959 şi 1965, Partidul Naţional Basutoland). Prim-min. (1966–1986).

JONCĂ (< fr.; cuv. de origine malaieză) s. f. Navă mică de lemn, cu fundul plat, fără chilă, cu două sau trei catarge, ale căror pânze au întăriturі de bambus orizontale; este folosită la transport şi la pescuit în zona coastelor Japoniei, Coreii, Chinei şi Malaysiei.

JONCŢIUNE (< fr.) s. f. **1.** Legare, unire, asamblare; *concr.* locul unde se face legătura, unirea unor elemente, a unor părţi etc. ✦ (Spec.) Locul unde se realizează legătura dintre flancurile dispozitivelor de luptă a două subunităţi, unităţi sau mari unităţi militare. **2.** (LINGV.) Mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele alcătuitoare ale unei propoziţii sau fraze, care constă în legarea lor prin instrumente gramaticale (prepoziţii, conjuncţii etc.). **3.** (FIZ.) Regiune de tranziţie din masa unui semiconductor neomogen între o regiune de tip *p* (cu conducţie de goluri) şi o regiune de tip *n* (cu conducţie de electroni); ea prezintă rezistenţă diferită pentru cele două sensuri ale curentului electric, constituind elementul principal al diodelor semiconductoare, al tranzistoarelor etc. **4.** *J. orbitală* = operaţiune manuală şi/sau automată de întâlnire, apropiere, amaraj şi cuplare a două obiecte cosmice în spaţiu, prin îmbinarea pieselor unui dispozitiv corespunzător. Prima j. manuală a fost realizată la 16 mart. 1966 (între nava „Gemini 8" şi racheta „Agena", ambele aparţinând S.U.A.).

JONES [dʒəunz], **Allen** (n. 1937), pictor şi sculptor britanic. Reprezentant al curentului pop-art britanic (împreună cu D. Hockney şi R. Kitaj), căruia îi dă o interpretare originală prin accentuarea fetişismului, a senzualităţii imaginilor („Fata verde"), a fascinaţiei pentru dans şi hermafroditism („Dansatori spanioli").

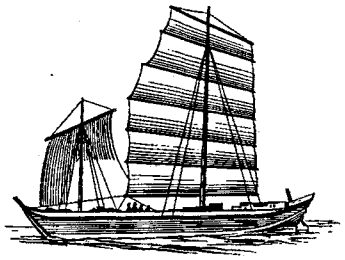

Joncă

JONES [dʒəunz], **Elvin Ray J.** (n. 1927), baterist american. Creator al unui stil complex, poliritmic. Partener al lui John Coltrane în cvartetul înfiinţat de acesta. Execuţiile sale reprezintă adevărate solo-uri, chiar şi în acompaniament. Exercită o puternică influenţă asupra multora dintre bateriştii generaţiei sale. Numeroase înregistrări.

JONES [dʒəunz], **Ernest** (1879–1958), medic şi psihanalist britanic. Prof. univ. la Toronto (Canada). A introdus psihanaliza în ţările anglo-saxone („Ce este psihanaliza"). Eseuri („Psihologia religiei", „Hamlet şi Oedip"). Cunoscut mai ales pentru lucrarea „Viaţa şi opera lui S. Freud".

JONES [dʒəunz], **Sir Harold Spencer** (1890–1960), astronom britanic. A determinat (1941) paralaxa solară. Studii legate de rotaţia Pământului şi de deplasarea polilor tereştri.

JONES [dʒəunz], **Henry Arthur** (1851–1929), dramaturg englez. A contribuit la introducerea dramei realiste moderne în teatrul englez. Melodrame („Regele de argint"), comedii satirice cu tematică socială, dovedind o inteligentă construcţie dramatică („Lovit din plin", „Dansatoarea", „Mincinoşii", „Ipocriţii").

JONES [dʒəunz], **Inigo** (1573–1652), arhitect şi scenograf englez. Iniţiatorul

Inigo Jones: „Queen's House" din Greenwich

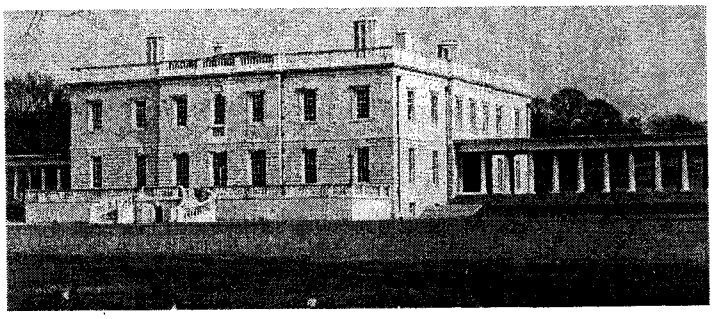

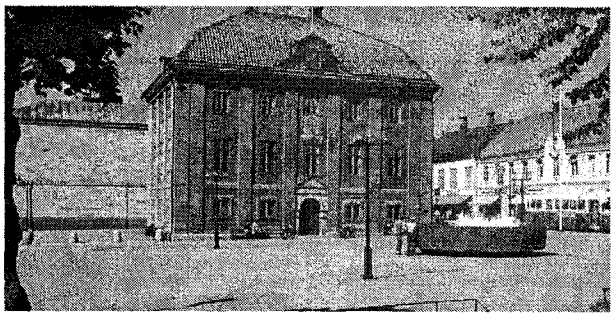

Jönköping. Primăria

arhitecturii clasice în Anglia. Influențat de Palladio, a construit la Londra „Banqueting House" (Whitehall) și „Queen's House" la Greenwich.

JONES [dʒəunz], **James** (1921—1977), scriitor american. Romane realiste evocând absurditățile războiului sau lumea contemporană, remarcabile prin violența tonului polemic („De aici până la eternitate", „Unii veneau în fugă", „Vesela lună mai").

JONES [dʒəunz], **Le Roi** (ulterior *Imamu Amiri Baraka*) (n. 1934), scriitor afro-american. Operă de mare expresivitate stilistică amintind, în poezie, de ritmurile africane („Prefață la un anunț de sinucidere în 20 de volume", „Conferențiarul mort"). Drame naturaliste având ca temă discriminarea rasială („Dutchman, sclavul", „Un asasinat recent"). Romane („Sistemul Infernului lui Dante"); eseuri („Acasă", „Poezia magică neagră").

JONES [dʒəunz], **Tom** (pe numele adevărat *Thomas Jones Woodward*) (n. 1940), solist vocal britanic. Lansat în 1965, se impune printr-o voce puternică, potrivită pentru balade dramatice („Green Grass of Home", „Delilah"), apoi prin show-ul antrenant.

JONES [dʒəunz], **Tommy Lee** (n. 1946), actor american de film. Personalitate puternică, se remarcă mai ales în roluri de compoziție („Fata de miner", „Șobolanul de apă", „JFK", „Născuți asasini"). Premiul Oscar: 1993 („Evadatul").

JONES [dʒəunz], **Vaugham F.R.** (n. 1952), matematician neozeelandez. A studiat teoria nodurilor, perfecționând clasificarea matematică a acestora. Medalia Fields (1990).

JONES [dʒəunz], **Sir William** (1746–1794), orientalist și jurist britanic. Unul dintre creatorii filologiei comparate („Tratat asupra poeziei orientale", „Gramatica persană"). A tradus „Sakuntala" și „Legile lui Manu".

JONG [dʒoŋ], **Erica** (n. 1942), scriitoare americană. Versuri („Fructe și zarzavaturi"), romane de minuțioasă analiză a condiției femeii („Teama de a prinde aripi", „Cum să-ți salvezi viața").

JONGEN [joŋən], **Joseph** (1873—1953), compozitor belgian. Director al Conservatorului din Bruxelles (1925–1939). A abordat, sub influența școlii franceze, genurile cele mai diverse (simfonii, poeme simfonice, concerte pentru diferite instrumente, muzică religioasă, de cameră și vocală etc.).

JONGKIND [joŋkint], **Johan Barthold** (1819–1891), pictor, acuarelist și gravor olandez. A trăit mai mult în Franța. Influențat de Școala de la *Barbizon*. Peisagist, maestru al redării atmosferei vaporoase, a reflexelor luminii în apă. Precursor al impresionismului („Amurg pe Sena", „Bulevardul Port-Royal", „Sena la Argenteuil").

JONGLA (< fr.) vb. I intranz. A arunca în aer mai multe obiecte unul după altul, pentru a le prinde apoi cu repeziciune și abilitate.

JONGLER (< fr.) s. m. (În Franța medievală) Actor și muzicant ambulant. ✦ P. ext. Artist de varietăți sau de circ, care jonglează cu multă abilitate.

JONGLERIE (< fr.) s. f. 1. Îndeletnicirea jonglerului; arta de a jongla. ✦ (Concr.) Figură, număr executat de un jongler. 2. Fig. (Adesea peiorativ) Abilitate și promptitudine în folosirea cuvintelor, expunerea ideilor etc. ✦ Fig. Mașinație, uneltire, intrigă.

JÖNKÖPING [jönʃöpiŋ], oraș în S Suediei, pe țărmul de S al L. Vättern; 115,4 mii loc. (1996). Metalurgia aluminiului. Constr. aeronautice. Ind. hârtiei, a maselor plastice, a chibriturilor și a lânii. Fundat în 1284. Aici s-a semnat (1809) Tratatul de pace dintre Suedia și Danemarca.

JONSON [dʒɔnsn], **Ben (Benjamin)** (c. 1572–1637), dramaturg, poet și teoretician literar englez. Creator al comediei realiste, satirice și moralizatoare, caracterizate prin eleganța stilului („Fiecare cu toana lui", „Volpone"); tragedii („Căderea lui Sejanus", „Catilina"), piese-măști („Masca reginelor"), în care fiecare personaj, în virtutea „teoriei umorilor", se definește invariabil prin calitatea sau prin defectul său dominant. Versuri („Epigrame"). Alături de Shakespeare, a fost cel mai de seamă reprezentant al teatrului elisabetan.

JOOSS [jo:s], **Kurt** (1901–1979), dansator și coregraf german. Succesul obținut pe scena Operei din Paris cu spectacolul „Masa verde" (1932) îi aduce consacrarea internațională. Îmbinând violența expresiei cu ritmul academic, acordă un rol mai important mișcării și mimei în raport cu decorul și costumele („Bal în bătrâna Viena", „Pandora").

JOPLIN [dʒoplin], **Janis** (1943—1970), cântăreață americană de rock și blues. S-a impus printr-un registru vocal de trei octave și o interpretare originală. Figură legendară și tragică (existență marcată de alcool și droguri) a rock-ului.

JOPLIN [dʒoplin], **Scott** (1868—1917), pianist și compozitor american.

Ben Jonson

Janis Joplin

Mihail Jora

Cel mai de seamă reprezentant al stilului ragtime. Principalele sale piese („The Sycamore", „Gladiolus Rag", „Sugar Cane Rag", „Wall Street Rag") au devenit teme ale jazului tradițional.

JOPPA v. **Jaffa**.

JORA, Mihail (1891–1971, n. Roman), compozitor și dirijor român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Rector al Conservatorului de Muzică din București (1941–1947). Creatorul liedului și al baletului românesc contemporan („La piață", „Curtea Veche", „Când strugurii se coc", „Întoarcerea din adâncuri", „Hanul Dulcineea"); muzică simfonică (suita „Priveliști moldovenești", poemul „Poveste indică"), vocal-simfonică, sonate, cvartete („Cvartetul de coarde"). Stil cu o puternică notă originală, caracterizat prin armonie bogat cromatizată, fantezie ritmică-metrică, complexitate orchestrală. În lieduri impune un recitativ nuanțat, bazat pe inflexiunile vorbirii și intonațiile cântecului românesc (cele mai multe scrise pe versurile marilor noștri poeți).

JORASSES [ʒoraːs], **Grandes-**, masiv muntos în Alpii Penini, situat la granița franco-italiană, la NE de masivul Mont Blanc. Alt. max.: 4 208 m (vf. Walker, cucerit în 1868 de H. Walker, împreună cu M. Anderegg, J. Jaun și J. Grange).

JORĂȘTI, com. în jud. Galați; 1 841 loc. (1998). Bisericile Sf. Trei Ierarhi (1816) și Sf. Împărați Constantin și Elena (1840–1841).

JORDAENS [jordaːns], **Jacob** (1593–1678), pictor flamand. Compoziții cu subiecte mitologice, religioase („Iisus alungă negustorii din templu", „Cei patru evangheliști"), dar mai ales picturi de gen, reprezentând scene și tipuri rustice („Regele bea", „Sărbătoare familială", „Satirul și țăranul", „Familia artistului"). Verva, optimismul, umorul, vitalitatea personajelor, factura energică a operelor sale fac din el unul dintre maeștrii de seamă ai picturii din Țările de Jos. Reprezentat în Muzeul Național de Artă al României („Vara").

JORDAN v. **Iordan**.

JORDAN [ʒordă], **Camille** (1838–1922), matematician francez. Prof. univ. la Paris. Contribuții la teoria grupurilor, topologie, analiză matematică (a introdus conceptul de măsură **J.**, de funcție cu variație mărginită, a formulat condițiile ca o curbă să fie rectificabilă), algebră (a dat o metodă de aducere a matricelor la forma normală, utilizată în rezolvarea sistemelor de ecuații lineare).

Jacob Jordaens: „Cei patru evangheliști"

Michael Jeffery Jordan

JORDAN [jordan], **Ernst Pascual** (1902–1980), fizician german. Prof. univ. la Rostock, Berlin și Hamburg. Fondator, împreună cu M. Born și W. Heisenberg, al mecanicii cuantice și, împreună cu W. Pauli și E. Wigner, al electrodinamicii cuantice. Lucrări de biofizică, cosmologie, geofizică, matematică.

JORDAN [ʤordn], **Michael Jeffery** (n. 1963), baschetbalist american. A câștigat de șase ori cu echipa „Chicago Bulls" campionatul profesionist american (N.B.A.) (1991–1998) și a făcut parte din echipa olimpică a S.U.A. (1984, Los Angeles, 1992, Barcelona). Desemnat de cinci ori cel mai bun jucător din N.B.A. S-a retras din activitatea sportivă în 1999.

JORDANIIA [jordania], **Noi** (1869–1953), om politic georgian. Organizator al social-democrației georgiene, în 1903 a aderat la mișcarea *menșevică*. Președinte al Republicii Georgia (1918–1921). A emigrat din cauza intervenției Armatei Roșii.

JORDANUS NEMORARIUS *(Jordanus Teutonicus, Jordanus Saxo* sau *Jordanus de Memora)* (1180–1237), matematician german. A introdus folosirea literelor pentru reprezentarea numerelor („Algoritmul demonstrat", „Tratat de numere date"). Autor al unor tratate de geometrie și fizică. Preocupări de astronomie; stabilește teorema fundamentală a proiecției stereografice.

JØRGENSEN [jörgənsən], **Anker** (n. 1922), om politic danez. Secretar

general al Partidului Social-Democrat. Prim-min. al Danemarcii (1972–1973 şi 1975–1982).

JØRGENSEN [jœ̈rgənsen], **Jens Johannes** (1866–1956), scriitor danez. Poeme influenţate de simbolismul francez („Impresii", „Confesiune"). Scrieri polemice („Ziua judecăţii") şi biografice („Sfântul Francisc de Assisi"), purtând amprenta convertirii sale la Biserica romano-catolică.

JORN [jœ̈rn], **Asger** (pe numele adevărat *Jørgensen*) (1914–1973), pictor danez. Reprezentant al neoexpresionismului nordic („Sălbaticul bun", „Desfigurări"), este unul dintre fondatorii Mişcării internaţionale pentru un Bauhaus imaginar (grupul „Cobra").

JORTNER [dʒo:tnər], **Joshua** (n. 1933), biochimist israelian. Prof. univ. la Tel Aviv. Activitate în domeniul chimiei fizice privind diferite aspecte ale teoriei cuantice a structurii moleculelor, metalelor şi forţelor intermoleculare, ale spectroscopiei atomice şi moleculare, sau ale interreacţiei radiaţiei cu materia. M. de onoare al Acad. Române (1991).

JORURI (cuv. japonez; n. pr. *Jōruri*) subst. Gen literar şi muzical tradiţional, care constă în recitarea unui poem epic pe un fond muzical. Apărut probabil în sec. 12, a cunoscut o maximă înflorire în sec. 15–16, când, în scopul vizualizării faptelor povestite, s-a adăugat un element nou — marioneta —, fapt ce a determinat o şi mai accentuată expresivitate a spectacolului şi i-a asigurat o mare popularitate.

JOS, JOASĂ (lat. *deorsum*) adv., adj. **I. 1.** Adv. La nivelul pământului sau aproape de pământ; într-un loc mai puţin ridicat (decât altul). ✧ Loc. *De jos* = **a)** (despre ţinuturi etc.) care este situat în sud; **b)** care vine din mase, din popor. ✧ Expr. A *nu fi* (sau *a nu se lăsa, a nu rămâne*) *mai pe* (sau *pre*) *jos* = a nu fi întrecut, a nu rămâne în urmă. ✦ (Cu valoare de interj.) Exprimă ostilitatea, dezaprobarea etc. faţă de cineva sau ceva. ✦ Fig. În stare de decădere morală sau materială. **II.** Adj. **1.** Puţin ridicat de la pământ, scund. ✦ (Substantivat) *În* (sau *din*) *josul...* = în (sau din) partea inferioară, de la baza unui lucru, a unui loc etc. ✦ (Despre frunte) Îngustă. **2.** (Despre terenuri) Aşezat în vale (şi uneori mocirlos). **3.** (Despre sunete etc.) Care are o frecvenţă coborâtă; gros, grav; profund. **4.** (Despre frecvenţe, tensiuni electrice, tempera-

Împărăteasa Josephine

turi, presiuni etc.) Care are o valoare (relativ) mică; scăzut, coborât.

JOS, oraş în centrul Nigeriei, în platoul omonim, la 230 km S de Kano, centrul ad-tiv al statului Plateau; 185,6 mii loc. (1992). Nod de comunicaţii. Centru comercial. Expl. de staniu. Uzine mecanice. Ind. de prelucr. a lemnului. Muzeul Institutului de Cercetări Africane. Universitate. Fondat la începutul sec. 19.

JOSENI, com. în jud. Harghita, în depr. Giurgeu, pe cursul superior al Mureşului; 5 955 loc. (1998). Expl. de andezit (Bucin). Topitorie de in. Frecvente inversii de temp. în timpul iernii, când se înregistrează cele mai scăzute valori din ţară (considerat unul dintre „polii" frigului din România).

JOSENII BÂRGĂULUI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Bistriţa (afl. al Şieului); 4 994 loc. (1998). Expl. şi prelucr. lemnului (cherestea). Pomicultură. Centru de ceramică roşie (Mijlocenii Bârgăului). Staţie de c.f.

JOSEPH [iozef], împăraţi germani v. **Iosif.**

JOSEPHINE [ʒozefin] **(Marie Josèphe Rose TASCHER de LA PAGERIE)** [taʃer də la paʒri] (1763–1814), soţia vicontelui Alexandre de Beauharnais, apoi, din 1796, a generalului Bonaparte. Împărăteasă a Franţei din 1804 până în 1809, când a divorţat de Napoleon I.

JOSEPHSON [dʒəuzəfsən], **Brian David** (n. 1940), fizician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Cercetări privind fizica temperaturilor joase (supraconductibilitatea). A descoperit (1962) fenomenul de trecere a curentului electric printr-o membrană izolatoare ce secţionează un supraconductor (efectul tunel), cu aplicaţii deosebite în circuitele utilizate de calculatoarele electrice. Premiul Nobel pentru fizică (1973), împreună cu L. Esaki şi I. Giaever.

JOSEPHUS, Flavius (c. 37–100 d.Hr.), istoric evreu. A participat (66–69 d.Hr.) la răscoala poporului iudeu împotriva dominaţiei romane. S-a stabilit ulterior la Roma (70 d.Hr.), unde a scris, printre altele, „Războiul iudaic" (7 cărţi) şi „Antichităţi iudaice" (20 de cărţi).

JOSHIN v. **Kimchaek.**

JOSHUA TREE, parc naţional în SV S.U.A. (California), întemeiat în 1936; 2 268 km^2. Adăposteşte plante şi animale adaptate la condiţiile de deşert (*Yucca brevifolia,* coiot ş.a.).

JÓSIKA [jo∫iko], familie de origine română din Caransebeş. Mai importanţi: **1. Ştefan J.,** cancelar (1595–1598) al lui Sigismund Báthori. Executat din ordinul Habsburgilor; urmaşii săi sunt înnobilaţi în vremea împăratului Leopold I (1658–1705). **2. Ioan J.,** guvernator al Transilvaniei (1822–1834). **3. Samuil J.,** cancelar al Transilvaniei (1846–1848).

JOSNIC, -Ă (< *jos*) adj. Lipsit de demnitate, mârşav, abject, infam; meschin.

JOSNICIE (< *josnic*) s. f. Faptul de a fi josnic; *concr.* faptă josnică, ticăloşie, mârşăvie.

JOSPIN [ʒospẽ], **Lionel** (n. 1937), om politic francez. Prim-secretar (1981–1988, şi din oct. 1995) al Partidului Socialist Francez. Prim-min. (din 1997).

JOSQUIN DES PRÉS [ʒoskẽ de pre] (c. 1440–1521), compozitor francez. Maestru al contrapunctului, al polifoniei şi al stilului coral „a capella" prerenascentist. Creaţia sa cuprinde mise, motete („Ave Maria", „Stabat mater"), imnuri, psalmi, numeroase lucrări profane.

JOSTEDALSBREEN [jʊstədalzbraən], ghețar în SV Norvegiei, cu o-

Brian David Josephson

Léon Jouhaux

rientare NE–SV, situat la N de Sognafjorden, la 1 957 m alt.; 1 300 km^2 (cel mai mare din Europa).

JOTA [hota] (cuv. sp.) s. f. Dans popular spaniol, de origine aragoneză, în măsură ternară şi cu mişcare foarte vie, care se dansează cu acompaniament de chitară, castaniete, trianglu sau tamburină; melodia corespunzătoare acestui dans.

JOTUNHEIMEN [jotənheimən], masiv muntos în partea de S a Norvegiei, în care se află vârfurile Glittertind (2 472 m, cel mai înalt din Scandinavia) şi Galdhøpiggen (2 470 m).

JOTUNI, Maria (pe numele adevărat *Maria Haggren Tarkiainen*) (1880–1943), scriitoare finlandeză de expresie finică. Nuvele („Iubire", „Tânăra în grădina de trandafiri"), romane („Viaţa cotidiană"), comedii („Coasta bărbatului", „Viţelul de aur", „Nevasta unui soţ docil") în care tratează într-o manieră francă, spontană, dublată de umor şi note satirice problema iubirii.

JOUBERT [ʒubɛr], **Barthélemy Catherine** (1769–1799), general francez. A participat la campaniile napoleoniene. Comandant şef al armatei în bătălia de la Rivoli (ian. 1797). Rănit mortal la Novi (15 aug. 1799).

JOUBERT [dʒubɛr], **Petrus Jacobus** (cunoscut ca *Piet*) (1834–1900), general bur din Africa de Sud. Comandant şef al armatei bure, i-a înfrânt pe britanici la Majuba Hill (1881), provocându-le grele pierderi. În timpul Războiului anglo-bur (1899–1902), a comandat forţele armate din Orange şi Transvaal.

JOUBIN [ʒubɛ̃], **Louis** (1861–1935), zoolog şi oceanograf francez. Prof. univ. la Reims. A participat la numeroase expediţii oceanografice. Studii în domeniul biologiei marine — specialist în malacologie („Viaţa în oceane", „Fundul mării", „Metamorfoze ale animalelor marine", „Elemente de biologie marină"). Fondatorul Institutului Oceanografic din Paris şi al Muzeului Oceanografic cu acvariu din Monaco. M. de onoare al Acad. Române (1934).

JOUFFROY d'ABBANS [ʒufrua dabãs], **Claude François, marchiz de** (1751–1832), inginer francez. A construit primul vapor cu aburi care a navigat efectiv (1783) şi pe care l-a numit *piroscaf*. În 1779 a organizat o demonstraţie publică, urcând pe fluviul Saône.

JOUGUET [ʒugɛ], **Émile** (1871–1943), matematician francez. Specialist în mecanica fluidelor, a studiat efectul aplicaţiilor termodinamice în acest domeniu şi a elaborat o teorie hidrodinamică a detonaţiei.

JOUHANDEAU [ʒuãdo], **Marcel** (pseud. lui *Marcel Provence*) (1888–1979), scriitor francez. Romane cultivând alegoria mistică şi satira, alternând cu descrierea minuţioasă a vieţii cotidiene din provincia natală şi a legăturilor matrimoniale („Familia Pincengrain", „Domnul Godeau în intimitate", „Cronici maritale"). Eseuri („Gânduri asupra bătrâneţii şi a morţii"), memorialistică.

JOUHAUX [ʒuo], **Léon** (1879–1954), om politic social-democrat francez. Secretar general al Confederaţiei Generale a Muncii (1909–1947) şi al organizaţiei sindicale „Force Ouvrière" (1948–1954). Arestat de poliţia de la Víchy (1941), a fost predat naziştilor, care l-au deportat la Buchenwald (1943–1945). Premiul Nobel pentru pace (1951).

JOULE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Joule* [jul]) s. m. Unitate de măsură a energiei (simbol: J), egală cu lucrul mecanic efectuat de o forţă de 1 N când îşi deplasează punctul de aplicaţie pe direcţia sa cu 1 m.

JOULE [dʒu:l], **James Prescott** (1818–1889), fizician britanic. A verificat principiul transformării şi conservării energiei şi a măsurat echivalentul mecanic al caloriei; a cercetat (1841) efectul caloric al curentului electric (efectul *J.-Lenz*) şi variaţia de temperatură produsă de un gaz care străbate un corp poros (1852) (efectul *J.-Thomson*).

JOUMBLATT (JOUMBLAT) [ʒumbla], **Kamal** (1917–1977), om politic libanez. Şef al comunităţii druzilor. Fondator (1949) al Partidului Socialist Progresist. De mai multe ori ministru. Implicat în înlăturarea preşedinţilor Bişara al-Khoury (1952) şi Camille Chamoun (1958). A înfrânt cauza rezistenţei palestiniene (s-a alăturat O.E.P.-ului); ostil prezenţei siriene. Asasinat.

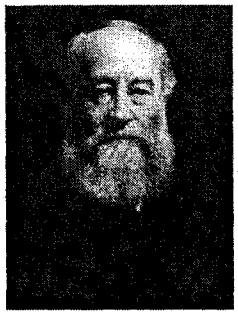

James Prescott Joule

JOURDAN [ʒurdã], **Frantz** (1847–1935), arhitect şi critic de artă francez de origine belgiană. Teoretician al curentului „Art nouveau", susţinând principiul sintezei artelor. A construit la Paris (1905) marile magazine „La Samaritaine" (capodopera sa) într-un stil original, care îmbină armonios osatura metalică cu sticla, ceramica smălţuită şi decorul floral.

JOURDAN [ʒurdã], **Jean-Baptiste, conte** (1762–1833), mareşal francez. Între 1778 şi 1783 a participat la Războiul pentru Independenţa Coloniilor Engleze din America de Nord. A înfrânt la Fleurus (26 iun. 1794), pe austrieci. În campania lui Napoleon I din Spania, victorios la Talavera (28 iul. 1809), a pierdut însă bătălia decisivă de la Vittoria (21 iun. 1813). Memorii.

JOURNAL DE DÉBATS [ʒurnal də deba], cotidian francez fondat la Paris (1789); a devenit „Journal de l'Empire" sub Napoleon I. Organ al liberalilor în timpul Restauraţiei şi al celui de-al doilea Imperiu, a devenit republican-conservator în timpul celei de-a treia Republici. Înlocuit de „le Temps" (1944).

JOURNAL DE GENÈVE [ʒurnal də jenev], cotidian elveţian de orientare liberală, fondat în 1826.

JOURNAL DE PARIS [ʒurnal də pari], primul cotidian publicat la Paris între 1777 şi 1840.

JOUVE [ʒu:v], **Pierre Jean** (1887–1976), poet francez. Lirică de inspiraţie simbolistă sub influenţa grupului abbaye („Prezenţă"), cu nuanţe vizionare şi profetice („Sudoarea sângelui", „Glorie", „Fecioara din Paris"); romane („Pau-

Louis Jouvet

lina", „Lumea pustie"), studii de artă; memorialistică.

JOUVET [ʒuvɛ], **Louis** (1887–1951), actor francez de teatru și de cinema și regizor de teatru. S-a remarcat prin jocul subtil și nuanțat în piese („Școala femeilor", „Neguțătorul din Veneția") sau în filme („Topaz", „O dramă nostimă", „Hotel Nord", „Volpone"), iar ca regizor prin punerea în scenă a pieselor lui Molière („Don Juan", „Tartuffe"), Giraudoux („Nebuna din Chaillot"), J. Romains („Knock").

JOVANOVIĆ [jovanovitʃ], **Jovan** (zis **Zmaj**) (1833–1904), scriitor și ziarist sârb. Considerat poet național. Lirică de dragoste și elegiacă („Trandafiri", „Trandafiri ofiliți"), poezii pentru copii („Unchiul Jovan"), versuri patriotice și satirice („Poezii", „Cântece"); balade („Moartea lui Guslav").

JOVELLANOS [hovelʎanos], **Gaspar Melchor de** (1744–1811), scriitor și om politic spaniol. Ministru al Justiției, a fost închis și exilat pentru convingerile sale liberale. A sprijinit reorganizarea Cortes-urilor. Spirit enciclopedic, reprezentant al iluminismului spaniol. Versuri meditative, satire, epistole. Tragedii („Pelayo") și comedii („Delincventul cinstit"). Jurnale. Eseuri pe teme social-politice.

JOVEYNÎ [ʒoveni], **Ătă Malek** (pe numele adevărat *'Ala' ad-Din 'Ătă Malek Joveynî*) (1226–1283), istoric persan. În serviciul hanului Hulagu (din 1256). Guvernator al Iraq-ului și Kūzistān-ului (1258–1283). Autor al unei istorii a cuceririlor lui Genghis-Han și a succesorilor acestuia de după 1256.

JOVIAL, -Ă (< fr.) Vesel, voios, bine dispus.

JOVIALITATE (< fr.) s. f. Însușirea de a fi jovial; veselie, voioșie, bună dispoziție.

JOVIN, Ion (1899–1994, n. Felnac, jud. Arad), medic român. Conf. univ. la București. Promotor al radioterapiei în România; a condus centrele anticanceroase de la spitalele Colțea și Filantropia. Deținut politic (1948–1952).

JOYCE [dʒois], **James Augustine Aloysius** (1882–1941), scriitor irlandez de limbă engleză. A debutat cu versuri melancolice și cantabile („Muzică de cameră") și cu nuvele expresioniste („Oameni din Dublin"). Autorul unei opere de mare originalitate, a revoluționat tematica și forma romanului contemporan. Maestru al limbajului, a pus în circulație tehnica monologului interior pentru redarea fluxului conștiinței. Prima sa scriere revelatoare este romanul „Portret al artistului în tinerețe". Romanul „Ulise" (1922) ridică la dimensiuni mitice și epopeice, printr-un paralelism homeric, existența obișnuită a antierouului Leopold Bloom, urmărită pe parcursul unei singure zile. „Veghea lui Finnegan", încercând, prin explorarea somnului și a subconștientului, să sugereze, o dată cu devenirea unei vieți individuale, evoluția umanității, a împins căutările limbajului până la ermetism.

JOYSTICK [dʒoistik] (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Dispozitiv alcătuit dintr-o articulație sferică, cu o manetă fixată de partea sferică mobilă, ale cărei deplasări unghiulare sunt transformate de un traductor în semnale electrice analogice, convertite apoi în formă numerică, prelucrate și afișate pe ecran sub formă de punct sau cursor grafic.

Gaspar Melchor de Jovellanos

James Augustine Aloysius Joyce

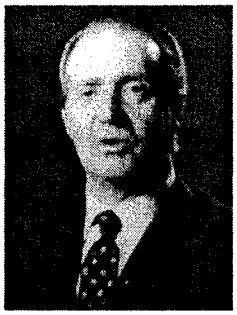

Juan Carlos I de Bourbon

JÓZSEF [jo:ʒef] **Attila** (1905–1937), poet ungur. Interpret al dramaticelor frământări și neliniști ale omului modern. Începuturi expresioniste („Cerșetorul frumuseții", „Nu eu strig"); ulterior, versuri cu inflexiuni folclorice, implicații filozofice și accente vizionare pe tema condiției umane („N-am nici mamă, n-am nici tată", „Noapte de periferie"). Eseuri literare și filozofice.

JUANA INÉS DE LA CRUZ [huana ines de la cruθ], **Sor** (numele laic *Juana de Asbaje-Ramírez de Santillana*) (1651–1695), poetă mexicană. Călugăriță. Supranumită de contemporani „a zecea muză". Poemul cosmogonic religios de factură barocă „Primul vis", lirică erotică (sonete, balade), opere dramatice laice și religioase (trei *autos sacramentales,* dintre care se remarcă „Divinul Narcis", de inspirație deopotrivă biblică și greco-latină).

JUAN [huan] **CARLOS I DE BOURBON** [burbō] (n. 1938), rege al Spaniei (din 1975). Desemnat ca moștenitor la tron în urma unui referendum de către generalul Franco în 1969. A instaurat în Spania un regim de profunde transformări democratice.

JUAN DE AUSTRIA v. **Ioan de Austria.**

JUAN [huan] **DE FUCA,** strâmtoare în Oc. Pacific, pe coasta de V a Americii de Nord, care separă S ins. Vancouver de continent. Lungime: 161 km; lățime minimă: 16,5 km; lățime max.: 32 km; ad. max.: 256 m. Prin ea trece drumul maritim spre porturile canadiene Victoria și Vancouver și americane Seattle și Tacoma. A primit această denumire în onoarea

navigatorului spaniol care a descoperit-o în 1592.

JUAN DE JUNI v. **Juni, Juan de ~.**

JUAN [huan] **DE LA CRUZ San** (numele laic *Juan de Yepez y Álvarez*) (1542–1591), scriitor spaniol. Călugăr carmelit. Poezie contemplativă, de mare rafinament stilistic, preferând antiteza, metafora, simbolul și alegoria („Urcuș pe muntele Carmel", „Noaptea întunecată a sufletului", „Cântec spiritual", „Flacără de dragoste vie"). Proză, o culegere de sentințe.

JUAN FERNÁNDEZ [huan fernandes], arhipelag vulcanic chilian în E Oc. Pacific, la 645 km V de Santiago de Chile, format din insulele Más a Tierra (sau Robinson Crusoe), Santa Clara (Viveri) și Más Afuera (Alejandro Selkirk); 185 km^2; c. 480 loc. Alt. max.: 1 850 m. Climat subtropical. Păduri sempervirescente. Parc național, rezervație a biosferei. Descoperit în 1563 de navigatorul spaniol Juan Fernández. Marinarul englez Alexander Selkirk, care a trăit pe ins. Robinson Crusoe între 1704 și 1709, a fost eroul romanului cu același nume al lui D. Defoe.

JUAN LATINO [huan latino] (c. 1516 — între 1606–1623), poet african (Guineea) de limbă latină. A trăit în Spania, fiind profesor la Granada. Operă renascentistă, în stil academic, în care celebrează bătălia de la Lepanto („Austrias"), păstrând maniera cântecului de slavă african.

JUAN [huan], **Manuel** (1282–1349), general, om politic și scriitor castilian. A luptat împotriva maurilor din Granada (1327). S-a angajat într-un lung război civil cu regele Alfons XI, încheiat în 1335. Lucrări cu caracter didactic, religios sau de natură istorică („Cartea cavalerului și a scutierului", „Contele Lucanor", capodopera sa); a servit ca model de inspirație pentru Boccaccio, Chaucer, Lope de Vega, Shakespeare.

Benito Pablo Juárez García

JUANTORENA [huantorena], **Alberto** (n. 1951), atlet cubanez. Dublu campion olimpic (Montréal, 1976), în probele de 400 și 800 m.

JUÁREZ GARCÍA [huares garθia], **Benito Pablo** (supranumit *Benemérito de los Américas*) (1806–1872), om politic liberal mexican. Participant la revoluția din deceniul 6 al sec. 19. Președinte al țării (1858–1872). Refuzând plata datoriilor externe, a provocat intervenția militară a Franței, aliată cu Spania și Marea Britanie. Organizând un război de gherilă, a reușit să respingă armatele spaniole (1861–1862), ale Marii Britanii (1862) și pe cele franceze (1862–1867), capturându-l pe împăratul Maximilian, care a fost executat.

JUÀZEIRO [huazeru] **DO NORTE,** oraș în NE Braziliei (Ceará), la 400 m alt., la 32 km NE de Crato; 173,3 mii loc. (1991). Aeroport. Prelucr. lemnului și a bumbacului; fabrică de zahăr. Produse de artizanat.

JUBA (JUBBA) [dzuba], fluviu în NE Africii (Ethiopia și Somalia); 1 560 km. Izv. din Pod. Abisiniei, prin două râuri (Genale și Dawa) care se unesc la Doolow și se varsă în Oc. Indian. Navigabil pe 350 km în sezonul ploios (apr.–nov.).

JUBĂ, oraș în S Sudanului, pe cursul superior al Nilului Alb (Bahr al-Jabal); 115 mii loc. (1993).

JUBBULPORE v. **Jabalpur.**

JUBERTHIE [ʒüberti], **Christian** (n. 1931), biolog francez. Studii privind demografia și genetica populațiilor de coleoptere subterane, ecologia mediului subteran terestru și acvatic, strategia reproducerii și dezvoltării la nevertebratele subterane, protecția și conservarea domeniului subteran. M. de onoare al Acad. Române (1993).

JUBILA (< fr., lat.) vb. I intranz. A se bucura mult, a simți o mare satisfacție (exteriorizând-o).

JUBILEU (< fr., lat.) s. n. Sărbătorire a 50 sau, *p. gener.*, a unui alt număr de ani de la producerea unui eveniment important.

JUBILIAR, -Ă (< *jubileu*, după fr. *jubilaire*) adj. Făcut cu ocazia unui jubileu. ✧ *An j.* = an în care are loc un jubileu.

JUCA (lat. *jocare*) vb. I. **1.** Refl. A-și petrece timpul amuzându-se cu diferite jocuri sau jucării. ✧ Expr. *A se juca cu focul* = a se expune imprudent unei primejdii. ✦ Refl. Fig. A lua în glumă, a nu da importanța cuvenită, a nu lua în serios pe cineva sau ceva. ✦ Tranz. Fig. A-și bate joc de cineva, a hărțui, a șicana. **2.** Intranz. și tranz. A-ți petrece timpul cu jocuri de noroc sau de societate. ✦ Tranz. A pune în joc, a miza pe o carte, pe un număr etc.; *fig.* a-și asuma un mare risc. **3.** Intranz. A participa ca jucător la o competiție sportivă. ✦ Tranz. A practica un joc sportiv. **4.** (Pop.) Intranz. și tranz. A dansa. ✦ Fig. Intranz. (Despre lucruri, imagini etc.) A se mișca sau a da impresia că se mișcă repede și capricios; a tremura, a vibra. **5.** Intranz. și tranz. A interpreta un rol; (despre echipe de teatru) a da o reprezentație. **6.** Intranz. (Despre piesele unei mașini, ale unui angrenaj) A se mișca ușor într-un spațiu restrâns. ✦ Tranz. A mișca ceva încoace și încolo; a sălta ușor în mâini.

JÚCAR [hucar], fluviu în E Spaniei; 498 km. Izv. din Serrania de Cuenca, trece prin reg. La Mancha și se varsă în M. Mediterană la S de Valencia, străbătând o regiune joasă, de câmpie. Canalizat pe cursul inferior. Irigații. Hidrocentrale.

JUCĂRIE (< *juca*) s. f. **1.** Obiect cu care se joacă copiii. ✦ Fig. Persoană sau lucru care a ajuns la discreția cuiva sau de care cineva își bate joc; marionetă. **2.** Fig. Lucru neînsemnat; fleac, bagatelă.

JUCĂTOR, -OARE (< *juca*) s. m. și f. **1.** Persoană care practică un joc sportiv sau de societate, de noroc etc. **2.** (Pop.) Dansator.

JUCĂUȘ, -Ă (< *juca*) adj. Căruia îi place să se joace; *fig.* care se mișcă repede, vioi, zglobiu.

JUCU, com. în jud. Cluj; 3 796 loc. (1998). Creșterea bovinelor. Pomicultură. Stație de c.f. Reșed. com. este satul *Jucu de Sus,* menționat documentar în 1325. Satul Jucu de Jos este atestat documentar în 1314. Castel (sec. 19), în satul Jucu de Sus.

JUD [jut], **Jakob** (1882–1952), lingvist elvețian. Prof. univ. la Zürich. Specialist în romanistică; s-a ocupat mai ales de geografia lingvistică („Atlasul lingvistic și etnografic al Italiei și al Elveției meridionale", în colab. cu K. Jaberg).

JUDD [dʒəd], **Charles Hubbard** (1873–1946), psiholog american. Prof. univ. la Yale. A exercitat prin studiile sale o puternică influență asupra dezvoltării și orientării sistemului educațional american („Psihologia; Introducere generală", „Psihologia instituțiilor sociale", „Educația și progresul social").

JUDE (lat. *judex*) s. m. (În Evul Mediu, în Țările Române) **1.** *J. al obștii sătești* = reprezentant al comunității rurale învestit cu atribuții economice, administrative, judecătorești, fiscale, militare ș.a. Organiza viața obștii și intermedia între aceasta și vremelnicele stăpâniri străine. V. *cneaz*. **2.** Stăpân de *rumâni*. **3.** Om liber și proprietar. **4.** (Înv. și pop.) Judecător.

JUDEC (lat. *judex*) s. m. (În Evul Mediu, în Țara Românească) Denumire dată celui care devenea liber după răscumpărarea din *rumânie*.

JUDECA (lat. *judicare*) vb. I. **1.** Tranz. A-și formula o părere despre cineva sau despre ceva analizând și cântărind faptele, argumentele etc.; a chibzui, a socoti; a discerne. **2.** Tranz. A aprecia; a califica. ✦ A considera. **3.** Tranz. A critica, a mustra. **4.** Tranz. (DR.) A soluționa un litigiu. ✦ Refl. A fi în litigiu cu cineva.

JUDECATĂ (lat. *judicata*) s. f. **1.** Facultatea de a gândi logic; rațiune, inteligență. ✦ Părere, idee, socoteală. **2.** (LOG.) Formă logică fundamentală, exprimată printr-o propoziție, în care se afirmă sau se neagă ceva despre ceva. **J.** are trei termeni: subiectul logic, predicatul logic și copula. Teoria j. a fost formulată de Aristotel. **3.** (DR.) Acțiunea de a judeca **(4)**; dezbatere în instanță; proces. ✦ P. ext. Soluție dată unui litigiu. ✦ Expr. *A da* (sau *a transmite, a chema* etc.) *în judecată* = a intenta cuiva un proces. ✦ *Judecata de Apoi* = confruntarea omului cu dreptatea lui Dumnezeu, la sfârșitul veacurilor, când întreaga lume va fi adusă sub stăpânirea divină și când va înceta orice autoritate pământeană. Atunci va fi hotărâtă, după învierea morților, și soarta fiecărui om: mântuirea sau osânda veșnică.

JUDECĂTOR (< *judeca*) s. m. **1.** (DR.) Funcționar public, numit sau ales, care are atribuții de a soluționa cauze penale, civile și administrative în cadrul unei instanțe judecătorești. Face parte din corpul magistraților, este independent, se supune numai legii și este inamovibil. **2.** Persoană

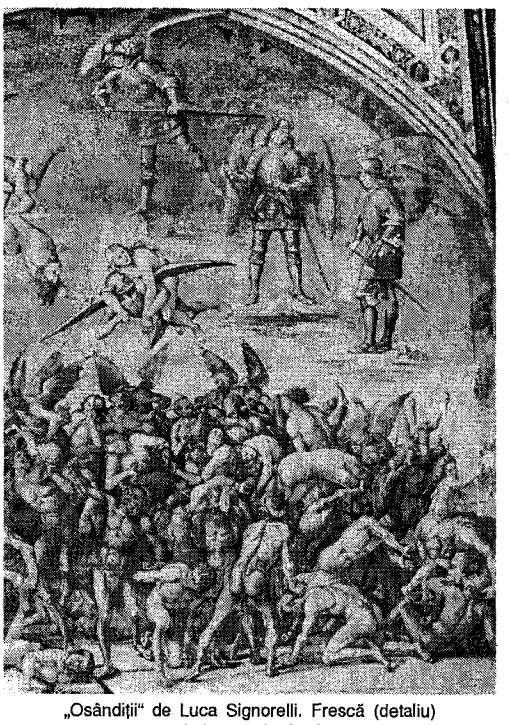

„Osândiții" de Luca Signorelli. Frescă (detaliu)

Judecata de Apoi

Detaliu dintr-o icoană românească pe sticlă, 1898

Frescă de la Voroneț (detaliu)

Frescă de la Voroneț (detaliu)

Frescă de la Humor (detaliu)

solicitată să-şi dea părerea într-o problemă în vederea stabilirii adevărului; arbitru. **3.** (La pl.) (REL.) Conducători ai evreilor de la moartea lui Iosua până la naşterea lui Samuil (c. 1400—c. 1100 î.Hr.).

JUDECĂTOREŞC, -EAŞCĂ (< *judecător*) adj. Judiciar.

JUDECĂTORIE (< *judecător*) s. f. (DR.) Organ de stat care judecă în primă instanţă toate pricinile, în afară de cele date prin lege în competenţa tribunalelor, iar în ultimă instanţă, pricinile anume prevăzute de lege.

JUDECIRE (< *judec*) s. f. (În Evul Mediu, în Ţara Românească şi în Moldova) Eliberare a unui ţăran dependent şi transformarea lui în om liber.

JUDEŢ (lat. *judicium*) s. n. **1.** Circumscripţie administrativ-teritorială şi colectivitate umană alcătuită din oraşe, comune rurale — în temeiul condiţiilor istorice, geografice, social-politice, etnice, ale legăturilor culturale şi tradiţionale ale populaţiei — cu o denumire, o reşedinţă şi organe locale care asigură administraţia judeţeană. Existenţa j. este contemporană cu alcătuirea statelor române. Numele de j. era propriu Ţării Româneşti. În Moldova s-a utilizat termenul de *ţinut*. În Ardeal se folosea denumirea de *comitat* şi *district*, iar în zonele secuieşti şi săseşti aceea de *scaun*. În Ţara Românească majoritatea j. s-au constituit în jurul apelor care le străbăteau, luându-şi numele acestora (ex.: Olt, Argeş, Ialomiţa ş.a.). În Moldova şi Transilvania majoritatea j. s-au format în jurul unor cetăţi sau oraşe de la care şi-au luat denumirea (ex.: Neamţ, Suceava, Bihor). Alături de nume, stema constituie un semn caracteristic şi simbolic al j. În perioada 8 sept. 1950–17 febr. 1968 j. au fost desfiinţate şi înlocuite cu regiuni. La reînfiinţarea j., 23 de judeţe istorice au fost omise, în mod abuziv, din Legea nr. 2/1968 (Baia, Câmpulung, Ciuc, Covurlui, Dorohoi, Făgăraş, Fălciu, Muscel, Odorhei, Putna, Rădăuţi, Râmnicu Sărat, Roman, Romanaţi, Severin, Someş, Târnava Mare, Târnava Mică, Tecuci, Trei Scaune, Turda, Tutova, Vlaşca). În 1999, în România existau 41 de judeţe şi, separat, municipiul Bucureşti, cu rang de judeţ. **2.** (În Ţara Românească până în sec. 18) Denumire dată cârmuitorului unui oraş. În Moldova i se spunea *şoltuz*. **3.** (Înv. şi pop.) Judecată.

JUDEŢELE ROMÂNIEI (1999)

Judeţul	Supr. (km²)	Populaţia (1 iul. 1998)	Reşedinţa	Populaţia (1 iul. 1998)
Alba	6 242	400 563	Alba Iulia	72 253
Arad	7 754	478 092	Arad	184 408
Argeş	6 826	674 809	Piteşti	187 170
Bacău	6 621	748 894	Bacău	209 235
Bihor	7 544	624 157	Oradea	222 239
Bistriţa-Năsăud	5 355	326 217	Bistriţa	86 843
Botoşani	4 986	461 889	Botoşani	128 730
Braşov	5 363	633 140	Braşov	314 225
Brăila	4 766	388 606	Brăila	233 756
Bucureşti	228	2 016 131	Bucureşti	2 016 131
Buzău	6 103	507 607	Buzău	148 372
Caraş-Severin	8 520	359 230	Reşiţa	93 976
Călăraşi	5 088	332 309	Călăraşi	77 666
Cluj	6 674	723 915	Cluj-Napoca	332 498
Constanţa	7 071	747 218	Constanţa	342 264
Covasna	3 710	230 992	Sfântu Gheorghe	66 732
Dâmboviţa	4 054	553 953	Târgovişte	98 980
Dolj	7 414	747 840	Craiova	313 530
Galaţi	4 466	642 759	Galaţi	330 276
Giurgiu	3 526	297 368	Giurgiu	73 186
Gorj	5 602	396 549	Târgu Jiu	98 524
Harghita	6 639	342 892	Miercurea-Ciuc	46 427
Hunedoara	7 063	531 238	Deva	76 392
Ialomiţa	4 453	304 873	Slobozia	56 442
Iaşi	5 476	828 476	Iaşi	348 070
Ilfov	1 593	276 810	Bucureşti	2 016 131
Maramureş	6 304	533 088	Baia Mare	149 665
Mehedinţi	4 933	325 167	Drobeta-Turnu Severin	117 865
Mureş	6 714	602 721	Târgu Mureş	165 153
Neamţ	5 896	584 601	Piatra-Neamţ	125 070
Olt	5 498	512 597	Slatina	87 363
Prahova	4 716	860 481	Ploieşti	251 348
Satu Mare	4 418	392 084	Satu Mare	130 059
Sălaj	3 864	258 109	Zalău	70 842
Sibiu	5 432	444 522	Sibiu	169 611
Suceava	8 553	713 782	Suceava	118 549
Teleorman	5 790	463 307	Alexandria	58 593
Timiş	8 697	682 409	Timişoara	324 304
Tulcea	8 499	265 173	Tulcea	96 278
Vaslui	5 318	464 032	Vaslui	79 364
Vâlcea	5 765	432 375	Râmnicu Vâlcea	119 741
Vrancea	4 857	391 628	Focşani	98 979

JUDEŢEAN, -Ă (< *judeţ*) adj. Care aparţine unui judeţ; privitor la un judeţ **(1)**.

JUDICIAR, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care ţine de activitatea de judecată **(3)** (ex. mărturisire j., procedură j.). ✧ (EC.) *Vânzare j.* = vânzarea unei proprietăţi, ordonată de o instituţie judiciară.

JUDICIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care judecă cu pătrundere şi cu discernământ. ✦ Bine gândit, chibzuit, socotit.

JUDO (cuv. de origine japoneză „calea supleţei") s. n. Sport originar din Japonia, asemănător cu jiu-jitsu, dar care are unele procedee şi tehnici de luptă caracteristice. Se bazează pe principiul nonrezistenţei, utilizându-se supleţea, elasticitatea împotriva forţei. A fost creat de Jigoro Kano (1860–1938) prin sistematizarea vechilor procedee periculoase de jiu-jitsu, transformându-le într-o artă a autoapărării. Din 1964 este inclus în programul olimpic. Întrecerile se desfăşoară pe categorii de greutate (opt la bărbaţi şi şapte la femei). În România, j. pătrunde din 1930, iar primul Campionat naţional se desfăşoară în 1965.

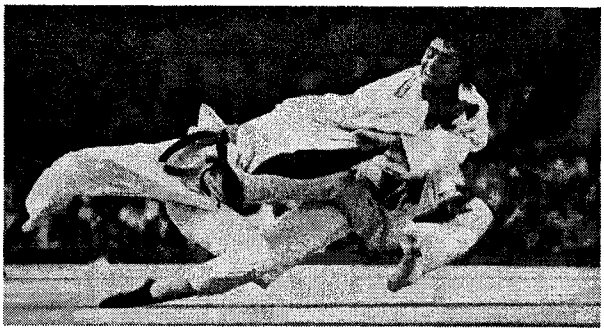

Judo

Sportivii români au cucerit două medalii de bronz la Jocurile Olimpice de la Los Angeles (1984).

JUG (lat. *jugum*) s. n. **1.** Dispozitiv de lemn în care se introduce gâtul vitelor ce trag un car, un plug etc. ✦ Fig. Muncă istovitoare și neplăcută; robie. **2.** Jujeu. ✦ Colac de lemn îmbrăcat în piele care se pune la gâtul cailor și de care se prind hamurile. **3.** Grindă sau riglă **(3)** de lemn folosită la construcția acoperișurilor. **4.** Parte componentă a circuitului magnetic al unui aparat sau al unei mașini electrice, care nu are înfășurări electrice.

JUGAN (< *jug*) s. m. Armăsar castrat, folosit la muncă.

JUGAȘTRU (lat. **jugastrum*) s. m. Arbore din familia aceraceelor, înalt până la 15 m, cu frunze palmat-lobate de 4–7 cm lungime, flori verzui și fructe disamare, cu aripile întinse orizontal *(Acer campestre).* Lemnul este utilizat în tâmplărie la fabricarea mobilei și a instrumentelor muzicale sau pentru foc. Decoctul din coajă este folosit contra diareei, dizenteriei și hemoragiei. Se întâlnește în Europa, Asia, Africa de Nord, America de Nord și Centrală.

JUGĂNI (< *jugan*) vb. IV tranz. (Pop.) A castra, a scopi.

JUGENDSTIL [jugəndstil] (cuv. germ.; *Jugend,* titlul unei reviste) s. n. Curent artistic manifestat în Germania în grafică, artă decorativă, pictură, arhitectură, la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20. Este echivalent cu *modern-style*-ul și *art nouveau.* Reprezentanți: F. Stuck, W. Trübner, M. Klinger, H. Obrist, A. Endell. V. și *arta 1900.*

JUGLANDACEE (< fr. {i}; {s} lat. *iugland-* „nuc") s. f. pl. Familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze alterne compuse, căzătoare, flori unisexuate (cele mascule dispuse în amenți, cele femele solitare sau în grupe mici) și fruct drupă dehiscentă sau nuculă aripată. Cotiledoanele sunt bogate în ulei comestibil, iar lemnul este prețios.

JUGLAR [ʒüglar], **Clément** (1819–1905), economist și medic francez. Studii asupra ciclurilor economice, numite și decenale sau *cicluri J.*, stabilindu-le o periodicitate cuprinsă între 4–5 ani și 10–12 ani.

JUGLON (< lat.) s. n. Substanță eliminată de frunzele nucului. Spălată de pe frunze și ajunsă în sol inhibă dezvoltarea unor plante.

JUGULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A sugruma, a strangula.

JUGULARĂ (< fr.; {s} lat. *jugulus* „gât") adj. *Venă ~* = fiecare dintre cele patru vene care colectează sângele din regiunea capului și gâtului.

JUGURENI, com. în jud. Prahova; 785 loc. (1998). Centru pomicol.

JUIN [ʒuẽ], **Alphonse** (1888–1967), mareșal francez. Șef de stat major (1938) și comandant al trupelor franceze și coloniale din Algeria (1941–1942), Maroc și Tunisia (1942–1943). Comandant al Corpului expediționar francez din Italia (1943–1944). Șef al Statului major al Comitetului Apărării Naționale (1944–1947), inspector general al armatei (1951–1955). A comandat (1951–1953) forțele terestre ale NATO din Europa Centrală. S-a opus politicii lui de Gaulle (1961) în rezolvarea crizei algeriene, fiind pus în retragere (1962). Memorii.

JUISA (după fr. *jouir*) vb. I intranz. A se bucura de plăcerile vieții. ✦ A se bucura de plăcerile simțurilor.

JUIZ DE FORA, oraș în SE Braziliei (Minas Gerais), pe râul Paraibuna, la 130 km N de Rio de Janeiro; 399,3 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Centru comercial (cafea, orez, animale). Expl. de bauxită și staniu. Topitorie de zinc. Ind. constr. de mașini, textilă (tricotaje), piel. și încălț., alim. (zahăr, bere). Hidrocentrală. Universitate. Fundat în 1709. Vechiul nume: *Paraibuna.*

JUJEU (< scr.) s. n. Jug mic de formă triunghiulară, care se pune la gâtul porcilor, viteilor sau al altor animale pentru a le împiedica să treacă prin garduri, prin îngrădituri etc.; jug **(2).** ✦ Bucată de lemn agățată cu o sfoară de gâtul câinilor, pentru a-i împiedica să alerge după vânat.

JUJUB (< lat.) s. m. Arbust înalt până la 8 m, ramificat de la bază, cu lujeri spinoși, flori galbene, dispuse în inflorescențe dense *(Zizyphus jujuba).* Fructul, o drupă sferică sau alungit-ovoidală, de culoare roșie, roșie-brună sau neagră, comestibil, cu gust dulce-acrișor; este folosit în afecțiunile pectorale datorită mucilagiilor pe care le conține.

JUJUY [huhui], provincie federală în NV Argentinei, la poalele estice ale Anzilor; 53,2 mii km^2; 512,3 mii loc. (1991). Centrul ad-tiv.: *San Salvador de Jujuy.* Expl. de petrol și min. de fier. Culturi de tutun și trestie de zahăr. Creșterea bovinelor și ovinelor.

JUKOV, Gheorghi Konstantinovici (1896–1974), mareșal sovietic. Unul dintre marii comandanți militari în războiul dus împotriva Germaniei naziste.

Gheorghi Konstantinovici Jukov

Jugastru

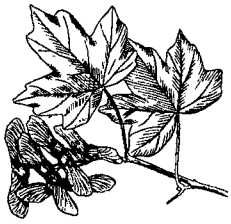

În timpul celui de-al doilea război mondial a fost șeful Marelui Stat Major (1941), comandant al mai multor fronturi („de Rezervă", aug.–sept. 1941; „Leningrad", sept.–oct. 1941; „Frontul de Vest", 1941–1942; „Frontul I Ucrainean", mart.–mai 1944; „Frontul I Bielorus", 1944–1945) și locțiitor al comandantului suprem (1942–1945). La 8 mai 1945 a primit și a semnat capitularea Germaniei ca reprezentant al guvernului sovietic. Comandant al trupelor sovietice și guvernator militar în Germania (1945–1946). Ministru al Apărării al U.R.S.S. (1955–1957). Memorii.

JUKOVSKI, Nikolai Egorovici (1847–1921), savant rus. Prof. univ. la Moscova. Specialist în aerodinamică și hidrodinamică. A elaborat teoria șocului hidraulic (1898) și teoria portanței aripii de avion (1904). În 1902 a construit la Moscova unul dintre primele tuneluri aerodinamice din lume.

JUKOVSKI, Vasili Andreevici (1783–1852), poet rus. Reprezentant al sentimentalismului preromantic, a cultivat elegia („Cimitirul satului"), balada („Svetlana"), poemul („Cele douăsprezece fecioare adormite"). Traduceri din Schiller, Goethe, Uhland și Scott.

JUL| (< bg.) vb. IV refl. și tranz. A (se) răni ușor, jupuind pielea; a (se) zdreli, a (se) zgâria.

JULIA [ʒúlia], **Gaston** (1893–1978), matematician francez. Lucrări de teorie a numerelor, de geometrie și analiză (teoria funcțiilor și calculul lor). Cunoscut datorită *mulțimii Julia,* care a stat la baza construirii formelor fractare de către *B. Mandelbrot.*

JULIACA [huliąka], oraș în SE Perúlui, la 3 825 m alt., la c. 30 km de țărmul NV al L. Titicaca, la 304 km NE de Arequipa; 135,5 mii loc. (1991). Centru comercial și de comunicații. Prelucr. lânii.

JULIAN [dʒu:liən], **Percy Lavon** (1899–1975), chimist american. Prof. la Univ. Howard (Washington). A sintetizat (1935) fizostigmina, folosită în tratamentul glaucomului. A obținut numeroși derivați din soia (indoli, steroizi, fosfatide). Fondator al Laboratoarelor J.

JULIANA [juliąna] **(LOUISE EMMA MARIE WILHELMINA)** (n. 1909), regină a Olandei (1948–1980). A abdicat, în favoarea fiicei sale, Beatrix.

JULIȚURĂ (< *juli*) s. f. Rană ușoară provocată prin julirea pielii; zgârietură, zdrelitură.

JULLUNDUR v. **Jalandhar.**

JUMANCA, Iosif (1893–1949), om politic socialist român. Membru al Consiliului Național Român Central (1918) și al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918–1920). Unul dintre conducătorii Partidului Social-Democrat.

JUMĂRĂ (< bg., germ.) s. f. (Mai ales la pl.) **1.** Resturile rămase după topirea și stoarcerea unturii din slănină. **2.** Ouă bătute și prăjite în tigaie.

JUMĂTĂTE (cuv. autohton) s. f. **1.** Fiecare dintre părțile unei mărimi împărțite în două părți egale; *p. ext.* parte dintr-un întreg împărțit în două părți (aproximativ) egale. ✧ Expr. *A face* (ceva) *pe jumătate* = a nu duce la bun sfârșit, a lăsa neterminat. *(O dată) și jumătate,* se spune pentru a reda ideea de superlativ. *Cu jumătate de gură* = cu glas scăzut; fără convingere sau entuziasm. ✦ (Adverbial) În parte, întrucâtva. **2.** (Glumeț) Soție. **3.** Punctul care marchează mijlocul unei distanțe sau al unui interval de timp. **4.** (Eliptic) Măsură de capacitate sau de greutate, reprezentând o doime dintr-un litru sau dintr-un kilogram.

JUMBOJȚ [dʒambou dʒet] (< engl. „jumbo" = uriaș, „jet" = avion cu reacție) Avion de transport, cu reacție, de mare capacitate.

JUMELAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre piese, instalații identice) Care sunt asociate în serviciu (ex. cele două roți din față ale unui tractor cu cale îngustă).

JUMĘLĂ (< fr.) s. f. Piesă de articulație pentru arcurile lamelare de suspensie, prin intermediul căreia arcul se leagă de șasiul unui vehicul.

JUMUL| (< cf. bg. *žmulia*) vb. IV tranz. 1. A curăța o pasăre de pene și de fulgi; a smulge penele și fulgii de pe o pasăre. ✦ Fig. (Fam.) A estorca (de bani); a jefui, a escroca. **2.** A efectua operația de îndepărtare a lânii de pe pieile de ovine în scopul valorificării ei în industria textilă. **3.** A jupui de piele.

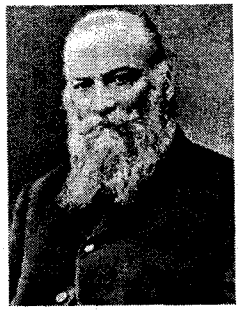

Nikolai Egorovici Jukovski

Regina Juliana

JUNĂGADH [dʒunagəd] **(JUNĂGARH),** oraș în extremitatea de V a Indiei (Gujarāt), în pen. Kāthiāwār, la poalele de NV ale dealurilor sacre Girnār, la 386 km NV de Bombay; 130,1 mii loc. (1991). Produse farmaceutice. Centru agricol și artizanal. Vestigii rupestre budiste (sec. 3 î.Hr.); citadela hindusă Uparkot; numeroase temple jainiste pe culmile dealurilor Girnār; fortăreața rajpuților (sec. 15); ruinele unei moschei din sec. 15.

JUNC (lat. *juvencus*) s. m. Mascul din specia taurină în vârstă de 2–3 ani.

JUNCAN (< *junc*) s. m. Bou tânăr între 3 și 4 ani.

JUNCĂ (lat. *juvenca*) s. f. Femelă din specia taurinelor, între 2 și 3 ani (înainte de prima fătare); junincă.

JUNDIAÍ, oraș în SE Braziliei (São Paulo), la 40 km NV de São Paulo; 312,5 mii loc. (1991). Nod de c.f. Centru comercial (cafea, tutun, porumb). Combinat textil. Ind. metalurgică, constr. de mașini textile și chimică. Fundat în 1655.

JUNE, -Ă (lat. *juvenis*) adj. (Și subst.) Tânăr. ✧ *June-prim* = actor care interpretează roluri de tânăr îndrăgostit.

JUNEAU [dʒu:nou], oraș în NV S.U.A., centrul ad-tiv al statului Alaska, port de pescuit la Oc. Pacific; 26,8 mii loc. (1990). Aeroport internațional de escală. Centru comercial pentru minereuri și lemn. Ind. conservelor de pește, a celulozei și hârtiei. Turism. Fun-

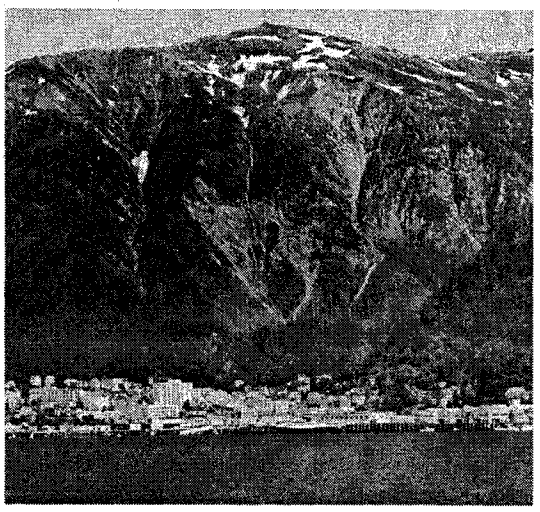

Juneau. Vedere generală

dat în 1880 de căutătorul de aur Joseph Juneau.

JUNEȚE (< *june*, după fr. *jeunesse*) s. f. (Înv.) Tinerețe.

JUNG [juŋ], **Carl Gustav** (1875–1961), psihiatru și psiholog elvețian. Prof. univ. la Zürich și Basel. Unul dintre întemeietorii *psihologiei abisale*. Inițial, adept al psihanalizei lui Freud, căruia i-a devenit discipol și colaborator; dezamăgit de aspectul instinctual al ideilor acestuia, a înființat o nouă școală de *psihologie analitică*. A fundat (1948) la Zürich Institutul care-i poartă numele. Cea mai importantă contribuție a sa este teoria despre *inconștientul colectiv* generator de *arhetipuri* („Psihologia inconștientului", „Teoria psihanalitică"), care l-a condus la explorarea universului viselor, a miturilor, a basmelor, doctrinelor ezoterice, alchimiei, a unor fenomene precum farfuriile zburătoare etc., în care produsele inconștientului colectiv: arhetipurile, imaginile, simbolurile se regăsesc ca teme („Metamorfoza sufletului și simbolurile"). A propus o descriere a tipurilor psihologice pornind de la perechea *introversie/extroversie* („Tipuri psihologice", „Psihologie și religie", „Psihologie și alchimie").

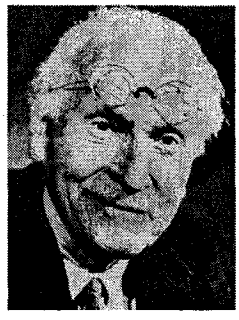

Carl Gustav Jung

Ernst Jünger

JUNG [juŋ], **Joachim** (1587–1657), naturalist și medic german. Prof. la univ. din Giessen, Helmstadt și Hamburg. Considerat unul dintre fondatorii morfologiei plantelor. Lucrarea sa „Isagoge phytoscopica" este un adevărat tratat de botanică în care sunt descrise tipurile de frunze, inflorescențe etc. Premergător al teoriei atomice. Studii de chimie și fizică.

JUNG [juŋ], **Julius** (1851–1910), istoric austriac. Prof. univ. la Innsbruck și Praga. Adversar al teoriilor lui R. Roesler privind originea poporului român, a publicat importante studii despre continuitatea populației românești pe fostul teritoriu al Daciei („Începuturile românilor", „Românii și romanitatea în teritoriile de la Dunăre", „Contribuțiune la istoria trecătorilor Transilvaniei"). M. coresp. al Acad. Române (1877).

JUNGARIA (JUNGGAR PENDI), depresiune în NV Chinei, înconjurată de munții Tian Shan, Alatau și Altaiul Mongol; c. 700 mii km^2. Alt.: 300–800 m. În centrul ei se află mari suprafețe acoperite cu nisip (dune și barcane). Climă temperat continentală uscată (variații mari de temperatură); precipitații scăzute: 100–200 mm/an. Vegetație de stepă. Lacuri sărate. Culturi irigate de porumb, grâu, bumbac, gaolean. Mari exploatări de petrol (Karamay).

JÜNGER [jʉŋer], **Ernst** (1895–1998), scriitor german. Operă subtilă și paradoxală, alcătuită mai ales din eseuri și povestiri autobiografice, afirmând rolul individului în raport cu dictaturile. Jurnal de trăire nemijlocită a războiului („Furtuni de oțel"); proză magico-simbolică („Falezele de marmură") sau cu caracter pacifist („Pacea"); romane alegorico-utopice („Heliopolis"); eseuri („La zidul timpului", „Statul universal").

JUNGFRAU [juŋfrau], vârf în Alpii Bernezi (Elveția). Alt.: 4 158 m. Alcătuit din șisturi cristaline și gnaisuri. Stațiune a sporturilor de iarnă. Stațiune internațională de cercetări alpine la Jungfraujoch (din 1937). C.f. situată la cea mai mare înălțime din Europa (urcă până la 3 457 m), construită între 1896 și 1912, care străbate vârful printr-un tunel de 7,1 km. Escaladat pentru prima oară de J. R. și H. Meyer (1811).

JUNGGAR PENDI v. **Jungaria.**

JUNGHER (< *junghia*) s. n. (Înv.) Pumnal, stilet.

JUNGHI (< *junghia*) s. n. Durere ascuțită toracică, de scurtă durată, accentuată de mișcările respiratorii. Se întâlnește în faza inițială a pneumoniei,

Jungfrau. Calea ferată care leagă Saint-Moritz (Elveția) de Tirano (Italia)

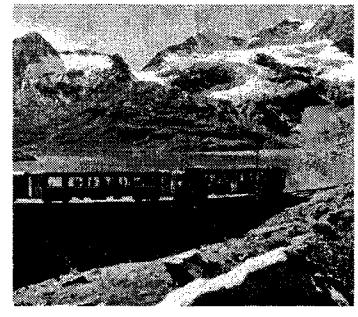

în pleurite, în nevralgiile intercostale etc.

JUNGHIA (lat. *iugulare*) v. **înjunghia**.

JUNGLĂ (< fr., engl.) s. f. Pădure subtropicală sau tropicală cu multe liane și tufișuri, situată în reg. mlăștinoase; *p. ext.* denumire dată în general pădurilor subtropicale și tropicale, din văile fluviilor, dese și greu de străbătut.

JUNGMANN [juŋma:n], **Josef** (1773–1847), scriitor și teoretician literar ceh. Influențat de romantismul german, a contribuit, prin traducerile sale, la formarea și dezvoltarea limbii literare cehe. Autor al unei „Istorii a literaturii cehe" și al unui „Dicționar ceh-german".

JUNG-STILLING [iuŋsiliŋ], **Johann Heinrich** (pseud. lui *J.H. Jung*) (1740–1817), scriitor și teolog german. Influențat de Herder și Goethe. Lucrările sale autobiografice, reflectând riguroasa sa educație pietistă, de o mare sensibilitate („Copilăria lui Heinrich Stilling") se înscriu în curentul „Sturm und Drang".

JUNI, Juan de ~ (c. 1507–1577), sculptor spaniol de origine franceză. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai sculpturii spaniole. Statui și grupuri statuare din teracotă și lemn policrom, exprimând un misticism exaltat („Fecioara ținând în brațe corpul lui Hristos mort", „Punerea în mormânt", „Maica Domnului îndurerată").

JUNII TURCI, denumire europeană dată membrilor organizației naționaliste turce „Unitate și progres", fondată în 1889. În urma revoluției din 1908, J.t. au preluat puterea, fără a aduce însă schimbări esențiale ale regimului politic și social existent în Imp. Otoman. Organizația s-a autodizolvat în 1918.

JUNIME (< *june*) s. f. (Înv.) Tinerime, tineret; (înv.) junețe.

JUNIMEA, societate literară românească, inițiată de Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Vasile Pogor și Iacob Negruzzi la Iași, în 1863–1864. Și-a desfășurat activitatea prin ședințe literare săptămânale, prelegeri publice, ca mijloace de formare a unui orizont larg științific și de educare estetică, și prin revista „Convorbiri literare", mai întâi la Iași, apoi, din 1885, până la încetarea activității, în 1944, la București. A promovat o literatură de valoare, subliniind rolul factorului estetic în producerea și aprecierea operei de artă, a trezit și a impus spiritul critic în cultura română, com-

Juan de Juni:
„Maica Domnului îndurerată"

bătând pseudocultura, superficialitatea, impostura, introducând o direcție nouă în gândirea și literatura română. S-a pronunțat în problemele limbii și ortografiei (în special Maiorescu), pledând pentru cultivarea unei limbi eliberate de exagerări puriste sau diverse mode (ex. italienismul), pentru îmbogățirea și modernizarea limbii literare. A încurajat, deopotrivă, istoria, filologia, geografia, acordându-le spații largi în „Convorbiri literare", mai ales în perioada bucureșteană. J., și în special mentorul ei spiritual, T. Maiorescu, au avut merite în afirmarea clasicilor literaturii române: M. Eminescu, I. Creangă, I.L. Caragiale, I. Slavici. Conservatori moderați, adepți ai unui liberalism moderat, unii dintre conducătorii J. (T. Maiorescu, P.P. Carp ș.a.) au creat (1881), pe plan politic, în cadrul Partidului Conservator, o grupare distinctă — junimiștii.

Jean Andoche Junot

JUNIMEA ROMÂNĂ, revistă editată la Paris, lunar, de societatea „Junimea română" (mai–iun. 1851). A militat pentru unirea Principatelor și pentru egalitatea în drepturi a cetățenilor.

JUNIMISM (< n. pr. *Junimea*) s. n. Mișcare literar-culturală și politică din a doua jumătate a sec. 19 și primele două decenii ale sec. 20, formată în jurul societății *Junimea*.

JUNIMIST, -Ă (< *junimism*) adj. Care ține de junimism, privitor la junimism. ✦ (Substantivat) Adept al junimismului.

JUNINCĂ (lat. *junincis*) s. f. Juncă.

JUNIOR, -OARĂ (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** S. m. (Pe lângă un nume propriu de persoană, în opoziție cu *senior*) Fiul considerat în raport cu tatăl. **2.** S. m. și f. Tânăr sportiv între 13 și 19 ani, limitele de vârstă variind de la o disciplină sportivă la alta.

JUNKERS [junkərs], **Hugo** (1859–1935), inventator și industriaș german. Pionier în domeniul construcției monoplanelor și a aparatelor de zbor cu structură în întregime metalică. În 1910 a înființat, la Dessau, o fabrică de avioane, unde, ulterior, s-au construit aparate de zbor folosite de Germania în timpul celui de-al doilea război mondial. A mai construit motoare Diesel pentru avioane și a proiectat unul dintre primele motoare cu turboreacție.

JUNOT [ʒüno], **Jean Andoche, duce de Abrantès** (1771–1813), general francez. Remarcat de Napoleon I la asediul Toulon-ului, a luat parte, alături de acesta, la campaniile din Italia (1796), Egipt (1799) și Portugalia (1807). După eșecul suferit la Smolensk (1813), în timpul campaniei din Rusia, a căzut în dizgrație. S-a sinucis.

JUNTĂ [huntă] (< sp.) s. f. **1.** (În trecut, în țările iberice) Consiliu politic sau administrativ, ales sau constituit în urma unor evenimente revoluționare. **2.** Guvernare cu caracter autoritar și, cel mai adesea, militar, instaurată în urma unei lovituri de stat (ex. în America Latină).

JUPAN (< sl.) s. m. (În Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova)

Membrii Societății literare „Junimea" (1883)

Titlu dat celor mai de seamă boieri și dregători; persoană care avea acest titlu.

JUPANIȚĂ (< sl.) s. f. (Înv.) Titlu pe care-l purta soția jupanului.

JUPĂ (< fr.) s. f. (Franțuzism) Fustă.

JUPÂN s. m. (Înv.) **1.** Titlu de politețe dat persoanelor care ocupau o anumită demnitate sau funcție. ✦ Titlu de politețe, echivalând cu „domn", „cucon". **2.** Patron.

JUPÂNEASĂ (< *jupân*) s. f. **1.** (Înv.) Soție de boier; boieroaică. **2.** (Înv.) Soție de negustor, de om cu stare; cucoană. ✦ Orășeancă, târgoveață, precupeață. **3.** Menajeră, femeie de serviciu într-o casă particulară.

JUPÂNEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Gilort; 2 447 loc. (1998). Expl. de balast. Stație de c.f. Bisericile de lemn Sf. Dumitru (sec. 18, refăcută în 1816) și cu dublu hram — Sf. Andrei și Sf. Dimitrie (1812), în satele Boia și Vidin. Schit construit în 1704, fost metoc al mănăstirii Tismana.

JUPÂNIȚĂ (< *jupân*) s. f. Boieroaică tânără; fiica (sau soția tânără) a unui boier.

JUPITER 1. Iupiter. 2. Stațiune balneoclimaterică estivală, pe țărmul Mării Negre, la 5 km N de Mangalia (jud. Constanța), de care aparține ad-tiv. Plajă cu nisip fin. Indicată atât pentru odihnă, cât și pentru tratament curativ (hipotiroidism, limfatism, anemii secundare, stări de debilitate, decalcifieri, dermatoze etc.).

JUPON (< fr.) s. n. Fustă care se poartă pe dedesubtul rochiei.

JUPPÉ [ʒüpe], **Alain** (n. 1945), om politic francez. Secretar general (1988–1994) și președinte (1994–1997) al Adunării pentru Republică. De mai multe ori min. și prim-min. (1995–1997).

JUPUI (< bg.) vb. IV tranz. **1.** A îndepărta pielea de pe corp; *spec.* a desprinde pielea de corpul animalului sacrificat printr-un proces tehnologic de abator. ✦ Tranz. și refl. A (se) răni prin julire. ✦ A (se) descuama. ✦ Fig. A lua cuiva tot ce are; a jefui, a prăda. **2.** A curăța un arbore de coajă.

JUPUIALĂ (< *jupui*) s. f. Jupuitură.

JUPUIT, -Ă (< *jupui*) adj. (Despre piele) Luat, tras de pe corp; (despre ființe sau despre părți ale corpului lor) cu pielea luată. ✦ (Despre copaci) Cojit. ✦ Ros, zdrelit la suprafață.

JUPUITURĂ (< *jupui*) s. f. Rană produsă prin jupuirea pielii; jupuială.

JUR[1] (lat. *gyrus*) s. n. (În loc.) *În* (sau *prin*) *jur* = în (sau prin) preajmă, împrejur. *Din jur* = dimprejur. *(De) jur împrejur* = din (sau în) toate părțile, în jur. *În jurul* = **a)** în preajma; **b)** relativ la, despre; **c)** cam pe la..., aproximativ. *Din jurul* = din preajma.

JUR[2] (după fr. *jury*) s. m. Jurat. ✧ *Curte cu juri* = organ de jurisdicție cu caracter penal, în componența căruia intrau juranți.

JURA (lat. *jurare*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A depune un jurământ. ✦ Tranz. A întări prin jurământ cele declarate la o judecată. ✦ Refl. A promite, a afirma prin jurământ. **2.** Refl. (Pop.) A se blestema.

JURA [ʒüra] **1.** Lanț muntos, de înălțime mijlocie, în Europa de V, extins pe direcția SV–NE, pe o lungime de peste 600 km și c. 80 km lățime, pe teritoriile Franței, Elveției și Germaniei și cuprinde: *J. propriu-zisă* (Franța și Elveția), situată între văile Isère și Aare, constituită din calcare jurasice. Lungime: c. 230 km. Culmi paralele cu direcția SV–NE, cu alt. mai mari spre SE. Alt. max.: 1 718 m *(Crêt de la Neige).* Carst dezvoltat. De aici izv. râurile Ain și Doubs. Rezervații; *J. Suabă (Schwäbische Alb),* situată între cursul superior al Dunării (la SSE) și cel al Neckarului (la NNV). Alt. max.: 1 015 m (vf. Lemberg). Lungime: c. 200 km. Relief de podișuri calcaroase și dolomitice, mai înalte spre valea Neckarului; *J. Franconiană (Fränkische Alb),* situată între văile Dunării (la S) și Mainului (la N), ca o continuare spre NE și N a M-ților Jura Suabă, de care este despărțită prin valea râului Wörnitz. Alt. max.: 652 m (vf. Poppberg). Lungime: c. 200 km. **2.** Canton în NV Elveției, drenat de cursul superior al Rinului, la poalele masivului muntos omonim; 836,5 km^2; 69,2 mii loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Delémont.* Expl. lemnului. Creșterea bovinelor.

JURAN, Joseph M. (n. 1904, Brăila), inginer american de origine română. Stabilit în S.U.A. (1912). Prof. univ. la New York. Contribuții deosebite la dezvoltarea managementului calității („Calitatea produselor. Tratat practic de planificare, proiectare și control"). M. de onoare al Acad. Române (1991).

JURASIC (< n. pr. *Jura*), a doua perioadă a Mezozoicului, care se consideră că a durat 33 mii. de ani. Petrografic, se caracterizează prin toate tipurile de facies, de la cele continentale la batiale și abisale. Flora este reprezentată prin gimnosperme și prin apariția angiospermelor. În cadrul faunei există toate clasele și ordinele de vertebrate și de nevertebrate; la sfârșitul J. apar păsările cu caracter primitiv *(Archaeopteryx),* iar mamiferele sunt reprezentate numai prin câteva tipuri inferioare de marsupiale sau de multituberculate. Mișcările orogenice au fost slabe, intensificându-se în *J. superior,* fiind însoțite de activitate vulcanică. Se diferențiază pentru prima dată trei zone climatice: boreală, ecuatorială și australă. În depozitele din J. se găsesc zăcăminte de fosfat de calciu, oolite feruginoase, limonit, hematit etc. J. se împarte în: *J. inferior* (Liasic), *J. mediu* (Dogger) și *J. superior* (Malm).

JURAT (< fr., lat.) s. m. (DR.; în unele state și în România în trecut) Cetățean ales spre a participa la soluționarea unor procese penale; jur[2]. Sunt chemați să răspundă dacă inculpatul este vinovat sau nu. ✧ *Curte cu juranți* = curte cu juri.

JURĂMÂNT (lat. *iuramentum*) s. n. **1.** Faptul de a jura. **2.** Angajament solemn, exprimat de obicei printr-o

Jupiter (2)

Vedere generală

Plaja

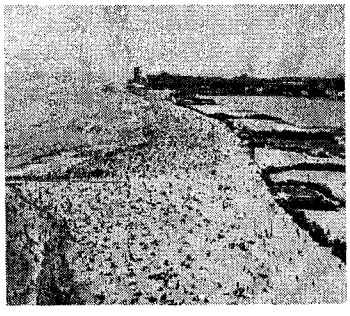

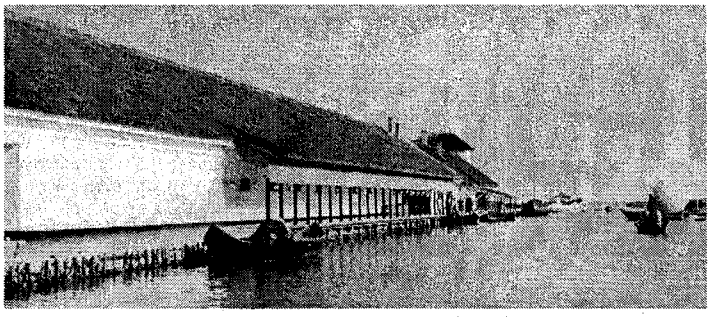

Jurilovca. Cherhanaua

anumită formulă, prin care cineva se obligă să-şi facă datoria (faţă de popor, de stat etc.). **3.** Promisiune solemnă făcută de o persoană (cu invocarea divinităţii sau legată de anumite gesturi ori obiecte — semnul crucii) de a spune adevărul în legătură cu anumite fapte. În unele ţări constituie un mijloc de probă **(2).** ✦ Făgăduială, promisiune, legământ.

JURĂTORI (< *jur*), subst. (La pl.) (În Evul Mediu în Ţara Românească şi Moldova) Instituţie juridică, derivată din obşte, în care 6, 12, 24, sau 48 oameni aleşi sau numiţi, cercetează litigiul (civil sau penal) şi expun domnului hotărârea lor, depunând jurământ; în caz că domnul nu era de acord cu hotărârea luată, trimitea alţi j., de obicei în număr dublu.

JURČIČ [jurtʃitʃ], **Josip** (1844–1881), scriitor sloven. Romane istorice scrise sub influenţa lui W. Scott („Al zecelea frate", „Frumoasa Vida", „Sfântul şi stăpânul").

JÜRGENS [jurgəns], **Curd** (1915–1982), actor german de cinema. Stil de joc autoritar, cu accente dramatice şi chiar patetice în roluri de o mare diversitate („Eroii sunt obosiţi", „Generalul diavolului", „Ochi pentru ochi", „Victorie amară").

JURIDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Care ţine de drept, privitor la drept (act j., raport j., normă j.). ✧ *Persoană j.* v. *persoană.*

JURILOVCA, com. în jud. Tulcea, pe malurile lacurilor Golovița şi Razim; 5 407 loc. (1998). Expl. de calcar. Centru piscicol cu cherhanale de mare capacitate. Pe promontoriul din SV L. Razim (Capul Dolojman) au fost descoperite urmele unei cetăţi greceşti (sf. sec. 7 î.Hr.), identificată ipotetic cu aşezarea greco-romană *Argamum*, menţionată documentar în sec. 6 î.Hr. Între 1983 şi 1996, com. J. s-a numit *Unirea.*

JURIN [dʒərin], **James** (1684–1750), medic englez. A dat formula care stabileşte înălţimea până la care urcă un lichid în tuburile capilare (1718). A determinat greutatea specifică a sângelui.

JURISCONSULT (< fr., lat.) s. m. **1.** (DR.) Persoană specializată, având atribuţia de a întocmi anumite proiecte, contracte, acte normative etc., de a aviza sub aspectul legalităţii unele măsuri luate de conducerea unor societăţi, întreprinderi sau instituţii, de a le reprezenta în faţa organelor de resort. **2.** (În Roma antică) Persoană care acorda părţilor asistenţa juridică în faţa justiţiei prin redactarea actelor juridice sau pe calea unor consultaţii.

JURISDICŢIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) **1.** Competenţa de a judeca. **2.** Totalitatea organelor de judecată de acelaşi grad sau competente a soluţiona o anumită categorie de litigii. ✧ *J. specială* = organ specializat în soluţionarea litigiilor de o anumită natură între anumite persoane (ex. organele arbitrale, tribunalele militare). *Organ de j.* = organ de stat care îndeplineşte funcţii de judecată.

JURISDICŢIONAL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care ţine de jurisdicţie, privitor la jurisdicţie.

JURISPRUDENŢĂ (< fr., lat.) s. f. (DR.) Totalitatea soluţiilor date de instanţele de judecată într-un anumit domeniu şi care, în unele state, sunt considerate ca izvor de drept.

JURIST, -Ă (< fr., lat.) s. m. şi f. (DR.) Persoană care desfăşoară o activitate în domeniul dreptului, pe baza unei pregătiri de specialitate.

JURIU (< fr.) s. n. **1.** Comisie de specialişti însărcinată cu clasificarea şi cu promovarea unor candidaţi sau a unor concurenţi la un examen, la o competiţie sportivă, artistică etc. **2.** (În unele state) Grup de juraţi care iau parte la constituirea curţilor cu juri.

JÜRMALA [jurmala], oraş în partea central-nordică a Letoniei, pe stg. râului Lielupe, în apropierea ţărmului de S al G. Riga, la 44 km V de Riga; 59,0 mii loc. (1996). Staţiune balneoclimaterică. Fabrică de celuloză şi hârtie. Muzeu de istorie. Biserică (sec. 19). Oraşul a luat naştere în 1959 prin contopirea localit. Kemeri şi Sloka (atestat documentar în sec. 15).

JURNAL (< fr.) s. n. **1.** Ziar, gazetă. **2.** Consemnarea în scris a faptelor din fiecare zi. ✦ Scriere memorialistică în care un autor notează, sub formă de impresii zilnice, evenimente semnificative din viaţa sa. ✧ *J. de călătorie* = relatarea în scris, zi de zi, a unei călătorii (de plăcere, explorare etc.). *J. de bord* = document juridic în care sunt consemnate activităţile şi evenimentele desfăşurate la bordul unei nave (semnalele şi ordinele primite şi transmise, vizitele la bord etc.). *Jurnalul acţiunilor de luptă* = document de stat-major în care sunt descrise zilnic pregătirea şi desfăşurarea acţiunilor militare. *J. de actualităţi* = evenimente, ştiri, informaţii de imediată actualitate transmise prin radio ori prezentate la cinema şi televiziune. **3.** (CONT.) Registru în care înregistrările privind operaţiile, evenimentele etc. supuse evidenţei se fac în ordinea succesiunii lor cronologice şi în mod sistematic. *J. de casă* = registru de casă. **4.** *J. order* = registru contabil în care înregistrările se fac concomitent cronologic şi sistematic (în creditul contului pentru care s-a deschis j. respectiv, menţionându-se totodată corespondenţa şi conturile debitoare).

JURNALISM (< fr.) s. n. (Rar) Ziaristică, gazetărie, publicistică.

JURNALIST, -Ă (< fr.) s. m. şi f. (Rar) Ziarist, gazetar.

JURNALISTIC, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de presă, privitor la presă; ziaristic, gazetăresc.

JURNALISTICĂ (< germ.) s. f. Ziaristică, gazetărie.

JURNALUL LITERAR, revistă săptămânală de critică şi de informaţie literară, apărută la Iaşi (1 ian.–31 dec. 1939), sub direcţia lui G. Călinescu; a fost interzisă, din cauza orientării ei democratice. O nouă serie a apărut la Bucureşti (1947–1948); reapare (din 1990).

JURUÁ, Río ~, râu în NV Americii de Sud (Perú şi Brazilia), afl. dr. al Amazonului, în aval de localit. Fonte Boa; 3 283 km. Izv. din zona preandi-

Ernest Juvara

Ioan Jak René Juvara

nă din E Perú-lui și străbate C. Amazonului. Navigabil pe c. 1 000 km. Afl. pr.: Humaitâ, Moa, Ipixuna, Gregório, Tarauacâ, Xiruá.

JURUBIȚĂ (< *jirebie*) s. f. Fire textile înfășurate în spire de o anumită lungime, constituind o unitate de măsură în filatură.

JURUENA, râu în partea central-vestică a Braziliei, unul dintre izv. râului *Tapajós;* 1 240 km. Izv. din Serra dos Parecis (Pod. Mato Grosso), curge pe direcția S-N și confluează cu São Manuel (sau Teles Pires) în apropiere de Conceição, formând un curs unic cu numele Tapajós. Numeroase cascade. Afl. pr.: Juinâ, Sauêruiná, Rio do Sangue, Arinos.

JUSSIEU [ʒüsiǒ], **Antoine Laurent de** (1748–1836), botanist francez. A elaborat un sistem de clasificare a plantelor, inspirat din catalogul întocmit de unchiul său Bernard de J. (1699–1777), publicat în lucrarea „Genera plantarum secundum ordines naturales disposita".

JUST, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) **1.** Drept, adevărat, echitabil. ✦ (Despre oameni) Care procedează și judecă drept. ✦ Fondat, legitim. **2.** Potrivit, corespunzător.

JUSTE [ʒüst], familie de sculptori de origine florentină, stabiliți în Franța (1504). Mai importanți: **1. Antoine J.** (1479–1519). A realizat basoreliefurile mausoleului lui Ludovic XII și statuile, în alabastru, ale celor 12 apostoli pentru capela cardinalului Amboise, din castelul Gaillon. **2. Juste de J.** (1505–1559), fiul lui **J. (1).** Sculptor de curte al lui Francisc I, a participat la decorarea Marii Galerii a castelului din Fontainebleu și a executat statuile „Virtuților" și ale „Apostolilor" din mausoleul lui Ludovic XII. Familia **J.** a contribuit la promovarea unui limbaj ornamental și a concepției monumentale a Renașterii italiene.

JUSTEȚE (< fr.) s. f. Calitatea de a fi just **(1);** adevăr, dreptate. ✦ Precizie, exactitate.

JUSTIFICA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A demonstra justețea unui lucru; a îndreptăți, a motiva. ✦ A dovedi folosirea legală a unor sume de bani, a unor materiale etc. **2.** Refl. A explica o atitudine, o acțiune etc.; a se dezvinovăți, a se disculpa.

JUSTIFICATIV, -Ă (< fr.) adj. Care servește pentru justificare.

JUSTIȚIABIL, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care apare ca parte într-un proces.

JUSTIȚIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) **1.** Totalitatea instanțelor judecătorești dintr-un stat. **2.** Activitate fundamentală a statului, constând în soluționarea litigiilor. ✧ *A chema* (sau *a se prezenta*) *în fața justiției* = a cita (sau a se prezenta) la judecată. **3.** Echitate, dreptate.

JUVARA, Ernest (1870–1933, n. Bârlad), medic român. Prof. univ. la Iași și București. Preocupări în domeniul anatomiei și chirurgiei. Cercetări în proteze osoase, anastomoze intestinale.

JUVARA (JUVARRA), Filippo (1678–1736), arhitect, desenator, gravor și decorator italian. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai stilului rococo. Arhitect al regelui Victor Amedeo II de Savoia. A elaborat (la Torino și împrejurimi) importante proiecte urbanistice și arhitectonice (cartiere militare, castelul Rivoli, bazilica Superga, în apropiere de Torino). În ultimii ani de viață a activat la curtea regelui Filip V al Spaniei, proiectând Palatul Real din Madrid și Palatul Aranjùez.

JUVARA, Ioan Jak René (1913–1996, n. București), medic român. M. de onoare al Acad. (1992), prof. univ. la București. Nepotul lui Ernest J. Creator al unei prestigioase școli de chirurgie, formând numeroși specialiști. Lucrări de clinică și tehnică chirurgicală („Chirurgia pancreasului", „Boala hepato-biliară postoperatorie"). A realizat numeroase tehnici operatorii originale, precum și o serie de inovații în domeniul aparaturii medicale. Memorii.

JUVĂȚ (< ucr.) s. n. Lat la capătul unei funii.

JUVELNIC s. n. Unealtă pescărească, confecționată din plasă, din nuiele, șipci sau din scânduri etc., în care se păstrează peștele viu în apă.

JUVENIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține tinereții; tineresc. **2.** (GEOGR.) *Apă j.* = apă provenită din interiorul Pământului, de la mari adâncimi, din condensarea subterană a vaporilor rezultați prin degazeificarea magmei și circulația apei până spre suprafață.

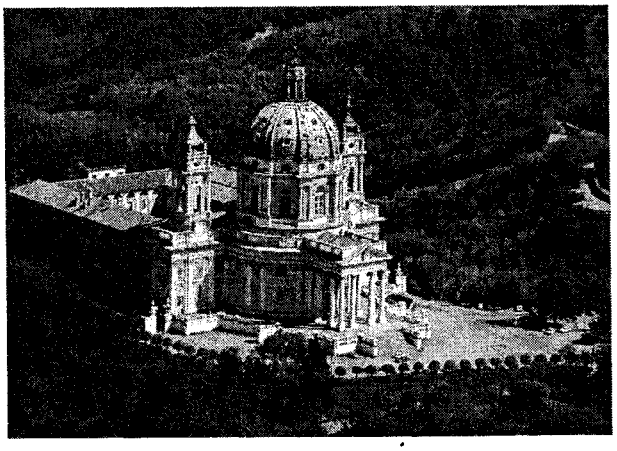

Filippo Juvara: „Bazilica Superga"

JUVENTUD [huventud], **Isla de la ~,** insulă cubaneză în partea de NV a M. Caraibilor, la 65 km S de țărmul de SV al ins. Cuba, constituind o municipalitate specială; 3,6 mii km^2; 72,5 mii loc. (1990). Oraș pr.: Nueva Gerona. Relief jos (303 m), cu depresiuni mlăștinoase. În partea de N se găsesc formațiuni vulcanice. Păduri tropicale și mangrove. Expl. de caolin și marmură. Citrice. Descoperită de Columb în 1494. Până în 1978 s-a numit *Isla de Pinos.*

JUXTALINEARĂ (< fr.; {s} lat. *juxta* „alături, lângă" + fr. *linéaire* „linear") adj. f. *Traducere ~* = traducere făcută cuvânt cu cuvânt, reproducându-se paralel și textul din care se face traducerea.

JUXTAPOZIȚIE (< fr.) s. f. Juxtapunere.

JUXTAPUNE (după fr. *juxtaposer;* lat. *juxta* „alături" + fr. *poser* „a pune") vb. III tranz. A pune unul lângă altul, a alătura.

JUXTAPUNERE (< *juxtapune*) s. f. Acțiunea de a juxtapune; alăturare, juxtapoziție. ✦ Mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele unei propoziții sau fraze, care constă în alăturarea lor fără ajutorul vreunui cuvânt de legătură; parataxă.

JUXTĂ (< *juxta [lineară]*) s. f. Traducere juxtalineară a unor texte grecești sau latinești.

JYLLAND v. **Iutlanda.**

JYVÄSKYLÄ [ivæskilæ], oraș în S Finlandei centrale, pe țărmul de NV al L. Päijänne; 74,1 mii loc. (1995). Nod feroviar. Aeroport. Ind. celulozei și hârtiei, de prelucr. a lemnului, chimică și constr. de mașini. Universitate. Fundat în 1837.

K

K s. m. invar. **1.** A paisprezecea literă a alfabetului limbii române folosită în scrierea unor neologisme; sunetele notate cu această literă: **a)** consoană oclusivă palatală surdă, cu valoarea grupului de litere *ch* înainte de *e* şi *i;* **b)** consoană oclusivă, velară, surdă, cu valoarea literei *c,* în alte poziţii. **2.** Simbol chimic pentru *potasiu* (kaliu). **3.** (INFORM.) Simbol pentru *kilooctet* sau *kilobyte.* **4.** *Bandă K.* = bandă de frecvenţe cuprinse între 18 şi 27 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

°K (METR.), simbol pentru grad *Kelvin.*

k (METR.), simbol pentru prefixul *kilo-.*

K2, CHOGORI [tʃogori], **DAPSANG, QOGIR FENG** sau **GODWIN AUSTEN** [gɔduin ɔstin], vârf în masivul Karakorum, al doilea din lume după Chomolungma (Everest), situat la graniţa dintre China şi Pakistan. Alt.: 8 611 m. Alcătuit din gnaisuri şi granite. Între K2 şi vf. Gasherbrum II se află gheţarul *Baltoro.* Escaladat pentru prima oară la 31 iul. 1954 de Lino Lacedelli şi Achile Compagnoni, membri ai expediţiei italiene conduse de Ardito Desio.

Ka, *bandă Ka* = bandă de frecvenţe cuprinse între 27 şi 40 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

KA (în mitologia egipteană), fiinţa, persoana, individualitatea; dublul făpturii omeneşti care reproduce, în cele mai mici detalii, imaginea individului căruia îi aparţine; puterea de zămislire; forţa vitală întreţinută prin hrană, care este suportul vieţii psihice şi spirituale.

KAABA (cuv. arab „cub"), vechi templu, de formă cubică (având laturile de 12 m şi, respectiv, 10 m, iar înălţimea de 15 m), aflat în centrul marii moschei din Mecca şi acoperit cu un văl negru, ornat cu citate din Coran (reînnoit în fiecare an). Zidit, potrivit tradiţiei arabe, de Adam şi reconstruit de Avraam şi fiul acestuia, Ismael. Aici, în colţul dinspre răsărit, se păstrează „piatra neagră", care, potrivit legendei, a fost adusă din cer chiar de Adam sau de arhanghelul Gabriel. Edificiul actual înlocuieşte, de la sfârşitul sec. 7, pe cel distrus în timpul asediului din 683. **K.** a devenit, încă din epoca preislamică, principalul loc de pelerinaj al arabilor. Considerată centrul lumii, către **K.** se îndreaptă în fiecare zi cele cinci rugăciuni canonice ale musulmanilor. **K.** marchează, pentru islam, traiectul sacru dintre Cer şi Pământ, direcţia osiei Universului şi Poarta Cerului.

KAANI (pseud. lui *Habiballah Farisi*) (1807–1854), poet de curte persan. Kaside, poezii religioase, erotice şi satirice („Cartea unui rătăcit").

KABALWANSKA, Raina (n. 1934), soprană bulgară. Carieră internaţională. Repertoriu de operă italian (Verdi, Puccini ş.a.). Prezenţa atrăgătoare şi vocea exuberantă, bogat colorată, dublată de o rară intensitate dramatică, fac din ea una dintre marile cântăreţe de operă ale secolului nostru.

KABALEVSKI, Dmitri Borisovici (1904–1987), compozitor şi muzicolog rus. Creaţie legată de tradiţiile muzicii clasice, dar influenţată şi de cântecul popular. Opere („Colas Breugnon", „Familia Taras"), operete („Primăvara cântă"), balete, simfonii, un recviem, concerte instrumentale, muzică de film.

KABARDINO-BALKARIA, republică în Federaţia Rusă (din 1991), în N M-ţilor Caucaz; 12,5 mii km^2; 785,8 mii loc. (1991). Cap.: *Nalcik.* Locuitorii, kabardini şi balkari, în majoritate musulmani sunniţi, vorbesc l. kabardino-cerkesă, respectiv, karaceaevo-balkară. Expl. de molibden, plumb, nichel, crom, tungsten, zinc şi mangan. Cereale, cartofi. Legumicultură şi pomicultură. Creşterea animalelor. Întemeiată la 1 sept. 1921 ca regiune autonomă (din mai 1936, R.S.S.A. **K-B,** desfiinţată în 1944 şi reconstituită în 1957).

KABBALA v. **cabala.**

Vârful K2

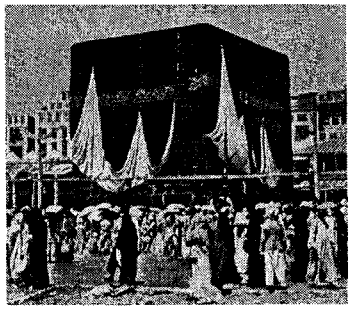

Kaaba

KABIL (< fr.) s. m. pl. Populație berberă din regiunile muntoase ale Algeriei.

KABIR (c. 1440–1518), mistic și poet indian de limbă hindi. Discipol al lui *Ramananda*. Adeptul novator al unui sincretism indo-musulman, profesând credința într-o divinitate unică (sinteză a lui *Vișnu*, *Rama* și *Allah*), doctrină pe care și-o expune în poeme, predici și cântece. A exercitat o puternică influență asupra filozofilor indieni Tulsidas, Santaram și Nanak — ultimul fiind fondatorul *sikhismului*.

KABUKI (cuv. japonez; *ka* „cântec" + *bu* „dans") subst. Gen de teatru clasic japonez, cea mai populară formă de spectacol începând cu sec. 16 până în zilele noastre. Este o artă complexă și sintetică, recurgând la muzică, dans, interpretare actoricească, literatură și arte plastice. Din sec. 17, este interpretat numai de bărbați. Printre reprezentanții de seamă: Sakata Tōjūrō I (1647–1709), Tsuruya Namboku IV (1755–1829), Kawatake Mokuami (1816–1893).

KABUL (KĀBOL) 1. Râu în E Afghanistanului și în NV Pakistanului, afl. dr. al Indului; 460 km. Izv. de pe pantele orientale ale masivului Koh-i-Baba (M-ții Hindukush) și trece prin Kabul, Jalālābād (Afghanistan) și Peshāwar (Pakistan). Irigații. Navigabil pentru vase mici pe 120 km. Hidrocentrală. **2.** Capitala Afghanistanului, situată într-o depresiune intramontană, pe râul cu același nume, la 1 820 m alt.; 700 mii loc. (1993). Nod rutier. Aeroport. Centru comercial pentru mătăsuri, stofe, piei de karakul și fructe. Ateliere de reparații mecanice. Constr. de mașini agricole. Fabrici de ciment, textile, conf., prelucr. a pieilor, alim. Universitate. Academie de științe. Monumente din sec. 16–17. Muzeu. Identificat cu așezarea *Cabura* din timpul lui Alexandru cel Mare, orașul a fost capitala Imperiului Marilor Moguli (1504–1526). Cucerit de Nadir Șah (1738), a devenit capitala Afghanistanului (1773). Oraș distrus și depopulat în mare parte în timpul războiului civil izbucnit în 1979.

Kabuki

Kabul (2). Vedere generală

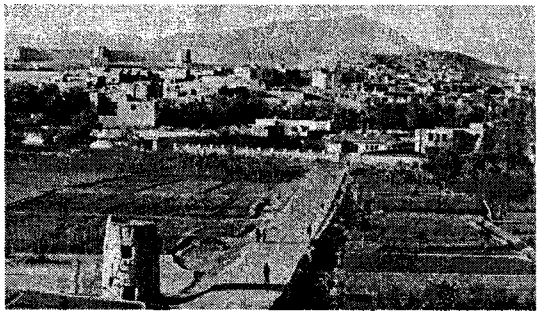

KABWE [kạbue], oraș în centrul Zambiei, la 1 180 m alt., la 115 km N de Lusaka; 210 mii loc. (1990). Nod feroviar și rutier. Expl. de cupru, plumb, vanadiu și zinc. Metalurgia metalelor neferoase. Aici au fost descoperite resturile osteologice ale unui hominid *(Homo rhodesiensis)* numit „omul de Broken Hill". Până în 1967, orașul a purtat numele de *Broken Hill*.

KABYLIA [kabịlia] (**Bilād al-Qabā'il**, în arabă „Țara triburilor"), vastă regiune muntoasă litorală în N Africii (Algeria), între Capul Alger (la V) și Capul Annaba (la E). Cuprinde **K.** Mare (Djurdjura), la E de Alger, **K.** Mică (Babor) și **K.** Collo. Alt. max.: 2 308 m (vf. Tamgout de Lalla Khedidja). Zăcăminte de min. de fier, cupru, plumb. Păduri de stejar, cedru. Pomicultură și viticultură.

KACEALOV, Vasili Ivanovici (pe numele adevărat *Șverubovici*) (1875–1948), actor rus. A interpretat numeroase roluri la Teatrul Academic de Artă din Moscova, distingându-se printr-un fermecător joc de scenă, în piese de Shakespeare, Cehov, Gorki, Dostoevski, L.N. Tolstoi, Ibsen.

KACHIN [kətʃịn], stat federal în N Uniunii Myanmar; 89,1 mii km^2; 904,8 mii loc. (1983). Centrul ad-tiv: *Myitkyinā*. Expl. de aur, nefrit, cărbune, cromite și plumb. Trestie de zahăr, tutun, orez, cafea, bumbac. Ind. decorticării orezului, de prelucr. a lemnului și alim. (zahăr, țigarete etc.).

KACSÓ [kọtʃo:] **Sándor** (1901–1984, n. sat Călugăreni, jud. Mureș), scriitor maghiar din România. Romane („Pe linie moartă"). Traduceri din Eminescu (cea mai completă ediție în lb. maghiară) și din Slavici.

KADÁR, Jan (1918–1979), regizor ceh. Stabilit în S.U.A. (1970). Filme de evocare dramatică a războiului și a perioadei staliniste („Moartea se numește Engelchen", „Acuzatul"). Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin: 1965 („Magazinul de pe strada mare", în colab. cu E. Klos).

KÁDÁR [ka:da:r] **János** (1912–1989), om politic comunist ungur. Prim-secretar al C.C. (1956–1988) și președinte onorific (1988–1989) al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Președinte al Guvernului Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc Ungar (1956–1958 și 1961–1965). Impus șef al guvernului după reprimarea revoluției din 1956 de către U.R.S.S., **K.** a promovat o politică filosovietică, încercând, însă, pe plan intern, unele reforme economice.

KADARE, Ismail (n. 1936), scriitor albanez. Stabilit în Franța (1990). Versuri de o rafinată eleganță a expresiei

Ismail Kadare

(„Visele"), în tonuri romantice („Secolul meu"). Romane şi nuvele de glorificare a pământului natal, impregnat de suferinţă şi văzut ca un loc real şi mitic în acelaşi timp („Generalul armatei moarte", „Amurgul zeilor stepei", „Cuibul rușinii"). Poemul epic cu tentă eroică „Tobele ploii".

KADESH, oraş antic în V Siriei, pe fl. Orontes, la 24 km SV de actualul Homş. Aici a avut loc, în 1296 î.Hr., o celebră bătălie între faraonul egiptean Ramses II şi regele hitit Muwatallis, încheiată nedecis.

KADIKÖY, suburbie în partea de ESE a oraşului Istanbul, pe ţărmul M. Marmara, în zona de intrare în str. Bosfor, cunoscută în Antic. cu numele *Calcedon.*

KADIRI v. **Kediri.**

KADLEC [kadlets], **Karel** (1865–1928), jurist şi istoric ceh. Prof. univ. la Praga. Lucrări în domeniul istoriei dreptului roman şi slav („Introducere în istoria dreptului slav", „Dicţionar al dreptului slav"), şi al celui românesc („Românii şi dreptul românesc în ţările slave şi ungureşti"). M. coresp. al Acad. Române (1919).

KADUNA 1. Oraş în N Nigeriei, pe râul Kaduna, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 309,6 mii loc. (1992). Nod caravanier. Aeroport. Centru comercial şi meşteşugăresc. Rafinărie de petrol şi montaj auto. Ind. textilă (conf.), încălţ., de prelucr. a lemnului (mobilă), alim. (bere şi ţigarete). Muzeu de arheologie şi etnografie. Întemeiat în 1913. **2.** Stat federal în N Nigeriei centrale; 70,2 mii km^2; 4 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Kaduna.* Bumbac, arahide, mei, porumb, nuci de cola. Creşterea animalelor.

KAESONG, oraş în partea de S a R.P.D. Coreene; 331 mii loc. (1987). Piaţă agricolă. Ind. porţelanului. Comerţ cu plante medicinale (în special ginseng). Capitala Coreii în sec. 10–13.

KAFIRISTAN v. **Nuristan.**

KAFKA, Franz (1883–1924), scriitor ceh de expresie germană. Remarcabil reprezentant al prozei moderne, unul dintre cei mai mari stilişti. Nuvele („Verdictul", „Metamorfoza", „Colonia penitenciară", „Un artist al foamei") şi romane („Procesul", „Castelul", „America") de viziune halucinantă, grotescă, stranie, îmbinând realul cu fantasticul, absurdul cu logicul, într-un context menit a configura parabolic condiţia tragică a omului în statul poliţist, strivit de frică şi nelinişte, urmărit de un tribunal

Franz Kafka

imaginar şi condamnat înainte de a afla pentru ce este acuzat. Formula sa artistică reuneşte într-o sinteză personală elemente de expresionism şi suprarealism. „Jurnal" (1912–1920), bogată corespondenţă („Scrisori către Milena").

KAFR AD-DAWWAR, oraş în NNE Egiptului, pe canalul Tur'at al-Mahmūdīyah, la 30 km SE de Alexandria; 226 mii loc. (1992). Nod rutier. Ind. textilă.

KAFUE 1. Râu în Zambia, afl. stg. al fl. Zambezi, în aval de Chirundu; 965 km. Izv. din Platoul Congo-Zambezi şi trece prin oraşele Chingola şi Kitwe. **2.** Parc naţional în partea central-sudică a Zambiei, pe cursul mijlociu al râului cu acelaşi nume, la 970–1 470 m alt.; 22,4 mii km^2. Înfiinţat în 1950, cuprinde numeroase specii de animale (antilope, elefanţi, zebre, rinoceri, hipopotami, bivoli) şi păsări de apă. Turism.

KAGEL [kahel], **Mauricio Raúl** (n. 1931), compozitor şi dirijor argentinian. Stabilit în Germania (1957). Fondator al Institutului pentru muzica nouă (1957) şi al Cursurilor de muzică nouă din Köln (1969). Interes pentru sursele de sunet neconvenţionale şi pentru aspectul vizual al interpretării. Impune o concepţie muzicală străină europenilor, bogată în fantezie, provocatoare („Heterofanie", „Pe scenă", „Antiteză"). Muzică concretă, lărgire a sensului sonor cu elemente de gestică şi imagine („Traummusik").

KAGERA [kagera], râu în E Africii (Rwanda, Tanzania şi Uganda), tributar L. Victoria şi considerat ca izvor al Nilului. Lungimea (de la unirea râului Ruvubu cu Nyawarongo): 420 km. Navigabil pe cursul inferior, pe 160 km. Pe malul stg., în Rwanda, la graniţa cu Tanzania, se întinde Parcul Naţional **K.** sau Akagera (2 510 km^2), înfiinţat în 1934.

KAGOSHIMA [kagoʃima], oraş în Japonia (Kyūshū), port la golful omonim al Mării Japoniei; 536,4 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Aeroport. Şantiere navale. Metalurgia cositorului. Ind. mătăsii şi a bumbacului, chim., prelucr. lemnului şi alim. Pescuit. Export de lemn. Producţie artizanală de porţelanuri, ceramică şi faianţă. Muzee. Centru de cercetări spaţiale şi cosmodrom. Turism. Universitate. Castelul „Shimazu" (1602) şi ruinele castelului Tsurumaru (sec. 17).

KAHN [ka:n], **Louis Isadore** (1901–1974), arhitect şi urbanist american originar din Estonia. Stabilit în S.U.A. (1905). Reprezentant al arhitecturii raţionaliste, a realizat lucrări din beton sau cărămidă smălţuită (Galeria de Artă a Universităţii Yale din New Haven, Centrul de Cercetări Medicale Richards al Universităţii Pennsylvania

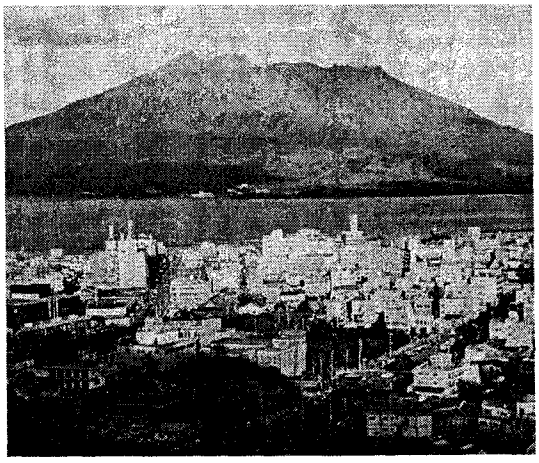

Kagoshima. Vedere generală

29.936

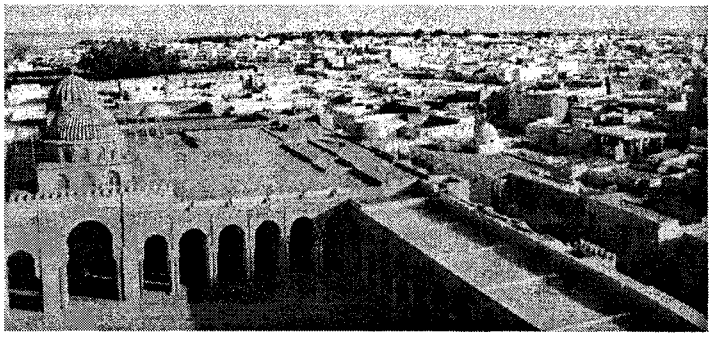

Vedere generală

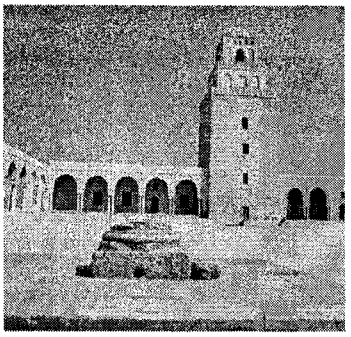

Kairouan

Minaretul moscheii Uqbah

din Philadelphia, Parlamentul din Dacca); înclinație pentru neoclasicism, cu influențe medievale (Sinagoga din Philadelphia).

KAHN [ka:n], **Otto Hermann** (1867–1934), bancher și filantrop american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1893). Principal acționar, apoi director și președinte (1918–1931) la Metropolitan Opera Company din New York. A patronat numeroase instituții de cultură, artă și educație din S.U.A.

KAHN [kan], **Reuben Leon** (1887–?), bacteriolog și imunolog american originar din Lituania. Stabilit în S.U.A. (1899, naturalizat 1905). Prof. univ. la Michigan. A elaborat (1923–1928) testul, care-i poartă numele, pentru determinarea prezenței sifilisului.

KAHRAMANMARAŞ (sau **MARAŞ**), oraș în SE Turciei, la poalele M-ților Taurus, pe dr. văii Aksu, la 154 km NE de Adana; 242,2 mii loc. (1994). Centru comercial. Exportă covoare. Oraș hitit (sec. 9 î.Hr.), ulterior sub stăpânire romană și apoi musulmană (700–1097); cucerit de cruciați, a intrat în stăpânirea Imp. Otoman în sec. 16.

KAIBARA Ekiken (pe numele adevărat *Atsunobu*) (1630–1714), filozof japonez. Lucrări de orientare neoconfucianistă. Considerat părintele botanicii în Japonia („Studiul plantelor din Japonia").

KAIDANOVSKI, Aleksandr Leonidovici (1946–1995), actor de film și regizor rus. Roluri în ecranizări celebre („Jucătorul", „O dramă la vânătoare", „Călăuza"). Regizor și scenarist („Nevasta negustorului de petrol").

KAIFENG [kaifəŋ], oraș în E Chinei (Henan), port pe Huang He; 619 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Constr. de mașini; ind. textilă, chimică și alim. Capitala imperială a Chinei (907–1126), sub denumirea de Pien, Bian, Pien-liang. Templul Xiangguo (555), Pagoda de Fier (1049), Pavilionul Dragonilor (reconstruit în 1692).

KAINIT (< fr. {i}; {s} gr. *kainos* „nou") s. n. Sare naturală dublă, constituită din clorură de potasiu și sulfat de magneziu hidratat, formată ca produs secundar de precipitare chimică în lagune și bazine marine. De culoare albă, cenușie, roșie, cu luciu sticlos și aspect de mase compacte zaharoide; este ușor solubil în apă și are gust amărui sărat. Utilizat ca îngrășământ agricol și pentru fabricarea sărurilor de potasiu.

KAIROUAN [keruã] (**QAYRAWĀN** [kairuan]), oraș în NNE Tunisiei, la 130 km S de Tunis; 102,6 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Artizanat (covoare și obiecte din piele). Moscheea Sidi Uqbah ibn Nāfi (sec. 7–9), cu o lungime de 135 m și un minaret înalt de 35 m; Moscheea celor Trei Porți (restaurată în 866). Fundat în anul 670, a cunoscut o maximă dezvoltare în sec. 9, când a fost capitala Aghlabiziior. Oraș sfânt islamic și centru de pelerinaj.

KAISER [kaizer] (cuv. germ.; lat. *Caesar*) s. m. Denumire dată împăraților Sfântului Imperiu Roman (din sec. 15, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană) și apoi ai Imperiului German.

KAISER [kaizər], **Georg** (1878–1945), dramaturg german. Ostil nazismului, opera sa a fost (din 1933), interzisă în Germania. S-a exilat în Elveția (1938). Reprezentant al teatrului expresionist, ingenios experimentator de noi formule artistice. Drame antimilitariste și antifasciste („Pluta Meduzei", „Cetățenii din Calais") sau tratând tema omului dezorientat de civilizația tehnică („Din zori până la miezul nopții", „Coralul").

KAISER [kaizər], **Henry John** (1882–1967), industriaș american. Constructor de străzi, autostrăzi și baraje. A fundat (1939) prima antrepriză din lume pentru fabricarea cimentului și a aplicat (1940) procedeul de prefabricare la construcția navelor (la o parte din flota care a efectuat debarcarea Aliaților în Normandia). A realizat primele portavioane prefabricate (1942).

KAISERSLAUTERN [kaizərslautern], oraș în SV Germaniei (Renania-Palatinat), la 50 km V de Mannheim; 100,5 mii loc. (1992). Constr. de automobile și biciclete. Ind. textilă. Muzeu de istorie. Universitate. Castel (1152). Menționat documentar în 882 cu numele de Lustra, devine oraș în 1276.

KAJANUS [kajanus], **Robert** (1856–1933), dirijor și compozitor finlandez. Prof. univ. la Helsinki. Conducătorul primei orchestre simfonice finlandeze (1882–1932). A compus simfonii, poeme simfonice („Kullervo", „Aino"), rapsodii, lucrări pentru pian, cantate, coruri.

KAKEMONO (< fr.; cuv. japonez) s. n. Pictură japoneză realizată în tuș sau în acuarelă, pe rulouri de mătase sau pe hârtie de orez de formă dreptunghiulară.

KAKI (< fr., engl.; cuv. de origine indiană) adj. invar. De culoare cafeniu-gălbui spre verde.

KAKINOMOTO no HITOMARO (c. 662–c. 710), poet japonez. Considerat cel mai de seamă reprezentant al liricii japoneze vechi, a fost supranumit *kasei* („sfânt al poeziei"). Poemele sale, într-o tonalitate melancolică și introducând noi tehnici de exprimare, oglindesc modalitatea de gândire și obiceiurile unei epoci îndepărtate, ră-

masă actuală prin spiritualitatea ei. A alcătuit prima antologie de poezie japoneză („Culegerea celor 1 000 de zile").

KAKOGAWA [kakogąwa], oraș în Japonia (Honshū); 254,1 mii loc. (1995). Ind. siderurgică, textilă, chimică, a pielăriei.

KĀLĀ (< cuv. sanscrit „negru", „umbrit") (în mitologia vedică), divinitate personificând timpul (uneori destinul și moartea), reprezentată în arta indoneziană și indo-chineză printr-un monstru leonin. Include și sensul simbolic al culorii negre, sumbre, pe care o are timpul nemilos, ce se scurge implacabil.

KALA-AZAR (< fr. (i); cuv. din hindi) subst. Boală parazitară gravă, endemică în regiunile tropicale, provocată de protozoarul *Leishmania donovani,* care se localizează și se multiplică în celulele endoteliale din splină și din ficat.

KALAHARI [kaləha:ri], regiune semideșertică în S Africii, mărginită la V și E de podișuri, la S de fl. Orange și la N de fl. Zambezi. Se desfășoară pe 1 500 km lungime (de la N la S) și 800 km lățime (V–E), având cea mai mare extindere pe terit. Botswanei, restul aflându-se în Africa de Sud și Namibia. K. se află la o alt. de 900—1 300 m și este acoperită de nisipuri, care formează în S câmpuri de dune. Climă tropicală-continentală, mai aridă în S. În N vegetație de savană, în centru semipustiu, iar în S pustiu. Mlaștini și lacuri sărate, pe alocuri, în N. Populație rară (beciuani și boșimani).

KALAHARI GEMSBOK NATIONAL PARK [kaləha:ri dʒemzbok næʃənəl pa:k], parc național situat în perimetrul de NV al Republicii Africa de Sud și cel de SV al Botswanei, extins pe 9,6 mii km^2. Înființat în 1931, ocrotește o faună bogată (lei, leoparzi, hiene, antilope, bivoli, struți ș.a.).

KALAM (expresie arabă, *Kalam Allah* „cuvântul Domnului") subst. Sistem teologic al islamului sunnit, întemeiat în sec. 8 și dezvoltat în mai multe școli, cea mai importantă fiind Mutazilah. Reprezentanții ei credeau în supremația credinței raționale.

KALAȘNIKOV, Mihail Timofeevici (n. 1919), inginer rus. Constructor de arme ușoare. A realizat mai multe tipuri de arme automate (începând din 1947), inclusiv mitraliere, care-i poartă numele.

KALATOZOV, Mihail Konstantinovici (pseud. lui *M.K. Kalatozișvili*) (1903—1973), regizor georgian. Creator original, s-a afirmat prin filmul de factură romantică „Zboară cocorii". Alte filme: „Complotul condamnaților", „Prieteni credincioși", „Eu sunt Cuba".

KALDOR [kældə], **Nicholas** (1908—1986), economist britanic, de origine ungară. De orientare keynesistă. Studii și lucrări despre fluctuațiile ciclice, creșterea economică și distribuția veniturilor, menținerea ritmurilor de dezvoltare, fără creșterea inflației („Un model de dezvoltare economică", „Dezvoltarea economică și problema inflației", „Flagelul monetarismului").

KALECKI [kaletski], **Michał** (1899—1970), economist polonez. Lucrări privind dinamica economică și fluctuațiile economice („Studii asupra teoriei fluctuațiilor economice", „Teoria dinamicii economice").

KALÉMIÉ, oraș în E Republicii Democratice Congo, port de tranzit pe malul de V al L. Tanganyika; 96,2 mii loc. (1991). Produse textile și farmaceutice. Fabrică de ciment. Reparații navale. Pescuit. Fundat în 1891. Până în 1968 s-a numit *Albertville.*

KALESNIK, Stanislav Vikentievici (1901–1977), glaciolog și geograf rus. Prof. univ. la Leningrad. Cercetări de geografie fizică generală („Bazele geografiei fizice generale").

KALEVALA („Țara lui Kaleva"), epopee națională finlandeză. Alcătuită de folcloristul Elias Lönnrot, pe baza unor balade, cântece lirice și incantații transmise oral (în care sunt redate faptele de vitejie și aventurile eroilor din țara de basm Kaleva). A fost publicată în 1835; ediția definitivă (amplificată) în 1849.

KALF, Willem (1619–1693), pictor olandez. Influențat de Rembrandt și Vermeer. Interioare rustice, naturi moarte, de o mare virtuozitate a jocului de lumini și umbre și de un deosebit rafinament al culorii („Natură moartă", „Supiera chinezească").

KALGOORLIE-BOULDER [kælgurli bəuldər], oraș în SV Australiei (Australia de Vest), la 539 km ENE de Perth; 25 mii loc. (1991). Nod feroviar pe c.f. transcontinentală (Perth–Sydney). Aeroport. Important centru aurifer (din 1890) și de expl. a nichelului (din 1966). În 1947, cele două orașe apropiate s-au unit formând o singură așezare urbană.

KĀLĪ (*Deri-kālī* „zeița neagră") (în mitologia vedică), divinitate personificând mânia și groaza. Simbol al sorții potrivnice. Fiica lui Himavăn (zeu întruchipând Himalaya) și soția zeului Șiva. Reprezentată cu dinți de fiară și cu trei ochi, cu patru mâini, ținând în fiecare un atribut al cruzimii sale (un craniu, un lotus, un cuțit, o sabie). Numită și „distrugătoarea timpului" (la sfârșitul erei Kāliyuga, a cărei patroană nefastă este, zeița K. se va înfășura, împreună cu lumea, într-un văl de beznă, creând astfel premisele absolute ale sfârșitului lumii).

KALIAGHIN, Aleksandr Aleksandrovici (n. 1942), actor rus de teatru și film. Interpret al unor personaje marcate de dramatismul unei existențe eșuate („Sclava iubirii", „Piesă neterminată pentru pianină mecanică", „Stop cadru la masă"). Roluri principale în piese de: M.F. Șatrov, Molière, L.N. Tolstoi ș.a.

KALIAKRA, cap pe litoralul bulgăresc al Mării Negre, la 43°21' lat. N și 28°27' long. E. În această zonă trăiește foca Mării Negre *(Monachus monachus).*

KĀLIDĀSA (sec. 4–5), poet și dramaturg indian. Cel mai de seamă reprezentant al literaturii culte clasice indiene. Probabil rezident la curtea lui Chandragupta II din Ujjain. Poeme epico-lirice („Nașterea lui Kumāra", „Povestea neamului Raghu", „Norul vestitor"), drame („Sakuntala" — capodopera sa) scrise în sanscrită, remarcabile prin delicatețea analizei psihologice, lirism și virtuozitate stilistică.

KALIMANTAN, denumirea sub care este cunoscută cea mai mare parte a ins. Borneo (respectiv jumătatea de S și partea de NE a acesteia), care aparține Indoneziei. Supr.: 539 mii km^2 (din totalul de 751,9 mii km^2 ai ins. Borneo). Aici se află patru provincii din totalul de 24 ale Indoneziei (Kalimantan Barat, Kalimantan Selatan, Kalimantan Tengah și Kalimantan Timur). Partea de N și NV a ins. Borneo este ocupată de statele federale Sabah și Sarawak ale Malaysiei și de sultanatul Brunei. K. este acoperită în majoritate de păduri ecuatoriale dese, cu esențe prețioase. Expl. de petrol și gaze naturale. Exportă lemn, cauciuc ș.a. Orașe pr.: Pontianak, Banjarmasin.

KALINDERU 1. **Nicolae K.** (1835—1902, n. București), medic român. M. coresp. al Acad. (1890), prof. univ. la București. Cercetări valoroase privind tratamentul pleureziei pulmonare, leziu-

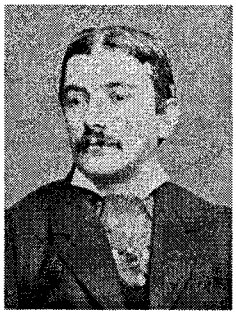

Nicolae Kalinderu

Ion Kalinderu

nile tuberculoase şi meningita tuberculoasă la adulţi („Despre pleurezia purulentă şi în particular despre tratamentul ei", „Despre meningita tuberculoasă la adulţi"). A iniţiat, împreună cu V. Babeş, studii morfopatologice, bacteriologice şi clinice de histologie, microbiologie, diagnostic şi epidemiologie a leprei („Memoriu asupra leprei în România", „Lepra anestezică"). A înfiinţat primele laboratoare permanente de investigaţii clinice din România şi a întemeiat azilul pentru leproşi de la Răchitoasa. Colecţionar de artă. **2. Ion K.** (1840–1913, n. Bucureşti), jurist şi publicist român. Frate cu **K. (1).** Acad. (1893); preşedinte (1904–1907) al Acad. Române. Lucrări privind dreptul roman şi istoria Imperiului Roman („Droit prétorien et réponse des prudents", „Viaţa municipală la Pompei", „Din viaţa romană. Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel Tânăr"). Pe baza testamentului său, în 1916, a fost inaugurat Muzeul „Kalinderu", în care a fost inclusă şi colecţia de artă a fratelui său, Nicolae.

KALININ 1. Mihail Ivanovici K. (1875–1946), om politic sovietic. Preşedinte al Comitetului Executiv Central al Sovietelor (şeful statului) din Rusia (1919–1922) şi din U.R.S.S. (1922–1938); preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1938–1946). **2.** Denumirea oraşului *Tver* în perioada 1931–1990.

KALININGRAD 1. Lagună în SE M. Baltice, scăldând ţărmurile Poloniei şi Federaţiei Ruse (enclava Kaliningrad), separată de aceasta printr-un perisip (lung de 60 km) ce are o mică deschidere (portiţă) prin care se asigură comunicarea. Lungimea golfului: 90 km; lăţimea: 2–25 km; ad.: 3–5 m. Porturi pr.: Kaliningrad, Baltiisk. Cunoscută şi sub numele *Vislinskii.* **2.** Oraş în extremitatea de V a Federaţiei Ruse, centrul ad-tiv al regiunii cu acelaşi nume (enclavă rusă la M. Baltică, între Polonia şi Lituania), situat la gura de vărsare a fl. Pregolia în laguna Kaliningrad; 415 mii loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Şantier naval. Constr. de vagoane şi de utilaj ind.; fabrici chimice, de celuloză şi hârtie, de prelucr. a lemnului, de conserve de peşte. Universitate (1544). Institut oceanografic. Teatre, filarmonică, muzeu de istorie; grădină botanică; monumente de arhitectură (biserică gotică, 1325–1552; castel, sec. 17). Fundat în 1255 de cavalerii teutoni, a fost unul dintre importantele oraşe ale *Hansei* (din 1340). Reşedinţă a marelui maestru al Ordinului Teutonic (1457), apoi a ducilor Prusiei (1525–1618); ocupat de ruşi (1758–1762) şi de francezi (1807–1813). Din 1871, a intrat în componenţa Germaniei (Prusia Orientală). Cucerit de sovietici la 9 apr. 1945, a fost cedat U.R.S.S. prin Conferinţa de la *Potsdam.* Până în 1946 s-a numit *Königsberg.*

KALIPATRON (< germ.) s. n. Cutie de tablă umplută cu hidroxid de potasiu, încorporată în măştile de protecţie, care serveşte la regenerarea aerului (prin reţinerea bioxidului de carbon şi a apei); este folosită în minerit.

KALISZ [kaliʃ], oraş în partea central-vestică a Poloniei, pe râul Prosna; 106,7 mii loc. (1996). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini, textilă (tricotaje, mătase, catifea), piel., chimică (mase plastice) şi alim. Producţie de piane. Biserica Sf. Nicolae (sec. 17). Menţionat de Ptolomeu (sec. 2) sub numele de *Calisia,* a primit drept de oraş în 1282. Aici, în 1706, armata suedeză a fost înfrântă de cea ruso-polonă. La 28 febr. 1813, ţarul Aleksandru I şi regele Prusiei, Frederic Wilhelm III, au încheiat la **K.** un tratat de alianţă împotriva lui Napoleon I.

KALIU (< germ.) s. m. (CHIM.) Potasiu.

KALKA sau **KALMIUS,** râu în SE Ucrainei (pen. Crimeea) care se varsă în M. Azov. În mai 1223, armata mongolo-tătară a înfrânt aici armata cnejilor ruşi şi a cumanilor. În 1380, armata lui *Tohtamîş* a obţinut, tot aici, o victorie decisivă asupra hanului Mamai. Azi se numeşte *Kalcik.*

KALKBRENNER [kalkbrenər], **Friedrich Wilhelm** (1785–1849), pianist, compozitor şi teoretician german. Cunoscut în special pentru activitatea sa didactică („Metodă pentru pian"). Compoziţiile sale, influenţate atât de clasicism, cât şi de noile formule ale romantismului (13 sonate pentru pianoforte — „Sonată pentru mâna stângă" — concerte pentru pianoforte) exprimă gustul pentru ornamental şi dramatic al epocii sale.

KALLAS, Aino (1878–1956), scriitoare finlandeză. Nuvele („Dincolo de mare", „Oraşul navelor ce pleacă"), romane („Barbara von Tisentrusen", „Mireasa lupului"), povestiri („Iman şi mama sa") inspirate din tradiţiile populare, a căror acţiune se petrece într-o atmosferă medievală, dominată de prejudecăţi şi superstiţii. Poeme de evocare a tragediilor celui de-al doilea război mondial („Lebăda morţii", „Pe rug").

KALLIO, Kyösti (1873–1940), om politic finlandez. Membru al partidului Uniunea Agrară. De mai multe ori min. şi prim.-min. (1922–1937, cu întreruperi). Preşedinte al Republicii (1937—

Kalisz. Biserica Sf. Nicolae

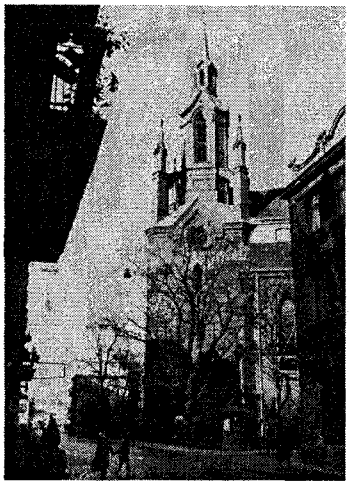

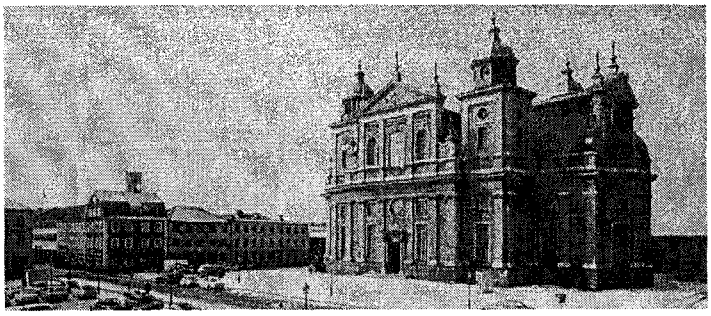

Kalmar. *Biserica episcopală*

1940). A organizat rezistența armată împotriva agresiunii sovietice (1939–1940).

KÁLMÁN [kalman], **Imre** (1882–1953), compozitor american originar din Ungaria. Operete caracterizate prin lirism expresiv și melodii de inspirație populară („Silvia", „Regina ceardașului", „Baiadera", „Contesa Marița", „Prințesa circului").

KÁLMÁN, Rudolf (n. 1930), automatician american originar din Ungaria. Prof. univ. la Stanford (California). Contribuții privind conceptele fundamentale ale automaticii. A elaborat un algoritm cu ajutorul căruia se poate determina cu precizie starea unui sistem dinamic (avioane, nave spațiale sau procese industriale), care îi poartă numele (*filtrul K.*).

KALMAR, oraș în SE Suediei, port la strâmtoarea omonimă a M. Baltice; 56,9 mii loc. (1993). Șantiere navale. Constr. de automobile, vagoane de tramvai și de cale ferată; aparate electrice; prelucr. lemnului; fabrică de chibrituri; produse alim. Castel (sec. 13), biserica episcopală (1660–1702), clădirea primăriei (1680). Turism. Fundat în sec. 12. — **Uniunea de la K.,** înțelegere (1397) care prevedea unirea Suediei, Norvegiei și a Danemarcii sub același sceptru; impusă de regina Margareta de Danemarca, a avut ca prim rege pe *Erik (VII) de Pomerania,* încoronat la **K.,** la 17 iun. 1397, care a succedat la tron după moartea Margaretei (28 oct. 1412) în Danemarca și Suedia. S-a destrămat în 1521–1523 ca urmare a răscoalei suedeze condusă de Gustav I Wasa.

KALMÎKIA, republică autonomă în SV Federației Ruse (din 1991); 76,1 mii km^2; 320,6 mii loc. (1994). Cap.: *Elista.* Expl. de gaze naturale. Cereale. Creșterea animalelor. Pescuit. Întemeiată la 4 nov. 1920.

KALMUS [kælməs], **Herbert Thomas** (1881–1963), inginer american. Prof. univ. la Kingston. A fundat (1915) Technicolor Company și a inventat (1917) primul procedeu industrial de cinematografie în culori (tehnicolor), impus pe piață în 1926 (filmul „Piratul negru" — procedeul tehnicolor bicromatic) și, respectiv, în 1935 (filmul „Becky Sharp" — procedeul tehnicolor tricromatic).

KALOKAGATHÍA (cuv. gr. din *kalos* „frumos" + *kai* „și" + *„agathos"* „bun") subst. Termen care desemnează, în filozofia greacă, idealul armonizării virtuților morale cu frumusețea fizică.

Kama (Kamadeva)

Kamakura. *Statuia lui Buddha (Daibutsu)*

KALOMÍRIS, Manólis (1883–1962), compozitor grec. Fondator și director al Conservatorului național din Atena (1926–1948). Pedagog și orchestrator remarcabil. Compoziții în toate genurile (opere, simfonii, un concert pentru pian și orchestră) în care a îmbinat tradiția cu elemente folclorice și bizantine.

KALPA („ordine, lege") (în cosmologia hinduistă), perioadă de timp care acoperă un ciclu cosmic complet, de la originea lumii până la sfârșitul ei. **K.** reprezintă o zi și o noapte a lui Brahma, egală cu 24 000 de ani divini și cu 8,64 · 10^{19} ani tereștri.

KALUGA, oraș în Federația Rusă, pe Oka, la 188 km SV de Moscova; 346,8 mii loc. (1994). Aeroport. Constr. de mașini, de material rulant și aparataj electrotehnic; produse chimice și alim.; prelucr. lemnului. Muzeu de istoria cosmonauticii. Bisericile Sf. Gheorghe (sfârșitul sec. 17—începutul sec. 18), Acoperământul Maicii Domnului (1687), Adormirea Maicii Domnului (1754) ș.a. Fundat la mijlocul sec. 14.

KALUZNIACKI [kaluñatski], **Emil** (1845–1914), slavist polonez. Prof. univ. la Cernăuți. A publicat numeroase documente istorice din Moldova și Muntenia. Lucrări de filologie comparată („Evangheliarum Putnarum", „Actus epistolaeque Apostolum"). M. de onoare al Acad. Române (1890).

KAMA, râu, afl. stg. al Volgăi în aval de Kazan; 1 805 km. Izv. dintr-o reg. deluroasă, de la V de Ural, și trece prin Solikamsk, Berezniki și Perm. Afl. pr.: Ciusovaia, Belaia, Veatka. Navigabil pe 1 535 km. Potențial hidroenergetic.

KAMA (KAMADEVA) (în mitologia vedică), zeul dragostei, personificarea dorinței și a desfătării. Atributele sale fundamentale sunt simbolizate prin cele două soții: Prīti sau Māyāvatī (Iubirea, Prietenia) și Rāti (Voluptatea). Reprezentat ca un adolescent frumos, călărind un papagal și însoțit de alaiul fecioarelor cerești; înarmat cu un arc cu săgeată din flori. Sub egida lui ar fi fost scrise în Antichitate tratatele „Kāmasūtra" și „Kāmatāntra" despre arta sau știința dragostei. Potrivit legendei, a fost transformat în cenușă de Șiva devenind astfel acorporal.

KAMAKURA, oraș în Japonia (Honshū); 174,3 mii loc. (1990). Centru ar-

tistic şi religios, celebru prin gigantica statuie a lui Buddha (Daibutsu), înaltă de 15 m, turnată în bronz, în 1252. Temple. Muzeu de artă. Staţiune balneară. Fundat, probabil, în sec. 7. Din 1180, capitală a familiei Minamoto; din 1192, o dată cu ascensiunea lui Yoritomo Minamoto-no, a devenit reşedinţă şogunală (până în 1333), dând numele său unei perioade din istoria Japoniei. A suferit mari distrugeri în urma incendiului din 1526.

KAMALA (< fr.; cuv. sanscrit) s. f. Pulbere roşie formată din perii recoltaţi de pe fructele arborelui indo-malaiez *Mallotus philippinensis*, folosită ca vermifug şi colorant.

KAMARĂN (QAMARĂN) [kæmæræn], arhipelag în S Mării Roşii, în apropierea ţărmului de V al Yemenului; 181 km^2. Aparţine Yemenului. Pescuit.

KĂMASŪTRA (cuv. sanscrit „Cugetări asupra iubirii"), operă în proză şi versuri, atribuită lui Vātsyāyana Mallanāga (sec. 4–5); cuprinde metode şi reguli ale actului sexual, privit ca un important moment din viaţa omului.

KAMCEATKA, mare peninsulă în NE Federaţiei Ruse, mărginită de Oc. Pacific (la SE), M. Bering (la E) şi M. Ohotsk (la V); 370 mii km^2. Lungime: c. 1 200 km; lăţime max.: 450 km. Traversată de două şiruri paralele de munţi. În V o câmpie joasă. Există peste 160 de vulcani (mai ales în E), dintre care 28 activi. Alt. max.: 4 750 m (vulcanul Kliucevski). Gheţari (886 km^2), gheizere şi izvoare termale. Climă temperat-maritimă, mai aspră în V. Păduri de răşinoase; tundră şi pajişti alpine. Expl. de cărbuni, petrol, aur, mică, sulf. Vânătoare şi pescuit. Oraş principal: Petropavlovsk-Kamceatski.

KAMEL Georg Joseph (numit şi *Camellus*) (1661–1706), farmacolog şi botanist austriac. Călugăr iezuit. Trimis ca misionar în Filipine, a făcut cunoscută în Europa flora acestor insule (în special planta numită „bobul de Saint-Ignace", din care se extrage stricnina şi „trandafirul de Japonia", numit ulterior *camelie*).

KAMENEŢ-PODOLSKI, oraş în SV Ucrainei, pe râul Smotrici (afl. stg. al Nistrului), la 120 km NE de Cernăuţi şi 19 km N de Hotin; 105 mii loc. (1991). Ind. constr. de maşini şi de prelucr. a metalelor (maşini agricole, aparatură electrică, piese şi agregate auto, cabluri ş.a.), mat. de constr. (ciment, prefabricate din beton), a celulozei şi hârtiei, a mobilei şi alim. (zahăr, preparate din carne, ţigarete ş.a.). Muzeu de istorie. Teatru. Mănăstire (sec. 14); cetate (sec. 15, restaurată în sec. 17–18); Primăria (sec. 16–18). Numeroase biserici catolice, armene şi construcţii civile în stil neoclasic. Menţionat documentar în 1196. A avut de suferit în urma invaziei mongolo-tătare (1241–1242). Ocupat de poloni (1431) şi apoi de turci (1672). Retrocedat Poloniei, în 1699, şi anexat de Rusia, în 1793. Cunoscut în istoriografia românească sub numele de *Cameniţa*.

KAMENEV, Lev Borisovici (pe numele adevărat *L.B. Rosenfeld*) (1883–1936), om politic sovietic. Social-democrat, apoi comunist. Participant la revoluţiile din 1905–1907 şi din 1917. A deţinut funcţii importante pe linie de partid şi de stat. În 1922 l-a propus pe Stalin ca secretar general al partidului, apoi, împreună cu *G.E. Zinoviev*, l-a sprijinit în lupta împotriva lui Troţki (1924). Criticându-l în repetate rânduri pe Stalin, a căzut în dizgraţie. Arestat (1935), a fost judecat şi executat în timpul marii epurări staliniste. Reabilitat în 1988.

KAMENSK-URALSKI, oraş în Federaţia Rusă, la poalele M-ţilor Ural, la 100 km SE de Ekaterinburg; 207 mii loc. (1994). Nod feroviar. Expl. de min. de fier şi bauxită. Metalurgia aluminiului; laminate. Ind. constr. de maşini, electrotehnică, de prelucr. a metalelor, mat. de constr., alim. Declarat oraş în 1935. Până în 1940 s-a numit *Kamensk*.

KAMERLINGH ONNES [kamərliŋ ɔnəs], **Heike** (1853–1926), fizician olandez. Prof. univ. la Leiden. Contribuţii în termodinamică şi electricitate. Întemeietorul laboratorului criogenic din Leiden (1882), unde a atins pentru prima oară temperaturi apropiate de zero absolut şi a reuşit să lichefieze heliul (1908). A studiat (1908) fenomenul opalescenţei critice, împreună cu W.H. Keesom, şi a descoperit (1911) fenomenul supraconductibilităţii. Premiul Nobel pentru fizică (1913).

Heike Kamerlingh Onnes

KAMIKAZE (< fr.; cuv. japonez „vântul divin") s. n., m. şi f. **1.** S. n. Nume dat de japonezi celor două uragane care, în 1274 şi 1281, au distrus armatele invadatorilor mongoli pe coastele de Nord ale ins. Kyūshū. **2.** S. n. Nume dat piloţilor voluntari japonezi de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, care conduceau avioane încărcate cu exploziv, acestea explodând în momentul atingerii ţintei. **3.** (P. ext.) S. m. Persoană care se lansează într-o activitate foarte periculoasă.

KAMIL PAŞA, Mehmed (1832–1913), general şi om politic turc. Mare vizir (1885–1891, oct.–nov. 1895, 1908–1909, 1912–1913). S-a opus politicii antibritanice a Comitetului pentru Uniune şi Progres.

KĂMIL PAŞA, Mustafa (1874–1908), om politic şi publicist egiptean. Fondator (1894) şi preşedinte (din 1907) al Partidului Naţional Egiptean, conducător al mişcării de eliberare naţională a Egiptului. A luptat pentru îndepărtarea trupelor britanice din Egipt.

KAMMU (pe numele adevărat *Yamabe*), împărat al Japoniei (781–806). A promovat o politică inflexibilă faţă de biserica budistă şi de seniorii locali. În timpul său a început construcţia oraşului Heian (ulterior *Kyōto*), unde şi-a stabilit, în 794, capitala.

KAMO no CHŌMEI [camonoţ͡ʃōmei] (c. 1156–1216), călugăr, poet, eseist, muzician şi filozof japonez. A cultivat meditaţia budistă, reflectată în antologia „Noua culegere de poezie veche şi modernă". În volumul „Povestea celor patru anotimpuri" prezintă viaţa de la Curte pe parcursul unui an. Autorul cunoscutei lucrări „Însemnări din coliba mea".

KAMO no MABUCHI [camonomabuţ͡ʃi] (pseud. *Agatai*) (1697–1769), erudit japonez. Supranumit „părintele studiilor antice". A înfiinţat (1738) o şcoală de limbă şi literatură japoneză, urmărind puritatea limbii şi reîntoarcerea la vechile tradiţii japoneze, idei exprimate în numeroasele sale tratate. A fost unul dintre întemeietorii filozofiei japoneze. Poeme melancolice bazate pe idealul „sincerităţii".

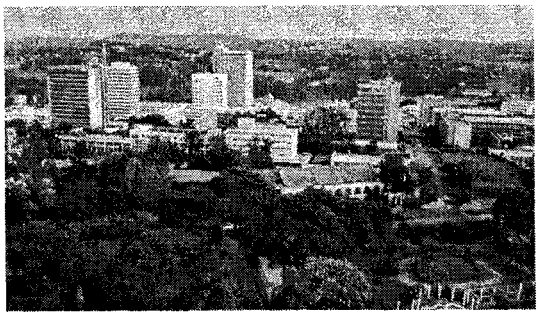

Vedere generală

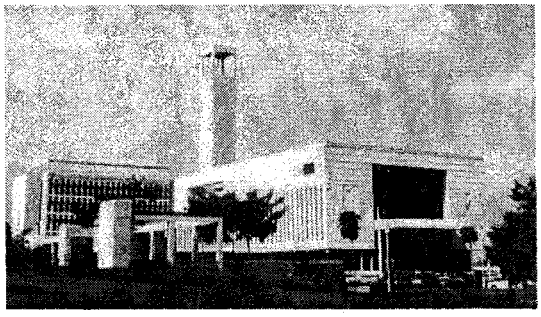

Palatul Parlamentului

Kampala

KAMPALA, capitala Ugandei, situată în apropierea ţărmului de N al L. Victoria, la 1 300 m alt.; 773,5 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport (la Entebbe). Pr. centru politic şi comercial al ţării. Ind. chimică, farmaceutică, alim., textilă, de prelucr. a lemnului şi cafelei; ciment; piel. Piaţă agricolă. Muzeu etnografic. Universitate. Teatru. Cap. statului independent Uganda (din 1962), când a înlocuit pe Entebbe, iar din 1967 a Republicii Uganda. Întemeiat în 1890.

KÂMPÓNG SAÔM v. **Kompong Som**.

KAMPUCHIA v. **Cambodgea**.

KANA, semn din scrierea japoneză, cu valoare de silabă. Există două sisteme **k**: *hiragana,* folosit, în general, la notarea flexiunii gramaticale şi a unor părţi de vorbire (prepoziţii, conjuncţii, interjecţii etc.) şi *katakana,* care serveşte la transcrierea cuvintelor din limbi străine, altele decât chineza.

KANĀDA (ULUKA) (sec. 5 î.Hr.), învăţat indian. Întemeietor al şcolii *Vaişeşika.* I se atribuie prima expunere sistematică, sub formă de aforisme, a concepţiei acesteia („Vaişeşika-sutra").

KAN'AMI (pe numele adevărat *Yūzaki Saburō Kiyotsugu*) (1333–1384), actor şi dramaturg japonez. I se atribuie 14 piese în stil *nō,* reflectând puternice trăiri sufleteşti („Mărirea şi decăderea lui Tomatsukuri Komachi", „Vântul printre pini"), impregnate uneori de un puternic spirit religios („Floarea amintirii", „Pânza de mătase"). Creatorul şcolii de artă *kanze.*

KANANGA, oraş în partea central-sudică a Republicii Democratice Congo, pe râul Lulua; 371,9 mii loc. (1991). Nod rutier. Aeroport. Centru comercial. Expl. de diamante. Ind. poligrafică, textilă, chimică şi alim. Până în 1966 s-a numit *Luluabourg.*

KANÁRIS (CANÁRIS), Konstantinos (1790–1877), amiral şi om politic grec. Participant la Războiul de Independenţă (1822–1825). Prim.-min. (1848–1849, 1864–1865, 1877). A pus la cale detronarea regelui Otto (1862).

KANAZAWA [kanazạwa], oraş în Japonia (Honshū), port la Marea Japoniei; 433,7 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Centru turistic. Artizanat: ţesături de mătase, porţelanuri. Universitate. Cetate (sec. 16–17). Fundat în 1583.

KĀNCHENJUNGA [kəntʃəndʒʊŋga] (în tibetană, „cele cinci comori ale zăpezilor"), masiv muntos în Himalaya, între Nepal şi India. Alt. max.: 8 598 m (al treilea vârf de pe Pământ, după *Chomolungma* şi *K2*). Numeroşi gheţari, cu lungimi până la 26 km, care coboară până la 4 000 m alt. Escaladat pentru prima oară la 25 mai 1955 de membrii (J. Brown, G. Band, N. Hardie, T. Streather) unei expediţii britanice conduse de Ch. Evans. Cunoscut şi sub numele de *Kāngchenjunga.*

KĀNCHIPURAM [Kənchipuram], oraş în SE Indiei (Tamil Nadu), pe coasta Coromandel, la 64 km SV de Madras; 145 mii loc. (1991). Aici se află 108 temple ale lui Şiva şi 18 ale lui Vişnu (sec. 8–16). Capitala statelor Chola (sec. 2 î.Hr.) şi apoi Pallava (sec. 3–9). Unul dintre cele şapte oraşe sfinte. Cucerit de britanici în sec. 18. Cunoscut şi sub numele de *Conjeeveram.*

KANDAHAR (QANDAHĀR), oraş în S Afghanistanului, la 1 020 m alt.; 225,5 mii loc. (1988). Nod de comunicaţii. Aeroport. Piaţă pentru piei de caracul, lână, mătase şi fructe. Ţesături de mătase. Mausoleul şahului Ahmad (sec. 18). Fundat în anul 330 î.Hr. În sec. 16–17 disputat între Marii Moguli şi Sefevizi; aici s-a aflat centrul răscoalei afgane (1706–1708) împotriva stăpânirii persane. Independent din 1709, a fost una dintre

Masivul Kānchenjunga

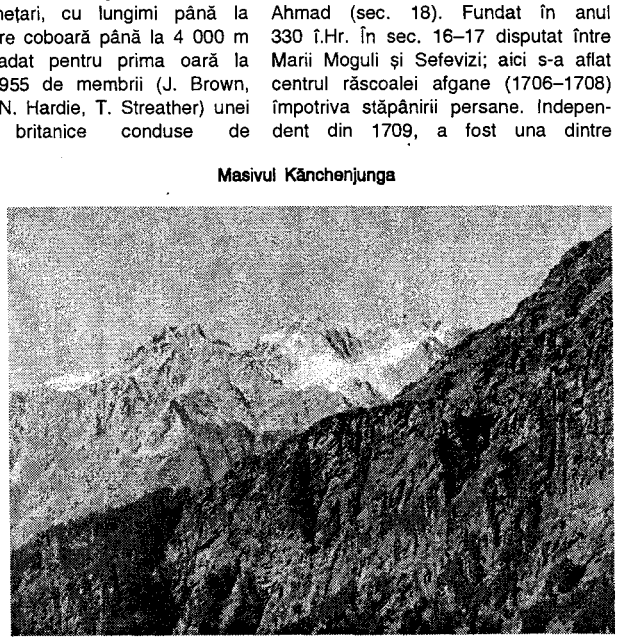

capitalele lui *Ahmad Şah Durrani* (1747–1773).

KANDEL [kændəl], **Isaac Leon** (1881–1965, n. Botoşani), pedagog american originar din România. Unul dintre fondatorii pedagogiei comparate moderne („Pedagogia comparată", „O nouă eră în educaţie").

KANDINSKY, Wassily (1866–1944), pictor şi desenator rus, naturalizat german (1928), apoi francez (1933). Promotor al picturii abstracte, autorul primei opere nonfigurative („Prima compoziţie abstractă", 1910). Realizează o sinteză originală a unor elemente din arta populară rusă, din impresionismul lui Monet, din secession, fovism şi expresionism. Peisaje de mare intensitate emoţională („Muntele albastru"), compoziţii („Improvizaţii", „Elan domolit"). Unul dintre întemeietorii grupării „Der Blaue Reiter". Eseuri („Despre spiritual în artă"); versuri. Lucrări teoretice.

KANDÓ [kondo:] **Kálmán** (1869–1931), inginer ungur. Cercetări în domeniul tracţiunii electrice, al electrificării căilor ferate; a proiectat un tip de locomotivă electrică cu motoare asincrone (1915–1920), folosit şi în prezent.

KANDY [kændi], oraş în partea centrală a ins. Ceylon (Republica Sri Lanka), pe cursul superior al râului Mahaweli, la 97 km ENE de Colombo; 104 mii loc. (1990). Grădină botanică regală (1371). Centru de pelerinaj budist. Templul Dalada Maligava sau Templul Dintelui (sec. 16), despre care se spune că adăposteşte un dinte al lui Buddha. Fundat în sec. 14; ocupat de portughezi în sec. 16, de olandezi în 1763 şi de englezi în 1815. Capitala Ceylonului (1592–1815).

KANEM-BORNU, vechi regat african, situat într-o regiune sub-sahariană; îngloba teritorii din actualele state

Wassily Kandinsky: „Gros şi subţire"

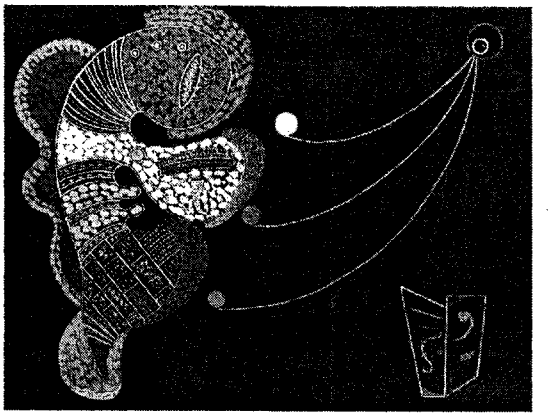

Ciad, Camerun, Niger, Nigeria. Întemeiat, probabil, de cavalerii berbero-saharieni, împinişi spre sud (sec. 9) de expansiunea arabă. Dubla denumire provine din faptul că, iniţial, nucleul statului s-a aflat în reg. Kanem, de unde populaţia a fost nevoită să se strămute, la sfârşitul sec. 14, în V L. Ciad, unde a pus bazele unui nou stat — Bornu. În sec. 11 a adoptat islamul. A cunoscut o primă perioadă de înflorire (până la sfârşitul sec. 14), bazată pe comerţul cu sclavi, şi apoi, mai târziu, sub Idris Aloma (c. 1580—c. 1617), după reorganizarea sa în V regiunii Bornu. Ameninţat de creşterea influenţei populaţiilor hausa (sec. 18) şi fulbe (sec. 19), a fost cucerit şi împărţit între Africa Ecuatorială Franceză şi colonia britanică Nigeria.

KANG, Yuwei (1858–1927), filozof şi om politic chinez. Influenţat de cultura şi civilizaţia occidentală, a propus un program de reforme radicale pentru îmbunătăţirea situaţiei economice şi sociale a Chinei („Cartea marii înţelegeri"). Adept al monarhiei constituţionale. Studii asupra filozofilor clasici („Confucius, reformatorul").

Kandahar. Vedere din oraş

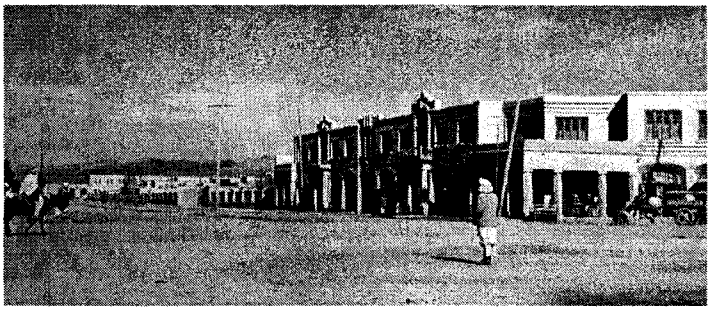

KANGAR, oraş în pen. Malacca, în NV Malaysiei, la N de Penang, centrul ad-tiv al statului Perlis; 13 mii loc. (1990). Centru comercial.

KANGAROO v. **Cangurului, Insula ~.**

KĂNGCHENJUNGA v. **Kănchenjunga.**

KANGHWA, insulă în Marea Galbenă, în apropierea ţărmului de V al Republicii Coreea; 422 km^2. Pescuit. Culturi de orez. Oraşe pr.: Kanghwa, Tongmak.

KANGNŬNG [käŋ-neŋ], oraş în NE Republicii Coreea, pe ţărmul de SV al M. Japoniei, la 170 km ENE de Seul; 132,9 mii loc. (1985). Aeroport. Staţie finală de c.f. Piaţă de produse agricole. Expl. de cărbuni (în apropiere).

KANGRIBOQÊ FENG, vârf în partea centrală a M-ţilor Gangdisê, în SV Chinei; 6 714 m. Munte sacru pentru hinduşi.

KANIN, peninsulă în N părţii europene a Federaţiei Ruse, între M. Albă şi M. Barents; c. 10,5 mii km^2. Relief de câmpie colinară (alt. max.: 242 m). Climă rece şi vegetaţie de tundră. Pescuit, vânătoare; creşterea renilor.

KANISH [kaniʃ], oraş antic din Capadocia (azi Kültepe, Turcia). Locuit din milen. 4 î.Hr., oraşul a cunoscut o mare înflorire în milen. 3–2 î.Hr. (perioada „coloniilor asiriene"). Activitatea sa comercială a încetat o dată cu constituirea Imperiului Hitit (sec. 18 î.Hr.). Important sit arheologic cu valoroase descoperiri de ceramică şi table cuneiforme.

KANIŞKA, împărat indian (c. 78—c. 123), din dinastia Kuşanilor. Stăpân al Afghanistanului şi al unor reg. din Persia Orientală, N şi NV Indiei, **K.** şi-a extins autoritatea asupra Asiei şi

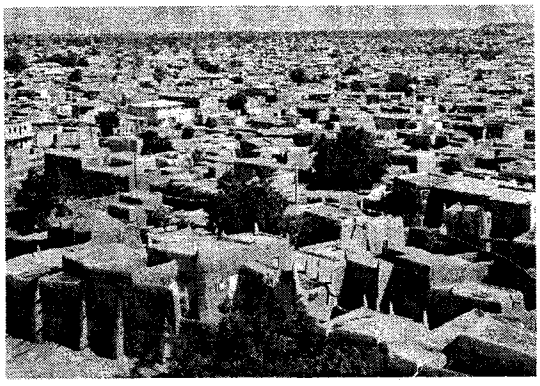

Kano (1). Vedere generală

Indiei centrale. **K.** a jucat un rol important în istoria budismului, contribuind la răspândirea lui în Asia Centrală şi în China.

KANITZ, August (1843–1896, n. Cluj), botanist român de naţionalitate germană. M. coresp. al Acad. (1882), prof. univ. la Cluj. A studiat în special flora din Transilvania şi Ungaria („Plantas Romaniae bucusque cognitas enumerat").

KANJI [candʒi], semn ideografic din scrierea japoneză, de origine chineză.

KANKAN, oraş în partea central-estică a Guineei, pe râul Milo; 88,8 mii loc. (1983). Produse meşteşugăreşti din aur, fildeş şi lână. Piaţă agricolă. Institut Politehnic.

KANNON (în mitologia japoneză), zeiţa îndurării, a doua ca importanţă după Buddha. Ea asigură protecţia credincioşilor în timpul vieţii şi veghează călătoria sufletelor după moarte spre ţinutul pur al lui Amida.

KANO 1. Oraş în N Nigeriei, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 699,9 mii loc. (1992). Nod de comunicaţii. Aeroport. Mare piaţă agricolă pentru vite, piei, arahide şi sare gemă. Prelucr. petrolului. Ind. textilă, piel. şi încălţ., ciment, alim. (conserve din carne, ulei de arahide). Universitate. Cetate (sec. 9). Fundat în sec. 9; capitală a oraşului-stat hausa, **K.**, a avut un important rol comercial, care i-a adus prosperitate în special în timpul domniei regelui Gajemasu (1095–1134). A purtat lupte împotriva Imperiului Songhay (sec. 16) şi a regatului vecin, *Katsina* (sec. 17). Cucerit de peulii conduşi de Usman dan Fodio (la începutul sec. 19), a fost ocupat de britanici (1903). **2.** Stat în N Nigeriei; 43,3 mii km^2 (împreună cu statul Jigawa); 5,6 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Kano.* Arahide, bumbac, palmier de ulei. Creşterea animalelor. Ulei de arahide şi palmier.

KANŌ, numele unei familii şi şcoli de pictură din localit. **K.**, Japonia (sec. 15–17), iniţiată de către **K.** Masanobu (1434–1530) şi dezvoltată de fiul acestuia, **K.** Motonobu (1476–1559); ajunge la maxima înflorire în sec. 16 şi 17, o dată cu lucrările lui **K.** Eitoku (1543–1590), nepotul lui Motonobu, **K.** Sanraku (1559–1635), ginerele lui Eitoku şi Tannyu **K.** (pe numele adevărat Marinobu) (1602–1674), nepotul lui Eitoku. Influenţaţi de pictura în laviu chineză din perioada Sun, artiştii **K.** au pictat peisaje, păsări, flori, scene cu personaje, într-o manieră decorativă, subordonând culoarea desenului şi folosind fonduri aurii strălucitoare.

KĀNPUR (CAWNPORE), oraş în partea central-nordică a Indiei (Uttar Pradesh), pe Gange; 1,9 mii. loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport. Ind. metalurgică, chimică (acid sulfuric), de prelucr. a bumbacului, textilă (tricotaje), piel. şi încălţ.; artizanat. Universitate. Aici, a izbucnit, în 1857, răscoala şipailor.

KANSAS [kænzəs] **1.** Râu în S.U.A., afl. dr. al râului Missouri, format din unirea râurilor Republican şi Smoky Hill, care izvorăsc dintr-un platou de la poalele M-ţilor Stâncoşi şi confluează la Junction City; 278 km (de la izvorul râului Republican: c. 1 200 km). Trece prin Topeka şi se varsă în Missouri la Kansas City. Irigaţii. **2.** Stat în partea centrală a S.U.A.; 213,1 mii km^2; 2,6 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Topeka.* Expl. de petrol, gaze naturale, cărbune, min. de plumb şi zinc. Constr. de maşini, produse chimice, echipament aerospaţial. Culturi de grâu (locul întâi în S.U.A.), porumb, soia, sorg, sfeclă de zahăr. Creşterea bovinelor şi porcinelor.

KANSAS CITY [kænzəs siti] **1.** Oraş în S.U.A. (Kansas), situat la confl. râului Kansas cu Missouri, vizavi de oraşul cu acelaşi nume din statul Missouri; 149,8 mii loc. (1990). Asamblare de automobile. Rafinarea petrolului. Port fluvial pentru cereale. Fundat în 1843. **2.** Oraş în S.U.A. (Missouri), port fluvial la confl. râului Kansas cu Missouri; 435,1 mii loc. (1990). Nod de comunicaţii. Aeroport. Centru comercial (piaţă de animale şi grâu) şi financiar. Elevatoare; prelucr. cărnii; încălţ., constr. de maşini agricole, de material feroviar, automobile şi echipament aerospaţial; prelucr. petrolului; hârtie. Universitate.

KANT, Immanuel (1724–1804), filozof german. Prof. univ. la Königsberg. Întemeietor al criticismului. În continuarea disputelor dintre raţionalişti (R. Descartes, G.W. Leibniz) şi empirişti (J. Locke, G. Berkeley şi D. Hume), filozofia transcendentală a lui **K.** a întreprins o inovatoare cercetare a limitelor gândirii, încercând să determine condiţiile *a priori* ale cunoaşterii (raţiunea pură), ale moralei (raţiunea practică) şi ale judecăţii estetice şi teleologice. După **K.**, cunoaşterea „lucrului în sine" este imposibilă, doar fenomenele fiind accesibile: iniţial, senzaţiile sunt ordonate de cele

Kansas City (2). Vedere generală

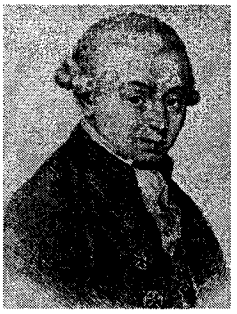

Immanuel Kant

două intuiții *a priori*, spațiul și timpul, apoi percepțiile sunt raportate la obiecte empirice de către funcțiile sintetice ale intelectului, categoriile; pentru ca, prin rațiune, lucrurile să fie idealizate. În etică, **K.** supune acțiunile unui criteriu suprem al datoriei, imperativul categoric: „acționează întotdeauna după o maximă care ai vrea în același timp să devină o lege universală". În estetică, **K.** instituie judecata de gust ca pe o universalitate neconceptualizată și nedemonstrabilă; legile științifice sunt posibile prin acceptarea judecății teleologice, care se sprijină pe conceptul *a priori* al finalității naturii. Op. pr.: „Critica rațiunii pure", „Critica rațiunii practice", „Critica facultății de judecare", „Prolegomene", „Logică".

KANTIAN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la doctrina lui Kant.

KANTIANISM (< *kantian*) s. n. Doctrină suscitată de filozofia lui Kant, care i-a opus pe adepții operei kantiene (K.Chr.E. Schmid, J.S. Beck) și contestatarii ei (K.L. Reinold, G.E. Schulze, C.G. Bardili, F.H. Jacobi, J.G. Herder) și a premers sistemelor filozofice ale postkantianismului (J.G. Fichte, F.W. Schelling și G.W.F. Hegel). V. *neokantianism.*

KANTŌ [canto:], zonă geografică în Japonia, în partea de E a ins. Honshū, cuprinzând prefecturile Tōkyō, Chiba, Gumma, Ibaraki, Kanagawa, Saitama și Tochigi; reprezintă cea mai importantă zonă industrială a țării.

KANTOR, Tadeusz (1915–1990), regizor de teatru și pictor polonez. Reprezentant al curentului avangardist. Fondator al Teatrului „Cricot 2" (1955). Spectacolele sale, pornind în special de la operele lui S.J. Witkiewicz, impregnate de ironie și revoltă, îmbină, pe fundalul unei scenografii austere, esențializate, elemente realiste și absurde, creând astfel posibilitatea intervenției unor personaje recurente, manechine, actori („Caracatița", „Găinușa de apă", „Să crape, artiștii").

KANTOROVICI, Leonid Vitalievici (1912–1986), matematician și economist rus. A reintrodus conceptul de profit. Unul dintre pionierii programării liniare și ai aplicării ei în economie („Metode matematice ale organizării și planificării producției", „Calculul economic al folosirii optime a resurselor"). Premiul Nobel pentru economie (1975), împreună cu T.C. Koopmans.

KÁNYÁDI [ka:ña:di] **Sándor** (n. 1929, sat Porumbenii Mari, jud. Harghita), poet și traducător maghiar din România. Poezii în manieră tradiționalistă („Înflorește cireșul"), ulterior modernistă („Cai verticali"). Volume antologice („Monolog interior cu ușa deschisă"). Traduceri în maghiară din T. Arghezi, N. Labiș, A.E. Baconsky, Ioan Alexandru.

KAOHSIUNG v. **Gaoxiong.**

KAOLACK [kaolak], oraș în Sénégal; 193,1 mii loc. (1994). Nod rutier. Port fluvial pe Saloum. Expl. de sare gemă; ind. alim. (ulei de arahide). Export de arahide.

KAONI ({s} *ka,* numele literei „k") s. m. pl. (FIZ.) Nume dat mezonilor K. Sunt particule stranii, de spin nul, sarcină pozitivă sau nulă și stranietate pozitivă. Observați la început în razele cosmice, în prezent sunt produși în acceleratoarele de particule.

KAPIȚA, Piotr Leonidovici (1894–1984), fizician rus. Prof. univ. la Leningrad și Moscova. Primele cercetări le-a realizat în Marea Britanie (1921–1934), împreună cu lordul E. Rutherford. Contribuții privind fizica temperaturilor joase (inclusiv realizarea aparaturii corespunzătoare pentru aplicații industriale), comportarea materialelor în câmpuri magnetice intense, plasmele fierbinți, fulgerul globular; a descoperit fenomenul de suprafluiditate a heliului. Premiul Nobel pentru fizică (1978), împreună cu A. Penzias și R. Wilson.

Piotr Leonidovici Kapița

KAPLAN, Victor (1876–1934), inginer austriac. Inventatorul turbinei hidraulice cu reacție și reglaj prin rotirea paletelor rotorului (1920), care-i poartă numele.

KAPNIST, Vasili Vasilievici (1757–1823), poet și dramaturg rus. Lirică socială („Odă asupra robiei"). Comedii satirice („Intriga" — capodopera sa interzisă de cenzură datorită criticii virulente a corupției societății rusești).

KAPOOR [kapur], **Raj** (1924–1988), actor, cântăreț, regizor și producător indian de film. S-a impus cu rolul vagabondului exuberant, inspirat din eroul chaplinian („Vagabondul", „Articolul 420").

KAPOSI, Moritz Kohn (1837–1902), medic austriac. Prof. univ. la Viena. Promotor al orientării morfologice în dermatologie. A descris afecțiuni ale pielii, cum ar fi sarcomul multipigmentat (boala lui **K.**) și a creat un vaccin împotriva herpesului.

KAPOSVÁR [kopoʃva:r], oraș în SV Ungariei, la S de L. Balaton; 69 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Ind. electrotehnică (transformatoare, cabluri), a cimentului, textilă și alim. (zahăr, unt). Mănăstire benedictină (sec. 11).

KAPPA (în mitologia japoneză), ființă supranaturală amfibie, de mărimea unui copil de 12–13 ani, cu figură de tigru; pe cap are o scobitură în care păstrează apa, aceasta constituind sursa sa de energie.

KAPPEL, localitate în NE Elveției. Lângă mănăstirea **K.** a avut loc (11 oct. 1531) bătălia între catolici și reformații conduși de Zwingli, încheiată cu victoria catolicilor. În această luptă conducătorul reformat și-a găsit moartea împreună cu 500 dintre adepții săi.

KAPTEYN [kaptein], **Jacobus Cornelius** (1851–1922), astronom olandez. Prof. univ. la Groningen. Contribuții la cercetarea Căii Lactee, al cărei model l-a elaborat (Universul **K.**). A pus bazele unei ramuri a astronomiei, numită statistica stelară și a descoperit o stea, care-i poartă numele.

KAPUAS, fluviu în partea central-sudică a prov. Kalimantan, (Indonezia); 1 143 km. Izv. din M-ții Pegunungan, curge pe direcție N-S și se varsă în

Karachi. Vedere generală

M. Java. Navigabil pentru vase mici pe 483 km.

KARA, Marea ~, mare în S Oc. Înghețat, între țărmul Asiei și ins. Novaia Zemlea, Franz Joseph și Severnaia Zemlea; 883 mii km^2. Ad. medie: 118 m; ad. max.: 620 m. Comunică cu M. Barents prin str. Kara, iar cu M. Laptev prin str. Vilkițki. Țărmuri joase cu golfuri și estuare. Acoperită cu ghețuri. În ea se varsă Obi și Enisei. Port pr.: Dikson.

KARABAHUL DE MUNTE v. **Nagornîi Karabah.**

KARA-BOGAZ-GOL, lac sărat în E M. Caspice, în V Turkmenistanului, care comunică cu marea printr-o strâmtoare îngustă; 13 mii km^2 (supr. pe cale de micșorare). Ad.: 4–7 m. Din cauza puternicei evaporări și salinității ridicate (300‰), pe țărmuri și pe fund se depun săruri (cloruri și sulfați de sodiu, magneziu, potasiu etc.). Expl. de mirabilit (sarea lui Glauber). Închis printr-un dig pentru o perioadă scurtă (1980), dar din motive ecologice s-a renunțat la îndiguire.

KARABÜK, oraș în partea de N a Turciei, la 120 km SE de Zonguldak; 105,4 mii loc. (1990). Stație de c.f. Ind. metalurgică și chimică. Covoare manuale.

KARACEAEVO-CERKESSĂ, republică (1991) în Federația Rusă; 14,1 mii km^2; 434,1 mii loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Cerkessk*. Expl. de cărbune, zinc, plumb și forestiere. Cereale. Creșterea animalelor. Constituită ca regiune autonomă (1922), s-a separat (1926) în Rep. Autonomă Karaceaevo și districtul național Cerkes (din 1928, regiune autonomă) și s-a reunit (1957) în regiunea autonomă **K.-C.**

KARACHI [karațʃi], oraș în Pakistan, în partea de N a deltei Indului, port la Marea Arabiei; 5,1 mil. loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport. Cel mai important centru industrial, comercial și financiar al țării. Constr. navale, siderurgie, asamblare de automobile, mase plastice, țesături de bumbac, produse alim., ciment, încălț., rafinării de petrol, manufacturi de tutun; uzină petrochimică. Export de cereale, bumbac, piei, lână. Muzeu de istorie, etnografie și artă. Universitate. Fundat în 1725. Capitala statului (1947–1959).

KARADŽIĆ [karadziʧ], **Radovan** (n. 1945), medic și om politic sârb. Unul dintre fondatorii Partidului Democratic Sârb (1990) și președinte al autoproclamatei republici sârbe din Bosnia și Herțegovina (1996).

KARADŽIĆ [karadziʧ], **Vuk Stefanović** (1787–1864), lingvist și folclorist sârb. A exercitat o mare influență în numeroase domenii ale culturii sârbe. Considerat creator al limbii sârbe literare moderne, a stabilit principiile fonetice ale ortografiei sârbești, a alcătuit prima gramatică a limbii sârbe vorbite

Gheorghi Petrović Karagheorghe

(1814) și primul ei dicționar (1818). Prin culegerile sale folclorice, a descoperit poezia populară sârbă. A cules și folclor românesc.

KARAGANDA 1. Oraș în Kazahstan; 596,6 mii loc. (1993). Expl. de cărbune. Siderurgie. Constr. de utilaj minier; fabrici de mat. de constr. și de produse alim. **2.** Bazin carbonifer în partea central-estică a Kazahstanului, în bazinul râului Nura, la N de L. Balhaș; 3,6 mii km^2. Rezerve importante de cărbuni superiori (51,3 miliarde t, până la 1 800 m adâncime). Una dintre principalele baze carbonifere ale țării, a cărei exploatare a început în 1930.

KARAGHEORGHE, Gheorghi Petrović (1768–1817), om politic sârb. Proclamat principe ereditar al sârbilor (1808), a fundat dinastia Karagheorghević. A condus răscoala antiotomană (1804–1813). Înfrânt decisiv în 1813, s-a refugiat în Austria, apoi în Rusia; reîntors în Serbia în 1817, a fost ucis din ordinul lui Miloš Obrenović. Erou național.

KARAGHEORGHEVIĆ [karageorgeviʧ], dinastie de principi (sec. 19), apoi de regi ai Serbiei (1903–1918), ai Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (1918–1929) și ai Iugoslaviei (1929–1945), fundată de *Karagheorghe*. Mai importanți: Petru I (1918–1921), Aleksandru I (1921–1934), Petru II (1934–1945). Detronată la 29 nov. 1945.

KARA IFLAK sau **KARA VLAH** („țara românilor negri"), denumire a Țării Românești în vechile izvoare orientale.

KARAIT, Ă (anait, -ă) (< cuv. ebr.) s. m. și f. (La pl.) Membru al unei secte iudaice, înființată de Anan ben David (765), în Persia, ca un grup disident, care acceptă ca singură lege divină *Tora*. S-a răspândit în Europa Răsăriteană și în Orientul Apropiat.

KARAJ, oraș în N Iranului, la poalele M-ților Elburz, pe râul Karaj, la 35 km NV de Teheran; 588,3 mii loc. (1994). Nod rutier. Ind. chimică și alim. (zahăr).

KARAJAN [karaian], **Herbert von** (1908–1989), dirijor austriac. S-a afirmat pe marile scene ale lumii; director al Filarmonicii din Berlin (1955–1989, ca urmaș al lui Furtwängler) și al Operei din Viena (1956–1964, 1977–1988). Conducător al Festivalului de la Salzburg (1956–1964); a fundat (1967) Festivalul de Paști de la Salzburg. Remarcabil interpret al simfoniilor lui

Herbert von Karajan

Beethoven şi al operelor lui Wagner. Unul dintre cei mai mari dirijori ai sec. 20.

KARAKALPAKSTAN, republică autonomă în Uzbekistan; 164,9 mii km^2; 1,3 mil. loc. (1992). Cap.: *Nukus.* Culturi irigate de bumbac şi orez. Creşterea animalelor (oi caracul). Din 1936 a intrat în componenţa R.S.S. Uzbekistan. Locuitorii, karakalpaci, vorbesc o limbă turcică şi sunt de religie musulmană sunnită.

KARA KOIUNLU („Cei cu oile negre"), federaţie de triburi turkmene, întemeiată de o facţiune a triburilor turcilor oguzi, condusă de Bairam Hogea (sec. 14), care, în perioada de maximă expansiune, s-a extins pe un teritoriu ce cuprindea părţi din actualele state Iran, Iraq, Turcia, Turkmenistan, Armenia şi Azerbaidjan; avea capitala la *Tabriz.*

KARAKORUM (KARAKORAM) **1.** Sistem muntos în Asia Centrală, în NE Pakistanului, la graniţa cu China şi India, la SE de Pamir, între extremitatea de NV a M-ţilor Himalaya la S şi M-ţii Kunlun la E. Lungime: c. 800 km. Alt. medie: 6 000 m; alt. max.: 8 611 m (vf. *K2,* al doilea din lume după vf. Chomolungma). Puternic fragmentat de văi adânci şi înguste; culmi cu gheţari *(Siachen, Baltoro, Batura)* şi cu zăpezi persistente. Sunt alcătuiţi din trei culmi paralele, formate din granite, gnaisuri, roci sedimentare şi metamorfice. Versantul sudic este acoperit de păduri până la 3 500 m, iar pe cel nordic vegetaţia este slab dezvoltată. **2.** Localitate în Mongolia, la poalelor munţilor Hangai-Changajn Nuruu (pe cursul superior al râului Orkhon). Capitală a Imperiului Mongol (1220–1260), fundată de Genghis-Han. Sit arheologic descoperit în 1889; săpăturile începute în 1948 au scos la iveală bogate sanctuare ale şamanilor şi numeroase sculpturi în piatră.

KARAKUL, lac montan în Tadjikistan, în N masivului Pamir, la 3 914 m alt.; 380 km^2. Ad. max.: 236 m. Îngheaţă în perioada nov.–apr.

KARAKUM, deşert în Turkmenistan; c. 350 mii km^2. Relief de dune şi barcane, deşerturi argiloase (takîre) şi sărături. Climă continentală excesivă şi vegetaţie rară. Păstorit. În oaze, culturi irigate (de-a lungul râurilor Murgab, Tedjen şi Amudaria). Zăcăminte de sulf. Străbătut pe la S de canalul Amudaria — M. Caspică.

KARAMAN, oraş în S Turciei, la 100 km SE de Konya. Cunoscut în Antichitate sub denumirea de *Laranda.* Cucerit iniţial de Alexandru cel Mare. Disputat de Danişmendizi şi Selgiucizi, a fost ocupat, succesiv, de Frederic I Barbarossa (1190), Leon II, regele Ciliciei (1210–1216), de emirii Karamanoğlu, aceştia din urmă dându-i actuala denumire şi făcând din el capitala celui mai puternic principat rezultat în urma dezmembrării statului selgiucid. În sec. 14–15, emiratul cu capitala la K. a opus o puternică rezistenţă ascensiunii otomanilor, care, în cele din urmă, l-au cucerit (1486).

KARAMANI (< tc.) s. n. (ARTĂ POP.) Tehnică de ţesut la război, folosită pentru decorarea ţesăturilor de tip *chilim,* răspândită îndeosebi în ţările arabe, utilizată şi în România, mai ales pentru ţesăturile din lână cu decor geometric.

Munţii Karakorum

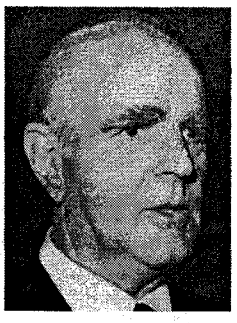

Konstantinos Karamanlis

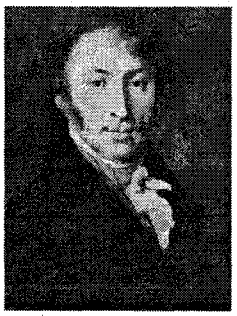

Nikolai Mihailovici Karamzin

KARAMANLIS, Konstantinos C. (1907–1998), jurist şi om politic grec. Preşedinte fondator al partidelor Uniunea Naţională Radicală (1956–1963) şi Noua Democraţie (1974–1980). Prim-min. (1955–1958, 1958–1961, 1961–1963 şi 1974–1980). Preşedinte al Republicii Elene (1980–1985, 1990–1995). A avut un rol important în revenirea ţării la un regim democratic (1974) şi în aderarea Greciei la Comunitatea Europeană (1981).

KARAMÉ, Raşid Abdul Hamid (1921–1987), om politic libanez. Min. şi prim.-min. (1955–1987, cu întreruperi). A promovat o politică de echilibru între stat şi rezistenţa palestiniană, mediind între diferitele grupări aflate în divergenţă. Favorabil unei apropieri libanezo-siriene.

KARA MUSTAFA-PAŞA (MAKTUL MUSTAFA) (1634–1683), mare vizir al Imp. Otoman (1676–1683). A condus armata turcă la asediul Vienei (iul.—sept. 1683), unde a fost înfrânt de armata polono-germană, condusă de Jan Sobieski şi Carol de Lorena. Decapitat din ordinul sultanului Mehmed IV.

KARAMZIN, Nikolai Mihailovici (1766–1826), scriitor şi istoric rus.

Unul dintre creatorii limbii literare ruse. Memorialistică („Scrisorile unui călător rus") și nuvele sentimentale („Sărmana Liza"); operă istorică de viziune romantică („Istoria statului rus", 12 voi.).

KARAOKE (cuv. japonez), subst. inv., manieră de divertisment muzical, individual sau colectiv, care constă în a cânta pe un fond muzical înregistrat.

KARATE (< fr.; cuv. japonez „arta mâinilor goale") subst. Formă străveche de luptă fără arme, apărută (c. sec. 4) în China și Japonia (practicată de samurai) și bazată pe știința concentrării și a loviturilor decisive în punctele vitale ale corpului, ea având o eficacitate rapidă în apărare și contraatac. A devenit sport în 1926, fiind transformată într-un gen de luptă care îmbină pregătirea fizică (o mare varietate de procedee care exclud loviturile în punctele vitale) cu cea spirituală. În 1968 a fost fondată Federația Internațională de **K.**, primele campionate mondiale începând să se desfășoare din 1970, iar cele europene din 1971.

KARAVANKE v. **Karawanken**.

KARAVELOV 1. Liuben K. (1834–1879), scriitor și om politic bulgar. Nuvele și povestiri realiste („Bulgarii de altă dată", „Este vina destinului?"). A editat la București ziarele „Svoboda" (Libertatea) (1869–1872) și „Nezavisimosti" (Independența) (1873–1874). Membru al Comitetului Central Revoluționar Bulgar, constituit la București. **2. Petko K.** (c. 1843–1903), om politic bulgar. Frate cu **K. (1).** Fondator și lider al Partidului Liberal. Prim-min. al Bulgariei (1880–1881, 1884–1886, febr.–dec. 1901).

Karate

KARAWANKEN (în slovenă: **KARAVANKE**), grup muntos în zona calcaroasă de S a Alpilor Orientali, la granița dintre Austria și Slovenia, între Drava și Sava. Alt. max.: 2 237 m (vf. Hochstuhl sau Veliki Stol).

KARBALĂ' sau **KERBELA,** oraș în partea centrală a Iraqului, la 90 km SV de Bagdad; 296,7 mii loc. (1987). Nod de comunicații. Important centru comercial. Ind. textilă și alim. (conserve). Piață agricolă. Oraș sfânt pentru musulmanii șiiți, care vin în pelerinaj la mormântul lui al-Husayn, fiul califului Aii și nepotul Profetului Mahomed, înfrânt și ucis în lupta de la **K.** de Omeiazi (10 oct. 680). Moscheea 'Abbās.

KARBOVANET s. m. Denumire a unității monetare din Ucraina.

KARDELJ [kardeli], **Edvard** (1910–1979), om politic iugoslav. Unul dintre conducătorii armatei de eliberare națională din Slovenia (1941–1943), vicepreședinte al Comitetului Național de Eliberare (1943–1945). Ministru de Externe (1948–1953). A promovat o politică de neutralitate activă și de nealiniere („Rădăcinile istorice ale nealinierii"). Teoretician al căii iugoslave de constituire a socialismului prin sistemul de autogestiune („Proprietatea socială și autogestiunea").

KARDINER [kardinər], **Abram** (1891–1981), antropolog și psihanalist american. Pornind de la doctrina freudiană, atribuie factorilor socio-culturali o valoare determinantă în formarea personalității individului („Individul și societatea", „Frontiera psihologică a societății").

KARE subst. pl. Formă negativă de relief nivo-glaciar (rezultată prin acțiunea zăpezii și gheții), cu aspect de nișă, cu fundul plat sau concav.

KARELIA 1. Republică în NV Federației Ruse (din 1991); 172,4 mii km^2; 794,2 mii loc. (1994). Cap.: *Petrozavodsk*. Expl. forestiere, de fosforite, nichel, cupru și min. de fier. Creșterea renilor. Vânătoare, pescuit. Întemeiată la 8 iun. 1920. Locuitorii (kareli), de religie ortodoxă, vorbesc o limbă din familia uralică, ramura fino-ugrică. **2. Istmul Kareliei,** istm situat între G. Finic (la V) și L. Ladoga (la E), pe terit. Federației Ruse, cu lățimea max. de 105 km și înălțimi cuprinse între 50 și 173 m. Are numeroase lacuri (cel mai mare: Vuoksa). Orașe pr.: Sankt Petersburg, Vîborg, Sestroreț.k.

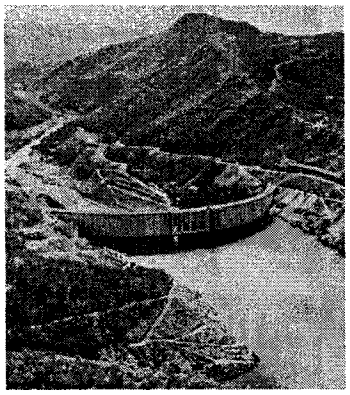

Barajul Kariba

KARELIDE (< n. pr. *Karelia*) subst. Sistem orogenic al Scutului baltic format ca urmare a cutărilor algonkiene de la sfârșitul Huronianului; conține intruziunea renumitului granit de *Rapakiwi* (Finlanda).

KAREN v. **Kawthoolei**.

KARENNI v. **Kayah**.

KARIBA, baraj construit (1955–1960) pe fl. Zambezi, în zona defileului **K.**, la granița dintre Zambia și Zimbabwe (128 m înălțime; 617 m lungime). Lacul de acumulare **K.**, format în spatele barajului, are 282 km lungime, o supr. de 5 310 km^2 și o adâncime de 119 m. Hidrocentrală (600 MW).

KARIM KHANZAND, Mohammad, vakil (regent) persan (1750–1779), fondatorul dinastiei Zand. A preluat puterea în urma unui război civil, exercitându-și autoritatea asupra întregii țări, cu excepția Khorasanului. A mutat capitala la Shīrāz. Promotor al unei politici de reorganizare a sistemului fiscal și de construire a numeroase edificii. Patron al artelor, a atras la Curtea sa numeroși savanți și poeți.

KARIMATA, strâmtoare între ins. Borneo și Belitung, unind Marea Chinei de Sud cu Marea Java. Lățime: c. 210 km; lungime: 100 km. Ad. max.: 36 m. În str. se găsesc recife coraligene și arhipelagul omonim (223 km^2).

KARINTHY [kǫrinti] **Frigyes** (1887–1938), scriitor ungur. Proză satirică și umoristică („Dați-mi voie, domnule profesor...", „Călătorie în jurul craniului meu"); parodii („Așa scrieți voi").

KARIOT v. **Ikarîa**.

KARISIMBI, masiv vulcanic în partea central-estică a Africii, la granița dintre Rwanda și R.D. Congo, la N de

L. Kivu; 4 507 m (vf. Karisimbi, cel mai înalt din lanțul M-ților Virunga).

KARIYA, oraș în Japonia (Honshū), la 24 km SE de Nagoya; 120,1 mii loc. (1990). Nod rutier. Constr. de mașini agricole, mașini de cusut și piese de schimb pentru automobile. Produse textile și ceramice. Castel (1533). Turism.

KARKAVITSAS [karkavitsas], **Andreas** (1865–1922), scriitor grec. Proză naturalistă, prezentând moravuri și obiceiuri provinciale într-un limbaj popular („Chemarea mării", „Arheologul").

KARKEMIȘ, oraș-stat în Siria antică, întemeiat în milen. 2 î.Hr. Importantă așezare comercială a Orientului Apropiat. Centru al unui principat dependent de Regatul Hitit (sec. 17 î.Hr.), ulterior stăpânit de statul Mitanni (sec. 16–15 î.Hr.), de hitiți (sec. 14–13 î.Hr.) și de asirieni (sec. 9 î.Hr.). Inclus în 717 î.Hr. în Imp. Asirian. Aici a avut loc, în 605 î.Hr., o mare bătălie, în care Nabucodonosor II, regele Babilonului, a înfrânt oștile asiriene și egiptene conduse de faraonul Nechao II, punând capăt existenței statului asirian. Azi, *Jerablus*.

KARLE [kari], **Jerome** (n. 1918), chimist și fizician american. A studiat și a dezvoltat (pe baza unor modele matematice) metodele de determinare prin difracție a structurii cristaline. Premiul Nobel pentru chimie (1985), împreună cu H.A. Hauptman.

KARLFELDT [karlfelt], **Erik Axel** (1864–1931), poet suedez. Lirică neoromantică exprimând dragostea pentru provincia natală, respectul tradițiilor, profundul sentiment al naturii („Cântecele pământurilor sălbatice și cântece de dragoste", „Cântecele lui Fridolin", „Flora și Pomona", „Psalm de toamnă"). În ultimele volume se conturează o melancolie religioasă cu tonuri apocaliptice împotriva războiului („Flora și

Erik Axel Karlfeldt

Bellona"). Creatorul unei forme poetice muzicale, cu trăsături baroce, într-un limbaj arhaizant. Premiul Nobel pentru literatură (1931, postum).

KĀRLĪ (KARLE, KĀRLĀ), sit arheologic în India (Mahārāshtra), unul dintre cele mai mari sanctuare budiste de tip caitya (c. 120 d.Hr.).

KARLING subst. (GEOMORF.) Custură **(2)**.

KARL MARX-STADT v. **Chemnitz**.

KARLOFF, Boris (pe numele adevărat *William Henry Pratt*) (1887–1969), actor american de film, de origine britanică. Stabilit în S.U.A. (1917). Succesul obținut cu rolul monstrului din „Frankenstein" l-a cantonat în genul filmelor de groază și suspans („Mumia", „Mireasa lui Frankenstein", „Viața secretă a lui Walter Mitty").

KARLOVAC [karlovats], oraș în Croația, pe râul Kupa, la 48 km SV de Zagreb; 70,7 mii loc. (1991). Nod rutier și feroviar. Hidrocentrală. Ind. chimică, a tananților, de prelucr. a lânii și alim. Fortăreață (1579). Catedrală romano-catolică în stil baroc. Fundat în 1579.

KARLOVY VARY [karlovi vari], oraș în V Cehiei, la poalele M-ților Metalici (Krušne Hory), pe râul Teplâ; 56,3 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Stațiune balneoclimaterică de renume mondial, cu ape termale sulfuroase curative (42–72°C). Fabrici de porțelanuri, de cristaluri („de Boemia") și de textile. Biserica Sf. Maria Magdalena (1736). Muzeul poștalionului, Galeria de Artă și Muzeul sticlei. Festival bienal internațional al filmului (din 1950). Turism. Fundat în 1358. Până în 1918 s-a numit *Karlsbad*.

KARLOWITZ (CARLOWITZ [karlovits]; **SREMSKI KARLOVCI),** oraș în Iugoslavia (Serbia), pe Dunăre, la SE de Novi Sad; 7,4 mii loc. (1991). Aici a avut loc Congresul de pace (1698–1699) care a pus capăt războiului dintre „Liga Sfântă" (Rusia, Austria, Veneția și Polonia) și Imp. Otoman. Prin tratatul încheiat de Polonia cu Imp. Otoman (16 ian. 1699), prima obținea o parte din Ucraina apuseană și Podolia, iar, prin tratatul încheiat de Austria și Veneția cu Imp. Otoman (26 ian. 1699), Habsburgilor le erau recunoscute teritoriile cucerite în timpul războiului (centrul Ungariei, Transilvania, aproape întreaga Slavonie ș.a.), Veneția primind Morea și recunoscându-i-se stăpânirea asupra unor cetăți din Dalmația. Rusia a încheiat un armistițiu pe doi ani, care a fost înlocuit cu Tratatul de Pace de la Constantinopol (1700). Tratatele de pace de la **K.** consemnau începutul retragerii turcilor otomani din Europa.

KARLSBAD v. **Karlovy Vary**.

KARLSRUHE [karlsru:ə], oraș în SV Germaniei (Baden–Württemberg), la poalele M-ților Pădurea Neagră; 277,7 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Port fluvial pe un canal ce leagă orașul cu Rinul. Metalurgie; constr. de mașini de cusut, de motociclete și biciclete; echipament electrotehnic, fabrici de hârtie, de produse alim. etc. Castel (sec. 18). Muzeu de artă. Centru de cercetări nucleare (din 1956).

Karlovy Vary. Vedere generală

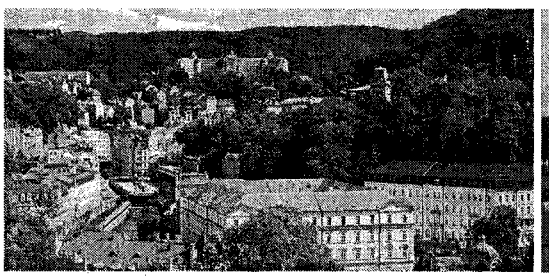

Karlsruhe. Castelul

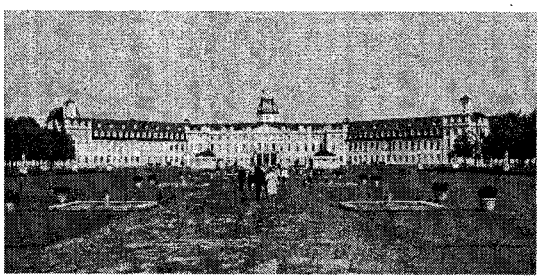

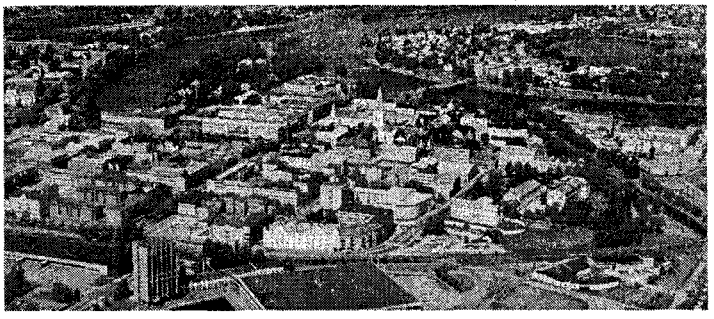

Karlstad. Vedere generală

Universitate (1825). Palatul lui Karl Wilhelm (1715). Fundat în 1715.

KARLSTAD, oraş în SV Suediei, pe ţărmul lacului Vănern; 77,3 mii loc. (1993). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Universitate. Muzeu. Fundat în 1584 şi distrus în mare parte de incendiul din 1865. Aici s-a semnat (26 oct. 1905) Tratatul dintre Suedia şi Norvegia, prin care uniunea personală dintre cele două state lua sfârşit.

KARMA (KARMAN) (< engl., fr.; cuv. sanscrit „acţiune") subst. (În hinduism şi alte religii orientale — jainism, budism) Forţă impersonală care cântăreşte toate faptele, bune şi rele, pe care orice fiinţă le întreprinde în decursul vieţii şi, totodată, forţa implacabilă care determină, în cadrul ciclului de transmigrare a sufletelor, calitatea vieţii următoare.

KÁRMÁN, Theodor von (1881–1963), inginer american de origine ungară. Stabilit în S.U.A. (1930). Pionier în domeniul construcţiei avioanelor de mare viteză şi al proiectilelor (cercetări care au dus la fabricarea primului avion ce a depăşit bariera sonică). Lucrări de hidrodinamică, termodinamică şi aerodinamică. Cofondator (1944) al laboratorului de propulsie cu reacţie de la NASA.

KARNAK, localitate din Egiptul antic, situată pe malul drept al Nilului, la NE de Luxor, în apropierea complexului de ruine al Tebei, care formează unul dintre cele mai importante şi mai vechi situri arheologice din lume. Din construcţia originară, ridicată în timpul dinastiei XII, nu s-a mai păstrat nimic. Ansamblul actual, care datează din timpul dinastiilor XVIII–XX, cuprinde şi templul lui Amon (celebru pentru sala sa *hipostilă*), construit în timpul faraonilor Amenhotep III şi Tuthmosis I şi extins ulterior de regina Hatshepsut şi, mai ales, de Tuthmosis III. Alte monumente: Templul lui Amenhotep, Templul lui Ramses III şi Sanctuarul lui Osiris.

KARNĀTAKA, stat în S Indiei; 191,8 mii km^2; 45 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Bangalore*. Expl. forestiere şi de min. de cupru, crom, aur, cărbuni şi min. radioactive. Bumbac, trestie de zahăr, cafea, ceai, orez, arahide, arbori de cauciuc. Creşterea animalelor. Vechea denumire (până în 1973) *Mysore*.

KÄRNTEN v. **Carintia.**

KÁROLYI [ka:roji], familie nobiliară maghiară. Mai importanţi: **1. Sándor K., conte** (1668–1743), general. În 1703, a luptat împotriva lui Francisc Rákóczi II, dar în acelaşi an a trecut de partea lui. În 1711 a depus armele şi a încheiat Pacea de la Satu Mare cu Habsburgii. **2. Mihály K., conte Nagykároly** (1875–1955), om politic. Lider al aripii de stânga a Partidului Independenţei. A luptat pentru desprinderea Ungariei din Imperiul Austro-Ungar. Prim-min. (1918–1919) şi preşedinte al Republicii Ungare (ian.–mart. 1919); a predat puterea lui Béla Kun. Aflat în exil (1919–1946 şi din 1949).

KAROO (KARROO), vastă reg. de podiş semiarid în extremitatea de S a Africii, în Republica Africa de Sud (prov. Cape), extinsă pe c. 259 mii km^2. Alcătuită predominant din şisturi argiloase şi gresii. Precipitaţii reduse (c. 400 mm anual). Cuprinde trei subdiviziuni: *Karoo de Nord* (North Karoo) sau *Karoo Superior*, în bazinul inf. al fl. Orange, cu înălţimi între 1 000 şi 1 500 m; *Karoo Central* sau *Marele Karoo* (Great Karoo), extins pe 483 km lungime (de la V la E), în partea central-vestică a prov. Cape, cu înălţimi între 610 şi 2 134 m; *Karoo de Sud* sau *Micul Karoo* (Little Karoo), situat de-a lungul ţărmului de S al Africii, pe 322 km lungime, cu înălţimi între 305 şi 610 m.

KÁRPATHOS, insulă grecească în SE M. Egee, în arh. Sporadele de Sud (Dodecanez), despărţită de ins. Rodos prin str. cu acelaşi nume; 303 km^2. Relief muntos (alt. max.: 1 215 m). Oraşe principale: Kárpathos, Olimbos.

KARPINSKI, Aleksandr Petrovici (1847–1936), geolog rus. Fondatorul

Karnak

Vestigiile sălii hipostile ale templului lui Amon

Ruinele templului lui Ramses III

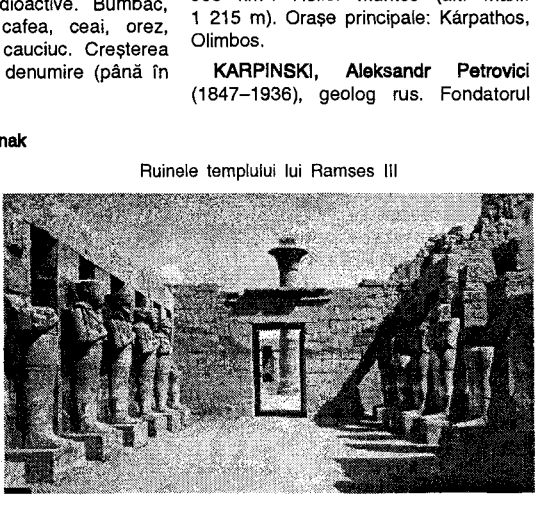

Anatoli Evghenievici Karpov

şcolii ruse de geologie. S-a ocupat de probleme de tectonică, stratigrafie, petrografie, mineralogie şi geologie regională.

KARPOV, Anatoli Evghenievici (n. 1951), şahist rus. Mare maestru internaţional (din 1970). Campion mondial (1975–1985). Câştigător a numeroase turnee internaţionale. Laureat al Premiului Oscar pentru şah (1973–1977, 1979–1981, 1984)

KARREN s. n. (GEOMORF.) Lapiez.

KARRER [karər], **Paul** (1889–1971), chimist elveţian de origine rusă. Prof. univ. la Zürich. Cercetări în domeniul hidraţilor de carbon şi al aminoacizilor. Activitate de pionierat în ceea ce priveşte carotinoidele (în 1930 a stabilit formula β–carotenului) şi flavonele. A sintetizat vitaminele A, B_2, E şi a izolat vitamina K. Premiul Nobel pentru chimie (1937), împreună cu W.N. Haworth.

KARSAVINA, Tamara Platonovna (1885–1978), balerină rusă. Stabilită la Londra (1917). După întâlnirea, la Paris, cu trupa lui Deaghilev, devine vedeta *Baletelor ruse*. Interpretă sensibilă a repertoriului clasic şi a creaţiilor lui M. Fokin („Pasărea de foc", „Prinţul Igor", „Spectrul trandafirului"). După 1926, a părăsit scena pentru a preda cursuri de coregrafie.

KARSH [karʃ], **Yousuf** (n. 1908), fotograf canadian de origine turcă. Unul dintre marii maeştri ai portretului. Excelează în sugestia rafinată a detaliului şi în exprimarea efectelor de lumină („Sir Winston Churchill", „George Bernard Shaw", „John F. Kennedy"). Colecţii de portrete („Chipurile destinului", „Portretele măreţiei", „Chipurile timpurilor noastre").

KARST (KRAS), podiş calcaros în SV Sloveniei, la N pen. Istria, la E de râul Isonzo, de-a lungul ţărmului G. Trieste. Alt. max.: 643 m. Forme caracteristice (lapiezuri, doline, peşteri, râuri subterane), rezultate în urma acţiunii dizolvante a apei de infiltraţie. Studiate pentru prima oară în această zonă, formele de relief asemănătoare din alte reg. au fost denumite *carstice*.

KARŞI, oraş în SSE Uzbekistanului, pe râul Kaşkadaria; 168 mii loc. (1991). Nod feroviar. Ind. mat. de constr., textilă şi alim. Teatru. Moschee. Declarat oraş în 1926. Între 1926 şi 1937 s-a numit *Bek-Budi*.

KĂRŪN, râu în partea de V a Iranului, afl. stg. al fl. Shatt al-Arab, în amonte de Abādān; 850 km. Izv. din M-ţii Zagros, unde are un curs vijelios, iar în aval de Ahvāz devine navigabil.

KARVINÁ, oraş în E Cehiei, la 20 km E de Ostrava, la graniţa cu Polonia; 70 mii loc. (1993). Expl. carbonifere. Uzine cocsochimice şi siderurgice. Prelucr. lemnului.

KARYAÍ, localitate în Grecia, în SE Pen. Calcidice, reşed. Republicii Monastice *Athos;* c. 300 loc. Mănăstiri.

Paul Karrer

Karyaí. Biserica Sf. Petru

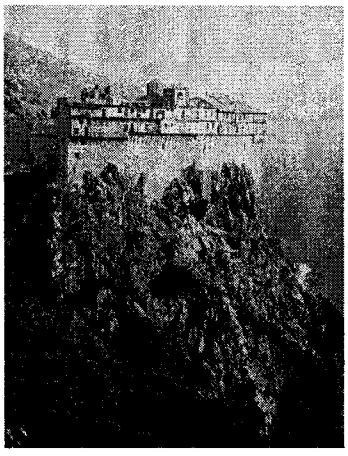

Garri Kimovici Kasparov

KARYOTAKIS, Kostas (1896–1928), poet grec. Unul dintre principalii reprezentanţi ai romantismului în Grecia („Durerea omului şi a lucrurilor", „Elegii şi satire").

KASACK, Hermann (1896–1966), scriitor german. Influenţat de expresionism şi existenţialism, dar şi de filosofia orientală, **K.** condamnă în versurile („Omul"), în dramele („Misiune tragică") şi în romanele sale („Oraşul de dincolo de râu") excesiva tehnicizare şi dezumanizare a lumii contemporane, avertizându-ne, în acelaşi timp, în privinţa pericolului supraevaluării personalităţii („Ţesătorul").

KASAI (în lb. port. **CASSAI**), râu în Africa Ecuatorială (Angola şi Republica Democratică Congo), cel mai mare afl. stg. al fl. Congo; 2 153 km. Izv. din pod. Lunda (Angola), formează pe o porţiune graniţa dintre Angola şi Republica Democratică Congo, iar în cursul inf., în aval de localit. Mushie, poartă numele de Kwa. Numeroase praguri şi cascade. Navigabil pe 789 km.

KASHIWA [kaʃiua], oraş în Japonia (Honshū), la 30 km NE de Tōkyō; 315,9 mii loc. (1995). Ind. mătăsii.

KASHMIR v. **Jammu şi Kashmir.**

KASÍDA (< fr.) s. f. Specie a liricii clasice turce şi persane, asemănătoare odei. Dintre autorii de **k.,** mai cunoscut este persanul *Kaani*.

KASIŢI (KASSAIOI) s. m. pl. Populaţie de origine necunoscută, menţionată la sfârşitul milen. 3 î.Hr., în E Mesopotamiei (Luristan). După ce au stăpânit pentru scurtă vreme Babilonul, întemeind Dinastia Kasită din Regatul Vechiului Babilon (c. 1729 î.Hr.), **k.** au căzut sub stăpânirea Elamului (1157 î.Hr.).

KASPAROV, Garri Kimovici (pe numele adevărat *Harry Weinstein*) (n. 1963), şahist rus originar din Azer-

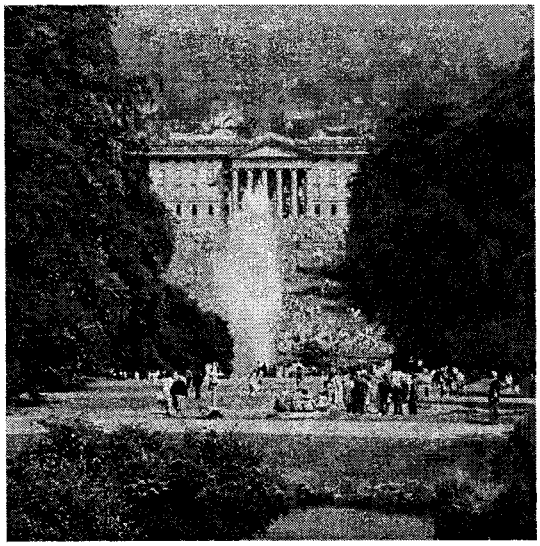

Kassel. Castelul Wilhelmshöhe

baidjan. Mare maestru internațional (din 1980). În 1985 a devenit cel mai tânăr campion al lumii (după meciul cu A. Karpov). Considerat unul dintre cei mai mari jucători din toate timpurile, a promovat un stil de joc ofensiv, bazat pe surpriză și inventivitate. Laureat al Premiului Oscar pentru șah (1982, 1983, 1985–1990).

KASPROWICZ [kasprọvits], **Jan** (1860–1926), poet polonez. Prof. univ. la Lvov. Inițial, poezie de revoltă socială („Chrystus", „Din ogorul țăranului", „Sfârșitul lumii"), apoi axată pe antagonismul dintre spirit și materie („Iubire", „Anima lacrimans"). Lirică vizionară cu accente religioase și prometeice („Imnuri" — capodoperă a literaturii poloneze), care reînvie forma antică a imnului. Teatru poetic („Banchetul Herodiadei"). Traduceri.

KASSALĂ, oraș în E Sudanului, la granița cu Eritreea; 234,3 mii loc. (1993). Aeroport. Centru comercial pentru bumbac și cereale. Pomicultură. Fundat în 1840.

KASSEL [kąsəl], oraș în partea centrală a Germaniei (Hessen), pe cursul inf. al râului Fulda; 201,9 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Port fluvial. Constr. de locomotive, automobile, aparataj electrotehnic, aparataj de precizie și optic; produse textile (iută și bumbac) și alim. Grădină botanică. Monumente: Brüderkirche (1292–1367), Martinskirche (sec. 14–15), Karlskirche (1689–1706); castelele Wilhelmshöhe (sec. 17) și Bellevue (sec. 18). Muzeu de artă; din 1955 aici are loc, o dată la patru ani, o expoziție de artă contemporană. Colonie romană cu denumirea de *Castellum Cattorum,* apare menționat în 913 sub numele de *Chassala.*

KASSEM, Abd al-Karim (1914–1963), general și om politic irakian. Unul dintre conducătorii loviturii de stat din 1958, care a răsturnat monarhia. Prim-min. al Iraq-ului (1958–1963). Înlăturat printr-o lovitură de stat (febr. 1963) și executat.

KASTALSKI, Aleksandr Dmitrievici (1856–1926), compozitor și folclorist rus. Prof. univ. la Moscova. A contribuit la dezvoltarea muzicii corale ruse. Opere religioase („Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur"), simfonii, cantate, compoziții corale, recviem („Pomenirea frățească a eroilor").

KASTLER [kastle:r], **Alfred Henri Frédéric** (1902–1984), fizician francez. Prof. univ. la Bordeaux, Paris și Louvain. Contribuții în spectroscopie; a fundamentat metodele optice în studiul rezonanțelor hertziene la atomi. În 1950 a realizat, împreună cu colaboratorul său, J. Brossel, metoda de pompaj optic. Premiul Nobel pentru fizică (1966).

Alfred Henri Frédéric Kastler

KASTORÍA, oraș în NV Greciei, pe malul lacului Kastorías; 15,6 mii loc. (1991). Centru comercial și sediul unei Arhiepiscopii ortodoxe. Aici se află 54 de biserici bizantine și medievale târzii (sec. 12–16). Identificat cu anticul *Celetrum,* ocupat de romani în anul 200 î.Hr. a făcut parte din Imperiul Roman și apoi din cel Bizantin. Cucerit de turci, care l-au numit Kesriye, s-a aflat în stăpânirea acestora între 1385 și 1912.

KASUGAI, oraș în Japonia (Honshū), la N de Nagoya; 273,2 mii loc. (1995). Ind. textilă și a hârtiei.

KATABITUMENE ({s} gr. *kata* „de sus în jos" + lat. *bitumen* „smoală") s. n. la pl. Bitumene libere, gazoase, vâscoase sau semiconsistente, care umplu golurile rocilor, formând zăcăminte, sau pătrund prin pori și fisuri.

KATAEV, Valentin Petrovici (1897–1986), scriitor rus. Romane de factură eroică („O pânză în depărtare"), satirică („Delapidatorii", „Fântâna sacră") sau romantică („Timp, înainte!"); nuvele („Fiul regimentului"), comedii („Cvadratura cercului").

KATANGA, denumirea până în 1972 a pod. *Shaba.*

KATAR v. **Qatar.**

KATCHALSKI-KATZIR, Ephraim (n. 1916), chimist israelian. Cercetări în domeniul acizilor poliaminici, al polimerilor cu reactivi chimici, al structurii și funcțiilor celulelor vii. M. de onoare al Acad. Române (1991).

KATCHEN [kætʃən], **Julius** (1926–1969), pianist american. Interpret excelent al muzicii lui *Gershwin.* Preferințe pentru repertoriul romantic și contemporan. Stil interpretativ eclectic.

KĂTHIĂWĂR [kątieuar], peninsulă în V Indiei (Gujarat), la Marea Arabiei, cuprinsă între G. Kachchh, în NV, și G. Khambhāt (Cambay), în SE, legată de partea continentală printr-un istm de c. 100 km lățime; c. 60,7 mii km^2. Relief de podiș (bazalte și gnaisuri), cu alt. max. de 1 117 m (vf. Gorakhnath). Vegetație de savană. Parcul național Gir. Temple budiste și jainiste.

KĂTHMĂNDU (KATMANDU), capitala Nepalului, situată pe cursul superior

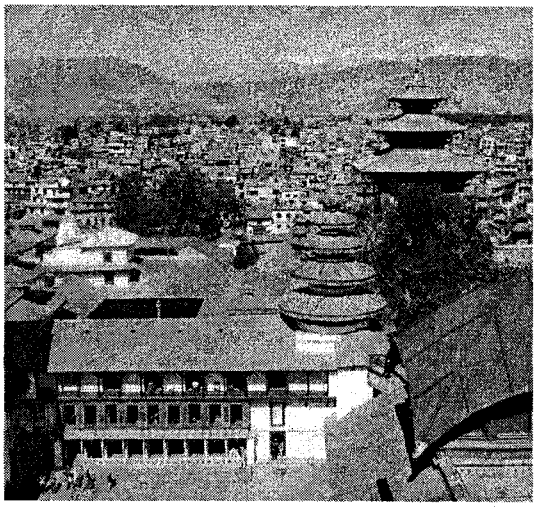

Vedere generală

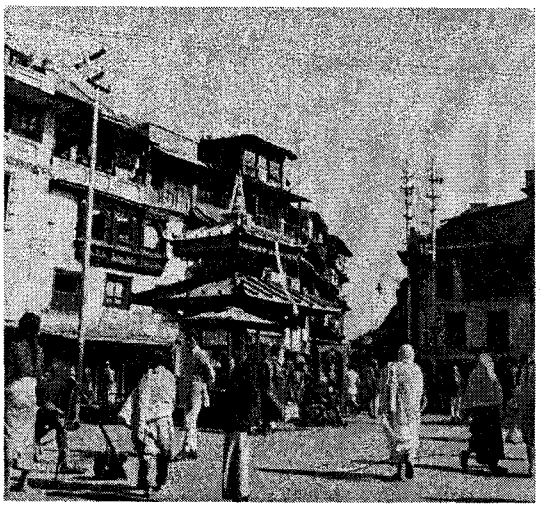

Stradă comercială din centrul orașului

Kāthmāndu

al râului Bāgmati, într-o depr. intramontană, la 1 340 m alt.; 419,1 mii loc. (1991). Important nod de comunicații. Aeroport. Centrul politico-administrativ și comercial al țării. Expl. de marmură. Mici întreprinderi de prelucr. a iutei și pieilor și de reparații mecanice; fabrici de ciment, cărămidă, încălț., produse textile și alim. Universitate. Muzeul Național Nepalez. Numeroase palate, temple și sanctuare (templul Taleju, sec. 16, palatul regal, 1576). Centru de pelerinaj. Întemeiat în 723 sub numele de *Kantipur*, a primit actuala denumire în 1593. După ce a unificat statul nepalez, conducătorul gurkha Prithvi Narayan Șah, a mutat, în 1761, capitala la **K.**; capitala Regatului independent Nepal (din 1923).

KĂTHRĪNĂ (JABAL ~) (KATHERINA GEBEL), cel mai înalt vârf din pen. Sinai (Egipt), situat în partea sudică a acesteia. Alt.: 2 637 m.

KĂTIB ÇELEBĪ [ketəb ʧalabi] (pseudonimul lui *Mustafa ibn Abdullah,* cunoscut și sub numele de *Hāgī Halifă*) (1609–1657), istoric, geograf și erudit turc. Observator atent al declinului societății otomane. Autorul unei enciclopedii bibliografice, al primei lucrări geografice turcești („Atlas Minor") și al unei istorii privind bătăliile navale otomane.

KATÎN, pădure situată lângă Smolensk (Federația Rusă), unde au fost uciși (1940) c. 4 300 de ofițeri ai armatei poloneze. Groapa comună cu osemintele lor a fost descoperită în 1943 de trupele germane de ocupație. Deși autoritățile sovietice și-au declinat orice răspundere, comisia de investigație sovieto-polonă a ajuns, în 1989, la concluzia că masacrul a fost săvârșit din ordinul lui Stalin.

KATMAI, parc național din pen. Alaska (14 887 km^2), care include, alături de vulcanul omonim (alt.: 2 047 m; un crater cu diametrul de 3 km și adâncimea de 1 000 m, unul dintre cele mai largi din lume; cea mai puternică erupție având loc la 5 iun. 1912) și un vast sistem de fumarole („Valea celor zece mii de fumarole"), lacuri, ghețari, golfuri, fiorduri, vârfuri muntoase, păduri, pășuni etc. Fauna este formată din urși bruni, elani, vidre, nurci ș.a. Declarat monument al naturii (1918) și parc național (1980).

KATO Hiroyuki, baron (1836–1916), educator și politolog japonez. După revoluția din 1867–1868 a susținut adoptarea modelelor europene de guvernare democrată și de respectare a drepturilor omului.

KATONA [kǫtono] **József** (1791–1830), scriitor ungur. Reprezentant de seamă al dramaturgiei naționale. Capodopera sa este tragedia istorică „Bánk Bán".

KATOWICE [kątovitse], oraș în S Poloniei, în Silezia, centrul ad-tiv al voievodatului omonim; 351,5 mii loc. (1996). Nod de comunicații. Aeroport. Expl. de zinc și de huilă. Centru siderurgic și al metalurgiei neferoase (zinc). Constr. de mașini grele. Uzine chimice și cocsochimice. Universitate. Fundat în 1598, a căpătat (1865) statut de oraș sub administrație germană. Mișcări cu caracter cultural și economic împotriva dominației germane. Din 1922, a fost inclus noului stat polonez. Între 1953 și 1956 s-a numit *Stalinograd.*

KATSINA [kątsina] **1.** Oraș în N Nigeriei, centrul ad-tiv al statului omo-

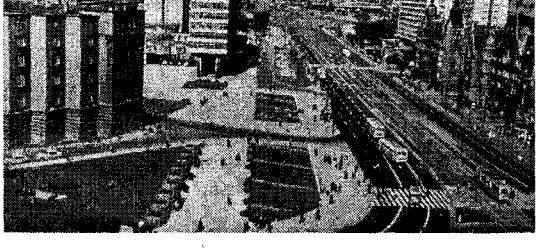

Katowice. Vedere generală

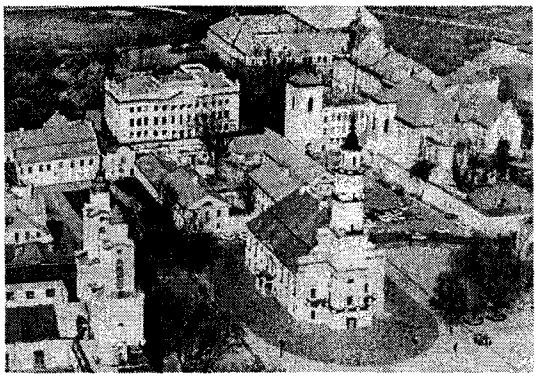

Kaunas. Vechiul centru al orașului

nim; 186,9 mii loc. (1992). Nod rutier. Piață pentru tutun, bumbac, piei și arahide. Centru cultural al populației hausa. Meșteșuguri, artizanat. Fundat în sec. 12, a fost mult timp capitala unui stat hausa, ce a cunoscut o dezvoltare maximă în sec. 18. Cucerit de fulani (1806). **2.** Stat federal în partea de N a Nigeriei, la granița cu Niger; 24,2 mii km^2; 3,9 mii. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Katsina*. Culturi de tutun, arahide, bumbac ș.a.

KATTEGAT (CATTEGAT), strâmtoare între pen. Iutlanda și Scandinavia, din sistemul de strâmtori care leagă Marea Baltică cu Marea Nordului; lungime: 270 km; lățime: 60–122 km. Ad.: între 17 și 124 m. Traversată de curenți. Pescuit. Porturi pr.: Göteborg, Halmstad (Suedia) și Frederikshavn (Danemarca).

KATZ [kæts], **Sir Bernard** (n. 1911), biofizician britanic de origine germană. Prof. univ. la Londra. A studiat mecanismul sinaptic, excitația electrică a nervului, transmiterea influxului nervos. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1970), împreună cu J. Axelrod și U.S. von Euler.

KATZ [cæts], **Elihu** (n. 1926), psihosociolog american. A elaborat (1955), împreună cu P. Lazarsfeld, teza conform căreia acțiunea mass-media se exercită prin intermediul liderilor de opinie.

KAȚAROV, Gavril Iliev (1874–1958), istoric, arheolog și etnograf bulgar. Prof. univ. la Sofia. S-a preocupat mai ales de istoria antică a Traciei („Istoria culturii tracilor", „Religia tracilor").

KAUAI, insulă în NV arh. Hawaii; 1,4 mii km^2. Oraș pr.: *Lihue*. Relief predominant muntos, dominat de vulcanul Kawaikini (1 598 m). Vegetație de palmieri, bananieri, acacia ș.a. Precipitații abundente (peste 11 000 mm anual). Cultura trestiei de zahăr. Turism.

KAUFMAN, Aurel (n. 1925, Brăila), chirurg român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. A înființat primul laborator experimental de microchirurgie din România. Lucrări privind patologia vasculară periferică, în special a edemelor.

KAUFMANN, Walther (1871–1947), fizician german. Prof. univ. la Königsberg. A determinat, independent de J.J. Thomson, raportul dintre sarcina și masa electronului. A descoperit că masa electronului crește sub acțiunea forțelor acceleratoare ale radiațiilor β, confirmând astfel teoria relativității.

KAULUN v. **Jiulong**.

KAULUNG v. **Jiulong**.

KAUNAS, oraș în Lituania, la 90 km V de Vilnius, port pe Nemunas; 415,3 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Principalul centru industrial al țării. Metalurgie; constr. de mașini; produse electrotehnice, chimice, textile și alim.; hârtie. Pescuit. Hidrocentrală. Universitate. Muzee. Teatre. Cetate (sec 13–17); Catedrală (sec. 15–17). Biserica Sf. Vitautas (sec. 15). Fundat în 1030, a făcut parte din Marele Ducat al Lituaniei, din Rzecspospolita (între 1569 și 1795), din Imperiul Rus (1795–1918). Capitala Lituaniei independente (1919–1940). Între 1941 și 1945 a fost ocupat de trupele germane. Până în 1917 s-a numit *Kovno*.

KAUNDA, Kenneth David (n. 1924), om politic zambian. Președinte fondator al Partidului Unit al Independenței Naționale (din 1960). Prim-min. (1964–1973) și președinte (1964–1991) al Rep. Zambia. A realizat un program de reforme economice menite să contribuie la modernizarea statului și a dus o politică de echilibru cu statele vecine.

KAUNITZ [kaunits], **Wenzel Anton, prinț von Kaunitz-Rietberg** (1711–1794), om politic și diplomat austriac. Cancelar al Austriei (1753–1793). Adept al absolutismului luminat, a condus politica internă și externă a Austriei în timpul Mariei Tereza, Iosif II și Leopold II. Unul dintre cei mai mari diplomați ai sec. 18.

KAUTILYA (sec. 4 î.Hr.), învățat indian. A trăit la curtea lui *Chandragupta*, rege în Magadha. Conform tradiției, este considerat autorul lucrării „Arthaśāstra", cel mai vechi și mai important tratat de politică și economie din India antică.

KAUTSKY [kautski], **Karl** (1854–1938), publicist și om politic german. Unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a. Autor al unor lucrări de popularizare a marxismului („Doctrina economică a lui Kari Marx", „Problema agrară"); a editat ultima parte a „Capitalului". **K.** a formulat teoria ultraimperialismului, potrivit căreia este posibilă dezvoltarea pașnică și fără crize a capitalismului, iar, după Revoluția rusă, **K.** s-a pronunțat împotriva revoluției și a dictaturii proletare și pentru o formă de stat parlamentară („Terorism și comunism").

KAVAFIS, Konstandinos (pe numele adevărat *Constantine Cavafy*) (1863–1933), poet grec. A evocat lumea epocii elenistice, Romei și Bizanțului într-o lirică ironică și senzuală, ce îmbină nostalgia cu meditația filozofică, evoluând de la estetism la o artă închinată libertății și demnității omului („Poeme").

KAVAJË, oraș în V Albaniei, la 16 km SE de Durrës; 25,7 mii loc. (1990).

KAVÁLA sau **KAVÁLLA,** oraș în NE Greciei, pe țărmul golfului cu același nume al M. Egee, vizavi de ins. Thá-

Kenneth David Kaunda

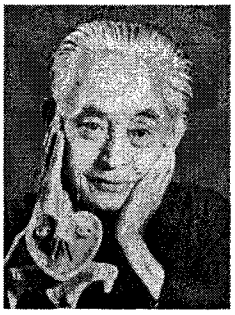

Yasunari Kawabata

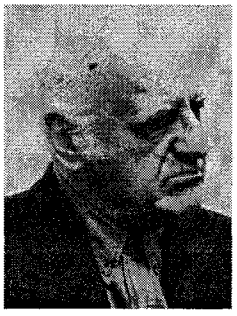

Jerzy Kawalerowicz

sos; 58,6 mii loc. (1991). Aeroport. Port pentru exportul cerealelor, bumbacului și tutunului. Ind. textilă și de prelucr. a lemnului. Muzeu de arheologie. La N de oraș au fost identificate ruinele anticului *Neapolis*, unde au staționat trupele lui Brutus înainte de bătălia de la Philippi (42 î.Hr.). Ruinele unui apeduct roman și ale unor terme romane.

KAVERIN, Veniamin Aleksandrovici (pe numele adevărat *V.A. Zilberg*) (1902–1989), scriitor rus. Nuvele fantastice („Maeștri și discipoli"); romane de observație socială și psihologică („Artistul necunoscut", „Doi căpitani", trilogia „Carte deschisă").

KAWABATA [kauabąta] **Yasunari** (1899–1972), scriitor japonez. Romane de atmosferă, profund marcate de tensiunea trăirilor, sugerând mutații sufletești printr-o simbolistică a obiectelor și printr-o comunicare afectivă cu peisajul („Kyōto", „Țara zăpezilor", „Vuietul muntelui", „Stol de păsări albe"). „Povestiri miniaturale", inspirate de experiențe de viață la limita realului. Proza sa relevă cultul pentru detaliu și fraza densă, sugestivă. Premiul Nobel pentru literatură (1968).

KAWAGOE [kauagoe], oraș în Japonia (Honshū), la 32 km NV de Tōkyō; 315,5 mii loc. (1995). Nod feroviar. Ind. textilă, alim. și de prelucr. a lemnului (mobilă). Templu budist (sec. 9).

KAWAGUCHI [kauaguʧi], oraș în Japonia (Honshū), la N de Tōkyō; 446,2 mii loc. (1995). Ind. electrotehnică, textilă și alim.

KAWAI [ca:uai] **Kanirō** (1890–1963), ceramist japonez. A fundat (1925) o mișcare artistică, bazată pe îmbinarea artei tradiționale japoneze cu maniera ornamentală și de prezentare britanică. A introdus în producția ceramicii de serie elemente de artizanat.

KAWALEROWICZ [kavaleroviʧ], **Jerzy** (n. 1922), regizor polonez de film. Unul dintre creatorii reprezentativi ai școlii cinematografice poloneze postbelice („Sub steaua frigiană", „Maica Ioana a îngerilor", „Moartea președintelui", „Prizonierul Europei", „Copiii lui Bronstein"). A realizat filme cu tematică istorică, într-un montaj fastuos („Faraonul").

KAWASAKI [cauasąki], oraș în Japonia (Honshū), la S de Tōkyō, port pe țărmul de V al G. Tōkyō; 1,2 mil. loc. (1995). Șantier naval. Ind. siderurgică, constr. de automobile, chimică, de prelucr. a petrolului, electrotehnică, alim. Templu (sec. 12).

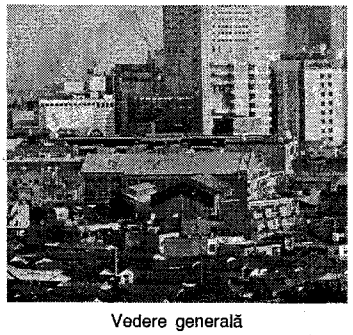

Vedere generală

Kawasaki

Centrul orașului

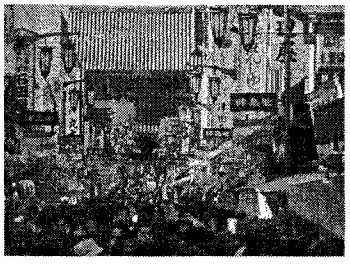

Danny Kaye

KAWTHOOLEI [kəuθụlei] **(KAWTHULE),** stat federal în SE Uniunii Myanmar, în bazinul inf. al fl. Salween, la granița cu Thailanda; 30,4 mii km^2; 1,1 mil. loc. (1983). Populația, kareni, vorbește o limbă din familia sino-tibetană, ramura tibeto-birmană. Centrul ad-tiv: *Pa-an* (Hpa-an). Expl. de tungsten. Culturi de orez, trestie de zahăr, susan, arahide. Păduri tropicale. Vechea denumire *Karen.*

KAY [kei], **John** (1704–1764), inventator englez. Pionier în domeniul mecanizării industriei textile (a inventat, în 1733, un tip de suveică ce putea fi acționată rapid cu o singură mână; în 1738, un pieptene pentru războaiele de țesut; o mașină pentru îndepărtarea prafului din lână etc.).

KAYAH, stat federal în ESE Uniunii Myanmar, la granița cu Thailanda; 11,7 mii km^2; 168,4 mii loc. (1983). Centrul ad-tiv: *Loikaw.* Expl. de tungsten. Hidrocentrale. Orez, legume, arahide. Vechiul nume: *Karenni.*

KAYE [kei], **Danny** (pe numele adevărat *David Daniel Kaminsky*) (1913–1987), actor american de film. Înzestrat cu multiple aptitudini (cântăreț, dansator, acrobat, mim), și-a valorificat capacitatea de improvizație, vivacitatea și mobilitatea expresiei („S-a născut un cântec", „Bufonul regelui", „Omul de la Dinner Club"). Premiul Oscar (1954), pentru întreaga activitate.

KAYIBANDA, Grégoire (1924–1976), om politic din Rwanda. Președintele Republicii (1962–1973) și prim-min. (1960–1973).

KAYSER [kąizər], **Heinrich Gustav Johannes** (1853–1940), fizician german. Prof. univ. la Bonn. A descoperit (1895) heliul în atmosfera terestră, folosind tehnici noi de analiză spectrală („Compendiu de spectroscopie") și a măsurat viteza sunetului în diferite medii.

KAYSERI, oraş în partea centrală a Turciei; 454 mii loc. (1994). Nod rutier. Constr. aeronautice. Uzină de montaj de automobile. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, cimentului, alim. Citadelă (sec. 13), numeroase moschei şi monumente funerare. Muzeu. În Antichitate s-a numit *Caesarea Mazaca,* fiind un important oraş din Capadocia; distrus de persani (sec. 3 d.Hr.), a fost refăcut, devenind în sec. 4 un centru de iradiere a creştinismului.

KAZAH, -Ă s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe teritoriul Kazahstanului. Mai trăiesc în Uzbekistan, Turkmenistan, China şi Mongolia. De religie musulmană sunnită. ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Kazahstan. ✦ (Substantivat f.) Limbă din familia altaică, ramura turcică, vorbită în Kazahstan, China, Mongolia. Limba oficială în Kazahstan. Formată în sec. 15–16, are trei dialecte apropiate. A folosit iniţial alfabetul arab. Din 1947 a fost introdus alfabetul rus, cu 9 litere suplimentare. **2.** Adj. Care aparţine Kazahstanului sau kazahilor, privitor la Kazahstan sau la kazahi.

KAZAHSTAN, Republica ~ (Kazak Respublikasy), stat în partea central-vestică a Asiei; 2 717,7 mii km^2; 17,03 mii. loc. (1994). Limba oficială: kazaha. Religia: islamică (sunniţi), creştin-ortodoxă. Cap.: *Akmola* (din 1997). Oraşe pr.: Almaţî (Alma-Ata), Karaganda, Cimkent, Semipalatinsk, Pavlodar, Ust-Kamenogorsk, Djambul (fost Aulie-Ata), Aktiubinsk, Petropavlovsk. Este împărţit în 19 reg. Relief variat, reprezentat prin câmpii, podişuri şi reg. colinare. În V se întinde C. Pericaspică, dominată spre NE de prelungirile M-ţilor Ural şi colinele Mugodjarî, la E de care se află Pod. Turgai, cu alt. reduse (250–300 m) ce desparte C. Siberiei Occidentale (N) de depr. Turanului (S). În depr. Turan sunt reg. aride Kîzîlkum şi Ustiurt, partea mai coborâtă fiind ocupată de M. Aral. În E Pod. Turan se află pod. colinar al K., cu munţi izolaţi, în sudul căruia se desfăşoară reg. aride nisipoase Mujunkum, Betpak-Dala, Taukum şi depr. L. Balhaş. În ENE se află M-ţii Altai (4 506 m alt., vf. Beluha), iar în E şi SE, M-ţii Tarbagatai, Djungarskii Alatau, Kunghei-Alatau, Zailiiskii Alatau (4 973 m, vf. Talgar, alt. max. din K.) şi Kirghizkii Alatau. Climă temperat continentală cu aridităte excesivă în depr. Turan (precipitaţii sub 100 mm/an); în munţi precipitaţiile ajung la 1 000 mm/an. Principalele cursuri de apă sunt Irtîş (în E), Sîrdaria (în S), Işim (în N) şi Ural (în V). Numeroase lacuri (Balhaş, Zaisan, Tenghiz). Vegetaţie dominantă de stepă şi xerofită de pustiu şi semipustiu (pădurile ocupă sub 10% din terit.). K. dispune de importante şi variate resurse de subsol: huilă în bazinele Karaganda şi Ekibastuz (104,4 mil. t, 1994, locul 9 pe glob), lignit şi cărbune brun (4,7 mil. t, 1993), petrol (reg. Emba-Guriev, 19,3 mil. t, 1994), gaze naturale (3,3 miliarde m^3, 1994), min. de fier, fosfaţi, bauxită, min. polimetalice, crom, cobalt, nichel, mangan. Ind. produce: energie electrică (66,7 miliarde kWh, 1995), fontă şi feroaliaje, oţel, metale neferoase, utilaj minier, ciment (4 mil. t, 1993), îngrăşăminte chimice, ţesături de bumbac şi lână, produse alim. Principalele concentrări ind. sunt în reg. Altai, în lungul Transsiberianului, în bazinul carbonifer Karaganda, în reg. premontană din S, în reg. Ural—Mugodjarî. Agricultura se practică în reg. de stepă din N şi NE (pe pământuri desţelenite, în perioada 1954–1960 fiind redate agriculturii 25,5 mil ha) şi în reg. premontane din S (pe terenuri irigate), K. devenind unul dintre marii producători de cereale. Se cultivă (1994) grâu (10 mil. t), secară (5,5 mil. t), orz, ovăz, orez, porumb, bumbac, legume, fructe, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, cartofi

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1993)	Capitala
Akmola (fost Ţelinograd)	92 100	1 002 000	Akmola (fost Ţelinograd)
Aktiubinsk	298 700	738 000	Aktiubinsk
Almatî (Alma-Ata)	105 100	2 159 000	Almatî (Alma-Ata)
Aterau (fost Guriev)	113 500	447 100	Aterau (fost Guriev)
Djambul (fost Aulie-Ata)	144 200	1 050 000	Djambul (fost Aulie-Ata)
Djezkazgan	313 400	469 000	Djezkazgan
Karaganda	117 900	1 352 000	Karaganda
Kazahstanul Meridional	116 300	1 831 000	Cimkent
Kazahstanul Occidental	151 200	631 000	Uralsk
Kazahstanul Oriental	97 300	934 000	Ust-Kamenogorsk
Kazahstanul Septentrional	44 300	600 000	Petropavlovsk
Kokcetav	78 100	664 000	Kokcetav
Kustanai	114 500	1 221 000	Kustanai
Kzîl-Orda	228 100	651 000	Kzîl-Orda
Mangîşlak	165 100	331 700	Şevcenko
Pavlodar	127 500	944 000	Pavlodar
Semipalatinsk	179 600	838 000	Semipalatinsk
Taldî-Kurgan	118 500	721 000	Taldî-Kurgan
Turgai	111 900	111 900	Arkalîk

(1,95 mil. t). Creşterea animalelor pentru carne şi lână se practică pe pajişti de munte, de stepă sau semipustiu. Se cresc (1994) ovine (33,5 mil. capete, locul 8 în lume), caprine, bovine (9,3 mii. capete), cămile. Pescuit în M. Caspică şi Arai. C.f.: 13,9 mii km (Transsiberianul şi ramura sa, Turksib). Căi rutiere: 164,9 mii km. Moneda: 1 tanga = 100 tein. Comerţul se realizează cu ţările membre ale C.S.I. (90% din export şi 80% din import). — *Istoric.* Locuit încă din Antichitate de triburi de păstori nomazi, pe terit. **K.** au apărut în sec. 3–1 î.Hr. formaţiunea statală Kanghioi, iar în sec. 6–8 Kaganatul turcic, statul Karlucilor, în sec. 9–12, statele Oguzilor şi Karahanizilor, ultimul cucerind întinse teritorii în Asia Centrală şi Turkestanul de Răsărit. În sec. 11–13, pe terit. **K.** are loc invazia selgiucizilor, kidanilor şi mongolo-tătarilor. În perioada stăpânirii mongolo-tătare, terit. **K.** a fost încorporat la *Hoarda de Aur,* iar după dezmembrarea acesteia la Hoarda Albă; în sec. 15, a intrat în componenţa Hoardei Nogailor şi a Hanatului Uzbek. La mijlocul sec. 15 s-a constituit Hanatul Kazah, care, în sec. 16, s-a consolidat, atingând apogeul expansiunii sale teritoriale; în acelaşi timp, s-a desăvârşit îndelungatul proces de formare a poporului kazah. Ulterior, terit. Hanatului Kazah s-a divizat în trei zone distincte, în cuprinsul cărora, în sec. 17, s-au constituit hanate de sine stătătoare. În sec. 18–19, întreg terit. **K.** a intrat în componenţa Rusiei. Din 1917, **K.** este atras în războiul civil; împotriva puterii bolşevice luptă trupe ale albilor conduse de Denikin, forţe naţionaliste locale şi trupe intervenţioniste străine. La 26 aug. 1920 pe terit. **K.** este creată Republica Sovietică Socialistă Autonomă Kirghiză (până în anii '20, kazahii erau desemnaţi eronat sub numele de kirghizi, spre a-i deosebi de cazacii ruşi), inclusă în R.S.F.S.R., iar în mart. 1925 R.S.S.A. Kirghiză îşi schimbă numele în R.S.S.A. Kazahă, devenind, la 5 dec. 1936, sub numele de R.S.S. Kazahă, republică unională în componenţa U.R.S.S. În epoca sovietică, este o reg. puternic industrializată (ind. grea, poligonul nuclear de la Semipalatinsk, centrul spaţial de la Baikonur ş.a.). După 1940, în epoca lui Stalin, în **K.** sunt deportaţi germanii de pe Volga, tătarii din Crimeea, meşcheţii caucazieni şi alte etnii care nu se bucurau de încrederea autorităţilor sovietice. În sept. 1989, kazaha este proclamată limba oficială a republicii, iar rusa, limbă de comunicare interetnică. În iun. 1989, Nursultan Nazarbaiev este numit prim-secretar al Partidului Comunist, fiind ales în 1990 preşedinte al Sovietului Suprem, apoi, în 1991, preşedinte al Republicii. La 25 oct. 1990, Sovietul Suprem din Alma-Ata adoptă declaraţia de suveranitate a **K.**, iar la 16 dec. 1991, proclamă independenţa Republicii Kazahstan, care semnează, la 21 dec. 1991, actul de constituire a Comunităţii Statelor Independente (C.S.I.). Din 10 dec. 1997, capitala **K.** a fost mutată de la Alma-Ata la Akmola. În ian. 1999, N. Nazarbaiev a obţinut un nou mandat prezidenţial. Republică prezidenţială, potrivit Constituţiei din 30 aug. 1995. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, format din Senat şi Camera Inferioară, iar cea executivă, de preşedinte şi un guvern condus de un prim-ministru, care răspunde în faţa preşedintelui.

KAZAKOV, Iurii Pavlovici (1927–1982), scriitor rus. Proză cu caracter psihologic. Povestiri („Albastru şi verde") şi nuvele („Micuţa gară", „Doi în decembrie") de inspiraţie cehoviană, prezentând viaţa cotidiană a oamenilor simpli şi a oraşelor de provincie.

KAZAKOV, Matvei Fiodorovici (1738–1812), arhitect rus. De formaţie neoclasică, a lucrat mult la Moscova (palatul Petrovski, clădirea Senatului din incinta Kremlinului; biserica mitropolitului Filip; case particulare). Unul dintre organizatorii Şcolii de arhitectură de la Moscova, a condus lucrările de sistematizare ale acestui oraş.

KAZAN 1. Oraş în Federaţia Rusă, port pe Volga, cap. Republicii Tătare (din 1921); 1,1 mii. loc. (1994). Nod de comunicaţii. Prelucr. petrolului. Ind. constr. de maşini, chimică, textilă, poligrafică, prelucr. blănurilor, încălţ., produse alim. Universitate (1804). Muzee. Teatre. Numeroase monumente arhitectonice: Kremlinul (sec. 16–18), biserica Buna Vestire (1562), catedrala Sf. Petru (1723–1726), moschee (1766). Fundat în 1177. Capitala hanatului **K.** (1438–1552). **2. Hanatul ~,** stat (1438–1552) desprins din *Hoarda de Aur,* situat pe cursul mijlociu al Volgăi, cu capitala la Kazan. Dependent de Rusia (1487–1521), apoi de Imp. Otoman (din 1524). Cucerit

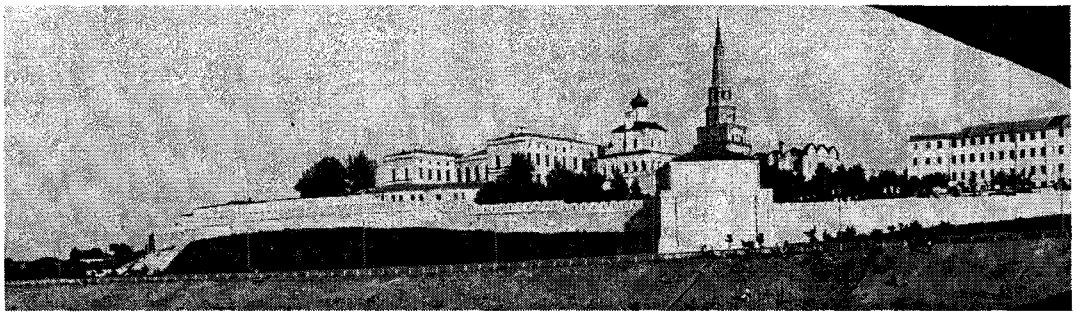

Kazan (1). Kremlinul

(1552) de ţarul Ivan IV şi anexat Rusiei.

KAZAN [kəzæn], **Elia** (pe numele adevărat *Elia Kazangioglu*) (n. 1909), romancier şi regizor american de film, de origine greacă. Reprezentant de seamă al cinematografiei contemporane, a cărui operă, îmbrăţişând o tematică extrem de variată (de la drama socială la neorealismul brutal), oferă un vast tablou al Americii moderne. Creator al unui stil melodramatic, de mare forţă sugestivă, atât pe plan narativ, cât şi figurativ („Un tramvai numit dorinţă", „La Est de Eden", „Splendoare în iarbă", „Ultimul magnat"). Ecranizări după propriile romane („Tranzacţia", „America, America"). Premiul Oscar pentru film şi regie: 1947 („Pe cuvânt de onoare") şi 1954 („Pe chei").

KAZANLÎK, oraş în centrul Bulgariei, în NV depr. cu acelaşi nume; 65,2 mii loc. (1991). Renumit centru de cultură şi prelucr. a trandafirilor. În apropiere de **K.** se află un mormânt tumular (sec. 4–3 î.Hr.) al unei căpetenii trace, decorat cu valoroase picturi murale.

KAZANTZAKIS [kazandzakis], **Nikos** (1883–1957), scriitor grec. Stabilit în Franţa (1947). Unul dintre maeştrii literaturii greceşti moderne, a abordat numeroase genuri literare. Supranumit „Homer al Greciei contemporane". Drame filozofice în versuri („Trilogia lui Prometeu", „Nikiforos Fokas"), romane având ca temă condiţia umană sau destinul colectivităţii („Alexis Zorba", „Hristos răstignit a doua oară", „Căpitan Michalis"), poeme („Odiseea" — opera sa fundamentală), jurnale de călătorie, eseuri filozofice („Asceza"), corespondenţă. Traduceri.

KAZAR, Vasile (1913–1998, n. Sighetu Marmaţiei), grafician român. Prof. univ. la Bucureşti. Exprimare sobră, lapidară, vocaţie dramatică (ciclurile „Pita de mălai", „Moartea pădurii", „Pe aici au trecut naziştii"). Ulterior, linia devine agitată, compoziţiile capătă accente expresioniste şi interesul pentru observaţia exterioară se mută pe analiza vieţii interioare. Ilustraţie de carte („Craii de Curtea-Veche").

KAZBEK (MKINVARI), vârful unui con vulcanic stins, în Caucazul Mare (Georgia). Alt.: 5 037 m. Acoperit de zăpezi perene şi gheţari la peste 3 300 m.

KAZDAĞI v. **Ida (2).**

Kcal, simbol pentru kilocalorie.

KEA sau **KEOS,** insulă grecească în M. Egee, în NV arh. Ciclade, la 21 km SE de continent (capul Sounion); 174 km^2. Citrice. Oraş pr.: Kea.

Elia Kazan

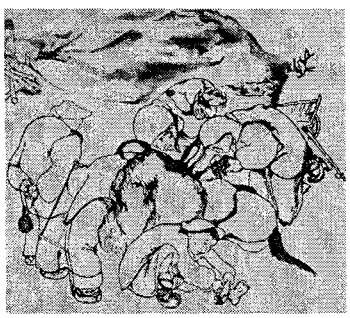

Vasile Kazar: „Moartea calului"

Nikos Kazantzakis

Kazbek

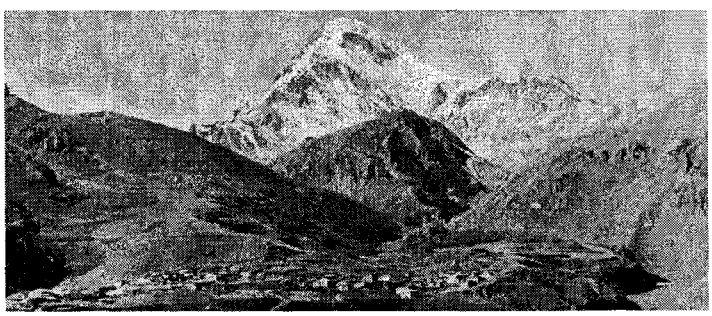

Buster Keaton în filmul „Legea ospitalității" (1923)

KEAN [ki:n], **Edmund** (1787–1833), actor englez. Unul dintre marii tragedieni, **K.** a revoluționat arta teatrală prin maniera interpretării sale, în roluri pasionale shakespeariene (Richard al III-lea, Hamlet, Macbeth, Iago, Othello, Shylock). Imortalizat de Dumas-tatăl în drama sa „Kean".

KEATON [ki:tən], **Diane** (pe numele adevărat *Diane Hall*) (n. 1946), actriță americană de film. Joc inteligent și rafinat, dublat de umor și ironie („Nașul", „Zilele radioului", „Tatăl miresei"). Premiul Oscar: 1977 („Annie Hall").

KEATON [ki:tən], **Joseph Francis,** zis **Buster K.** (1895–1966), actor și regizor american de film. Clasic al filmului mut, a creat personajul Malec, a cărui figură de o perfectă impasibilitate sporea efectele comicului de situații („Legea ospitalității", „Navigatorul", „Malec, reporter cinematografic", „Mecanicul Generalei", „Luminile rampei").

KEATS [ki:ts], **John** (1795–1821), poet englez. Unul dintre marii romantici, precursor al prerafaeliților. Lirică însuflețită de idealul frumuseții și armoniei clasice grecești („Endymion", „Hyperion", „Odă la o urnă grecească", „Toamnei"). Poeme cu atmosferă medievală („Ajunul Sf. Agnes", „Ajunul Sf. Marc", „La Belle Dame sans merci"). Corespondență.

KEBBI, stat federal în NV Nigeriei; 102,5 mii km^2; 2,1 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Birnin Kebbi.*

KECSKEMÉT [kęʧkeme:t], oraș în Ungaria, la 84 km SE de Budapesta; 108,6 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Centru comercial pentru vite și fructe. Constr. de mașini agricole. Ind. piel. și alim. (uleiuri vegetale, conserve de legume și fructe, rachiu de caise).

KEDAH [kędə], stat în NV Malaysiei; 9,4 mii km^2; 1,4 mil. loc. (1993). Centrul ad-tiv: *Alor Setar.* Expl. forestiere, de min. de cositor și de tungsten. Orez, tutun, arbori de cauciuc. Creșterea animalelor.

KEDIRI, oraș în Indonezia (Java), la poalele masivului Wilis (2 563 m), pe râul Brantas, la 105 km SV de Surabaya; 235,6 mii loc. (1990). Ind. textilă și alim. Vechea denumire *Kadiri.*

KEDIV v. **khediv.**

KEDRENOS, Georgios (sec. 11), cronicar bizantin. Lucrarea sa „Istoria sinoptică", tratând perioada „de la facerea lumii" până la 1057, cuprinde și informații privitoare la români.

KEELING v. **Cocos.**

KEENE [ki:n] **Donald** (n. 1922), publicist și critic literar japonez de origine americană. Cunoscut niponolog. Autor a numeroase studii și antologii de literatură japoneză („Lumea între ziduri", „Răsărit spre vest"). Traduceri.

KEESOM [kę:som], **Willem Hendrik** (1876–1956), fizician olandez. Prof. univ. la Leiden. A studiat (1908) fenomenul opalescenței critice, împreună cu H. Kamerlingh-Onnes. Cercetări în domeniul temperaturilor joase; a solidificat heliul (1926).

KEFALLINIA v. **Cefalonia.**

KEGRESSE [kegręs] **Adolphe** (1879–1943), inginer francez. A inventat sistemul de deplasare a vehiculelor cu șenile, folosit pentru prima oară în lume (1914) de armata rusă, iar ulterior (1922–1923) de A Citroën, în celebra sa expediție din Sahara.

KEHIAIAN, Henry V. (n. 1929), chimist francez de origine română. Stabilit în Franța (1970). Cercetări în domeniul termodinamicii chimice („Studiul calorimetric al interacțiunilor nitraților în soluții alcaline"). A realizat o serie de instalații experimentale (de ex. instalația ebuliometrică de mare sensibilitate). M. de onoare al Acad. Române (1993).

John Keats

KEILIN [ki:lin], **David** (1887–1963), biochimist britanic de origine poloneză. Prof. univ. la Cambridge. Cercetări asupra oxidoreducerilor și respirației celulare; a descoperit fermentul celular *citocromul* și i-a descris mecanismul de funcționare.

KEITA, Modibo (1915–1977), om politic din Mali. Primul președinte al statului independent și șeful guvernului (1960–1968). Înlăturat printr-o lovitură de stat. A militat pentru unitatea statului, pronunțându-se împotriva tendințelor centrifuge tribale, și pentru înțelegere cu statele vecine.

KEITEL [ki:təl], **Harvey** (n. 1947), actor american de film. Interpret al unor personaje dure și violente care trăiesc în lumea brutală a instinctelor primare („Cine bate la ușa mea?", „Crimele din «Mica Italie»", „Pianul").

KEITEL [kąitəl], **Wilhelm** (1882–1946), feldmareșal german. Șeful Statului Major General al armatei germane (1938–1945). A semnat actul de capitulare necondiționată a Germaniei (8 mai 1945). Condamnat la moarte de Tribunalul Internațional de la Nürnberg ca mare criminal de război și executat.

KEITH [ki:θ] **(KETH), Sir Arthur** (1866–1955), anatomist și antropolog britanic. Prof. univ. la Londra și

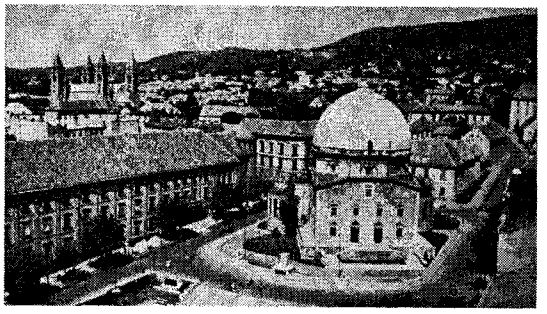

Kecskemét. Vedere generală

Aberdeen. Specialist în studiul fosilelor umane și în reconstituirea omului preistoric. Adept al teoriei darviniste („Antichitatea omului", „Darvinismul și criticii săi", „O nouă teorie a evoluției omului").

KEKKONEN, Urho Kaleva (1900–1986), om politic finlandez. Membru al partidului Uniunea Agrară (1936–1956). Prim-min. (1950–1953, 1954–1956) și președinte (1956–1981) al Rep. Finlanda. În perioada „războiului rece", a promovat, pe plan extern, o politică de echilibru între N.A.T.O. și Tratatul de la Varșovia.

KEKROPS (în mitologia greacă), întemeietorul și primul rege al Atenei. Sub domnia lui a avut loc o dispută teritorială între Poseidon și Atena; zeița, ieșind învingătoare, a devenit patroana orașului, care de atunci îi poartă numele.

KEKULÉ VON STRADONITZ [ke:kule fon strądonits], **Friedrich August** (1829–1896), chimist german. Prof. univ. la Gent (Belgia) și Bonn. Cercetări în domeniul chimiei organice (tioderivați, indigo etc.). A elaborat (1857) teoria tetravalenței carbonului și a propus (1865) prima formulă a structurii benzenului.

KELANG (KLANG), oraș în Malaysia (Selangor), în pen. Malacca, la SV de Kuala Lumpur, port la str. Malacca; 243,4 mii loc. (1991). Prelucr. metalelor, a cauciucului, lemnului și cafelei. Ind. electrotehnică și alim.

KELANTAN, stat în NV Malaysiei; 14,9 mii km^2; 1,2 mil. loc. (1993). Centrul ad-tiv: *Kota Baharu*. Expl. forestiere și de min. de staniu, aur, fier și mangan. Cocotieri, orez. Creșterea animalelor. Pescuit.

KELDÎȘ, Mstislav Vsevoiodovici (1911–1978), inginer rus. Contribuții în matematică, mecanică, aerodinamică.

Urho Kaleva Kekkonen

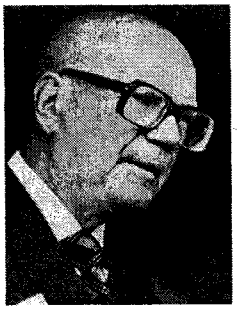

Gottfried Keller

Autorul unor teorii, calcule și măsuri de înlăturare a vibrațiilor la avioane. Studii legate de dinamica zborului rachetelor etajate („Aplicațiile teoriei funcțiilor variabilei complexe în hidrodinamică și aerodinamică", „Cercetări cosmice"). Unul dintre conducătorii programului spațial sovietic. M. de onoare al Acad. Române (1965).

KELEMEN, Milko (n. 1924), compozitor croat. A creat și organizat (din 1961) Festivalul de muzică contemporană de la Zagreb. Influențat inițial de B. Bartók, a adoptat ulterior tehnici moderne, de la serialism la forma deschisă, în compozițiile sale pentru orchestră („Mirabilia II"), balete („Ubu rege", după Jarry) și opere („Stare de asediu", după Camus).

KELȚN v. **chelen**.

KELLER [kelər], **Gottfried** (1819–1890), scriitor elvețian de limbă germană. Opera sa, în care umorul se îmbină cu fantezia, marchează tranziția dintre romantism și realism, care are la el o notă sarcastică și pesimistă. Lirică patriotică („Poezii"); nuvele („Oameni din Seldwyla", „Romeo și Julieta la țară", „Nuvele din Zürich"); romane („Henric cel Verde", un bildungsroman, „Martin Salander").

KELLERMANN [kelerman], **Bernhard** (1879–1951), scriitor german. Influențat de impresionism. Proză social-utopică („Tunelul"), antimilitaristă („9 Noiembrie") și antifascistă („Dansul morții").

KELLERMANN [kelerman], **François Christophe, duce de Valmy** (1735–1820), mareșal francez. Participant la războaiele Franței revoluționare și la cele napoleoneene. S-a remarcat în bătălia de la Valmy (20 sept. 1792).

KELLGREN, Johan Henrik (1751–1795), poet, publicist și critic literar suedez. Drame lirice („Gustaf Wasa"). Fondator al ziarului „Stockholms Posten" (1788). Raționalist, admirator al lui Voltaire, a publicat satire acide („Zâmbetele mele"), comice („Viața unui prost"), caricaturale („Dușmanii luminii"), evoluând apoi spre o poezie ce prefigurează romantismul suedez („Noua creație sau lumea imaginației").

KELLOGG [kelog], **Frank Billings** (1856–1937), om politic republican american. Secretar al Departamentului de Stat (1925–1929). Unul dintre inițiatorii Pactului Kellogg-Briand. Premiul Nobel pentru pace (1929).

KELLOGG-BRIAND [kelog-briã], **Pactul ~,** nume sub care este cunoscut tratatul pentru interzicerea războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor dintre state, semnat la Paris la 27 aug. 1928. România a aderat la pact la 4 sept. 1928. U.R.S.S., România, Polonia, Estonia, Letonia ș.a. s-au angajat, prin *Protocolul de la Moscova* (9 febr. 1929), ca **Pactul K.-B.** să intre în vigoare imediat după ratificarea protocolului, indiferent dacă el va fi pus sau nu în aplicare de celelalte țări semnatare.

KELLY [keli], **Gene** (pe numele adevărat *Eugene Curran K.*) (1912–1996), actor, dansator, coregraf și regizor american. Interpret inventiv, plin de vervă, a devenit o figură marcantă a cinematografiei americane. Filme: „Un american la Paris", „Domnișoarele din Rochefort", „A fost odată un Hollywood", „Xanadu". Ca regizor a realizat: „Cântând în ploaie" (în colab. cu Stanley Donen), „Invitație la dans", „Hello, Dolly". Premiul Oscar (1951) pentru întreaga carieră.

KELLY [keli], **Grace** (1929–1982), actriță americană de film. De o frumusețe rasată, dublată de un joc inteligent, cu subtile tușe de umor, se remarcă în: „Amiază de foc", „Mogambo", „Fereastra dinspre curte", „Înalta societate". S-a retras din cinemato-

Gene Kelly și Cyd Charisse în filmul „Cântând în ploaie"

Grace Kelly

grafie în urma căsătoriei (1956) cu prințul Rainier III de Monaco. Premiul Oscar: 1954 („Fata de la țară").

KELLY [keli], **Howard Atwood** (1858–1943), medic american. Prof. univ. la Baltimore. A organizat școala medicală de la „J. Hopkins University" și a condus clinica de ginecologie a Spitalului universitar. A efectuat primele rectoscopii (1903). Pionier în tratamentul cu radiu al cancerului. Lucrări: „Ginecologie operatorie", „Ginecologie medicală". M. coresp. al Acad. Române (1921).

KELSEN [kelzən], **Hans** (1881–1973), jurist și filozof austriac. Stabilit în S.U.A (1940). Prof. univ. la Geneva și Los Angeles. Întemeietorul școlii normativiste a dreptului („Doctrina pură a dreptului"). A susținut primatul dreptului internațional asupra celui statal („Teoria generală a dreptului și statului", „Fundamentele democrației").

KELVIN (< n. pr. *Kelvin*) s. m. Unitate de măsură (simbol K) pentru intervalele de temperatură, egală cu 1/273,16 din temperatura absolută a punctului triplu al apei.

KELVIN, lord ~ v. **William, Thomson.**

KEMAL, Mehmed Namik (1840–1888), scriitor și publicist turc. De orientare liberal-democrată, membru al Societății „Junii Turci", a luptat pentru europenizarea societății turcești. Versuri, romane („Fata cea săracă", „Patria"), drame romantice.

KEMAL, Mustafa Atatürk v. **Atatürk, Mustafa Kemal.**

KEMAL, Tahir (1910–1973), prozator turc. Romane istorice („Oamenii din orașul captiv") sau romane-fluviu de investigație psihologică asupra condiției sociale a țăranului („Valea îndepărtată", „Ceață ușoară", „Ana", „Legea lupului"). Bogată corespondență cu Nazim Hikmet. Arestat pentru convingerile sale politice.

KEMAL, Yaşar (n. 1923), scriitor turc de origine kurdă. Considerat, alături de Nazim Hikmet, cel mai mare scriitor turc al sec. 20. Autorul unei epopei „agrare" moderne și al unor romane („Mehmet cel subțire", „Mehmet șoimul") ce reprezintă un vibrant apel împotriva dezumanizării. Arestat pentru convingerile sale politice.

KEMÉNY Ioan (1607–1662), general și principe al Transilvaniei (1661–1662). A avut relații de prietenie cu Matei Basarab și, mai târziu, cu Gheorghe Ștefan. Înfrânt și ucis de turci la Seleușul Mare (ian. 1662). Autor al unei „Autobiografii" (1607–1655), cu interesante observații asupra contemporanilor.

KEMEROVO, oraș în Federația Rusă, pe râul Tom, în bazinul Kuzbass; 513 mii loc. (1994). Aeroport. Expl. de huilă. Centru ind.: cocserii, produse chimice (îngrășăminte, mase plastice, cauciuc sintetic), oțelării, constr. de mașini, utilaj minier. Universitate. Muzee. Teatre. Filarmonică. Întemeiat în 1958 prin unirea satelor Șceglova (fondat în 1720) și Kemerova (fondat în 1863). Între 1925 și 1932 s-a numit *Șceglovsk*.

KEMPE, Rudolf (1910–1976), dirijor și oboist german. Director muzical la Opera din München (1952–1954), a devenit dirijor permanent al Orchestrei Filarmonice din München (1967–1976) și director al Orchestrei simfonice a BBC-ului (1975). Integrala discografică a poemelor simfonice de R. Strauss.

KEMPFF, Wilhelm (1895–1991), pianist și compozitor german. Repertoriu larg, cu precădere clasic și romantic, cu o revenire la Bach în ultimii ani ai vieții. Tehnică strălucitoare, rigoare și claritate, știință a frazării, tușeu nuan-

Wilhelm Kempff

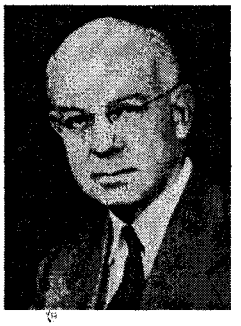

Edward Calvin Kendall

țat. A compus muzică de cameră, simfonică, concerte, opere.

KEMPIS, Thomas a v. **Thomas a Kempis.**

KENAI, peninsulă în partea de S a Alaskăi, între G. Cook (la V și NV), G. Prince William (NE) și G. Alaska (E și SE), extinsă pe 257 km lungime și 209 km lățime. Țărmuri cu fiorduri; relief muntos cu alt. max. de 1 606 m (M-ții Kenai). În 1980, în S pen. **K.** a fost inaugurat Kenai Fjords National Park (2 711,6 km^2).

KENDALL [kendl], **David G.** (n. 1918), matematician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Lucrări în domeniul teoriei probabilităților și al semigrupurilor Markov. M. de onoare al Acad. Române (1992).

KENDALL [kendl], **Edward Calvin** (1886–1972), biochimist american. A descoperit și a aplicat în tratamentul reumatismului hormonii cortico-suprarenali (cortizonul). Cercetări în domeniul izolării tiroxinei. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1950), împreună cu P.S. Hench și T. Reichstein.

KENDALL [kendl], **Henry W.** (n. 1926), fizician american. Prof. univ. la Institutul de Tehnologie din Massachusetts. Împreună cu colaboratorii săi a făcut experiențe asupra difuziei inelastice a electronilor de către protoni și neutroni, care au permis verificarea existenței quarkului. Premiul Nobel pentru fizică (1990), împreună cu J.I. Friedman și R. Taylor.

KENDO (cuv. japonez *kendō* „calea sabiei") subst. Artă marțială japoneză, cunoscută încă din sec. 5–6, iar din sec. 13 practicată pe scară largă de samurai; interzisă în 1876, este astăzi practicată ca sport atât de bărbați, cât și de femei. Sabia, din lemn de bambus, cu o lungime între 112 și 118 cm

Luptător kendo

și o greutate între 375 și 450 g (în funcție de vârsta celui care o folosește), este mănuită cu ambele mâini. Îmbrăcați în tunici lungi, luptătorii sunt protejați de un fel de armură formată dintr-o mască de oțel, apărători pentru umeri și pântece din bambus lăcuit și mănuși. Țintele admise sunt capul, antebrațele, pieptul și grumazul.

KENDREW [kẹndru:], **Sir John Cowdery** (n. 1917), biochimist britanic. Prof. univ. la Oxford. Cercetări în domeniul chimiei proteinelor. A determinat structura mioglobinei și a hemoglobinei prin analiză cristalografică cu raze X. Premiul Nobel pentru chimie (1962), împreună cu M.F. Perutz.

KENDRICK [kẹndrik], **John** (c. 1740–1794), navigator american. A efectuat primul ocol aproape complet al continentului american (1787–1788), plecând din Boston, trecând pe la Capul Horn și oprindu-se la Vancouver.

KENEALLY [kẹni:li], **Thomas** (n. 1935), romancier australian. Romane istorice cu caracter psihologic și moral privind colonizarea, conflictele rasiale („Supraviețuitorul", „Foșnetele pădurii", „Un anotimp în Purgatoriu").

KENITRA, oraș în NV Marocului, pe fl. Sebu, la 16 km de Oc. Atlantic, la 48 km NE de Rabat; 448,8 mii loc. (1994). Port fluvial. Centru comercial și ind. (uleiuri vegetale, conserve de pește, fabrici de egrenat bumbac, filaturi). Export de produse agricole și min. Întemeiat în 1913, s-a numit, până în 1956, *Port Lyautey.*

KENNEDY [kẹnədi], familie de oameni politici americani. Mai importanți: **1. Joseph Patrick K.** (1888–1969), diplomat și om de afaceri. Ambasador în Marea Britanie (1937–1940). **2. John Fitzgerald K.** (1917–1963), om politic democrat. Fiul lui **K.(1).** Președinte al S.U.A. (1961–1963). A promovat o politică dinamică, adoptând, pe plan intern un vast program de combatere a sărăciei și de acordare de drepturi civile minorităților, iar pe plan extern a contracarat cu abilitate ofensiva diplomatică și politică a U.R.S.S., opunându-se, între altele, instalării de rachete nucleare sovietice în Cuba (1962). A creat un nou stil în politica americană, caracterizat prin flexibilitate, dar și intransigență în rezolvarea principalelor probleme ale vieții interne și internaționale. Asasinat la Dallas (22 nov.). **3. Robert Francis K.** (1925–1968), om politic democrat. Fiul lui **K.(1).** Ca ministru al Justiției, a sprijinit politica fratelui său, John Fitzgerald. Asasinat în timpul campaniei electorale prezidențiale.

KENNEDY, Cape ~ v. **Cape Canaveral.**

KENNEDY [kẹnədi], **Margaret** (1896–1967), scriitoare britanică. Romane cu un pronunțat caracter teatral, adaptate pentru scenă („Nimfa cu inimă credincioasă", „Cercul roșu de dimineață", „Sărbătoarea", „Lebăda sălbatică"), evocând cu rafinament sfârșitul epocii victoriene.

KENNELLY [kẹnəli], **Arthur Edwin** (1861–1939), inginer american de origine britanică. Prof. univ. la Harvard. Colaborator al lui T.A. Edison. Studii legate de propagarea curentului electric prin liniile telefonice și telegrafice. A descoperit (1902), simultan cu O. Heaviside, ionosfera (numită și *stratul K.–Heaviside*).

KENNY [kẹni], **Elizabeth** („Sora Kenny") (1880–1952), soră medicală

Sir John Cowdery Kendrew

australiană. A introdus (1939, în Australia și 1940, în S.U.A.) metoda de tratare a poliomelitei (tratamentul **K.**) prin exerciții ale membrelor afectate. Memorii.

KENOTRON (< fr. {i}; {s} gr. *kenos* „gol" + fr. *[elec]tron* „electron") s. n. Tub electronic cu doi electrozi (diodă), cu vid înaintat, folosit pentru alimentarea tuburilor cu raze X și pentru redresarea curenților alternativi de înaltă sau foarte înaltă tensiune.

KENT, primul regat anglo-saxon, fondat de iuți (sec. 5), în SE Angliei. Membru al *Heptarhiei.* A intrat în componența *Merciei* (sfârșitul sec. 8) și *Wessex*-ului (începutul sec. 9).

KENT, William (c. 1686–1748), pictor, arhitect și peisagist britanic. Ca decorator, a pictat interioare la Burlington House și Kensington Palace din Londra. Ca arhitect, a realizat, în stil palladian, Trafalgar Square și Cazarma cavaleriei din Londra. S-a remarcat în mod special ca peisagist, fiind unul dintre creatorii grădinilor englezești („Stowe House", „Rousham Hall", grădina Palatului Buckingham).

KENTUCKY [kəntąki], stat în E S.U.A.; 104,7 mii km^2; 3,9 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Frankfort.* Expl.

Joseph Patrick Kennedy

John Fitzgerald Kennedy

Robert Francis Kennedy

de petrol, cărbune şi gaze naturale. Mari rafinării de petrol. Constr. de maşini agricole; produse chimice, ţigarete. Tutun, grâu, porumb şi plante furajere. Creşterea bovinelor, porcinelor şi ovinelor.

KENYA, Republica ~ (Jamhuri ya Kenya, Republic of Kenya), stat în partea de E a Africii ecuatoriale, cu ieşire la Oc. Indian; 582,65 mii km^2; 30,5 mii. loc. (1995). Limbi oficiale: swahili şi engleza. Religia: creştină (protestanţi, catolici) c. 80%, islamică ş.a. Cap.: *Nairobi.* Oraşe pr.: Mombasa, Garissa, Kisumu, Nakuru. Este împărţit în opt provincii. Relief predominant de podiş, mai înalt în V, dominând L. Victoria, care coboară spre E, trecând într-o îngustă câmpie litorală de-a lungul Oc. Indian. Podişurile din V sunt străbătute de la N la S de Rift Valley, cu numeroase lacuri (Victoria, cel mai mare din Africa, Turkana, Nakuru) şi jalonată de masive muntoase vulcanice (Aberdare, Mount K., 5 199 m, alt. max. din ţară şi a doua din Africa). Climat tropical cu variaţii determinate de altitudine sau de vecinătatea oceanului. Vegetaţie predominantă de savană; pădurea ecuatorială ocupă supr. restrânse. Faună bogată, ocrotită în numeroase parcuri naţionale. Expl. de aur, argint, cupru, plumb, magnetit, magnezit, fluorit, diatomit, grafit, azbest şi sare. Economia este centrată pe agricultură, care concentrează peste 70% din populaţia activă şi asigură 30% din PNB şi 70% din valoarea exporturilor. Pe 4% din supr. ţării (terenuri arabile) se cultivă porumb (2,9 mii. t, 1994), sorg şi mei (1/3 din supr. cultivată), grâu, orz, orez, floarea-soarelui, ricin, cartofi şi batate, manioc, susan, tutun, legume. Există plantaţii de ceai (209 mii t, 1994, locul 4 pe glob şi locul 2 pe glob la prod./loc.), arbori de cafea (74 mii t, 1994), bumbac, nuci de cocos, mahon, trestie de zahăr, ananas, citrice, mango, banane, sisal (34 mii t, 1994, locul 3 pe glob), piretru (c. 80% din necesarul mondial). Se cresc (mil. capete, 1994): bovine (11), ovine (5,5), caprine (7,4), cămile (0,8), porcine, cabaline. Pescuit; vânătoare. Ind. prelucrătoare (c. 15% din populaţia ocupată) produce (1994): energie electrică (3,2 miliarde kWh), derivate petroliere, televizoare (4,19 mii., 1990), sodă calcinată, îngrăşăminte chimice, ciment (1,5 mil. t), cherestea, hârtie, fire şi ţesături din bumbac şi lână, produse alim. (lapte şi produse lactate, zahăr, carne, bere, ţigarete, miere — 19 mii t, 1992). **K.** dispune de una dintre cele mai dezvoltate reţele de transport din Africa. C.f.: 2,6 mii km. Căi rutiere: 55 mii km. Turism dezvoltat: 680 mii turişti străini (1994). Principalele obiective: capitala, ţărmul Oc. Indian, oraşul Mombasa, Mount Kenya şi Aberdare Range, L. Victoria, parcurile naţionale Nairobi, Tsavo, Aberdare, Nakuru şi rezervaţiile de vânătoare (safari) Rift Valley, cu lacurile Naivasha, Nakuru, Turkana, Victoria. Moneda: 1 Kenya shilling = 100 cents. Export: cafea şi ceai (peste 40% din exporturi), fructe, produse petroliere, ciment, sisal, carne, bumbac, aur. Import: combustibili, maşini şi echipament de transport, produse chimice şi agro-alimentare, produse manufacturate de bază. — *Istoric.* Terit. **K.** a fost locuit din timpuri străvechi. Importante descoperiri de hominizi de acum 2–3 mil. ani au fost făcute aici, în reg. Rift Valley, de o echipă de arheologi conduşi de prof. L.S. Leakey. În sec. 1 d.Hr. regiunea de coastă este amintită, sub denumirea de *Azania,* de Pliniu cel Bătrân, care menţionează aici existenţa comercianţilor arabi şi indieni. Expansiunea islamului, care începe în sec. 7, e marcată de înfiinţarea comptoarelor comerciale de la Lamu, Mombasa şi Malindi, care au dezvoltat importante relaţii comerciale cu populaţia autohtonă. Vizitat de Vasco da Gama în 1498, devine în sec. 16–18 obiectul luptei între arabi şi portughezi, aşezările ocupate de portughezi fiind abandonate sub presiunea Sultanatului de Oman şi Zanzibar, care, în 1729, încheie ocuparea întregii regiuni de coastă. În 1890, după o îndelungată luptă între Marea Britanie şi Germania, **K.** a trecut sub control britanic, devenind, din 1895, posesiune a Coroanei, iar din 1920, colonie. În condiţiile accentuării nemulţumirilor populaţiei, administraţia colonială a permis apariţia unor organizaţii naţionaliste. În 1952 a izbucnit revolta anticolonială a organizaţiei „Mau-Mau", violent reprimată şi în urma căreia a fost instaurată starea excepţională (până în 1960). În vara anului 1960, autorităţile coloniale au

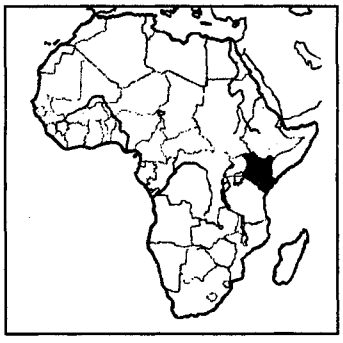

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1993)	Capitala
Central	13 176	4 152 600	Nyeri
Coast	83 603	2 430 700	Mombasa
Eastern	159 891	4 940 900	Embu
North-Eastern	126 902	741 400	Garissa
Nyanza	16 162	4 804 500	Kisumu
Rift Valley	173 868	6 107 900	Nakuru
Western	8 360	3 176 000	Kakamega
Nairobi	684	1 758 900	Nairobi

autorizat apariţia partidelor politice (Uniunea Naţională Africană din Kenya — K.A.N.U., condusă de J. Kenyatta şi Uniunea Democratică Africană din Kenya — K.A.D.U., condusă de R. Ngala). Ca urmare a intensificării mişcării naţionale, britanicii acordă **K.** autonomia internă (1961) şi apoi independenţa (1963) cu statut de dominion în cadrul Commonwealth-ului. În 12 dec. 1964 devine republică, iar J. Kenyatta, primul preşedinte al ţării (1964–1978), asigurând stabilitatea politică a ţării. Moartea preşedintelui declanşează noi tulburări etnice, soldate cu venirea la putere a lui Daniel arap Moi. Deteriorarea vieţii politice prin asasinarea opozanţilor politici, intensificarea mişcărilor interetnice şi creşterea corupţiei atrag nemulţumirile opiniei publice, care impune reintroducerea pluripartitismului, punând capăt monopolului exercitat de K.A.N.U. (1991). În faţa unei opoziţii dezbinate, preşedintele Moi câştigă (1993) un nou mandat şi introduce o serie de măsuri în scopul democratizării vieţii politice şi al creşterii nivelului de trai. Republică prezidenţială potrivit Constituţiei din 12 dec. 1963. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte şi de Adunarea Naţională, iar cea executivă, de preşedinte şi de un guvern numit şi condus de preşedinte. **2.** Vulcan stins, al doilea vârf ca înălţime din Africa (după Kibo), situat la E de Marele Graben Est African, în statul cu acelaşi nume, la S de Ecuator. Alt.: 5 199 m. Până la 1 200 m acoperit de păduri umede ecuatoriale, între 2 000 şi 3 000 m plantaţii de cafea, banane, de la 3 000 m până la c. 4 500 m păduri umede montane şi pajişti alpine; la peste 4 800 m, zăpezi perene şi gheţari (c. 15 cu lungimi până la 1,5 km). Face parte din Parcul Naţional Mount **K.** (716 km^2, înfiinţat în 1949).

Jomo Kenyatta

Johannes Kepler

KENYATTA, Jomo (pe numele adevărat *Kamau Johnstone,* zis **Jomo**) (c. 1893–1978), om politic kenyan din tribul Kikuyu. Conducător al luptei de eliberare naţională. Fondator al mişcării naţionaliste „Mau-Mau" (1952). Deţinut pentru convingerile sale politice (1953–1961). Preşedinte al partidului Uniunea Naţională Africană din Kenya (1960–1978; între 1947 şi 1960, al Uniunii Africane a Kenyei). Primul preşedinte al Republicii Kenya (1964–1978).

KENYON [kęnijęn], **Sir Frederic George** (1863–1952), istoric britanic. Prof. univ. la Londra. A studiat papirusurile şi vechile texte greceşti („Texte clasice pe papirus în British Museum"), elaborând şi lucrări de filologie şi papirologie biblică („Biblia şi vechile manuscrise", „Paleografia papirusurilor greceşti", „Cărţi vechi şi descoperiri moderne"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

KEOS v. **Kea.**

KEPLER [kęplər], **Johannes** (1571–1630), astronom şi matematician german. Unul dintre fondatorii astronomiei moderne („Astronomia nova"; „Dioptrice"; „Harmonice mundi"). A descoperit refracţia atmosferică (1604). Pe baza observaţiilor sale şi ale lui Tycho Brahe („Tabulae Rudolphinae"), a descoperit legile de mişcare ale planetelor *(legile lui K.)*: 1) orbitele planetelor sunt eliptice, având Soarele într-unul dintre focare (1609); 2) viteza areolară a planetelor este constantă (1609); 3) pătratele perioadelor de revoluţie sunt proporţionale cu cuburile semiaxelor mari ale orbitelor planetelor (1619). A construit (1611) o lunetă astronomică perfecţionată.

KERALA, stat în SV Indiei, pe coasta Malabar; 38,9 mii km^2; 29,1 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Trivandrum.* Expl. forestiere, de ilmenit şi monazit. Plantaţii de arbori de cauciuc, trestie de zahăr, cafea, ceai; culturi de orez. Creşterea animalelor. Pescuit.

KERAMIT (< fr. {i}; {s} gr. *keramon* „argilă") s. n. Gresie ceramică obţinută prin arderea amestecului de argilă refractară cu marnă dolomitică, folosită la fabricarea dalelor de pavaj.

KERBELA v. **Karbalā'.**

KERCI 1. Strâmtoare între pen. cu acelaşi nume (în V) şi pen. Taman (în E), care leagă Marea Neagră de Marea Azov. Supr.: c. 3 000 km^2; lăţime: 4–15 km. **2.** Peninsulă în extremitatea de SE a Ucrainei, fiind prelungirea estică a pen. Crimeea. Relief colinar (190 m alt.). Vulcani noroioşi. Expl. de min. de fier. **3.** Oraş în Ucraina, în pen. omonimă, port la str. cu acelaşi nume; 178 mii loc. (1991). Expl. de min. de fier. Pescuit. Şantiere navale. Siderurgie. Fabrici alim. (conserve din peşte, ulei vegetal, îngrăşăminte chimice). Muzeu de Istorie şi Arheologie. Teatru. Biserica Sf. Ioan Botezătorul (sec. 10–13). Întemeiat de milesieni (sec. 6 î.Hr.) sub numele *Panticapaion.* A avut un important rol în Antichitate, fiind capitala Regatului Bosporan (sec. 5–4 î.Hr.). Ocupat (107 î.Hr.) de Mitridate VI Eupator, regele Pontului, aflat ulterior sub dominaţie romană; a fost distrus de huni (sec. 4) şi reconstruit de împăratul Iustinian (sec. 6). Sub influenţă genoveză (sec. 14), a fost cucerit de turci (1475), apoi inclus în Imperiul Rus (1774).

KÉRÉKOU, Mathieu (n. 1933), ofiţer şi om politic din Republica Populară Benin. Şef al statului şi al guvernului (1972–1991; şi din 1996).

KERENSKI, Aleksandr Fiodorovici (1881–1970), avocat şi om politic rus. Membru al Partidului Socialist Revoluţionar (eserii). Preşedinte al Guvernului provizoriu (iul.–nov.1917). Înlăturat de la putere de revoluţia bolşevică, a emigrat în Franţa (din 1918), apoi în S.U.A. (din 1940). Memorii.

KERGUELEN [kergelęn] **DE TRÉMAREC 1. Yves Joseph de ~** (1734–1797), navigator şi explorator francez. Între 1767 şi 1768, a explorat coastele Islandei, iar în 1772 a navigat în Oc. Indian, descoperind arh. care îi poartă numele. **2.** Arhipelag vulcanic, în S Oc. Indian, format din c. 300 ins. (dintre care una de 5,8 mii km^2); 6,2 mii km^2. Descoperit la 12 febr. 1772 de **K. (1)** şi vizitat în 1776 de

J. Cook. Relief de platou înalt, cu alt. medii de 300–800 m şi max. de 1 965 m (Mt. Ross). Ghețari în zona montană. Țărmuri cu fiorduri. Climă subpolară umedă. Vânătoare de balene şi de foci. Baze ştiinţifice (din 1951). Aparţine Franţei din 1893, azi făcând parte din Teritoriile Australe şi Antarctice Franceze. Cunoscut şi sub numele de *Îles de la Désolation.*

KERINTJI [kərinʧ] **(KERINCI)**, vulcan activ în ins. Sumatera (Indonezia), în culmea Barisan, cel mai înalt punct al ins. Alt.: 3 801 m. Vechea denumire: *Indrapura.*

KERKYRA v. **Corfu.**

KERLL, Johann Caspar (1627–1693), organist şi compozitor german. Capelmaistru la München (1656–1674), organist la Catedrala Sf. Ştefan din Viena (1677–1684). A compus muzică religioasă şi instrumentală (mese, recviemuri şi sonate). L-a influenţat pe Bach şi Händel.

KERMADEC 1. Arhipelag vulcanic în Oc. Pacific, situat la c. 740 km NE de Noua Zeelandă, de care aparţine (din 1887); 33,7 km^2. Ins. pr.: Macauley, Raoul. Climă tropicală, caldă şi umedă. **2.** Mare fosă oceanică în Oc. Pacific, în apropierea arh. cu acelaşi nume. Ad. max.: 10 047 m.

KERMĂN (KIRMAN), oraş în partea central-sudică a Iranului, la S de deşertul Dasht-i-Lūt; 349,6 mii loc. (1994). Centru al ind. textile (covoare, ţesături din bumbac, lână etc.). Comerţ cu lână şi covoare (cel mai mare exportator din ţară). Moscheile Masjed-e Malek (sec. 11) şi Djomeh (sec. 14). Bazar (sec. 17); citadela Ark (sec. 18). Fundat în sec. 3. Vechea denumire: *Carmana.*

KERMĂNSHĂH [kermanʃəh] v. **Bākhtarān.**

KEROSEN (< fr.) s. n. Amestec de hidrocarburi obţinut prin distilarea petrolului, având o putere calorică de c. 11 000 kcal/kg, folosit drept carburant în aviaţie şi la vehiculele spaţiale.

KEROUAC [kəruæk], **Jack** (pe numele adevărat *Jean Louis Lebris de* **K.**) (1922–1969), prozator american. Reprezentant al generaţiei „beat". Romane prezentând lumea dezrădăcinată a vagabonzilor, aventura, erotismul paroxistic, într-un limbaj argotic, spontan („Pe şosea", „Cei din subteran", „Doctor Sax", „Îngerii dezamăgirii"). Versuri („Mexico City blues").

KERR [ka:], **Deborah** (pe numele adevărat *Deborah Jane Kerr-Trimmer*) (n. 1921), actriţă britanică de film. Interpretează cu predilecţie personaje a căror existenţă este marcată şi sufocată de convenţii şi de simţul datoriei („Quo Vadis", „Iulius Caesar", „Inocenţiu", „Noaptea iguanei", „Aranjamentul"). S-a consacrat ulterior teatrului. Premiul Oscar (1994) pentru întreaga activitate.

KERR [ka:], **John** (1824–1907), fizician britanic. A descoperit (1875) fenomenul de apariţie a unei birefringenţe artificiale în unele corpuri aflate în câmp electric *(efectul K.)*, cu aplicaţii în cinematografie, la înregistrarea pistei sonore pe peliculă.

KERSCHENSTEINER [kərʃənʃtainər], **Georg** (1854–1932), pedagog german. Autor al teoriei „şcolii muncii" (variantă europeană a pragmatismului în pedagogie) în perspectiva formării globale a individului („Conceptul de şcoală a muncii", „Conceptul de şcoală civică", „Autoritate şi libertate ca principii culturale").

KERTANAGARA [kertənaːgərə], rege (1268–1292) din Tumapel (Singosări, Java). Adept al budismului tantric. A unit Java sub autoritatea sa şi şi-a extins influenţa în Sumatera, rezistând atacurilor mongolilor. Venerat ca un mare conducător.

KERTÉSZ [kərteːʃ], **André** (1894–1985), fotograf american de origine ungară. A debutat cu imagini din primul război mondial. Lucrări caracterizate prin sensibilitate poetică şi umor (portrete lirice, nuduri, viaţa străzii). A influenţat profund limbajul fotografic („Copii", „Parisul văzut de André Kertész", „Şaizeci de ani de fotografie 1912–1972").

KERULARIOS, Mihail v. **Cherularie.**

KERULEN (CHERLEN GOL, HERLEN HE), râu în Asia (în E Mongoliei şi NE Chinei); 1 264 km. Izv. din masivul Hentei (Chentejn–Nuruu), trece prin Cioibalsan şi se varsă în L. Hulun Nur.

KERWIN [kəruin], **Larkin** (n. 1924), fizician canadian. Prof. univ. la Toronto. Cercetări în domeniul fizicii atomice şi moleculare („Introducere în fizica atomică"). Inventator al unui spectometru, al unui selector de ioni etc.

KESEY [kəsi], **Ken** (n. 1935), scriitor american. S-a afirmat cu romanul „Zbor deasupra unui cuib de cuci", în care universul spiritual al unui spital de nebuni devine metafora existenţei omului în societatea contemporană lui.

KESSEL [kesəl], **Joseph** (1898–1979), scriitor şi ziarist francez. Romanele sale („Echipajul", „Vânt de nisip", „Pământ de iubire şi foc", „Cavalerii", „Oamenii", „Vremuri sălbatice"), inspirate din călătoriile şi evenimentele la care a participat, promovează, alături de Malraux şi Saint-Exupéry, o literatură de acţiune şi solidaritate bărbătească. Ca ziarist, a fost adeptul reportajului de senzaţie.

KESSELRING [kəsəlriŋ], **Albert** (1885–1960), mareşal german. A condus ofensivele aeriene împotriva Poloniei (1939), Belgiei, Olandei şi Franţei (mai–iun. 1940), a participat la Bătălia Angliei (1940–1941) şi la invadarea Uniunii Sovietice (1941). Din 1943 a fost comandant-şef al forţelor Axei din Italia, iar din mart.–apr. 1945, al forţelor germane de pe Frontul de Vest. Arestat, judecat şi condamnat la moarte pentru crime de război (1946); sentinţa a fost comutată în închisoare pe viaţă, iar în 1952 a fost eliberat din motive de sănătate. Memorii.

KET, râu în partea central-sudică a Federaţiei Ruse, afl. dr. al fl. Obi; 1 621 km. Izv. din Câmpia Siberiei de Vest, din reg. Krasnoiarsk, curge pe direcţie E–V, trecând prin Togur, şi se varsă prin două braţe (Ket şi Togur) lângă oraşul Narîm. Îngheaţă în perioada nov.–apr. Navigabil pe 737 km în amonte de vărsare.

KEŢA (< rus.) s. f. Peşte teleostean înrudit cu păstrăvul, de c. 50–75 cm lungime *(Oncorhynchus keta).* Trăieşte în mările din Extremul Orient şi migrează în fluvii pentru reproducere. De la **k.** se obţin icrele de Manciuria.

KETCHUP [keʧəp], (cuv. engl.), s. n. Sos condimentat, pe bază de suc de tomate şi ciuperci.

KETTERING [keţəriŋ], **Charles Franklin** (1876–1958), inginer şi inventator american. Unul dintre fondatorii

Jack Kerouac

(1909) lui *D*ayton *E*ngineering *L*aboratories *C*ompany (DELCO). Director de cercetare la General Motors (1920–1947). A proiectat prima casă de marcat electrică. Inventator al autostarterului electric pentru automobile (introdus în 1912 pe Cadillac-uri), îmbunătățind sistemul de aprindere al acestora, precum și motorul Diesel în doi timpi. A contribuit la fabricarea unui lac cu uscare rapidă pentru caroserii.

KETTNER, Radim (Radomir) (1891–1967), geolog ceh. Prof. univ. la Praga. Lucrări asupra Paleozoicului și asupra stratigrafiei, petrografiei și tectonicii din Boemia și Moravia („Profilul de la Lazanky în regiunea carstică din Moravia", „Peșterile slovace"). M. coresp. al Acad. Române (1928).

KEVIR (DASHT-I-KAVÎR [daʃt-i-kavi:r]), zonă depresionară deșertică în N pod. Iran, acoperită cu soluri sărăturate. În timpul sezonului ploios se formează numeroase mlaștini. Alt. medie: 640 m. Vegetație sărăcăcioasă.

KEY, Ellen Karolina Sofia (1849–1926), pedagogă suedeză. Luptătoare pentru emanciparea femeii. A susținut o „educație liberă", bazată pe cunoașterea naturii copilului („Secolul copilului").

KEYES [keiz], **Roger John Brownlow, baron** (1872–1945), amiral britanic. A condus unități navale britanice în primul război mondial, distingându-se în bătăliile de la Zeebrugge și Ostende. În al doilea război mondial a organizat unități de comando britanice (1940–1941).

KEYNES [keinz], **John Maynard, baron** (1883–1946), economist britanic. Doctrina sa economică a avut o influență considerabilă asupra gândirii și politicii economice a sec. 20. Adept al rolului statului în asigurarea folosirii depline a forței de muncă. Op. pr.: „Consecințele economice ale păcii", „Tratat asupra monedei", „Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor".

KEYNES|ISM (< engl.; n. pr. *Keynes*) s. n. **1.** Doctrina economică a lui J.M. Keynes; a analizat influența agregatelor macroeconomice și efectele lor asupra unor variabile economice (gradul de ocupare a forței de muncă, cererea efectivă, randamentul capitalului etc.). Keynes a abordat sistemul economic, în ansamblul său, prin analiza comportamentului de grup al agenților economici, reflectat de evoluția

John Maynard Keynes

unor indicatori ca veniturile globale, consumul, economiile și investițiile nete totale, cererea efectivă globală etc. Keynes a demonstrat că mecanismele spontane ale pieței nu asigură în mod automat ocuparea deplină a forței de muncă, evitarea crizelor și o dezvoltare economică compatibilă cu resursele existente. Potrivit doctrinei **k.**, venitul național și gradul de ocupare a forței de muncă depind de volumul cererii efective (atât pentru bunuri de consum, cât și pentru investițiile nete) anticipată de agenții economici. Soluțiile preconizate de Keynes pentru influențarea cererii efective globale și, implicit, pentru atenuarea efectelor negative ale fluctuațiilor ciclice constau în intervenția statului în economie, printr-un sistem de mijloace și instrumente de politică economică, cunoscute sub denumirea de politici anticiriză (anticiclice). Acestea sunt politica cheltuielilor publice (achiziții de stat, investiții publice în infrastructură și în întreprinderi publice, acordarea de ajutoare de șomaj și alocații familiale), politica monetară și de credit (având ca instrumente masa monetară, creditul și rata dobânzii) și politica fiscală (sistemul de impozite și taxe). **2.** Curent al gândirii economice care cuprinde totalitatea concepțiilor și lucrărilor cu caracter economic care sunt inspirate sau se sprijină pe concepția economică a lui J.M. Keynes. **K.** a creat un aparat economic analitic, a contribuit la matematizarea științei economice și, prin acestea, și la fundamentarea unor instrumente utile pentru politica economică a statului. **K.** a dominat gândirea economică în primele trei decenii după cel de-al doilea război mondial. Ulterior, **k.** a fost criticat atât de reprezentanții teoriei monetariste, în ce privește nerealismul ipotezelor politicilor economice preconizate, cât și de cei ai curentului neoclasic.

KEYSERLING [kaizerliŋ], **Herman Alexander conte von** (1880–1946), filozof german. A fundat, la Darmstadt, o „școală de înțelepciune", unde a practicat în mod creator o filozofie antisistemică („Analiza spectrală a Europei", „Jurnalul de călătorie al unui filozof").

KÉZAI [ke:zoi] **Simon** (sec. 13), cronicar ungur. Opera sa, scrisă în latinește, cuprinde informații privind convietuirea românilor cu maghiarii și secuii în Transilvania, în sec. 11–12.

kg (METR.), simbol pentru *kilogram.*

KGB (prescurtare de la Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti — Comitetul Securității Statului), denumire adoptată în 1954 de structurile de securitate ale statului sovietic, create în 1917, sub denumirea de Comisia Extraordinară pentru Combaterea Contrarevoluției și a Sabotajului în Rusia (CEKA) și care au cunoscut mai multe restructurări și denumiri în cursul existenței lor. Au îndeplinit funcții de represiune internă și de spionaj extern, fiind o componentă fundamentală a regimului sovietic. Printre conducătorii cei mai cunoscuți ai acestor structuri s-au numărat Felix E. Dzerjinski (1917–1926), Nikolai I. Ejov (1936–1938), Lavrenti P. Beria (1938–1941, 1953), Iuri V. Andropov (1967–1982).

kgf (METR.), simbol pentru *kilogram forță.*

KHADÎDJA [hadidʒa] (?–619), prima soție a lui Mahomed și mamă a Fatimei. Protectoarea misiunii Profetului la Mecca. Considerată de musulmani una dintre cele patru mame ale credincioșilor.

KHAFRE v. **Khefren.**

KHAIR ed-DIN v. **Barbarossa.**

KHAJURÂHO [hadʒuraho], sit în India (Madhya Pradesh). Vechea capitală a dinastiei Chandella. Aici se păstrează c. 20 de temple hinduse și jainiste (sec. 10–11), bogat ornamentate cu sculpturi având în special subiecte erotice. Cel mai important este templul șivait Kandărya Mahădewa.

KHAKI-CAMPBELL [kaki-kæmbl] (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de rațe crescută pentru producția ridicată de ouă (180–220 de bucăți anual).

KHALID (KHALED) ibn Abd al-Aziz, rege al Arabiei Saudite (1975–1982). Prim-min. (1964–1975), a succedat la tron fratelui său, Faysăl. Pe plan extern, a dus o politică filoamericană și de sprijinire a revendicărilor palestinie-

Khalid ibn Abd al-Aziz

ne în chestiunea retrocedării Ierusalimului. Pe plan intern, a inițiat unele măsuri moderate de modernizare a țării.

KHALID ibn al-Walid (?–642), general arab. Promotor al expansiunii arabe în Orientul Apropiat și Mijlociu. A înfrânt oștile bizantine, cucerind Damascul (635), iar în urma victoriei de la Yarmuk (20 aug. 636) și-a extins cucerirea și asupra Siriei.

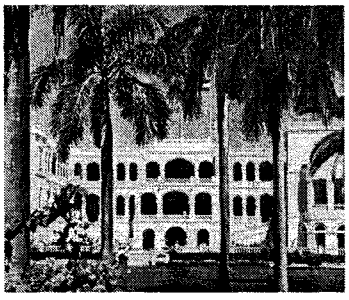

Palatul prezidențial
Khartoum
Stradă principală

KHALIFA 1. Isa bin Sulman al- ~ (n. 1933), emir (din 1971) al statului Bahrain (între 1961 și 1971, până la proclamarea independenței, șeic). **2. Khalifa bin Sulman al- ~** (n. 1935), șeic din Bahrain. Frate cu **K. (1).** Prim-min. (din 1971) al statului Bahrain (între 1970 și 1971, al șeicatului) și moștenitor al tronului.

KHALIL, al- ~ v. **Hebron.**

KHALKÍS sau **CHALKÍS,** oraș în SE Greciei, în partea de V a ins. Eubeea, pe țărmul str. Evripos; 51,5 mii loc. (1991). Important centru comercial în sec. 7 î.Hr. Ruine ale unor construcții antice.

KHAMA, Sir Seretse (1921–1980), om politic din Botswana. Președinte al Partidului Democratic (1961–1980). Președinte și șef al guvernului Republicii Botswana (1966–1980).

KHAMENEI [kamenej], **Mohammed Seyed Ali** (n. 1940), ayatollah (lider religios) și om politic iranian. Îndrumător spiritual. Secretar general al Partidului Revoluției Islamice (1980–1987). Președinte al Republicii Islamice Iran (1981–1989). După moartea ayatollahului Khomeini, al cărui discipol a fost, a preluat atribuțiile sale religioase.

KHARAGPUR, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), pe râul Kăsai, la 104 km V de Calcutta; 279,7 mii loc. (1991). Nod feroviar. Fabrici de încălțăminte, produse chimice, țesături de mătase și de decorticare a orezului. Universitate tehnică.

KHARIGISM (< fr.) s. n. (REL.) Cel mai vechi curent schismatic al Islamului, apărut în 657, care își are originea în controversa politico-religioasă privind desemnarea califului. Kharigiții au alcătuit aripa dură a armatei lui Ali, ginerele și vărul Profetului, pe care l-au părăsit, refuzând pacea cu Muawiyya, guvernatorul Siriei. Ulterior, kharigiții s-au divizat în trei secte: *azragită, ibadită* și *sufrită,* dintre care astăzi mai supraviețuiește doar cea ibadită (3–4% dintre musulmani).

KHARTOUM [kartu:m] **(AL-KHARTHŪM),** capitala Sudanului, situată la confl. Nilului Alb cu Nilul Albastru, la 370 m alt.; 924,5 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Aeroport. Port fluvial. Pr. centru politic, comercial și bancar al țării. Ind. textilă, farmaceutică, a sticlăriei, încălț. și alim. Constr. de nave fluviale. Poligrafie. Universitate. Muzee. Fundat în 1820 ca tabără militară egipteană de Mehmet Aii, **K.** a devenit (1830) capitala Sudanului; unul dintre principalele centre ale răscoalei mahdiste, **K.,** recucerit de trupele engleze, a devenit centrul ad-tiv al stăpânirii coloniale britanice din Sudan (din 1898). Cap. Republicii Sudan (din 1956) și a R.D. Sudan (din 1969).

KHARTOUM NORTH [kartu:m no:θ] **(AL-KHARTHŪM BAHRT),** oraș în Sudan, pe dr. Nilului Albastru, suburbie a orașului Khartoum; 341,1 mii loc. (1993). Ind. de prelucr. a oțelului și aluminiului, textilă, chimico-farmaceutică, încălț., alim. Constr. de frigidere.

KHAYYAM, Omar ~ v. **Omar Khayyam.**

KHAZARI (KAZARI) (< fr.) s. m. pl. Popor de limbă turcică, apărut în Europa Răsăriteană, venind din zona de dincolo de Urali, după invazia hunilor (sec. 4). Duceau o viață nomadă în regiunea de stepă cuprinsă între râul Sulak din N Daghestanului și cursul inferior al Volgăi. De-a lungul vremii au adoptat, rând pe rând, iudaismul, islamismul și apoi creștinismul. Au întemeiat (sec. 7–10) Hanatul **K.,** care a atins în sec. 8 maxima expansiune teritorială (între Nipru, la V, și Volga inferioară și Marea Caspică la E), întreținând relații de schimb cu popoarele din Europa Răsăriteană, Asia Meridională și Transcaucazia. Înfrânți, în 964–965, de marele cneaz al Kievului, Sviatoslav I, **k.** au fost asimilați de popoarele nomade cu care au venit în contact.

KHEDIV (KHADIV) (< fr.; cuv. persan „rege, suveran") s. m. (Între 1867 și 1914 în Egipt) Titlu dat viceregelui; persoană care purta acest titlu.

KHEFREN (KHAFRE), faraon în Egiptul antic, din dinastia a IV-a (2613–2494 î.Hr.). În timpul lui au fost

Khefren. Statuia din diorit a faraonului

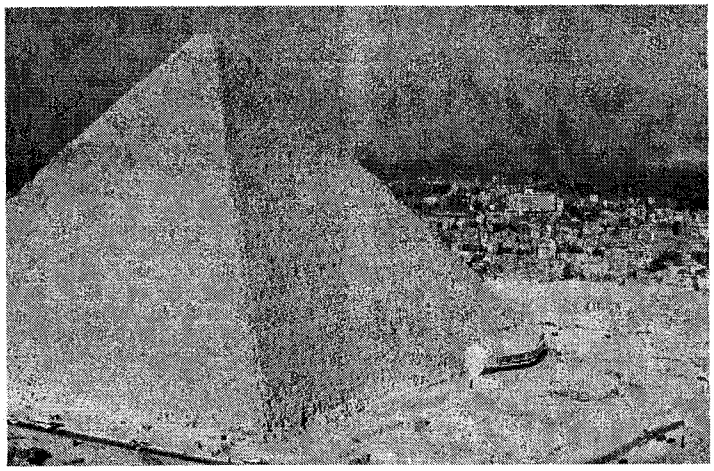

Piramida lui Kheops

construite, la Giseh, a doua mare piramidă şi, probabil, Sfinxul.

KHEOPS (KHUFU), faraon în Egiptul antic, din dinastia a IV-a (2613–2494 î.Hr.). În timpul său a fost construită marea piramidă de la Giseh (146,6 m înălţime), una dintre cele „şapte minuni" ale lumii antice.

KHEPRI (în mitologia egipteană), zeul scarabeu al Egiptului antic, adorat la Heliopolis ca una dintre formele Soarelui care răsare.

KHIEU SAMPHAN (n. 1932), om politic cambodgean. Unul dintre conducătorii khmerilor roşii şi preşedinte al Prezidiului de Stat (şef al statului, 1976–1979), prim-min. (1979–1982). Împreună cu Pol Pot, a dus o politică de exterminare a adversarilor politici şi a unor largi categorii de cetăţeni, masacrând c. 2 milioane de cambodgeni. În dec. 1998, s-a predat autorităţilor guvernamentale.

KHMER, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Populaţie aparţinând grupului de limbi mon-khmerice şi care trăieşte în Cambodgea, în S Vietnamului, S Laosului şi în SE Thailandei; de religie budistă. ✦ Persoană care face parte din această populaţie. ✧ *Khmerii roşii* = denumire dată de occidentali luptătorilor de extremă stângă din Cambodgea, care, în 1960, au declanşat rebeliunea împotriva prinţului *Norodom Sihanouk,* ceea ce a dus la izbucnirea unui război civil, în urma căruia au preluat puterea (1975), instaurând un regim dictatorial, care a fost răsturnat în 1979. După moartea lui Pol Pot (1998), ultimele nuclee militare ale *k. r.* s-au destrămat treptat. **2.** Adj. Care se referă la khmeri **(1),** care aparţine acestei populaţii. ✧ *Arta k.* = artă dezvoltată pe teritoriul Cambodgei (sec. 5–15), atingând apogeul în sec. 9–14. Reprezentative sunt grandioasele complexe de la Angkor. Tematica sculpturii este inspirată de mitologia brahmană sau budistă.

KHOMEINI [komeini], **Rūhollāh** (1900–1989), ayatollah (lider religios) şi om politic iranian. În exil, între 1964 şi 1979. Conducător al Consiliului Revoluţiei (1979–1980), care a proclamat, în 1979, Republica Islamică Iran. Potrivit Constituţiei din 1980, a reprezentat autoritatea supremă în stat („ghidul revoluţiei").

KHON KAEN, oraş în partea central-estică a Thailandei, pe râul Chi, la 190 km SSE de Vientiane; 206 mii loc. (1990). Centru comercial pentru orez. Universitate.

KHORANA, Har Gobind (n. 1922), biochimist american de origine indiană.

Khepri

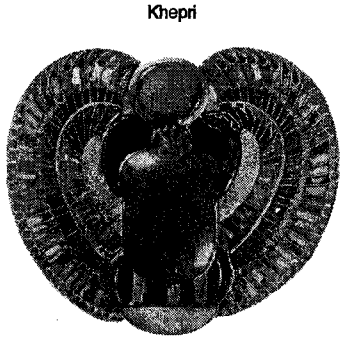

Stabilit în S.U.A. (1960). A realizat sinteza polinucleotidelor şi a abordat studiul codului genetic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1968), împreună cu M.W. Nirenberg şi R.W. Holley.

KHORĀSĀN (KHURĀSĀN sau **KHORASSAN),** regiune geografică şi istorică în SV Asiei, între deşerturile Karakum (la N) şi Dasht-e-Lūt (la S), dominată în partea central-nordică de lanţul M-ţilor *Kopetdag.* Are aspectul unui platou arid, presărat cu numeroase oaze. Reg. **K.** se extinde în cea mai mare parte pe terit. de NE al Iranului, formând prov. cu acelaşi nume (315,7 mii km^2), precum şi pe terit. de SSE ale Turkmenistanului şi de VNV ale Afghanistanului. Oraşe pr.: Mashhad, Gonābād, Bīrjand (Iran), Aşhabad, Tedjen, Marî (Turkmenistan), Herāt, Farāh (Afghanistan).

KHORRAMĀBĀD, oraş în V Iranului, în zona M-ţilor Zagros; 227,4 mii loc. (1994). Bazar.

KHORSABAD, localitate în N Iraq-ului, pe malul stâng al fl. Tigru, în apropierea anticei cetăţi Dur Sharrukin, fundată (717–707 î.Hr.) de regele Sargon II, capitală a Asiriei. Săpăturile începute la jumătatea sec. 19 şi reluate în 1928–1935 au scos la iveală ruinele unor importante temple şi palate, un zid de incintă înalt de 23 m şi 7 porţi.

KHUFU v. **Kheops.**

KHULNA, oraş în SV Republicii Bangladesh, în delta fl. Gange, pe dr. braţului Athārabānki, la SV de Dhākā; 601,1 mii loc. (1991). Constr. navale. Export de cherestea şi produse din lemn.

KHURĪYĀ MURĪYĀ v. **Kuria Muria.**

KIAZIM, Grigore (1913–1989, n. Măcin), mandolinist şi cobzar român, de naţionalitate turcă. Interpret virtuoz de muzică populară şi de romanţe; transcripţii după repertoriul clasic de divertisment.

KIBUŢ (CHIBUŢ) (< fr.; ebr. *kibbutz* „colectivitate") s. n. Organizaţie cooperatistă lucrativă autonomă (mai ales agricolă) în Israel. Primele **k.** au apărut în 1948.

KIBO, con vulcanic în masivul Kilimanjaro (Tanzania), cel mai înalt vârf din Africa (5 895 m). Craterul are c. 2 000 m diametru şi 200 m adâncime. Escaladat prima oară în 1889 de Hans Meyer şi Ludwig Purtscheller.

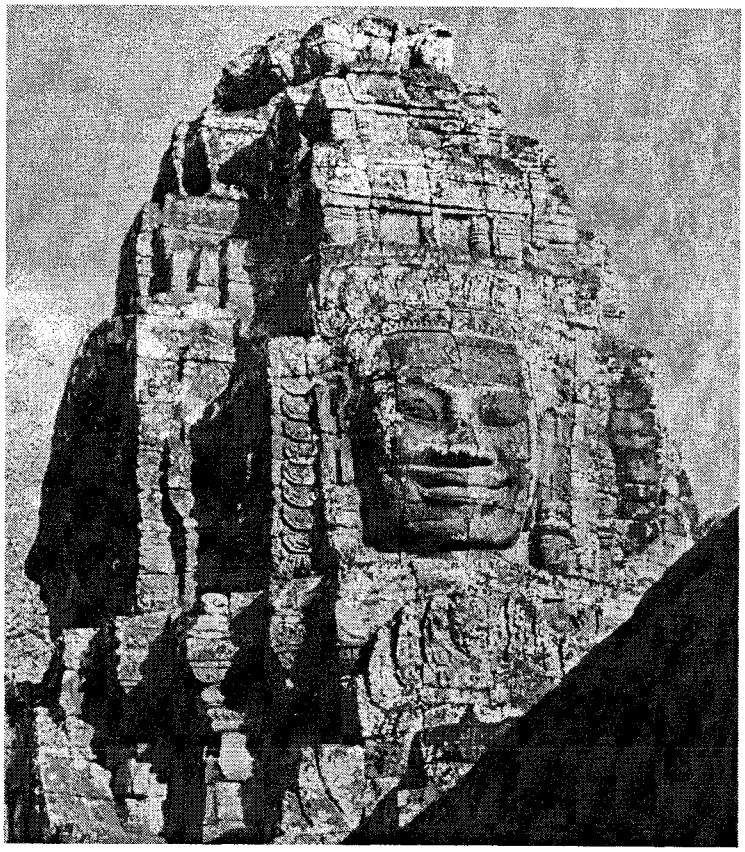

Sanctuarul budist Bayon (templul în formă de piramidă) din Angkor Thom (sec. 12–13)

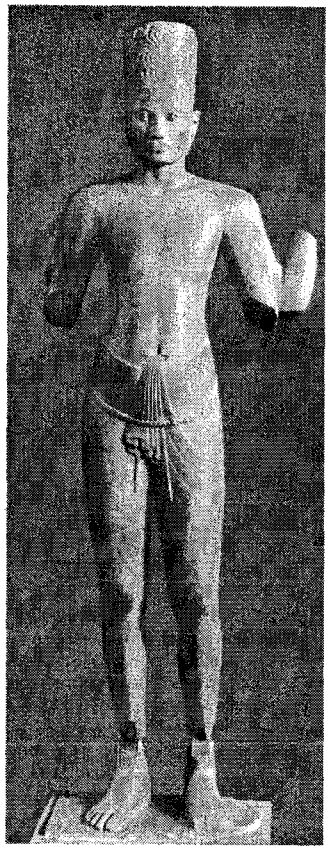

Zeul Harihara, Prasāt An det (sec. 7)

Zeița Prajnāpāramitā (sec. 5)

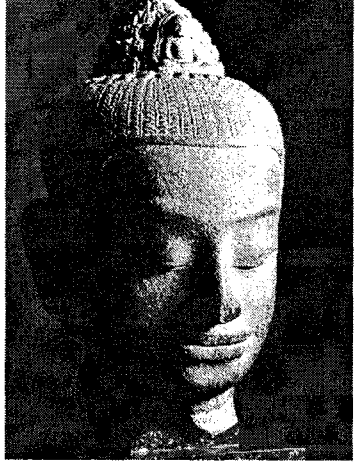

Basorelief (detaliu), Angkor Wat (sec. 12)

Buddha (sec. 12–13)

KIDD [kid], **William** (supranumit *Căpitanul K.*) (1645–1701), pirat englez. Încredințându-i-se, în 1695, reprimarea pirateriei din Oc. Indian, **K.** a devenit el însuși cel mai de temut pirat din această regiune. Descoperit, a fost condamnat și spânzurat de autoritățile engleze.

KIEL [ki:l] **1.** Golf în SV M. Baltice, între pen. Iutlanda, coastele de N ale Germaniei, ins. Fyn, Langeland, Lolland și Fehmarn. Comunică prin str. Fehmarn cu G. Mecklenburg. **2.** Oraș în N Germaniei, centrul ad-tiv al landului Schleswig-Holstein, port la golful cu același nume; 247,7 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Șantiere navale. Constr. de locomotive și utilaje petroliere; ind. chimică, electronică, de prelucr. a lemnului, textilă (mătase), alim. (conserve din pește). Poligrafie. Universitate (1665). Observator astronomic. Nikolaikirche (sec. 13) în stil gotic; castel (1558–1569); primărie (1907–1911). Muzeu. Fundat în sec. 11, a primit statut de oraș în 1242. A făcut parte din *Hansă*. În 1773, a fost anexat Danemarcii și, din 1866, Prusiei. A suferit importante distrugeri în urma bombardamentelor Aliaților în al doilea război mondial. **3. Canalul K.** v. **Nord-Ostsee-Kanal**.

KIELCE [kiełtse], oraș în Polonia, la S de Varșovia; 213,8 mii loc. (1996). Nod de comunicații. Expl. de cupru și marmură. Ind. constr. de mașini, siderurgică, electrotehnică, chimică, a sticlăriei, a cimentului și alim. Catedrală (sec. 12, restaurată), palat episcopal (sec. 17). Fundat în 1173.

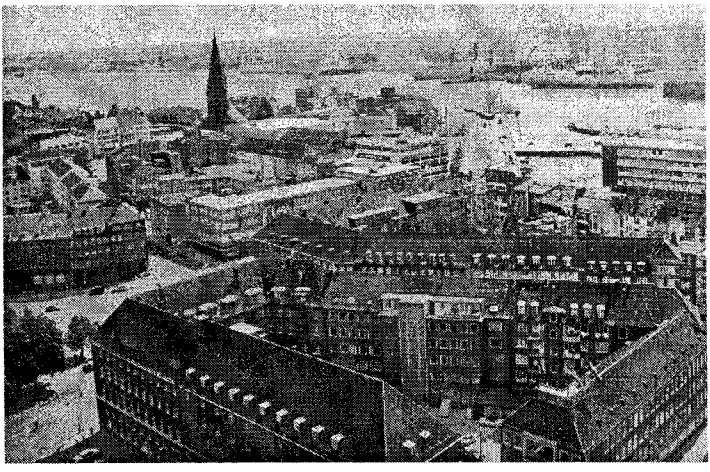

Kiel (2). Vedere generală

Kielce. Palatul episcopal

Søren Aabye Kierkegaard

KIELLAND [kiełan], **Alexander Lange** (1849–1906), scriitor norvegian. Romane scrise cu umor și rafinament în care denunță injustiția socială și instituțiile societății moderne („Muncitorii", „Căpitanul Worse", „Fortuna"); nuvele, piese de teatru.

KIELY [kęli], **Benedict** (n. 1919), scriitor irlandez. Unul dintre cei mai buni stiliști ai generației sale, **K.** denunță în nuvelele și romanele sale terorismul din Ulster („Tărâm fără stele", „O vacă în casă").

KIENTAL [ki:ntal], localitate în Elveția, în apropiere de Berna. Aici a avut loc la 24–30 apr. 1916 a doua conferință a Uniunii de la Zimmerwald, la care a fost adoptată o rezoluție cu privire la lupta pentru socialism și împotriva războiului.

KIERKEGAARD [kirkəgo:r], **Søren Aabye** (1813–1855), teolog, filozof și scriitor danez. Precursor al existențialismului. Scrierile sale filozofice debutează cu o critică a sistemului de gândire hegelian și, totodată, introduc în conștiința europeană o pledoarie existențial-creștină pentru subiectivitate. Prin cele trei stadii ale vieții descrise de **K.**, estetic, etic și religios, omul poate experimenta retragerea din realitate și întoarcerea în realitate; ironia poate rezolva alternativa dintre estetic și etic, iar umorul, ca o ironie ce vizează subiectivitatea însăși, îngăduie trecerea spre stadiul religios („Conceptul de ironie", „Ori-ori", „Conceptul de angoasă", „Stadii pe drumul existenței", „Fărâme filozofice", „Operele iubirii"). Gândirea lui **K.** a influențat teologii protestanți și filozofii existențialiști ai sec. 20: K. Barth, M. Heidegger, K. Jaspers, G. Marcel, M. Buber.

KIESERIT (< germ., fr.) s. n. Sulfat natural hidratat de magneziu, monoclinic, frecvent tulbure, alb-gălbui, sti-

Krzysztof Kieślowski. Scenă din „Decalogul" („Să nu ucizi")

clos, solubil în apă, care se formează prin depunere din soluţii concentrate ale lacurilor sărate; se utilizează la prepararea sării amare.

KIESINGER [kiziŋər], **Kurt Georg** (1904–1988), om politic german. Preşedinte al partidului Uniunea Creştin-Democrată (1967–1971; din 1971, preşedinte de onoare). Cancelar federal (1966–1969). Unul dintre adepţii integrării europene şi ai „deschiderii" către estul Europei.

KIEŚŁOWSKI [kieʃlɔvski], **Krzysztof** (1941–1996), regizor polonez. Filmele sale, care supun societatea poloneză contemporană unei critici severe (ceea ce îi va aduce o interdicţie de patru ani), se axează în principal pe raportul individ-destin, exprimat uneori sub forma unei parabole pline de ironie („Amatorul", „Dubla viaţă a Veronicăi", „Decalog" — serial TV). Trilogia „Trei culori: albastru, alb, roşu".

KIEV, capitala Ucrainei, port pe Nipru; 2,6 mii. loc. (1995). Mare nod de comunicaţii. Aeroportul Borispol. Puternic centru ind. (constr. de nave fluviale, de mijloace de transport, de utilaj ind. şi medical, maşini-unelte; uzine chimice, întreprinderi poligrafice, de prelucr. a lemnului, textile, alim., de încălţ.) şi cultural cu veche tradiţie: numeroase institute de învăţământ superior, o universitate (1834), academie de ştiinţe; muzee, teatre, studiourile cinematografice „Dovjenko". Monumente: biserica Deseatina (989–996), Porţile de Aur (1037), catedrala Sf. Sofia din cartierul Pecersk (1037), în stil bizantin, catedrala Sf. Arhanghel Mihail (1108), catedrala Sf. Kiril (1146), biserica Tuturor Sfinţilor (sec. 17), palatul Klovski (1753–1755) ş.a. Numeroase clădiri din sec. 15–18. Întemeiat în sec. 5, este menţionat prima oară în 860. Capitală a statului Rusia Kieveană (sec. 9–12). După adoptarea creştinismului (988–989) devine metropola religioasă a Rusiei. Cucerit de mongoli în 1240, s-a aflat în dependenţă faţă de Hoarda de Aur. Din 1362 a intrat în componenţa Marelui Ducat al Lituaniei, iar din 1569 în cea a Poloniei. Centru al luptei de eliberare a poporului ucrainean. Alipit în 1654 Rusiei. **K.** a jucat un rol important în renaşterea culturală din sec. 19 şi în mişcarea naţională ucraineană. În 1934 desemnat capitală a R.S.S. Ucraina. Ocupat de trupele germane (1941–1943). Din 1990, capitala Republicii Ucraina.

KIGALI, capitala Rwandei, situată în partea central-estică a ţării la 1 540 m alt.; 234,5 mii loc. (1993). Aeroport. Expl. de casiterit. Piei. şi încălţ., conf. Centru artizanal (olărit) şi comercial (animale şi cafea). Universitate. Cap. Republicii Rwanda din 1962.

KIKUCHI [kikuʧi] **Kan** (pe numele adevărat *Kikuchi Hiroshi*) (1888–1948), scriitor japonez. Reprezentant al neorealismului nipon. Maestru al romanului

Kiev

Vedere aeriană

Catedrala Sf. Sofia

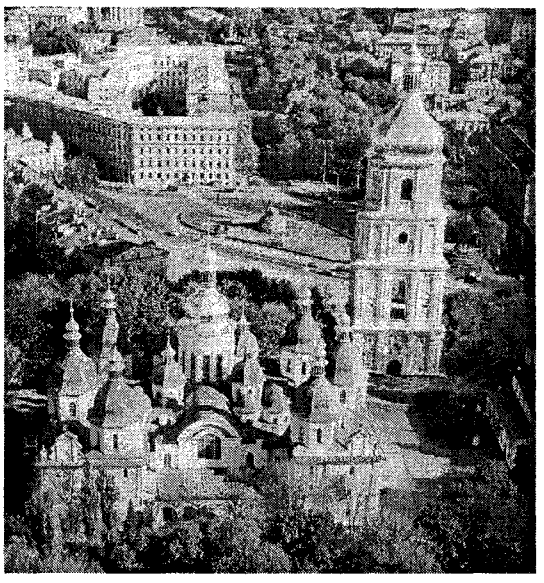

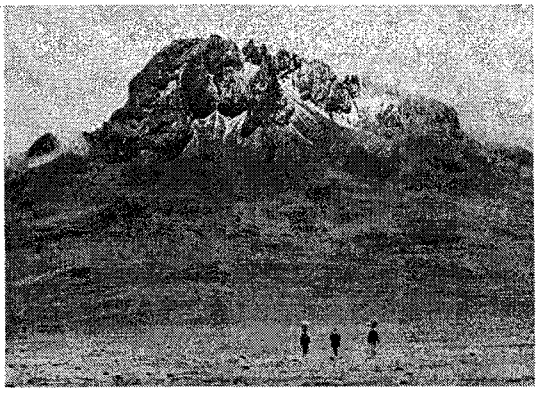

Kilimanjaro. Vf. Kibo

popular („Doamna Perlă") și piese de teatru („Întoarcerea tatălui").

KIKUYU (< fr.) subst. Populație de limbă bantu, majoritară în Kenya (c. 2 mil.). Se ocupă cu agricultura și creșterea animalelor.

KIKWIT, oraș în SV Republicii Democratice Congo, port pe râul Kwilu; 182,9 mii loc. (1991). Aeroport. Nod rutier. Hidrocentrală. Centru comercial. Muzeu etnografic.

KIL (< fr.) s. n. Kilogram.

KILAUEA, vulcan activ în SE ins. Hawaii, cu un crater adânc de c. 230 m și un diametru de 4,5 km (cel mai mare din lume), în care se află lacul de lavă Halemaumau. Alt.: 1 247 m. Erupții: 1952, 1955, 1960, 1968, 1975, 1983.

KILIMANJARO [kilimandʒaro], masiv muntos vulcanic în E Africii (NE Tanzaniei), cel mai înalt din Africa, format din conurile *Kibo* (5 895 m, cu diametrul craterului de c. 2 000 m) și *Mawenzi* (5 150 m). Prezintă etajare tipică a vegetației: până la 1 000 m păduri ecuatoriale umede, apoi până la 2 000 m culturi și savane, iar mai sus păduri tropicale și pajiști alpine. Peste 5 300 m, zăpezi persistente și ghețari. Escaladat prima oară în 1889 de Hans Meyer și Ludwig Purtscheller.

KILLIAN, Gustav (1860–1921), medic german. Prof. univ. la Freiburg și Berlin. Promotor al laringoscopiei, efagoscopiei și bronhoscopiei (1896).

KILLINGER [kilinger], **Manfred von** (1886–1944), diplomat german. Ministrul Germaniei la București (1941–1944); a avut un rol important în susținerea intereselor Germaniei în România. S-a sinucis.

KILLY [kili], **Jean-Claude** (n. 1943), schior francez. Triplu campion olimpic (1968). Campion mondial în proba de coborâre (1966) și la combinata alpină (1966, 1968). Câștigător al Cupei Mondiale (1967, 1968).

KILO- (< fr.; {s} gr. *khilioi* „mie") **1.** Element de compunere care intră în denumirea unităților de măsură pentru a exprima multiplicarea de o mie de ori; are simbolul *k* și se scrie înaintea simbolului unității de măsură (ex. kilometru). **2.** (INFORM.) Element de compunere care indică multiplicarea de 2^{10}, adică 1 024, a cantității de informație desemnată de cuvântul pe care îl precedă (ex. kilobyte, kilooctet).

KILOBYTE [kilobait] (cuv. engl.) s. m. (INFORM.) Unitate de măsură pentru memorie, reprezentând 1 024 de bytes.

KILOCALORIE (< fr. {i}) s. f. Unitate de măsură pentru energia termică, egală cu o mie de calorii (simbol: kcal); calorie mare.

KILOCICLU (< fr.) s. m. ~ *pe secundă* = kilohertz.

KILOGRAM (< fr. {i}) s. n. Unitate de măsură a masei (simbol: kg), egală cu masa etalonului format dintr-un cilindru de platină aliată cu iridiu, denumit „kilogram internațional" și păstrat la Sèvres (Franța); este aproximativ egal cu masa unui litru de apă. ✧ *K. forță* = unitate de măsură a forței (simbol: kgf), egală cu greutatea unui corp cu masa de un kilogram, adică 9,81 N. *K. forță-metru* = unitate de măsură a energiei (simbol: kgf·m), egală cu 9,81 J. ✦ (Impr.) Litru.

KILOHERTZ [kiloherts] (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură pentru frecvență, egală cu o mie de hertzi (simbol: kHz); kilociclu pe secundă.

KILOMETRA (< fr.) vb. I tranz. A marca cu borne kilometrice distanțele din lungul unei căi de comunicație.

KILOMETRAJ (< fr.) s. n. Măsurarea în kilometri a unei distanțe parcurse. ✦ Distanța în kilometri parcursă de un vehicul într-un anumit timp. ✦ Instrument de bord al unor autovehicule care înregistrează distanța parcursă în kilometri.

KILOMETRIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la kilometru, de kilometru. ✦ Fig. Foarte lung.

KILOMETRU (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură pentru distanțe, egală cu o mie de metri (simbol: km). ✧ *K. pe oră* = unitate de măsură pentru viteză (simbol: km/h), egală cu viteza unui mobil care parcurge 1 km într-o oră; 1 km/h = 0,278 m/s. *K. lansat* = probă sportivă în care performanța constă în timpul realizat pe distanța de 1 km, măsurat din momentul când sportivul (ciclist, motociclist sau automobilist) trece în plină viteză linia de start și până la linia de sosire.

KILOOCTET (< engl.) s. m. (INFORM.) Unitate de măsură pentru memorie reprezentând 1 024 de octeți.

KILOVOLT (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură pentru tensiunea electrică sau pentru diferența de potențial electric, egală cu o mie de volți (simbol: kV).

KILOVOLTAMPER (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură pentru puterea aparentă, egală cu o mie de voltamperi (simbol: kVA).

KILOWATT (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură pentru putere, egală cu o mie de wați (simbol: kW).

KILOWATT-ORĂ (< fr.) s. m. Unitate de măsură pentru energie, egală cu energia produsă (consumată) într-o oră de către un generator (receptor) cu puterea de un kilowatt (simbol: kWh).

KILPATRICK [kilpætrik], **William Heard** (1871–1965), pedagog american. Prof. univ. la New York. A elaborat un proces de autoeducare, bazat pe experiența muncii productive, în scopul creării condițiilor vieții sociale în școală („Educație și crize sociale", „Filozofia educației").

KILWA [kilua], vechi oraș african, așezat pe o insulă, în apropierea coastelor Tanzaniei. Întemeiat în 975 de arabi și persani, centru al sultanatului cu același nume, care în secolele următoare și-a impus dominația asupra teritoriilor de pe coasta de SE a Africii. Important centru comercial (legături cu India, China, lumea arabă și cu interiorul Africii), a cunoscut apo-

Martin Luther King jr.

geul dezvoltării sale în sec. 12–14; vizitat în 1331 de călătorul Ibn Battuta. Cucerit şi distrus de portughezi (1505). În 1730, pe locul vechiului oraş, a fost reconstruit oraşul Kilwa Kisiwani.

KIMBERLEY [kimbəli] **1.** Podiş în NV Australiei, alcătuit din roci cristaline şi bazalte. Alt. max.: 937 m (vf. Ord). Vegetaţie de eucalipţi şi savane. Expl. aurifere, de uraniu şi diamante. **2.** Oraş în Republica Africa de Sud (Cape); 167,1 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport. Cel mai mare centru mondial de expl. şi prelucr. a diamantelor. Din cauza exploatării miniere intensive s-au produs prăbuşiri şi alunecări de teren. Fabrici de ciment, mobilă şi cărămidă. Fundat în 1871.

KIMBERLIT (< fr. {i}; {s} n. localit. *Kimberley*) s. n. Rocă ultrabazică alcătuită din olivină, piroxeni, granat, ilmenit, cromit, adesea cu diamante (care se exploatează în neck-ul cu diametrul de c. 2 000 m de la Kimberley, Republica Africa de Sud), formată în conurile vulcanice.

KIMCHAEK [kimtʃak], oraş în NE R.P.D. Coreene, port la Marea Japoniei; 281 mii loc. (1984). Electrometalurgie, prelucr. grafitului, reparaţii navale. Pescuit. S-a mai numit *Joshin* şi *Songjin.*

KIM IR SEN (KIM IL SUNG) (1912–1994), om politic comunist nord-coreean. Preşedinte al Cabinetului de Miniştri (1948–1972). Preşedinte (1949–1966) şi secretar general al C.C. (1966–1994) al Partidului Muncii din Coreea. Preşedinte al R.P.D. Coreene (1972–1994). Creatorul pe baza „ideilor ciuce" a socialismului de tip coreean. A încurajat cultul personalităţii sale căruia i-a dat dimensiuni paroxistice.

KIM JONG IL (n. 1942), om politic comunist nord-coreean. Fiul lui *Kim Ir Sen.* Desemnat de tatăl său ca moştenitorul celor mai înalte funcţii de partid şi de stat. Comandant suprem al armatei şi preşedinte al Comisiei Naţionale de Apărare; conducătorul *de facto* al R.P.D. Coreene (1994–1996) şi *de iure* (din 1996).

KIMMERIDGIAN, etaj al Jurasicului superior (Malm), caracterizat prin anumite specii de amoniţi, lamelibranhiate, brahiopode etc. O intensă activitate vulcanică a avut loc în timpul **K.** în America de Nord şi în Argentina.

KIMONO v. **chimono.**

KINA (< engl.) s. f. Denumire a unităţii monetare din Papua-Noua Guinee.

KINABALU, masiv muntos în partea de N a ins. Borneo (Sabah, Malaysia), în M-ţii Crocker. Alt. max.: 4 101 m (vf. **K.,** cel mai înalt din Arh. Malaez). Pantele sunt acoperite cu păduri tropicale, iar mai sus de 3 500 m cu tufărişuri şi păşuni. Parcul naţional **K.,** amenajat aici în 1964, extins pe 78 mii ha, cuprinde giboni, urangutani, c. 600 specii de păsări etc.

KINCK, Hans Ernst (1865–1926), scriitor norvegian. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai neoromantismului norvegian. Nuvele („Aripile lilieculuí", „Păsări migratoare şi altele") şi romane („Herman Ek", „Zăpada se topeşte") de subtilă analiză a dramei individului într-o lume ostilă, dar şi de exaltare a purităţii şi superiorităţii rasei nordice. Culegere de versuri („Inima omului").

KINEMACOLOR [kineməkalə] (cuv. engl.) subst. Procedeu cinematografic de redare a culorilor naturale pe filmele color, bazat pe sinteza aditivă bicromică. A fost realizat de britanici (1907).

KING [kiŋ], **Ernest Joseph** (1878–1956), amiral american. Comandant-şef al forţelor navale din Atlantic (din 1940) şi al tuturor forţelor navale ame-

Stephen King

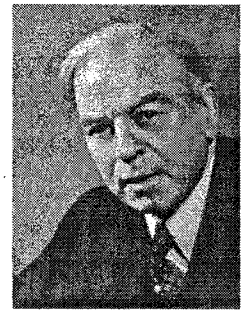

William Lyon Mackenzie King

ricane în timpul celui de-al doilea război mondial (1941–1945). Unul dintre organizatorii debarcării Aliaţilor în Normandia (6 iun. 1944).

KING [kiŋ], **Henry** (1886–1982), regizor american de film. Creaţii cu o tematică diversificată, prezentând, însă, cu predilecţie, aspecte rurale ale Americii sudiste („Sora albă", „Rapsodia diabolică", „Cântecul Bernadettei", „Zăpezile de pe Kilimanjaro").

KING [kiŋ], **Martin Luther jr.** (1929–1968), pastor şi publicist american. Lider al mişcării populaţiei de culoare din S.U.A. pentru recunoaşterea pe cale paşnică a drepturilor civile ale negrilor americani. Asasinat. Premiul Nobel pentru pace (1964).

KING, Stephen (n. 1947), scriitor american. Maestru al genului horror, prelucrează cu abilitate elemente autobiografice, transformându-le în subiecte de un intens dramatism, care prezintă cu predilecţie partea întunecată, plină de suspans, a vieţii cotidiene („Shining", „Carrie", „Apocalipsul–Flagelul", „Oraşul bântuit", „Misery", „Scheletul").

KING [kiŋ], **William Lyon Mackenzie** (1874–1950), om politic canadian. Lider al Partidului Liberal (1919–1948). Prim-min. al Canadei (1921–1926, 1926–1930, 1935–1948). A reuşit să menţină unitatea ţării prin negocieri între comunităţile engleză şi franceză.

KINGSLEY [kiŋsli], **Charles** (1819–1875), cleric şi scriitor englez. Adept al ideilor liberale; teoretician al unui socialism creştin. Romane cu tematică socială („Fermentul"), istorice („Hypatia sau Triumful credinţei"). Povestiri pentru copii („Eroii", „Copiii apei" — ecranizat de Walt Disney).

KINGSTON [kiŋstən] **1.** Capitala Jamaicăi, port la M. Caraibilor, pe coasta de SE a ins. Jamaica; 587,8 mii loc. (1991, cu St. Andrew). Nod de

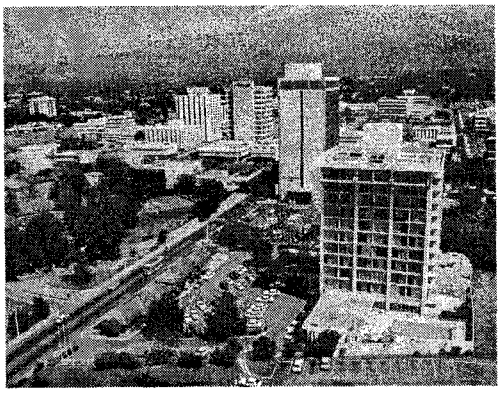

Kingston (1). Vedere generală

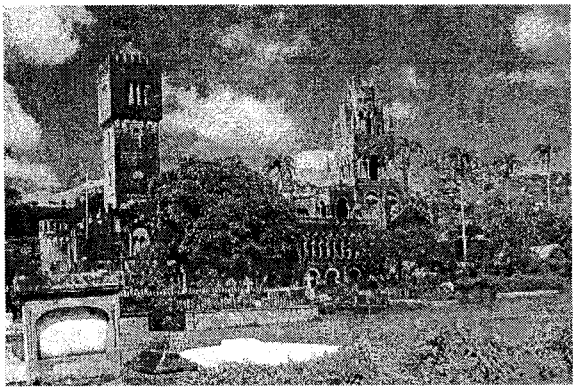

Kingstown. Catedrala Sf. Maria

comunicații. Aeroportul Palisadoes. Pr. centru politic și economic al țării. Oțelărie. Ind. de prelucr. a metalelor, petrolului și lemnului; fabrici textile, de piel. și încălț., ciment și alim. Manufacturi de tutun. Export de bauxită. Universitate. Muzee. Biserica Sf. Petru (1725). Grădină botanică. Întemeiat în 1693, **K.** a devenit (din 1872) centrul ad-tiv al coloniei engleze și capitala statului (din 1962) Jamaica. **2.** Oraș în SE Canadei (Ontario), situat pe țărmul de NE al L. Ontario, la gura de vărsare a fl. St. Lawrence; 106,4 mii loc. (1993). Constr. navale, de locomotive și de motoare Diesel; țesături din fire sintetice; produse chimice, alim., ceramice și din aluminiu. Universitate regală (1841); Colegiu regal militar (1876). Catedrală și Arhiepiscopie catolice. Întemeiat de englezi, în 1783, pe locul unui fort francez (Fort Frontenac) datând din 1673. Capitala Canadei (1841–1844). Turism.

KINGSTON UPON HULL v. **Hull.**

KINGSTOWN [kiŋstaun], capitala (din 1979) statului Sfântul Vincențiu și Grenadine, situată pe coasta de SV a ins. Sf. Vincențiu (Antilele Mici); 26,2 mii loc. (1991). Aeroport. Port la G. Kingstown. Grădină botanică (1763), cea mai veche din emisfera vestică. Catedrala catolică Sf. Maria.

KING WILLIAM [kiŋ uiliəm], insulă în Arh. Arctic Canadian, situată între pen. Boothia (în E) și ins. Victoria (în V); 12,8 mii km^2. Relief de câmpie joasă, cu alt. sub 200 m. Vegetație boreală.

KINKAID [kinkeid], **Thomas Cassin** (1888–1972), amiral american. A comandat forțele navale americane în Pacificul de Sud-Vest, realizând debarcările din Noua Guinee și Filipine. Comandant al flotei în bătălia de la *Leyte* (24–26 oct. 1944).

KINKI, regiune geografică în Japonia (S ins. Honshū), cuprinzând prefecturile Ōsaka, Hyōgo, Kyōto, Shiga, Mie, Wakayama și Nara. Ca importanță, este a doua zonă industrială a țării, după *Kantō.*

KINNAMOS, Ioan (1143–?), istoric bizantin. Secretar al împăratului Manuel I Comnen. Cronica sa, tratând perioada anilor 1118–1176, important izvor pentru cunoașterea istoriei Imp. Bizantin, cuprinde informații privitoare la români.

KINNERET, Yam ~ v. **Tiberiada.**

KINO Tsurayuki (883–946), poet și eseist japonez. A întocmit o antologie de poezie clasică „Culegere de poeme vechi și noi". Datorită prefeței la această culegere a fost considerat primul critic al poeziei nipone. Cunoscut și pentru lucrarea sa „Jurnalul din Tōsa".

KINSHASA [kinʃasa], capitala Republicii Democratice Congo, port fluvio-maritim pe fl. Congo; 3,8 mii. loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroportul N'Djili. Pr. centru politic și economic al

Kinshasa

Vedere generală

Portul

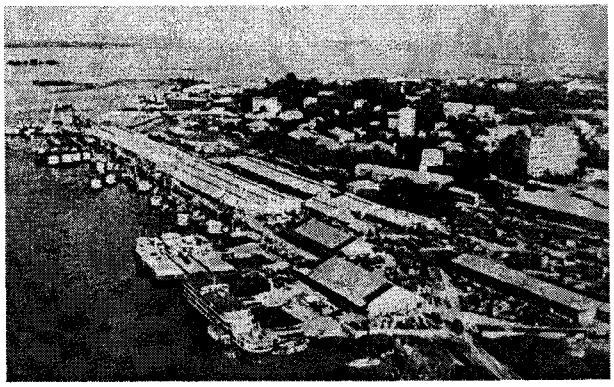

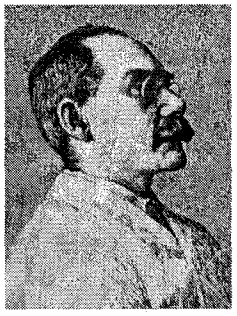

Joseph Rudyard Kipling

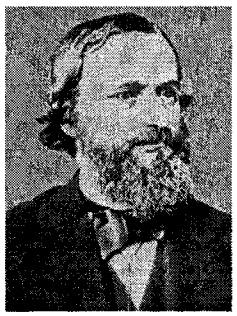

Gustav Robert Kirchhoff

țării. Important centru ind. (manufacturi de bumbac și iută, metalurgia fierului și cositorului, produse chimice și farmaceutice, coloranți, constr. navale și mecanice, mat. de constr., mobilă și cherestea, încălț.; produse alim.). Universitate. Academia Națională de Arte Plastice. Teatru. Catedrală romano-catolică (1914), biserică protestantă (1915). Orașul a fost fundat în 1881. Cap. a coloniei Congo Belgian (din 1926) sub numele de *Leopoldville* (până în 1966), **K.** a devenit cap. a R.D. Congo (1960–1971 și din mai 1997); între 1971 și 1997 a Republicii Zair.

KIP (< fr. {i}) s. m. Denumire a unității monetare din Laos.

KIPLING [kiplin], **Joseph Rudyard** (1865–1936), scriitor englez. Nuvele într-o manieră impresionistă („Ricșa fantomatică", „Multe născociri", „Căpitani curajoși") și romane („Lumina care s-a stins", „Kim", „Cele șapte mări") evocând India cu fauna și flora ei luxuriantă, învăluită într-o atmosferă de basm. În culegerile de poezii („Cântece departamentale", „Balade de cazarmă"), ca și în volumele „Povestiri simple din munți", „Trei soldați", „Povestea familiei Gandsby", **K.** prezintă existența obișnuită a soldaților, ofițerilor și a micilor funcționari locali, preamărind curajul albilor și valoarea unei vieți de acțiune și susținând teza misiunii civilizatoare a colonialismului englez. Celebru pentru volumul de povestiri „Cărțile junglei", unde se dovedește a fi un maestru al narațiunii scurte, colorate și vioaie, îmbogățită cu elemente de măreție sobră. Premiul Nobel pentru literatură (1907).

KIPPING [kipiŋ], **Frederic Stanley** (1863–1949), chimist britanic. Prof. univ. la Nottingham. Autor al primului manual de chimie organică (1894), a sintetizat siliconii și a studiat izomerii acestora.

KIPRENSKI, Orest Adamovici (1782–1836), pictor rus. Reprezentant al romantismului. Portrete în spirit clasicist, vădind forță de individualizare psihologică și emoțională a modelului („A.S. Puşkin", „Thorvaldsen") și compoziții („Dmitri Donskoi pe câmpia Kulikovo").

KIRCHER [kirhər], **Athanasius** (1601–1680), preot iezuit german. Matematician, fizician, astronom și orientalist. Prof. univ. la Würzburg și Roma. Întemeietor al celebrului „Museum Kircherianum". Autor al primului tratat de geologie („Mundus subterraneus"). A studiat hieroglifele, avansând teoria potrivit căreia acestea au fost inventate de preoții egipteni pentru a ascunde adevărurile științei și religiei („Lingua aegyptiana restituta", „Ars magnae lucis et umbrae in mundi").

KIRCHHOFF [kirhof], **Gustav Robert** (1824–1887), fizician german. Prof. univ. la Heidelberg și Berlin. Contribuții în electricitate (a stabilit legile curenților derivați, numite legile lui **K.**) și în optică (a dezvoltat teoria ondulatorie a lui A. Fresnel). A studiat radiația termică și a inaugurat (1859) conceptul de *corp negru*; împreună cu R.W. Bunsen, a pus bazele analizei spectrale (1859) și a descoperit elementele cesiu și rubidiu (1861).

Nicolae Kirculescu

KIRCHNER [kirhnər], **Ernst Ludwig** (1880–1938), pictor și grafician german. Unul dintre principalii reprezentanți ai expresionismului german. Se numără printre fondatorii grupării „Die Brücke". Influențat de fovişti, Matisse și ulterior, indirect, de cubism și Picasso. Din creația sa, consacrată în mare parte vieții moderne, în care figurile umane apar schematizate, în linii abrupte și culori violente („Nud albastru culcat pe o pălărie de paie", „Nuduri în pădure", „Femeie cu sânii goi și pălărie", „Strada"), se desprinde un sentiment de acută singurătate. Lucrările sale au fost interzise de naziști. S-a sinucis.

KIRCHSCHLÄGER [kirhʃlegər], **Rudolf** (n. 1915), diplomat și om politic austriac. Președinte federal al Republicii Austria (1974–1986).

KIRCULESCU, Nicolae (1903–1985, n. București), pianist și compozitor român. Autor de operete („N-a fost nuntă mai frumoasă", „Întâlnire cu dragostea"), șlagăre de muzică ușoară („La

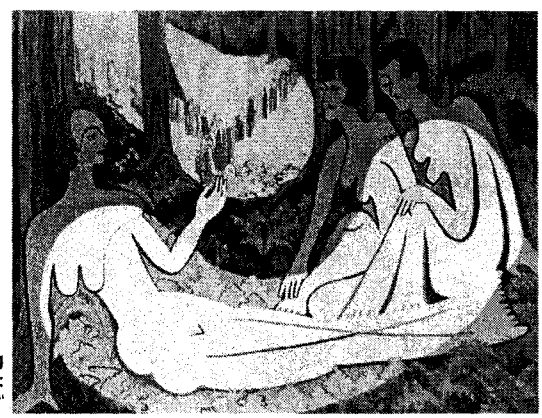

Ernst Ludwig Kirchner: „Nuduri în pădure"

D. G. Kiriac

căsuța cu zorele", „Violete pentru fete" etc.), muzică pentru film și spectacole de revistă.

KIRGHÎZ, -Ă (< n. pr. *Kîrgîz*) s. m. și f., adj. **1.** (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Kîrgîzstanului. Mai trăiesc în China, Mongolia, Afghanistan și Pakistan. De religie musulmană sunnită (în majoritate) și creștin ortodoxă. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Kîrgîzstan. **2.** Adj. Care aparține Kîrgîzstanului sau kirghizilor, referitor la Kîrgîzstan sau la kirghizi. ✦ (Substantivat f.) Limbă din familia altaică, ramura turcică.

KIRIAC, D. G. (pe numele adevărat *Dumitru Georgescu*) (1866–1928, n. București), compozitor, profesor, dirijor de cor și folclorist român. Elev al lui V. d'Indy. Întemeietorul formației corale „Carmen". Unul dintre precursorii școlii românești moderne de compoziție; a contribuit la constituirea unui stil național întemeiat pe specificul muzicii folclorice și bizantine. Piese vocale și corale de mare popularitate („Haide, mândruțo", „Foaie verde lămâiță", „Morarul").

KIRIACOPOL, Neculai (?–1842), medic din Moldova. În 1827 a publicat, la Iași, o carte cu sfaturi igienice și medicale pentru femeile gravide, lăuze și cu copii mici.

KIRIBATI, Republica ~ (Republic of ~), stat insular în Pacificul Central (Oceania), situat de o parte și de alta a Ecuatorului; 811 km^2 (supr. insulelor); 77,9 mii loc. (1996). Limba oficială: engleza; limba uzuală: gilbertana. Religia: creștină (catolici 52%, protestanți 41%), bahai. Cap.: *Bairiki*. Localit. pr.: Abaokoro, Bikinebeu și Betio (pe ins. Tarawa). Terit. este alcătuit din 3 arh. coraligene (Gilbert, Phoenix și Line) și ins. Banaba (Ocean) din arh. Gilbert, de origine vulcanică (81 m alt. max.), răspândite toate pe c. 5 mil. km^2. Climă ecuatorială, cu temp. medii anuale ridicate (c. 27°C) și precipitații ce variază între 1 000 mm în atolii sudici și 2 000–2 500 mm în cei nordici ai arh. Gilbert. Vegetație de cocotieri și pandanus. Economia statului, bazată pe expl. depozitelor de fosfați (epuizate la sfârșitul anilor '80) de pe ins. Banaba și Christmas (Kiritimati), care asigurau peste 50% din veniturile țării și 80–90% din exporturi, se axează pe drepturile de pescuit (vândute Japoniei), veniturile salariaților ce lucrează la minele din Nauru sau ca marinari, ajutorul extern și „fondul de rezervă" plasat în Australia, rezultat din prod. de fosfați. Agricultura se bazează pe culturile arborescente (50% din supr. țării): cocotieri (copra reprezintă peste 90% din valoarea exportului), pandanus, arborele de pâine, banane, papaya, taro, legume. Se cresc porcine. Pescuit intens (în principal thon). Căi rutiere: 640 km. Aeroportul Bonriki (arh. Gilbert). Moneda: 1 australian dollar = 100 cents. Export: copra, pește. Import: produse agro-alim., bunuri de consum, mașini și echipament de transport. — *Istoric.* Populate încă din sec. 13 de micronezieni, insulele au fost descoperite și explorate

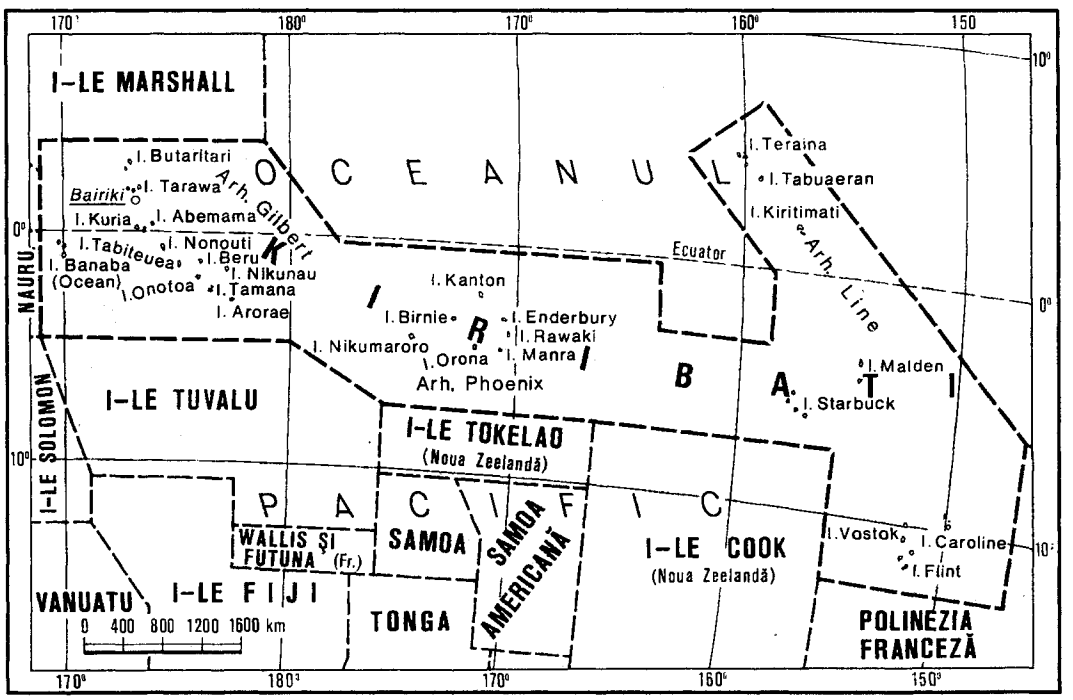

INSULELE COMPONENTE ALE STATULUI KIRIBATI

Arhipelaguri şi insulele componente	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1990)	Centrul ad-tiv
ARH. GILBERT	286	67 508	*Bairiki*
Abaiang	18	5 233	Tuarabu
Abemama	27	3 218	Kariatebike
Aranuka	12	1 002	Takaeang
Arorae	9	1 440	Roreti
Banaba (Ocean)	6	284	Anteeren
Beru	18	2 909	Taubukinberu
Butaritari	13	3 774	Butaritari
Kuria	16	990	Tabontebike
Maiana	17	2 180	Tebangetua
Makin	8	1 762	Makin
Marakei	14	2 863	Rawannawi
Nikunau	19	1 994	Rungata
Nonouti	20	2 814	Teuabu
Onotoa	16	2 100	Buariki
Tabiteuea North	26	3 201	Utiroa
Tabiteuea South	12	1 331	Buariki
Tamana	5	1 385	Bakaka
Tarawa North	15	3 648	Abaokoro
Tarawa South	16	25 380	Bairiki
ARH. LINE	496	4 782	Kiritimati
Northern	432	—	—
Kiritimati (Christmas)	388	2 537	London
Tabuaeran (Fanning)	34	1 309	Paelau
Teraina (Washington)	10	936	Washington
Southern	64	—	—
(Caroline, Flint, Malden, Starbuck, Vostok)	—	—	—
ARH. PHOENIX (Birnie, Enderbury, Kanton, McKean, Manra/Sydney, Nikumaroro/Gardner, Orona/Hull, Rawaki/Phoenix)	29	45	Kanton

de navigatorii britanici John Byron (1765), James Cook (1777), Thomas Gilbert, John Marshall (1788) şi căpitanul american Edmund Fanning (1798). Protectorat britanic din 1892, ins. Gilbert devin, în 1916, împreună cu ins. Ellice (Tuvalu), colonie a Coroanei. În timpul celui de-al doilea război mondial sunt ocupate de japonezi (dec. 1941—nov. 1943), atolul Tarawa fiind, în 1943, scena unuia dintre cele mai sângeroase episoade ale războiului din Oc. Pacific. Eliberate de forţele navale americane, dobândesc (1 ian. 1972) statutul de colonie separată, sub denumirea de Gilbert şi Ellice. În urma referendum-ului din 1974, se separă administrativ de ins. Gilbert, sub denumirea de Tuvalu (1976). Ins. Gilbert îşi dobândesc autonomia internă în 1977, iar în 1979 îşi proclamă independenţa, ca membru în Commonwealth, sub numele de **K.** Republică prezidenţială, potrivit Constituţiei din 12 iul. 1979. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament unicameral, iar cea executivă de preşedinte şi un guvern numit şi condus de acesta.

KIRIKKALE, oraş în Turcia, în Pod. Anatoliei, la 705 m alt., la 58 km ESE de Ankara; 185,4 mii loc. (1990). Rafinărie de petrol. Ind. chimică. Piaţă pentru cereale şi animale.

KIRILEANU, Gheorghe T. (pe numele adevărat *Teodorescu*) (1872–1960, n. Holda, jud. Suceava), folclorist român. Acad. (1948). Cercetări socio-etnografice („Oraţii de nuntă din valea Bistriţei Moldoveneşti", „Credinţi şi datini din nordul Transilvaniei"). Studii filologice privind opera lui I. Creangă.

KIRIN v. **Jilin.**

KIRITIMATI v. **Christmas (1).**

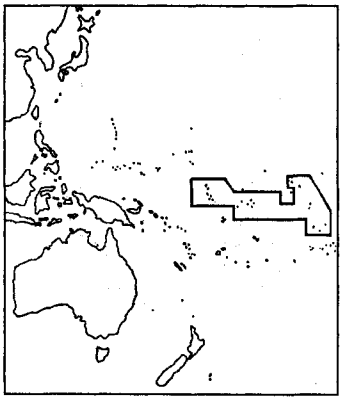

KIRIŢESCU, Alexandru (1888–1961, n. Piteşti), dramaturg român. Comedii satirice („Gaiţele", „Dictatorul"), evocări istorice („Borgia", „Nunta din Perugia", „Michelangelo"), remarcabile prin dramatismul conflictului, varietatea tipologică, valoarea observaţiei sociale şi psihologice.

KIRIŢESCU 1. Constantin K. (1876–1965, n. Bucureşti), istoric, zoolog şi pedagog român. Contribuţii la cunoaşterea faunei de reptile şi batracieni din România. Lucrări fundamentale privind participarea României la cele două războaie mondiale („Istoria

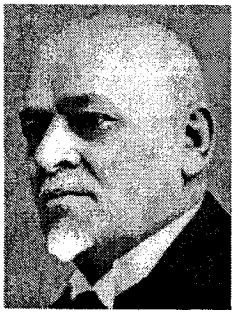

Gheorghe T. Kirileanu

Alexandru Kiriţescu

Constantin Kiriţescu

Costin C. Kiriţescu

războiului pentru întregirea României", „România în al doilea război mondial"). Manuale şcolare, lucrări de pedagogie şi de educaţie fizică („Palestrica"). **2. Costin C. K.** (n. 1908, Bucureşti), economist român. Fiul lui **K. (1).** Acad. (1992), prof. univ. la Bucureşti. Bogată activitate didactică şi de cercetare ştiinţifică. Specialist în probleme monetare şi financiare („Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui", „Relaţii valutar-financiare internaţionale", „Moneda. Mică enciclopedie", „Un secol de frământări monetare"). Memorii („Călător prin secolul XX. Memoriile unui bancher fără bani").

KIRKPATRICK [kə:kpætrik], **Mount~**, masiv muntos în partea centrală a Antarcticii, în Ţara Regina Victoria; 4 528 m (al doilea ca înălţime din Antarctica, după masivul Vinson, 4 897 m).

KIRKÜK [kirkʉ:k], oraş în NE Iraq-ului, la poalele M-ţilor Zagros; 418,6 mii loc. (1987). Nod de comunicaţii. Aeroport. Piaţă pentru grâu şi lână. Mare centru de expl. şi de prelucr. petrolului. Fabrică de ciment.

KIRMAN v. **Kerman**.

KIROV 1. Serghei Mironovici (pe numele adevărat *Kostrikov*) (1886–1934), om politic sovietic. Participant la insurecţia armată din oct. 1917 din Petrograd şi la Războiul civil. Prim-secretar al Comitetului gubernial şi al Biroului de Nord-Vest al P.C. (bolşevic) din Leningrad (1926–1934) şi secretar al C.C. al P.C. (bolşevic) (1934). Asasinarea sa a fost folosită de Stalin pentru declanşarea marii epurări împotriva adversarilor săi politici. **2.** Oraş în Federaţia Rusă, la N de Kazan, pe fl. Veatka; 491 mii loc. (1994). Nod de comunicaţii; port fluvial. Ind. metalurgică, chimică, textilă, de prelucr. a metalelor şi a lemnului, alim. Constr. de maşini grele şi utilaj agricol. Fabrici de încălţ. Muzee. Teatre. Palat fortificat (1740–1770). Catedrala Adormirea Maicii Domnului a mănăstirii Trifonov (1689); biserica Aleksandr Nevski (1848). Fundat în 1181. Până în 1781 s-a numit *Hlînov,* iar între 1781 şi 1934 *Veatka*.

KIROVABAD v. **Gandja**.

KIROVAKAN v. **Vanadzor**.

KIROVOGRAD, oraş în partea central-sudică a Ucrainei, la SE de Kiev; 278 mii loc. (1995). Piaţă agricolă (grâu, porumb, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui). Ind. constr. de maşini agricole, a mat. de constr., de prelucr. a lemnului, alim. Fundat ca fortăreaţă în 1754; menţionat documentar ca oraş (1765); între 1775 şi 1924 s-a numit *Elisavetgrad,* între 1924 şi 1934 *Zinovievsk,* apoi *Kirovo* (până în 1939), iar din 1939, **K.**

KIRST, Hans Hellmut (n. 1914), scriitor german. Autor al unor romane de mare succes, în majoritate ecranizate („Noaptea generalilor", „Preţul succesului").

KIRSTEIN [kərʃtain], **Lincoln** (1907–1996), coregraf american. Fondator, împreună cu G. Balanchine, al Şcolii americane de balet (1934). A înfiinţat Arhivele dansului (1940) din Muzeul de Artă Modernă din New York. Lucrări teoretice („Fokin", „Baletul clasic", „Tehnică şi terminologie elementară", „Dansul lui Nijinski").

KIRUNA [ki:ru:na:], oraş în **N** Suediei (Laponia); 26,2 mii loc. (1993). Mari expl. de min. de fier cu conţinut mare în metal (60–70%); rezervele sunt evaluate la 2 miliarde t. Staţiune de cercetări glaciologice şi geofizice.

KIRWAN [kərwən], **Richard** (1732–1812), chimist şi mineralog irlandez. A pus bazele noilor metode ale chimiei analitice şi a clasificat (1784) mineralele după compoziţia lor chimică („Elemente de mineralogie").

KISANGANI [ki:sa:ngə:ni], oraş în NE Republicii Democratice Congo, port pe fl. Congo; 373,4 mii loc. (1991). Nod rutier. Aeroport. Centru comercial. Ind. mat. de constr., chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate. Până în 1966 s-a numit *Stanleyville*.

KIŠ [kiʃ], **Danilo** (1935–1989), scriitor sârb. Opera sa, o trilogie cu tentă autobiografică („Grădină, cenuşă", „Suferinţe din tinereţe", „Clepsidra"), precum şi volumele de nuvele („Un mormânt pentru Boris Davidovič", „Enciclopedia morţilor") prezintă, într-un stil apropiat de Borges, tragediile războiului, închisorile, lagărele şi asasinatele din perioada stalinistă. Traduceri.

KISCH [kiʃ], **Egon Erwin** (1885–1948), ziarist şi scriitor ceh de limbă germană. Participant la Războiul Civil din Spania. Activitate antifascistă. Supranumit „reporterul frenetic" (după titlul volumului său cu acelaşi nume). Reportaje revelatoare prin autenticitatea evocării („Raiul american", „Asia se schimbă din rădăcini", „Aventură în cele cinci continente").

KISCH [kiʃ], **Gustav-Oswald** (1889–1938, n. Bistriţa), filolog german din România. Pastor. Cercetări asupra

Kiruna. Vedere generală

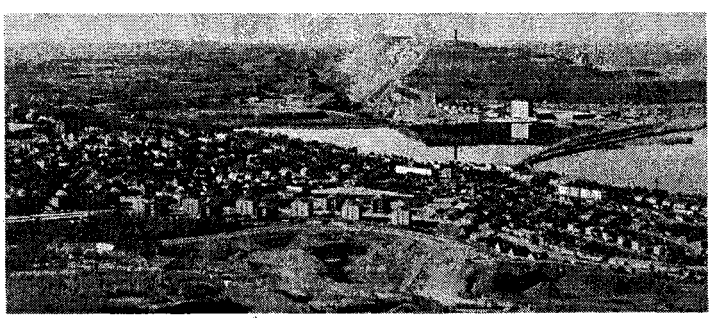

Pavel Dmitrievici Kiselev

toponimelor în strânsă legătură cu viaţa materială şi spirituală a poporului („Transilvania în lumina limbii. Contribuţii la istoria culturală a ţinuturilor carpatice"). A studiat influenţa foneticii limbii române asupra limbii saşilor din Transilvania. M. de onoare al Acad. Române (1933).

KISELEV (KISELEFF), Pavel Dmitrievici (1788–1872), general şi diplomat rus. Preşedinte plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti (1829–1834) în timpul administraţiei militare ruse (1828–1834). A contribuit la reorganizarea administrativă a celor două principate şi la întocmirea Regulamentelor Organice. Ca ambasador al Rusiei la Paris (1856–1862), a sprijinit unirea Principatelor Române.

KISELGUR (cuv. germ.) s. n. Diatomit.

KISFALUDI STRÓBL [kiʃfoludi ʃtro:bəl] **Zsigmond** (1884–1975), sculptor ungur. Portrete („B. Shaw"), sculpturi monumentale („Statuia libertăţii"). Coautor al monumentului lui Kossuth din Budapesta.

KISFALUDY [kiʃfoludi] **1. Sándor K.** (1772–1844), scriitor ungur. Lirică preromantică (ciclurile „Iubiri tânguitoare" şi „Iubiri fericite"). **2. Károly K.** (1788–1830), dramaturg ungur. Fratele lui **K. (1).** Precursor al romantismului; considerat unul dintre reprezentanţii de seamă ai dramaturgiei maghiare („Tătarii în Ungaria", „Pretendenţii", „Deziluzii").

KISHIWADA [kiʃiuada], oraş în Japonia (Honshū), în conurbaţia Ōsaka, port la G. Ōsaka; 188,6 mii loc. (1990). Centru comercial. Ind. textilă, chimică şi de prelucr. a metalelor.

KISLOVODSK, oraş în SV Federaţiei Ruse, la poalele de N ale M-ţilor Caucaz, la 800–1 200 m alt., pe râul Podkumok; 118 mii loc. (1992). Staţie de c.f. (1893). Staţiune balneoclimatică, cu veri răcoroase (în iul. temp. medie de 19°C) şi ierni friguroase (în ian. medii termice de –3,9°C). Izv. cu ape minerale. Hidrocentrală. Muzee. Pavilionul băilor (1848–1858), în stil neogotic. Atestat documentar ca staţiune balneoclimatică în 1803.

KISMAAYO (KISMAYU), oraş în SE Somaliei, port la Oc. Indian, situat la 20 km S de vărsarea fl. Jubba; 70 mii loc. (1981). Întemeiat în 1872 de sultanul Zanzibarului.

KISMET (cuv. arab) subst. (În islamism) Destin, fatalitate, soartă, voinţa lui Allah.

KISS [kiʃ] **Jenő** (n. 1912, Mociu, jud. Cluj), scriitor maghiar din România. Lirică tradiţionalistă de inspiraţie rurală („Prin geamul afumat") sau meditativ-filozofică („Culoare şi foc", „Iubirea vieţii"). Piese de teatru, literatură pentru copii. Traduceri în maghiară („Moriţa").

KISSINGER [kisiŋə], **Henry Alfred** (n. 1923), diplomat şi om politic american. Emigrant din Austria; naturalizat (1943). Secretar de stat (1973–1977). A reprezentat S.U.A. la tratativele de rezolvare pe cale politică a conflictelor militare din Vietnam şi Orientul Mijlociu. Rol important în stabilirea relaţiilor diplomatice cu China. Premiul Nobel pentru pace (1973).

KISTNĂ v. **Krishnă**.

KISUMU [kisumu], oraş în V Kenyei, port la L. Victoria; 185,1 mii loc. (1989). Nod feroviar. Aeroport. Centru comercial. Reparaţii navale, ind. textilă. Pescuit. Vechiul nume: *Port Florence.*

KIŞ, oraş antic în Mesopotamia, pe valea fl. Eufrat, în apropiere de Babilon; înfloritor centru al culturii sumeriene în milen. 3 î.Hr. Vestigii istorice importante. Azi, *Tall al-Uhaimir,* Iraq.

Henry Alfred Kissinger

KIŞ-MIŞ (cuv. rus) subst. Soi de viţă de vie originar din Asia, cu ciorchini răsfiraţi şi boabe alungite, albe sau negre, fără seminţe, folosit la producerea stafidelor.

KITAKAMI, fluviu în Japonia, în NE ins. Honshū; 180 km. Izv. de sub vf. Iwate, curge pe direcţie NNV-SSE, trece prin Morioka, Kitakami, Ishinomaki şi se varsă în G. Ishinomaki.

KITAKYŪSHŪ [kita:kyu:ʃu:], conurbaţie în Japonia (Kyūshū), port la str. Shimonoseki, constituită în 1963 prin unirea oraşelor *Yawata, Kokura, Moji, Tobata* şi *Wakamatsu;* 1,1 mil. loc. (1995). Nod de comunicaţii. **K.** este legat de Shimonoseki (Honshū) printr-un tunel subacvatic (feroviar şi rutier), lung de 2,4 km. Ind. metalurgică, cocsochimică, constr. de maşini, textilă, a sticlăriei, cimentului şi alim.; produse chimice. Institut politehnic.

KITASATO Shibasaburō (1852–1931), bacteriolog şi imunolog japonez. Elev al lui R. Koch. Prof. univ. la Tōkyō. Promotor, împreună cu E. Behring, al seroterapiei în tetanos şi difterie. A descoperit şi cultivat o serie de germeni patogeni, printre care

Kitakyūshū. Vedere generală

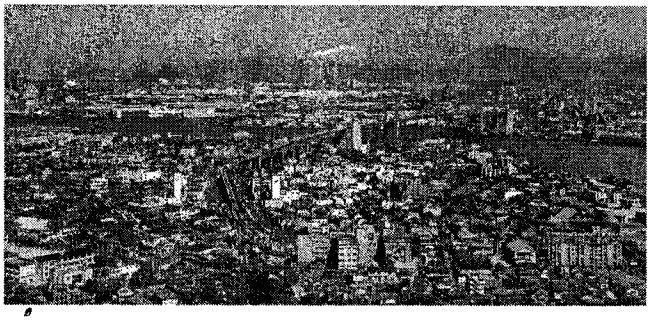

Kitasato Shibasaburō

Horatio Herbert Kitchener

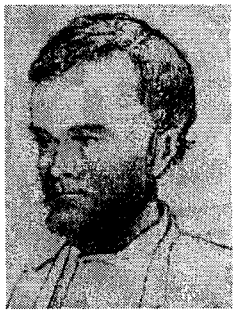

Aleksis Kivi

bacilul ciumei bubonice (1894, simultan cu A.E.J. Yersin).

KITCHENER [kiʧnə] **1. Horatio Herbert, conte K. of Khartoum** (1850–1916), feldmareşal şi om politic britanic. A cucerit Sudanul (1895–1898), înfrângând armata mahdistă la Omdurman (2 sept. 1898). În sept. 1898, întâlnirea corpului expediţionar condus de el cu trupele franceze, comandate de J.B. Marchand, a provocat „incidentul de la *Fashoda*". A comandat forţele britanice în Războiul anglo-bur (1900–1902); ministru de Război (1914–1916). **2.** Oraş în S Canadei (Ontario), între L. Huron şi L. Ontario, la SV de Toronto; 168,3 mii loc. (1991). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a metalelor, chimică (cauciuc), electrotehnică, textilă, a mobilei şi alim. Între 1830 şi 1916 s-a numit *Berlin*.

KÍTHIRA [kithira:] **(KYTHERA, KÝTHIRA),** insulă grecească în Arh. Ionic, în M. Mediterană, la SE de pen. Peloponez, la 13 km de capul Malea; 277 km^2. Oraş pr.: Kíthira. Plantaţii de măslini şi citrice. Potrivit tradiţiei, în Antichitate, aici ar fi existat un templu închinat zeiţei Afrodita.

KITSCH [kitʃ] (cuv. german) s. n. (ESTETICĂ) Termen desemnând produsele cu caracter de pseudoartă, care promovează prostul gust (prin materiale stridente şi substituiri tehnice) şi se caracterizează prin platitudine, imitaţie superficială a operelor de artă şi a elementelor folclorice, falsul patos, lipsa de originalitate şi de profunzime, prin pervertirea cerinţelor estetice.

KITTREDGE [kitridʒ], **George Lyman** (1860–1941), filolog american. Prof. univ. la Harvard. Specialist în domeniul literaturii medievale („Chaucer şi poezia sa", „Vrăjitoria în Vechea şi Noua Anglie"). Exeget al operei lui Shakespeare; în 1936, i-a publicat ediţia de opere complete.

KITWE [ki:tvei], oraş în partea central-nordică a Zambiei, pe râul Kafue, la 290 km N de Lusaka; 338,2 mii loc. (1990). Aeroport. Expl. min. de cupru. Ind. prelucr. a metalelor şi a lemnului. Produse alim. Fundat în 1937 ca urmare a descoperirii zăcămintelor de min. de cupru de la Nkana.

KITZBÜHEL, oraş în V Austriei (Tirol), în Alpii Kitzbühel, la 1 998 m alt., pe cursul superior al râului Ache, la 77 km NE de Innsbruck; 8,1 mii loc. (1991). Staţiune climatericĂ şi a sporturilor de iarnă. Menţionat documentar pentru prima oară în 1165. Bisericile cu hramurile Sf. Andrei (1435–1506), Sf. Katharina (sec. 14, restaurată în 1950), Sf. Maria (1373) şi castel medieval.

KIUSTENDIL, oraş în V Bulgariei, la 69 km SV de Sofia, centrul ad-tiv al districtului cu acelaşi nume; 55,7 mii loc. (1991). Centru comercial (fructe, vin, tutun). Întreprinderi de vinificaţie, textile şi alim. Producţie de covoare. Izv. minerale termale.

KIVI, Aleksis (pseud. lui *Aleksis Stenvall*) (1834–1872), scriitor finlandez. Clasic al literaturii finlandeze. Romane („Şapte fraţi" — capodoperă a literaturii nordice) şi drame („Kullervo", „Cizmarul satului", „Lea"), în care împleteşte într-un mod original romantismul cu realismul. Lirică modernistă inspirată din folclor, relevând un nou sentiment al naturii.

KIVU, lac tectonic în Africa Orientală, situat între Republica Democratică Congo şi Rwanda, la 1 460 m alt.; 2,69 mii km^2; ad. max.: 496 m. Comunică cu L. Tanganyika prin râul Ruzizi. Numeroase insule. Pe fundul lacului se produc uneori erupţii vulcanice. Se caracterizează prin lipsa vieţuitoarelor, din cauza concentraţiei mici sau chiar a lipsei oxigenului dizolvat în apă.

KIWI (< fr., engl. {i}) s. f. **1.** Pasăre acarinată neozeelandeză pe cale de dispariţie, înaltă de 30 cm *(Apteryx australis)*. Se hrăneşte cu viermi, larve de insecte şi, bazându-se pe un simţ olfactiv foarte dezvoltat, duce o viaţă nocturnă. Este simbolul naţional al Noii Zeelande, fiind protejată prin lege. **2.** Plantă volubilă, lemnoasă, originară din China, cu frunze de 6–15 cm lungime şi 3–10 cm lăţime, fructe bace verzui, cu pulpa comestibilă, bogate în vitamina C *(Actinidia chinensis)*. Se în-

Kivu

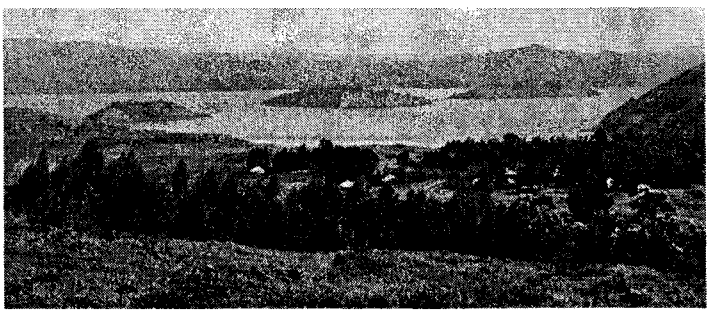

Kiwi (1)

mulţeşte prin butaşii colectaţi toamna şi păstraţi în nisip, la rece; se plantează primăvara. Cultivată pentru prima oară pe scară largă (1950) în Noua Zeelandă, unde a căpătat numele de **k.**

KIZIL IRMAK [kîzîl irma:k] (Fluviul Roşu), fluviu în partea central-estică a Turciei; 1 151 km. Izv. din masivul Kızıl Dağ şi, după ce străbate Pod. Anatoliei, se varsă printr-o deltă în Marea Neagră. Irigaţii. Cunoscut în Antichitate sub numele de *Halys*.

KÎRGÎZSTAN, Republica ~ (Kyrgyz Respublikasy), stat în centrul Asiei, fără ieşire la mare; 198,5 mii km^2; 4,5 mii. loc. (1995). Limbi oficiale: kirghiză şi rusă. Religia: islamică (sunniţi), creştină, budistă. Cap.: *Bişkek* (fost *Frunze*). Oraşe pr.: Oş, Djalal-Abad, Prjevalsk, Narîn. Este împărţit în şapte regiuni. Relieful este dominat de munţi înalţi ce aparţin în majoritate sistemului muntos Tian-Shan (alt. max. pe terit. **K.**: 7 439 m, Pik Pobedî). În SV se află M-ţii Transalai, ce aparţin sistemului muntos Pamiro-Alai. Există depresiuni intramontane înalte (cea a L. Issîk-Kul) sau premontane (Ciuisk şi Fergana) în SV. Climă temperat-continentală, aspră în reg. înalte (gheţarii Inîlcek, Kainda). Precipitaţii reduse în depr. intramontane (200–300 mm/an) şi mai bogate în V şi N (peste 800 mm/an). Râuri cu bogat potenţial hidroenergetic: Narîn şi Ciatkal (afl. Sîrdariei) sau Ciu ce se pierde în deşerturile din Kazahstan. Vegetaţie predominant ierboasă (în reg. aride, xerofită), iar pădurile ocupă supr. reduse. Variate resurse de subsol (expl. de petrol şi gaze naturale, huilă, min. de cupru, plumb şi zinc, rutiliu). Ind. diversificată ce antrenează 1/3 din populaţia activă şi este concentrată în marile oraşe (Bişkek, Oş, Prjevalsk) la care se adaugă marea hidrocentrală Toktogul de pe râul Narîn. Ind. produce: energie electrică (12,9 miliarde kWh, 1994), fontă şi feroaliaje, maşini agricole, maşini-unelte, utilaj ind. divers, aparataj electric, ciment, produse chimice, textile din bumbac şi lână, încălţ., produse alim. (zahăr, băuturi, bere, ţigarete, produse lactate). Agricultura concentrează 1/3 din populaţia activă şi este specializată în creşterea animalelor şi în culturi irigate în depr. Fergana. Se cultivă cereale (grâu, porumb), sfeclă de zahăr, bumbac, tutun, legume, fructe, plante aromate pentru parfumuri. Se cresc ovine şi caprine (7,3 mil. capete, 1994), bovine şi porcine. C.f.: 376 km. Căi rutiere: 28,4 mii km. Moneda: 1 som = 100 tiîini. 80% din importuri şi peste 95% din exporturi se realizează cu ţările membre ale C.S.I. Export: bumbac, tutun, fructe, carne etc. Import: utilaje şi echipament ind., bunuri de larg consum, produse chimice şi alim. — *Istoric.* Locuit încă din Antichitate de triburi nomade, în sec. 6–12 a intrat în Kaganatul turcic, al Karlucilor şi Karahanizilor. Triburile mongole ale kirkizilor, care populau în sec. 10 cursul superior al fl. Enisei, au migrat spre S, în reg. Tian-Shan, fiind înglobate (sec. 13–16) în Imp. Mongol. Din sec. 17, **K.** a intrat sub stăpânirea oiraţilor, iar în prima jumătate a sec. 19, a Hanatului Kokand, fiind apoi inclus, în dec. 6–7, în Imp. Rus. Între 1918 şi 1924, **K.** este inclus în Republica Sovietică Socialistă Turkestan din componenţa R.S.F.S. Ruse; la 14 oct. 1924 este reorganizat ca Regiune Autonomă Kara-kirghiză (din 1 febr. 1926 Republica Autonomă Sovietică Socialistă Kirghiză), pentru a deveni, la 5 dec. 1936, R.S.S. Kirghiză, republică unio-

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1991)	Capitala
Bişkek	—	641 400	Bişkek
Ciu	18 700	791 200	Kara-Balta
Djalal-Abad	39 500	782 200	Djalal-Abad
Issîk-Kul	43 500	426 400	Issîk-Kul
Narîn	47 300	260 000	Narîn
Oş	38 100	1 323 600	Oş
Talas	11 400	198 600	Talas

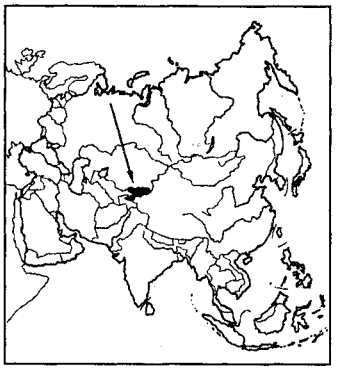

nală a U.R.S.S. În oct. 1990, este ales ca președinte Askar Akaiev, iar în dec. 1990 a fost adoptată noua denumire, de Republica Kîrgîzstan, limba oficială a noului stat devenind kirkiza. În febr. 1991, orașul Frunze și-a reluat vechea denumire de *Bișkek*. Sovietul Suprem al republicii votează proclamarea independenței **K.** la 31 aug. 1991. La 21 dec. 1991, **K.** se numără printre cele 11 republici care semnează actul constitutiv al Comunității Statelor Independente (C.S.I.). Republică prezidențială, potrivit Constituției din 1993. Activitatea legislativă este exercitată de un Parlament bicameral, format din Adunarea legislativă și Adunarea Poporului, iar cea executivă, de președinte și de guvern.

KÎZÎL, oraș în Federația Rusă, pe fl. Enisei, cap. Republicii Tuvine; 90,3 mii loc. (1992). Ind. de prelucr. a pieilor, a lemnului și alim. Fabrici de mobilă, cărămidă și montaj de automobile. Aici se află centrul geografic al continentului asiatic. Trei institute de învățământ superior. Muzee. Teatru. Întemeiat în 1914 sub numele de *Belotarsk;* între 1918 și 1926 s-a numit *Hem-Beldîr,* iar din 1926, **K.**

KÎZÎLKUM, deșert în Asia Centrală (Uzbekistan și Kazahstan), vechi fund de mare, între Amudaria și Sîrdaria; c. 300 mii km^2. Relief de dune cu vegetație sărăcăcioasă.

KJELDAHL [keldal], **Johan Gustav Cristoffer Thorsager** (1849–1900), chimist danez. A elaborat metoda (care-i poartă numele) de determinare a proteinelor din substanțele organice, prin transformarea azotului în amoniac, folosită pe larg în agricultură și biochimie.

KLABUND (pe numele adevărat *Alfred Henschke*) (1890–1928), scriitor german. Poeme și romane (reunite sub titlul „Romane ale pasiunii"), în care, de sub masca umorului și a ironiei, se întrevăd sentimentele sale de revoltă și disperare. Traduceri și adaptări din literatura chineză și japoneză („Cercul de cretă", „Sărbătoarea florii de cireș").

KLADNO, oraș în Cehia, la 24 km NV de Praga; 149 mii loc. (1995). Oțeluri speciale și laminate; constr. de utilaj special, produse chimice și textile. Expl. de min. de fier și de cărbune. Castel (sec. 18).

KLAGENFURT [klągənfurt], oraș în S Austriei, centrul ad-tiv al landului Carintia; 89,4 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. metalurgică, electrotehnică, constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, chimică, textilă, piel. și încălț., alim. Catedrală (sec. 16). Primărie (sec. 16). Muzeu de istorie și etnografie. Stațiune estivală și pentru sporturi de iarnă. Menționat documentar în 1279; din 1518, cap. Carintiei.

KLAGES [klągəs], **Ludwig** (1872–1956), filozof și psiholog german. Reprezentant al „filozofiei vieții", a elaborat un sistem bazat pe opoziția, existentă în om, dintre intuiție și instinct (viața), pe de o parte, și intelect și voință (spirit), pe de altă parte („Spirit și viață"). Unul dintre fondatorii grafologiei științifice („Principii de caracterologie", „Scriere și caracter").

KLAIPÉDA, oraș în partea de V a Lituaniei, port la M. Baltică; 202,8 mii loc. (1995). Șantiere navale. Ind. inului, a conservelor de pește, a lemnului, a celulozei și hârtiei. Produse chimice (îngrășăminte) și textile. Muzee. Teatru. Fundat în 1252 de cavalerii teutoni. Până în 1923 și între 1939–1945 s-a numit *Memel.*

KLANG v. **Kelang.**

KLAPKA [klopko] **György** (1820–1892), general ungur. Unul dintre conducătorii Revoluției din 1848–1849 din Ungaria; s-a remarcat în luptele de apărare a fortăreței Komárom (1849). După înfrângerea revoluției, a emigrat în Italia. S-a reîntors în Austro-Ungaria după amnistia din 1867.

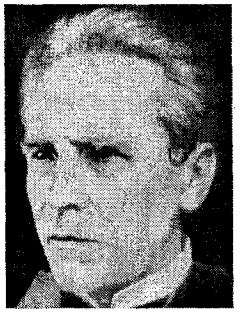

Ludwig Klages

KLAPROTH [klapro:t] **1. Martin Heinrich K.** (1748–1817), chimist german. Prof. univ. la Berlin. Unul dintre pionierii chimiei analitice. A descoperit zirconiul și uraniul (1789), titanul (1795) și cromul (1797). Cercetări privind pământurile ceritice sau referitoare la descoperirea telurului. **2. Heinrich Julius K.** (1783–1835), orientalist german. Fiul lui **K. (1).** Prof. univ. la Sankt Petersburg. Stabilit la Paris (1815). Cercetări etnografice și lingvistice în Caucaz („Asia poliglotă pe baza atlasului lingvistic"), constituind o importantă sursă de informații pentru limbile caucaziene dispărute.

KLAUS, Georg (1912–1974), filozof și logician german. Studii de epistemologie și de analiză a activității sociale contemporane („Teoria specială a cunoașterii", „Cibernetică și societate"). Cercetări de semantică generală („Logică modernă", „Limbajul politicii").

KLAUS, Václav (n. 1941), economist și om politic ceh. Președinte al Partidului Democrat Civic. Ministru de Finanțe (1989–1992) și prim-ministru (1993–1997). Autor al programului de reformă economică din perioada de tranziție.

KLÉBER [kleber], **Jean-Baptiste** (1753–1800), general francez. A reprimat insurecția din Vendée (1793) și s-a remarcat în bătălia de la Fleurus (1794) împotriva austriecilor. Comandant al trupelor franceze din Egipt după reîntoarcerea lui Napoleon Bonaparte în Franța. Asasinat la Cairo.

KLEBS [kleps], **Edwin Theodor Albrecht** (1834–1913), medic german. Prof. univ. la Berna, Würzburg, Zürich și Chicago. A descris, împreună cu

Kîzîlkum

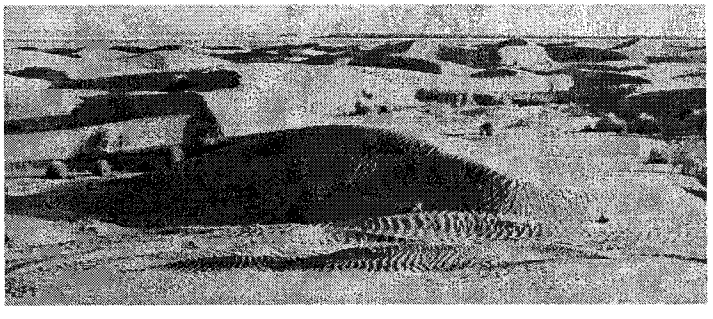

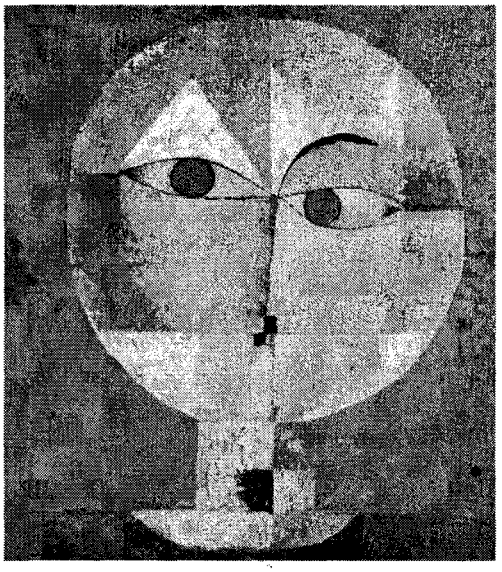

Paul Klee: „Senecio"

Fr. Löffler, bacilul ce provoacă difteria *(bacilul Klebs-Löffler)* şi a investigat cauzele malariei, antraxului şi tuberculozei.

KLEE [kle:], **Paul** (1879–1940), pictor şi desenator german de origine elveţiană. Prof. la *Bauhaus*. A oscilat între abstracţionismul pur şi viziunile onirice. Realizată într-un limbaj de o mare fineţe şi puritate, arta sa, bazată pe graţie şi umor, ascunde, sub simplitatea aparent naivă, o mare forţă de sugestie şi, uneori, o amară ironie („Moartea şi focul", „Peisaj cu păsări galbene", „Sindbad marinarul", „Fulger colorat", „Prinţul negru", „Pierrot prizonier"). Eseuri („Asupra artei moderne", „Jurnal"), lucrări teoretice.

KLEENE [kli:n], **Stephen Cole** (n. 1909), matematician şi logician american. Importante contribuţii în domeniul automatelor şi al funcţiilor recursive („Logică matematică").

KLEIBER [klaibər], **Erich** (1890–1956), dirijor austriac. Director al Operei din Berlin (1923–1934). A emigrat în Argentina (1936–1949). Întors în Europa, a dirijat în premieră numeroase opere moderne („Wozzeck" după Berg), precum şi muzică romantică germană (Mozart, Strauss).

KLEIN [klain], **Christian Felix** (1849–1925), matematician german. Prof. univ. la Erlangen, Leipzig şi Göttingen. Contribuţii la teoria ecuaţiilor algebrice, a funcţiilor hipereliptice, prin utilizarea teoriei grupurilor. În geometrie a introdus o concepţie nouă, prin studierea grupurilor de transformări („Programul de la Erlangen"). A condus lucrările de elaborare a „Enciclopediei ştiinţelor matematice şi aplicaţiilor lor". Autor al *sticlei K.* M. de onoare al Acad. Române (1913).

KLEIN [klain], **Lawrence Robert** (n. 1920), economist american. Contribuţii importante în econometrie şi în domeniul constituirii modelelor de previziune economică („Revoluţia keynesiană"). Premiul Nobel pentru economie (1980).

KLEIN [klain], **Melanie** (1882–1960), psihanalistă britanică de origine austriacă. A dezvoltat teoriile freudiene, mai ales cele privitoare la psihanaliza copilului din primul an de viaţă („Psihanaliza copiilor", „Dorinţă şi recunoştinţă"). Terapeutica sa, bazată pe posibilitatea jocului, susţine importanţa mecanismelor de protecţie şi introspecţie în procesul de identificare a sinelui.

KLEIN [klain], **Yves** (1928–1962), pictor francez. Spirit vizionar, încearcă, prin lucrările sale, o comunicare directă cu energiile cosmice. Tablourile monocrome (în bleu sau realizate cu foiţă de aur) se vor episoade ale unui discurs profetic. Adept al curentului neorealist („Victoria de la Samotrace"). A teoretizat utilizarea culorii pure ca o soluţie pentru instituirea unui simbolism universal („Depăşirea problematicii artei").

KLEINWÄCHTER [klainvehtər], **Friedrich** (1838–1927), economist german. Prof. univ. la Riga şi Cernăuţi. Preocupări privind viaţa economică şi socială a Bucovinei. Cursuri de economie („Manual de economie naţională teoretică", „Manual de economie naţională"). M. de onoare al Acad. Române (1921).

KLEIST [klaist], **Ewald von** (1881–1954), feldmareşal german. Comandant al trupelor de blindate (1940). A luptat în Polonia (1939), Franţa (1940), în Balcani, la Kiev (1941) şi la Stalingrad (1942). Prizonier în U.R.S.S., unde a şi murit.

KLEIST [klaist], **Heinrich (Wilhelm) von** (1777–1811), scriitor german. Influenţat de Schiller şi, în special, de Goethe, este unul dintre reprezentanţii de seamă ai comediei germane moderne („Ulciorul sfărâmat"). Drame de inspiraţie medievală sau patriotică („Kätchen din Heilbronn", „Prinţul de Homburg"). Nuvele de o remarcabilă modernitate şi concizie („Marchiza d'O", „Povestea lui Michael Kohlhas"). Eseuri; corespondenţă. S-a sinucis (în spiritul romantismului) împreună cu tânăra sa iubită Henriette Vogel.

KLEMPERER [klempərər], **Otto** (1885–1973), dirijor şi compozitor german. Stabilit în S.U.A. (1933) şi, ulterior, în Israel (1970). A condus orchestrele din Praga, Hamburg, Köln, Berlin, precum şi filarmonicile din Los Angeles (1933–1946) şi Londra (1955–1972). Repertoriu clasic (mai ales Beethoven) şi modern. Temperament dinamic, influenţat de Mahler, iar mai târziu tradiţionalist. A compus o operă, o misă, lieduri.

KLENZE [klentsə], **Franz Karl Leo von** (1784–1864), arhitect german. Reprezentant al neoclasicismului. Din 1816, în slujba Curţii regale a Bavariei (după 1825 a lui Ludovic I), a elaborat planurile de sistematizare a oraşului München. Lucrări inspirate din arhitectura clasică greacă (Gliptoteca, Propi-

Heinrich von Kleist

leele şi Vechea Pinacotecă, construite la München, Noul Ermitaj din Sankt Petersburg).

KLERIDES, Glafkos (n. 1919), avocat şi om politic cipriot. Fondator al partidului Adunarea Democratică (1976). Preşedinte al Republicii Cipru (din 1993).

KLESTIL, Thomas (n. 1932), diplomat şi om politic austriac. Preşedinte al Austriei (din 1992).

KLIAZMA, râu în partea de V a Federaţiei Ruse, afl. stg. al râului Oka în aval de Krasnaia; 686 km. Izv. din înălţimile moscovite, de la c. 100 km NE de Moscova, curge pe o direcţie generală SV–NE şi trece prin Orehovo-Zuevo, Vladimir, Kovrov ş.a.

KLIBI, Chedli (n. 1925), om politic tunisian. Secretar general al Ligii Arabe (1978–1990).

KLIMT, Gustav (1862–1918), pictor şi decorator austriac. Reprezentant marcant al jugendstil-ului vienez. Picturi monumentale şi panouri decorative, portretistică („D-na Adele Bloch-Bauer", „Iudita", „Salomeea", „Cele trei vârste ale unei doamne") şi lucrări de artă aplicată (decoraţii la Palatul Stoclet din Bruxelles — „Sărutul").

KLINE [klain], **Franz** (1910–1962), pictor american. Iniţial lucrări figurative

Glafkos Klerides

Thomas Klestil

Gustav Klimt: „Salomeea"

şi umoristice. Evoluează ulterior spre o viziune mai rafinată şi dinamică („Fără titlu"). S-a impus, alături de W. De Kooning şi J. Pollock, ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai tendinţei *action painting* (expresionismul abstract), creând vaste compoziţii, în negru, din forme liniare frânte („Fără titlu").

KLINGER [kliŋər], **Friedrich Maximilian von** (1752–1831), scriitor german. Promotor al mişcării *Sturm und Drang* (denumită astfel după titlul piesei sale cu acelaşi nume). Drame („Gemenii") şi romane filozofico-satirice („Viaţa, faptele şi drumul spre Infern al lui Faust", „Omul de lume şi poetul").

KLINGER [kliŋər], **Max** (1857–1920), pictor, gravor şi sculptor german. Tendinţă neoclasică în sculptură (marmură policromă — „Salomeea", „Cassandra", „Beethoven" şi bronz — „Atletul"). În pictură îmbină un simbolism mistic cu trăsături naturaliste („Hristos în Olimp", „Pietă", „Crucificarea"). Gravuri lucrate într-o tehnică foarte nuanţată (ciclurile de acvaforte „Viaţa", „Drame").

KLINGERIT s. n. v. **clingherit.**

KLINKER v. **clincher.**

KLINKERIZARE v. **clincherizare.**

KLITZING [klitsiŋ], **Klaus von** (n. 1943), fizician german. Contribuţii în fizica solidelor. A pus în evidenţă *efectul Holl* la nivel cuantic. Premiul Nobel pentru fizică (1985).

KLIUCEVSKI (KLIUCEVSKAJA SOPKA [kliutʃevskaia]), vulcan activ în E pen. Kamceatka. Alt. max.: 4 750 m. Prezintă pe versanţi peste 70 de conuri parazite. În ultimii 300 de ani au avut loc peste 60 de erupţii de diferite intensităţi (ultima erupţie s-a produs în perioada 1972–1974).

KLIUCEVSKI, Vasili Osipovici (1841–1911), istoric rus de orientare liberală. Contribuţii la studiul problemelor social-politice din Rusia, argumentând că dezvoltarea societăţii este determinată de factori geografici, economici şi sociali („Duma boierească în Rusia veche", „Originea iobăgiei în Rusia").

KLONDIKE [klondaik], renumită reg. auro-argentiferă în partea de NV a Canadei (Yukon), în bazinul superior al fl. Yukon, în M-ţii Ogilvie, pe râul Klondike (145 km lungime); c. 2 100 km^2. Pr. centru.: Dawson. Prima descoperire datează din 1894, dar cea mai importantă a avut loc la 17 aug. 1896, pe valea pârâului Bonanza, la 5 km de Dawson. Goana după aur a început în 1897 (până în 1899, pe aici trecuseră peste 60 000 de oameni), iar din 1899 afluxul a scăzut repede. Descoperirea de pe valea Bonanza este celebrată anual la 17 aug.

KLOPSTOCK [klopʃtok], **Friedrich Gottlieb** (1724–1803), scriitor german. Unul dintre creatorii liricii naţionale germane, iniţiator al poeziei sentimentului. Versuri (epopeea de inspiraţie biblică în hexametri „Messiada", „Ode

Klaus von Klitzing

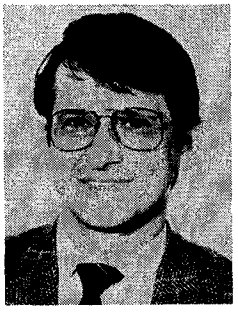

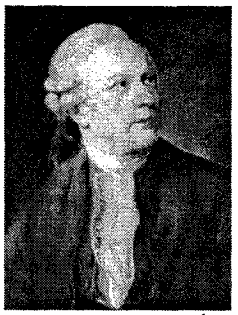

Friedrich Gottlieb Klopstock

și elegii"), drame biblice promovând idei liberale („Moartea lui Adam", „Solomon", „David").

KLOSSOWSKI, Pierre (n. 1905), scriitor francez de origine poloneză. A explorat conexiunile dintre etică, erotism, metafizică și limbaj („Vocația întreruptă", „Legile ospitalității", „Sade, aproapele meu", „Nietzsche și cercul vicios"). Traduceri din literatura latină și germană.

KLUANE, parc național în extremitatea de NV a Canadei, în SV terit. Yukon, la granița cu statul Alaska (S.U.A.), creat în 1972. Supr.: 22 032 km^2. Cuprinde o parte din lanțul M-ților Saint Elias, cu vf. Logan (5 951 m alt., cel mai înalt din Canada), cu ghețari, numeroase lacuri glaciare (între care și Kluane, 477 km^2) și râuri tributare fl. Yukon. Bogate păduri de conifere.

KLUCK [kluk], **Heinrich Rudolph Alexander von** (1846–1934), general german. Comandant al Armatei I germane (1914–1916), a participat la bătălia de pe Mama (5–12 sept. 1914), unde a fost înfrânt, pierzând șansa victoriei printr-un „război-fulger".

KLUCKOHN [klękhəun], **Clyde Kay Maben** (1905–1960), antropolog american. Prof. univ. în New Mexico și la Harvard. Studii legate de viața și obiceiurile indienilor navajo („Vrăjitoria la indienii navajo"). Cercetări privind personalitatea umană și relațiile ei cu cultura („Personalitatea în cultură și raporturile ei cu societatea", „Oglinda omului").

KLUG [klag], **Aaron** (n. 1926), biochimist britanic, originar din Africa de Sud. Cercetări care au dus la dezvoltarea microscopiei electronice cristalografice. A elucidat structura complecșilor de importanță biologică de tip acid nucleic-proteină. Premiul Nobel pentru chimie (1982).

KLUGE [klugə], **Hans Günther von** (1882–1944), feldmareșal german. Comandant al Armatei a IV-a în Polonia și Franța și al Grupului de armate Centru pe Frontul de Est; l-a înlocuit pe *G. von Rundstedt* în funcția de comandant al Frontului de Vest (1944). Implicat în tentativa de asasinat împotriva lui Hitler (20 iul. 1944), s-a sinucis.

km (METR.), simbol pentru *kilometru.*

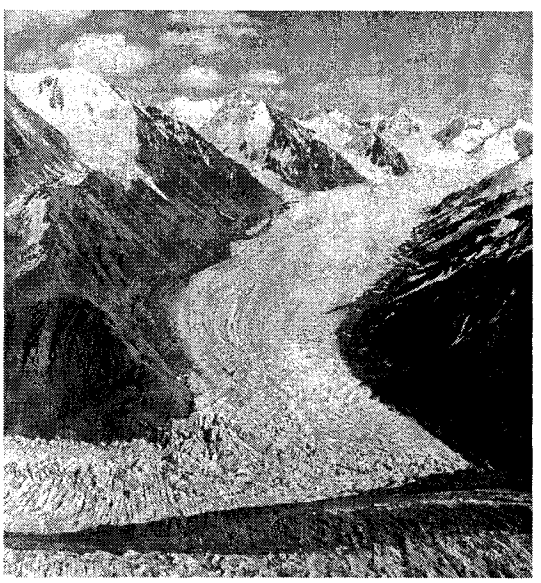

Kluane. Ghețar de vale

Wilhelm Karl W. Knechtel

KNAUS, Hermann Hubert (1892–1970), medic ginecolog austriac. Prof. univ. la Praga. A elaborat, împreună cu K. Ogino, teoria perioadei de fertilitate în cursul ciclului menstrual.

KNECHTEL [knęhtəl], **Wilhelm Karl W.** (1884–1967, n. București), entomolog german din România. Acad. (1955), prof. univ. la București. Cercetări asupra insectelor dăunătoare, în special asupra tizanopterelor („Thysanoptere din România. Studii morfologice", „Insectele vătămătoare din România și mijloacele de combatere a lor"). Fondator al școlii de entomologie agricolă din România („Rolul stațiunilor entomologice").

KNEIPP [knaip], **Sebastian** (1821–1897), cleric și vindecător naturist german. În 1881 a deschis stabilimentul de hidroterapie de la Wörishofen, pentru aplicarea „curei de apă rece" ca mijloc universal de tratament.

KNESSET (ebr. „adunare"), denumire a Parlamentului unicameral din Israel.

KNIES [kni:s], **Karl Gustav Adolf** (1821–1898), economist german. Prof. univ. la Heidelberg. Reprezentant, alături de B. Hildebrand și W. Roscher, al vechii *școli istorice* germane; a susținut permanența unor categorii economice, ca proprietatea privată, marfa, banii, capitalul („Economia politică din punct de vedere al metodei istorice").

KNOBELSDORFF [knobəlsdorf], **Georg Wenzeslaus von** (1699–1753), arhitect și pictor german. Până în 1746, în serviciul regelui Prusiei Frederic II. În arhitectură a îmbinat clasicismul cu elemente rococo (Opera din Berlin, parcul și castelul Sans-Souci din Potsdam).

KNOCK-DOWN s. n. v. **cnocdaun.**

KNOCK-OUT s. n. v. **cnocaut.**

KNORR [knor], **Ludwig** (1859–1921), chimist german. Prof. univ. la Jena.

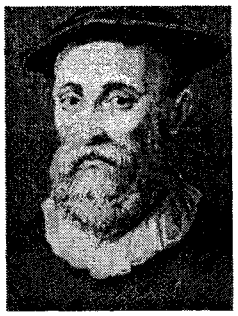

John Knox

Pionier în domeniul chimiei organice. A descoperit antipirina (1883).

KNOW-HOW [nou-hau] (loc. engl. „a şti cum") (EC.) Ansamblul formulelor, definiţiilor tehnice, documentelor, desenelor şi modelelor, reţetelor, procedeelor, experienţei de producţie şi al altor elemente analoge ce servesc la fabricarea unui produs.

KNOX [nox], **Fort ~,** bază militară (din 1932) situată în partea central-estică a S.U.A. (Kentucky), la 50 km SV de Louisville, purtând numele generalului Henry Knox. În perioada 1917–1932, aici a funcţionat un câmp de instrucţie, iar din 1937 funcţionează ca trezorerie a S.U.A.

KNOX [nox], **John** (1505 sau 1513/1514–1572), teolog scoţian. Rol de seamă în răspândirea Reformei. Datorită convingerilor sale protestante, a fost silit de Maria Tudor să plece în exil (1553); rechemat în Scoţia (1559) de nobilimea şi burghezia reformată, impune *prezbiterianismul,* contracarând intenţiile Mariei Stuart de a reintroduce catolicismul ca religie oficială. Lucrări: „Confessio fidei scotica", „Istoria reformei în Scoţia".

KNOXVILLE [nąksvil], oraş în S.U.A. (Tennessee), pe râul Tennessee, la V de M-ţii Apalaşi; 165,1 mii loc. (1990). Expl. de marmură. Electrometalurgie (aluminiu); ind. constr. de maşini, chimică (mase plastice), textilă şi de prelucr. a lemnului (mobilă) şi a tutunului. Turism. Universitate (1794). Fundat în 1786.

KNUDSEN [knụsən], **Aanon Gunnar** (1848–1928), industriaş şi om politic radical norvegian. Prim-min. (1908–1910 şi 1913–1920). Promotor al unei politici de neutralitate în cursul primului război mondial.

KNUDSEN [knụsən], **Martin Hans Christian** (1871–1949), fizician şi oceanograf danez. Prof. univ. la Copenhaga. Unul dintre fondatorii oceanologiei. A stabilit relaţia cantitativă între salinitate şi compoziţia chimică a apei de mare *(formula lui K.).* Contribuţii în fizică (teoria cinetică a gazelor, conductivitatea termică a fluidelor, capilaritatea etc.).

KNUDSEN [knụ:sən], **Vern Oliver** (1893–1974), fizician american. A introdus (1929) conceptul de decibel în domeniul acusticii, participând la proiectarea a numeroase săli de teatru sau de conferinţe (de ex. sediul Adunării Generale O.N.U.). Contribuţii la dezvoltarea tehnologiei tuburilor cu vid. Lucrări: „Acustică arhitecturală", „Designul acustic în arhitectură" (în colab.).

KNUT v. **Canut.**

KOALA (< fr.) s. m. Mamifer marsupial originar din Australia *(Phascolartus cinereus).* Corpul, fără coadă, având o lungime de c. 60 cm, este acoperit cu o blană deasă, mătăsoasă, de culoare bej. Animal arboricol, nocturn, se hrăneşte cu frunze şi lăstari de eucalipt. Pe cale de dispariţie, este crescut astăzi în rezervaţii speciale, fiind ocrotit de lege.

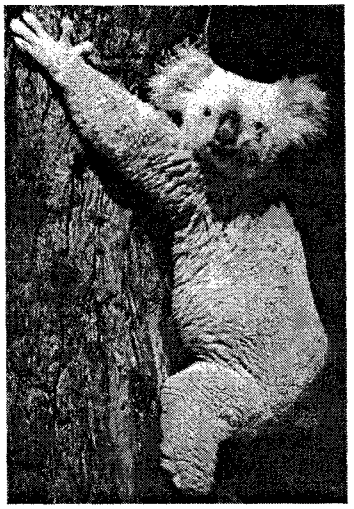

Koala

KOBARID v. **Caporetto.**

KOBAYASHI [kobaiąʃi] **Kokei** (pe numele adevărat *Kobayashi Shigeru*) (1883–1957), pictor japonez. A pictat iniţial subiecte tradiţionale („Povestire despre tăietorul de bambus"). Ulterior, adoptând mijloacele picturii moderne, şi-a creat un stil propriu, care emană un sentiment de linişte şi de împăcare cu sine („Primăvară fierbinte").

KOBAYASHI [kobaiąʃi] **Masaki** (1916–1996), regizor japonez de film. Larg registru tematic şi stilistic, de la realista prezentare a războiului („Condiţia umană") la violenta evocare a vieţii samurailor în sec. 17 („Harakiri", „Ultimul samurai") şi la universul fantastic („Kwaidan").

KŌBE, oraş în Japonia (Honshū), în conurbaţia Ōsaka-Kōbe, port la G. Ōsaka; 1,5 mil. loc. (1995). Nod de comunicaţii. Aeroport. Centru comercial, financiar şi ind. al ţării. Şantiere navale (30% din întreaga producţie a ţării). Ind. constr. de aparataj electrotehnic, metalurgică, constr. de maşini de transport, textilă, chimică şi alim. Poligrafie. Universitate. Muzee. Distrus în mare parte de cutremurul (7,2 grade pe scara Richter) din 17 ian. 1995 (peste 50 000 de imobile avariate, c. 5 000 de morţi şi peste 25 000 de răniţi).

KØBENHAVN v. **Copenhaga.**

KOBLENZ [kọblents], oraş în partea de V a Germaniei (Renania-Palatinat), port la confl. Rinului cu Moselle;

Kōbe. Vedere generală

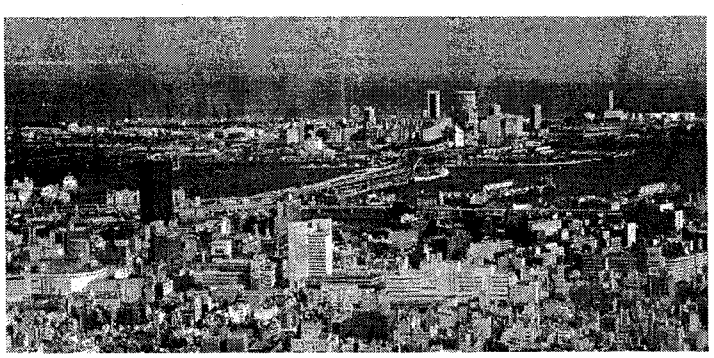

109,1 mii loc. (1993). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini (avioane), de prelucr. a aluminiului, electrotehnică, chimico-farmaceutică, a sticlăriei şi a piei.; mobilă. Centru de vinificaţie. Turism. Monumente: catedrala Sankt Kastor (sec. 12–15), primărie (sec. 16–17), biserica Iezuiţilor (sec. 17). Muzeu. Aşezare din epoca romană. Oraş din 1254. Asediat de francezi în 1688. În timpul Revoluţiei Franceze, la **K.** a fost principala tabără a emigranţilor francezi care au format „armata prinţilor", condusă de prinţul Condé. A intrat în componenţa Prusiei în 1815, iar din 1871, a Imp. German. Ocupat de trupele americane (1919–1923) şi de cele franceze (1923–1929).

KOCAELI v. **Izmit.**

KOCH [koh], **Gaetàno** (1846–1910), arhitect german. A cultivat, sub influenţa Renaşterii, caracterul geometric al părţilor componente ale unui ansamblu, rigurozitatea schemei de compoziţie şi puritatea volumelor. După 1870, a fost unul dintre principalii artizani ai dezvoltării urbanistice a Romei (edificii în Piaţa Victor Emmanuel, Banca Italiei, palate în Piaţa Republicii, în Piaţa Minerva).

KOCH [koh], **Robert (Heinrich Hermann)** (1843–1910), medic german. Prof. univ. la Berlin. Unul dintre întemeietorii bacteriologiei şi epidemiologiei moderne, descoperind (1882) bacilul tuberculozei *(bacilul K.)* şi, în 1883, vibrionul holerei. A preparat tuberculina (1890) şi a demonstrat rolul sporilor microbieni ca formă de rezistenţă a microorganismelor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1905).

KOCHAB (în arabă „Steaua Nordului"), stea aparţinând Carului Mic, de mărimea 2,2. Denumită astfel în perioada când s-a aflat în locul actual al Stelei Polare, fiind folosită în navigaţie pentru determinarea poziţiei navelor.

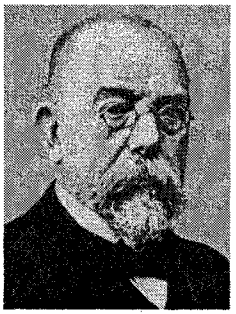

Robert Koch

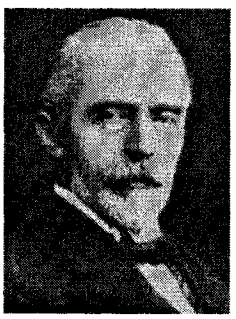

Emil Theodor Kocher

KOCHANOWSKI [kohanǫfski], **Jan** (1530–1584), poet polonez. Fondatorul poeziei naţionale poloneze. Elegii (ciclul „Trenii" — capodopera sa), ode, poeme lirice („Cântece"), epice („Bagatele") şi satirice; epigrame. Prima dramă poloneză cu subiect politic („Respingerea solilor greci"). Traducerea sa în versuri a „Psalmilor lui David" a servit drept model „Psaltirii" lui Dosoftei.

KÖCHEL [köhəl], **Ludwig Alois Ferdinand von Ritter** (1800–1877), muzicolog austriac. Autor al celebrului catalog cronologico-tematic al creaţiei lui Mozart; lucrări de istorie muzicală („La capella muzicală a Curţii imperiale de la Viena 1543–1867, 1869"); monografii ale compozitorilor austrieci („J. Fux").

KOCHER [kǫhər], **Emil Theodor** (1841–1917), medic elveţian. Prof. univ. la Berna. Cercetări asupra fiziologiei, patologiei şi chirurgiei glandei tiroide; a efectuat prima tiroidectomie (1876), inaugurând astfel chirurgia endocrinologică. Contribuţii în domeniul chirurgiei gastro-intestinale. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1909).

KŌCHI, oraş în Japonia (Shikoku), port la G. Urado al Oc. Pacific; 318,1 mii loc. (1995). Ind. metalurgică şi de prelucr. a lemnului; ciment, hârtie şi produse din peşte. Castel (1603).

KODAIRA Kunihiko (n. 1915), matematician japonez. Lucrări şi studii privind geometria algebrică, în special teoria integralelor armonice şi aplicaţiile sale. Medalia Fields (1954).

KODAK v. **Eastmancolor.**

KODÁLY [kǫda:i] **Zoltán** (1882–1967), compozitor, folclorist, muzicolog şi pedagog ungur. Prof. univ. la Budapesta. A elaborat o metodă de educaţie muzicală (*metoda* **K.**). Creaţia sa cuprinde partituri de formă clasică, sinteză a tradiţiei muzicii occidentale şi piese corale (c. 1 500), care îmbină arta contrapunctică cu elemente ale cântecului popular ungar. Considerat părintele artei corale a sec. 20. Opere

Kōchi. Castelul

Koblenz. Vedere generală

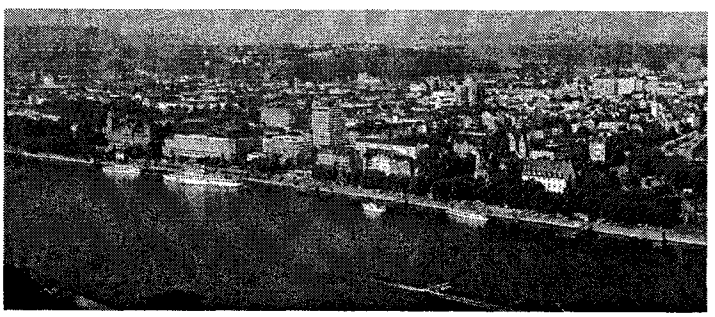

(„Háry János", „Sezătoare secuiască"), lucrări simfonice („Dansuri de pe Mureș", „Dansuri din Galántha", „Variațiuni pe un cântec popular"), și vocal-simfonice („Psalmus Hungaricus"), muzică de cameră, cântece, coruri.

KODIAK [kọudiək], insulă americană în NE Oc. Pacific (G. Alaska), la S de pen. Alaska, de care este separată prin str. Shelikof; 13,9 mii km^2 (160 km lungime și 97 km lățime max.); c. 4,8 mii loc. (1980), în majoritate eschimoși. Prezintă țărmuri cu fiorduri și golfuri (Alitak, Uyak) și relief de dealuri și munți acoperiți cu păduri (alt. max.: 1 353 m). Climă rece. Bază navală și aeriană. Pescuit (în special somon). Condiții optime de viață pentru ursul de Kodiak. Descoperită în 1760 de comercianții ruși de blănuri, care au format aici o așezare (1784). Localit. pr.: Kodiak, Port Lions, Karluk, Akhiok, Old Harbor.

Kodály Zoltán

Friedrich Koenig

Arthur Koestler

KODOLÁNYI [kọdola:ni] **János** (1899–1969), scriitor ungur. Romane cu tematică socială, vizând lumea satului („Întuneric", „Carcere", „Abisuri") și istorice („Copiii fierului", „Fratele Iulianus") sau cu implicații autobiografice („O lume se scufundă").

KOECHLIN [keʃlẽ], **Charles** (1867–1950), compozitor francez. Operă impunătoare (225 de numere de opus). Evoluție de la tonalism spre modalism, apoi către politonalitate și atonalism. Lucrări dominate de energie, sinceritate și simplitate. Melodii („Șeherezada"), sonate, cvartete de coarde, lucrări simfonice („Noaptea Valpurgiilor", „Cartea junglei"), balete („Sufletul fericit"); monografii despre Fauré și Debussy; tratate de tehnică muzicală.

KOELREUTER v. **Kölreuter**.

KOENIG [kọ̈nig], **Friedrich** (1774–1833), inventator german. A construit, la Londra, împreună cu A. Bauer, prima mașină pentru tiparul plan (1802), pe care a perfecționat-o în 1812.

KOESTLER [kẹstlər], **Arthur** (1905–1983), scriitor britanic originar din Ungaria. Membru al Partidului Comunist. Corespondent în Războiul Civil din Spania. Și-a abandonat convingerile comuniste după ce a văzut ororile stalinismului, romanele sale constituind o amplă și terifiantă frescă a acestui regim și exprimând teama obsesivă a autorului în ceea ce privește soarta umanității („Zeroul și infinitul", „Dialog cu moartea", „Gladiatorii", „Întuneric în plină zi"). Autor al unei istorii a khazarilor („Al treisprezecelea trib"). S-a sinucis.

KOFFKA, Kurt (1886–1941), psiholog german. A fundat, împreună cu W. Köhler și M. Wertheimer, revista „Forschung" (1921), prin care a propagat ideile psihologiei gestaltiste („Principii de psihologie gestaltistă"). Contribuții la studiul memoriei și învățării („Dezvoltarea memoriei").

KŌFU, oraș în Japonia (Honshū), la 105 km V de Tōkyō; 200,6 mii loc. (1990). Centru comercial. Ind. mătăsii, a sticlăriei și alim. Turism. Castel (sec. 16).

KOGAION, numele muntelui sfânt al geto-dacilor (amintit de Strabo) și al râului care curgea la poalele

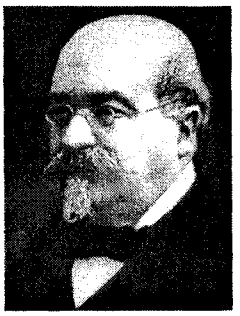

Mihail Kogălniceanu

acestuia. Identificat ipotetic cu Dealul Grădiștii, pe care se află ruinele sanctuarelor de la Sarmizegetusa Regia.

KOGAN, Leonid Borisovici (1924–1982), violonist rus. Prof. la Conservatorul din Moscova. S-a afirmat atât ca solist, cât și ca membru al unui celebru trio, alături de M. Rostropovici și E. Gilels. Arta sa se caracterizează prin eleganță, sensibilitate și virtuozitate. A interpretat cu predilecție lucrări din repertoriul clasic (în special Bach) și din cel al muzicii ruse contemporane.

KOGĂLNICEANU 1. Mihail K. (1817–1891, n. Iași), om politic, istoric, scriitor și publicist român. Orator de mare talent. Acad. (1868). Președinte al Acad. (1887–1890). Prof. de istorie națională la Academia Mihăileană. A publicat documente istorice în revista „Arhiva românească" (1840–1841 și 1845), înființată și condusă de el, culegerile „Letopisețele Țării Moldovii" și, ed. a II-a, „Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei". A editat periodicele: „Dacia literară" (1840), „Propășirea. Foaie științifică și literară" (1844) și „Steaua Dunării" (1855–1860). Romantic prin metoda de cercetare, **K.** a afirmat printre primii ideea potrivit căreia cunoașterea trecutului patriei este o chezășie a afirmării naționale și a întocmit o istorie a românilor („Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens", vol. I, perioada 1241–1792). Deși nu a participat direct la mișcarea revoluționară din 1848, se încadrează, prin programul său politic (emanciparea națională a românilor, prin unire și dobândirea autonomiei, regenerarea socială prin înlăturarea privilegiilor, împroprietărirea țăranilor și dezrobirea țiganilor, acordarea, în general, de drepturi civile și politice tuturor cetățenilor, răspândirea culturii prin școli, presă și tipărituri) în ideologia pașop-

tistă. A redactat, în emigrație, din însărcinarea Comitetului revoluționar moldovean, „Dorințele partidei naționale în Moldova" și „Proiect de constituție pentru Moldova". Rol important în lupta pentru unirea Principatelor. După Unire, ministru, apoi prim-min. al României (1863–1865), contribuind la adoptarea unor legi democratice, ca secularizarea averilor mănăstirești, reforma agrară și electorală ș.a. Ca ministru de Externe (1876, 1877–1878) și-a legat numele de actul proclamării independenței naționale a României (9 mai 1877). În literatură, a abordat proza de inspirație autobiografică („Iluzii pierdute. Un întâiu amor"), istorică („Trii zile din istoria Moldaviei"), de observare satirică a moravurilor („Fiziologia provincialului la Iași", „Adunările dănțuitoare"), romanul („Tainele inimii", neterminat), pamfletul ș.a. **2. Vasile K.** (1863–1941, n. Iași), ziarist și om politic român. Fiu al lui **K. (1).** Între 1906 și 1907, a încercat să constituie un partid țărănesc.

KOGI, stat federal în SSV Nigeriei, pe cursul inf. al fl. Niger; 2,1 mii. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Lokoja.* Culturi de porumb, orez, bumbac, tutun, soia ș.a.

KOH-I-BABA (KŪH-I-BĀBĀ), masiv muntos în M-ții Hindukush, în NE Afghanistanului. Alt. max.: 5 143 (vf. Koh-i-Baba).

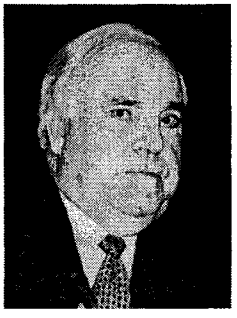

Helmut Kohl

Mauno Henrik Koivisto

KOHIMA, oraș în NE Indiei, centrul ad-tiv al statului Nagaland; 53,1 mii loc. (1991). Centru comercial.

KOHL [ko:l], **Helmut** (n. 1930), om politic german. Președinte al partidului Uniunea Creștin Democrată (1973–1998). Cancelar federal (1982–1998), personalitate marcantă a vieții politice internaționale. A fost artizanul reunificării Germaniei și partizan, fără rezerve, al extinderii Uniunii Europene și al creării monedei unice („euro").

KÖHLER [kö:lər], **Georg** (1946–1995), medic german. A elaborat teoria privind mecanismele de dezvoltare și control al sistemului imunitar. A descoperit modalitatea de producere a anticorpilor monoclonali. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1984), împreună cu N. Jerme și C. Mistein.

KÖHLER [kǫ:lər], **Wolfgang** (1887–1967), psiholog german. Prof. univ. la Berlin. Stabilit în S.U.A. (1935). Fondator, împreună cu K. Koffka și M. Wertheimer al *gestaltismului* („Psihologia gestaltismului"). Contribuții în studiul inteligenței la animale prin experimentele „cuștilor problemă" („Inteligența la maimuțele antropoide", „Mentalitatea maimuțelor").

KOHLRAUSCH [kǫ:lrauʃ] **1. Rudolf K.** (1809–1858), fizician german. Prof. univ. la Berlin. A măsurat viteza luminii și a introdus noțiunea de *rezistivitate.* **2. Friedrich Wilhelm Georg K.** (1840–1910), fizician german. Fiul lui **K. (1).** Prof. univ. la Würzburg, Strasbourg și Berlin. Contribuții în electrochimie și geomagnetism; a studiat conductivitatea electroliților *(puntea K.).* Tratate („Manual de fizică practică").

KOHOUT, Pavel (n. 1928), scriitor ceh. Stabilit în Austria (1978). A susținut „Primăvara de la Praga" și a semnat „Carta 77". Poeme („Nopțile de septembrie", „Maria") și piese de teatru („Adio tristețe", „Omul care mergea pe plafon", „Executarea", „August, august, august") angajate politic.

KOHTLA-JÄRVE, oraș în Estonia, pe țărmul G. Finic, la c. 150 km E de Tallinn; 54,6 mii loc. (1996). Ind. petrochimică (îngrășăminte).

KOINÉ (< fr.; gr. *koinê dialectos* „limbă comună") s. f. (LINGV.) **1.** Dialect atic incluzând elemente ioniene, care a devenit limba comună a întregii lumi grecești în epoca elenistică și romană. **2.** Variantă lingvistică ce servește comunicării între vorbitori de dialecte sau graiuri diferite.

KOIVISTO, Mauno Henrik (n. 1923), om politic finlandez. Membru al Partidului Social-Democrat Finlandez. Prim-min. (1968–1970 și 1979–1981). Președinte al Republicii Finlanda (1982–1994).

KOJÈVE [koʒev], **Alexandre** (pe numele adevărat *Aleksandr Kojevnikov*) (1902–1968), filozof francez de origine rusă. Prof. univ. la Paris. Comentariile sale asupra lucrării lui Hegel „Fenomenologia spiritului" au exercitat o influență deosebită asupra gândirii filozofice postbelice franceze. Teme precum „sfârșitul istoriei", „moartea omului" și „dialectica raportului stăpân-sclav" au fost preluate și dezvoltate în scrierile lui G. Bataille, R. Aron și J.-P. Sartre.

KOJIKI [kodʒiki] („Cronica faptelor vechi"), cea mai veche carte japoneză, datând din c. 712, compilată de Ōno Yasumaro, la ordinul împărătesei Gemmei, care prezintă (în trei părți) evenimente cosmogonice, istorice și fantastice privind nașterea zeilor, crearea arhipelagului nipon, originea pur divină a dinastiei imperiale, precum și succesiunea împăraților. Important monument de limbă veche japoneză.

KOK, Wim (n. 1938), economist și om politic olandez. Președinte al Partidului Muncii (din 1996). Ministru și prim-min. (din 1994).

KOKAND, oraș în Uzbekistan, pe Karasu, în depr. Fergana; 175 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. metalurgică, electrotehnică, chimică, textilă și alim. Piață agricolă pentru bumbac. Muzee. Menționat pentru prima dată în sec. 10, s-a aflat pe un important drum comercial care venea din China și India. În sec. 13 a fost distrus de mongolo-tătari. În 1732, pe locul cetății Eski-Kurgan a apărut noul oraș, care s-a dezvoltat treptat. Din 1740 se numește **K.,** devenind capitala hanatului omonim, cucerit în febr. 1876 de trupele ruse.

KOKCETAV, oraș în NNE Kazahstanului; 144 mii loc. (1993). Nod feroviar. Combinat chimic. Ind. textilă și alim. (preparate din lapte). Teatru. Muzeu de istorie. Fundat în 1824.

KOKOSCHKA [kokoʃka], **Oskar** (1886–1980), pictor, grafician, poet și dramaturg austriac. Prof. univ. la Dresda și Londra. Reprezentant al expresionismului. Portrete („Herwarth Walden"), peisaje („Poduri peste Elba la Dresda"), compoziții străbătute ade-

Oskar Kokoschka: „Adolescenții visători"

sea de o atmosferă dramatică, stranie și vizionară („Mireasa vântului"). A ilustrat unele din operele lui Kafka. Poeme și drame („Orfeu și Euridice", „Sfinx și om de paie" — dezvoltată ulterior sub titlul „Iov"). Memorii.

KOKURA v. **Kitakyūshū**.

KOLA, peninsulă în NV Federației Ruse, între Marea Albă și M. Barents; c. 100 mii km². Relief muntos în V (M-ții Hibini, alt. max.: 1 191 m), deluros în centru și vălurit în S, cu unele lacuri glaciare. Climă blândă, datorită influenței Golfstrom-ului. Vegetație de tundră, silvotundră și păduri de conifere. Expl. de apatite, nefelin, nichel, fier și cupru. Orașe pr.: Murmansk, Severomarsk, Umba.

KOŁAKOWSKI [kouakɔvski], **Leszek** (n. 1927), filozof polonez. În 1968 a fost silit să emigreze din cauza convingerilor sale politice. Prof. univ. la Montréal, Berkeley (California), Yale și Chicago. Istoric al gândirii medievale, critic al materialismului dialectic („Omul fără alternativă", „Creștini fără biserică", „Filozofia pozitivismului", „Marxism, utopie și antiutopie").

KOLAR GOLD FIELDS [kolər gould filds], oraș în S Indiei (Karnataka), în pod. Deccan, la E de Bangalore; 156,4 mii loc. (1991). Expl. de aur și argint. Ind. textilă.

KOLAROVGRAD v. **Šumen**.

KOLAS (pe numele adevărat *Konstantin Mihailovici Mițkievici* zis *Jakub*) (1882–1956), scriitor belarus. Unul dintre creatorii literaturii moderne și ai limbii literare belaruse. Poezie pe motive sociale, politice, folclorice („Cântece de doliu", „Simon muzicantul", „Coliba pescarului"). Romane cu caracter autobiografic (trilogia „În singurătatea Polessiei", „În adâncul Polessiei", „Pe drumul despărțirii").

KOLBE, Adolf Wilhelm Hermann (1818–1884), chimist german. Prof. univ. la Marburg și Leipzig. Cercetări în domeniul chimiei organice. A studiat electroliza acizilor grași și a realizat numeroase sinteze organice (a acidului acetic, a acidului salicilic — numită și sinteza K.).

KOLBE, Georg (1877–1947), sculptor și litograf german. Fără a fi insensibil la exemplul lui Rodin, este influențat în special de experiențele lui Renoir și A. Maillol. Opera sa, de mici dimensiuni, are ca tematică predilectă nudul feminin într-o mișcare ritmică, exaltând bucuria de a trăi („Dansatoare").

KOLBE, Maximilian Maria (1894–1941), preot polonez. Franciscan. Fondator al Ordinului călugăresc „Imaculata Fecioară". Arestat datorită activității sale de susținere a mișcării de rezistență poloneze. În 1941, internat în lagărul de concentrare de la Auschwitz, cere să fie trimis în buncărul morții în locul altui deținut. Martirizat. Canonizat (1982) de papa Ioan Paul al II-lea.

KOLBENHEYER [kolbənhaiər], **Erwin Guido** (1878–1962), scriitor german. A susținut teoria superiorității rasei nordice. Romane (trilogia „Paracelsus"), poeme („Breviar liric"), drame („Podul", „Zei și oameni"). M. de onoare al Acad. Române (1939).

KOLCEAK, Aleksandr Vasilievici (1873–1920), amiral rus. Comandant al Flotei Mării Negre (1916–1917). Unul dintre principalii conducători ai mișcării albgardiste în timpul războiului civil din Rusia (1918–1920). Înfrânt de Armata Roșie în 1919, a fost prins, condamnat la moarte și executat.

KOLDING, oraș în Danemarca, în SE pen. Iutlanda (Iylland), port la str. Beltul Mic (Lille Bælt); 60,1 mii loc. (1996). Ind. constr. navale, cimentului, textilă și alim. Castel (1248), distrus de un incendiu în 1808 și refăcut ulterior. Biserică (sec. 13).

KÖLESÉRI [köleiʃeri] **Sámuel** (1663–1732), medic și erudit maghiar din Transilvania. În 1717, a publicat la Sibiu un amplu studiu despre trecutul și prezentul mineritului în Transilvania.

KOLHĂPUR [koləpur], oraș în SV Indiei (Mahārāshtra), pe versantul de E al Gaților Occidentali; 406,4 mii loc. (1991). Piață agricolă. Ind. constr. de mașini, alim. (uleiuri vegetale și zahăr) și textilă (țesături de bumbac). Expl. forestiere și de bauxită. Universitate. Studiouri cinematografice. Temple budiste.

KOLINGBA, André (n. 1936), general și om politic centrafrican. Președinte al Comitetului Militar de Redresare Națională (1981–1985). Președinte al Republicii Centrafricane (1981–1993) și prim-min. (1981–1991).

KOLÎMA 1. Fluviu în NE Siberiei; 2 129 km. Izv. din masivul Suntar Haiata prin două izvoare, Kulu și Aian Iurah, și se varsă printr-o deltă în Marea Siberiei Orientale. Navigabil pe c. 2 000 km. **2.** Lanț muntos în extremitatea de E a Federației Ruse, în Siberia, extins pe c. 1 300 km în lungul țărmului M. Ohotsk. Alt. max.: 1 962 m. Zăcăminte de aur. **3.** Câmpie în NE Siberiei, străbătută de fluviul cu același nume și de râul Alazeja; c. 170 mii km². Alt. medie: 100 m.

KÖLLIKER [kölikər], **Rudolf Albert von** (1817–1905), medic, histolog și embriolog elvețian. Prof. univ. la Würzburg. Unul dintre fondatorii histologiei moderne. A demonstrat natura germinală a spermatozoidului.

KOLLO, Constantin Wilhelm (1874–1954, n. Iași), farmacist și chimist român. Prof. univ. la București. S-a ocupat de elaborarea și publicarea farma-

Aleksandra Kollontai

copeilor oficiale române. Cercetări sistematice de biochimie farmaceutică.

KOLLONTAI [kolonțai], **Aleksandra Mihailovna** (1872–1952), diplomat sovietic. Ambasadoare (prima femeie din lume care a ocupat această funcție) a U.R.S.S. în Suedia (1943–1945), a dus negocieri secrete de pace cu delegați români, atât din partea lui Ion Antonescu, cât și ai Opoziției, privind ieșirea României din războiul împotriva Aliaților.

KOLLWITZ [kolvits], **Käthe** (1867–1945), graficiană și sculptoriță germană. Reprezentantă a expresionismului. Cicluri de gravuri și desene de o mare tensiune emoțională, remarcabile prin vigoarea și vehemența limbajului („Războiul țărănesc", „Cei vii și cei morți", „Maternitate"). Sculpturi care exprimă în forme lapidare, puternice, tragedia umanității marcate de războaie („Monumentul pentru cei morți").

KOLMOGOROV, Andrei Nikolaievici (1903–1987), matematician rus. Prof. univ. la Moscova. Contribuții în analiză, topologie, logică și în special în domeniul teoriei funcțiilor de variabilă reală și al teoriei probabilităților, pe care a constituit-o (1933) pe baze axiomatice („Conceptul de bază al teoriei probabilităților", „Introducere în teoria mulțimilor și în teoria funcțiilor", „Teoria informațiilor și teoria algoritmilor"). Unul dintre fondatorii logicii constructiviste. M. coresp. (1957) și m. de onoare (1965) al Acad. Române.

KÖLN, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe Rin, în bazinul Ruhr; 963,3 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Aeroport care deservește și orașul Bonn. Expl. de cărbune brun. Ind. siderurgică, constr. de locomotive, vagoane, tractoare și automobile (uzine ale firmei „Ford"), chimică (întreprinderi ale trustului „Badische Anilin und Sodafabrik A.G."), de medicamente („Bayer"), poligrafică, electrotehnică, textilă și alim. Produse de parfumerie (renumita „apă de Colonia"). Centru bancar. Grădină botanică. Universitate (1388). Conservator (1850). Teatre. Muzeul de Artă Wallraf-Richartz. Monumente: Domul cu hramul Sf. Petru, de mari dimensiuni (144 m lungime și 157 m înălțime), construit în sec. 13, cu adăugiri și refaceri ulterioare, bisericile: Sankt Pantaleon (sec. 10), Sankt Georg (sec. 11) și Sankt Maria im Kapitol (sec. 11), Gross Sankt Martin (sec. 12–13), Sankt Andreas (sec. 13) și Sankt Aposteln (sec. 13); primărie (sec. 14–15). Fundat în 38 d.Hr. sub numele de *Oppidum Ubiorum* și apoi sub acela de *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* (49 d.Hr.), mai târziu *Colonia*. Cucerit de franci (462); sediul unui arhiepiscopat (795). După 1356 arhiepiscopul de **K.** a fost confirmat ca elector al Sfântului Imperiu Roman. Oraș imperial (din sec. 13), a făcut parte din *Hansă*, cunoscând o deosebită prosperitate economică. Cucerit de francezi (1794), a intrat în componența Prusiei (1815), iar din 1871 a Imp. German. A suferit mari distrugeri în urma bombardamentelor Aliaților (1942–1945).

KOLOKOTRONIS, Theodoros (1770–1843), general grec. Colaborator apropiat al lui *Capo d'Istria*. Unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională de sub stăpânirea otomană. Victorii asupra turcilor în Peloponez (1821–1822).

Köln

Domul

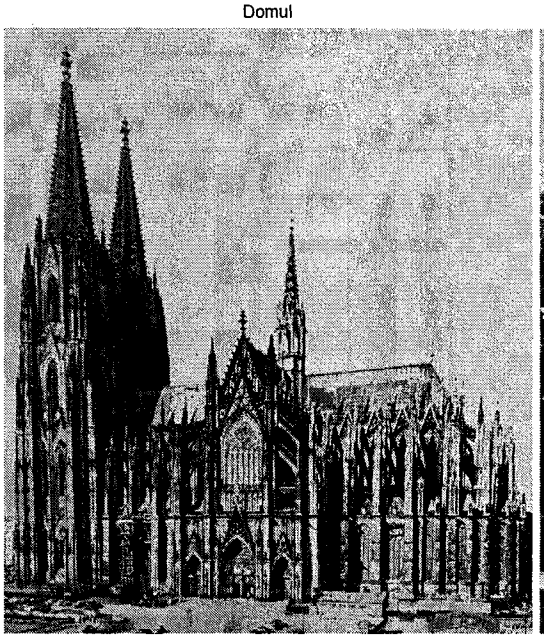

Biserica Sankt Pantaleon

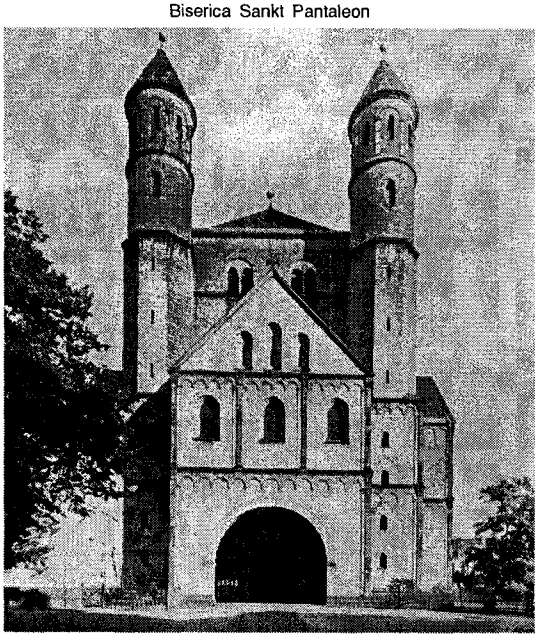

KOLOMNA, oraş în Federaţia Rusă, la 115 km SE de Moscova, la confl. râului Moscova cu Oka; 163,7 mii loc. (1992). Metalurgie. Constr. de material rulant, de motoare Diesel, maşini-unelte şi maşini textile. Cauciuc sintetic. Catedrala Adormirea Maicii Domnului (1552); bisericile Nikolai Posadski (sec. 17), Sf. Ioan Boguslavul (1756), Sf. Arhanghel Mihail (sec. 18). Menţionat documentar în 1177.

KÖLREUTER [kölroitər], **Josef Gottlieb** (1733–1806), botanist german. Curator al Grădinii Botanice din Karlsruhe (1764–1786). Experimentând hibridarea plantelor a remarcat importanţa insectelor şi a vântului în polenizarea florilor. A explicat pentru prima oară cele mai importante probleme ale embriologiei plantelor („Comunicare preliminară asupra unor experienţe şi observaţii referitoare la sexul plantelor").

KOLŢOV, Aleksei Vasilievici (1809–1842), poet rus. Versuri autentice privind viaţa de la ţară, psihologia ţăranului rus, frumuseţea naturii („Cântecul plugarului", „Cosaşul", „Recolta", „Soartă amară"), realizate în spirit popular.

KOLWEZI, oraş în SSV Republicii Democratice Congo, la 25 km V de lacul de acumulare Delcommune de pe râul Lualaba, la 145 km VNV de Likasi; 544,5 mii loc. (1991). Centru minier (expl. de cupru). Ind. metalurgică şi chimică.

KOMANDOR, arhipelag aparţinând Federaţiei Ruse, situat în NV Oc. Pacific (M. Bering), la 200 km E de pen. Kamceatka; 1 848 km^2. Ins. pr.: Bering, Mednîi. Relief vulcanic (751 m). Vânat, pescuit.

KOMAROV, Vladimir Leontievici (1869–1945), botanist şi geograf rus. Contribuţii în domeniile floristicii, sistematicii şi geografiei plantelor. A abordat probleme de evoluţie şi de speciaţie; conducătorul colectivului ce a elaborat lucrarea „Flora U.R.S.S." (30 vol.).

KOMAROV, Vladimir Mihailovici (1927–1967), cosmonaut rus. A făcut parte (alături de K.P. Feoktistov şi B.B. Egorov) din echipajul primei nave cosmice, Voshod–1 (1964). Pilot pe nava Soiuz–1 (1967), s-a prăbuşit cu aceasta la reîntoarcerea pe Pământ, fiind primul om care a murit în timpul unei misiuni spaţiale.

KOMENSKY v. **Comenius.**

KOMI, republică în Federaţia Rusă (din 1992), în NV M-ţilor Ural; 415,9 mii km^2; 1,3 mil. loc. (1994). Cap.: *Sîktîvkar.* Expl. de cărbune, petrol, gaze naturale, alabastru şi forestiere. Cartofi, secară, orz, ovăz, grâu. Legumicultură. Bovine, reni, porcine. Vânătoare. Întemeiată ca reg. autonomă la 22 aug. 1921, apoi rep. autonomă (din 1936).

KOMPONG SOM (KÂMPÓNG SAÔM), oraş în SV Cambodgei, port la G. Thailandei; 75 mii loc. (1990). Rafinarea petrolului. Constr. de tractoare şi asamblare de autocamioane. Vechea denumire: *Sihanoukville.*

KOMSOMOLSK PE AMUR (KOMSOMOL'SK-NA-AMURE), oraş în extremitatea estică a Federaţiei Ruse, port pe Amur; 311 mii loc. (1994). Aeroport. Siderurgie şi metalurgie. Constr. navale şi de maşini grele. Rafinarea petrolului. Ind. de prelucr. a lemnului şi alim. (conserve de peşte). Hârtie şi celuloză. Pescuit. Oraşul a fost construit începând din 1932 de comsomolişti.

KONDAKOV, Nikodim Pavlovici (1844–1925), arheolog şi istoric de artă rus. A emigrat (1920). Prof. univ. la Novorossisk, Petrograd, Sofia şi Praga. A studiat cu predilecţie arta bizantină şi arta rusă veche. A elaborat metoda iconografică de studiere a artei medievale şi a particularităţilor ei tipologice („Monumentele de artă creştină de la Muntele Athos", „Emailuri bizantine", „Iconografia Fecioarei").

KONDRATIEV, Nikolai Dmitrievici (1892–1938), economist rus. Autor al unei teorii privind marile cicluri economice (50–60 de ani), numite *ciclurile K.*, a căror schimbare este determinată de modificările calitative ale vieţii economice. Arestat (1930) şi executat (1938) în timpul epurărilor staliniste; a fost reabilitat post-mortem.

Kolomna. Catedrala Adormirea Maicii Domnului

KONEV, Ivan Stepanovici (1897–1973), mareşal sovietic. În al doilea război mondial a comandat Armata a 19-a (iun.–sept. 1941, 1942–1943) şi fronturile: de Vest (sept.–oct. 1941, aug. 1942, mart. 1943), Kalinin (oct. 1941–aug. 1942), de Nord-Vest (mart. 1943), de Stepă (iun.–oct. 1943), 2 (oct. 1943) şi 1 Ucrainene (mai 1944–mai 1945); comandant şef al trupelor de uscat (1946–1950, 1955–1956); comandant-şef al forţelor armate unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia (1955–1956), comandant-şef al grupului de armate sovietice în Germania (1961–1962). Memorii.

KONGUR, vârf în M-ţii Pamir, situat în NV R. P. Chineze, constituind alt. max. a acestora (7 719 m). Cucerit *pentru prima oară* la 12 iul. 1981 de membrii unei expediţii britanice (P. Boardman, C. Bonington, A. Rouse, J. Tasker).

KÖNIG, René (n. 1906), sociolog german. Prof. univ. la Köln. Exponent al şcolii structural-funcţionaliste. Consideră drept sarcină fundamentală a sociologiei elaborarea tehnicilor de aplicare a metodei observaţiei şi a experimentului în cercetarea sociologică. Contribuţii în cercetarea comunităţilor sociale („Sociologia comunităţii", „Puterea modei", „Etnologia ca ştiinţă socială").

KÖNIGGRÄTZ v. **Hradec Králové.**

KÖNIGSBERG v. **Kaliningrad (2).**

KONJOVIĆ [koňoviť], **Petar** (1883–1970), compozitor şi dirijor sârb. Reprezentant al şcolii naţionale sârbe. Întemeietorul Institutului de Muzicologie de pe lângă Academia Iugoslavă de Ştiinţe şi Arte. Creaţie inspirată de muzica populară sârbă (opera „Kostana"). Lucrări despre muzica sârbă.

KONOE [konoie] **Fumimaro, prinţ** (1891–1945), om politic japonez. Prim-min. al Japoniei (1937–1939, 1940–1941); promotor al politicii expansioniste a Japoniei în China. A încheiat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică (1941). După capitularea Japoniei s-a sinucis.

KONOPNICKA [konopnitska], **Maria** (1842–1910), scriitoare poloneză. Poeme lirice („Zilele de durere şi tristeţe", „Carte de cântece istorice") şi epice,

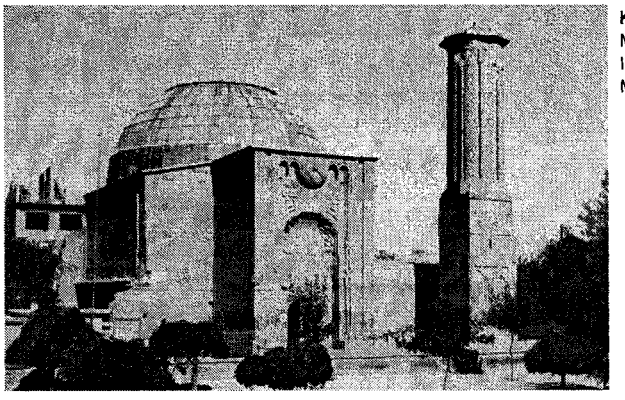

Konya. Moscheea Ince Minare

cu conținut social, evocând tragismul condiției de emigrant („Pan Balcer în Brazilia") sau de inspirație campestră și folclorică („Poezii", „Cântece nostalgice"); nuvele axate pe conflicte dramatice („Cunoscuții mei"); critică literară.

KONORSKI, Jerzy (1903–1973), fiziolog polonez. Prof. univ. la Varșovia. A studiat semnificația funcțională a diverselor sectoare ale scoarței cerebrale prin metoda extirpărilor, reflexele condiționate și organizarea neuronală. M. coresp. al Acad. Române (1965).

KONSTANTINOV, Aleko (1863–1897), scriitor bulgar. S-a remarcat prin caracterul satiric al operelor sale, fiind creatorul unui celebru personaj comic, Bai Ganiu (din romanul cu același titlu), cu ajutorul căruia a prezentat, caricatural, defectele contemporanilor săi. Note de drum („Până la Chicago și înapoi").

KONSTANTINOVKA, oraș în E Ucrainei, pe râul Krivoi Toreț, la N de Iuzovka; 108 mii loc. (1991). Nod feroviar. Ind. metalurgiei feroase și neferoase, chimică, a sticlăriei ș.a. Întemeiat în 1870 și declarat oraș în 1932.

KONTESCHWELLER, Mihail (1897–1947, n. Craiova), inginer și inventator român. Prof. univ. la Iași. Autor al lucrării „Telemecanica" (1937), una dintre primele în domeniu. A realizat prima experiență de teleghidaj din România (1934).

KON-TIKI, expediție efectuată de antropologul norvegian Thor Heyerdahl, împreună cu un echipaj compus din cinci persoane, pe o plută din lemn de balsa, denumită **K.-T.** (numele unui zeu incaș), pentru a confirma, potrivit teoriei sale, originea amerindiană a polinezienilor (punct de plecare — Caliao, Perú, 28 apr. 1947, punct de sosire — arh. Tuamotu, 7 aug. 1947).

KONWICKI [konvițski], **Tadeusz** (n. 1926), scriitor și regizor polonez. Martor al unei generații neadaptate, confuze și stresate („Cheia visurilor vremii noastre"), victimă a urmărilor războiului („Mica Apocalipsă", „Fluviul subteran, păsări de noapte"), excelează în alternarea diferitelor planuri temporale („Răsărituri și apusuri de lună"). În cinema se face cunoscut cu „Ultima zi de vară", impunând ulterior un stil original în „Sărbătoarea Tuturor Sfinților", „Salto", „Atât de departe, atât de aproape", „Valea Issei".

KONWITSCHNY [konvițʃni], **Franz** (1901–1962), dirijor german. Conducător al orchestrei „Gewandhaus" din Leipzig și al „Staatskapelle" din Berlin. Remarcabil în interpretarea muzicii clasice și romantice germane.

KONYA [konia], oraș în Turcia, la 260 km S de Ankara, în SV pod. Anatoliei, la 1 027 m alt.; 576 mii loc. (1994). Nod rutier. Aeroport. Centru agricol (grâu, in, fructe). Ind. textilă (țesături de bumbac, mătase, covoare), de prelucr. a pieilor, alim. (zahăr). Important centru al artei medievale turcești, cu numeroase monumente: moscheea cu mormântul sultanului selgiucid Ala ad-Din Kai-Kubad I (sec. 13), Ince Minare (sec. 13), Karatay Medrese (sec. 13), azi Muzeu de ceramică, Sirçali Medrese (sec. 13), azi Muzeul de Antichități Otomane ș.a. Fundat de frigieni (milen. 3 î.Hr.). Cucerit de romani (133 î.Hr.), care l-au denumit *Iconium*. În perioada dominației bizantine a fost un centru de răspândire a creștinismului. Căzut în stăpânirea turcilor selgiucizi (sec. 11), a devenit capitala Sultanatului de Iconium (Sultanatul de Rum); cucerit de mongoli la începutul sec. 13, s-a aflat în dependență față de ilhanul mongol din Iran; a intrat apoi în componența Imp. Otoman (1475).

KOONING [ku:niŋ], **Willem de (De KOONING Willem)** (1904–1997), pictor american de origine olandeză. Influențat de avangarda europeană și de *gestualismul* american. Reprezentări feminine în compoziții cromatice dinamice, cu tentă abstracționist-lirică, în care desenul formelor și vehemența gesturilor sunt sugerate prin tușe puternice, dar, în același timp, de o virtuozitate delicată (ciclul „Femei").

KOOPMANS [ku:pmənz], **Tjalling Charles** (1910–1985), economist american de origine olandeză. A elaborat teoria utilizării optime a resurselor limitate („Utilizarea eficientă a resurselor"). Studii legate de metodele econometrice („Introducere statistică în dinamica modelului economic"). Premiul Nobel pentru economie (1975), împreună cu L.V. Kantorovici.

KOOTENAY (KOOTENAI sau **KUTENAI) 1.** Râu în SV Canadei și NV S.U.A., având forma literei U cu baza în statele americane Montana și Idaho, tributar lacului cu același nume; 655 km. Izv. din M-ții Stâncoși, curge

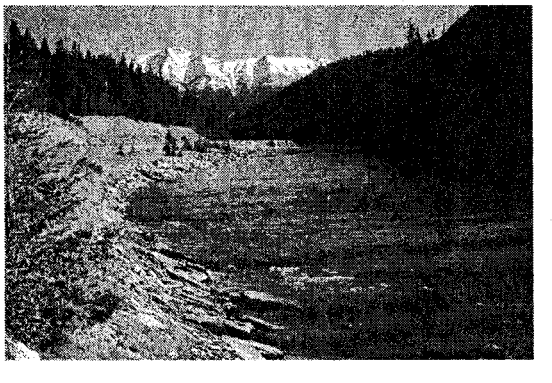

Râul Kootenay în zona Parcului Național

pe direcţia N–S, traversând Parcul Naţional Kootenay şi lacul de acumulare Koocanusa, la S de care îşi schimbă direcţia de curgere către N, vărsându-se apoi în lacul Kootenay, în aval de Sirdar (British Columbia, Canada). Lacul Koocanusa (statul Montana), barajul Libby şi hidrocentrala cu acelaşi nume au fost construite la mijlocul anilor '60. **2.** Lac în SV Canadei (British Columbia), la poalele de V ale masivului Purceii (Columbia Mountains); 435 km^2. Explorat în 1807 de David Thompson. **3.** Parc naţional în SV Canadei (British Columbia), în M-ţii Stâncoşi, pe cursul superior al râului Kootenay, cuprinzând cascade, defilee, izvoare cu ape minerale, stânci cu versanţi abrupţi, păduri, diferite specii de animale; 1 407,5 km^2. Întemeiat în 1920.

KOPAONIK, culme muntoasă în partea centrală a Serbiei (Iugoslavia), la V de valea râului Ibar, extinsă pe 75 km lungime. Alcătuită predominant din granit şi granito-porfire. Alt. max.: 2 017 m (vf. Pancicev). Zăcăminte de zinc şi plumb. Culmea este folosită pentru practicarea sporturilor de iarnă.

KOPETDAG, lanţ muntos în Asia Centrală, la graniţa Iranului cu Turkmenistanul, extins pe c. 450 km lungime şi c. 40 km lăţime. Alt. max.: 2 942 m (vf. Rîzeh). Numeroase fenomene carstice. Zăcăminte de mercur ş.a.

KOPITAR, Jernej (Bartolomeus) (1780–1844), lingvist şi filolog sloven. Specialist în slavistică („Gramatica limbii slave din Craina, Carintia şi Stiria"). A editat „Codex Clozianus", cel mai vechi monument de limbă slavă cu alfabet glagolitic.

KOPP, Hermann (Franz Moritz) (1817–1892), chimist german. Prof. univ. la Giessen şi Heidelberg. Cercetări asupra căldurii atomice şi moleculare şi asupra volumului molecular. A determinat legătura între proprietăţile fizice şi compoziţia chimică a substanţelor şi a construit barometrul diferenţial (1837). Autor al unei „Istorii a chimiei".

KÖPPEN [kœpən], **Wladimir Peter (Vladimir Petrovici)** (1846–1940), meteorolog şi climatolog german de origine rusă. A întocmit o clasificare a tipurilor climatice, bazată pe raportul dintre temperatură şi precipitaţii („Compendiu de climatologie").

KOPPERS [kɔpərs], **Wilhelm** (1886–1961), etnolog german. Prof. univ. la Viena. Promotor al teoriei ariilor de influenţă culturală. Cercetări la indienii din Ţara de Foc (1921–1922) şi în India peninsulară (1938).

KÖPRÜLÜ (KÜPRÜLÜ), familie de viziri otomani de origine albaneză. Însemnat rol politic şi militar în Imp. Otoman, în sec. 17–18. Mai importanţi: **1. Mehmed-paşa K.,** mare-vizir (1656–1661). A restabilit ordinea în Asia Mică, a reorganizat armata, i-a înfrânt pe veneţieni (1657) şi a luptat împotriva Ţărilor Române (1657–1661). **2. Fazii Ahmed-paşa K.,** mare-vizir (1661–1676). Fiul lui **K. (1)**. A continuat politica de centralizare a statului şi a purtat războaie cu Austria (1663–1664), Veneţia şi Polonia (1672–1676, repurtând victoria de la Hotin, în 1673). **3. Fazii Mustafa-paşa K.,** mare-vizir (1689–1691). Frate cu **K. (2)**. A reorganizat administraţia, armata, finanţele şi politica fiscală; a fost înfrânt şi ucis (aug. 1691) în bătălia cu austriecii de la Slankamen (azi Novi Slankamen, Iugoslavia).

KORAÏS, Adamantios (1748–1833), filolog grec. Stabilit la Paris (1788). A sprijinit aspiraţia de libertate a poporului grec, făcând apel la patrimoniul cultural clasic. S-a ocupat de limba „vulgară" neogreacă, elaborând primul dicţionar al limbii greceşti moderne. A editat clasicii (Herodot), punând bazele unei importante biblioteci de literatură greacă. Considerat părintele literaturii naţionale moderne.

Kore (sec. 5 î.Hr.)

KORBUT, Olga (n. 1955), gimnastă belarusă. Campioană a U.R.S.S. la gimnastică (1970, 1974, 1976), a lumii (1974) şi medaliată cu aur la Jocurile Olimpice de la Montréal (1976). S-a remarcat printr-o execuţie deosebită, în care a îmbinat graţia cu dificultatea elementelor prezentate.

KORÇË [kɔrʧə] **(KORÇA),** oraş în SE Albaniei, la S de L. Ohrida; 67,1 mii loc. (1991). Piaţă agricolă. Expl. de huilă. Ind. textilă, piel., a sticlăriei, tutunului şi alim. Moschee (sec. 16).

KORČULA [kɔrʧula], insulă croată în partea de E a M. Adriatice, în apropierea ţărmului dalmatic; 276 km^2. Relief deluros, cu alt. max. de 568 m. Măslini, citrice. Viticultură. Pescuit. Turism.

KORDA [kɔ:də], **Sir Alexander (Sándor Kellner)** (1893–1956), regizor şi producător britanic de film, de origine ungară. Cinematograful britanic îi datorează epoca sa de aur din anii '30. Unul dintre promotorii filmului în culori, **K.** s-a aflat permanent în căutarea noului, atât prin subiect, cât şi ca mijloace de expresie („Viaţa particulară a lui Henric al VIII-lea", „Rembrandt", „Lady Hamilton", „Hoţul din Bagdad", „Cartea junglei").

KORDOFAN (KURDUFĂN), regiune fizico-geografică în partea central-vestică a Sudanului, între valea Nilului (la E) şi reg. Darfur (la V), acoperită cu nisip (500–1 000 m alt.), din care apar înălţimi stâncoase până la 1 460 m alt. (vf. Temadinga). Fragmentată de mai multe ueduri. Aşezări pr.: Al-Ubayyid, An-Nuhūd.

KORE (< fr.; {s} gr. „fată") s. f. Tip de statuie grecească, deseori colorată (sec. 7–5 î.Hr.), reprezentând o fată drapată cu veşminte lungi, în falduri, şi plete ondulate; mai cunoscute sunt cele din Ionia şi Attica.

KORE v. **Persefona.**

KORFANTY, Wojciech (1873–1939), om politic polonez. Ca membru al societăţii naţionaliste secrete „Z", a luptat împotriva încercărilor de germanizare a polonezilor din Silezia Superioară, culminând cu puciul din 1921. Adversar al politicii promovate de mareşalul Piłsudski.

KORHOGO, oraş în partea de N a Republicii Côte d'Ivoire, la 500 km NNV de Abidjan; 109,4 mii loc. (1988). Ind. textilă şi de decorticare a orezului. Centru comercial. Fundat în sec. 14.

KORIASK, district autonom în Federația Rusă, în N pen. Kamceatka; 301,5 mii km^2; 39 mii loc. (1992). Centrul ad-tiv.: Palana. Relief muntos (alt. max.: 2 562 m). Climat subarctic. Vegetație de tundră. Expl. de cărbune. Creșterea renilor. Ind. de prelucr. a peștelui.

KÓRINTHOS v. **Corint.**

KŌRIYAMA [kọ:ri:ama], oraș în Japonia (Honshū), la 40 km S de Fukushima; 310 mii loc. (1995). Constr. de mașini. Ind. chimică (coloranți), textilă (mătase) și alim. Constr. de instrumente de precizie și aparate electrice.

KORJINSKI, Dmitri Sergheevici (1899–1985), geolog rus. Contribuții fundamentale la studiul proceselor de metasomatoză, dezvoltând teorii referitoare la termodinamica sistemelor naturale și metodele de analiză a paragenezelor minerale.

KORN, Arthur (1870–1945), fizician german. Stabilit în S.U.A. (1939). Prof. univ. la München și Berlin. A dezvoltat teoria potențialilor. Experiențe de fototelegrafie (1903), realizând o transmisie de imagini între München și Berlin.

KORNBERG [kọrnbə:g], **Arthur** (n. 1918), biochimist american. A descoperit rolul enzimelor în metabolismul acizilor oxiribonucleici („Structura enzimatică a ADN-ului"). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1959), împreună cu S. Ochoa.

KORNE, Radu (1895–1949, n. București), general român. S-a distins în bătăliile purtate de armata română pe Frontul de Est (luptele din N Basarabiei, ofensiva spre Nipru și din pen. Crimeea). Arestat (1944–1945, apoi în 1948), a murit în închisoare.

KORNEICIUK, Aleksandr Evdokimovici (1905–1972), dramaturg ucrainean. Drame istorice și sociale („Sfârșitul escadrei", „Platon Krecet", „Bogdan Hmelnițki", „Adevărul"), comedii lirice („În stepele Ucrainei", „De ce zâmbesc stelele"). Capodopera sa, „Memoria inimii", dezvoltă tema eroului negativ.

Arthur Kornberg

Vladimir Galaktionovici Korolenko

KÖRNER [kọrnər], **Karl Theodor** (1791–1813), scriitor romantic german. Cântece patriotice („Liră și spadă"), drama în versuri „Zriny".

KORNERUPIN (< fr.) s. n. Borosilicat de magneziu, fier și aluminiu, cristalizat în sistemul ortorombic, sub forma unor cristale prismatice columnare, colorate de la verde pal la verde intens. Este un mineral rar, folosit la bijuterii.

KORNILOV, Lavr Gheorghievici (1870–1918), general rus. Unul dintre conducătorii mișcării albgardiste. În aug. 1917 a încercat să ia puterea — inițial pe cale pașnică, apoi militară. Fiind declarat rebel, a organizat și comandat (nov. 1917–apr. 1918) o armată de voluntari. A murit în luptă.

KOROLENKO, Vladimir Galaktionovici (1853–1921), scriitor rus. Format sub influența democraților revoluționari ruși și a narodnicismului. Maestru al prozei scurte. Nuvele și povestiri străbătute de un puternic sentiment al naturii și al fraternității cu oamenii simpli („O ființă ciudată", „Visul lui Makar", „Muzicantul orb", „Râul jucăuș", „Fără grai"); pagini autobiografice („Povestea contemporanului meu").

KOROLIOV, Serghei Pavlovici (1906–1966), inginer ucrainean. A condus construcția primei rachete sovietice cu combustibil lichid (1933), iar mai târziu, în fruntea programului spațial sovietic, pe cea a sistemelor de rachete pentru lansarea primilor sateliți artificiali ai Pământului („Sputnik" — 4 oct. 1957) și a primelor nave cosmice de tipul „Vostok" și „Voshod".

KOROŠEC [koroʃec], **Anton** (1872–1940), preot și om politic sloven. După prăbușirea monarhiei austro-ungare, a fost unul dintre fondatorii Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. De mai multe ori ministru și prim-ministru (iul.–dec. 1928). S-a opus politicii dictatoriale a lui Aleksandru I și a devenit un adept fervent al independenței Sloveniei.

KÖRÖSI CSOMA [kọröʃi tʃọmə] **Sándor** (1784–1842, n. Chiuruș), lingvist și călător maghiar din Transilvania. A studiat la mănăstirile budiste limba, literatura și cultura tibetană („Dicționar sanscrit-tibetan-englez", „Gramatica limbii tibetane").

KORSAKOV, Serghei Sergheievici (1854–1900), psihiatru rus. Prof. univ. la Moscova. Fondatorul școlii ruse de psihiatrie. A descris (1897) psihoza de origine alcoolică (*sindromul K.*), caracterizată prin tulburări de memorie și asociată cu o polinevrită. Autor al unui „Curs de psihiatrie".

KORTRIJK [kọrtraik] **(COURTRAI** [kurtrę]**),** oraș în Belgia, pe râul Leie; 76,2 mii loc. (1995). Nod de comunicații. Ind. lânii și a bumbacului. Bisericile St. Martin (sec. 13) și Notre Dame (sec. 12–13, construită pe locul unei capele din sec. 7). Podul Broelbrug (c. 1400). Primărie (sec. 15). Atestat documentar în 1190. V. și *Courtrai.*

KORUNA (cuv. ceh) s. f. Unitate monetară în Cehia și Slovacia.

KORYO, formațiune statală din Evul Mediu, întemeiată de Wang Kon, în partea central-vestică a pen. Coreea (918–1392), dar care a cuprins ulterior în hotarele sale cea mai mare parte a peninsulei. La început capitala a fost în orașul Kaesong, apoi, din 1232, în orașul Kanghwa. Denumirea **K.** a fost preluată de europeni sub forma de Coreea.

KORZYBSKY [korzîpski], **Alfred Habdank Skarbek** (1879–1950), filozof și lingvist polonez. Stabilit în S.U.A. (1940). A inițiat o „semantică generală" potrivit căreia semnificatul unei expresii verbale ar corespunde reacției pe care acesta o induce în sistemul nervos („Știință și sănătate", „Introducere în sistemele nonaristotelice și în semantica generală").

KOS, insulă grecească în arh. Sporadele de Sud (M. Egee), în apropierea litoralului turcesc; 290 km^2. Relief de platou cu înălțimi în jur de 100–130 m, iar în E, munți cu alt. până la 846 m. Citrice, bumbac, tutun. Pescuit. Creșterea ovinelor. Ruine-

le templului lui Asclepios; cetate (sec. 14).

KÓS Károly (n. 1919, sat Stana, jud. Sălaj), etnograf maghiar din România. Inițiatorul seriei de monografii de artă populară maghiară din Transilvania și al volumelor etnografice „Népismereti Dólgozatok" (Studii de etnografie).

KOSCINA [koʃina], **Sylva** (n. 1933), actriță italiană de film de origine croată. Stabilită în Italia (1945). A interpretat cu un temperament exuberant roluri de vampă, uneori parodiindu-le („Soții periculoase", „Femei pentru o vară", „Giulietta și spiritele", „O găină, un tren și câțiva monștri").

KOŚCIUSKO [kɑ:si:əskəu], masiv muntos cristalin în NE Alpilor Australieni. Alt. max.: 2 228 m (cel mai înalt vf. al continentului). Până la 1 200 m sunt păduri de eucalipt, între 1 200 și 1 800 m este acoperit cu arbuști, iar la peste 1 800 m se află pășuni alpine.

KOŚCIUSZKO [koʃʧuʃko], **Tadeusz (Andrzej Bonawentura)** (1746–1817), ofițer și om politic polonez. În 1776–1783 a participat la Războiul de Independență a Coloniilor Engleze din America de Nord. Conducător al răscoalei de eliberare a poporului polon împotriva Rusiei și Prusiei (1794), **K.** a fost proclamat comandant suprem de către insurgenți. După înfrângerea răscoalei, a fost întemnițat în Rusia (până în 1796), apoi a trăit în emigrație (S.U.A., Franța și Elveția). A rămas în conștiința poporului său ca o figură legendară.

KOSHIGAYA [koʃigaia], oraș în Japonia (Honshū), la 26 km N de Tōkyō; 294,2 mii loc. (1995). Centru agricol și comercial. Ind. chimică și mecanică.

KOŠICE [koʃitse], oraș în E Slovaciei, pe râul Hernád; 240,9 mii loc. (1996). Nod rutier și feroviar. Ind. siderurgică, alim., a porțelanului, de prelucr. a lemnului. Vinuri. Universitate. Catedrala Sf. Elisabeta (1382–1417), în stil gotic; capela Sf. Mihail (sec. 13). Muzeu al tehnicii. Menționat documentar în 1241.

KOSÎGHIN, Aleksei Nikolaevici (1904–1980), om politic sovietic. A deținut funcții importante în conducerea de partid și de stat. Președintele Consiliului de Miniștri (1964–1980).

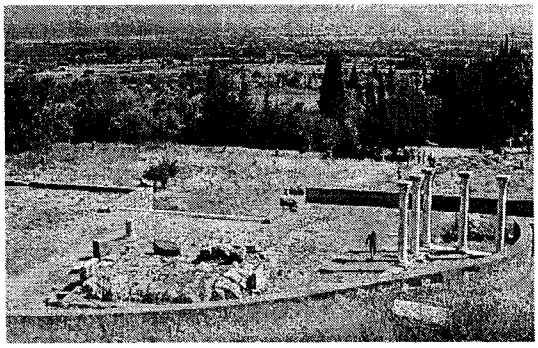

Kos. Ruinele templului lui Asclepios

Košice. Vedere generală

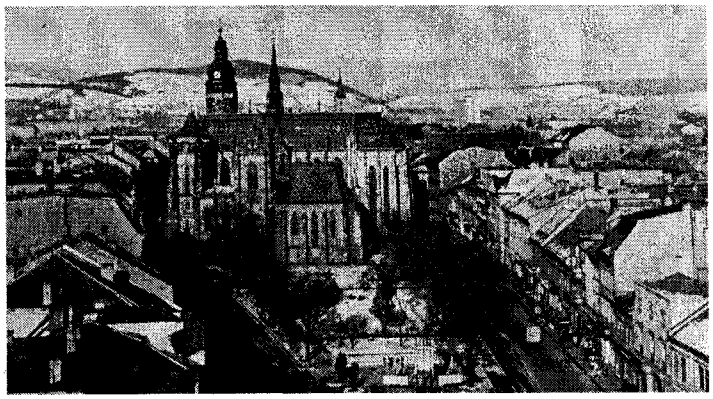

Sylva Koscina

Tadeus Kościuszko

KOSMA, Joseph (József) (1905–1969), compozitor francez de origine ungară. A compus, împreună cu J. Prévert, L. Aragon, J.-P. Sartre și R. Queneau, peste 80 de cântece („Frunze veștede", „Barbara"). Muzică de film („Marea iluzie", „Copiii paradisului", „Porțile nopții"). Opere („Mătăsarii", „Husarii").

KOSOVEL, Srečko (1904–1926), poet sloven. Volumul său „Poezii" (publicat postum) dezvăluie un suflet neliniștit, interiorizat, măcinat de problema existenței, a căutării lui Dumnezeu, a degradării valorilor spirituale.

KOSOVO și METOHIA, provincie autonomă în partea de S a Iugoslaviei (Serbia), la granița cu Albania și Macedonia; 10,9 mii km^2; 2,1 mii. loc. (1994), din care c. 82% albanezi, 11% sârbi, muntenegreni ș.a. Cap.: *Priština*. Expl. de lignit, de min. de plumb, zinc și pirite cuprifere. Metalurgia plumbului și zincului. Culturi de cereale; pomicultură; creșterea ovinelor. Produse textile și alim.

KOSOVOPOLJE [kosovopolje] **(Câmpia Mierlei),** câmpie în S Iugo-

slaviei (Serbia). Aici au avut loc două importante bătălii: în iun. 1389, armatele sârbo-bosniace, ajutate, probabil, de un corp de oaste românesc, au fost înfrânte de turci, Serbia devenind vasală Imp. Otoman; în oct. 1448, armata lui Iancu de Hunedoara, susținută de oșteni din Țara Românească și Moldova, a fost înfrântă de otomanii conduși de sultanul Murad II.

KOSSEL [kɔsel] **1. Karl Martin Leonhard Albrecht K.** (1853–1927), fiziolog și chimist german. Prof. univ. la Heidelberg. Cercetări asupra biochimiei substanțelor albuminoide, asupra derivaților acizilor nucleici și formării ureei. A izolat (1885) adenina și a descoperit (1894) timina și (1896) histidina. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1910). **2. Walther Ludwig Iulius Paschen Heinrich K.** (1888–1956), fizician german. Fiul lui **K. (1)**. Prof. univ. la Kiel, Danzig și Tübingen. A elaborat teoria electrovalenței și a cercetat spectrele de raze X și γ, studiind fenomenele de difracție și de interferență. A descoperit legea deplasărilor spectrale.

KOSSUTH [kɔʃut] **Lajos** (1802–1894), om politic și publicist ungur. Unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848–1849 din Ungaria. Guvernator general al Ungariei după declararea independenței (14 apr.–13 aug. 1849). După înfrângerea revoluției, **K.** a emigrat în Turcia, iar de aici în Marea Britanie, stabilindu-se apoi în Italia, la Torino, unde a și murit.

KOSTÎCEV [kostîʧev], **Pavel Andreevici** (1845–1895), agronom și pedolog rus. A studiat rolul vegetației în formarea solului, metodele de lucrare și de îngrășare a acestuia, contribuind la punerea bazelor pedologiei aplicate și la modernizarea agriculturii („Solurile de cernoziom din Rusia, originea lor, componența și proprietățile").

Karl Martin Leonhard Albrecht Kossel

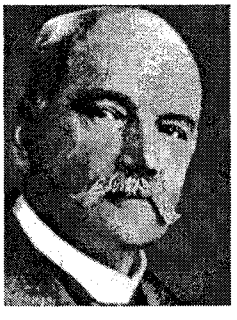

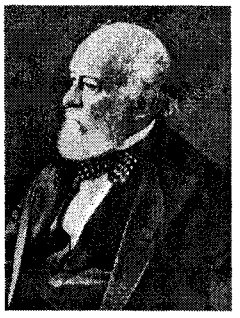

Kossuth Lajos

KOSTROMA, oraș în Federația Rusă, la 372 km NE de Moscova, port pe Volga; 283 mii loc. (1994). Centru al ind. textile (in). Uzine constr. de utilaj ind. (mașini textile); șantiere navale; prelucr. lemnului. Muzee. Teatre. Biserica mănăstirii Ipatevski cu hramul Sf. Treime (sec. 13). Mănăstiri și biserici (sec. 16–18). Fundat în 1152.

KOSZALIN [koʃalin], oraș în NV Poloniei; 111,5 mii loc. (1996). Nod feroviar. Constr. de mașini agricole, de piese pentru automobile și de utilaje pentru constr.; ind. electrotehnică, textilă (in), de prelucr. a lemnului (mobilă) și alim. Fundat în sec. 12.

KOSZTOLÁNYI [kɔstola:ñi] **Dezsô** (1885–1936), scriitor ungur. Reprezentant al estetismului. Lirică de notație impresionistă, tristă și muzicală („Plângerile sărmanului copil") sau exprimând singurătatea omului modern („Concert de toamnă", „Pâine și vin"); nuvele („Esti Kornél", „Micul lac de munte") și romane de analiză psihologică („Ciocârlia", „Zmeul de aur", „Dulce Anna"); eseuri.

KOTA (KOTAH), oraș în India (Rājasthān), situat pe râul Chambal; 537,4 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Piață pentru bumbac și arahide. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică. Centrală nucleară. Covoare. Temple. Fundat în sec. 14.

KOTA BAHARU (KOTA BAHRU), oraș în Malaysia, în pen. Malacca, port la Marea Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Kelantan; 219,6 mii loc. (1991). Ind. de prelucr. a lemnului. Artizanat.

KOTA KINABALU, oraș în Malaysia, în N ins. Borneo, port la Marea Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Sabah; 208,5 mii loc. (1991). Aeroport. Centru comercial. Pescuit. Distrus în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost refăcut ulterior. S-a numit *Jesselton.*

KOTARBIŃSKI, Tadeusz (1886–1981), filozof și logician polonez. Prof. univ. la Varșovia. Elevul lui Twardowski, reprezentant al antiiraționalismului polonez. Membru de seamă al Cercului de la Viena. Creator al *praxiologiei* („Praxiologia"). Contribuții în domeniul teoriei științei și al logicii (formale) („Lecție de istorie a logicii", „Gnoseologie").

KÖTELES [kötelef] **Sámuel** (1770–1831), iluminist maghiar din Transilvania. Adept al monarhiei parlamentare. Kantian („Enciclopedia filozofiei").

KOTKA, oraș în SE Finlandei, situat pe o mică insulă din G. Finic, aflată în fața gurii de vărsare a fl. Kymijoki; 55,9 mii loc. (1995). Ind. celulozei și hârtiei. Fundat în 1878.

Kostroma. Biserica Sf. Treime

Kota Kinabalu. Pagoda Tigrului

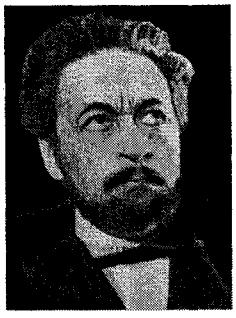

Kovács György

KOTLIAREVSKI, Ivan (1769–1838), poet şi dramaturg ucrainean. Puternic influenţat de patrimoniul cultural popular. Considerat iniţiatorul literaturii moderne naţionale. Autor al unui poem burlesc („Eneida travestită"), transpunere a operei lui Vergiliu în mediul ucrainean şi al unor comedii („Natalka Poltavka", „Soldatul vrăjitor").

KOTLIN, insulă aparţinând Federaţiei Ruse, situată în M. Baltică (G. Finic), la 26 km V de Sankt Petersburg; c. 16 km^2. În 1703, aici s-a construit fortăreaţa Kronştadt.

KOTOR, oraş în SV Iugoslaviei (Muntenegru), pe ţărmul golfului omonim al M. Adriatice; 22,5 mii loc. (1991). Port maritim. Constr. şi reparaţii navale. Ind. chimică, de prelucr. a lemnului (mobilă) şi alim. Pescuit. Catedrală romanică (1166) şi biserica Sf. Luca (1195). Menţionat documentar în sec. 7. Colonie veneţiană (1420—1797); ocupat de austrieci (1797–1806 şi 1814–1918) şi de francezi (1807—1814).

KOTT [kot], **Jan** (n. 1914), critic literar american de origine poloneză. Stabilit în S.U.A. (1978). Prof. univ. la Varşovia şi New York. Eseurile sale de critică dramatică au reînnoit, dintr-o perspectivă freudiană, concepţia despre teatrul elisabetan („Shakespeare, contemporanul nostru") şi tragedia antică greacă („Mitologie şi realism", „Hrana zeilor").

KOTTE, oraş în SV ins. Ceylon, în Republica Sri Lanka, la 11 km E de Colombo; 109 mii loc. (1990). Capitală a regatului singalez omonim (1415—1597).

KOTZEBUE [kǫtsəbu:] **1. August Friedrich Ferdinand von K.** (1761—1819), dramaturg german. Director al teatrelor din Viena (1797–1799) şi Weimar (1791–1817). A trăit mult timp la curtea ţarilor Pavel I şi Aleksandru II, al căror consilier a fost. Autor a peste 200 de lucrări, incluzând tragedii, drame istorice şi piese de moravuri („Fecioarele Soarelui", „Încurcătura", „Mizantropia şi pocăinţa"). **2. Otto Evstafievici K.** (1788–1846), navigator rus de origine germană. Fiul lui **K. (1).** A întreprins două călătorii în jurul lumii (1815–1818 şi 1823–1826) pe următoarea rută: portul Kronştadt din ins. Kotlín — M. Baltică — Oc. Atlantic — Capul Horn — ins. Paştelui — M. Bering — ins. Aleutine — ins. Hawaii — G. San Francisco — arh. Filipine — Oc. Indian — Capul Bunei Speranţe — Oc. Atlantic — M. Baltică, descoperind numeroase insule şi atoli (Tikei, Takapoto, Arutua, Utirik, Taka ş.a.). **3. Wilhelm von K.** (1813–1887), scriitor şi diplomat german. Fiul lui **K. (1).** Căsătorit cu Aspazia Cantacuzino. Consul la Iaşi. Proză inspirată din realităţile româneşti („Tablouri şi schiţe din Moldova", romanul „Laskar Viorescu"). A tradus din poeziile populare culese de V. Alecsandri. M. de onoare al Acad. Române (1884).

KOŢIUBINSKI, Mihail Mihailovici (1864–1913), scriitor ucrainean. Nuvele şi romane cu tentă psihologică, inspirate din viaţa socială, în care idealizarea eroului se împleteşte cu specificul literaturii populare („Răsul", „Caii nu sunt vinovaţi"). Romanul „Fata morgana" prezintă atmosfera satului ucrainean în perioada Revoluţiei din 1905–1907.

KOUDOUGOU, oraş în Burkina Faso, la 88 km V de Ouagadougou; 51,9 mii loc. (1985). Piaţă agricolă. Ind. textilă.

KOUROS (< fr.; gr. „băiat") s.m. Tip de statuie grecească (sec. 7–5 î.Hr.) reprezentând un tânăr atlet, în picioare, cu muşchii încordaţi şi un zâmbet în colţul gurii.

KOUROU, oraş în partea de N a Guyanei franceze, pe ţărmul Oc. Atlantic, la 40 km NV de Cayenne; 6,5 mii loc. (1990). Centru european de studii spaţiale şi bază franceză de lansare a rachetelor Ariane (din 1968).

KOUSSEVITSKI [ku:səvitski] **(KUSEVITSKY)** [ku:siviętsəi], **Serghei (Serge) Aleksandrovici** (1874–1951), contrabasist şi dirijor american de origine rusă. A fondat, la Moscova, propria orchestră simfonică (1908) şi editură muzicală (1909). Concerte simfonice la Paris (1921–1928). Dirijor al orchestrei simfonice din Boston (1924–1949). Repertoriu bogat în creaţii contemporane şi ale compozitorilor ruşi sau francezi. Autor al unor lucrări pentru contrabas. Fondează Berkshire Music Center (1938) şi Fundaţia „Koussevitski" (1942) pentru a-i ajuta pe tinerii compozitori.

KOUWENHOVEN [kəuvənhęuvən], **William Bennett** (1886–1975), inginer american. Prof. univ. la New York. Contribuţii în domeniul aplicabilităţii electricităţii în medicină. A elaborat o serie de dispozitive şi tehnici de resuscitare a inimii (a inventat un defibrilator electric şi o metodă de masaj cardiac extern).

KOVAČ [kǫvaʃ], **Michal** (n. 1930), economist şi om politic slovac. Ultimul preşedinte al Parlamentului federal cehoslovac (1992). Preşedinte al Republicii Slovace (1993–1998). Unul dintre liderii partidului Mişcarea pentru o Slovacie Democrată.

KOVAČIČ [kǫvaʧiʧ], **Ante** (1854—1889), scriitor croat. Lirică patriotică şi satirică. Nuvele („Învăţătorul satului", „Catastrofa de la Ljubljana") şi romane reprezentative pentru viaţa de la ţară, ce au ca motiv central dezrădăcinarea („La registratură", „Iubirea baroanei").

KOVAČIČ [kǫvaʧiʧ], **Ivan Goran** (1913–1943), scriitor croat. Poeme antifasciste („Groapa comună"), nuvele de inspiraţie rurală („Zilele mâniei"). Traduceri din Shelley, Keats, Rimbaud. A murit ca partizan.

KOVÁCS [kǫva:ʧ] **György** (1910—1977, n. Cluj), actor maghiar din România. Prof. univ. la Târgu Mureş. S-a remarcat în „Unchiul Vanea" de Cehov, „Făclia" de Illyés Gyula, „Moartea unui artist" de H. Lovinescu. Roluri în filme („Pădurea spânzuraţilor", „Dacii", „Serata").

KOVÁCS [kǫva:ʧ] **György** (n. 1911, sat Cuşmed, jud. Harghita), scriitor şi publicist maghiar din România. Romane („Comoara Kristofilor", „Cu ghearele şi cu dinţii") şi povestiri („Trandafirul lui Dali Jóska"), evocând satul transilvănean. Note de drum, reportaje.

KOVÁCS [kǫva:ʧ] **Zoltán** (n. 1913, Cluj), pictor maghiar din România. A făcut parte din Colonia de la Baia Mare. Peisaje şi compoziţii inspirate din viaţa satului, caracterizate printr-un colorit viu.

KOVALEVSKAIA, Sofia Vasilievna (1850–1891), matematiciană rusă. Soţia lui V.O. Kovalevski. Prof. univ. la Stockholm. Elevă şi colaboratoare a lui K. Weierstrass şi G.R. Kirchhoff. Contribuţii în domeniul ecuaţiilor cu deri-

vate parțiale, a integralelor abeliene și în mecanică.

KOVALEVSKI 1. Aleksandr Onufrievici K. (1840–1901), zoolog rus. Prof. univ. la Sankt Petersburg, Kazan, Kiev, Odessa. A condus stațiunea zoologică din Sevastopol. Cercetări de embriologie comparată și de histologie experimentală. A demonstrat asemănarea dezvoltării embrionare a cefalocordatelor și tunicierilor („Studii de embriologie privind viermii și artropodele"). **2. Vladimir Onufrievici K.** (1842–1883), paleontolog rus. Frate cu **K. (1).** Considerat întemeietor al paleontologiei evoluționiste. A studiat paleontologia mamiferelor copitate (a calului) și legăturile lor filogenetice.

KOVALEVSKI, Maksim Maksimovici (1851–1916), sociolog, istoric și om politic rus. De orientare pozitivistă. Teoria progresului, elaborată de el, se bazează pe principiul „armoniei sociale" („Sociologi contemporani", „Sociologie").

KOVAR s. n. Aliaj ternar cu compoziția 54% fier, 27% nichel și 19% cobalt; are coeficientul de dilatare termică egal cu al sticlei și al platinei și este folosit în fabricarea becurilor electrice, a tuburilor electronice etc.

KOVNO v. **Kaunas.**

KOVROV, oraș în partea de V a Federației Ruse, pe râul Kliazma, la 254 km NE de Moscova; 161,9 mii loc. (1992). Nod feroviar. Constr. de excavatoare, motociclete, motoare, armament; produse textile (confecții) și alim. (preparate din carne și lapte). Biserica Nașterea Domnului (1778). Menționat documentar ca sat în sec. 16 și ca oraș în 1796.

KOWALSKI, Piotr (n. 1927), pictor francez de origine poloneză. Datorită formației sale științifice, utilizează metode și tehnici complexe (din electronică, holografie) pentru a vizualiza concepte privind spațiul, energiile, iradierea („Mașina pseudo-didactică", „Cub electronic", „Identitate +").

KOWARSKI, Lev (1907–1979), fizician francez de origine rusă. Împreună cu H. Halban și Fr. Joliot-Curie, a descoperit (1939) emisia de neutroni în timpul fisiunii uraniului. A participat la construirea primului (1948) și a celui de-al doilea (1952) reactor nuclear pe bază de apă grea.

KOWLOON v. **Jiulong.**

KOYRÉ [kuarę], **Alexandre** (1892–1964), istoric francez al științei și filozofiei, originar din Rusia. Cercetări consacrate dezvoltării gândirii științifice moderne, în care insistă asupra ideii unității formelor de activitate intelectuală a spiritului uman: religie, știință, filozofie („Studii galileene", „De la lumea închisă la universul infinit", „Revoluția astronomică").

KOZHIKODE [kǫʒikode], oraș în SV Indiei (Kerala), port pe coasta Malabar; 456,6 mii loc. (1991). Fabrici textile (bumbac) și de prelucr. a lemnului. Export de ceai, bumbac, cafea, copra, cauciuc natural. Vizitat de Vasco da Gama (1498). Vechea denumire: *Calicut.*

KOZINȚEV [kozințsev], **Grigori Mihailovici** (1905–1973), regizor rus. Autor, împreună cu Leonid Trauberg, al unor filme de avangardă, urmărind inovarea limbajului artistic în cinematografie („Mantaua", „Noul Babilon", trilogia despre Maxim: „Tinerețea lui Maxim", „Reîntoarcerea lui Maxim", „Maxim la Vîborg"). A ecranizat piesele „Don Quijote", „Hamlet", „Regele Lear".

Kr, simbol chimic pentru *kripton.*

KRA, istm în Thailanda, care leagă Indochina de pen. Malacca, între G. Siam (la E) și M. Andaman (la V). Lățime: 42 km. Relief muntos granitic.

KRAEPELIN [krępəlin], **Emil** (1865–1926), psihiatru german. Prof. univ. la Dorpat, Heidelberg și München. Unul dintre fondatorii *nosologiei* psihiatriei moderne. A propus o sistematizare larg acceptată a psihozelor. Lucrări de psihiatrie privind demența precoce și psihoza maniaco-depresivă („Compendiu de psihiatrie", „Introducere în clinica psihiatrică") și de psihologie experimentală.

KRAFFT [krą:ft] **(KRAFT), Adam** (1460–1508/1509), sculptor german. Unul dintre ultimii reprezentanți ai artei gotice. A executat la Nürnberg opere de o intensă expresie dramatică (scene din viața lui Iisus Hristos — „Drumul Crucii", „Încoronarea Fecioarei", tabernacolul bisericii Sf. Laurențiu).

KRAFFT-EBING [kra:ft ebiŋ], **Richard Freiherr von** (1840–1902), psihiatru german. Prof. univ. la Strasbourg și Viena. Interesat de hipnoză („Experimentul hipnotic"). A încercat să realizeze o sistematizare a psihologiei psihice, acordând o atenție specială tulburărilor vieții sexuale („Psychopathia sexualis").

KRAG, Jens Otto (1914–1978), om politic social-democrat danez. Prim-min. (1962–1968, 1970–1972). A semnat (1972) Tratatul de aderare a Danemarcii la Comunitatea Economică Europeană.

KRAG, Thomas Peter (1868–1913), scriitor norvegian. Unul dintre principalii reprezentanți ai neorealismului anilor '90, este ulterior atras de simbolism. Romane realiste, într-un stil poetic („Sarpele de bronz", „Ada Wilde"); versuri de exaltare a pământului natal („Cântece ale insulei mele").

KRAGUJEVAC [krąguievats], oraș în Iugoslavia (Serbia), la 96 km SE de Belgrad; 178,9 mii loc. (1991). Metalurgie. Constr. de automobile (uzinele „Crvena Zastava"), de aparataj electrotehnic și biciclete; întreprinderi textile, de produse farmaceutice și alim. (conserve de legume și fructe). Capitala Serbiei (1818–1839).

KRAKATAU (KRAKATOA sau **RATAKA),** insulă vulcanică situată în str. Sunda, între ins. Java și Sumatera, distrusă în proporție de două treimi la 26–28 aug. 1883 de explozia vulcanului cu același nume (c. 40 mii de victime). Supr. rămasă după explozie: 10,5 km^2. În prezent, vulcanul are

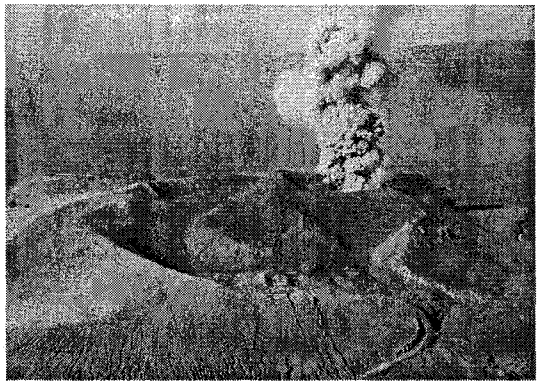

Krakatau în timpul erupției din 1973

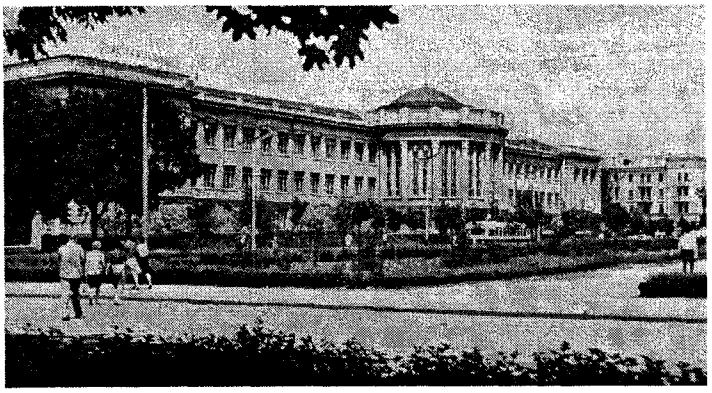

Krasnodar. Institutul politehnic

Krasnoiarsk. Palatul administrativ

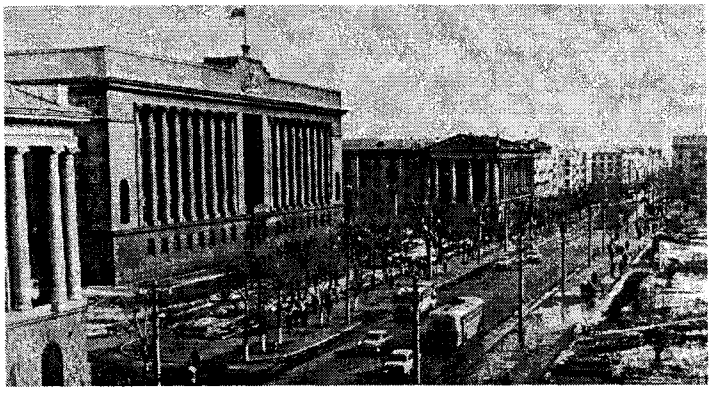

813 m alt. și a erupt ultima oară în 1972–1973.

KRAKÓW v. **Cracovia.**

KRÁL' [kra:λ], **Janko** (1822–1876), poet slovac. Participant la Revoluția de la 1848. Lirică romantică, de factură byroniană („Jánosik", „Drama lumii").

KRAMÁŘ [krąma:rʃ], **Karel** (1860–1937), om politic ceh. Promotor al panslavismului; a condus lucrările Congresului slav de la Praga (1908). Lider al Partidului Național Democrat. Șeful primului guvern al statului independent cehoslovac (1918–1919).

KRAMATORSK, oraș în Ucraina, în partea centrală a bazinului Donețk; 201 mii loc. (1991). Nod feroviar. Ind. constr. de mașini, metalurgică, cocsochimică, a cimentului, alim. Muzeu. Declarat oraș în 1932.

KRAMER [krejmər], **Stanley** (n. 1913), producător și regizor american de film. Creații ce tratează subiecte „fierbinți" ca rasismul, războiul atomic, intoleranța socială („Lanțul", „Ultimul țărm", „Procesul maimuțelor", „Procesul de la Nürnberg", „Ghici cine vine la cină?"); comedii burlești („O lume nebună, nebună, nebună"). Premiul Oscar (1961) pentru întreaga activitate.

KRAMERS [krą:mers], **Hendrik Anthony** (1894–1952), fizician olandez. Prof. univ. la Utrecht, Delft și Leiden. Contribuții esențiale la teoria mecanicii cuantice („Bazele teoriei cuantice", „Teoria cuantică a electronului și a radiației").

KRAMSKOI, Ivan Nikolaevici (1837–1887), pictor rus. Critic și teoretician de artă, inițiatorul și conducătorul grupării *peredvijnicilor.* Portrete valoroase prin forța de caracterizare psihologică („L.N. Tolstoi", „N.A. Nekrasov", „Minna Moiseev"). Tablouri cu tematică filozofico-religioasă, dezvăluind complexe trăiri sufletești („Hristos în pustie", „Rugăciunea lui Moise în timpul traversării Mării Roșii").

KRANJEC [krą:ñets], **Miško** (1908–1983), scriitor sloven. Nuvele („Surâsul", „V-aș spune bucuros ceva") consacrate vieții rustice și romane dedicate vieții partizanilor („Pădurea se trezește", „Primăvara"). Amintiri din copilărie („Într-o zi voi fi mai frumos").

KRARUPIZARE (după fr. {i}: {s} n. pr. *Krarup*) s. f. Procedeu folosit în telefonie pentru a mări eficiența liniilor lungi de telecomunicații prin creșterea inductivității acestora. Constă în înfășurarea conductoarelor cu un fir sau cu o bandă subțire din fier sau din permalloy.

KRAS v. **Karst.**

KRASICKI [krasitski], **Ignacy** (1735–1801), prelat și scriitor polonez. Iluminist. Arhiepiscop de Gniezno (1795). Poeme eroicomice („Monachomachia", „Antimonachomachia"). Creator al romanului modern național („Aventurile lui Nikolai Doświadczyński"). Celebru îndeosebi prin „Fabule și apologuri", o violentă satiră ridiculizând decadența morală a epocii sale.

KRASIŃSKI, Zygmunt conte (1812–1859), scriitor polonez. Drame romantice, uneori cu note autobiografice, evocând conflictul dintre aristocrație și democrație („Comedia nedivină") sau oferind o viziune grandioasă asupra Romei antice („Iridion"). Lirică intimă („Cartea rugăciunilor"). Corespondență.

KRASNODAR, oraș în SV Federației Ruse, pe Kuban; 638 mii loc. (1994). Stație de c.f. pe Transsiberian. Aeroport. Prelucr. petrolului. Constr. de mașini-unelte, aparataj de precizie. Fabrici de încălț., conf. și produse alim. Muzeu de Arheologie și Istorie. Teatre. Două universități și șapte institute de învățământ superior. Filarmonică. Fundat în 1793. Până în 1920 s-a numit *Ekaterinodar.*

KRASNOIARSK, oraș în partea de E a Federației Ruse, port pe Enisei; 914 mii loc. (1994). Nod de comunicații. Important centru industrial al Siberiei. Hidrocentrală (6 000 MW). Uzină de aluminiu. Constr. navale, de utilaj greu, mașini agricole și televizoare; produse chimice (cauciuc sintetic, fibre sintetice); fabrici de ciment, mobilă, hârtie, textile etc. Centru cultural (două universități, 13 institute de învățământ superior, teatre, orchestră simfonică). Muzee. Biserica Buna-Vestire (1804–1812). Fundat în 1628.

KRASZEWSKI [kraʃefski], **Józef Ignacy** (1812–1887), prozator polonez. A contribuit la fundamentarea romanului polonez, printr-o vastă operă cu tematică socială și istorică („În vremea

Edwin Krebs

Sir Hans Adolf Krebs

Arthur Kreindler

lui Sigismund", „Contesa Cosel", „Morituri", „Sfinxul").

KRAŞENINNIKOV, Stepan Petrovici (1711–1755), geograf rus. Fondatorul speologiei şi etnografiei ruse. A efectuat cercetări complexe (populaţie, relief, vulcanism, gheizere, floră, faună) în Siberia Orientală (1735–1736) şi Kamceatka (1737–1741). Op. pr.: „Descrierea Kamceatkăi".

KRAUS, Georg (1607–1679, n. Sibiu), cronicar german din Transilvania. În lucrarea sa „Cronica Transilvaniei", care cuprinde perioada anilor 1608–1665, prezintă informaţii privind istoria celor trei ţări române.

KRAUS, Karl (1874–1936), scriitor austriac. Remarcabil epigramist. Drame antirăzboinice („Ultimele zile ale omenirii"), antinaziste („A treia noapte valpurgică"). Versuri („Cuvinte în versuri"). Critică literară într-un stil polemic, expresiv („Zidul chinezesc", „Judecata universală", „Literatură şi minciună").

KRAUSS, Clemens (1893–1954), dirijor şi pianist austriac. Căsătorit cu soprana română Viorica Ursuleac. Director al operelor din Viena (din 1929), Berlin (din 1935) şi München (din 1937). Remarcabil interpret al muzicii lui Mozart şi R. Strauss.

KRAUSS, Werner (1884–1959), actor german de teatru şi film. Reprezentant al cinematografului expresionist din anii '20 („Cabinetul doctorului Caligari", „Cioburi", „Othello", „Comoara", „Uliţa durerii", „Tartuffe").

KRAUSS, Werner (n. 1900), filolog german. Prof. univ. la Berlin. Contribuţii privind limbile romanice şi istoria literaturii germane („Studii referitoare la iluminismul german şi francez"). M. coresp. al Acad. Române (1965).

KREBS [krebs], **Edwin** (n. 1918), biochimist american. Prof. univ. la Seattle. A descoperit *kinazele* şi *fosfatazele* şi a stabilit rolul acestor proteine în reglarea funcţionării celulelor vii. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1992), împreună cu E.H. Fischer.

KREBS [krebs], **Sir Hans Adolf** (1900—1981), biochimist britanic de origine germană. Prof. univ. la Sheffeeld, apoi la Oxford. Contribuţii în biochimia fermenţilor. Celebru pentru cercetările sale asupra metabolismului energetic al celulelor. A descoperit ciclul sintezei ureei în ficatul mamiferelor şi „ciclul lui Krebs" (ansamblul fenomenelor de oxidare care au loc în metabolismul glucidelor). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1953), împreună cu F.A. Lipmann.

KREFELD, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), la 18 km NV de Düsseldorf, pe stg. văii Rinului; 249,7 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Port fluvial şi şantiere navale (în suburbia Uedingen). Siderurgie (oţeluri speciale), uzine constr. de maşini (material rulant), electronică, chimică, fabrici textile (mătase, catifea), conf. Poligrafie. Castel de apă (sec. 12); vestigii ale zidurilor exterioare ale cetăţii (sec. 15); Castelul vânătorii (sec. 18). Muzeul de artă con-

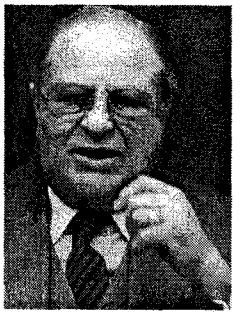

Bruno Kreisky

temporană „L. Mies van der Rohe". Menţionat documentar în sec. 12.

KREINDLER, Arthur (1900–1988, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1948), prof. univ. la Bucureşti. Elev al lui Gh. Marinescu. A propus o nouă clasificare a formelor clinice de nevroză astenică. Cercetări privind anatomia funcţională a sistemului nervos, fiziologia şi fiziopatologia creierului, mecanismele accidentelor vasculare cerebrale („Neurologia", „Structura şi funcţiile sistemului nervos central", „Agnozii şi apraxii"). Şi-a legat numele de efectuarea primelor encefalografii din România.

KREISKY [kraiski], **Bruno** (1911—1990), om politic austriac. Preşedinte (1967–1983) şi preşedinte de onoare (1983–1990) al Partidului Socialist din Austria. Preşedinte (din 1967) al Internaţionalei Socialiste. Cancelar federal (1970–1983).

KREISLER [kraislər], **Fritz** (1875—1962), violonist şi compozitor austriac. Stabilit în S.U.A. (1943). Repertoriu din muzica vieneză şi compozitorii preclasici. Compoziţii în stilul sec. 18 („Tamburina chinezească", „Capricii vieneze", „Frumosul trandafir"). Operete („Flori de măr").

Fritz Kreisler

KREJČA [krejtʃa], **Otomar** (n. 1921), actor și regizor ceh. Fondator și conducător al teatrului „Za Branou" (1965–1972). Se impune prin noi modalități de exprimare stilistică în arta teatrală („Pescărușul", „Trei surori", „Așteptându-l pe Godot").

KREMENCIUG, oraș în partea de E a Ucrainei, la 257 km SE de Kiev, port pe Nipru; 248 mii loc. (1995). Nod feroviar. Hidrocentrală. Oțelărie. Constr. de mașini-unelte, mașini agricole, vagoane și automobile; prelucr. lemnului; întreprinderi ale ind. ușoare și alim. (morărit, tutun). Fundat în 1571.

KREMER, Gerhard v. **Mercator, Gerhardus.**

KREMLIN (< rus) s. n. (În vechea arhitectură rusă) Cetate puternic întărită, cu incinte și turnuri din lemn, apoi din zid, care constituia centrul politico-administrativ și militar al orașelor medievale. Dintre cele mai cunoscute care s-au păstrat: cele din Novgorod, Moscova, Smolensk, Tula ș.a.

KREMLINUL DIN MOSCOVA, ansamblu arhitectural fortificat situat pe o colină din centrul Moscovei. A fost construit în mai multe etape, începând din sec. 12, folosindu-se ca material lemnul, apoi piatra albă și, în cele din urmă, cărămida. **K. a** fost reședința marilor cneji moscoviți, a țarilor și împăraților, a guvernului sovietic, a președintelui Federației Ruse și a servit ca loc de desfășurare a unor ceremonii solemne (încoronări). Este unul dintre cele mai frumoase ansambluri arhitectonice din lume, care cuprinde în incinta sa monumente reprezentative pentru arhitectura rusă, printre care catedralele Uspenski (1475–1479), Blagoveșcenski (1484–1489, cu picturi de Rubliov), Arhangelski (1505–1508, cu necropola țarilor etc.), palatele Granovitaia (1487–1491) și Teremnoi (1635–1636), clădirea Senatului (1776–1787), Palatul Congreselor (1959–1961, azi Palatul de Stat al Kremlinului) ș.a. Tot în incintă se mai află „tunul țarului" (sec. 16) și „clopotul țarului" (sec. 18). Între cele 20 de turnuri ale **K.**, cele mai cunoscute sunt Spaski (cu orologiu), Nikolski ș.a.

KRENEK [krenek], **Ernst** (1900–1991), compozitor și teoretician american de origine austriacă. Stabilit în S.U.A. (1938). Lucrările sale târzii, dodecafonic-seriale, vădesc influența lui Schönberg. Simfonii, opere („Jonny dă tonul", „Carol Quintul", „Pallas Athena plânge"), compoziții vocal-simfonice („Cartea călătoriei în Alpii Austrieci", „12 variațiuni pentru piano forte"). Lucrări asupra muzicii contemporane („Studii de contrapunct bazate pe tehnica dodecafonică").

KRETSCHMER [kretʃmər], **Ernst** (1888–1964), psihiatru german. Prof. univ. la Marburg și Tübingen. Autor al unei clasificări a tipurilor constituționale, a elaborat un sistem de caracterologie, stabilind corelații între conformația corporală (biotipul) și temperamentul indivizilor („Constituția corpului și caracterul", „Reflex și instinct").

KRETZSCHMAR [kretsʃmar], **Hermann** (1848–1924), muzicolog german. Prof. univ. la Berlin. Lucrări pentru orgă cu caracter sacru și laic. Studii („Istoria operei", „Istoria noului lied german", „Ghid de concert").

KRETZULESCU (CREȚULESCU), familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: 1. **Iordache K.** (1680–1746), mare vornic și mare logofăt. Ctitor (1720–1722) al bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului din București, cunoscută și sub numele de Biserica „Kretzulescu". **2. Constantin A. K.** (1809–1884, n. București), om politic liberal român. M. de onoare al Acad. (1871). Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească; a făcut parte din Guvernul provizoriu. Președinte al Comitetului Central al Unirii (1857). Prim-min. al Țării Românești (mart.–sept. 1859). Ministru în mai multe rânduri și prim-min. al României (mart.–aug. 1867); a sprijinit înființarea Societății Academice Române. **3. Nicolae A. K.** (1812–1900, n. București), medic și om politic liberal român. Frate cu **K. (2).** Acad. (1871); președinte al Acad. (1872–1874, 1895–1898). Inițiator al învățământului medical în România. A sprijinit deschiderea Școlii de mică chirurgie de la Colțea (1842). Efor al spitalelor bucureștene (1855). Participant la Revoluția de la 1848. Ministru în mai multe rânduri și prim-min. (1862–1863, 1865–1866). A susținut organizarea a numeroase instituții culturale (Arhivele Statului, muzee). Autor al primului manual de anatomie („Manual de anatomie descriptivă"). **4. Dimitrie A. K.**

Biserica „Kretzulescu" din București, ctitorie a lui Iordache Kretzulescu

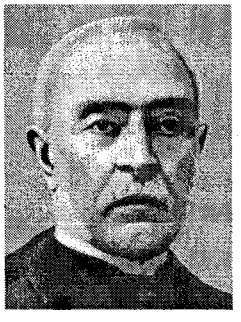

Nicolae Kretzulescu

Kremlinul din Moscova

(1824–1874), general român. Frate cu **K. (2 şi 3).** Ca şef al Diviziei teritoriale cu reşedinţa la Bucureşti, a luat parte la complotul care l-a răsturnat pe Al.I. Cuza (febr. 1866).

KREUGER [krɛugər], **Ivar** (1880–1932), financiar şi industriaş suedez. A fundat (1913) o companie de fabricare a chibriturilor, care, după război, a impus un cvasimonopol asupra pieţei internaţionale. Acuzat de malversaţii financiare, s-a sinucis.

KREUTZBERG [krɔitsberk], **Harald** (1902–1968), dansator şi coregraf german. Promotor al dansului modern, a combinat în mod expresiv dansul, muzica şi scenografia. A colaborat cu M. Reinhardt („Turandot").

KREUTZER [krɔitsər], **Rodolphe** (1766–1831), compozitor, violonist şi dirijor francez, de origine germană. Prof. şi director (1795–1825) la Conservatorul din Paris, dirijor-şef (1817–1824) şi director (1824–1826) al Operei din Paris. Studii şi capricii pentru vioară. În 1805, Beethoven i-a dedicat „Sonata opus 47" pentru vioară („Sonata Kreutzer").

KREUZER v. **creiţar.**

KRÉVÉ-MICKEVIČIUS, Vincas (1882–1954), scriitor lituanian. Prim-min. interimar şi min. de Externe (1940–1944). Stabilit în Austria (1944), apoi în S.U.A. (1947). Prof. univ. la Kaunas şi Vilnius şi la Univ. Pennsylvania. Povestiri („Legende povestite de bătrânii din Dainava"), poeme epice („Fiii cerului şi ai pământului") şi drame istorice („Šarunas, prinţul Dainavei", „Moartea lui Mindaugas") de factură romantică sau nuvele pe teme rurale („Sub acoperişul de paie"). A studiat arta şi cultura orientală.

KRIEGER [kri:gər], **Adam** (1634–1666), compozitor german. Organist la Curtea electorului de Saxa (1658–1666). Considerat cel mai important reprezentant al cântecului baroc german („Arii", „Arii noi").

KRIEGER [kri:gər], **Johann Philipp** (1649–1725), compozitor german. Organist la Bayreuth (1670–1673), capelmaistru la Halle (1678–1680) şi Weissenfels (din 1680). A compus opere, cantate, precum şi sonate, fugi, suite, muzică religioasă.

KRIMML, cascadă situată pe cursul superior al râului Salzach, în masivul Tauern Înalţi (SV Austriei), la 1 076 m alt. Este formată din trei trepte, care însumează 380 m înălţime, din care două căderi de apă au fiecare câte 140 m, iar una 100 m.

KRIPKE [krɑipkə], **Saul** (n. 1940), filozof şi logician american. Contribuţii privind semantica logicii modale şi aplicarea analizei lingvistice în reformularea unor probleme ale metafizicii tradiţionale („Consideraţii semantice asupra logicii modale", „Denumire şi necesitate"). A enunţat o teorie a numerelor proprii („Logica numerelor proprii").

KRIPS, Josef (1902–1974), dirijor austriac. Şef de orchestră permanent la Opera din Viena, şef al Orchestrei simfonice din Londra (1950–1954), al Filarmonicii din Buffalo (1954–1963) şi al Orchestrei simfonice din San Francisco (1963–1970). Reprezentant al şcolii austriece. A excelat în interpretarea repertoriului din Mozart şi Schubert.

KRIPTON (< fr. {i}; {s} gr. *kryptos* „ascuns") s. n. Element chimic (Kr; nr. at. 36, m. at. 83,8) din familia gazelor nobile, obţinut prin distilarea fracţionată a aerului lichid. Se combină numai cu fluorul, la temperatura aerului lichid, sub acţiunea descărcărilor electrice la întuneric. A fost descoperit (1898) de Sir W. Ramsay şi M.W. Travers.

KRISHNĂ [kriʃna], fluviu în partea central-sudică a Indiei; 1 285 km. Izvorăşte din M-ţii Gaţii de Vest, curge mai întâi pe direcţie NV–SE, până la Sângli, iar apoi se îndreaptă spre E, traversând Pod. Deccan şi statele federale Karnataka şi Andhra Pradesh, vărsându-se în G. Bengal printr-o deltă. Irigaţii. Navigabil în cursul inferior. Vechea denumire: *Kistnă.*

Kristianstad.
Biserica Sf. Treime

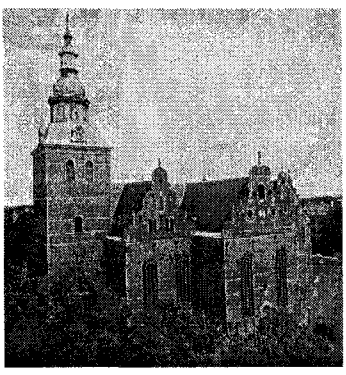

KRISHNAMURTI [kriʃnamurti], **Jiddu** (1895–1986), filozof indian. A susţinut, de pe poziţii panteiste, că omul poate ajunge la existenţa adevărată prin iubire, eliberându-se din robia sistemelor de gândire teologice sau raţionaliste („Experienţa şi conduita în viaţă").

KRISTENSEN [krisənsən], **Tom** (1893–1974), poet danez. Poeme influenţate de expresionism („Pană de păun", „Miracole") şi romane pesimiste („Ravagii", „Arabescul vieţii") într-un stil elegant, exprimând revolta sa împotriva disoluţiei societăţii contemporane, a destinului implacabil şi ostil care striveşte fiinţa umană.

KRISTEVA, Julia (n. 1941), eseistă şi psihanalistă franceză de origine bulgară. Stabilită în Franţa (1965). Reprezentantă de seamă a curentului feminist francez. Scrierile sale se bazează pe interferenţele dintre diverse domenii: psihanaliză, lingvistică generală, filozofie şi critică literară („Revoluţia limbajului poetic", „Poveşti de iubire", „Puterea ororii", „Soarele negru. Depresiune şi melancolie").

KRISTIANSAND [kristiansan], oraş în S Norvegiei, port la str. Skagerrak; 68,6 mii loc. (1995). Constr. şi reparaţii navale. Ind. lemnului, a celulozei şi hârtiei. Metalurgia cobaltului, a nichelului şi a cuprului. Produse chimice, textile şi alim. Pescuit. Catedrală (1687). Fundat în 1641.

KRISTIANSTAD, oraş în S Suediei, pe fl. Helgaå, la 97 km NE de Malmö; 73,5 mii loc. (1995). Nod feroviar şi rutier. Ind. constr. de maşini, siderurgică, textilă şi alim. Biserica Sf. Treime (1618–1628). Fundat în 1614.

KRISTOFFERSON [kristofərsn], **Kris** (n. 1936), actor american de film, compozitor şi interpret vocal de muzică pop-country. Se remarcă în filme cu registru dramatic, interpretând personaje fermecătoare, confruntate cu normele tradiţional-închistate ale societăţii („Blume îndrăgostitul", „S-a născut o stea", „Rollover", „Millenium").

KRIŞNA (KRISHNA) (cuv. sanscrit „negru") (în mitologia vedică), erou şi semizeu misterios din „Mahăbharata", unde apare şi ca a opta reincarnare a zeului Vişnu. Fiul frumoasei Devaki, soţia regelui Vasu, **K.** a fost crescut de păstorul Nânda şi de soţia acestuia Jasodas. Ca zeu reincarnat, **K.** a venit pe lume pentru a duce lupta cu demonii. Metamorfozat în pitic, apoi în gigant cosmic, recucereşte Universul de la regele-demon Bali. În arta in-

Krișna

diană este pictat în albastru. Azi, zeul principal din panteonul *hinduismului*.

KRITI v. **Creta**.

KRIVOI ROG v. **Kryvyi Rih**.

KRIVONOS, Maksim (?–1648), erou național al războiului de eliberare a ucrainenilor purtat împotriva polonilor (1648–1654). Apropiat al lui Bogdan Hmelnițki.

KRIŽANIĆ [kriʒaniʧ], **Juraj** (1618–1683), teolog și scriitor croat. Considerat părintele panslavismului. A încercat să medieze unirea între cele două biserici, cea catolică și cea ortodoxă rusă și a promovat ideea unității politice și lingvistice a populațiilor slave. Lucrările sale, „Tratat gramatical al limbii ruse" și „Politica", sunt scrise într-o *koiné* slavă (pe baza limbii croate și ruse).

KRÎLOV, Ivan Andreevici (1769–1844), scriitor rus. Comedii anticosmopolite („Salonul de modă", „Lecția pentru fete"), fabule de structură clasică,

Ivan Andreevici Krîlov

ridiculizând racilele morale ale epocii, în versuri libere, într-o limbă populară, presărată cu proverbe și zicători.

KRK, insulă croată în partea de NE a M. Adriatice, între pen. Istria și coasta dalmată; 408 km^2. Plantații de măslini, pomi fructiferi și viță de vie. Orașe pr.: Krk, Baška, Omišalj. Legată de țărm printr-un pod cu o deschidere de 390 m, dat în folosință în 1980.

KRLEŽA [krleʒa], **Miroslav** (1893–1981), scriitor croat. Personalitate marcantă a literaturii croate. Poeme („Baladele lui Petrica Kerempuh"). Nuvele („Zeul croat Marte") și romane în care dezvăluie contradicțiile unei lumi ce se destramă („Întoarcerea lui Filip Latinović") sau critică societatea austro-ungară dinainte de 1918 și regimul iugoslav dintre cele două războaie mondiale („Flamuri"). Cunoscut îndeosebi ca dramaturg prin piesele sale satirice („Domnii Glembaiev", „Lupul", „Agonie"). Eseuri critice.

KROEBER [krəubər], **Alfred Louis** (1876–1960), antropolog american. Prof. univ. la Berkeley. A impus în antropologia culturală conceptul de *pattern* („șablon", „model"), întemeiat pe relațiile interpersonale; cercetări asupra dinamicii stilurilor în cultură („Natura culturii", „Configurații ale dezvoltării culturii").

KROGH [kro:h], **August** (pe numele adevărat *Schack August Steenberg*) (1874–1949), fiziolog danez. Prof. univ. la Copenhaga. Cercetări asupra schimburilor gazoase; a descoperit mecanismul reglării circulației capilare și a stabilit importanța acesteia în metabolism („Anatomia și fiziologia capilarelor"). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1920).

KROHG [krog], familie de pictori norvegieni. **1. Christian K.** (1852–1925), exponent al realismului social, influențat ulterior de impresionism. Predilecție pentru scenele în aer liber („Mare pe furtună", „Pilotul norvegian", „Lupta pentru existență"). **2. Per Larsson K.** (1889–1965), fiul lui **K. (1).** Elev al lui Matisse. Director al Academiei de Arte Frumoase din Oslo. Maestru al picturii murale (frescele de la Școala Maritimă și Primăria din Oslo, precum și din sala Consiliului de Securitate al O.N.U.).

KROLOW, Karl (pe numele adevărat *Karol Kröpcke*) (n. 1915), scriitor german. Lirică influențată de poezia modernă germană, evocând într-un limbaj poetic nou aspecte ale realității postbelice, natura, cotidianul, moartea („Frumoasa viață prea lăudată", „Semnele lumii", „Zile și nopți"). Povestiri autobiografice („Cealaltă viață"). Critică literară („Cum se naște o poezie"). Traduceri.

KROMER, Marcin (1512–1589), istoric polonez. Lucrarea sa „Despre începutul și istoria poporului polonez" constituie primul studiu tipărit de istorie a Poloniei.

KRÓNA s. f. Unitate monetară în Islanda și Suedia.

KRONBORG v. **Helsingør**.

KRONE s. f. Unitate monetară în Danemarca și Norvegia.

KRONECKER [krɔnekər], **Leopold** (1823–1891), matematician german. Prof. univ. la Berlin. Contribuții în domeniile teoriei numerelor, ecuațiilor și funcțiilor eliptice.

KRONPRINZ [krɔnprints] (cuv. germ. „prinț de coroană") s. m. (În trecut, în Germania și în Imp. Habsburgic) Titlu purtat de moștenitorul tronului; persoană având acest titlu.

KROON s. m. Unitate monetară în Estonia.

KROPOTKIN, Piotr Alekseevici, prinț (1842–1921), geograf, geolog, gânditor și anarhist rus. Între 1876 și 1907 a trăit în emigrație. Cercetări asupra pe-

August Krogh

Piotr Alekseevici Kropotkin

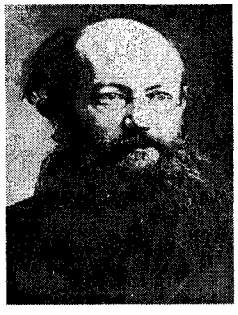

rioadelor glaciare; a organizat expediţii geografice în Asia (1864–1866), descoperind pod. Vitim. A presupus existenţa arh. Franz Josef şi Severnaia Zemlea, descoperite ulterior. Teoretician al anarhismului („Anarhia, filozofia şi idealul său", „Ştiinţa modernă şi anarhismul"), concepea societatea viitoare ca o federaţie de comunităţi de producţie independente.

KROTO [krəuteu], **Sir Harold Walter** (n. 1939), chimist britanic. Prof. univ. la Los Angeles. A descoperit (1985) fulerena, identificându-i structura. Premiul Nobel pentru chimie (1996), împreună cu R.F. Curl şi R.E. Smalley.

KRUCZKOWSKI [krutʃkɔfski], **Leon** (1900–1962), scriitor polonez. Romane sociale, evocând insurecţia din 1830 („Kordjan şi ţăranul") sau primul război mondial („Penele păunului", „Capcane"). Piese cu tematică antifascistă („Revanşa", „Nemţii").

KRÜDENER [krüdənər], **Barbara Juliane von Vietinghoff, baroneasă** (1764–1824), scriitoare şi mistică rusă de expresie franceză. Prietenă cu Madame de Staël, Bernardin de Saint-Pierre şi Chateaubriand. A reorganizat Societatea Fraţilor Moravi. A dus o existenţă de vizionară mistică, exercitând o puternică influenţă politică asupra ţarului Aleksandru I. Romanul autobiografic: „Valérie".

KRUGER, parc naţional în extremitatea de NE a Republicii Africa de Sud, la graniţa cu Mozambic, pe cursul superior al râului Olifants/Rio dos Elefantes (afl. stg. al fl. Limpopo) şi pe afl. acestuia. Supr.: 19,5 mii km^2 (322 km lungime şi 64 km lăţime). În perimetrul parcului trăiesc elefanţi, lei, zebre, girafe, bivoli, antilope, maimuţe ş.a. Rezervaţie de vânătoare. Parcul **K.**, fundat în 1898 de Paul Kruger, a fost recunoscut oficial în 1926 de Parlament.

KRUGER [krügər], **Paul (Stephanus Johannes Paulus)** (1825–1904), om politic sud-african. Fondator al statului Transvaal (1852). După anexarea acestuia de către britanici, care l-au inclus în colonia Natal (1877), împreună cu **N.W.** Pretorius şi P.J. Joubert, a condus insurecţia antiengleză (1880), încheiată cu proclamarea republicii independente Transvaal, al cărei prim preşedinte a fost (1883–1900). În timpul Războiului anglo-bur (1899–1902), a căutat sprijin pentru ţara sa în Europa.

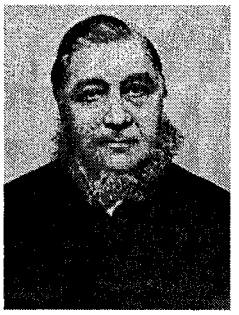

Paul Kruger

KRUGERSDORP [kruːgərsdoːrp], oraş în Republica Africa de Sud (Transvaal), în districtul Witwatersrand, ia 32 km NV de Johannesburg; 102,9 mii loc. (1985). Aeroport. Expl. de min. auro-argentifere şi de mangan. Constr. mecanice. Uzine chimice. Fundat în 1887.

KRUM, han al bulgarilor turanici (c. 802–814). A luptat împotriva avarilor şi bizantinilor, lărgind considerabil teritoriul primului ţarat şi a asigurat întocmirea primului cod de legi din statul bulgar.

KRUMBACHER [krumbahər], **Karl** (1856–1909), istoric şi filolog german. Prof. univ. la München. Întemeietorul bizantinologiei germane moderne („Istoria literaturii bizantine"). A înfiinţat seminarul de bizantinologie de la München (1892) şi prima revistă de specialitate „Byzantinische Zeitschrift" (1892). M. de onoare al Acad. Române (1906).

KRUPA [kruːpə], **Gene** (1909–1973), baterist şi dirijor de jaz american. A făcut parte din formaţia lui *Benny Goodman.* Reprezentant al curentului swing, a făcut din solo-ul de baterie un adevărat spectacol.

Alfred Krupp

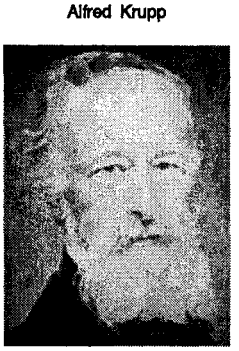

KRUPP, familie de industriaşi germani. **1. Friedrich K.** (1787–1826), fondator al primelor ateliere **K.** (1811) din Essen, viitorul nucleu al concernului industrial **K. 2. Alfred K.** (1812–1887), fiul lui **K. (1).** A elaborat un procedeu de producere a oţelului (1847), din care a construit primele tunuri grele. A introdus în Europa (1862) procedeul *Bessemer* de obţinere a oţelului. **3. Friedrich Alfred K.** (1854–1902), fiul lui **K. (2).** A diversificat şi a lărgit activitatea firmei prin construirea unor şantiere navale la Tegel (1902). **4. Gustav von Bohlen und Halbach** (1870–1950), ginerele lui **K. (3);** căsătorit cu Bertha **K.** (1886–1957), a adoptat numele de **K.** A instituit monopolul asupra industriei grele şi de armament germane (a construit tunul „Die Grosse Bertha"). Adept al regimului naţional-socialist, pe care l-a sprijinit şi finanţat. **5. Alfried K.** (1907–1967), fiul lui **K. (4).** A sprijinit efortul militar al Germaniei naziste. Condamnat pentru crime de război, a fost eliberat în 1951, când a preluat conducerea întreprinderii, aceasta devenind un gigant al industriei grele germane; în 1997, acesta a fuzionat cu grupul Thyssen.

KRUPSKAIA, Nadejda Konstantinovna (1869–1939), activistă socială şi pedagog rus; publicistă. Soţia lui V.I. Lenin. Secretar de redacţie a mai multor ziare („Iskra", „Vperiod", „Proletarii"). Lucrări privind probleme ale învăţământului public şi pedagogiei. Memorii.

KRUSENSTJERNA [krüsənshernə], **Agnes von** (1894–1940), scriitoare suedeză. Proză a cărei tematică principală o constituie misticismul şi senzualitatea feminină, prezentată cu amară ironie, într-un stil clar, elegant şi rafinat (ciclurile de romane „Tony", „Domnişoarele von Pahlen", „Nobilime scăpătată").

KRUŠNE HORY [kruʃne hɔri], denumirea cehă a M-ţilor Metalici.

KRUSZEWSKI [kruʃɛvski], **Nikolai Veaceslav** (1851–1887), lingvist rus de origine poloneză. Elev al lui *Baudouin de Courtenay.* A exercitat o puternică influenţă asupra viitorilor reprezentanţi ai Cercului lingvistic de la Praga. Specialist în lingvistica generală („Schimbarea fonetică", „Studiu ştiinţific despre limbă").

KRUZENŞTERN [kruzənʃtern], **Ivan Fiodorovici** (1770–1846), navigator şi explorator rus. Amiral. Fondatorul Academiei Militare Maritime şi membru-fondator al Societăţii Ruse de

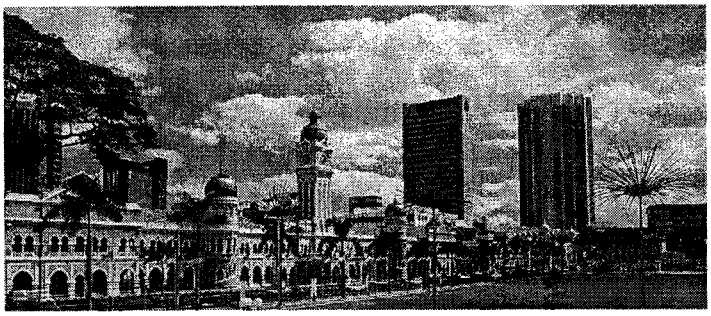

Kuala Lumpur (1)

Palatul sultanului Abdul Samad

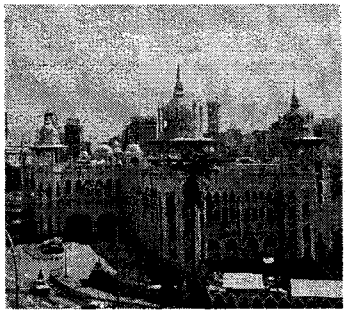

Gara Centrală

Geografie. A explorat N Pacificului (1803) şi a condus prima expediţie rusă în jurul Pământului (1803–1806). Cercetări complexe (oceanografice şi climatologice) în oceanele Pacific şi Indian. Autor al „Atlasului Mării de Sud".

KRYVYI RIH (KRIVOI ROG), oraş în Ucraina, în partea de V a bazinului Donеţk; 728 mii loc. (1995). Nod feroviar. Expl. de min. de fier. Uzină de înnobilare a min. de fier. Siderurgie. Cocserie. Constr. de utilaj minier; fabrici de ciment, de produse chimice şi alim.

KŞATRYA (cuv. sanscrit) subst. (În India antică) Nume dat castei aristocraţiei militare, care urma după casta brahmanilor.

KŞESINSKAIA, Matilda (pe numele adevărat *Krjesinskaia Maria Feliksovna*) (1872–1971), dansatoare rusă. S-a stabilit la Paris (1920). A făcut parte din trupa lui *S.P. Deaghilev* (1911–1912). Prim-solistă a Baletului Imperial Rus (din 1895). S-a impus prin execuţia tehnică în stilul academic al şcolii ruseşti. Creaţii remarcabile în „Lacul lebedelor", „Cenuşăreasa", „Frumoasa din pădurea adormită", „Spărgătorul de nuci". A înfiinţat o şcoală de dans la Paris (1929). Memorii.

Jan Kubelik

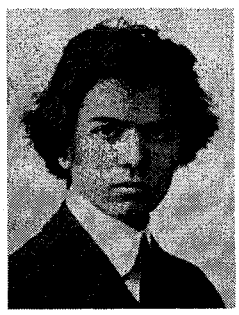

Ku 1. Simbol chimic pentru *kurceatoviu.* **2.** Bandă de frecvenţe cuprinse între 12 şi 18 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

KUALA LUMPUR 1. Capitala Malaysiei, situată în SV pen. Malacca, la 45 km de str. Malacca; 1,1 mii. loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroportul Subang. Pr. centru politic, economic şi cultural al ţării. Întreprinderi de prelucr. a cauciucului şi a cositorului, fabrici de ciment, de prelucr. a lemnului (cherestea), textile şi alim.; ateliere de reparaţii ale materialului rulant. Montaj de automobile. Universităţi. Moscheea Sri Mahamariamman (1873). Turnul telecomunicaţiilor (inaugurat în 1996), înalt de 421 m (cel mai mare din Asia). Muzee. Întemeiat în 1857, **K. L.** a devenit, în 1896, centrul ad-tiv al posesiunii britanice Malaya. Cap. Federaţiei Malaya din 1957, iar din 1963 a Malaysiei. **2.** Teritoriu federal în Malaysia, în arealul capitalei ţării; 243 km^2; 1,2 mii. loc. (1991).

KUALA TERENGGANU, oraş în Malaysia, pe ţărmul Mării Chinei de Sud, la gura de vărsare a râului Terengganu, centrul ad-tiv al statului Terengganu; 228,1 mii loc. (1991). Port de pescuit şi de cabotaj. Întreprinderi textile (bumbac, mătase).

KUAN HAN-CH'ING (GUAN HANQING) (c. 1241–c. 1320), dramaturg chinez. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai teatrului clasic chinez. A jucat un rol important în dezvoltarea genului dramatic timpuriu. Autor a peste 60 de piese, din care s-au păstrat doar 19.

KUANTAN, oraş în Malaysia, port la Marea Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Pahang; 199,5 mii loc. (1991). Expl. de cositor. Produse textile. Pescuit; cabotaj.

KUBAN, fluviu în SV Federaţiei Ruse; 907 km. Izv. din gheţarii din jurul vf. Elbrus, trece prin Armavir şi Krasnodar şi se varsă printr-o deltă în M. Azov. Navigabil în cursul inferior. Irigaţii.

KUBELIK, familie de muzicieni cehi. **1. Jan K.** (1880–1940), violonist şi compozitor ceh. Ilustru interpret al muzicii lui Paganini, a fost supranumit „Paganini redivivus". O simfonie, concerte pentru vioară şi orchestră. **2. Rafael K.** (1914–1996), dirijor şi compozitor ceh. Fiul lui **K. (1).** Stabilit în Elveţia. Dirijor la Chicago (1950–1953), Londra (1955–1958), München (1961–1971) şi New York (1972–1974). Repertoriu din muzica cehă şi germană (Mendelssohn-Bartholdy, Mahler). Lucrări simfonice, muzică de teatru de inspiraţie postromantică, opere („Veronica").

KUBILAI (KUBLAY)-Han, han mongol. Nepot al lui Genghis-Han. A comandat armata mongolă în campania din China (1258), succedându-i fratelui său Möngke şi mutând centrul de greutate al stăpânirii sale în China. Împărat al Chinei (1260–1294); în 1271 şi-a luat numele de Shizu, fondând dinastia Yuan. A extins imperiul bunicului său, cucerind întreaga Chină (1279) şi stabilind capitala la Hanbalîk

Kubilai-Han

(Ta-Tu, Dadu, azi Beijing) (1267). A întreprins numeroase expediții de cucerire în Japonia (1274 și 1281), Vietnam (1260–1288), Birmania (1277–1287). La Curtea lui s-a oprit și Marco Polo, în timpul călătoriei sale în Orient, îndeplinind chiar unele funcții administrative.

KUBITSCHEK DE OLIVEIRA [kubiʧek], **Juscelino** (1902–1976), om politic social-democrat brazilian. Președintele statului și șeful guvernului (1956–1961). Din inițiativa sa, a fost construită noua capitală a statului, *Brasilia*.

KUBRICK [ku:brik], **Stanley** (n. 1928), regizor american. Filme originale, abordând genuri diverse (thriller, film istoric, comedie de moravuri, science și political fiction), caracterizate printr-un expresionism uneori violent, alteori elegant și rafinat („Cărările gloriei", „Spartacus", „Lolita", „2001: O odisee spațială", „Portocala mecanică", „Vesta de metal").

KUČAN, Milan (n. 1941), jurist și om politic sloven. Primul președinte al Republicii Slovenia (din 1991).

KUCHING [kuʧiŋ], oraș în Malaysia, în N ins. Borneo, port la Marea Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Sarawak; 148,1 mii loc. (1991). Aeroport. Metalurgia antimoniului. Reparații navale. Produse textile; încălț. Pescuit. Export de piper și de cauciuc. Muzeu etnologic. Fundat în 1839. Vechiul nume: *Sarawak*.

KUCIMA [kuʦima], **Leonid Danilovici** (n. 1938), inginer și om politic ucrainean. Prim-min. (1992–1993) și președinte al Ucrainei (din 1994).

KUCIUK-KAINARGI, sat în NE Bulgariei. Aici a fost semnat, la 10/21 iul. 1774, Tratatul de pace ruso-turc care încheia războiul din 1768–1774. Rusia a primit teritorii în N și NE Mării Negre și unele cetăți, dreptul de navigație pentru vasele comerciale în Marea Neagră și prin Strâmtori, precum și dreptul de a interveni în favoarea supușilor ortodocși din Imp. Otoman. Se recunoștea independența Hanatului Crimeii. Tratatul și hatișeriful promulgat ulterior au îmbunătățit situația economică și politică a Moldovei și a Țării Românești.

Leonid Danilovici Kucima

KUFRA (Al-Kufrah), grup de cinci oaze în SE Deșertului Libiei, înconjurat de pustiuri pietroase; c. 18,2 mii km^2. Nod de drumuri caravaniere. Curmali, ulei de palmier. Creșterea animalelor.

KUGEL, Leopold (1838–1915), medic român de origine slovacă. Stabilit în România (1863). Prof. la Școala Națională de Medicină din București. Promotor al oftalmologiei moderne. A luat parte la organizarea serviciilor de profil din Istanbul (1869–1878) și Sofia (1887–1895).

KŪH-I-BĀBĀ v. **Koh-i-Baba**.

KUHN [ku:n], **Adalbert (Franz Felix)** (1812–1881), filolog german. Fondator al mitologiei comparate. A susținut unitatea tradiției mitice la indo-europeni și a promovat cercetările privind valoarea mitică și simbolică a anumitor nume sacre („Cea mai veche istorie a popoarelor indo-germanice", „Asupra stadiilor de dezvoltare ale formei mitice").

KUHN [ku:n], **Richard** (1900–1967), chimist austriac. Prof. univ. la Heidelberg. Cercetări în domeniul carotenoidelor și al vitaminelor (a izolat, în 1935, independent de P. Karrer, riboflavina–vitamina B_2, iar în 1939, în colaborare, a sintetizat vitamina B_6). Premiul Nobel pentru chimie (1938), pe care guvernul german l-a silit să-l refuze; i-a fost acordat din nou în 1939.

KUHN [ku:n], **Thomas** (1922–1996), filozof și istoric al științei american. Prof. la Univ. Princeton. Potrivit viziunii sale, istoria științei nu constă într-o acumulare lentă de teorii corecte, ci reprezintă o succesiune de cadre mentale de cercetare, denumite „paradigme". Dacă „știința normală" din interiorul unei paradigme este confruntată cu anomalii, se produce o revoluție științifică ce înlocuiește vechea viziune despre lume cu o nouă paradigmă („Revoluția coperniciană", „Structura revoluțiilor științifice", „Tensiunea esențială").

KUHNAU [ku:nau], **Johann** (1660–1722), organist și compozitor german. Unul dintre primii autori de sonate pentru instrumente cu clape, în special clavecin (șase sonate biblice). Fondator al celebrului Collegium musicum din Leipzig (1688). Predecesor al lui Bach la capela bisericii Sf. Toma din Leipzig (din 1684).

KUHRUD, sistem muntos în partea central-sudică a Iranului, cu orientare NV–SE, limitând la V Pod. Iranului. Lungime: c. 900 km. Alt. medie: 2 000–3 000 m; alt. max.: 4 465 m (vf. Hazăr). Largă răspândire a stepelor montane. Expl. de min. polimetalice.

KUIBÎȘEV v. **Samara**.

KUIBÎȘEV, Valerian Vladimirovici (1888–1935), om politic sovietic. Unul dintre conducătorii politici ai Armatei Roșii în Războiul civil (1918–1920). A deținut funcții importante pe linie de partid și de stat, în special în domeniul economiei.

KUIPER [kǫipər], **Gerard Pieter** (1905–1973), astrofizician american de origine olandeză. Stabilit în S.U.A. (1933). Autorul unei teorii cosmogonice. Lucrări de astronomie stelară, fizica planetelor și a Lunii („Stele și sisteme stelare"). A descoperit atmosfera de pe Titan (1945), gazul carbonic de pe Marte (1947), calotele glaciare de pe Marte și inelele lui Saturn (1948) și a identificat un satelit al lui Uranus (Miranda, 1948) și unul al lui Neptun (Nereida, 1949). Numele său a fost dat primului crater descoperit pe Mercur de sonda spațială Mariner 10.

KŪKAI (numit postum și *Kōbō Daishi* „marele învățător care face cunoscută legea") (774–835), preot budist japonez. Întemeietor al școlii populare budiste din Shingon. A contribuit la dezvoltarea artei religioase japoneze. I se atribuie inventarea sau cel puțin răspândirea alfabetului silabic al scrierii *hiragana*.

KU K'AI CHIN [gükiʒi(ə)] (c. 344–c. 406), pictor chinez. Unul dintre primii reprezentanți ai școlii figurative de pictură („Nimfa de pe râul Lo", „Povețe pentru profesoara de la palatul doamnelor").

KU KLUX KLAN, organizație secretă teroristă și rasistă americană, fondată (1866) după *Războiul de Secesiune*, ca un club social în Pulaski (Tennessee), de veteranii sudiști, cu scopul declarat al îngrădirii drepturilor cetățenești acordate negrilor după desființarea sclaviei (în special dreptul la vot). Interzisă în 1877, a fost refăcută la Atlanta (1915), bucurându-se de un mare număr de adepți. Activitatea ei a

fost îndreptată şi împotriva evreilor, a străinilor şi a sindicatelor. În declin după 1928, a reapărut în anii '60 pentru a se opune politicii de integrare rasială şi acordare de drepturi civile.

KUKRIT (pe numele adevărat *Mom Rojawong K. Pramoj*) (n. 1911), romancier, ziarist şi om politic tailandez. Romane istorice („Cele patru domnii") sau prezentând impactul dintre atmosfera tradiţională a satului tailandez şi societatea modernă contemporană („Bambusul roşu"), într-un pronunţat stil satiric ce evidenţiază caracterul efemer al vieţii.

KUKRÎNIKSÎ, pseud. colectivului artistic alcătuit, în 1924, de Mihail Vasilievici Kuprianov (1903–1991), Porfiri Nikitici Krîlov (1902–1990) şi Nikolai Aleksandrovici Sokolov (n. 1903), pictori şi graficieni ruşi. S-au remarcat în genul satirei politice, al caricaturii (seria „Trasport", „Aţâţătorii de război") şi al ilustraţiei de carte.

KUKUČIN [kukuʧin], **Martin** (pseud. lui *Mátej Bencúr*) (1860–1928), scriitor şi medic slovac. A trăit în Dalmaţia, dar, în 1908, a emigrat în Chile. Nuvele şi romane inspirate din viaţa rurală („Casa de pe colină"). Romanul „Mama ne cheamă" evocă viaţa emigranţilor croaţi stabiliţi în America de Sud.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI [kukuʎevitʃ], **Ivan** (1816–1889), scriitor croat. A avut un rol important în renaşterea culturii naţionale. Versuri („Femeile slave"); cunoscut mai ales ca autor de drame romantice inspirate din istoria naţională („Stjepko Šubic", „Renegatul").

KUKUNOR v. **Qinghai.**

KULEŞOV, Lev Vladimirovici (1899–1970), regizor şi teoretician rus de film. Unul dintre fondatorii cinematografiei sovietice. Autor al teoriei montajului asociativ *(efectul K.)*. Filmele sale, asimilând imaginea cuvântului, compuse pe trei planuri (al realului, al invenţiei şi al povestirii) excelează prin forţă şi unitate dramatică („Aventurile neobişnuite ale lui Mister West în ţara bolşevicilor", „Raza morţii", „Marele consolator", „Potrivit legii"). A exercitat o influenţă deosebită asupra unor tineri regizori de mare talent.

KULIKOVO, câmpie în SV Rusiei europene, între fl. Don şi râul Nepriadva. Aici s-a desfăşurat (8 sept. 1380) bătălia dintre oştile ruseşti conduse de marele cneaz al Moscovei şi Vladimirului, Dmitri Donskoi, şi cele mongolo-tătare ale lui Mamai, soldată cu victoria primilor. Reprezintă un moment important în lupta de eliberare a Rusiei de sub dominaţia mongolo-tătarilor.

Kumamoto. Castelul

KÜLPE, Oswald (1862–1915), filozof şi psiholog german. Prof. univ. la Würzburg, Bonn şi München. Unul dintre fondatorii realismului critic şi întemeietor al *Şcolii de la Würzburg*. A elaborat o teorie a gândirii nelegată de imagini senzoriale („Realizarea", „Prelegeri despre psihologie", „Bazele esteticii").

KÜLTEPE v. **Kanish.**

KULTURKAMPF (cuv. germ. „bătălia pentru civilizaţie") subst. Conflict politic (1871–1877) între Otto von Bismarck, Biserica catolică şi Partidul de Centru, determinat de necesitatea ţinerii sub control a tendinţelor separatiste manifestate de catolicii din S Germaniei şi a stăvilirii influenţei Austriei, potenţială rivală a hegemonismului prusac. În 1872, iezuiţii au fost îndepărtaţi din ţară şi toate instituţiile educaţionale au fost trecute sub controlul statului. În 1873–1875 au fost promulgate „legile din mai", care au extins controlul statului şi asupra activităţii clerului. În faţa violentei reacţii a ierarhiei ecleziastice şi a necesităţii de a avea sprijinul Partidului de Centru împotriva forţelor socialiste în dezvoltare, Bismarck a fost obligat să atenueze şi chiar să abroge (1880–1887) măsurile anticlericale.

KUM v. **Qom.**

KUMAIRI (sau **GYUMRI),** oraş în NV Armeniei, pe râul Ahurian; 206,6 mii loc. (1994). Nod feroviar. Ind. constr. de maşini, textilă, a încălţ., de prelucr. a lemnului (mobilă) şi alim. Teatre. Muzeu etnografic. Biserică (sec. 6), în ruină. Cetate (1837). Unul dintre cele mai vechi oraşe ale Armeniei (sec. 5 î.Hr.). Devastat de un cutremur puternic (dec. 1988). Până în 1840 s-a numit **K.**, între 1840 şi 1924, *Aleksandropol*, iar între 1924 şi 1990, *Leninakan*.

KUMAMOTO, oraş în Japonia (Kyūshū), pe cursul inf. al fl. Shira, la 75 km E de Nagasaki, la poalele de V ale vulcanului Asō; 630,8 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Întreprinderi alim., de porţelan, textile, chimice (îngrăşăminte) şi pentru constr. de avioane. Centru de pelerinaj budist. Muzeu. Universitate. Castel (sec. 16). Fundat în sec. 16.

KUMANOVO, oraş în partea de NNE a Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei, la 24 km NE de Skopje; 71,9 mii loc. (1994). Centru comercial. Ind. de prelucr. a tutunului.

KUMASI, oraş în partea central-sudică a Ghanei; 385,2 mii loc. (1988). Nod feroviar. Aeroport. Centru comercial pentru cacao. Prelucr. lemnului. Fabrică de încălţ. Universitate. Fundat în sec. 16.

KUMBA, oraş în SV Camerunului, la 80 km NV de Douala; 70,3 mii loc. (1987). Centru comercial pentru ceai, banane, cacao ş.a.

KUMMER [kumər], **Ernst Eduard** (1810–1893), matematician german. Prof. univ. la Breslau şi Berlin. Contribuţii în geometria diferenţială şi în teoria numerelor. Autor al teoriei „numerelor ideale". A enunţat *criteriul lui K.*, pentru convergenţa seriilor cu termeni pozitivi şi a descoperit suprafeţele algebrice *(suprafaţa lui K.)*.

KUN Béla (1886–1939), om politic ungur. Unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Ungaria (1918). Conducătorul Republicii Sovietice Ungare (mart.–aug. 1919). După răsturnarea regimului bolşevic, cu ajutorul armatei române, a emigrat în Austria şi apoi în Rusia Sovietică. Deportat în Siberia, a murit în timpul epurărilor staliniste.

KUNA s. f. Unitate monetară în Croaţia.

KUNCKEL (KUNKEL) von LÖWENSTERN [kuŋkəl fon lövənʃtern], **Johann** (c. 1638–1703), chimist german. Continuând o tradiţie de familie, a obţinut reţeta colorării sticlei în roşu. A descoperit amoniacul şi faptul că metalele îşi măresc greutatea prin oxidare.

KUNDERA, Milan (n. 1929), scriitor francez de origine cehă. Stabilit în Franţa (1975). Poeme („Monologuri"), eseuri („Arta romanului"), o piesă de teatru („Proprietarul de chei"). Nuvele

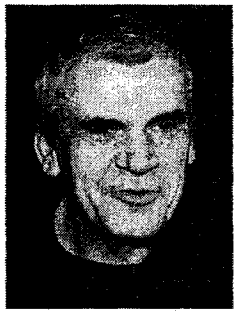

Milan Kundera

(„Iubiri ridicole") și romane („Gluma", „Valsul de adio", „Nemurirea", „Cartea râsului și a uitării") în care evocă destinul oamenilor implicați în „Primăvara de la Praga" și denunță regimurile totalitare.

KUNDT [kunt], **August Adolph Eduard Eberhard** (1839–1894), fizician german. Prof. univ. la Berlin. Cercetări în domeniile termodinamicii, opticii și acusticii; a descoperit dispersia anormală a luminii (1871) și a inventat tubul în care sunt puse în evidență undele staționare datorate vibrațiilor unui fluid *(tubul K.)*.

KUNG-FU (cuv. chinezesc „efort uman") subst. **1.** Denumire impropriе pentru toate artele marțiale chinezești; azi în China i se preferă termenul de *wushu*, iar în Japonia, cel de *kutei-jutsu*. **2.** Gen de luptă care cunoaște o diversitate de stiluri; se caracterizează prin mișcări asemănătoare celor pentru *karate* și altele care imită mișcările animalelor și provin din gimnastica terapeutică a chinezilor. A fost popularizat de Bruce Lee în filmele sale, de mare violență, realizate la Hong Kong în anii '60.

KUNLUN sau **KUNLUN SHAN** [cunlun șan], sistem muntos în partea de V a Chinei, orientat E–V, formând limita de N și de E a pod. Tibet. Alcătuit din culmi paralele, despărțite de văi adânci și depresiuni. Alt. max.: 7 723 m (vf. Muztag), în culmea Prjevalski. Lungime: c. 2 700 km. În SV reliefuI este foarte fragmentat. Vulcanism. Ghețari (11,6 mii km^2). Expl. de cărbune, fier, cupru și aur.

KUNMING, oraș în S Chinei, centrul ad-tiv al prov. Yunnan; 1,4 mii. loc. (1993). Nod de comunicații. Metalurgia cuprului. Ind. electrotehnică, textilă, a piel. și încălț., alim. Universitate. Templul Yuantong (sec. 13), Mănăstirea de Bambus (Qiongzhusi, sec. 13, restaurată în 1885), Templul de Aur (Jindian, sec. 17), Pavilionul Contemplației (Daguanlou, sec. 17), situat în parcul cu același nume, de pe malul lacului Dianchi. Fundat în 1276.

KUNSAN, oraș în SV Republicii Coreea, pe țărmul Mării Galbene, la gura estuarului Kŭm, la 45 km NV de Chonju; 266,5 mii loc. (1995). Port fluvio-maritim. Termocentrală. Constr. navale. Ind. metalurgică, chimică, textilă, de prelucr. a lemnului și alim. Pescuit.

KUNȚIT subst. Varietate de spodumen (silicat de litiu și aluminiu) cristalizat monoclinic. Are culoare verzuie, galben-verzuie sau violetă. Este o piatră prețioasă rară, folosită la bijuterii datorită proprietăților cristalelor de a-și schimba brusc coloratia față de axul de simetrie, de la aproape incolor până la violet intens și roșu-violet.

KUOPIO, oraș în Finlanda centrală; 84,7 mii loc. (1995). Ind. constr. de mașini, chimică, de prelucr. a lemnului, a sticlăriei, alim. Sporturi de iarnă. Turism. Fundat în 1633.

KUPALA, Ianka (pseud. lui *Ivan Dominikovici Luțevici*) (1882–1942), scriitor belarus. Unul dintre creatorii literaturii moderne naționale. Poeme de inspirație rurală („Pe malurile Oressei", „Din inimă") sau antifascistă („Poporul se ridică"); drame revoluționare („Cuibul jefuit", „De aici").

KUPCENKO, Irina (n. 1948), actriță rusă de teatru și film. Fragilă, vulnerabilă și delicată, a creat personaje feminine, caracterizate prin dramatism și frumusețe interioară în filme precum: „Un cuib de nobili", „Unchiul Vania", „O femeie ciudată", „Fără martori", „Homo novus".

KUPECKY [kupețski], **Jan** (1667–1740), pictor ceh. Maestru al portretului baroc, remarcabil prin forța de caracterizare și prin monumentalitatea compoziției („Petru I").

KUPKA, František (zis **Frank**) (1871–1957), pictor și grafician ceh. Stabilit la Paris (1895). Aflat sub influența orfismului, s-a orientat spre arta abstractă, ajungând la formula compozițiilor de inspirație muzicală („Ordonare pe verticală", „Fugă în roșu și albastru").

KUPRIN, Aleksandr Ivanovici (1870–1938), scriitor rus. În perioada 1919–1937, s-a aflat în emigrație la Paris. Nuvele („Moloh", „Olesia") și romane de observație socială și analiză psihologică privind mediul militar („Duelul"), viața portuară („Gambrinus") sau lumea declasaților („Groapa"). Romanul autobiografic „Junker".

KUPRIN, Aleksandr Vasilievici (1880–1960), pictor rus. Autor de naturi statice și peisaje („Topolia"). Prin stilizarea formelor și interpretarea cromatică a adâncimii spațiului, se apropie de viziunea cubistă.

KURA (KURUÇAY), fluviu în Turcia, Georgia și Azerbaidjan; 1 364 km. Izv. din Pod. Armeniei, trece prin Gori, Tbilisi și Rustavl și se varsă printr-o deltă în M. Caspică. Pr. afl.: Araks. Hidrocentrale. Irigații (în cursul inferior). În NV Azerbaidjanului, la granița cu Georgia, a fost construit (1953–1959),

Kunming. Vedere generală

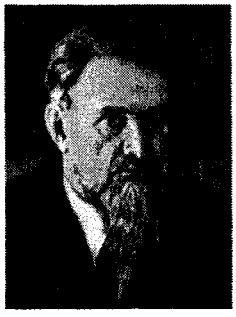

Igor Vasilievici Kurceatov

pe fl. K., lacul de acumulare Mingeaursk (605 km²).

KURASHIKI [kuraʃiki], oraș în Japonia (Honshū), la V de Okayama; 423,5 mii loc. (1995). Muzee de arheologie, de artă și de meșteșuguri populare. Ind. metalurgică, constr. de mașini, petrochimică, textilă și poligrafică.

KURATOWSKI, Kazimierz (1896–1980), matematician polonez. Prof. univ. la Varșovia și Lvov. Reprezentant de seamă al școlii de topologie de la Varșovia și unul dintre creatorii topologiei generale.

KURCEATOV, Igor Vasilievici (1902/1903–1960), fizician rus. Șeful școlii ruse de cercetări nucleare. Contribuții la studiul dielectricilor și în seignetoelectricitate. În 1934, a descoperit fenomenul fisiunii, ocupându-se în special de formarea izomerilor. Sub conducerea sa a fost construit primul ciclotron (1939), primul reactor nuclear din Europa (1946), s-a desfășurat (1949) primul experiment atomic sovietic, a fost construită bomba atomică cu hidrogen (1953) și prima centrală electronucleară din lume (1954).

KURD, -Ă s. m. și f. (La pl.) Populație care trăiește în zonele muntoase din E și SV Asiei Mici și în regiunile limitrofe (Kurdistan). De religie musulmani șiiți. Un număr important de k. sunt adepți ai unor secte: *yezid* („adoratori ai diavolului") în Iraq, *ahl Al-Haqq* („oamenii adevărului divin") în V Iranului și *aleviți* în Turcia. Populația, în principal rurală (în proporție de 80%, dintre care în jur de 10% nomadă), este structurată în comunități tribale sătești sau familiale (lărgite); se ocupă cu creșterea animalelor și cu agricultura; în orașele principale meșteșugurile cunosc o mare înflorire. Limba k. face parte din ramura indo-iraniană, grupul iranian de vest, fiind constituită din numeroase dialecte. Literatura, folclorul, muzica, cultura materială a k., deși insuficient studiate, se caracterizează prin trăsături distincte față de cele ale culturii popoarelor vecine. Primele mărturii despre strămoșii k. datează aproximativ din milen. 2 î.Hr. Poporul k. s-a format în N Mesopotamiei (sec. 3–4), ca urmare a amestecului și conviețuirii dintre vechile populații locale cu triburile iraniene venite în acest spațiu geografic. În timpul Califatului arab, triburile k. au adoptat islamul și, asimilând populația locală, s-au înstăpânit pe cea mai mare parte a *Kurdistanului*, proces care a continuat și în timpul Selgiucizilor (sec. 11–13).

KURDISTAN 1. Sistem muntos în SV Asiei, la granița Iranului cu Turcia și Iraq-ul, format din masive și culmi ce depășesc frecvent înălțimea de 3 000 m (alt. max.: 4 168 m, vf. Djilo). Constituit din roci cristaline și metamorfice. Climă subtropicală, cu precipitații abundente (1 000–3 000 mm/an) și vegetație de tip mediteranean (stejar, maquis) în SV; versanții de N și NE sunt acoperiți cu vegetație de stepă, iar precipitațiile însumează 400–700 mm/an. Crestele înalte (3 500–3 800 m) sunt acoperite de pășuni alpine; la peste 3 800 m, zăpezi persistente și ghețari mici. Zăcăminte de cărbune, petrol și argint. **2.** („Țara kurzilor") Regiune geografică, predominant muntoasă și de podiș, situată în partea de SV a Asiei, în bazinele superioare ale fl. Tigru și Eufrat, cuprinzând o parte din Pod. Armeniei din SE Turciei (inclusiv lacul Van), precum și zona dintre fl. Eufrat (la V) și Pod. Hamadān (la E), în care intră partea de N a C. Mesopotamiei, lacul Urmia (Rezā'īyeh) și reg. muntoasă din NV Iranului. Are o întindere de 191 660 km², pe teritoriile Turciei de SE, Siriei de NE, Iraq-ului de N și NE și Iranului de NV, locuită în majoritate de kurzi (c. 23 mil. loc., din care aproape jumătate în Turcia). Mai trăiesc în Liban, Afganistan și în unele republici caucaziene. În emigrație, comunități compacte se află în Germania, Italia ș.a. Orașe pr.: Diyarbakir, Tatvan, Bitlis, Van (Turcia), Mosul, Kirkūk, Irbīl (Iraq), Sanandaj, As-Sulaymānīyah (Iran). Primele mențiuni privind K. datează de prin sec. 12. În Evul Mediu, în K. au existat câteva principate feudale, dependente nominal față de Otomanii sunniți și Sefevizii șiiți din Persia. La începutul sec. 16, K. a fost împărțit între Imperiul Otoman și Persia. În sec. 17–18, în condițiile slăbirii puterii militare otomane și persane, s-a încercat unificarea K., dar fără rezultat din cauza rivalităților și a permanentelor neînțelegeri dintre principii feudali kurzi. La începutul sec. 19, o parte a K. a intrat sub autoritatea Rusiei. Sec. 19 din istoria K. este marcat de numeroase revolte ale kurzilor, îndreptate mai ales împotriva otomanilor, care s-au intensificat în sec. 20, în condițiile împărțirii de către francezi și englezi a zonelor de influență în Orientul Apropiat. După primul război mondial, o dată cu dezintegrarea Imp. Otoman, partea de S a K. a intrat în componența Iraq-ului și a Siriei, iar partea de NV a rămas Turciei. O dată cu înființarea Ligii naționale kurde, revoltele kurzilor împotriva puternicilor lor „tutori" se intensifică, dar sunt înfrânte de către turci în Anatolia Orientală, de către irakieni în E și de aviația britanică în Iraq. După cel de-al doilea război mondial, deși K. este divizat în facțiuni rivale, Abdullah Öçalan a creat, în 1978, Partidul Muncitorilor din K. (P.K.K.), sub conducerea căruia a început (1984) lupta armată a kurzilor, inclusiv prin acțiuni teroriste, pentru crearea unui stat național.

KURDUFĂN v. **Kordofan.**

KURE, oraș în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific, în G. Hiroshima; 213,5 mii loc. (1992). Șantiere navale. Oțelării. Export de bumbac, țesături și mașini.

KURGAN, oraș în Federația Rusă, în V Siberiei, pe Tobol; 362 mii. loc. (1994). Stație de c.f. pe Transsiberian. Aeroport. Piață pentru cereale, animale și unt. Constr. de mașini ind., mașini agricole, aparataj electrotehnic, autobuze; întreprinderi ale ind. ușoare și alim. Muzee. Teatre. Filarmonică. Fundat în 1662.

KURGAN s. n. v. **gorgan.**

KURIA MURIA (KHURĪYĀ MURĪYĀ), arhipelag în Marea Arabiei, în apropierea coastelor de E ale pen. Arabia, în apropiere de țărmul statului Oman; 75 km². Alt. max.: 488 m. Depozite de guano. Administrat de statul Oman (din 1967).

KURILE 1. Arhipelag vulcanic, aparținând Federației Ruse, format din 56 de insule, situat în NV Oc. Pacific, între pen. Kamceatka la N și ins. Hokkaidō la S, despărțind M. Ohotsk de Oc. Pacific. Lungime: c. 1 200 km; 15,6 mii km². Ins. pr.: Paramușir, Iturup, Urup, Kunașir. Relief muntos, cu alt. max. de 2 339 m. Seismicitate accentuată. Numeroși vulcani, dintre care c. 40 activi. Climă temperată-mu-

sonică mai rece, influențată de curentul Kurilelor. Vânătoare și pescuit. Descoperite de navigatorul olandez Martin de Vries (1634), partea de N a arh. a fost ocupată de ruși în sec. 18, dar, în 1875, întregul arh. a revenit Japoniei, în schimbul renunțării acesteia la ins. Sahalin. În timpul celui de-al doilea război mondial au fost ocupate de U.R.S.S. (1945), ocupație oficializată prin Conferința de la Ialta. Japonia nu a recunoscut hotărârea Conferinței și nu a semnat un tratat de pace cu U.R.S.S., revendicând suveranitatea asupra celor mai importante insule din S arh. **2. Groapa Kurilelor,** mare fosă în Oc. Pacific, în apropierea arh. cu același nume. Ad. max.: 10 542 m. La 15 iul. 1962, batiscaful francez „Archimède" a atins aici adâncimea de 9 545 m. **3. Curentul Kurilelor,** curent oceanic rece în NV Oc. Pacific, care se deplasează de la N la S, de-a lungul țărmurilor de E ale pen. Kamceatka, ins. Kurile și ins. Hokkaidō, înaintând până la paralela de 40° lat. N, unde se contopește cu apele Curentului Kuroshio. Temp. apei oscilează între 0° și 5° în febr. și între 8° și 16° în aug., iar viteza max. atinge 0,9 km/h. Partea de S a Curentului Kurilelor (în dreptul ins. Hokkaidō și în nordul ins. Honshū) poartă numele *Oiashio.*

Akira Kurosawa

KURNAKOV, Nikolai Semionovici (1860–1941), chimist rus. Prof. univ. la Leningrad. Cercetări în domeniul chimiei fizice. A studiat combinațiile complexe și a elaborat bazele teoretice ale analizei termice.

KUROPATKIN, Aleksei Nikolaevici (1848–1925), general rus. Comandant al armatei ruse din Manciuria în timpul Războiului ruso-japonez (1904–1905). Comandant-șef al forțelor armate ruse în Orientul Îndepărtat; înfrânt lângă *Mukden,* a fost înlocuit și numit comandant al Armatei I din Manciuria. În timpul primului război mondial a condus Frontul de Nord.

Kurile. Vedere aeriană asupra ins. Kunașir

Kursk. Hotel Kursk (stânga) și Palatul administrativ (dreapta)

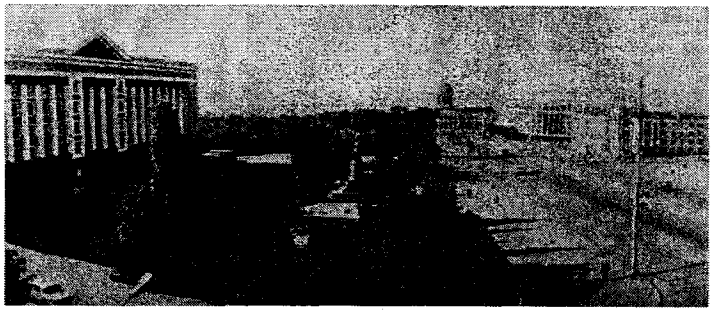

KUROSAWA [kurosaua] **Akira** (1910–1998), regizor japonez de film. Supranumit „împăratul cinematografului japonez". Filme remarcabile prin intensitatea dramatică, complexitatea psihologiei personajelor, valoarea umanistă a mesajului lor („Tronul însângerat", „Sanjūrō", „Kagemusha", „Rapsodie în august"). Remarcabile adaptări după Shakespeare („Ran"), Dostoievski („Idiotul") și Gorki („Azilul de noapte"). Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin: 1951 („Rashōmon"), 1955 („Cei șapte samurai"), 1975 („Vânătorul din taiga") și 1989 (pentru întreaga activitate).

KUROSHIO (KUROSHIVO), curent oceanic cald în Oc. Pacific, de-a lungul coastelor de E ale Japoniei, format în urma devierii curentului ecuatorial de N pe direcția NE. Înaintează până la 35–40° lat. N, unde se contopește cu apele Curentului Oiashio, exercitând o puternică influență asupra climei regiunilor învecinate. Lățime: c. 170 km. Viteză: 2–6 km/h. Temperatura apei în aug. este de 28°C, iar în febr. de 18°C. Cunoscut și sub numele de *Curentul Japoniei.*

KURSK, oraș în Federația Rusă, la 536 km S de Moscova; 439 mii loc. (1994). Nod feroviar. Aeroport. Centrală atomoelectrică. Bogate zăcăminte de fier, descoperite în 1931 (care determină o puternică anomalie magnetică). Siderurgie. Constr. de mașini, de utilaj minier și de aparataj electrotehnic; întreprinderi chimice, ale ind. ușoare și alim. Muzee. Teatre. Mănăstirea Sf. Treime (1695–1703), biserica Sf. Mihail (1767), catedrala Serghei-Kazansk (1752–1758), în stil baroc. Prima mențiune documentară datează din 1032. Cucerit de Lituania (sec. 14): în 1508 a intrat în componența statului rus. Aici a avut loc bătălia dintre trupele sovietice (comandate de K.K. Rokossovski, N.F. Vatutin, I.S. Konev) și cele germane (conduse de E. von Manstein și W. Model), terminată cu înfrângerea zdrobitoare a celor din urmă (5 iul.–23 aug. 1943); a fost una dintre marile bătălii ale celui de-al doilea război mondial și a marcat trecerea definitivă a inițiativei strategice de partea armatelor sovietice. În cursul bătăliei de la K. a avut loc, la Prohorovka (12 iul.), cea mai mare înfruntare de blindate din istoria războaielor.

KURUÇAY v. **Kura.**

KURUME, oraș în Japonia (ins. Kyūshū), la S de Fukuoka; 231,8 mii

loc. (1992). Ind. cauciucului, textilă (bumbac) și alim. Castel (sec. 17).

KURȚME subst. pl. (GEOGR.) Torenți de piatră.

KURYŁOWICZ [kuriłoviʧ], **Jerzy** (1895–1978), lingvist polonez. Prof. univ. la Wrocław și Cracovia. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene („Studii indo-europene") și în lingvistica generală.

KURZ [kurts], **Anton** (1800–1849), publicist german din Transilvania. Participant la Revoluția de la 1848–1849, a susținut unirea forțelor revoluționare împotriva Habsburgilor. A căzut în lupta de la Albești (19/31 iul. 1849).

KUSCH [kuʃ], **Polykarp** (1911—1993), fizician american de origine germană. Prof. la Univ. Columbia. Cercetări de fizică moleculară, atomică și nucleară. Aplicând metoda lui I. Rabi, a determinat cu precizie momentul magnetic al electronului (magnetonul Bohr-Procopiu), verificând astfel datele electrodinamicii cuantice. Premiul Nobel pentru fizică (1955), împreună cu W.E. Lamb.

KUSHIRO [kuʃiro], oraș în Japonia (Hokkaidō), port la Oc. Pacific; 203,3 mii loc. (1992). Expl. huilei. Pescuit. Ind. hârtiei, de prelucr. a lemnului și alim. (conserve de pește).

KUSKOKWIM, fluviu în SV pen. Alaska; 1 300 km. Izv. din munții cu același nume, curge pe direcția NE-SV și se varsă printr-un lung estuar în G. Kuskokwim al Mării Bering.

KUSSMAUL, Adolf (1822–1902), medic german. Prof. univ. la Erlangen și Strasbourg. A introdus (1869) sonda gastrică în practica terapeutică; a descris periarterita nodoasă și respirația caracteristică *(respirația lui K.)* din coma diabetică.

KUSTANAI, oraș în N Kazahstanului, pe Tobol, la 274 km E de Magnitogorsk; 233,9 mii loc. (1991). Expl. de aur și huilă. Ind. electrotehnică, a piei., alim. (morărit). Piață pentru cereale. Fundat în 1879.

Emir Kusturica

KUSTURICA [kuṣturitsa], **Emir** (n. 1954), regizor bosniac. Creații lirice, ușor supranaturale, marcate de finețe și umor („Ce mai știi de Dolly Bell?", „Tata în călătorie de afaceri", „Vremea țiganilor", „Căutătorul de vise", „Underground").

KÜTAHYA, oraș în V Turciei, la 105 km SE de Bursa; 135,4 mii loc. (1990). Important centru de ceramică (din sec. 16) și de comerț cu lână. Ind. metalurgică, chimică și alim. Moschee (1411). Fortăreață bizantină. În Antichitate s-a numit *Cotyaeum.*

KUTAISI, oraș în Georgia, pe Rioni; 238,2 mii loc. (1991). Expl. de cărbune. Constr. de autobasculante, tractoare și utilaj minier; uzine chimice, fabrici textile, de mobilă, de prelucr. a pieilor, de sticlărie, alim. Ruinele catedralei Bagrat (sec. 11). Fundat în sec. 5–6, capitală a Imeretiei din sec. 8. Ocupat de ruși (1810).

KUTENAI v. **Kootenay.**

KUTUZOV (GOLENIȘCEV KUTUZOV), Mihail Ilarionovici, prinț (1745—1813), feldmareșal rus. Participant la războaiele ruso-turce din 1768–1774, 1787–1791 și 1806–1812. A condus una dintre armatele ruse înfrânte de Napoleon I la Austerlitz (1805). I-a învins decisiv pe turci la Rusciuk, obligându-i să încheie Pacea de la București (mai 1812). Comandant suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon I, victorios în luptele de la *Smolensk* și *Berezina* (1812).

Mihail Ilarionovici Kutuzov

KÜTZING, Friedrich Traugott (1807–1893), botanist german. A studiat algele și a descris o serie de organisme microscopice („Species algarum"). Autorul unei ipoteze asupra originii speciilor similară (și anterioară) celei darviniste.

KUWAIT [ku:weit] **1. Statul K. (Dawlat al-Kuwait),** stat în Asia de SV (Pen. Arabia), în extremitatea de NV a G. Persic; 17,82 mii km^2; 1,6 mil. loc. (1995). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniți și șiiți) 95%. Cap.: *Al-Kuwait (Kuwait City).* Orașe pr.: Mīnā' Al-Ahmadī, Al-Farwānīyah, Al-Jahrah, Hawallī, Abraq, Al-Bāhrah. Este împărțit în cinci guvernorate. Relieful este constituit dintr-un platou deșertic, nisipos, de mică alt., întrerupt de coline puțin înalte, și dintr-o îngustă câmpie litorală de-a lungul G. Persic. Țărmul este însoțit de mici insulițe (Faylakah, Būbiyān). Climat tropical-deșertic, cu temp. medii anuale de peste 24°C, precipitații scăzute (sub 100 mm/an) și umiditate relativ scăzută. Vegetație naturală absentă sau foarte săracă. Economie bazată pe expl. de hidrocarburi, puternic afectate de invazia irakiană. K. dispune de bogate rezerve de petrol (14 miliarde t, 1994, locul 2 în lume) și de gaze naturale (c. o mie miliarde m^3). Expl. de petrol (53,7 mil. t, 1992) și gaze naturale (5,2 miliarde m^3, 1993), sare. Înainte de Războiul Golfului hidrocarburile și produsele petroliere (37,5 mil. t/an capacitate de rafinare), gazele naturale lichefiate (cea mai mare uzină din lume) asigurau 75% din PNB și peste 80% din exporturi. Ind. produce: energie electrică (20 miliarde kWh, 1993), produse petrochimice, amoniac, sulf, acid clorhidric, îngrășăminte azotoase, ciment, sodă caustică, lână brută, carne, lapte, desalinizarea apei de mare (cea mai mare uzină din lume). Agricultura produce tomate și alte legume (în sere, cele mai mari din Orientul Mijlociu), curmale, pepeni galbeni, orez. Se cresc ovine și caprine (165 mii capete), bovine și cămile. Pescuit de pește și creveți. Nu are c.f. Căi rutiere: 4,7 mii km. Flota comercială maritimă: 7,7 mil. t.r.b. (1993). Moneda: 1 Kuwait dollar = 10 dirham = 1 000 fils. Turism: capitala, suveniruri (perle naturale, filatelie), muzeu al civilizației babiloniene, ins. Faylakah cu vestigii antice. Export: petrol și produse petroliere, gaze naturale, îngrășăminte chimice, creveți. Import: mașini, utilaje și echipament ind., produse de bază (fontă și oțel, textile), produse agro-alim. și animale vii, conf. ș.a. — *Istoric.* În sec. 7, terit. K. a fost inclus în Califatul arab, iar în sec. 16 a intrat în stăpânirea Imp. Otoman. În sec. 18, șeicul As Sabbah habu Abdullah (înte-

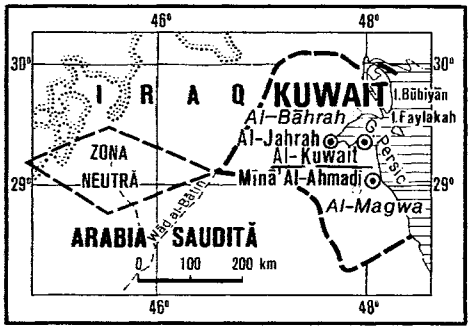

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Guvernorate	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1995)	Capitala
Al-Ahmadī	5 138	263 806	Mīnā'Al-Ahmadī
Al-Farwānīyah	—	428 249	Al-Farwānīyah
Hawallī	358	466 923	Hawallī
Al-Jahrah	11 324	224 205	Al-Jahrah
Al-Kuwait	98	192 800	Al-Kuwait

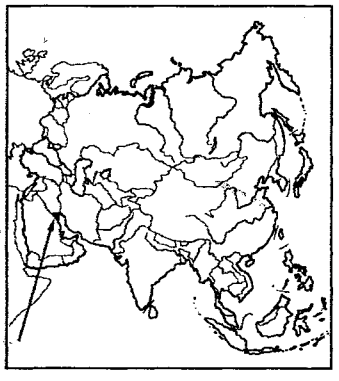

meietorul actualei dinastii — 1756) a pus bazele unui emirat, vasal Imp. Otoman. La sfârşitul sec. 19, **K.** a intrat în atenţia marilor puteri. În 1899, Marea Britanie şi-a asumat controlul afacerilor externe ale **K.**, iar în 1914, a devenit oficial protectorat britanic. După înfrângerea Imp. Otoman, în timpul primului război mondial, frontierele **K.**, Iraq-ului şi Arabiei Saudite nu au fost definitiv stabilite, provocând încercarea celei din urmă de a anexa **K.** (1919–1920), dejucată însă de intervenţia militară britanică. Chiar după stabilirea definitivă (1922) a frontierelor, cei doi vecini au căutat să ocupe părţi din terit. **K.** Intrat, după 1930, în circuitul mondial al industriei petroliere, **K.** concesionează (în 1934 şi 1951) prospectarea şi exploatarea teritoriului său (pe 75 de ani) societăţii anglo-americane Kuwait Oil Company (K.O.C.), naţionalizată în 1975. În 1961, **K.** se proclamă emirat independent, cunoscând, datorită bogăţiei resurselor pretoliere, o rapidă dezvoltare economică. **K.** a fost primul stat din reg. Golfului în care s-a instaurat un regim democratic, bazat pe o viaţă parlamentară. În războiul irano-irakian (1980–1988), **K.**, ameninţat de fundamentalismul promovat de Khomeini, s-a situat de partea Iraq-ului, acordându-i sprijin financiar şi logistic. La 2 aug. 1990, **K.** a fost invadat şi ocupat de trupele irakiene. Emirul şi membrii marcanţi ai familiei domnitoare s-au refugiat în Arabia Saudită, unde s-a format un guvern în exil (la Taief). La 28 aug. 1990, Iraq-ul a proclamat **K.** drept cea de-a 19-a provincie a sa. Ca urmare a nerespectării datei stabilite de O.N.U. pentru retragerea forţelor irakiene (15 ian. 1991), la 23–24 febr. 1991, coaliţia de state, condusă de S.U.A., a lansat masive atacuri aeriene (începând din 19 ian. 1991), combinate cu o ofensivă terestră (din 24 febr. 1991), operaţiunea „Furtună în deşert", care au dus la înfrângerea forţelor armate irakiene, obligate să se retragă în totalitate de pe teritoriul **K.** până la 7 mart. 1991. Din nov. 1991 a început reconstrucţia ţării şi au fost reluate exporturile de ţiţei; în sept. 1991 s-a semnat un tratat de colaborare cu S.U.A., pe zece ani, având drept scop asigurarea securităţii naţionale. **K.** este o monarhie constituţională ereditară, conform Constituţiei din 16 nov. 1962. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament unicameral, iar cea executivă este deţinută de emir şi executată prin Consiliul de Miniştri, condus de un prim-ministru, numit de emir. **2. Al-Kuwait** (sau **Kuwait City**), capitala statului Kuwait, port de tranzit la G. Persic; 28,9 mii loc. (1995). Aeroport. Pr. centru politic, cultural şi economic al ţării. Fabrică de desalinizare a apei marine. Pescuit de perle. Universitate.

KUZBASS v. **Kuznеţk (1).**

KUZMINSKI, Pavel Dmitrievici (1840–1900), inginer rus. Constructor al unei turbine cu gaz (1887–1892); lucrări de termotehnică, hidromecanică şi aeronautică.

Al-Kuwait

Centrul financiar (vedere aeriană)

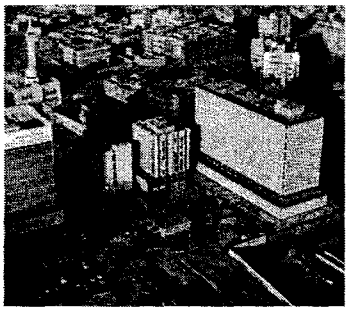

Universitatea

Palatul Parlamentului

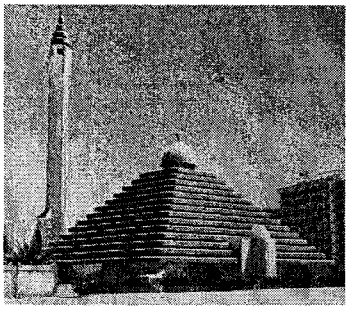

Simon Smith Kuznets

KUZNETS [kąznets], **Simon Smith** (1901–1985), economist american de origine rusă. Cercetări în domeniul statisticii economice şi al econometriei. A elaborat metoda calculaţiei produsului naţional brut şi al altor indici economici. Lucrări privind particularităţile ciclurilor economice, creşterea economică („Fluctuaţiile ciclice", „Creşterea economică a naţiunilor"). Premiul Nobel pentru economie (1971).

KUZNEŢK 1. Mare bazin carbonifer în Federaţia Rusă, în S Siberiei, în Depr. Kuznețk; 26,7 mii km^2. Rezerve de cărbune până la 1 800 m adâncime (c. 637 miliarde t). Mari expl. de cărbune (din 1721). Puternică zonă ind. (siderurgie, constr. de maşini, uzine chimice). Oraşe pr.: Kemerovo, Novokuznețk, Prokopievsk, Kiseliovsk. **2.** Oraş în partea de V a Federaţiei Ruse, pe râul Truev; 100,6 mii loc. (1992). Ind. constr. de maşini textile, a piei. şi încălţ., de prelucr. a lemnului (mobilă).

kV (METR.), simbol pentru *kilovolt.*

kVA (METR.), simbol pentru *kilovolt-amper.*

kW (METR.), simbol pentru *kilowatt.*

KWA v. **Kasai.**

KWACHA s. f. Unitate monetară în Malawi şi Zambia.

KWANGJU [kuaŋdʒu], oraş în SV Republicii Coreea; 1,3 mil. loc. (1995). Nod de comunicaţii. Centru comercial (orez, bumbac). Produse textile şi alim. Constr. de automobile. Universitate.

KWANGO [kuaŋgo] **(CUANGO),** râu în Africa subecuatorială (Angola şi Republica Democratică Congo), afl. stg. al lui Kasai, în aval de Bandudu; c. 1 200 km. Izv. din Pod. Lunda şi formează, în cursul mijlociu, graniţa dintre Angola şi Republica Democratică Congo. Numeroase cascade. Navigabil pe sectoare.

KWANZA s. f. Unitate monetară în Angola.

KWARA, stat federal în VSV Nigeriei, traversat de fl. Niger; 66,9 mii km^2; 1,6 mii. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Ilorin.* Expl. de cărbune şi marmură. Culturi de bumbac, tutun, soia, yams, porumb, orez.

KWAŚNIEWSKI [kvaʃnievski], **Aleksander** (n. 1954), economist şi om politic polonez. Preşedinte al partidului Democraţia Socială (din 1990) şi al Poloniei (din 1995).

Kyongju. Templul Pulguksa

kWh (METR.), simbol pentru *kilowatt-oră.*

KYAT s. f. Unitate monetară în Uniunea Myanmar.

KYD [kid], **Thomas** (1558–1594), dramaturg englez. Părintele „tragediei sângeroase" sau al „tragediei răzbunării" din epoca elisabetană („Tragedia spaniolă").

KYOKUTEI BAKIN (pseud. lui *Tokuru Takizawa*) (1767–1848), scriitor japonez. Primul mare romancier al literaturii japoneze („Istoria celor opt câini ai lui Satomi din Nanso").

KYONGJU, oraş în SE Republicii Coreea, la 60 km E de Taegu; 141,9 mii loc. (1990). Important centru turistic. Templul Pulguksa (sec. 8).

KYŌTO, oraş în Japonia (Honshū), la NE de Ōsaka şi la 11 km SV de L. Biwa; 1,4 mii. loc. (1995). Nod de

Castelul Nijō

Templul Kinkakuji

Kyōto

Universitatea

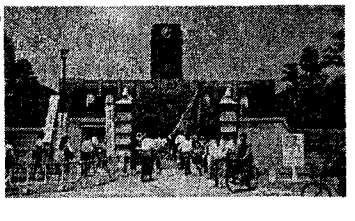

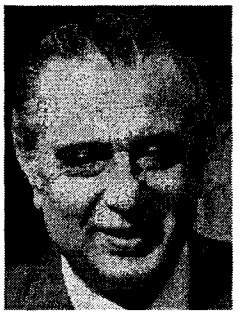

Spyros Kyprianou

comunicații. Constr. aeronautice și de utilaj pentru ind. textilă; ind. chimică, electrotehnică, textilă (mătase, bumbac) și alim.; artizanat (porțelanuri, lacuri, broderii, obiecte din bronz). Orașul păstrează c. 2 000 de monumente de arhitectură: palatul imperial Gosho (sf. sec. 8, reconstruit după incendiul din 1788); palatul Saiho (1339) cu renumitele sale grădini; Pavilionul de aur — Kinkakuji (1394–1397), distrus de un incendiu în 1950 și reconstruit în 1955; Pavilionul de argint — Ginkakuji (1482); mănăstirea Daitoku (sec. 14); templul Ryōanji (1450–1473); templul Nishi Honganji (sec. 16); castelul Nijō (1603); templul Kiyomizudera (sec. 17). Muzeul Național Municipal de Artă, al Comerțului, Grădină Zoologică. Centrul religios al țării. Universitate (1897). Teatre. Cel mai mare centru turistic al Japoniei (peste 7 mil. de turiști anual). Întemeiat în sec. 8. Reședință imperială (794–1868). Vechea denumire: *Heiankyō*.

KYPRIANOU, Spyros (n. 1932), diplomat și om politic cipriot. Președinte fondator al Partidului Democratic (din 1976). Președinte al Republicii Cipru (1977–1988).

KYR, Paulus (c. 1505–1588), medic sas din Transilvania. În 1551, a publicat, la Brașov, *Sanitas studium* (Preocuparea pentru sănătate), una dintre cele mai vechi tipărituri de interes medical din România.

KYRIE ELEISON v. **chiraleisa (2)**.

KYTHERA v. **Kíthira**.

KÝTHIRA v. **Kíthira**.

KYŪSHŪ [kijuʃu], una dintre cele patru mari insule ale Arh. Japonez, situată în S acestuia; 42,0 mii km^2. Munți de alt. mijlocie, cu câmpii litorale în V și E. Vulcanism și seismicitate accentuate. Alt. max.: 1 787 m (vf. Kujū). Climă subtropicală musonică, cu vegetație abundentă. Expl. de cărbune. Orez, ceai, trestie de zahăr. Orașe pr.: Kitakyūshū, Fukuoka, Nagasaki, Kumamoto, Kagoshima. Orașul Kitakyūshū este legat de Shimonoseki (Honshū) printr-un tunel subacvatic (feroviar și rutier), lung de 2,4 km, pe sub str. Shimonoseki.

KZÎL-ORDA, oraș în Kazahstan, pe Sîrdaria; 164 mii loc. (1993). Ind. mat. de constr., a celulozei și hârtiei, încălț., textilă și alim. Între 1853 și 1925 s-a numit *Perovsk*.

A

AB ABSURDO (lat.) *prin absurd* — A admite *ab absurdo* un raţionament fals.

AB ANTIQUO (lat.) *din vechime; de demult* — Faptul e cunoscut *ab antiquo.*

AB HOC ET AB HAC (lat.) *de ici şi de colo* — A vorbi *ab hoc et ab hac,* a vorbi anapoda, a spune vrute şi nevrute. **V. À tort et à travers.**

AB IMO PECTORE (lat.) *din adâncul inimii* — A face sau a exprima ceva *ab imo pectore,* din toată inima, profund sincer.

AB INITIO (lat.) *dintru început, de la capăt* — A întreprinde sau a relata ceva *ab initio.*

AB IOVE PRINCIPIUM (lat.) *să începem cu Iupiter* — Vergiliu, „Bucolica", III, 60: *Ab Iove principium, Musae; Iovis omnia plena: /Ille colit terras; illi mea carmina curae* („Muze, să începem cu Iupiter; toate sunt pline de Iupiter: /El veghează câmpiile; în grija lui las cântecele mele"). Cu aceste cuvinte îşi începe păstorul Dameta întrecerea în versuri cu păstorul Menalca. A începe cu ce este mai important.

AB IRATO (lat.) *la mânie* — A acţiona *ab irato.*

À BON ENTENDEUR, SALUT (fr.) *salut pe cel ce înţelege* — Formulă prin care se atrage atenţia asupra unor lucruri care nu pot fi spuse direct sau se relevă existenţa unor sensuri mai profunde ale unei alocuţiuni ori ale unui text.

AB ORE AD AUREM (lat.) *de la gură la ureche* — A vorbi *ab ore ad aurem,* cu toată discreţia.

AB ORIGINE (lat.) *de la origine, de la obârşie* — A istorisi evenimentele *ab origine.*

AB OVO (lat.) *de la ou; de la începutul începuturilor* — Horaţiu, „Ars poetica", 147: *„Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo"* („Şi nu urzeşte războiul troian de la oul cel geamăn"). Poetul îl laudă pe Homer pentru că începe „Iliada" cu mânia lui Ahile, adică intrând direct în subiectul epopeii, iar nu cu pretextul îndepărtat al Războiului troian: naşterea Elenei şi a lui Pollux, geamănul ei, din oul divin.

AB OVO USQUE AD MALA (lat.) *de la ouă (până) la mere* — De la început până la sfârşit. Romanii începeau prânzul cu ouă şi îl terminau cu mere.

AB UNO DISCE OMNES (lat.) *după unul cunoaşte-i pe toţi* — Vergiliu, „Eneida", II, 65–66. Enea descrie pe Sinon, care, viclean ca toţi aheii, încearcă prin cuvinte meşteşugite să-i convingă pe troieni să primească în cetate calul de lemn în care se ascundeau Odiseu şi luptătorii săi.

AB URBE CONDITA (U.C.) (lat.) *de la întemeierea oraşului* — Romanii începeau numărarea anilor de la întemeierea Romei (753 î.Hr.).

ABUSUS NON TOLLIT USUM (lat.) *abuzul nu împiedică uzul* — Maximă din vechiul drept francez. Teama de a săvârşi un abuz (de drept) nu trebuie să ducă la neexercitarea dreptului.

ABYSSUS ABYSSUM INVOCAT (lat.) *prăpastia cere prăpastie* — Psalmii, 43, 8. În sens uzual: o greşeală atrage după sine o altă greşeală.

A CONTRARIO (lat.) *prin opoziţie* — Metodă de argumentare care demonstrează valabilitatea unei teze prin relevarea nonvalabilităţii celei opuse.

À CONTRECOEUR (fr.) *împotriva inimii* — A face ceva *à contrecoeur*, împotriva propriei dorinţe.

ACTA EST FABULA (lat.) *piesa a fost jucată!* — Formulă care anunţa sfârşitul unei reprezentaţii în teatrul antic. Ultimele cuvinte ale lui August: *„Plaudite, acta est fabula!"* („Aplaudaţi, piesa s-a terminat") şi ale lui Rabelais: *„Tirez le rideau, la farce est jouée!"* („Trageţi cortina, comedia s-a sfârşit!"). **V. È finita la commedia.**

ACTA, NON VERBA (lat.) *fapte, nu vorbe* — Faptele sunt mai convingătoare decât vorbele. Variantă: *Res, non verba.*

AD APERTURAM LIBRI (lat.) *acolo unde se deschide cartea* — A citi şi a comenta un text *ad aperturam libri*, pe loc, fără o pregătire prealabilă. Variantă: *Aperto libro.*

AD AUGUSTA PER ANGUSTA (lat.) *pe poteci strâmte (şi abrupte se ajunge) la fapte mari* — Hugo, „Hernani", act. IV. Parola conjuraţilor. **V.** şi **Per aspera ad astra.**

AD CALENDAS GRAECAS (SOLVERE) (lat.) *(a plăti) la calendele greceşti* — Suetoniu „De vita XII Caesarum", 87. Niciodată. Ironie la adresa rău-platnicilor, grecii neavând, ca romanii, calende (prima zi a lunii), când se achitau toate datoriile.

AD GLORIAM (lat.) *pentru glorie* — A trudi *ad gloriam*, fără a urmări o recompensă materială. **V.** şi **Ad honores.**

AD HOMINEM (lat.) *la om, la persoană* — *Argumentum ad hominem*, mod de argumentare care vizează adversarul ca persoană, şi nu fondul afirmaţiilor saie.

AD HONORES (lat.) *pentru onoare* — A deţine o funcţie, o demnitate *ad honores* (onorifică, neplătită). **V.** şi **Ad gloriam.**

ADHUC SUB IUDICE LIS EST (lat.) *procesul este în curs de judecare* — Horaţiu, „Ars poetica", 78. Referire la originea controversată a distihului elegiac. Indică, în genere, o chestiune neelucidată.

AD IMPOSIBILIUM NULLA EST OBLIGATIO (lat.) *pentru imposibil nu există nici o obligaţie* — Adagiu exprimând ideea că debitorul este exonerat de o obligaţie în cazul în care aceasta nu poate fi executată din cauze neimputabile lui.

AD LIBITUM (lat.) *după voie; la alegere* — A executa o bucată muzicală *ad libitum*, în conformitate cu dorinţa de interpretare a artistului.

AD LIMINA APOSTOLORUM (lat.) *în pragul (bazilicii) apostolilor* — La Roma; la Sfântul Scaun.

AD LITTERAM (lat.) *literă cu literă, cuvânt cu cuvânt* — A reda, a reproduce un text, o cuvântare *ad litteram.*

AD MAIOREM DEI GLORIAM (lat.) *întru preamărirea Domnului* — Deviza Ordinului iezuiţilor. În sens mai larg: a acţiona dezinteresat în numele unei cauze nobile.

AD OSTENTATIONEM (lat.) *cu fală, cu mândrie; în mod ostentativ* — A face un lucru *ad ostentationem.*

AD PATRES (lat.) *la strămoşi* — Locuţiune folosită în expresiile familiare: a se întoarce *ad patres* („a muri"), a trimite *ad patres* („a ucide, a trimite pe lumea cealaltă").

AD PERPETUAM REI MEMORIAM (lat.) *spre veşnică aducere aminte a acestei fapte* — Text utilizat pe inscripţiile comemorative.

AD REM (lat.) *la obiect*

A vorbi *ad rem*, deci despre subiectul propriu-zis, fără divagații.

AD UNGUEM (lat.) *la unghie*

Horațiu, „Satirae", I, 5, 32. La perfecție. În Antichitate, sculptorii își alegeau marmura verificându-i netezimea cu unghia.

AD USUM DELPHINI (lat.) *pentru uzul Delfinului*

Mențiune pe edițiile din clasicii latini întocmite de Bossuet și Huet pentru fiul lui Ludovic al XIV-lea, ediții din care erau omise pasajele licențioase. În sens ironic, ediție prescurtată, epurată.

AD VALOREM (lat.) *după valoare*

A calcula taxele (vamale) *ad valorem*, adică proporțional cu valoarea mărfurilor sau a obiectelor importate.

ADVIENNE QUE POURRA (fr.) *întâmplă-se ce s-o întâmpla*

Indică hotărârea de a-și asuma toate riscurile unei acțiuni sau atitudini.

AD VITAM AETERNAM (lat.) *pentru viața veșnică*

Pentru totdeauna, pe vecie.

AEQUO ANIMO (lat.) *cu suflet liniștit*

Cu seninătate, cu mult calm. **V.** și **Mens aequa in arduis**.

AEQUO PULSAT PEDE (lat.) *bate deopotrivă cu piciorul*

Horațiu, „Ode", I, 4, 13: *„Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres"* („Moartea palidă bate cu piciorul deopotrivă la colibele săracilor și la palatele regești"). Anticii își anunțau sosirea bătând cu piciorul în ușă.

AERE PERENNIUS

V. EXEGI MONUMENTUM AERE PERENNIUS.

AETERNUM VALE

V. SUPREMUM VALE.

AGE, LIBERTATE DECEMBRI ... UTERE (lat.) *hai, folosește-te de libertatea din decembrie*

Horațiu, „Satirae", II, 7, 4–5. Îndemn la folosirea unei libertăți temporare de acțiune. În timpul Saturnaliilor, sărbătoare ce cădea la mijlocul lunii decembrie, la Roma, sclavii aveau, prin tradiție, dreptul de a-și critica stăpânii și chiar de a fi serviți de către aceștia.

AGE QUOD AGIS (lat.) *fă ceea ce faci*

Plaut, „Persa", 650. Fii atent la ceea ce faci. **V.** și **Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.**

A HORSE! A HORSE! MY KINGDOM FOR A HORSE (engl.) *un cal! un cal! (dau) regatul meu pentru un cal*

Shakespeare, „Richard al III-lea", act. V, scena 4. Cuvinte rostite de Richard al III-lea, înfrânt și încolțit, în bătălia de la Bosworth. Ele subliniază rolul hotărâtor, în anumite momente, al unui lucru căruia de obicei nu i se acordă importanță.

À LA GUERRE COMME À LA GUERRE (fr.) *la război ca la război*

A te conforma unor condiții impuse sau unor situații dificile, în care ai ajuns fără voia ta.

À LA LÉGÈRE (fr.) *ușor, cu superficialitate*

A privi lucrurile *à la légère*.

À L'AMIABLE (fr.) *prin bună înțelegere*

A soluționa un diferend *à l'amiable*.

ALAS, POOR YORICK! (engl.) *vai, sărmane Yorick!*

Shakespeare, „Hamlet", act. V, scena 1. Cuvinte rostite de Hamlet la vederea craniului bufonului Yorick. Expresie a regretului pentru ce a fost, pentru ce a însemnat cândva un om, comparat cu ce a ajuns să fie.

ALBO LAPILLO NOTARE DIEM (lat.) *a însemna o zi cu o pietricică albă*

A avea o zi bună. La romani era simbolul fericirii. **V.** și **Nigro notanda lapillo.**

ALEA IACTA EST (lat.) *zarurile au fost aruncate*

Suetoniu, „De vita XII Caesarum", 32. Cuvintele lui Cezar la trecerea Rubiconului. Potrivit legilor Republicii nici un general roman, venind din nordul Italiei spre Roma, nu avea voie să treacă acest râu în fruntea armatei pe care o comanda. Indică o decizie irevocabilă, luată după îndelungi ezitări.

ALIUD EST CELARE, ALIUD TACERE (lat.) *una e să tăinuiești, alta e să taci*

Discreția și complicitatea nu sunt unul și același lucru.

ALL GOOD THINGS WHICH EXIST ARE THE FRUITS OF ORIGINALITY (engl.) *toate lucrurile bune câte există sunt roadele originalității*

J. St. Mill, „Liberty", Introducere. Efortul creator al omului este cel care conferă valoare lucrurilor.

ALL PROGRES MEANS 'WAR WITH SOCIETY (engl.) *orice progres înseamnă război cu societatea*

G.B. Shaw, „Getting married", 559.

ALL RIGHT (engl.) *totul (este) bine; în regulă*

Expresie folosită când o acțiune, o activitate se desfășoară normal.

ALMA MATER (lat.) *mamă hrănitoare*

Epitet prin care romanii își desemnau, de obicei, patria. Ulterior a început să fie denumită astfel universitatea.

ALTER EGO (lat.) *un alt eu*

Încrede-te în el ca în mine, căci este un *alter ego* al meu.

AMICUS CERTUS IN RE INCERTA CERNITUR (lat.) *prietenul sigur se cunoaște într-o împrejurare nesigură*

Cicero, „De amicitia", 17, 64, Ennius, „Fragmenta scenica", 296. În românește îi corespunde proverbul: prietenul adevărat la nevoie se cunoaște.

AMICUS HUMANI GENERIS (lat.) *prieten al omenirii*

Calificativ desemnând dragostea umaniștilor pentru întreaga umanitate. Se dă și în sens negativ celor care nu au nici un fel de criterii în alegerea prietenilor.

AMICUS PLATO, SED MAGIS AMICA VERITAS (lat.) *prieten mi-e Platon, dar mai prieten adevărul*

Filozoful alexandrin Ammonios Saccas, parafrazează în „Viața lui Aristotel", un text din cartea I a „Eticii nicomachice" a acestuia: A pune adevărul mai presus de prietenia sau stima pentru un maestru.

AMORI FINEM TEMPUS, NON ANIMUS FACIT (lat.) *timpul pune capăt dragostei, nu judecata*

Publilius Syrus, „Sententiae", 35.

ANCH' IO SONO PITTORE (it.) *sunt și eu pictor*

Exclamație atribuită lui Correggio în fața tabloului „Sfânta Cecilia" al lui Rafael. Are un dublu sens: admirativ și stimulativ.

ANIMUS MEMINISSE HORRET (lat.) *îi e groază sufletului meu să-și amintească*

Vergiliu, „Eneida", II, 12. Astfel începe Enea relatarea Războiului troian. **V.** și **Horresco referens.**

ANNO ... AETATIS SUAE (lat.) *în anul ... vârstei sale*

Formulă utilizată în inscripții funerare, pe tablouri etc.

ANNO DOMINI (A.D.) (lat.) *în anul Domnului*

Formulă care precede pe inscripții numărul anilor socotiți de la nașterea lui Iisus Hristos.

A NOVO (lat.) *din nou; încă o dată*

Afacere judiciară trimisă *a novo* în fața altei instanțe.

ANTE MARE, UNDAE (lat.) *valurile înaintea mării*

Cauza premerge efectul.

ANTHROPOS ON TUT ISTHI KAI MEMNES AEI (Αυθρωποζ ων τοντ ϊσθι κχι μέμυηζ άει) (gr.) *nu uita niciodată că ești om!*

Maximă aparținând poetului grec Philemon. Constituie un apel pentru păstrarea unei condiții umane superioare în orice împrejurare.

ANTHROPOS PANTON METRON (Αυθρωποζ πάυτωυ μετρου) (gr.) *omul e măsura tuturor lucrurilor*

Protagoras, Fragm. 1. Formulă care rezumă relativismul și subiectivismul antropocentric al filozofiei lui Protagoras.

ANTHROPOS PHYSEI ZOON POLITICON (Αυθρωποζ φύσει ξωου πολιτικόυ) (gr.) *omul este prin natura lui o ființă socială*

Aristotel, „Politica", I, 9.

APERTO LIBRO

V. AD APERTURAM LIBRI

APRÈS MOI (APRÈS NOUS) LE DÉLUGE (fr.) *după mine (după noi) potopul*

Cuvinte atribuite marchizei de Pompadour şi lui Ludovic al XV-lea. Îmbinare de egoism profund şi de nepăsare pentru soarta generaţiilor viitoare.

APUD BONUM IUDICEM ARGUMENTA PLUS QUAM TESTES VALENT (lat.) *în faţa unui judecător bun, argumentele valorează mai mult decât martorii*

Cicero, „De republica", I, 38, 59.

À QUELQUE CHOSE MALHEUR EST BON (fr.) *şi răul e bun la ceva*

În tot răul este şi un bine.

AQUILA NON CAPIT MUSCAS (lat.) *vulturul nu prinde muşte*

Cine este preocupat de lucruri importante nu se lasă furat de nimicuri. **V.** şi **De minimis non curat praetor.**

ARBITER ELEGANTIAE (ELEGANTIARUM) (lat.) *arbitru al eleganţei*

Iniţial, apelativul scriitorului Caius Petronius, celebru şi pentru rafinamentul său vestimentar. Expresia a început să desemneze ulterior orice persoană care se deosebeşte prin eleganţă şi gust rafinat.

ARCADES AMBO (lat.) *amândoi arcadieni*

Vergiliu, „Bucolica", VII, 4. Poetul invocă originea arcadiană a păstorilor Thyrsis şi Corydon pentru a dovedi egala lor măiestrie muzicală. Astăzi indică trăsături, afinităţi comune a două persoane.

ARGUMENTUM BACULINUM (lat.) *argumentul bâtului*

Dreptul roman admitea, pentru dovedirea proprietăţii, atingerea cu bâtul a unui lucru. Ironic, indică utilizarea forţei drept argument suprem.

ARRIÈRE-PENSÉE (fr.) *gând ascuns*

A vorbi cu (sau fără) *arrière-pensée.*

ARS LONGA, VITA BREVIS (lat.) *arta e lungă, viaţa scurtă*

Varianta latină a primului aforism hipocratic: „Ho bios brachys, e de techne macra". (Ο βιος βραχύς ἡ δέ τέχυη μακρά).

ARTES OMNES PERDOCET PAUPERTAS (lat.) *sărăcia te învaţă toate meşteşugurile*

Plaut. „Stichus", 178.

ASINUS ASINUM FRICAT (lat.) *măgar pe măgar scarpină*

Se spune despre două persoane care îşi aduc, reciproc, laude în public.

À TORT ET À TRAVERS (fr.) *fără noimă, vrute şi nevrute*

A vorbi *à tort et à travers.* **V.** şi **Ab hoc et ab hac.**

ATRA CURA (lat.) *grija neagră*

Horaţiu, „Ode", III, 1, 40: *„Post equitem sedet atra cura"* („În spatele călăreţului stă grija neagră"). Pe drumul vieţii, moartea îl însoţeşte permanent pe om. **V.** şi **Il vivere è un correre alla morte.**

AUCH DAS SCHÖNE MUSS STERBEN (germ.) *şi ceea ce-i frumos trebuie să moară*

Schiller, „Nănie". Nimic nu e nepieritor.

AUDACES FORTUNA IUVAT (lat.) *norocul (soarta) îi ajută pe cei îndrăzneţi*

Vergiliu, „Eneida", X, 284: *„Audentes fortuna iuvat".*

AUDAX IAPETI GENUS (lat.) *cutezătorul neam al lui Iapet*

Horaţiu, „Ode", I, 3, 27. Aluzie la Prometeu, fiul lui Iapet. Epitet dat cutezătorilor.

AUDIATUR ET ALTERA PARS (AUDI ALTERAM PARTEM) (lat.) *să fie ascultată şi cealaltă parte*

Seneca, „Medeea", act. II, scena 2, 199. O judecată dreaptă cere ascultarea argumentelor ambelor părţi.

AUFRICHTIG ZU SEIN KANN ICH VERSPRECHEN, UNPARTEISCH ZU SEIN ABER NICHT (germ.) *pot făgădui că voi fi sincer, nu însă şi imparţial*

Goethe, „Maximen und Reflexionen".

AURA POPULARIS (lat.) *vântul popularităţii, trecere la mulţime*

Vergiliu, „Eneida", VI, 816; Horaţiu, „Ode", III, 2, 20. Popularitate ieftină.

AUREA MEDIOCRITAS (lat.) *aurita cale de mijloc*

Horaţiu, „Ode", II, 10, 5. Îndemn la modestie şi la cumpătare. Astăzi, persiflare a mediocrităţii.

AURI SACRA FAMES! (lat.) *blestemata foame de aur!*

Vergiliu, „Eneida", III, 56. Mobilul pentru care regele Traciei, Polimnestor, l-a ucis pe Polidor, fiul lui Priam, ce-i fusese încredinţat împreună cu aurul Troiei. Setea de avere, care împinge la ticăloşii.

AUT CAESAR, AUT NIHIL (lat.) *ori cezar, ori nimic*

Principiu atribuit lui Cezar Borgia. Expresie a unei ambiţii nemăsurate.

AUTOS EPHA (Αὐτός ἔφα) (gr.) *el însuşi a spus*

Formulă utilizată de discipolii lui Pitagora pentru a pune capăt unei dispute. Argument fără replică. **V. şi Ipse (magister) dixit.**

AVARITIA OMNIA VITIA HABET (lat.) *avariţia întruneşte în ea toate viciile*

Cato, „De moribus", 1, 82, 10.

AVE, CAESAR (IMPERATOR), MORITURI TE SALUTANT! (lat.) *slavă ţie, Cezar (împărate), cei ce merg la moarte te salută!*

Suetoniu, „De vita XII Caesarum", 4. Omagiu rostit de gladiatori în faţa lojii imperiale, la Roma, înainte de începerea luptelor în arenă.

A WOMAN'S FUTURE IS NOT WITH HER MOTHER (engl.) *viitorul unei femei nu este alături de mama sa*

G.B. Shaw, „Too true to be good", 1114.

B

BEATE MEMORIAE (lat.) *de fericită amintire*

Un lucru, o faptă, o persoană *beate memoriae.*

BEATI PAUPERES SPIRITU (lat.) *fericiţi (sunt) cei săraci cu duhul*

Matei, 5, 3. Expresie care se foloseşte ironic pentru cei care, fără a fi inteligenţi, reuşesc în acţiunile lor.

BELLA MATRIBUS DETESTATA (lat.) *războaiele (sunt) urâte de mame*

Horaţiu, „Ode", I, 1, 24–25.

BELLUM OMNIUM CONTRA OMNES (lat.) *războiul tuturor contra tuturor*

Hobbes, „Leviathan", I, 4. În concepţia autorului, stare caracteristică omenirii pe treptele primitive.

BIS DAT, QUI CITO DAT (lat.) *cine dă repede dă îndoit*

Publilius Syrus, „Sententiae", 8. **V. şi La façon de donner vaut mieux que ce qu'on donne.**

BIS REPETITA PLACENT (lat.) *cele repetate plac*

Parafrază după Horaţiu, „Ars poetica", 365: *„Haec placuit semel haec deciens repetita placebit"* („Un lucru a plăcut doar o dată, însă altul va plăcea chiar repetat de zece ori").

BON GRÉ, MAL GRÉ (fr.) *de voie, de nevoie*

A face sau a consimţi la ceva *bon gré, mal gré.*

BONUM VINUM LAETIFICAT COR HOMINIS (lat.) *vinul bun înveseleşte inima omului*

„Eclesiastul", 40, 20.

BREVIS ESSE LABORO, OBSCURUS FIO (lat.) *mă străduiesc să fiu scurt şi devin obscur*

„Horaţiu, „Ars poetica", 25. O exprimare prea concisă devine uneori neclară.

C

CAESAR NON SUPRA GRAMMATICOS (lat.) *împăratul nu este mai presus de gramatici*

Replică dată lui Sigismund de Luxemburg când, corectat de arhiepiscopul Placentius pentru o greşeală gramaticală, ar fi spus: *„Ego sum rex Romanus et supra grammaticam"* („Sunt împărat roman şi mai presus de gramatică"). **V.** şi **Non est princeps supra leges, sed leges supra principem.**

CAETERA DESIDERANTUR (DESUNT) (lat.) *celelalte sunt de dorit (lipsesc)*

Menţiune pe o lucrare considerată incompletă.

ÇA IRA (fr.) *o să meargă*

Cântec de mare popularitate din perioada Revoluţiei franceze, exprimând încrederea în izbândă.

CAPITIS DEMINUTIO (lat.) *restrângerea capacităţii juridice*

Expresie din dreptul roman care indica iniţial completa degradare din drepturile juridice a unui cetăţean roman şi deci radierea din registrele censului, fapt care ducea automat la sclavie. Începând din sec. 5 î.Hr. expresia se foloseşte şi pentru alte forme de degradare juridică (pierderea cetăţeniei, a dreptului de a depune mărturie etc.).

CAPTATIO BENEVOLENTIAE (lat.) *atragerea bunăvoinţei*

Mijloc (retoric) de a câştiga bunăvoinţa cuiva (auditoriului), în vederea obţinerii unor avantaje.

CARPE DIEM! (lat.) *bucură-te de ziua de azi!*

Horaţiu, „Ode", I, 2, 8: *„Carpe diem, quam minimum credula postero"* („Bucură-te de ziua de azi şi încrede-te prea puţin în cea de mâine"). Îndemn de a trăi intens clipa prezentă, singura certă.

CARPENT TUA POMA NEPOTES (lat.) *roadele (străduniilor) tale le vor culege nepoţii*

Vergiliu, „Bucolica", IX, 50. Trebuie să trudeşti gândindu-te la cei ce vor veni după tine.

CARTHAGINEM ESSE DELENDAM

V. DELENDA (EST) CARTHAGO

CASTIGAT RIDENDO MORES (lat.) *moravurile se îndreaptă prin râs*

Deviza comediei dată de poetul francez J. de Santeul. Reliefează forţa educativă a râsului.

CASUS BELLI (lat.) *caz de război*

Fapt care poate constitui un motiv de război între două state. În sens ironic, motiv de conflict între două persoane.

CASUS FOEDERIS (lat.) *caz de alianţă*

Clauză prevăzută în tratatele de alianţă prin care un stat este obligat să intre în război alături de aliatul său, atunci când acesta este atacat de o altă putere.

CAVEANT CONSULES (NE QUID DETRIMENTI REIPUBLICAE CAPIAT!) (lat.) *consulii să ia măsuri (ca republicii să nu i se aducă vreun prejudiciu!)*

Formulă rostită în Senat prin care consulii erau învestiţi cu puteri discreţionare în momente de mare primejdie. Azi, avertisment, semnal de alarmă. (Şi Cicero, „In Catilinam", I, 2, 4).

CAVE NE CADAS! (lat.) *ia seama să nu cazi!*

În cortegiile triumfale la romani, în spatele învingătorului, se afla un sclav, care-i spunea aceste cuvinte, avertisment împotriva trufiei.

CEDANT ARMA TOGAE, CONCEDANT LAUREA LAUDI (lat.) *armele să cedeze locul togii, laurii — elocvenţei*

Cicero, „De oficiis", I, 22, 77. Astfel formulează Cicero preferinţa sa pentru o conducere civilă a societăţii. P. ext. Îndemn la soluţionarea paşnică a conflictelor.

CERTA AMITTIMUS, DUM INCERTA PETIMUS (lat.) *le pierdem pe cele sigure urmărind lucruri nesigure*

Plaut, „Pseudolus", 685.

C'EST À PRENDRE OU À LAISSER (fr.) *ori iei, ori te lipseşti*

Modalitate de a propune un lucru care trebuie acceptat ca atare ori respins.

CHEVALIER SANS PEUR ET SANS REPROCHE (fr.) *cavaler fără teamă și fără prihană*

Apelativ al ilustrului cavaler medieval Bayard. Astăzi folosit mai mult cu sens ironic.

CHI VA PIANO, VA SANO (it.) *cine merge încet, merge sigur*

Expresia este echivalentă cu cea românească: „Cine merge încet, departe ajunge".

CHRONOS GAR EUMARES THEOS (gr.) (χρόυοθ γαρ ευμαρής θεός) *timpul este un zeu blând*

Sofocle, „Electra", 179. Timpul vindecă rănile. El aduce cu sine alinarea suferințelor omenești. **V.** și **Il tempo è un galantuomo.**

COGITO, ERGO SUM (lat.) *gândesc, deci (sunt) exist*

Descartes, „Principia philosophiae", IV. Celebră teză care exprimă, în formă concentrată, caracterul antidogmatic și raționalist al filozofiei carteziene, proclamând totodată drept adevăr indubitabil — dovadă a existenței — gândirea.

COMPARAISON N'EST PAS RAISON (fr.) *comparația nu este rațiune*

Comparația nu poate fi invocată drept argument.

COMPOS SUI (lat.) *stăpân pe sine*

A rămâne în toate împrejurările *compos sui.*

CONIUNCTIS VIRIBUS

V. VIRIBUS UNITIS

CONSCIENCIA MILLE TESTES (lat.) *conștiința valorează cât o mie de martori*

Quintilian, „De institutione oratoria", 5, 11, 41

CONSENSUS OMNIUM (lat.) *(cu) consimțământul tuturor*

Unanimitate, asentiment general. **V.** și **Omnium consensu.**

CONSILIO MELIUS VINCES QUAM IRACUNDIA (lat.) *mai mult câștigi prin blândețe decât prin mânie*

Publilius Syrus, „Sententiae", 129.

CONSUETUDO QUASI ALTERA NATURA (lat.) *obișnuința este o a doua natură*

Cicero, „De finibus bonorum et malorum", V, 25.

CONTRARIA CONTRARIIS CURANTUR (lat.) *cele contrarii se vindecă prin contrarii*

Maxima medicinii clasice. **V.** și **Similia similibus curantur.**

CORAM POPULO (lat.) *în fața poporului*

Horațiu, „Ars poetica", 185. A vorbi deschis, în public. În Antichitatea romană oratorii își țineau discursurile cu voce tare în fața cetățenilor adunați în for.

COÛTE QUE COÛTE (fr.) *cu orice preț*

A întreprinde sau a dori ceva *coûte que coûte.*

CREDO QUIA ABSURDUM (EST) (lat.) *cred fiindcă este absurd*

Variantă sub care a intrat în circulație un paradox formulat de Tertulian („De carne Christi", 5) invocat uneori în favoarea credinței oarbe, fără temei rațional.

CRESCENTEM SEQUITUR CURA PECUNIAM (lat.) *creșterea avuției aduce după sine grija*

Horațiu, „Ode", III, 16, 17.

CTEMA EIS AEI (κτῆμα ἐἰς αἰεἰ) (gr.) *bun pentru veșnicie*

Tucidide, „Istoria războiului peloponeziac", I, 22. Istoricul grec își caracterizează opera ca fiind concepută pe baze strict documentare, spre a servi posterității drept sursă de informație.

CUI BONO? (lat.) *la ce bun?*

Cicero, „Pro Roscio Amerino", XXX.

CUI DOLET, MEMINIT (lat.) *cine pătimește își amintește*

Cicero, „Pro Murena", 20, 42.

CUI (QUID) PRODEST? (lat.) *cui (la ce) folosește?*

Formulă folosită atunci când nu e clară intenția săvârșirii unui anumit act sau există îndoieli asupra oportunității acestuia.

CUIQUE SUUM (lat.) *fiecăruia (ceea) ce-i al său, ce-i aparține*

Aforism din dreptul roman. E necesar să se acorde *cuique suum.*

CUIVIS DOLORI REMEDIUM EST PACIENTIA (lat.) *răbdarea este leacul tuturor durerilor* — Publilius Syrus, „Sententiae", 476.

CUM GRANO SALIS (lat.) *cu un grăunte de sare* — Pliniu cel Bătrân, „Naturalis historia", XXIII, 8. Mod de a sugera că cele spuse trebuie luate, într-o oarecare măsură, în glumă.

CURA TE IPSUM! — V. MEDICE, CURA TE IPSUM!

CURRENTE CALAMO (lat.) *din fuga condeiului* — Expresie folosită pentru a scuza o greșeală, o neglijență de stil.

D

DAS EWIG-WEIBLICHE (germ.) *eternul feminin* — Goethe, „Faust", II, act. 5: *„Das Ewig-Weibliche zicht uns hinan"* („Etern-femininul ne-nalță-n tării"). Feminitatea văzută în esența ei tulburătoare și în veșnicia ei.

DAT VENIAM CORVIS, VEXAT CENSURA COLUMBAS (lat.) *judecata îi iartă pe corbi și îi năpăstuiește pe porumbei* — Iuvenal, „Satirae", II, 63. Judecătorii se înclină în fața celor tari.

DA ZDRASTVUET SOLNȚE, DA SKROETSEA TMA! (ДА ЗДРАВСТВУЕТ СОЛНЦЕ, ДА СКРОЕТСЯ ТЬМА) (rus.) *trăiască soarele, împrăștie-se negurile!* — Pușkin, „Vakhiceskaia pesnea". Lumina rațiunii împrăștie întunericul ignoranței.

DE AUDITU (lat.) *din auzite* — Un fapt știut *de auditu.*

DECET IMPERATOREM STANTEM MORI (lat.) *un împărat se cuvine să moară în picioare* — Maximă atribuită împăratului Vespasian. Semnifică înfruntarea demnă și stoică a destinului.

DECIPIMUR SPECIE RECTI (lat.) *aparența frumoasă înșală* — Horațiu, „Ars poetica", 25.

DE FACTO (lat.) *de fapt* — Situație *de facto,* opusă unei situații *de iure.*

DE GUSTIBUS (ET COLORIBUS) NON DISPUTANDUM (lat.) *despre gusturi (și culori) nu se discută* — Adagiu scolastic. S-a răspândit ca o justificare a libertății de a avea preferințe personale în domeniul nedemonstrabilului.

DE IURE (lat.) *de drept* — Situație *de iure,* situație prevăzută de lege. Hotărâre *de iure,* hotărâre în virtutea prevederilor legale.

DELENDA (EST) CARTHAGO (lat.) *Cartagina trebuie (să fie) distrusă* — Adagiu dedus din „Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam" („Pe de altă parte, socot că Cartagina trebuie distrusă"), cuvinte prin care Cato cel Bătrân își încheia discursurile în Senat, reamintind romanilor că orașul împotriva căruia purtaseră un război îndârjit constituie o permanentă amenințare pentru ei. În sens larg, idee obsedantă.

DELIBERANDUM EST SAEPE, STATUENDUM EST SEMEL (lat.) *trebuie să cugeți de multe ori, dar să hotărăști o singură dată* — Publilius Syrus, „Sententiae", 132.

DE MINIMIS NON CURAT PRAETOR (lat.) *pretorul nu se ocupă de treburile mărunte* — Recomandare de a nu-ți irosi timpul cu preocupări minore. V. și **Aquila non capit muscas.**

DE MORTUIS NIL SINE BENE (lat.) *despre morți numai de bine* — Dictonul, atribuit lui Chilon din Sparta, s-a răspândit în versiune latină.

DE NIHILO FERI NIL POSSE (lat.) *din nimic nu se poate face nimic*

Lucreţiu, „De rerum natura", 2, 287.

DENTE LUPUS, CORNU TAURUS PETIT (lat.) *lupul atacă cu colţii, taurul cu coarnele*

Horaţiu, „Satirae", II, 1, 52. Fiecare foloseşte armele de care dispune.

DEO GRATIAS (lat.) *graţie, mulţumită lui Dumnezeu*

Cuvinte folosite adeseori în rugăciunile catolice. Se întrebuinţează familiar, pentru a exprima mulţumirea în legătură cu reuşita unei acţiuni.

DE OMNI RE SCIBILI ET DE QUIBUSDAM ALIIS (lat.) *despre tot ceea ce se poate şti şi despre alte câteva*

De omni re scibili era deviza ambiţioasă a eruditului italian Pico della Mirandola. Cineva, probabil Voltaire, a adăugat cu maliţie ironicul *et de quibusdam aliis.*

DEO OPTIMO MAXIMO (D.O.M.) (lat.) *zeului celui mai bun şi celui mai mare*

Formulă de dedicaţie lui Iupiter de pe inscripţiile votive romane.

DE PROFUNDIS (CLAMAVI AD TE, DOMINE) (lat.) *din adâncul sufletului (strigat-am către Tine, Doamne)*

Psalmii, 129. Se cântă, la catolici, în cadrul liturghiei morţilor. *De profundis,* strigăt de deznădejde, a căpătat o semnificaţie laică, fiind luat drept titlu al unor opere de către numeroşi scriitori.

DER MOHR HAT SEINE ARBEIT GETAN; DER MOHR KANN GEHEN (germ.) *maurul şi-a îndeplinit misiunea; maurul poate să plece*

Schiller, „Fiesco", act III, scena 4. Astăzi, formulă glumeaţă, de retragere, atunci când simţi că nu mai este nevoie de prezenţa sau de serviciile tale.

DESINIT IN PISCEM (lat.) *termină în (coadă de) peşte*

Horaţiu, „Ars poetica", 4: *„Desinit in piscem mulier formosa superne"* („Termină o femeie frumoasă în coadă de peşte"). Horaţiu compară opera de artă lipsită de coerenţă stilistică sau de idei cu o astfel de reprezentare plastică.

DE TE FABULA NARRATUR

V. MUTATO NOMINE, DE TE FABULA NARRATUR

DEUS EX MACHINA (lat.) *zeul din maşinărie*

Conflictul complicat al pieselor din Antichitate era rezolvat în chip fericit de un personaj supranatural, coborât pe scenă cu ajutorul unei maşinării. Expresia se utilizează pentru rezolvarea neverosimilă a unor situaţii dificile.

DE VISU (lat.) *din văzute*

Un fapt sau un lucru cunoscut *de visu,* constatat cu propriii ochi.

DIE EULE DER MINERVA BEGINNT ERST MIT DER EINBRECHENDEN DÄMMERUNG IHREN FLUG (germ.) *bufniţa Minervei îşi ia zborul la căderea nopţii*

Hegel, „Grundlinien der Philosophie des Rechts", Introducere. Reflecţia filozofică cere reculegere şi răgaz în judecarea şi aprecierea fenomenelor.

DIEM PERDIDI (lat.) *mi-am pierdut ziua*

Suetoniu, „De vita XII Caesarum", VIII. Cuvinte pe care obişnuia să le rostească împăratul Titus, dacă într-o zi nu făcea o faptă bună.

DIES IRAE (lat.) *ziua mâniei (a Judecăţii de Apoi)*

Primele cuvinte ale unui cântec religios medieval, făcând parte din liturghia morţilor la catolici; *p. ext.* ziua răfuielilor.

DIFFICILE EST PROPRIE COMMUNIA DICERE (lat.) *e greu să exprimi lucrurile comune într-un stil personal*

Horaţiu, „Ars poetica", 128.

DIFFICILES NUGAE (lat.) *nimicuri chinuite*

Marţial, „Epigrame", II, 86, 9. Ironie la adresa poeţilor care scriu cu multă trudă versuri nereuşite.

DIGNUS EST INTRARE (lat.) *este demn să intre*

„Dignus est intrare in nostro docto corpore" („Este demn să între în învăţatul nostru corp"). Formulă solemnă de acordare a titlului de doctor în universităţile medievale, păstrată până astăzi în unele ţări. Are uneori un sens glumeţ.

DISCIPULUS EST PRIORIS POSTERIOR DIES (lat.) *ziua de azi este ucenica zilei de ieri*

Publilius Syrus, „Sententiae", 14. Înveţi, acumulând experienţă, pe zi ce trece.

DIVIDE ET IMPERA! (lat.) *dezbină și stăpânește!* — Principiu de guvernare enunțat de Machiavelli, utilizat deseori pentru a defini politica Imperiului Habsburgic. Exista și la romani: *„Divide ut regnes!"* („dezbină ca să domnești!).

DIVINA NATURA DEDIT AGROS, ARS HUMANA AEDIFICAVIT URBES (lat.) *divina natură a dăruit ogoarele, măiestria omului a clădit orașele* — M. Terentius Varro, „Res rusticae", III, 1.

DIVITIAE APUD SAPIENTEM VIRUM IN SERVITUTE SUNT, APUD STULTUM IN IMPERIO (lat.) *bogăția este sclava omului înțelept și stăpâna celui prost* — Seneca, „De vita beata", 26, 1.

DIXI (ET SALVAVI ANIMAM MEAM) (lat.) *am spus (și mi-am mântuit sufletul)* — Formulă rostită de filozofi și de juriști la încheierea argumentărilor și a pledoariilor. Prin ea se subliniază că ai spus tot ce ai avut de spus.

DOCENDO DISCIMUS (lat.) *învățând pe alții, învățăm și noi* — Prin transmitere, cunoștințele noastre se consolidează și se îmbogățesc.

DOCTA IGNORANTIA (lat.) *ignoranță savantă* — Expresie prin care umanistul Nicolaus Cusanus ridiculizează siguranța infatuată a celor lipsiți de cunoștințe solide.

DOCTUS CUM LIBRO (lat.) *savant cu cartea (în mână)* — Expresie ironică vizând pe cărturarii incapabili de o gândire originală.

DOMINUS VOBISCUM (lat.) *Domnul (să) fie cu voi!* — Formulă care revine frecvent în cursul oficierii serviciului liturgic (catolic).

DONA PRAESENTIS CAPE LAETUS HORAE (lat.) *primește cu bucurie darurile clipei de față* — Horațiu, „Ode", III, 8, 27.

DONEC ERIS FELIX, MULTOS NUMERABIS AMICOS (lat.) *cât timp vei fi fericit, vei avea mulți prieteni* — Ovidiu, „Tristele", I, 9, 5–6. Vers celebru al poetului, care, exilat la Tomis, se vede părăsit de toți prietenii. **V.** și **Tempora și fuerint nubila, solus eris.**

DOS MOI PU STO KAI KINO TEN GHEN (Δός μοι πού στῶ καί κινῶ τήν γῆν) (gr.) *dați-mi un punct de sprijin și voi urni Pământul din loc* — Cuvinte atribuite lui Arhimede și devenite celebre ca simbol al inventivității și al puterii creatoare nelimitate a omului, atunci când există temeiuri obiective sau raționale.

DO UT DES (lat.) *îți dau ca să-mi dai* — Formulă din dreptul roman referitoare la echivalența prestațiilor în cazul schimbului; în sens larg, serviciu contra serviciu.

DUBITO, ERGO COGITO (lat.) *mă îndoiesc, deci cuget* — **V.** COGITO, ERGO SUM.

DULCE ET DECORUM EST PRO PATRIA MORI (lat.) *e plăcut și frumos să mori pentru patrie* — Horațiu, „Ode", III, 2, 13. Îndemn adresat tineretului de a urma pildele de vitejie ale strămbunilor.

DUM SPIRO, SPERO (lat.) *cât respir, sper* — Adagiu din Cicero, „Ad Atticum", IX, 10: *„Dum anima est, spes est"* („Cât timp există suflet, există speranță").

DURA LEX, SED LEX (lat.) *legea e aspră, dar e lege* — Adagiu din dreptul roman, care exprimă caracterul obligatoriu al legii, oricât de aspră ar fi.

DURCH LEIDEN, FREUDE (germ.) *prin suferință la bucurie* — Crezul lui Beethoven. Marile idealuri nu pot fi atinse decât prin mari sacrificii.

DU SUBLIME AU RIDICULE IL N'Y A QU'UN PAS (fr.) *de la sublim la ridicol nu este decât un pas* — Cuvinte pe care le-ar fi rostit Napoleon atunci când, aflat pe culmile gloriei, a suferit marea înfrângere de la Berezina.

E

ECCE HOMO! (lat.) *iată omul!*

Ioan, 19, 5. Exclamația lui Pilat din Pont, când l-a arătat mulțimii pe Iisus.

ECCE ITERUM CRISPINUS (lat.) *iată-l din nou pe Crispinus*

Iuvenal, „Satirae", IV, 1. Crispinus din Carpos, favoritul împăratului Domițian, parvenit și corupt, era detestat la Roma. Exclamația indică revenirea în conversație a numelui unei persoane antipatizate.

ECRASEZ L'INFÂME! (fr.) *striviți infamul!*

Deviza de luptă a lui Voltaire împotriva superstiției, intoleranței și fanatismului religios.

È FINITA LA COMMEDIA (it.) *comedia s-a sfârșit*

Cuvinte care anunțau în teatrul italian sfârșitul unei piese. **V.** și **Acta est fabula.**

EHEU! FUGACES... LABUNTUR ANNI (lat.) *vai!... cum se scurg anii în fugă*

Horațiu, „Ode", II, 14, 1–2. **V.** și **Fugit irreparabile tempus.**

EIN UNNÜTZ LEBEN IST EIN FRÜHER TOD (germ.) *o viață nefolositoare e o moarte timpurie*

Goethe, „Iphigenia in Aulis", I, 2.

EIUSDEM FARINAE (FURFURIS) (lat.) *din aceeași făină (din aceleași tărâțe)*

Expresie peiorativă: oameni de aceeași teapă.

EMBARRAS DU CHOIX (fr.) *greutatea de a alege*

În fața mai multor posibilități e greu să te decizi pe care dintre ele să o alegi.

EPICURI DE GREGE PORCUS (lat.) *un porc din turma lui Epicur*

Horațiu, „Epistulae", I, IV, 16. Poetul se autodefinește, în glumă, ca adept al doctrinei epicureice.

EPISTULA NON ERUBESCIT (lat.) *scrisoarea nu roșește*

Cicero, „Epistulae ad familiares", V, 12, 1. Autorul își scuză astfel confidențele din scrisori. În sens mai larg: hârtia suportă orice.

EPPUR (E PUR) SI MUOVE (it.) *și totuși se mișcă*

Cuvinte pe care le-ar fi murmurat Galileo Galilei după ce, constrâns de biserică, s-a dezis în public de teoria sa heliocentrică. Exprimă convingerea neclintită în adevărul opiniei susținute.

ERIPITUR PERSONA, MANET RES (lat.) *persoana piere, lucrul rămâne*

Opera supraviețuiește întotdeauna creatorului ei.

ERRARE HUMANUM EST (lat.) *a greși e omenește*

Proverb latin pus în circulație de Cicero, în „Philippica", 12, 2 sub forma: *„Cuiusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errare perseverare"* („Orice om poate greși, numai prostul stăruie în greșeală").

ES IST NICHTS SCHRECKLICHER, ALS EINE TÄTIGE UNWISSENHEIT (germ.) *nimic nu este mai înspăimântător ca ignoranța activă*

Goethe, „Maximen und Reflexionen".

EST ESCIO POROH V POROHOVNIȚAH (ЕСТЬ ЕЩЁ ПОРОХ В ПОРОХОВНИЦАХ) (rus.) *mai este praf de pușcă în corneci*

Gogol, „Taras Bulba". Răspunsul cazacilor la întrebarea lui Taras Bulba. Exprimă hotărârea de a nu te da bătut și de a rezista tuturor vitregiilor.

EST MODUS IN REBUS (lat.) *este o măsură în toate*

Horațiu, „Satirae", I, 1, 106. Orice exces este reprobabil.

ETIAM PERIERE RUINAE (lat.) *chiar și ruinele au pierit*

Lucan, „Pharsalia", IX, 966. Stare de dezastru total.

ET IN ARCADIA EGO (lat.) *şi eu am fost în Arcadia*

Epigraful unui tablou celebru al pictorului Nicolas Poussin. Arcadia legendară fiind ţinutul vieţii idilice, patriarhale, expresia mărturiseşte nostalgia după o fericire pierdută.

ET NUNC... ERUDIMINI, QUI IUDICATIS TERRAM (lat.) *şi acum... luaţi aminte voi, cei ce judecaţi Pământul*

Psalmii, 2, 10. O mare răspundere apasă pe umerii celor chemaţi să hotărască destinele semenilor.

ET PROPTER VITAM, VIVENDI PERDERE CAUSAS (lat.) *şi pentru a trăi să pierzi raţiunea de a trăi*

Iuvenal, „Satirae", VIII, 83. Viaţa nu se cuvine să fie trăită în ruşine şi în dezonoare.

ET QUASI CURSORES VITAE LAMPADA TRADUNT (lat.) *şi ca alergătorii (oamenii) îşi trec din mână în mână făclia vieţii*

Lucreţiu, „De rerum natura", II, 79. Viaţa este o nesfârşită curgere a generaţiilor.

ET QUORUM PARS MAGNA FUI (lat.) *şi în acestea am avut rol însemnat*

Vergiliu, „Eneida", II, 6. Astfel începe Enea relatarea Războiului troian. Cuvintele indică participarea totală a unei persoane la frământările epocii.

ET SEMEL EMISSUM VOLAT IRREVOCABILE VERBUM (lat.) *un cuvânt o dată spus zboară fără să-l mai poţi aduce înapoi*

Horaţiu, „Epistulae", 1, 6, 31.

EX ABRUPTO (lat.) *dintr-o dată*

Exordium ex abrupto, intrare directă în subiect, fără introducere. Procedeu oratoric utilizat, de pildă, de Cicero în primul discurs împotriva lui Catilina. **V. şi Quŏusque tandem (abutere, Catilina, patientia nostra)?**

EX AEQUO (lat.) *la egal(itate)*

Premiu *ex aequo.*

EX CATHEDRA (lat.) *de la catedră*

Iniţial, caracterizarea dată sentinţelor şi verdictelor papei. A vorbi *ex cathedra,* a vorbi pe un ton doctoral, care nu admite replică.

EXCEPTIO REGULAM PROBAT (lat.) *excepţia întăreşte regula*

Proverb latin.

EXCEPTIS EXCIPIENDIS (lat.) *cu excepţia a ceea ce trebuie exceptat*

Aluzie, mai mult ironică, la unele fapte care ar fi de dorit să fie trecute sub tăcere.

EXEGI MONUMENTUM AERE PERENNIUS (lat.) *am desăvârşit un monument mai trainic decât bronzul*

Horaţiu, „Ode", III, 30, 1. Versul exprimă siguranţa poetului că opera sa va supravieţui timpului.

EXEMPLI GRATIA (E.G.) (lat.) *bunăoară, de exemplu*

Expresie folosită pentru a indica o enumerare care nu are caracter exhaustiv.

EXIT, EXEUNT (lat.) *iese, ies*

Formulă prin care autorii dramatici indică ieşirea din scenă a unui personaj sau a mai multor personaje deodată.

EX NIHILO NIHIL (lat.) *din nimic nu se naşte nimic*

Lucreţiu, „De rerum natura", I, 149. Principiul cauzalităţii, preluat de la Epicur şi întâlnit şi la alţi autori antici.

EX OFFICIO (lat.) *din oficiu*

Apărător *ex officio.*

EX OSSIBUS ULTOR (lat.) *din oase (se ridică) răzbunătorul*

Vergiliu, „Eneida", IV, 625: *„Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor"* („Din oasele noastre să răsară un răzbunător").

EXPENDE HANNIBALEM (lat.) *cântăreşte-l pe Hannibal*

Iuvenal, „Satirae", X, 147: *„Expende Hannibalem: quot libras in duce summo invenies?"* („Cântăreşte pe Hannibal: câte livre va trage cenuşa generalului?"). Gloria militară, ca orice glorie, este deşartă şi trecătoare.

EXPRESSIS VERBIS (lat.) *în termeni expliciţi*

Prezentare *expressis verbis.*

EX PROFESSO (lat.) *cu competenţă*

A aborda un subiect *ex professo.*

EXTRA MUROS (lat.) *în afara zidurilor (cetăţii)*

A te situa *extra muros,* a te izola de colectivitate.

EX UNGUE LEONEM (lat.) *după gheară (recunoşti) leul*

Opera unui mare creator poate fi cunoscută după o singură trăsătură.

F

FABER EST SUAE QUISQUE FORTUNAE (lat.) *fiecare este creatorul propriului său destin* — Salustiu, „Historia rerum in republica Romana gestarum", 1, 1, 2.

FACIAS IPSE QUOD FACIAMUS SUADES (lat.) *fă tu însuți ceea ce ne sfătuiești pe noi să facem* — Plaut, „Asinaria", act. III, scena 3, 40.

FACIT INDIGNATIO VERSUS (lat.) *indignarea făurește versuri* — Iuvenal, „Satirae", I, 79. Nemulțumirea, sentimentul de revoltă stimulează talentul poetului.

FAIR PLAY (engl.) *joc cinstit* — Expresia, folosită inițial în sport, semnifică o atitudine leală în orice competiție.

FAMA VOLAT (lat.) *faima zboară* — Vergiliu, „Eneida", III, 121.

FAS EST ET AB HOSTE DOCERI (lat.) *este îngăduit să înveți (chiar) de la dușman* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", IV, 428.

FAUTE DE MIEUX (fr.) *în lipsă de ceva mai bun* — A recurge la o soluție *faute de mieux*, a o accepta, ca singura posibilă, deși nu e cea mai bună.

FAVETE LINGUIS! (lat.) *păziți-vă limbile!* — Horațiu, „Ode", III, 1, 2. Păstrați tăcerea desăvârșită, reculegeți-vă! Formulă folosită de preoții romani înainte de aducerea jertfelor.

FELIX QUI POTUIT RERUM COGNOSCERE CAUSAS (lat.) *fericit cel ce a putut cunoaște cauzele lucrurilor* — Vergiliu, „Georgica", II, 490. Probabil elogiu al lui Lucrețiu; versul exprimă admirația față de spiritele cutezătoare care au reușit să pătrundă tainele naturii.

FERRO ET IGNI (lat.) *prin fier și foc* — A trece *ferro et igni*, prin foc și sabie.

FESTINA LENTE! (lat.) *grăbește-te încet!* — Suetoniu, „De vita XII Caesarum". Cuvinte atribuite lui August. Rezultatele bune se obțin fără a te pripi.

FIAT IUSTITIA, PEREAT MUNDUS! (lat.) *să se facă dreptate (chiar de-ar fi) să piară lumea!* — Quintus Mucius Scaevola. Legea trebuie aplicată în orice condiții, dreptatea trebuie instaurată cu orice preț.

FIAT LUX! (lat.) *să se facă lumină!* — „Geneza", I, 3. Căpătând un sens profan, aceste cuvinte au devenit deviza rațiunii care luminează, alungând întunericul ignoranței.

FIAT VOLUNTAS TUA! (lat.) *fie voia Ta, facă-se voia Ta!* — Cuvinte din rugăciunea „Pater noster" (Tatăl nostru) care se folosesc când cineva își exprimă, cu resemnare, acordul sau supunerea față de o hotărâre sau decizie.

FIDES PUNICA (lat.) *credință punică* — Perfidie, rea-credință. Cartaginezii încălcau sistematic tratatele încheiate cu Roma.

FIDUS ACHATES (lat.) *credincisul Ahate* — Vergiliu, „Eneida", VI, 158. Prietenul nedespărțit al lui Enea, devenit simbol al prieteniei devotate.

FINIS CORONAT OPUS (lat.) *sfârșitul încununează opera* — Ovidiu, „Heroides", II, 85. Abia la capătul unei acțiuni poate fi apreciată valoarea ei.

FLUCTUAT NEC MERGITUR (lat.) *e izbit de valuri, dar nu se scufundă* — Inscripție pe emblema Parisului: o corabie înfruntând valurile.

FOOD FOR POWDER (engl.) *hrană pentru praful de pușcă* — Shakespeare, „Henric al IV-lea", act. IV, scena 6. Carne de tun.

FORMA BONUM FRAGILE EST (lat.) *frumusețea este un dar trecător*

Ovidiu, „Ars amandi", II, 113.

FORTES FORTUNA ADIUVAT (lat.) *norocul (soarta) ajută pe cei tari*

Terențiu, „Phormio", act. I, scena 4, 25. **V.** și **Audaces fortuna iuvat.**

FORTUNA CAECA EST (lat.) *norocul este orb*

Cicero, „De amicitia", XV, 54.

FORTUNA MULTIS DAT NIMIS, SATIS NULLI (lat.) *multora soarta le dă prea mult, nimănui destul (cât i-ar trebui)*

Martial, „Epigrammata", 12, 10, 2.

FORTUNATE SENEX! (lat.) *fericit bătrân!*

Vergiliu, „Bucolica", I, 46. Exclamație de admirație față de cei care, în ciuda vârstei, își păstrează vigoarea fizică și spirituală.

FRAILTY, THY NAME IS WOMAN (engl.) *slăbiciune, numele tău e femeie*

Shakespeare, „Hamlet", act. I, scena 2. Cuvinte pe care i le adresează Hamlet mamei sale, mustrând-o, mâhnit, că s-a recăsătorit numai după o lună de văduvie.

FUGIT IRREPARABILE TEMPUS (lat.) *timpul fuge fără să se mai întoarcă*

Vergiliu, „Georgica", III, 284. **V.** și **Eheu! Fugaces... labuntur anni.**

FUNDAMENTUM EST JUSTITIAE FIDES (lat.) *conștiința stă la baza justiției*

Cicero „De officiis", I, 7, 23.

G

GAUDEAMUS (lat.) *să ne bucurăm*

Începutul unui vechi cântec al studenților germani, devenit apoi imnul studenților de pretutindeni: *„Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus!"* („Să ne bucurăm, așadar, cât suntem tineri").

GENUS IRRITABILE VATUM (lat.) *neamul supărăcios al poeților*

Horațiu, „Epistulae", II, 2, 102. Sensibilitatea deosebită a artiștilor este însoțită de o susceptibilitate mai mare decât cea a oamenilor de rând.

GIB MEINE JUGEND MIR ZURÜCK! (germ.) *dă-mi tinerețea înapoi!*

Goethe, „Faust". Faust cere lui Mefisto împlinirea acestei dorințe, pentru a cerceta tainele Universului, pe care n-a reușit să le afle din cărțile studiate într-o viață de om.

GLAGOLOM JGHI SERDȚA LIUDEI (ГЛАГОЛОМ ЖГИ СЕРДЦА ЛЮДЕЙ) (rus.) *să înflăcărezi cuvântul tău inimile oamenilor*

Pușkin, „Prorok". Menirea artistului este să înflăcărezi pe oameni pentru atingerea unor țeluri înalte.

GLORIA FUGIENTES MAGIS SEQUITUR (lat.) *gloria se ține după cei ce fug de ea*

Seneca, „De beneficiis", 5, 1, 4.

GNOTHI SE AUTON (γυῶθι σε αυτῆυ) (gr.) *cunoaște-te pe tine însuți*

Thales din Milet. Maximă gravată pe frontonul templului lui Apolo din Delfi, devenită deviza și îndemnul stăruitor al lui Socrate. În varianta latină: *„Nosce te ipsum!"*.

GRAECA SUNT, NON LEGUNTUR (lat.) *(aceste cuvinte) sunt scrise pe grecește, nu se citesc*

Avertisment asupra unui text ininteligibil, dificil. În Evul Mediu, limba greacă nemaifiind cunoscută, pasajele scrise în grecește din lucrările latine se săreau.

GRAMMATICI CERTANT (lat.) *gramaticii se ceartă*

Horațiu, „Ars poetica", 78. Gramaticii se pun greu de acord în chestiuni litigioase.

GRATIA GRATIAM PARIT (lat.) *binefacerea aduce binefacere*

Proverb căruia îi corespunde în română: bine faci, bine găsești.

GRAU, TREUER FREUND, IST ALLE THEORIE (germ.) *cenușie este, iubite amice, orice teorie*

Goethe, „Faust", I: *„Grau, treuer Freund, ist alle Theorie. Und grün des Lebens goldner Baum"* („Cenușie este, iubite amice, orice teorie./ Și verde pomul vieții aurit").

GROSSE SEELEN DULDEN STILL (germ.) *sufletele mari îndură (suferințele) în tăcere*

Schiller, „Don Carlos", act. I, scena 4.

GUARDA E PASSA! (it.) *privește și treci (mai departe)*

Dante, „Infernul", III, 51.

GUERRE À OUTRANCE (fr.) *război până la capăt*

Acțiune distructivă, tenace, perseverentă și necruțătoare.

GUERRE AUX CHÂTEAUX PAIX AUX CHAUMIÈRES (fr.) *război castelelor, pace bordeielor*

Cuvinte propuse de moralistul Nicolas Chamfort ca deviză a armatelor revoluționare franceze.

GUTTA CAVAT LAPIDEM NON VI, SED SAEPE CADENDO (lat.) *picătura găurește piatra nu prin forță, ci prin continua ei cădere*

Ovidiu, „Ex Ponto", IV, 10, 5. Voința stăruitoare învinge cu timpul orice obstacol.

H

HABEMUS PAPAM! (lat.) *avem papă!*

Formulă prin care conclavul saluta alegerea unui nou papă. În genere, astfel se anunță luarea unei decizii după îndelungi dezbateri.

HABENT SUA FATA LIBELLI (lat.) *cărțile își au soarta lor*

Terentianus Maurus, „De litteris, syllabis, pedibus et metris", 258: *„Procaptu lectoris, habent sua fata libelli"* („Încăpute pe mâna cititorului, cărțile își au soarta lor"). Autorul acestui vers a avut el însuși o soartă tristă, întrucât cartea sa de prozodie a fost dată uitării, iar aforismul acesta atribuit altor scriitori latini.

HANNIBAL AD (ANTE) PORTAS! (lat.) *Hannibal la porți!*

Cicero, „Filipicele", 1, 5; Titus Livius, „Ab urbe condita", 16. Strigăt de groază scos de romani, înfrânți de Hannibal în bătălia de la Cannae, localitate din apropierea Romei. Semnal de alarmă în fața unei primejdii iminente.

HARDNESS EVER OF HARDINES IS MOTHER (engl.) *suferința e întotdeauna mama îndrăznelii*

Shakespeare, „Cymbeline", act. II, scena 6. **V.** și **Paupertas impulit audax.**

HAST DU DIE SORGE NIE GEKANNT? (germ.) *n-ai cunoscut grija niciodată?*

Goethe, „Faust", II, 5. Grija, înfățișată sub chipul unei bătrâne, îi arată lui Faust că este omniprezentă, nimeni neputându-se feri de ea.

HELL IS PAVED WITH GOOD INTENTIONS (engl.) *iadul e pardosit cu intenții bune*

Intențiile nu țin loc de fapte. Maximă datând, se pare, din sec. 17, enunțată, cu mici variații, de o serie de scriitori și de moraliști englezi.

HIC ET NUNC (lat.) *aici și acum*

A lua inițiative, decizii *hic et nunc,* pe loc.

HIC JACET... (lat.) *Aici zace..., aici odihnește*

Cuvinte care constituie, de obicei, începutul unei inscripții pe o piatră funerară.

HIC RHODOS, HIC SALTA! (lat.) *aici e Rodosul, aici să sari!*

Esop, „Fabule", 51. Îndemn adresat lăudărosului din fabula cu același nume, care invocă martori pentru a fi crezut că a executat un salt uriaș pe insula Rodos. Faptele constituie cea mai bună dovadă despre adevărul afirmațiilor.

HISTORIA, MAGISTRA VITAE (lat.) *istoria, învățătoarea vieții*

Cicero, „De oratore", 19, 36.

HOC CAVERAT MENS PROVIDA REGULI (lat.) *mintea prevăzătoare a lui Regulus s-a gândit la asta*

Horațiu, „Ode", III, 5, 13. Elogiu adus clarviziunii senatorului Regulus, care a salvat astfel Senatul de la luarea unei hotărâri ce ar fi primejduit într-un viitor mai îndepărtat însăși existența statului roman.

HOC ERAT IN VOTIS (lat.) *asta îmi era dorința*

Horațiu, „Satirae", II, 6, 1. Sentiment de satisfacție deplină la îndeplinirea unei mari dorințe.

HOC OPUS, HIC LABOR EST (lat.) *aceasta e truda, aici e greutatea*

Vergiliu, „Eneida", VI, 129. Nu coborârea în Infern, ci revenirea pe Pământ e grea. Astfel îl previne Sibila din Cumae pe Enea, care îi ceruse să-l conducă în Infern.

HOC VOLO, SIC IUBEO; SIT PRO RATIONE VOLUNTAS (lat.) *asta vreau, așa poruncesc; voința mea să țină loc de rațiune*

Iuvenal, „Satirae", VI, 223. Expresie a unei încăpățânări arbitrare.

HODIE MIHI, CRAS TIBI (lat.) *astăzi mie, mâine ție*

Varianta latină a unei vechi zicale ebraice cu sens fatalist: nimeni nu e ferit de loviturile soartei.

HOMO DOCTUS IN SE SEMPER DIVITIAS HABET (lat.) *omul învățat are totdeauna bogățiile în mintea sa*

Fedru „Fabulae", 2, 7, 14.

HOMO HOMINI LUPUS EST (lat.) *omul e lup pentru om*

Plaut, „Asinaria", 2, 4, 88. Cuvinte reluate de Bacon, Hobbes și de alți gânditori moderni pentru a ilustra degenerarea relațiilor dintre oameni, atunci când acțiunile lor sunt dirijate de un egoism rapace.

HOMO RES SACRA HOMINI (lat.) *omul e lucru sfânt pentru om*

Seneca, „Epistulae ad Lucillium", 95, 35. Replică la maxima lui Plaut: *Homo homini lupus.*

HOMO SUM: HUMANI NIL A ME ALIENUM PUTO (lat.) *sunt om: nimic din ceea ce e omenesc nu mi-e străin*

Terențiu, „Heauton timorumenos", act. I, scena 1, 25. Vers devenit expresie a sentimentului de solidaritate umană.

HONESTA MORS TURPI VITA POTIOR (lat.) *o moarte demnă este de preferat unei vieți rușinoase*

Tacit, „Agricola", 33.

HONEST IAGO (engl.) *cinstite Iago*

Shakespeare, „Othello", act. III, scena 5. Astfel se adresează Othello perfidului său slujitor Iago. Expresie ironică, relevând lipsa de caracter.

HONNI SOIT QUI MAL Y PENSE (fr.) *rușine cui gândește ceva rău în privința aceasta*

Deviză a Ordinului jartierei, creat în 1384 de regele Eduard al III-lea al Angliei, în onoarea favoritei sale Joan de Salisbury. Cuvintele au fost rostite de rege ca replică la zâmbetele malițioase ale curtenilor, când aceasta, în timpul unui bal, și-a pierdut jartiera. Îndemn ironic de a nu comenta devaforabil o exprimare sau o situație ambiguă.

HONORIS CAUSA (lat.) *pentru onoare*

Desemnează grade, titluri acordate, în mod onorific, unor înalte personalități din țară sau din străinătate.

HONOS ALIT ARTES (lat.) *onoarea hrănește artele*

Cicero, „Tusculanae disputationes", I, 2, 4. Prețuirea este un puternic stimulent al creației.

HORRESCO REFERENS (lat.) *mă înfior povestind*

Vergiliu, „Eneida", II, 204. Cuvintele de la începutul povestirii lui Enea despre moartea cumplită a lui Laocoon.

HORRIBLE DICTU (ET AUDITU) (lat.) *groaznic de spus (și de auzit)*

Introducere în atmosferă în vederea relatării unor fapte grave. Are, în egală măsură, un sens ironic.

HYPOTHESES NON FINGO (lat.) *nu născocesc ipoteze*

Newton, într-o scrisoare către R. Hooke, din 5 febr. 1676. Teoriile valabile se întemeiază numai pe cercetarea faptelor.

I

I AM NOT WHAT I AM (engl.) *nu sunt ceea ce sunt*

Shakespeare, „Othello", act. I. Mărturisindu-și planurile diabolice, Iago se dezvăluia ca un om cu două fețe.

IBIS REDIBIS NUNQUAM IN BELLO PERIBIS (lat.) *te vei duce te vei întoarce niciodată nu vei pieri în război*

Exemplu tipic de oracol ambiguu unde sensul depinde de intonație, respectiv de punctuație: „te vei duce, te vei întoarce, niciodată (nu) vei pieri în război" sau „te vei duce, te vei întoarce niciodată (nu), vei pieri în război".

ICH BIN BESSER ALS MEIN RUF (germ.) *sunt mai bună decât îmi e reputația*

Schiller, „Maria Stuart", act. III, scena 4. Replică a eroinei la calomniile răspândite pe seama ei de răuvoitori.

IGNOTI NULLA CUPIDO (lat.) *nici o dorință față de ceea ce este necunoscut*

Ovidiu, „Ars amandi", III, 397. Lipsa de interes provine din ignoranță.

IL FAUT BONNE MÉMOIRE APRÈS QU'ON A MENTI (fr.) *trebuie o memorie bună după ce ai mințit*

Corneille, „Le menteur", act. IV, scena 5.

IL FAUT DE L'AUDACE, ENCORE DE L'AUDACE TOUJOURS DE L'AUDACE (fr.) *trebuie îndrăzneală, iarăși îndrăzneală, mereu îndrăzneală*

Cuvinte rostite de Danton în Convenție, la 18 nov. 1793. Devenite memorabile, caracterizează consecvența în atitudine.

IL FAUT MANGER POUR VIVRE ET NON PAS VIVRE POUR MANGER (fr.) *trebuie să mănânci ca să trăiești și nu să trăiești ca să mănânci*

Maximă cunoscută încă din Antichitate, repusă în circulație de Molière („Avarul", act. III, scena 1).

ILLE DOLET VERE QUI SINE TESTE DOLET (lat.) *suferă cu adevărat cel ce plânge fără martori*

Marțial, „Epigrammata", 1, 34, 4.

IL TEMPO È UN GALANTUOMO (it.) *timpul e un om de treabă*

Deviza lui Mazarin: relevă importanța timpului în soluționarea lucrurilor. **V.** și **Chronos gar eumares theos.**

IL VIVERE È UN CORRERE ALLA MORTE (it.) *viața este o cursă spre moarte*

Dante, „Purgatoriul", XXXIII, 54. **V.** și **Atra cura.**

IMBREM IN CRIBRUM GERERE (lat.) *a căra apă cu ciurul*

Plaut, „Pseudolus", 1, 1, 102.

IMPAVIDI PROGREDIAMUR (lat.) *să păşim neclintit înainte*

Deviza lui Haeckel, care exprimă adeziunea sa la concepția evoluționistă. În lupta împotriva ignoranței, știința învinge.

IMPAVIDUM FERIENT RUINAE (lat.) *dărâmăturile îl vor izbi fără să-l clintească*

Horațiu, „Ode", III, 3, 8. Elogiul omului drept și tenace, care nu se lasă abătut de pe drumul său de nici un pericol.

I MUST BE CRUEL, ONLY TO BE KIND (engl.) *trebuie să fiu crud, numai pentru a fi bun*

Shakespeare, „Hamlet", act. III, scena 4.

IN AETERNUM (lat.) *pentru totdeauna*

Formulă de angajare în viața călugărească de rit catolic; e folosită și în sens figurat.

IN CAUDA VENENUM (lat.) *veninul (se află) în coadă*

Referire la o scrisoare sau la un discurs în care autorul și-a concentrat virulența la sfârșit, asemenea scorpionului care-și poartă veninul în coadă.

INDE IRAE ET LACRIMAE (lat.) *de aici mânii și lacrimi*

Iuvenal, „Satirae", I, 168. Satira usturătoare a lui Caius Lucilius a stârnit furia contemporanilor vizați de el.

IN DUBIIS ABSTINE (lat.) *abține-te (să judeci, să decizi) dacă ai îndoieli*

Maximă în dreptul roman.

IN EXTENSO (lat.) *pe larg*

A relata ceva *in extenso.*

IN HOC SIGNO VINCES (lat.) *sub acest semn vei învinge*

Eusebiu, „De vita Constantini", I, 28. Deviză a împăratului creștin Constantin cel Mare, înscrisă sub semnul unei cruci pe stindardele armatei sale, înainte de lupta cu Maxențiu. Astăzi expresia se folosește pentru a arăta calea pe care trebuie să o urmeze cineva pentru a-și realiza un ideal.

INITIUM EST SALUTIS NOTITIA PECATI (lat.) *recunoașterea greșelii este începutul salvării*

Seneca, „Epistulae", 28.

IN MEDIAS RES (lat.) *în miezul lucrurilor* — Horaţiu, „Ars poetica", 148. Direct în subiect, în plină acţiune. **V.** şi **Ab ovo.**

IN MEDIO STAT VIRTUS (lat.) *virtutea se află la mijloc* — Sentinţă a scolasticii medievale, avându-şi originea în doctrina etică a lui Aristotel.

IN OMNIBUS ALIQUID, IN TOTO NIHIL (lat.) *din toate câte puţin, în total nimic* — Cunoştinţele fragmentare şi superficiale nu pot da o cultură solidă.

IN SAECULA SAECULORUM (lat.) *în vecii vecilor, pentru totdeauna* — Formulă din liturghia catolică, folosită în mod figurat, pentru a sublinia lunga durată a unui fapt, a unei acţiuni.

IN SILVAM NON LIGNA FERAS (lat.) *să nu duci lemne în pădure* — Horaţiu, „Satirae", I, 10, 34.

INTELLIGENTI PAUCA — **V.** SAPIENTI SAT

INTER ARMA SILENT LEGES (lat.) *pe timp de război legile tac* — Cicero, „Pro Milone", IV, 10. Mai cunoscută varianta: *„Inter arma silent musae"* („Pe timp de război, muzele tac"). Vremurile tulburi nu sunt prielnice echităţii şi dezvoltării artelor şi ştiinţei.

INTER DOMINUM ET SERVUM NULLA AMICITIA EST (lat.) *între stăpân şi sclav nu poate exista prietenie* — Curtius, „Historia Alexandri Magni", 7, 8, 23.

INTER VEPRES ROSAE NASCUNTUR (lat.) *trandafirii cresc şi între mărăcini* — Ammiannus Marcellinus, „Res gestae", 16, 7, 4.

INTRA MUROS (lat.) *înăuntrul zidurilor (cetăţii)* — A te afla *intra muros,* a trăi în cadrul unei colectivităţi.

INVIDIA GLORIAE COMES (lat.) *pizma este însoţitoarea gloriei* — Cornelius Nepos, „Chabrias", III, 3.

IN VINO VERITAS (lat.) *adevărul este în vin* — Pliniu cel Bătrân, „Naturalis historia", 14, 141. După câteva pahare de vin, omul, devenit expansiv, este mai puţin discret ca de obicei, şi-şi dezvăluie gânduri (adevăruri) pe care nu are curajul să le spună când este treaz.

INVITA MINERVA (lat.) *în ciuda Minervei* — Horaţiu, „Ars poetica", 385. Expresie ironică la adresa artiştilor fără talent.

INVITAT CULPAM QUI DELICTUM PRAETERIT (lat.) *cine trece cu vederea o greşeală îndeamnă la o fărădelege* — Publilius Syrus, „Sententiae", 269.

IN VITIUM DUCIT CULPAE FUGA (lat.) *fuga de greşeală duce la viciu* — Horaţiu, „Ars poetica", 31. Teama de a nu greşi duce la erori mari.

IPSE (MAGISTER) DIXIT (lat.) *el însuşi (magistrul) a spus* — Scolasticii, în lipsă de alte argumente, recurgeau în discuţiile lor la autoritatea necondiţionată a magistrului lor Aristotel. **V.** şi **Autos epha.**

IPSISSIMA VERBA (lat.) *prin chiar aceleaşi cuvinte* — A reproduce *ipsissima verba.*

IPSO FACTO (lat.) *prin chiar acest fapt* — Expresia desemnează un lucru înţeles de la sine, implicit.

IRA FUROR BREVIS EST (lat.) *mânia este o scurtă nebunie* — Horaţiu, „Epistulae", 1, 2, 62.

ISTORICESKII PUT NE TROTUAR NEVSKOGO PROSPEKTA (ИСТОРИЧЕСКИЙ ПУТЬ–НЕ ТРОТУАР НЕВСКОГО ПРОСПЕКТА) (rus.) *drumul istoriei nu este trotuarul de pe Nevski Prospekt* — Cernîşevski, recenzie la cartea lui H. Carr „Scrisori politico-economice către preşedintele Statelor Unite". Activitatea social-poiitică cere din partea celui angajat în ea multiple renunţări şi sacrificii.

ITA DIIS PLACUIT (lat.) *aşa le-a fost pe plac zeilor* — Cuvinte care ţin loc de explicaţie la o măsură ilogică sau arbitrară, dar definitivă. Au şi un sens ironic.

IUCUNDI ACTI LABORES (lat.) *îndatoririle îndeplinite sunt plăcute* — Cicero, „De finibus bonorum et malorum", II, 32, 105.

IURARE IN VERBA MAGISTRI (lat.) *a jura pe cuvintele magistrului* — Horaţiu, „Epistulae", I, 1, 14. A te încrede orbeşte în maestru, considerat infailibil.

IUS EST ARS BONI ET AEQUI (lat.) *dreptul este arta binelui şi a echităţii* — Definiţie dată dreptului în „Digestele" lui Iustinian.

J

JE PENSE, DONC JE SUIS (fr.) *gândesc, deci exist* — Descartes, „Discours de la méthode", IV. **V.** şi **Cogito, ergo sum.**

JE PRENDS MON BIEN OÙ JE LE TROUVE (fr.) *iau (ceea ce-mi trebuie) de unde găsesc* — Molière, „Les fourberies de Scapin", act. II, scena 11. A devenit deviza celor care nu-şi fac nici un scrupul când este vorba să-şi procure ceva.

JESTERS DO OFT PROVE PROPHETS (engl.) *măscăricii se dovedesc adeseori profeţi* — Shakespeare, „Regele Lear", act. V, scena 3.

J'Y SUIS, J'Y RESTE (fr.) *aici sunt, aici rămân* — Replică atribuită mareşalului francez Mac-Mahon, avertizat, după cucerirea fortului Malakov, de iminenţa contraatacului. Hotărâre neclintită de a nu ceda poziţiile.

K

KNOWLEDGE IS POWER (engl.) — V. SCIENTIA ET POTENTIA IN IDEM COINCIDUNT

L

LABOR OMNIA VINCIT IMPROBUS (lat.) *munca stăruitoare învinge totul* — Vergiliu, „Georgica", 1, 145–146.

LA FAÇON DE DONNER VAUT MIEUX QUE CE QU'ON DONNE (fr.) *felul în care dai preţuieşte mai mult decât ceea ce dai* — Corneille, „Le menteur", act. I, scena 1. **V.** şi **Bis dat qui cito dat.**

LA GARDE MEURT, MAIS NE SE REND PAS (fr.) *garda moare, dar nu se predă* — Cuvinte de răspuns atribuite generalului Cambronne, comandant în garda imperială, căruia, în bătălia de la Waterloo, englezii i-au cerut să se predea împreună cu cei câţiva oameni ce-i mai rămăseseră.

LAISSEZ FAIRE, LAISSEZ PASSER (ALLER)! (fr.) *lăsaţi să se facă, lăsaţi să treacă (să meargă)!* — Lozinca sub care fiziocraţii au luptat pentru libertate deplină în viaţa economică.

L'AMOR, CHE MOVE IL SOLE E L'ALTRE STELLE (it.) *iubirea... mişcă Soarele şi celelalte stele* — Dante, „Paradisul", 33, 145. Proslăvirea puterii universale a iubirii.

LA PLUS PERDUE DE TOUTES LES JOURNÉES EST CELLE OU L'ON N'A PAS RI (fr.) *ziua cea mai (deplin) pierdută din toate este cea în care n-ai râs* — Chamfort, „Maximes, caractères et anecdotes", II.

LAPSUS CALAMI (lat.) *scăpare din condei* — Această greşeală în text este un *lapsus calami.* **V.** şi **Quandoque bonus dormitat Homerus.**

LAPSUS LINGUAE (lat.) *neatenţie în vorbire* — Întrebuinţarea, din neatenţie, a unui termen impropriu în locul celui propriu.

LAPSUS MEMORIAE (lat.) *scăpare din memorie* — Neputinţa de a-şi aminti pe loc un cuvânt, un fapt sau un nume bine ştiut.

LA RAISON DU PLUS FORT EST TOUJOURS LA MEILLEURE (fr.) *dreptatea celui mai puternic este întotdeauna cea mai bună* — La Fontaine, „Le Loup et l'agneau".

LASCIATE OGNI SPERANZA, VOI CH'ENTRATE! (it.) *lăsaţi orice speranţă, voi care intraţi!* — Dante, „Infernul", III, 9. Inscripţie gravată pe poarta Infernului dantesc.

LAST, BUT NOT LEAST (engl.) *ultimul, dar nu cel de pe urmă* — Expresie întâlnită la mai mulţi scriitori englezi (Pope, Shakespeare ş.a.). Un fapt menţionat la urmă nu este neapărat şi cel mai puţin important.

LATET ANGUIS IN HERBA (lat.) *în iarbă stă ascuns un şarpe* — Vergiliu, „Bucolica", III, 93. Avertisment asupra unui pericol ascuns. În româneşte proverbul: nenorocirea vine de unde nu te aştepţi.

LATO SENSU (lat.) *în sens larg* — Locuţiune prin care se apreciază înţelegerea unei situaţii, a unei idei, în sens general. **V.** şi **Stricto sensu.**

LAUDATOR TEMPORIS ACTI (lat.) *lăudător al vremurilor trecute* — Horaţiu, „Ars poetica", 173. Vers îndreptat împotriva celor care idealizează trecutul, negăsind nimic de preţ în contemporaneitate.

LA VALEUR N'ATTEND PAS LE NOMBRE DES ANNÉES (fr.) *valoarea nu aşteaptă numărul anilor* — Corneille, „Le Cid", act. II, scena 2. Calităţile, însuşirile nobile se pot afirma la orice vârstă.

LEARN TO LABOUR AND TO WAIT (engl.) *învaţă să munceşti şi să aştepţi* — Longfelllow, „A Psalm of Life". Consacrarea vine ca rezultat al unei munci perseverente şi dezinteresate.

LE COMBAT CESSA, FAUTE DE COMBATTANTS (fr.) *lupta s-a sfârşit din lipsă de luptători* — Corneille, „Le Cid", act. IV, scena 5. Astfel încheie Rodrigue relatarea bătăliei sale cu maurii, pe care a reuşit să-i înfrângă până la unul. Astăzi, constatare glumeaţă în legătură cu o dezbatere care s-a încheiat precipitat sau la care s-a renunţat din lipsă de participanţi.

LEGE ARTIS (lat.) *după legea artei* — A executa ceva *lege artis,* a lucra fără greş, perfect.

LE GÉNIE N'EST AUTRE CHOSE QU'UNE GRANDE APTITUDE À LA PATIENCE (fr.) *geniul nu este altceva decât o mare aptitudine pentru răbdare* — Buffon, „Discours de réception à l'Academie".

LE MOI EST HAÏSSABLE (fr.) *eul este vrednic de ură* — Pascal, „Pensées", VII, 455. Condamnare a egoismului, a transformării eului în centru al Universului, în duşman şi despot virtual al celorlalţi oameni. A fost aleasă drept deviză de parnasieni.

LE ROI EST MORT! VIVE LE ROI! (fr.) *regele a murit! trăiască regele!* — Formulă prin care se anunţa, în Franţa, decesul suveranului şi urcarea pe tron a urmaşului său. Se foloseşte ironic atunci când o schimbare de persoane nu antrenează şi schimbarea unor stări de lucruri.

LE ROI RÈGNE ET NE GOUVERNE PAS (fr.) *regele domneşte, nu guvernează* — Principiul monarhiei parlamentare enunţat în febr. 1830 de A. Thiers.

LES ABSENTS ONT TOUJOURS TORT (fr.) *cei absenți nu au niciodată dreptate*

Interesele celor care nu sunt de față sunt sacrificate.

LES BEAUX ESPRITS SE RENCONTRENT (fr.) *spiritele alese se întâlnesc*

Mințile subtile se înțeleg pe planul ideilor sau ajung independent la aceleași adevăruri. Expresia are și un sens ironic.

LE SECRET D'ENNUYER EST CELUI DE TOUT DIRE (fr.) *secretul de a plictisi este acela de a spune totul*

Voltaire, „Discours sur l'homme", VI, 171.

LES EXTRÊMES SE TOUCHENT (fr.) *extremele se ating*

L.S. Mercier, „Tableau de Paris". Formulare plastică a identității contrariilor, idee fundamentală a dialecticii.

L'ÉTAT C'EST MOI (fr.) *statul sunt eu*

Cuvinte pe care Ludovic al XIV-lea le-ar fi rostit în 1651 în fața Statelor generale. Indică chintesența monarhiei absolute și, prin extensie, tendințele dictatoriale.

L'HOMME EST NÉ LIBRE (fr.) *omul s-a născut liber*

J.–J. Rousseau, „Le contrat social", I.

L'HOMME N'EST QU'UN ROSEAU, LE PLUS FAIBLE DE LA NATURE, MAIS C'EST UN ROSEAU PENSANT (fr.) *omul nu e decât o trestie, cea mai fragilă din natură, dar o trestie gânditoare*

Pascal, „Pensées", 347. Deși este o făptură fragilă, omul este puternic prin inteligență.

L'HOMME PROPOSE, DIEU DISPOSE (fr.) *omul propune, Dumnezeu dispune*

Finalizarea unor acțiuni ale omului nu depinde, totdeauna, de voința sau dorința lui.

LIBENTER HOMINES IN QUOD VOLUNT CREDUNT (lat.) *oamenii cred cu plăcere ceea ce vor să creadă*

Cezar, „De bello Gallico", III, 18.

LICET IPSA VITIUM SIT AMBITIO, FREQUENTER TAMEN CAUSA VIRTUTUM EST (lat.) *chiar dacă ambiția este în sine un viciu, deseori ea este un stimulent pentru virtuți*

Quintillian, „De institutione oratoria", 1, 2, 22.

LOCUS REGIT ACTUM (lat.) *locul guvernează actul*

Formulă utilizată în dreptul internațional privat. Un act se întocmește în conformitate cu legislația statului pe teritoriul căruia a fost încheiat.

L'UNIVERS EST UN CERCLE DONT LE CENTRE EST PARTOUT ET LA CIRCONFÉRENCE NULLE PART (fr.) *Universul este un cerc al cărui centru e pretutindeni și a cărui circumferință nu e nicăieri*

Pascal, „Pensées".

LUPUS IN FABULA (lat.) *lupul din fabulă*

Terențiu, „Adelphoi", act. IV, scena 1. Persoană care își face apariția tocmai în momentul când se dicută despre ea: vorbești de lup și lupul la ușă.

M

MACHT GEHT VOR RECHT (germ.) *forța trece înaintea dreptului*

Deviza cancelarului Bismarck, care trădează preferința pentru utilizarea forței în detrimentul spiritului de echitate.

MACTE, NOVA VIRTUTE, PUER SIC ITUR AD ASTRA (lat.) *slavă ție, copile, pentru noua ta faptă de vitejie, așa se ajunge la stele*

Vergiliu, „Eneida", IX, 641. Cuvinte de îmbărbătare pe care Apolo le adresează lui Ascanius, în războiul troienilor cu latinii. P. ext. Îndemn la o acțiune hotărâtă, ieșită din comun.

MAGISTER DIXIT — V. IPSE (MAGISTER) DIXIT

MAGNI MINORES SAEPE FURES PUNIUNT (lat.) *hoții cei mari pedepsesc adesea pe hoții mai mici* — Balbus, „Sententiae", 107.

MAIOR E LONGINQUO REVERENTIA (lat.) *depărtarea mărește respectul* — Tacit, „Annales", I, 47. Scurgerea timpului face să crească prestigiul marilor personalități, țesând o aureolă în jurul lor și trecându-le în legendă.

MAIORES PENNAS NIDO (lat.) *aripi mai mari decât cuibul* — Horațiu, „Epistulae", I, 20, 21. Poetul se ridică, prin creația sa, deasupra condiției sale sociale umile. În sens generic, năzuință spre autodepășire.

MAIS OÙ SONT LES NEIGES D'ANTAN? (fr.) *dar unde-s zăpezile de altădată?* — Villon, „Balade des dames du temps jadis". Vers celebru. Evocarea nostalgică a unor vremuri de demult și pentru totdeauna apuse.

MALESUADA FAMES (lat.) *foamea care îndeamnă la rele* — Vergiliu, „Eneida", VI, 276. Unul dintre spectrele hidoase pe care le întâlnește Enea la intrarea în Infern.

MALUM ALIENUM CAVE GAUDIUM FACIAS TUUM (lat.) *nenorocirea altuia nu trebuie să te bucure* — Balbus, „Sententiae", 110.

MANE, TEKEL, FARES (lat.) *numărat, cântărit, împărțit* — Daniel, 5, 25. *„Mene, mene, techel, ufarsin".* Profeție pe care degetele unei mâini au scris-o pe pereții sălii de ospăț a lui Belșazzar, regele caldeilor, pe când Cirus se afla la porțile Babilonului. A fost tălmăcită de prorocul Daniel astfel: *mene,* zilele lui Belșazzar sunt numărate, *techel,* el cântărește puțin în balanță, *ufarsin,* regatul lui a fost împărțit între mezi și perși. În sens larg, avertisment împotriva unui pericol grav și iminent.

MANIFESTUM NON EGET PROBATIONE (lat.) *ceea ce este evident nu are nevoie de dovadă* — Principiu de drept civil roman.

MAN LEGT NUR EINMAL IN DER WELT (germ.) *trăiești numai o dată pe lume* — Goethe, „Clavigo", act. I, scena 1.

MANN WIRD NIE BETROGEN, MAN BETRÜGT SICH SELBST (germ.) *nimeni nu te poate înșela, te înșeli numai tu însuți* — Goethe, „Maximen und Reflexionen". Dacă ai căzut victima unei înșelătorii, înseamnă că eroarea se află în tine.

MANU MILITARI (lat.) *cu putere armată* — A proceda *manu militari;* a pune capăt unei stări de lucruri prin măsuri drastice.

MANU PROPRIA (lat.) *cu propria mână* — A semna *manu propria.*

MANUS MANUM LAVAT (lat.) *o mână spală pe alta* — Aforism al filozofului pitagorician Epiharm, preluat ulterior de Seneca și de Petroniu. Exprimă ideea colaborării în sens bun, uneori și în sens rău.

MARGARITAS ANTE PORCOS (lat.) *mărgăritare la porci* — Matei, 7, 6: *„Nolite mittere margaritas ante porcos"* („Să nu aruncați mărgăritare înaintea porcilor"). Este inutil să oferi lucruri de preț unor oameni care nu știu să le aprecieze.

MATERIAM SUPERAT OPUS (lat.) *meșteșugul întrece materialul* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", II, 5. Cuvinte de admirație pentru măiestria cu care era zidit Palatul Soarelui.

MAXIMA DEBETUR PUERO REVERENTIA (lat.) *datorăm copilului cel mai mare respect* — Iuvenal, „Satirae", XIV, 47. Părinții își îndeplinesc îndatoririle de educatori ferindu-l pe copil să vadă sau să audă gesturi sau vorbe necuviincioase.

MEA CULPA (lat.) *e vina mea* — Formulă prin care îți recunoști greșeala și, implicit, îți ceri iertare. *„Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa"* („E vina mea, e vina mea, e vina mea cea mai mare"), apare într-o rugăciune de pocăință la catolici.

MEDICE, CURA TE IPSUM! (lat.) *doctore, vindecă-te pe tine!* — Dicton prin care se recomandă celor care dau sfaturi altora, să le urmeze ei înșiși, mai întâi.

MEDICINA SOLA MISERIARUM OBLIVIO EST (lat.) *singurul remediu al mizeriilor este uitarea* — Publilius Syrus, „Sententiae", 491.

MEHR LICHT! (germ.) *mai multă lumină!* — Ultimele cuvinte ale lui Goethe. Sunt interpretate ca expresie a năzuinței omului spre cunoaștere.

ME, ME ADSUM QUI FECI! (lat.) *sunt aici, eu, cel care am săvârșit (această faptă)* — Vergiliu, „Eneida", IX, 427. Tânărul troian Nisus ia asupra sa întreaga răspundere pentru omorurile săvârșite în tabăra rutulilor împreună cu prietenul său Eurial pentru a-i salva acestuia viața. Devotament prietenesc dus până la sacrificiul suprem.

MEMENTO, HOMO, QUIA PULVIS ES ET IN PULVEREM REVERTERIS (lat.) *adu-ți aminte, omule, că pulbere ești și în pulbere te vei întoarce* — „Geneza", 3, 19.

MEMENTO MORI (lat.) *adu-ți aminte de moarte* — Salutul călugărilor trapiști.

MEMORIA MINUITUR, NISI EAM EXERCEAS (lat.) *memoria scade dacă nu o folosești* — Cicero, „De senectute", 7, 21.

MENS AEQUA IN ARDUIS (lat.) *judecată cumpănită în clipe grele* — Adagiu de nuanță stoică, recomandând stăpânire de sine în toate împrejurările. Există și la Horațiu, „Ode", II, 3, 1–2: *„Aequam memento rebus in arduis servare mentem"* („Ține minte: păstrează-ți spiritul calm în vremurile grele").

MENS AGITAT MOLEM (lat.) *spiritul pune în mișcare materia* — Vergiliu, „Eneida", VI, 727. Explicație panteistă și stoică a organizării Universului; expresia se folosește astăzi cu sensul: inteligența umană dezvăluie ordinea în haosul aparent al fenomenelor naturii.

MENS DIVINIOR (lat.) *spirit divin (inspirație divină)* — Horațiu, „Satirae", I, 4, 43. Inspirația este o condiție indispensabilă creației poetice.

MENS SANA IN CORPORE SANO (lat.) *minte sănătoasă în corp sănătos* — Iuvenal, „Satirae", X, 356. Omul înțelept aspiră la o minte sănătoasă și un corp sănătos. Ulterior, aceste cuvinte au devenit deviza educației fizice.

MILITARIS SINE DUCE TURBA CORPUS EST SINE SPIRITU (lat.) *o armată fără comandant este ca un corp fără suflet* — Curtius, „Historia Alexandri Magni", 10, 6, 8.

MINIMA DE MALIS (lat.) *cele mai mici dintre rele* — Sentință a fabulistului latin Fedru. Din două rele alegi pe cel mai mic.

MIRABILE DICTU (VISU) (lat.) *e minunat de spus (de văzut)* — Un spectacol (o întâmplare) *mirabile dictu (visu).*

MISERAM PACEM VEL BELLO BENE MUTARI (lat.) *chiar și războiul e preferabil unei păci mizerabile* — Tacit, „Annales", III, 44.

MODUS VIVENDI (lat.) *mod de a trăi* — Modalitate de înțelegere între două sau mai multe persoane prin concesii reciproce sau prin acceptarea unor compromisuri.

MORE MAIORUM (lat.) *după obiceiul strămoșilor* — A trăi *more maiorum.*

MORGEN, MORGEN, NUR NICHT HEUTE (germ.) *mâine, mâine, numai nu astăzi* — Chr. Weisse (scriitor german), „Der Aufschub": *„Morgen, Morgen, nur nicht heute / Sprechen immer trage Leute"* („Mâine, Mâine, numai nu astăzi / Spun totdeauna leneșii").

MORITURI TE SALUTANT — **V.** AVE CAESAR (IMPERATOR), MORITURI TE SALUTANT

MORS NATURAE FINIS EST, NON POENA (lat.) *moartea este sfârșitul firesc, nu o pedeapsă* — Cicero, „Pro Milone", 37, 101.

MORS ULTIMA RATIO (lat.) *moartea este ultima rațiune* — În perspectiva existenței finite, absurditatea socotelilor mărunte apare în adevărata ei lumină.

MOTU PROPRIO (lat.) *din îndemn propriu* — A întreprinde ceva *motu proprio,* din proprie inițiativă.

MULTA PAUCIS (lat.) *mult în puține (cuvinte)* — Îndemn la concizie. **V.** și **Multum in parvo.**

MULTI ENIM SUNT VOCATI, PAUCI VERO ELECTI (lat.) *mulți chemați, puțini aleși* — Matei, 20, 16; 22, 14. Cuvinte care se referă la viața viitoare; se aplică și în viața prezentă într-o serie de situații.

MULTUM IN PARVO (lat.) *mult în puțin* — Recomandare pentru concizie, pentru concentrarea ideilor.

MULTUM, NON MULTA — **V.** NON MULTA, SED MULTUM

MUTATIS MUTANDIS (lat.) *schimbând ceea ce trebuie schimbat* — A aplica, a utiliza un text *mutatis mutandis;* a-l aplica în alte cazuri decât în cele la care se referă direct, făcând schimbările necesare.

MUTATO NOMINE, DE TE FABULA NARRATUR (lat.) *schimbând numele, despre tine este vorba în povestire* — Horațiu, „Satirae", I, 1, 69–70. Vorbind despre chinurile la care a fost supus Tantal în Infern, poetul se adresează unui interlocutor imaginar, pe care avariția îl pune în aceeași situație.

N

NAIVITÄT IST EIN BETRAGEN, WO MAN NICHT ACHT DARAUF HAT, OB MAN VON ANDEREN BEURTEILTWIRD (germ.) *naivitatea este o purtare prin care nu bagi de seamă că vei fi judecat de alții* — Kant, „Menschenkunde".

NASCUNTUR POETAE, FIUNT ORATORES — **V.** POETA NASCITUR, ORATOR FIT

NATURALIA NON SUNT TURPIA (lat.) *lucrurile firești nu sunt rușinoase* — Principiu al Școlii cinice.

NATURAM EXPELLES FURCA, TAMEN USQUE RECURRET (lat.) *alungi natura cu furca, dar ea se va întoarce în goană mereu* — Horațiu, „Epistulae", I, 10, 24. Zadarnic încerci să îngrădești firea, ea își impune legile.

NATURA NON FACIT SALTUS (lat.) *natura nu face salturi* — Idee formulată de Leibniz în „Nouveaux essais sur l'entendement humain", IV, 16 și reluată de Linné. Sintetizează concepția fixistă asupra naturii vii.

NEC CUIVIS HOMINI CONTINGIT ADIRE CORINTHUM (lat.) *nu este dat oricui să ajungă la Corint* — Horațiu, „Epistulae", I, 17, 36. Traducerea proverbului grecesc *„U panthos andros eis Korinthon est ho plus"* („Nu oricăruia îi este dat să navigheze până la Corint"). Cetatea Corint exercita o puternică atracție prin lux și rafinament, dar nu oricui îi dădea mâna să o viziteze. P. ext. Nu oricine are posibilități materiale sau înzestrare spirituală pe măsura unor înalte aspirații.

NECESSITAS NON HABET LEGEM (lat.) *necesitatea nu are lege* — Adagiu din dreptul roman. A avut o largă circulație în forme ușor modificate. Utilizat ca argument suprem în cazuri de forță majoră, dar și pentru a justifica arbitrarul.

NEC PLURIBUS IMPAR (lat.) *nu inegal mai multor (aștri)* — Deviză (cu sensul de „superior", „fără pereche") înscrisă pe emblema regală al lui Ludovic al XIV-lea, care reprezenta un soare luminând întregul Glob. Chintesență a orgoliului nemăsurat.

NEC PLUS ULTRA (lat.) *nu poate fi depășit* — Potrivit legendei, Herakles a săpat aceste cuvinte pe munții Calpe și Abila, pe care i-a separat pentru a uni Oceanul Atlantic cu Marea Mediterană, considerând că acolo este capătul lumii.

NEC TEMPORA PERDE PRECANDO (lat.) *nu-ți pierde vremea cu rugăminți* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", XI, 286. Cu aceste cuvinte, regele trac Ceyx oferă ospitalitatea sa eroului Peleu, în virtutea descendenței sale divine și a faimei sale. Mod de a-ți oferi serviciile cu bunăvoință.

NEL MEZZO DEL CAMMIN DI NOSTRA VITA (it.) *la mijlocul drumului vieții noastre* — Dante, „Infernul", I, 1. În simbolistica dantescă, vârsta de 35 de ani, punctul cel mai înalt al arcului vieții.

NEMINE CONTRADICENTE (DISCREPANTE) (lat.) *neopunându-se nimeni* — Formulă de constatare a unanimității la luarea unei decizii.

NEMO CENSETUR IGNORARE LEGEM (lat.) *nimeni nu are voie să nu cunoască legea* — Adagiu din dreptul roman. Necunoașterea legii nu constituie o justificare a nerespectării ei.

NEMO DIVES NASCITUR (lat.) *nimeni nu se naște bogat* — Seneca, „Epistulae", 62, 2.

NEMO IUDEX IN CAUSA SUA (lat.) *nimeni nu este judecător în propriul său proces* — Adagiu din dreptul roman. Nu poți fi imparțial în judecarea propriei cauze.

NEMO LIBER EST QUI CORPORI SERVIT (lat.) *nu este liber cel robit de trup* — Seneca, „Epistulae", 92, 33.

NEMO PATRIAM, QUIA MAGNA EST, AMAT SED QUIA SUA (lat.) *nimeni nu-și iubește patria fiindcă este mare, ci pentru că este a sa* — Seneca, „Epistulae", 66, 26.

NEMO PRAESUMITUR MALUS NISI PROBETUR (lat.) *nimeni nu este socotit vinovat dacă nu se dovedește (vinovăția)* — Principiu de drept roman.

NEMO PROPHETA IN PATRIA SUA (lat.) *nimeni nu este profet în țara sa* — Luca, 4, 24.

NE QUID NIMIS (lat.) *nimic să nu fie prea mult* — Terențiu, „Andria", 61. Traducerea latină a devizei *„Meden agan"* (Μηδέν ἄγαν) înscrisă pe frontonul templului din Delfi. Îndemn la cumpătare, la păstrarea măsurii.

NESCIT VOX MISSA REVERTI (lat.) *cuvântul rostit nu știe să se întoarcă* — Horațiu, „Ars poetica", 390. Scriitorul să chibzuiască îndelung asupra operei lui înainte de a o publica.

NE SUTOR, ULTRA CREPIDAM (lat.) *cizmare, nu mai sus de sanda!* — Pliniu cel Bătrân, „Naturalis historia", 35–36. Cuvintele pictorului Apelles adresate unui cizmar care, după ce criticase felul în care era pictată sandaua într-un tablou, încerca să aprecieze și restul tabloului. Astăzi, se adresează acelora care vorbesc despre lucruri ce depășesc competența lor.

NE VARIETUR (lat.) *să nu se schimbe* — Mențiune pe coperta unei ediții indicând caracterul ei definitiv.

NIGRO NOTANDA LAPILLO (lat.) *de însemnat cu o pietricică neagră* — Astfel notau zilele nefaste romanii, la care negrul era simbolul nenorocirii. **V. și Albo lapillo notare diem.**

NIHIL EST ANNI VELOCIUS (lat.) *nimic nu trece mai iute ca anii* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", X, 250. **V. și Eheu! Fugaces... labuntur anni.**

NIHIL EST IN INTELLECTU QUOD NON PRIUS FUERIT IN SENSU (lat.) *nu există nimic în minte fără să fi fost mai înainte în simțuri* — Principiu care rezumă concepția senzualistă a lui J. Locke, îndreptat împotriva teoriei carteziene a ideilor înnăscute.

NIL ACTUM CREDENS, CUM QUID SUPERESSET AGENDUM (lat.) *nimic (nu poate fi) considerat încheiat, câtă vreme mai rămâne ceva de făcut* — Lucan, „Pharsalia", II, 657.

NIL ADMIRARI (lat.) *să nu te lași impresionat de nimic* — Horațiu, „Epistulae", I, 6, 1. Păstrarea seninătății și a unei dispoziții sufletești egale în toate împrejurările este condiția fericirii. Uneori expresia definește și o atitudine de nepăsare.

NIL MEDIUM EST (lat.) *nu există cale de mijloc* — Ori așa, ori altfel.

NIL MORTALIBUS ARDUM EST (lat.) *nimic nu este imposibil muritorilor* — Horațiu, „Ode", I, 3, 37. Omul, în cutezanța sa, încearcă și reușește să înfăptuiască lucruri care par a-i depăși puterile.

NIL NOVI SUB SOLE (lat.) *nimic nou sub soare* — Solomon, „Eclesiastul", 1, 10.

NIL SINE MAGNO VITA LABORE DEDIT MORTALIBUS (lat.) *fără mare trudă viața n-a dat oamenilor nimic* — Horațiu, „Satirae", I, 9, 60.

NIL TERRIBILE, NISI IPSE TIMOR (lat.) *nimic nu este de temut în afară de însăși teama* — Fr. Bacon, „De dignitate et augmentis scientiarum", II.

NOBLESSE OBLIGE (fr.) *noblețea obligă* — Veche expresie; titlul nobiliar trebuie să fie însoțit de îndatorirea de a-l onora prin fapte. Ulterior, sensul a devenit mai larg: noblețea de spirit sau de caracter obligă la comportări adecvate.

NOLENS, VOLENS (lat.) *fără voie sau cu voie* — Și în forma *„Volens nolens"* (Vrând, nevrând).

NOLI EQUI DENTES INSPICERE DONATI (lat.) *să nu te uiți la dinții calului de dar* — Proverb latin. În românește: calul de dar nu se caută la dinți.

NOLI ME TANGERE (lat.) *nu mă atinge* — Ioan, 20, 17. Cuvinte pe care Iisus i le-a adresat Mariei Magdalena în dimineața învierii. Semnifică interdicția de a te atinge de o persoană sau de un lucru.

NOLI TURBARE CIRCULOS MEOS (lat.) *nu-mi strica cercurile* — Valerius Maximus, „Memorabilia", 8, 7, 7. Astfel ar fi apostrofat Arhimede, absorbit cu totul în rezolvarea unor probleme de geometrie, pe un ostaș din armata romană intrată în orașul Siracusa, care îi călcase figurile desenate pe nisip. Acesta, socotindu-se insultat și necunoscându-l pe marele învățat, l-a ucis. Avertisment adresat cuiva care încearcă să te distragă de la preocupări importante.

NOMINA ODIOSA (lat.) *nume odioase* — Ovidiu, „Heroides", XII, 54. Poetul folosește aceste cuvinte referindu-se la locurile care amintesc de Războiul troian. P. ext. Nume care evocă lucruri neplăcute.

NON BIS IN IDEM (lat.) *nu de două ori pentru același (lucru)* — Axiomă juridică potrivit căreia nu poți fi judecat de două ori pentru aceeași vină. P. ext. Recomandare de a evita repetarea unui subiect, a unei metode.

NON DECET (lat.) *nu se cuvine* — Avertisment asupra unei acțiuni care nu trebuie întreprinsă sau a unui cuvânt ce nu trebuie rostit.

NON ERAT HIS LOCUS (lat.) *acestea nu-și aveau locul aici* — Horațiu, „Ars poetica", 19. Îndemn la evitarea digresiunilor inutile sau a cuvintelor superflue.

NON EST PRINCEPS SUPRA LEGES, SED LEGES SUPRA PRINCIPEM (lat.) *nu conducătorul stă deasupra legilor, ci legile deasupra conducătorului* — Principiu atribuit lui Pliniu cel Tânăr. Toți oameni, indiferent de rangul lor social, sunt datori să respecte legea. **V.** și **Caesar non supra grammaticos.**

NON MULTA, SED MULTUM (lat.) *nu multe, ci mult* — Quintilian, „De institutione oratoria", X, 1, 59; Pliniu cel Tânăr „Epistulae", 7. Nu mulțimea cunoștințelor contează, ci calitatea lor. Trebuie să spui mult în cuvinte puține. Variantă: *Multum, non multa.*

NON, NISI PARENDO, VINCITUR (lat.) *nu o birui, dacă nu i te supui* — Fr. Bacon, „Novum Organum", aphorism, 129. În variantă engleză: *„Nature, to be commanded, must be obeyed"* („Trebuie să te supui naturii ca să-i poți porunci"). Omul nu poate determina natura să-i servească interesele decât cunoscând și respectând legile ei.

NON NOVA, SED NOVE (lat.) *nu lucruri noi, ci într-un chip nou* — Originalitatea unei opere literare constă în maniera proprie, inedită de tratare nu în noutatea subiectului.

NON OLET (PECUNIA) (lat.) *banii n-au miros* — Replică pe care a dat-o împăratul Vespasian fiului său, Titus, care-i reproșa că înființase latrine cu taxă pentru a reface visteria țării. Ironie la adresa celor ce obțin câștiguri bănești prin mijloace nedemne sau necinstite.

NON OMNIA POSSUMUS OMNES (lat.) *nu toți putem toate*

Vergiliu, „Bucolica", VIII, 63. Omul nu este universal.

NON OMNIS MORIAR (lat.) *nu voi muri de tot*

Horațiu, „Ode", III, 30, 6. Un mare creator supraviețuiește prin opera sa.

NON QUIA DIFFICILIA SUNT, NON AUDEMUS, SED QUIA NON AUDEMUS, DIFFICILIA SUNT (lat.) *nu fiindcă (lucrurile acestea) sunt grele nu avem curaj, ci fiindcă nu avem curaj, ele sunt grele*

Seneca, „Epistulae ad Lucillium", 104, 26.

NON SCHOLAE, SED VITAE DISCIMUS (lat.) *nu învățăm pentru școală, ci pentru viață*

Seneca, „Epistulae ad Lucillium", 106. Instruirea nu este un scop în sine. Ea are în vedere pregătirea omului pentru viața socială.

NOSCE TE IPSUM! (lat.) *cunoaște-te pe tine însuți*

Cicero, „Tusculanae disputationes", I, 22, 52. Traducerea latină a maximei grecești *„Gnothi seauton"*.

NOVISSIMA VERBA (lat.) *cuvintele de pe urmă*

În drept, ultimele doleanțe ale unui muribund.

NOVUM ET AD HUNC DIEM NON AUDITUM! (lat.) *ceva nou și nemaiauzit până astăzi!*

Cicero, „Pro Ligario", I, 1. Expresie ironică.

NULLA DIES SINE LINEA (lat.) *nici o zi fără o linie*

Pliniu cel Bătrân, „Naturalis historia", 35–36. Cuvinte atribuite pictorului Apelles, care considera exercițiul zilnic esențial pentru desăvârșirea măiestriei artistice. Beethoven și Arghezi le-au luat drept deviză.

NULLA POENA SINE LEGE (lat.) *nici o pedeapsă fără lege*

Principiul legalității pedepsei în dreptul roman.

NULLA REGULA SINE EXCEPTIONE (lat.) *nici o regulă fără excepție*

Inițial adagiu din dreptul roman. Astăzi, aceste cuvinte au un sens mai general: realitatea este prea bogată și contradictorie pentru ca să poată fi supusă unor catalogări sau încadrată în formule rigide.

NULLUM EST IAM DICTUM, QUOD NON SIT DICTUM PRIUS (lat.) *nu s-a spus nimic care să nu fi fost spus mai înainte*

Terențiu, „Eunuchus", Prolog, 41. Ineditul și originalitatea sunt întotdeauna relative.

NUNC EST BIBENDUM (lat.) *acum să bem!*

Horațiu, „Ode", I, 37, 1–2: *„Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus"!* („Acum să bem, acum să batem cu piciorul, liber (în voie), pământul"!). Poetul salută victoria romanilor la Actium. Îndemn entuziast la sărbătorirea unui mare succes.

O

OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT (lat.) *lingușirea atrage prieteni, adevărul provoacă ură*

Terențiu, „Andria", 1, 1, 41.

OCULOS HABENT ET NON VIDENT (lat.) *au ochi și nu văd*

„Oculus habent et non videbunt. Quid habet aures audiendi audiat" („Au ochi și nu vor vedea. Cine are urechi de auzit să audă"). Cuvinte care se găsesc de mai multe ori în Evanghelie (Matei 13, 14; Luca 8, 10; Ioan 12, 40 ș.a.) urmând parabolelor lui Iisus. Se folosesc pentru a avertiza pe cineva că trebuie să țină seama de un sfat.

ODERINT, DUM METUUNT (lat.) *să mă urască, dar să se teamă de mine*

Expresie a poetului tragic Accius în „Atreu", citată de Cicero, „De oficiis", XXVIII, 97. Deviza suveranilor despoți, ca și a oamenilor autoritari.

ODI PROFANUM VULGUS (lat.) *urăsc mulțimea ignorantă*

Horațiu, „Ode", III, 1, 4. Poetul ține ca opera sa să fie apreciată numai de cunoscători. Cuvintele au căpătat un sens ironic, desemnând infatuarea scriitorilor care cred că este înjositor pentru ei să fie înțeleși de oricine.

O, FORTUNATOS NIMIUM, SUA SI BONA NORINT, AGRICOLAS! (lat.) *ce fericiți ar fi țăranii de și-ar da seama de fericirea lor!*

Vergiliu, „Georgica", II, 458–459. Țăranii nu știu cât de fericit e traiul lor patriarhal în comparație cu viața agitată a cetății. P. ext. Oamenii nu apreciază binele pe care îl au.

OIDA ME UDEN EIDENAI (οιδα με ουδεν ειδεναι) (gr.) *știu că nu știu nimic*

Maximă atribuită lui Socrate. Relevând caracterul limitat și relativ al cunoștințelor omenești, gânditorul grec atribuie îndoielii filozofice rolul de metodă a cunoașterii de sine.

O.K. (engl.) *am înțeles; se aprobă; în regulă; perfect*

Expresia folosită în scris, ca atare, este pronunțată „okei" și provine din engleza vorbită în America.

OLEUM ET OPERAM PERDIDISTI, AMICE! (lat.) *ți-ai cheltuit zadarnic uleiul (din lampă) și osteneala, prietene!*

Dicton latin. Se adresează autorului unei lucrări nereușite, pentru elaborarea căreia acesta a cheltuit multe nopți de veghe și multă energie.

OMNES UNA MANET NOX (lat.) *pe toți ne așteaptă aceeași noapte*

Horațiu, „Ode", I, 28, 15. Cu toții suntem muritori.

OMNES VULNERANT, ULTIMA NECAT (lat.) *toate rănesc, ultima ucide*

Inscripție care apare uneori pe cadranele orologiilor. Se referă metaforic la orele vieții.

OMNE TULIT PUNCTUM, QUI MISCUIT UTILE DULCI (lat.) *cine îmbină utilul cu frumosul, întrunește sufragiile tuturor*

Horațiu, „Ars poetica", 343. Acesta este pentru un poet criteriul măiestriei artistice.

OMNE VIVUM EX OVO (lat.) *orice ființă vie provine dintr-un ou*

Maximă aparținând lui W. Harvey; a devenit un principiu al embriologiei moderne sub formularea mai generală: *„Omne vivum ex vivo"* („Tot ce e viu provine din viu").

OMNIA MEA MECUM PORTO (lat.) *tot ceea ce am duc cu mine*

Versiunea latină a răspunsului pe care l-ar fi dat filozoful Bias concetățenilor săi mirați că părăsește cetatea (Priene), asediată de perși, fără să-și ia nimic cu el. Spiritul constituie unica bogăție a înțeleptului, un bun care-l însoțește peste tot.

OMNIA MUTANTUR, NIHIL INTERIT (lat.) *totul se transformă, nimic nu piere*

Ovidiu, „Metamorphoseon libri", XV, 165.

OMNIA VINCIT AMOR (lat.) *dragostea învinge totul*

Vergiliu, „Bucolica", X, 69: *„Omnia vincit Amor et nos cedamus Amori"* („Dragostea învinge totul, iar noi să ne lăsăm învinși de ea").

OMNIUM CONSENSU

V. CONSENSUS OMNIUM

OMNIUM RERUM PRINCIPIA PARVA SUNT (lat.) *începuturile tuturor lucrurilor sunt mici*

Cicero, „De finibus bonorum et malorum", 5, 21.

ONUS PROBANDI (lat.) *sarcina de a face dovada*

Formulă din „Digeste". Obligație care revine reclamantului în procesul civil.

OPTIMUS LEGUM INTERPRES CONSUETUDO (lat.) *uzul este cel mai bun interpret al legilor*

Viața socială perfecționează legile, impunându-le anumite modificări.

ORE ROTUNDO (lat.) *cu gura rotunjită*

Horațiu, „Ars poetica", 323. Limbaj armonios, cizelat.

ORLAM SLUCEAETSEA I NIJE KUR SPUSKATSEA (ОРЛАМ СЛУЧАЕТСЯ И НИЖЕ КУР СПУСКАТЬСЯ) (rus.) *vulturilor li se întâmplă să zboare mai jos decât găinile*

Krîlov, „Orei i kuri". „Orlam sluceaetsea i nije kur spuskatsea, no kuram nikogda da oblak ne podneatsea" („Vulturilor li se întâmplă să zboare mai jos decât găinile, dar găinile nu se pot ridica niciodată în nori"). Oamenilor superiori li se poate întâmpla să fie câteodată mediocri, dar mediocrii nu se pot ridica niciodată la nivelul acestora.

O, SANCTA SIMPLICITAS! (lat.) *o, sfântă naivitate!*

Exclamația lui J. Hus la vederea unei bătrâne, care în speranța unei răsplăți cerești, arunca vreascuri pe rugul pe care el era ars. Constatare a unui act de ignoranță inconștientă sau de conformism naiv.

O, TEMPORA, O, MORES! (lat.) *o, vremuri! o, moravuri!*

Cicero, „In Catilinam", I, 1, 2 și „De signis", 56. Expresie a indignării față de corupția moravurilor.

OTIUM ELEGANS (lat.) *odihnă rafinată*

Epitet desemnând preocupările spirituale și, în genere, activitatea intelectuală. Anticii își dedicau timpul liber studiului.

O, VITAE PHILOSOPHIA DUX! (lat.) *o, filozofie, călăuză a vieții!*

Cicero, „Tusculanae disputationes", V, 2. În concepția anticilor, filozofia reprezenta suma cunoștințelor despre Univers și chintesența înțelepciunii omenești.

P

PACTA SUNT SERVANDA (lat.) *tratatele trebuie respectate*

Principiu de drept internațional. Statele sunt obligate să onoreze cu bună-credință angajamentele asumate.

PAETE, NON DOLET (lat.) *Paete, nu doare*

Pliniu cel Tânăr, „Epistulae", III, 16. Cuvinte adresate de Arria soțului ei, consulul Paetus Caecina, condamnat la sinucidere pentru participarea la o conspirație împotriva împăratului Claudiu, în timp ce-i întindea pumnalul cu care ea însăși se străpunsese.

PANEM ET CIRCENSES (lat.) *pâine și jocuri de circ*

Iuvenal, „Satirae", X, 81. În perioada de decadență a Romei imperiale, mulțimilor plebee nemulțumite li se ofereau spectacole de circ în arene, la sfârșitul cărora li se împărțeau gratuit alimente. În atmosfera de corupție generală, însăși gloata reclama aceste spectacole. În sens general, a da *panem et circenses*, a oferi oamenilor pomeni neînsemnate, de care nu au nevoie, pentru a le distrage atenția de la problemele lor reale.

PANTA RHEI (Παυτα ρει) (gr.) *totul curge*

Formulă prin care a fost transmisă posterității concepția lui Heraclit asupra mișcării, ca schimbare neîncetată a Universului.

PAR ACQUIT DE CONSCIENCE (fr.) *pentru împăcarea conștiinței*

A întreprinde o acțiune *par acquit de conscience*, a porni cu îndoială în reușita sau utilitatea ei, ca să nu-ți pară rău că nu ai făcut-o.

PARCERE SUBIECTIS ET DEBELLARE SUPERBOS (lat.) *să cruți pe cei supuși și să-i zdrobești pe trufași*

Vergiliu, „Eneida", VI, 853. Anchise, tatăl lui Enea, îl povățuiește cum trebuie să se poarte un conducător.

PAR-DESSUS LE MARCHÉ (fr.) *în plus*

În plus față de ceea ce a fost convenit, stabilit.

PARES CUM PARIBUS FACILLIME CONGREGANTUR (lat.) *cei ce se aseamănă se adună extrem de ușor*

Cicero, „De senectute", 3, 1. Cuvinte devenite, prin traducere în toate limbile, expresie proverbială cu sens peiorativ. În românește: spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești.

PARIS VAUT BIEN UNE MESSE (fr.) *Parisul merită o liturghie*

Cuvinte memorabile rostite de Henric al IV-lea, care, pentru a obține tronul Franței, a trecut de la protestantism la catolicism. Justificare a unui act de renegare prin avantajele pe care le oferă.

PAR PARI REFERTUR (lat.) *se plătește cu aceeași monedă*

Enunț similar legii mozaice a *talionului*.

PARS PRO TOTO (lat.) *parte pentru întreg*

Figură de stil, denumită sinecdocă, constând în sugerarea întregului prin descrierea sau numirea unei părți caracteristice din întreg.

PARTI PRIS (fr.) *părere preconcepută*

A vorbi cu *parti pris*, a face aprecieri subiective asupra unei persoane sau situații, a vorbi cu părtinire.

PARTIR, C'EST MOURIR UN PEU (fr.) *a pleca înseamnă a muri puțin*

E. Haraucourt (poet francez), „Rondel de l'adieu".

PARTURIUNT MONTES, NASCETUR RIDICULUS MUS (lat.) *se vor căzni munții (în durerile facerii) și se va naște un biet șoarece*

Horațiu, „Ars poetica", 139. Versul caracterizează rezultatele disproporționat de mici în raport cu strădaniile depuse și indică totodată una din sursele generale ale comicului.

PATERE QUAM IPSE FECISTI LEGEM (lat.) *suportă legea pe care tu însuți ai făcut-o*

Varianta latină a unei sentințe atribuite lui Pittacos, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice.

PATRIAE SOLUM OMNIBUS CARUM EST (lat.) *pământul patriei este drag tuturora*

Cicero, „In Catilinam", IV, 7, 16.

PAUCA, SED BONA (lat.) *puține, dar bune*

Nu cantitatea ci calitatea contează. **V.** și **Non multa, sed multum.**

PAUCI QUOS AEQUUS AMAVIT IUPITER (lat.) *puțini (sunt) cei pe care i-a iubit dreptul lupiter*

Vergiliu, „Eneida", VI, 129–130. Referire la rarii muritori care, ocrotiți de lupiter, au ieșit din Infern. Cu alte cuvinte, puțini sunt cei favorizați de soartă.

PAUPERTAS ET SENECTUS GRAVISSIMA IN REBUS HUMANIS MALA SUNT (lat.) *sărăcia și bătrânețea sunt cele mai mari necazuri în viața omului*

Apuleius, „Metamorphoses", 2, 80.

PAUPERTAS IMPULIT AUDAX (lat.) *sărăcia m-a împis să fiu îndrăznet*

Horațiu, „Epistulae", II, 2, 51. **V.** și **Hardness ever of hardiness is mother.**

PECCAVI! (lat.) *am păcătuit!*

„Cartea regilor", II, 12, 12. Varianta latină a formulei prin care David s-a recunoscut vinovat în fața regelui Natan. Exprimă recunoașterea deschisă a unei greșeli.

PEDE POENA CLAUDO (lat.) *pedeapsa vine șchiopătând*

Horațiu, „Ode", III, 2, 32. Mai devreme sau mai târziu orice vină se ispășește.

PEIORA SUNT TECTA ODIA, QUAM APERTA (lat.) *ura ascunsă este mai rea decât cea fățișă*

Seneca, „De moribus", 52.

PER ASPERA AD ASTRA (lat.) *pe căi anevoioase (se ajunge) la stele*

Seneca, „Hercule furens", 437. **V.** și **Ad augusta per angusta.**

PER FAS ET NEFAS (lat.) *prin ceea ce este și prin ceea ce nu este îngăduit (de zei)*

Pe orice cale, fără a alege mijloacele.

PER PEDES APOSTOLORUM (lat.) *cu picioarele apostolilor*

Pe jos. În grecește, „apostolos", trimis departe, care străbate drumurile pe jos și desculț.

PERPETUO VINCINT QUI UTITUR CLEMENTIA (lat.) *cine iartă învinge întotdeauna*

Balbus, „Sententiae", 147.

PERSICOS ODI, PUER, APPARATUS (lat.) *urăsc, copile, luxul persan*

Horațiu, „Ode", I, 38, 1. Viața simplă și austeră în mijlocul naturii este, spune poetul, singura care îl face pe om fericit.

PIUM DESIDERIUM (lat.) *dorință pioasă*

Dorință sinceră fără sorți de a se împlini vreodată.

PLAUDITE, CIVES! (lat.) *aplaudați, cetățeni!*

Formulă prin care actorii și autorii latini solicitau aplauzele publicului la sfârșitul spectacolului. Astăzi are cel mai adesea un sens ironic.

PLURIMA MORTIS IMAGO (lat.) *moartea cu mii de fețe*

Vergiliu, „Eneida", II, 369. Imaginea ultimei nopți a Troiei. În genere, catastrofă căreia-i cad jertfă multe vieți omenești.

PLUS ROYALISTE QUE LE ROI MÊME (fr.) *mai regalist decât însuși regele*

Chateaubriand, „La monarchie selon la charte": *„Il ne faut être plus royaliste que le roi même"* („Nu trebuie să fii mai regalist decât regele însuși"). Condamnare a excesului de zel.

PLUTÔT LA TÊTE BIEN FAITE QUE BIEN PLEINE (fr.) *mai degrabă o minte organizată decât una încărcată*

Montaigne, „Essais", I, 25. Reacție împotriva scolasticii medievale, care educa tineretul conform unei metode dogmatice și livrești, ruptă de realitate, dând acestuia multe cunoștințe inutile, fără legătură între ele.

POETA NASCITUR, ORATOR FIT (lat.) *poet te naști, orator devii*

Lipsa talentului poetic nu poate fi compensată prin studiu.

POLLA TA DEINA K'OUDEN ANTHROPON DEINOTERON PELEI (πολλα τα δεινὰ χουδέυ αυθρωπου δειυότερου πέλει) (gr.) *există multe lucruri minunate (pe lume), dar nici unul nu-i mai minunat decât omul*

Sofocle, „Antigona", corul, 331.

POLLICE VERSO (lat.) *cu degetul mare în jos*

Gest prin care publicul cerea uciderea gladiatorului învins în luptă. Condamnare definitivă a cuiva.

POST FESTUM (lat.) *după sărbătoare*

A sosi, *post festum,* prea târziu.

POST HOC, ERGO PROPTER HOC (lat.) *după aceasta, deci din cauza aceasta*

Sofism care constă în stabilirea legăturii cauzale între două evenimente sau fapte pe baza simplei lor succesiuni în timp.

POST MORTEM, NIHIL EST (lat.) *după moarte nu e nimic*

Seneca, „Troades", 397.

POTIUS SERO QUAM NUNQUAM (lat.) *mai bine mai târziu decât niciodată*

Titus Livius, „Ab Urbe condita", 4, 2, 11.

POURVU QUE ÇA DURE (fr.) *numai de-ar dura*

Cuvinte atribuite Letiției Bonaparte, mama lui Napoleon, neîncrezătoare în statornicia gloriei fiului ei. Neîncredere în stabilitatea sau durata unei situații.

PRIMUM VIVERE, DEINDE PHILOSOPHARI (lat.) *întâi să trăiești și apoi să filozofezi*

Precept antic prin care erau ironizați cei care își iroseau timpul în discuții, disprețuind acțiunea.

PRIMUS IN ORBE DEOS FECIT TIMOR (lat.) *teama a creat mai întâi zeii pe lume*

Statius, „Tebaida", III, 661. Oamenii au zeificat la început forțele oarbe ale naturii care îi înfricoșau.

PRIMUS INTER PARES (lat.) *primul între egali*

Persoana cea mai înzestrată sau mai onorată într-un grup relativ omogen.

PRO DOMO SUA (lat.) *pentru casa sa*

Unul dintre cele patru discursuri rostite de Cicero la întoarcerea din exil, prin care-și revendica averea răpită de patricianul Clodius. A pleda *pro domo,* a-ți susține propria cauză.

PROLEM SINE MATRE CREATAM (lat.) *prunc născut fără mamă*

Ovidiu, „Metamorphoseon libri", II, 553. Lucrare elaborată fără ca autorul să se inspire din vreun model. Montesquieu a pus aceste cuvinte drept epigraf la „L'Esprit des lois".

PROPRIA LAUS SORDET IN ORE PROPRIO (lat.) *lauda de sine miroase urât în gura proprie*

Proverb latin. În românește: lauda de sine nu miroase a bine.

PRO REGE SAEPE; PRO PATRIA SEMPER (lat.) *pentru rege adeseori; pentru patrie totdeauna*

Deviza lui Colbert, ministrul regelui Franței, Ludovic XIV.

PUDOR DOCERI NON POTEST, NASCI POTEST (lat.) *pudoarea nu se poate învăța, ea este înnăscută*

Publilius Syrus, „Sententiae", 580.

PULCHRE, BENE, RECTE! (lat.) *frumos, bine, drept!*

Horațiu, „Ars poetica", 428. Poetul ironizează gloata criticaștrilor, care elogiază în termeni excesivi pe versuitorii cu dare de mână.

PULVIS ET UMBRA SUMUS (lat.) *suntem pulbere şi umbră* — Horaţiu, „Ode", IV, 7, 16. Cenuşă în urna funerară şi umbră în Infern devenea omul, după moarte, în credinţa anticilor.

PUNICA FIDES — V. FIDES PUNICA

PUNITIS INGENIIS GLISCIT AUCTORITAS (lat.) *persecuţia îi sporeşte geniului prestigiul* — Tacit, „Annales", IV, 35.

Q

QUAE SUNT CAESARIS, CAESARI — V. REDDE CAESARI QUAE SUNT CAESARIS, ET QUAE SUNT DEI DEO

QUALIS ARTIFEX PEREO! (lat.) *ce artist piere cu mine!* — Suetoniu, „De vita XII Caesarum". Acestea ar fi fost ultimele cuvinte ale lui Nero, care se socotea un mare poet, actor şi cântăreţ. Expresia are astăzi sens ironic.

QUAMLIBET INFIRMAS ADIUVAT IRA MANUS (lat.) *mânia dă putere chiar şi braţelor slabe* — Ovidiu, „Amores", I, 7.

QUANDOQUE BONUS DORMITAT HOMERUS (lat.) *şi bunul Homer mai aţipeşte uneori* — Horaţiu, „Ars poetica", 359. Chiar şi în opera genialului rapsod se găsesc unele neglijenţe. Orice mare scriitor poate fi autorul unor cărţi sau pagini care să nu fie la înălţimea talentului său.

QUANTUM MUTATUS AB ILLO! (lat.) *cât de mult s-a schimbat!* — Vergiliu, „Eneida", II, 274. Reflecţia lui Enea, căruia Hector i se arătase în vis plin de răni, cu totul altul decât strălucitorul viteaz care fusese cândva. Reflecţie la vederea unei persoane ajunsă într-o stare de mare decădere fizică sau spirituală.

QUI ACCUSARE VOLUNT, PROBATIONES HABERE DEBENT (lat.) *cei ce vor să acuze trebuie să aibă dovezi* — Veche maximă de drept, care obligă pe acuzator să prezinte dovezile vinovăţiei acuzatului.

QUIA NOMINOR LEO (lat.) *pentru că mă numesc leu* — Fedru, „Fabulae", I, 5. Motivarea leului, care-şi atribuie partea cea mai mare a prăzii, nedreptăţind celelalte animale. Expresia indică abuzul de putere.

QUID DECEAT, QUID NON (lat.) *ce se cuvine şi ce nu* — Horaţiu, „Ars poetica", 308. În artă, ca şi în viaţă, trebuie să ştii să găseşti întotdeauna tonul potrivit.

QUID NOVI? (lat.) *ce este nou?* — Întrebare familiară, când se întâlnesc două persoane.

QUID PRO QUOD (lat.) *unul în locul altuia* — Confuzie, eroare, deviere de la datele reale ale unei discuţii sau probleme prin substituire de termeni. Sub forma *quiproquo* (fr.) indică un artificiu utilizat cu precădere de autorii de vodeviluri.

QUIDQUID AGIS, PRUDENTER AGAS ET RESPICE FINEM (lat.) *orice ai face, fă cu băgare de seamă şi ai în vedere sfârşitul* — „Gesta Romanorum" (culegere de povestiri, legende, anecdote inspirate din istoria poporului roman, datând din sec. 14), 103. V. şi **Age quod agis.**

QUIDQUID DELIRANT REGES, PLECTUNTUR ACHIVI (lat.) *orice le trăsneşte prin minte regilor se abate pe capul grecilor* — Horaţiu, „Epistulae", I, 2, 14. Oamenii simpli au de suferit de pe urma nechibzuinţei monarhilor.

QUIDQUID TENTABAT DICERE, VERSUS ERAT (lat.) *orice încearca să spună era vers* — Ovidiu, „Tristele", IV, 10, 26: *„Et quod tentabam dicere, versus erat"* („Orice încercam să spun era vers"). Expresia indică talentul poetic deosebit al cuiva.

QUID SI NUNC CAELUM RUAT? (lat.) *ce-ar fi de s-ar prăbuși acum cerul?* — Arian, „Anabasis", I, 4. Solii celților, vestiți pentru neînfricarea lor, întrebați de Alexandru cel Mare dacă se tem de ceva, ar fi răspuns prin această întrebare.

QU'IL MOURÛT (fr.) *să fi murit* — Corneille, „Horace", act. III, scena 6. Replica bătrânului Horațiu la aflarea știrii că în lupta împotriva curiaților, în care doi dintre fiii săi căzuseră, cel de-al treilea s-a salvat părăsind câmpul de bătălie. O moarte demnă este de preferat dezonoarei.

QUI NIL POTEST SPERARE DESPERET NIHIL (lat.) *cine nu are ce spera nu are de ce despera* — Seneca, „Medeea", I, 163.

QUI TACET CONSENTIRE VIDETUR (lat.) *cine tace pare a consimți* — Principiu de drept canonic, luat ca deviză de papa Bonifaciu VIII.

QUI UTITUR MENDACIIS HIC PASCIT VENTOS (lat.) *cine se bizuie pe minciuni se hrănește cu vânt* — În românește: cine seamănă minciună culege vânt.

QUOD DUBITES, NE FECERIS (lat.) *de ceea ce te îndoiești să nu faci* — Pliniu cel Tânăr, „Epistulae", 1, 18, 5.

QUOD ERAT DEMONSTRANDUM (Q.E.D.) (lat.) *ceea ce trebuia demonstrat* — Traducerea latină prin care a fost pusă în circulație formula folosită de Euclid la sfârșitul unei demonstrații.

QUOD NON EST IN ACTIS NON EST IN MUNDO (lat.) *ceea ce nu este în acte nu este pe lume* — Axiomă juridică potrivit căreia un lucru neconsemnat printr-un act este ca și inexistent.

QUOD NON VETAT LEX, HOC VETAT FIERI PUDOR (lat.) *ceea ce nu interzice legea, interzice pudoarea* — Seneca, „Troades", 334.

QUOD SCRIPSI SCRIPSI (lat.) *ce-am scris rămâne scris* — Ioan, 19, 22. Răspunsul pe care l-a dat Pilat iudeilor, care-i ceruseră să nu scrie pe crucea lui Iisus că este regele lor. Exprimă o hotărâre definitivă și implacabilă.

QUOT HOMINES, TOT SENTENTIAE (lat.) *câți oameni atâtea păreri* — Terențiu, „Phormio", II, Y, M.

QUOUSQUE TANDEM (ABUTERE, CATILINA, PATIENTIA NOSTRA)? (lat.) *până când (vei abuza, Catilina, de răbdarea noastră)?* — Cicero, „In Catilinam", I, 1, 1. Oratorul intră direct în subiectul discursului, interpelându-l indignat pe Catalina, care avusese cutezanța să vină în Senat după descoperirea conjurației sale. Expresie a indignării față de insolența unei persoane care înfruntă pe cei din jurul său.

R

RARA AVIS (IN TERRIS) (lat.) *pasăre rară (pe pământ)* — Iuvenal, „Satirae", 6, 165. Poetul se referă la Lucrețiu și Penelopa. Caracterizarea se aplică oricărei fapturi sau prezențe excepționale.

RARAM FACIT MIXTURAM CUM SAPIENTIA FORMA (lat.) *rareori întâlnești frumusețea și înțelepciunea laolaltă* — Petroniu, „Satyricon", 94.

RAUM FÜR ALLE HAT DIE ERDE (germ.) *pământul are loc pentru toți* — Schiller, „Der Alpenjäger". Pledoarie pentru toleranță și omenie.

RECTUM ITER, QUOD SERO COGNOVI ET LASSUS ERRADO, ALIIS MONSTRO (lat.) *eu arăt altora calea dreaptă, pe care am cunoscut-o târziu, când eram obosit de rătăcire* — Seneca, „Epistulae ad Lucillium", 8, 3.

REDDE CAESARI QUAE SUNT CAESARIS, ET QUAE SUNT DEI DEO (lat.) *dă-i Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu*

Matei, 22, 21. La întrebarea fariseilor dacă trebuie să plătească tribut romanilor, Iisus a arătat o monedă pe care era gravată efigia împăratului și a dat acest răspuns. Sensul cuvintelor este: a da fiecăruia ce i se cuvine.

REMEMBER! (engl.) *ține minte!*

Cuvinte adresate de Carol I al Angliei, înainte de a fi decapitat, episcopului Juxon. În sens mai larg, îndemn de a nu uita un eveniment important la care ți-a fost dat să asiști.

REM TENE; VERBA SEQUENTUR (lat.) *stăpânește materia; cuvintele vin de la sine*

Aforism atribuit lui Cato cel Bătrân. Dezvolți cu ușurință un subiect pe care ești stăpân.

REPETITIO EST MATER STUDIORUM (lat.) *repetiția este mama învățăturii*

Precept folosit inițial în școlile de limbă latină și care a căpătat apoi valoare generală: prin repetare, cunoștințele se fixează mai temeinic.

REQUIESCAT IN PACE! (lat.) *odihnească-se în pace!*

Formulă de încheiere pe inscripțiile funerare creștine.

RESERVATIO MENTALIS (lat.) *rezervă mintală*

Formulă inventată de iezuiți pentru a evita sperjurul. Nevoiți să jure pe un lucru, ei dădeau în mintea lor alt înțeles jurământului. Concesie formală, dar lașă.

RES IPSA LOQUITUR (lat.) *lucrul vorbește de la sine*

E limpede, e de la sine înțeles.

RES IUDICATA PRO VERITATE HABETUR (lat.) *lucrul judecat e socotit adevărat*

Adagiu din dreptul roman.

RES, NON VERBA

V. ACTA, NON VERBA

RES NULLIUS (lat.) *lucru al nimănui*

Termen juridic desemnând un bun asupra căruia nu există drept de proprietate.

RES SEVERA VERUM GAUDIUM (lat.) *un lucru serios este o adevărată bucurie*

Seneca, „Epistulae ad Lucillium", XXIII.

RESTITUTIO IN INTEGRUM (lat.) *restituire integrală*

Repunerea unei persoane în starea anterioară unui fapt juridic care i-a lezat un drept. În sens generic, repararea totală a unor prejudicii materiale sau morale aduse cuiva.

RETRO SATANA! (lat.) *înapoi Satană!*

Matei, 4, 10 și Marcu 8, 33. Cuvinte atribuite de evangheliști lui Iisus, prin care se exprimă, în mod obișnuit, refuzul unei propuneri făcute de o persoană.

REVENONS À NOS MOUTONS (fr.) *să revenim la oile noastre*

„La farce du maître Pathelin". Să revenim la subiect.

RIDENTEM DICERE VERUM (lat.) *să spui adevărul râzând*

Horațiu, „Satirae", I, 1, 24.

RIEN NE SERT DE COURIR, IL FAUT PARTIR À POINT! (fr.) *nu folosește la nimic alergatul, trebuie să pornești la timp!*

La Fontaine, „Le lièvre et la tortue".

RIEN N'EST BEAU QUE LE VRAI (fr.) *nimic nu e frumos ca adevărul*

Boileau, „Épîtres", IX, 43.

RISUM TENEATIS, AMICI? (lat.) *v-ați putea ține râsul, prieteni?*

Horațiu, „Ars poetica", 5. Sublinierea unui fapt ridicol, grotesc.

S

SACRA POPULI LINGUA EST (lat.) *limba poporului este sacră*

Seneca, „Controversiae", 1, 1, 10.

SAEPE QUOD DATUR EXIGUUM EST, QUOD SEQUITUR EX EO MAGNUM (lat.) *deseori darul este neînsemnat, dar semnificația lui este imensă*

Seneca, „Epistulae", 81, 14.

SALUS POPULI (REIPUBLICAE) SUPREMA LEX ESTO (lat.) *salvarea poporului (a republicii) să fie legea supremă*

Principiu fundamental de drept public roman.

SAPIENTIA ARS VITAE EST (lat.) *înțelepciunea este știința vieții*

Seneca, „Epistulae", 95, 7.

SAPIENTI SAT (lat.) *pentru cel înțelept e de ajuns*

Terențiu, „Phormio", act. III, scena 3, 8. Unui om inteligent nu-i trebuie multe explicații. Variantă: *„Inteligenti pauca"* („Pentru cel ce înțelege, puține cuvinte").

SCIENTIA ET POTENTIA IN IDEM COINCIDUNT (lat.) *știința este unul și același lucru cu puterea*

Fr. Bacon, „Novum Organum", 3. În variantă engleză: *„Knowledge is power"* („Știința este putere").

SELF-MADE MAN (engl.) *om făurit de sine însuși*

Persoană ajunsă la un anumit grad de cultură sau la o anumită situație socială numai prin eforturi proprii.

SENATUS INTELLEGIT, CONSUL VIDET, HIC TAMEN VIVIT (lat.) *senatul înțelege, consulul vede și totuși acesta trăiește*

Cicero, „In Catilinam", I, 1, 2. Expresia unei mari indignări împotriva unei stări de lucruri scandaloase, binecunoscută de toți, dar care nu este curmată.

SE NON È VERO È BEN TROVATO (it.) *dacă nu e adevărat e bine găsit*

Giordano Bruno, „Gli eroici furori". Mod de a pune la îndoială veracitatea unei informații sau a unei legende, admițând totodată că e adecvată.

SENSUS, NON AETAS, INVENIT SAPIENTIAM (lat.) *observația, nu vârsta, va aduce înțelepciunea*

Publilius Syrus, „Sententiae", 638. Observarea mediului înconjurător și a oamenilor dă cunoștințe și experiență care valorează mai mult decât anii trăiți.

SERVUM PECUS (lat.) *turmă slugarnică*

Horațiu, „Epistulae", I, 19, 19. Astfel înfierează poetul pe imitatori. În genere, oamenii servili, lingușitori, lipsiți de personalitate.

SESE EXCRUCIAT, QUI BEATIS INVIDET (lat.) *se chinuie singur cine invidiază pe cei fericiți*

Petroniu, „Satyricon", 28, 3.

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI (lat.) *așa trece gloria lumii*

Thomas â Kempis, „Imitatio Christi", I, 3, 6. Cuvinte adresate unui nou papă, la alegerea sa. Textul original: *„O quam cito transit gloria mundi!"* („O, ce repede trece gloria lumii").

SI J'ÉCRIS QUATRE MOTS, J'EN EFFACERAI TROIS (fr.) *dacă scriu patru cuvinte, voi șterge trei dintre ele*

Boileau, „Satires", II, 52. Vers celebru prin care se recomandă scriitorilor o mare exigență față de propria creație.

SIMILIA SIMILIBUS CURANTUR (lat.) *cele asemănătoare se tămăduiesc prin cele asemănătoare*

Precept al medicinii homeopatice. **V.** și **Contraria contrariis curantur.**

SINE AMICITIA VITAM ESSE NULLAM (lat.) *fără prietenie n-ar fi viață*

Cicero, „De amicitia", XXIII, 86. Elogiu suprem adus prieteniei între oameni.

SINE DIE (lat.) *fără zi (hotărâtă)*

A amâna un lucru *sine die*, fără un termen precis.

SINE IRA ET STUDIO (lat.) *fără mânie și părtinire*

Tacit, „Annales", I, 1. Caracterizare a obiectivității științifice și condiție a obiectivității în genere.

SINE QUA NON (lat.) *fără care nu (se poate)*

Condiție *sine qua non.*

SINT UT SUNT, AUT NON SINT (lat.) *să fie ceea ce sunt, sau să nu fie*

Răspunsul papei Clement al XIII-lea la cererea de a modifica regulamentul Ordinului iezuiților. Atribuit în mod eronat lui L. Ricci, generalul acestui ordin. Expresia hotărârii ca o instituție să nu-și dezică sarcinile fundamentale, caracteristice.

SI PARVA LICET COMPONERE MAGNIS (lat.) *dacă e îngăduit să compari cele mici cu cele mari*

Vergiliu, „Georgica", IV, 176. Poetul compară munca perseverentă a albinelor cu cea a ciclopilor, făuritori de fulgere.

SIRE, JE N'AVAIS PAS BESOIN DE CETTE HYPOTHÈSE (fr.) *sire, n-aveam nevoie de această ipoteză*

Răspunsul lui Laplace la întrebarea lui Napoleon de ce n-a amintit de Dumnezeu în lucrarea sa „Mécanique céleste".

SI TACUISSES, PHILOSOPHUS MANSISSES (lat.) *dacă tăceai, filozof rămâneai*

Boethius, „De consolatione philosophiae", II, 13. Cuvinte devenite proverbiale, prin traducere, în numeroase limbi.

SIT TIBI TERRA LEVIS (S.T.T.L.) (lat.) *fie-ți țărâna ușoară*

Inscripție funerară creștină reprezentată printr-un cerc tăiat de o cruce și având gravat în fiecare sfert de cerc inițiala unuia dintre cele patru cuvinte.

SI VIS AMARI, AMA! (lat.) *dacă vrei să fii iubit, iubește!*

Seneca, „Epistulae ad Lucilium", IX, 6.

SI VIS ME FLERE, DOLENDUM EST PRIMUM IPSI TIBI (lat.) *dacă vrei să mă faci să plâng, trebuie să te doară mai întâi pe tine*

Horațiu „Ars poetica", 102–103. Sinceritatea sentimentului este una dintre condițiile forței emoționale ale operei de artă.

SI VIS PACEM, PARA BELLUM (lat.) *dacă vrei pace, pregătește-te de război*

Vegetius, „Epitome institutionum rei militaris". În sens mai larg, pentru a ocroti munca pașnică, trebuie să fii oricând pregătit să te aperi de agresorul potențial.

S ODNOI STORONÎ, NELZEA NE SOZNATSEA, S DRUGOI STORONÎ NELZEA NE PRIZNATSEA (С ОДНОЙ СТОРОНЫ, НЕЛЬЗЯ НЕ СОЗНАТЬСЯ, С ДРУГОЙ СТОРОНЫ, НЕЛЬЗЯ НЕ ПРИЗНАТЬСЯ) (rus.) *pe de o parte, nu pot să nu recunosc, pe de altă parte, trebuie să mărturisesc*

Saltîkov-Șcedrin, „Pohoroni". Caracterizarea atitudinii duplicitare și a lipsei de principii în viața publică.

SOLEM QUIS DICERE FALSUM AUDEAT (lat.) *cine ar cuteza să spună că Soarele nu este adevărat?*

Vergiliu, „Georgica", I, 463–464. Evidențele nu pot fi contestate.

SOL LUCET OMNIBUS (lat.) *Soarele luminează pentru toți*

Petroniu, „Satyricon", 99. Dicton latin afirmând dreptul egal al tuturor oamenilor de a se bucura de darurile naturale.

SOLVE SENESCENTEM MATURE EQUUM (lat.) *deshamă (calul) care îmbătrânește*

Horațiu, „Epistulae", I, 1, 8. Trebuie să știi să te retragi la timpul potrivit pentru a nu deveni ridicol.

SOMETHING IS ROTTEN IN THE STATE OF DENMARK (engl.) *e ceva putred în Danemarca*

Shakespeare, „Hamlet", act. I, scena 4. Aluzie la o situație tulbure, ascunsă încă aparenței.

SOMNUS EST IMAGO MORTIS (lat.) *somnul este o imagine a morții*

Cicero „Tusculanae disputationes", 1, 38.

SOUVENT TROP D'ABONDANCE APPAUVRIT LA MATIÈRE (fr.) *adeseori prea multă bogăție (de cuvinte) sărăcește substanța (operei literare)* — Boileau, „Art poétique", III.

SPONTE SUA (lat.) *de la sine* — A acționa *sponte sua,* din propria inițiativă.

STANS PEDE IN UNO (lat.) *stând într-un picior* — Horațiu, „Satirae", I, 4, 10. În grabă, pe nepregătite, superficial. Variantă: *„Stante pede"* („În picioare").

STARE SULLA CORDA (it.) *a sta pe frânghie* — A se afla într-o situație nesigură.

STRICTO SENSU (lat.) *în sens restrâns, strict* — Apreciere a unei situații, a unei idei, cu exactitate, cu rigoare. **V.** și **Lato sensu.**

STRUGGLE FOR LIFE (engl.) *lupta pentru existență* — Expresie pusă în circulație de Darwin pentru a caracteriza selecția naturală, în urma căruia supraviețuiesc numai indivizii cu mare putere de adaptare.

STULTITIAM SIMULARE LOCO PRUDENTIA SUMMA EST (lat.) *a simula prostia este cea mai bună măsură de prevedere în anumite situații* — Cato, „Disticha moralia", 2, 18.

SUAVE, MARI MAGNO ... (lat.) *ce plăcut e când marea umflată ...* — Lucrețiu, „De rerum natura", II, 1. E plăcut să privești furtunile de pe țărm. Potrivit doctrinei epicureice e bine să contempli situații primejdioase stând deoparte.

SUB IOVE (lat.) *sub lupiter* — A sta *sub love,* sub cerul liber, fără adăpost.

SUBLATA CAUSA, TOLLITUR EFFECTUS (lat.) *dacă se suprimă cauza, dispare efectul* — Adagiu din dreptul roman. Efectele juridice dispar o dată cu dispariția cauzei care le-a generat. În sens mai larg, nu există cauză fără efect.

SUB LEGE LIBERTAS (lat.) *libertate în cadrul legii* — Aforism care atrage atenția că libertatea nu trebuie confundată cu dezordinea și cu anarhia.

SUB SPECIE AETERNITATIS (lat.) *din punctul de vedere al veșniciei* — Spinoza, „Etica", V, 29. Valoarea și semnificația reală a unor lucruri sau fapte ies în evidență numai privite din această perspectivă.

SUMMUS IUS, SUMMA INIURIA (lat.) *cel mai mare drept, cea mai mare nedreptate* — Cicero, „De officiis", I, 10, 33. Adagiu din dreptul roman. Aplicarea strictă a legii poate duce la acte de injustiție.

SUNT LACRIMAE RERUM (lat.) *ai de ce vărsa lacrimi (pentru lucrurile pe care le vezi)* — Vergiliu, „Eneida", I, 462. Exclamația lui Enea, care vede în Cartagina un șir de tablouri din Războiul troian.

SUO TEMPORE (lat.) *la vremea sa* — Orice lucru *suo tempore.*

SUPER FLUMINA BABYLONIS (lat.) *la râul Babilonului* — „Psalmii", 136. Aluzie la robia babiloneană. În genere, referire la soarta tristă a celor surghiuniți.

SUPREMUM VALE (lat.) *ultimul rămas-bun* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", X, 62. Act de despărțire dureroasă și definitivă de o ființă apropiată. Variantă: *„Aeternum vale".*

SURSUM CORDA! (lat.) *sus inimile!* — „Plângerile lui Ieremia", 3, 41. Ulterior, formulă în liturghia catolică. În genere, îndemn la sentimente înălțătoare și acțiuni mari.

SUSTINE ET ABSTINE! (lat.) *rabdă și stăpânește-te!* — Versiunea latină a unei vechi maxime grecești, devenită deviza filozofului stoic Epictet. Indică două modalități ale rezistenței la rău și în general ale detașării: puterea de a îndura și aceea de a fi stăpân pe tine însuți, ferindute de patimile care-ți subminează libertatea morală.

SUUM CUIQUE (lat.) *fiecăruia ce este al său* — Unul dintre cele trei precepte fundamentale de drept roman, formulate de Ulpian astfel: *„Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere"* („Preceptele dreptului sunt: a trăi cinstit, a nu vătăma pe nimeni, a da fiecăruia ce-i al său").

T

TABULA RASA (lat.) *tablă ştearsă* — Anticii scriau pe table cerate, putând şterge, la nevoie, cele scrise. În concepţia lui J. Locke, care a pus în circulaţie această expresie, omul vine pe lume cu o minte *tabula rasa* (foaie nescrisă), pe care se imprimă apoi cunoştinţele căpătate prin educaţie şi prin viaţa în societate. A face *tabula rasa,* în sens curent, înseamnă a şterge cu buretele trecutul, a o lua de la început.

TAEDIUM VITAE (lat.) *dezgust de viaţă* — Sentiment propriu mai ales oamenilor inactivi: urât, plictis, spleen.

TALE QUALE (lat.) *aşa cum este, neschimbat* — A lua *tale quale,* ca atare.

TANTAE MOLIS ERAT (lat.) *atâta trudă a cerut* — Vergiliu, „Eneida", I, 33. *„Tantae molis erat Romanam condere gentem"* („Atâta trudă a cerut întemeierea poporului roman"). În genere, o activitate dusă la bun sfârşit prin depăşirea a numeroase dificultăţi.

TANTAENE ANIMIS COELESTIBUS IRAE? (lat.) *(încape) atâta mânie în sufletele zeilor?* — Vergiliu, „Eneida", I, 11. Referire la ura constantă a lunonei împotriva troienilor. În genere, aluzie la resentimente statornice.

TAT TWAM ASI, TAT AHAM ASMI (sanscrită) *acesta eşti tu, acesta sunt eu* — Formula principiului identităţii, al unităţii, în filozofia indiană.

TE HOMINEM ESSE MEMENTO (lat.) *ţine minte că eşti om* — Formulă prin care romanii atrăgeau atenţia conducătorilor să acorde semenilor lor consideraţia cuvenită.

TELUM IMBELLE SINE ICTU CONIECIT (lat.) *aruncă lancea nevolnică fără vlagă* — Vergiliu, „Eneida", II, 544. Lancea aruncată de bătrânul rege Priam împotriva lui Pirus. Lovitură slabă, care nu-şi atinge ţinta.

TEMERITAS EST FLORENTIS AETATIS, PRUDENTIA SENESCENTIS (lat.) *cutezanţa este atributul tinereţii, iar prudenţa al bătrâneţii* — Cicero, „De senectute", 6, 20.

TEMPI PASSATI (it.) *timpuri trecute* — Reflecţie sugerată împăratului Iosif al II-lea al Germaniei, pe care papa Pius al VI-lea îl implora zadarnic să renunţe la reforma religioasă, la vederea tabloului care reprezenta pe Frederic Barbarossa cerând iertare papei Alexandru al III-lea.

TEMPORA MUTANTUR ET NOS MUTAMUR IN ILLIS! (lat.) *vremurile se schimbă şi noi o dată cu ele!* — Cugetare a împăratului Lothar I, care şi-a sfârşit viaţa în călugărie.

TEMPORA SI FUERINT NUBILA, SOLUS ERIS (lat.) *dacă timpul se schimbă în rău, vei rămâne singur* — Ovidiu, „Tristele", I, 1, 40. **V.** şi **Donec eris felix, multos numerabis amicos.**

TEMPUS EDAX RERUM (lat.) *timpul care mistuie totul* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", XV, 234.

TESTIS UNUS, TESTIS NULLUS (lat.) *un singur martor nu este martor* — Adagiu de drept. Depoziţia unui singur martor nu poate fi luată drept probă.

THALATTA! THALATTA! (θάλαττα! θάλαττα!) (gr.) *marea! marea!* — Xenofon, „Anabasis", IV, 7, 24. Răspândită mai ales sub forma: *Thalassa! Thalassa!,* expresia reprezintă strigătul de bucurie al celor zece mii de greci conduşi de Xenofon, când, doborâţi de oboseala unei retrageri de 16 luni, zăresc ţărmul Pontului Euxin.

THAT IS THE QUESTION — **V.** TO BE OR NOT TO BE...

THAT'S ONE SMALL STEP FOR A MAN, ONE GIANT LEAP FOR MANKIND (engl.) *este un pas mic pentru om, dar un salt uriaş pentru omenire*

Primul mesaj adresat pământenilor de Neil A. Armstrong la păşirea pe solul lunar (21 iul. 1969).

THERE ARE NO SECRETS EXCEPT THE SECRETS THAT KEEP THEMSELVES (engl.) *nu există secrete cu excepţia celor care se păstrează singure*

G.B. Shaw, „Back to Methuselah", 908.

THE REST IS SILENCE (engl.) *restul este tăcere*

Shakespeare, „Hamlet", act. V, scena 2. Ultimele cuvinte ale prinţului Danemarcii, înainte de a muri.

THE RIGHT MAN IN THE RIGHT PLACE (engl.) *omul potrivit la locul potrivit*

Din discursul rostit de Sir Austen Henry Layard, în parlament, la 15 ian. 1855.

TIME IS MONEY (engl.) *timpul este bani*

Locuţiune proverbială ce rezumă concepţia după care reuşita în afaceri se măsoară în timp, iar rezultatele în bani.

TIMEO DANAOS ET DONA FERENTES (lat.) *mă tem de danai chiar şi când aduc daruri*

Vergiliu, „Eneida", II, 49. Cuvintele prin care marele preot troian, Laocoon, a încercat să-i convingă pe concetăţenii săi să nu introducă în cetate calul de lemn lăsat de ahei pe ţărm şi în care se aflau Odiseu şi luptătorii lui.

TIMEO HOMINEM UNIUS LIBRI (lat.) *mă tem de omul unei singure cărţi*

Cugetare a lui Toma d'Aquino, având iniţial sensul că cel care cunoaşte o singură carte, dar temeinic, este un adversar de temut. Astăzi se aplică celor limitaţi şi fanatici.

TO BE OR NOT TO BE, THAT IS THE QUESTION (engl.) *a fi ori a nu fi, iată întrebarea*

Shakespeare, „Hamlet", act. III, scena 1. Vers celebru exprimând esenţa îndoielilor eroului shakespearian în faţa existenţei şi a morţii. Astăzi, caracterizează adesea situaţii hotărâtoare când e în joc însăşi existenţa cuiva.

TOUT EST PERDU HORS L'HONNEUR (fr.) *totul e pierdut în afară de onoare*

Prin aceste cuvinte Francisc I vesteşte mamei sale înfrângerea suferită în bătălia de la Pavia, elogiind, în acelaşi timp, vitejia ostaşilor săi. Exprimă sentimentul demnităţii într-o situaţie disperată.

TOUT EST POUR LE MIEUX DANS LE MEILLEUR DES MONDES POSSIBLES (fr.) *totul se petrece cel mai bine în cea mai bună dintre lumile posibile*

Teză deistă apologetică, enunţată de Leibniz în „Thaeodicaea", pe care Voltaire a răstălmăcit-o ironic în „Candide".

TOUT FLATTEUR VIT AU DÉPENS DE CELUI QUI L'ÉCOUTE (fr.) *linguşitorul trăieşte pe seama celui care-l ascultă*

La Fontaine, „Le corbeau et le renard". Înfumuraţii se lasă flataţi fără să bage de seamă că laudele ce li se adresează sunt interesate.

TRADUTTORE, TRADITORE (it.) *traducător, trădător*

Joc de cuvinte având sensul că transpunerea dintr-o limbă într-alta nu se poate face fără sacrificarea unor nuanţe sau subtilităţi imposibil de exprimat.

TRISTE MINISTERIUM (lat.) *tristă datorie*

Vergiliu, „Eneida", VI, 223. Astfel comentează poetul datoria luptătorilor lui Enea de a purta spre rugul de incinerare trupul neînsufleţit al viteazului troian Misenus. În sens larg: orice obligaţie potrivnică sentimentelor.

TRUTH HAS A QUIET BREAST (engl.) *adevărul are inima liniştită*

Shakespeare, „Richard III", act. I, scena 3. Cel ce are cugetul curat nu are a se teme de nimic.

TUA RES AGITUR (lat.) *e în interesul tău*

Horaţiu, „Epistulae", I, 18, 84.

TU DUCA, TU SIGNORE E TU MAESTRO (it.) *tu, călăuză, stăpân şi maestru al meu*

Dante, „Infernul", II, 140. Epitete adresate de Dante lui Vergiliu. Expresia unui sentiment de veneraţie şi de încredere totală într-o persoană considerată drept îndrumător spiritual.

TU L'AS VOULU, GEORGE DANDIN! (fr.) *tu ai vrut-o, George Dandin!*

Molière, „George Dandin", act. I, scena 7. Cuvinte de reproş pe care şi le adresează eroul ori de câte ori se vede înşelat de soţia sa de neam mare. În sens general, reproş ironic: ţi-ai făcut-o cu mâna ta.

TU NE CEDE MALIS! (lat.) *nu ceda în fața răului!* — Vergiliu, „Eneida", VI, 95. Nu te lăsa copleșit de loviturile soartei, ci înfrunt-o. Sfat dat lui Enea de Sibila din Cumae.

TU QUOQUE, FILI MI? (lat.) *și tu, fiul meu?* — Suetoniu, „De viris illustrisibus", 40, 8. Exclamația plină de amărăciune și de reproș a lui Cezar când a zărit printre ucigașii săi pe fiul său adoptiv Brutus. Dezamăgire în fața unui act neașteptat de infidelitate din partea unei persoane foarte apropiate.

TUTTI QUANTI (it.) *toți câți sunt (până la unul)* — Formulă utilizată la sfârșitul unei enumerări (adesea depreciative) pentru a o completa: toți fără excepție.

U

UBI BENE, IBI PATRIA (lat.) *unde e bine, acolo e patria* — Formulă întâlnită cu mici deosebiri la Aristofan, Pacuvius, Cicero. Deviza celor care sunt gata ca, pentru avantaje materiale, să calce în picioare sentimentul dragostei de patrie.

UBI SOLITUDINEM FACIUNT PACEM APPELLANT (lat.) *acolo unde fac pustiu spun că fac pace* — Tacit, „De vita Agricolae", 30. Cuvintele prin care eroul caledonian Calgacus înfierează pe romani, care prădau și pustiau ținuturile cucerite de ei.

ULTIMA FORSAN (lat.) *e poate ultima (oră)* — Inscripție pe cadranul unor orologii. Clipa prezentă este, poate, ultima pe care o trăiești.

ULTIMA RATIO (REGIUM) (lat.) *ultimul argument (al regilor)* — Cuvinte aparținând lui Richelieu, înscrise pe tunurile franceze, iar mai târziu pe cele prusiene.

UNA SALUS VICTIS: NULLAM SPERARE SALUTEM (lat.) *e o singură salvare pentru cei învinși: să nu spere în nici o salvare* — Vergiliu, „Eneida", II, 354. Îndemn adresat de Enea luptătorilor săi în ultima noapte a Troiei, spre a le trezi curajul.

UNGUIBUS ET ROSTRO (lat.) *cu unghiile și cu ciocul* — A te lupta *unguibus et rostro,* cu ghearele și cu dinții.

URBI ET ORBI (lat.) *către oraș (către Roma) și către Univers* — Benedicțiunea papală către credincioșii de pretutindeni. În sens larg, a vesti *urbi et orbi,* a declara un lucru în auzul tuturor.

USQUE AD FINEM (lat.) *până la sfârșit* — A rezista *usque ad finem.*

UT AMERIS AMABILIS ESTO (lat.) *de vrei să fii iubit, fii vrednic de iubire* — Ovidiu „Ars amandi", 2, 519.

UT FATA TRAHUNT (lat.) *cum te-o târî soarta* — A te lăsa în voia soartei, a lăsa ceva la voia întâmplării.

UTILE DULCI — **V.** OMNE TULIT PUNCTUM, QUI MISCUIT UTILE DULCI

UTI, NON ABUTI (lat.) *a uza, (dar) nu a abuza* — Axiomă îndemnând la păstrarea măsurii. **V.** și **Abusus non tollit usum.**

UT SUPRA (lat.) *ca mai sus* — Formulă juridică utilizată în acte.

V

VAE SOLI! (lat.) *vai de cel singur!* — „Eclesiastul", 4, 10.

VAE VICTIS! (lat.) *vai de cei învinși!* — Titus Livius, „Ab urbe condita", V, 48. Cu aceste cuvinte și aruncându-și sabia grea în cumpănă, a întâmpinat Brennus, căpetenia galilor, protestul tribunului Sulpicius, care observase cum galii învingători cântăreau cu greutăți false cele o mie de livre de aur, tribut plătit de romanii asediați pe Capitoliu (387 î.Hr.) în schimbul libertății lor.

VANITAS VANITATUM ET OMNIA VANITAS (lat.) *deșertăciune a deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune* — „Eclesiastul", 1, 2.

VARE, VARE, REDDE MIHI LEGIONES! (lat.) *Varus, Varus, dă-mi legiunile înapoi!* — Suetoniu, „De vita XII Caesarum". Strigătul lui Octavian August la primirea știrii că generalul Varus a pierdut trei vestite legiuni în luptele cu germanii. Strigăt de deznădejde în fața unei pierderi ireparabile.

VARIATIO (VARIETAS) DELECTAT (lat.) *diversitatea desfată* — Fedru, „Fabulae", II, 10.

VEDI NAPOLI, E POI MUORI! (it.) *să vezi Napoli, apoi poți să mori* — Proverb prin care se exprimă admirația față de frumusețea orașului și a golfului Napoli.

VENI, VIDI, VICI (lat.) *am venit, am văzut, am învins* — Conținutul lapidar al scrisorii prin care Cezar vestea Senatului biruința sa rapidă de la Zela asupra lui Pharnaces, regele Pontului. Expresia unui succes fulgerător.

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT (lat.) *vorbele zboară, scrisul rămâne* — Terențiu, „Andria", 1, 1, 41. Expresie care subliniază faptul că, spre deosebire de o mărturie orală, un act scris este greu de contestat.

VERITAS ODIUM PARIT (lat.) *adevărul stârnește ură* — Terențiu, „Andria", act. 1, scena 1.

VERITAS SIMPLEX ORATIO (lat.) *adevărul se rostește simplu* — Seneca, „Epistulae ad Lucillium", 49, 12.

VERITAS TEMPORIS FILIA DICITUR (lat.) *adevărul este numit odrasla timpului* — Gellius, „Noctes Atticae", 12, 11, 7.

VERWANDTE SIND SICH ALLE STARKEN SEELEN (germ.) *sufletele puternice sunt înrudite între ele* — Schiller, „Piccolomini", act. IV, scena 4. **V.** și **Les beaux esprits se rencontrent.**

VERWEILE DOCH, DU BIST SO SCHÖN! (germ.) *o, rămâi, ești atât de frumoasă!* — Goethe, „Faust", II, act. 5. Astfel imploră Faust oprirea în loc a timpului, a clipei când i se relevă frumusețea muncii libere, încununare a eforturilor umane.

VICTIS HONOS! (lat.) *onoare celor învinși!* — Formulă de recunoaștere a valorii adversarului învins.

VICTRIX CAUSA DIIS PLACUIT, SED VICTA CATONI (lat.) *zeii au ținut cu învingătorul, dar Cato cu cel învins* — Lucan, „Pharsalia", I, 128. În lupta dintre Cezar și Pompei, numai Cato cel Tânăr a rămas până la sfârșit de partea învinsului Pompei. Elogiu celui care apără consecvent o cauză, chiar dacă își dă seama că e pierdută.

VIDEO MELIORA PROBOQUE, DETERIORA SEQUOR (lat.) *văd pe cele bune și le aprob, dar urmez pe cele rele* — Ovidiu, „Metamorphoseon libri", VII, 20–21. Mărturisirea Medeii, care, deși înțelege rațional ce cale trebuie să urmeze, se lasă împinsă de pasiuni în direcția contrară.

VIEN DIETRO A ME, E LASCIA DIR LE GENTI (it.) *vino după mine și lasă lumea să vorbească* — Dante, „Purgatoriul", V, 10.

VINDICTA BONUM, VITA IUCUNDIUS IPSA (lat.) *răzbunarea e bună, mai dulce chiar decât viața*

Iuvenal, „Satirae", XIII, 180. Satirizare a spiritului vindicativ.

VIOLENTA NEMO IMPERIA CONTINUIT DIU (lat.) *nu poate ține mult o conducere bazată pe violență*

Seneca, „Troades", 2, 259.

VIOLON D'INGRES (fr.) *vioara lui Ingres*

Pictorul Ingres avea ambiția de a fi socotit, fără să fie, un mare violonist. *Violon d'Ingres,* pasiune puternică pentru o îndeletnicire străină vocației.

VIR BONUS, DICENDI PERITUS (lat.) *un om de bine, având meșteșugul vorbirii*

Calitățile oratorului recomandate de Cato cel Bătrân.

VIRIBUS UNITIS (lat.) *cu forțe unite*

A acționa *viribus unitis.*

VIRTUS POST NUMMOS (lat.) *virtutea după bani*

Horațiu, „Epistulae", I, 1, 54. Satirizare a corupției moravurilor.

VIRTUTE NON ASTUTIA (lat.) *prin virtute, nu prin viclenie*

Deviză a luptătorilor cinstiți și, în genere, a celor ce vor să reușească numai prin merite.

VITAM IMPENDERE VERO (lat.) *a-și primejdui viața de dragul adevărului*

Iuvenal, „Satirae", IV, 91: *„Nec civis erat qui... vitam impendere vero"* („Și nu era cetățean care... să-și fi primejduit viața de dragul adevărului"). Reproș adresat consulului Vibius Crispus, care se temea de mânia împăratului Domițian. *Vitam impendere vero* a fost deviza lui J.-J. Rousseau.

VITA SINE LITTERIS MORS EST (lat.) *viața fără învățătură este moarte*

Maximă aducând un elogiu instruirii și cultivării spiritului.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT! (lat.) *trăiască, crească, înflorească!*

Urare rostită la reuniunile academice.

VIVE VALEQUE (lat.) *să trăiești și să fii sănătos*

Formula epistolară de încheiere.

VIVOS VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO (lat.) *chem pe cei vii, plâng pe cei morți, frâng fulgerele*

Schiller, „Das Lied von der Glocke".

VOLUPTATIBUS MAXIMIS FASTIDIUM EST FINITIMUM (lat.) *cele mai mari plăceri pot sfârși în dezgust*

Cicero, „De oratore", 3, 25.

VOX CLAMANTIS IN DESERTO (lat.) *glasul celui ce predică (strigă) în pustiu*

Matei, 3, 3. Răspunsul dat de Ioan Botezătorul la întrebarea „cine ești" pusă de evreii cărora le predica în pustiul Iudeii. Sensul actual: persoană care încearcă în zadar să-și convingă semenii asupra unui lucru sau să-i mobilizeze pentru o cauză.

VOX POPULI, VOX DEI (lat.) *vocea poporului (e) vocea lui Dumnezeu*

Alcuin, „Scrisoare către Carol cel Mare". Consensul general este cel ce conferă valoare de adevăr, de justețe unei atitudini sau opinii.

W

WAS VERNÜNFTIG IST, DAS IST WIRKLICH; UND WAS WIRKLICH IST, DAS IST VERNÜNFTING (germ.) *ceea ce este rațional este real și ceea ce este real este rațional*

Hegel, „Grundlinien der Philosophie des Rechts", Introducere. Teză celebră formulând ideea procesualității oricărei existențe și a adevărului, a înlocuirii vechiului prin nou, în concepția sa realul fiind un atribut a ceea ce are în același timp și caracter de necesitate.

WHEN A TRUE GENIUS APPEARS IN THE WORLD, YOU MAY KNOW HIM BY THIS SIGN THAT THE DUNCES ARE ALL IN CONFEDERACY AGAINST HIM (engl.) *când apare un adevărat geniu în lume, poți să-l recunoști după acest semn: toți ignoranții se unesc împotriva lui*

J. Swift, „Thoughts on various subjects".

WO EIN BRUTUS LEBT, MUSS CÄSAR STREBEN (germ.) *acolo unde trăiește un Brutus, trebuie să moară un Cezar*

Schiller, „Die Räuber", act. IV, scena 5. Sentința se utilizează azi, atunci când este vorba de doi adversari ireductibili, care nu pot conviețui sau colabora.

Z

ZWAR WEISS ICH VIEL, DOCH MOCHT'ICH ALLES WISSEN (germ.) *într-adevăr, știu multe, dar aș vrea să știu tot*

Goethe, „Faust", I, Noaptea.

ZWISCHEN UNS SEI WAHRHEIT (germ.) *între noi să fie adevărul*

Goethe, „Iphigenia auf Tauris", act. III, scena 1.

Tipărit RA Monitorul Oficial
Apărut: 2001

Text anastatic după ediția 1999
518 pag. + 4 planșe color